

347
C44

DAN CHIRICĂ

Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile

Ediția a 2-a

III 322 616

BCU IASI

Editura
Hamangiu
2017

III 322 616

BCU IAS1

BCU IAS1 / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile

Ediția a 2-a

Copyright©2017 Editura Hamangiu SRL

Editură de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale CNATDCU

Toate drepturile rezervate Editurii Hamangiu

Nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul scris al Editurii Hamangiu

Editura Hamangiu: Str. Mitropolit Filaret nr. 39-39A, Sector 4, București, O.P. 5, C.P. 91

Tel./Fax: 021.336.04.43; 031.805.80.21; Vânzări: 021.336.01.25; 031.425.42.24

E-mail: redactia@hamangiu.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CHIRICĂ, DAN

Tratat de drept civil : succesiunile și liberalitățile / prof. univ. dr. Dan Chirică. - Ed. a 2-a. - București : Editura Hamangiu, 2017

ISBN 978-606-27-0968-6

094
C44

Prof. univ. dr. Dan Chirică

778815

Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile

Ediția a 2-a

0 000010 69273

BCU IASI

Editura
Hamangiu
2017

CHIRICĂ DAN

S-a născut la 24 octombrie 1951 la Ploiești, jud. Prahova.

Studii: Facultatea de Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1976); doctor în drept (civil) 1992.

Specializări și documentări: Universitatea Paris II, Pantheon-Assas (2000, 2001, 2002).

Activitate profesională: jurisconsult și avocat (1976-1981); cercetător științific la Centrul de Științe Sociale din Cluj-Napoca al Academiei Române (1981-1993); lector universitar la Facultatea de Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1993-1997); conferențiar universitar (1997-1999), profesor universitar (1999-2017); șeful catedrei de drept privat (2000-2004); avocat pledant în Baroul Cluj (1990 și în prezent); președinte al Filialei din România a „*Association Henri Capitant des amis de la culture juridique française*” (2000-2004); membru al consiliului științific al revistei „*Pandectele Române*”; membru al consiliului științific al „*Revistei Române de Drept Privat*”; membru al Academiei de Științe Juridice din România (2016 și în prezent).

Publicații: autor al lucrărilor: *Drept civil. Contracte speciale*, Ed. Cordial Lex, Cluj-Napoca și Lumina Lex, București (1994, 1997, 1999); *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Lumina Lex, București (1997, 1999), *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Ed. Rosetti, București (2003), *Contracte speciale civile și comerciale. Vol. I. Vânzarea și schimbul. Partea I*, Ed. Rosetti (2005), *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I. Vânzarea și schimbul*, Ed. C.H. Beck, București (2008), *Studii juridice*, Ed. Universul Juridic, București (2010), *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București (2014), *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I. Vânzarea și schimbul*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București (din 2017); precum și a peste 70 de studii, articole, adnotări de practică judiciară în revistele: „*Revista Română de Drept*”, „*Dreptul*”, „*Curierul judiciar*”, „*Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»*”, *Series Iurisprudentia*”, „*Revista de Drept Comercial*”, „*Studii și Cercetări Juridice*”, „*Revista Română de Drept Privat*”, „*Pandectele Române*”.

Premii: premiul „Mihail Eliescu” al Uniunii Juriștilor din România (2003) pentru lucrarea *Succesiuni și testamente*, Ed. Rosetti, București (2003); premiul „Mihail Eliescu” al Uniunii Juriștilor din România pentru lucrarea, *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I. Vânzarea și schimbul*, Ed. C.H. Beck, București (2008); premiul „Mihail Eliescu” al Uniunii Juriștilor din România pentru lucrarea *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București (2014); premiul „Traian Ionașcu” al Revistei Române de Drept Privat pentru lucrarea *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București (2015).

CUVÂNT-ÎNAINTE

Prezenta lucrare reprezintă ediția a 2-a a *Tratatului de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, a cărei primă ediție a apărut la Editura C.H. Beck, București, 2014, în care am făcut o analiză comparativă a dispozițiilor cuprinse în Codul civil anterior cu cele cuprinse în noul Cod civil, cu referiri la legislațiile străine din care s-a inspirat legiuitorul român.

De ce o nouă ediție la un interval relativ scurt de timp de la cea dintâi? Mai întâi, pentru că prima ediție este pe cale să se epuizeze în librării și în al doilea rând pentru că, în intervalul de timp de la prima ediție și până în prezent, unele aspecte ale punctelor noastre de vedere exprimate în prima ediție au avut onoarea să se bucure de interesul și atenția altor autori, care, uneori, au exprimat alte opinii, punând lucrurile într-o altă perspectivă. Această nouă/altă perspectivă se cerea a fi examinată cu atenție, în ideea cristalizării într-un final a soluțiilor cele mai judicioase care să fie urmate de practică în viitor.

În mare, ediția de față reia, dezvoltă și actualizează ediția anterioară, dar conține și unele revizuri – unele substanțiale – ale punctelor noastre de vedere exprimate anterior. Astfel, ca să dăm un exemplu, în privința spinoasei probleme a rezervei ascendenților privilegiați atunci când vin la moștenire în concurs cu colateralii privilegiați, în urma unei analize mai atente, am ajuns la constatarea că concluziile la care s-a ajuns până în prezent în doctrină (inclusiv de către noi) sunt eronate, rezerva ascendenților privilegiați fiind în toate cazurile de jumătate din moștenire, indiferent dacă la succesiune vine unul dintre ei sau vin ambii și indiferent dacă vin sau nu și colaterali privilegiați.

Sperăm ca toate acestea să trezească interesul cititorilor, fie aceștia studenți, doctoranzi, cercetători, profesori, practicieni ai dreptului sau alte categorii de persoane interesate.

ABREVIERI

alin.	—	alineatul
art.	—	articolul
AJ Famille	—	Actualité juridique de droit de la famille
C.A.	—	Curtea de Apel
Cas.	—	Curtea de Casație
Cass.	—	Cour de Cassation
C. civ.	—	Codul civil
CD	—	Culegere de decizii
C. fam.	—	Codul familiei
ch. civ.	—	chambre civile
ch. req.	—	chambre de requêtes
CSJ	—	Curtea Supremă de Justiție
C. proc. civ.	—	Codul de procedură civilă
dec.	—	decizia
dec. civ.	—	decizia civilă
dec. de îndrum.	—	decizie de îndrumare a Tribunalului Suprem
dec. în int. leg.	—	decizie în interesul legii
Rép. Defrénois	—	Repertoire/Revue du notariat Defrénois
ed.	—	editura
fasc.	—	fascicula
ICCJ	—	Înalta Curte de Casație și Justiție
JCP	—	Revue „Juris-Classeur Périodique. La semaine juridique. Édition générale”
J.-Cl. Civ.	—	Juris Classeur Civil
Jud.	—	Judecătoria
JN	—	Justiția Nouă
LEDC	—	Revue „L'essentiel droit des contrats”
LGDJ	—	Librairie Générale de Droit et Jurisprudence
lit.	—	litera
loc. cit.	—	locul citat
LP	—	Legalitatea Populară

NCC	–	noul Cod civil
NCPC	–	noul Cod de procedură civilă
n.n.	–	nota noastră
<i>op. cit.</i>	–	opera citată
passim	–	din loc în loc
PR	–	Pandectele române
PUF	–	Presses Universitaires de France
Rép. civ. Dalloz	–	Répertoire de droit civil Dalloz
Rép. de dr. comm. Dalloz	–	Répertoire de droit commercial Dalloz
RDC	–	Revista de drept comercial
Repertoriu... 1952-1969; 1970-1975; 1975; 1975-1980; 1980-1985	–	Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952-1969, 1970-1975, 1975-1980, 1980-1985, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970, 1976, 1982 și 1987
Rev. des contr.	–	Revue des contrats
R.L.D.C.	–	Revu Lamy Droit civil
RRD	–	Revista română de drept
RRDP	–	Revista română de drept privat
RTD civ.	–	Revue trimestrielle de droit civil
s.a.	–	sublinierea autorului
s. civ.	–	secția civilă
sent. civ.	–	sentința civilă
s.n.	–	sublinierea noastră
SCJ	–	Studii și cercetări juridice
SDR	–	Studii de drept românesc
SUBB	–	Studia Universitatis «Babeș-Bolyai» Cluj-Napoca. Series Iurisprudentia
t.	–	tom
TGI	–	Tribunal de grande instance
Trib. Jud.	–	Tribunalul județean
Trib. raî.	–	Tribunalul raional
Trib. reg.	–	Tribunalul regional
Trib. Suprem	–	Tribunalul Suprem
vol.	–	volumul

CUPRINS

TITLUL I. DESPRE SUCCESIUNI ÎN GENERAL	1
Capitolul I. Introducere	1
<i>Secțiunea 1. Moartea persoanei fizice și consecințele ei juridice</i>	1
<i>Secțiunea a 2-a. Precizări terminologice cu privire la noțiunile de „succesiune” sau de „moștenire”</i>	1
§1. Accepțiunea de mod specific de dobândire sau transmitere a proprietății	2
§2. Accepțiunea de obiect al transmisiunii succesorală	2
<i>Secțiunea a 3-a. Felurile moștenirii în înțelesul de moduri de dobândire sau transmitere a proprietății</i>	3
§1. Moștenirea legală	3
§2. Moștenirea testamentară	3
§3. Moștenirea contractuală	4
Capitolul II. Caracterele juridice ale transmisiunii succesorală	5
<i>Secțiunea 1. Transmisiunea succesorală este o transmisiune mortis causa</i>	5
<i>Secțiunea a 2-a. Caracterul universal al transmisiunii succesorală</i>	5
<i>Secțiunea a 3-a. Transmisiunea succesorală are un caracter unitar</i>	6
§1. Regula	6
§2. Excepțiile de la regulă. Succesiunile anormale	7
2.1. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor conferit de art. 973 NCC	7
2.2. Bunurile formând obiectul dreptului special de moștenire al soțului supraviețuitor prevăzut la art. 974 NCC	7
2.3. Moștenirile cu elemente de extraneitate în dreptul anterior și în prezent	8
2.4. Bunurile reprezentând amintiri de familie	9
Capitolul III. Deschiderea moștenirii	11
<i>Secțiunea 1. Cauza deschiderii moștenirii</i>	11
<i>Secțiunea a 2-a. Data deschiderii moștenirii</i>	12
§1. Interesul practic al datei deschiderii moștenirii	12
§2. Determinarea datei deschiderii moștenirii	12
2.1. Situațiile obișnuite	12
2.2. Situația comorienților	13
<i>Secțiunea a 3-a. Locul deschiderii moștenirii</i>	14
§1. Importanța practică a locului deschiderii moștenirii	14
§2. Determinarea locului deschiderii moștenirii	14
Capitolul IV. Condițiile cerute de lege pentru a putea moșteni	15
<i>Secțiunea 1. Capacitatea succesorală</i>	15
§1. Persoanele care au capacitate succesorală	15
1.1. Persoanele fizice în viață la data deschiderii moștenirii	15
1.2. Persoanele dispărute	16

1.3. Copilul conceput, dar nenăscut la data deschiderii succesiunii	16
1.4. Persoanele juridice în ființă la data deschiderii succesiunii	17
§2. Persoanele care nu au capacitate succesorală	17
2.1. Persoanele fizice care nu sunt în viață sau cel puțin concepute și persoanele juridice care nu sunt în ființă la data deschiderii succesiunii	17
2.2. Comorienții	18
<i>Secțiunea a 2-a. Moștenitorul să nu fie nedemn</i>	19
§1. Nedemnitățile de drept	20
1.1. Cazuri și condiții	20
I. Cazul succesibilului condamnat penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea	20
II. Cazul succesibilului condamnat penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului	20
1.2. Regimul juridic al nedemnității de drept	21
I. Cine și când poate invoca nedemnitățile?	21
II. Efectele „de drept” ale nedemnității reglementate de art. 958 NCC	21
§2. Nedemnitățile judiciare	21
2.1. Cazuri și condiții	22
I. Cazul când un succesibil este condamnat penal pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei	22
II. Cazul când un succesibil, cu rea-credință, ascunde, alterează, distruge sau falsifică testamentul defunctului	22
III. Cazul când un succesibil, prin dol sau violență, îl împiedică pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să-și revoce testamentul	23
2.2. Regimul juridic al nedemnității judiciare	23
I. Cine poate solicita declararea nedemnității?	23
II. Termenul în care poate fi solicitată declararea nedemnității și natura lui	24
§3. Efectele nedemnității	24
3.1. Efectele în raport cu nedemnul	25
I. Înlăturarea de la moștenire	25
II. Obligația de a restitui bunurile moștenirii	26
3.2. Efectele în raporturile cu descendenții nedemnului	27
§4. Înlăturarea efectelor nedemnității	27
§5. Dispozițiile legale tranzitorii	28
<i>Secțiunea a 3-a. Vocația la moștenire</i>	28

TITLUL II. DEVOLUȚIUNEA LEGALĂ A MOȘTENIRII	31
Capitolul I. Regulile generale aplicabile devoluțiunii legale a moștenirii	31
<i>Secțiunea 1. Criteriul și sfera persoanelor din rândul cărora vor fi desemnați moștenitorii</i>	31
§1. Moștenirea legală – o moștenire de familie	31
§2. Sfera persoanelor chemate de lege la moștenire	32
<i>Secțiunea a 2-a. Principiile generale de stabilire a rudelor chemate efectiv la moștenire și excepțiile de la acestea</i>	32
§1. Principiul priorității sau al chemării la moștenire în ordinea claselor de moștenitori	33
1.1. Clasele de moștenitori și conținutul principiului	33
1.2. Problema posibilității (imposibilității) ca două clase de moștenitori să vină la moștenire în același timp	33
§2. Principiul proximității gradului de rudenie cu defunctul	35
2.1. Regula	35
2.2. Excepții	36
§3. Principiul împărțirii moștenirii în părți egale (pe capete) între rudele din aceeași clasă și de același grad	36
3.1. Regula	36
3.2. Excepții	36
<i>Secțiunea a 3-a. Reprezentarea succesorală</i>	37
§1. Domeniul reprezentării	38
1.1. Reprezentarea descendenților în linie dreaptă	38
1.2. Reprezentarea colateralilor privilegiați	40
§2. Condițiile reprezentării	41
2.1. Condițiile cerute în persoana reprezentatului	41
I. Reprezentatul să nu aibă capacitate succesorală față de <i>cuius</i> sau să fie nedemn față de acesta	41
II. Reprezentatul să fi avut chemare efectivă la moștenirea lui <i>de cuius</i> dacă ar fi avut capacitate succesorală sau dacă nu ar fi fost nedemn	42
2.2. Condițiile cerute în persoana reprezentantului	42
I. Reprezentantul trebuie să aibă aptitudinea de a-l moșteni pe defunct	42
II. Aptitudinea reprezentantului de a culege moștenirea celui reprezentat este indiferentă	43
§3. Efectele reprezentării	43
3.1. Efectele generale	43
I. Plasarea reprezentantului în locul reprezentatului	43
II. Împărțirea moștenirii pe tulpini	44
A. Împărțirea moștenirii pe tulpini	44
B. Efectele secundare ale împărțirii moștenirii pe tulpini	44
III. Reprezentarea operează de drept	45
3.2. Efectele particulare ale reprezentării	45

Capitolul II. Aplicarea principiilor devoluțiunii legale în cazul celor patru clase de moștenitori legali	46
<i>Secțiunea 1. Clasa întâi de moștenitori – a descendenților</i>	46
§1. Componentă	46
§2. Regulile aplicabile	46
§3. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire legală al descendenților	46
<i>Secțiunea a 2-a. Clasa a doua de moștenitori – a ascendenților și colateralilor privilegiați</i>	47
§1. Ascendenții privilegiați	47
1.1. Componentă. Când vin la moștenire?	47
1.2. Repartizarea moștenirii	47
I. Cazul în care ascendenții privilegiați vin singuri la moștenire	47
II. Cazul în care ascendenții privilegiați vin la moștenire împreună cu colateralii privilegiați	48
A. Cazul în care la moștenire vine un singur părinte	48
B. Cazul când la moștenire vin ambii părinți	48
III. Cazul în care la moștenire vin părinții și soțul supraviețuitor al defunctului	48
1.3. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire legală al ascendenților privilegiați	49
§2. Colateralii privilegiați	49
2.1. Componentă. Când vin la moștenire?	49
2.2. Repartizarea moștenirii între colateralii privilegiați	49
I. Colateralii născuți din aceeași părinți	49
A. Cazul când moștenirea se împarte doar între colateralii privilegiați	49
B. Cazul când colateralii privilegiați vin la moștenire în concurs cu părinții defunctului	50
C. Cazul când colateralii privilegiați vin la moștenire în concurs cu soțul supraviețuitor	50
II. Colateralii născuți din părinți diferiți. Împărțirea pe linii a moștenirii	50
2.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire legală al colateralilor privilegiați	51
§3. Clasa a treia – a ascendenților ordinari	51
3.1. Componentă. Când sunt chemați la moștenire?	51
3.2. Repartizarea moștenirii între ascendenții ordinari	51
3.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire legală al ascendenților ordinari	52
§4. Clasa a patra – a colateralilor ordinari	52
4.1. Componentă. Când sunt chemați la moștenire?	52
4.2. Repartizarea moștenirii între colateralii ordinari	52
4.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire al colateralilor ordinari	52

Capitolul III. Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în cadrul moștenirii legale	53
<i>Secțiunea 1. Generalități</i>	53
§1. Evoluția reglementărilor	53
§2. Condițiile cerute de lege soțului supraviețuitor pentru a putea moșteni	53
<i>Secțiunea a 2-a. Drepturile conferite de lege soțului supraviețuitor</i>	54
§1. Drepturile de moștenire proprii ale soțului supraviețuitor în concurs cu fiecare clasă de moștenitori	54
§2. Dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic	55
2.1. Mobilierul și obiectele aparținând gospodăriei casnice	55
2.2. Condițiile de acordare	56
2.3. Natura juridică a dreptului special de moștenire	58
§3. Dreptul temporar de abitație asupra casei de locuit	58
3.1. Reglementare legală	58
3.2. Condițiile cerute pentru a lua naștere	59
3.3. Caractere juridice	60
3.4. Modificări pe parcursul exercitării dreptului de abitație al soțului supraviețuitor	61
I. Restrângerea dreptului de abitație	61
II. Obligația soțului supraviețuitor de a primi o locuință în schimb	61
3.5. Încetarea dreptului de abitație	61
Capitolul IV. Dreptul statului (comunei) asupra moștenirilor vacante	62
<i>Secțiunea 1. Reglementare legală</i>	62
<i>Secțiunea a 2-a. Fundamentul vocației succesoriale a statului (comunei)</i>	63
§1. Teoria dreptului legal de moștenire	63
§2. Teoria dreptului de suveranitate	64
§3. Interesul practic al opțiunii între una sau alta din cele două teorii	64
3.1. Din punct de vedere al dezmoștenirii tuturor moștenitorilor	64
3.2. Din punct de vedere al revocării renunțării la moștenire a unui moștenitor legal	65
3.3. Concepția care se desprinde din dispozițiile noului Cod civil	65
<i>Secțiunea a 3-a. Administrarea provizorie a bunurilor moștenirii. Curatorul special</i>	66
<i>Secțiunea a 4-a. Constatarea vacanței succesoriale. Certificatul de vacanță succesorală și anularea lui</i>	66
<i>Secțiunea a 5-a. Efectele vacanței succesoriale</i>	68
<i>Secțiunea a 6-a. Trimiterea în posesie a comunei (sezina)</i>	68

TITLUL III. INTRODUCERE ÎN DREPTUL LIBERALITĂȚILOR	71
Capitolul I. Liberalitățile ca specie a actelor juridice	71
<i>Secțiunea 1. Considerații introductive</i>	71
§1. Liberalitățile – specie a actelor juridice cu titlu gratuit	71
§2. Caracterul excepțional	72
§3. Inadecvarea criteriului formal pentru caracterizarea actelor de liberalitate	73
<i>Secțiunea a 2-a. Criteriile de caracterizare a liberalităților</i>	73
§1. Criteriul material (economic)	74
1.1. Sărăcirea dispunătorului în corelație cu îmbogățirea beneficiarului	74
1.2. Liberalitățile și contractele de binefacere	75
§2. Criteriul volițional (moral)	75
2.1. Concepțiile „obiectivă” și „subiectivă” asupra intenției de a gratifica	76
2.2. Recompensa morală sau materială așteptată de dispunător și raportul acesteia cu intenția de a gratifica	77
2.3. Proba intenției de a gratifica	79
§3. Cazuri care prezintă dificultăți de calificare	80
3.1. Actele de executare a unor obligații naturale	80
I. Obligațiile naturale obișnuite	80
II. Cazul special al executării de bunăvoie de către moștenitorii unei persoane a unei liberalități făcute de aceasta fără respectarea condițiilor de formă prevăzute de lege	82
3.2. Liberalitățile remuneratorii	83
3.3. Liberalitățile modice	84
3.4. Calificarea actelor de dobândire a unui bun cu clauză tontinieră (de acrescământ) de două sau mai multe persoane împreună	85
Capitolul II. Condițiile de validitate a liberalităților	87
<i>Secțiunea 1. Consimțământul</i>	87
§1. Neafectarea consimțământului de o tulburare mentală din partea dispunătorului	88
1.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864	88
1.2. Situația sub regimul noului Cod civil	90
§2. Consimțământul trebuie să fie neviciat	93
2.1. Eroarea esențială	93
2.2. Dolul	94
2.3. Violența	97
<i>Secțiunea a 2-a. Capacitatea</i>	97
§1. Incapacitățile de a dispune prin liberalități	98
1.1. Incapacitățile speciale de a dispune prin liberalități	98
I. Incapacitatea minorilor	99
II. Incapacitatea interzișilor judecătorești	101
III. Incapacitatea persoanelor insolabile de a face liberalități	101

1.2. Incapacități relative de a dispune prin liberalități	102
I. Incapacitatea majorului de a dispune în favoarea reprezentantului sau ocrotitorului legal avut în timpul minorității sau interdicției, până la descărcarea acestora de gestiune de către instanța de tutelă	102
II. Incapacitatea persoanelor aflate în îngrijire de a dispune în favoarea medicilor, farmaciștilor sau altor persoane în perioada în care se află sub îngrijirea de specialitate a acestora pentru boala care este cauza decesului lor	103
A. Persoanele cărora cel aflat în îngrijire nu le poate face liberalități	103
B. Condițiile în care poate fi reținută incapacitatea	104
C. Excepții de la incapacitățile prevăzute la art. 990 alin. (1) NCC	105
D. Sancțiunea incapacității	105
III. Incapacitatea de a dispune în favoarea preoților sau a altor persoane care acordă asistență religioasă	106
IV. Incapacitățile de a dispune prin legate prevăzute la art. 991 NCC	106
V. Sancționarea simulației în privința incapacităților de a dispune prin liberalități	106
§2. Incapacitățile de a primi liberalități	107
2.1. Incapacități de folosință	107
I. Incapacitatea persoanelor viitoare	107
II. Incapacitatea persoanelor incerte (nedeterminate)	109
III. Incapacitatea străinilor și apatrizilor de a dobândi prin liberalități terenuri în România	110
IV. Principiul specialității persoanei juridice	111
2.2. Incapacități de exercițiu	112
I. Incapacitatea minorilor	113
A. Incapacitatea minorilor lipsiți complet de capacitate de exercițiu	113
B. Incapacitatea minorilor cu capacitate de exercițiu restrânsă	113
II. Incapacitatea interzișilor judecătorești	113
Secțiunea a 3-a. Obiectul	113
§1. Bunul transmis	114
§2. Sarcinile și condițiile transmisiunii	114
2.1. Sarcinile și condițiile liberalităților	114
I. Sarcina	114
II. Condiția	115
III. Dificultățile de diferențiere	115
IV. Sarcinile și condițiile imposibile, ilicite sau imorale	116
A. Clauzele imposibile	116
B. Clauzele ilicite sau imorale	116
C. Revizuirea sarcinilor și condițiilor	119

Secțiunea 4-a. Cauza	120
§1. Existența cauzei. Cauza falsă	120
§2. Cauza ilicită și cauza imorală	121
Secțiunea a 5-a. Substituțiile fideicomisare și liberalitățile reziduale	123
§1. Substituțiile fideicomisare	123
1.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864	123
I. Noțiune. Reglementare legală	123
II. Scurt istoric al instituției	124
III. Considerentele care stăteau la baza interdicției	125
1.2. Reglementarea substituției fideicomisare în noul Cod civil	125
I. Condițiile substituției fideicomisare	126
A. Existența a două liberalități succesive având același obiect	126
B. Obligarea primului gratificat (instituitul) la conservarea și remiterea obiectului legatului celui de al doilea gratificat (substituitului)	129
C. Reportarea transmiterii obiectului liberalității către substituit la momentul și ca urmare a decesului instituitului	129
II. Efectele substituției fideicomisare	130
A. Efectele în privința instituitului	130
B. Efectele în privința substituitului	136
III. Ineficacitatea substituției	138
§2. Liberalitățile reziduale	138
2.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864	138
2.2. Situația sub regimul noului Cod civil	140
TITLUL IV. DONAȚIA	143
Capitolul I. Consimțământul. Promisiunea de donație. Forma donațiilor	144
Secțiune 1. Oferta și acceptarea. Formarea contractului	144
§1. Oferta și acceptarea când ambele părți sunt de față	144
§2. Oferta și acceptarea între absenți	144
I. Oferta	144
II. Acceptarea	145
Secțiunea a 2-a. Promisiunea de donație	147
Secțiunea a 3-a. Condiția formei autentice	149
Secțiunea a 4-a. Formalitatea specială a actului care trebuie să enumere și să evalueze bunurile mobile făcând obiectul unei donații	151
Secțiunea a 5-a. Excepții de la regula formei autentice	152
§1. Darul manual	152
1.1. Evoluția și fundamentul darului manual	152
1.2. Obiectul darului manual	153
I. Bunurile mobile corporale	153
II. Darul manual în nudă proprietate și uzufruct	154
III. Darul manual prin virament bancar de la cont la cont	155

IV. Darul manual prin remiterea unui cec	156
V. Excluderi	156
A. Bunurile imobile	156
B. Bunurile mobile incorporale	156
C. Bunurile mobile corporale în valoare mai mare de 25.000 lei	157
D. Drepturile indivize, universalitățile de fapt și bunurile supuse unor forme de înmatriculare (navale și aeronavele)	157
1.3. Tradițiunea și modalitățile de realizare ale acesteia	157
I. Tradițiunea trebuie să fie efectivă	158
II. Tradițiunea trebuie să fie actuală, definitivă și irevocabilă	159
III. Tradițiunea trebuie să fie făcută cu titlu autonom și distinct	161
1.4. Pactele adăugate darului manual	162
1.5. Proba darului manual	162
I. Existența darului manual este invocată de donatar	162
A. Presumpția relativă de existență și valabilitate a titlului (darului manual). Reconsiderare în lumina dispozițiilor art. 1225 alin. (2) NCC	162
B. Presumpția absolută de proprietate	164
II. Existența darului manual este invocată de donator sau moștenitorii săi	164
A. Situația donatorului	164
B. Situația moștenitorilor donatorului	164
§2. Donația deghizată	164
2.1. Dificultățile de calificare a donațiilor deghizate	165
2.2. Recunoașterea valabilității donației deghizate	166
2.3. Condițiile de validitate ale donației deghizate	166
I. Condițiile referitoare la actul care deghizează donația	166
A. Actul aparent trebuie să ascundă perfect donația	167
B. Actul care disimulează donația trebuie să întrunească cel puțin în aparență condițiile de fond ale unui asemenea act	167
C. Actul care disimulează donația trebuie să întrunească toate condițiile de formă ale unui asemenea act	167
II. Condițiile referitoare la donația propriu-zisă	168
A. Donația trebuie să întrunească toate condițiile de fond ale unei liberalități	168
B. În privința formei, donația deghizată constituie o excepție de la regulile de drept comun	168
2.4. Efectele donației deghizate	168
2.5. Proba donației deghizate	168
§3. Donația indirectă	169
3.1. Condițiile de validitate	171
I. Existența unui act juridic	171

II. Actul juridic să fie ambivalent	172
A. Actele cu titlu oneros	172
B. Actele neutre	173
III. Din punct de vedere al condițiilor de validitate, trebuie întrunite cerințele de fond atât ale actului vector, cât și ale donației	175
IV. Din punct de vedere al condițiilor de formă, trebuie întrunite cerințele referitoare la actul vector, nu și cele referitoare la donație	175
3.2. Proba donației indirecte	175
Capitolul II. Principiul irevocabilității donațiilor	176
Secțiunea 1. Sensul principiului irevocabilității	176
Secțiunea a 2-a. Clauzele interzise de lege	177
Secțiunea a 3-a. Sancțiunea încălcării interdicțiilor prevăzute de lege	178
Secțiunea a 4-a. Clauza de întoarcere convențională	178
Capitolul III. Efectele donației	179
Secțiunea 1. Derogări în privința garanției contra evicțiunii	180
Secțiunea a 2-a. Derogări în privința garanției pentru vicii ascunse	180
Capitolul IV. Revocarea donațiilor	181
Secțiunea 1. Revocarea donațiilor pentru ingratitudine	181
§1. Cazurile de ingratitudine prevăzute de lege	181
§2. Acțiunea în revocare a donațiilor pentru ingratitudine	182
2.1. Regimul juridic al acțiunii	182
2.2. Efectele acțiunii în revocare	184
I. Efectele generale (între părți)	184
II. Efectele speciale (față de terți)	185
Secțiunea a 2-a. Revocarea donațiilor pentru neîndeplinirea sarcinilor	186
§1. Reglementare legală	186
§2. Regimul juridic al acțiunii în revocarea donației pentru neîndeplinirea sarcinii	186
§3. Efectele revocării	188
3.1. Efectele între părți	188
3.2. Efectele față de terți	189
Secțiunea a 3-a. Donațiile dintre soți	189
§1. Reglementare legală	189
§2. Condiții	189
§3. Efecte	190
3.1. Între părți	190
3.2. Față de terți	190
TITLUL V. TESTAMENTUL	191
Capitolul I. Prezentare generală	191
Secțiunea 1. Definiția testamentului	191
Secțiunea a 2-a. Caracterele juridice ale testamentului	192
§1. Un act unilateral și personal	192
§2. Un act solemn	193

§3. Un act de dispoziție cu titlu gratuit	193
§4. Un act <i>mortis causa</i>	194
§5. Un act revocabil	194
Capitolul II. Condițiile de formă	194
<i>Secțiunea 1. Regulile comune tuturor testamentelor</i>	195
§1. Exigența unui înscris	195
1.1. Interzicerea testamentelor verbale	195
1.2. Proba testamentului	196
§2. Interzicerea testamentului reciproc (conjunctiv)	197
2.1. Conținutul interdicției	197
§3. Sancțiunea nerespectării condițiilor de formă	198
3.1. Nulitatea absolută	198
3.2. Confirmarea testamentului nul	199
<i>Secțiunea a 2-a. Diferitele feluri de testamente</i>	199
§1. Testamentele ordinare (obișnuite)	200
1.1. Testamentul olograf	200
I. Noțiune	200
II. Solemnitățile impuse de lege	201
A. Scrierea	201
B. Data	204
C. Semnătura	208
D. Sancțiunea nerespectării condițiilor de formă în cazul testamentului olograf	209
E. Formalitățile instituite de art. 1042 NCC	209
III. Forța probantă a testamentului olograf	210
1.2. Testamentul autentic	211
I. Avantaje și dezavantaje	211
II. Formalitățile de autentificare	211
III. Forța probantă a testamentului autentic	213
§2. Testamentele privilegiate	214
2.1. Testamentele privilegiate reglementate de noul Cod civil	214
2.2. Formele comune tuturor testamentelor privilegiate	214
2.3. Caducitatea testamentelor privilegiate	214
2.4. Forța probantă a testamentelor privilegiate	215
§3. Testamentele simplificare referitoare la sumele de bani, valori sau titluri de valoare depuse la instituții specializate	215
§4. Testamentul internațional	215
4.1. Generalități	215
4.2. Formalitățile cerute de legea uniformă	216
4.3. Sancțiunile nerespectării formalităților prevăzute de Legea uniformă	217
4.4. Revocarea testamentului internațional	218
4.5. Forța probantă	218
Capitolul III. Regulile de interpretare a testamentelor	218
<i>Secțiunea 1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864</i>	218
<i>Secțiunea a 2-a. Interpretarea testamentelor în lumina noului Cod civil</i>	220

TITLUL VI. PRINCIPALELE DISPOZIȚII TESTAMENTARE	221
Capitolul I. Legatele	221
<i>Secțiunea 1. Obiectul legatelor</i>	221
§1. Legatul universal	221
1.1. Elementul definitoriu – conferirea vocației eventuale la întregul patrimoniu succesoral	221
1.2. Formule de desemnare a legatarilor universali	223
1.3. Efecte	224
§2. Legatul cu titlu universal	225
2.1. Noțiune. Enumerare	225
2.2. Probleme de calificare a unor legate ca fiind sau nu cu titlu universal	226
I. Legatul care are ca obiect un fond de comerț	226
II. Legatul care are ca obiect o succesiune nelichidată	228
III. Efecte	228
§3. Legatul particular	229
3.1. Noțiune	229
3.2. Obiect	229
I. Bunurile aparținând dispunătorului	229
II. Legatul bunului altuia	230
III. Legatul unui bun comun sau indiviz	231
3.3. Efecte	232
§4. Pluralitatea de legate	233
4.1. Coexistența legatelor constituite în favoarea unor persoane diferite	233
I. Legatele de aceeași natură	233
A. Legatele universale	233
B. Legatele cu titlu universal	233
C. Legatele particulare	233
II. Legatele de naturi diferite	234
4.2. Cumulul de legate în favoarea aceleiași persoane	234
<i>Secțiunea a 2-a. Desemnarea beneficiarilor legatelor</i>	235
§1. Desemnarea trebuie să fie făcută de testator	235
1.1. Legatul cu facultate de alegere	235
I. Principiul potrivit căruia un terț nu poate desemna beneficiarul legatului	235
II. Temperări ale principiului	236
1.2. Legatul secret	237
§2. Posibilitatea desemnării directe sau indirecte a legatarului	237
2.1. Desemnarea directă	237
2.2. Desemnarea indirectă	237
<i>Secțiunea a 3-a. Ineficacitatea legatelor</i>	239
§1. Revocarea prin voința testatorului	239
1.1. Revocarea expresă	239
I. Revocarea prin testament	239
II. Revocarea prin act autentic	240

1.2. Revocarea tacită	240
I. Contrarietatea și incompatibilitatea	241
A. Noțiunile de „contrarietate” și „incompatibilitate”	241
B. Probleme de probațiune	243
C. Testamentul ulterior trebuie să fie valabil	243
D. Întinderea revocării	243
II. Înstrăinarea obiectului legatului	243
A. Înstrăinarea	244
B. Înstrăinarea trebuie să se refere la un bun care formează obiectul unui legat particular	244
C. Intenția	245
III. Distrugerea voluntară a obiectului legatului de către testator	246
IV. Distrugerea voluntară a testamentului de către testator	247
1.3. Retractarea revocării	248
§2. Revocarea prin hotărâre judecătorească	249
2.1. Revocarea pentru neîndeplinirea sarcinilor	250
I. Sarcinile în materie de legate	250
II. Revocare este atrasă de neîndeplinirea „fără justificare” a sarcinii	250
2.2. Revocarea pentru ingratitudine	252
2.3. Regimul juridic al acțiunilor în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingratitudine	253
I. Acțiunea în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor	253
A. Cine o poate invoca?	253
B. Contra cui se poate invoca?	253
II. Acțiunea în revocare pentru ingratitudine	253
A. Cine o poate invoca?	253
B. Contra cui se poate exercita?	254
C. Termenul de exercitare a acțiunii în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingratitudine	254
2.4. Efectele revocării pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingratitudine	257
§3. Caducitatea	257
3.1. Predecesul legatarului	258
3.2. Incapacitatea legatarului de a primi legatul la data deschiderii moștenirii	259
3.3. Legatarul este nedemn	259
3.4. Legatarul renunță la legat	259
3.5. Legatarul decedează înaintea împlinirii condiției suspensive care afectează legatul	260
3.6. Pieirea lucrului legat în timpul vieții testatorului	261
3.7. Dispariția cauzei	262
<i>Secțiunea a 4-a. Destinația bunurilor care au format obiectul legatelor ineficace</i>	264
§1. Regula – atribuirea bunurilor celor obligați la plata legatelor	265

§2. Excepția – legatele conjunctive și dreptul de acrescământ	265
2.1. Criteriile de stabilire a conjunctivității legatelor	266
2.2. Domeniul de aplicare a dreptului de acrescământ	266
2.3. Caracterul obligatoriu și efectele dreptului de acrescământ	267
2.4. Situația legatului-sarcină	268
Capitolul II. Dezmoștenirea (exheredarea)	268
Secțiunea 1. Dezmoștenirea fermă	271
§1. Dezmoștenirea fermă cu instituirea de legatari	272
§2. Dezmoștenirea fermă fără instituirea directă de legatari	272
2.1. Dezmoștenirea parțială	273
2.2. Dezmoștenirea totală	274
Secțiunea a 2-a. Dezmoștenirea condițională inserată în testament cu titlu de clauză penală	275
§1. Valabilitatea de principiu	275
§2. Limitele dezmoștenirii-sanctiune	276
Capitolul III. Execuțiunea testamentară	278
Secțiunea 1. Noțiune. Evoluție istorică	278
Secțiunea a 2-a. Reglementare legală	280
§1. Desemnarea executorului testamentar	280
§2. Cine poate fi desemnat executor testamentar?	281
§3. De când începe execuțiunea testamentară?	282
Secțiunea a 3-a. Natura juridică și caracterele specifice	282
Secțiunea a 4-a. Puterile executorului testamentar	284
§1. Reglementare legală	284
§2. Critica reglementării legale	285
§3. Puterile executorului testamentar nu sunt transmisibile	286
Secțiunea a 5-a. Obligația de a da socoteală	286
Secțiunea a 6-a. Încetarea execuțiunii	287
TITLUL VII. INSTITUIREA CONTRACTUALĂ	289
Capitolul I. Instituirea contractuală în reglementarea anterioară noului Cod civil	289
Capitolul II. Clauza de precuput în noul Cod civil	289
Secțiunea 1. Reglementare legală	289
Secțiunea a 2-a. Natura juridică a clauzei de precuput în dreptul român	291
Secțiunea 3-a. Regimul juridic al instituirii precuputare	297
§1. Situația dinaintea deschiderii moștenirii	297
§2. Situația după deschiderea moștenirii	297
2.1. Dreptul de opțiune al beneficiarului precuputului	297
2.2. Executarea precuputului	298
I. În natură	298
II. Prin echivalent	299
2.3. Imputarea și reducțiunea precuputului	299

TITLUL VIII. LIMITELE DREPTULUI DE A DISPUNE PRIN ACTE JURIDICE

MORTIS CAUSA	301
Capitolul I. Interdicția actelor asupra moștenirii nedeschise	301
<i>Secțiunea 1. Introducere</i>	301
§1. Actele asupra succesiunilor nedeschise. Istoric	301
§2. Fundamentele interdicției	302
§3. Abordarea interdicției în diferite sisteme de drept	303
<i>Secțiunea a 2-a. Elementele care caracterizează actele interzise asupra succesiunii nedeschise</i>	304
§1. Actele vizate de interdicție	304
§2. Actul trebuie să se refere la o succesiune nedeschisă	304
§3. Actul trebuie să confere doar drepturi eventuale, iar nu actuale	305
3.1. Drepturile eventuale în contextul succesiunilor nedeschise	305
3.2. Diferite ipoteze practice care ilustrează principiul	306
3.3. Moartea lui <i>de cuius</i> ca modalitate a actelor juridice și raportul acestora cu actele interzise de lege	307
§4. Sancționarea încălcării interdicției	309
<i>Secțiunea a 3-a. Actele permise în mod excepțional de lege</i>	310
Capitolul II. Rezerva succesorală	310
<i>Secțiunea 1. Considerații introductive</i>	310
§1. Principiul libertății de a dispune de propriile bunuri și limitarea acestora prin dispozițiile legale referitoare la rezervă	310
1.1. Rezerva și cotitatea disponibilă în Codul civil de la 1864	310
1.2. Rezerva și cotitatea disponibilă în noul Cod civil	311
<i>Secțiunea a 2-a. Istoricul și caracterele generale ale rezervei</i>	313
§1. Istoric	313
1.1. Originile rezervei – legitima romană și <i>pars bonorum</i>	313
1.2. Dreptul cutumiar – rezerva cutumiară și <i>pars hereditatis</i>	313
1.3. Rezerva succesorală în Codul civil Napoleon și în dreptul român	314
§2. Caracterele generale ale rezervei	314
2.1. Este o parte a succesiunii care se deferă conform legii	314
2.2. Are caracter de ordine publică	315
2.3. Este colectivă	316
2.4. Este datorată în natură	318
<i>Secțiunea a 3-a. Moștenitorii rezervatari</i>	318
§1. Descendenții	318
§2. Ascendenții privilegiați	319
2.1. Quantumul rezervei când vin singuri la moștenire	319
2.2. Quantumul rezervei când vin la moștenire în concurs cu colateralii privilegiați	319
§3. Soțul supraviețuitor	321
3.1. Rezerva de drept comun a soțului supraviețuitor	321
I. Quantumul rezervei	321
II. Stabilirea rezervei în funcție de titlul de moștenire al celor care vin la succesiune	321

III. Corelația dintre rezerva soțului supraviețuitor și drepturile speciale conferite de art. 974 NCC în cazul în care vine la moștenire în concurs cu părinții defunctului	322
3.2. Cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor în concurs cu alți descendenți decât cei comuni	323
I. Reglementare legală. Justificare	323
II. Copiii la care se referă art. 1090 NCC	323
III. Liberalitățile care intră sub incidența art. 1090 NCC	324
IV. Criteriile de stabilire a cotității disponibile speciale	324
V. Articolul 1090 NCC în contradicție cu logica, cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului și cu alte texte ale noului Cod civil	325
VI. Sancțiunea depășirii cotității disponibile speciale și a disimulării liberalităților în favoarea soțului supraviețuitor prin acte oneroase sau prin persoane interpuse	326
A. Reducțiunea – sancțiunea specifică depășirii limitelor cotității disponibile speciale	326
B. Cine poate invoca reducțiunea?	327
<i>Secțiunea a 4-a. Calculul rezervei și al cotității disponibile</i>	327
§1. Masa de calcul și operațiunile pentru stabilirea acesteia	327
§2. Stabilirea activului brut prin determinarea și evaluarea bunurilor lăsate de defunct la data decesului	328
§3. Stabilirea activului net prin scăderea pasivului succesoral din activul brut	328
3.1. Pasivul succesoral se deduce din activul brut	328
3.2. Situația în care soldul este negativ	329
§4. Reunirea fictivă (pentru calcul) la activul net a valorii donațiilor făcute de defunct în timpul vieții	329
4.1. Domeniul reunirii fictive	329
I. Reunirea fictivă – sensul noțiunii	329
II. Generalitatea regulii	330
III. Excepții	330
A. Excepțiile prevăzute la art. 1091 alin. (3) NCC	330
B. Situația specială a primelor de asigurare și a capitalului asigurat	331
4.2. Proba donațiilor supuse reunirii fictive	331
I. Regula	331
II. Prezumția de donație instituită de art. 1091 alin. (4) NCC	331
A. Reglementare legală	331
B. Condițiile cerute pentru aplicarea prezumției	332
III. Cine poate invoca prezumția?	333
IV. Rezervatarii care au fost de acord cu înstrăinarea nu pot invoca prezumția	335
V. Natura prezumției	335
VI. Efectele art. 1091 alin. (4) teza I NCC	335

4.3. Determinarea valorii bunurilor care formează obiectul reunirii fictive	336
I. Regula	336
II. Cazul în care bunul donat a fost înstrăinat de donatar înainte deschiderii moștenirii	337
III. Cazul în care bunul donat este înlocuit cu un alt bun	337
IV. Cazul în care bunul donat sau cel care l-a înlocuit piere fortuit înainte deschiderii moștenirii	338
V. Cazul în care obiectul donației îl constituie o sumă de bani	338
VI. Cazul în care donația are ca obiect un drept viager (uzufructul, uzul, abitația, o rentă viageră sau o întreținere)	338
VII. Normele legale referitoare la determinarea valorii donațiilor pentru calcul sunt de ordine publică, neputându-se deroga de la ele (acte asupra unor succesiuni viitoare)	339
<i>Secțiunea a 5-a. Imputarea liberalităților</i>	339
§1. Sectorul asupra căruia se face imputarea	340
1.1. Liberalitățile care se impută pe cotitatea disponibilă	340
I. Liberalitățile făcute altor persoane decât moștenitorii rezervari care vin la moștenire în această calitate	340
II. Liberalitățile neraportabile făcute moștenitorilor rezervari	340
1.2. Liberalități care se impută pe rezerva celui gratificat	341
1.3. Liberalitățile care se impută prioritar pe cotitatea disponibilă, iar pentru diferență pe rezerva celui gratificat	341
1.4. Liberalitățile care se impută prioritar pe rezerva celui gratificat, iar pentru diferență pe cotitatea disponibilă	342
§2. Ordinea în care se face imputarea	345
2.1. Donațiile se impută înainte legatelor, în ordine cronologică	345
I. Donațiile se impută înainte legatelor	345
II. Donațiile se impută în ordine cronologică	345
III. Donațiile concomitente se impută deodată – regula	345
IV. Unele dintre donațiile concomitente se impută prioritar, în ordinea stabilită de <i>de cuius</i> – excepția	345
2.2. Legatele se impută după donații și toate deodată	346
<i>Secțiunea a 6-a. Reducțiunea liberalităților excesive</i>	346
§1. Cine poate invoca reducțiunea?	347
1.1. Rezervarii	347
1.2. Alte persoane	347
I. Avânzii-cauză ai rezervatarilor	347
II. Creditorii personali ai rezervatarilor neglijenți	347
III. Situația donatarilor și legatarilor defunctului	347
IV. Situația creditorilor defunctului	348
§2. Căile, modalitățile și efectele reducțiunii	349
2.1. Reducțiunea convențională	349
2.2. Reducțiunea pe cale de excepție	350

2.3. Reducțiunea pe cale de acțiune	350
A. Caractere și regim juridic	350
B. Efectele acțiunii în reducțiune	353
§3. Ordinea reducțiunii	356
3.1. Legatele se reduc înaintea donațiilor	356
I. Regula și justificarea ei	356
II. Caracterul imperativ	356
3.2. Legatele se reduc toate deodată și în mod proporțional	357
I. Regula și justificarea ei	357
II. Excepții de la regulă	358
3.3. Donațiile se reduc în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai recentă	358
I. Regula și justificarea ei	358
II. Proba datei	359
III. Situația insolvabilității donatarului a cărui liberalitate este supusă reducțiunii	360
IV. Caracterul de ordine publică	360
3.4. Liberalitățile hibride, a căror ordine de reducțiune prezintă anumite particularități	360
I. Donațiile făcute între soți în timpul căsătoriei	361
II. Instituirea prin contractul de căsătorie a unei clauze de preciput	361
III. <i>Trust</i> -ul anglo-american	361
§4. Reducțiunea liberalităților de uzufruct și rentă viageră	363
4.1. Reglementarea legală	363
4.2. Exercițarea dreptului de opțiune	364
4.3. Efectele art. 1098 NCC	364
TITLUL IX. DREPTUL DE OPȚIUNE SUCCESORALĂ	365
Capitolul I. Opțiunea succesorală	365
<i>Secțiunea 1. Titularii dreptului de opțiune</i>	366
§1. Succesibili	366
§2. Capacitatea cerută pentru exercitarea dreptului de opțiune	366
§3. Acceptarea pe cale oblică de către creditorii succesibililor	367
<i>Secțiunea a 2-a. Caracterele juridice ale actului de opțiune</i>	367
§1. Libertatea opțiunii	367
1.1. Ipoteza sustragerii sau ascunderii unor bunuri succesorale ori a unor donații de către succesibili	368
I. Elementele constitutive ale comportamentului dolosiv	368
A. Elementul material de sustragere sau ascundere	368
B. Elementul intențional – dolul (reaua-credință)	371
II. Sancțiunile sustragerii sau ascunderii	372
A. Atribuirea forțată a calității de acceptant al moștenirii	372
B. Pierderea drepturilor asupra bunurilor care au format obiectul fraudei	373

C. Obligarea la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii și cu bunurile proprii, nu numai cu bunurile succesoriale	374
D. Pedepsele civile menționate la art. 1119 NCC se aplică doar la cererea celor interesați	374
1.2. Ipoteza succesibililor indeciși sau neglijenți considerați renunțatori	375
§2. Caracterul pur și simplu al opțiunii	375
§3. Caracterul indivizibil	375
§4. Caracterul retroactiv	377
Secțiunea a 3-a. Termenul de opțiune	377
§1. Natura juridică	377
§2. Domeniul de aplicare	378
§3. Momentul începerii curgerii termenului de decădere	379
3.1. Regula	379
3.2. Excepții de la regulă. Aplicarea principiului <i>contra non valentem agere non currit praescriptio</i>	379
3.3. Suspendarea și întreruperea termenului	380
3.4. Efectele decăderii	380
Capitolul II. Formele opțiunii	383
Secțiunea 1. Acceptarea moștenirii	383
§1. Acceptarea expresă	384
§2. Acceptarea tacită	385
2.1. Actele a căror îndeplinire implică acceptarea tacită	386
I. Înstrăinarea, cu titlu gratuit sau oneros, a drepturilor asupra moștenirii	386
II. Renunțările <i>in favorem</i>	386
2.2. Actele care pot avea valoarea de acte de acceptare tacită	387
I. Actele de dispoziție asupra bunurilor moștenirii	388
A. Actele de dispoziție juridică asupra bunurilor succesoriale	388
B. Actele de dispoziție materială asupra bunurilor succesoriale	389
II. Actele de administrare definitivă ori de folosință asupra bunurilor succesoriale	389
2.3. Actele de conservare, supraveghere și de administrare provizorie nu implică acceptarea tacită, dacă din împrejurările în care au fost făcute nu rezultă că succesibilul și-a însușit calitatea de moștenitor	390
I. Actele de conservare	390
II. Actele de supraveghere	391
III. Actele de administrare provizorie	391
2.4. Situația actelor care au ca finalitate atribuirea în tot sau în parte a succesiunii	391
2.5. Posibilitatea succesibilului de a face o declarație de neacceptare în situația în care îndeplinește acte care pot fi de acceptare tacită	392

<i>Secțiunea a 2-a. Renunțarea la moștenire</i>	392
§1. Actul de renunțare	392
1.1. Prezentare generală	392
1.2. Condițiile de formă	393
1.3. Efecte	393
§2. Revocarea pauliană a renunțării frauduloase la moștenire	394
2.1. Reglementare legală	394
2.2. Efectele admiterii acțiunii	395
§3. Retractarea renunțării	395
3.1. Fundament	395
3.2. Condiții	395
3.3. Efecte	396
TITLUL X. TRANSMISIUNEA ACTIVULUI ȘI PASIVULUI MOȘTENIRII	397
Capitolul I. Obiectul transmisiunii succesoriale	397
<i>Secțiunea 1. Activul succesoral</i>	398
<i>Secțiunea a 2-a. Pasivul succesoral</i>	399
§1. Datoriile moștenirii	399
§2. Sarcinile moștenirii	400
§3. Plata legatelor	400
Capitolul II. Transmisiunea activului moștenirii	401
<i>Secțiunea 1. Transmisiunea calității de subiect activ al drepturilor succesoriale</i>	401
<i>Secțiunea a 2-a. Transmisiunea posesiunii moștenirii sau sezinii</i>	402
§1. Sezina și dobândirea de drept a posesiunii moștenirii de către moștenitorii sezinari	402
1.1. Înțelesul noțiunii de sezină	403
1.2. Moștenitorii sezinari	405
1.3. Caracterele sezinii	405
I. Caracterul de ordine publică	405
II. Caracterul individual	406
III. Caracterul succesiv	406
IV. Caracterul indivizibil	406
1.4. Efectele sezinii	407
I. Verificarea titlurilor moștenitorilor nesezinari	407
II. Preluarea și administrarea bunurilor succesoriale	409
A. Preluarea bunurilor succesoriale	409
B. Administrarea bunurilor succesoriale	410
III. Reprezentarea în justiție în mod activ și pasiv a intereselor succesiunii	410
§2. Trimiterea în posesie a moștenitorilor nesezinari	410
2.1. Trimiterea în posesie a moștenitorilor legali nesezinari	410
I. Moștenitorii legali nesezinari	410
II. Căile de realizare a trimiterii în posesie	411
III. Efectele trimiterii în posesie	411
2.2. Predarea legatelor	412
I. Semnificație juridică	412

II. Realizarea predării	413
A. Generalități	413
B. Predarea legatelor universale	414
C. Predarea legatelor cu titlu universal	414
D. Predarea legatelor particulare	415
III. Efectele predării legatelor	416
A. Abilitarea legatarului de a-și exercita drepturile	416
B. Dobândirea dreptului la fructele bunurilor succesorale	416
C. Predarea legatelor nu încheie altor persoane dreptul de a revendica drepturi succesorale proprii	416
Capitolul III. Transmiterea pasivului moștenirii	417
<i>Secțiunea 1. Persoanele obligate la plata pasivului</i>	417
§1. Regula – plata pasivului revine moștenitorilor universali sau cu titlu universal	417
§2. Excepția – legatarii particulari	417
<i>Secțiunea a 2-a. Întinderea obligației de plată a pasivului</i>	417
<i>Secțiunea a 3-a. Principiul divizării de drept a obligației de plată a pasivului succesor și excepțiile de la acesta</i>	418
§1. Regula divizării de drept a obligației de plată a pasivului succesor	418
§2. Excepții de la regulă	419
2.1. Derogarea care decurge din calitatea de creditor al succesiunii	419
2.2. Derogări care decurg din natura obligației	419
I. Obligația este indivizibilă	419
II. Obligația este garantată cu o ipotecă sau o altă garanție reală	420
2.3. Derogări care decurg din voința lui <i>de cuius</i>	420
<i>Secțiunea a 4-a. Contribuția la plata pasivului</i>	420
§1. Principiul contribuției proporționale la plata pasivului	420
§2. Recursul între succesori în cazul în care unul dintre ei a fost ținut la plată peste partea ce îi revine	421
§3. Recursul între succesori în cazul plății voluntare făcute de unul dintre ei peste partea ce îi revine din datoriile și sarcinile moștenirii	431
Capitolul IV. Lichidarea pasivului succesor	421
<i>Secțiunea 1. Soluțiile legislative posibile</i>	421
1.1. Sistemul germanic de lichidare organizată a succesiunii	422
1.2. Sistemul francez de lichidare neorganizată, care a fost și acela al Codului civil român de la 1864	422
1.3. Sistemul mixt specific dreptului Québec	423
<i>Secțiunea a 2-a. Sistemul de lichidare care rezultă din noul Cod civil</i>	423
<i>Secțiunea a 3-a. Lichidarea reglementată de Legea nr. 36/1995</i>	424
Capitolul V. Petiția de ereditate	424
<i>Secțiunea 1. Noțiune</i>	424

<i>Secțiunea a 2-a. Acțiunea în petiție de ereditate</i>	425
§1. Natura acțiunii	425
§2. Caracterul imprescriptibil	426
§3. Părțile la acțiune	426
§4. Dovada calității de moștenitor	426
<i>Secțiunea a 3-a. Efectele admiterii petiției de ereditate</i>	427
§1. Raporturile dintre reclamant și pârât	427
§2. Raporturile dintre reclamant și terți	428
2.1. Temperări legale ale regulii <i>nemo plus juris ad alium</i> <i>transfere potest quam ipse habet</i>	428
2.2. Temperarea pe baza principiului <i>error communis facit jus</i>	428
I. Justificarea principiului	428
II. Condiții	429
A. Să existe o eroare comună și invincibilă	429
B. Terțul subdobânditor să fie de bună-credință	430
C. Actul încheiat între moștenitorul aparent și terțul subdobânditor să fie cu titlu oneros	430
III. Efecte	430
TITLUL XI. PROCEDURA SUCCESORALĂ NOTARIALĂ ȘI DOVADA DREPTURILOR SUCCESORALE PRIN CERTIFICATUL DE MOȘTENITOR	433
Capitolul I. Procedura succesorală notarială	433
<i>Secțiunea 1. Dispoziții generale</i>	433
§1. Reguli de competență teritorială	433
§2. Deschiderea procedurii succesorale	434
§3. Luarea măsurilor pentru conservarea și administrarea bunurilor succesorale	434
<i>Secțiunea a 2-a. Desfășurarea procedurii succesorale propriu-zise în fața notarului public</i>	435
§1. Citarea moștenitorilor	435
§2. Stabilirea drepturilor succesorale ale moștenitorilor. Încheierea finală	436
§3. Suspendarea procedurii succesorale	436
Capitolul II. Dovada drepturilor succesorale prin certificatul de moștenitor	437
<i>Secțiunea 1. Eliberarea certificatului de moștenitor</i>	437
<i>Secțiunea a 2-a. Valoarea juridică a certificatului de moștenitor</i>	438
<i>Secțiunea a 3-a. Anularea certificatului de moștenitor</i>	439
TITLUL XII. PLURALITATEA DE MOȘTENITORI	441
Capitolul I. Indiviziunea succesorală	441
<i>Secțiunea 1. Generalități</i>	441
<i>Secțiunea a 2-a. Influențele suferite de patrimoniul succesoral pe timpul indiviziunii</i>	442
§1. Subrogația reală	442

§2. Fructele și veniturile bunurilor succesoriale sporesc masa indiviză	443
§3. Sporirea sau scăderea valorii bunurilor succesoriale profită sau, după caz, afectează indiviziunea	444
<i>Secțiunea a 3-a. Regimul juridic al bunurilor succesoriale pe timpul indiviziunii</i>	445
§1. Exercitarea atributelor dreptului de proprietate	445
1.1. Uzul	445
1.2. Folosința	446
1.3. Dispoziția	446
§2. Actele încheiate de coindivizari cu terții	446
2.1. Actele de dispoziție și actele asimilate	446
2.2. Actele de administrare	447
2.3. Soarta juridică a actelor încheiate cu nesocotirea regulilor aplicabile actelor de dispoziție și de administrare	447
I. Situația actelor de dispoziție	447
II. Situația actelor de administrare	448
2.4. Actele de conservare	448
<i>Secțiunea a 4-a. Durata indiviziunii</i>	449
§1. Regula potrivit căreia indiviziunea poate înceta oricând, la cererea oricărui coindivizar	449
§2. Convențiile de menținere temporară a indiviziunii	450
Capitolul II. Raportul liberalităților	451
<i>Secțiunea 1. Introducere</i>	451
§1. Noțiune	451
§2. Diferențe față de alte instituții	452
2.1. Raportul donațiilor și reunirea fictivă	452
2.2. Raportul donațiilor și reducțiunea liberalităților excesive	453
<i>Secțiunea a 2-a. Liberalitățile raportabile</i>	453
§1. Donațiile supuse raportului	454
1.1. Donațiile în deplină proprietate, cu și fără sarcini	454
1.2. Alte donații	454
I. Donațiile de uzufruct	454
II. Donațiile constând într-un avantaj profesional patrimonial indirect	454
III. Donațiile „în posesiune”	454
IV. Asigurările de viață	455
§2. Donațiile exceptate de la raport	455
I. Excepțiile prevăzute la art. 1150 alin. (1) NCC	455
A. Donațiile pe care defunctul le-a făcut cu scutire de raport	455
B. Donațiile deghizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpușe	456

C. Darurile obișnuite, donațiile remuneratorii și, în măsura în care nu sunt excesive, sumele cheltuite pentru întreținerea sau, dacă este cazul, pentru formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului și nici cheltuielile de nuntă, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel	456
D. Fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii și echivalentul bănesc al folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat	458
2.2. Dreptul renunțătorului la moștenirea legală a defunctului de a păstra donația în limitele cotității disponibile a moștenirii	458
2.3. Cazul în care bunul donat a pierit fără culpa donatarului	459
Secțiunea a 3-a. Persoanele ținute la raport și persoanele cărora raportul le este datorat	459
§1. Persoanele ținute la raport	460
1.1. Calitatea de moștenitor legal	460
1.2. Calitatea de beneficiar al unei liberalități nescutite de raport	461
§2. Persoanele cărora le este datorat raportul	462
2.1. Raportul este datorat comoștenitorilor	462
2.2. Situația legatarilor și creditorilor succesiunii	462
I. Legatarii	462
II. Creditorii moștenirii	462
Secțiunea a 4-a. Modalitățile de executare ale raportului	462
§1. Regula – raportul prin echivalent	463
1.1. Raportul prin preluare	463
1.2. Raportul prin imputație	463
1.3. Raportul în bani	464
1.4. Evaluarea bunului donat	464
I. Regula	464
II. Excepții	464
A. Dacă bunul donat a fost înstrăinat de donatar anterior cererii de raport	464
B. Dacă bunul donat a fost înlocuit cu altul	465
III. Raportul donațiilor având ca obiect sume de bani	465
§2. Excepția – raportul în natură	465
Secțiunea a 5-a. Căile pe care se realizează raportul donațiilor	466
§1. Poziția jurisprudenței și doctrinei noastre sub regimul Codului civil anterior	466
§2. Căile de realizare a raportului conform noului Cod civil	469
Capitolul III. Raportul datoriilor	470
Secțiunea 1. Noțiune	470
Secțiunea a 2-a. Corelația dintre raportul datoriilor și raportul donațiilor	471
Secțiunea a 3-a. Domeniul de aplicare	471
§1. Datoriile supuse raportului	471
§2. Persoanele ținute la raportul datoriilor	472

<i>Secțiunea a 4-a. Regimul juridic al raportului datoriilor până la partaj</i>	473
§1. Raportul datoriilor nu operează de drept, trebuind să fie solicitat de un coindivizar	473
§2. Problema exigibilității creanței a cărui debitor este un coindivizar, între data deschiderii moștenirii și data partajului	473
<i>Secțiunea a 5-a. Executarea raportului</i>	474
<i>Secțiunea a 6-a. Efectele raportului</i>	475
Capitolul IV. Partajul	475
<i>Secțiunea 1. Formele partajului</i>	476
§1. Partajul amiabil	476
§2. Partajul judiciar	479
2.1. Persoanele care pot cere partajul	479
I. Coindivizarii	479
II. Creditorii personali și ai coindivizării și orice persoană care justifică un interes legitim pot solicita partajul pe cale oblică	480
A. Creditorii personali ai coindivizării	480
B. Alte persoane care justifică un interes legitim	481
2.2. Capacitatea necesară pentru a putea participa la partaj	481
2.3. Realizarea efectivă a partajului	482
I. Cererea de partaj	482
II. Admiterea cererii de partaj	482
III. Admiterea în principiu a cererii de partaj	482
IV. Partajul propriu-zis. Atribuirea bunurilor succesoriale	484
A. Principiul atribuirii bunurilor succesoriale în natură	484
B. Partajul bunurilor indivizibile sau care nu sunt comod partajabile în natură	485
2.4. Efectele hotărârii de partaj	486
<i>Secțiunea a 2-a. Opoziția la partaj a persoanelor interesate</i>	487
§1. Opoziția la partaj – mijloc specific de apărare a persoanelor interesate	487
§2. Cine poate face opoziție?	488
§3. Cum și până când se poate face opoziție?	488
§4. Efecte	489
I. Sub regimul Codului civil anterior	489
A. Coindivizării trebuiau să convoace pe creditorii opozanți să asiste la partaj, iar în caz contrar să suporte anumite consecințe	489
B. Indisponibilizarea drepturilor succesoriale ale debitorului	489
II. Sub regimul noului Cod civil	490
§5. Consecințele lipsei opoziției	490
I. Sub regimul Codului civil anterior	490
II. Sub regimul noului Cod civil	491
<i>Secțiunea a 3-a. Efectele partajului</i>	491
§1. Concepțiile posibile cu privire la caracterul partajului	491
1.1. Partajul – act translativ	491

1.2. Partajul – act declarativ	491
1.3. Partajul – act constitutiv	492
§2. Partajul sub regimul Codului civil de la 1864	492
2.1. Partajul – act declarativ prin ficțiunea legii sau prin natura sa?	492
2.2. Domeniul efectului declarativ al partajului	493
I. Actele care intră sub incidența efectului declarativ	493
A. Partajul propriu-zis	493
B. Actele echivalente partajului	494
II. Bunurile supuse efectului declarativ	495
A. Bunurile corporale	495
B. Problema creanțelor succesoriale	495
C. Problema creanței prețului adjudecării de către un terț la licitație a unui imobil succesoral	496
III. Persoanele care intră sub incidența efectului declarativ. Efectele <i>erga omnes</i>	496
2.3. Consecințele efectului declarativ al partajului	497
I. Atributarul este proprietar de la data deschiderii moștenirii	497
II. Drepturile constituite în favoarea terților prin acte de administrare și de dispoziție făcute de coindivizarii neatributari pe timpul indiviziunii se desființau	497
III. Partajul nu era considerat un act translativ de proprietate	497
IV. Partajul nu putea servi ca just titlu pentru uzucapiunea de 10-20 de ani	498
§3. Partajul sub regimul noului Cod civil	498
3.1. Partajul – act constitutiv	498
3.2. Suspendarea pronunțării partajului	499
3.3. Unele efecte speciale ale partajului	500
I. Opozabilitatea actelor juridice încheiate legal de un coindivizar anterior partajului	500
II. Strămutarea garanțiilor	500
Secțiunea a 4-a. Garanțiile partajului	500
§1. Garanțiile sub regimul Codului civil anterior	500
1.1. Reglementare legală	500
1.2. Condiții	501
I. Apariția unei tulburări sau evicțiuni	501
II. Tulburarea sau evicțiunea trebuia să aibă o cauză anterioară partajului	501
III. Evicțiunea să nu fi fost imputabilă coindivizarului evins	501
IV. Actul de partaj să nu conțină o clauză de exonerare de răspundere	501
1.3. Efecte	502
1.4. Cazul special al tulburărilor provenind de la un coindivizar	502
§2. Reglementarea sub regimul noului Cod civil	502

<i>Secțiunea 5-a. Nevalabilitatea partajului</i>	503
§1. Regulile aplicabile sub regimul Codului civil anterior	503
1.1. Anularea pentru vicii de formă	503
1.2. Anularea pentru violență sau dol	503
1.3. Eroarea ca viciu de consimțământ în cazul partajului	504
1.4. Nulitatea absolută pentru omiterea unui coindivizar la partaj	504
1.5. Efectele nulității	505
§2. Regulile aplicabile sub regimul noului Cod civil	505
Capitolul V. Partajul de ascendent	506
<i>Secțiunea 1. Noțiune. Forme</i>	506
<i>Secțiunea a 2-a. Donația-partaj</i>	507
§1. Noțiune și natură juridică	507
§2. Condițiile de validitate	508
2.1. Părțile	508
I. Persoanele care pot face o donație-partaj	508
II. Persoanele care pot beneficia de donația-partaj	508
2.2. Bunurile care pot face obiectul donației-partaj	510
I. Bunurile prezente	510
II. Bunurile soților obiect al unei donații-partaj conjunctive	510
III. Bunurile indivize obiect al donației-partaj cumulative	511
IV. Bunurile care au format obiectul unor donații anterioare	511
2.3. Repartizarea bunurilor	512
I. Divizarea reală prin voința donatorului	512
II. Compunerea loturilor	512
III. Condițiile de formă	513
§3. Efectele donației-partaj	513
3.1. Înaintea deschiderii moștenirii dispunătorului	513
I. Raporturile între donatorul-ascendent și donatarii-descendenți	513
II. Raporturile dintre descendenții-donatari	514
3.2. După deschiderea moștenirii dispunătorului	515
I. Donatarii-descendenți devin moștenitori ai defunctului	515
II. Consecințele care decurg din această situație	515
§4. Reducțiunea donației partaj	515
4.1. Reglementare legală	515
<i>Secțiunea a 3-a. Testamentul-partaj</i>	516
§1. Noțiune	516
§2. Obiectul testamentului-partaj	517
2.1. Bunurile la care se referă	517
2.2. Repartizarea bunurilor	517
§3. Efectele testamentului-partaj	518
§4. Reducțiunea testamentului-partaj	518
BIBLIOGRAFIE	519
INDEX	551

TITLUL I

DESPRE SUCCESIUNI ÎN GENERAL

Capitolul I. Introducere

Secțiunea 1. Moartea persoanei fizice și consecințele ei juridice

1. Ființă trecătoare, omul (persoana fizică) piere, inevitabil, prin moarte. Pierearea lui duce din punct de vedere juridic la dispariția sa ca subiect de drept, însă patrimoniul său (drepturile și obligațiile cu conținut patrimonial) rămâne. Așa cum s-a remarcat, „sub pedeapsă de anarhie și imobilism, nu s-ar putea spune despre un mort, ca despre un act nul, că este considerat a nu fi existat niciodată: achizițiile sale, obligațiile sale nu pot fi făcute *tabula rasa*”^[1]. Patrimoniul persoanei fizice decedate se transmite la moștenitorii săi conform regulilor dreptului succesoral.

2. Pe de altă parte, persoana decedată se bucură prin tradiție de un anumit respect, fiind protejată^[2], sens în care s-a vorbit de un drept al cadavrului la protecția intimității imaginii sale, de un drept la integritatea acestuia, de un drept la pacea ultimului lăcaș și de un drept la respectul memoriei celui decedat^[3].

Noul Cod civil, sub denumirea „Respectul datorat persoanei și după decesul său”, consacră în mod expres o secțiune specială acestor drepturi de natură nepatrimonială (Secțiunea a 4-a din Capitolul II, Titlul II, Cartea I, art. 78-81).

Articolul 80 alin. (1) NCC precizează că, „orice persoană poate determina propriile funeralii și poate dispune cu privire la corpul său după moarte. În cazul celor lipsiți de capacitate de exercițiu sau al celor cu capacitate de exercițiu restrânsă este necesar și consimțământul scris al părinților sau, după caz, al tutorelui”.

3. Fără ca reglementările referitoare la respectul persoanei fizice și după decesul său să fie lipsite de importanță, reglementările privitoare la soarta patrimoniului persoanei decedate sunt mult mai ample și mai complexe, alcătuind materia dreptului succesoral.

Secțiunea a 2-a. Precizări terminologice cu privire la noțiunile de „succesiune” sau de „moștenire”

4. Înainte de a intra în analiza propriu-zisă a materiei dreptului succesoral, câteva precizări de ordin terminologic se impun.

^[1] M. GRIMALDI, *Les dernières volontés*, în *Écrits en hommage à G. CORNU*, PUF, Paris, 1994, p. 177.

^[2] B. BEIGNIER, *Note*, Recueil Dalloz nr. 17/2000, p. 373.

^[3] J.-P. GRIDEL, *L'individu juridique mort*, Recueil Dalloz, Supplément nr. 16/2000, „Journée Paris V. Droit 1999. Quelques aspects du droit de la mort”, pp. 266-11 – 266-14; P. PERJU, *Respectul datorat persoanei și după decesul ei, în reglementările existente în ordinea juridică a unor state europene și nord-americane*, precum și în noul Cod civil român, Dreptul nr. 1/2016, p. 16 și urm.

Noțiunile de „succesiune” sau de „moștenire”, care sunt sinonime, desemnează într-o primă accepțiune un mod specific de dobândire sau transmitere a proprietății (§1), iar într-o accepțiune derivată desemnează obiectul transmisiunii succesoriale (§2).

§1. Accepțiunea de mod specific de dobândire sau transmitere a proprietății

5. Conform dispozițiilor art. 557 alin. (1) NCC, „dreptul de proprietate se poate dobândi, în condițiile legii, prin convenție, *moștenire legală sau testamentară* (s.n., D.C.), accesiune, uzucapiune, ca efect al posesiei de bună-credință în cazul bunurilor mobile și al fructelor, prin ocupațiune, tradițiune, precum și prin hotărâre judecătorească, atunci când ea este translativă de proprietate prin ea însăși”.

Din cele de mai sus rezultă așadar că termenul de moștenire (succesiune) desemnează într-o primă accepțiune un mod specific de dobândire sau de transmitere a proprietății pentru cauză de moarte (*mortis causa*), și anume moștenirea legală (*ab intestat*)^[1] și moștenirea testamentară, care are la bază voința celui decedat, iar nu legea cum se întâmplă în cazul moștenirii *ab intestat*.

În acest sens sunt dispozițiile art. 953 NCC conform căruia „moștenirea este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă”.

6. Ca orice transmisiune patrimonială, succesiunea stabilește o legătură între două persoane, și anume între cel care transmite moștenirea, autorul, uzual denumit *de cuius*^[2], și cel care primește moștenirea, denumit moștenitor, succesor, erede, instituit contractual (în cazul donației de bunuri viitoare) sau legatar (în cadrul moștenirii testamentare)^[3].

§2. Accepțiunea de obiect al transmisiunii succesoriale

7. Noțiunea de moștenire (succesiune) are și înțelesul derivat de obiect al transmisiunii succesoriale, sens în care, de pildă, art. 963 alin. (1) NCC prevede că, „moștenirea se cuvine, în ordinea și după regulile stabilite în prezentul titlu, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, și anume descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz”.

8. Obiect al transmisiunii succesoriale poate să îl constituie fie întregul patrimoniu al defunctului (transmisiune universală), fie o fracțiune din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu universal), fie un bun sau altul – individual determinat sau de gen – din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu particular). Așadar, spre deosebire de actele juridice între vii care nu pot fi decât cu titlu particular, patrimoniul unei persoane în viață fiind incesibil ca atare^[4], obiectul transmisiunii succesoriale poate fi și un patrimoniu în întregul său sau o fracțiune din acesta, adică un ansamblu de drepturi și obligații cu conținut patrimonial care a aparținut unei persoane fizice decedate.

[1] *Ab intestat*: fără testament.

[2] Termenul provine din prescurtarea locuțiunii latine „*is de cuius successionis agitur*”, care desemnează pe „cel despre a cărui succesiune este vorba”.

[3] M. GRIMALDI, *Droit civil. Successions*, Litec, 3-e édition, Paris, 1995, p. 19.

[4] În acest sens, a se vedea: PH. MALAURIE, L. AYNÈS, PH. THÉRY, *Cours de droit civil. Les biens. La publicité foncière*, Cujas, 4-e édition, Paris, 1998, p. 18, nr. 10; J.-L. BERGEL, M. BRUSCHI, S. CIMAMONTI, *Traité de droit civil. Les biens*, sous la direction de J. GHESTIN, LGDJ, Paris, 2000, p. 3, nr. 4.

Secțiunea a 3-a. Felurile moștenirii în înțelesul de moduri de dobândire sau transmitere a proprietății

9. Potrivit art. 955 alin. (1) NCC, „patrimoniul defunctului se transmite prin moștenire legală, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament”. De aici rezultă că moștenirea poate fi legală (§1) sau testamentară (§2). Alături de acestea, noul Cod civil a reglementat sub denumirea de „clauza de preciput” și o formă de moștenire contractuală (art. 333) (§3).

§1. Moștenirea legală

10. În cazul în care o persoană fizică decedează fără a lăsa un testament prin care să dispună de bunurile sale după moarte, patrimoniul său se va transmite soțului supraviețuitor, rudelor sale sau statului, conform regulilor supletive stabilite de lege (art. 963-983 NCC).

Regulile succesiunii legale se aplică și atunci când cel decedat dispune valabil prin testament doar de o parte din bunurile sale, iar pentru restul nu, aceste din urmă bunuri deferindu-se conform legii [art. 955 alin. (2) NCC].

Moștenirea legală se mai numește și *ab intestat* (fără testament).

11. Alături de moștenirea legală de drept comun există și una *extraordinară* sau *anomală* (*anormală*), adică în afara regulilor (*a-nomos*). Succesiunea anomală, denumire care provine din vechiul drept francez, constituie o derogare de la principiul caracterului unitar al devoluțiunii succesoriale^[1] și desemnează o devoluțiune întemeiată pe natura sau proveniența bunurilor succesoriale, fără a ține seama de regulile moștenirii legale ordinare^[2].

Succesiuni anormale există și la ora actuală în dreptul nostru, acestea urmând a fi analizate ca excepții de la caracterul unitar al transmisiunii succesoriale^[3].

§2. Moștenirea testamentară

12. Moștenirea testamentară este cea care se deferă (transmite) conform voinței lui *de cuius*, manifestată pe timpul cât a fost în viață prin una din formele testamente prevăzute de lege (*infra* nr. 588 și urm.), fiind o derogare de la moștenirea de drept comun, care este cea legală.

^[1] Cu privire la acest principiu a se vedea *infra* nr. 21 și urm.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 227, nr. 245; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Précis Dalloz, 3-e édition, Paris, 1997, p. 191 și urm.

În dreptul nostru anterior, art. 316 și art. 317 C. Civ. 1864 (abrogate prin intrarea în vigoare a Codului familiei din 1954), prevedeau că bunurile dobândite de adoptat de la adoptator cu titlu gratuit revin acestuia din urmă dacă adoptatul moare fără posteritate (urmași). În această situație, era vorba de un caz de reîntoarcere legală a bunului donat la donator (întemeiat pe ideea de conservare a bunurilor în familie), distinct de cazul reîntoarcerii convenționale stabilit prin voința părților unui contract de donație pentru situația predecesului donatarului (art. 825 C. civ. 1864).

^[3] A se vedea *infra* nr. 23 și urm.

§3. Moștenirea contractuală

13. Numită și instituire contractuală, a fost definită ca fiind „actul prin care instituantul dispune, *pentru timpul când nu va mai fi* (s.n., D.C.), de tot sau o parte din bunurile sale în favoarea instituitului care *acceptă* (s.n., D.C.)”^[1]. Cu alte cuvinte, este vorba de instituirea (desemnarea) unei persoane ca succesor al dispunătorului printr-un contract de donație, adică printr-un act juridic bilateral între vii, iar nu prin testament (act juridic unilateral).

Instituirea contractuală este un act hibrid, în sensul că se face printr-un contract (act juridic între vii), care, în principiu, nu poate fi revocat unilateral, ci numai prin acordul ambelor părți, dar care, asemenea testamentului, conține liberalități pentru cauză de moarte, neconferind instituitului niciun drept actual asupra bunurilor dispunătorului, ci numai un drept eventual asupra bunurilor pe care instituantul le va lăsa la data decesului său^[2].

14. În dreptul nostru anterior, pornind de la faptul că instituirea contractuală era reglementată de art. 933 și art. 934 C. civ., care făceau parte din Cartea a III-a, Titlul II, Capitolul IV „Despre donațiunile făcute soților prin contractul de maritagu”, iar contractul de căsătorie a fost abrogat prin Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a Codului familiei^[3] și a Decretului nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice și juridice^[4] (art. 49), valabilitatea acestei moșteniri a fost pusă sub semnul întrebării^[5]. Această idee pleca de la o concluzie mai veche a doctrinei noastre, conform căreia, instituirea contractuală nu s-ar fi putut face decât exclusiv prin contractul de căsătorie^[6].

15. Noul Cod civil prevede la art. 333 că „(1) Prin convenția matrimonială se poate stipula ca soțul supraviețuitor să preia fără plată, înainte de partajul moștenirii, unul sau mai multe dintre bunurile comune, deținute în devălmășie sau în coproprietate. Clauza de preciput poate fi stipulată în beneficiul fiecăruia dintre soți sau numai în favoarea unuia dintre ei. (2) Clauza de preciput nu este supusă raportului donațiilor, ci numai reducăunii, în condițiile art. 1096 alin. (1) și (2)”.

Din textul de lege citat rezultă că, în esență, clauza de preciput^[7] este o instituire contractuală făcută prin convenția matrimonială, conferind soțului supraviețuitor o liberalitate *mortis causa*^[8], care nu este supusă raportului, ci doar reducăunii. Așadar, în pofida prevederilor art. 955 NCC din care rezultă că moștenirea în dreptul nostru nu ar putea fi decât legală sau testamentară, iată că ea poate fi și contractuală (*infra* nr. 825 și urm.).

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 249, nr. 269.

^[2] În acest sens, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 440; P. VASILESCU, *Instituirea contractuală – un nautilus juridic?*, R.R.D.P. nr. 2/2007, p. 232 și urm.; N. PETERKA, *Institutions contractuelles ou donations des biens à venir par les tiers autre que les ascendants*, în *Droit patrimonial de la famille. Daloz action 2008/2009*, sous la direction de M. GRIMALDI, 3-e édition, Paris, 2008, p. 940, nr. 344.07.

^[3] B. Of. nr. 9 din 31 ianuarie 1954.

^[4] B. Of. nr. 8 din 30 ianuarie 1954.

^[5] În acest sens, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, Ed. Actami, București, 1999, p. 7.

^[6] În acest sens, a se vedea C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Ed. All, București, 1998, (ediție îngrijită de D. RĂDESCU), p. 650, nr. 1561 și nr. 1562.

^[7] *Præcipuum* (lat.), ceva care trebuie furnizat [G. CORNU (sous la direction de), *Vocabulaire juridique*, 8-e édition, Quadrige/PUF, Paris, 2007, p. 704].

^[8] Menționăm faptul că, în dreptul francez, se prevede în mod expres că, spre deosebire de dreptul nostru, preciputul nu este o donație (liberalitate) nici în privința fondului, nici în privința formei, ci „o convenție de mariaj și între asociații” (art. 1516 C. civ. francez), care nu este supusă nici raportului și nici reducăunii.

Capitolul II. Caracterele juridice ale transmisiunii succesorală

16. Transmisiunea drepturilor și obligațiilor care alcătuiesc patrimoniul unei persoane fizice decedate la moștenitorii acesteia, adică transmisiunea succesorală, este una specifică, distinctă de transmisiunea prin acte juridice între vii. Ea se caracterizează prin faptul că este o transmisiune *mortis causa* (Secțiunea 1), prin faptul că este universală (Secțiunea a 2-a) și prin faptul că este unitară (Secțiunea a 3-a).

Secțiunea 1. Transmisiunea succesorală este o transmisiune mortis causa

17. Articolul 954 NCC prevede că „moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia”. Faptul morții unei persoane fizice determină dispariția sa ca subiect de drept, dar nu și a patrimoniului acesteia. Patrimoniul succesoral se transmite la moștenitori cu efecte de la data deschiderii moștenirii, dar transmisiunea se consolidează doar ca urmare a acceptării acesteia [art. 1114 alin. (1) NCC] (*infra* nr. 1109). Codul civil român de la 1864 și noul Cod civil, ca și Codul civil francez, nu au conservat regula romană conform căreia se considera că defunctul supraviețuiește fictiv până la acceptarea moștenirii de către succesori^[1].

18. Fiind declanșată de moartea unei persoane fizice, transmisiunea succesorală este una *mortis causa* (pentru cauză de moarte).

Ea poate opera doar cu privire la patrimoniul persoanelor fizice, iar nu și al persoanelor juridice. În cazul încetării unei persoane juridice (art. 244 NCC) patrimoniul acesteia se transmite la alte persoane (fizice sau juridice) prin diverse acte juridice (administrative sau civile), altele decât moștenirea (art. 249 NCC). În plus, spre deosebire de moartea persoanei fizice care determină instantaneu dispariția acesteia, oricare ar fi cauza dispariției persoanei juridice, personalitatea morală a acesteia nu încetează imediat, fiind menținută cel puțin parțial în măsura în care este necesară pentru lichidarea patrimoniului său^[2].

Secțiunea a 2-a. Caracterul universal al transmisiunii succesorală

19. Transmisiunea succesorală, așa cum am văzut, este una *mortis causa*. Decesul unei persoane fizice face ca, urmând anumite reguli (ale moștenirii legale, testamentare sau contractuale) patrimoniul lui *de cuius* să se transmită de la acesta la succesorii săi cu vocație universală (la întregul patrimoniu) sau cu titlu universal (la o fracțiune din patrimoniu). Patrimoniul unei persoane fizice constituie însă o universalitate de drept cuprinzând ansamblul drepturilor și obligațiilor cu conținut patrimonial ale acelei persoane, prin opoziție cu universalitățile de fapt care nu constituie decât grupe distincte de bunuri în

^[1] În acest sens, a se vedea F. TERRÉ, D. FENOUILLET, *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Précis Dalloz, 6-e édition, Paris, 1996, p. 28, nr. 29.

^[2] F. TERRÉ, D. FENOUILLET, *op. cit.*, p. 218, nr. 271.

cadru al aceluiași patrimoniu (cum ar fi cazul unui fond de comerț sau cazul unui portofoliu de valori mobiliare)^[1]. Fiind o universalitate juridică, patrimoniul este independent de elementele sale componente; cu toate modificările elementelor care îl compun, el rămâne același atât timp cât persoana titularului (care îi asigură unitatea) rămâne neschimbată^[2].

20. Orice moștenire conferă cuiva (moștenitorilor legali, legatarilor universali sau cu titlu universal, ori, în cazul moștenirilor vacante, statului) vocație la întregul patrimoniu succesoral (cuprinzând deopotrivă elementele de activ și de pasiv) sau la o fracțiune din acesta, chiar dacă întregul activ este consumat bucată cu bucată prin legate particulare, adică prin acte de transmisiune individuale. În acest sens, transmisiunea succesorală are un caracter universal. Ansamblul de drepturi și obligații care constituie patrimoniul celui decedat „supraviețuiește datorită continuării persoanei defunctului de către avânzii cauză universali sau cu titlu universal. Aceștia din urmă, devin creditori sau debitori în locul autorului lor (...) Ei nu sunt numai avânzii cauză, ei sunt în același timp reprezentanții persoanei autorului lor”.^[3]

După cum s-a subliniat, „singura cauză de transmisiune universală este moartea; aici cu siguranță găsim și originea cuvântului patrimoniu; care evocă transmisiunea ereditară din tată în fiu”^[4].

Secțiunea a 3-a. Transmisiunea succesorală are un caracter unitar

§1. Regula

21. În dreptul modern, pe a cărui linie se înscria și Codul civil de la 1864, transmisiunea succesorală avea, în principiu, un caracter unitar. Aceasta însemna că devoluțiunea moștenirii se făcea nu după proveniența sau natura bunurilor care compuneau masa succesorală, ci după regulile moștenirii legale sau testamentare. Deși Codul civil de la 1864 nu a preluat dispozițiile art. 732 C. civ. francez care precizează că „legea nu ia în considerare nici natura, nici originea bunurilor pentru a reglementa succesiunea”, nimeni nu a contestat în dreptul nostru caracterul unitar al transmisiunii succesorale.

Această concepție era opusă celei a dreptului feudal, care, în ideea conservării bunurilor în familie, făcea distincție între *bunurile proprii*, pe de o parte, și *bunurile achizite*, pe de altă parte. Bunurile proprii erau imobilele primite de defunct de la antecesorii săi (considerate elementul de bază al averii familiale), iar bunurile achizite erau cele dobândite de defunct în timpul vieții sale, indiferent de natura lor, cărora le erau asimilate bunurile mobilele, considerate bunuri mai puțin importante decât cele proprii. Reprezentând elementul stabil al patrimoniului și permițând menținerea prestigiului numelui în familiile nobiliare, bunurile proprii erau rezervate acestei entități, transmițându-se din tată în fiu. În lipsă

[1] PH. MALAURIE, L. AYNÈS, PH. THÉRY, *op. cit.*, p. 17, nr. 8.

[2] F. TERRÉ, *Introduction générale au droit*, Précis Dalloz, 9-e édition, Paris, 2012. p. 189, nr. 233.

[3] F. COHET-CORDEY, *La valeur explicative de la théorie du patrimoine en droit positif français*, RTD civ. nr. 4/1996, pp. 837-838, nr. 45.

[4] PH. MALAURIE, L. AYNÈS, PH. THÉRY, *op. cit.*, p. 18, nr. 10.

de descendenți, în funcție de proveniența lor, bunurile proprii reveneau liniei (familiei) maternelne sau liniei (familiei) paternelne (*materna maternis, paterna paternis*)^[1].

22. Articolul 732 C. civ. francez a fost abrogat prin legea din 3 decembrie 2001, punându-se din acest motiv problema dacă, în prezent, vechiul principiu al unității transmisiunii succesoriale mai este sau nu actual în acest sistem de drept. Părerile asupra acestei chestiuni sunt împărțite, unii susținând că principiul ar fi fost abrogat ca fiind vetust^[2], iar alții că el a rămas valabil, fiind însă „corijat” prin instituirea prin lege a unor excepții^[3].

Fără a intra aici în detaliile acestei dispute, considerăm că principiul unității transmisiunii succesoriale rămâne valabil, excepțiile de la acesta fiind prevăzute în mod expres de lege^[4].

§2. Excepțiile de la regulă. Succesiunile anormale

23. Caracterul unitar al transmisiunii succesoriale cunoaște, așadar, anumite excepții. Mai exact, există situații în care anumite bunuri se transmit pe cale succesorală după alte reguli decât cele obișnuite, fiind așadar vorba de succesiuni anormale^[5]. Este cazul dreptului de abitație al soțului supraviețuitor conferit de art. 973 NCC (2.1), al bunurilor formând obiectul dreptului special de moștenire al soțului supraviețuitor prevăzut art. 974 NCC (2.2), al succesiunilor cu elemente de extraneitate, în dreptul anterior, soluție abandonată în dreptul actual (2.3) și al bunurilor reprezentând amintiri de familie (2.4).

2.1. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor conferit de art. 973 NCC

24. Conform dispozițiilor art. 973 alin. (1) NCC, „soțul supraviețuitor care nu este titular al niciunui drept real de a folosi o altă locuință corespunzătoare nevoilor sale beneficiază de un drept de abitație asupra casei în care a locuit până la data deschiderii moștenirii, dacă această casă face parte din bunurile moștenirii” (*infra* nr. 198 și urm.). Este vorba despre un drept temporar, încetând fie prin partaj, dar nu înainte de împlinirea unui an de la data deschiderii moștenirii, fie prin recăsătorirea soțului supraviețuitor [art. 973 alin. (4) NCC].

Din dispozițiile textului de lege mai sus menționat rezultă că, prin derogare de la regulile de drept comun, folosința locuinței comune a soților este temporar guvernată de regulile speciale pe care acesta le prevede.

2.2. Bunurile formând obiectul dreptului special de moștenire al soțului supraviețuitor prevăzut la art. 974 NCC

25. Din dispozițiile art. 974 NCC rezultă că soțul supraviețuitor, în cazul în care vine la moștenire în concurs cu alți moștenitori decât descendenții defunctului (clasa I de

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 11; F. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *Cors de droit civil. Successions*, PUF, Paris, 2012, p. 27.

^[2] R. LE GUIDE, G. CHABOT, v° *Succession (1° dévolution)*, Rép. civ. Dalloz, 2009, p. 27, nr. 172 și urm.

^[3] Y. LEQUETTE, *La règle de l'unité de la succession après la loi du 3 décembre 2001: continuité ou rupture?*, în *Études offertes au doyen Philippe Simler*, Dallz-Litec, Paris, 2006, p. 167 și urm.; F. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *op. cit.*, p. 112, nr. 48.

^[4] În acest sens, a se vedea și F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. I. Moștenirea legală*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 40, nr. 14.

^[5] Cu privire la noțiunea de succesiune anormală, a se vedea *supra* nr. 11.

moștenitori), pe lângă cota legală de moștenire stabilită potrivit dispozițiilor art. 972 NCC (*infra* nr. 183), are un drept special cu privire la mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților (*infra* nr. 187). În acest caz, prin derogare de la regula caracterului unitar al transmisiunii succesore, având în vedere natura bunurilor (mobilierul și obiectele de uz casnic), legea instituie un drept de moștenire derogatoriu de la dreptul comun în favoarea soțului supraviețuitor^[1].

Aceste bunuri se transmit soțului supraviețuitor în plină proprietate de la data deschiderii moștenirii, nefiind incluse în indiviziunea succesorală și nici în calculul rezervei și al cotității disponibile.

Când sunt incidente dispozițiile art. 974 NCC, există două devoluțiuni succesore diferite cu privire la aceeași moștenire: una care îl privește numai pe soțul supraviețuitor, având ca obiect mobilierul și obiectele de uz casnic, și alta care îl privește pe soțul supraviețuitor în concurs cu ceilalți moștenitori din clasele II-IV, având ca obiect celelalte bunuri care fac parte din moștenire. Această diferență nu este însă absolută, în sensul că, în ipoteza în care soțul supraviețuitor renunță la moștenire, bunurile la care se referă art. 974 NCC vor reveni conform succesiunii legale ordinare celorlalți succesori^[2].

2.3. Moștenirile cu elemente de extraneitate în dreptul anterior și în prezent

26. În mod tradițional^[3], în cazul succesiunilor cu elemente de extraneitate (cetățean român decedat având bunuri în străinătate sau cetățean străin decedat având bunuri în România), era aplicabil principiul potrivit căruia moștenirea era guvernată în privința bunurilor imobile de legea locului situării acestora (*lex rei sitae*), iar în privința bunurilor mobile de legea națională a defunctului la data decesului (*lex patriae*)^[4]. Prin urmare, în funcție de natura bunurilor care o alcătuiau, una și aceeași moștenire, prin derogare de la regula caracterului unitar al transmisiunii succesore, putea fi guvernată de legi de devoluțiune succesorală diferite.

27. Noul Cod civil a abandonat soluția tradițională, stipulând fără a mai face vreo diferență după natura bunurilor că „moștenirea este supusă legii statului pe teritoriul căruia defunctul a avut, la data morții, reședința obișnuită” (art. 2633 NCC). Textul menționat este în perfectă consonanță cu art. 21 din Regulamentul (UE) nr. 650/2012 al Parlamentului european și a Consiliului din 4 iulie 2012 privitor la competența, la legea aplicabilă, la

^[1] În sensul că un asemenea drept prezintă caracteristicile unei succesiuni anormale, a se vedea I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *Drept civil român. Regimuri matrimoniale. Succesiuni. Donațiuni. Testamente*, vol. III, Ed. Socec, București, 1948, p. 258, nr. 613. Autorii menționați s-au referit la dreptul similar prevăzut în reglementarea anterioară (art. 5 din Legea nr. 319/1944 pentru dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor) care a inspirat dispozițiile art. 974 NCC.

^[2] În sensul posibilității coexistenței și raporturilor unei succesiuni anormale cu succesiunea obișnuită, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 197, nr. 251.

^[3] În acest sens, erau, de pildă, dispozițiile art. 66 din Legea nr. 105/1992 privitoare la reglementarea raporturilor de drept internațional privat (în prezent abrogată).

^[4] Pentru detalii, a se vedea: D.A. Sitaru, *Drept internațional privat*, Holding Reporter, București, 1996, p. 187 și urm.; D.A. POPESCU, *Lex rei sitae sau unitatea devoluțiunii și transmisiunii succesore?* (I), SUBB nr. 2-4/2002, p. 55 și urm.; C. LE GALOU, *L'unité successorale ou l'utilité de renvoi dans les successions immobilières internationales*, R.L.D.C. nr. 61/2009, p. 45 și urm.

recunoașterea și executarea deciziilor, și la acceptarea și executarea actelor autentice în materie succesorală și la crearea unui certificat succesoral european^[1].

În plus, conform dispozițiilor art. 2634 alin. (1) NCC, „o persoană poate să aleagă, ca lege aplicabilă moștenirii în ansamblul ei, legea statului a cărui cetățenie o are”. Acest text de lege consună cu dispozițiile art. 22 din Regulamentului (UE) nr. 650/2012 al Parlamentului european și Consiliului, menționate mai sus^[2].

2.4. Bunurile reprezentând amintiri de familie

28. Începând prin a fi o construcție pretoriană a practicii judiciare și a doctrinei, amintirilor de familie li s-a conturat un regim juridic aparte.

În ceea ce privește noțiunea de amintiri de familie, s-a arătat că aceasta desemnează „bunuri încărcate de o valoare morală care eclipsează valoarea lor patrimonială chiar dacă aceasta poate fi importantă”^[3]. Intră în această categorie hârtile de familie (arhivele familiale, scrisorile schimbate între membrii familiei și personaje ilustre), decorațiile, armele, portretele, bijuteriile de familie^[4] etc., caracteristica lor comună fiind aceea de a fi aparținut membrilor familiei și de a sta mărturie istoriei familiei. Întrucât amintirile de familie au un regim derogatoriu de la dreptul comun, conținutul noțiunii a fost conceput restrictiv și aplicat cu strictețe^[5]. În acest sens, s-a decis că valoarea istorică a corespondenței adunate de un strămoș și transmisă moștenitorilor săi, întrucât nu emana de la acesta și nu era adresată lui, nu este suficientă pentru a caracteriza acea corespondență ca amintire de familie^[6]. Așa cum s-a subliniat, „dacă amintirea nu are sens decât în privința trecutului, ea nu se poate confunda cu istoria”^[7]. Prin urmare, nu orice obiect cu valoare istorică intră în categoria amintirilor de familie, ci numai cele care au legătură cu trecutul acelei familii.

Luând în considerare încărcătura afectivă care este atașată unor asemenea bunuri în memoria familiilor, jurisprudența, începând din secolul al XIX-lea, a construit în timp un regim juridic propriu în ideea de a împiedica risipirea acestora^[8]. La început, această jurisprudență s-a rezumat doar la partaj, hotărându-se că în lipsa acordului între moștenitori aceste bunuri vor fi scoase la licitație doar între succesori cu atribuirea lor unuia dintre ei, non-adjudecatarii având dreptul la obținerea unor copii de pe bunurile licitate. Ulterior,

^[1] Pentru dezvoltări, a se vedea: M. REVILLARD, *Successions internationales: le règlement du Parlement européen et du Conseil du 4 juillet 2012 en matière de successions*, Rép. Defrénois nr. 15-16/2012, p. 747 și urm., nr. 21 și urm.; D.A. POPESCU, *Dreptul european al moștenirilor sau cum să traversezi râul simțind pietrele. Dreptul succesoral între trauma tradiției și perspectiva modernității. Principiile regulamentului european al succesiunilor*, R.R.D.P. nr. 1/2014, p. 126 și urm.

^[2] Pentru dezvoltări asupra acestui text, a se vedea M. GORÉ, *La professio juris*, Rép. Defrénois nr. 16-17/2012, p. 762 și urm.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 241, nr. 264.

^[4] În sensul posibilității introducerii bijuteriilor de familie în această categorie, a se vedea H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000, p. 461.

^[5] R. DEMOGUE, *Les souvenirs de famille et leur condition juridique*, RTD civ. 1928, p. 27.

^[6] Cass. 1-re civ., 21 fév. 1978, rezumată în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 456. În speță, a fost vorba de câteva scrisori adresate de Napoleon I Mariei-Louiza și care au fost păstrate de Claude-François de Méneval, secretar particular al lui Napoleon I din timpul Consulatului până în 1809, și transmise succesorilor săi.

^[7] J. ROBICHEZ, *Note la Cass. 1-re civ.*, 12 nov. 1998, Recueil Dalloz nr. 40/1999, p. 625.

^[8] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 59, nr. 61.

concepția a evoluat în sensul admiterii ideii că aceste bunuri scapă regulilor obișnuite nu numai ale partajului, ci chiar ale devoluțiunii legale, ele putând fi încredințate cu titlu de depozit (pentru păstrare) aceluia dintre membrii familiei considerat de instanță mai potrivit pentru acest lucru^[1]. Celui căruia îi sunt încredințate bunurile este doar un depozitar în interesul familiei, având prerogative limitate; el poate revendica aceste bunuri de la cel care le deține fără drept, dar nu poate dispune de ele în favoarea unui tert; totodată, având obligația de a permite celorlalți membri ai familiei contemplarea acelor bunuri^[2].

Această soluție nu conținea doar o simplă atribuire preferențială, adică o regulă de partaj, deoarece amintirile de familie, pe de o parte, puteau fi încredințate unei rude care nu moștenește, iar pe de altă parte ele nu erau atribuite decât cu titlu de depozit. S-a remarcat că aici este vorba de o succesiune anomală, căci „în realitate, în cauză este, mai profund, proprietatea lui *de cuius* și deci *chiar existența unei succesiuni* (s.a.)”^[3]. În acest context, s-a susținut că „familia tinde să devină subiect de drept succesoral”^[4] sau că „această calificare sugerează o veritabilă coproprietate indiviză familială, care face ca bunurile care îi formează obiectul să scape dreptului comun al devoluțiunii, al indiviziunii și partajului”^[5].

29. Noul cod Civil, sintetizând evoluțiile doctrinare și jurisprudențiale mai sus evocate, are meritul de a fi reglementat expres regimul juridic al amintirilor de familie.

Astfel, art. 1141 alin. (1) NCC prevede că sunt amintiri de familie „bunurile care au aparținut membrilor familiei și stau mărturie istoriei acesteia”, fiind incluse în această categorie „bunuri precum corespondența purtată de membrii familiei, arhivele familiale, decorațiile, armele de colecție, portretele de familie, documentele, precum și orice alte bunuri cu semnificație morală deosebită pentru familia respectivă” [alin. (2) al aceluiași text de lege]. Așa cum se poate observa, enumerarea bunurilor care constituie amintiri de familie este exemplificativă, iar nu limitativă.

În ceea ce privește regimul juridic al amintirilor de familie^[6], acestea nu pot fi partajate între moștenitori decât în mod voluntar, adică prin acordul tuturor [art. 1142 alin. (1) NCC]. Altminteri, amintirile de familie rămân în indiviziune, fiind încredințate (prin acordul tuturor moștenitorilor sau, în lipsă, prin hotărâre judecătorească) în depozit unuia sau mai multora dintre moștenitori ori depuse într-un anumit loc [art. 1142 alin. (2) și (3) NCC]. Bunurile constituind amintiri de familie pot fi revendicate de către moștenitorul depozitar de la terții care le dețin fără drept, dar nu pot fi înstrăinate, împrumutate sau închiriate fără acordul tuturor moștenitorilor [art. 1142 alin. (4) NCC].

^[1] Cass. 1-re civ., 21 fév. 1978, *cit. supra*.

^[2] Cass. 2-e civ., 29 mars 1995, *Obs.*, M. GRIMALDI, Recueil Dalloz nr. 39/1995, pp. 330-331; J. PATARIN, *Obs. RTD. civ.* nr. 3/1995, pp. 663-666; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 59, nr. 61.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 244.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 61, nr. 61.

^[5] M.-C. DE ROTON-CATALA, *Successions anormales*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, *cit. supra*, p. 504, nr. 135.142.

^[6] Pentru detalii, a se vedea C. MUNTEANU, *Despre amintirile de familie și morminte*, R.R.D.P. nr. 2/2009, p. 57 și urm.

Capitolul III. Deschiderea moștenirii

30. Studiarea deschiderii moștenirii implică analiza cauzei (Secțiunea 1), a datei (Secțiunea a 2-a) și a locului deschiderii moștenirii (Secțiunea a 3-a).

Secțiunea 1. Cauza deschiderii moștenirii

31. Prin deschiderea moștenirii se înțelege faptul care dă naștere transmisiunii succesoriale^[1]. Acest fapt este moartea persoanei fizice, art. 954 alin. (1) NCC precizând că „moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia”.

Deschiderea moștenirii nu se confundă cu deschiderea procedurii succesorale notariale reglementate de Legea nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială^[2]. Deschiderea moștenirii este declanșată de faptul juridic al morții unei persoane fizice, în timp ce deschiderea procedurii succesorale notariale se face la cererea oricărei persoane interesate sau a secretarului consiliului local al localității în raza căreia se aflau bunurile defunctului la data deschiderii moștenirii [art. 101 alin. (1) din Legea nr. 36/1995]. Pe de altă parte, deschiderea moștenirii face ca patrimoniul succesoral să se transmită de la *de cuius* la succesori, în timp ce deschiderea procedurii succesorale, așa cum o arată chiar denumirea ei, declanșează procedura necontencioasă care are ca finalitate eliberarea certificatului de moștenitor, act constatator al compunerii masei succesorale, a persoanelor chemate la moștenire și a cotelor-părți sau bunurilor ce revin acestora din moștenire.

32. Până la deschiderea moștenirii, succesibilii nu au niciun drept asupra patrimoniului antecesorului lor, ci doar o simplă speranță de a moșteni. Speranța se transformă în drept propriu-zis doar la decesul lui *de cuius*.

Numai moartea naturală, constatată direct sau, în cazul imposibilității constatării directe, declarată judecătorește (art. 49 și urm. NCC) declanșează deschiderea moștenirii. Declararea judecătorească a morții unei persoane creează o prezumție în acest sens, prezumție care poate fi răsturnată prin proba contrară, caz în care hotărârea judecătorească de declarare a morții va fi anulată, situație în care se consideră că succesiunea acelei persoane nu s-a deschis (art. 54 NCC). Simpla dispariție a unei persoane fizice constatată judecătorește nu poate avea ca efect deschiderea moștenirii întrucât „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă” (art. 53 NCC).

Logica devoluțiunii succesorale constă, în esență, în faptul că, pentru a moșteni, o persoană trebuie să existe [art. 957 alin. (1) NCC], iar pentru ca succesiunea să se deschidă și un patrimoniu să se transmită la o altă persoană trebuie ca titularul acelui patrimoniu să fi încetat din viață, adică să se fi creat un loc vacant^[3].

[1] M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei RSR, București, 1966, p. 54.

[2] Republicată în M. Of. nr. 444 din 18 iunie 2014.

[3] F.X. TESTU, *Ouverture de la succession*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 409, nr. 221.14.

Secțiunea a 2-a. Data deschiderii moștenirii

§1. Interesul practic al datei deschiderii moștenirii

33. Stabilirea momentului deschiderii moștenirii este important întrucât:

- în raport cu această dată se determină persoanele care au vocație la moștenire (în temeiul legii, al testamentului sau al contractului), capacitatea succesorală a acestora, precum și drepturile ce li se cuvin asupra moștenirii;
- aceasta este data până la care retroactivează acceptarea sau renunțarea la moștenire;
- aceasta este data de la care începe să curgă termenul de decădere prevăzut de art. 1103 NCC pentru acceptarea moștenirii;
- în raport cu această dată se stabilește compunerea masei succesoriale;
- în cazul în care există mai mulți moștenitori cu vocație la universalitate, aceasta este data de la care se naște starea de indiviziune;
- în cazul succesiunii în timp a unor legi succesoriale diferite, legea aplicabilă succesiunii este cea în vigoare la data deschiderii acesteia^[1]. Se impune însă precizarea că actele ulterioare succesiunii, dar referitoare la aceasta, cum este cazul acceptării sau renunțării la succesiune, vor fi supuse legii în vigoare la data săvârșirii lor în temeiul principiului aplicării imediate a legii noi^[2].

§2. Determinarea datei deschiderii moștenirii

2.1. Situațiile obișnuite

34. Așa cum am văzut mai sus, data deschiderii moștenirii este cea a morții persoanei fizice. Datorită importanței și multiplelor sale implicații, constatarea morții este oficializată, în sensul că, obișnuit, atunci când cadavrul este la îndemână, trebuie să fie stabilită medical prin eliberarea unui certificat medical constatator care consemnează cauza decesului, întocmit și semnat de către un medic sau, în lipsa acestuia, de către un cadru mediu sanitar [art. 35 alin. (1) din Legea nr. 119/1996 privitoare la actele de stare civilă^[3]].

35. Din punct de vedere juridic, stabilirea momentului exact al morții (oră, minut) poate avea o importanță majoră întrucât dacă două persoane cu vocație succesorală reciprocă (de exemplu, tată și fiu) decedează în același interval de timp, supraviețuirea unuia celui alt, oricât de scurtă, face ca succesiunea celui decedat mai întâi să se deschidă și să fie culeasă de cel care a decedat mai târziu, regăsindu-se în masa succesorală de care beneficiază moștenitorii celui din urmă.

36. Medicina, ca orice știință, a evoluat în timp, astfel încât de la constatarea *biologică* a morții, implicând constatarea opririi complete și ireversibile a funcțiilor vitale (creier, inimă, plămâni) s-a ajuns mai recent la ideea *morții cerebrale*, considerându-se că moartea survine la încetarea oricărei activități electrice a creierului^[4].

^[1] În practica judiciară s-a decis cu drept cuvânt că vocația succesorală se stabilește în raport cu data deschiderii moștenirii și nu după legea în vigoare la data întocmirii testamentului lăsat de defunct (Trib. Reg. Banat, dec. civ. nr. 3097/1956, L.P. nr. 2/1957, p. 237).

^[2] M. ELIESCU, *op. cit.*, p. 63.

^[3] Republicată în M. Of. nr. 339 din 18 mai 2012.

^[4] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 718*, fasc. 10, 1994, p. 4, nr. 14-20; J.-P. GRIDEL, *op. cit.*, p. 266-7.

37. Pe baza certificatului medical constatator al decesului, autoritatea administrației publice locale de la locul producerii decesului va elibera actul de deces, conform dispozițiilor art. 32 din Legea nr. 119/1996. Actul de deces face dovada morții și a datei la care aceasta a survenit. Dacă momentul decesului este imposibil de stabilit, data morții va fi considerată a fi aceea la care autoritatea administrației publice locale constată decesul^[1].

Întrucât actul de deces este un act de stare civilă, mențiunile referitoare la data morții lui *de cuius* cuprinse în acesta pot fi combătute pe cale acțiunii în rectificare în condițiile prevăzute la art. 57 și art. 58 din Legea nr. 119/1996. Fiind vorba de un element de fapt care nu a fost constatat personal (*ex propriis sensibus*) de ofițerul de stare civilă, dovada contrară se poate face prin orice mijloc de probă, nefiind necesară recurgerea la înscrierea în fals. Această dovadă trebuie făcută de cel care contestă data (momentul) morții lui *de cuius*^[2].

În cazul declarării judecătorești a morții prezumate, data decesului lui *de cuius* va fi cea stabilită de instanța judecătorească [art. 52 alin. (1)-(2) NCC]. Potrivit dispozițiilor art. 52 alin. (3) NCC, această dată poate fi rectificată printr-o hotărâre judecătorească, dovada datei reale a morții putându-se face prin orice mijloc de probă.

2.2. Situația comorienților

38. Există situații în care două sau mai multe persoane care au vocație reciprocă (de exemplu, tată și fiu) sau unilaterală (de exemplu, un frate care are descendenți și un frate care nu are, caz în care fratele care are descendenți are vocație legală la moștenirea fratelui său în timp ce acesta din urmă nu are vocație la moștenirea lui legală) de a se moșteni decedează în aceeași împrejurare (incendiu, cutremur, atentat, accident rutier etc.) fără a se putea stabili momentul decesului fiecăruia dintre aceștia.

Având în vedere dificultățile practice de soluționare a unor asemenea situații, art. 21 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice (în prezent abrogat) stabilea că „în cazul în care mai multe persoane au murit în aceeași împrejurare, fără să se poată stabili dacă una a supraviețuit alteia, ele sunt socotite că au murit deodată”. Aceste persoane poartă denumirea de comorienți, textul de lege mai sus menționat instituind o prezumție legală relativă că au decedat în același moment.

39. În condițiile abrogării exprese a Decretului nr. 31/1954 prin legea de pune în aplicare a noului Cod civil și neadoptării unei reglementări similare în noul Cod civil, nu mai subzistă prezumția legală relativă a morții concomitente a persoanelor care au vocație reciprocă sau unilaterală de a se moșteni, problema ordinii deceselor fiind una de fapt, care trebuie dovedită de la caz la caz. În situația în care proba efectivă a ordinii deceselor nu se va putea face, comorienții nu au capacitatea de a se moșteni unul pe celălalt [art. 957 alin. (2) NCC], soluție care, deși nu era stipulată expres de lege sub regimul reglementării anterioare noului Cod civil, rezulta implicit din principiile aplicabile dreptului succesoral^[3].

[1] L. COUPET, *op. cit.*, p. 6. nr. 24; F.X. TESTU, *op. cit.*, p. 410, nr. 221.22.

[2] J. HAUSER, *Obs.*, RTD civ. nr. 1/2000, p. 79.

[3] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 49.

Secțiunea a 3-a. Locul deschiderii moștenirii

§1. Importanța practică a locului deschiderii moștenirii

40. Locul deschiderii moștenirii constituie criteriul unic de determinare a competenței teritoriale a unor organe cu atribuții în materie succesorală. Astfel, în funcție de locul deschiderii moștenirii se determină:

(i) secretarul consiliului local competent să ceară deschiderea procedurii succesorale notariale și, dacă este cazul, să ceară luarea unor măsuri de conservare (cel din localitatea în cărei rază se aflau bunurile defunctului la data deschiderii moștenirii) [art. 101 alin. (1) din Legea nr. 36/1995];

(ii) notarul public competent să efectueze procedura succesoră notarială (cel al cărui birou este situat în circumscripția teritorială a judecătoriei în care defunctul și-a avut ultimul domiciliu sau, în cazul moștenirilor succesive, orice notar public ales de moștenitori din circumscripția teritorială a judecătoriei în care și-a avut domiciliul acela dintre autori care a decedat cel din urmă) [art. 15 lit. a)-b) din Legea nr. 36/1995];

(iii) instanța judecătorească competentă să judece acțiunile privitoare la moștenire, indiferent dacă moștenirea conține sau nu bunuri imobile situate în circumscripția altei instanțe. Potrivit dispozițiilor art. 118 NCPC, această instanță, care este cea a ultimului domiciliu al defunctului judecă:

- cererile privitoare la validitatea sau executarea dispozițiilor testamentare;
- cererile privitoare la moștenire și la sarcinile acesteia, precum și cele privitoare la pretențiile pe care moștenitorii le-ar avea unul împotriva altuia (de exemplu, acțiunea în petiție de ereditate, acțiunea pentru reducțiunea liberalităților excesive, acțiunea pentru raportarea donațiilor, acțiunea pentru partajul bunurilor succesorale etc.);
- cererile legatarilor sau ale creditorilor defunctului împotriva vreunuia dintre moștenitori sau împotriva executorului testamentar.

§2. Determinarea locului deschiderii moștenirii

41. Conform dispozițiilor art. 954 alin. (2) NCC, „moștenirea se deschide la ultimul domiciliu al defunctului”.

Soluția se justifică prin faptul că aici pot fi soluționate mai ușor problemele legate de succesiune, cel decedat fiind cunoscut în acest loc.

Locul deschiderii moștenirii nu se confundă cu locul decesului lui *de cuius*, acesta putând deceda într-un loc în care se află doar întâmplător și care nu are nicio legătură cu viața, activitatea și bunurile sale.

42. Domiciliul persoanei fizice este definit ca fiind „acolo unde aceasta declară că își are locuința principală” (art. 87 NCC), fiind diferit de reședință, care „este locul unde își are locuința secundară” (art. 88 NCC).

Dovada ultimului domiciliu se face cu certificatul de deces sau, dacă este cazul, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă [art. 954 alin. (2) teza a II-a NCC].

Așa cum rezultă din dispozițiile O.U.G. nr. 97/2005 privind evidența domiciliului, reședinței și actelor de identitate ale cetățenilor români [28 alin. (1) lit. a)], din rațiuni care țin de

evidența populației, persoanele fizice au obligația de a-și declara domiciliul, acesta fiind menționat în actul de identitate. De aceea, este firesc faptul ca dovada domiciliului să se facă, de regulă, cu actul de identitate. Articolul 13 din O.U.G. nr. 97/2005 prevede expres acest lucru.

43. Persoanele ocrotite pentru lipsa capacității de exercițiu, adică minorii și interzișii judecătorești, nu pot să își stabilească domiciliul după voința lor, așa cum pot face persoanele care au capacitatea de exercițiu deplină, domiciliul lor fiind stabilit prin lege (art. 92 NCC) la domiciliul ocrotitorilor legali (părinți sau tutori). Așa fiind, în caz de deces, locul deschiderii moștenirii acestor persoane este la domiciliul lor legal, adică acela al ocrotitorilor lor.

Capitolul IV. Condițiile cerute de lege pentru a putea moșteni

44. Conform dispozițiilor noului Cod civil, pentru a putea moșteni, indiferent dacă este vorba despre o moștenire legală, testamentară sau contractuală, o persoană trebuie să întrunească trei condiții: aceea de a exista la data deschiderii moștenirii, adică de a avea capacitate succesorală (Secțiunea 1), aceea de a nu fi nedemnă (Secțiunea a 2-a) și aceea de a avea vocație (chemării) la moștenire (Secțiunea a 3-a).

Secțiunea 1. Capacitatea succesorală

45. Articolul 957 alin. (1) teza I NCC prevede că „o persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii”. Prin urmare, orice persoană care este în ființă la momentul deschiderii moștenirii are capacitatea (aptitudinea) de a moșteni, deci de a dobândi succesiunea, iar orice persoană care nu este în ființă la data deschiderii moștenirii nu are capacitatea (aptitudinea) de a moșteni.

Această cerință este o consecință a concepției, potrivit căreia nu poate exista niciun moment un patrimoniu fără titular^[1].

În acest context urmează să analizăm problematica persoanelor care au capacitate succesorală (§1) și a persoanelor care nu au capacitate succesorală (§2).

§1. Persoanele care au capacitate succesorală

46. Au capacitate succesorală următoarele categorii de persoane: persoanele fizice în viață la data deschiderii moștenirii (1.1); persoanele dispărute (1.2); copilul conceput, dar nenăscut la data deschiderii succesiunii (1.3); persoanele juridice în ființă la data deschiderii succesiunii (1.4).

1.1. Persoanele fizice în viață la data deschiderii moștenirii

47. Orice persoană fizică în viață la data deschiderii moștenirii are capacitate succesorală, adică aptitudinea de a-l moșteni pe cel decedat. Aceasta nu înseamnă însă că toate persoanele în viață îl vor moșteni pe defunct, lucru care ar fi absurd, ci doar că dintre persoanele cu

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 40, nr. 40.

vocație la moștenire, care nu sunt nedemne față de defunct, au capacitatea (aptitudinea) de a moșteni numai acelea care sunt în viață la deschiderea succesiunii, persoanele precedate sau care nu sunt încă născute (concepute) sunt excluse din cercul persoanelor care pot moșteni. Oricât de puțin supraviețuiește o persoană celui decedat, are capacitate succesorală față de acesta, dacă întrunește și celelalte condiții cerute de lege.

1.2. Persoanele dispărute

48. Există o categorie de persoane a căror existență în viață este îndoielnică: este vorba de persoanele declarate dispărute, despre care nu mai există știri de o perioadă de timp.

Conform dispozițiilor art. 53 NCC, „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă”. Rezultă, așadar, că persoanele dispărute au capacitate succesorală. Această capacitate subzistă în persoana celui dispărut până la data stabilită ca fiind cea a morții prin hotărârea judecătorească de declarare a morții prezumate (art. 52 NCC). Data morții, deci implicit data încetării capacității succesorale a persoanei dispărute, poate fi rectificată conform dispozițiilor art. 52 alin. (3) NCC. În cazul reapariției celui declarat mort, hotărârea judecătorească de declarare a morții prezumate va fi anulată (art. 54 NCC), cu consecința că acea persoană se consideră a-și fi păstrat capacitatea succesorală tot timpul, inclusiv în intervalul de timp în care a fost considerată moartă.

1.3. Copilul conceput, dar nenăscut la data deschiderii succesiunii

49. Încă din dreptul roman se admitea că drepturile copilului sunt recunoscute de la concepția acestuia, principiul fiind sintetizat în adagiul *infans conceptus pro nato habetur quoties de commodis ejus agitur* (copilul conceput trebuie să fie socotit ca fiind născut ori de câte ori aceasta este în interesul său).

Această regulă se regăsește în dispozițiile art. 36 NCC care prevede că „drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu. Dispozițiile art. 412 referitoare la timpul legal al concepțiunii sunt aplicabile”. Articolul 957 alin. (1) NCC, după ce la teza I enunță principiul potrivit căruia, au capacitate de a moșteni persoanele care există la data deschiderii moștenirii, la teza a II-a trimite în mod direct la dispozițiile art. 36 NCC cu care se află în strânsă corelație.

Copilul conceput dar nenăscut are, așadar, capacitate succesorală.

50. Concepția copilului este o chestiune de fapt care poate fi dovedită de cel interesat prin orice mijloc de dovadă. Actualul stadiu de dezvoltare al științei nu permite însă stabilirea cu exactitate a momentului concepției. De aceea, plecând de la date științifice certe legate de perioada cea mai lungă și cea mai scurtă de gestație posibile, legiuitorul a intervenit prin stabilirea unei prezumții irefragabile prin art. 412 alin. (1) NCC în sensul că timpul legal de concepție se situează între a trei sute și o sută optzece zile dinaintea nașterii copilului.

51. Deși reglementată de lege în materia stabilirii filiației, este unanim admis că prezumția timpului legal de concepție este aplicabilă și în materie succesorală. Aceasta nu numai atunci când stabilirea filiației se confundă cu stabilirea capacității succesorale (cum se întâmplă, de pildă, atunci când un bărbat decedează, iar o femeie care naște în afara căsătoriei un copil la mai puțin de trei sute de zile de la data decesului acestuia pretinde că este al defunctului acționând în justiție, situație în care stabilindu-se paternitatea se stabilește implicit și capacitatea succesorală), ci și atunci când cele două elemente nu se

confundă (cum se întâmplă, de pildă, în cazul când se pune problema moștenirii între doi frați născuți din aceeași părinți, dintre care unul decedat, iar celălalt născut la mai puțin de trei sute de zile de la data decedului fratelui său, soția supraviețuitoare a fratelui decedat contestând doar faptul că fratele supraviețuitor era conceput la data deschiderii moștenirii, iar nu și filiația acestuia).

1.4. Persoanele juridice în ființă la data deschiderii succesiunii

52. Persoanele juridice nu pot avea calitatea de moștenitori legali întrucât legea conferă vocație la moștenire doar rudelor defunctului și soțului supraviețuitor. Doar statul (mai exact, comuna, orașul sau municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile celui decedat la data deschiderii moștenirii) poate culege în temeiul dispozițiilor art. 1135 și art. 1138 NCC moștenirile vacante în cazul în care nu există moștenitori legali, testamentari sau contractuali.

Moștenirea poate fi însă deferită persoanelor juridice instituite prin testament (art. 208 NCC).

Persoanele juridice au capacitate succesorală numai dacă au existență legală la data deschiderii moștenirii, adică dacă au dobândit personalitate juridică în condițiile legii.

Legiuitorul recunoaște și persoanelor juridice o capacitate de folosință anticipată, anterioară dobândirii personalității juridice în condițiile legii. Astfel, art. 205 alin. (3) NCC recunoaște viitoarei persoane juridice încă de la data actului de înființare – care, de regulă, nu se suprapune cu cea a dobândirii personalității juridice, aceasta implicând îndeplinirea unor formalități^[1] – capacitatea de a dobândi drepturi din categoria celor necesare pentru a lua ființă în mod valabil, cum ar fi dobândirea dreptului de proprietate asupra unor bunuri necesare constituirii viitoarei persoane juridice.

52. Persoanele care nu au capacitate succesorală

53. Nu au capacitate succesorală persoanele fizice care nu sunt în viață și persoanele juridice care nu sunt în ființă la deschiderea datei succesiunii (2.1), precum și comorienții (2.2).

2.1. Persoanele fizice care nu sunt în viață sau cel puțin concepute și persoanele juridice care nu sunt în ființă la data deschiderii succesiunii

54. Dacă, potrivit dispozițiilor art. 957 alin. (1) NCC, capacitate succesorală au doar persoanele fizice sau juridice (acestea doar cu titlu de moștenire testamentară) care există la data deschiderii moștenirii sau persoanele fizice care sunt cel puțin concepute, dacă se nasc vii, *per a contrario* nu au capacitate succesorală persoanele juridice care nu au existență legală la data deschiderii moștenirii, precum și persoanele fizice care nu sunt în viață la data deschiderii succesiunii ori nu au fost concepute și născute vii. Nu pot moșteni decât persoanele care există la data deschiderii succesiunii.

^[1] Pentru detalii asupra acestor chestiuni, a se vedea I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, *Persoana juridică – subiect al raporturilor juridice civile*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 309 și urm.

2.2. Comorienții

55. Între persoanele care au vocație succesorală una față de alta este important care dintre acestea a supraviețuit celeilalte întrucât, așa cum am văzut, capacitate succesorală au doar persoanele în viață la data deschiderii moștenirii, iar nu și cele precedate. De exemplu, în cazul a doi frați, A și B care sunt căsătoriți, dacă A decedează mai întâi, moștenirea sa este culeasă de soția sa și de fratele său B, iar dacă B decedează și el ulterior, patrimoniul succesoral, incluzând și cota-parte ce i-a revenit din moștenirea lui A, va reveni soției sale, iar dacă ordinea deceselor este inversă (B decedează mai întâi și A ulterior), patrimoniul lui A, incluzând și cota-parte din moștenirea lui B, va reveni soției sale.

Cronologia deceselor este, așadar, decisivă pentru stabilirea capacității succesorală și, implicit, în ultimă instanță, a beneficiarilor patrimoniului succesoral.

56. Există însă situații în care persoane fizice care au vocație succesorală una față de alta decedează într-o împrejurare în care nu se poate proba în niciun fel care dintre ele a supraviețuit celeilalte, cum ar fi: un accident aviatic, auto sau feroviar, un cutremur, inundații, prăbușirea unei clădiri, naufragiu etc. Pentru a tranșa într-un fel problema, art. 21 din Decretul nr. 31/1954 (în prezent abrogat) a prevăzut că „în cazul în care mai multe persoane au murit în aceeași împrejurare, fără să se poată stabili dacă una a supraviețuit alteia, ele sunt socotite că au murit deodată”. Persoanele decedate în asemenea împrejurări purtau denumirea de comorienți.

În dreptul nostru comorienții puteau avea vocație succesorală reciprocă, cum este cazul celor care sunt moștenitori legali, dar, spre deosebire de dreptul francez^[1], și unilaterală, cum este cazul moștenitorilor instituiți prin testament, care este un act juridic unilateral^[2] ori cazul a doi frați dintre care unul are copii, iar celălalt nu.

Consecința practică imediată a aplicării prezumției morții concomitente în cazul comorienților era că aceștia nu se puteau moșteni, căci nesupraviețuind unul altuia, erau lipsiți de capacitate succesorală. Pe cale de consecință, fiecare urma a fi moștenit de ceilalți succesibili ai săi. De exemplu, dacă doi frați căsătoriți, A și B, erau comorienți, fiecare era moștenit de soția sa, niciunul dintre ei neavând capacitatea succesorală de a-l moșteni pe celălalt.

Doctrina a avansat ideea aplicării prezumției de moarte concomitentă, cu consecința lipsei capacității succesorală, și în cazul persoanelor care având vocație succesorală reciprocă sau unilaterală decedau în același interval de timp (zi, oră), dar nu și în aceeași împrejurare – cum se întâmpla în cazul comorienților –, fără a se putea dovedi dacă una a supraviețuit celeilalte^[3]. În argumentarea acestei soluții s-a pornit de la dispozițiile art. 654 C. civ. 1864 care conferea capacitate succesorală doar persoanelor care existau la data deschiderii moștenirii și de la regula de probațiune conform căreia acela care reclamă moștenirea trebuie să facă dovada întrunirii acestei condiții (*actori incumbit probatio*). Dacă persoana care reclama moștenirea unuia dintre decedați nu putea face proba supraviețuirii celui

^[1] Art. 720 C. civ. francez prevede expres că în cazul comorienților vocația succesorală trebuie să fie reciprocă, de unde concluzia că prezumțiile de supraviețuire specifice acestui sistem de drept nu se vor aplica decât moștenirii legale, nu și celor testamentară sau contractuală (M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 75, nr. 79).

^[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 55.

^[3] *Idem*, pp. 55-56.

pe care îl moșteneau celuilalt decedat, ea se afla în situația de a nu putea face proba capacității succesoriale a acestuia în raport cu cel față de care avea vocație succesorală și care a decedat în același interval de timp, astfel încât fiecare din cele două persoane urma să fie moștenită de ceilalți moștenitori ai săi care întruneau condițiile legii, fiind astfel exclusă posibilitatea de a se moșteni una pe cealaltă. În realitate însă, așa cum am arătat^[1], soluția nu rezulta din prezumția de deces concomitent – care, fiind de excepție, era de strictă interpretare –, ci din neadministrarea probei uneia din condițiile necesare pentru a putea moșteni, și anume, a capacității succesoriale.

57. Decretul nr. 31/1954 a fost abrogat odată cu intrarea în vigoare a noului Cod civil, act normativ care nu mai reglementează prezumția morții concomitente a comorienților. Mai logic și mai adecvat, inspirându-se din dispozițiile art. 725 alin. (2) C. civ. francez, noul Cod civil s-a limitat să prevadă la art. 957 alin. (2) că „dacă, în cazul morții mai multor persoane, nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, acestea nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta”. Așadar, indiferent dacă decesele au survenit în aceeași împrejurare sau în împrejurări diferite, important este dacă se poate proba că una sau alta din persoanele în discuție a supraviețuit celeilalte, deci că are capacitate succesorală, în caz contrar rezultând că acestea nu au capacitate succesorală de a se moșteni una pe cealaltă.

Secțiunea a 2-a. Moștenitorul să nu fie nedemn

58. În Codul civil de la 1864 nedemnitățile sau nevredniciile succesoriale erau o sancțiune constând în decăderea *ope legis* (de drept), cu efecte de la data deschiderii succesiunii, a unui succesibil din dreptul de moștenire legală (nu și testamentară) a unei persoane decedate ca urmare a săvârșirii unor fapte grave, anume și limitativ prevăzute de lege (art. 655)^[2], față de defunct sau de memoria acestuia^[3].

59. Având în vedere neajunsurile reglementării anterioare^[4] și inspirându-se din dispozițiile C. civ. Québec (art. 620 și art. 621) și ale C. civ. francez (art. 726 și art. 727), noul Cod civil reglementează două feluri de nedemnități: nedemnitățile de drept (§1) și nedemnitățile judiciare (§2). În acest context, se impun a fi prezentate și dispozițiile legale referitoare la efectele nedemnității (§3), a celor privitoare la înlăturarea efectelor nedemnității (§4), ca și a celor tranzitorii (§5).

^[1] D. CHIRICĂ, *Sucesiuni și testamente*, cit. supra, p. 50, nr. 26.

^[2] Conform acestui text de lege, constituiau cauze de nedemnități: 1) condamnarea pentru atentat la viața lui *de cuius*; 2) „acuzăția capitală” (denunțul care putea atrage pedeapsa cu moartea) împotriva celui care lasă moștenirea, declarată calomnioasă de justiție; 3) nedenunțarea de către moștenitorul major a omorului căruia i-a căzut victimă *de cuius*.

^[3] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Sucesiuni și testamente*, cit. supra, p. 50 și urm., nr. 27 și urm.

^[4] În principal, faptul că, potrivit reglementării anterioare, succesibilul care, subsecvent uciderii lui *de cuius*, se sinucidea înaintea condamnării sale, nu putea fi considerat nedemn, astfel încât se ajungea ca acesta să îl moștenească pe cel pe care l-a ucis, iar apoi bunurile astfel moștenite de el să ajungă la rudele sale în detrimentul rudelor lui *de cuius*.

De altfel, această anomalie legislativă a fost sancționată și de CEDO în hotărârea din 1 decembrie 2009, în cauza *Velcea și Mazăre c. României*, ca fiind contrară art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (dreptul la respectarea vieții private și de familie).

§1. Nedemnitatea de drept

1.1. Cazuri și condiții

60. Potrivit dispozițiilor art. 958 alin. (1) NCC, există două cazuri de nedemnitate de drept: când un succesibil este condamnat penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea (I) și când un succesibil este condamnat pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului (II).

I. Cazul succesibilului condamnat penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea

61. Acest caz de nedemnitate, cu excepția faptului că se aplică și moștenirii testamentare, nu numai celei legale, este identic celui prevăzut la art. 655 pct. C. civ. 1864, fiind prevăzut la art. 958 alin. (1) lit. a) NCC.

În esență, se cer a fi întrunite trei condiții:

(i) succesibilul să fi săvârșit contra celui care lasă moștenirea, cu intenție directă, o faptă (acțiune sau inacțiune) care să întrunească cerințele laturii obiective a uneia din infracțiunile contra vieții, indiferent dacă infracțiunea s-a consumat sau a rămas în stadiul tentativei ori de faptul dacă acesta este autorul faptei, coautor sau complice;

(ii) succesibilului să-i fie imputabilă din punct de vedere penal acțiunea (inacțiunea) respectivă, cerință care rezultă din faptul că pentru a fi în prezența acestui caz de nedemnitate, așa cum rezultă din dispozițiile art. 958 alin. (1)-(2) NCC, succesibilul trebuie să fie ori condamnat penal ori, dacă nu poate fi condamnat penal datorită faptului că a decedat, a survenit amnistia sau prescripția răspunderii penale, să existe o hotărâre judecătorească civilă de constatare a săvârșirii acelei fapte penale, care, în această din urmă ipoteză, nu poate surveni din motive străine autorului faptei. Dacă se dovedește că autorul faptelor susceptibile să atragă nedemnitatea nu avea discernământ în momentul săvârșirii lor, sancțiunea nedemnității nu poate fi aplicată acestuia^[1];

(iii) să fi survenit fie o hotărâre judecătorească penală de condamnare a succesibilului pentru fapta săvârșită, fie o hotărâre judecătorească civilă de constatare a săvârșirii faptei respective, atunci când condamnarea penală nu a putut surveni datorită decesului autorului faptei, amnistiei sau prescripției răspunderii penale [art. 958 alin. (1)-(2) NCC].

II. Cazul succesibilului condamnat penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului

62. Acesta este un caz inedit de nedemnitate, care nu se regăsește în reglementarea Codului civil de la 1864 și nu se regăsește nici în reglementările străine care au inspirat pe legiuitorul român, fiind reglementat la art. 958 alin. (1) lit. b) NCC.

Ipoteza vizată de textul de lege aici analizat este aceea în care acțiuni similare, în condiții similare celor prevăzute la art. 958 alin. (1) lit. a) NCC (motiv pentru care nu le

^[1] Cass. 1-re civ., 28 mars 2012, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ, 2012, p. 757.

mai reluăm aici) sunt îndreptate nu împotriva lui *de cuius*, ci împotriva unui alt succesibil „care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului”. Sunt astfel de cazuri, bunăoară, acelea când un fiu comite un asemenea act contra unui frate al său ori acelea în care un legatar comite un asemenea act contra unui colegatar.

1.2. Regimul juridic al nedemnității de drept

I. Cine și când poate invoca nedemnitatea?

63. Așa cum reiese din dispozițiile art. 958 alin. (3) NCC, nedemnitatea de drept „poate fi constatată oricând, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu de către instanța de judecată ori de către notarul public, pe baza hotărârii judecătorești din care rezultă nedemnitatea”.

Cu alte cuvinte, nedemnitatea de drept este, pe de o parte, imprescriptibilă, putând fi invocată „oricând”, fără limită în timp, iar pe de altă parte, poate fi invocată de orice persoană interesată [alți succesibili, donatari sau legatari gratificați de defunct, de creditorii celor menționați mai sus, pe calea acțiunii oblice (art. 1560 NCC)], de către cel nedemn^[1] sau, din oficiu, de instanța de judecată ori de notarul public care instrumentează dosarul succesoral, ceea ce înseamnă că este vorba despre norme legale care vizează ordinea publică (art. 11 NCC).

II. Efectele „de drept” ale nedemnității reglementate de art. 958 NCC

64. Din dispozițiile art. 958 alin. (1) NCC rezultă în mod expres că nedemnitatea reglementată de acest text de lege este una „de drept”, ceea ce înseamnă că ea nu trebuie pronunțată de instanța de judecată, așa cum se întâmplă în cazul nedemnității judiciare reglementate la art. 959 NCC, ci doar *constatată* în orice situație, fie că ar fi vorba de inițiativa de valorificare a vreunui drept succesoral de către nedemn (de exemplu, solicită predarea sau partajul bunurilor succesoriale), fie de inițiativa celor care pot profita de nedemnitatea unui succesibil (comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți), fie chiar de existența unei proceduri de constatare a persoanelor chemate la moștenirea defunctului și a drepturilor cuvenite acestora, indiferent dacă este una notarială sau judiciară ori dacă este invocată pe cale de acțiune sau pe cale de excepție.

În toate cazurile, nedemnitatea va putea fi invocată doar pe baza hotărârii judecătorești (penale sau civile, după caz) din care rezultă situația respectivă. Chiar și în cazul în care, potrivit dispozițiilor art. 958 alin. (2) NCC, este necesară pronunțarea unei hotărâri judecătorești civile, întrucât condamnarea penală este împiedicată de decesul autorului faptei, de amnistie ori de prescripția răspunderii penale, hotărârea doar „constată” nedemnitatea, iar nu o declară (aplică).

§2. Nedemnitatea judiciară

65. Inspirându-se din dispozițiile art. 621 C. civ. Québec, noul Cod civil reglementează la art. 959 o nedemnitate denumită „judiciară”, care, spre deosebire de nedemnitatea

^[1] De exemplu, nedemnul ar putea avea interesul de a invoca el însuși nedemnitatea dacă ar fi urmărit pentru plata datoriilor sau sarcinilor moștenirii ori când i s-ar solicita raportul unei donații primite de la defunct.

de drept prevăzută la art. 958 NCC, este facultativă, operând doar dacă este dispusă de instanța de judecată (nu doar constatată) la solicitarea celor în drept.

2.1. Cazuri și condiții

66. Cazurile de nedemnitate judiciară sunt prevăzute la art. 959 alin. (1) NCC și se referă la: cazul când un succesibilul este condamnat penal ca autor sau complice pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei (I), cazul când un succesibil, cu rea-credință, ascunde, alterează distruge sau falsifică testamentul defunctului (II) și cazul când un succesibil, prin dol sau violență, împiedică pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să-și revoce testamentul (III).

I. Cazul când un succesibil este condamnat penal pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei

67. Este vorba de fapte care, în primul rând, întrunesc condițiile unor infracțiuni, comise cu intenție, adică în mod voluntar, iar nu din culpă, o primă categorie fiind aceea a unor „fapte grave de violență fizică sau morală”, cum ar fi cele de lovire sau alte violențe (art. 193 NCP), vătămare corporală (art. 194 NCP), amenințare (art. 206 NCP) etc., iar cea de a doua categorie a faptelor care au ca urmare moartea victimei, comise fără intenția directă de a ucide (care atrag nedemnitatea de drept), ci cu preterintenție, cum este cazul infracțiunii de loviri sau vătămări cauzatoare de moarte (art. 195 NCP).

68. În al doilea rând, așa cum rezultă din textul de lege analizat, se cere ca făptuitorul să fi fost condamnat penal pentru faptele respective sau, atunci când condamnarea penală este împiedicată datorită faptului că a survenit decesul făptuitorului, amnistia sau prescripția răspunderii penale, faptele să fie constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă [art. 959 alin. (4) teza I NCC].

69. Se poate întâmpla ca faptele penale la care se referă textul de lege aici analizat să fie comise cu intenție, dar cel care le-a comis să nu aibă la momentul respectiv conștiința faptului că este succesibil al aceluia față de care le comite (de exemplu, nu știe că este rudă cu defunctul ori că a fost desemnat legatar al acestuia printr-un testament).

Se pune problema dacă într-o astfel de ipoteză poate fi sau nu pronunțată nedemnitatea celui vinovat de săvârșirea faptelor respective. În ceea ce ne privește, considerăm că răspunsul este negativ, deoarece nedemnitatea presupune o atitudine reprobabilă nu față de orice persoană, ci față de una anume, față de care făptuitorul are vocație succesorală și cunoscând acest lucru comite totuși acele fapte care sunt reprobabile nu numai în plan penal, ci, în mod cu totul excepțional, și în plan civil.

II. Cazul când un succesibil, cu rea-credință, ascunde, alterează, distruge sau falsifică testamentul defunctului

70. Faptele la care se referă acest caz de nedemnitate au ca țintă testamentul lui *de cuius*, constând fie în ascunderea testamentului pentru a nu putea fi utilizat de cei gratificați, fie în intervenția în textul testamentului, cum ar fi, de exemplu, ștergerea unor dispoziții testamentare, fie în distrugerea fizică a testamentului, în tot sau în parte,

prin incendiere, rupere etc., fie în falsificarea testamentului în tot (prin întocmirea unui testament pe care *de cuius* nu l-a întocmit) sau în parte (prin falsificarea unor anumite dispoziții din testamentul lui *de cuius*).

Acțiunile la care se referă art. 959 alin. (1) lit. b) pot fi comise atât înainte, cât și după deschiderea moștenirii.

Acest caz de nedemnitate implică dovedirea de către partea interesată a relei-credințe a succesibilului care a săvârșit faptele, căci dacă, de pildă, el distruge testamentul lui *de cuius*, dar nu se poate face proba că a făcut-o cu rea-intenție, adică pentru a obține fie un profit oarecare pentru el sau pentru altul, fie cu intenția de a cauza un prejudiciu unui comoștenitor, condițiile nedemnității nu sunt întrunite.

III. Cazul când un succesibil, prin dol sau violență, îl împiedică pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să-și revoce testamentul

71. Acest caz de nedemnitate presupune din partea unui succesibil o acțiune sau o inacțiune care întrunește fie condițiile dolului, adică ale unor manevre făcute cu intenția de a-l induce în eroare pe *de cuius*, fie ale violenței, adică ale unei constrângeri fizice sau morale care, însuflă o teamă justificată lui *de cuius*, ambele determinându-l pe acesta să nu întocmească, să nu modifice sau să nu-și revoce testamentul^[1].

Și în acest caz, partea care solicită aplicarea sancțiunii nedemnității trebuie să facă proba dolului sau a violenței alegate.

2.2. Regimul juridic al nedemnității judiciare

I. Cine poate solicita declararea nedemnității?

72. Conform dispozițiilor art. 959 alin. (2) teza I NCC, declararea nedemnității poate fi solicitată de „orice succesibil”. Așadar, spre deosebire de nedemnitatea de drept, a cărei constatare poate fi solicitată de orice persoană interesată (*supra* nr. 63), declararea nedemnității judiciare poate fi solicitată numai de succesibili, adică persoanele care au vocație la moștenirea lui *de cuius*.

O precizare se impune în legătură cu succesibilii care pot solicita declararea nedemnității judiciare. Interpretat *ad literam*, textul de lege analizat ar conferi dreptul de a solicita declararea nedemnității oricărui succesibil, indiferent dacă declararea nedemnității i-ar putea profita^[2] sau nu^[3]. O asemenea interpretare este însă inacceptabilă, deoarece este de principiu că nimeni nu poate acționa în justiție dacă nu poate justifica un interes [art. 32 alin. (1) lit. d) NCP]. Că este așa o demonstrează și dispozițiile art. 959 alin. (2) teza a II-a NCC, conform căruia introducerea acțiunii în declararea nedemnității „constituie act de acceptare tacită a moștenirii de către succesibilul reclamant”, lucru care nu s-ar

^[1] Dacă sub imperiul dolului sau violenței *de cuius* întocmește un testament, nu este vorba despre nedemnitate, ci de anularea testamentului pentru vicierea consimțământului dispunătorului.

^[2] De exemplu, un frate al defunctului – moștenitor din clasa a doua – solicită declararea nedemnității unui fiu al defunctului – moștenitor din clasa întâi – pentru ca prin înlăturarea fiului să rămână singurul moștenitor legal al lui *de cuius*.

^[3] De exemplu, un frate al defunctului – moștenitor din clasa a doua – solicită declararea nedemnității unuia dintre cei doi fii ai defunctului – moștenitori din clasa întâi – fără a putea profita în vreun fel, deoarece nedemnitatea unuia dintre fii va profita celuilalt fiu în temeiul principiului priorității clasei de moștenitori [art. 964 alin. (1) NCC].

putea întâmpla decât dacă are chemare efectivă la moștenire, iar nu doar una virtuală, nesusceptibilă de a deveni efectivă în cazul dat.

Prin urmare, numai succesibilii care pot justifica un interes pot solicita declararea nedemnității.

73. Că numai cine poate justifica un interes are dreptul de a solicita declararea nedemnității rezultă implicit și din dispozițiile art. 959 alin. (6) NCC, conform căruia „comuna, orașul sau municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii poate introduce acțiunea prevăzută la alin. (2) *în cazul în care, cu excepția autorului uneia dintre faptele prevăzute la alin. (1), nu mai există alți succesibili (s.n., D.C.)*”, în caz contrar nejustificând niciun interes.

II. Termenul în care poate fi solicitată declararea nedemnității și natura lui

74. În principiu, potrivit dispozițiilor art. 959 alin. (2) teza I, acțiunea în declararea nedemnității, sub sancțiunea decăderii, poate fi introdusă în termen de un an de la data deschiderii moștenirii.

Prin excepție, „dacă hotărârea de condamnare pentru faptele prevăzute la alin. (1) lit. a) se pronunță ulterior deschiderii moștenirii, termenul de un an se calculează de la data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare” [art. 959 alin. (3) NCC]. Tot cu referire la cazul de nedemnitate prevăzut la art. 959 alin. (1) lit. a), dacă condamnarea penală pentru faptele menționate de acest text de lege (condiție necesară pentru a opera nedemnitate) este împiedicată de decesul autorului faptei, de amnistie sau de prescripția răspunderii penale nedemnitatea va opera dacă faptele incriminate de lege vor fi constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă (practic, aceea prin care se declară nedemnitatea) [art. 959 alin. (4) teza I NCC]; termenul de decădere curgând într-un asemenea caz de la data apariției cauzei de împiedicare a condamnării, dacă aceasta a apărut după data deschiderii moștenirii [art. 959 alin. (4) teza a II-a NCC].

Tot prin excepție, în cazurile de nedemnitate prevăzute la art. 959 alin. (1) lit. b) și lit. c), termenul de un an curge de la data când succesibilul a cunoscut motivul de nedemnitate, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii [art. 959 alin. (5) NCC], rezultând implicit că atunci când motivul de nedemnitate a fost cunoscut anterior sau odată cu deschiderea moștenirii, termenul de decădere va curge de la data deschiderii moștenirii, conform regulii statornicite de art. 959 alin. (2) teza I.

75. Fiind vorba de un termen de decădere, în toate ipotezele, acestuia îi vor fi aplicabile dispozițiile art. 2545-2550 NCC care reglementează această materie^[1].

§3. Efectele nedemnității

76. Nedemnitatea produce efecte specifice în raport cu nedemnul (3.1) și în raport cu descendenții nedemnului (3.2).

^[1] Pentru detalii cu privire la aceste reglementări, a se vedea I. REGHINI, Ș. DIACONECU, *Prescripția extinctivă*, în I. REGHINI, Ș. DIACONECU, P. VASILESCU, *op. cit.*, p. 755 și urm.

3.1. Efectele în raport cu nedemnul

I. Înlăturarea de la moștenire

77. Ceea ce este de remarcă de la bun început este faptul că, spre deosebire de Codul civil de la 1864, nedemnitățile din noul Cod civil privește nu numai pe moștenitorii legali, ci și pe cei testamentari, art. 960 alin. (1) din acesta precizând că „nedemnul este înlăturat atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară”.

78. Efectul principal al nedemnității este decăderea nedemnului din dreptul de a moșteni pe defunct, adică, în alte cuvinte, îndepărtarea de la moștenirea acestuia.

Înlăturarea nedemnului de la moștenire este completă^[1], el neputând culege nici rezerva succesorală la care, prin ipoteză, ar fi fost îndreptățit în calitate de moștenitor rezervatar.

Ea afectează doar emolumentul (folosul) pe care nedemnul l-ar putea culege de pe urma moștenirii, iar nu vocația (chemarea) sa la moștenirea celui decedat. Că este așa, o demonstrează, faptul că, în anumite condiții, pe de o parte, nedemnul poate fi iertat de pedeapsă (*infra* nr. 88 și urm.), or, cel puțin când este vorba de moștenirea legală, nu se poate susține că iertarea, care este o manifestare de voință a celui care lasă moștenirea, ar reconferi vocația legală pe care nedemnul ar fi pierdut-o, căci ar fi o contradicție în termeni, o vocație legală neputând fi dată decât de lege și de nimeni altcineva, iar pe de altă parte de faptul că descendenții săi îl pot moșteni pe defunct prin reprezentare (*infra* nr. 113 și urm.), ceea ce nu ar putea avea loc dacă nedemnul ar pierde însăși vocația sa la moștenire (*infra* nr. 123 și 124). În esență, în actuala configurație a textelor de lege în materie, nedemnitățile sunt o dezmoștenire legală, nu o pierdere a vocației de a-l putea moșteni pe defunct^[2], cum s-a putut susține sub vechea reglementare, când această pedeapsă civilă se refera doar la moștenirea legală și era imperativă^[3].

79. Nedemnitățile produc întotdeauna efecte de la data deschiderii moștenirii, indiferent dacă condițiile cerute de lege sunt întrunite deja la această dată sau dacă vor fi întrunite abia în viitor^[4]. Astfel, excluderea nedemnului de la moștenirea defunctului produce efecte de la data decesului acestuia atât în cazul în care, de pildă, moștenitorul a fost deja condamnat penal pentru atentat la viața lui *de cuius*, dar și atunci când falsifică testamentul celui decedat ulterior deschiderii moștenirii.

80. Pedeapsa civilă a nedemnității produce efecte *in personam*, nu *in rem*, în sensul că nedemnul este exclus de la moștenirea celui față de care s-a făcut vinovat de faptele prevăzute de lege, nu și de la moștenirea unor bunuri ale defunctului prin intermediul altor rude care l-au moștenit pe *de cuius* și în patrimoniul cărora poate regăsi, eventual,

[1] Soția care și-a ucis soțul păstrează însă dreptul la cota-parte din bunurile comune dobândite în timpul căsătoriei, fiind exclusă doar de la dreptul de a moșteni bunurile care au aparținut soțului ucis (CSJ, s. civ., dec. nr. 1526/1990, Dreptul nr. 2-3/1991, p. 72).

[2] În sensul că dezmoștenirea nu afectează vocația la moștenire a celui vizat de aceasta, a se vedea *infra* nr. 782 și 783.

În acest sens, a se vedea și J. KOCȘIS, P. VASILESCU, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 25.

[3] Bunăoară, într-o lucrare de referință s-a afirmat că în caz de nedemnități, „prin puterea legii, titlul de moștenire al nevrednicului este retroactiv desființat (s.n., D.C.)” – M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea ei...*, cit. *supra*, p. 78.

[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 91, nr. 93.

elemente ale patrimoniului celui față de care a fost nedemn. Cu alte cuvinte, nedemnul poate moșteni indirect prin intermediul unui terț ceea ce nu a putut moșteni direct. Așa, de exemplu, fiul nedemn față de tatăl său poate moșteni bunurile care au aparținut acestuia și pe care le-a moștenit fratele său ulterior decedat, al cărui unic moștenitor este nedemnul. Rezultatul se explică prin caracterul personal (*in personam*) și nu real (*in rem*) al nedemnității; aceasta împiedicând pe cel vinovat doar să moștenească pe cel față de care a săvârșit faptele reprobabile prevăzute de lege, nu și de a dobândi bunuri aparținând acestuia prin alte moduri prevăzute de lege^[1].

II. Obligația de a restitui bunurile moștenirii

81. Dacă între momentul deschiderii succesiunii și momentul îndeplinirii condițiilor cerute de lege pentru survenirea nedemnității ori momentul constatării sau declarării acesteia nedemnul intră în posesia bunurilor succesoriale, acesta are obligația de a restitui bunurile respective celor îndreptățiți^[2]. Pierzând emolumentul moștenirii, nedemnul este un deținător fără titlu al bunurilor succesoriale, situație din care decurge obligația de restituire a acestora.

82. Restituirea se va face în natură, afară de cazul în care bunurile succesoriale au fost înstrăinate unor terți care nu pot fi obligați la restituire către moștenitorii de drept (este vorba de dobânditorii de bună-credință ai bunurilor mobile sau de dobânditorii de bunuri imobile, cu observarea regulilor de carte funciară) [art. 960 alin. (3) teza a II-a NCC] ori de cazul pieririi acelor bunuri din motive imputabile nedemnului, în toate aceste situații restituirea făcându-se prin echivalent, la valoarea cea mai mare raportată fie la momentul în care nedemnul a intrat în posesia acelor bunuri, fie la momentul înstrăinării sau pieririi lor (art. 1641 NCC).

83. Considerat a fi un posesor de rea-credință [art. 960 alin. (1) NCC], nedemnul este obligat la restituirea fructelor și veniturilor bunurilor succesoriale pe care le-a perceput sau ar fi trebuit să le perceapă, cu dreptul de a compensa această obligație, dacă este cazul, cu cheltuielile făcute de el pentru producerea lor [art. 1645 alin. (2) NCC].

84. Pe de altă parte, nedemnul care a făcut cheltuieli în considerarea calității de moștenitor are dreptul atât la restituirea plăților pe care le-a făcut în contul datoriilor succesiunii, cât și a cheltuielilor necesare și utile făcute cu bunurile succesoriale.

85. Drepturile nedemnului față de succesiune stinse prin consolidare sau confuziune în considerarea calității sale de moștenitor (cum este cazul unui drept de uzufruct, al unui drept de ipotecă sau al unui drept de creanță) renasc cu efecte din momentul deschiderii moștenirii.

86. În fine, actele de conservare (cum ar fi, bunăoară, de întrerupere a unei prescripții), precum și actele de administrare (cum ar fi, bunăoară, de locațiune profitabilă a unui bun succesoral) încheiate de nedemn, în măsura în care profită moștenitorilor, sunt valabile și vor produce efecte în persoana moștenitorilor [art. 960 alin. (3) teza I NCC].

^[1] *Idem*, nr. 94.

^[2] Cei în drept la restituire pot fi comoștenitorii, moștenitorii subsecvenți, donatarii sau legatarii ale căror liberalități au fost supuse reducțiunii, municipiul, orașul sau comuna (în cazul moștenirii vacante).

3.2. Efectele în raporturile cu descendenții nedemnului

87. Nedemnitatea fiind o pedeapsă civilă, are un caracter strict personal, afectându-l doar pe cel vinovat de săvârșirea faptelor de nedemnitate.

Sub regimul Codului civil de la 1864, descendenții nedemnului nu puteau veni la moștenirea de la care părintele lor era înlăturat pentru nedemnitate decât în nume propriu, nu și prin reprezentarea celui nedemn (art. 658 C. civ. 1864), soluția legislativă fiind criticată de doctrină ca illogică și nedreaptă^[1]. Dovedindu-se sensibil la aceste critici, noul Cod civil stipulează în mod expres la art. 967 alin. (1) că nedemnul poate fi reprezentat, chiar dacă este în viață la data deschiderii moștenirii.

§4. Înlăturarea efectelor nedemnității

88. Spre deosebire de nedemnitatea reglementată la art. 655 C. civ. de la 1864, care nu putea fi înlăturată în niciun fel de cel care lăsa moștenirea, conform dispozițiilor art. 961 alin. (1) teza I NCC (text inspirat de art. 728 C. civ. francez), efectele nedemnității atât de drept, cât și ale celei judiciare „pot fi înlăturate expres prin testament sau printr-un act autentic notarial de către cel care lasă moștenirea” (C. civ. francez prevede, mai logic, că nedemnitatea poate fi înlăturată „printr-o declarație expresă de voință în formă testamentară”, așadar nu numai printr-un act autentic notarial).

89. Articolul 961 alin. (1) teza a II-a NCC face precizarea că „fără o declarație expresă, nu constituie înlăturarea efectelor nedemnității legatul lăsat nedemnului după săvârșirea faptei care atrage nedemnitatea”. În doctrină, după ce se recunoaște că textul de lege citat utilizează „o tehnică legislativă care nu este prea uzuală” menită să îl „conștientizeze” pe cel care lasă moștenirea, se precizează că „dacă *de cuius* se limitează să îl gratifice prin testament, fără să prevadă în mod expres și înlăturarea efectelor nedemnității, legatul va fi *caduc* (s.n., D.C.)”^[2]. Dacă acesta din urmă este sensul prevederii legale aici analizate, atunci el este lipsit de rațiune, fiind doar o preluare trunchiată a art. 728 C. civ. francez. Conform textului de lege inspirator, excluderea de la moștenire pentru nedemnitate nu produce efecte „dacă defunctul, ulterior faptelor și cunoscându-le, a precizat, printr-o declarație expresă de voință în formă testamentară, că înțelege să-l mențină în drepturile sale de moștenitor sau (s.n., D.C.) i-a făcut o liberalitate universală sau cu titlu universal”. Sensul textului art. 728 C. civ. francez este limpede în sensul că iertarea nedemnului poate fi expresă (prin declarația expresă de voință în formă testamentară) sau tacită (prin instituirea nedemnului ca legatar universal sau cu titlu universal), caz în care „întinderea liberalității este aici percepută ca revelatoare pentru voința de iertare care îl animă pe defunct”^[3]. Deși, în ceea ce ne privește, nu vedem un impediment serios care să justifice doar iertarea expresă, nu și pe cea tacită, putem admite că legiuitorul ar putea opta exclusiv pentru soluția iertării exprese, așa cum a făcut-o noul Cod civil, însă între aceasta și considerarea ca fiind caduce a tuturor legatelor ulterioare nu există nicio legătură. Într-adevăr, afară de situația în care testatorul face liberalitățile fără să cunoască existența cazului de nedemnitate, când problema care se pune nu este aceea a caducității, ci a anulării liberalităților pentru eroare esențială (art. 1207 NCC), gratificarea ulterioară a nedemnului, în cunoștință de cauză,

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 51; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 74-75, nr. 41.2.3.

[2] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. I. Moștenirea legală*, cit. supra, p. 131.

[3] R. LE GUIDECE, G. CHABOT, *v° Succession (1° dévolution)*, Rép. civ. Dalloz 2009, p. 24, nr. 141.

de către testator nu are nimic de a face cu caducitatea pentru nedemnitate [art. 1071 lit. c) NCC], care, prin definiție, presupune ca legatul să fie valabil încheiat și nedemnitatea să survină *ulterior* (*infra* nr. 751 și 755), căci altminteri nu ar fi vorba de caducitate, ci de nulitate, ceea ce nu rezultă din textele de lege și, de altfel, care nu ar avea nicio rațiune în cazul examinat. Prin urmare, orice legat făcut de cel despre a cărui moștenire este vorba în favoarea nedemnului, în cunoștință de cauză a existenței nedemnității, este valabil, indiferent dacă acesta este universal, cu titlu universal sau particular, niciun text de lege sau principiu de drept neinterzicând gratificarea nedemnului într-o asemenea ipoteză. Având însă în vedere dispozițiile art. 961 alin. (1) teza II NCC, spre deosebire de dreptul francez, instituirea nedemnului ca legatar universal sau cu titlu universal nu valorează iertarea tacită (implicită) a nedemnului pentru nedemnitatea referitoare la moștenirea legală a defunctului, ci doar pentru cea testamentară.

90. Articolul 961 alin. (2) NCC precizează că „efectele nedemnității nu pot fi înlăturate prin reabilitarea nedemnului, amnistia intervenită după condamnare, grațiere sau prin prescripția executării pedepsei penale”.

§5. Dispozițiile legale tranzitorii

91. Potrivit dispozițiilor art. 93 din Legea nr. 71/2011 de punere în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, „prevederile art. 958 și art. 959 din Codul civil se aplică numai faptelor săvârșite după intrarea în vigoare a Codului civil”. Cu alte cuvinte, faptele care atrag nedemnitatea succesorală vor fi cele prevăzute de legea în vigoare la data când acestea au fost săvârșite. De aceea, de exemplu, fapta unui succesibil de a falsifica testamentul lui *de cuius* săvârșită înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil, nu poate atrage nedemnitatea judiciară prevăzută la art. 959 NCC, chiar dacă moștenirea se deschide după intrarea în vigoare a noului Cod civil.

92. Se pune întrebarea însă dacă dispozițiile art. 961 NCC referitoare la înlăturarea efectelor nedemnității se pot aplica sau nu în cazul unor fapte care atrăgeau nedemnitatea de drept reglementată de Codul civil de la 1864 și care au fost săvârșite înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil. Credem că răspunsul la această întrebare trebuie să fie pozitiv, sens în care pledează, pe de o parte, argumentul că nedemnitatea produce efecte doar de la data deschiderii moștenirii, astfel încât, dacă, înainte ca aceste efecte să se producă, *de cuius* îl iartă pe făptuitor, dispozițiile art. 961 NCC sunt incidente, iar pe de altă parte argumentul că, sub regimul noului Cod civil, iertarea nedemnului de către *de cuius* este posibilă în toate situațiile de nedemnitate. Un argument în plus poate fi și acela că, în conformitate cu prevederile art. 6 alin. (5) NCC, „dispozițiile legii noi se aplică tuturor actelor și faptelor încheiate sau, după caz, produse ori săvârșite după intrarea sa în vigoare”; or, legea nouă (NCC), în cazul examinat, permite înlăturarea efectelor nedemnității.

Secțiunea a 3-a. Vocația la moștenire

93. Pe lângă capacitatea succesorală și condiția ca moștenitorul să nu fie nedemn, pentru a putea moșteni este necesară și existența vocației sau chemării la moștenire. O persoană poate avea capacitate succesorală și să nu fi săvârșit fapte susceptibile să atragă

nedemnitatea, dar nu va putea moșteni o persoană decedată decât dacă are vocație la succesiunea acesteia.

Vocația succesorală sau chemarea la moștenire este conferită fie prin voința legii, fie prin voința lui *de cuius* exprimată prin testament sau donație de bunuri viitoare (instituție contractuală).

94. În vreme ce sub regimul Codului civil de la 1864 vocația la moștenire era recunoscută de doctrină ca o condiție necesară pentru a putea moșteni, fără ca legea să o prevadă în mod expres, noul Cod civil prevede la art. 962 că „pentru a putea moșteni, o persoană trebuie să aibă calitatea cerută de lege sau să fi fost desemnată de defunct prin testament”.

TITLUL II

DEVOLUȚIUNEA LEGALĂ A MOȘTENIRII

Capitolul I. Regulile generale aplicabile devoluțiunii legale a moștenirii

95. Devoluțiunea (transmiterea) legală a moștenirii se face, în principiu, atunci când defunctul nu a dispus de bunurile sale prin testament (de aceea, această moștenire se mai numește și *ab intestat* – fără testament) sau atunci când, deși există dispoziții testamentare, acestea nu sunt valabile sau sunt caduce ori se referă doar la o parte sau la anumite bunuri ale lui *de cuius*.

Din dispozițiile art. 955 alin. (2) NCC rezultă că una și aceeași succesiune poate fi deferită moștenitorilor atât în temeiul legii (moștenire legală), cât și în temeiul testamentului (moștenire testamentară). De exemplu, în cazul în care *de cuius* lasă la deschiderea moștenirii un fiu și un legatar universal, fiul va culege jumătate din succesiune cu titlu de moștenire legală (rezervă) (art. 1088 NCC), iar legatarul cealaltă jumătate din succesiune cu titlu de moștenire testamentară. Tot astfel, dacă la data decesului *de cuius* lasă doi fii, A și B, iar în timpul vieții l-a gratificat pe B cu un legat universal, lui A îi va reveni 1/4 din succesiune cu titlu de moștenire legală (rezervă succesorală), iar lui B îi va reveni, pe de o parte, 1/4 din succesiune cu titlu de moștenire legală (rezervă succesorală), iar restul de 1/2 din succesiune cu titlu de moștenire testamentară. În fine, dacă o persoană dispune doar în parte de patrimoniul său prin testament, iar de restul nu, partea de care a dispus se va transmite conform regulilor moștenirii testamentare, iar partea de care nu a dispus prin testament conform regulilor moștenirii legale.

96. Normele care reglementează moștenirea legală sunt supletive, devenind eficiente doar în cazul în care defunctul nu a uzat deloc sau a uzat doar în parte de dreptul de a dispune conform voinței sale de bunurile lui după data decesului său.

97. Studiarea devoluțiunii legale a moștenirii necesită analizarea criteriului și a sferei persoanelor din rândul cărora vor fi desemnați moștenitorii defunctului (Secțiunea 1), a principiilor generale de stabilire a persoanelor chemate efectiv la moștenire și a excepțiilor de la acestea (Secțiunea a 2-a), precum și a reprezentării succesoriale (Secțiunea a 3-a).

Secțiunea 1. Criteriul și sfera persoanelor din rândul cărora vor fi desemnați moștenitorii

§1. Moștenirea legală – o moștenire de familie

98. Plecând de la vechiul deziderat al conservării bunurilor în familie, conform căruia „oamenii trec, familia și fundamentul său material rămân”^[1], dreptul succesoral român

^[1] H. FULCHIRON, *La transmission des biens dans les familles recomposées*, Rép. Defrénois 1994, art. 35853-2.

atribuie moștenirea *ad intestat* familiei defunctului, iar în caz de vacanță succesorală – statului (mai exact, comunei, orașului sau municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii).

99. Noțiunea de familie, într-un înțeles larg, include atât rudele de sânge și pe soț (soție), cât și pe afini (rudele prin alianță după soț)^[1]. Așa cum vom vedea, legea cheamă însă la moștenire doar rudele de sânge și pe soț (soție), nu și pe afini. Ginerile sau nora nu au vocație la moștenirea legală a socrilor și nici invers; cumnații nu au vocație succesorală unii față de alții, nici copiii vitregi față de părinții vitregi sau invers.

100. În ceea ce îi privește pe concubini, cu toate că în unele țări s-au recunoscut anumite efecte uniunii libere (concubinajului), dreptul nostru nu le recunoaște în prezent nicio vocație succesorală legală^[2].

101. Rudenia poate fi firească sau una civilă. Conform dispozițiilor art. 405 alin. (1) NCC, „rudenia firească este legătura bazată pe descendența unei persoane dintr-o altă persoană sau pe faptul că mai multe persoane au un ascendent comun”, în vreme ce, conform dispozițiilor art. 405 alin. (2) NCC, „rudenia civilă este legătura rezultată din adopția încheiată în condițiile prevăzute de lege”^[3].

§2. Sfera persoanelor chemate de lege la moștenire

102. Dacă toate rudele defunctului ar veni la moștenirea acestuia, patrimoniul succesoral s-ar pulveriza în părți infime, ceea ce nu este de dorit. Este motivul pentru care legea operează o anumită selecție.

Potrivit dispozițiilor art. 963 alin. (1) NCC, „moștenirea se cuvine, în ordinea și după regulile stabilite în prezentul titlu, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, și anume descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz”.

În vreme ce soțul supraviețuitor are vocație la moștenirea legală a defunctului fie că vine singur la moștenire, fie că vine în concurs cu rudele chemate de lege la moștenire indiferent care sunt acestea (art. 971 NCC), rudele defunctului nu vin la moștenire toate deodată, ci în ordinea claselor de moștenitori stabilite de lege [art. 964 alin. (1) NCC].

Secțiunea a 2-a. Principiile generale de stabilire a rudelor chemate efectiv la moștenire și excepțiile de la acestea

103. Din dispozițiile art. 964 NCC rezultă că devoluțiunea legală a moștenirii este guvernată de următoarele trei principii: al priorității sau al chemării la moștenire în ordinea clasei de moștenitori (§1), al proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași

^[1] Art. 407 NCC prevede că, „(1) Afinitatea este legătura dintre un soț și rudele celui alt soț. (2) Rudele soțului sunt, în aceeași linie și același grad, afinii celui alt soț”.

^[2] Există țări care au recunoscut concubinilor o vocație succesorală legală, așa cum sunt: Israelul, Mexicul, Canada (Ontario), SUA (New-Hampshire).

^[3] Art. 470 NCC precizează că, „(1) Prin adopție se stabilesc filiația dintre adoptat și cel care adoptă, precum și legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului. (2) Raporturile de rudenie încetează între adoptat și descendenții săi, pe de o parte, și părinții săi firești și rudele acestora, pe de altă parte. (3) Când adoptator este soțul părintelui firesc sau adoptiv, legăturile de rudenie ale adoptatului încetează numai în raport cu părintele firesc care nu este căsătorit cu adoptatorul”.

clasă (§2) și al împărțirii moștenirii în părți egale (pe capete) între rudele din aceeași clasă și de același grad (§3). Fiecare dintre aceste principii cunoaște și anumite excepții.

§1. Principiul priorității sau al chemării la moștenire în ordinea claselor de moștenitori

1.1. Clasele de moștenitori și conținutul principiului

104. Conform dispozițiilor art. 964 alin. (1) NCC, rudele defunctului vin la moștenire în ordinea celor patru clase de moștenitori stabilite de același text de lege. Soțul supraviețuitor nu este inclus în niciuna din cele patru clase de moștenitori, el fiind chemat la moștenire în concurs cu fiecare din acestea [art. 971 alin. (2) NCC]; el nici nu înlătură, nici nu este înlăturat de la moștenire de nici una din cele patru clase de moștenitori.

Este vorba de o ordine de preferință stabilită de legiuitor în funcție de presupusa apropiere sau afecțiune a defunctului față de cei chemați de lege la moștenire.

Clasele de moștenitori sunt următoarele:

(i) clasa întâi, a descendenților, care include pe copiii (fiii și fiicele), nepoții de fii sau fiice, strănepoții de fii și fiice etc., fără limită de grad;

(ii) clasa a doua, a ascendenților privilegiați și colateralilor privilegiați, care include pe părinții defunctului (tatăl și mama), pe frații și surorile defunctului, precum și descendenții fraților și surorilor, până la gradul patru inclusiv (strănepoți de frate sau soră);

(iii) clasa a treia, a ascendenților ordinari, care include pe buni, străbuni, stră-străbuni etc., fără limită de grad;

(iv) clasa a patra, a colateralilor ordinari, care include pe rudele în linie colaterală ale defunctului până la gradul patru inclusiv, altele decât colateralii privilegiați, și anume: unchii și mătușile (frații și surorile părinților), verii primari (copiii unchilor și mătușilor), frații și surorile bunicilor.

105. Când există moștenitori care fac parte din clase diferite, în temeiul principiului priorității clasei de moștenitori, moștenitorii din clasa întâi înlătură de la succesiune pe moștenitorii din clasele următoare, cei din clasa a doua, dacă nu sunt moștenitori în clasa întâi (ori aceștia sunt nedemni sau renunțatori), înlătură pe moștenitorii din clasele următoare și așa mai departe.

În situația examinată, esențial este criteriul ordinii clasei de moștenitori, iar nu cel al gradului de rudenie cu defunctul, așa încât, de exemplu, nepotul de fiu al defunctului, care este rudă de gradul doi cu acesta, dar făcând parte din clasa întâi de moștenitori, înlătură de la moștenire pe părinții defunctului, care, deși sunt rude de gradul întâi cu defunctul, fac parte din clasa a doua de moștenitori.

1.2. Problema posibilității (imposibilității) ca două clase de moștenitori să vină la moștenire în același timp

106. Sub regimul Codului civil de la 1864 s-a avansat în dreptul nostru ideea că, în anumite condiții, ar fi posibilă chemarea la moștenire a două clase de moștenitori în același timp. Ar fi vorba de cazul exheredării de către defunct a unui moștenitor rezervatar dintr-o clasă prioritară (de exemplu, un fiu al defunctului), situație în care acel rezervatar va primi rezerva (în exemplul dat, cota de 1/2 din moștenire), iar restul rămas (în exemplul dat,

restul de 1/2 din moștenire) va putea reveni moștenitorilor dintr-o clasă subsecventă (de exemplu, un părinte al defunctului, moștenitor din clasa a doua) tot cu titlu de moștenire legală^[1].

În ceea ce ne privește, am obiectat acestei concepții că nu ține seama de faptul că, în temeiul unui vechi principiu, recunoscut pe scară extinsă de doctrină^[2], „*exclure c'est disposer*” sau, altfel spus, „*exhéredér, c'est intituer*”, instituirea de legatari poate fi și indirectă, nu numai directă, astfel încât, în cazul examinat, moștenitorii din clasa subsecventă moștenesc cu titlu de legat (moștenire testamentară), iar nu cu titlu de moștenire legală, fiind exclus ca două clase de moștenitori să poată veni la succesiune cu titlu de moștenite legală^[3].

107. Noul Cod civil prevede la art. 964 alin. (2) că „dacă în urma dezmoștenirii rudelor defunctului din clasa cea mai apropiată nu pot culege întreaga moștenire, atunci partea rămasă se atribuie rudelor din clasele subsecvente care îndeplinesc condițiile pentru a moșteni”.

Pornind de la acest text de lege, primii comentatori ai noului Cod civil s-au grăbit să afirme apodictic că, în contra unei tradiții doctrinare autohtone similare celei din dreptul francez în materia examinată, s-ar fi consacrat legislativ teza singulară a profesorului Deak, două clase de moștenitori putând veni la moștenirea legală a defunctului în același timp^[4].

108. În ceea ce ne privește, avem serioase rezerve în a împărtăși acest punct de vedere.

Mai întâi, art. 964 alin. (2) NCC nu precizează cu ce titlu vor moșteni rudele defunctului din clasa subsecventă, așa încât nu se poate susține că legea ar fi prevăzut expres că două clase de moștenitori pot veni în același timp la moștenirea legală a defunctului.

În al doilea rând, art. 1075 NCC, care, după ce se referă la efectele dezmoștenirii (exheredării) în diferite ipoteze, în contextul în care precizează care sunt persoanele ce vor profita de dezmoștenirea succesorilor legali, prevede la alin. (5) că dispozițiile alineatelor precedente „*nu pot profita persoanelor incapabile de a primi legăte*”, ceea ce lasă să se înțeleagă că titlul cu care acestea moștenesc este moștenirea testamentară, nicidecum cea legală, căci altfel dispoziția legală citată nu ar avea niciun sens.

În al treilea rând, art. 1090 NCC, referitor la cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor atunci când vine la moștenire în concurs cu alți descendenți decât cei comuni cu defunctul (*infra* nr. 918 și urm.), problemă care ține în mod indiscutabil de moștenirea testamentară, precizează la alin. (3) că dispozițiile alineatelor anterioare care

^[1] În acest sens, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 84, nr. 43.1.

^[2] A se vedea, de exemplu: J. FLOUR, J. SOULEAU, *Droit civil. Les libéralités*, Armand Colin, Paris, 1982, p. 150, nr. 228; H., L., J. MAZEAUD, FR. CHABAS, *Leçons de droit civil. Tome IV. Deuxième volume. Successions – Libéralités*, 5-e édition par L. LEVENEUR et. S. LEVENEUR, Montchrestien, Paris, 1999, p. 325, nr. 1005; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Droit civil. Les successions. Les libéralités, cit. supra*, p. 290, nr. 558; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *Droit des libéralités*, Ellipses, Paris, 2000, p. 143, nr. 424; B. BEIGNIER, *Libéralités et successions*, Montchrestien, Paris, 2010, p. 163, nr. 272. Pentru dreptul nostru, a se vedea: I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 536, nr. 1368; M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea..., cit. supra*, p. 286.

Totuși, pentru unele rezerve fără un conținut precis la acest principiu, a se vedea M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, sous la direction de M. GRIMALDI, *cit. supra*, p. 881, nr. 323.93.

^[3] D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 66, nr. 46.

^[4] În acest sens; a se vedea M.D. BOB, *Propter veteris iuris imitationem: Nou și vechi în materie succesorală în Noul cod civil (I)*, SUBB Iurisprudentia, nr. 4/2010, nr. 3.5; *idem*, *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 52 și urm.; C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 964*, în: FL.-A. BAIAS (coord) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 1015; F. DEAK, R. POPESCU, *op. cit.*, p. 144.

reglementează cotitatea disponibilă specială „se aplică în mod corespunzător atunci când descendentul (...) a fost dezmoștenit direct, iar de această dezmoștenire ar profita direct soțul supraviețuitor (s.n., D.C)”, în discuție fiind așadar o problemă de reducere a unui legat implicit în favoarea soțului supraviețuitor, nicidecum de o moștenire legală, nimeni nesustînând până în prezent că un drept de moștenire legală ar putea fi supus reducerii, ceea ce ar fi un non-sens evident^[1]. Iată cum teza unor autori cum că nu ar putea exista dispoziții testamentare implicite, ci numai exprese se dovedește a fi fundamental eronată, aceasta cu atât mai mult cu cât art. 1035 teza I NCC precizează fără niciun echivoc că desemnarea legatarilor se poate face de o manieră „directă sau indirectă (s.n., D.C.)”.

În fine, dacă s-ar accepta punctul de vedere potrivit căruia moștenitorii din clasa subsecventă ar culege moștenirea cu titlu de moștenire legală, în ipoteza în care, de exemplu, dezmoștenirea l-ar viza pe soțul supraviețuitor, pe descendenții defunctului și pe părinții acestuia, toți rezervatari, dar nu și pe fratele său, s-ar pune problema, care nu-și are soluție în actualul stadiu legislativ, dacă părinții, moștenitori rezervatari din clasa a doua, mai vin la moștenire, iar dacă vin pentru restul de 1/2 din moștenire rămas după deducerea părții rezervate a moștenirii cuvenite soțului supraviețuitor și descendenților (cotă în privința căreia dezmoștenirea nu poate produce efecte) mai au dreptul la rezervă din acea parte sau nu^[2], iar dacă da, care ar fi întinderea acesteia^[3].

Iată tot atâtea motive care ne determină să ne îndoim serios de justetea tezei avansate de autorii mai sus citați.

§2. Principiul proximității gradului de rudenie cu defunctul

2.1. Regula

109. În cadrul aceleiași clase de moștenitori, rudele în grad de rudenie mai apropiat cu defunctul înlătură rudele în grad mai îndepărtat de rudenie, afară de cazul în care legea prevede altfel [art. 964 alin. (3) NCC]. Astfel, în clasa întâi de moștenitori, fiul defunctului,

^[1] Dacă, de pildă, defunctul lasă un fiu și un soț supraviețuitor, fiul nefiind comun celor doi soți, iar printr-o dispoziție testamentară l-a dezmoștenit pe fiu, acesta va avea dreptul la 3/8 din moștenire cu titlu de rezervă legală (art. 1088 NCC), dar, în temeiul dispozițiilor art. 1090 alin. (3) NCC, va putea cere și reducerea părții cuvenite soțului supraviețuitor după dreptul comun (5/8 din moștenire), acesta neputând moșteni într-un asemenea caz mai mult de 4/8 din moștenire, restul de 1/8 revenind fiului ca urmare a reducerii cotității disponibile în limitele cotității speciale, ceea ce înseamnă că este vorba despre o liberalitate, nu despre o cotă de moștenire legală, care nu poate fi supusă reducerii în niciun caz.

^[2] Dacă s-ar considera că nu vin la moștenire, întrucât partea rezervată a moștenirii a fost deferită moștenitorilor din clasa întâi, ciudățenia ar fi că, deși, potrivit opiniei criticate, moștenitorii din clasa subsecventă ar veni la moștenire cu titlu de moștenire legală, nu testamentară, în exemplul dat, părinții, moștenitori rezervatari nu ar mai primi nimic, în vreme ce fratele defunctului, moștenitor nerezervatar, ar primi întreaga cotitate disponibilă a moștenirii cu titlu de moștenire legală cuvenită clasei a doua de moștenitori, ceea ce este cel puțin bizar.

^[3] Potrivit art. 978 lit. b) NCC, în cazul în care la succesiune vin doi părinți, aceștia vor culege împreună o jumătate din moștenire, colateralii privilegiați, indiferent de numărul lor, culegând cealaltă jumătate, iar potrivit art. 1088 NCC, „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de o jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal”. Cotele mai sus menționate se referă însă la întreaga moștenire, nu doar la cotitatea disponibilă rămasă după deducerea rezervei soțului supraviețuitor și a descendenților. Altminteri, ar trebui să admitem că, în cazul examinat, ar exista două moșteniri legale, cu două rânduri de rezerve și două rânduri de cotități disponibile, ceea ce este absurd.

rudă de gradul întâi cu acesta, înlătură de la moștenire pe nepotul de fiu al defunctului, rudă de gradul doi cu *de cuius*, iar acesta din urmă înlătură de la moștenire pe strănepotul de fiu, rudă de gradul trei, și așa mai departe. Tot astfel, în clasa a doua de moștenitori, fratele defunctului, rudă de gradul doi cu defunctul, înlătură de la moștenire pe nepotul de frate al defunctului, rudă de gradul trei cu acesta.

2.2. Excepții

110. De la principiul proximității gradului de rudenie cu defunctul în cadrul aceleiași clase există două excepții:

– în clasa a doua de moștenitori, conform dispozițiilor art. 976 NCC, *părinții defunctului (ascendenții privilegiați), rude de gradul întâi cu defunctul, vin la moștenire împreună cu frații și surorile defunctului sau cu descendenții acestora până la gradul patru inclusiv (colateralii privilegiați)*, care sunt rude de gradul doi (frații și surorile defunctului), trei (nepoții de frate ai defunctului) sau patru (strănepoții de frate ai defunctului și verii primari când se moștenesc între ei);

– în cazul în care sunt întrunite condițiile *reprezentării succesoriale* (art. 965 și urm. NCC) (*infra* nr. 113 și urm.), este posibil ca o rudă în grad mai îndepărtat de rudenie să urce în locul și gradul celui reprezentat și să moștenească alături de o rudă în grad mai apropiat de rudenie cu defunctul, cum ar fi cazul unui nepot de fiu predecedat al defunctului, rudă de gradul doi, care vine la moștenire prin reprezentare alături de unchiul său, fiu al defunctului, rudă de gradul întâi.

§3. Principiul împărțirii moștenirii în părți egale (pe capete) între rudele din aceeași clasă și de același grad

3.1. Regula

111. În cazul în care la moștenire vin mai mulți moștenitori din aceeași clasă și același grad de rudenie cu defunctul, moștenirea se împarte în părți egale (pe capete), în funcție de numărul acestora, afară de cazul în care legea prevede altfel [art. 964 alin. (4) NCC]. De exemplu, dacă la succesiune vin patru fii ai defunctului, moștenirea se va împărți în patru părți egale între aceștia, iar dacă vin doi frați aceștia vor primi fiecare câte o jumătate din moștenire.

3.2. Excepții

112. De la regula împărțirii pe capete a moștenirii există următoarele derogări:

– cazul în care *moștenirea se împarte pe linii* conform dispozițiilor art. 981 alin. (3) și (4) NCC, dacă la moștenire vin colaterali privilegiați care provin din linii diferite, fiind rude cu defunctul fie doar după mamă (fiind frați uterini sau fiind descendenți ai acestora), fie doar după tată (fiind frați consângeni sau fiind descendenți ai acestora), situație în care fiecare din aceste categorii vor moșteni doar pe linia din care fac parte (*infra* nr. 161-163). De exemplu, dacă defunctul lasă un frate uterin, doi frați consângeni și un frate bun, moștenirea se va împărți în două – linia maternă și linia paternă; în linia maternă (1/2 din moștenire) au drepturi fratele uterin și fratele bun, fiecareu revenindu-i câte 1/4 din moștenire (1/2 x 1/2); în linia paternă (1/2 din moștenire) au drepturi cei doi frați consângeni și fratele bun, fiecareu dintre aceștia revenindu-i câte 1/6 din moștenire (1/3 x 1/2); în final,

fratele bun, care moștenește și în linia maternă și în linia paternă, va primi $1/4 + 1/6 = 5/12$, fratele uterin va primi $3/12$, iar frații consângenei fiecare câte $2/12$;

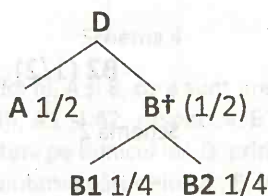
– cazul *reprezentării succesoriale*, când dat fiind faptul că moștenirea se va împărți pe tulpini (art. 968 NCC), este posibil ca rude de același grad de rudenie cu defunctul, dar făcând parte din tulpini diferite să moștenească părți care nu sunt egale unele cu celelalte. De exemplu, dacă defunctul a lăsat doi fii, A și B, care sunt înlăturați de la moștenire ca nedemni, dar sunt în viață la deschiderea moștenirii A1 (nepot de fiu al defunctului, fiu al lui A), B1 și B2 (nepoți de fiu ai defunctului, fii ai lui B), fiind întrunite condițiile reprezentării (art. 965 NCC), A1 va culege pe tulpina lui A, $1/2$ din moștenire, urcând în locul și gradul acestuia, în vreme ce B1 și B2, care culeg moștenirea prin reprezentare pe tulpina lui B, urcând în locul și gradul acestuia, vor culege fiecare câte $1/4$ din moștenire.

Secțiunea a 3-a. Reprezentarea succesorală

113. Reprezentarea succesorală este o instituție care permite unui descendent al defunctului ori unui descendent al fraților și surorilor defunctului, numit reprezentant, aflat în grad de rudenie mai îndepărtat cu defunctul, să urce, în temeiul legii, în locul și gradul unui ascendent al său, numit reprezentat, pentru a culege partea de moștenire care ar fi revenit acestuia dacă nu ar fi fost nedemn sau decedat la data deschiderii moștenirii (art. 965 NCC).

Este vorba despre o instituție juridică aparte, care, afară de rezonanța denumirii, nu are nimic în comun cu reprezentarea convențională a mandantului de către mandatarul său, nici cu reprezentarea legală a minorului sau interzisului judecătorească de către părinți sau tutori la încheierea unor acte juridice. Dacă în cazul reprezentării convenționale și a reprezentării legale reprezentantul încheie acte juridice în numele și pe seama reprezentatului, efectele acestor acte producându-se direct în persoana reprezentatului, reprezentarea nu face decât să confere reprezentantului dreptul de a urca în locul ascendentului său, însă drepturile de moștenire la care primește astfel acces sunt ale sale, nu ale reprezentatului.

Iată un exemplu edificator în acest sens: să presupunem că defunctul D lasă la moartea sa un fiu A și doi nepoți de fiu, B1 și B2, copii ai unui fiu al său predecedat, B. În acest caz, instituția reprezentării succesoriale permite nepoților B1 și B2 ai defunctului D să urce în locul și gradul părintelui lor, B, care, fiind predecedat, nu are capacitate succesorală de a-l moșteni pe D, culegând partea de moștenire ce ar fi revenit acestuia dacă ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii. Așadar, moștenirea, în exemplul dat, se va împărți în felul următor:

Schema 1

Fiul în viață, A, va culege $1/2$ din moștenire, în timp ce nepoții B1 și B2 vor urca în locul și gradul tatălui lor predecedat, B, culegând partea de $1/2$ din moștenire care ar fi revenit acestuia, pe care o vor împărți între ei în părți egale de câte $1/4 - 1/4$ fiecare.

114. Fundamentul acestei instituții se regăsește, ca și în reglementarea anterioară (art. 664-668 C. civ. 1864), pe de o parte, în ideea de a sustrage devoluțiunea succesorală hazardului unei cronologii accidentale a deceselor, contrare celei firești (copii decedați înaintea părinților), iar pe de altă parte în asigurarea respectului egalității tulpinilor, pornind de la ideea că afecțiunea celui decedat față de succesorii săi, ca și sentimentul datoriei față de familie, nu se apreciază individual (pentru fiecare succesor în parte), ci față de tulpina pe care fiecare dintre aceștia o formează împreună cu descendenții săi^[1].

§1. Domeniul reprezentării

115. Potrivit dispozițiilor art. 966 alin. (1) NCC, identice cu cele ale art. 665 și art. 666 C. civ. 1864, reprezentarea succesorală este permisă în cazul descendenților în linie dreaptă ai defunctului(A), precum și în cazul descendenților fraților și surorilor defunctului (B).

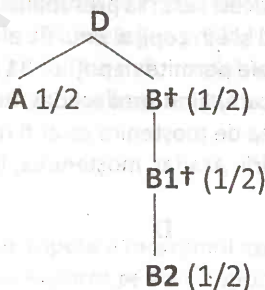
Problema reprezentării succesore nu se poate pune, așadar, în cazul ascendenților privilegiați, a ascendenților ordinari, a colateralilor ordinari și nici a soțului supraviețuitor^[2].

1.1. Reprezentarea descendenților în linie dreaptă

116. Potrivit dispozițiilor art. 966 alin. (1) NCC, „pot veni la moștenire prin reprezentare (...) descendenții copiilor defunctului”.

Cum în linie dreaptă descendentă nu există limită de grad de rudenie [art. 975 alin. (1) NCC], reprezentarea poate opera și ea la infinit.

Astfel, un nepot de fiu, rudă de gradul doi cu defunctul, poate moșteni partea părintelui său predecedat sau nedemn, în concurs cu unchiul său (fratele tatălui său, fiu al defunctului) care vine la moștenire. De asemenea, un strănepot de fiu (B2), rudă de gradul trei cu defunctul, poate moșteni pe străbunicul său (D) alături de un fiu al defunctului (A), dacă pe tulpina bunicului său (B) sunt întrunite condițiile reprezentării din grad în grad, mai întâi față de tatăl său (B1), iar apoi față de bunic:

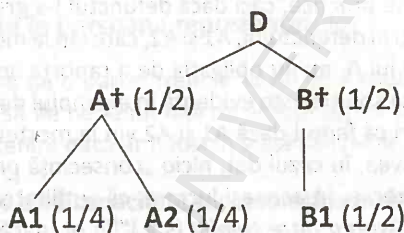
Schema 2

^[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, 3-e édition, A. Colin, Paris, 1991, p. 38, nr. 54; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 127, nr. 131.

^[2] Trib. pop. rai. Grivița Roșie, s. civ., dec. nr. 4330/1955, JN nr. 5/1956, p. 889; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1568/1968, CD 1968, p. 95; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 226/1986, CD 1986, p. 76.

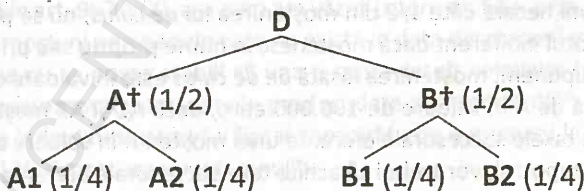
Tot astfel, un stră-strănepot poate moșteni prin reprezentare pe stră-străbunicul său și așa mai departe. În toate cazurile însă este necesar ca în fiecare grad intermediar să fie întrunite condițiile reprezentării, aceasta neputând opera *per saltum* sau *omisso medio*^[1].

117. Conform dispozițiilor art. 966 alin. (2) NCC, care reia dispozițiile art. 665 alin. (2) C. civ. 1864, în cazul în care sunt întrunite condițiile reprezentării, aceasta operează indiferent dacă la moștenire vin succesori în grade diferite de rudenie (schema 1) sau dacă, toți succesorii în grad de rudenie mai apropiat cu defunctul fiind decedați sau nedemni, la moștenire vin succesori mai îndepărtați, dar de același grad de rudenie cu defunctul. Un exemplu care ilustrează această din urmă situație este acela în care defunctul, D, a avut doi fii, A și B, care sunt predecedați sau nedemni la data deschiderii moștenirii, A având doi fii, A1 și A2, iar B un fiu, B1, caz în care A1 și A2 moștenesc pe D pe tulpina lui A, urcând în locul și gradul acestuia și împărțind între ei în părți egale jumătatea de moștenire care ar fi revenit lui A, iar B1, singurul moștenitor pe tulpina lui B, va urca în locul și gradul lui B culegând cealaltă jumătate din moștenire:

Schema 3

Reprezentarea operează chiar și în cazul în care descendenții care moștenesc sunt în același grad de rudenie cu defunctul și în număr egal în fiecare tulpină, așa cum ilustrează exemplul următor:

Schema 4

În care defunctul, D, a avut doi fii, A și B, care sunt predecedați (nedemni), iar fiecare dintre aceștia a avut câte doi fii, A1 și A2, respectiv, B1 și B2. Și în acest caz, nepoții defunctului, A1 și A2, îl vor moșteni pe bunicul lor, D, prin reprezentarea părintelui lor, A, iar B1 și B2 tot astfel prin reprezentarea părintelui lor, B, iar nu în nume propriu, culegând fiecare câte 1/4 din moștenire. Deși în cazul examinat descendenții culeg cote egale cu acelea pe care le-ar culege dacă ar moșteni în nume propriu (cum s-ar întâmpla dacă antecesorii lor ar fi renunțatori la moștenirea lui D), faptul că moștenesc prin reprezentare nu este lipsit de consecințe juridice. Astfel:

[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 129.

(i) în cazul în care unul dintre cei patru nepoți, A1, renunță la moștenirea bunicului său, partea acestuia nu se va împărți în părți egale între ceilalți trei nepoți (cum s-ar întâmpla dacă nepoții ar moșteni în nume propriu), ci va profita unicului moștenitor rămas în tulpina lui A, adică doar lui A2, care va primi astfel 1/2 din moștenire, iar B1 și B2 câte 1/4 din aceasta;

(ii) de asemenea, cei patru nepoți care moștenesc prin reprezentare au obligația de a raporta la moștenire donațiile primite de antecesorii lor, A și B, de la defunct în timpul vieții fără scutire de raport [art. 1149 alin. (3) NCC], lucru care nu s-ar întâmpla dacă ar moșteni în nume propriu.

118. Dacă însăși rațiunea de a fi a reprezentării este aceea de a păstra egalitatea între tulpini, rezultă că aceasta nu poate opera decât dacă există cel puțin două tulpini, iar nu și dacă există una singură^[1]. Bunăoară, în cazul care la moștenirea lui *de cuius* vin doi nepoți, A1 și A2, copii ai unicului fiu, A, al defunctului, care este predecedat sau nedemn, cei doi nepoți vor moșteni în nume propriu, iar nu prin reprezentarea părintelui lor. Acest lucru nu este lipsit de consecințe practice, căci dacă defunctul l-a gratificat pe A cu o donație nedefinitivă, cei doi nepoți ai defunctului, A1 și A2, care vin la moștenire în nume propriu, iar nu prin reprezentarea lui A, nu au obligația de a raporta această donație [art. 1149 alin. (2) NCC]. Deși această soluție este evidentă în exemplul dat, în mod surprinzător se afirmă de către unii autori că faptul dacă A1 și A2 vin la moștenire în nume propriu sau prin reprezentare nu ar avea, în cazul dat, nicio „consecință practică”^[2]. Aceeași autori afirmă însă ceva mai devreme, în aceeași lucrare, că „utilitatea reprezentării constă în faptul că (...) asigură egalitatea între tulpini (s.a.)”^[3]; or, dacă nu sunt cel puțin două tulpini, despre ce „egalitate între tulpini” s-ar mai putea vorbi? De asemenea, potrivit dispozițiilor art. 968 alin. (1) NCC, „în cazul în care operează reprezentarea succesorală, moștenirea se împarte (s.n., D.C.) pe tulpină”; or, conform logicii elementare, când ceva se „împarte” înseamnă că ceea ce rezultă trebuie să aibă cel puțin două elemente, diviziuni ale întregului împărțit. Chiar dacă, în exemplul dat, cei doi nepoți, A1 și A2, sunt în situații identice și vor primi fiecare câte 1/2 din moștenirea lui *de cuius*, nu se poate susține cu temei că ar fi cu totul indiferent dacă moștenesc în nume propriu sau prin reprezentare, căci dacă, să presupunem, moștenirea lăsată de *de cuius* este în valoare de 10.000 euro, iar donația primită de A în valoare de 100.000 euro, dacă A1 și A2 moștenesc în nume propriu vor achita taxele succesoriale aferente unei moșteniri în valoare de 10.000 euro, iar dacă ar datora raportul, vor trebui să achite taxe succesoriale aferente unei moșteniri în valoare de 110.000 euro, ceea ce, evident nu este același lucru.

1.2. Reprezentarea colateralilor privilegiați

119. Potrivit dispozițiilor art. 966 NCC, „pot veni la moștenire prin reprezentare succesorală (...) descendenții fraților și surorilor defunctului”, lucru care se poate întâmpla până la gradul patru de rudenie cu defunctul, inclusiv [art. 976 alin. (2) NCC].

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 83, nr. 87; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 76, nr. 74.

Pentru opinia că reprezentarea operează și în cazul existenței unei singure tulpini, a se vedea M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 107, nr. 55; Trib. Mun. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1589/1986, RRD nr. 10/1986, p. 68.

[2] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. I. Moștenirea legală, cit. supra*, p. 180.

[3] *Idem*, p. 148, nr. 45.

Mutatis mutandis, pentru descendenții fraților și surorilor defunctului reprezentarea operează în condiții similare celor ale descendenților defunctului.

Reprezentarea în linie colaterală produce efecte atât în cazul fraților și surorilor buni (bune) – care au comuni ambii părinți –, cât și în cazul celor consângeni sau uterini – care au comun cu defunctul doar un singur părinte, fie tatăl, fie mama –, cu precizarea că aceștia din urmă nu pot moșteni mai mult decât reprezentatul în locul și gradul căruia vin la moștenire, adică fie numai în linie maternă, fie numai în linie paternă, afară de cazul în care nu mai există alți colaterali privilegiați, așa cum se întâmplă, de pildă, atunci când la moștenire vine un singur frate consângean, care în acest caz va culege singur întreaga moștenire.

§2. Condițiile reprezentării

Reprezentarea necesită întrunirea anumitor condiții atât în persoana reprezentatului (I), cât și în persoana reprezentantului (II).

2.1. Condițiile cerute în persoana reprezentatului

120. Reprezentatul, pe de o parte, trebuie să nu aibă capacitate succesorală de a-l moșteni pe *de cuius* sau să fie nedemn față de acesta (I), iar pe de altă parte să fi avut chemare efectivă la moștenire dacă ar fi fost în viață sau nu ar fi fost nedemn (II).

I. Reprezentatul să nu aibă capacitate succesorală față de *cuius* sau să fie nedemn față de acesta

121. Spre deosebire de reglementarea anterioară, conform căreia nu puteau fi reprezentate decât persoanele decedate [art. 668 alin. (1) C. civ. 1864]^[1], potrivit noului Cod civil poate fi reprezentată „persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, precum și nedemnul, chiar aflat în viață la deschiderea moștenirii” [art. 967 alin. (1) NCC]^[2].

Din dispozițiile art. 957 NCC, așa cum am văzut (*supra* nr. 53 și urm.), rezultă că nu au capacitate de a moșteni persoanele care nu există la data deschiderii moștenirii, precum și cele între care nu se poate stabili că una a supraviețuit celeilalte (comorienții). Prin urmare, pot fi reprezentate persoanele precedate și comorienții^[3], căci acestea sunt persoanele care îndeplinesc criteriul lipsei capacității de a moșteni la care face referire art. 967 alin. (1) NCC, precum și nedemnul^[4].

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 856/1985, CD 1985; pp. 86-87; C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 2145/1999, Curtea de Apel București. *Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999*, Ed. Rosetti, București, 2001, p. 170.

^[2] Textul este inspirat de art. 754 C. civ. francez, care prevede în plus că poate fi reprezentat și renunțătorul, lucru pe care, din motive obscure, legiuitorul nostru nu l-a admis, deși, logic, pentru aceleași rațiuni pentru care poate fi reprezentat nedemnul, s-ar fi impus. Pentru unele explicații, neconvingătoare, ale acestei soluții din dreptul nostru actual, a se vedea F. DEAK, L. POPESCU, *op. cit.*, p. 154 și urm.

^[3] Sub regimul Codului civil de la 1864 problema reprezentării comorienților era una controversată (pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 76, nr. 64).

^[4] Remarcăm o inadvertență între dispozițiile art. 965 NCC, care, referindu-se la reprezentat, prevede că acesta trebuie să fie „nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii (s.n., D.C.)”, în vreme ce art. 967 alin. (1) NCC, care reglementează condițiile cerute pentru a opera reprezentarea, prevede cu privire la reprezentat că acesta trebuie să fie o persoană „lipsită de capacitatea de a moșteni (s.n., D.C.)” sau nedemnă față de defunct. Or, având în vedere dispozițiile art. 957 NCC, nu se poate pune semnul egalității între persoana lipsită de capacitatea de a moșteni și un precedat, prima categorie

122. Întrucât persoanele dispărute sunt socotite în viață atât timp cât nu a intervenit o hotărâre judecătorească definitivă declarativă de moarte (art. 53 NCC); acestea nu pot fi reprezentate, întrucât atât timp cât persistă situația de dispărut ele au capacitate de a moșteni, neîntrunindu-se condițiile cerute de art. 967 alin. (1) NCC pentru a putea opera reprezentarea. După declararea judecătorească a morții, în funcție de data stabilită ca fiind cea a decesului, se va admite sau nu reprezentarea, conform regulilor de drept comun.

II. Reprezentatul să fi avut chemare efectivă la moștenirea lui *de cuius* dacă ar fi avut capacitate succesorală sau dacă nu ar fi fost nedemn

123. Pentru ca reprezentarea să-și poată produce efectele este necesar ca reprezentatul să fi avut aptitudinea de a-l fi moștenit efectiv pe *de cuius* dacă ar fi avut capacitate succesorală la data deschiderii moștenirii sau dacă nu ar fi fost nedemn (art. 965 NCC).

Ținând seama de faptul că moștenitorul care renunță la moștenire „este considerat că nu a fost niciodată moștenitor” [art. 1121 alin. (1) NCC], acesta nu va putea fi reprezentat de descendenții săi.

124. Moștenitorii legali nerezervatari, cum este cazul fraților și surorilor defunctului, care au fost dezmoșteniți total nu pot fi reprezentați de descendenții lor, dar nu întrucât ca urmare a înlăturării de la moștenire ar fi fost lipsiți de aptitudinea (vocația) de a-l moșteni pe defunct, așa cum s-a susținut^[1], ci pur și simplu pentru că această ipoteză nu se înscrie în categoria celor în care, conform dispozițiilor art. 965 NCC, reprezentarea este posibilă (nedemnitare sau predeces).

În cazul dezmoștenirii parțiale a moștenitorilor nerezervatari, ca și în cazul moștenitorilor rezervatari, care nu pot fi dezmoșteniți total, ci doar în limitele cotelor disponibile a moștenirii, reprezentarea rămâne posibilă pentru partea de moștenire care nu a intrat sub incidența dezmoștenirii celui reprezentat, cu condiția ca celelalte condiții ale reprezentării să fie întrunite.

2.2. Condițiile cerute în persoana reprezentantului

125. Venind la moștenirea lui *de cuius*, reprezentantul urcă prin voința legii în locul reprezentatului, dar moștenește *pentru sine*, iar nu *pentru reprezentat*, nefiind un mandatar al reprezentatului^[2]. De aici decurge consecința că, pe de o parte, reprezentantul trebuie să aibă aptitudinea de a-l putea moșteni pe defunct (I), dar nu și pentru a-l moșteni pe reprezentat (II).

I. Reprezentantul trebuie să aibă aptitudinea de a-l moșteni pe defunct

126. Fiind chemat de lege să îl moștenească pe defunct, reprezentantul trebuie să aibă aptitudinea de a-l moșteni pe acesta. Articolul 967 alin. (2) NCC precizează că „pentru a veni prin reprezentare succesorală la moștenirea defunctului, reprezentantul trebuie să îndeplinească toate condițiile generale pentru a-l moșteni pe acesta”. Cu alte cuvinte,

incluzând nu numai pe cei predecedați, ci și persoanele care au decedat, dar nu se poate stabili dacă una a supraviețuit celeilalte (comorienți).

^[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 90, nr. 46.2.

Așa cum vom vedea (*infra* nr. 783 și 784), prin dezmoștenire nu se pierde titlul de moștenire, vocația la moștenire, ci doar emolumentul acesteia.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 90, nr. 94.

el trebuie să fie în viață sau cel puțin conceput la data deschiderii moștenirii, să nu fie renunțator sau nedemn față de *de cuius* și să aibă vocație proprie la moștenirea celui decedat, nefiind de conceput ca o persoană situată în afara sferei persoanelor cu vocație la moștenirea lui *de cuius* să vină la moștenire prin reprezentarea unei rude a sa în grad succesibil precededate^[1].

Cerințele de mai sus se explică prin faptul că reprezentantul care moștenește prin reprezentarea unui ascendent precededat sau nedemn culege succesiunea lui *de cuius* ca pe un drept propriu, iar nu ca pe unul care ar fi aparținut reprezentatului și i-ar fi fost transmis lui de către acesta pe cale succesorală.

II. Aptitudinea reprezentantului de a culege moștenirea celui reprezentat este indiferentă

127. Faptul dacă reprezentantul are sau nu aptitudinea de a moșteni pe reprezentat este lipsit de relevanță din punct de vedere al reprezentării succesore. Cu alte cuvinte, reprezentantul poate veni la moștenire prin reprezentare chiar dacă este nedemn față de reprezentat, a renunțat la moștenirea lui ori a fost dezmoștenit de acesta. Articolul 967 alin. (2) NCC precizează în mod expres că „reprezentarea operează chiar dacă reprezentantul este nedemn față de reprezentat sau a renunțat la moștenirea lăsată de acesta ori a fost dezmoștenit de el”.

Soluția se explică prin faptul că reprezentantul dobândește drepturi succesoriale direct de la defunct prin efectul legii (reprezentării), iar nu de la reprezentat; drepturile succesoriale ale reprezentantului nu tranzitează niciun moment patrimoniul reprezentatului înainte de a ajunge la reprezentant^[2].

§3. Efectele reprezentării

128. Din dispozițiile art. 968 NCC rezultă că există unele efecte generale (3.1) și unele efecte particulare al reprezentării (3.2).

3.1. Efectele generale

128. Reprezentarea succesorală produce efecte constând în plasarea reprezentantului în locul reprezentatului (I) și împărțirea succesiunii pe tulpini (II). În cazul în care sunt întrunite condițiile cerute de lege, reprezentarea operează de drept (III).

I. Plasarea reprezentantului în locul reprezentatului

129. Ca efect al reprezentării, reprezentantul va fi plasat în locul reprezentatului, culegând partea ce ar fi revenit acestuia din moștenire dacă ar fi fost în viață. Articolul 965 NCC precizează că reprezentarea face ca reprezentantul să urce „în virtutea legii, în drepturile

^[1] Este vorba de cazul stră-strănepotului de frate al defunctului (fiul strănepotului), rudă de gradul cinci în linie colaterală cu defunctul, care nu poate urca prin reprezentare în locul și gradul fratelui precededat al defunctului, întrucât moștenirea în linie colaterală nu poate opera decât până la gradul patru de rudenie inclusiv.

Contra, a se vedea I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 235 și p. 250.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 89, nr. 93; M.-C. DE ROTON-CATALA, *op. cit.*, p. 388, nr. 1491.

ascendentului său (...) pentru a culege partea de moștenire care i s-ar fi cuvenit acestuia dacă nu ar fi fost nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii”.

Aceasta nu înseamnă însă, așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 127), că reprezentantul moștenește *pentru reprezentat*; el, dimpotrivă, moștenește *pentru sine*, dar dobândește drepturile și obligațiile care ar fi revenit reprezentatului dacă acesta ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii sau nu ar fi fost nedemn. Ea permite așadar reprezentantului să se prevaleze de rangul celui reprezentat, moștenind ceea ce i-ar fi revenit acestuia din moștenire, însă o face pentru sine, iar nu pentru reprezentat.

II. Împărțirea moștenirii pe tulpini

130. Ca efect al reprezentării, moștenirea se împarte pe tulpini (A) existând și unele efecte secundare ale acesteia (B).

A. Împărțirea moștenirii pe tulpini

131. Potrivit dispozițiilor art. 968 alin. (1), „în cazurile în care operează reprezentarea succesorală, moștenirea se împarte pe tulpină”. Aceasta vrea să spună că moștenirea se va împărți în atâtea părți câți copii (descendenți de rangul întâi) sau frați și surori a avut defunctul, care vin efectiv la moștenire sau care, fiind nedemni sau lipsiți de capacitate succesorală, sunt reprezentați de descendenții lor, iar nu pe capete, indiferent dacă moștenitorii care culeg moștenirea sunt în grade diferite sau egale de rudenie cu defunctul (a se vedea *supra* nr. 117).

Așa cum am arătat mai sus, împărțirea pe tulpini a moștenirii are drept consecință fie derogarea de la principiul proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași clasă (*supra* nr. 110), fie derogarea de la principiul împărțirii pe capete (în părți egale) a moștenirii între succesorii făcând parte din aceeași clasă și având același grad de rudenie (*supra* nr. 113), fie de la ambele principii în același timp.

132. În interiorul fiecărei tulpini împărțirea se va face pe capete (în funcție de numărul moștenitorilor făcând parte din aceasta), afară de cazul în care unul dintre descendenții tulpinii celui reprezentat ar fi la rândul său nedemn sau lipsit de capacitatea de a moșteni. În acest din urmă caz, dacă sunt întrunite condițiile reprezentării, se va proceda la o nouă împărțire pe tulpini între ramurile (sub-tulpinile) tulpinii respective. Articolul 968 alin. (3) NCC precizează în acest sens că „dacă aceeași tulpină a produs mai multe ramuri, în cadrul fiecărei ramuri subdiviziunea se face tot pe tulpină, partea cuvenită descendenților de același grad din aceeași ramură împărțindu-se între ei în mod egal”.

B. Efectele secundare ale împărțirii moștenirii pe tulpini

133. Împărțirea pe tulpini a moștenirii are și unele efecte secundare, cum sunt^[1]:

– în caz de *renunțare la moștenire a unuia dintre reprezentanți*, partea acestuia din moștenire (atât activ, cât și pasiv) va reveni moștenitorilor care fac parte din aceeași tulpină cu acesta, iar nu și moștenitorilor din celelalte ramuri;

– în cazul în care există *obligația de raport al donațiilor*^[2], reprezentantul ținut la aceasta trebuie să raporteze nu numai donațiile pe care le-a primit el de la defunct fără scutire de raport [cu respectarea dispozițiilor art. 1146 alin. (2) NCC], ci și donațiile nescutite de

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 91-92, nr. 96.

[2] A se vedea *infra* nr. 1323 și urm.

raport pe care le-a primit reprezentatul de la defunct. În acest sens, art. 1149 alin. (3) NCC prevede că „descendentul care vine la moștenire prin reprezentare succesorală este obligat să raporteze donația primită de la defunct de către antecesorul său pe care îl reprezintă, chiar dacă nu l-a moștenit pe acesta din urmă”.

III. Reprezentarea operează de drept

134. Conform dispozițiilor art. 1106 NCC, „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire ce i se cuvine”. Prin urmare, orice succesibil este liber să accepte sau nu o moștenire, după cum crede de cuviință. Odată însă acceptată moștenirea, reprezentarea succesorală operează de drept, adică în temeiul legii, fără a fi necesară vreo manifestare de voință din partea reprezentantului, art. 965 NCC prevăzând în mod expres că efectele reprezentării se produc „în virtutea legii”.

Reprezentarea succesorală operează doar în cadrul moștenirii legale, nu și a celei testamentare sau a celei convenționale^[1]. De aceea, nu se poate pune problema modificării regulilor reprezentării prin voința defunctului, în sensul de a se aplica și în alte cazuri decât acelea prevăzute de lege ori de a se modifica cotele de moștenire revenind moștenitorilor ca urmare a acestora. Desigur, în limitele respectării drepturilor moștenitorilor rezervatari, actele de dispoziție *mortis causa* făcute de defunct sunt valabile, inclusiv cele prin care s-ar „deroga” de la regulile reprezentării, numai că acestea, în realitate, nu sunt modificări ale regimului legal al reprezentării succesorală, ci acte de dispoziție testamentară (dezmoșteniri sau instituirii de legatari) care exced sfera moștenirii legale^[2]. De pildă, defunctul poate dispune ca în cazul în care legatarul instituit de el predecedează legatul să revină fiului acestuia, situație în care este vorba de o substituție vulgară, iar nu de reprezentare^[3].

3.2. Efectele particulare ale reprezentării

135. Inspirându-se din dispozițiile art. 754 alin. (2) C. civ. francez, art. 969 alin. (1) NCC reglementează unele efecte particulare ale reprezentării, stipulând următoarele: „copiii nedemnului concepuți înainte de deschiderea moștenirii de la care nedemnul a fost exclus vor raporta la moștenirea acestuia din urmă bunurile pe care le-au moștenit prin reprezentarea nedemnului, dacă vin la moștenire în concurs cu alți copii ai săi, concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost îndepărtat nedemnul. Raportul se face numai în cazul și în măsura în care valoarea bunurilor primite prin reprezentarea nedemnului a depășit valoarea pasivului succesoral pe care reprezentantul a trebuit să îl suporte ca urmare a reprezentării” (*infra* nr. 1351).

Fiind vorba de dispoziții legale referitoare la raportul donațiilor, acestea vor fi analizate pe larg în secțiunea dedicată acestei instituții (*infra* nr. 1352), art. 969 alin. (2) NCC precizând de altfel că raportul în discuție se va face conform dispozițiilor care reglementează această instituție în noul Cod civil (secțiunea a 2-a, Cap. IV, Titlul IV, Cartea a IV-a).

[1] J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 2/2001, p. 406

[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra.*, pp. 97-98.

[3] J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 2/2001, p. 410-413.

Capitolul II. Aplicarea principiilor devoluțiunii legale în cazul celor patru clase de moștenitori legali

136. În cele ce urmează vom analiza regulile moștenirii legale aplicabile în clasa întâi de moștenitori – a descendenților (Secțiunea 1), în clasa a doua – a ascendenților și colateralilor privilegiați (Secțiunea 2-a), în clasa a treia – a ascendenților ordinari (Secțiunea 3-a) și în clasa a patra – a colateralilor privilegiați (Secțiunea 4-a).

Secțiunea 1. Clasa întâi de moștenitori – a descendenților

§1. Componentă

137. Primele rude ale defunctului chemate de lege la moștenire sunt descendenții acestuia (975 NCC).

În această categorie intră copiii (fiii și fiicele) defunctului și urmașii acestora la infinit [art. 975 alin. (1) NCC], indiferent dacă s-au născut din căsătorie sau din afara căsătoriei.

De asemenea, în clasa descendenților sunt incluși și copiii adoptați de defunct.

§2. Regulile aplicabile

138. Potrivit principiului priorității clasei de moștenitori [art. 964 alin. (1) NCC], descendenții fiind incluși în clasa întâi de moștenitori, înlătură de la moștenire pe moștenitori din clasele subsecvente, venind la moștenire în ordinea proximității gradului de rudenie [art. 975 alin. (2) NCC]. De exemplu, dacă defunctul lasă doi fii, un nepot de fiu și un frate, fiii, moștenitori din clasa întâi, în temeiul principiului priorității clasei de moștenitori, înlătură de la moștenire pe fratele defunctului, moștenitor din clasa a doua, iar în temeiul principiului proximității de rudenie cu defunctul, înlătură de la moștenire și pe nepotul de fiu al defunctului, în final, împărțind între ei moștenirea în părți egale (pe capete).

139. Soțul supraviețuitor, care nu face parte din nicio clasă de moștenitori, vine la moștenire în concurs cu fiecare dintre acestea, inclusiv cu clasa întâi, având drepturi succesoriale proprii, care în acest caz vor fi de un sfert din moștenire [art. 972 alin. (1) lit. a) NCC], descendenților revenindu-se trei sferturi din moștenire, indiferent de numărul lor [art. 975 alin. (3) NCC].

140. Atunci când sunt întrunite condițiile reprezentării succesoriale, moștenirea se împarte pe tulpini, astfel încât, prin derogare de la regulile menționate mai sus, pe de o parte, pot veni la moștenire descendenți de grade diferite de rudenie cu defunctul, iar pe de altă parte este posibil ca descendenți rude de același grad cu defunctul să primească din moștenire cote diferite, iar nu egale^[1].

§3. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire legală al descendenților

141. Descendenții defunctului sunt moștenitori *rezervatari*, ceea ce înseamnă că defunctul nu poate dispune prin liberalități (donații și legate) decât în limitele cotității disponibile a moștenirii, rezerva revenindu-le de drept (art. 1087 și art. 1088 NCC) (*infra* nr. 883 și urm.).

^[1] A se vedea *supra* nr. 131.

De asemenea, descendenții defunctului sunt moștenitori *sezinari*, ceea ce înseamnă că au dreptul de a intra în stăpânirea moștenirii fără a fi necesare îndeplinirea unor verificări sau formalități prealabile (art. 1126 NCC) (*infra* nr. 1169 și urm.).

În cazul în care la moștenire vin doi sau mai mulți descendenți ai defunctului, ori unul sau mai mulți descendenți și soțul supraviețuitor al defunctului, între aceștia funcționează *obligatia de raport*, adică de a aduce la masa succesorală pentru a fi împărțite între ei donațiile primite direct sau indirect de la defunct, afară de cazul în care donația s-a făcut cu scutire de raport (art. 1146 NCC) (*infra* nr. 1323 și urm.).

Secțiunea a 2-a. Clasa a doua de moștenitori – a ascendenților și colateralilor privilegiați

142. Această clasă de moștenitori este una mixtă, care cuprinde pe părinții, pe frații și surorile defunctului, precum și descendenții acestora până la gradul patru inclusiv (strănepoți de frate) (art. 976 NCC). Ea se numește clasa ascendenților și colateralilor privilegiați, întrucât aceștia sunt preferați altor ascendenți și colaterali ai defunctului, numiți ordinari, care fac parte din clasele subsecvente de moștenitori.

Vom analiza pe rând categoria ascendenților privilegiați (§1), iar apoi pe cea a colateralilor privilegiați (§2).

§1. Ascendenții privilegiați

1.1. Componentă. Când vin la moștenire?

143. În categoria ascendenților privilegiați, așa cum rezultă din dispozițiile art. 976 alin. (1) NCC, se includ părinții defunctului, adică tatăl și mama acestuia.

Părinții defunctului sunt chemați la moștenirea acestuia indiferent de faptul dacă *de cuius* s-a născut din căsătorie sau din afara căsătoriei.

În cazul adopției, adoptatorii iau locul părinților firești.

144. Ascendenții privilegiați, ca și colateralii privilegiați împreună cu care alcătuiesc clasa a doua de moștenitori, sunt chemați la moștenire doar în lipsa moștenitorilor din clasa întâi (a descendenților) sau în cazul în care aceștia sunt renunțatori sau nedemni [art. 976 alin. (3) NCC].

1.2. Repartizarea moștenirii

145. Repartizarea moștenirii se face diferit, după cum ascendenții privilegiați vin singuri la moștenire (I), împreună cu colateralii privilegiați (II) sau în concurs cu soțul supraviețuitor al defunctului (III).

I. Cazul în care ascendenții privilegiați vin singuri la moștenire

146. Când ascendenții privilegiați sunt singurii moștenitori legali ai defunctului, aceștia vor culege întreaga moștenire sau partea de moștenire cuvenită clasei a doua [art. 979 alin. (1) NCC], așa cum se întâmplă, de pildă, în cazul în care defunctul instituie un legatar cu titlu universal asupra cotei-părți de 1/3 din moștenire, restul de 2/3 revenind părinților.

147. Moștenirea sau partea de moștenire revenind părinților, conform principiului egalității între rudele din aceeași clasă și același grad de rudenie cu defunctul, dacă la succesiune sunt chemați ambii părinți, se va împărți în părți egale (pe capete) între aceștia [art. 964 alin. (4) și art. 980 NCC], iar dacă este chemat un singur părinte, va reveni acestuia.

II. Cazul în care ascendenții privilegiați vin la moștenire împreună cu colateralii privilegiați

148. În cazul în care defunctul lasă atât ascendenți privilegiați, cât și colaterali privilegiați, aceștia vin împreună la moștenire (art. 978 NCC), prin derogare de la principiul proximității gradului de rudenie, potrivit căruia înăuntrul fiecărei clase de moștenitori, rudele de grad mai apropiat cu defunctul înlătură pe rudele de grad mai îndepărtat, deși părinții sunt rude de gradul întâi, iar frații și surorile și descendenții acestora rude de gradul doi, trei sau patru, după caz.

149. Când ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați vin împreună la moștenire, aceasta se împarte diferit, după cum la moștenire vine unul (A) sau ambii părinți ai defunctului (B).

A. Cazul în care la moștenire vine un singur părinte

150. Atunci când la moștenire vine un singur părinte, acesta va primi un sfert din moștenire, restul de trei sferturi revenind colateralilor privilegiați, indiferent de calitatea (frate, soră, nepot sau strănepot de frate) și de numărul acestora, care o vor împărți între ei în părți egale sau pe tulpini, când sunt întrunite condițiile reprezentării succesoriale [art. 978 lit. a) NCC].

B. Cazul când la moștenire vin ambii părinți

151. Dacă la moștenire vin tatăl și mama defunctului, aceștia vor primi o jumătate din moștenire, pe care o vor împărți între ei în părți egale (pe capete), cealaltă jumătate revenind colateralilor privilegiați, care o vor împărți între ei în părți egale sau pe tulpini, când sunt întrunite condițiile reprezentării succesoriale [art. 978 lit. b) NCC].

III. Cazul în care la moștenire vin părinții și soțul supraviețuitor al defunctului

152. Cotele de moștenire diferă în acest caz după cum soțul supraviețuitor vine în concurs numai cu părinții (sau numai cu colateralii privilegiați) sau și cu părinții și cu colateralii privilegiați.

Astfel, când soțul supraviețuitor vine în concurs cu unul sau ambii părinți ai defunctului, soțul supraviețuitor are dreptul la jumătate din moștenire, iar părintele sau părinții la cealaltă jumătate [art. 972 alin. (1) lit. a) și art. 977 alin. (2) NCC]. Dacă soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs atât cu părinții (sau numai cu unul dintre aceștia), cât și cu colateralii privilegiați (indiferent de numărul acestora sau de gradul de rudenie cu defunctul), soțul supraviețuitor are dreptul la o treime din moștenire, iar ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați la două treimi din moștenire [art. 972 alin. (1) lit. d) și art. 977 alin. (1) NCC], această din urmă parte din moștenire împărțindu-se între părinți și colateralii privilegiați după regulile precizate mai sus (*supra* nr. 150 și 151).

1.3. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire legală al ascendenților privilegiați

153. În cazul ascendenților privilegiați *nu se poate pune problema reprezentării succesoriale*, motiv pentru care aceștia nu pot veni la moștenire decât în nume propriu.

De asemenea, ascendenții privilegiați *nu au obligația de a raporta donațiile* primite de la defunct în timpul vieții acestuia.

În schimb, asemenea descendenților defunctului, ascendenții privilegiați sunt moștenitori *rezervatari* (art. 1087 NCC) și *sezinari* (art. 1126 NCC).

§2. Colateralii privilegiați

2.1. Componentă. Când vin la moștenire?

154. În categoria colateralilor privilegiați se includ frații și surorile defunctului, precum și descendenții acestora până la gradul patru de rudenie cu defunctul inclusiv, adică nepoții și strănepoții de frate (soră). Este indiferent dacă rudenia rezultă din căsătorie sau din afara căsătoriei.

Întră în categorie colateralilor privilegiați atât frații buni (născuți din aceeași părinți), cât și frații consângeni (consangvini) (care au același tată, dar mame diferite) și uterini (care au aceeași mamă, dar tați diferiți).

În schimb, nu intră în această categorie frații vitregi, ai căror părinți sunt căsătoriți, dar care nu au niciun părinte comun.

Rudenia colateralilor privilegiați poate rezulta și din adopție, cum se întâmplă, de pildă, în cazul în care un copil este adoptat de o familie (soț și soție) care are copii firești sau alți copii adoptați.

155. Ca și ascendenții privilegiați, împreună cu care alcătuiesc clasa a doua de moștenitori, colateralii privilegiați sunt chemați la moștenirea legală a defunctului dacă nu există moștenitori din clasa întâi sau dacă aceștia sunt renunțatori sau nedemni.

Dacă vin la moștenire, colateralii privilegiați înlătură de la moștenirea legală a defunctului pe succesorii din clasele subsecvente [art. 976 alin. (3) NCC].

2.2. Repartizarea moștenirii între colateralii privilegiați

156. Între colateralii privilegiați repartizarea moștenirii se face după reguli care diferă în funcție de faptul dacă sunt născuți din aceeași părinți (I) sau nu (II).

I. Colateralii născuți din aceeași părinți

157. În acest caz, trebuie făcută distincție între situația în care moștenirea se împarte doar între colateralii privilegiați (A), situația în care moștenirea se împarte între aceștia și ascendenții privilegiați (B) și situația în care vin la moștenire în concurs cu soțul supraviețuitor (C).

A. Cazul când moștenirea se împarte doar între colateralii privilegiați

158. Colateralii privilegiați care vin singuri la moștenirea defunctului împart între ei succesiunea în părți egale (pe capete), dacă vin la moștenire în nume propriu, sau pe tulpini (subtulpini), dacă vin la moștenire prin reprezentare [art. 981 alin. (1)-(2) NCC].

Între ei se aplică principiul proximității gradului de rudenie, cei în grad de rudenie mai apropiată cu defunctul înălțurându-i pe cei în grad de rudenie mai îndepărtat, afară de cazul în care sunt întrunite condițiile reprezentării succesorale, când moștenirea se împarte pe tulpini.

B. Cazul când colateralii privilegiați vin la moștenire în concurs cu părinții defunctului

159. Într-o asemenea situație se aplică regulile pe care le-am prezentat mai sus și la care facem aici doar trimitere (*supra* nr. 148-151).

C. Cazul când colateralii privilegiați vin la moștenire în concurs cu soțul supraviețuitor

160. Când colateralii privilegiați vin la moștenire în concurs cu soțul supraviețuitor, ei vor primi jumătate din moștenire, iar soțul supraviețuitor cealaltă jumătate [art. 972 alin. (1) lit. c) și art. 977 alin. (2) NCC], iar dacă în concurs cu soțul supraviețuitor alături de colateralii privilegiați vin și părinții defunctului, regulile care se vor aplica sunt cele pe care le-am prezentat mai sus și la care facem aici doar trimitere (*supra* nr. 152).

II. Colateralii născuți din părinți diferiți. Împărțirea pe linii a moștenirii

161. Conform dispozițiilor art. 981 alin. (3) teza I NCC, în cazul în care la moștenire vin frați și surori din părinți diferiți^[1], moștenirea se împarte pe două linii, maternă și paternă. Frații uterini vor moșteni numai pe linie maternă, iar frații consângeni vor moșteni numai pe linie paternă. Frații buni vor moșteni în ambele linii [art. 981 alin. (4) NCC]. De exemplu, dacă o persoană decedată, D, lasă la moartea sa un frate uterin A, un frate consângean B și un frate bun C, moștenirea se va împărți în felul următor: mai întâi moștenirea se împarte în două părți egale de câte 1/2 fiecare, una reprezentând linia maternă, iar cealaltă linia paternă; apoi, întrucât pe linia maternă există doi moștenitori, A, fratele uterin al defunctului, și C, fratele bun al defunctului, fiecare dintre aceștia, conform principiului împărțirii pe capete a moștenirii între rudele din aceeași clasă și același grad de rudenie, va primi o cotă de jumătate din 1/2, deci câte 1/4 din moștenire; pe linie paternă, unde de asemenea sunt doi frați, B, frate consângean, și din nou C, frate bun cu defunctul, cota de 1/2 din moștenire se va împărți în temeiul raționamentului de mai sus în două părți egale, fiecare dintre cei doi moștenitori din această linie revenindu-i câte 1/4 din moștenire; în final, fratele uterin, A, va culege 1/4 din moștenire, fratele consângean, B, va culege și el 1/4 din moștenire, iar fratele bun al defunctului, C, va culege câte 1/4 din moștenire atât pe linie maternă, cât și pe linie paternă, obținând un total de 1/2 din moștenire.

162. Împărțirea pe linii a moștenirii operează numai în cazul în care la aceasta vin efectiv frați și surori din categorii diferite (uterini cu consângeni; consângeni cu frați buni; uterini cu consângeni și frați buni; sau uterini cu frați buni), iar nu și atunci când la moștenire vin frați din aceeași categorie (toți uterini sau toți consângeni), caz în care moștenirea se va repartiza după regulile de drept comune aplicabile colateralilor privilegiați, așadar, ca și când ar fi frați buni.

Articolul 674 teza finală C. civ. 1864 prevedea în mod expres că atunci când există frați sau surori ori descendenți ai acestora numai într-o linie (fie maternă, fie paternă), aceștia moștenesc întreaga avere a defunctului, excluzând pe rudele defunctului din clasele

^[1] Textul menționat vorbește despre colaterali privilegiați care sunt „rude cu defunctul pe linii colaterale diferite”.

subsecvente, indiferent dacă fac parte din aceeași linie sau din cealaltă. Așa, de exemplu, fratele uterin al defunctului, moștenitor din clasa a doua, înlătură de la moștenire pe bunicul patern al defunctului, moștenitor din clasa a treia. Deși, noul Cod civil nu mai reproduce în mod expres această dispoziție legală, soluția nu poate fi decât aceeași și sub regimul acestui act normativ. Argumentul care susține această idee este acela că împărțirea pe linii a moștenirii fiind o reglementare de excepție, este de strictă interpretare, astfel încât nu poate fi făcută decât în cazul în care la moștenire vin frați și surori ori descendenți ai acestora care provin din părinți diferiți, nu și alți colaterali, chiar dacă sunt rude cu defunctul pe linii diferite.

163. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 981 alin. (3) teza a II-a, cu privire la regulile aplicabile în fiecare linie, acestea vor fi cele de drept comun, textul trimițând expres la alineatele precedente ale aceluiași articol, care reglementează tocmai acest regim.

Împărțirea pe linii a moștenirii se realizează nu numai atunci când frații și surorile defunctului vin la moștenire în nume propriu, ci și atunci când succesiunea revine descendenților acestora, fie în nume propriu, fie prin reprezentare^[1].

2.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire legală al colateralilor privilegiați

164. Colateralii privilegiați *pot fi reprezentați* la moștenire de descendenții lor [art. 966 alin. (1) NCC]. Ei *nu sunt rezervatari, nu beneficiază de sezină și nu datorează raportul donațiilor*.

§3. Clasa a treia – a ascendenților ordinari

3.1. Componentă. Când sunt chemați la moștenire?

165. Această clasă include alți ascendenți ai defunctului decât părinții, care fac parte din clasa ascendenților privilegiați [art. 982 alin. (1) NCC]. Ea cuprinde așadar pe bunicii, străbunicii, stră-străbunicii defunctului etc. la infinit.

Ca și în cazul celorlalte clase de moștenitori, este indiferent dacă legătura de rudenie dintre defunct și ascendenții săi ordinari izvorăște din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție.

166. Ascendenții ordinari vin la moștenire doar în cazul în care nu există moștenitori din primele două clase sau atunci când există asemenea moștenitori, dar aceștia sunt renunțatori sau nedemni [art. 982 alin. (2) NCC].

3.2. Repartizarea moștenirii între ascendenții ordinari

167. Între ascendenții ordinari moștenirea se împarte conform principiilor proximității gradului de rudenie și al împărțirii pe capete între rudele de același grad [art. 982 alin. (3) și (5) NCC]. Astfel, de exemplu, dacă defunctul lasă la moartea sa doi bunici și un străbunic, moștenirea va reveni celor doi bunici, rude de gradul doi cu defunctul, care o vor împărți între ei în părți egale, străbunicul defunctului, rudă de gradul trei, fiind înlăturat de la moștenire.

^[1] CSJ, s. civ., dec. nr. 1031/1991, Dreptul nr. 1/1992, p. 107.

168. Dacă la moștenirea defunctului ascendenții ordinari vin în concurs cu soțul supraviețuitor, vor primi un sfert din moștenire, indiferent de numărul lor, pe care îl vor împărți conform regulilor de mai sus (*supra* nr. 167), iar soțul supraviețuitor va primi restul de trei sferturi din moștenire [art. 972 alin. (1) lit. d) și art. 982 alin. (4) NCC].

3.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire legală al ascendenților ordinari

169. Ascendenții ordinari pot veni la moștenire numai în nume propriu, *reprezentarea succesorală fiind exclusă* în cazul lor. Ei *nu sunt moștenitori rezervatari și nu au obligația de raport al donațiilor*. Spre deosebire de reglementarea anterioară, sub regimul noului Cod civil ascendenții ordinari *nu sunt moștenitori sezinari* (art. 1126 NCC).

§4. Clasa a patra – a colateralilor ordinari

4.1. Componentă. Când sunt chemați la moștenire?

170. În linie colaterală, moștenirea fiind posibilă până la gradul patru de rudenie inclusiv, rezultă că această clasă cuprinde pe unchii și mătușile (frații și surorile părinților), pe verii primari (copiii unchilor și mătușilor), precum și pe frații și surorile bunicilor defunctului [art. 983 alin. (1) NCC]. Și în cazul colateralilor ordinari, este indiferent dacă rudenția dintre aceștia și defunct este din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție.

171. Colateralii ordinari vin la moștenire doar dacă nu sunt moștenitori în primele trei clase sau dacă există asemenea moștenitori, dar aceștia sunt renunțatori sau nedemni [art. 983 alin. (2) NCC].

4.2. Repartizarea moștenirii între colateralii ordinari

172. Colateralii ordinari vin la moștenire în ordinea gradului de rudenie cu defunctul, astfel încât cei în grad de rudenie mai apropiat îi înlătură pe cei de grad mai îndepărtat [art. 983 alin. (3) NCC]. De exemplu, un unchi, rudă de gradul doi, îl înlătură de la moștenire pe un văr primar al defunctului, rudă de gradul patru.

Între colateralii ordinari în același grad de rudenie cu defunctul, moștenirea se împarte în părți egale (pe capete) [art. 983 alin. (5) NCC]. Astfel, de exemplu, dacă la moartea lui *de cuius* rămân trei veri primari, aceștia vor împărți moștenirea în trei părți egale.

173. Este de menționat faptul că în cazul colateralilor ordinari nu operează împărțirea pe linii a moștenirii, așa cum se întâmplă în cazul colateralilor privilegiați care provin din părinți diferiți^[1].

174. Dacă la moștenire colateralii ordinari vin în concurs cu soțul supraviețuitor, vor primi un sfert din moștenire, indiferent de numărul lor, restul de trei sferturi din moștenire revenind soțului supraviețuitor [art. 972 alin. (1) lit. d) și art. 983 alin. (4) NCC].

4.3. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire al colateralilor ordinari

175. Colateralii ordinari pot veni la moștenire numai în nume propriu, iar nu și prin reprezentare. Ei *nu sunt nici moștenitori rezervatari, nici sezinari și nu datorează nici raportul donațiilor*.

^[1] R. ECONOMU, *Notă* (II) la dec. civ. nr. 1604/1966 a Trib. Reg. Oltenia, RRD nr. 12/1967, pp. 127-128.

Capitolul III. Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în cadrul moștenirii legale

Secțiunea 1. Generalități

§1. Evoluția reglementărilor

176. În reglementarea inițială a Codului civil de la 1864 (art. 679 și art. 681-684), soțul supraviețuitor era net dezavantajat în raport cu rudele defunctului, întrucât nu avea vocație sucesorală legală decât în cazul în care nu existau succesibili chemați la moștenire în nici una din cele patru clase de moștenitori. Articolul 684 C. civ. 1864 conferea doar văduvei sărace un drept de uzufruct viager asupra unei cote din moștenire când venea la moștenire în concurs cu descendenții defunctului și un drept de moștenire în deplină proprietate asupra unei cote de o pătrime din moștenire atunci când venea la moștenire în concurs cu ascendenții și colaterali defunctului.

177. Unanim criticată, această situație a fost remediată prin adoptarea Legii nr. 319/1944 pentru drepturile de moștenire ale soțului supraviețuitor^[1], care i-a recunoscut acestuia un drept de moștenire legală în deplină proprietate asupra unei cote-părți din moștenire, variind în funcție de clasa de moștenitori cu care era chemat la moștenire, un drept special de moștenire asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice și darurilor de nuntă, precum și un drept temporar de abitație asupra casei locuite de soți în timpul căsătoriei.

178. Noul Cod civil nu a făcut decât să mențină și să perfecționeze reglementarea din Legea nr. 319/1944, conferind în esență, soțului supraviețuitor drepturi similare.

§2. Condițiile cerute de lege soțului supraviețuitor pentru a putea moșteni

179. Ca orice succesor, pentru a putea veni la moștenirea lui *de cuius*, soțul supraviețuitor trebuie să întrunească condițiile generale cerute de lege oricărui moștenitor.

În plus, el trebuie să aibă calitatea de soț al defunctului la data deschiderii moștenirii. Din punct de vedere al dreptului succesoral, este indiferent cât a durat căsătoria cu defunctul, care este starea materială sau sexul soțului supraviețuitor, dacă soții au avut sau nu copii, ori dacă soții conviețuiau sau trăiau despărțiți în fapt la data deschiderii succesiunii^[2].

180. Întrucât calitatea de soț se pierde prin divorț și prin constatarea nulității absolute sau anulării căsătoriei, se impun câteva precizări legate de aceste situații.

În caz de divorț, căsătoria este desfăcută din ziua când hotărârea de divorț rămâne definitivă [art. 382 alin. (1) NCC], iar în cazul divorțului prin acordul părților pe cale administrativă sau prin procedură notarială (art. 375 NCC), pe data eliberării certificatului de divorț [art. 382 alin. (3) NCC]. Până la aceste date căsătoria este în ființă, astfel încât dacă, de pildă, unul dintre soți decedază după pronunțarea divorțului în primă instanță, celălalt soț îl moștenește, căsătoria nefiind încă desfăcută în sensul dispozițiilor legale mai sus citate. În același sens sunt și dispozițiile art. 970 NCC, conform căruia „soțul

^[1] M. Of. nr. 133 din 10 iunie 1944, abrogată prin Legea nr. 71/2011.

^[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 131.

supraviețuitor îl moștenește pe soțul decedat dacă, la data deschiderii moștenirii, nu există o hotărâre de divorț definitivă”.

181. În ipoteza constatării nulității absolute sau anulării, căsătoria se desființează cu efect retroactiv. Aceasta înseamnă că, în principiu, dacă un „soț” decedează în intervalul de timp de la data încheierii căsătoriei și până la data constatării nulității sau anulării căsătoriei, nu poate fi moștenit de „soțul supraviețuitor”, întrucât acesta pierde calitatea de soț cu efect retroactiv ca și când nu ar fi avut-o niciodată.

Prin excepție, în cazul căsătoriei putative, conform dispozițiilor art. 304 alin. (1) NCC, soțul de bună-credință își păstrează situația unui soț dintr-o căsătorie valabilă până la data la care hotărârea judecătorească de declarare a nulității sau anulare a căsătoriei rămâne definitivă. Prin urmare, dacă un soț decedează în intervalul de timp de la data încheierii căsătoriei și până la constatarea nulității sau anulării acesteia, iar soțul supraviețuitor este de bună-credință, prin derogare de la regula efectului retroactiv al nulității sau anulării, se consideră că acesta are calitatea de soț, astfel încât îl va moșteni pe defunct^[1]. Potrivit dispozițiilor art. 972 alin. (3) NCC, „dacă, în urma căsătoriei putative, două sau mai multe persoane au situația unui soț supraviețuitor, cota stabilită potrivit alin. (1) și (2) (este vorba de cota de moștenire ce revine soțului supraviețuitor în concurs cu fiecare clasă de moștenitori – n.n., D.C.) se împarte în mod egal între acestea”.

Secțiunea a 2-a. Drepturile conferite de lege soțului supraviețuitor

182. Noul Cod civil conferă soțului supraviețuitor: drepturi de moștenire proprii în concurs cu fiecare clasă de moștenitori (§1), un drept special de moștenire asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic (§2) și un drept temporar de abitație asupra casei de locuit (§3).

§1. Drepturile de moștenire proprii ale soțului supraviețuitor în concurs cu fiecare clasă de moștenitori

183. Soțul supraviețuitor nu face parte din nicio clasă de moștenitori, dar el are drepturi succesoriale proprii în concurs cu fiecare dintre acestea. Potrivit art. 972 alin. (1) NCC, soțului supraviețuitor îi revine:

- (i) în concurs cu descendenții defunctului, indiferent de gradul de rudenie cu defunctul și de numărul acestora, un sfert din moștenire;
- (ii) în concurs cu ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați ai defunctului, atunci când vin împreună la moștenire, indiferent de numărul acestora, o treime din moștenire;
- (iii) în concurs fie doar cu ascendenții privilegiați, fie doar cu colateralii privilegiați o jumătate din moștenire;
- (iv) în concurs cu ascendenții ordinari (moștenitorii din clasa a treia) sau cu colateralii ordinari (moștenitorii din clasa a patra) trei sferturi din moștenire.

Dacă nu există moștenitori legali în nici una din cele patru clase și nu există nici moștenitori testamentari, soțul supraviețuitor va culege întreaga moștenire.

În caz de bigamie, cota-parte calculată conform regulilor de mai sus va fi împărțită între soții supraviețuitori de bună-credință [art. 972 alin. (3) NCC].

^[1] V. ECONOMU, *Dreptul de succesiune al soțului supraviețuitor*, LP nr. 5/1957, pp. 530-531.

184. Soțul supraviețuitor poate veni la moștenirea defunctului numai în nume propriu, iar nu și prin reprezentare. El este moștenitor *rezervatar* (art. 1087 NCC) și datorează *raportul donațiilor* primite de la defunct în cazul în care vine la moștenire împreună cu descendenții defunctului [art. 1146 alin. (1) NCC]. Soțul supraviețuitor este *moștenitor sezinar* (art. 1126 NCC).

§2. Dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic

185. Articolul 5 din Legea nr. 319/1944 prevedea că atunci când vine la moștenire în concurs cu alți moștenitori decât descendenții defunctului, „soțul supraviețuitor va moșteni, în afară de partea sa succesorală, mobilele și obiectele aparținând gospodăriei casnice, precum și darurile de nuntă”. Rațiunea acestui text era aceea de a nu permite modificarea condițiilor de viață ale soțului supraviețuitor fără o temeinică justificare^[1].

Așadar, în concurs cu moștenitorii din clasele II-IV, soțul supraviețuitor primea, pe lângă cotele prevăzute la art. 1 lit. b)-d) din Legea nr. 319/1944, toate bunurile prevăzute la art. 5 din aceeași lege, fără ca valoarea acestora să se ia în considerare la stabilirea cotelor menționate mai sus, sens în care se vorbea de un drept special de moștenire al soțului supraviețuitor.

În cazul în care la moștenire veneau descendenți ai defunctului, dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor nu mai subzista, toate bunurile succesoriale, chiar și cele la care se referea art. 5 din Legea nr. 319/1944, incluzându-se în masa succesorală, se împărțea conform regulilor prezentate mai sus între soțul supraviețuitor și descendenții defunctului^[2].

186. Articolul 974 NCC prevede că soțul supraviețuitor „când nu vine în concurs cu descendenții defunctului (...) moștenește, pe lângă cota stabilită potrivit art. 972, mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților”.

Se observă că, în principiu, dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor este menținut, însă, spre deosebire de reglementarea anterioară, nu se mai referă și la darurile de nuntă, care, drept urmare, intră sub incidența reglementărilor de drept comun.

În cele ce urmează, vom analiza conținutul noțiunii de mobilier și obiecte aparținând gospodăriei casnice (2.1), condițiile de acordare (2.2) și natura acestui drept (2.3).

2.1. Mobilierul și obiectele aparținând gospodăriei casnice

187. Sub reglementarea anterioară, sfera noțiunii „mobile și obiecte aparținând gospodăriei casnice” a fost conturată de doctrină și jurisprudență. În această categorie nu au fost incluse toate bunurile mobile succesoriale, ci numai acelea care prin *natura și afectarea lor* au fost destinate folosinței în gospodăria casnică^[3]. Astfel, în această

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2218/1971, *Repertoriu...1969-1975*, p. 208.

[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2213/1979, CD 1979, pp. 121-122.

[3] M. ELIESCU, *Moștenire...*, cit. supra, p. 138; C. STĂTESCU, *op. cit.*, p. 146; Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, p. 28; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 139, nota 95.

Menționăm că într-o decizie de speță s-a susținut că pentru determinarea calității de obiect aparținând gospodăriei casnice trebuie luată în considerare *fie natura intrinsecă a bunului, fie afectarea lui* (Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2218/1971, cit. supra), dar această decizie a rămas izolată, practica judiciară și doctrina considerând că aceste criterii trebuie luate în considerare simultan, iar nu alternativ.

categoriei intrau obiectele de menaj, mașinile de gătit, frigiderul, aspiratoarele, mașinile de spălat rufe, bibliotecile, birourile, aparatele de radio și televiziune, aparatele de fotografiat, precum și orice alte asemenea bunuri, ținând seama de condițiile și nivelul de trai al soților^[1].

Nu intrau sub incidența dispozițiilor art. 5 din Legea nr. 319/1944 bunurile care se excludeau prin natura lor, cum era cazul autoturismelor, motocicletelor sau instrumentelor muzicale^[2], al operelor de artă^[3], al bunurilor care au servit la exercitarea profesiei sau meseriei defunctului^[4], ori a animalelor de muncă și de producție și a uneltelor de muncă din gospodăria țărănească^[5]. De asemenea, erau excluse și bunurile care, deși prin natura lor intrau în categoria menționată, nu au fost destinate utilizării în gospodăria casnică, ci altor scopuri, cum ar fi acela al achiziționării în scop de investiție^[6] sau de colecționare.

188. Articolul 974 NCC, având în vedere discuțiile și precizările făcute de doctrină și jurisprudență cu privire la obiectul dreptului special, pe lângă faptul că nu a mai inclus în această categorie și darurile de nuntă, pentru a înlătura orice interpretare, este formulat mai precis, în loc de „mobile și obiecte aparținând gospodăriei casnice”, formulă care, așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 187), a dat naștere unor discuții, vorbind de „mobiliul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților”. Așadar, pe de o parte, nu este vorba de orice bun mobil ori obiect aparținând gospodăriei casnice (cum ar fi, operele de artă sau autoturismele), ci de „mobiliul”, adică de mobila de dormitor, sufragerie, bucătărie etc., și de „obiectele de uz casnic”, adică de frigider, aparate de încălzit, de gătit, de spălat, de călcat, de radio și televiziune etc., iar pe de altă parte, bunurile de natura celor la care se referă textul de lege aici analizat nu formează necondiționat obiectul dreptului special de moștenire, ci numai dacă „au fost afectate folosinței comune a soților”, nu și dacă, bunăoară, au fost depozitate într-un loc fără a fi folosite de soți.

2.2. Condițiile de acordare

189. Pentru acordarea dreptului special de moștenire, este indiferent dacă bunurile provin din categoria celor proprii soțului decedat sau din categoria celor comune, dobândite de acesta împreună cu soțul supraviețuitor în timpul căsătoriei, din care soțului decedat îi revine o cotă-parte care se include în masa succesorală^[7]. Dacă bunurile sunt din categoria celor proprii soțului decedat, se impune ca acestea să fi fost aduse în gospodăria comună a soților și folosite ca atare de aceștia^[8].

^[1] Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, *cit. supra*; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2734/1973, Repertoriu...1969-1975, p. 208; *idem*, dec. nr. 1071/1987, RRD nr. 3/1988, p. 64.

^[2] Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, *loc. cit. supra*.

^[3] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 139.

^[4] Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 756/1983, RRD nr. 3/1984, p. 72.

Bunurile necesare exercitării profesiei nu intră în categoria celor prevăzute la art. 5 din Legea nr. 319/1944 nici în cazul în care soții au avut aceeași profesie (Trib. Capitalei, col. II civ., dec. nr. 3109/1956, cu Notă de D. RIZEANU, LP nr. 3/1956, p. 607).

^[5] F. DEAK, *În legătură cu dreptul de moștenire special al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice* (II), RRD nr. 11/1988, pp. 16-22.

Pentru o soluție contrară, a se vedea: Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 185/1986 (nepublicată); H.A. UNGUR, *În legătură cu dreptul de moștenire special al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice* (I), RRD nr. 11/1988, pp. 11-16.

^[6] Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, *loc. cit. supra*.

^[7] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1762/1977, Repertoriu...1975-1980, p. 138; *idem*, dec. nr. 2135/1984, Repertoriu...1980-1985, p. 124; *idem*, dec. nr. 1061/1987, RRD nr. 3/1988, p. 64.

^[8] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1729/1979, CD 1979, p. 123.

190. Dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor nu este condiționat de conviețuirea neîntreruptă a soților până la decesul unuia dintre ei, aceasta putând fi și intermitentă^[1], admitându-se existența lui chiar și în cazul în care soții au avut gospodării separate, locuind în localități diferite, indiferent de locul unde s-ar găsi bunurile la data deschiderii moștenirii^[2].

Este necesar însă ca soții să nu fi întrerupt irevocabil conviețuirea lor, căci în caz contrar soțul supraviețuitor nu poate moșteni decât bunurile dobândite până la întreruperea în fapt a conviețuirii^[3].

191. Bunurile la care face referire art. 974 NCC se cuvin soțului supraviețuitor independent de orice element cantitativ (numărul lor sau întinderea valorii lor în raport cu masa succesorală)^[4], teoretic fiind posibil ca atunci când masa succesorală este alcătuită exclusiv din mobilier și obiecte de uz casnic acestea să revină toate soțului supraviețuitor, iar ceilalți moștenitori să nu culeagă nimic din moștenire.

192. Mobilierul și obiectele aparținând gospodăriei casnice se cuvin soțului supraviețuitor numai în măsura în care defunctul nu a dispus de acestea în mod expres prin legată^[5]. Cu alte cuvinte, dreptul soțului supraviețuitor asupra bunurilor prevăzute la art. 974 NCC este unul subsidiar, care funcționează numai dacă *de cuius*, liber să o facă, nu a dispus de acestea în favoarea unor terți. Dacă, de exemplu, defunctul lasă printr-un legat particular o mobilă de sufragerie unei persoane, dreptul special al soțului supraviețuitor cu privire la acest bun este suprimat, rămânând însă eficace pentru celelalte bunuri aparținând gospodăriei casnice cu privire la care defunctul, prin ipoteză, nu a făcut acte de dispoziție testamentară.

193. Donațiile făcute în favoarea terților de defunct în timpul vieții cu privire la mobilierul și obiectele de uz casnic din categoria bunurilor sale proprii^[6] sunt în principiu valabile, soțul supraviețuitor neputând ataca aceste acte decât în situația în care depășesc valoric limitele cotelor disponibile, caz în care poate cere reducțiunea acestora, dar numai după deschiderea moștenirii. Chiar dacă reducțiunea se va face în natură^[7], prin restituirea bunului către soțul supraviețuitor, acesta din urmă va dobândi bunul respectiv cu titlu de rezervă succesorală, iar nu cu titlu de drept special la moștenire.

Dispozițiile testamentare făcute de defunct în favoarea terților cu privire la mobilierul și obiectele de uz sunt și ele supuse reducțiunii, consecințele admitterii acesteia fiind identice cu cele ale reducțiunii donațiilor.

^[1] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1834/1956, CD 1956, vol. I, p. 335; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1762/1977, *Repertoriu...1975-1980*, p. 138.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1248/1971, *Repertoriu...1969-1975*, p. 209.

^[3] M. ELIESCU, *op. cit.*, p. 139; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2139/1979, CD 1979, p. 132.

^[4] Trib. Suprem, în comp. prev. de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 70/1978, CD 1978, p. 161.

^[5] Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, *loc. cit. supra*, p. 30; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 154/1972, CD 1972, p. 177; C.I. FLOAREȘ, A. FLOAREȘ, *Notă (critică) la dec. civ. nr. 239/1970 a Trib. Jud. Bacău, RRD nr. 9/1971*, pp. 143-144.

^[6] Cele din categoria bunurilor comune nu pot fi donate decât cu acordul celui alt soț.

^[7] Cu privire la reducțiunea în natură, a se vedea *infra* nr. 1009 și urm.

2.3. Natura juridică a dreptului special de moștenire

194. Concepția asupra naturii juridice a dreptului special la moștenire a soțului supraviețuitor a evoluat în timp. Astfel, inițial, s-a considerat că soțul supraviețuitor culege bunurile prevăzute la art. 5 din Legea nr. 319/1944 în temeiul unui *legat cu titlu particular prezumat*, argumentându-se că legea ar fi prezumat că defunctul a voit să lase soțului supraviețuitor acest folos patrimonial peste partea succesorală legală^[1].

În această concepție, ca legat, dreptul special al soțului supraviețuitor trebuie supus regimului liberalităților testamentare. Prin urmare, dacă soțul supraviețuitor venea în concurs cu părinții defunctului, care sunt moștenitori rezervatari, avea dreptul la bunurile în discuție doar în limita cotei disponibile, legatul prezumat fiind supus reducțiunii în măsura încălcării rezervei. De asemenea, soțul supraviețuitor putea opta diferit în privința dreptului de moștenire legală conferit de art. 1 din Legea nr. 319/1944 față de dreptul special conferit de art. 5 din aceeași lege, acceptându-l pe unul și renunțând la celălalt.

195. Odată cu adoptarea Deciziei de îndrumare nr. 12/1968 a Plenului Tribunalului Suprem^[2], s-a impus însă o altă concepție, ulterior unanim acceptată în practica judiciară și în doctrină, conform căreia dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor este un *drept de moștenire legală cu destinație specială*. În această optică, dacă defunctul nu ar fi dispus în mod expres altfel, bunurile prevăzute la art. 5 din Legea nr. 319/1944 se cuveneau în totalitate soțului supraviețuitor, chiar dacă erau singurele bunuri lăsate de *de cuius*, neputând servi la complinirea rezervei părinților defunctului. Tot astfel, fiind vorba de un drept de moștenire legală, soțul supraviețuitor nu putea opta diferit în legătură cu drepturile sale care derivau din dispozițiile art. 1 din Legea nr. 319/1944 față de cele care derivau din dispozițiile art. 5 din aceeași lege. Așadar, ori accepta moștenirea, și atunci îi reveneau ambele categorii de drepturi, ori renunța la moștenire, și atunci nu putea primi nici una din cele două categorii de drepturi.

196. În prezent, sub regimul art. 974 NCC, natura juridică de drept special de moștenire legală a dreptului în discuție este indiscutabilă, cu toate consecințele pe care le-am precizat mai sus (*supra* nr. 195).

197. Fiind un drept de moștenire legală care conferă soțului supraviețuitor vocație la o anumită categorie de bunuri, este vorba de o moștenire anomală, care conferă o vocație cu titlu universal, cu toate consecințele care decurg de aici, cum ar fi, bunăoară, aceea de a plăti pasivul succesoral.

§3. Dreptul temporar de abitație asupra casei de locuit

3.1. Reglementare legală

198. Articolul 4 alin. (1) din Legea nr. 319/1944 prevedea că „soțul supraviețuitor care nu are o locuință proprie, va avea până la executarea ieșirii din indiviziune și în orice caz, cel puțin timp de un an de la încetarea din viață a soțului său, în afară de dreptul

^[1] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 140, precum și autorii citați la nota 93; C. STĂTESCU, *Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică. Drepturile reale*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1970, pp. 147-148.

^[2] Publicată în CD 1968, p. 28.

de moștenire potrivit dispozițiilor de mai sus, un drept de abitație asupra casei în care a locuit, dacă aceasta face parte din succesiune”.

Acest drept de abitație, în principiu, avea o natură identică cu abitația de drept comun reglementată de art. 565-575 C. civ. 1864, fiind vorba așadar de un drept real asupra lucrului altuia, constând în dreptul de a utiliza (locui) exclusiv în interes propriu casa care face parte din masa succesorală, iar nu de un simplu drept de creanță (locațiune).

Prin excepție de la abitația de drept comun, soțul supraviețuitor era scutit de obligația de a da cautiunea prevăzută la art. 566 C. civ. 1864 [art. 4 alin. (2) din Legea nr. 319/1944]. De asemenea, prin excepție de la dispozițiile art. 572 C. civ. 1864, care permiteau titularului abitației de drept comun asupra unei case de locuit să închirieze „partea casei ce nu locuiește”, soțul supraviețuitor nu putea ceda sau închiria în nici un fel locuința care constituie obiectul dreptului său de abitație [art. 4 alin. (2) din Legea nr. 319/1944]. Aceasta însemna că, spre deosebire de abitația de drept comun, dreptul de abitație al soțului supraviețuitor îi conferea acestuia doar atributul utilizării efective a locuinței (*jus utendi*), iar nu și pe acela de a-i percepe fructele (*jus fruendi*).

Spre deosebire de dreptul special de moștenire conferit soțului supraviețuitor de art. 5 din Legea nr. 319/1944, care revine acestuia numai dacă vine la succesiune în concurs cu alți moștenitori decât descendenții defunctului, dreptul de abitație asupra casei de locuit nu era astfel condiționat, funcționând chiar și în concurs cu descendenții defunctului.

199. Un drept similar este reglementat și de art. 973 NCC, care prevede la alin. (1) că „soțul supraviețuitor care nu este titular al niciunui drept real de a folosi o altă locuință corespunzătoare nevoilor sale beneficiază de un drept de abitație asupra casei în care a locuit până la data deschiderii moștenirii, dacă această casă face parte din bunurile moștenirii”.

3.2. Condițiile cerute pentru a lua naștere

200. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor se naște în temeiul legii (art. 973 NCC). Pentru aceasta se cer a fi întrunite următoarele condiții:

- soțul supraviețuitor să nu fie titular al niciunui drept real de a folosi altă locuință corespunzătoare nevoilor sale. Așa cum se observă, pe de o parte, este vorba despre o cerință negativă, aceea ca soțul supraviețuitor să nu dețină la data decesului vreun drept real de folosință asupra unei alte locuințe, iar pe de altă parte, chiar dacă deține un asemenea drept, locuința respectivă să nu fie corespunzătoare nevoilor sale, situație care se apreciază de la caz la caz;

- locuința să fi aparținut soțului decedat în proprietate exclusivă, în proprietate comună cu soțul supraviețuitor sau în proprietate comună cu alte persoane^[1].

În cazul în care locuința este proprietate comună a defunctului împreună cu alte persoane decât moștenitorii săi se pune întrebarea dacă dreptul de abitație al soțului supraviețuitor se întinde asupra întregii locuințe sau numai asupra cotei părți din aceasta care intră în masa succesorală. În favoarea primei teze pledează argumentul că dreptul de abitație presupune utilizarea unei locuințe, adică a unui bun corporal, iar nu a unei cote-părți ideale din acesta. Inconvenientul este însă necesitatea acceptării implicite a ideii că dreptul de abitație al soțului supraviețuitor ar dezmembra într-un asemenea caz și proprietatea unor persoane care nu au nimic de a face cu moștenirea. Cea de a doua teză a fost susținută de doctrină, arătându-se că „în toate cazurile, dreptul de abitație

^[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 149.

va servi ca temei al folosinței numai în limitele cotei-părți de proprietate dobândite prin moștenire de către comoștenitori”^[1]. Această teză prezintă, la rândul ei, inconvenientul acceptării implicite a ideii compatibilității între dreptul de abitație, care presupune utilizarea (locuirea), ocuparea efectivă a bunului și drepturile succesoriale care, în acest caz, prin ipoteză, poartă doar asupra unei cote-părți ideale din locuință, iar nu asupra bunului în întregul său. În plus, chiar dacă putem accepta ideea unui partaj de folosință între comoștenitori (inclusiv soțul supraviețuitor), pe de o parte, și coproprietarii nemoștenitori, pe de altă parte, pentru ca soțul supraviețuitor să-și exercite dreptul de abitație asupra cotei atribuite în folosință comoștenitorilor, coproprietarii nemoștenitori pot cere oricând partajul (art. 669 NCC), chiar înaintea împlinirii termenului de un an prevăzut de art. 973 alin. (4) teza I NCC, ceea ce ridică problema opozabilității dreptului de abitație al soțului supraviețuitor în raport cu aceștia;

- soțul supraviețuitor să fi locuit la data deschiderii moștenirii în locuința respectivă, fie împreună cu defunctul, fie separat de acesta^[2];

- soțul supraviețuitor să nu devină prin moștenire proprietar exclusiv al locuinței, căci în caz contrar dreptul de abitație nu mai are nicio rațiune, dreptul său exclusiv de proprietate conferindu-i inclusiv *jus utendi*;

- defunctul să nu fi dezmembrat prin testament proprietatea asupra locuinței prin constituirea unui drept de abitație sau de uzufruct în favoarea unui terț, soțul supraviețuitor neavând un drept de abitație rezervat de lege, așa cum, conform art. 1088 NCC, are asupra a jumătate din cotele de moștenire legală prevăzute la art. 97 alin. 2 (1) NCC^[3].

3.3. Caractere juridice

201. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor:

- este un *drept care izvorăște direct din lege*, ceea ce înseamnă că pentru a fi obținut de soțul supraviețuitor nu trebuie decât să fie invocat de acesta. În caz de litigiu, instanța de judecată, constatând întrunirea condițiilor cerute de lege, va da curs consecințelor legale care decurg din existența valabilă a acestui drept (punerea locuinței la dispoziția soțului supraviețuitor, obligarea comoștenitorilor să tolereze folosința liniștită a locuinței etc.);

- este un *drept real*, dezmembrământ al dreptului de proprietate asupra locuinței. Acest drept poartă în principiu asupra locuinței însăși și asupra tuturor accesoriilor și dependențelor acesteia^[4];

- este un *drept temporar*, care durează în principiu până la data partajului locuinței, dar nu mai puțin de un an de la data deschiderii moștenirii, afară de cazul recăsătoririi soțului supraviețuitor [art. 973 alin. (4) NCC];

- este un *drept real conferit personal*, care nu poate profita decât soțului supraviețuitor și, eventual, copiilor minori ai acestuia care locuiesc împreună cu el indiferent dacă sunt născuți din căsătoria cu defunctul sau dintr-o altă căsătorie, precum și părinților soțului supraviețuitor ori altor persoane aflate în întreținerea acestuia (art. 750 NCC);

- din caracterul strict personal decurge și caracterul *inalienabil* și *inesizabil* al acestui drept [art. 973 alin. (2) NCC];

^[1] *Idem*, p. 152.

^[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 142.

^[3] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 150, nr. 80.

^[4] În acest sens, cu referire la abitația de drept comun, a se vedea J.-L. BERGEL, M. BRUSCHI, S. CIMAMONTI, op. cit., p. 285, nr. 281.

– este un drept acordat de lege *cu titlu gratuit* [art. 973 alin. (2) NCC], ceea ce înseamnă că soțul supraviețuitor nu trebuie să indemnizeze pe ceilalți moștenitori pentru folosința exercitată de el asupra locuinței.

3.4. Modificări pe parcursul exercitării dreptului de abitație al soțului supraviețuitor

202. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 973 alin. (3), dreptul de abitație al soțului supraviețuitor poate fi restrâns (I) sau soțul supraviețuitor poate fi obligat să primească o altă locuință în schimb (II).

I. Restrângerea dreptului de abitație

203. Conform art. 973 alin. (3), „oricare dintre moștenitori poate cere (...) restrângerea dreptului de abitație, dacă locuința nu este necesară în întregime soțului supraviețuitor”.

Soțul supraviețuitor are vocație la folosirea întregii locuințe, însă în cazul în care comoștenitorii o cer, dreptul de abitație poate fi restrâns, dacă locuința nu este necesară în întregime soțului supraviețuitor, nevoile lui de locuit fiind mai mici decât posibilitățile locuinței.

Restrângerea dreptului de abitație poate fi realizată pe cale amiabilă între părțile interesate, iar în caz de litigiu de instanța competentă să judece partajul moștenirii, hotărârea fiind luată de urgență, în camera de consiliu [art. 973 alin. (5) NCC].

II. Obligația soțului supraviețuitor de a primi o locuință în schimb

204. Potrivit art. 973 alin. (3) NCC, „oricare dintre moștenitori poate cere (...) schimbarea obiectului abitației, dacă pune la dispoziția soțului supraviețuitor o altă locuință corespunzătoare”. Cu alte cuvinte, în cazuri bine întemeiate, soțul supraviețuitor poate fi obligat la un schimb, urmând a-și exercita dreptul de abitație asupra unei alte locuințe decât aceea care face parte din masa succesorală, în condițiile stabilite la art. 973 NCC. Locuința oferită de comoștenitori soțului supraviețuitor trebuie să fie echivalentă celei făcând parte din masa succesorală. Și în acest caz, schimbul poate fi realizat amiabil între părțile interesate, iar în caz de litigiu pe cale judecătorească [art. 973 alin. (5) NCC].

3.5. Încetarea dreptului de abitație

205. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor încetează prin:

- *realizarea partajului asupra locuinței*, dar nu mai devreme de un an de la data deschiderii moștenirii [art. 973 alin. (4) teza I NCC];
- *recăsătorirea soțului supraviețuitor*, indiferent de momentul când se realizează aceasta, chiar înaintea împlinirii termenului de un an de la data deschiderii moștenirii sau a realizării partajului [art. 973 alin. (4) teza a II-a NCC];
- *decesul soțului supraviețuitor* [art. 746 alin. (1) lit. a) și art. 754 NCC];
- *consolidare*, atunci când partajul se face înaintea împlinirii termenului de un an de la data deschiderii moștenirii, iar locuința este atribuită soțului supraviețuitor [art. 746 alin. (1) lit. c) și art. 754 NCC];
- *hotărâre judecătorească constatând abuzul în folosința locuinței*, conform dispozițiilor de drept comun aplicabile în materie de abitație [art. 747 și art. 754 NCC];
- *distrugerea fortuită a locuinței* [art. 748 și art. 754 NCC].

Capitolul IV. Dreptul statului (comunei) asupra moștenirilor vacante

Secțiunea 1. Reglementare legală

206. Potrivit dispozițiilor art. 1135 NCC, „(1) dacă nu sunt moștenitori legali sau testamentari, moștenirea este vacantă. (2) Dacă prin legat s-a atribuit o parte a moștenirii și nu există moștenitori legali ori vocația acestora a fost restrânsă ca efect al testamentului lăsat de defunct, partea din moștenire rămasă neatribuită este vacantă”.

Conform acestui text de lege, moștenirea este vacantă în situația în care nu există niciun moștenitor legal sau testamentar care să culeagă moștenirea (fie pentru că nu au rămas moștenitori, fie pentru că cei rămași nu au acceptat moștenirea în termen, au renunțat la moștenire sau sunt nedemni), precum și în situația în care fie nu există moștenitori legali, dar există moștenitori testamentari însă legatele acestora nu conferă vocație la întreaga moștenire, rămânând o parte neatribuită din aceasta, așa cum se întâmplă, de pildă, în situația în care defunctul lasă un legat cu titlu universal care are ca obiect un sfert din moștenire, restul de trei sferturi rămânând neacoperit, această parte fiind o moștenire vacantă, fie există moștenitori legali însă vocația acestora la moștenire a fost restrânsă prin testamentul defunctului, rămânând o parte din moștenire neatribuită, așa cum se întâmplă, de exemplu, în situația în care defunctul lasă un fiu pe care l-a dezmoștenit prin testament, caz în care, fiul fiind moștenitor rezervatar, va primi jumătate din moștenire cu acest titlu (art. 1087 NCC), cealaltă jumătate din moștenire fiind vacantă, dacă nu există moștenitori în clasele subsecvente.

207. Conform dispozițiilor art. 680 C. civ. 1864, moștenirile vacante reveneau statului.

Noul Cod civil prevede la art. 1138 teza I că „moștenirile vacante revin comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii și intră în domeniul privat”. Așadar, în prezent, moștenirile vacante revin administrațiilor publice locale, iar nu celei centrale. Pentru fluenta expunerii, în cele ce urmează, când vorbim de titularul dreptului asupra moștenirilor vacante vom folosi sintagma „dreptul comunei”, subînțelegând că, după caz, poate fi vorba de comuna, orașul sau municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii.

208. Având în vedere formularea art. 1138 teza I NCC, s-ar părea că, în cazul în care defunctul a lăsat bunuri în mai multe localități din țară, fiecare din localitățile în care au rămas asemenea bunuri au dreptul la bunurile rămase pe raza sa teritorială^[1], indiferent de natura (mobile sau imobile) și de valoarea lor. Or, moștenirea vacantă este un patrimoniu, o universalitate conținând drepturi și obligații, nicidecum o transmisiune cu titlu particular. Entitatea care beneficiază de dreptul de a primi moștenirea vacantă va fi obligată și la plata pasivului acesteia, or, potrivit dispozițiilor art. 1155 alin. (1) NCC, pasivul moștenirii va fi suportat de „moștenitorii universali și cu titlu universal (...) proporțional cu cota succesorală ce îi revine fiecăruia (s.n., D.C.)”, nu de cei care succed doar la bunuri.

În al doilea rând, dacă avem în vedere dispozițiile art. 1139 alin. (2) NCC, conform căruia „comuna (...) suportă pasivul moștenirii vacante numai în limita valorii bunurilor

^[1] În acest sens, a se vedea: I. GENOIU, O. MASTACAN, *Moștenirea vacantă în lumina Legii nr. 287/2009 privind Codul civil*, Dreptul nr. 1/2010, p. 53; C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 1138, în FL-A. BAIAS (coord) ș.a., Noul Cod civil. Comentarii pe articole, cit. supra*, p. 1182.

din patrimoniul succesoral”, se pune problema dacă fiecare comună va plăti pasivul în limita a ceea ce a moștenit, sau una dintre ele (care?) va plăti întregul pasiv.

În al treilea rând, vacanța succesorală presupune parcurgerea unor proceduri speciale de administrare provizorie (art. 1336 NCC), de constatare și de intrare în stăpânirea moștenirii (art. 1137 și art. 1139 NCC), care prin natura lor trebuie să fie unitare.

În fine, dispozițiile art. 1139 NCC sunt în contradicție cu dispozițiile art. 2636 alin. (2) din același cod, potrivit căruia „în cazul în care, conform legii aplicabile moștenirii, succesiunea este vacantă, bunurile situate sau, după caz, aflate pe teritoriul României sunt preluate de *statul român* (s.n., D.C.) în temeiul dispozițiilor legii române privitoare la atribuirea unei succesiuni vacante”.

În concluzie, reglementarea actuală a moștenirii vacante lasă mult de dorit, impunându-se o grabnică și coerentă intervenție legislativă prin care statul să fie instituit ca unic dobânditor al moștenirii vacante, cu eventuala reglementare, dacă se dorește, a unor proceduri prin care, ulterior dobândirii moștenirii, statul să fie obligat să transmită bunurile dobândite comunelor pe teritoriul cărora acestea se află (mai cu seamă dacă este vorba despre imobile).

Potrivit dispozițiilor art. 553 alin. (3) NCC, „moștenirile vacante (...) aflate în străinătate, se cuvin statului român”. Este vorba despre moștenirile care, potrivii legii aplicabile acestora, se cuvin statului român (administrației centrale).

Secțiunea a 2-a. Fundamentul vocației succesoriale a statului (comunei)

209. Asupra fundamentului vocației succesoriale a statului (comunei) la moștenirile vacante se confruntă două teorii: teoria dreptului legal de moștenire (§1) și teoria dreptului de suveranitate (§2). În final, urmează să prezentăm importanța practică a adoptării uneia sau alteia din cele două teorii (§3).

§1. Teoria dreptului legal de moștenire

210. Conform acestei teorii, statul este un succesor ca oricare altul, culegând succesiunile vacante cu titlu de moștenitor (*iure hereditatis*)^[1]. Instanța noastră supremă s-a pronunțat în acest sens, statuând că „în cazul succesiunii vacante statul are calitatea de moștenitor potrivit art. 652 C. civ. (1864 – n.n., D.C.)”^[2].

Într-adevăr, art. 652 alin. (2) C. civ. 1864 părea a consacra teoria statului moștenitor, prevăzând că „în lipsă de soț (care în concepția inițială a Codului civil venea la moștenire numai dacă defunctul nu lăsa rude în grad succesibil – n.n., D.C.), statul devine moștenitor”.

Această concepție a fost consacrată expres de art. 1936 C. civ. german (BGB), art. 586 C. civ. italian, art. 956 C. civ. spaniol și art. 466 C. civ. elvețian.

^[1] T.R. POPESCU, *Curs de drept internațional privat*, vol. I, București, 1954, p. 422; C. STĂTESCU, *op. cit.*, p. 152; St. CĂRPENARU, *Dreptul de moștenire (succesiunile)*, în F. DEAK, St. CĂRPENARU, *Drept civil. Contractele speciale. Dreptul de autor. Dreptul de moștenire*, București, 1983, p. 422; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, pp. 158-162, nr. 84 și 84 bis.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1255/1982, RRD nr. 8/1983, pp. 59-60.

Concepția statului-moștenitor corespunde unei viziuni socializante și colectiviste, dreptul statului la moștenirile vacante fiind întemeiat pe aceleași rațiuni ca și dreptul la moștenirea legală a familiei defunctului (*supra* nr. 98 și urm.)^[1].

§2. Teoria dreptului de suveranitate

211. Potrivit acestei teorii, statul culege moștenirile vacante nu în calitate de moștenitor, ci de putere suverană ținută în exercitarea funcțiilor sale de poliție statală la prevenirea riscurilor de dezordine pe care le-ar crea existența unor bunuri fără stăpân ce ar tenta pe mulți a le dobândi prin ocupațiune în mod prioritar^[2].

Această teorie este tradițională în dreptul francez, iar în dreptul nostru părea a fi consacrată de art. 477 C. civ. 1864 care prevedea că „toate averile vacante și fără stăpâni, precum și ale persoanelor care mor fără moștenitori, sau ale căror moșteniri sunt lepădate, sunt ale domeniului public”, adică ale statului. Chiar dacă se acceptă că fundamentul acestei transmisiuni este acela al unui drept de suveranitate, se constată totuși că „mecanismul în care aceasta se inserează este succesoral”^[3].

Concepția statului-suveran, spre deosebire de aceea a statului-moștenitor, este una individualistă, care vede în dreptul statului de a culege moștenirile vacante o soluție ultimă și excepțională care funcționează doar în lipsa oricărei pretenții din partea familiei defunctului^[4].

§3. Interesul practic al opțiunii între una sau alta din cele două teorii

212. Interesul practic al opțiunii între una sau alta din cele două teorii se evidențiază din punct de vedere al dezmoștenirii tuturor moștenitorilor (3.1) și din punct de vedere al revocării renunțării la moștenire a unui moștenitor al defunctului (3.2). Concepția se desprinde din dispozițiile noului Cod civil (3.3).

3.1. Din punct de vedere al dezmoștenirii tuturor moștenitorilor

213. Dacă defunctul dezmoștenește printr-o dispoziție testamentară pe toți succesorii săi, în concepția statului moștenitor, statul nefiind rezervatar, ar fi și el îndepărtat de la moștenire, ajungându-se în așa zisa situație de mână moartă, adică de imposibilitate de transmitere a bunurilor pe cale succesorală, soluție inacceptabilă care privește ordinea publică. De aceea, în această concepție, o asemenea clauză trebuie considerată ca nevalabilă, moștenirea revenind rudelor defunctului conform regulilor devoluțiunii legale^[5].

214. În concepția culegerii moștenirii vacante cu titlu de drept de suveranitate, statul nu poate fi inclus în categoria moștenitorilor dezmoșteniți, astfel încât el va fi cel care va culege succesiunea, iar nu rudele defunctului. Soluția este aceeași dacă termenii în care

^[1] M.-C. DE ROTON-CATALA, *op. cit.*, p. 418, nr. 1582.

^[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 190; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 146; M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 216, nr. 235; Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 2, nr. 7.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 185, nr. 214.

^[4] M.-C. DE ROTON-CATALA, *op. cit.*, p. 418, nr. 1582.

^[5] M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, pp. 217-218, nr. 236; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 186, nr. 217.

Pentru o altă opinie, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, pp. 159-160.

este formulată exheredarea se referă și la stat, deoarece o asemenea clauza este nulă (sau nescrisă) întrucât o voință privată nu poate înlătura un drept de suveranitate^[1].

3.2. Din punct de vedere al revocării renunțării la moștenire a unui moștenitor legal

215. Dacă un moștenitor legal renunță la moștenire, iar ulterior, în interiorul termenului de opțiune succesorală, retractează renunțarea, soluția, de asemenea, diferă în funcție de teoria adoptată. Astfel, în concepția statului moștenitor, retractarea renunțării este ineficace din moment ce statul a acceptat moștenirea.

216. În schimb, în concepția culegerii moștenirii vacante cu titlu de drept de suveranitate, statul nefiind moștenitor, chiar dacă a fost trimis în posesie, retractarea renunțării este valabilă, astfel încât moștenitorul defunctului va putea culege succesiunea acestuia^[2]. Această din urmă soluție, în opinia noastră, demonstrează foarte bine justetea teoriei dreptului de suveranitate.

3.3. Concepția care se desprinde din dispozițiile noului Cod civil

217. Din dispozițiile noului Cod civil rezultă implicit că teoria dreptului de suveranitate este cea care a fost adoptată de legiuitor^[3]. Astfel, potrivit dispozițiilor art. 1138 teza a II-a NCC, „este considerată nescrisă orice dispoziție testamentară care, fără a stipula transmiterea bunurilor moștenirii, urmărește să înlătorească această regulă (este vorba despre regula potrivit căreia succesiunea vacantă revine comunei, stipulată la teza I a aceluiași articol – n.n., D.C.)”. De asemenea, potrivit dispozițiilor art. 1123 alin. (1) NCC „în tot cursul termenului de opțiune renunțătorul poate revoca renunțarea, dacă moștenirea nu a fost acceptată de alți succesibili care au vocație la partea ce i-ar reveni” (comuna nefiind enumerată printre succesorii legali ai defunctului)^[4].

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 218, nr. 236; H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., pp. 474-475.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, op. cit., p. 145, nr. 224; Cass. 1-re civ., 6 avr. 1994, *Obs.*, J. PATARIN, RTD civ. nr. 3/1994, p. 652; M. GRIMALDI, *Obs.*, Recueil Dalloz Sirey nr. 6/1995, pp. 45-46.

^[3] Pentru opinia contrară, a se vedea F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. I. Moștenirea legală*, cit. supra, p. 282, nr. 88.

Pentru opinia că disputa asupra temeiului juridic al dobândirii moștenirii vacante nu ar mai avea importanță practică, deoarece atribuirea acesteia entităților locale, care nu au un drept de suveranitate, ar fi doar „un criteriu întemeiat pe competența teritorială”, a se vedea O. PODARU, *Drept administrativ. Vol. II. Dreptul administrativ al bunurilor*, Ed. Hamangiu, București, 2011, p. 118. Faptul că legiuitorul a înțeles să atribuie beneficiul moștenirilor vacante entităților locale nu schimbă cu nimic problematica titlului de moștenire, care rămâne cât se poate de actuală. Firește că nimeni nu poate susține că entităților locale li s-au „delegat” atribuțiile de suveranitate ale statului, dar oare atribuirea moștenirilor vacante nu este doar o problemă de administrare a bunurilor, prin care autoritatea centrală a înțeles să „descentralizeze” acest beneficiu, de care în primă instanță beneficiază (mai exact, ar fi putut beneficia, dacă ar fi vrut) totuși statul (autoritatea centrală)?

^[4] În cazul în care comuna este instituită ca moștenitoare testamentară a defunctului, acceptarea moștenirii de către aceasta face ca revocarea renunțării să nu mai producă efecte, situație care este străină vacanței succesoriale.

Secțiunea a 3-a. Administrarea provizorie a bunurilor moștenirii. Curatorul special

218. Între momentul deschiderii moștenirii și momentul constatării ferme a situației de vacanță succesorală există o perioadă de incertitudine, în care nu se știe precis care este situația acelei moșteniri.

Într-o astfel de situație, potrivit dispozițiilor art. 1136 alin. (1) NCC, „cât timp moștenirea nu a fost acceptată sau dacă succesibilul nu este cunoscut, notarul public competent poate să numească un curator special al moștenirii, pentru apărarea drepturilor moștenitorului eventual, având drepturile și îndatoririle de administrare prevăzute la art. 1117 alin. (3)-(5)”.

Așadar, notarul public de la locul deschiderii moștenirii, atât timp cât moștenirea nu a fost acceptată sau dacă nu există moștenitori cunoscuți ai defunctului, poate, dacă crede de cuviință, să numească un curator special al moștenirii însărcinat cu măsuri specifice de conservare a bunurilor succesoriale, expres prevăzute la art. 1117 alin. (3)-(5) NCC^[1].

219. Potrivit dispozițiilor art. 1136 alin. (2) NCC, în cazurile prevăzute la alin. (1) al aceluiași text de lege, în cazul în care există acțiuni îndreptate împotriva moștenirii, cum ar fi, de pildă, o acțiune în revendicare a unui bun succesoral ori o acțiune pentru plata unei datorii succesoriale, la cererea reclamantului, notarul public competent va numi un curator special, care va reprezenta interesele succesiunii în justiție.

220. Când apar indicii că o anumită moștenire urmează să fie declarată vacantă, notarul public competent are îndatorirea de a anunța pe primarul comunei despre aceasta [art. 1136 alin. (3) NCC].

Secțiunea a 4-a. Constatarea vacanței succesoriale. Certificatul de vacanță succesorală și anularea lui

221. Constatarea faptului^[2] că o succesiune este vacantă se face, de regulă, prin eliberarea unui certificat de vacanță succesorală de către notarul public de la locul deschiderii moștenirii. În acest sens, art. 116 alin. (1) din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială (republicată) precizează că „în lipsa moștenitorilor legali sau testamentari, când în masa succesorală există bunuri, notarul public, sesizat în condițiile art. 101, constată că succesiunea este vacantă și eliberează certificat de vacanță succesorală, în condițiile legii”. Declararea vacanței succesoriale se va face cu citarea de către notar a autorității administrației publice ce urmează a prelua succesiunea [art. 104 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

222. Articolul 1137 NCC aduce unele precizări în ceea ce privește procedura declarării vacanței succesoriale. Astfel, se arată că dacă de la deschiderea succesiunii a trecut cel puțin un an și 6 luni și nu s-a înfățișat niciun succesibil, notarul public competent, la cererea

^[1] În esență, este vorba despre:

- efectuarea unor cheltuieli pentru conservarea bunurilor succesoriale, cu încuviințarea notarului public;
- preluarea bunurilor în custodie pe baza unui proces-verbal semnat de notarul public și curator;
- restituirea bunurilor succesoriale la finele mandatului și darea de seamă în privința cheltuielilor de conservare și administrare a bunurilor succesoriale.

^[2] Pentru detalii, a se vedea D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu*, în I.-F. POPA, A.-A. MOISE (coord.), *Legea notarilor publici. Comentariu pe articole*, Ed. Solomon, București, 2016, pp. 611 și urm.

oricărei persoane interesate, va soma pe eventualii succesibili printr-o publicație făcută la locul deschiderii moștenirii, la locul situării imobilelor care fac parte din patrimoniul succesoral, precum și într-un ziar de largă circulație, pe cheltuiala moștenirii, să se înfățișeze la biroul său în termen de cel mult două luni de la publicare, iar dacă niciun succesibil nu se prezintă, moștenirea va fi declarată vacantă prin certificatul de vacanță succesorală.

Termenul prevăzut la art. 1137 NCC este unul minim, de la împlinirea căruia poate fi declarată vacanța succesorală, el nefiind însă limitat în privința duratei până la care se poate declara vacanța, aceasta putându-se face oricând.

223. În practica judiciară și în doctrina anterioare noului Cod civil, s-a pus problema dacă existența vacanței succesorale poate fi constatată numai de notarul public sau și de instanța de judecată sesizată cu o acțiune succesorală (cum ar fi, de exemplu, cea de plată a unei datorii succesorale) răspunsul acceptat până nu de mult fiind afirmativ^[1].

Ulterior, însă, această soluție a fost infirmată de Instanța Supremă prin Decizia în interesul legii nr. 2/2011, cu motivarea că statul (comuna), până la eliberarea certificatului de moștenitor, nu are legitimare procesuală pasivă în asemenea procese.

În prezent, problema este soluționată legislativ în mod rezonabil prin dispozițiile art. 1136 alin. (2) NCC în sensul că, până la declararea vacanței succesorale în conformitate cu dispozițiile art. 1137 NCC, orice acțiune în contra moștenirii se soluționează în justiție, moștenirea fiind reprezentată de un curator special desemnat de notarul public competent în acest scop, decizia în interesul legii mai sus menționată fiind astfel căzută în „desuetudine”.

224. Certificatul de vacanță succesorală poate fi anulat, dacă ulterior eliberării acestuia apare unul sau mai mulți moștenitori legali sau testamentari ai defunctului, dar numai pe calea petiției de ereditate, nu și pe cale amiabilă [art. 118 alin. (2) teza a II-a din Legea nr. 36/1995].

Articolul 1140 NCC face precizarea că „dacă, deși s-a constatat vacanța moștenirii, există moștenitori, atunci aceștia pot exercita petiția de ereditate împotriva comunei, orașului sau, după caz, municipiului”. Cum însă, până la anularea sa, certificatul de vacanță succesorală face proba deplină a drepturilor comunei asupra moștenirii vacante, acțiunea în petiție de ereditate nu poate fi promovată decât în tandem cu cea pentru anularea certificatului de vacanță succesorală.

225. În practica judiciară anterioară noului Cod civil s-a decis că acțiunea în anularea certificatului de vacanță succesorală este personală și deci prescriptibilă în termenul general de prescripție de trei ani^[2]. Având însă în vedere faptul că acțiunea în anulare a certificatului de vacanță succesorală nu poate fi exercitată independent, ci numai în corelație cu acțiunea în petiție de ereditate a succesorului care se pretinde moștenitor^[3] și că, în conformitate cu dispozițiile art. 1130 NCC, controversa asupra caracterului prescriptibil sau nu al petiției de ereditate a fost tranșată în sensul recunoașterii caracterului imprescriptibil al acesteia, soluția menționată mai sus nu mai poate în nici un caz să fie susținută.

[1] Jud. Bistrița, sent. civ. nr. 269/1982, *Nota E. LIPCANU*, RRD nr. 11/1983, pp. 51-54; ICCJ, s. civ. și de prop. int., dec. nr. 6137/2004, în T. DÂRJAN, *Jurisprudența civilă a instanței supreme 2004-2007*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 306, nr. 275.

[2] C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1611/1996, C.A. București, Culegere 1993-1998, *cit. supra*, pp. 85-86.

[3] Y. LEQUETTE, *J.-Cl. Civ. Art. 769 à 773*, 1997, p. 7, nr. 44.

Secțiunea a 5-a. Efectele vacanței succesoriale

226. Comuna este un succesor universal, care dobândește un patrimoniu conținând atât elementele de activ, cât și elementele de pasiv^[1].

Data dobândirii patrimoniului alcătuind succesiunea vacantă de către stat este aceea a deschiderii moștenirii [art. 1139 teza a II-a NCC], indiferent de momentul constatării vacanței succesoriale sau de momentul la care, prin ipoteză, succesorii legali sau testamentari ai defunctului ar renunța la moștenire. De aceea, comuna (statul) va răspunde de prejudiciile cauzate unui terț de ruina construcțiilor făcând parte din succesiune, chiar dacă nu a cerut trimiterea în posesiune și nu s-au îndeplinit formalitățile de constatare a vacanței succesoriale^[2].

În calitatea sa de titular al patrimoniului succesoral, statul are, pe de o parte, dreptul de a valorifica elementele de activ în interes propriu, iar pe de altă parte, are obligația de a îndeplini obligațiile făcând parte din pasivul succesiunii ca și defunctul însuși. În această ordine de idei, de pildă, s-a decis că statul care a cules o moștenire vacantă este ținut să despăgubească pe concubina lui *de cuius* care a contribuit la ridicarea unei construcții făcând parte din masa succesorală^[3].

În niciun caz însă statul nu putea fi ținut la îndeplinirea obligațiilor făcând parte din pasivul succesiunii dincolo de limita activului acesteia (*intra vires hereditatis*) nici sub imperiul Codului civil de la 1864, care nu conținea o prevedere expresă în acest sens^[4], și cu atât mai puțin sub regimul noului Cod civil care precizează – oarecum inutil^[5] –, în mod expres acest lucru la art. 1139 alin. (2) NCC.

Secțiunea a 6-a. Trimiterea în posesie a comunei (sezina)

227. Conform dreptului civil român, succesorii dobândesc drepturile și obligațiile care fac parte din masa succesorală de la data deschiderii moștenirii. Dat fiind însă că între momentul deschiderii succesiunii și momentul stabilirii exacte, în urma exercitării dreptului de opțiune succesorală a moștenitorilor care vin efectiv la succesiune, se scurge un interval de timp în care există anumite incertitudini în legătură cu persoanele care vor moșteni pe defunct, noul Cod civil (art. 1125) conferă unora dintre moștenitorii legali ai defunctului (soțului supraviețuitor, descendenților și ascendenților privilegiați) posesia de drept a moștenirii (sezina), adică exercițiul drepturilor succesoriale și stăpânirea bunurilor succesoriale, fără nicio formalitate sau verificare (*infra* nr. 1169 și urm.).

Ceilalți moștenitori și comuna beneficiară a succesiunii vacante trebuie însă să ceară trimiterea în posesie, lucru ce implică îndeplinirea unor formalități și efectuarea unor verificări ale titlului de moștenitor al celui care cere acest lucru. Așadar, statul nu se

^[1] Y. LEQUETTE, *J.-Cl. Civ. Art. 768, cit. supra*, p. 5, nr. 23; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 165; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1351/1972, CD 1972, pp. 180-182.

^[2] Y. LEQUETTE, *J.-Cl. Civ. Art. 768, cit. supra*, p. 5, nr. 25; H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 476.

^[3] Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 736/1985, RRD nr. 3/1986, p. 77; F. DEAK, *Drepturile statului asupra moștenirii vacante*, RRD nr. 3/1986, pp. 9-11.

^[4] Cass. 1-re civ., 5 oct. 1994, *Obs.*, M. GRIMALDI, Recueil Dalloz Sirey nr. 39/1995, p. 331; Y. LEQUETTE, *J.-Cl. Civ. Art. 768, cit. supra*, p. 5, nr. 24.

^[5] Inutil, deoarece în conformitate cu dispozițiile art. 1114 alin. (2) NCC, de principiu, moștenitorii răspund pentru plata pasivului „numai cu bunurile din patrimoniul succesoral”.

bucură de sezină, motiv pentru care trebuie să ceară trimiterea în posesie^[1], lucru care, practic, sub regimul Codului civil de la 1864, se realiza prin eliberarea certificatului de vacanță succesorală^[2].

Articolul 1139 alin. (1) teza I NCC conține o dispoziție bizară, conform căreia „comuna (...) intră în stăpânirea de fapt a moștenirii de îndată ce toți succesibilii cunoscuți au renunțat la moștenire ori, la împlinirea termenului prevăzut la art. 1137, dacă niciun moștenitor nu este cunoscut”. Or, comuna nefiind un moștenitor sezinar^[3], nu poate dobândi sezină decât după verificările făcute de notarul public competent și eliberarea certificatului de constatare a vacanței succesoriale, conform dispozițiilor art. 1137 NCC, nicidecum altfel și de la un alt moment^[4].

^[1] Trib. pop. Caracal, sent. civ. nr. 1105/1958, *Notă D. GALBURĂ*, LP nr. 5/1960, p. 127 și urm.; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 149; C. STĂTESCU, *op. cit.*, p. 152.

^[2] D. GALBURĂ, *loc. cit. supra*; ICCJ, dec. în interesul legii nr. 2/2011, cit. *supra*.

^[3] În sensul că, totuși, comuna ar fi moștenitor sezinar, fără a se putea înțelege prea bine de ce și cum, în condițiile în care art. 1126 NCC precizează care sunt moștenitorii sezinari, printre care, firesc, nu se regăsește și comuna, a se vedea I. GENOIU, O. MASTACAN, *op. cit.*, p. 52.

^[4] Cu privire la trimiterea în posesie a moștenitorilor nesezinari și a verificărilor necesare pentru aceasta, a se vedea *infra* nr. 1193 și urm.

TITLUL III

INTRODUCERE ÎN DREPTUL LIBERALITĂȚILOR

Capitolul I. Liberalitățile ca specie a actelor juridice

Secțiunea 1. Considerații introductive

228. Așa cum vom vedea (*infra* nr. 935 și urm.), masa de calcul care se ia în considerare la stabilirea drepturilor succesoriale ale moștenitorilor celui decedat se compune nu numai din activul net lăsat de defunct^[1], ci și din însumarea fictivă (pentru calcul) a valorii donațiilor făcute de defunct de-a lungul întregii sale vieți, rezultatul fiind un patrimoniu ipotetic, pe care defunctul l-ar fi lăsat dacă nu ar fi făcut donații.

Prin urmare, nu numai liberalitățile *mortis causa* (legatele) au influență asupra devoluțiunii moștenirii celui decedat, ci și liberalitățile făcute de defunct în timpul vieții (donațiile).

Pentru aceste motive, atât Codul civil de la 1864, cât și noul Cod civil au tratat liberalitățile în mod unitar, consacrându-le secțiuni distincte, primul, sub denumirea „Despre donațiuni între vii și despre testamente”, Titlul II din Cartea a III-a, iar cel de al doilea, sub denumirea „Liberalitățile”, Titlul III, Cartea a IV-a.

Dincolo de unele diferențe – legate de formă, de regim juridic și de efecte – dintre donații (care sunt contracte – acte juridice de formație bilaterală) și testamente (care sunt acte juridice unilaterale *mortis causa*), fondul lor este comun, ceea ce justifică și chiar impune tratarea lor unitară, atât din punct de vedere legislativ, cât și al analizei științifice.

§1. Liberalitățile – specie a actelor juridice cu titlu gratuit

229. Articolul 800 C. civ. 1864, textul prin care debuta Titlul II „Despre donațiuni între vii și despre testamente” al Cărții a III-a, preciza că „nimeni nu va putea dispune de avutul său, cu titlu gratuit, decât cu formele prescrise de lege pentru donațiuni între vii sau prin testament”. Dispoziții similare regăsim și la art. 984 alin. (2) NCC, conform căruia „nu se pot face liberalități decât prin donație sau prin legat cuprins în testament”.

În continuare, la art. 985 NCC se prevede că „donația este contractul prin care, cu intenția de a gratifica, o parte, numită donator, dispune în mod irevocabil de un bun în favoarea celeilalte părți, numită donatar”, iar la art. 986 NCC se prevede că „legatul este dispoziția testamentară prin care testatorul stipulează ca, la decesul său, unul sau mai mulți legatari să dobândească întregul său patrimoniu, o fracțiune din acesta sau anumite bunuri determinate”.

Așadar, atât donația, cât și testamentul sunt acte juridice, adică manifestări de voință care au legătură directă cu devoluțiunea succesorală.

^[1] Activul net este reprezentat de diferența dintre activul brut (totalitatea elementelor active) și pasivul (datoriile și sarcinile) patrimoniului lăsat de defunct la data decesului (*infra* nr. 934 și urm.).

230. Devoluțiunea (transmiterea) moștenirii unei persoane decedate la succesorii săi, de principiu, este una gratuită, fără contraechivalent, indiferent dacă se face în temeiul legii (succesiunea legală) ori a testamentului (succesiunea testamentară)^[1].

Dar, spre deosebire de succesiunea *ab intestat*, care cuprinde un set de norme prin care patrimoniul unei persoane decedate se transmite în virtutea normelor legale supletive rudelor sale de sânge și soțului supraviețuitor (*supra* nr. 95 și urm.), liberalitățile se întemeiază pe voința dispunătorului și constituie fie o atribuire anticipată (cazul donațiilor, care produc efecte chiar din momentul încheierii lor, adică în timpul vieții dispunătorului), fie una *mortis causa* (cazul legatelor, care produc efecte de la data decesului dispunătorului).

Liberalitățile fiind acte cu titlu gratuit, presupun în mod necesar o voință de a procura, fără echivalent, un avantaj altuia [art. 1172 alin. (2) NCC]^[2].

Singur însă criteriul care rezultă din dispozițiile art. 1172 alin. (2) NCC (voința de a procura un avantaj altuia fără echivalent) nu este suficient pentru a caracteriza liberalitățile. Astfel, garantarea printr-un contract de fidejusiune de către o persoană a restituirii unui credit acordat de o bancă unei alte persoane procură fără îndoială un avantaj „fără echivalent” (fără contraprestație) împrumutatului, întrucât fără garanția respectivă nu ar putea obține creditul dorit, dar un asemenea „avantaj” nu constituie în mod cert o liberalitate (donație). Iată așadar de ce a fost necesar să fie căutate criteriile care definesc mai exact liberalitățile în raport cu celelalte avantaje cu titlu gratuit și care le diferențiază de acestea.

§2. Caracterul excepțional

231. Având în vedere dispozițiile art. 984 alin. (2) NCC, potrivit căruia „nu se pot face liberalități decât prin donație sau prin legat cuprins în testament”, rezultă caracterul excepțional al unor asemenea acte.

Prin tradiție, liberalitățile au fost privite de legiuitor cu suspiciune și neîncredere pornindu-se de la un soi de postulat, conform căruia nu pare natural și nici oportun de a-l prefera pe altul șișei^[3]. Așadar, spre deosebire de actele juridice cu caracter oneros, privite ca firești și, în consecință, părțile lăsate să le forjeze după cum cred ele de cuviință (cu singura limitare de a nu se încălca dispozițiile privitoare la ordinea publică și bunele moravuri), liberalitățile au fost și sunt privite cu oarecare severitate și chiar cu mefiență. De aici, caracterul restrictiv al condițiilor de formă care trebuie respectate (prin derogare de la regula consensualismului care guvernează actele juridice cu titlu oneros), în ideea de a-l proteja pe dispunător contra propriilor impulsuri de moment, precum și în ideea de

^[1] Legatele, acte care asigură devoluțiunea testamentară a moștenirii, pot fi afectate de sarcini – obligații impuse celor gratificați – (*infra* nr. 359), dar aceasta nu le răpește totuși caracterul gratuit (care implică o transmisiune a unui drept cu conținut patrimonial fără contraechivalent pentru cel care gratifică).

^[2] Deși art. 1172 alin. (2) NCC se referă în mod expres la contractele cu titlu gratuit, este valabil și cu referire la actele juridice în general, așadar și la legate, care sunt acte juridice unilaterale.

Pentru dezvoltări asupra actelor juridice cu titlu gratuit, a se vedea O. CĂPĂȚĂNĂ, *Titlu gratuit în actele juridice*, Ed. Rosetti, București, 2003, *passim*.

^[3] În acest sens, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 588-589, nr. 243; R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Articolul 893 à 895*, 2003, p. 2, nr. 3; I. NAJJAR, V° *Donation*, Rép. civ. Dalloz, 2008, p. 4, nr. 5.

Pentru a nu distorsiona lucrurile până la desfigurare și a nu lăsa impresia că simțămintele generoase ar trebui privite ca dubioase, se impune însă precizarea că mefiența legiuitorului s-a manifestat ca atare doar față de alte liberalități decât cele făcute în scopuri umanitare, de binefacere sau sociale, de ajutorare a celor aflați în suferință ori defavorizați de soartă, acte care, firește, dimpotrivă, au fost și sunt dezirabile, fiind încurajate, inclusiv prin mecanisme fiscale (scutiri de impozite).

protecție a moștenitorilor rezervatari contra liberalităților excesive, care încalcă limitele cotității disponibile a moștenirii, prin sancționarea lor cu reducțiunea (*infra* nr. 985 și urm.).

§3. Inadecvarea criteriului formal pentru caracterizarea actelor de liberalitate

232. Plecând de la dispozițiile art. 984 alin. (2) NCC mai sus evocate, conform cărora nimeni nu poate dispune prin liberalități decât „prin donație sau legat cuprins în testament”, și având în vedere că atât donațiile, cât și testamentele sunt acte solemne [art. 1011 alin. (1) și art. 1040 și urm. NCC], ar putea exista tentația de a susține că forma ar fi elementul care ar caracteriza liberalitățile.

O asemenea concluzie însă ar fi una pripită, căci, dacă, așa cum s-a remarcat, îndeplinirea cerințelor de formă impuse de lege în cazul liberalităților poate evidenția voința de a gratifica a dispunătorului, nu mai puțin însă acest criteriu, singur, nu este suficient, deoarece în cazul donațiilor sau al legatelor cu sarcini este posibil ca ponderea acestora (a sarcinilor) să fie atât de mare încât, egalând sau chiar depășind valoarea „liberalității” să anihileze practic însăși caracterul gratuit al transferului de drepturi făcându-l oneros^[1]. Prin urmare, „în loc să ne limităm la ceea ce s-a zis, este necesar să se cerceteze ceea ce s-a făcut”^[2]. Astfel, de exemplu, un act încheiat în formă autentică intitulat de părți „donație” și având ca obiect transferul proprietății unui imobil și care impune beneficiarului sarcina de a întreține pe donatorul care este relativ tânăr, poate fi recalificat într-un act cu titlu oneros (contract de întreținere), deci exact în opusul unui act cu titlu gratuit. Invers, un contract intitulat de părți „vânzare”, în care s-a stipulat un preț derizoriu poate fi recalificat în donație, dacă intenția de a gratifica a „vânzătorului” poate fi demonstrată (dovedită), în caz contrar contractul fiind pur și simplu anulabil ca vânzare.

În plus, există donații care nu impun *ad validitatem* forma autentică, cum este cazul darului manual, al donației deghizate sau al donației indirecte, toate constituind excepții de la regula formei autentice [art. 1011 alin. (2) NCC] (*infra* nr. 458 și urm.).

Iată așadar suficiente motive pentru a respinge criteriul formal mai sus enunțat și a scoate în evidență necesitatea analizării reale (nu formale) a actelor translativ de drepturi, indiferent de forma pe care acestea ar îmbrăca-o^[3].

Secțiunea a 2-a. Criteriile de caracterizare a liberalităților

233. În condițiile mai sus menționate, în lipsa unor precizări legislative în acest sens, practica judiciară și doctrina, în timp, cu unele nuanțări, au ajuns la concluzia că pentru a fi în prezența unei liberalități este necesar a fi îndeplinit, pe de o parte, un criteriu material (economic) (§1), iar pe de altă parte, un criteriu volitional (moral) (§2). Pentru că aplicarea acestor criterii nu este simplă în toate situațiile, prezentarea unor cazuri care ridică dificultăți de interpretare este necesară (§3).

^[1] În acest sens, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 256, nr. 321.

^[2] R. LE GUIDE, *J. Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 4, nr. 15.

^[3] În acest sens, a se vedea M. PLANIOL, G. RIPERT, *Traité pratique de droit civil français. Tome V. Donations et testaments*, par A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, LGDJ, Paris, 1956, pp. 21-22, nr. 17.

§1. Criteriul material (economic)

1.1. Sărăcirea dispunătorului în corelație cu îmbogățirea beneficiarului

234. Prin esența sa, orice liberalitate presupune un transfer de drepturi din patrimoniul dispunătorului în patrimoniul beneficiarului fără echivalent valoric.

Prin aceasta, liberalitățile se diferențiază de actele cu titlu oneros, care presupun întotdeauna un transfer de drepturi contra unui echivalent, fără a se impune însă cu necesitate ca această echivalență să fie în toate cazurile perfectă, obiectivă^[1].

235. Obiectul liberalităților îl poate constitui orice fel de drepturi cu conținut patrimonial (evaluabil în bani), fie că este vorba despre drepturi reale (de proprietate, de uzufruct, de superficie, de servitute etc.), fie că este vorba despre drepturi de creanță, fie că este vorba de drepturi potestative (de exemplu, un drept de a ridica o opțiune formând obiectul unei promisiuni unilaterale de vânzare).

Întrucât prin esența lor liberalitățile presupun un transfer de drepturi cu conținut patrimonial dintr-un patrimoniu în altul, așa-numitele „donații de organe și/sau țesuturi umane” reglementate de art. 141 din Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății^[2] (Titlul VI) nu sunt în realitate donații în sensul juridic propriu al noțiunii, deoarece, organele și țesuturile corpului uman nu pot forma obiect al unui drept cu conținut patrimonial și, deci, nici al unui act juridic obișnuit cu un asemenea conținut^[3].

236. De cele mai multe ori, însărăcirea dispunătorului și îmbogățirea beneficiarului rezultă din acte *translative de drepturi*, cum este cazul celor care privesc, de exemplu, transferul unui drept de proprietate, de uzufruct sau de creanță, dar ele pot rezulta și din acte *abdicative*, cum este cazul unei remiteri de datorie, când însărăcirea dispunătorului provine din stingerea creanței sale prin renunțarea la aceasta fără echivalent, iar îmbogățirea beneficiarului din stingerea datoriei sale fără să fi plătit efectiv datoria^[4].

237. În practica judiciară și în doctrina franceze ale ultimilor ani s-a pus problema dacă acordarea unei anumite persoane de către proprietarul unui bun a dreptului de folosință gratuită directă asupra acelui bun pe o durată mai lungă de timp constituie sau nu o liberalitate (donație)^[5].

În acest caz nu există însărăcire directă și instantanee a dispunătorului, adică un transfer propriu-zis de drepturi, ci, mai degrabă, din punct de vedere al dispunătorului, de o lipsă de câștig care se întinde pe durata folosinței gratuite a bunului de către beneficiar, dar

[1] Într-un contract de vânzare, de exemplu, prețul nu depinde în mod necesar de valoarea reală a bunului vândut, ci și de subiectivitatea părților (D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Volumul I. Vânzarea și schimbul*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 96, nr. 239).

[2] Republicată în M. Of. nr. 652 din 28 august 2015.

[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Droit civil. Libéralités. Partages d'acendants*, Litec, Paris, 2000, p. 9, nr. 1002; O. UNGUREANU, C. JUGASTRU, *Drept civil. Persoanele*, ed. a 2-a revăzută, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 25, autori care oferă și o prezentare succintă dar completă a regimului juridic al prelevării și transplantului de organe și țesuturi umane în lumina actului normativ mai sus menționat care poate fi consultată cu folos (*op. cit.*, p. 25 și urm.).

[4] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 9, nr. 1002; R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 6, nr. 33.

[5] Trebuie precizat că este vorba despre altceva decât dreptul real de uzufruct, care, fiind un dezmembrământ al dreptului de proprietate, fără îndoială că poate forma obiectul unei liberalități.

care, în cele din urmă, tot o însărăcire este, iar pe de altă parte, din punct de vedere al beneficiarului, o îmbogățire corelativă, care se realizează și ea tot în timp.

Printr-o Decizie a Casației franceze, considerată ca un adevărat revirement, s-a ajuns la concluzia că asemenea avantaje pot constitui liberalități, dacă au fost create cu intenția de a gratifica, fiind vorba de donații indirecte supuse raportului, doctrina, la rândul său, primind favorabil această soluție^[1].

1.2. Liberalitățile și contractele de binefacere

238. În categoria actelor cu titlu gratuit intră atât liberalitățile, cât și contractele de binefacere.

În cazul contractelor de binefacere este suficient ca o parte să procure celeilalte un avantaj fără contraechivalent; pe când în cazul liberalităților se cere în plus ca avantajul procurat de o parte să constea într-o însărăcire a sa și o îmbogățire corelativă a celeilalte părți.

Din aceste motive, contracte cum sunt împrumutul fără dobândă, comodatul, depozitul gratuit, mandatul gratuit, fidejusiunea^[2] etc., cunoscute sub denumirea de *contracte de servicii gratuite*, nu sunt adevărate liberalități (donații), lipsindu-le elementul caracteristic acestora: însărăcirea dispunătorului și îmbogățirea corelativă a beneficiarului, astfel încât nu vor putea fi tratate ca atare^[3].

§2. Criteriul volițional (moral)

239. Simplul fapt obiectiv al însărăcirii unei persoane în favoarea îmbogățirii corelative a alteia nu este suficientă pentru a caracteriza actele de liberalitate, pentru aceasta fiind necesară și întrunirea unui criteriu volițional (moral): acela al existenței intenției de a gratifica (*animus donandi* sau *animus testandi*) din partea dispunătorului. Astfel, într-o speță, în care într-un contract de vânzare s-a constatat existența unui dezechilibru între valoarea obiectului vânzării și prețul acesteia (mai mic decât cel real), s-a decis că singur acest fapt obiectiv nu este suficient pentru a dovedi că părțile au încheiat în realitate o donație deghizată, pentru aceasta fiind necesar să se dovedească prin orice mijloc de probă că înstrăinătorul a încheiat contractul animat de voința de a-l gratifica pe dobânditor^[4].

În esență, pentru a se putea reține intenția de a gratifica, trebuie dovedit că dispunătorul și-a dat seama de disproporția dintre prestații și a urmărit ca avantajul în favoarea celeilalte părți să revină acesteia fără contraechivalent^[5].

^[1] În acest sens, a se vedea: Cass. 1-re, 14 jan. 1997, *Note V. BARABÉ-BOUCHARD*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, p. 607; *Obs. PH. MALAURIE*, Rép. Defrénois 1997, art. 36650 și *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 2/1997, pp. 480-483; I. NAJJAR, *La donation en possession*, Recueil Dalloz nr. 14/1999, pp. 155-156.

Pentru o opinie în sensul că în cazul menționat ar fi totuși vorba de un împrumut, iar nu de o donație, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 6, nota 16 de subsol *in fine*.

^[2] În cazul fidejusiunii (cauțiunii), în principiu, garantul are acțiune în regres împotriva debitorului principal în cazul în care este executat de creditor.

^[3] PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, Defrénois, 2-e édition, Paris, 2006, p. 140, nr. 295.

^[4] Cass. 1-re civ., 14 fev. 1989, *Note A. CHAPPERT*, Rép. Defrénois 1992, art. 35192; I. NAJJAR, *Prix «sous-évalué» et intention libérale*, Recueil Dalloz nr. 38/2003, pp. 2591-2593.

^[5] În acest sens, a se vedea J.-CL. BRAULT, *L'intention libérale dans les relations familiales*, Defrénois 1998, art. 36900.

Pentru unele reflecții în legătură cu semnificațiile profunde și resorturile intime ale actelor de donație în general, a se vedea C. M. MAZZONI, *Le don, c'est la drame. Le don anonyme et le don despotique*, RTD civ. nr. 4/2004, p. 701 și urm.

240. Dacă, așa cum am văzut (*supra* nr. 239), singur criteriul material nu este suficient pentru a caracteriza o liberalitate, nici criteriul volitiv (moral), singur, nu poate face acest lucru. Așa, de exemplu, un act de înstrăinare a unui bun cu intenția de a-l gratifica pe dobânditor, dar cu sarcini care valoric sunt echivalente acestuia face ca acel act să fie oneros, cu toate că în sinea sa înstrăinătorului și-a imaginat că este gratuit, adică în avantajul dobânditorului^[1].

Prin urmare, numai prin întrunirea ambelor criterii, material și volițional, se poate ajunge la concluzia că un anumit act este o liberalitate.

2.1. Concepțiile „obiectivă” și „subiectivă” asupra intenției de a gratifica

241. Deși, la nivel de enunț, când se discută despre intenția de a gratifica, lucrurile par relativ simple, când este vorba despre concretizarea acestei idei în practică apar serioase dificultăți, conturându-se în această privință două concepții: una obiectivă și una subiectivă.

242. În esență, după unii autori, reprezentanți ai concepției așa-zis *abstracte* (*objective*), intenția de a gratifica ar consta în conștiința și intenția de a da ceva fără a primi un contraechivalent, indiferent de motivele subiective care ar putea anima o astfel de decizie (altruism, filantropie, ura față de propria familie manifestată prin gratificare unor străini, ostentație, considerente religioase etc.).

243. Pentru alți autori însă, reprezentanți ai concepției *subiective*, dimpotrivă, intenția de a gratifica s-ar găsi în motivele subiective ale fiecărui dispunător, pentru a fi în prezența unei liberalități fiind necesar ca dispunătorul să nu aibă interese materiale pentru a face actul respectiv^[2], ba, uneori, exagerat, s-a apreciat nici chiar morale^[3].

244. Concepția abstractă (obiectivă) a fost criticată pe motiv că ar confunda intenția liberală cu consimțământul, dar această critică a fost respinsă cu argumentul că intenția de a gratifica (de a suporta un sacrificiu în favoarea altuia) precede întotdeauna consimțământul, care nu este altceva decât exteriorizarea voinței de a gratifica, adică mijlocul prin care aceasta se concretizează^[4]. Din această din urmă perspectivă, concepția abstractă (obiectivă) este mai potrivită, deoarece exigența de a impune actelor de liberalitate un dezinteres pur, așa cum o cer susținătorii concepției subiective, nu este una realistă, de vreme ce orice acțiune umană luminată de rațiune (inclusiv liberalitățile) are la bază un anume interes subiectiv^[5].

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 213, nr. 253.

^[2] Un exemplu practic de asemenea interes a fost reținut într-o speță în care o persoană a cedat un teren unei entități religioase pentru construirea unei biserici în ideea de sporire a valorii unor terenuri limitrofe ale sale ca urmare a aflului de credincioși (Cass. civ. 19 juill. 1894 *apud* R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 9, nr. 53).

^[3] De exemplu, într-o speță s-a judecat că intenția de a gratifica nu a existat, deoarece autorul aportului constând într-un domeniu imobiliar la patrimoniul unei asociații culturale de învățământ care se vedea desființată a urmărit înainte de toate „satisfacția morală și religioasă de a vedea continuată liberă activitatea școlii” (Cass. 1-re civ., 1 mars 1988, *apud* R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 10, nr. 54).

Această jurisprudență a fost criticată pe drept cuvânt, arătându-se că, urmând un asemenea raționament, liberalitățile nu ar mai exista, „toate dispozițiile cu titlu gratuit având în mod natural un motiv moral care dă un interes operațiunii” (R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 10, nr. 54).

^[4] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 13-15, nr. 1006.

^[5] *Ibidem*.

În același sens, a se vedea și M. NICOD, *Obs. la Cass. 1-re civ., 19 nov. 2002, Recueil Dalloz nr. 28/2003, p. 1873*.

245. De aceea, pentru a conchide, intenția de a gratifica nu poate consta decât în conștiința și intenția de a face un sacrificiu (material, în cazul liberalităților) în favoarea altuia.

O asemenea intenție poate fi regăsită atât în privința liberalităților formale (donație prin act notarial sau legat), în cazul cărora, până la proba contrară, ea este prezumată, dar și în privința actelor formal/aparent încheiate cu titlu oneros (de exemplu, o vânzare), când un dezechilibru între prestațiile părților ar putea pune problema recalificării din act cu titlu oneros în liberalitate deghizată, cu condiția administrării de către reclamant a dovezii existenței intenției de a gratifica din partea celui a cărui prestație depășește valoric prestația celui alt contractant^[1].

246. Motivele subiective, personale care determină într-un caz sau altul încheierea actului nu au importanță din punct de vedere juridic decât în măsură în care se poate dovedi că au fost ilicite sau imorale^[2], situații în care în discuție va fi nulitatea actului pentru cauză ilicită sau imorală [art. 1238 alin. (2) NCC], iar nu calificarea acestuia ca fiind sau nu o liberalitate.

2.2. Recompensa morală sau materială așteptată de dispunător și raportul acesteia cu intenția de a gratifica

247. O recompensă morală a unui sacrificiu caracteristic unei liberalități, chiar dacă se dovedește că a fost determinantă pentru voința dispunătorului^[3], nu este în măsură să lipsească actul respectiv de caracterul său liberal (de transmisiune de drepturi patrimoniale fără echivalent valoric)^[4], ea fiind într-un asemenea caz un simplu mobil (motiv) al liberalității, astfel încât, în măsura în care nu se dovedește că acesta a fost ilicit sau imoral, valabilitatea liberalității nu este afectată.

248. Dacă dispunătorul urmărește un scop patrimonial, dorind să obțină o recompensă materială în schimbul transferului unui anumit drept în patrimoniul altei persoane, există tentația – la care puțini par să reziste – de a spune, cu referire globală, că actul nu poate fi calificat drept liberalitate, întrucât ar fi lipsit de elementul volitiv – intenția de a gratifica.

^[1] În cazul unui act translativ de drepturi cu conținut patrimonial în care există dezechilibru între prestațiile părților, de exemplu, o vânzare pe un preț derizoriu, din punct de vedere juridic, în funcție de datele speței, sunt posibile două rezolvări: fie se poate pune problema menținerii actului prin recalificarea lui din vânzare în donație, cu condiția de a se dovedi că „vânzătorul” a cunoscut și a dorit să facă transferul respectiv în ideea de a-l gratifica pe „cumpărător”, fie problema nulității pentru caracterul derizoriu al prețului, adică a desființării actului ori, eventual, pentru leziune.

Reamintim că, în sine, o simplă diferență valorică între prestații, fără ca prețul să fie cu totul neînsemnat (derizoriu) nu justifică desființarea actului (în acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Tratat...*, cit. supra, p. 96 și urm., nr. 238 și urm.).

^[2] În acest sens, a se vedea I. NAJJAR, v° *Disposition à titre gratuit (2° acte de volonté)*, Rép. civ. Dalloz, 2006, p. 25 și urm., nr. 231 și urm.; Cass. 1-re civ., 30 sept. 2009, Note B. VAREILLE, Rép. Defrénois, nr. 7/2011, p. 698, art. 39225-1 și Obs. E. POULIQUEN, R.L.D.C. nr. 65/2009, p. 56 (în speță, mobilul testatoarei s-a dovedit a fi acela de a-l exhereda în privința cotităților disponibile pe fiul cu care se afla în relații proaste, ceea ce însă, a hotărât Curtea, nu exclude intenția liberală față de o altă persoană); R. MESA, *De la validation du legs ab irato à la cause et l'intention libérale dans les libéralités testamentaires et les donations indirectes*, R.L.D.C. nr. 72/2010, p. 47 și urm.

^[3] De exemplu: o persoană donează un imobil unei biserici din considerente pur religioase sau din dorința de a fi pomenit la slujbele oficiate de preoții acelei biserici; o persoană face donații importante unor sinistrați în ideea de a culege roadele politice ale unei mediatizări intense etc.

^[4] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., p. 432, nr. 315; I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 11, nr. 42.

Unele nuanțări se impun însă și în acest caz.

Firește că o recompensă echivalentă (obiectiv sau cel puțin în reprezentarea părților) obținută de dispunător în contrapartidă pentru prestația sa exclude intenția de a gratifica, fiind semnul clar al onerozității actului, criteriul material (economic) nefiind nici el îndeplinit. Dar acesta nu înseamnă că orice recompensă materială obținută de dispunător ar exclude *de plano*, în toate situațiile, caracterul de liberalitate a unui act prin care o persoană, în cunoștință de cauză și cu intenție, face un sacrificiu material în favoarea altuia. Într-adevăr, este unanim recunoscut că liberalitățile pot fi afectate de sarcini. Existența sarcinilor nu exclude caracterul de liberalitate al unui act translativ de drepturi atât timp cât valoarea sarcinilor rămâne inferioară valorii dreptului transmis de dispunător.

249. Se afirmă de către unii autori că „primele și cadourile publicitare făcute de un comerciant nu sunt în mod veritabil liberalități”^[1]. Sau, și mai tranșant, că „atunci când se face comerț nu există intenție liberală”^[2]. Argumentul ar fi acela că un comerciant, chiar și atunci când face acte cu titlu gratuit (fără contraprestație)^[3], dar în cadrul activităților sale obișnuite, o face întotdeauna din interes, urmărind să își mențină sau să-și extindă clientela^[4].

Lucrurile însă trebuie privite ceva mai nuanțat. Într-adevăr, nu poate fi negat faptul că un comerciant care face acte cu titlu gratuit le face animat de gândul de a-și promova interesele comerciale care sunt esențialmente oneroase^[5]. Dar, întrucât în cazul primelor și cadourilor publicitare se realizează un transfer de drepturi fără echivalent, iar donatorul nu poate juridic pretinde *direct* nimic în contrapartidă de la beneficiar, nu se poate susține că actul care le conține ar fi unul cu titlu oneros^[6].

Avantajele pe care donatorul scontează, mai întâi, nu sunt decât *eventuale*, iar pe de altă parte, nu le-ar putea obține decât *indirect*, fără constrângere, fie de la cel gratificat, care-i rămâne fidel, fie de la terții atrași de oferta avantajoasă.

Prin urmare, chiar și primele și cadourile făcute de comercianți pot fi animate, uneori, de o veritabilă intenție de a gratifica – de a face un sacrificiu patrimonial în favoarea altuia^[7].

[1] R. LE GUIDEC, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 9, nr. 53.

[2] PH. MALAURIE, L. AYNÈS, citați *apud* M. GRIMALDI, *Libéralités, cit. supra*, p. 16, nota 63 de subsol.

M. GRIMALDI evocă opiniile celor care consideră în mod radical activitatea comercială ca fiind străină de intenția de a gratifica, dar fără a adera la ea sau a o respinge explicit.

[3] Lucru pe care legea îl permite explicit – art. 26 alin. (1) lit. a) din Codul consumului (Lege nr. 296/2004).

[4] În dreptul nostru problema, cel puțin pentru unii autori, este de-a dreptul sfâșietoare. Astfel, un autor, după ce afirmă ritos că „ceea ce am exclude din sfera comerțului este însă donația propriu-zisă, așa cum este ea reglementată de Codul civil”, adaugă o frază mai jos că nu exclude ideea că „unele bunuri comerciale (*sic*) să constituie obiectul derivat (!?) al unei donații propriu-zise” (P. VASILESCU, *Actul juridic civil*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, ed. a 2-a revăzută și adăugită, Ed. Colecția universitară. Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2008, p. 397).

[5] Pentru o amplă analiză a corelațiilor dintre interes și actele cu titlu gratuit, în general, a se vedea D. GUÉVEL, *La gratuité intéressée: oximor de d'avenir?*, în *Mélanges en l'honneur du professeur Gilles Goubeaux. Liber amicorum*, Dalloz/LGDJ, Paris, 2009, p. 229 și urm.

[6] Contractul oneros este definit ca fiind acela în care „fiecare parte urmărește să își procure un avantaj în schimbul obligațiilor asumate” [art. 1172 alin. (1) NCC].

[7] Pentru o idee similară în privința actelor de sponsorizare și mecenat, a se vedea FL. JUCA, *Donație, sponsorizare, mecenat*, RDC nr. 9/1998, p. 95 și urm.

Pentru nerespingerea de principiu a ideii de liberalitate în privința comercianților, a se vedea și T. PRESCURE, *Despre admisibilitatea titlului gratuit în actele juridice ale comercianților*, Curierul judiciar nr. 10/2005, p. 80 și urm.

În sensul afirmării deschise a unei asemenea posibilități, a se vedea J.-CH. RODA, *Un paradoxe: la gratuité en droites affaires?*, R.L.D.C. nr. 110/2013, p. 96 și urm.

Reprezentarea unui eventual câștig care ar putea decurge în urma actului respectiv nu este altceva decât un simplu mobil (scop psihologic) care îl poate anima în forul său lăuntric pe dispunător, dar acesta nu poate fi sancționat juridic (în sensul de a produce efecte juridice) decât dacă este ilicit sau imoral.

2.3. Proba intenției de a gratifica

250. În principiu, încheierea unui act în forma prevăzută pentru liberalități (forma autentică pentru donații ori una din formele legale de testament pentru legate) prezumă existența intenției de a gratifica, partea interesată putând însă demonstra contrariul, ceea ce, în cazul analizat, revine la a dovedi lipsa cauzei^[1].

Regula fiind aceea a onerozității actelor juridice civile, intenția de a gratifica, care reprezintă excepția, nu poate fi dedusă din simplul fapt al existenței unei disproporții între prestațiile părților, ea trebuind să fie dovedită^[2].

Proba intenției liberale poate fi făcută prin orice mijloc de dovadă, inclusiv prin prezumții, fiind susceptibile de a fi luate în considerare pentru aceasta atât circumstanțele anterioare sau concomitente încheierii actului, cât și cele posterioare^[3].

251. Instanțele de judecată au deplină libertate în aprecierea probelor aduse în sprijinul afirmației că un anumit act care nu îmbracă forma unei liberalități este în realitate o liberalitate. Astfel, de exemplu, în spețe în care s-a constatat inacțiunea credentierului timp de mai mulți ani, soluțiile, în funcție de circumstanțele fiecărei cauze în parte, au fost diferite, într-o speță decidându-se că intenția de a gratifica nu poate fi dedusă din simpla inacțiune a credentierului care timp de mai mulți ani nu a solicitat plata rentei datorate de debientier^[4], în schimb, într-o altă speță, printr-o prezumție judecătorească, intenția de a gratifica a fost reținută de instanță avându-se în vedere gradul de rudenie apropiată dintre credentier și debientier (bunic și nepot) și la relațiile de afecțiune dintre aceștia^[5].

252. În jurisprudența franceză, într-o speță s-a reținut că în favoarea aceluia căruia i s-a transmis posesia unui bun (în speță, a fost vorba de un virament bancar prin care s-a transmis o sumă de bani, dar raționamentul este considerat valabil și în cazul bunurilor mobile corporale) și care pretinde că acest lucru s-a făcut cu titlu de dar manual^[6] funcționează o prezumție de liberalitate, cel care pretinde că transmisiunea s-a făcut cu obligația de restituire (împrumut) fiind ținut să facă el proba respectivă sau a faptului că posesia de care se prevalează detentorul nu întrunește condițiile legale pentru a fi eficace (de exemplu, că este echivocă)^[7].

^[1] În conformitate cu art. 1239 NCC, care se referă la contracte, dar ale cărui prevederi sunt valabile cu privire la orice alt act juridic, „(1) Contractul este valabil chiar atunci când cauza nu este expres prevăzută. (2) Existența unei cauze valabile se prezumă până la proba contrară”.

^[2] H., L. et. J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 547, nr. 1327; I. NAJJAR, v° *Donation*, *cit. supra*, p. 8, nr. 33.

^[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 19, nr. 1008; Cass. 1-re civ., 18 fév. 1992, par X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Mega Code Civil 2007*, 7-e édition, Dalloz, Paris, 2007, p. 1178, nr. 106 de sub art. 894.

^[4] Cass. 1-re civ., 30 mars 1994, în *Mega Code Civil 2007*, *cit. supra*, p. 1179, nr. 109 de sub art. 894.

^[5] Cass. 1-re, 2 avr. 1996, în *Mega Code Civil 2007*, *cit. supra*, p. 1179, nr. 109 de sub art. 894.

^[6] În cazul darului manual, transmisiunea de la mână la mână ține loc de solemnitate (în acest sens, a se vedea *infra* nr. 459).

^[7] Cass. 1-re civ., 30 mars 1999, *Note* P. CAGNOLI, JCP nr. 12/2000, p. 525 și urm.; Cass. 1-re civ., 3 fév. 2010, *Note* A. Chamoulaud-Traipiers, Rép. Defrénois nr. 7/2011, p. 709, art. 39255-5.

253. De asemenea, într-o altă speță s-a considerat că în cazul în care o persoană plătește în cunoștință de cauză o datorie a altuia față de un terț^[1], fără a se subroga în drepturile acestuia – nici pe cale convențională, nici pe cale legală –, iar apoi se îndreptă împotriva celui pentru care a făcut plata solicitând să i se restituie ceea ce a plătit, pentru a obține câștig de cauză, reclamantul trebuie să dovedească el existența obligației de restituire în sarcina celui care a beneficiat de plata făcută de el, or, prin ipoteză, nefiind substituit nici convențional, nici prin lege în drepturile creditorului, nu va putea face această probă (excepție făcând, desigur, cazul în care cel pentru care s-a făcut plata face o recunoaștere de datorie), ceea ce revine la acceptarea ideii că în favoarea debitorului pentru care s-a făcut plata funcționează în cazul examinat o prezumție de liberalitate, fiind vorba de o donație indirectă^[2].

În dreptul nostru însă, în lumina dispozițiilor noului Cod civil asemenea prezumții de liberalitate nu mai pot fi reținute ca atare. Într-adevăr, potrivit dispozițiilor exprese ale noului Cod civil, se face diferență între obiectul contractului și obiectul obligațiilor care decurg din acesta. Astfel, conform dispozițiilor art. 1225 alin. (1) NCC, „obiectul contractului îl reprezintă operațiunea juridică, precum vânzarea, locațiunea, împrumutul și altele asemenea, convenită de părți, astfel cum aceasta reiese din ansamblul drepturilor și obligațiilor contractate”, în vreme ce, conform dispozițiilor art. 1226 alin. (1) NCC, „obiectul obligației este prestația la care se angajează debitorul”. Or, în condițiile în care, potrivit dispozițiilor art. 1225 alin. (2) NCC, sub sancțiunea nulității absolute, obiectul contractului trebuie să fie determinat, înțelegerile care, ca în spețele de mai sus, nu au un obiect *determinat*, adică stabilit cu certitudine, sunt nule absolut, nefiind suficientă stabilirea lui probabilă, adică, cu alte cuvinte, având un obiect doar *determinabil*. Pe cale de consecință, prestațiile *solvens*-ului vor fi supuse restituirii.

§3. Cazuri care prezintă dificultăți de calificare

254. Există câteva cazuri în care calificarea ca liberalități a unor acte juridice prezintă anumite dificultăți, în discuție fiind ori întrunirea criteriului material ori a criteriului volitiv (moral).

Este vorba despre: actele de executare a unor obligații naturale (3.1), liberalitățile remuneratorii (3.2) și liberalitățile modice (3.3). O situația aparte în același context este și cea a calificării actelor dobândirii unui bun cu clauză tontinieră (de acrescământ) de două sau mai multe persoane împreună (3.4).

3.1. Actele de executare a unor obligații naturale

I. Obligațiile naturale obișnuite

255. Chestiunea de a ști dacă executarea unei obligații naturale^[3] poate sau nu să constituie o liberalitate este una „tenebroasă”, având în vedere, pe de o parte, dificultățile

^[1] Dacă plata pentru altul este făcută din eroare, se vor aplica regulile restituirii plății nedatorate (art. 1341-1344 NCC).

^[2] În acest sens, a se vedea: Cass. 1-re civ., 2 juin 1992, *Obs. PH. DELEBECQUE*, *Recueil Dalloz* 1992, p. 407; Cass. 1-re civ., 17 nov. 1993, *Obs. D. MAZÉAUD*, *Rép. Defrénois* 1994, art. 35845-69; *Obs. J. MESTRE*, *RTD civ.* nr. 3/1994, p. 609; C.A. Paris, 8-e ch A, 26 oct. 1999, *Note D. VICHY-LLADO*, *Recueil Dalloz* nr. 37/2000, p. 776 și urm.; Cass. 1-re civ., 9 fév. 2012, *Obs. E. POULQUIER*, *R.L.D.C.* nr. 92/2012, p. 12, nr. 6612; C. LE GALLOU, *Païement de la dette d'autrui: quels recours pour le solvens?*, *R.L.D.C.* nr. 94/2012, p. 7 și urm.

^[3] Cu privire la obligațiile naturale, originile lor, evoluțiile în timp și problematica lor deosebit de complexă, a se vedea: J. FLOUR, J.-L. AUBERT, Y. FLOUR, É. SAVAUX, *Droit civil. Les obligations. 3. Le rapport d'obligation*, 4-e édition, A. Colin, Paris, 2006, p. 49 și urm., nr. 68 și urm.; L. POP, *Tratat de drept civil*.

de definire a noțiunii de liberalitate, iar pe de altă parte cele ridicate de conturarea sferei obligațiilor naturale^[1].

256. În timp, soluțiile la problema aici analizată au evoluat în strânsă corelație cu concepțiile referitoare la obligațiile naturale.

257. Astfel, în concepția clasică, potrivit căreia *obligațiile naturale aveau la bază o obligație fără sancțiune, dar întotdeauna o obligație juridică* (este vorba despre așa-numitele „obligații degenerate”, cum ar fi aceea de plată a unei sume de bani prescrise extinctiv), executarea voluntară a unei asemenea obligații la care debitorul este ținut este incompatibilă cu ideea de liberalitate, care prin definiție presupune un sacrificiu dezinteresat în favoarea altuia^[2].

258. Într-o altă concepție, *executarea unei obligații naturale constituie un act cu titlu gratuit, dar nu o liberalitate*^[3]. Potrivit acestei viziuni, obligațiile naturale au o natură identică aceleia a obligațiilor civile, singura diferență constând doar în faptul că nu pot fi impuse silit.

Datorită faptului că nu pot fi impuse silit, executarea lor benevolă este un act cu titlu gratuit, dar nu o liberalitate, întrucât nu reprezintă altceva decât executarea unei obligații preexistente, deja înscrise la activ în patrimoniul creditorului și la pasiv în patrimoniul debitorului, nerealizându-se astfel un transfer patrimonial propriu-zis, ci doar conferirea puterii de a fi executate silit (prin transformarea ei din obligație naturală în obligație civilă).

259. În fine, într-o a treia concepție, *executarea unei obligații naturale poate constitui uneori o liberalitate*^[4]. În fundamentarea acestei soluții se pornește de la faptul că plata, în sine, este o operațiune neutră, putând să aibă la bază atât un act cu titlu oneros (de exemplu, o vânzare), dar și o liberalitate (de exemplu, o donație).

În condițiile în care, în prezent, se recunoaște că obligațiile naturale pot fi întemeiate atât pe existența unei obligații civile anterioare „degenerate” sau „avortate”, dar și pe considerente de ordin moral desprinse de orice obligație preexistentă^[5], un asemenea considerent moral poate justifica o liberalitate^[6].

Astfel, când este vorba despre o îndatorire de justiție, așa cum ar fi aceea a plății unei datorii prescrise extinctiv ori a recompensării unui serviciu evaluabil în bani făcut de *accipiens* în afara oricărei obligații juridice (legale sau contractuale), cum ar fi acela

Obligațiile. Volumul I. Regimul juridic general, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 81 și urm., nr. 36; R. BOUT, V° *Obligation naturelle*, Rép. civ. Dalloz, 2008, *passim*; F. CHÉNÉDÉ, Edmond Colmet de Santerre, *la notion d'«obligation naturelle»*, Rev. des contr. nr. 1/2014, p. 133 și urm.

^[1] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 21 și urm., nr. 1012 și urm.; A. BUCIUMAN, *Relația dintre obligația naturală și liberalități*, SUBB nr. 2/2007, p. 11 și urm.

^[2] În acest sens, a se vedea referirile făcute de M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 438, nr. 319.

În dreptul nostru, această concepție are și astăzi adepți, sens în care cităm: M. AVRAM, *Actul unilateral în dreptul privat*, Ed. Hamangiu, București, 2006, p. 289, nr. 319. Autoarea susține însă, fără a oferi vreo explicație, că o excepție de la această regulă ar fi aceea a executării de bunăvoie de către moștenitori a unei donații nule pentru lipsa formelor legale făcute de antecesorul lor în timpul vieții (afirmație eronată, așa cum vom vedea mai jos, *infra* nr. 262).

^[3] În acest sens, a se vedea J.-J. DUPEYROUX, *Contribution à la théorie générale de l'acte à titre gratuit*, thèse, Toulouse, 1955, nr. 333 și urm., citat după M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 22, nr. 1013.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 439, nr. 319; R. LE GUIDEC, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, cit. *supra*, p. 10, nr. 57.

^[5] În acest sens, a se vedea J. FLOUR, J.-L. AUBERT, Y. FLOUR, É. SAVAUX, *op. cit.*, pp. 51-52, nr. 72.

^[6] În acest sens, a se vedea I. NAJJAR, V° *Donation*, cit. *supra*, p. 11, nr. 47.

de îngrijire acordată unui vecin suferind, actul este cu titlu oneros; întrucât *solvens*-ul restabilește prin aceasta un echilibru între patrimoniul său și cel al *accipiens*-ului, iar când este vorba despre o îndatorire care decurge din sentimente de caritate, cum ar fi, de pildă, plata unei pensii alimentare unui colateral aflat în nevoie (față de care nu există obligație legală de întreținere), actul este o liberalitate, întrucât dispunătorul face în mod conștient un sacrificiu material în favoarea beneficiarului^[1].

II. Cazul special al executării de bunăvoie de către moștenitorii unei persoane a unei liberalități făcute de aceasta fără respectarea condițiilor de formă prevăzute de lege

260. În contextul problemelor paragrafului de față, o situație aparte este aceea a executării de bunăvoie de către moștenitorii celui care a făcut o liberalitate fără respectarea condițiilor de formă prevăzute de lege.

Liberalitățile sunt acte solemne, iar neîndeplinirea condițiilor de formă impuse de lege *ad validitatem* atât pentru donații, cât și pentru legate, care trebuie să fie făcute în una din formele testamentare, sunt sancționate, în principiu, cu nulitatea absolută [art. 1011 alin. (1), art. 1041 și art. 1047 NCC], însă, prin excepție, conform dispozițiilor art. 1010 NCC^[2], moștenitorii universali sau cu titlu universal ai lui *de cuius*, după decesul său, se consideră că au renunțat la dreptul de a solicita constatarea nulității pentru vicii de formă, orice alte motive de nulitate dacă confirmă liberalitatea, adică dacă o recunosc ca valabilă, ori o execută sau se declară gata să o execute.

Rațiunea acestor prevederi legale se regăsește în aceea că dispozițiile legale referitoare la forma liberalităților fiind destinate tocmai protejării familiei defunctului (moștenitorilor legali) contra liberalităților insuficient cugetate din partea dispunătorului, cei protejați (moștenitorii), după moartea dispunătorului, pot renunța la criticarea actului informal și să aducă la îndeplinire voința dispunătorului.

261. Obligația moștenitorilor donatorului de a executa donația nulă pentru lipsa formelor este un exemplu tipic de obligație naturală (fără sancțiune juridică), dar care, odată asumată de moștenitori de bunăvoie, în cunoștință de cauză, devine juridic obligatorie pentru aceștia, fiind susceptibilă de executare silită, în caz de răzgândire a lor, sau, după executarea ei de bunăvoie, nefiind susceptibilă de restituire. În cazul analizat, transformarea obligației naturale în obligație civilă își are sursa într-un angajament unilateral al moștenitorului care ar fi putut invoca nulitatea liberalității pentru neîndeplinirea condițiilor de formă, dar care, prin acest act unilateral, își asumă cu forță juridică deplină în ceea ce-l privește executarea ei conform voinței dispunătorului^[3].

^[1] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LAOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 439, nr. 319; R. LE GUIDEC, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895, cit. supra*, p. 10, nr. 57.

^[2] Menționăm că un text similar conținea și Codul civil de la 1864, care prevedea la art. 1167 alin. (3) că „confirmarea, ratificarea sau executarea voluntară a unei donații, făcută de către erezi sau reprezentanții donatorului, după moartea sa, ține loc de renunțare, atât în privința vicilor de formă, cât și în privința oricăror alte excepții”. Deși textul se referea doar la donații, practica judiciară și doctrina au extins aplicarea lui și la testamentele (legatele) nule pentru neîndeplinirea condițiilor de formă, cum ar fi cazul testamentelor verbale.

^[3] În acest sens, a se vedea: N. MOLFESSIS, *L'obligation naturelle devant la Cour de cassation: remarques sur un arrêt rendu par la première Chambre civile, le 10 oct. 1995*, Recueil Dalloz 1997, p. 85 și urm.; Cass. 1-re civ., 4 jan. 2004, Note G. LOISEAU, Recueil Dalloz nr. 21/2005, pp. 1393-1394.

262. Problema care s-a pus este dacă executarea obligației naturale din partea moștenitorilor dispunătorului este sau nu un act de liberalitate.

Într-o optică, executarea în discuție ar fi o liberalitate^[1], ceea ce ar însemna că ea ar afecta („însărăci”) direct patrimoniul moștenitorilor, nu pe cel al dispunătorului, iar îndeplinirea condițiilor de fond ale actului ar trebui realizată în raport cu moștenitorii, nu cu dispunătorul.

Într-o altă optică, însă, promovată cu argumente solide de jurisprudența Casației și doctrina franceze, s-a arătat că în cazul examinat „predarea nu este câtuși de puțin atributivă, ci declarativă a unei transmisiuni de proprietate, deoarece este admis și constatat că aceasta nu provine direct de la legatarul universal (în cazul din speță, moștenitorul defunctului era un legatar universal instituit legal – n.n., D.C.) care face predarea, ci din contra, ea urcă chiar la testator, a cărui legatar nu face decât să îi execute voința”^[2]. Mai exact, cu referire la legatele verbale (dar raționamentul este valabil *mutatis mutandis* și în cazul donațiilor), s-a subliniat că „singurul mijloc de a lega angajamentul moștenitorilor de voința lui *de cuius* constă în a discerne în legatele verbale nimic altceva decât sursa unei obligații reale căreia moștenitorii nu-i sunt decât executanți”^[3].

3.2. Liberalitățile remuneratorii

263. Codul civil de la 1864 pomenea în treacăt despre liberalitățile remuneratorii în două rânduri: o dată la art. 810, unde, reglementând incapacitatea medicilor și farmaciștilor de a primi liberalități de la pacienții lor (pentru detalii asupra acestei incapacități, a se vedea *infra* nr. 321 și urm.), preciza la alin. (2) pct. 1 că sunt exceptate de la regula enunțată la alin. (1) „dispozițiile remuneratorii făcute cu titlu particular”, iar altă dată la art. 836, unde se preciza că donațiile remuneratorii se revocă de drept în cazul survenirii unui copil ulterior actului de liberalitate (acest motiv de revocare de drept a donațiilor a fost abrogat odată cu intrarea în vigoare a noului Cod civil).

264. Noul Cod civil amintește o singură dată de donațiile remuneratorii, prevăzând la art. 1150 alin. (1) lit. c) că acestea nu sunt supuse raportului.

Se pune întrebarea ce sunt liberalitățile remuneratorii?

Ele sunt definite de doctrină ca fiind acele liberalități care sunt făcute pentru a recompensa un serviciu făcut^[4], cum ar fi cele în favoarea: medicului care l-a tratat eficient pe pacientul său; servitorului credincios de către stăpân; salvatorului de cel salvat dintr-un dezastru; preotului care l-a asistat religios pe cel aflat în dificultate etc.^[5]; ori de părinții copilului care i-a îngrijit în mod deosebit când au ajuns să aibă dificultăți din cauza vârstei, ceilalți copii locuind în localități îndepărtate de ei^[6].

^[1] În acest sens, a se vedea M. AVRAM, *op. cit.*, p. 289, nr. 319, nota 2.

^[2] Cass. civ. 19 dec. 1860, evocată de A. SÉRIAUX, *Note la Cass. 1-re civ.*, 22 juin 2004, JCP nr. 44/2004, p. 405 și urm.

^[3] A. SÉRIAUX, *op. cit.*

În sensul că moștenitorii donatorului sau testatorului nu îndeplinesc decât o obligație naturală de a preda, nu una de a dona, liberalitatea fiind considerată ca emanând direct de la defunct, nu de la ei, a se vedea și: M. MEKKI, *Note la Cass. 1-re civ.*, 4 jan. 2005, JCP nr. 47/2005, p. 2169; R. BOUT, v° *Obligation naturelle*, *cit. supra*, p. 5, nr. 37.

^[4] În acest sens, a se vedea M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 433, nr. 316.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 28, nr. 1015; I. NAJJAR, v° *Donation*, *cit. supra*, p. 14, nr. 59.

^[6] B. BEIGNIER, *Libéralités et successions*, *cit. supra*, p. 36, nr. 37; J.-PH. BOREL, *Précisions sur les éléments caractéristiques et probatoires de la donation rémunératoire*, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 43 și urm.

265. Această definiție conține, cel puțin la prima vedere, un paradox, deoarece remunerarea unui serviciu făcut ar trebui în mod normal să facă actul oneros, nu să îl înscrie în sfera liberalităților, care sunt o specie a actelor cu titlu gratuit, care nu au scop remuneratoriu, ci, dimpotrivă, evocă ideea de sacrificiu în favoarea altuia.

Cu toate acestea, practica judiciară și doctrina au scos în evidență existența reală a unor asemenea liberalități. Într-adevăr, ideea de liberalitate poate coexista cu ideea de recompensă (remunerare) dar numai în situația în care recompensa privește un serviciu neevaluabil în bani, cum ar fi acela de a salva o persoană de la moarte^[1]. Dacă o persoană este recompensată material de alta pentru că aceasta din urmă se consideră legată de o obligație de conștiință pentru că a obținut un avantaj evaluabil în bani cu ajutorul celui recompensat (de exemplu, din rațiuni de caritate, o persoană îngrijește un vecin grav bolnav, față de care nu are niciun fel de obligație legală de întreținere, făcând cheltuieli pentru hrănirea acestuia, pentru medicamente, pentru tratamente medicale etc., ceea ce duce la restabilirea celui îngrijit) este vorba despre executarea unei obligații naturale care exclude de principiu ideea de liberalitate, afară de cazul și doar în măsura în care recompensa depășește valoric avantajul obținut de cel care face plata ei^[2].

3.3. Liberalitățile modice

266. Articolul 1150 alin. (1) lit. c) NCC enumeră printre donațiile care nu sunt supuse raportului și „darurile obișnuite”.

În această categorie sunt incluse cadourile făcute conform unor uzanțe stabilite în timp cu și a căror valoare este relativ redusă în raport cu resursele donatorului (raportate la momentul donației), precum și pomenile (gratificarea ocazională a unor persoane defavorizate)^[3].

Pe lângă excluderea de la obligația de raport, darurile obișnuite nu sunt supuse nici altor reguli uzuale în materie de liberalități, cum ar fi cele privitoare la reducere, ori revocarea pentru ingratitudine sau survenire de copii (sub regimul Codului civil de la 1864)^[4].

Explicațiile acestei excluderi a darurilor obișnuite de la statutul de liberalitate propriu-zisă sunt diverse, putând fi regăsite fie în lipsa elementului material (datorită valorii lor reduse

^[1] În acest sens, a se vedea: R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, cit. supra, p. 11, nr. 64; R. BOUT, *v° Obligation naturelle*, cit. supra, p. 7, nr. 48.

^[2] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 433, nr. 316; F. TERRÉ, *op. cit.*, p. 23, nr. 18; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 29-30, nr. 1016; R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, cit. supra, p. 11, nr. 62; I. NAJJAR, *v° Donation*, cit. supra, p. 14, nr. 61; Cass. 1-re civ., 8 juill. 2010, Note B. VAREILLE, *Rép. Defrénois*, nr. 7/2011, p. 706, art. 39225-3.

În lumina acestor principii, este corectă soluția unei instanțe naționale care a ajuns la concluzia că recompensarea unor servicii de întreținere a unei persoane de către o nepoată de soră (care nu avea obligația legală de a presta întreținerea) prin transferul proprietății unor bunuri mobile reprezintă executarea unei obligații naturale și că acest transfer este ireversibil [art. 1092 alin. (2) C. civ. 1864] [C.A. Suceava, dec. civ. nr. 821/1995, evocată de P. PERJU, *Sinteză teoretică a jurisprudenței instanțelor judecătorești din județele Suceava și Botoșani în domeniul dreptului civil și procesual-civil (iulie-decembrie 1995)*], Dreptul nr. 9/1996, p. 107, autor care a criticat fără discernământ soluția mai sus menționată, susținând că, în cazul din speță, ar fi fost vorba despre o donație remuneratorie (când, în realitate, a fost vorba despre executarea unei obligații naturale), donație care, se susține (și mai eronat!), că ar fi susceptibilă de a fi „redușă la justa sa limită” ([!?]) sau de a fi „anulată” dacă este rezultatul unei „exagerări” sau „abuz de influență din partea donatorului (*sic!*)”, soluții care reprezintă un „bricolaj” juridic inadmisibil].

^[3] În acest sens, a se vedea: PH. MALAURIE, *Le successions. Les libéralités*, cit. supra, p. 177, nr. 361; I. NAJJAR, *v° Donation*, cit. supra, p. 18, nr. 84 și urm.

^[4] În acest sens, a se vedea R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, cit. supra, pp. 14-15, nr. 85.

nereprezentând o însăracire pentru dispunător), fie în lipsa elementului volitiv (fiind comandate de uzanțe, sunt mai mult consecința unei obligații decât a unei voințe liberale), fie putând fi considerate, datorită modicității lor, chiar în afara dreptului, adică a acțiunilor umane care nu au semnificație juridică^[1].

3.4. Calificarea actelor de dobândire a unui bun cu clauză tontinieră (de acrescământ) de două sau mai multe persoane împreună

267. Practica a scos la iveală cu multă vreme în urmă situații în care două (sau mai multe) persoane achiziționează împreună un bun, convenind folosința lui în comun pe durata vieții lor, iar la decesul uneia dintre ele cea care supraviețuiește (în cazul când contractul este încheiat între mai mult de două persoane, cea care supraviețuiește tuturor celorlalte) să fie unica proprietară a bunului, cu efecte de la data dobândirii sale, persoana precedată fiind considerată că nu a fost niciodată proprietară^[2].

Acest montaj juridic a primit denumirea de clauză tontinieră^[3] sau de clauză de acrescământ (noțiune improprie, la rigoare, deoarece, prin mecanismul condiției suspensive, supraviețuitorul va fi considerată unic proprietar al bunului, cu efecte de la data dobândirii sale, iar cel precedat, prin mecanismul condiției rezolutorii, că nu a fost niciodată proprietar al acestuia, astfel încât, juridic, nu se produce un „acrescământ”).

268. După ce o vreme o asemenea clauză a fost considerată ca nevalabilă, întrucât ar fi contravenit interdicției actelor asupra succesiunilor nedeschise [art. 965 alin. (2) C. civ. 1864 și art. 956 NCC] (*infra* nr. 848 și urm.), ea a fost acceptată ca valabilă, demonstrându-se că mecanismul de dobândire a proprietății de către persoana supraviețuitoare nu este unul succesoral (aceasta nu este moștenitoare a persoanei precedate), ci contractual, înțelegerea inițială fiind un act de dobândire a proprietății sub o condiție încrucișată constând în ordinea deceselor dobânditorilor – pentru cea care decedează prima, condiția este rezolutorie, iar pentru cea care supraviețuiește este suspensivă^[4].

^[1] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 33, nr. 1018; P. VASILESCU, *Manifestări de voință non-juridice*, PR, Supliment 2003, p. 241 și urm.

Este interesant totuși de semnalat faptul că, relativ recent, Casația franceză a decis într-o speță într-o logică riguroasă că „modicitatea sumelor donate nu este suficientă pentru a exclude calificarea de liberalitate care le-ar putea fi atribuită”, iar doctrina a reținut și ea că „modicitatea nu este un factor de descalificare; ea impune în mod simplu, pentru că miza este mică, o amenajare a regimului juridic”, în sensul că nu vor fi supuse reducțiunii sau raportului (în acest sens, a se vedea Cass. com., 5 oct. 2004, *Obs. M. NICOD*, Recueil Dalloz nr. 31/2005, p. 2123).

^[2] În acest sens, a se vedea PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 291, nr. 573.

^[3] Denumirea vine de la numele omului de finanțe napolitan Tonti, care a inventat procedeul în secolul al XVIII-lea (PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 291, nr. 573, nota 39).

^[4] În acest sens, a se vedea Cass. ch. mixte, 27 nov. 1970, *Obs.* în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, t. 1, cit. *supra*, p. 603 și urm.

Într-o speță în care unul din cei doi dobânditori ai unui imobil cu o clauză tontinieră l-a ucis pe celălalt, după care s-a sinucis, Casația franceză a respins aplicarea dispozițiilor art. 1178 C. civ. francez (conform căruia, ca și în dreptul român – art. 1405 alin. (1) NCC –, condiția se consideră îndeplinită dacă debitorul obligat sub condiție împiedică realizarea ei) cu motivarea că între dobânditori nu există raporturi de creditor-debitor (Cass. 3-e civ., 5 déc. 2012, comentată de B.-H. DUMORTIER, *Le tontinier meurtrier de sa partenaire encourt-il la sanction prévue par l'article 1178 du Code civil?*, Rép. Defrénois nr. 12/2013, p. 663 și urm.). Apreciată tehnic corectă din perspectiva strictă a regulilor aplicabile obligațiilor condiționale, această soluție a fost criticată însă din perspectiva neluării în considerare a principiului executării contractelor cu bună-credință, care ar fi trebuit să ducă la nerecunoașterea dobândirii dreptului de proprietate de

Până la împlinirea condiției (decesul unuia sau altuia dintre dobânditori), contractanții au un drept de folosință indiviză asupra bunului pe care l-au achiziționat împreună, nu de proprietate comună pe cote-părți^[1], titularul dreptului de proprietate fiind însă incert în acest interval de timp^[2].

269. Avându-se în vedere esența clauzei de tontină, anume faptul că ordinea deceselor, care depinde de hazard, hotărăște în final cine este proprietarul bunului, s-a ajuns la concluzia că este vorba despre un contract aleatoriu (fiecare dintre dobânditori având șansa de a dobândi proprietatea bunului coachizit în întregul său sau de a o pierde în caz de predeces)^[3], astfel încât nu poate fi vorba despre o liberalitate a celui precedat în favoarea celui care supraviețuiește^[4].

270. Există însă și situații în care se dovedește că elementul aleatoriu lipsește.

Astfel, sunt cazuri în care din capul locului nu există șanse egale de câștig sau pierdere, deoarece unul dintre dobânditorii bunului este într-o situație (vârstă sau boală) în care este vădit că va deceda înaintea celuilalt și că, deci, pentru el, nu există practic șansă de câștig. Or, lipsa efectivă a șanselor egale de câștig sau pierdere pentru părțile contractante, cunoscută de acestea la data încheierii actului, face ca un asemenea contract să nu poată fi calificat drept aleatoriu. Aceasta întrucât în cazul contractelor aleatorii miza pe hazard a părților este esențială, fiecare contractând pe deplin conștientă că, în funcție de elementul *alea*, una dintre ele va câștiga, iar cealaltă va pierde, echilibrul contractual fiind centrat nu pe prestațiile părților (cum se întâmplă în cazul contractelor comutative), ci pe șansele egale de câștig sau pierdere^[5]. În cazul analizat, lipsind elementul *alea*^[6], se pune, așadar, problema recalificării actului din act cu titlu oneros – cum rezultă din aparențe – în liberalitate, cu condiția de a se dovedi existența intenției de a gratifica^[7].

271. De asemenea, există cazuri în care, deși în aparență părțile achiziționează bunul contribuind fiecare cu resurse proprii la aceasta în părți egale, se dovedește că, în realitate, fie una a contribuit mai mult decât cealaltă, fie doar una a avut contribuție, iar cealaltă deloc.

către cel care a supraviețuit părții căreia i-a suprimat viața prin acțiunea sa infracțională (S. PELLET, *Note la Cass.* 3-e civ., 5 déc. 2012, L.E.D.C. nr. 2/2013, p. 2, nr. 019).

^[1] Cass. 1-re civ., 9 fev. 1994, *Obs.* M. GRIMALDI, *Recueil Dalloz* 1995, p. 51; *Obs.* F. ZENATI și J. PATARIN, *RTD civ.* nr. 1/1995, p. 159 și 165.

^[2] S. PELLET, *La clause de tontine sans l'indivision ou la quadrature du cercle*, *Rev. des contr.* nr. 3/2014, p. 425 și urm.

^[3] Pentru înstrăinător, vânzarea este pură și simplă, doar pentru dobânditori, în raporturile dintre ei, fiind vorba de existența factorului aleatoriu.

^[4] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 329, nr. 352; PH. MALAURIE, *Le successions. Les libéralités*, cit. supra, p. 292, nr. 573; Cass. 1-re civ., 14 déc. 2004, *Obs.* A. BÉNABENT, *Rev. des contr.* nr. 3/2005, p. 693.

^[5] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Categoria contractelor aleatorii*, în. vol. *Liber amicorum* Liviu Pop, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 153 și urm.

^[6] În situații de genul celor analizate, elementul aleatoriu constă, pe de o parte, în șansa fiecărui contractant de a deveni singurul proprietar al bunului, dacă supraviețuiește celuilalt, pe de altă parte, în asumarea riscului de a nu dobândi nimic, în cazul predecesului.

^[7] În acest sens, a se vedea: TGI Villefrance sur Saône, 10 nov. 1989, *Note* D.R. MARTIN, *Recueil Dalloz* (Jurisp.) 1991, p. 7; TGI Paris, 17 sept. 1990, *Obs.* B. VAREILLE, *Recueil Dalloz* 1992, p. 229 și *Obs.* J. PATARIN, *RTD civ.* nr. 3/1992, p. 619; C.A. Riom, 2-e ch., 17 dec. 2002, *JCP* (Somm. de jurispr. – IV 1505) nr. 10/2004, p. 427; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 329, nr. 352.

Dacă dovada intenției de a gratifica nu poate fi făcută și contractul recalificat, rezultă că acesta este nul absolut întrucât nu are un obiect determinat [art. 1225 alin. (2) NCC].

În asemenea situații, soluțiile vor fi diferite, după cum există contribuție comună, indiferent de proporțiile acesteia, sau nu există decât contribuția unuia dintre dobânditori. În prima situație (există contribuție comună, indiferent de proporții), contractul este aleatoriu, iar nu o liberalitate, întrucât elementul *alea* subzistă, fiecare contractant având șansa de a dobândi proprietatea bunului în întregul său ori neșansa de a pierde partea pentru care a contribuit la dobândirea bunului, în funcție de predecesul sau supraviețuirea sa celui alt contractant^[1].

În cea de a doua situație, actul este o liberalitate, întrucât părții care nu a contribuit cu nimic la dobândirea bunului i se conferă cu titlu gratuit șansa de a participa la jocul hazardului, anume, de a dobândi proprietatea întregului bun dacă supraviețuiește celeilalte părți contractante^[2].

Capitolul II. Condițiile de validitate a liberalităților

272. Liberalitățile fiind acte derogatorii de la dreptul comun, nu sunt supuse regulii consensualismului, impunându-li-se, în principiu, îndeplinirea unor condiții specifice de formă. Întrucât condițiile de formă diferă după cum este vorba despre donații sau despre testamente, despre acestea vom vorbi în capitolele special rezervate fiecăreia dintre ele.

Cât privește condițiile de fond, acestea fiind comune, vor fi analizate ca atare în prezentul capitol.

Ca acte juridice, liberalitățile trebuie să întrunească și ele condițiile de validitate (de fond) prevăzute la art. 1179 NCC (care deși se referă la contracte, sunt aplicabile tuturor actelor juridice), adică cele referitoare la: consimțământ care trebuie să fie valabil exprimat (Secțiunea 1), capacitatea de a face liberalități (Secțiunea a 2-a), la obiect (Secțiunea a 3-a) și la cauză (Secțiunea a 4-a). În plus, dacă sub regimul Codului civil de la 1864 funcționa o condiție specifică, aceea a interdicției substituțiilor fideicomisare, acesta a fost înlăturat de noul Cod civil, substituțiile fideicomisare și liberalitățile reziduale fiind reglementate în mod expres de lege (Secțiunea a 5-a).

Secțiunea 1. Consimțământul

273. Consimțământul este o noțiune prin care se înțelege fie o „manifestare de voință juridică a unei persoane în vederea formării unui act juridic”, fie un „acord de voință între două sau mai multe persoane care încheie un contract sau un alt act juridic bilateral (sau multilateral)”^[3]. În cazul testamentului, care este un act juridic unilateral exprimând voința testatorului (*supra* nr. 566 și urm.), trebuie să luăm în considerare prima accepțiune a noțiunii, pe când în cazul donației, care este un contract (act bilateral), pe cea de a doua.

^[1] În acest sens, a se vedea R. LIBCHABER, *Obs. la Cass. 1-re civ., 14 dec. 2004*, Rép. Defrénois 2005, art. 38142-13.

^[2] În acest sens, a se vedea: J. PATARIN, *Obs. la C.A. Aix en Provence, 13 dec. 1988*, RTD civ. nr. 3/1990, p. 539; Cass. 1-re civ., 9 feb. 1994, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 1/1995, p. 165; R. LIBCHABER, *Obs. la Cass. 1-re civ., 14 dec. 2004*, *loc. cit. supra*; M. NICOD, *Obs. la Cass. 1-re civ., 14 dec. 2004*, Recueil Dalloz nr. 31/2005, pp. 2122-2123; R. LE GUIDE, *Obs. la Cass. 1-re civ., 14 dec. 2004*, JCP nr. 47/2005, p. 2162.

^[3] M. MUREȘAN, *Consimțământ*, în M. COSTIN, M. MUREȘAN, V. URSA, *Dicționar de drept civil*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 102.

În ambele cazuri însă, consimțământul nu produce efecte decât dacă nu este afectat de o tulburare mentală din partea dispunătorului (§1) și dacă este néviciat, adică neafectat de vicii de consimțământ (§2)^[1].

§1. Neafectarea consimțământului de o tulburare mentală din partea dispunătorului

1.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864

274. Articolul 948 C. civ. 1864, enumerând condițiile de validitate ale actului juridic, vorbea la pct. 2 de „consimțământul valabil al părții ce se obligă”, iar art. 953 C. civ. preciza: „consimțământul nu este valabil, când este dat prin eroare, smuls prin violență, sau surprins prin dol”.

Așa fiind, părea că în concepția legiuitorului român valabilitatea consimțământului s-ar fi redus doar la neafectarea acestuia de vicii (eroare, violență și dol).

Codul civil francez preciza în plus la art. 901 (făcând parte din Capitolul II „Despre capacitatea de a dispune sau de a primi prin donație sau testament”, Titlul II, Cartea III, capitol care se regăsește sub număr și denumire identice în Codul civil român, Titlul II, Cartea III, dar fără textul menționat) – textul fiind în vigoare și în prezent – că „pentru a face o donație între vii sau un testament, dispunătorul trebuie să fie sănătos la minte”, adică, în alte cuvinte, să dispună în „libertate de gândire” și „plenitudine a judecății”^[2]. Cu toate că art. 901 este inclus în capitolul referitor la capacitatea de a dispune și de a primi prin testament, doctrina franceză consideră că, în realitate, este vorba de o condiție referitoare la consimțământul dispunătorului, iar nu la capacitatea de a dispune^[3].

275. În doctrina noastră clasică s-a arătat că, în cazul testamentului, „ca în orice act juridic (...), voința dispunătorului trebuie să fie conștientă, căci de ar fi fost inconștientă voința nu ar fi decât o aparență, un cuvânt exprimat sau consemnat, dar gol de orice înțeles, și de orice cuprins”^[4]. Pornind de la această idee, s-a conchis că art. 901 C. civ. francez, care a fost suprimat de legiuitorul român, conține „un principiu general care era de prisos de formulat”^[5], ceea ce înseamnă că trebuie luat în considerare și în dreptul nostru, chiar în lipsa unui text^[6].

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, p. 253 și urm., nr. 178 și urm.; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 217 și urm., nr. 257 și urm.; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 49, nr. 1043.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 217, nr. 257.

^[3] *Ibidem*.

^[4] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 333, nr. 460.

^[5] *Ibidem*.

^[6] Se impune mențiunea că în dreptul francez art. 901 C. civ. a fost interpretat ca o excepție de la regula conținută la art. 504 C. civ. (forma inițială de la 1804) aplicabilă actelor cu titlu oneros, care, asemenea art. 449 C. civ. român (abrogat prin Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a Codului familiei și a decretului privitor la persoanele fizice și persoanele juridice), nu permitea atacarea pentru alienație sau debilitate mintală a unui act juridic încheiat de o persoană cu capacitate de exercițiu deplină decât dacă interdicția acelei persoane a fost pronunțată sau cel puțin cerută în timpul vieții ori dacă starea de demență rezulta chiar din cuprinsul actului.

În lipsa unui text similar art. 901 C. civ. francez, în dreptul nostru, atât timp cât art. 449 C. civ. a fost în vigoare, practica judiciară și doctrina permiteau atacarea testamentelor pentru insanitate de spirit (lipsa discernământului) doar în condițiile restrictive ale aceluia text (C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 436-437, nr. 1044). După abrogarea art. 449 C. civ., anularea testamentului pentru

276. Cu toate că în dreptul nostru s-a intuit cu mult timp în urmă că „trebuie să ne ferim a confunda chestiunile de incapacitate (...) cu chestiunea dacă dispunătorul era întreg la minte”^[1], în final s-a căzut totuși în această confuzie, căci, începând din 1966 s-a conturat, iar apoi consolidat ideea că „dacă (...) legea recunoaște majorilor neinterziși capacitatea de a face donații și legate, *natura, răpindu-le permanent ori vremelnic uzul rațiunii, le-o poate refuza* (s.n., D.C.)”^[2], de unde concluzia existenței unei „incapacități naturale” cu regim juridic similar celui al incapacităților legale de exercițiu^[3].

277. Această concepție a fost criticată, deoarece, în timp ce capacitatea este o stare de drept (reglementată ca atare de lege), discernământul este o stare de fapt (care trebuie dovedită de la caz la caz)^[4]. De aceea, actele juridice încheiate de o persoană cu capacitate de exercițiu deplină, dar care se dovedește că a lucrat fără discernământ, nu pot fi sancționate pentru incapacitate – aceasta neputând rezulta decât din lege, iar legea nu o prevede în cazul examinat –, ci doar pentru încălcarea principiului necesității unei voințe conștiente la încheierea valabilă a unui act juridic^[5].

De asemenea, chiar dacă sancțiunea incapacității era identică cu sancțiunea lipsei discernământului – nulitatea relativă, aplicarea acesteia în cazul incapacității nu poate fi cerută decât de incapabil sau de reprezentantul său legal, întotdeauna în interesul incapabilului, pe când în cazul lipsei discernământului aplicarea acesteia poate fi cerută de orice persoană interesată, oricare ar fi aceasta^[6]. Anularea unui legat pentru lipsa discernământului testatorului poate fi cerută așadar nu numai de succesorii universali ai defunctului (legali sau testamentari), așa cum s-a susținut^[7], ci chiar și de un legatar particular (de exemplu, beneficiarul unui legat particular conjunct poate cere anularea dispoziției testamentare făcute de testator în stare de demență trecătoare în favoarea unui alt colegatar). Rezultă deci că între cele două situații nu există o suprapunere perfectă, astfel încât între ele nu se putea pune în niciun caz semnul egalității așa cum s-a făcut.

În ceea ce privește sintagma „incapacitate naturală”, s-a remarcat că aceasta ar trebui evitată, întrucât induce în eroare; incapacitatea nu poate fi decât legală, iar regimul sancționatoriu al acesteia este, așa cum am văzut, cel puțin în parte, diferit de acela al incapacităților propriu-zise^[8].

lipsa discernământului s-a admis fără nicio condiție prealabilă (Trib. Reg. Brașov, dec. civ. nr. 1228/1955, LP nr. 8/1955, p. 944; Trib. pop. rai. Sighișoara, *Notă V. ECONOMU*, LP nr. 7/1956, p. 892; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1792/1956, LP nr. 8/1957, p. 1001; Trib. Reg. Argeș, *Notă I. DOBRIN, C. IACOMIN*, RRD nr. 5/1968, p. 136 și urm.; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 161; AL. BACACI, *Nulitatea testamentului pentru lipsa voinței ori pentru viciile ei*, RRD nr. 7/1983, p. 17).

[1] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 441, nr. 1058.

[2] Data apariției lucrării lui M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 161.

[3] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 161; ST. CĂRPENARU, op. cit., p. 429; AL. BACACI, op. cit., pp. 17-20; E. SAFTA-ROMANO, *Dreptul de moștenire*, vol. 1, Ed. Graphix, Iași, 1995, p. 148; D. CHIRICĂ, *Drept civil. Succesiuni*, Lumina Lex, București, 1996, pp. 80-82; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 178-180; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 657/1974, CD 1974, p. 63; idem, dec. nr. 273/1977, CD 1977, p. 86; idem, dec. nr. 1129/1987, CD 1987, pp. 120-122.

[4] GH. BELEIU, op. cit., p. 129, nr. 111.

[5] F. TERRÉ, D. FENOUILLET, op. cit., p. 1026.

[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., p. 256, nr. 179; C.A. Paris, 2-e ch. A, 9 mai 2001, *Obs. PH. DELMAS SAINT-HILAIRE*, Recueil Dalloz nr. 27/2002, pp. 2160-2161.

[7] Cass. 1-re civ., 3 mars 1969, rezumată de G. GOUBEAUX, PH. BIHR, X. HENRY, op. cit., p. 695, nr. 9 de sub art. 901.

[8] În acest sens, a se vedea și I. REGHINI, *Persoana fizică – subiect al raportului de drept civil*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, op. cit., p. 123, nr. 3.3.

278. Lipsa discernământului dispunătorului care avea capacitate deplină de exercițiu la momentul întocmirii actului de dispoziție, nefiind pus sub interdicție, a fost concentrată în doctrina noastră clasică în sintagma „insanitate de spirit”^[1], după modelul francez. Aplicată la realitatea pe care o discutăm, noțiunea era mai potrivită oricum decât aceea de „incapacitate naturală” încetățenită în doctrina și jurisprudența noastră la un moment dat.

1.2. Situația sub regimul noului Cod civil

279. Noul Cod civil prevede la art. 1205 alin. (1) că „este anulabil contractul încheiat de o persoană care, la momentul încheierii acestuia, se afla, fie și numai vremelnic, într-o stare care o pune în neputință de a-și da seama de urmările faptei sale”, de unde rezultă că lipsa discernământului (insanitatea de spirit) constituie astăzi o cauză distinctă de anulare a actelor juridice (inclusiv a liberalităților) încheiate de persoanele cu deplină capacitate de exercițiu, nefiind legată de capacitatea (incapacitatea) de a încheia liberalități, nici de vicierea consimțământului^[2], ci, în ultimă instanță, de un consimțământ veritabil, luminat de rațiune, la încheierea actului juridic.

280. Esențial pentru a putea vorbi de lipsa discernământului (insanitate de spirit) este faptul că, la momentul întocmirii actului, dispunătorul să fie într-o situație de „tulburare mentală care să fie suficient de gravă pentru a-l priva pe cel atins în facultățile sale de discernământ (s.a.)”^[3]. Ceea ce caracterizează această situație este nu faptul că ar fi vorba de un consimțământ alterat, cum se întâmplă în cazul vicerii acestuia prin eroare esențială, dol sau violență (*infra* nr. 286 și urm.), ci faptul că, privat de lumina rațiunii, consimțământul, practic, lipsește^[4].

Poate fi vorba nu numai de o alterare durabilă a facultăților mentale, ci și de una temporară și pasageră^[5], cauza acestora fiind indiferentă, putându-se datora unei stări congenitale, unei maladii, consumului de alcool sau de droguri, furiei, geloziei etc.^[6].

Trebuie subliniat faptul că simpla dovedire a existenței unei maladii, consumului de alcool sau de droguri etc. nu poate atrage automat concluzia lipsei discernământului, impunându-se dovedirea concretă a unui asemenea rezultat^[7].

Suferințe fizice ale dispunătorului^[8], vârsta înaintată a acestuia sau slăbirea facultăților mentale nu sunt prin ele însele suficiente pentru a contura lipsa discernământului celui care a făcut liberalitatea^[9].

281. În cazul analizat, dispunătorul fiind prezumat a avea discernământ (întrucât este vorba de o persoană cu capacitate de exercițiu deplină), proba lipsei acestuia trebuie

[1] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 436, nr. 1044.

[2] I. NAJJAR, v° *Disposition à titre gratuit (2° act de volonté)*, *cit. supra*, p. 7, nr. 46.

[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 50, nr. 1045.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 219, nr. 261; J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *J.-Cl. Civ. Art. 901*, fasc. 60, 1994, p. 10, nr. 39; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 44, nr. 115.

[5] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 256, nr. 180.

[6] J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *op. cit.*, pp. 13-16, nr. 50-71; B. BEIGNIER, *Libéralités et successions*, *cit. supra*, p. 43, nr. 50.

[7] În această ordine de idei, este suficient să menționăm faptul că în dreptul actual nu mai subzistă acțiunea *ab irato*, care în dreptul roman permitea anularea unui testament inspirat de ură oarbă și injustă contra rudelor testatorului, prezumându-se printr-o ficțiune alterarea discernământului dispunătorului (M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 259).

[8] C.A. Paris, 2-e ch. A, 12 sept. 2000, JCP nr. 9/2001, p. 465.

[9] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 51; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 43, nr. 114.

făcută de cel care alege nevalabilitatea actului^[1], în caz de dubiu, când dovezile rămân echivoce, actul fiind considerat valabil, prezumția de validitate a sa rămânând în picioare^[2].

Obiectul probei constă în existența lipsei discernământului în momentul încheierii actului de dispoziție^[3]. Dacă se probează starea obișnuită de demență a dispunătorului înainte și după data consimțământului, sarcina probei că în momentul actului de dispoziție era într-o perioadă de luciditate revine beneficiarului liberalității, fiind vorba de o prezumție de fapt că în momentul când a încheiat actul era lipsit de discernământ, prezumție care nu poate fi combătută decât prin proba contrară^[4].

Lipsa discernământului fiind un fapt, poate fi dovedită prin orice mijloc de probă: martori, prezumții, expertize, înscrisuri etc., instanța de judecată având un drept de apreciere suverană asupra acestora, fără vreo ierarhizare, indiferent de natura lor^[5].

Testamentul sau donația autentificate în fața notarului pot fi și ele anulate pentru lipsa discernământului dispunătorului, aparența lor de validitate putând fi combătută prin orice mijloc de probă^[6]. În acest caz, nu trebuie confundată manifestarea de voință, fapt care constatându-se de notar prin propriile sale simțuri se bucură de forța probantă a actului autentic – făcând dovada până la înscrierea în fals –, și împrejurarea dacă aceasta izvorăște sau nu dintr-o gândire sănătoasă în realitate, nu numai în aparență, fapt care nu poate fi controlat de notar, astfel încât aparența menționată poate fi combătută prin orice mijloc de probă^[7].

282. Deși lipsa discernământului echivalează cu lipsa consimțământului, ceea ce într-o logică foarte riguroasă ar trebui să atragă nulitatea absolută a actului^[8], soluția care s-a impus în final a fost aceea a nulității relative, specifică nulităților de protecție^[9].

Dreptul la acțiunea în anulare aparține oricărei persoane interesate (dispunătorului – în cazul donației –, moștenitorilor universali sau cu titlu universal, legali sau testamentari, și

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 261, nr. 181; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 219, nr. 260; J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 17, nr. 76; Cass. 1-re civ., 2 déc. 1992, Note J. MASSIP, Rép. Defrénois 1993, art. 3557-52.

[2] A se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 52, nota 13.

[3] A se vedea: M. ELIESCU, *op. cit.*, p. 163; ST. CĂRPENARU, *op. cit.*, p. 429; AL. BACACI, *op. cit.*, p. 19; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 52, nr. 1046.

Pentru o soluție evident inacceptabilă, potrivit căreia validitatea dispozițiilor testamentare se raportează la momentul deschiderii succesiunii, a se vedea Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1838/1956, CD 1956, vol. I, p. 369.

[4] J. PATARIN, *Obs. RTD civ. nr. 3/1996*, p. 687.

[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 219, nr. 260; C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 866/1998, *Curtea de Apel București. Culegere 1993-1998*, cit. supra, pp. 92-93.

[6] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 53-54; C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 532/1994, *Curtea de Apel București. Culegere 1993-1998*, cit. supra, pp. 84-85.

[7] Cass. 1-re civ., 6 juin 1990, Note X. SAVATIER, Rép. Defrénois 1991, art. 34951.

[8] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 657/1974, CD 1974, p. 164; CSJ, s. civ. și de prop. int., PR nr. 6/2004, II, p. 35.

[9] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 161; ST. CĂRPENARU, *op. cit.*, p. 429; AL. BACACI, *op. cit.*, pp. 17-20; E. SAFTA-ROMANO, *op. cit.*, p. 149; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 181, nr. 96; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 657/1974, CD 1974, p. 163; *idem*, dec. nr. 273/1977, CD 1977, p. 86; *idem*, dec. nr. 1129/1987, CD 1987, pp. 120-122.

Pentru doctrina franceză, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 279; J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 23, nr. 105; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 219, nr. 261; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 54, nr. 1047.

chiar legatarilor particulari care pot justifica un interes)^[1] și se naște la data donației sau la momentul deschiderii succesiunii, în cazul testamentului^[2], fiind prescriptibil în termenul general de prescripție de 3 ani. În schimb, pe cale de excepție, insanitatea de spirit este perpetuă, ceea ce se poate întâmpla numai atât timp cât donația sau testamentul nu sunt executate^[3].

283. Articolul 1205 alin. (2) NCC prevede că un contract (act juridic) „încheiat de o persoană pusă ulterior sub interdicție poate fi anulat dacă, la momentul când actul a fost făcut, cauzele de punere sub interdicție existau și erau îndeobște cunoscute”. Aceste dispoziții legale (inspirate de dispozițiile vechiului art. 503 C. civ. francez, abrogat începând cu 1 ianuarie 2009) sunt cu totul inutile, căci un act juridic încheiat de o persoană pusă ulterior sub interdicție este, pe de o parte, la fel de anulabil ca unul încheiat de orice altă persoană lipsită de discernământ în momentul încheierii sale, chiar dacă, ulterior, nu va fi pusă sub interdicție, iar pe de altă parte un act juridic încheiat de o persoană care ulterior este pusă sub interdicție poate fi anulat chiar dacă, la momentul încheierii sale, cauzele de punere sub interdicție existau, dar nu erau „îndeobște cunoscute”. În fine, nici varianta de interpretare potrivit căreia textul de lege în discuție ar institui o prezumție legală de lipsă de discernământ în ipoteza la care se referă, care să-l scutească pe reclamant de sarcina probei lipsei de discernământ a pârâtului, nu este nici ea acceptabilă, căci, chiar dacă s-ar întruni condițiile menționate în cuprinsul său, nu este cu totul exclus ca dispunătorul să fi încheiat actul într-un moment de luciditate, caz în care acesta ar fi valabil; în asemenea variantă de interpretare, ar fi vorba de o răsturnare a sarcinii probațiunii, dispunătorul fiind el obligat să dovedească faptul că a fost lucid în momentul încheierii actului, nu reclamantul că nu a fost, ceea ce ar echivala, practic, cu un soi de punere sub interdicție înaintea celei veritabile. Mai rațional pare a lăsa judecătorului posibilitatea ca, și într-un asemenea caz, potrivit dreptului comun, în funcție de probele administrate de reclamant, să aprecieze dacă în momentul încheierii actului dispunătorul a fost lipsit de discernământ sau nu; faptul că dispunătorul s-ar fi aflat la data încheierii actului într-o situație ca aceea prevăzută de textul în discuție ar putea avea cel mult valoarea unei prezumții judecătorești, simple, de fapt, iar nicicum aceea a unei prezumții legale, fie ea și relativă.

^[1] În sensul că numai moștenitorii cu vocație universală sau cu titlu universal ar putea introduce acțiunea, a se vedea: R. MESA, *Insanité d'esprit et vices du consentement du gratifiant en matière de libéralités testamentaires*, R.L.D.C. nr. 81/2011, pp. 55-56; Cass. 1-re civ., 5 nov. 2014, *Obs. W. ZALEWSKI-SICARD*, R.L.D.C. nr. 122/2015, p. 58. Afirmatia este prea tranșantă. Într-adevăr, de regulă, legatarii particulari nu justifică interesul de a solicita anularea liberalității, dar există și situații în care justifică un asemenea interes, așa cum este cazul în care după instituirea unui legatar particular, dispunătorul instituie cu privire la același bun un al doilea, printr-un testament ulterior încheiat de el într-o situație în care discernământul său este abolit, prin aceasta primul legat fiind, după caz, ori revocat tacit, ori al doilea legatar fiind instituit alături de cel dintâi cu vocație la întregul bun (legat conjunctiv) (în acest sens, a se vedea și PH. DELMAS SAINT-HILAIRE, *Obs. la C.A. Paris, 9 mai 2000*, Recueil Dalloz 2002, p. 2160).

Un alt autor afirmă că acțiunea aparține, în principiu, doar moștenitorilor legali ai defunctului, negând acest drept legatarilor universali, afară de cazul în care au fost instituți anterior revocării lor prin testamentul litigios (I. NAJJAR, *v° Disposition à titre gartuit...*, cit. supra, p. 15, nr. 127).

^[2] În cazul testamentului, care este un act esențialmente revocabil, testatorul, cât timp este în viață, poate să revoce chiar el testamentul pe care l-a încheiat fiind lipsit de discernământ, el neavând nevoie de a cere anularea testamentului. Pentru moștenitorii testatorului, dreptul la acțiune nu se poate naște decât de la deschiderea moștenirii.

^[3] S. GAUDEMET, *Quand l'exception de nullité s'invite dans le testament*, Rev. des contr. nr. 4/2015, pp. 899-900.

§2. Consimțământul trebuie să fie neviciat

284. Conform dispozițiilor art. 1206 alin. (1) NCC, „consimțământul este viciat când este dat din eroare, surprins prin dol sau smuls prin violență”. Deși textul citat se referă la contracte, este general admis că el se aplică și în cazul testamentului^[1].

În cazul în care consimțământul a fost viciat, acest element de validitate al actului juridic există, dar este distorsionat. Sancțiunea este nulitatea relativă, care poate fi invocată în cazul donației de dispunător sau moștenitorii acestuia, iar în cazul testamentului de moștenitorii testatorului.

Liberalitatea anulabilă poate fi confirmată de cei care pot invoca sancțiunea (moștenitorii universali sau cu titlu universal) (art. 1010 NCC). Dreptul la acțiunea în anulare se naște în cazul donațiilor după distincțiile prevăzute la art. 2529 alin. (1) NCC^[2], iar în cazul testamentului de la data deschiderii moștenirii^[3].

Acțiunea în anulare pentru vicii de consimțământ nu este compatibilă cu acțiunea în anulare pentru lipsa discernământului (insanitate de spirit), deoarece se întemeiază pe cauze care se exclud reciproc^[4]. Aceasta înseamnă că anularea testamentului nu poate fi cerută pe cele două considerente simultan, ci doar, eventual, prin petite alternative.

În materie de liberalități condițiile în care sunt sancționate viciile de consimțământ sunt interpretate într-o manieră mai exigentă decât în cazul actelor cu titlu oneros^[5].

285. Viciile de consimțământ care au incidență în materie de liberalități sunt eroarea esențială (2.1), dolul (2.2) și violența (2.3), leziunea, care este și ea inclusă de art. 1206 alin. (2) NCC în această categorie, nefiind incidentă.

2.1. Eroarea esențială

286. Potrivit dispozițiilor art. 1207 alin. (1) NCC, eroarea produce efecte doar atunci când este esențială în sensul dispozițiilor alin. (2) al aceluiași text de lege^[6].

Dacă eroarea asupra „naturii sau obiectului contractului”, ori eroarea asupra „identității obiectului prestației sau asupra unei calități a acestuia ori asupra unei împrejurări considerate esențiale de către părți în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat” sunt mai greu de conceput în materie de liberalități, în schimb eroarea asupra persoanei beneficiarului poate produce efecte juridice având în vedere caracterul *intuitu personae* al acestor acte. Este

^[1] Pentru unele rezerve totuși, care însă nu au avut câtuși de puțin darul de a convinge, a se vedea M.D. BOCȘAN, *Considerații asupra dolului în materie de liberalități*, Dreptul nr. 7/2001, pp. 80-81.

^[2] Pentru violență, de la data încetării acesteia [lit. a)]; pentru dol, de la data descoperirii sale [lit. b)]; iar pentru eroare esențială din ziua când cel în drept să acționeze a cunoscut cauza de anulare, însă nu mai târziu de 18 luni de la data încheierii actului [lit. c)].

^[3] C.A. București, s. a 3-a civ., dec. nr. 567/1995, *Curtea de Apel București. Culegere 1993-1998*, cit. supra, pp. 89-90.

^[4] V. ECONOMU, *Notă la sent. civ. nr. 1856/1955 a Trib. rai. Sighișoara*, LP nr. 7/1956, p. 892; Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 98/1982, p. 63; AL. BACACI, *op. cit.*, pp. 20-22.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 56, nr. 1049.

^[6] Conform dispozițiilor art. 1207 alin. (2) NCC, „eroarea este esențială:

1. când poartă asupra naturii sau obiectului contractului;
2. când poartă asupra identității obiectului prestației sau asupra unei calități a acestuia ori asupra unei alte împrejurări considerate esențiale de către părți în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat;
3. când poartă asupra identității persoanei sau asupra unei calități a acesteia în absența căreia contractul nu s-ar fi încheiat”.

astfel cazul erorii dispunătorului asupra identității sau a unei calități a beneficiarului, dacă liberalitatea s-a făcut în considerarea acestei calități^[1], cum este cazul atunci când testatorul gratifică o persoană crezând că este fiul său natural, dar în realitate se dovedește că nu este fiul său.

287. Eroarea-viciu de consimțământ nu se confundă cu desemnarea inexactă de către dispunător a obiectului liberalității sau a persoanei beneficiarului, adică „eroarea în exprimarea voinței”^[2], căci în timp ce prima atrage nulitatea relativă a liberalității, cea de a doua nu afectează validitatea ei, punând doar problema interpretării voinței dispunătorului sau rectificării erorii comise de către acesta^[3].

288. În materie de liberalități este esențială intenția de a gratifica a dispunătorului (*supra* nr. 239 și urm.). Această intenție are însă la bază întotdeauna un anume motiv subiectiv al dispunătorului. Eroarea dispunătorului asupra motivului impulsiv (cauzei mediate) atrage anularea liberalității^[4].

Eroarea asupra cauzei liberalității poate să se confunde cu eroarea asupra calităților beneficiarului (dispunătorul a crezut că beneficiarul este copilul său, dar în realitate nu este), dar poate fi și independentă de aceasta, cum se întâmplă, de pildă, când testatorul dispune în credința greșită că nu are moștenitori legali sau se înșală asupra regimului juridic al rezervei succesoriale etc.^[5]

Așa cum s-a subliniat, numai printr-o interpretare abuzivă s-ar putea susține că modificarea ulterioară testamentului a condițiilor care l-au determinat pe testator să dispună într-un anumit fel (de exemplu, testează în favoarea fiului său infirm și a nurorii sale în credința că aceasta din urmă îl va îngriji pe cel dintâi, dar ulterior nora introduce divorțul) ar constitui o eroare asupra cauzei, în realitate fiind vorba de o *dispariție a cauzei* care pune problema caducității testamentului, iar nu a anulării pentru vicii de consimțământ^[6] (*infra* nr. 770).

Eroarea asupra cauzei atrage sancțiunea nulității relative a liberalității, în condițiile în care aceasta este atrasă de eroarea-viciu de consimțământ^[7].

2.2. Dolul

289. Potrivit dispozițiilor art. 1214 alin. (1) NCC dolul viciază consimțământul „când partea s-a aflat într-o eroare provocată de manoperele frauduloase ale celeilalte părți ori când acesta a omis, în mod fraudulos, să îl informeze pe contractant asupra unor împrejurări pe care se cuvenea să le dezvăluie”.

Textul, se aplică atât donațiilor, cât și testamentelor, cu precizarea că în acest din urmă caz, evident, nu poate fi vorba de parte contractantă, ci de testator, autor al actului juridic unilateral care este testamentul.

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 266-267, nr. 184; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 220, nr. 263.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 266, nr. 183.

^[3] J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 7, nr. 22.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 267-268, nr. 185; FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 220, nr. 263; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 57-59, nr. 1051.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 57-58, nr. 1051.

^[6] *Idem*, pp. 58-59.

^[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 59, nr. 1052; GH. BELEIU, *op. cit.*, p. 148, nr. 130.

290. În materie de liberalități, se consideră prin tradiție că dolul se înfățișează sub formele specifice ale captației și sugestiei, prin care dispunătorului „i se poate sau inspira ura față de moștenitorii săi naturali sau insufla în profitul cuiva o afecțiune fondată pe cauze artificiale”^[1].

Teoretic, „sugestia constă în folosirea influenței cuiva asupra gândirii altei persoane pentru a-i inspira decizii pe care nu le-ar fi luat singură”, iar captația „este faptul de a acapara bunăvoința unei persoane pentru a obține de la aceasta avantaje a căror cauză unică constă în atașamentul pe care a urmărit să-l inspire acesteia”^[2].

În vechiul drept francez captația și sugestia constituiau cauze distincte de anulare a liberalităților^[3]. Practic însă, în dreptul modern (începând cu Codul civil Napoleon din 1804), cele două noțiuni și-au pierdut semnificația proprie^[4], fiind întrebuințate pentru a desemna, adesea fără o diferențiere clară între ele – de altfel, inutilă –, dolul în materie de liberalități, formă a erorii provocate.

291. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1214 NCC, dolul presupune cu necesitate întrebuințarea unor *manopere dolosive*, adică mijloace frauduloase, noțiune larg concepută de doctrină și jurisprudență și constând în manevre de regizare a unor situații, utilizarea unor minciuni sau păstrarea unei tăceri dolosive^[5].

Asemenea manopere se pot concretiza, de exemplu, în: sechestrarea dispunătorului, interceptarea corespondenței acestuia, îndepărtarea de rude și prieteni ori insinuarea unor calomnii la adresa acestora, abuzul de influență sau autoritate (mai ales în cazul persoanelor în vârstă sau suferinde) etc.^[6].

Simularea de grijă și afecțiune, ca și prestarea interesată a unor servicii și îngrijiri în favoarea dispunătorului, nu sunt în sine fapte frauduloase, anormale, astfel încât nu pot fi sancționate, indiferent de impuritatea gândurilor persoanei care le prestează^[7]. După unii autori, pentru realizarea dolului este necesară o pluralitate de manopere frauduloase^[8],

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 270, nr. 187.

Pentru dezvoltări, a se vedea și I. NAJJAR, *Disposition à titre gratuit (2e acte de volonté)*, cit. *supra*, p. 17 și urm., nr. 150 și urm.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 272, nota 2 subsol.

În același sens, a se vedea și Y. FLOUR, F.-J. PANSIER, *Règles de fond des donations: parties au contrat*, în *Droit patrimonial de la famille*, cit. *supra*, p. 778, nr. 312.63.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 270-272, nr. 187.

[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 60, nr. 1054.

Pentru o încercare de diferențiere, totuși, însă fără nicio utilitate practică, a se vedea M.D. BOCȘAN, *Considerații asupra dolului în materie de liberalități*, cit. *supra*, p. 79 și urm. Autorul citat, după ce evocă faptul că în doctrină „s-a încercat conturarea unei distincții mai clar și mai just ilustrate”, își propune să pornească „în direcția astfel deschisă” (p. 83), pentru a conchide totuși că „reținerea sugestiei și captației depind, în final, de aprecierea în fapt” (p. 85), ceea ce înseamnă că s-a revenit printr-un detur inutil la punctul de unde s-a plecat.

[5] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 60, nr. 1054; D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I...*, cit. *supra*, p. 289 și urm., nr. 699 și urm.

[6] M. ELIESCU, *op. cit.*, pp. 178-179; AL BACACI, *op. cit.*, pp. 21-22; CSJ, s. civ., dec. nr. 2447/1991, Dreptul nr. 7/1992, pp. 78-79; FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 221, nr. 264; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 45, nr. 118.

[7] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1031/1973, RRD nr. 3/1974, p. 1974; CSJ, s. civ., dec. nr. 2447/1991, cit. *supra*; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 61.

[8] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 221, nota 4.

iar după alții este suficientă și una singură dacă are destulă pondere în luarea deciziei de a dispune^[1].

292. Pentru a fi întrunite condițiile dolului, nu este suficientă doar îndeplinirea unor manopere frauduloase, cerându-se și ca acestea să fi constituit factorul determinant (*cauza liberalității*), în sensul că fără exercitarea lor dispunătorul nu ar fi făcut actul de liberalitate^[2]. Este o chestiune de fapt care se probează prin orice mijloc de dovadă.

În sine, obiectiv, niciun fapt dolosiv nu poate constitui viciu de consimțământ, ci doar în măsura în care, subiectiv, de la caz la caz, în funcție de situația și caracteristicile personale ale fiecărui dispunător, se dovedește că l-a influențat pe acesta, inducându-l în eroare.

293. Dolul este sancționat nu numai când provine de la beneficiarul liberalității, ci și atunci când provine de la un terț, indiferent că este vorba de testament, în cazul căruia, fiind vorba despre un act unilateral, lucrul este firesc, sau de donație, în cazul căreia, fiind vorba despre un contract, avem de a face cu o derogare de la dreptul comun. De aici transpare grija acordată protecției voinței dispunătorului, sancționându-se viciul de consimțământ ca atare, iar nu delictul civil în sine, trecându-se astfel dincolo de principiul caracterului personal al pedepsei^[3].

Anularea unei liberalități pentru dol poate surveni chiar dacă beneficiarul acesteia nu a avut nicio înțelegere cu autorul dolului și indiferent dacă a cunoscut sau nu faptul că dispunătorul a fost indus în eroare prin manoperele dolosive desfășurate de terț^[4].

294. Potrivit dispozițiilor art. 1215 alin. (1) NCC, „partea care este victima dolului unui terț nu poate cere anularea decât dacă cealaltă parte a cunoscut sau, după caz, ar fi trebuit să cunoască dolul la încheierea contractului”.

Din maniera în care este formulat art. 1215 alin. (1) NCC pare a rezulta că niciun contract nu ar putea fi anulat la cererea părții induse în eroare de către un terț, fără ca cealaltă parte contractantă să fi cunoscut sau să fi trebuit să cunoască dolul la încheierea contractului. În realitate, în cazul donației, se admite în mod tradițional că donatorul poate cere anularea chiar dacă donatarul este inocent. Aceasta întrucât, spre deosebire de contractele oneroase, în care fiecare parte făcând un sacrificiu în contrapartidă a ceea ce primește, anularea contractului este susceptibilă de a-i dăuna părții inocente, iar aceasta nu poate fi obligată să suporte o asemenea daună (*certat de damano vitando*), pe când în cazul donației, donatarul nedând nimic în schimb, anularea nu îi cauzează o daună propriu-zisă, ci doar îl lipsește de un câștig (*certat de lucro captando*), astfel încât anularea contractului se justifică dacă se dovedește că dolul a viciat consimțământul donatorului,

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 61.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., p. 275, nr. 188; FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 221; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1917/1974, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 213; CSJ, s. civ., dec. nr. 1160/1992, *Dreptul* nr. 8/1993, p. 82.

[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 62, nr. 1055.

Pentru acest motiv, nu putem fi de acord cu susținerea potrivit căreia anularea testamentului pentru captație și sugestie pe temeiul art. 960 C. civ. 1864 ar fi eronată, întrucât asimilarea testamentului cu alte acte juridice ar fi „inadecvată”, avansându-se ideea sancționării pe temeiul încălcării unei „obligații generale (...) de abstențiune de la orice dol” (M.D. BOCȘAN, *Considerații asupra dolului în materie de liberalități*, cit. supra, pp. 80-81.), ceea ce ar duce la concluzia inacceptabilă că numai autorul dolului ar putea fi obligat la suportarea sancțiunii anulării, iar nu și beneficiarul legatului care nu a comis dolul.

[4] J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, op. cit., p. 8, nr. 31; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 188, nr. 101.

indiferent dacă donatarul a cunoscut (ori trebuia să cunoască) sau nu manoperele tertului asupra donatorului^[1], pentru identitate de rațiune, soluția impunându-se și în cazul legatelor testamentare.

2.3. Violența

295. În materie de liberalități, violența constituie viciu de consimțământ în condițiile dreptului comun (art. 1216-1220 NCC)^[2]. Ea împiedică libera manifestare a consimțământului de către dispunător.

Violența constă în determinarea dispunătorului să consimtă la încheierea liberalității sub o anumită amenințare sau constrângere. Constrângerea poate fi nu numai fizică, dar și morală, în ambele cazuri cerându-se întrunirea condițiilor prevăzute la art. 1216 NCC (temerea inspirată trebuie să fie rațională pentru persoana testatorului, având în vedere etatea, sexul și condiția acestuia).

Au fost considerate ca afectate de violență, de exemplu, liberalitățile făcute sub constrângere fizică, sub imperiul terorii inspirate de beneficiar dispunătorului sau sub amenințarea încetării îngrijirilor de care dispunătorul, în vârstă și bolnav, avea neapărată nevoie^[3].

Este indiferent dacă violența provine de la beneficiarul liberalității sau de la un tert [art. 1220 alin. (1) NCC], ori dacă s-a exercitat direct asupra dispunătorului sau asupra unor persoane apropiate acestuia [art. 1216 alin. (3) NCC]^[4].

Ea poate afecta consimțământul chiar și în cazul în care liberalitatea este încheiată. În formă autentică în fața notarului public, constrângerea poate fi indusă în cele mai diverse forme^[5].

Secțiunea a 2-a. Capacitatea

296. Regula tradițională în materie de liberalități este aceea a capacității de a dispune și de a primi, afară de cazurile anume prevăzute de lege [art. 987 alin. (1) NCC].

Incapacitățile constituie, așadar, excepții și trebuie să fie prevăzute ca atare în mod expres de lege. Ele nu pot fi deduse niciodată pe cale de interpretare.

297. Nimeni nu poate renunța în tot sau în parte la capacitatea de a dispune prin liberalități. În acest sens, în practică s-a decis că este ilicită convenția prin care o persoană s-a obligat să nu dispună prin testament de bunurile sale^[6].

298. Capacitatea (incapacitatea) poate fi *de folosință* – constă în aptitudinea/inaptitudinea conferită de lege unei persoane de a dispune prin liberalități, ori de a dobândi și poseda drepturi și de a fi titular ale acestora – sau *de exercițiu* – constă în aptitudinea/inaptitudinea

[1] În acest sens, a se vedea: H., L., et J. MAZEAUD, *Leçons de droit civil. Tome II. Premier volume. Obligations. Théorie générale*, 9-e éditions par Fr. CHABAS, Montchrestien, Paris, 1998, p. 184, nr. 192; F. TERRÉ, Ph. SIMLER, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 241, nr. 235.

[2] Pentru o prezentare a instituției, a se vedea D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I...*, cit. *supra*, p. 306 și urm., nr. 735 și urm.

[3] J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 8, nr. 28 și 29.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 269.

[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 222, nr. 265.

[6] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1644/1956, CD 1956, vol. I, p. 367.

de a încheia personal acte juridice cu privire la drepturile care fac parte din conținutul capacității de folosință.

Incapacitatea de folosință limitează (din diferite rațiuni) sfera drepturilor unor persoane, în timp ce incapacitatea de exercițiu nu îngreunează posibilitatea de a dispune sau de a dobândi un drept sau altul, ci doar exercitarea acestora, în sensul că actele juridice care implică administrarea sau dispoziția asupra bunurilor celui lipsit de capacitate de exercițiu pot fi încheiate fie de acesta asistat de ocrotitorul său legal, fie numai de reprezentantul său legal, cu sau fără autorizare prealabilă din partea unor organe de specialitate (instanței de tutelă).

Din punct de vedere al aplicabilității lor în raport cu orice persoane sau numai în raport cu o categorie anume de persoane, incapacitățile pot fi *absolute* (cele din prima categorie) sau *relative* (cele din cea de a doua categorie).

299. În cele ce urmează vom face o prezentare a incapacităților de a dispune (§1) și de a primi prin liberalități (§2), care sunt incapacități de folosință, dar care, în același timp, pot fi absolute sau relative. În același context se impune și prezentarea problemelor legate de simulația în vederea ocrotirii incapacităților prevăzute de lege (§3).

§1. Incapacitățile de a dispune prin liberalități

300. Incapacitățile de a dispune prin liberalități se împart în incapacități absolute (1.1) și incapacități relative (1.2).

1.1. Incapacitățile speciale de a dispune prin liberalități

301. În această categorie se includ: incapacitatea minorilor (I), incapacitatea interzișilor judecătorești (II) și incapacitatea persoanelor insolabile (III).

Incapacitatea minorilor și interzișilor judecătorești de a dispune prin liberalități intră în categoria incapacităților de folosință, întrucât restrâng posibilitatea acestora de a încheia asemenea acte^[1].

^[1] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 286, nr. 197; M. MATHIEU, *J.-Cl. civ. Art. 903 et 904*, 1995, p. 3, nr. 2; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 562, nr. 1349; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 225, nr. 270; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 65; nr. 1064; F. TERRÉ, PH. SIMLER, Y. LEQUETTE, *Droit civil Les obligations*, 9-e édition, Précis Dalloz, Paris, 2005, p. 112, nr. 97; O. UNGUREANU, C. JUGASTRU, *Drept civil. Persoanele*, *cit. supra*, p. 105.

În mod curios, există totuși autori în dreptul nostru care susțin opinia, singulară și vădit inacceptabilă, că această incapacitate ar fi una „specială de exercițiu” (în acest sens, a se vedea I. REGHINI, *Persoana fizică – subiect al raporturilor de drept civil*, precum și P. VASILESCU, *Actul juridic civil*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *op. cit.*, p. 158, respectiv, p. 415. Autorii, în mare, reiau aceleași opinii și în ediția 2013 a aceleiași lucrări: *Introducere în dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013). Eroarea acestor autori constă în faptul că pornesc de la premise false, unul de la opinia potrivit căreia, pe de o parte, capacitatea de exercițiu ar consta în „aptitudinea persoanei de a dobândi (s.n., D.C.) și exercita (s.n., D.C.) drepturi și de a-și asuma și executa obligații (s.n., D.C.), încheind singură și personal acte juridice” (I. REGHINI, *op. cit.*, p. 121), iar pe de altă parte că „capacitatea de a încheia acte juridice este sinonimă cu capacitatea de exercițiu” (I. REGHINI, *op. cit.*, p. 158), iar celălalt de la opinia potrivit căreia capacitatea de folosință nu ar fi nici mai mult nici mai puțin decât „sinonimul ființei juridice a omului, ființă care există de la naștere până la moarte. Bref, capacitatea de folosință este o categorie juridică care depășește cu mult analiza actului juridic civil” (P. VASILESCU, *op. cit.*, p. 415). Or, juridic, lucrurile sunt clare (și așa trebuie să rămână), una este capacitatea de a încheia (pur și simplu) un act juridic pentru că părțile au aptitudinea legală de a dobândi drepturile sau de a-și asuma obligațiile la care se referă acel act, problemă care ține de

I. Incapacitatea minorilor

302. Persoanele care nu au împlinit vârsta majoratului (minorii) sunt lipsite în tot sau în parte de capacitatea de exercițiu, ceea ce atrage un regim juridic special, în sensul că nu pot încheia singure acte juridice, ci numai fie prin reprezentanții lor legali (minorii sub 14 ani), fie personal, dar cu asistarea lor de părinți sau tutori (minorii între 14-18 ani) [art. 41 și art. 43 alin. (1) lit. a) și alin. (2) NCC], iar atunci când este vorba despre acte juridice de dispoziție, în ambele situații, și cu avizul consiliului de familie și autorizarea instanței de tutelă [art. 144 alin. (2) NCC].

Este vorba despre o incapacitate de protecție, care asigură celor imaturi posibilitatea de a participa la încheierea de acte juridice, dar fie prin, fie sub controlul părinților, tutorilor, consiliului de familie și al instanței de tutelă pentru a-i feri de propriile greșeli.

Datorită faptului că liberalitățile sunt acte de dispoziție excepționale, mai grave pentru patrimoniu decât actele de dispoziție cu titlu oneros, întrucât sunt făcute fără a primi un echivalent, regimul lor juridic este mai restrictiv din punct de vedere al dispunătorului decât cel al actelor cu titlu oneros.

303. Conform dispozițiilor art. 988 alin. (1) NCC, „cel lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă nu poate dispune de bunurile sale prin liberalități, cu excepția cazurilor prevăzute de lege”. Prin urmare, minorii și interzișii judecătorești sunt lipsiți de capacitatea de folosință de a face liberalități, indiferent dacă este vorba de donații sau de legate testamentare.

capacitate (incapacitatea) de folosință, și alta este aptitudinea de a încheia personal un act juridic, fără ca legea să impună ca necesară reprezentarea sau asistarea de un terț, problemă care ține de capacitatea (incapacitatea) de exercițiu. Autorii la care am făcut trimitere fac unele confuzii inadmisibile. Astfel, unul (I. REGHINI), confundă *capacitatea juridică* (definită ca „aptitudinea de a deveni titular de drepturi sau de obligații și de a le exercita” – G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 12-e édition, Montchrestien, Paris, 2005, p. 214, nr. 473), cu una din subdiviziunile sale – *capacitatea de exercițiu* (într-o doctrină de incontestabilă autoritate s-a subliniat că „capacitatea juridică se subdivide în capacitate de exercițiu și capacitate de folosință” – G. CORNU, *Droit civil. Introduction...*, cit. supra, p. 214, nr. 473). Celălalt (P. VASILESCU), confundă *personalitatea juridică* (care înseamnă „aptitudinea de a deveni subiect de drept” – G. CORNU, *Droit civil. Introduction...*, cit. supra, p. 213, nr. 469, fiind o noțiune mai generală decât capacitatea juridică și, deci, și componentele sale – capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu) cu *capacitatea de folosință*. Într-adevăr, nu ne rămâne decât să-l cităm pe G. CORNU (*op. cit.*, pp. 214-215, nr. 475), care precizează că „absența personalității juridice s-ar defini ca o incapacitate generală de folosință. Dacă ar fi admisă, o incapacitate generală de folosință ar echivala cu lipsa personalității juridice. În limitele lor (fixate de lege – n.n., D.C.), incapacitățile speciale de folosință sunt atingeri ale personalității juridice (...), amputări parțiale ale acesteia”. Punându-și apoi întrebarea dacă cele două noțiuni (personalitatea juridică și capacitatea de folosință) sunt identice, autorul citat răspunde negativ, evidențiind o dublă diferență specifică: una, constând în faptul că, în ceea ce privește capacitatea de folosință, aceasta are două componente – capacitatea politică și capacitatea civilă –, pe când personalitatea juridică este monolitică, iar alta constând în faptul că capacitatea de folosință este susceptibilă de gradare, fiind admisă existența unor incapacități speciale de folosință, cum ar fi, de exemplu, incapacitatea de a primi o liberalitate, fie în general, fie de la o anumită persoană. În continuare se arată că incapacitățile de folosință „afectează, în limitele lor, personalitatea juridică. Dar aceasta, ca aptitudine generică de a fi subiect de drept, este inalterabilă. Persoanele lovite de o incapacitate de folosință rămân subiecte de drept, care nu se bucură de toate drepturile, lipsite cum sunt, prin excepție, de anumite drepturi specificate de lege” (G. CORNU, *Droit civil Introduction...*, cit. supra, p. 215, nr. 477). Iată, așadar, că noțiunea de capacitate de folosință nu depășește deloc sfera analizei actului juridic și cu atât mai puțin „cu mult”, fiind una cât se poate de tehnică, iar nu abisală și incomprehensibilă.

În categoria persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu intră minorii sub 14 ani și interzișii judecătorești [art. 43 alin. (1) lit. a)-b) NCC], iar în categoria persoanelor cu capacitate de exercițiu restrânsă intră minorii între 14-18 ani [art. 41 alin. (1) NCC]^[1].

Articolul 146 alin. (3) NCC completează stipulând că „minorul nu poate să facă donații, altele decât darurile obișnuite potrivit stării lui materiale”, daruri care, așa cum am văzut (*supra* nr. 266), practic scapă rigorilor regimului juridic obișnuit al liberalităților, iar art. 144 alin. (1) NCC stipulând că nici tutorele, în cazul minorului sub 14 ani, „nu poate, în numele minorului, să facă donații”, excepție făcând „darurile obișnuite, potrivit cu starea materială a minorului”.

304. Potrivit dispozițiilor art. 40 NCC, „pentru motive temeinice, instanța de tutelă poate recunoaște minorului care a împlinit vârsta de 16 ani capacitatea deplină de exercițiu”. Dobândind o capacitate de exercițiu anticipată deplină, în condițiile textului de lege mai sus menționat, minorul dobândește prin acesta și capacitatea de a face liberalități, fără niciun fel de restricții.

305. Incapacitatea de folosință a minorilor în privința liberalităților se fundamentează pe ideea necesității protejării acestora și a moștenitorilor lor împotriva actelor ale căror consecințe nu le pot aprecia singuri datorită insuficienței dezvoltării mentale și a influențelor la care pot fi supuși cu ușurință din partea altor persoane^[2]. De aceea, sancțiunea încălcării dispozițiilor legale referitoare la această incapacitate este, în principiu, nulitatea relativă a liberalității^[3].

306. În conformitate cu dispozițiile art. 987 alin. (2) NCC, „condiția capacității de a dispune prin liberalități trebuie îndeplinită la data la care dispunătorul își exprimă consimțământul”, respectiv, la data la care donatorul consimte la donație sau data la care testatorul încheie testamentul.

307. Dreptul la acțiunea în anulare pentru lipsa capacității de folosință, în cazul donațiilor, aparține donatorului sau moștenitorilor săi universali sau cu titlu universal și se naște de la data actului de donație, dacă are reprezentanți sau ocrotitori legali, după caz, sau, în caz contrar, de la data ajungerii acestuia la vârsta majoratului sau de la data dobândirii capacității de exercițiu anticipate^[4], termenul de prescripție fiind de 3 ani.

308. În cazul legatelor, dat fiind faptul că vectorul acestora este întotdeauna un testament, iar acesta este un act esențialmente revocabil, dispunătorul poate oricând revoca legatul atât timp cât este în viață, iar dacă, ajuns la vârsta majoratului, testatorul nu-și revocă testamentul se prezumă că l-a confirmat, moștenitorii săi nemaiputând să ceară anularea după decesul său. Moștenitorii universali sau cu titlu universal ai testatorului pot însă introduce acțiunea în anulare dacă testatorul nu a împlinit încă vârsta majoratului până

^[1] Spre deosebire de noul Cod civil, sub regimul reglementării anterioare, persoanele sub 18 ani (minorii) nu puteau face donații [art. 133 alin. (3) C. fam.], iar cei sub 16 ani nici legate testamentare (art. 806 C. civ. 1864), însă minorii între 16-18 ani puteau dispune prin legate testamentare de jumătate din ceea ce puteau dispune ca majori, fiind într-o situație de incapacitate parțială de folosință (art. 807 C. civ. 1864).

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 288-289, nr. 200.

^[3] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 337, nr. 463; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 246, nr. 306; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 88, nr. 1104.

^[4] M. MATHIEU, *op. cit.*, p. 3, nr. 6.

la data decesului său, iar de la data decesului nu au trecut mai mult de 3 ani, altminteri acțiunea fiind prescrisă extinctiv.

II. Incapacitatea interzișilor judecătorești

309. Datorită faptului că, în conformitate cu dispozițiile art. 43 alin. (1) NCC, interzișii judecătorești se află în aceeași situație cu minorii care nu au împlinit vârsta de 14 ani, fiind lipsiți de capacitatea de exercițiu și deci și de capacitatea de folosință [art. 988 alin. (1) NCC], aceștia vor avea un regim juridic identic celui al minorilor sub 14 ani.

Așadar, până la ridicarea interdicției, interzișii judecătorești nu pot face valabil liberalități nici dacă, prin ipoteză, s-ar afla într-un interval de luciditate la data întocmirii actului^[1].

310. O dispoziție legală specifică acestei categorii de persoane, care se referă la donații, nu și la legate, este cea de la art. 175 NCC, conform căruia „din bunurile celui pus sub interdicție judecătorească, descendenții acestuia pot fi gratificați de tutore, cu avizul consiliului de familie și cu autorizarea instanței de tutelă, fără însă să se poată da scutire de raport”.

III. Incapacitatea persoanelor insolabile de a face liberalități

311. Cu titlu de noutate, art. 12 alin. (2) NCC stipulează că „nimeni nu poate dispune cu titlu gratuit, dacă este insolubil”. Este vorba despre o consacrare expresă a principiului potrivit căruia *nemo liberalis nisi liberatus* (nimeni nu poate gratifica înainte de a-și plăti datoriile), care avea în dreptul nostru o aplicabilitate limitată doar la liberalitățile pentru cauză de moarte (legate) și numai cu privire la faptul că acestea nu puteau fi executate decât după plata creditorilor moștenirii^[2].

În lumina dispozițiilor art. 12 alin. (2) NCC rezultă că avem de a face cu o adevărată incapacitate de folosință, persoanele insolabile^[3] fiind lipsite de dreptul de a dispune de bunurile lor prin liberalități, atât prin acte între vii (donații), cât și prin acte *mortis causa* (legate).

312. Incapacitatea este temporară, durând atât timp cât durează insolabilitatea. Este vorba despre o incapacitate de protecție instituită în favoarea creditorilor celui aflat în stare de insolabilitate^[4].

313. Sancțiunea atrasă de încălcarea interdicției este aceea a nulității relative, care poate fi cerută doar de cei protejați de lege prin instituirea ei, și anume, creditorii dispunătorului, dar numai atât timp cât starea de insolabilitate existentă la data liberalității subzistă și la momentul aplicării sancțiunii.

În cazul legatelor, care fiind acte juridice *mortis causa*, nu produc efecte decât de la data decesului dispunătorului, nulitatea se acoperă dacă între momentul actului de dispoziție și data deschiderii moștenirii dispunătorul a ieșit din starea de insolabilitate.

^[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 177, nr. 94.

^[2] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 346, nr. 453 și p. 410, nr. 547.

^[3] Insolabilitatea este o stare deficitară a patrimoniului debitorului care se caracterizează prin faptul că valoarea elementelor de pasiv este mai mare decât a celor de activ.

Rămâne de văzut cum se va putea determina practic o asemenea stare în privința persoanelor fizice și cum vor fi protejate interesele terților de bună-credință față de actele de liberalitate anulabile ale celui insolubil.

^[4] Până la adoptarea textului de lege aici analizat, creditorii nu se puteau apăra contra actelor de dispoziție ale debitorului insolubil decât *post factum* pe calea acțiunii pauliene.

1.2. Incapacități relative de a dispune prin liberalități

314. Incapacitățile relative de a dispune prin liberalități, spre deosebire de cele absolute, care se referă la persoane care nu pot face donații și legate în favoarea nimănui, sunt incapacități care privesc persoane care au deplina capacitate de exercițiu, așadar capacitatea de a dispune, în general, prin liberalități, mai puțin în favoarea unor anumite persoane.

315. Numite și „incapacități de suspiciune”^[1], acestea se întemeiază pe prezumții irefragabile de captație, având în vedere situațiile speciale, susceptibile de abuz de influență în care se află dispunătorii față de beneficiarii liberalităților. Ele nu pot fi extinse la alte categorii de persoane decât cele anume prevăzute de lege, dispozițiile care le instituie fiind de strictă interpretare.

316. Incapacitățile în discuție sunt de a dispune, nu de a primi liberalități, deoarece existența sau inexistența acestora se apreciază întotdeauna în raport cu momentul când sunt făcute, or, potrivit dispozițiilor art. 987 alin. (2) NCC, „condiția capacității de a dispune prin liberalități trebuie îndeplinită la data la care dispunătorul își exprimă consimțământul”, în vreme ce capacitatea de a primi prin donații se apreciază în raport cu data la care donatarul acceptă liberalitatea [art. 987 alin. (3) NCC], iar capacitatea de a primi prin legat se apreciază în raport cu momentul deschiderii moștenirii [art. 987 alin. (4) NCC].

317. În categoria incapacităților relative de a dispune prin liberalități se includ incapacitatea majorului de a dispune în favoarea reprezentantului sau ocrotitorului legal avut în timpul minorității sau interdicției, până la descărcarea acestora de gestiune de către instanța de tutelă (I), incapacitatea persoanei aflate în îngrijire de a dispune în favoarea medicilor, farmaciștilor sau a altor persoane, în perioada în care se află sub îngrijirea de specialitate a acestora pentru boala care este cauza decesului lor (II), incapacitatea persoanelor beneficiind de asistență religioasă pe timpul bolii care este cauza decesului lor de a dispune în favoarea preoților sau a altor persoane care acordă acea asistență (III) și incapacitățile speciale în materia legatelor, reglementate de art. 991 NCC (IV). În final, urmează să prezentăm sancționarea simulației în privința incapacităților de a dispune prin liberalități (V).

I. Incapacitatea majorului de a dispune în favoarea reprezentantului sau ocrotitorului legal avut în timpul minorității sau interdicției, până la descărcarea acestora de gestiune de către instanța de tutelă

318. Conform prevederilor art. 988 alin. (2) NCC, nici chiar după dobândirea capacității depline de exercițiu, persoana care a fost lipsită de capacitatea de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă, „nu poate dispune prin liberalități în favoarea celui care a avut calitatea de reprezentant ori ocrotitor legal al său, înainte ca acesta să fi primit de la instanța de tutelă descărcare pentru gestiunea sa. Se exceptează situația în care reprezentantul ori, după caz, ocrotitorul legal este ascendentul dispunătorului”.

319. Rațiunea acestei incapacități este aceea de a-l proteja pe minor sau interzisul judecătoresc, chiar dacă a (re)dobândit capacitatea deplină de exercițiu, împotriva abuzului de influență pe care ar putea-o exercita până la descărcarea de gestiune cei care au avut calitatea de reprezentant sau ocrotitor legal pe perioada minorității sau a interdicției și se întemeiază pe o prezumție absolută de captație.

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 75.

320. Sancțiunea acestei incapacități este nulitatea relativă a liberalității, care poate fi invocată de cei lipsiți de capacitatea de a dispune în asemenea situații, precum și de moștenitorii lor universali sau cu titlu universal.

II. Incapacitatea persoanelor aflate în îngrijire de a dispune în favoarea medicilor, farmaciștilor sau altor persoane în perioada în care se află sub îngrijirea de specialitate a acestora pentru boala care este cauza decesului lor

321. Articolul 990 alin. (1) prevede că „sunt anulabile liberalitățile făcute medicilor, farmaciștilor sau altor persoane, în perioada în care, în mod direct sau indirect, îi acordau îngrijiri de specialitate dispunătorului pentru boala care este cauza decesului”.

A. Persoanele cărora cel aflat în îngrijire nu le poate face liberalități

322. Textul de lege citat îi vizează în primul rând pe medici, adică persoanele care exercită profesiunea de medic în temeiul unei diplome de licențiat în medicină.

Practica judiciară și doctrina au asimilat acestei categorii și pe șarlatanii care nu posedă diploma de medic, dar exercită în fapt, ilegal această profesiune sau desfășoară activități paramedicale^[1].

323. Farmaciștii vor cădea sub incidența incapacității numai în ipoteza în care și-ar depăși atribuțiile firești (vânzarea de medicamente) și ar trece la îngrijirea efectivă a unui bolnav, prescriind tratamente^[2].

324. Spre deosebire de art. 810 C. civ. 1864, care conținea o reglementare similară, dar se referea doar la medici și farmaciști, art. 990 alin. (1) NCC îi vizează nu numai pe medici și farmaciști, ci și pe alte persoane care „direct sau indirect, acordau îngrijiri de specialitate dispunătorului”.

Este vorba atât de personalul medical auxiliar care acordă îngrijiri pacientului, fie sub îndrumarea unui medic, fie independent, cum este cazul surorilor și asistentelor medicale, infirmierilor etc., dar și de persoane de altă specialitate care acordă îngrijiri pacientului, cum este cazul unui kinetoterapeut sau al unui dietetician, dacă activitățile desfășurate de aceștia au legătură, fie ea și indirectă, cu tratarea bolii dispunătorului.

În schimb, nu intră sub incidența acestei incapacități, nefiind anulabile pe acest motiv, liberalitățile făcute în favoarea unei menajere, chiar și în cazul în care în contractul de muncă a acesteia a fost stipulată de angajator o clauză care îi interzicea acesteia să primească liberalități de la clienții serviți, soluție care se întemeiază, pe de o parte, pe principiul efectelor relative ale contractului, iar pe de altă parte, pe principiul potrivit căruia incapacitățile nu pot fi instituite decât pe cale legală, nu și contractuală^[3].

325. Dacă dispunătorul a fost tratat de mai mulți medici, farmaciști sau alte persoane, dar unii dintre aceștia l-au tratat de o altă boală decât cea de care acesta a decedat (de exemplu, un medic curant îl tratează pe dispunător de reumatism, dar acesta decedează din cauza unei hemoragii intestinale) în privința acestora din urmă incapacitatea nu funcționează,

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 328-329, nr. 239; B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, *J.-Cl. Civ. Art. 909*, actualizat de J. DE SAINT-AFFRIQUE, 1997, p. 4, nr. 12.

^[2] B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, J. DE SAINT-AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 5, nr. 19.

^[3] Cass. 1-re civ., 25 sept. 2013, *Obs.* Y.-M. LAITHIER și *Obs.* J.-S. BORGHETTI, R.L.D.C. nr. 1/2014, p. 20 și p. 32.

deoarece textul de lege, instituind incapacitatea bolnavilor, țintește să înlăture pericolele de captație și sugestie, fiind unul de excepție, deci, de strictă interpretare, nevizând decât persoanele care i-au îngrijit pe dispunător de „boala care este cauza decesului”, iar nu orice altă persoană care i-a acordat îngrijiri medicale, pentru alte boli care nu au legătură cu decesul dispunătorului^[1].

326. Rațiunea instituirii incapacității bolnavilor aflați într-o asemenea situație se regăsește într-o prezumție absolută de captație și sugestie exercitate asupra lor, prezumție care nu poate fi combătută prin niciun mijloc de dovadă, dată fiind situația de dependență în care se află autorul liberalității în situațiile vizate de lege^[2].

B. Condițiile în care poate fi reținută incapacitatea

327. Pentru a opera incapacitatea, se cer a fi întrunite următoarele condiții:

(i) *dispunătorul să sufere de o boală din cauza căreia decedează.* Din dispozițiile art. 990 alin. (1) NCC rezultă că incapacitatea vizează o persoană care suferă de o boală din cauza căreia decedează, fiind așadar vorba despre o boală gravă, letală, iar nu o maladie oarecare;

(ii) *dispunătorul să se afle în îngrijirea unui medic, farmacist sau unei alte persoane pentru tratarea directă sau indirectă a bolii de care suferă.* Îngrijirile trebuie să fie legate de boala care a constituit cauza decesului dispunătorului, nu unele legate de o maladie care nu are nicio legătură cu decesul lui^[3].

Îngrijirile pot fi legate direct de boala care a constituit cauza decesului, cum sunt, de pildă, tratamentele oncologice, dar și indirect – cum precizează expres în prezent art. 990 alin. (1) NCC –, așa cum a fost cazul într-o speță, în care incapacitatea a fost reținută în legătură cu un tratament accesoriu tratamentului principal oncologic constând în asistarea psihologică a bolnavului de către un medic psihiatru-psihianalist^[4].

Incapacitatea funcționează de la momentul în care boala este diagnosticată ca atare și cunoscută atât de bolnav, cât și de medic și până la data decesului, indiferent care ar fi durata bolii respective^[5].

(iii) *liberalitatea să fi fost făcută de dispunător în perioada în care era sub îngrijirea medicului farmacistului sau a altei persoane.* Se cere ca dispunătorul să fi făcut liberalitatea în perioada stării de dependență în care este pus de maladia letală. De aceea incapacitatea nu funcționează în cazul în care liberalitatea este făcută fie înaintea acordării îngrijirilor și fără legătură cu acestea^[6] ori, simetric invers, după ce acestea au încetat, cum se întâmplă, de pildă, atunci când dispunătorul apelează la serviciile altui medic, concediindu-l pe cel în favoarea căruia, ulterior, face liberalitatea.

^[1] Cass. 1-re civ., 1 juill. 2003, cu *Concluziile avocatului general* J. SAINT-ROSE, Recueil Dalloz nr. 35/2003, pp. 2404-2406 și *Note* de N. PETERKA, Rép. Defrénois 2004, art. 37853.

^[2] N. PETERKA, *Note, loc. cit. supra.*

^[3] Această condiție nu este îndeplinită atunci când, de pildă, medicul l-a îngrijit pe dispunător de bronșită cronică, iar acesta decedează de infarct (C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 2045/1999, *Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999*, Ed. Rosetti, București, 2001, pp. 163-165).

^[4] Cass. 1-re civ., 4 nov. 2010, *Obs.* C. GOLDIE-GENICON, Rev. des contr. nr. 2/2011, p. 563.

^[5] N. PETERKA, *Note, loc. cit. supra.*

^[6] B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, J. DE SAINT-AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 9, nr. 50.

C. Excepții de la incapacitățile prevăzute la art. 990 alin. (1) NCC

328. Din dispozițiile art. 990 alin. (2) NCC rezultă că incapacitatea nu funcționează când cel gratificat în condițiile prevăzute la alin. (1) al aceluiași text de lege, au calitatea de:

- soț, rudă în linie dreaptă sau colateral privilegiat [lit. a)];
- rudă până la gradul patru inclusiv cu dispunătorul, dacă, la data liberalității, dispunătorul nu are soț și nici rude în linie dreaptă sau colaterali privilegiați [lit. b)], cazuri în care cei gratificați pot beneficia de liberalități, dată fiind legătura apropiată dintre dispunător și beneficiar, suspiciunea de captație sau sugestie nu mai subzistă^[1].

D. Sancțiunea incapacității

329. Pornind de la rațiunea instituirii incapacității, care este aceea de a ocroti pe bolnav și familia acestuia împotriva liberalităților suspectate de a fi date sub influența captației sau sugestiei, sancțiunea aplicabilă acestora este cea a nulității relative, de protecție [art. 990 alin. (1) NCC]^[2].

330. În cazul donațiilor, în general, motivele de anulare pot fi invocate de donator cât timp este în viață, în termenul general de prescripție, lucru care însă, dat fiind faptul că, prin ipoteză, art. 990 alin. (1) se referă la situația în care donatorul decedează din cauza bolii pentru care este îngrijit, în cazul analizat, acesta nu va putea fi el cel care cere anularea pe temeiul dispozițiilor art. 990 NCC, putând acționa, eventual, doar pe temeiul dispozițiilor dreptului comun pentru captație și sugestie.

Legiuitorul, se pare, a avut în vedere acest lucru, prevăzând la art. 990 alin. (4) NCC că „dacă dispunătorul a decedat din cauza bolii, termenul de prescripție a dreptului la acțiunea în anulare curge de la data la care moștenitorii au luat cunoștință de existența liberalității”, textul fiind aplicabil și liberalităților testamentare.

Întrucât este vorba de o nulitate relativă, persoanele îndreptățite să ceară anularea pot confirma liberalitatea anulabilă în condițiile prevăzute de lege (art. 1010 NCC).

331. Articolul 990 alin. (5) NCC conține o dispoziție bizară potrivit căreia „în cazul în care dispunătorul s-a restabilit, legatul devine valabil, iar acțiunea în anularea donației poate fi introdusă în termen de 3 ani de la data la care dispunătorul s-a restabilit”.

Textul pare inspirat de dispozițiile art. 1820 C. civ. Québec, numai că, în acest sistem de drept, condiția anulării donației este aceea ca liberalitatea să se fi făcut „pe durata bolii *reputate mortale* (s.n., D.C.) a donatorului”, pe când în dreptul nostru condiția este ca dispunătorul să fi decedat efectiv pentru a se pune problema incapacităților prevăzute la art. 990 NCC. Dacă, în sistemul de drept al Québec-ului, dispariția viciului donației în cazul în care „donatorul se restabilește și lasă donatarul în liniștită posesiune timp de trei ani” [art. 1820 alin. (2) C. civ. Québec] este rațională, în sistemul nostru de drept „iertarea”

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 333, nr. 241; B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, J. DE SAINT-AFFRIQUE, *op. cit.*, p. 14, nr. 98.

^[2] Soluția era identică și sub regimul reglementării anterioare (I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 460, nr. 1113; E. SAFTA-ROMANO, *op. cit.*, p. 158; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 246, nr. 306; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 345, nr. 251; B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, *op. cit.*, p. 11, nr. 71; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 88, nr. 1104-1105).

Izolată, pentru soluția nulității absolute, sub reglementarea anterioară, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 185.

nu are nicio rațiune de vreme ce incapacitatea nu devine efectivă decât dacă donatorul decedează din cauza bolii pentru care i s-au acordat îngrijiri.

Cât despre prevederea potrivit căreia dacă dispunătorul s-a restabilit, „legatul devine valabil”, dispoziția este și mai halucinantă căci în discuție fiind incapacitatea de a dispune a testatorului, aceasta se raportează întotdeauna la momentul când s-a întocmit testamentul [art. 987 alin. (2) NCC], legatul neavând cum să „devină valabil” pentru ceea ce se întâmplă ulterior.

Mai logic ar fi să se accepte că dacă testatorul se vindecă și nu-și revocă testamentul, rezultă că voința sa de a gratifica pe medicul său nu a fost determinată de slăbiciunea sa și de abuzul medicului, testamentul fiind valabil^[1]. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în cazul analizat, neintervenind decesul dispunătorului, nici nu se pune problema incapacității sale, de vreme ce ipoteza în care incapacitatea funcționează este aceea a decesului dispunătorului din cauza bolii de care suferă și pentru care a fost îngrijit.

III. Incapacitatea de a dispune în favoarea preoților sau a altor persoane care acordă asistență religioasă

332. Potrivit dispozițiilor art. 990 alin. (3) NCC, regulile aplicabile în cazul incapacității de a dispune prin liberalități în favoarea medicilor, farmaciștilor sau altor persoane care acordă îngrijire celui bolnav de o boală de care decedează, sunt aplicabile și „în privința preoților sau a altor persoane care acordă asistență religioasă în timpul bolii care este cauză a decesului”.

Așa cum s-a spus, „puterea asupra sufletului, la fel ca și puterea asupra corpului, inspiră temerea sugestiei și captației mergând până la prezumarea acestora”^[2].

IV. Incapacitățile de a dispune prin legate prevăzute la art. 991 NCC

333. Din aceleași rațiuni de protejare a dispunătorului care stau la baza reglementării incapacităților de a dispune în favoarea medicilor, farmaciștilor sau a preoților, art. 991 NCC instituie o serie de incapacități referitoare la capacitatea de a dispune în favoarea:

- (i) notarului public care autentifică testamentul dispunătorului;
- (ii) interpretului care a participat la procedura de autentificare a testamentului;
- (iii) martorilor care asistă la întocmirea unui testament autentic [art. 1043 alin. (2) NCC] sau a unui testament privilegiat [art. 1047 alin. (3) NCC];
- (iv) agenților instrumentatori ai testamentelor privilegiate (art. 1047 NCC);
- (v) persoanelor care au acordat, în mod legal, asistență juridică la redactarea testamentului, indiferent de forma acestuia.

334. Și această incapacitate, fiind una de protecție a dispunătorului, este sancționată cu nulitatea relativă, care are același regim juridic cu al celorlalte incapacități de a dispune.

V. Sancționarea simulației în privința incapacităților de a dispune prin liberalități

335. Conform dispozițiilor art. 992 alin. (1) NCC, anularea poate fi cerută de dispunătorii protejați prin instituirea incapacităților de a dispune mai sus analizate și în cazul donațiilor deghizate sub forma unui contract oneros sau făcute în favoarea unor persoane interpușe. Până la proba contrară, sunt prezumate ca fiind persoane interpușe ascendenții, descendenții

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 77.

^[2] *Idem*, p. 78, nr. 1085.

și soțul persoanelor prezumate de lege că profită de liberalități prin captație sau sugestie (medicii, farmaciștii, preoții etc.), precum și ascendenții și descendenții soțului acestor persoane [art. 992 alin. (2) NCC]. Presumția funcționând „până la proba contrară”, rezultă că este una relativă, care poate fi răsturnată prin dovada (practic foarte greu de făcut) că liberalitatea nu este afectată de niciun viciu.

§2. Incapacitățile de a primi liberalități

336. Incapacitățile de a primi prin liberalități pot fi de folosință (2.1) sau de exercițiu (2.2).

2.1. Incapacități de folosință

337. Incapacitățile de folosință de a primi liberalități se referă la persoanele viitoare (I), la persoanele incerte (II) și la străini și apatrizii în privința dobândirii de terenuri în România (III). În acest cadru se impune și analiza principiului specialității persoanei juridice (IV).

I. Incapacitatea persoanelor viitoare

338. Din dispozițiile art. 957 alin. (1) NCC rezultă că au capacitatea de a primi liberalități persoanele fizice concepute și persoanele juridice care au ființă legală, după caz, la data actului de donație sau la data deschiderii succesiunii^[1]. *Per a contrario*, persoanele fizice neconcepute și persoanele juridice care nu au dobândit personalitate juridică în condițiile legii nu au capacitatea de a dobândi prin liberalități.

339. Chiar dacă termenul de incapacitate utilizat în legătură cu persoanele care nu există la data donației sau a deschiderii moștenirii este oarecum impropriu^[2], consacrarea lui ca atare, pe de o parte, și considerente de ordin istoric, pe de altă parte, ce decurg din faptul că în vechiul drept francez persoanele viitoare (care nu existau la data donației sau a deschiderii moștenirii) aveau capacitatea de a dobândi liberalități, iar art. 906 C. civ. francez a avut tocmai menirea de a marca ruptura de această situație, au făcut ca acest termen să fie preferat în continuare^[3].

340. Rațiunile de a fi ale acestei incapacități decurg, pe de o parte, din concepția potrivit căreia un patrimoniu sau bun nu poate rămâne fără titular niciun moment, ceea ce ar implica indisponibilizarea obiectului liberalității pe o perioadă nedefinită de timp, iar pe de altă parte din concepția că voința testatorului trebuie să fie limitată în timp^[4].

Având în vedere aceste rațiuni, sunt interzise și legatele sub condiția formulată expres sau implicit de testator a concepției sau nașterii ulterioare a celui gratificat (*si nascitur*)^[5].

^[1] Prin excepție, persoanele morale care nu au încă personalitate juridică dobândesc o capacitate limitată de a dobândi drepturi încă de la data actului de înființare, în măsura în care le sunt necesare pentru a lua ființă în mod valabil [art. 33 alin. (3) din Legea nr. 31/1954].

Reamintim că persoanele morale dobândesc, de regulă, personalitate juridică – și deci și capacitate deplină de a dobândi prin legate – nu direct prin actul de înființare (contract, statut, act administrativ), ci ca urmare a îndeplinirii unor proceduri care implică fie anumite forme de autorizare, fie de publicitate.

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 97, nr. 1114.

^[3] A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 906*, 1996, p. 2, nr. 2; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 230-231, nr. 281.

^[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 98, nr. 1115.

^[5] A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 906*, cit. supra, p. 3, nr. 8.

341. S-a admis însă că persoanele viitoare pot fi gratificate prin intermediul unei liberalități în favoarea unei persoane care are capacitatea de a primi, cu sarcina pentru aceasta de a transmite adevăratului beneficiar al legatului obiectul acestuia la momentul la care acest lucru va fi posibil^[1]. Articolul 989 alin. (2) NCC consacră în mod expres această posibilitate stipulând că „persoana care nu există la data întocmirii liberalității poate beneficia de o liberalitate dacă aceasta este făcută în favoarea unei persoane capabile, cu sarcina pentru aceasta din urmă de a transmite bunul beneficiarului obiectului liberalității, îndată ce va fi posibil”.

În acest fel pot fi gratificați copiii ce se vor naște sau o fundație ce va fi creată pentru un anumit scop (științific, caritabil etc.)^[2].

342. În ceea ce privește persoanele juridice, art. 208 NCC prevede că, „prin excepție de la dispozițiile art. 205 alin. (3) NCC^[3] și dacă prin lege nu se dispune altfel, orice persoană juridică poate primi liberalități în condițiile dreptului comun, de la data actului de înființare sau, în cazul fundațiilor testamentare, din momentul deschiderii moștenirii testatorului, chiar și în cazul în care liberalitățile nu sunt necesare pentru ca persoana juridică să ia ființă în mod legal”.

În același sens sunt și dispozițiile art. 19 alin. (3) din O.G. nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații^[4] (modificată), potrivit căruia „dacă fundația dobândește personalitate juridică după decesul fondatorului, efectele liberalităților făcute de acesta în favoarea fundației, anterior constituirii ei, se vor produce de la data actului constitutiv, pentru fundațiile înființate prin acte între vii, iar pentru fundațiile înființate prin testament, de la data morții testatorului”. Aceasta înseamnă, implicit, acceptarea ideii că fundațiile create prin liberalități dobândesc personalitate juridică fie de la data donației, fie de la data deschiderii moștenirii, adică retroactiv, patrimoniul (bunurile) destinat(e) fundației nerămânând niciun moment fără titular^[5].

343. În mod constant, practica judiciară și doctrina au procedat la o „substituire de beneficiar”, considerând, prin interpretare, că liberalitățile nu sunt făcute în favoarea unor persoane juridice viitoare care nu au capacitatea de a primi (fundații cu un anumit scop), ci în favoarea entităților existente în a cărei grijă intră categoriile de persoane ce urmează să beneficieze în final de liberalitate (săracii dintr-o comună, bolnavii dintr-o localitate,

^[1] Cas. I, dec. nr. 68/1881, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925, p. 211, nr. 11; A. SÉRIAUX, J.-C. *Civ. Art. 906, cit. supra*, p. 4, nr. 14; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 232, nr. 284.

Cu privire la donațiile făcute persoanelor concepute, dar nenăscute, a se vedea V. PĂTULEA, *Coordonatele situației juridice specifice donației făcute copiilor doar concepuți, dar încă nenăscuți*, Dreptul nr. 1/2003, p. 63 și urm.

^[2] Un caz celebru este acela al Academiei Goncourt, care a fost creată în această manieră: mort în 1896, Edmond de Goncourt i-a instituit pe Alphonse Daudet și Léon Hennique ca legatari universali cu sarcina de a transmite obiectul legatului Academiei Goncourt, îndată ce va fi creată, operațiunea fiind validată de justiție (H. ROLAND; M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 69, nr. 186).

^[3] Potrivit acestui text de lege, persoanele juridice supuse înregistrării pot dobândi drepturi și să-și asume obligații de la data actului de înființare [așadar, înainte de a lua ființă în mod valabil, căci potrivit alin. (1) al aceluiași text de lege, asemenea persoane juridice nu dobândesc capacitate de folosință decât de la data înregistrării], „însă numai în măsura necesară ca persoana juridică să ia ființă în mod valabil”.

^[4] M. Of. nr. 39 din 31 ianuarie 2000.

^[5] Pentru o reglementare expresă în acest sens, a se vedea art. 18-2 din Legea din 4 iulie 1990 adoptată în Franța (pentru detalii, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 479, nr. 599).

studenții bursieri în străinătate etc.), cum ar fi consiliile locale (care au în grijă persoanele defavorizate), ministerele de resort etc.^[1]

344. În ceea ce privește sancțiunea, incapacitatea persoanelor viitoare de a primi prin liberalități este sancționată cu nulitatea absolută, întrucât traduce în drept principiul fundamental potrivit căruia nu poate exista patrimoniu sau drept fără titular^[2]. Nulitatea poate fi invocată așadar de orice persoană interesată, pe cale de acțiune sau pe cale de excepție, precum și de instanța de judecată din oficiu, acțiunea în declararea acesteia fiind imprescriptibilă extinctiv.

II. Incapacitatea persoanelor incerte (nedeterminate)

345. Nici Codul civil francez, nici Codul civil român nu vorbesc nicăieri de persoanele incerte (nedeterminate), dar, cu toate acestea, se consideră prin tradiție că liberalitățile (testamentele)^[3] făcute în favoarea unor asemenea persoane sunt nevalabile^[4].

În dreptul român era considerată incertă persoana despre care testatorul nu-și putea forma o idee la momentul actului de dispoziție, cum ar fi cazul instituirii ca moștenitor a „celui care va veni primul la funeraliile mele”^[5].

În urma unei evoluții în timp, astăzi, „se înțelege prin persoane incerte acelea care, datorită nedeterminării lor, nu pot figura într-un raport juridic a cărui formare presupune subiecte definite”^[6]. Aceasta nu înseamnă însă că persoana legatarului trebuie să fie individual determinată, fiind suficient ca aceasta să fie doar determinabilă, adică identificabilă după criteriile fixate de testator (de exemplu, „viitorul soț al fiicei mele”). În cazul testamentului, persoana celui gratificat nu trebuie să fie determinată la data întocmirii actului, ci, în principiu, la data când acesta începe să producă efecte, adică la deschiderea moștenirii^[7]. Astfel, este valabil testamentul făcut în favoarea angajaților testatorului din momentul decesului. Se impune precizarea că persoana legatarului poate fi determinată și ulterior deschiderii succesiunii, dar pe baza criteriilor de determinare fixate de testator (de exemplu, „las bunul scriitorului care va câștiga premiul Academiei pe anul cutare”).

Persoana beneficiarului testamentului este nedeterminată atunci când, de pildă, se referă la „o universitate” sau la „unul din cei doi părinți” etc.

[1] Astfel, s-a considerat că: legatul făcut pentru înființarea unui spital în județul cutare este făcut în favoarea aceluiași județ (Cas. I, dec. nr. 68/1881, *cit. supra*); legatul pentru înființarea unei fundații de burse în folosul instrucțiunii publice este făcut în favoarea ministerului de resort (Cas. I, dec. nr. 123/1887, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGIAN, *op. cit.*, p. 210, nr. 6) etc.

În același sens, a se vedea și: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 101 (n° 1117); J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *J.-Cl. Civ. Art. 902*, 2001, p. 23, nr. 134.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 245, nr. 504; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 98, nr. 1115; J. BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, *J.-Cl. Civ. Art. 902*, *cit. supra*, p. 27, nr. 159.

[3] Donațiile fiind făcute prin contract (act bilateral), donatarul este parte în contract, fiind așadar determinat întotdeauna.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 446-447, nr. 1076; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 239 și urm.; E. SAFTA-ROMANO, *op. cit.*, pp. 155-156; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 232-233; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 103, nr. 1120.

[5] M.D. BOȘAN, *Testamentul*, *cit. supra*, p. 46.

[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 240.

[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 103, nr. 1120.

346. Nedeterminarea persoanei beneficiarului testamentului atrage nulitatea absolută, ca și în cazul în care a fost făcut unei persoane viitoare^[1].

Unii autori văd aici mai degrabă o imposibilitate de fapt a testamentului de a produce efecte decât o nulitate.

III. Incapacitatea străinilor și apatrizilor de a dobândi prin liberalități terenuri în România

347. Articolul 41 alin. (2) teza a II-a din Constituția României din 1991, stipula în forma sa inițială că, sub sancțiunea nulității absolute, „cetățenii străini și apatrizii nu pot dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor”. Aceste dispoziții constituționale au fost preluate în termeni identici de art. 3 alin. (1) din Legea nr. 54/1998 privind regimul juridic al terenurilor (în prezent abrogată), care a mai stipulat în plus la alin. (3) al aceluiași articol că nu pot dobândi terenuri în România nici persoanele juridice străine, nici prin acte juridice între vii, nici pentru cauză de moarte.

Ca urmare a revizuirii Constituției României din anul 2003, textul constituțional menționat mai sus, devenit art. 44 alin. 2 teza a II-a, a fost reformulat în sensul că „cetățenii străini și apatrizii pot dobândi dreptul de proprietate privată asupra terenurilor numai în condițiile rezultate din aderarea României la Uniunea Europeană și din alte tratate internaționale la care România este parte, pe bază de reciprocitate, în condițiile prevăzute prin lege organică, precum și prin moștenire legală”.

Articolul 3 din Titlul X, „Circulația juridică a terenurilor”, al Legii nr. 247/2005^[2] a stipulat că „cetățenii străini și apatrizii precum și persoanele juridice străine pot dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor în România în condițiile prevăzute de legea specială”.

Legea specială la care se face trimitere este Legea nr. 312/2005 privind dobândirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor de către cetățenii străini și apatrizi, precum și de către persoanele juridice străine^[3].

Conform dispozițiilor Legii nr. 312/2005, cu condiția de a avea rezidența în România, cetățenii unui stat membru UE, apatrizii cu domiciliul într-un stat membru sau în România, precum și persoanele juridice constituite conform legislației interne a unui stat membru UE pot dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor în aceleași condiții în care o pot face cetățenii români sau persoanele juridice române (art. 3). Cetățenii statelor nemembre UE și persoanele juridice din asemenea state vor putea dobândi proprietatea asupra terenurilor în condițiile stipulate în tratatele internaționale și pe bază de reciprocitate (art. 6).

Nerezidenții în România, cetățeni ai unui stat membru UE sau apatrizi cu domiciliul într-un stat membru UE, precum și persoanele juridice cu sediul într-un stat membru UE, au obținut capacitatea de a dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor pentru sedii secundare de la 1 ianuarie 2012.

În privința dobândirii dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole și forestiere, precum și a pădurilor, capacitatea de a dobândi a devenit funcțională după 7 ani de la data de 1 ianuarie 2007 (data aderării României la UE), așadar, de la 1 ianuarie 2014, cu

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 245, nr. 304; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 103, nr. 1120; E. SAFTA-ROMANO, *op. cit.*, p. 155.

^[2] M. Of. nr. 653 din 22 iulie 2005.

^[3] M. Of. nr. 1008 din 14 noiembrie 2005. Pentru o prezentare a acestui act normativ, a se vedea C. DRĂGUȘIN, D. BÎRLOG, *Dobândirea dreptului de proprietate asupra terenurilor de către cetățenii străini, apatrizi și persoanele juridice străine după aderarea României la Uniunea Europeană*, în *Dreptul* nr. 6/2007, p. 9 și urm.

excepția celor care, fiind fermieri independenți, și-au stabilit reședința în România (în cazul apatrizilor, domiciliul), cu obligația de a păstra destinația terenurilor pe durata celor 7 ani (art. 5 din Legea nr. 312/2005).

348. S-a susținut că aceste texte legale au incidență în egală măsură asupra testamentelor care instituie legatari universali, cu titlu universal sau particular din categoria celor avute în vedere de legiuitor^[1]. Această susținere ni se pare discutabilă, deoarece în cazul testamentelor care instituie legatari universali sau cu titlu universal (ca și în cazul succesiunii legale) este vorba de conferirea unei vocații succesoriale la un patrimoniu sau cotă parte dintr-un patrimoniu, iar nu la un bun sau altul care fac parte din acestea. Vocația la o universalitate sau fracțiune dintr-o universalitate nu este știrbită în niciun fel de incapacitatea în discuție, ea fiind luată în considerare doar la partajarea patrimoniului succesoral, incapabilii primind în lotul lor alte bunuri sau echivalentul în bani al terenurilor pe care nu le pot primi^[2].

Incapacitatea este însă efectivă în cazul legatelor particulare, când vocația conferită de testator legatarului se lovește frontal de interdicția legii. Incapacitatea de a primi a legatarului se confundă în această situație cu caracterul ilicit al obiectului legatului, astfel încât legatarul nu are dreptul la echivalentul în bani al terenului. Legatul particular având ca obiect un teren nu mai pune, în cazul analizat, o simplă problemă de atribuire sau de partaj a unui patrimoniu, ci o problemă de transfer de proprietate a unui anumit bun și nu a altuia legatarului, contrar unor dispoziții legale imperative.

349. Sancțiunea incapacității străinilor, apatrizilor și societăților străine de a dobândi terenuri prin liberalități în România este nulitatea absolută a donației sau a dispoziției testamentare care o conține, iar nu a testamentului în întregul său, excepție făcând cazul în care se dovedește fie că dispoziția în discuție a fost esențială pentru întregul testament, fie că aceasta este indivizibilă în raport cu celelalte dispoziții ale testamentului.

Această sancțiune este atrasă de caracterul de ordine publică al dispozițiilor legale care o instituie.

Datorită faptului că aceste reglementări se referă la obiectul liberalităților, iar nu la forma acestora, dispoziția nulă nu poate fi confirmată de moștenitori în condițiile art. 1010 NCC, fiind vorba de o chestiune care privește ordinea publică.

Acțiunea în nulitate este imprescriptibilă, putând fi introdusă de orice persoană interesată.

IV. Principiul specialității persoanei juridice

350. Potrivit dispozițiilor art. 34 din Decretul nr. 31/1954, „persoana juridică nu poate avea decât acele drepturi care corespund scopului ei, stabilit prin lege, actul de înființare sau statut.

Orice act juridic care nu este făcut în vederea realizării acestui scop este nul”.

Pornindu-se de la prevederile acestui text de lege, în doctrina noastră s-a afirmat că acesta ar fi consacrat o limitare a capacității de folosință a persoanei juridice, adică o incapacitate de această natură^[3].

Această susținere era susceptibilă de nuanțări.

^[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 184, nr. 98.

^[2] Cu privire la dreptul străinilor, apatrizilor și societăților străine la echivalentul în bani al terenurilor, a se vedea: F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 20 și urm.; E. CHELARU, *Circulația juridică a terenurilor*, Ed. All Beck, București, 1999, p. 154 și urm.

^[3] M. ELIESCU, *op. cit.*, pp. 165-166; GH. BELEIU, *op. cit.*, pp. 382-383.

Înainte de toate, se impunea precizarea că principiul specialității era aplicabil doar în cazul liberalităților supuse unor sarcini sau condiții, iar nu și al celor pure și simple, care nu obligă pe beneficiară la nimic^[1]. Bunurile în sine sunt neutre, un imobil, de pildă, neavând cum să contravină principiului specialității persoanei juridice, oricare ar fi scopul acesteia (lucrative, de binefacere, cultural etc.). Principiul specialității împiedica așadar persoana juridică să dobândească liberalități care prin sarcinile sau condițiile stipulate de dispunător i-ar impune să îndeplinească acțiuni străine scopului pentru care a fost înființată, cum ar fi, de pildă, obligarea unei universități să lupte contra fumatului ori a unui așezământ cultural să facă reclamă unui produs anume.

În aceste condiții, era impropriu să se vorbească de o incapacitate a persoanei juridice în această situație, căci nu dreptul (emolumentul) pe care îl dobândea persoana juridică era străin scopului său, ci *sarcina instituită*, ceea ce însemna că, mai degrabă, ceea ce se sancționa cu nulitatea nu era atât incapacitatea beneficiarei liberalității, ci *obiectul ilicit* al sarcinii, ceea ce însemna că, în măsura în care s-ar dovedi că instituirea sarcinii nu a fost determinantă pentru dispunător la asumarea liberalității, s-ar fi putut ajunge la soluția constatării nulității parțiale a liberalității în ceea ce privește sarcina ilicită și menținerea restului dispozițiilor sale ca fiind valabile.

351. Noul Cod civil a reformulat reglementarea în materie.

Astfel, potrivit dispozițiilor art. 206 alin. (1) NCC, „persoana juridică poate avea orice drepturi și obligații civile, afară de acelea care, prin natura lor sau potrivit legii, nu pot aparține decât persoanelor fizice”. Cu alte cuvinte, în principiu, persoanele juridice nu mai sunt limitate în privința drepturilor pe care le pot dobândi și a obligațiilor pe care și le pot asuma decât dacă, prin natura lor sau potrivit unei dispoziții legale exprese, nu pot aparține decât persoanelor fizice. De exemplu, o persoană juridică nu poate dobândi un drept de folosință asupra unui loc de veci dintr-un cimitir, drept care prin natura lui nu poate fi conferit decât persoanelor fizice.

Prin excepție de la regula de mai sus, potrivit dispozițiilor art. 206 alin. (2) NCC, „persoanele juridice fără scop lucrativ pot avea doar acele drepturi și obligații civile care sunt necesare pentru realizarea scopului stabilit prin lege, actul de constituire sau statut”. Sancțiunea atrasă de încălcarea acestor dispoziții legale este aceea a nulității absolute [art. 206 alin. (3) NCC].

Așadar, doar în privința persoanelor juridice fără scop lucrativ, reglementarea noului Cod civil sună asemănător cu cea din art. 34 din Decretul nr. 31/1954 (abrogat), nuanțările făcute *supra* nr. 350 trebuind să fie luate în considerare cu privire la textul menționat din noul Cod civil.

2.2. Incapacități de exercițiu

352. Există situații în care, din anumite considerente, anumite persoane care, deși au capacitatea de folosință de a dobândi liberalități, nu au capacitatea de exercițiu, fie deloc, fie o au, dar acesta este restrânsă, nu deplină.

În privința donațiilor, minorii și interzișii judecătorești gratificați nu pot accepta singuri liberalitățile, ci numai dacă sunt reprezentați sau asistați de reprezentanții sau ocrotitorii lor legali, în condițiile dreptului comun.

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 508, nr. 1683.

Persoanele gratificate prin testament dobândesc drepturile succesoriale în temeiul acestui act unilateral, adică în temeiul voinței dispunătorului. Dar chiar dacă transmitiunea succesorală operează deplin drept, este de principiu că nimeni nu poate fi obligat să primească o succesiune, având facultatea de a o accepta sau repudia. Articolul 1106 NCC precizează că „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire ce i se cuvine”.

Acceptarea legatelor este un act care nu poate fi exercitat decât în condițiile prevăzute de lege pentru minori și interzișii judecătorești.

Urmează așadar să analizăm incapacitățile de exercițiu referitoare la liberalități, incapacități care trebuie să fie diferențiate după cum este vorba de minori (I), interziși judecătorești (II).

I. Incapacitatea minorilor

A. Incapacitatea minorilor lipsiți complet de capacitate de exercițiu

353. Întrucât acceptarea liberalităților reprezintă acte care nu depășesc sfera actelor de administrare, minorii lipsiți de capacitate de exercițiu (sub 14 ani), sub sancțiunea nulității relative, pot face asemenea acte numai prin reprezentanții lor legali (părinți sau tutori) [art. 1013 alin. (3) NCC]^[1].

B. Incapacitatea minorilor cu capacitate de exercițiu restrânsă

354. Minorii cu capacitate de exercițiu restrânsă (între 14-18 ani) pot accepta personal liberalitățile, dar, în principiu, numai cu încuviințarea prealabilă a ocrotitorilor legali și a instanței de tutelă (art. 146 NCC).

Prin excepție, minorul între 14-18 ani poate accepta singur, fără nicio încuviințare din partea reprezentantului legal sau al autorității tutelare, legate particulare fără sarcini sau condiții, întrucât nu își asumă nicio obligație^[2].

II. Incapacitatea interzișilor judecătorești

355. Regimul juridic al ocrotirii interzișilor judecătorești fiind identic celui al minorului sub 14 ani (art. 171 NCC), trebuie să conchidem că regulile privind incapacitatea de exercițiu a minorilor de a primi liberalități vor fi aplicabile și în cazul interzișilor judecătorești.

Secțiunea a 3-a. Obiectul

356. Orice act de liberalitate presupune transferul unui drept cu conținut patrimonial din patrimoniul dispunătorului în acela al beneficiarului. Dar cum orice asemenea transfer se referă la un bun anume, analiza trebuie să se refere la bunul transmis^[3] (§1).

^[1] Textul se referă *in terminis* la acceptarea donațiilor, dar, *mutatis mutandis*, el este valabil și în materie de legate.

Pentru opinia că, sub regimul reglementării anterioare noului Cod civil, acestea ar fi fost acte de dispoziție, a se vedea O. GÂDEI (I), C. BÎRSAN (II), *Este necesară încuviințarea autorității tutelare pentru acceptarea succesiunii de către un minor?*, RRD nr. 5/1982, pp. 24-29.

^[2] TR. IONAȘCU, *Exercițiul drepturilor civile și ocrotirea incapacității*, SCJ, 1956, p. 74; E. SAFTA-ROMANO, *op. cit.*, vol. 2, p. 77.

^[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 107, nr. 1150.

Mecanismul de transmitere este însă diferit, după cum este vorba despre o donație, caz în care transferul se face ca la orice contract translativ de drepturi^[1], sau despre un legat, caz în care transmisiunea se face după regulile specifice moștenirii (în acest sens, a se vedea *infra* nr. 1164 și urm.).

În cazul în care însă liberalitatea nu este pură și simplă, ci sub condiție sau cu sarcini, obiectul său este unul complex și impune o analiză a condițiilor și sarcinilor transmisiunii (§2).

§1. Bunul transmis

357. Obiect al liberalităților îl poate constitui orice fel de bun, corporal (terenuri, construcții, autoturisme, bijuterii etc.) sau incorporal (imaterial), cum este cazul drepturilor de creanță, al drepturilor patrimoniale de autor etc.

Liberalitatea poate să constea și în liberarea în tot sau în parte a unui debitor de o datorie față de dispunător, caz în care creanța, în limitele liberării, se va stinge prin confuziune, pe capul debitorului gratificat reunindu-se calitățile contrare de debitor și creditor^[2], ori într-o plată pentru altul.

În privința bunului transmis, se vor aplica, în principiu, regulile dreptului comun.

§2. Sarcinile și condițiile transmisiunii

358. Liberalitățile pot fi supuse unor sarcini sau condiții, ceea ce necesită mai întâi stabilirea sensului acestor noțiuni și a diferențierilor necesare (2.1). Unele precizări se impun în legătură cu sarcinile și condițiile imposibile, ilicite sau imorale stipulate de testator (2.2) și cu revizuirea lor (2.3).

2.1. Sarcinile și condițiile liberalităților

I. Sarcina

359. Sarcina este o obligație (de a da, a face sau a nu face) pe care dispunătorul o impune beneficiarului ca accesoriu al liberalității^[3].

Beneficiarul este liber să accepte sau nu liberalitatea, dar dacă o acceptă sarcina este obligatorie pentru el.

Sarcina poate fi stipulată în interesul dispunătorului (de exemplu, obligarea la plata unor datorii ale acestuia), în interesul beneficiarului (de exemplu, este gratificat cu o

^[1] Pentru dezvoltări în legătură cu contractele translativ de proprietate, a se vedea D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. I...*, cit. *supra*, p. 12 și urm., nr. 16 și urm.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 281 nr. 347; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 108, nr. 1152.

^[3] În practica judiciară, într-o speță, s-a pus problema dacă sarcinile stipulate într-un înscris sub semnătură privată, separat de actul autentic de donație, care vorbește însă despre acele sarcini, sunt valabile sau nu. Răspunsul dat de Casația franceză a fost că într-o asemenea ipoteză nu numai sarcinile sunt nule, ci și contractul de donație în întregul său (Cass. 1-re civ., 17 oct. 2007, *Obs. R. LIBCHABER*, Rép. Defrénois nr. 24/2007, p. 1733 și urm., art. 386697-75, *Obs. PH. MALAURIE*, Defrénois nr. 5/2008, p. 557 și urm., art. 38731, și *Obs. M. GRIMALDI*, RTD civ. nr. 1/2008, pp. 132-133). Unii autori însă au primit cu oarecare circumspecție această soluție, având în vedere faptul că sarcinile respective nu au fost contestate de niciuna dintre părțile contractante și au fost incluse în decretul de autorizare a donației, vorbind în acest context de asigurarea unui „echivalent funcțional al formalismului în mod marginal neglijat” (R. LIBCHABER, *Obs. la Cass. 1-re civ., 17 oct. 2007, loc. cit. supra*, p. 1735).

sumă de bani care să fie destinată desăvârși studiilor sale) sau în interesul unui terț (de exemplu, plata unei rente viagere în favoarea soțului dispunătorului).

II. Condiția

360. Condiția este un eveniment viitor și incert de care depinde nașterea (condiție suspensivă) sau stingerea liberalității (condiție rezolutorie).

Îndeplinirea condiției poate depinde în întregime de hazard (condiție cazuală) (de exemplu, creditorul îl iartă de datorie pe debitor dacă acesta va supraviețui celui dintâi), atât de voința beneficiarului, cât și de voința unei alte persoane, cumulativ (condiție mixtă) (de exemplu, dacă se va căsători cu X), sau numai de voința beneficiarului (condiție potestativă) (de exemplu, dacă își va finaliza studiile universitare)^[1].

III. Dificultățile de diferențiere

361. Liberalitatea sub o condiție mixtă și, mai ales, potestativă se diferențiază cu dificultate de sarcină. Interpretând noțiunile cu rigoare, se poate totuși observa că sarcina este obligatorie, fiind susceptibilă de executare silită (în natură sau prin echivalent), în timp ce condiția nu poate fi impusă beneficiarului, chiar dacă realizarea ei depinde de el, acesta păstrând libertatea de a alege, cu consecința pierderii liberalității în cazul în care provoacă neîndeplinirea acesteia^[2]. De asemenea, având în vedere obiectul clauzei, va fi vorba de o sarcină, dacă ceea ce i se cere beneficiarului se referă la bunurile transmise (de exemplu, clauza de inalienabilitate), sau de o condiție, dacă se referă la persoana beneficiarului (de exemplu, clauza de celibat)^[3].

Trebuie evitată confuzia dintre sarcini sau condiții, pe de o parte, care dau naștere la obligații juridice, și simpla dorință sau rugămintă adresată de dispunător beneficiarului, care nu dă naștere la obligații juridice, ci doar morale, cum ar fi cazul unui fideicomis, când dispunătorul încredințează un bun unei persoane cu rugămintea de a-l remite unui terț care în momentul actului de dispoziție nu poate primi bunul (de exemplu, este vorba despre un copil neconceput încă)^[4].

362. Diferențierea între sarcină și condiție nu este lipsită de interes practic întrucât, așa cum am văzut, în timp ce sarcina constituie o obligație care poate fi executată silit în natură sau prin echivalent (daune-interese), condiția potestativă nu poate fi impusă beneficiarului și nu dă dreptul nici la daune-interese, acesta păstrându-și libertatea deplină de a o îndeplini sau nu^[5].

De asemenea, neîndeplinirea sarcinii atrage sancțiunea rezoluțiunii, în timp ce condiția operează de drept.

[1] Condiția suspensivă potestativă din partea beneficiarului legatului este valabilă, art. 1403 NCC sancționând cu nulitatea doar obligația *asumată* (ca debitor) sub condiție potestativă, iar nu și cea *datorată* lui ca și creditor.

[2] PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités...*, cit. supra, p. 182, nr. 364..

[3] H. CAPITANT, *De la cause des obligations*, 3-e édition, 1930, nr. 201, citat după M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 134, nota 203; M. ELIESCU, *Moștenirea...* cit. supra, p. 189.

[4] I. NAJJAR, v° *Diasposition à titre gratuit (3° modalités)*, Rép. civ. Dalloz, 2008, p. 4, nr. 18.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 133, n. 1194; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités...*, cit. supra, p. 183 și urm.

IV. Sarcinile și condițiile imposibile, ilicite sau imorale

363. Cu toate că între sarcini și condiții există diferențe notabile, ele au și elemente comune, cel puțin în privința regimului juridic aplicabil în cazul în care sunt imposibile, ilicite sau imorale.

A. Clauzele imposibile

364. Nimeni nu poate fi obligat la ceea ce este imposibil, tot astfel cum de ceva imposibil nu poate depinde niciun drept. Astfel, au fost considerate imposibile clauzele prin care un bunic a impus nepotului său să exhumeze pe mama și surorile sale moarte de mai mulți ani, tatăl supraviețuitor și soții surorilor opunându-se la aceasta^[1], sau cele prin care testatorul a impus legatarului să trăiască într-o casă nelocuibilă^[2].

B. Clauzele ilicite sau imorale

365. Clauzele ilicite sau imorale pot să se refere la persoana gratificatului (a), la bunurile formând obiectul liberalității (b) sau la succesiune (c). În acest context, se impune și analizarea sancțiunii unor asemenea clauze (d).

a) Clauzele referitoare la persoana gratificatului

366. În practica judiciară, mai ales în cea franceză, s-au conturat mai multe categorii de clauze care pun problema validității lor din perspectiva legalității sau moralității lor.

Cele mai multe dintre acestea sunt relative la *starea matrimonială* a celui gratificat. Dintre acestea se detașează *clauzele de viduitate* și *clauzele de celibat*. Clauza de viduitate privează pe soțul supraviețuitor de liberalitate în cazul în care se recăsătorește, iar clauza de celibat privează pe beneficiar de liberalitate în cazul în care se căsătorește. În genere, practica judiciară și doctrina consideră că aceste clauze nu sunt obiectiv ilicite, prin ele înșele (în sine), dar că, subiectiv, pot fi, atunci când se dovedește că au fost animate de mobiluri indezirabile, cum ar fi: gelozia postumă, rachiuna personală, răzbunarea etc.^[3].

În practica judiciară se întâlnesc și *clauze de a nu divorța*, care subordonează liberalitatea menținerii unei anumite legături conjugale^[4]. După unii autori asemenea clauze ar fi ilicite prin obiectul lor^[5], dar după alții libertatea de a divorța nu este cu nimic superioară libertății de a se căsători sau recăsători, astfel încât această clauză trebuie tratată aidoma celor de viduitate sau de celibat, putând fi valabile sau nu în funcție de mobilul care le-a animat^[6].

De asemenea, practica judiciară și doctrina au considerat obiectiv ilicită clauza prin care o bunică a interzis legatarii, nepoata sa, căsătoria cu un evreu^[7], soluția impunându-se pentru identitate de rațiune în cazul oricărei excluderi, fie aceasta categorială (referitoare la o anumită categorie de persoane) sau personală (referitoare la o anumită persoană).

[1] C.A. Rouen, 16 nov. 1875, citată de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, 1996, p. 10, nr. 36.

[2] C.A. Bordeaux, 25 août 1876, citată de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, cit. supra, p. 10, nr. 36.

[3] Y. FLOUR, *Libéralités et libertés*, Rép. Defrénois 1995, art. 36142, nr. 20; A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, cit. supra, p. 11, nr. 39 și 40; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 260-261, nr. 327.

[4] Cass. 1-re civ., 14 mars 2012, R.L.D.C. nr. 92/2012, p. 48.

[5] A. BÉNABENT, *Note*, JCP (Juris. II 17934), 1975, citat de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, cit. supra, p. 12, nr. 42.

[6] A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, cit. supra, p. 12, nr. 42.

[7] Trib. civ. Seine, 22 jan. 1947 citată de M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 142-143, nota 162.

În sfârșit, sunt considerate ilicite pe motiv că atentează la libertatea individului *clauzele confesionale* (care impun beneficiarului atașamentul față de o anumită religie sau abandonarea religiei pe care o are)^[1], și *clauzele de rezidență* (care impun beneficiarului să locuiască într-un anumit loc) afară de cazul în care sunt temporare și justificate de un interes legitim^[2].

367. Persoana care alegă caracterul ilicit sau imoral al unei clauze a unei liberalități trebuie să facă dovada susținerilor sale^[3].

Fiind vorba de chestiuni de fapt, dovada poate fi făcută prin orice mijloc de probă^[4].

În condițiile importanței crescânde acordate în prezent drepturilor individuale și libertăților fundamentale, astfel cum rezultă din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg, toate clauzele care, într-un fel sau altul, atentează la libertatea individuală a celui gratificat prin pârghia intereselor de ordin patrimonial, ar putea fi considerate nevalabile pur și simplu prin obiectul lor, fără a se mai lua în considerare mobilurile acestora^[5].

b) Clauzele referitoare la bunuri

368. Dintre clauzele referitoare la bunuri, cele mai răspândite sunt *clauzele de inalienabilitate*, prin care dispunătorul interzice beneficiarului să înstrăineze bunul care formează obiectul liberalității. Interdicția poate fi absolută (bunul nu poate fi înstrăinat nimănui, nici cu titlu gratuit, nici cu titlu oneros) sau relativă (bunul nu poate fi înstrăinat unei anumite persoane)^[6].

Noul Cod civil reglementează clauza de inalienabilitate la art. 626-629^[7], principiul (regula) fiind acela al liberei circulații a bunurilor considerat a fi de ordine publică^[8]. Clauzele de inalienabilitate perpetuă sunt nule, fiind considerată ca atare interdicția de înstrăinare pe toată durata vieții beneficiarului^[9].

În ceea ce privește interesul serios și legitim, acesta poate fi material sau moral, fie al beneficiarului însuși (protecția împotriva propriilor slăbiciuni, cum ar fi prodigalitatea), fie al unui terț în favoarea căruia dispunătorul a stipulat un uzufruct sau o rentă viageră^[10]. Dat fiind caracterul derogatoriu (de excepție) de la principiul liberei dispoziții asupra bunurilor, sarcina probei caracterului licit al clauzei de inalienabilitate revine celui care se prevalează de aceasta^[11].

Clauzele de inalienabilitate valabil asumate atrag o indisponibilizare reală, atașată direct bunului, nefiind o simplă obligație personală a beneficiarului liberalității, implicând,

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 147.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 260, notele 3 și 4.

[3] C.A. Poitiers, ch. civ., 17 fév. 1998, JCP, IV 2181, nr. 25/1999, p. 1220.

[4] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 61, nr. 87.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 148, nr. 1204.

[6] Interdicția poate fi și mai restrânsă, referindu-se doar la interdicția de a ipoteca sau gaja, ori la insesizabilitatea bunului de către creditorii legatarului.

[7] Pentru detalii referitoare la clauza de inalienabilitate, a se vedea V. STOICA, *Clauza voluntară de inalienabilitate*, în vol. *In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 133 și urm.

[8] J.-L. BERGEL, M. BRUSCHI, S. CIMAMONTI, *op. cit.*, p. 89, nr. 85.

[9] G. MARTY, P. RAYNAUD, P. JOURDAIN, *Les biens*, Dalloz, Paris, 1995, pp. 74-75.

[10] *Idem*, p. 74; A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, cit. supra, p. 5, nr. 16 și 17; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 168.

[11] A se vedea: X. SAVATIER, *op. cit.*; F. ZENATI, *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1995, p. 919.

pe lângă interdicția de a înstrăina, atât insesizabilitatea bunului (imposibilitatea juridică a urmăririi acestuia de către creditorii beneficiarului), cât și interdicția de a fi ipotecat [art. 629 alin. (3) NCC]^[1].

Încălcarea clauzei de inalienabilitate atrage nulitatea relativă a înstrăinării la cererea persoanei în interesul căreia a fost stipulată clauza, buna-credință a subdobânditorului neputând împiedica desființarea actului de înstrăinare^[2].

Printre clauzele referitoare la bunuri se enumeră și *clauza de afectare* prin care bunul formând obiectul liberalității este destinat unui anumit scop. Acest scop trebuie să fie în consonanță cu cerințele ordinii publice, în caz contrar clauza fiind nevalabilă^[3].

În sfârșit, practica mai cunoaște și *clauza de menținere în indiviziune*, care, contravenind principiului de ordine publică potrivit căruia nimeni nu poate fi constrâns să rămână în indiviziune pe durată nedeterminată, este nevalabilă^[4].

c) Clauzele referitoare la succesiune

369. Dreptul succesoral cuprinde o serie de norme de ordine publică, fiind considerate ilicite clauzele prin care s-ar contraveni acestora.

Astfel, a fost considerată ilicită *clauza de renunțare la o succesiune nedeschisă* sau *clauza prin care se limitează unui moștenitor rezervatar dreptul de a dispune de rezerva sa*^[5].

De asemenea, sunt ilicite *clauzele penale* prin care testatorul stipulează că persoana gratificată va pierde beneficiul liberalității dacă va ataca în justiție clauzele testamentare prin care se contravine dispozițiilor legale de ordine publică, așa cum sunt, de pildă, cele referitoare la rezervă, la respectarea condițiilor de formă a testamentelor sau la prohibiția substituțiilor fideicomisare (pe timpul când acesta era prevăzută de lege)^[6]. În schimb, sunt licite clauzele penale prin care nu se aduce atingere în niciun fel ordinii publice și bunelor moravuri, cum ar fi, de pildă, cele referitoare la o anumită modalitate de partajare a bunurilor succesoriale, fără încălcarea rezervei succesoriale, cele care ar impune legatarilor vânzarea bunurilor succesoriale pentru a împărți între ei suma obținută^[7] ori cele care ar impune executarea unui legat al lucrului altuia^[8].

d) Sanctiunea clauzelor imposibile, ilicite sau imorale

370. Dacă sub regimul Codului civil de la 1864 sanctiunea clauzelor imposibile, ilicite sau imorale era în toate cazurile nulitatea absolută, sub regimul noului Cod civil sanctiunile s-au diversificat, în sensul că, potrivit dispozițiilor art. 1402 NCC, „condiția imposibilă, contrară legii sau bunelor moravuri este considerată nescrisă, iar dacă este însăși cauza

[1] L. JOSSERAND, *Cours de droit civil positif français*, vol. I, Sirey, Paris, 1932, p. 954, nr. 1846; F. TERRÉ, PH. SIMLER, *Droit civil. Les biens*, Précis Dalloz, 6-e édition, Paris, 2006, p. 131, nr. 132 și p. 132, nr. 135; X. SAVATIER, *Note*, Rép. Defrénois 1995, art. 35964.

[2] A se vedea: H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 346; F. TERRÉ, PH. SIMLER, *op. cit.*, pp. 132-133, nr. 136; V. STOICA, *Clauza voluntară...*, *cit. supra*, p. 154.

[3] A fost considerată astfel clauza prin care bunurile legate au fost destinate îngrijirii anarhiștilor (Cass. req., 4 août 1856, citată de M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 148, nota 286).

[4] A se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 149-150, nr. 1205.

[5] A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900, cit. supra*, p. 10, nr. 34.

[6] *Idem*, nr. 37; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 261, nr. 328; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 191.

[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 150, nr. 1206.

[8] J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1997, p. 492.

contractului, atrage nulitatea absolută a acestuia”. Deși se referă la contracte (așadar, inclusiv la donație), textul este aplicabil și actelor juridice unilaterale (testamentului).

Din textul de lege mai sus evocat rezultă că, de regulă, clauzele imposibile, ilicite sau imorale sunt considerate nescrise, adică se va face abstracție de ele ca și când nu ar exista, restul actului juridic în care sunt cuprinse rămânând valabil. Sancțiunea poate fi invocată de orice parte interesată, de instanța de judecată din oficiu, de notarul public sau, mai general, de orice autoritate căreia i se cere într-o formă sau alta să dea curs clauzei respective. În principiu, nu este nevoie de o hotărâre judecătorească care să dispună considerarea ca nescrisă a clauzei însă dacă se ivește un litigiu în legătură cu caracterul ei imposibil, ilicit sau imoral, instanța de judecată *va constata* dacă este așa sau nu. Prin excepție, atunci când clauza în discuție se dovedește a fi constituit motivul determinant al consimțământului dispunătorului, așadar că fără aceasta liberalitatea nu ar fi fost făcută, sancțiunea va fi cea a nulității absolute care va trebui să fie constatată de instanța de judecată la cererea oricărei părți interesate sau din oficiu, când un litigiu este în curs și apar indiciile existenței unei asemenea situații.

C. Revizuirea sarcinilor și condițiilor

371. Se poate întâmpla ca executarea sarcinilor și condițiilor impuse de dispunător să se întindă pe o perioadă mai lungă de timp, iar pe parcurs, datorită schimbărilor, economice, sociale, politice, monetare etc., cel ținut la executarea acestora să se afle în fața unor dificultăți majore în privința îndeplinirii obligațiilor sale.

Pornind de la această realitate, inspirându-se din dispozițiile art. 900-2 până la 900-8 C. civ. francez, art. 1006 NCC stipulează că „dacă, din cauza unor situații imprevizibile și neimputabile beneficiarului survenite (ulterior – n.n., D.C.) acceptării liberalității îndeplinirea condițiilor sau executarea sarcinilor care afectează liberalitatea a devenit extrem de dificilă ori excesiv de oneroasă pentru beneficiar, acesta poate cere revizuirea sarcinilor sau a condițiilor”^[1].

Acest lucru va putea fi făcut, la cererea celui interesat, de către instanța de judecată, care, „cu respectarea, pe cât posibil, a voinței dispunătorului (...) poate să dispună modificări cantitative sau calitative ale condițiilor sau ale sarcinilor care afectează liberalitatea ori să le grupeze cu acelea similare provenind din alte liberalități” [art. 1007 alin. (1) NCC]. Revizuirea nu va putea fi însă cerută de beneficiarul liberalității care, în intervalul de timp de la data dobândirii bunului și până la notificarea de revocare a liberalității, nu a depus nicio diligență în sensul îndeplinirii obligațiilor sale^[2].

De asemenea, dacă este cazul, „instanța de judecată poate autoriza înstrăinarea parțială sau totală a obiectului liberalității, stabilind ca prețul să fie folosit în scopuri conforme cu voința dispunătorului, precum și orice alte măsuri care să mențină pe cât posibil destinația urmărită de acesta” [art. 1007 alin. (2) NCC].

În conformitate cu dispozițiile art. 1008 NCC, „dacă motivele care au determinat revizuirea condițiilor sau a sarcinilor nu mai subzistă, persoana interesată poate cere înlăturarea pentru viitor a efectelor revizuirii”.

^[1] Pentru dezvoltări, a se vedea: P. ANCEL, *J.-Cl. Civ. Art. 900-2 à 900-8*, 1996, pp. 1-26; I. NAJJAR, *V° Disposition à titre gratuit (3° modalités)*, cit. *supra*, p. 14 și urm., nr. 141 și urm.

^[2] Cass. 1-re civ., 6 avr. 1994, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 1/1995, p. 167.

Secțiunea 4-a. Cauza

372. Conform dispozițiilor art. 1235 NCC, „cauza este motivul care determină fiecare parte să încheie contractul”. Ea trebuie „să existe, să fie licită și morală” [art. 1236 alin. (1) NCC]. La alineatele următoare ale aceluiași text de lege se precizează că este ilicită cauza „când este contrară legii și ordinii publice” [alin. (2)] și este imorală „când este contrară bunelor moravuri” [alin. (3)]. Deși textele menționate se referă la contracte, ele se aplică nu numai contractelor (deci și donațiilor), ci și actelor juridice unilaterale (testamentelor)^[1].

§1. Existența cauzei. Cauza falsă

373. Așa cum am văzut, prima condiție pe care trebuie să o îndeplinească cauza este aceea de a exista.

Potrivit dispozițiilor art. 1239 NCC cauza nu este necesar să fie expresă, adică exprimată ca atare în cuprinsul actului, existența ei valabilă fiind prezumată până la proba contrară.

374. În cazul liberalităților, acte cu titlu gratuit, cauza acestora (cauza imediată)^[2], este intenția de a gratifica pe beneficiarul acesteia (*supra* nr. 239 și urm.). Din această perspectivă, motivele subiective (cauza mediată) care îl determină pe dispunător să facă liberalitatea sunt indiferente. Din moment ce un act juridic îmbracă forma unei liberalități (donație sau legat testamentar), iar existența cauzei este prezumată (art. 1239 NCC), din punct de vedere juridic, liberalitatea este valabilă. În asemenea situații este aproape imposibil pentru dispunător să dovedească faptul că, în realitate, intenția sa de a gratifica nu a existat^[3], excepție făcând situația în care ar fi vorba de o donație simulată, care în realitate ascunde un act cu titlu oneros, când însă problemele se vor rezolva pe terenul simulației (art. 1289 și urm. NCC), nu pe acela al valabilității donației aparente.

Aceasta nu înseamnă însă că nu ar putea exista situații în care să se poată demonstra că dispunătorul nu a avut niciun interes (motiv subiectiv) la încheierea actului, punându-se astfel în discuție existența intenției de a gratifica. Astfel, de exemplu, în cazul încheierii unui contract de vânzare pe un preț derizoriu, vânzarea este anulabilă pentru acest motiv [art. 1665 alin. (2) NCC], nu este însă suficientă pentru ca dobânditorul să poată obține recalificarea actului în donație, căci, dacă el nu dovedește intenția de a gratifica a vânzătorului (care, în acest caz nu se mai prezumă, trebuind să fie dovedită de reclamant), actul este anulabil și ca donație pentru lipsa cauzei din partea dispunătorului.

375. În unele cazuri, motivele subiective (cauza mediată) care l-au determinat pe dispunător să facă liberalitatea se dovedesc a fi fost false, acesta (sau moștenitorii săi universali sau cu titlu universal) putând pune în discuție nevalabilitatea liberalității pentru cauză falsă, echivalentă din punct de vedere al efectelor sale lipsei cauzei, însă pentru a obține câștig de cauză trebuie să dovedească acest lucru. De exemplu, donatorul care a

^[1] A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900, cit. supra*, p. 3, nr. 6; I. NAJJAR, *v° Disposition à titre gratuit (2° acte de volonté)*, *cit. supra*, p. 22 și urm., nr. 201 și urm.

^[2] În cazul liberalităților, cauza este relevantă juridic doar din punct de vedere al dispunătorului, a celui care își diminuează patrimoniul fără contraechivalent, nu și al beneficiarului, care își sporește patrimoniul fără să dea ceva în schimb.

^[3] A nu se confunda lipsa discernământului (insanitatea de spirit) sau consimțământul viciat prin eroare, dol sau violență cu lipsa cauzei, fiecare dintre acestea fiind cauze distincte de anulare a liberalităților între care nu se poate pune semnul egalității.

făcut liberalitatea fiind convins că cel gratificat este acela care i-a salvat viața, poate obține anularea donației dacă dovedește că s-a înșelat^[1]. De asemenea, testamentul făcut de o persoană în favoarea săracilor pe motiv că nu are moștenitori legali, lucru care, ulterior, se dovedește a fi eronat, este întemeiat pe o cauză falsă, echivalentă lipsei acesteia^[2]. În final, s-a admis că eroarea dispunătorului poate să poarte asupra oricărui element care se dovedește că l-a determinat să facă liberalitatea^[3].

376. Dacă din punct de vedere al efectelor, lipsa cauzei și cauza falsă duc la aceleași consecințe – anularea liberalității –, ele nu se pot confunda până la identificare. Aceasta întrucât între ele există diferențe din punct de vedere al probațiunii, lipsa cauzei implicând dovedirea lipsei interesului dispunătorului la încheierea liberalității, fără ca motivele subiective să aibă vreo relevanță din acest punct de vedere, pe când falsitatea cauzei presupune tocmai analizarea rațiunilor (motivele) subiective ale angajamentului dispunătorului și a erorii sale asupra acestora^[4].

377. Cauza liberalităților, asemenea cauzei tuturor actelor juridice, intră sub cenzura instanțelor de judecată.

Atunci când se pune problema inexistenței cauzei, proba poate fi făcută prin orice mijloc de dovadă, indiferent dacă rezultă din indicii intrinseci (cuprinse în act) sau extrinseci (exterioare actului) liberalității^[5].

Când în discuție este însă proba falsității cauzei, în raporturile dintre părți, dacă cauza este enunțată printr-un înscris, proba nu se poate face decât tot printr-un înscris, iar dacă este vorba de un act a cărui cauză este prezumată, proba poate fi făcută prin orice mijloc de dovadă^[6].

378. Potrivit dispozițiilor art. 1238 alin. (1) NCC, lipsa cauzei sau cauza falsă duc la anularea actului juridic.

§2. Cauza ilicită și cauza imorală

379. Potrivit dispozițiile art. 1236 alin. (2) NCC, „cauza este ilicită când este contrară legii și ordinii publice”, iar potrivit dispozițiilor art. 1236 alin. (3) „cauza este imorală când este contrară bunelor moravuri”.

Dacă inexistența privește *cauza obligației* (a asumării liberalității) dispunătorului, punând în discuție existența/inexistența intenției de a gratifica, ilicitatea și imoralitatea privesc *cauza actului juridic* (a angajamentului juridic), care este necesarmente subiectivă, fiind reprezentată de mobilul subiectiv, personal de a încheia actul, diferit de la un dispunător la altul, element care este relevant ca instrument de control al caracterului licit (conform cu legea și ordinea publică) sau moral (conform cu bunele moravuri), după cum vine sau nu în conflict cu legea, ordinea publică și bunele moravuri.

[1] A. BÉNABENT, *Droit civil. Les obligations*, 10-édition, Montchrestien, Paris, 2005, p. 138, nr. 184.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 362, nr. 265.

[3] În acest sens, a se vedea S. GAUDEMET, *La croyance erronée en l'existence du déséquilibre patrimonial qu'il entendait corriger*, Rev. des. contr. nr. 3/2014, p. 450 și urm.

[4] J. ROCHFELD, v° *Cause*, Rép. civ. Dalloz, 2005, p. 22, nr. 73.

[5] H. CAPITANT, FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 558-561; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 191, nr. 1255.

[6] Cass. 1-re civ., 23 fév. 2012, Note G. GUERLIN, L.E.D.C. nr. 4/2012, p. 7, nr. 067

Teoria modernă a cauzei în actele juridice civile permite instanțelor de judecată să controleze legalitatea și moralitatea motivelor subiective care au determinat o liberalitate.

Așadar, dacă mobilurile care au determinat pe dispunător să facă liberalitatea sunt ilicite (contrare legii sau ordinii publice), aceasta nu este valabilă, așa cum se întâmplă, de pildă, în cazul în care o persoană face o donație unei organizații teroriste pentru a organiza acțiuni care contravin ordinii publice.

Tot astfel, dacă mobilurile care l-au determinat pe dispunător să facă liberalitatea sunt imorale, aceasta nu este valabilă, așa cum au stat lucrurile într-o speță, în care testamentul referitor la legatul cotitășii disponibile a moștenirii testatorul a dispus de această parte din averea sa în dorința de a se răzbuna pe cele două fiice ale sale care, în timpul vieții, nu l-au iertat pentru relația incestuoasă avută de acesta cu una dintre ele^[1].

De departe însă, domeniul predilect al nulității pentru cauză imorală a fost acela al liberalităților făcute între concubini. După ce în vechiul drept francez între concubini subzista o adevărată incapacitate de a-și face liberalități^[2], incapacitate care a fost abandonată de redactorii Codului civil Napoleon, mult timp practica judiciară, aprobată de doctrină, atât în Franța, cât și la noi, a considerat că testamentul făcut de dispunător în favoarea unei persoane pentru a o determina să înceapă, să continue sau să reia relații de concubinaj este întemeiat pe o cauză imorală^[3]. În schimb, au fost considerate valabile între concubini liberalitățile prin care dispunătorul a dorit să se achite de o datorie de conștiință sau recunoștință față de partenera sa, chiar dacă ambii concubini sau numai unul dintre ei erau căsătoriți cu o altă persoană^[4].

În societatea umană însă, lucrurile, și chiar morala însăși, nu stau pe loc. În doctrina franceză, având în vedere evoluția concepțiilor, doi autori de certă autoritate au afirmat la un moment dat că „este dificil, dacă nu imposibil, de a menține ideea potrivit căreia concubinajul constituie o situație imorală. În aceste condiții, nu ar fi surprinzător de a vedea jurisprudența validând într-o zi toate liberalitățile între concubini, în loc de a distinge între ele după cauzele care le inspiră”^[5]. Nu peste mult timp, această profeție s-a adevărit, Casația franceză decidând că nu este contrară bunelor moravuri cauza liberalității făcute de dispunător pentru a menține o relație de concubinaj^[6]. Această decizie, adevărat reviriment al practicii judiciare, a dat naștere unei ample dezbateri, unii autori aprobând-o, alții luând pur și simplu act de ea, iar alții dezavuând-o hotărât^[7].

[1] TGI La Roche-sur-Yon, 1-re civ., 2 mai 1995, *Note* H. VRAY, *Recueil Dalloz* nr. 1/1997, pp. 13-16.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 285-286, nr. 196.

[3] A se vedea, de pildă: Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 144/1983, RRD nr. 2/1984, p. 104; Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 1219/1983, RRD nr. 5/1984, p. 59.

[4] H. CAPITANT, FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 144, nr. 3.

[5] J. FLOUR, J.-L. AUBERT, *Droit civil. Les obligations. 1. L'acte juridique*, 7-e édition, A. COLIN, Paris, 1996, p. 255, nr. 299.

[6] Cass. 1-re civ., 3 fév. 1999, *Les grands arrêts...*, *cit. supra*, p. 142 și urm.

În același sens, a se vedea și: Cass. 1-re civ., 16 mai 2000, *Obs. J. MASSIP*, *Rép. Defrénois* 2000, art. 37229-55; Cass. 1-re civ., 29 jan. 2002, *Obs. J. MASSIP*, *Rép. Defrénois* 2002, art. 37548-22.

[7] CH. LARROUMET, *La libéralité consentie par un concubin adultère*, *Recueil Dalloz* nr. 33/1999, pp. 351-352; M. GRIMALDI, *Recueil Dalloz* nr. 34/1999, pp. 307-308; H. BOSSE-PLATIÈRE, *Obs.*, JCP nr. 35/1999, p. 1515; J.-J. LEMOULAND, *Obs.*, *Recueil Dalloz* nr. 42/1999, p. 377; J. MASSIP, *Note*, *Rép. Defrénois* 1999, art. 36998-38; D. MAZEAUD, *Note*, *Rép. Defrénois* 1999, art. 37008-37; G. CHAMPENOIS, *Note*, *Rép. Defrénois* 1999, art. 37017-62; R. LE GUIDE, *Obs.*, JCP nr. 50/1999, pp. 2249-2250; H. CAPITANT, FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 144-149; Y. LEQUETTE, *Quelques remarques à propos des libéralités entre concubins*, în *Études offertes à J. Ghestin. Le contrat au début du XXI-e siècle*, LGDJ, Paris, 2001, p. 547-577.

Mai recent, Casația franceză a reiterat printr-o decizie a Adunării Plenului ideea că o liberalitate făcută „cu ocazia unor relații adultere” nu contravine bunelor moravuri, deși situația de fapt din speță era una care altădată ar fi dus sigur la cenzură (diferența foarte mare de vârstă între dispunător și beneficiara liberalității, venalitatea dovedită a acesteia din urmă, lezarea sentimentelor soției și fiului dispunătorului etc.)^[1]. Unii autori întrevăd în această evoluție a poziției Casației franceze un refuz al cenzurării vieții intime a indivizilor, ceea ce nu este de condamnat.

380. Sancțiunea cauzei ilicite și a cauzei imorale este nulitatea absolută a liberalității „dacă este comună ori, în caz contrar, dacă cealaltă parte a cunoscut-o sau, după împrejurări, trebuia să o cunoască” [art. 1238 alin. (2) NCC]^[2]. Ea poate fi invocată de orice persoană interesată, iar liberalitatea nulă nu poate fi confirmată în condițiile prevăzute la art. 1010 NCC.

Sarcina probei cauzei ilicite și a celei imorale revine părții care o alege^[3], dovada putând rezulta și din elemente extrinseci liberalității^[4].

Secțiunea a 5-a. Substituțiile fideicomisare și liberalitățile reziduale

§1. Substituțiile fideicomisare

1.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864

I. Noțiune. Reglementare legală

381. Substituția fideicomisară^[5] a fost definită ca fiind „orice dispoziție prin care autorul unei liberalități însărcinează persoana gratificată de a conserva întreaga sa viață bunurile donate sau legate pentru a le transmite la moartea sa unei alte persoane desemnate de dispunător”^[6].

^[1] Cass. ass. plén., 29 oct. 2004, *Note FR. CHABAS*, JCP nr. 4/2005, pp. 153-155, *Obs. R. LIBCHABER*, Rép. Defrénois 2004, art. 38073-105, *Obs. J. HAUSSE*, RTD civ. nr. 1/2005, p. 104, și *Obs. M. GRIMALDI*, RTD civ. nr. 2/2005, p. 439.

Pentru o amplă dezbateră pe marginea acestei decizii și, mai general, a bunelor moravuri în materie de acte juridice, a se vedea contribuțiile substanțiale semnate de J.-L. SORIOUX, PH. MALAURIE, A. BÉNABENT, D. FENOUILLET, G. PIGNARE și B. FAGES, la rubrica „Débats” sub titlul *Que reste-t-il des bonnes mœurs en droit des contrats?*, în *Rev. des contr.* nr. 4/2005, p. 1273 și urm.

^[2] Opțiunea legislativă în sensul de a nu se sancționa motivul ilicit sau imoral decât dacă și beneficiarul liberalității a cunoscut sau trebuia să cunoască acel motiv nu este una prea inspirată, fiind adoptată oarecum în contratimp, ignorând argumentele puternice în sprijinul opiniei contrare care s-a consolidat între timp (în acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 186, nr. 1235; M. FABRE-MAGNAN, *Droit des obligations. 1 – Contrat et engagement unilatéral*, 2-e édition, t. 1, PUF, Paris, 2010, p. 426). Ne întrebăm dacă, de exemplu, există vreun argument cât de cât pertinent pentru a susține ideea că interesele celui gratificat sunt de preferat față de motivul ilicit sau imoral care l-a determinat pe un donator să doneze un bun cuiva care nu a cunoscut și nu trebuia să cunoască motivul care l-a animat pe dispunător să îl gratifice.

^[3] În acest sens, a se vedea CSJ, s. civ., dec. nr. 39/1994, în *Buletinul jurisprudenței* – bază de date, Ed. C.H. Beck.

^[4] B. BEIGNIER, op. cit., p. 55, nr. 77.

^[5] Noțiunea de fideicomis provine din cuvintele latine *fidei*, pe încredere, și *commissum*, încredințat, dat (*Le petit Larousse. Grand format*, 2000, p. 430).

^[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRĀSBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., pp. 389-390.

382. Articolul 803 C. civ. 1864, sub sancțiunea nulității absolute, interzicea în mod expres orice asemenea substituții. Astfel, sub incidența acestei reglementări, testamentul prin care unul dintre fiii defunctului a fost instituit de testator ca legatar cu obligația de a păstra bunurile legate până la moartea sa, după care bunurile să revină copiilor primului gratificat, conține o substituție fideicomisară interzisă de lege^[1].

Primul gratificat se numea *instituit* sau *grevat*, iar cel de al doilea *substituit*.

Ceea ce caracteriza substituția fideicomisară era așadar o manifestare de voință care se referă la o dublă dispoziție cu privire la același obiect, implicând indisponibilizarea obiectului legatului în patrimoniul instituitului pe tot parcursul vieții acestuia. Cu alte cuvinte, în acest caz, „dispunătorul organizează două succesiuni: a sa proprie și, trecând peste capul gratificatului, aceea a gratificatului însuși”^[2].

383. Plecând de la aceste caracteristici, se făcea diferențierea substituției fideicomisare de substituția vulgară. Substituția vulgară (obișnuită) consta într-o singură liberalitate făcută în favoarea a doi gratificați, dintre care unul principal, chemat în primul rând să culeagă liberalitatea, iar celălalt subsidiar, chemat să culeagă liberalitatea doar dacă gratificatul principal nu dorea (fiind renunțator) sau nu putea (fiind precedat sau nedemn) primi acea liberalitate. În acest caz nu era vorba decât de un mod particular de determinare a celui gratificat căruia dispunătorul îi transmitea direct liberalitatea^[3].

384. Substituția vulgară era recunoscută de lege ca valabilă, art. 804 C. civ. 1864 precizând că „este permisă dispoziția prin care o a treia persoană ar fi chemată a lua darul, ereditatea sau legatul, în cazul când donatarul, eredele numit, sau legatarul nu ar primi sau nu ar putea primi”. S-a judecat că este o astfel de substituție, de pildă, dispoziția prin care testatorul a instituit pe soția sa ca legatară universală, prevăzând că în caz de predeces al acesteia legatul să revină unuia dintre nepoții săi anume desemnat de el^[4].

II. Scurt istoric al instituției

385. Originea substituției fideicomisare se găsește în dreptul roman, care a cunoscut succesiv patru feluri de fideicomise^[5]. Cel mai vechi, *fideicomisul simplu* era un procedeu prin care se ocoleau anumite incapacități relative de a primi prin testament și consta în gratificarea unei persoane capabile de a primi, numită fiduciar sau grevat, cu sarcina de a transmite bunurile incapabilului care era adevăratul destinatar, numit fideicomisar, acesta substituindu-se fiduciarului. Practicat la început ca simplă obligație de conștiință pentru fiduciar, fideicomisul a devenit obligatoriu sub împăratul August^[6].

Ulterior s-a admis ideea că fiduciarul nu trebuia să transmită imediat bunurile fideicomisarului putând să le conserve un anumit timp, chiar și întreaga sa viață. Acesta era *fideicomisul la termen*.

Apoi, testatorul a fost autorizat să instituie mai multe fideicomise la termene succesive, reglementând transmiterea bunurilor sale pentru mai multe generații. Astfel s-a născut *fideicomisul gradual*.

[1] Not. de stat al rai. Moinești, testamentul autentificat sub nr. 959/524/1957, *Notă* de V.C. ȘERBAN, LP nr. 2/1958, p. 117.

[2] G. GOUBEUX, *J.-Cl. Civ. Art. 896 à 899*, 1997, p. 3, nr. 1.

[3] *Idem*, p. 11, nr. 70.

[4] Trib. pop. al rai. Târgu-Mureș, sent. civ. nr. 239/1956, *Notă* de V. LONGHIN, LP nr. 1/1956, p. 118.

[5] G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 3, nr. 6.

[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 392, nr. 284.

Acceptându-se prelungirea nedefinită a fideicomisului gradual, s-a ajuns la crearea *fideicomisului perpetuu*, în temeiul căruia obiectul legatului inițial devenea inalienabil, devoluțiunea acestuia urmând voința testatorului inițial.

386. În vechiul drept francez, fideicomisul gradual a primit o importanță tot mai mare sub numele de „substituție” la care s-a adăugat epitetul „fideicomisară” pentru a-i marca originea^[1]. Instituția avea menirea de a concentra averea nobiliară (cu precădere cea imobiliară) în mâinile primului născut, evitându-se astfel risipirea și parcelarea acesteia, asigurându-se astfel perpetuarea puterii și strălucirii vechilor familii nobiliare.

Din dorința de a restrânge puterea nobiliară, regii Franței au limitat prin două ordonanțe (din anii 1560 și 1747) substituțiile fideicomisare la cel mult două generații^[2].

Revoluția franceză, desființând organizarea feudală, a suprimat și substituțiile fideicomisare prin Decretul din 25 octombrie-14 noiembrie 1792, soluție care a fost ulterior preluată și de Codul civil de la 1804.

În dreptul nostru substituția fideicomisară era permisă de Codul Andronache Donici (art. 7 și art. 8 din cap. XXXVI), Codul Calimach (cap. X, art. 770) și de Codul Caragea, dar a fost interzisă prin Codul civil de la 1864.

III. Considerentele care stăteau la baza interdicției

387. Interdicția substituțiilor fideicomisare avea la bază nu numai considerente de ordin politic (suprimarea puterii nobiliare) și juridic (incapacitatea persoanelor viitoare de a primi cu titlu gratuit), cât, mai ales, de ordin economic, ținând de promovarea creditului și a liberei circulații a bunurilor, incompatibile cu inalienabilitatea pe care o implică substituțiile fideicomisare^[3].

1.2. Reglementarea substituției fideicomisare în noul Cod civil

388. Inspirându-se din dispozițiile Codului civil francez actual, noul Cod civil reglementează instituția substituției fideicomisare, scoțând-o de sub regimul de interdicție stipulat de art. 803 C. civ. 1864.

Secțiunea a 3-a, Titlul III, din Cartea a IV-a a noului Cod civil consacrată substituției fideicomisare (numite în dreptul francez „liberalitate graduală”) debutează prin a defini această instituție ca fiind „dispoziția prin care o persoană, denumită instituit, este însărcinată să administreze bunul sau bunurile care constituie obiectul liberalității și să le transmită unui terț, denumit substituit, desemnat de dispunător” (art. 993). Textul mai adaugă că substituția „nu produce efecte decât în cazul în care este permisă de lege”, după care, în mod curios, art. 994 alin. (1) NCC reia redundant ideile din definiția dată la art. 993 NCC, stipulând că „o liberalitate poate fi grevată de o sarcină care constă în obligația instituitului, donator sau legatar, de a administra bunurile care constituie obiectul liberalității și de a le transmite, la decesul său, substituitului desemnat de dispunător”.

389. Ceea ce se desprinde din dispozițiile legale mai sus citate este faptul că substituția fideicomisară nu mai este interzisă, fiind valabilă însă doar în cazurile și condițiile prevăzute de lege. Astfel, așa cum rezultă din dispozițiile art. 996 alin. (3) NCC, substituțiile graduale

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 393, nr. 284.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 456, nr. 562.

[3] G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 4, nr. 10.

(care se referă la două sau mai multe transmisiuni succesive) ori perpetue nu sunt permise, textul limitând substituțiile la o singură transmisiune succesivă.

În cazul în care dispunătorul ar face o liberalitate prin care l-ar obliga și pe substituit ca, la rândul său, să păstreze și să remită bunurile formând obiectul liberalității unei a treia persoane, liberalitățile în favoarea instituitului și substituitului (primii doi gratificați) rămân valabile, cea de a treia liberalitate fiind pur și simplu lipsită de orice efecte, neobligându-l la nimic pe substituit [art. 996 alin. (3) NCC].

390. În cele ce urmează vom prezenta mai întâi condițiile care se cer a fi întrunite pentru a ne afla în prezența unei substituții fideicomisare (I), apoi efectele substituției fideicomisare (II), iar în final ineficacitatea substituției (III).

I. Condițiile substituției fideicomisare

391. Pentru a ne afla în prezența unei substituții fideicomisare se cer a fi întrunite următoarele condiții: existența a două liberalități succesive având același obiect (A); obligarea primului gratificat (instituitului) la conservarea și transmiterea obiectului legatului celui de al doilea gratificat (substituitului) (B); reportarea (amânarea) transmiterii legatului către substituit la momentul și ca urmare a decesului instituitului (C).

A. Existența a două liberalități succesive având același obiect

392. Conturarea acestei condiții implică prezentarea conținutului condiției (a), iar apoi a situațiilor apropiate care nu întrunesc cerințele acestei condiții (b).

a) Conținutul condiției

393. Substituția fideicomisară implică gratificarea prin una și aceeași voință a două persoane diferite, prin două liberalități având același obiect, cu executare succesivă în timp. Mai întâi primește executare liberalitatea primului gratificat (instituitul), iar apoi, la decesul acestuia, adică după trecerea unui interval de timp (*tractus temporis*), cea de a doua, făcută în favoarea celui de al doilea gratificat (substituitul). Esențial este faptul că „pentru bunurile care formează obiectul substituției, substituitul este (...) având-cauză nu al instituitului ci al dispunătorului, care efectuează două (s.a.) liberalități care vor beneficia succesiv instituitului și apoi substituitului”^[1].

394. Substituția fideicomisară poate fi inclusă atât în cuprinsul unor acte de liberalitate între vii (donații), cât și *mortis causa* (legate).

O dispoziție specială în materie de donații este aceea potrivit căreia, spre deosebire de regulile dreptului comun, acceptarea din partea substituitului poate surveni și după decesul donatorului, ceea ce înseamnă că poate fi făcută și copiilor care se vor naște ulterior actului de donație în favoarea instituitului (art. 999 NCC)^[2]. Atât timp cât nu a survenit acceptarea substituitului, donația în favoarea acestuia poate fi revocată de donator^[3].

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 455, nr. 561.

În sensul că „instituitul dobândește obiectul liberalității de la dispunător, iar substituitul de la instituit”, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 327, nr. 189.1.

^[2] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 103, nr. 152; A.O. CHIȘ, D.-C. GRUMAZ, *Fundamentul juridic al aptitudinii persoanei neconcepute de a fi gratificată prin substituții fideicomisare donative*, R.R.D.P. nr. 5/2016, p. 56.

^[3] J.-F. SAGAUT, *Libéralités graduelles*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009, cit. supra*, p. 907, nr. 331.181.

395. Din punct de vedere al condițiilor de capacitate de a dispune și de a primi prin liberalități, se vor aplica regulile dreptului comun, art. 994 alin. (3) NCC precizând că „incapacitățile de a dispune se apreciază în raport cu dispunătorul, iar cele de a primi, în raport cu instituitul și cu substituitul”.

396. Pentru a putea vorbi de substituție fideicomisară este esențial ca dreptul substituitului să provină de la dispunător, iar nu de la instituit. Articolul 996 alin. (2) NCC precizează că „substituitul dobândește bunurile care constituie obiectul liberalității ca efect al voinței dispunătorului”.

Dacă, de pildă, nu testatorul instituie legatarii succesivi, ci doar îl roagă (fără a-l obliga juridic) pe legatarul instituit de el să gratifice *acesta* pe un terț dacă vrea (legat precativ), sau îi conferă beneficiarului liberalității libertatea de a alege *e/ o* persoană pe care să o gratifice, nu avem de a face cu o substituție fideicomisară^[1], excepție făcând cazul în care sfera persoanelor din rândul cărora legatarul poate face alegerea este restrânsă (familia sau moștenitorii dispunătorului, de exemplu), caz în care se consideră că alegerea celui de al doilea gratificat a fost făcută tot de testator^[2].

397. În cazul în care printr-o liberalitate nuda proprietate a unui bun este transmisă unei persoane, iar uzufructul aceluiași bun unei alte persoane, există consecințe practice similare celor ale substituției fideicomisare. Astfel, ca și instituitul, uzufructuarul se va bucura de folosința bunului pe tot timpul vieții sale fără a putea dispune de acesta, iar la decesul său situația nudului proprietar va fi asemănătoare cu aceea a substituitului, dobândind toate atributele proprietății. Cu toate acestea, în acest caz nu există substituție fideicomisară, întrucât cele două liberalități, pe de o parte, nu au același obiect (una are ca obiect nuda proprietate, iar cealaltă uzufructul), iar pe de altă parte nu sunt succesive, producând, din contra, efecte simultane.

398. Uneori, în practica judiciară este dificil a se face diferența între adevărata substituție fideicomisară și liberalitățile având obiecte diferite. Așa, de pildă, s-a considerat că dispoziția testamentară prin care s-a lăsat un apartament unei persoane cu dreptul de a-l folosi până la moarte, după care să fie vândut, iar prețul obținut să fie împărțit între cei doi nepoți ai dispunătorului, copiii celui instituit, reprezintă o substituție fideicomisară^[3]. În realitate însă, obiectul celor două legate era diferit, primul având ca obiect uzufructul apartamentului, în timp ce cel de al doilea proprietatea bunului, urmând ca la decesul uzufructuarului apartamentul să fie vândut în contul nepoților defunctului, iar prețul obținut să fie împărțit între aceștia (partaj de ascendent), situație în care, în speță, dispozițiile testamentare erau valabile, iar nu nule absolut în temeiul dispozițiilor art. 803 C. civ. 1864 care interzicea în epocă substituțiile fideicomisare. Soluția se impunea în temeiul principiului potrivit căruia actul juridic trebuie interpretat în sensul în care produce efecte juridice, iar nu în sensul în care nu ar produce niciunul (art. 978 C. civ. 1864).

399. De asemenea, în cazul uzufructului lăsat succesiv la mai multe persoane, nu există identitate de obiect al legatului, și deci nici substituție fideicomisară, întrucât fiecare uzufruct este un drept real atașat unei alte persoane și prin aceasta diferit de celelalte^[4].

[1] G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 5, nr. 21-23.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 403-404, nr. 290.

[3] Jud. sect. 2 București, sent. civ. nr. 4169/2001, *Notă* M.D. BOCȘAN, PR, III, nr. 2/2002, p. 186 și urm.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 407-408, nr. 294.

b) Situații asemănătoare care nu întrunesc cerințele substituției fideicomisare

400. Există situații care, deși prezintă unele asemănări cu substituția fideicomisară, în realitate nu se confundă cu aceasta, așa cum este cazul legatului alternativ sau dublu condițional.

401. Legatul alternativ sau dublu condițional constă în instituirea de către testator a două persoane ca legatari sub una și aceeași condiție, dar pentru un legatar acea condiție este rezolutorie, iar pentru celălalt suspensivă^[1]. De pildă, testatorul lasă întreaga sa avere lui A, iar în cazul în care acesta va deceda înaintea împlinirii vârstei majoratului averea să revină lui B. În acest caz, decesul lui A înaintea vârstei majoratului constituie condiția rezolutorie sub care acesta primește legatul, dar, în același timp, și condiția suspensivă sub care B poate deveni beneficiarul legatului în cazul în care aceasta s-ar îndeplini.

402. Mecanismul juridic al realizării condiției (efectul retroactiv) face ca în cazul examinat să nu existe două transmisiuni succesive, ci doar una singură: atunci când condiția nu se îndeplinește, legatarul sub condiție rezolutorie își vede dreptul consolidat definitiv, cu efecte de la data deschiderii moștenirii, în timp ce legatarul sub condiție suspensivă este pentru totdeauna în situația unui străin de moștenire, atât pentru trecut, cât și pentru viitor; invers, când condiția se realizează, legatarul sub condiție rezolutorie pierde cu efect retroactiv (de la data deschiderii moștenirii) dreptul câștigat prin deschiderea succesiunii (până la îndeplinirea condiției el fiind într-o situație similară legatarului pur și simplu, care dobândește un drept necondiționat), în timp ce, de această dată, legatarul sub condiție suspensivă este cel care își vede dreptul definitiv consolidat cu efecte de la data deschiderii moștenirii. După cum s-a remarcat, „în acest din urmă caz, chiar dacă, *in fact* (s.a.), cei doi «legatari» vor fi profitând succesiv de legat, unul singur dintre ei va fi având, *in drept* (s.a.), această calitate”^[2].

După ce, pornind de la ideea că asemenea aranjamente juridice mascau totuși substituții fideicomisare, practica judiciară a tratat aceste operațiuni ca ilegale (discuțiile se purtau pe vremea în care substituțiile fideicomisare erau interzise de lege), ulterior le-a admis ca valabile, nefiind considerate substituții fideicomisare^[3].

Atunci când condiția consta pur și simplu doar în predecesul primului legatar, operațiunea nu era decât o substituție fideicomisară, doar condiția predecesului circumstanțiat (fără posteritate, înaintea majoratului, fără căsătorie etc.) era una reală, nedisimulând o substituție interzisă la momentul respectiv de lege^[4].

[1] Juridic, este posibil și legatul alternativ sub condiție suspensivă inversă: testatorul dispune în favoarea unei persoane sub condiția de a se căsători până la treizeci de ani (condiție suspensivă pozitivă), iar în caz contrar legatul să revină unei alte persoane (condiție suspensivă negativă). În acest caz, *pendente conditione* (până la căsătoria primei persoane sau cel târziu până când aceasta împlinește treizeci de ani), există o perioadă de incertitudine nu numai în legătură cu proprietatea bunului legat, dar și cu administrarea acestuia. Pentru detalii, a se vedea G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 13, nr. 85-87.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 344, nr. 366.

[3] Cass. civ. 19 mars 1873, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile, cit. supra*, pp. 592-595.

Decizia precizează că „în orice caz, fie că se îndeplinește sau nu condiția, legatarii vor culege sau vor fi reputați a culege bunurile legate, direct și imediat din mâinile testatorului, efect al unei unice transmisiuni fără ajutorul vreunui posesor intermediar însărcinat cu conservarea și predarea”.

În dreptul nostru, în sensul valabilității, a se vedea: C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 675, nr. 1629; Cas. I, 6 mai 1931, *Notă de O. SACHELARIE*, PR 1932, I, pp. 93-97.

Contra, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 331, nr. 190.

[4] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 344, nr. 366; G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 14, nr. 91.

Dacă, pe timpul când substituția fideicomisară era interzisă, se dovedea că legatul dublu condițional a fost conceput în ideea fraudării interdicției – ceea ce implica analizarea cauzei acestuia –, iar nu în ideea unei reale gratificări condiționale, devenea aplicabilă sancțiunea nulității absolute^[1].

Legatul alternativ sau dublu condițional producând efecte de la data deschiderii succesiunii, impune ca ambii gratificați să fie cel puțin concepuți la decesul dispunătorului, adică, să aibă capacitatea de a moșteni^[2].

B. Obligarea primului gratificat (instituitul) la conservarea și remiterea obiectului legatului celui de al doilea gratificat (substituitului)

403. Condițiile substituției fideicomisare sunt întrunite doar dacă dispunătorul impune instituitului sarcina (obligația) de a nu înstrăina obiectul legatului pentru a-l putea remite ca atare la decesul său substituitului [art. 994 alin. (1) NCC].

Este vorba de o obligație de a nu face care se referă atât la actele juridice *inter vivos*, cu titlu oneros sau gratuit, cât și la actele juridice *mortis causa* (legate).

Substituția fideicomisară nu presupune însă indisponibilizarea propriu-zisă a bunului în patrimoniul instituitului, după cum vom vedea mai jos (*infra* nr. 414 și urm.).

404. Obligația de a nu înstrăina și de a remite substituitului se poate referi atât la o universalitate sau fracțiune dintr-o universalitate (în cazul legatelor, nu și a donațiilor), cât și la un bun individual determinat (atât în cazul legatelor, cât și al donațiilor)^[3]. Bunurile fungibile (sumele de bani), deși prin natura lor sunt interșanjabile, pot forma și ele obiect al obligației de a nu înstrăina din partea instituitului întrucât, chiar dacă instituitul dispune de acele bunuri în folos propriu, poate fi obligat oricând să procure altele de același fel^[4].

405. Dacă o liberalitate conține doar o clauză de inalienabilitate^[5], fără obligația pentru gratificat de a transmite la moartea sa bunul unui substituit desemnat de dispunător, nu sunt întrunite condițiile pentru existența substituției fideicomisare.

C. Reportarea transmiterii obiectului liberalității către substituit la momentul și ca urmare a decesului instituitului

406. Substituția fideicomisară presupune cu necesitate ca liberalitatea făcută în favoarea substituitului să nu producă efecte decât la moartea instituitului [art. 994 alin. (2) NCC].

În cazul în care cel gratificat nu este însărcinat să păstreze obiectul legatului pe tot timpul vieții sale, ci doar până la o dată anume (împlinirea vârstei majoratului, timp de un an etc.), este vorba doar de o liberalitate cu sarcină, iar nu de o substituție fideicomisară^[6].

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 401, nr. 288.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 466, nr. 576.

^[3] G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 7, nr. 44.

^[4] M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 350, nr. 370; G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 8, nr. 45.

Contra, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 457, nr. 564, care consideră că „aplicată bunurilor fungibile, substituția nu antrenează nicio inalienabilitate”.

^[5] Valabilă în principiu, dacă este temporară și justificată de un interes legitim (art. 627 NCC).

^[6] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 670, nr. 1614; M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 352, nr. 373; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 458, nr. 564.

II. Efectele substituției fideicomisare

407. Liberalitățile conținând o substituție fideicomisară dau naștere la efecte specifice, pe de o parte, în privința instituitului (A), iar pe de altă parte în privința substituitului (B).

A. Efectele în privința instituitului

a) Sarcina de a „administra” bunul formând obiectul liberalității?

408. Din dispozițiile art. 994 alin. (1) NCC rezultă că sarcina care i s-ar impune instituitului ar fi aceea de a administra bunurile care constituie obiectul liberalității și de a le transmite, la decesul său, substituitului desemnat de dispunător. Or, în sensul clasic al noțiunii, substituția fideicomisară se referea la o dublă transmitere în deplină proprietate a obiectului liberalității, mai întâi de la dispunător la instituit, iar apoi, din patrimoniul acestuia, dar în temeiul voinței dispunătorului, la substituit.

Chiar denumirea instituției (*substituție fideicomisară*) sugerează ideea că substituitul se substituie în drepturile instituitului, adică îl înlocuiește pe acesta în calitatea sa de proprietar al bunurilor formând obiectul liberalității.

409. Atât în dreptul francez, de unde s-a inspirat legiuitorul român, cât și în alte sisteme de drept care reglementează această instituție, cum este cazul Codului civil elvețian ori Codului civil Québec, nu este nicio îndoială că instituitul are deplina proprietate a bunurilor formând obiectul substituției fideicomisare^[1].

410. Avem oare de a face cu o nouă concepție asupra substituției, care să poată fi susținută cu argumente pertinente, cu o erezie juridică sau cu o eroare de „preluare” din legislațiile inspiratoare ale legiuitorului român? Ultima variantă, cea mai pedestră și mai banală, dar și mai puțin riscantă juridic, ni se pare a fi cea mai plauzibilă. Altminteri, „substituția fideicomisară” nu ar mai fi substituție, căci dacă instituitul ar fi doar un simplu

^[1] Astfel, în doctrina franceză s-a subliniat că „instituitul este proprietarul viager al bunurilor donate sau legate. Nimic nu-l împiedică să facă acte de administrare și de dispoziție, dar pericolul este ca la decesul său acestea să fie retroactiv desființate” (B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 103, nr. 153. În același sens, a se vedea și J.-F. SAGAUT, *Libéralités graduelles*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, *cit. supra*, p. 905, nr. 331.133).

Art. 491 C. civ. elvețian prevede tranșant că „(1) Instituitul dobândește succesiunea ca orice alt moștenitor instituit. (2) El devine proprietar, cu sarcina de a restitui”.

Art. 1223 C. civ. Québec prevede și el la fel de tranșant că instituitul „este proprietarul bunurilor substituite”, iar art. 1229 alin. (1) prevede că „instituitul poate să înstrăineze cu titlu oneros bunurile substituie sau să le închirieze”, precum și să le ipotecheze.

Notă aparte face doar dreptul italian, în care, după ce se prevede că instituitului, „care se bucură de libera administrare a bunurilor care formează obiectul substituției” [art. 693 alin. (1) C. civ. italian], se precizează la alin. (2) al aceluiași text de lege că instituitului îi sunt aplicabile normele legale referitoare la uzufructuar. Diferența majoră dintre reglementarea din Codul civil italian și celelalte coduri mai sus menționate (inclusiv noul Cod civil) este însă că, în acest sistem de drept, substituția fideicomisară este reglementată doar ca o măsură excepțională de protecție a interzișilor judecătorești sau a minorilor între 14-18 ani aflați în stare obișnuită de infirmitate mintală care urmează a fi puși sub interdicție, permițând părinților, celorlalți ascendenți în linie dreaptă sau soțului interzisului să instituie pe fiul interzisului, un alt descendent sau soțul acestuia ca beneficiar al unei liberalități, cu obligația de a o conserva și transmite la moartea sa persoanei sau entităților care, sub supravegherea tutorelui, au avut grijă de cel interzis (art. 692 C. civ. italian).

administrator al bunurilor, cum sugerează textul de lege analizat și primii săi comentatori^[1], ar însemna că el nu ar fi beneficiar al primei liberalități, deoarece, evident, un administrator nu este un proprietar^[2], dar atunci ar trebui să se accepte că proprietatea este direct a substituitului, ceea ce ar însemna că nu am avea de a face cu o substituție, or, ar fi absurd să admitem că sub denumirea de substituție fideicomisară s-ar fi reglementat altceva decât o substituție, adică o schimbare a unui proprietar (instituitul) cu altul (substituitul), așa cum s-a admis dintotdeauna în dreptul nostru, după modelul dreptului francez.

De altfel, textul de lege aici analizat prevede în mod expres că instituitul este „donatar sau legatar”, adică beneficiar al unei liberalități (așadar, proprietar, nu uzufructuar), formularea potrivit căreia ar fi un simplu administrator trebuind să fie tratată ca o simplă inadvertență, nu ca o reglementare care trebuie luată în considerare, căci, din două una: ori instituitul este doar un uzufructuar, dar atunci nu mai avem de a face cu o substituție fideicomisară în sensul propriu al noțiunii, din moment ce obiectul celor două transmisiuni nu este identic (unul fiind de uzufruct, iar cel de al doilea de proprietate deplină, dobândirea lor fiind simultană, nu succesivă) (*supra* nr. 397), ori este un proprietar deplin, dar atunci nu este doar un simplu administrator (uzufructuar), nimeni neputând fi, în același timp, și proprietar și administrator (uzufructuar) al unui bun, dreptul de proprietate incluzând administrarea (uzufructul).

Prin urmare, dincolo de litera textului în discuție, trebuie să admitem că instituitul dobândește de la dispunător deplină proprietate asupra obiectului liberalității, nu doar un drept de administrare (uzufruct).

411. Lucrurile sunt complicate și prin faptul că, potrivit dispozițiilor art. 994 alin. (2) NCC, „instituitului i se aplică în mod corespunzător dispozițiile din prezentul cod referitoare la fiduciar”^[3].

Din dispozițiile art. 773 NCC reiese că fiducia este un contract translativ de proprietate, fiduciarul devenind proprietar al bunurilor încredințate de constituitor, dar cu precizarea că proprietatea o dobândește „cu un scop determinat, în folosul unuia sau mai multor

^[1] Deja primii comentatori, având în vedere doar litera textului de lege, nu și conținutul său, au susținut că instituitul ar avea dreptul de a face doar acte de conservare și de administrare, nu și de dispoziție (AL. BACACI, *Precizări privind substituțiile fideicomisare în Noul Cod civil*, în: Vol. *In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii, cit. supra*, p. 174).

^[2] Dispozițiile art. 792 alin. (1) NCC sunt foarte limpezi în sensul că „persoana care este împuternicită, prin legat sau convenție, cu administrarea unuia sau mai multor bunuri, a unei mase patrimoniale sau a unui patrimoniu care nu îi aparține (s.n., D.C.) are calitatea de administrator al bunurilor altuia”.

Unii autori încearcă să rezolve problema susținând că „instituitul este proprietar al bunurilor primite, dar dreptul său de proprietate este *serios limitat* (s.n., D.C.), deoarece exercită atribuțiile dreptului *alieno nomine* (în numele și pe seama instituitului) (F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 233, nr. 197.2.2), ultima parte a propoziției aici redată contrazicând-o pe prima. Așa-zisa proprietate *alieno nomine* este un non-sens juridic, căci dacă stăpânirea unui bun pentru altul este posibilă și are logică (așa cum este cazul uzufructuarului sau al locatarului, care dețin bunul un timp, dar recunoscând proprietatea altuia), stăpânirea unui bun cu titlu de proprietate de către o persoană, dar pentru un altul este o contradicție în termeni, căci, chiar prin definiție, proprietatea „este dreptul titularului de a poseda, folosi și dispune de un bun *în mod exclusiv* (s.n., D.C.), absolut și perpetuu, în limitele stabilite de lege” [art. 555 alin. (1) NCC] (cu privire la caracterul exclusiv al dreptului de proprietate, a se vedea V. STOICA, *Drept civil. Drepturile reale principale, cit. supra*, p. 125, nr. 112).

^[3] Pentru detalii cu privire la aplicarea „corespunzătoare” a dispozițiilor legale referitoare la fiducie în cazul substituției fideicomisare, a se vedea F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 234, nr. 197.3.2.

beneficiari". De aceea, așa cum rezultă din dispozițiile art. 788 alin. (1) NCC, „dacă fiduciarul nu își îndeplinește obligațiile sau pune în pericol interesele care i-au fost încredințate, constitutorul, reprezentantul său sau beneficiarul poate cere în justiție înlocuirea fiduciarului". Cu alte cuvinte, în esență, fiduciarul este supus unui anumit control pe durata misiunii sale și obligației de a da socoteală. Or, în cazul substituției fideicomisare, un asemenea „control”, asemenea obligație de „a da socoteală” sau „înlocuirea” instituitului sunt de neconceput, el fiind, așa cum am văzut (*supra* nr. 410), un proprietar cu drepturi depline asupra bunurilor dobândite de la dispunător, iar nu unul care greează interesele altuia cum se întâmplă în cazul fiduciei. Ne întrebăm ce sens ar avea și cui ar servi, de pildă, „înlocuirea” instituitului, când ipoteza de „înlocuire” este tocmai aceea în care el a înstrăinat bunul unui terț cu nerespectarea sarcinii? Cu cine să fie „înlocuit” și, mai ales, pentru ce? Aceasta cu atât mai mult cu cât, chiar dacă bunul a fost înstrăinat unui terț cu nerespectarea obligației de a nu înstrăina, cine și cum ar putea ști dacă bunul nu este câștigat definitiv de instituit întrucât, prin ipoteză, la decesul lui substituitul nu ar mai fi în viață, nu ar accepta liberalitatea sau ar fi nedemn față de dispunător (când substituția este inclusă într-un legat)? Tocmai de aceea, în sisteme de drept în care instituția fiduciei este bine cunoscută, ca și cea a substituției fideicomisare se face distincție netă între cele două instituții, astfel încât atunci când beneficiarul nu are acces la un control asupra capitalului și a modului de administrare a acestuia, este vorba despre o substituție fideicomisară, iar când are un asemenea control este vorba despre o fiducie^[1].

Soluția legislativă a aplicării în cazul substituției fideicomisare a dispozițiilor referitoare la fiducie este inadecvată și pentru alte motive. Bunăoară, instituția ar putea fi folosită în scopul deturnării prevederilor legale potrivit cărora fiduciarul să fie o altă persoană decât instituțiile și profesioniștii la care face referire art. 776 alin. (2)-(3) NCC. De asemenea, o substituție fideicomisară având ca obiect banal (de exemplu, o pernă, o bicicletă, un dulap etc.) ar trebui supusă conform dispozițiilor art. 780 NCC „înregistrării fiscale”, ceea ce ar fi cu totul exorbitant și deplasat.

412. Articolul 995 alin. (1) NCC prevede că „sarcina prevăzută la art. 994 produce efecte numai cu privire la bunurile care au constituit obiectul liberalității și care la data decesului instituitului pot fi identificate și se află în patrimoniul său”. Acest text de lege este o pastişă a art. 1049 alin. (1) C. civ. francez.

Din textul de lege mai sus citat rezultă că dispoziția de substituție făcută de dispunător nu produce efecte decât dacă se referă la bunurile (sau unele din bunurile) care au format obiectul liberalității făcute în favoarea instituitului, iar nu la alte bunuri ale instituitului. În practica judiciară s-a pus problema dacă legatul prin care instituitului i s-a dat posibilitatea să remită substituitului fie bunurile lăsate de dispunător, fie contravaloarea lor este sau nu o substituție fideicomisară, Curtea de Casație franceză, aprobată de doctrină, ajungând la concluzia negativă^[2]. În condițiile în care, așa cum rezultă din dispozițiile art. 993 NCC, substituția fideicomisară „nu produce efecte decât în cazul în care este permisă de lege”, fiind o excepție de la regula potrivit căreia substituțiile sunt interzise, iar excepțiile de strică interpretare, în situații ca cele din speța de mai sus sau în care prin actul de liberalitate i s-ar impune instituitului să transmită substituitului, din patrimoniul său, alte bunuri decât cele primite de el de la dispunător, sarcina de a transmite substituitului ar fi ilegale,

[1] Jurisprudențele citat de J.L. BAUDOUIN, Y. RENAUD, *Code civil du Québec annoté*, Wilson & Lafleur, 13 édition, Montreal (Québec), 2010, t. 1, p. 1500, nr. 3 (1260/17 și 1260/18).

[2] Cass. 1-re civ., 4 nov. 1953, citată și aprobată de G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 8, nr. 46.

întrucât ar contraveni interdicției actelor asupra succesiunilor nedeschise (art. 956 NCC) (*infra* nr. 851 și urm.).

De asemenea, din același text de lege rezultă că, în principiu, transmiterea de la instituit la substituit operează doar în privința bunurilor care pot fi identificate ca făcând obiectul liberalității făcute instituitului de dispunător și care se regăsesc ca atare în patrimoniul acestuia la data decesului său. Așadar, dacă, bunăoară, obiectul donației făcute de dispunător a fost o bijuterie, iar aceasta a fost vândută de instituit, substituitul nu dobândește la data decesului instituitului dreptul la plata prețului încasat de instituit. Tot astfel, dacă bijuteria nu mai există în patrimoniul instituitului, întrucât a pierit fortuit, substituția nu mai produce efecte. Toate acestea datorită faptului că substituția fideicomisară presupune cu necesitate două transmisiuni cu obiect identic, una în favoarea instituitului și alta în favoarea substituitului, dar ambele din patrimoniul dispunătorului, fără a permite conservarea valorică prin mecanismul subrogației reale^[1].

Alineatul (2) al art. 995 NCC vine cu precizarea că „atunci când liberalitatea are ca obiect valori mobiliare, sarcina produce efecte și asupra valorilor mobiliare care le înlocuiesc”. Este vorba despre o excepție de la prevederile alin. (1) mai sus evocat, care se întemeiază pe ideea că valorile mobiliare (acțiuni și obligațiuni tranzacționate pe bursă)^[2] sunt bunuri intersanjabile, prin natura lor fiind menite să circule, astfel încât valorile care le înlocuiesc pe cele care au format la origini obiectul liberalității făcute instituitului urmează regimul juridic al acestora, actele prin care se realizează aceste schimburi fiind considerate ca simple acte de gestiune asimilabile actelor de administrare, iar nu ca acte de dispoziție propriu-zise^[3].

În cazul în care obiectul substituției îl constituie o universalitate sau o fracțiune dintr-o universalitate „identificarea” bunurilor componente la data decesului instituitului cu cele lăsate lui de defunct poate ridica serioase dificultăți de probațiune dacă nu s-a făcut un inventar la data decesului dispunătorului și dacă nu este vorba de bunuri individual determinate, ci de bunuri mobile de gen, cum ar fi, de exemplu, cazul unor sume de bani care nu figurează ca fiind depuse într-un cont bancar anume care a aparținut dispunătorului și care se regăsește ca atare și la data decesului instituitului^[4].

b) Sarcina de a transmite la substituit obiectul liberalității

413. Articolul 994 alin. (1) NCC precizează că sarcina instituitului constă și în obligația de a transmite bunurile care formează obiectul liberalității, la decesul său. În realitate, nu este vorba despre o obligație propriu-zisă, căci, din punct de vedere juridic, mecanismul de transmitere a proprietății de la instituit la substituit este unul automat, care nu implică cătuși de puțin manifestarea de voință a instituitului, transferul operând în temeiul voinței dispunătorului manifestate la momentul încheierii liberalității (prin care a fost gratificat și instituitul) direct din patrimoniul acestuia, nu din cel al instituitului, substituitul fiind având-cauză al dispunătorului, nu al instituitului [art. 996 alin. (3) NCC].

^[1] J. HERAIL, v° *Libéralités graduelles et résiduelles*, Rép. civ. Dalloz, 2008, nr. 20.

^[2] A nu se confunda cu bunurile mobile obișnuite.

^[3] N. PETERKA, *Les libéralités graduelles et résiduelles, entre rupture et continuité*, Recueil Dalloz 2006, p. 2581, nr. 10; J. HERAIL, v° *Libéralités graduelles...*, cit. *supra*, nr. 22.

^[4] În acest sens, a se vedea PH. MALAURIE, *Note la Cass. 1-re civ.*, 20 fév. 2008, Rép. Defrénois nr. 8/2008, p. 880, art. 38754.

414. Având în vedere textul de lege mai sus evocat, s-ar putea susține că instituitul nu ar avea dreptul de a dispune de bunurile care formează obiectul liberalității, din moment ce are obligația de „a transmite” proprietatea substituitului, acestea fiind indisponibilizate în patrimoniul său.

Ca argument în acest sens ar putea fi invocate dispozițiile art. 627 alin. (4) NCC, conform căruia „clauza de inalienabilitate este subînțeleasă în convențiile din care se naște obligația de a transmite în viitor proprietatea către o persoană determinată sau determinabilă”.

415. O serie de obiecțiuni s-ar putea ridica în contra acceptării unei asemenea soluții, după cum urmează:

(i) Prima obiecțiune care s-ar putea ridica ar fi aceea că indisponibilizarea reglementată la art. 627 NCC se referă doar la bunurile individual determinate [alin. (1)], iar nu și la patrimoniul sau fracțiuni de patrimoniul, care, așa cum am văzut (*supra* nr. 404) pot și ele forma obiect al substituiilor, astfel încât, cel puțin în cazul liberalităților având un asemenea obiect ea nu ar putea fi aplicabilă.

(ii) În al doilea rând, dacă s-ar accepta că inalienabilitatea prevăzută la art. 627 NCC s-ar aplica și substituiilor fideicomisare, trebuie observat că ea nu s-ar putea aplica indistinct, ci numai făcând diferențe între situația în care dreptul substituitului este unul *condițional*, pe de o parte, și situația în care dreptul acestuia ar fi doar *eventual*, pe de altă parte. Astfel:

– în ipoteza în care substituția este dispusă printr-un contract de donație, iar aceasta a fost acceptată atât de instituit, cât și de substituit, clauza de inalienabilitate implicită prevăzută la art. 627 alin. (4) NCC ar putea lua naștere în mod valabil^[1], dar nu pur și simplu (neafectată de modalități), ci numai sub *condiția suspensivă ca substituitul să supraviețuiască instituitului*^[2]. Prin urmare, dacă instituitul înstrăinează bunul încălcând clauza de inalienabilitate, s-ar putea susține că ar deveni incidente sancțiunile prevăzute la art. 629 alin. (1) și (2) NCC (anularea sau rezoluțiunea, după caz). O asemenea susținere nu ar putea fi însă acceptată, deoarece sancțiunile menționate nu ar putea fi aplicate decât în cazul clauzelor de inalienabilitate *active* la momentul înstrăinării, nu și a celor care sunt afectate de o condiție suspensivă, cum este cazul în situația examinată, în care clauza nu devine activă decât dacă substituitul supraviețuiește instituitului. Mai exact spus, „*numai supraviețuirea substituitului face proprietatea instituitului inalienabilă și face să cadă înstrăinările consimțite de acesta*” înaintea împlinirii condiției^[3]. Pe cale de consecință, pare mai rațional să se accepte că instituitul, având proprietatea deplină asupra bunurilor formând obiectul liberalității, poate să dispună liber de acestea, cu corectivul că, atunci când dreptul substituitului din condițional ar deveni efectiv (supraviețuiește instituitului), dacă s-au respectat formele de publicitate a sarcinii conform dispozițiilor art. 995 alin. (3) NCC, substituitul să poată obține anularea actelor de dispoziție încheiate de instituit cu terții, în conformitate cu dispozițiilor art. 629 alin. (2) NCC, odată cu dreptul

[1] În cazul examinat, donația neputând avea ca obiect decât un bun individual determinat, sunt întrunite cerințele art. 627 alin. (1) NCC, iar pe de altă parte fiind vorba despre o convenție „din care se naște obligația de a transmite în viitor proprietatea către o persoană determinată”, ar fi întrunite și cerințele art. 627 alin. (4) NCC.

[2] Aceasta nu înseamnă însă că, în ipoteza examinată, instituitul ar fi proprietar sub condiție rezolutorie; el este proprietar pur și simplu, însă sarcina specifică substituiilor fideicomisare de a nu înstrăina bunul formând obiectul substituiilor este una sub condiție suspensivă, care nu devine activă decât dacă substituitul supraviețuiește instituitului (M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 360, nr. 386).

[3] N. PETERKA, *Les libéralités graduées et résiduelles, entre rupture et continuité, cit. supra*, p. 2580, nr. 12.

efectiv al substituitului asupra liberalității devenind efectivă cu efecte de la data donației și clauza de inalienabilitate întemeiată pe dispozițiile art. 627 alin. (4) NCC.

De altfel, pentru asigurarea drepturilor substituitului, „dispunătorul poate impune instituitului constituirea de garanții și încheierea unor contracte de asigurare” (art. 997 NCC), care nu sunt altceva, decât sarcini *directe și efective* ale liberalității conținând substituția fideicomisară încă de la data încheierii contractului de donație.

Inalienabilitatea ar fi condițională și în ipoteza în care substituția ar fi dispusă printr-un legat care are ca obiect un bun individual determinat, iar substituitul acceptă legatul în termen, înainte ca instituitul să înstrăineze bunul, clauza nedevenind activă decât la îndeplinirea condiției constând în supraviețuirea substituitului instituitului.

— în ipoteza în care substituția s-ar face fie printr-un contract de donație, iar substituitul nu a acceptat încă donația, fie printr-un legat având ca obiect un bun individual determinat, iar substituitul nu a acceptat încă legatul, substituitul nu mai are asupra bunurilor formând obiectul liberalităților menționate decât un *drept eventual*, o simplă expectativă, nu un drept condițional^[1], depinzând de acceptarea liberalității — putând-se întâmpla ca el să nu accepte donația sau să nu accepte legatul —, precum și de faptul de a nu fi nedemn față de dispunător (când substituția este inclusă într-un legat). În ipoteza în care dreptul substituitului nu devine efectiv (fie și condițional), nici clauza de inalienabilitate nu ar putea fi efectivă^[2]. Dispozițiile art. 1000 NCC sunt elocvente în acest sens, precizând că „atunci când substituitul precedează instituitului sau renunță la beneficiul liberalității, bunul revine instituitului, cu excepția cazului în care s-a prevăzut că bunul va fi cules de moștenitorii substituitului ori a fost desemnat un al doilea substituit”^[3].

416. Dacă s-ar accepta ideea că liberalitatea incluzând o substituție fideicomisară ar conține o clauză de inalienabilitate efectivă de la data de la care instituitul devine proprietar, s-ar pune și problema cine ar avea dreptul să solicite revocarea pentru neîndeplinirea sarcinii sau anularea pentru nerespectarea clauzei: dispunătorul, substituitul sau ambii? În oricare dintre variante dificultatea majoră ar fi că reclamantul nu ar putea justifica vreun interes actual: dispunătorul — pentru că, la acel moment, nu se știe dacă liberalitatea nu este definitiv câștigată de instituit întrucât, în final, substituitul îi precedează, nu o acceptă sau este nedemn față de dispunător (când substituția este inclusă într-un legat), pe de o parte, iar pe de altă parte pentru că revocându-se sau anulându-se liberalitatea în favoarea instituitului, substituitul ar fi cel care ar trebui să devină titular al dreptului formând obiectul liberalității, interesul dispunătorului fiind așadar inexistent; substituitul — pentru că dreptul său, este doar unul condițional sau eventual până la decesul instituitului, care încă, prin ipoteză, nu s-a produs, nu un drept actual și efectiv [art. 996 alin. (1) NCC].

417. Dacă bunurile care formează obiectul liberalităților care conțin substituții fideicomisare nu sunt indisponibilizate pe durata vieții instituitului, atunci pot fi urmărite de creditorii acestuia, dar dacă substituțiile au fost făcute opozabile terților prin îndeplinirea

^[1] Consecința practică este că, în vreme ce creditorul sub condiție suspensivă poate face acte de conservare a dreptului său (art. 1409 NCC), beneficiarul unui drept eventual (cum este acela al succesiilor înainte de deschiderea moștenirii) nu poate lua astfel de măsuri (și cu atât mai puțin alte măsuri).

^[2] În acest sens, a se vedea: M. GRIMADI, *Successions, cit. supra*, p. 360, nr. 386; J. HERAIL, *v° Substitutions*, Rép. civ. Dalloz, 2008, p. 2, nr. 7.

^[3] Deși, dintr-o scăpare, textul nu prevede expres, substituitul gratificat printr-un legat poate fi în situația de a nu putea primi liberalitatea și în situația în care este nedemn față de dispunător (testator).

formelor de publicitate, drepturile adjudecatorilor vor putea fi desființate când drepturile substituiților devin efective^[1].

c) Situația în care instituitul este moștenitor rezervatar al dispunătorului

418. În situația în care instituitul este un moștenitor rezervatar al dispunătorului, „sarcina nu poate încălca rezerva succesorală” (art. 998 NCC). Pornind de la această formulare, în doctrina noastră s-a susținut că instituitul „nu va trebui să predea substituitului decât partea care excede rezervei sale succesorale”^[2], lăsându-se să se înțeleagă că ar putea-o face cu de la sine putere.

În realitate, dat fiind faptul că rezerva succesorală este intangibilă, neputând fi grevată de *de cuius* cu sarcini, cuvenindu-li-se rezervatarilor în deplină proprietate (*infra* nr. 901), dacă liberalitatea care conține substituția fideicomisară este valoric mai mare decât cotitatea disponibilă a moștenirii, instituitul poate cere, în condițiile dreptului comun, nu reducățiunea^[3], ci eliberarea de sarcina de a „conserva și transmite” în limitele în care este depășită valoarea cotității disponibile, deci, implicit, grevată rezerva^[4], în termen de trei ani de la data deschiderii moștenirii dispunătorului. Operațiunea presupune, pe de o parte, identificarea bunurilor făcând obiectul substituției fideicomisare, iar pe de altă parte individualizarea celor libere de substituție^[5], de care instituitul va putea dispune apoi fără niciun fel de restricții și consecințe viitoare.

B. Efectele în privința substituitului

419. Articolul 996 alin. (1) NCC precizează că „drepturile substituitului se nasc la moartea instituitului”. Ceea ce înseamnă că, până la decesul instituitului, substituitul nu are niciun drept actual în privința bunurilor formând obiectul liberalității conținând substituția fideicomisară, ci doar drepturi eventuale.

Drepturile substituitului, până la acceptarea liberalității, sunt eventuale, iar după acceptare sunt condiționale, dar efectele îndeplinirii condiției din punct de vedere a

^[1] J. HERAIL, v° *Substitutions*, cit. *supra*, p. 2, nr. 9.

În sensul că bunurile formând obiectul liberalității afectate de o substituție fideicomisară ar fi „lovite de indisponibilitate”, a se vedea L. STĂNCULESCU, *Dreptul de moștenire*, în G. BOROI, L. STĂNCULESCU, *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 606, autorul părădî însă a lua totuși o oarecare distanță prudentă prin adăugarea precizării că, „potrivit art. 44 din Constituție, dreptul proprietarului de a dispune liber de bunurile sale este garantat de lege”, ceea ce pare a sugera că instituitul ar putea totuși dispune de bunul respectiv.

^[2] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire în noul Cod civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 259; AL. BACACI, *op. cit.*, p. 175.

^[3] Pentru opinia contrară, cu totul nefondată și inacceptabilă prin consecințele la care ar conduce, cum că dispozițiile art. 998 NCC ar consacra o soluție legislativă care „modifică regulile exprese de imputare a liberalităților dispuse de art. 1099 NCC”, că „reducățiunea va opera întocmai ca și când instituitul nu ar fi rudă cu *de cuius*” etc., a se vedea C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 998*, în FL.-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentarii pe articole*, cit. *supra*, p. 1048.

Este suficient să cităm dispozițiile art. 1054 alin. (3) C. civ. francez pentru a înțelege că în situația examinată este vorba de o acțiune prin care legatarul instituit poate obține ca „partea sa de rezervă să fie, în tot sau în parte, liberată de sarcină (n.n., D.C.)”, nicidecum liberalitatea în sine amputată, cum se susține fără niciun temei. Acțiunea în discuție fiind cunoscută și sub denumirea de „acțiune în limitarea sarcinilor” (*infra* nr. 986).

^[4] Pentru diferențierea acțiunii în reducățiunea liberalităților de acțiunea în limitarea sarcinilor, a se vedea D. CHIRICĂ, *Sucesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 344, nr. 448.

^[5] J. HERAIL, v° *Substitutions*, cit. *supra*, p. 3, nr. 13.

dobândirii proprietății bunurilor formând obiectul liberalității sunt doar *ex nunc* (pentru viitor) [art. 1407 alin. (1) NCC], iar nu retroactive, dreptul instituitului fiind unul pur și simplu, iar nu sub condiție rezolutorie, chiar prin natura sa, substituția fideicomisară implicând două transmisiuni succesive, una în favoarea instituitului, iar de la moartea acestuia, în favoarea substituitului^[1].

420. Așa cum am văzut (*supra* nr. 393), deși dobândirea drepturilor de către substituit este legată de evenimentul decesului instituitului, el nu dobândește aceste drepturi de la instituit printr-un mecanism succesoral (nu este moștenitorul acestuia), ci direct de la dispunător ca efect fie al donației, fie al legatului, dar, în acest din urmă caz, de la data decesului instituitului, nu a decesului dispunătorului, efectele fiind similare celor ale unui legat afectat de un termen suspensiv (decesul instituitului este un eveniment sigur în privința producerii sale, dar incert în privința momentului când acesta va surveni, dar toate acestea sub condiția ca substituitul să supraviețuiască instituitului).

Pentru aceste motive, moștenitorii rezervari ai instituitului nu pot cere reducțiunea liberalității respective, care, ca efect al decesului autorului lor, trece din patrimoniul acestuia în patrimoniul substituitului prin mecanismele de substituie, nu prin cele succesoriale.

421. Ca atare, substituitul trebuie să întrunească condițiile de a dobândi liberalitatea în raport cu dispunătorul, nu cu instituitul. De exemplu, substituitul nedemn sau renunțător față de instituit, poate culege legatul lăsat de dispunător instituitului cu sarcina de a-l păstra și a i-l remite lui la data decesului său.

Tot astfel, de exemplu, dacă, la data donației făcute instituitului, substituitul era medicul curant al donatorului îngrijindu-l de un cancer de care acesta a și decedat la scurt timp, donația în favoarea substituitului poate fi anulată pentru incapacitatea donatorului de a dispune în favoarea sa [art. 990 alin. (1) NCC] (*supra* nr. 321 și urm.).

422. Practica judiciară și doctrina franceze recunosc substituitului dreptul de a lua măsuri conservatorii în privința obiectului liberalității pe timpul cât instituitul este în viață, fie acestea de ordin juridic (cum ar fi cele de întrerupere a cursului unei prescripții), fie de ordin material (cum ar fi cele de a obține de la justiție să interzică instituitului să afecteze substanța materială a bunului formând obiectul liberalității în vederea păstrării valorii acestuia)^[2]. În ceea ce ne privește, considerăm soluția corectă atunci când dreptul instituitului este condițional, ea putând fi întemeiată pe dispozițiile art. 1409 NCC, dar ne îndoim de justetea unor asemenea afirmații când dreptul substituitului nu este decât unul *eventual*, potrivit dispozițiilor art. 1409 NCC, nici chiar actele de dispoziție ale instituitului neputând fi atacate de substituit înaintea decesului acestuia (*supra* nr. 413-415).

^[1] Pentru susținerea ideii singulare astăzi și nefundamentate științific potrivit căreia în cazul substituției fideicomisare am avea de a face cu un „mecanism juridic prin care se realizează o singură transmisiune de drepturi cu titlu gratuit, către doi beneficiari, către primul beneficiar – instituitul – transmisiunea făcându-se sub condiție rezolutorie, iar către cel de al doilea beneficiar – substituitul – sub condiție suspensivă”, a se vedea I. POPA, *Substituțiile fideicomisare în Codul civil*, R.R.D.P. nr. 1/2016, p. 133. În această optică, elementul care ar constitui cele două condiții – rezolutorie pentru instituit și suspensivă pentru substituit – ar fi predecesul instituitului în raport cu substituitul (*idem*, p. 122). Or, așa cum s-a lămurit de multă vreme cu argumente pertinente, transmisiunea sub dublă condiție încrucișată nu este o substituție fideicomisară, ci ceea ce se numește un „legat alternativ sau dublu condițional” (*supra* nr. 400-402), operațiunea fiind posibilă, *mutatis mutandis*, cu aceleași caracteristici, și în cazul în care transmisiunea s-ar realiza printr-o donație.

^[2] J. HERAIL, v° *Substitutions*, cit. *supra*, p. 3, nr. 14; J.-F. SAGAUT, op. cit., p. 906, nr. 331.136.

423. În schimb, substituitului i se recunoaște posibilitatea de a înstrăina dreptul său, dobânditorul fiind supus într-un asemenea caz aceluiași condiționări în privința dobândirii efective a acelor drepturi ca și înstrăinătorul însuși, bunurile viitoare putând forma obiect al convențiilor (art. 1228 NCC)^[1].

424. Articolul 996 alin. (3) NCC precizează că „substituitul nu poate fi, la rândul său, supus obligației de administrare și de transmitere a bunurilor”. Aceasta înseamnă că substituția fideicomisară nu este admisă decât o singură dată, nu pentru două, trei sau mai multe transmisiuni de acest gen.

În cazul în care o obligație de „administrare și de transmitere” ar fi instituită de dispunător și în sarcina substituitului (substituție de gradul doi), aceasta va fi lipsită de orice efecte în această privință, rămânând să fie eficace pentru substituția de gardul întâi.

III. Ineficacitatea substituției

425. Articolul 1000 NCC stipulează că „atunci când substituitul predecedează instituitului sau renunță la beneficiul liberalității, bunul revine instituitului, cu excepția cazului în care s-a prevăzut că bunul va fi cules de moștenitorii substituitului ori a fost desemnat un al doilea substituit”.

Este vorba despre un caz de caducitate a substituției, determinată de imposibilitatea substituitului de a dobândi obiectul liberalității, întrucât fie predecedează instituitului, fie renunță la beneficiul liberalității (ori nu acceptă donația), fie, deși textul nu prevede această ipoteză în mod expres, este nedemn față de dispunător, iar gratificarea sa a fost făcută printr-un legat.

Substituția va produce totuși efecte, chiar dacă a intervenit una din situațiile de mai sus, dacă prin actul de liberalitate s-a prevăzut ca obiectul acesteia să revină ori moștenitorilor substituitului ori unui al doilea substituit, fiind vorba așadar de o substituție vulgară.

§2. Liberalitățile reziduale

2.1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864

426. Sub regimul Codului civil de la 1864, legatul *de residuo* (al rămășiței sau a ceea ce va rămâne, cunoscut și sub denumirea de fideicomis fără inalienabilitate) era „dispoziția testamentară prin care un testator lasă bunuri unui prim legatar în ideea ca la decesul acestuia ceea ce va rămâne din aceste bunuri, numit reziduu, să fie cules de un terț beneficiar ales de testator”^[2].

Astfel concepută, această operațiune se aseamănă cu substituția fideicomisară interzisă de lege prin faptul că în privința reziduuului, dacă rămânea vreunul, exista dublă transmisiune succesivă, dar se deosebea fundamental de aceasta prin faptul că nu exista pentru primul legatar obligația de a conserva obiectul legatului primit de la testator, acesta având libertatea de a dispune de bunurile primite. De aceea, practica judiciară și doctrina admiteau într-o proporție covârșitoare valabilitatea acestui legat^[3].

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 364, nr. 389.

[2] P. BUFFETEAU, *Réflexions sur le legs de residuo*, Rép. Defrénois 1993, art. 35626, nr. 1.

[3] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., pp. 672-673, nr. 1622-1623; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN op. cit., pp. 413-416, nr. 301; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, pp. 347-350, nr. 369; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., pp. 464-465, nr. 575; G. GOUBEAUX, op. cit., p. 14,

427. Primul legatar (instituitul) era liber să dispună de bunurile primite prin acte între vii atât cu titlu oneros, cât și cu titlu gratuit^[1]. În schimb, în lipsă de dispoziție expresă, primul legatar nu avea dreptul de a dispune de bunurile primite prin testament în favoarea terților, deoarece în caz contrar voința dispunătorului ca rămășița să rămână celui de al doilea legatar ar fi fost practic lipsită de efecte^[2].

Nu exista substituție prohibitivă nici în cazul în care testatorul interzicea primului legatar să dispună de bunurile primite prin acte cu titlu gratuit (donație și testament), facultatea de a dispune cu titlu oneros lăsată legatarului fiind suficientă pentru a exclude sarcina de a conserva obiectul legatului specifică substituției fideicomisare^[3].

Legatul *de residuo* putea să includă și rezerva primului legatar, dacă acesta era moștenitor rezervatar al testatorului, atât timp cât testamentul nu conținea dispoziții prin care rezervatarul să fie privat de folosința și dispoziția cotei-părți din succesiune reprezentând rezerva^[4], testatorul neputând în acest caz limita libertatea de a dispune prin acte cu titlu gratuit (donații și legate) a rezervatarului decât în limitele cotității disponibile a moștenirii, nu și în privința rezervei care rămânea intangibilă^[5].

428. Transmisiunea legatului *de residuo* se realiza sub dubla condiție ca la data decesului primului legatar să fi rămas în patrimoniul acestuia bunuri primite de la testator^[6] și ca cel de al doilea legatar să-i supraviețuiască. Beneficiarul substituit dobânda drepturile sale direct de la testator, iar nu de la primul legatar^[7]. Așadar, chiar dacă bunurile lăsate de testator au făcut parte din patrimoniul primului legatar, rămășița nu făcea parte din succesiunea acestuia, ci din cea a testatorului^[8]. De aceea, moștenitorii rezervatari ai instituitului nu puteau cere reducțiunea legatului rămășiței.

În principiu, așa cum am văzut, al doilea legatar dobânda de la testator bunurile rămase din legat în patrimoniul primului legatar la decesul acestuia. Dacă însă obiectul legatului consta într-un portofoliu de acțiuni cotate la bursă, cesiunea unora dintre acțiuni făcute pe timpul vieții de primul legatar în scopul înlocuirii lor cu alte acțiuni era considerată a fi un „act de gestiune normală”, iar nu un act de dispoziție (înstrăinare), așa încât obiectul rămășiței ce se transmitea beneficiarului legatului *de residuo* consta nu numai din acțiunile aflate în portofoliu la data decesului testatorului, ci și din cele dobândite ulterior ca rezultat al actelor de gestiune menționate mai sus^[9].

nr. 92-93; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 371, nr. 796; D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 130 și urm., nr. 146 și urm.

Contra, a se vedea: M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 331; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 330.

[1] M. GRIMALDI, *Succesiuni, cit. supra*, p. 348, nr. 369.

[2] M. ARRAULT, PH. DELMAS SAINT-HILAIRE, *Note*, Recueil Dalloz Sirey, nr. 2/1996, p. 26; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 464, nr. 575.

[3] G. GOUBEUX, *op. cit.*, p. 16, nr. 100.

[4] G. GOUBEUX, *Legs de residuo et reserve successorale*, Defrénois 1990, art. 34669; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1993, p. 866; Cass. 1-re civ., 31 jan. 1995, *Note* M. GRIMALDI, *Rép. Defrénois* 1995, art. 36160.

[5] G. GOUBEUX, *Note* la C.A. Nancy, 1-re ch. Civ., 17 déc. 1992, *Rép. Defrénois* 1993, art. 35584; M. ARRAULT, PH. DELMAS SAINT-HILAIRE, *op. cit.*, p. 26.

[6] Neavând obligația de a conserva bunurile primite de la testator, primul legatar le putea înstrăina în totalitate, caz în care cel de al doilea legatar nu dobânda nimic.

[7] P. BUFFETEAU, *op. cit.*, nota 3.

[8] *Idem*, nr. 7.

[9] Cass. 1-re civ., 2 juin 1993, *Note* P. BUFFETEAU, *Rép. Defrénois* 1993, art. 35638; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 1/1994, pp. 147-150.

429. Asupra naturii juridice a legatului *de residuo* practica judiciară și doctrina au cunoscut o evoluție în timp^[1], acceptându-se în final ideea că acesta conținea, în esență, un dublu legat condițional, primul legatar dobândind sub condiția rezolutorie ca bunurile să se regăsească în patrimoniul său la data decesului, iar beneficiarul rămășiței sub condiția suspensivă ca bunurile să se găsească în patrimoniul primului legatar (instituitului) la data decesului acestuia^[2]. De aici decurgeau următoarele consecințe:

(i) cei doi legatari, întrucât dobândeau amândoi drepturi direct de la testator, trebuiau să fie concepuți la data decesului acestuia [art. 808 alin. (2) C. civ. 1864];

(ii) dacă legatarul rămășiței precedea primului legatar (instituitului), legatul său devenea caduc (art. 924 C. civ. 1864). În cazul în care primul legatar (instituitul) precedea testatorului, legatul revenea în întregime beneficiarului subsecvent (substituitului) ca legat pur și simplu (necondițional)^[3];

(iii) beneficiarul legatului *de residuo* nu era expus acțiunii în reducere a rezervatarilor primului legatar (instituitului)^[4];

(iv) beneficiarul legatului *de residuo* avea aceeași vocație la moștenirea testatorului ca și primul legatar (instituitului): particulară, cu titlu universal sau universală^[5].

2.2. Situația sub regimul noului Cod civil

430. Însușindu-și principiile mai sus evocate și inspirându-se din dispozițiile art. 1057-1061 C. civ. francez (introduse prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006), noul Cod civil reglementează „Liberalitățile reziduale” (Secțiunea a 4-a, Titlul III, Cartea a IV-a) la art. 1001-1005^[6].

431. Articolul 1001 NCC prevede că „dispunătorul poate stipula ca substituitul să fie gratificat cu ceea ce rămâne, la data decesului instituitului, din donațiile sau legatele făcute în favoarea acestuia din urmă”.

Se observă că noua reglementare se referă deopotrivă la donații și la legate, stipulând că donatorul sau testatorul poate dispune de ceea ce va rămâne din obiectul primei liberalități, făcute de el în favoarea primului gratificat (instituitului), în favoarea unui al doilea gratificat, substituitul, care va dobândi dreptul respectiv de la data decesului instituitului. Principiul irevocabilității donațiilor nu este afectat, deoarece rămânerea unui reziduu și supraviețuirea celui gratificat instituitului reprezintă o condiție cazuală străină de voința dispunătorului^[7].

^[1] Asupra acestei evoluții, a se vedea G. GOUBEUX, *J.-Cl. Civ. Art. 896 à 899, cit. supra*, pp. 14-15, nr. 95.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 349, nr. 369; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 465, nr. 575; G. GOUBEUX, *J.-Cl. Civ. Art. 896 à 899, cit. supra*, p. 15, nr. 95.

^[3] P. BUFFETEAU, *Reflexions sur le legs de residuo, cit. supra*, nr. 4.

^[4] *Idem*, nr. 7; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 349, nr. 369. Conform primului autor citat, „la decesul primului legatar succesiunea acestuia este formată din patrimoniul său amputat de reziduu”, regulile succesoriale aplicându-se în raport cu acest sistem de referință.

Contra, a se vedea G. GOUBEUX, *Réserve et legs de residuo, cit. supra*, nr. 12, nota 21.

^[5] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 349, nr. 369; G. GOUBEUX, *J.-Cl. Civ. Art. 896 à 899, cit. supra*, p. 16, nr. 99.

^[6] Cu privire la aceste reglementări, a se vedea și J. GOICOVICI, *Liberalitățile reziduale în reglementarea art. 1001-1005 din Noul Cod civil*, Curierul judiciar nr. 1/2011, p. 23 și urm.

^[7] N. PETERKA, *Les libéralités graduelles et résiduelles, entre rupture et continuité, cit. supra*, nr. 16.

432. Ca și în cazul substituțiilor fideicomisare, și în cazul liberalităților reziduale este vorba despre acte de dispoziție cu titlu gratuit (liberalități) în favoarea a două persoane diferite făcute prin unul și același act, diferența constând în faptul că, în vreme ce în cazul substituției fideicomisare cele două dispoziții au un obiect identic, care se transmite mai întâi la instituit, iar apoi, ca urmare a decesului celui dintâi, la substituit, în cazul liberalităților reziduale obiectul transmisiunilor succesive nu mai este identic, substituitul dobândind la data decesului instituitului numai ceea ce rămâne (dacă rămâne) din obiectul liberalității făcute în favoarea instituitului, acesta neavând obligația de a conserva bunurile dobândite de el de la dispunător.

433. Și în cazul liberalităților reziduale substituitul dobândește ceea ce rămâne din liberalitatea inițială făcută instituitului direct de la dispunător, nu de la instituit.

434. Articolul 1004 NCC prevede în mod expres că „instituitul nu este ținut să dea socoteală substituitului sau moștenitorilor acestuia”.

Instituitul este liber să dispună neîngrădit prin acte cu titlu oneros, nefiind obligat să rețină bunurile sau sumele de bani primite în schimb, substituitul neavând niciun drept asupra acestora (art. 1002 NCC). Așadar, în cazul examinat nu funcționează principiul substituției reale cu titlu universal, excepție făcând valorile mobiliare, în privința cărora se aplică regulile prevăzute la art. 995 alin. (2) NCC privitoare la substituțiile fideicomisare (*supra* nr. 412), norme la care art. 1005 NCC aplicabile în materie de liberalități reziduale face în mod expres trimitere.

435. Anumite restricții sunt însă instituite în sarcina instituitului în privința actelor cu titlu gratuit.

Astfel, în principiu, instituitul nu poate dispune prin testament de bunurile care rămân din liberalitatea primită de el de la dispunător [art. 1003 alin. (1) NCC]. Aceasta întrucât de acel rest de bunuri a dispus deja autorul liberalității, astfel încât, la data decesului instituitului, acele bunuri trec automat direct din patrimoniul dispunătorului în patrimoniul substituitului, dispozițiile testamentare ale instituitului rămânând astfel fără efecte.

Articolul 1003 alin. (2) teza I prevede că „dispunătorul poate interzice instituitului să dispună de bunuri prin donație”, ceea ce înseamnă că, *per a contrario*, când nu există o asemenea interdicție – dispunătorul fiind liber, dacă vrea, să o stipuleze sau să nu o stipuleze –, instituitul poate dispune de bunurile primite de la dispunător și prin donații.

Prin excepție atât de la prevederile alin. (1) ale art. 1003 NCC (cele referitoare la interdicția de a dispune prin testament a instituitului), cât și de la prevederile alin. (2) teza I ale aceluiași text de lege (care se referă la interdicția de a dispune prin donație a instituitului)^[1], atunci când instituitul este moștenitor rezervatar al dispunătorului, are dreptul ca, în măsura în care liberalitatea primită de el se impută pe rezerva sa succesorală în conformitate cu dispozițiile art. 1099 alin. (3) NCC (donațiile supuse raportului) (*infra*

^[1] Dat fiind faptul că teza a II-a alin. (2) al art. 1003 este legată sintactic de teza I a aceluiași alin. (2) al art. 1003 prin sintagma „cu toate acestea”, s-ar putea susține că excepția se referă doar la interdicția de a dispune prin donații, nu și prin testamente, care se regăsește la art. 1003 alin. (1) [pentru o asemenea interpretare eronată, a se vedea, totuși, C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu la art. 1003*, în FL.-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentarii pe articole*, cit. *supra*, p. 1051]; din punct de vedere logic și juridic ea se aplică și interdicțiilor de a dispune prin testament, nesubzistând nicio rațiune contrară. Această logică o regăsim, de altfel, în Codul civil francez, care reglementează excepția în discuție la alin. (3) al art. 1059, care astfel se leagă în mod armonios din punct de vedere logic și juridic de celelalte două alineate, identice cu cele ale art. 1003 alin. (1) și (2) teza I NCC.

nr. 969, 970), să dispună prin donații și legate de bunurile primite de la dispunător în favoarea oricui [art. 1003 alin. (2) teza a II-a]. Aceasta ca o consecință a caracterului intangibil al rezervei, care nu poate fi îngrădită în niciun fel prin voința lui *de cuius*.

436. În rest, liberalităților reziduale li se aplică prin asemănare normele juridice referitoare la substituțiile fideicomisare prevăzute la art. 995, art. 996 alin. (2), art. 997, art. 999 și art. 1000 (art. 1005 NCC).

TITLUL IV DONAȚIA

437. Articolul 985 NCC definește donația ca fiind „contractul prin care, cu intenția de a gratifica, o parte, numită donator, dispune în mod irevocabil de un bun în favoarea celeilalte părți, numită donatar”.

Din această definiție rezultă că donația este un contract, adică rezultatul unui acord de voințe între cel care dă (donatorul) și cel care primește (donatarul).

Întrucât este vorba despre o liberalitate, act care prin definiție presupune, pe de o parte, însărăcirea dispunătorului și îmbogățirea corelativă a beneficiarului, iar pe de altă parte, intenția de a gratifica (*animus donandi*) (*supra* nr. 239 și urm.), donația intră în categoria contractelor unilaterale (art. 1171 NCC), regimul său juridic purtând această amprentă, chiar dacă pot fi grevate de sarcini sau condiții care îl țin pe donatar (*supra* nr. 359 și urm.).

438. Din definiția evocată mai sus rezultă, de asemenea, că donația este un contract *translativ de drepturi*, așa cum sunt vânzarea și schimbul^[1], transmisiune care este, în principiu, *irevocabilă*.

Spre deosebire de regula de drept comun a consensualismului, donația, în principiu, este un contract *solemn*, art. 1011 alin. (1) NCC stipulând că, „donația se încheie prin înscris autentic, sub sancțiunea nulității absolute”. De la această regulă există însă și importante excepții: darul manual, donația deghizată și donația indirectă [art. 1011 alin. (2) NCC] (*infra* nr. 458 și urm.).

În fine, donația este un contract *intuitu personae*^[2], în măsura în care, donatorul are în vedere o anumită persoană (sau categorie de persoane), cu o anumită identitate (de exemplu, o anumită filiație) sau cu anumite calități (nu e vorba de calitățile fizice sau morale, ci, de exemplu, în cazul unei donații făcute săracilor sau văduvelor de război, calitatea de a fi sărac sau văduvă de război), atunci când se decide să facă un sacrificiu material în favoarea altuia. Când există eroare asupra identității persoanei donatarului sau asupra calităților acestuia, contractul este anulabil pentru eroare asupra cauzei (la donație, cauza – motivul determinant – se confundă cu eroarea asupra persoanei)^[3].

439. Donația urmează, în principiu, regulile generale aplicabile în materie de liberalități pe care le-am prezentat mai sus (*supra* nr. 228 și urm.).

Există însă și reguli specifice doar ei. În acest context, în cele ce urmează vom prezenta mai întâi regulile referitoare la consimțământ și la formă (Capitolul I), apoi la principiul irevocabilității donațiilor (Capitolul II), la efectele donației (Capitolul III) și în final la revocarea donațiilor (Capitolul IV).

^[1] Pentru detalii asupra acestui caracter juridic al contractelor, a se vedea D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Contrate speciale. Vol. I...*, cit. *supra*, pp. 12-14, nr. 16 și 17.

^[2] Pentru dezvoltări asupra acestui caracter al contractelor, a se vedea J. GOICOVICI, *Intuitus personae, element al cauzei și obiectului contractelor*, Dreptul nr. 8/2006, p. 68 și urm.

^[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, pp. 57-58, nr. 1051; I. NAJAR, v° *Dispositions à titre gratuit (2° act de volonté)*, cit. *supra*, p. 23, nr. 211.

Capitolul I. Consimțământul. Promisiunea de donație. Forma donațiilor

Secțiune 1. Oferta și acceptarea. Formarea contractului

§1. Oferta și acceptarea când ambele părți sunt de față

440. Donația fiind un act juridic de formație bilaterală, adică un contract, presupune un acord de voințe între donator și donatar asupra obiectului acesteia și, eventual, asupra sarcinilor și condițiilor care o grevează.

Când ambele părți sunt de față, încheierea contractului (acordul de voințe) în forma cerută de lege se realizează instantaneu, fără niciun fel de probleme. Momentul acordului este momentul încheierii valabile a donației.

Un asemenea acord (ca și cel la distanță) poate fi îndeplinit fie personal de donator și donatar, fie prin mandatar, singura condiție cerută fiind ca mandatul reprezentanților să întrunească aceleași condiții de formă ca și donația însăși. Așadar, dacă donația trebuie încheiată în formă autentică, și mandatul (mandatele) reprezentantului (reprezentanților) trebuie să îndeplinească aceeași condiție de formă [art. 2013 alin. (2) teza I NCC].

§2. Oferta și acceptarea între absenți

I. Oferta

441. În cazul donației, ca în cazul oricărui contract, acordul de voințe poate fi realizat succesiv prin emiterea mai întâi a ofertei, urmată apoi de acceptarea acesteia la o dată ulterioară.

Oferta de donație obișnuită trebuie făcută în formă autentică.

În cazul darului manual, oferta de donație poate fi făcută în orice formă și chiar și prin mandatar fără procură autentică, dar cu mandat special^[1].

442. Potrivit dreptului comun, oferta de contract este „irevocabilă de îndată ce autorul ei se obligă să o mențină un anumit termen” [art. 1191 alin. (1) NCC], iar oferta fără termen de acceptare „trebuie menținută un termen, rezonabil, după împrejurări, pentru că destinatarul să o primească, să o analizeze și să expedieze acceptarea” [art. 1193 alin. (1) NCC]^[2].

Prin excepție de la regulile de drept comun mai sus evocate, în materie de donații, art. 1013 alin. (1) NCC precizează că „oferta de donație poate fi revocată cât timp ofertantul nu a luat cunoștință de acceptarea destinatarului. Incapacitatea sau decesul ofertantului (se subînțelege, înainte de a lua cunoștință de acceptare – n.n., D.C.) atrage caducitatea acceptării”.

443. Oferta de donație poate fi făcută de ofertant atât expres, cât și tacit (de exemplu, prin înstrăinarea bunului unei alte persoane)^[3]. Aceasta întrucât, pe de o parte, oferta

^[1] C.A. Paris, 2-e ch. B, 15 sept. 2005, Note M. NICOD, Recueil Dalloz nr. 42/2005, p. 2919.

^[2] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Încheierea contractului în viziunea Noului Cod civil*, în vol. *In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, pp. 203-206.

^[3] În acest sens, a se vedea: I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 451; I. NAJJAR, *Ve Donation*, cit. supra, p. 29, nr. 166.

neobligându-l pe ofertant decât de la data când ia cunoștință de acceptare, poate fi retrasă potrivit regulilor dreptului comun, fără ca legea să impună pentru aceasta exigențe de formă, iar pe de altă parte pentru că revocarea, indiferent de forma în care este făcută, demonstrează lipsa elementului *animus donandi* la data eventualei acceptări, ceea ce ar face ca donației să îi lipsească unul din elementele sale esențiale, atrăgând nulitatea acesteia.

Revocarea ofertei înaintea acceptării donației face ca aceasta (acceptarea), dacă survine, să cadă în gol, contractul nemaiputând lua naștere în mod valabil.

II. Acceptarea

444. Acceptarea este manifestarea de voință a destinatarului ofertei de donație în sensul primirii acesteia. Ea trebuie făcută și prin act autentic^[1], personal de destinatarul ofertei sau prin mandatar cu procură autentică, dar numai atât timp cât beneficiarul donației este în viață [art. 1013 alin. (2) teza I NCC]. Moștenitorii destinatarului ofertei (donatarului) nu pot accepta donația după data decesului acestuia, dar pot expedia ofertantului acceptarea, dacă aceasta a fost făcută de destinatar, în condițiile legii, înainte de a deceda [art. 1013 alin. (2) teza a II-a NCC].

445. Pentru persoanele lipsite de capacitate de exercițiu, acceptarea donației se va face de către reprezentanții lor legali [art. 1013 alin. (3) NCC], iar cel cu capacitate de exercițiu restrânsă acceptarea se va face chiar de către acesta, cu încuviințarea ocrotitorului legal [art. 1013 alin. (4) NCC].

446. Prin excepție de la regula potrivit căreia acceptarea donației trebuie să survină până cel mai târziu la data decesului ofertantului, în cazul în care donația este făcută prin intermediul unei stipulații în favoarea unui terț (de exemplu, o asigurare de viață încheiată de subscriber cu o societate de asigurări care are ca beneficiar o terță persoană), acceptarea poate surveni și ulterior decesului dispunătorului [art. 1286 alin. (2) teza a II-a NCC]^[2]. În asemenea situații, atât timp cât nu a intervenit acceptarea beneficiarului, liberalitatea (stipulația) poate fi revocată [art. 1286 alin. (2) teza I NCC]^[3].

A nu se confunda *revocarea ofertei* cu *revocarea donației prin acordul părților, după formarea ei valabilă*. În acest din urmă caz, contractul fiind valabil format, renunțarea *mutuus disensus* la acesta trebuie să urmeze aceleași reguli ca și cele de la formarea donației, fiind necesar, așadar, să îmbrace forma autentică pentru a fi valabilă (regula simetriei formelor) [în acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 7 juil. 2006, Recueil Dalloz 2006, p. 1634 și cu Obs. B. GELOT, Rép. Defrénois 2006, art. 38496].

[1] În acest sens, a se vedea C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 1249/1995, în *Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998*, Ed. All Beck, București, 1999, pp. 14-15.

[2] În acest sens, a se vedea Cass., ch. mixte, 21 dec. 2007, Note G. BRUGUIÈRE-FONTENILLE, Recueil Dalloz 2008, p. 218, și Obs. M. GRIMALDI, RTD civ. nr. 1/2008, p. 137 și urm.

[3] În acest sens, a se vedea F. TERRÉ, PH. SIMLER, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 521, nr. 519.

În dreptul nostru, în materia asigurărilor de viață, art. 33 din Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările din România care a fost abrogat, preluate identic de art. 2231 NCC, prevedea că „(1) Desemnarea beneficiarului se poate face fie la încheierea contractului de asigurare, fie în cursul executării acestuia, prin declarație scrisă comunicată asigurătorului de către asigurat sau contractantul asigurării, cu acordul asiguratului, ori prin testament. (2) Înlocuirea sau revocarea beneficiarului se poate face oricând în cursul executării contractului, în modul prevăzut la alineatul precedent”. Pornind de la aceste prevederi legale, un autor a afirmat că „asiguratul poate exercita dreptul de revocare (prin derogare de la regulile stipulației pentru altul) chiar dacă terțul beneficiar – având cunoștință de asigurare – ar fi acceptat stipulația făcută în favoarea sa” (F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, Ed. Universul Juridic, București, 2001, p. 490, nr. 40.1). Or, dacă beneficiarul nu a fost desemnat prin testament (act juridic unilateral *mortis causa*, esențialmente revocabil), ci a fost desemnat printr-un act juridic între vii, la care și-a dat acordul

447. Acceptarea donației trebuind să fie făcută prin act autentic, așadar în mod expres, este exclus să fie făcută în mod tacit, cum ar fi prin luarea bunului în posesie și exercitarea unui comportament de „proprietar” al beneficiarului ofertei^[1]. Firește, este vorba despre donațiile obișnuite, nu despre cele în cazul cărora se admite derogarea de la regula formei autentice.

448. De asemenea, pentru a produce efecte, acceptarea trebuie să fie pură și simplă, iar nu condițională. Într-adevăr, dacă destinatarul ofertei face acceptarea sub o condiție rezolutorie, pe care oferta nu o conține, acceptarea nu produce efecte, întrucât nu corespunde întocmai ofertei, iar o acceptare sub condiție suspensivă (de exemplu, într-o speță, acceptarea a fost făcută „provizoriu” de cancelarul unei instituții de utilitate publică, sub condiția de a fi aprobată de adunarea generală a acelei instituții și autorizată administrativ) este și ea lipsită de efecte, întrucât până la îndeplinirea condiției, oferta poate fi retrasă de ofertant^[2].

Dacă acceptarea a fost încredințată de beneficiarul ofertei unui mandatar, acesta (și numai el), nu și notarul instrumentator al actului, poate să-și substituie pe riscul său (dacă nu are acordul expres al mandantului) o persoană în aducerea la îndeplinire a mandatului primit (art. 2023 NCC)^[3].

449. Notificarea acceptării este instituită de lege în scopul evitării incertitudinilor care ar putea subzista în privința faptului dacă donatorul a cunoscut sau nu actul de acceptare, așadar dacă s-a încheiat sau nu contractul.

În legătură cu notificarea acceptării donației, practica judiciară și doctrina au construit în timp reguli suplă. Astfel, s-a ajuns la concluzia că notificarea poate fi făcută în orice formă, nu numai prin executorii judecătorești, chiar și implicit (tacit), putându-se dovedi fapte neechivoce din care să rezulte că donatorul a luat cunoștință de acceptare^[4].

De asemenea, din dispozițiile art. 814 alin. (2) teza a II-a C. civ. 1864 (fără corespondent direct în noul Cod civil), s-a dedus că în privința donatarului contractul este valabil încheiat din momentul în care a acceptat oferta donatorului, astfel încât dacă devine incapabil (este pus sub interdicție) sau decedează după acest moment notificarea poate fi expediată

și beneficiarul, acesta nu poate fi decât o donație [potrivit dispozițiilor art. 800 C. civ. 1864, „nimeni nu va putea dispune de avutul său cu titlu gratuit, decât cu formele prescise de lege pentru donațiuni între vii sau prin testament – s.n., D.C.”, căruia îi corespund dispozițiile art. 984 alin. (2) NCC], dar donația este un act esențialmente irevocabil (art. 801 C. civ. 1864 și art. 985 NCC). Prin urmare, dacă desemnarea beneficiarului s-a făcut cu acordul acestuia, așadar printr-o donație, liberalitatea nu mai poate fi revocată unilateral de dispunător, afară de cazul în care acesta din urmă răscumpără asigurarea (răscumpărarea asigurării constă în dreptul subscriptorului de a rezilia contractul înainte de termen în condițiile stipulate în cuprinsul său). Răscumpărarea asigurării de către subscriptor este un drept care, afară de cazul renunțării la el, este recunoscut și asumat de beneficiar cu ocazia acceptării, impunându-i-se în temeiul principiului forței obligatorii a voinței părților (în acest sens, a se vedea Cass. ch. mixte, 22 fev. 2008 analizată de L. LEFEBVRE, *Contrats d'assurance-vie mixtes: reacher n'est pas révoquer!*, R.L.D.C. nr. 49/2008, p. 53 și urm.).

^[1] Cass. 1-re civ., 3 mars 1998, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 3/1998, p. 716 și *Obs. R. LE GUIDE*, JCP nr. 16-17/1999, p. 797.

^[2] În acest sens, a se vedea C.A. Paris, 2-e Ch. B, 28 fev. 1991, în *Méga Code Civil*, 7-e édition, cit. supra, p. 1221, nr. 100 de sub art. 931.

^[3] Cass. 1-re civ., 23 jan. 2008, *Obs. R. LIBCHABER*, Rép. Defrénois nr. 6/2008, p. 712 și urm., art. 38740-8.

^[4] În acest sens, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 337, nr. 463.

În sensul că notificarea nu ar putea fi făcută decât cu respectarea formelor de procedură, a se vedea I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 29, nr. 163.

donatorului și de către reprezentantul sau moștenitorii săi^[1]. Invers însă, întrucât pentru donator liberalitatea nu este valabil formată până nu ia cunoștință de acceptare, revocarea ofertei, punerea sa sub interdicție ori decesul său înaintea acestui moment fac oferta caducă, astfel încât donația nu va putea lua naștere în mod valabil^[2].

Necesitatea notificării acceptării fiind recunoscută în interesul donatorului, acesta poate declara că renunță la ea, caz în care contractul se formează valabil la data acceptării ofertei de către donatar^[3].

Secțiunea a 2-a. Promisiunea de donație

450. Spre deosebire de Codul civil de la 1864, noul Cod civil reglementează și promisiunea de donație.

Conform dispozițiilor art. 1014 alin. (1) NCC, „sub sancțiunea nulității absolute, promisiunea de donație este supusă formei autentice”. Se recunoaște astfel că, în principiu, promisiunea de donație, care sub regimul Codului civil de la 1864 nu producea niciun fel de efecte juridice directe, sub regimul noului Cod civil produce unele asemenea efecte.

Cu referire la textul de lege mai sus evocat, s-a afirmat în literatura noastră de specialitate că, promisiunea de donație ar putea fi „unilaterală, în sensul că promitentul promite să doneze (...) și bilaterală, când promisiunea de a dona (...) este acceptată de beneficiarul acesteia”^[4]. Nici una, nici cealaltă din cele două afirmații nu ni se par corecte, căci atunci când angajamentul de a dona există doar din punct de vedere al donatorului, acesta nu este nimic altceva decât o ofertă de donație, urmând a fi supusă dispozițiilor art. 1013 NCC, iar atunci când angajamentul de a dona al donatorului este acceptat de beneficiar, avem de a face cu contractul de donație propriu zis. Atunci, se pune întrebarea a cărei situații îi corespunde figura juridică a promisiunii de a dona, urmând să i se aplice dispozițiile art. 1014 NCC? Singura ipoteză care se întrevede pare a fi cea în care s-ar încheia o înțelegere similară unei promisiuni unilaterale de vânzare (un angajament ferm de donație din partea promitentului cu un drept de „opțiune” conferit donatarului de a accepta donația sau nu, în acest stadiu, beneficiarul promisiunii consimțind nu la acceptarea donației propriu-zise, ci doar la examinarea ofertei pe o anumită perioadă de timp, urmând să se decidă ulterior dacă acceptă donația sau nu), care însă, în cazul donației, pare lipsită de orice interes practic, de vreme ce, fiind vorba de un avantaj gratuit, beneficiarul promisiunii nu are de ce să se gândească prea mult.

451. Dincolo de acestea, interesul practic al reglementării este legat de dispozițiile alin. (2) al art. 1014 NCC, potrivit căruia „în caz de neexecutare din partea promitentului, promisiunea de donație nu conferă beneficiarului decât dreptul de a pretinde daune-interese echivalente cu cheltuielile pe care le-a făcut și avantajele pe care le-a acordat terților în considerarea promisiunii”. Cu alte cuvinte, se pare că, în primul rând, s-a dorit să se evidențieze ideea că

[1] În acest sens, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 377, nr. 463; I. NAJJAR, v° *Donation*, *cit. supra*, pp. 29-30, nr. 167.

[2] În acest sens, a se vedea: Cass. req., 18 nov. 1861, și Cass. req., 4 mars 1902, în *Méga Code Civil*, 7-e édition, *cit. supra*, p. 1221, nr. 2-3 de sub art. 932; C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1688/1997, *Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998*, *cit. supra*, pp. 19-20.

[3] În acest sens, a se vedea C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 493/1997, *Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998*, *cit. supra*, pp. 20-21.

[4] R. CONSTANTINOVICI, *Comentariu sub art. 1014 NCC*, în FL.A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, *cit. supra*, p. 1060.

promisiunea nu îngăduie beneficiarului să obțină o hotărâre judecătorească care să țină loc de donație, lucru complet inutil, de vreme ce, dacă din punct de vedere al promitentului există angajament de a dona conținut în promisiune, iar acesta este asumat în formă autentică [așa cum impune art. 1014 alin. (1) NCC], nimic nu l-ar împiedica pe beneficiar să accepte donația, iar dacă acceptarea a ajuns la cunoștința promitentului, contractul de donație să fie astfel valabil format cu toate efectele care decurg de aici.

În continuare, textul de lege aici analizat se referă la dreptul beneficiarului promisiunii de a obține „daune-interese echivalente cu cheltuielile pe care le-a făcut și avantajele pe care le-a acordat terților în considerarea promisiunii”. Modelul reglementării este art. 1812 C. civ. Québec, care sună puțin diferit: „promisiunea de donație nu echivalează cu o donație; ea nu conferă beneficiarului promisiunii decât dreptul de a reclama de la promitent, în lipsa respectării promisiunii, daune-interese echivalente avantajelor pe care beneficiarul le-a concedat promitentului și cheltuielilor pe care le-a făcut în considerarea promisiunii”.

În reglementarea Codului civil Québec, mai întâi, forma promisiunii nu are niciun fel de relevanță, o simplă declarație de intenție de a dona fiind asimilată unei promisiuni^[1]. Apoi, în privința daunelor-interese, acestea se referă, pe de o parte, la cheltuielile făcute de beneficiar în considerarea promisiunii, iar pe de altă parte la „avantajele pe care beneficiarul le-a concedat promitentului”, componentă care, în comentariul oficial al Ministrului Justiției se referă, cu titlu de exemplu, la „cazul unui părinte care l-ar fi făcut pe fiul săi să lucreze pentru el promițându-i o donație pe care nu o execută”^[2]. În această privință, art. 1014 alin. (2) NCC vorbește despre „avantajele pe care (beneficiarul – n.n., D.C.) le-a acordat terților în considerarea promisiunii”. Ar fi vorba, de pildă, de situația în care beneficiarul s-ar fi angajat față de un terț să îi vândă bunul ce urma să-l primească cu titlu de donație. Or, de o asemenea componentă a daunelor-interese nici nu a fost vorba în Codul civil Québec și nici nu ar putea să fie într-un sistem legislativ logic și coerent. Una este să i se acorde beneficiarului daune pentru *avantajele obținute de la el de promitentul nedelicat* (așa cum o face Codul civil Québec) și cu totul altceva să i se acorde daune pentru *avantajele (drepturile) conferite de beneficiar unui terț*, în condițiile în care nu are încă niciun drept asupra bunului în privința căruia acordă acele „avantaje”, aceasta fiind problema lui (a beneficiarului), nu a promitentului, care, în mod normal, nu ar trebui să fie ținut să repare un asemenea prejudiciu.

452. Articolul 1022 NCC conține dispoziții speciale cu privire la cazurile în care promisiunea de donație poate fi revocată, fără ca răspunderea promitentului să poată fi angajată în vreun fel.

Astfel, conform alin. (1) al art. 1022 NCC, „promisiunea de donație se revocă de drept dacă anterior executării sale se ivește unul dintre cazurile de revocare pentru ingratitudine prevăzute la art. 1023” (cu privire la aceste cazuri, a se vedea *infra* nr. 535 și urm). Textul vorbește despre „revocarea de drept” a promisiunii în caz de ingratitudine când la articolul precedent (art. 1021) a același act normativ (noul Cod civil) precizează că „revocarea pentru ingratitudine (...) nu operează de drept (s.n., D.C.)”, ceea ce este cel puțin contradictoriu, dacă nu de-a dreptul illogic.

Potrivit alin. (2) al art. 1022 NCC, „promisiunea de donație se revocă de drept și atunci când, anterior executării sale, situația materială a promitentului s-a deteriorat într-o

^[1] În acest sens, a se vedea jurisprudența citată de J.-L. BAUDOUIN, Y. RENAUD, *Code civil du Québec annoté*, cit. *supra*, t. 2, p. 2573, nr. 1812/4.

^[2] J.-L. BAUDOUIN, Y. RENAUD, *Code civil Québec annoté*, cit. *supra*, t. 2, p. 2573.

asemenea măsură încât executarea promisiunii a devenit excesiv de oneroasă pentru acesta ori promitentul a devenit insolubil”. Problema este însă că, în cazul survenirii insolvabilității donatorului în discuție nu mai este revocarea promisiunii, ci a incapacității de folosință a acestuia de a face liberalități [art. 12 alin. (2) NCC] (*supra* nr. 311 și urm.).

Secțiunea a 3-a. Condiția formei autentice

453. Prin derogare de la regula consensualismului, art. 1011 alin. (1) NCC prevede că „donația se încheie prin înscris autentic, sub sancțiunea nulității absolute”.

Așadar, în cazul donațiilor, în principiu, forma autentică este o cerință *ad validitatem*, iar nu doar *ad probationem* sau pentru opozabilitate față de terți.

Forma se impune nu numai actului translativ de proprietate, ci și eventualelor condiții sau sarcini la care ar fi supus acel transfer de proprietate și despre care vorbește actul principal, fără a preciza în ce constau acestea, astfel încât sarcinile și condițiile incluse într-un act sub semnătură privată nu sunt valabile, nulitatea acestui act atrăgând nulitatea donației în ansamblu^[1].

Prin excepție de la regula formei autentice *ad validitatem* a donațiilor, anterior, practica judiciară și doctrina, iar în prezent art. 1011 alin. (2) NCC au recunoscut existența unor derogări: darul manual, donația deghizată și donația indirectă.

454. Cerința formei autentice *ad validitatem* a donației își are originile în Ordonanța cancelarului D'Aguesseau din anul 1731, fiind menținută de dreptul revoluționar (este vorba de Revoluția franceză din anul 1789), iar apoi preluată de art. 931 C. civ. francez, sursa principală de inspirație a autorilor Codului civil român de la 1864^[2].

Rațiunile care au stat la baza instituirii acestei reguli au fost următoarele^[3]:

- asigurarea libertății donatorului, care trebuind să încheie actul în fața notarului va fi astfel mai ferit de influențele (captație și sugestie) altor persoane care l-ar putea determina să gratifice pe altul;

- atragerea atenției dispunătorului asupra intereselor patrimoniale ale familiei sale, precum și asigurarea unui mijloc de probă sigur în privința liberalității supuse reducățiunii și raportului;

- preconstituirea unui mijloc de probă cert și durabil;

- asigurarea respectării principiului irevocabilității donației, care, dacă donația nu s-ar încheia în formă autentică, ar putea fi lesne nesocotit.

Acest principiu și rațiunile sale au fost supuse de-a lungul timpului unor critici de către unii autori^[4].

^[1] În acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 17 oct. 2007, *Obs.* S. GAUDEMET, *Rev. des contr.* nr. 2/2008, p. 450 și urm.

^[2] Cu privire la reglementarea donației în vechile legiuni autohtone, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 216 și urm.

^[3] În acest sens, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 214; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOSSOUARN, *op. cit.*, p. 461, nr. 342.

^[4] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 461-462, nr. 342; X. LAGARDE, *Réflexions sur la fondement de l'article 931 du Code civil*, *RTD civ.* nr. 1/1997, p. 25 și urm.; J. GOICOVICI, *Discuții în legătură cu solemnitatea contractului de donație*, *Dreptul* nr. 7/2005, p. 39.

455. Spre deosebire de dreptul francez, unde se precizează că donațiile trebuie încheiate „în fața notarilor” (art. 931 C. civ. francez), în dreptul nostru se prevede că donația trebuie încheiată „prin înscris autentic” [art. 1011 alin. (1) NCC].

Există oare o deosebire între dreptul francez și dreptul român în această privință?

Potrivit unei decizii de speță, răspunsul ar fi afirmativ, deoarece, s-a argumentat, „sfera actelor autentice este mai largă decât cea a actelor încheiate de notar”, iar potrivit dispozițiilor art. 1171 C. civ. (1864 – n.n., D.C.), actul autentic este acela care s-a făcut cu solemnitățile cerute de lege de un funcționar public care are drept de a funcționa în locul unde actul s-a făcut; de unde s-a dedus că acceptarea unei oferte de donație făcută de un organ al administrației de stat ar fi valabilă^[1].

Acest mod de a privi lucrurile este eronat. Într-adevăr, este de necontestat faptul că actul notarial este doar o specie de act autentic, iar nu singurul, existând și alte acte autentice fără ca acestea să fie notariale, cum, ar fi, de exemplu, actul de căsătorie^[2]. Dar aceasta nu înseamnă că orice funcționar public care, în cadrul competențelor sale legale, poate autentifica un act, ar putea autentifica și o donație. Una este autentificarea probatorie, în cadrul căreia un funcționar public atestă veridicitatea unor fapte, date etc., și alta este autentificarea ca procedură solemnă la încheierea unui act. În cazul actelor autentice impuse de lege *ad validitatem*, procedura nu poate fi îndeplinită decât de notarul public, căruia „dreptul comun” [art. 12 lit. b) și art. 89-100 din Legea nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială (republicată)] îi conferă această putere. Numai prin excepție, în cazuri expres prevăzute de lege (iar în materie de donații asemenea cazuri nu au existat și nu există nici în prezent), instrumentarea solemnității ar putea fi delegată altor ofițeri publici decât notarii.

Susținerea instanței care a pronunțat decizia mai sus menționată în sensul că, în cazul din speță, Decretul nr. 478/1954 privitor la donațiile făcute statului ar fi instituit excepții de la regulile de drept comun, este eronată, deoarece acel act normativ se referea doar la organele în drept să accepte donațiile respective, nu și la procedurile de autentificare a actelor de donație, care au rămas, așadar, supuse dreptului comun.

456. Normele juridice referitoare la forma donațiilor fiind imperative, încălcarea lor este sancționată cu nulitatea absolută.

Nulitatea poate fi invocată de orice persoană interesată (inclusiv de donator), dreptul la acțiune pentru obținerea ei fiind imprescriptibil extinctiv.

Sanțiunea intervine chiar și în cazul în care donația s-a autenticat, dar aceasta s-a făcut cu nerespectarea formelor impuse de lege actelor notariale (lipsa semnăturii părților, nerespectarea regulilor de competență teritorială sau de capacitate de către notar etc.)^[3].

O donație nulă pentru neîndeplinirea condițiilor de formă nu poate fi confirmată de donator, fiind necesară refacerea ei cu respectarea condițiilor impuse de art. 1011 alin. (1) NCC^[4], fiind exclus într-un asemenea caz orice efect retroactiv^[5]. În materie

^[1] În acest sens, a se vedea C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 538/1997, în *Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998*, p. 15.

^[2] În acest sens, a se vedea P. VASILESCU, *Actul juridic civil*, în I. REGHINI, Ș. DIACONESCU, P. VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, 2013, cit. *supra*, p. 547.

^[3] În acest sens, a se vedea: Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2237/1956, în *Culegere de decizii 1956*, vol. I, p. 147; I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. *supra*, p. 26, nr. 139.

^[4] Pentru o jurisprudență anterioară noului Cod civil în acest sens, a se vedea Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 65/1962, în *Repertoriu... 1952-1969*, p. 379, nr. 1107.

^[5] PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 197, nr. 393.

de formalism *ad solemnitatem* nu există posibilitatea recunoașterii unui formalism de substituere. Astfel, de exemplu, s-a decis că nulitatea unei donații pentru lipsa formei autentice nu poate fi acoperită cu procesul-verbal de transcriere în registrul de publicitate imobiliară a actului nevalabil de transmisiune al unui imobil^[1].

Dacă donatorul nu poate confirma donația nulă pentru neîndeplinirea condițiilor de formă, în schimb, acest lucru poate fi făcut de moștenitorii săi după data decesului (art. 1010 NCC). Această soluție legislativă se explică prin faptul că ei fiind cei protejați de lege împotriva liberalităților antecesorului lor, nimic mai firesc să poată renunța, dacă doresc, la această protecție (*supra* nr. 260-262).

Secțiunea a 4-a. Formalitatea specială a actului care trebuie să enumere și să evalueze bunurile mobile făcând obiectul unei donații

457. Conform dispozițiilor art. 1011 alin. (3) NCC (reluând dispozițiile art. 827 C. civ. 1864), „bunurile mobile care constituie obiectul donației trebuie enumerate și evaluate într-un înscris, chiar sub semnătură privată, sub sancțiunea nulității absolute a donației”.

Originea acestei reglementări se regăsește în vechiul drept francez (Ordonanța lui D'Aguesseau din anul 1731, art. 15), fiind menită să asigure irevocabilitatea donațiilor, mai cu seamă dacă bunurile care formau obiectul acestora nu erau predate donatarului la data încheierii contractului^[2]. Ulterior, utilitatea actului în discuție s-a evidențiat și în privința exercitării obligațiilor de raport și reducere, precum și în cazul revocării donației, pentru a se putea stabili natura, cantitatea sau valoarea bunurilor care trebuie aduse la masa succesorală ori care trebuie restituite^[3].

Actul este necesar doar în cazul donațiilor făcute în formă autentică, nu și în cazul celor care sunt valabile sub forma donației degheizate, a donației indirecte sau a darului manual^[4].

Spre deosebire de actul de donație propriu-zis, actul poate fi făcut și printr-un act sub semnătură privată semnat de ambele părți sau inclus într-un inventar^[5].

Lipsa actului este sancționată expres cu nulitatea absolută a donației [art. 1011 alin. (3) NCC], sub regimul Codului civil de la 1864 problema fiind controversată^[6].

^[1] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 747/1955, Culegere de decizii 1955, vol. I, p. 74.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOSSOUARN, *op. cit.*, p. 474, nr. 355.

^[3] I. NAJJAR, v° *Donation*, *cit. supra*, p. 31, nr. 181; M. NICOD, *Formalisme des donations*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, *cit. supra*, p. 759, nr. 311.31.

^[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 220.

^[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 378-379, nr. 465; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, *cit. supra*, p. 196, nr. 392.

^[6] În sensul nulității absolute, a se vedea: FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 379, nr. 465; I. NAJJAR, v° *Donation*, *cit. supra*, p. 32, nr. 193.

În sensul că sancțiunea ar fi fost doar nulitatea relativă, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 225.

În fine, pentru unii autori, actul (statul estimativ, cum era denumit) ar fi cerut doar *ad probationem*, nefiind sancționat nici cu nulitatea absolută, nici cu nulitatea relativă. (M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 385, nr. 494; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, *cit. supra*, p. 125, nr. 6). Acești din urmă autori se contrazic, căci făcând trimitere la dispozițiile art. 772 C. civ. 1864, care, în materie de raport al donațiilor de bunuri mobile, stipula că acesta se va face la valoarea din actul estimativ sau „după estimarea experților” (de unde concluzia că lipsa statului estimativ nu era sancționată), neobservând că dacă cerința ar fi fost *ad probationem*, niciun alt mijloc de dovadă nu ar fi fost admis, deci nici evaluarea prin experți. În realitate,

Secțiunea a 5-a. Excepții de la regula formeii autentice

458. Prin excepție de la regula formeii autentice, anterior noului Cod civil, practica judiciară și doctrina, fie prin interpretarea unor texte de lege, fie prin recunoașterea forței unor cutume, având în vedere cu precădere necesitățile practicii^[1], iar în prezent art. 1011 alin. (2) NCC au consacrat valabilitatea a trei categorii de donații: darul manual (§1), donația deghizată (§2) și donația indirectă (§3).

§1. Darul manual

459. Prin dar manual se înțelege o donație realizată prin simpla predare de la mână la mână între donator și donatar – personal sau prin reprezentanții lor – a unui bun mobil, fără act autentic. Articolul 1011 alin. (4) teza a II-a precizează că „darul manual se încheie valabil prin acordul de voințe al părților, însoțit de tradițiunea bunului”.

Este vorba așadar despre un contract real, care nu poate lua naștere în mod valabil fără predarea bunului de către donator donatarului. Numai prin aceasta se consideră că se asigură donației, pe de o parte, caracterul solemn, ea obligându-l pe dispunător să reflecteze mai serios în privința actului pe care îl face, iar pe de altă parte irevocabilitatea^[2].

Un acord de voințe, chiar consemnat într-un act sub semnătură privată, este doar o simplă promisiune de donație care nu poate fi impusă donatorului dacă ulterior refuză predarea bunului. Fără predare nu există dar manual, dar nu orice predare a unui bun mobil altuia este un dar manual, trebuind să fie dovedită de cel interesat intenția de a gratifica (*animus donandi*).

Dață un acord de voințe se realizează între părți, dar până la predarea lucrului una dintre acestea decedează, donația nu se poate încheia, acordul de voințe devenind caduc^[3].

Darurile manuale nu se confundă cu darurile obișnuite (liberalitățile modice) (*supra* nr. 266), întrucât în vreme ce primele sunt donații în toată regula, trebuind să întrunească toate condițiile de fond ale liberalităților, fiind supuse raportului și reducțiunii, secundele nu au acest statut, nici în privința condițiilor de fond, nici în privința obligațiilor de raport și reducțiune.

1.1. Evoluția și fundamentul darului manual

460. Anterior, nefiind reglementat de lege, fundamentul darului manual a fost unul incert, certă fiind doar recunoașterea lui unanimă.

O scurtă evocare a principalelor teorii prezintă importanță în măsura în care acestea pot avea unele consecințe practice.

evaluarea prin experți se referea la donațiile pentru care legea nu impunea forma autentică și, deci, nici statut estimativ, adică la darul manual, donația indirectă și donația deghizată.

^[1] Cu privire la evoluția, nu lipsită de complexitate a jurisprudenței și a doctrinei în această privință, a se vedea: J.-Fr. MONTREDON, *J.-Cl. Civ. Art. 931*, fasc. 10, 1998, p. 5, nr. 20 și urm.; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 208 și urm., nr. 1278-1279, I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. *supra*, p. 37 și urm., nr. 240 și urm.

^[2] Ph. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 201.

^[3] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 461-462.

461. Astfel, conform unei teorii (intitulate a „necesității de fapt”), darul manual ar fi fost o practică ilegală tolerată de doctrină și jurisprudență, întrucât nu ar putea fi eliminată. În această concepție, darurile manuale ar trebui interpretate cât mai restrictiv, astfel încât ar trebui respinse ca nevalabile pactele adăugate darurilor manuale prin care se instituie sarcini sau condiții. Acest mod de a privi nu a fost însă acceptat, practica judiciară și doctrina admitând astăzi valabilitatea pactelor adăugate darurilor manuale (*infra* nr. 485).

462. După unii autori clasici, datorită faptului că în vechiul drept francez darul manual era admis cu titlu de excepție de la regula formei autentice pentru darurile având ca obiect bunuri mobile, iar acestea erau considerate a fi bunuri de valoare mică (*res mobilis, res vilis*), darul manual nu ar fi valabil decât pentru bunurile de valoare mică. Nici această concepție nu s-a putut impune, până la adoptarea noului Cod civil, care, prin dispozițiile art. 1011 alin. (4) teza I, restricționează valabilitatea darurilor manuale pentru bunurile în valoare de până la 25.000 lei, jurisprudența și doctrina necondiționând în niciun fel valabilitatea darului manual de valoarea bunului donat^[1].

463. Ulterior, privindu-se lucrurile mai pragmatic, s-a admis că validitatea darului manual se întemeiază, pe de o parte, pe transmiterea posesiei, iar pe de altă parte pe convenție (înțelegerea părților): „tradițiunea este o solemnitate asigurând eficacitatea convenției; pe de altă parte, convenția, legitimând posesia și dându-i o cauză”^[2]. Dispozițiile art. 1011 alin. (4) teza a II-a NCC se fac ecoul acestei concepții, stipulând că „darul manual se încheie valabil prin acordul de voințe al părților, însoțit de tradițiunea bunurilor”.

Prin urmare, tradițiunea nu mai este o chestiune care ține de *executarea* contractului (așa cum se întâmplă în cazul donațiilor obișnuite), ci chiar de *constituirea* (*formarea*) acestuia^[3].

464. Darul manual derogă de la dreptul comun doar în privința cerinței formei autentice, trebuind în schimb să întrunească toate celelalte condiții de fond impuse de lege donațiilor obișnuite (consimțământ, capacitate, obiect, cauză), la care facem aici doar trimitere (*supra* nr. 439).

1.2. Obiectul darului manual

I. Bunurile mobile corporale

465. Întrucât prin definiție darul manual presupune o tradițiune a unui bun de la mână la mână, nu pot forma obiect al acestui fel de donații decât bunurile mobile susceptibile de o asemenea tradițiune.

În concepția clasică, împărtășită și la noi de unii autori, numai bunurile mobile corporale și titlurile la purtător – în cazul cărora înscrisul care le atesta se confundă cu însuși dreptul pe care îl conțin, putând fi valorificate de orice persoană care deține titlul – pot forma obiect al darului manual^[4]. Articolul 1011 alin. (4) teza I NCC pare să fi preluat această concepție stipulând că obiect al darului manual îl pot forma „bunurile mobile corporale”.

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 501, nr. 380.

[2] PH. MALAURIE, *Les successions. Les Libéralités*, *cit. supra*, p. 200, nr. 397.

[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 264.

[4] În acest sens, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, pp. 272-273; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 462; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, *cit. supra*, p. 149, nr. 34.

466. În ultimele decenii însă, spre deosebire de dreptul clasic, care identifica regimul juridic al bunurilor cu o sumă de prerogative asupra bunurilor corporale, s-a conturat tot mai pregnant o tendință accentuală în sensul introducerii în câmpul rezervat odinioară bunurilor corporale și a bunurilor (drepturilor) încorporale (virtuale)^[1].

În acest context, de pildă, au primit „corporalitate” și așa-numitele „drepturi scripturale”, prin care se înțelege valorile mobiliare (cum este cazul acțiunilor la purtător sau nominative) care „se substantivează” (devin obiecte, bunuri) și circulă doar prin înscrierea lor în anumite conturi electronice, fără a avea o existență corporală propriu-zisă^[2]. În acest sens, s-a admis că obiect al darului manual îl poate constitui nu numai bunurile corporale, ci și cele dematerializate, pentru a căror transfer de proprietate este necesară înscrierea în cont (închiderea poziției pe numele donatorului și deschiderea corelativă a unei poziții pe numele donatarului), fără tradițiune materială^[3].

În aceste condiții, o interpretare strict literală și întoarsă spre trecut a dispozițiilor art. 1011 alin. (4) teza I NCC nu este prin nimic justificată^[4].

II. Darul manual în nudă proprietate și uzufruct

467. Darul manual poate avea ca obiect nu numai dreptul de proprietate în întregul său, ci și nuda proprietate sau uzufructul.

Cu toate obiecțiunile care s-ar putea ridica în privința valabilității donației sub forma darului manual a nudei proprietăți (cu păstrarea dreptului de uzufruct de către donator) sau, invers, a uzufructului (cu păstrarea nudei proprietăți de către donator), întrucât ar fi vorba de bunuri încorporale nesusceptibile de predare de la mână la mână, practica judiciară și doctrina recunosc unanim în prezent valabilitatea unor asemenea donații^[5].

^[1] Pentru o analiză a acestei evoluții, a se vedea: volumul *Archives de philosophie du droit. Tome 43. Le droit et l'immatériel*, Sirey, Paris, 1999, *passim*, în special: P. CATALA, *L'immatériel et la propriété*, p. 60 și urm.; F. ZENATI, *L'immatériel et les choses*, p. 79 și urm.; F. TERRÉ, PH. SIMLER, *op. cit.*, p. 48, nr. 43.

Așa cum s-a subliniat, „bunurile, în sens larg, sunt de acum esențialmente drepturi având o valoare economică, dar care nu presupun cu necesitate suportul material al unui lucru corporal. Astfel înțeles, conceptul de «bun» se aplică drepturilor purtând asupra lucrurilor ca și drepturilor de creanță pe care o persoană le poate avea contra altora” (J.-L. BERGEL, M. BRUSCHI, S. CIMAMONTI, *op. cit.*, p. 1, nr. 1).

În același sens, a se vedea și V. STOICA, *Drept civil. Drepturile reale principale*, vol. I, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 126 și urm., nr. 39.

^[2] În acest sens, a se vedea D.-R. MARTIN, *De la nature corporelle des valeurs mobilières (et autres droits scripturaux)*, Recueil Dalloz 1996, p. 47 și urm.

Potrivit acestui autor, „trebuie subliniat că înscrierea nu corespunde unei simple înregistrări contabile a dreptului constatat, ci că exprimă, mai întâi și mai ales, cristalizarea juridică: valoarea mobilă nu accede la pozitivitate juridică decât prin constatarea sa, corporalizarea sa în înscriere; este un drept scriptural” (*loc. cit.*, nr. 11).

În același sens, a se vedea și: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 224, nr. 1292; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 87, nr. 127; A. COLMER, v° *Don manuel*, actualisation par PH. CASSON, Rép. civ. Dalloz, 2012, p. 13, nr. 89.

^[3] În acest sens, a se vedea Cass. com., 19 mai 1998, *Note* D.R. MARTIN, Recueil Dalloz nr. 39/1998, pp. 551-552, *Obs.* M. NICOD, Recueil Dalloz nr. 34/1999, p. 308, și *Obs.* A. VIANDIER, J.J. CAUSSAIN, JCP nr. 10/1999, p. 465.

^[4] Textul de lege menționat prevede că „bunurile mobile corporale cu valoarea de până la 25.000 lei pot face obiectul unui dar manual, cu excepția cazurilor prevăzute de lege”.

^[5] În acest sens, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 273; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 529, nr. 401 bis; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 224-225, nr. 1292; A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 25, nr. 182 și urm.

468. Pentru explicarea acestei soluții s-a recurs la o construcție juridică foarte subtilă. Astfel, pornindu-se de la faptul că în sistemele de drept de inspirație franceză tradițiunea unui bun mobil în materialitatea sa se confundă cu transmiterea dreptului de proprietate (în deplinătatea sa), ceea ce înseamnă că nu se poate reduce la un dar manual propriu-zis de nudă proprietate sau de uzufruct, s-a arătat însă că poate fi vorba despre „un dar manual în deplină proprietate însoțit de un pact de rezervă a uzufructului sau de rezervă a nudei proprietăți”^[1]. Cu alte cuvinte, atunci când, în temeiul unei înțelegeri între două persoane, se transmite de la una la cealaltă un bun mobil *animus donandi*, se prezumă că s-a transmis deplina proprietate asupra acelui lucru, dar dacă se dovedește existența unui pact adăugat (înțelegeri)^[2] din care rezultă că donatorul și-a reținut nuda proprietate, reiese că ceea ce s-a transmis nu este în realitate deplina proprietate (prezumția în acest sens fiind într-un asemenea caz răsturnată), ci doar un atribut al ei, și anume, uzufructul. Invers, în aceleași condiții, este posibil ca donatorul să-și rezerve uzufructul, ceea ce înseamnă că obiectul darului manual îl constituie nuda proprietate.

III. Darul manual prin virament bancar de la cont la cont

469. Fiind de principiu că nu pot forma obiect al darului manual drepturile de creanță (incorporale) (*infra* nr. 473), în practica judiciară și în doctrină s-a pus problema dacă transferul (viramentul) bancar dintr-un cont în altul poate constitui sau nu donație sub forma darului manual.

Începând din a doua jumătate a secolului trecut, răspunsul la această întrebare a fost pozitiv^[3]. Obiectul unei asemenea donații, în această optică, îl constituie chiar suma de bani transferată dintr-un cont în altul, cu toate că transferul este unul dematerializat, realizându-se prin intermediul unui terț (banca sau băncile implicate în transfer), fără ca donatorul și donatarul să aibă contact fizic direct cu banii, iar nu creanța pe care donatorul o are asupra băncii (care nu s-ar putea transmite decât prin cesiune de creanță, conform dispozițiilor art. 1566 și urm. NCC)^[4]. În esență, este vorba despre „un transfer de fonduri, care se realizează prin două înscriri, una în contul debitor al celui care dă ordinul, iar cealaltă în contul creditor al beneficiarului, înscriri al căror efect *nu fictiv ci real* (s.n., D.C.) este de a opera desesizarea donatorului și tradițiunea în favoarea donatarului”^[5].

Cu atât mai mult, depunerea directă în numerar a unei sume de bani de o persoană în contul altei persoane, cu acordul acesteia, cu intenția de a o gratifica, constituie o donație valabilă sub forma darului manual^[6].

[1] M. NICOD, *Obs. la Cass.* 1-re civ., 25 fev. 1997, Recueil Dalloz nr. 34/1999, p. 309, nr. 3.

În cazul din speță, tradițiunea a avut ca obiect o sumă de bani cu un pact adăugat de reținere a nudei proprietăți de către donator, ceea ce înseamnă că donația primită de donatar s-a limitat doar la uzufructul (mai exact, quasi-uzufructul) acelei sume de bani.

[2] În sensul admisibilității pactelor adăugate darului manual, a se vedea *infra* nr. 485.

[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 217, nr. 1288; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 202, nr. 398; Cass. 1-re civ., 3 avr. 2002, Recueil Dalloz 2002, p. 1467.

[4] În acest sens, a se vedea A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 17, nr. 108.

[5] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 502, nr. 381

[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 647/1969, *Notă* de O. GHEORGHIU, în RRD nr. 4/1973, pp. 150-151; *idem*, dec. nr. 1515/1986, în RRD nr. 6/1987, p. 66; *idem*, dec. nr. 774/1988, în RRD nr. 2/1989, p. 63; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. *supra*, p. 151; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 202, nr. 398.

IV. Darul manual prin remiterea unui cec

470. În legătură cu cecul, care este un efect de comerț^[1], un simplu instrument de plată scripturală, s-a pus problema dacă poate constitui sau nu obiect al unui dar manual.

Cecul poate să aibă un beneficiar menționat în cuprinsul său sau să nu aibă o asemenea mențiune. În acest din urmă caz, cecul are valoarea unui titlu „la purtător”, astfel încât, asemenea tuturor titlurilor de această natură (*supra* nr. 465), poate forma obiect al unui dar manual^[2].

471. În ceea ce privește cecurile la ordin sau nominative, s-a admis că și acestea pot forma obiect al unui dar manual. Premisa de la care s-a pornit este că obiectul unui asemenea dar manual nu este o creanță a trăgătorului asupra trasului (băncii) (un asemenea bun, se știe, nu ar putea forma obiectul unui dar manual), ci suma de bani reprezentată de cec^[3]. Dar întrucât darul manual presupune prin definiție o desesizare actuală și irevocabilă a dispunătorului, pentru ca tradițiunea unui cec beneficiarului să întrunească această condiție este necesar ca la momentul realizării acesteia cecul să fie efectiv acoperit în întregime de provizion (suma depusă sau obținută prin creditare de trăgător și aflată la tras, având ca destinație plata cecului) a cărui proprietate beneficiarul o obține în acest fel^[4]. Dacă cecul nu este acoperit de provizion decât în parte, darul manual este nevalabil în totalitate, întrucât se pune sub semnul întrebării intenția de a gratifica a dispunătorului la momentul tradițiunii^[5].

V. Excluderi

A. Bunurile imobile

472. Bunurile imobile, deși sunt susceptibile de tradițiune (de exemplu, prin remiterea cheilor unui apartament), nu au format niciodată obiect al darurilor manuale.

B. Bunurile mobile corporale

473. Nu poate forma obiect al unui dar manual un bun mobil incorporal care nu se materializează într-un fel sau altul.

Astfel, într-o speță, fiul unei cunoscute creatoare de artă modernă, moștenitor al acesteia, a donat unui muzeu un mantou creație a artistei. Ulterior, cu ocazia redeschiderii muzeului în urma unor lucrări de refacere, s-a publicat o fotografie care reproducea acel mantou. Problema care s-a pus a fost dacă odată cu transmiterea proprietății mantoului

[1] Cu privire la cec și reglementarea sa legală (Legea nr. 59/1934 asupra cecului), a se vedea ST.D. CĂRPENARU, *Drept comercial român*, Ed. All București, 1995, p. 499 și urm.

În esență, prin cec se înțelege „un înscris prin care o persoană, numită trăgător, dă ordin unei bănci la care are un disponibil bănesc, numită tras, să plătească la prezentarea titlului, o sumă de bani altei persoane, numită beneficiar” (ST.D. CĂRPENARU, *op. cit.*, p. 500, nr. 961).

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 508, nr. 385.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 403, nr. 496.

[4] În acest sens, a se vedea: B. DUTHEILLET-LAMONTHEZIE, *J.-Cl. Civ. Art.* 931, fasc. 30, actualizat de P. CATALA, 1994, pp. 14-15, nr. 120 și urm.; Cass. 1-re civ., 5 fev. 2002, *Obs. D.R. MARTIN*, Recueil Dalloz nr. 5/2003, pp. 344-345; A. BOUJKA, *Des libéralités par chèque*, Recueil Dalloz nr. 40/2003, p. 2712 și urm.

Cu privire la controversele legate de faptul dacă cecul poate fi provizionat sau nu și ulterior tradițiunii lui, pe durata vieții dispunătorului, a se vedea A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 14, nr. 95 și urm.

[5] Cass. 1-re civ., 11 juin 1991, *Note G. CHAMPENOIS*, Rép. Defrénois 1991, art. 35119.

prin donație în favoarea muzeului s-a transmis sau nu și dreptul de a reproduce și difuza imaginea acelui obiect. Răspunsul Casației franceze a fost negativ, cu motivarea că dreptul de proprietate intelectuală este independent de dreptul de proprietate asupra obiectului material al donației, astfel încât nu s-a transmis odată cu tradițiunea lui^[1].

Tot astfel, nu pot forma obiect al darurilor manuale drepturile de creanță, care, deși sunt bunuri mobile, au o natură incorporală, abstractă, incompatibilă cu tradițiunea de la mână la mână^[2], așa cum ar fi, de pildă, cazul unui drept de locațiune, chiar dacă bunul închiriat a fost predat faptic.

C. Bunurile mobile corporale în valoare mai mare de 25.000 lei

474. Spre deosebire de situația admisă anterior în practica judiciară și doctrină, în sensul că puteau forma obiect al darului manual bunurile mobile corporale, indiferent de valoarea acestora, art. 1011 alin. (4) teza I prevede că numai bunurile în valoare de până la 25.000 lei pot forma obiect al darului manual.

D. Drepturile indivize, universalitățile de fapt și bunurile supuse unor forme de înmatriculare (navele și aeronavele)

475. În considerarea incorporabilității lor, nu pot forma obiect al darului manual drepturile indivize (cotă-parte ideală dintr-un drept deținut împreună cu alți coindivizari) și nici universalitățile de fapt de bunuri mobile, cum este cazul unui fond de comerț^[3].

476. În cazul bunurilor mobile corporale supuse unor cerințe de încheiere în formă scrisă a actelor de transfer și de înmatriculare, cum este cazul navelor și aeronavelor, darul manual nu poate fi practicat, deoarece proprietatea nu se poate transmite fără încheierea actului în formă scrisă și înmatricularea transferului pe numele dobânditorului^[4].

În schimb, autoturismele, în cazul cărora înmatricularea nu este decât o chestiune de poliție administrativă, fără efecte în planul dreptului civil (nu are legătură nici cu transferul proprietății, nici cu opozabilitatea față de terți), acestea pot forma obiect al unui dar manual, proprietatea transmitându-se de la donator la donatar în momentul tradițiunii, iar nu în acela al înmatriculării pe numele dobânditorului^[5].

1.3. Tradițiunea și modalitățile de realizare ale acesteia

477. Prin tradițiune, în sensul clasic, se înțelege predarea, remiterea materială efectivă de la mână la mână a obiectului donației. În cazul darului manual, predarea de la mână la mână nu este o simplă problemă de *executare a contractului* (cum este, de pildă, cazul atunci când se încheie un contract de vânzare – care este consensual –, iar apoi, după încheierea valabilă a contractului, se face predarea lucrului vândut); ci una de *încheiere*

^[1] Cass. 1-re civ., 25 jan. 2005, *Note* PH. ALLAËYS, *Recueil Dalloz* 2005, p. 956.

Pentru un punct de vedere de principiu similar, a se vedea și D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, pp. 275-276.

^[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 272; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSUARN, *op. cit.*, p. 506, nr. 385, nota de subsol nr. 6.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 399, nr. 493; A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 19, nr. 126.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 400, nr. 493; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 222, nr. 1291.

^[5] A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 13, nr. 86.

valabilă a contractului, de solemnitate *ad validitatem*, fără de care donația nu se poate naște^[1].

O înțelegere între donator și donatar, fără predarea materială a bunului, constituie o simplă promisiune de donație, promisiune care, referindu-se la un contract real, nu poate sta la baza unei hotărâri judecătorești care să țină loc de donație, dar poate da dreptul la daune-interese în favoarea beneficiarului ei, în măsura în care acesta dovedește că a suferit un prejudiciu ca urmare a neperfectării donației [art. 1279 alin. (2) teza a II-a NCC].

I. Tradițiunea trebuie să fie efectivă

478. Donația sub forma darului manual nu este valabilă decât dacă remiterea lucrului donat de către donator donatarului este efectivă.

479. Potrivit concepției clasice, condiția era considerată ca îndeplinită doar prin desesizarea fizică a donatorului și preluarea lui materială de către donatar.

În concepția modernă, care recunoaște existența unor bunuri imateriale, transmisiunea lor poate fi și ea dematerializată (*supra* nr. 466-471).

Tradițiunea, în orice caz, trebuie să fie efectivă, iar nu doar simbolică, așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul constitutului posesoriu^[2].

În practica judiciară s-a decis că nu constituie un dar manual valabil cumpărarea de către o persoană cu banii săi a unui autoturism pe numele altei persoane și întocmirea cărții de identitate a autovehiculului pe numele acesteia, de vreme ce achizitorul nu a transmis posesia autoturismului pretinsului gratificat^[3].

Nimic nu se opune ca, atunci când bunul se află deja în posesia donatarului cu alt titlu în temeiul unei înțelegeri anterioare (de exemplu, cu titlu de împrumut, depozit, locațiune etc.), să aibă loc o intervertire a titlului de posesie, din detentor precar donatarul devenind proprietar în momentul acestei intervertiri, nu cu efecte retroactive (de la data când a început detenția precară)^[4]. Această transmisiune este cunoscută sub denumirea de *brevi manu*.

480. Tradițiunea poate fi făcută direct și personal de dispunător, dar și indirect printr-un mandatar (terț), care face acest lucru în numele și pe seama donatorului, tot astfel cum și

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 501, nr. 381.

[2] Constitutul posesoriu este înțelegerea prin care înstrăinătorul transmite proprietatea unui bun altei persoane, dar pe care îl păstrează ca detentor precar (uzufructuar, depozitar, locatar, comodatar etc.).

În sensul că în cazul constitutului posesoriu nu sunt întrunite cerințele darului manual, a se vedea: PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 203; A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 7, nr. 40; Cass. 1- reciv., 10 oct. 2012, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. 2012, p. 760. Contra, W. DROSS, *Obs.* RTD civ. 2013, p. 146.

În această lumină, este eronată jurisprudența conform căreia voința manifestată de dispunător în sensul gratificării unei persoane cu un tablou anume care rămâne în continuare pe peretele pe care era expus la dispunător ar fi suficientă pentru existența darului manual (Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 580/1971, în *Repertoriu... 1969-1975*, p. 134, nr. 218).

[3] Cass. 1-re civ., 11 juill. 1960, citată în *Méga Code civil*, 7-e édition, cit. *supra*, p. 1214, nr. 9.

Operațiunea ar putea fi calificată ca fiind o donație indirectă, dar numi cu condiția ca persoana pe numele căreia s-au întocmit actele să poată face proba că aceasta s-a făcut cu intenția de a-l gratifica (*animus donandi*) din partea *solvens*-ului.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, pp. 265-266, nota de subsol nr. 3 *in fine*; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 502, nr. 381.

donatarului tradițiunea poate să i se facă direct și personal sau indirect printr-un mandatar (terț).

Tradițiunea făcută direct donatarului se realizează fără intermediar, fie prin predarea bunului de către donator personal donatarului, fie, fără ca părțile să se întâlnească, donatorul pune bunul la dispoziția donatarului, cum ar fi, de exemplu, depunerea unor titluri la purtător sau bijuterii într-o casetă închiriată la o bancă pe numele donatarului și predarea acestuia a cheii casetei^[1].

481. În cazul în care tradițiunea se face indirect, trebuie făcute anumite distincții după cum cel care acționează prin mandatar este donatorul sau donatarul.

Dacă donatorul este cel care face tradițiunea prin mandat, atât timp cât bunul pe care mandatarul trebuie să îl predea donatarului se află asupra sa, tradițiunea nu este făcută, astfel încât dacă donatorul sau donatarul decedează donația (darul manual) nu se poate forma în mod valabil. De aceea, remiterea de către dispunător a unei sume de bani sau titluri de valoare unui mandatar pentru a face plasamente financiare, iar apoi, la decesul său, bunurile respective cu câștigurile aferente să fie predate unui beneficiar indicat de dispunător, nu poate constitui un dar manual^[2].

Dacă donatorul sau mandatarul său remite bunul unui mandatar al donatarului, darul manual este valabil format chiar în momentul acestei remiteri, astfel încât decesul donatorului înainte ca mandatarul donatarului să îi predea bunul donatarului nu afectează valabilitatea donației^[3].

II. Tradițiunea trebuie să fie actuală, definitivă și irevocabilă

482. Pentru ca darul manual să fie valabil, nu este suficient ca un bun să fie efectiv predat în prezent donatarului de către donator, ci se mai cere ca acest lucru să fie făcut în mod definitiv și irevocabil (art. 985 NCC), adică, fără posibilitatea pentru donator de a reveni vreodată (unilateral) asupra sa, păstrând într-un fel sau altul vreo putere asupra lucrului formând obiectul liberalității, care i-ar permite să revină asupra actului de dispoziție.

Toate donațiile (afară de cele făcute între soți – art. 1031 NCC) sunt irevocabile, conform adagiului *donner et retenir ne vaut*, concretizat în prezent de dispozițiile art. 1015 NCC (*infra* nr. 520 și urm.).

În considerarea acestui principiu, tradițiunea nu este constitutivă de dar manual în cazul în care, așa cum s-a întâmplat într-o speță, o persoană a închiriat pe numele alteia un seif la o bancă în care a depozitat o serie de bunuri de valoare (lingouri, bijuterii, titluri la purtător) obținând de la cel pe numele căruia a încheiat locațiunea accesul liber la seif prin conferirea unui mandat în acest sens și păstrarea cheilor seifului asupra sa^[4].

De asemenea, condițiile darului manual nu sunt întrunite nici în cazul în care o persoană transferă o sumă de bani într-un cont comun celui care a dat ordinul de transfer cu o terță persoană, pretinsul beneficiar al transferului, de vreme ce un asemenea transfer nu este

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 215, nr. 1286.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 401, nr. 494.

O asemenea operațiune poate constitui o donație indirectă făcută printr-o fiducie.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 648, nr. 1462; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 216, nr. 1287.

^[4] Cass., 1-re civ. 19 nov. 1996, *Obs.* M. NICOD, Recueil Dalloz 1997, p. 365.

definitiv și irevocabil, în orice moment cel care a dat ordinul putând retrage în interes propriu suma virată în cont^[1].

Principiul și soluțiile de mai sus se explică prin aceea că, atunci când dispunătorul își rezervă într-un fel sau altul facultatea de a relua bunul *in fact*, se poate prezuma (prezumție simplă, relativă) că a dispus sub o condiție potestativă, anume, că a înțeles să aibă posibilitatea de a relua lucrul și *in drept*^[2].

483. Din faptul că predarea trebuie să fie efectivă și definitivă s-ar putea oare trage concluzia că donația sub forma darului manual nu ar putea fi afectată de un termen suspensiv sau de o condiție suspensivă nepotestativă? Răspunsul este negativ, întrucât practica judiciară și doctrina admit valabilitatea unor asemenea donații, inclusiv în cazul darului manual^[3].

Astfel, în cazul în care darul manual are ca obiect nuda proprietate a unui bun cert (*supra* nr. 467, 468), transferul acestui drept (nuda proprietate) se realizează instantaneu la momentul tradițiunii bunului, dar, în același timp, implicit, înseamnă că uzufructul formează și el obiectul aceleiași donații, dar în privința uzufructului transferul în favoarea donatarului operează doar la data decesului titularului său (a stingerii lui), vorbindu-se de o „reversibilitate a uzufructului” (mai corect, s-a spus, ar fi vorba în realitate despre un uzufruct succesiv) sau de o „donație la termen” (este vorba despre un termen suspensiv incert asortat cu condiția suspensivă a supraviețuirii celui gratificat dispunătorului)^[4].

De asemenea, tot despre o donație la termen este vorba și în cazul în care obiectul liberalității îl constituie o sumă de bani plătită la decesul donatorului sau la un alt termen stabilit de părți, caz în care se consideră că este vorba despre o donație cu rezerva dreptului

^[1] PH. MALAURIE, *Les successions. Les Libéralités*, cit. *supra*, p. 202, nr. 398.

Pentru o jurisprudență discutabilă, potrivit căreia soluția ar fi identică și în cazul în care *solvens*-ul are o procură (mandat) prin care poate accede la contul *accipiens*-ului (clauză de împuternicire), a se vedea Cass. 1-re civ., 14 dec. 2004, *Note* C. NOBLOT, *Recueil Dalloz* 2005, p. 626 și urm. și *Obs.* R. LE GUIDEC, *JCP* nr. 47/2005, p. 2162. Soluția este discutabilă, deoarece mandatarul are obligația de a da socoteală și de a remite sumele respective mandantului [art. 2019 alin. (1) NCC].

Ea ar putea fi acceptată, dar pe alte considerente decât acela că *solvens*-ul are o procură prin care poate face operațiuni cu sumele depuse în contul *accipiens*-ului: de exemplu, ar putea fi pusă în discuție intenția reală de a gratifica a *solvens*-ului sau, eventual, eroarea sa de drept asupra consecințelor juridice ale depunerii în contul altuia.

Cu privire la asemenea soluții diferențiate în dreptul nostru, survenite în cazul depunerii unor sume de bani de părinți pe cartele CEC pe numele copiilor lor minori, a se vedea: M. GEORGESCU, AL OPROIU, *Cu privire la depunerea unor sume de bani pe librete de economii CEC pe numele altei persoane decât depunătorul* (II), în RRD nr. 5/1985, p. 42; V. PĂTULEA, *Natura și efectele juridice ale actelor de depunere de sume de bani pe librete de economii CEC întocmite pe numele altor persoane decât depunătorul*, în RRD nr. 5/1982, p. 16; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. *supra*, pp. 151-152; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1466/1982, în CD 1982, pp. 134-136; *idem*, dec. nr. 483/1986, în CD 1986, p. 41 și urm.; CSJ, în comp. prev. de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 132/1991, în Dreptul nr. 6/1992, p. 84.

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 227, nr. 1293 bis.

^[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Les donations à terme*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001, p. 421 și urm.; CL. FARGE, *La clause de réversibilité d'usufruit, une technique suple à la disposition des praticiens*, Rép. Defrénois 2005, art. 38249.

^[4] M. GRIMALDI, *Les donations à terme*, loc. cit. *supra*, pp. 424-425, nr. 5 și 6.

Donația la termen este în același timp și condițională, efectele ei depinzând de supraviețuirea donatarului titularului dreptului de uzufruct (M. GRIMALDI, *Les donations à terme*, loc. cit. *supra*, p. 426, nr. 6; Cass. ch. mixte, 8 juin 2007, *Obs.* Th. Revet, RTD civ. nr. 3/2007, p. 588 și urm., *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. nr. 3/2007, p. 605 și urm. și *Obs.* H. LÉCUYER, R.L.D.C., fev. 2008, Supl. nr. 46, p. 30).

de uzufruct în favoarea dispunătorului^[1]. Această optică a fost validată de practica judiciară a Casei franceze, care a statuat într-o speță că „necesitatea, edictată de art. 894 C. civ. (este vorba de Codul civil francez, text căruia îi corespunde art. 985 NCC), desesizării actuale și irevocabile de lucrul donat, care marchează transferul definitiv al proprietății, nu are drept corolar obligatoriu plata imediată a sumei donate”, lucru care se poate realiza la transmiterea folosinței (uzufructului) sumei respective, erijată de părți prin voința lor în modalitate a plății^[2]. S-a subliniat că într-un asemenea caz, „cel care donează la termen se despoaie în prezent (s.a.), deoarece exigența respectivă semnifică faptul că donația trebuie să poarte asupra unor bunuri prezente, și nu asupra unor bunuri viitoare: că donatarul trebuie să dobândească imediat un drept, care poate fi la termen sau chiar condițional, dar care nu ar putea fi în niciun caz unul eventual”^[3].

III. Tradițiunea trebuie să fie făcută cu titlu autonom și distinct

484. Se cere ca tradițiunea să fie făcută ca formalitate *constitutivă autonomă și distinctă* a donației, iar nu ca *executare* a unei donații încheiate în forma unui înscris sub semnătură privată, nulă absolut în temeiul dispozițiilor art. 1011 alin. (1) NCC^[4].

Așa cum vom vedea, darul manual poate fi probat printr-un înscris sub semnătură privată (*infra* nr. 491), dar o donație nulă pentru neîndeplinirea condițiilor de formă nu poate fi recalificată ca donație valabilă în forma darului manual. Totul este așadar o chestiune de probațiune (fără îndoială, dificilă): liberalitatea este valabilă dacă înscrisul nu este decât un mijloc de probă a darului manual (*instrumentum*), dar va fi nulă dacă înscrisul este chiar donația (*negotium*), iar tradițiunea doar executarea acesteia.

În caz de îndoială (echivoc), prin aplicarea dispozițiilor art. 1268 alin. (3) NCC referitoare la regulile de interpretare a actelor juridice (în sensul că, în caz de îndoială, actul se interpretează în sensul în care poate produce efecte juridice, iar nu în sensul contrar), se prezumă că înscrisul a fost întocmit în scop probatoriu^[5].

[1] M. GRIMALDI, *Les donations à terme*, loc. cit. *supra*, p. 427, nr. 8.

[2] Cass. 1-re civ., 22 fev. 2005, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. nr. 2/2005, p. 442.

[3] M. GRIMALDI, *Obs.* la Cass. 1-re civ., 22 fev. 2002, loc. cit. *supra*.

Este de menționat faptul că există jurisprudență și doctrină care contestă faptul că un dar manual ar putea fi încheiat sub condiție suspensivă, pe motiv că o asemenea condiție ar fi incompatibilă cu tradițiunea. Astfel, într-o speță s-a judecat că trimiterea unor valori printr-o scrisoare, prin care expeditorul recomanda destinatarului să le păstreze, declarând că vor fi proprietatea lui dacă expeditorul moare înainte de a se întoarce în Franța, nu constituie dar manual, întrucât desesizarea dispunătorului nu ar fi fost irevocabilă (C.A. Colmar, 5 juill. 1870, reproducă de A. COLMER, *op. cit.*, p. 7, nr. 56, autor care este de acord cu soluția, reluând ideea că darul manual nu ar putea fi încheiat sub condiție suspensivă la p. 23, nr. 256).

În opinia noastră, principiul enunțat și soluția sunt greșite. Într-adevăr, în cazul din speță, tradițiunea a avut loc (predarea titlurilor destinatarului), iar desesizarea dispunătorului este irevocabilă, dar sub condiția suspensivă de a deceda înainte de întoarcerea în Franța. Desesizarea nu este definitivă doar atunci când dispunătorul păstrează facultatea de a relua lucrul donat *prin voința sa unilaterală*, nu și atunci când, ca în speță, reluarea depinde de o condiție exterioară voinței sale, adică de hazard.

Firește că dacă părțile ar cădea de acord asupra donației și asupra condiției suspensive, dar fără ca donatorul să se desesizeze de bunul „donat”, avem de a face cu o promisiune de dar manual, care este și rămâne lipsită de efecte chiar dacă s-ar îndeplini condiția (*supra* nr. 459).

[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 227, nr. 1293 bis; Ph. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 205, nr. 402; M. NICOD, *Formalisme des donations*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. *supra*, Paris, 2008, p. 761, nr. 311.82.

[5] H., L. et J. MAZEAUD, Fr. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 650, nr. 1464.

1.4. Pactele adăugate darului manual

485. Cu mult timp în urmă s-a pus problema dacă darul manual poate să fie însoțit sau nu de convenții sub semnătură privată care însoțesc remiterea materială, prin care se stabilesc și se dovedesc anumite condiții ale donației.

După unele ezitări și căutări, determinate de incompatibilitatea aparentă între tradițiunea materială care este de esența darului manual și actele scrise, practica judiciară și doctrina au sfârșit prin a admite ca valabile asemenea pacte^[1].

Astfel, s-a admis posibilitatea stipulării unor *sarcini* (de exemplu, de plată a unor datorii ale donatorului), a unor *clauze de scutire de raport*, de *rezervă a uzufructului* sau de *reînțoarcere* a donației pentru cazul predecesului donatarului^[2].

Proba pactelor adăugate darului manual se face în condițiile dreptului comun, sarcina acestuia incumbând celui care se prevalează de existența lor.

1.5. Proba darului manual

486. Proba darului manual diferă după cum existența lui este invocată de donatar (I) sau de donator ori moștenitorii săi (II).

I. Existența darului manual este invocată de donatar

487. Ipoteza aici examinată are în vedere situația în care beneficiarul darului manual (donatarul), aflându-se în posesia bunului donat obținut prin tradițiune de la donator, este acționat în judecată de donator sau moștenitorii săi printr-o acțiune în revendicare a bunului și, deci, implicit, de negare a titlului său de dobândire (darul manual).

În principiu, ca orice posesor, donatarul poate invoca împotriva oricui revendică bunul, inclusiv donatorul sau moștenitorii acestuia, dispozițiile art. 937 NCC, conform căruia, în materie de bunuri mobile, posesia de bună credință valorează titlu de proprietate.

Așa cum se cunoaște^[3], regula instituită de art. 937 NCC (art. 1909 C. civ. 1864) are însă efecte diferite, pe de o parte, în raporturile dintre posesor (donatar, în cazul examinat) și cel de la care a dobândit dreptul (în cazul examinat, donator), situație în care se consideră că textul menționat instituie o prezumție relativă de existență și valabilitate a titlului de dobândire (donație sub forma darului manual) (A), și, pe de altă parte, în raporturile dintre posesorul care a dobândit de la un neproprietar și orice terț revendicant (inclusiv adevăratul proprietar), situație în care se consideră că textul instituie o prezumție absolută de proprietate (B).

A. Prezumția relativă de existență și valabilitate a titlului (darului manual). Reconsiderare în lumina dispozițiilor art. 1225 alin. (2) NCC

488. În cazul în care donatorul sau moștenitorii săi revendică bunul de la donatar, în dreptul francez se consideră că acesta beneficiază de prezumția de existență și de

^[1] Cu privire la această evoluție, a se vedea F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 404, nr. 497.

^[2] PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. *supra*, p. 205, nr. 403; M. NICOD, *Formalisme des donations*, cit. *supra*, p. 764, nr. 311.111; A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 25 și urm., nr. 176 și urm.

^[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 228, nr. 1296; G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, cit. *supra*, p. 672, și urm., nr. 1627 și urm.

valabilitate a titlului pe care îl invocă în favoarea sa (darul manual), nefiind ținut să facă niciun fel de probă^[1].

Astfel, în practica judiciară s-a decis într-o speță că „posesorul care pretinde că a primit un bun în dar manual beneficiază de o prezumție în acest sens și revine părții adverse (reclamantului – n.n., D.C.) de a raporta proba absenței unei asemenea donații, sau de a proba că posesia de care se prevalează detentorul bunului nu întrunește condițiile legale pentru a fi eficace”^[2].

Reclamantul care revendică bunul poate obține câștig de cauză doar dacă dovedește^[3]:

– fie că donația nu există, ori întrucât la tradițiunea lucrului a lipsit intenția liberală din partea dispunătorului, ori întrucât donatarul a intrat fraudulos în posesia bunului^[4];

– fie că pârâtul nu a dobândit bunul în temeiul unui act translativ de proprietate, ci îl deține doar cu titlu precar (locatar, depozitar, comodatar, mandatar etc.) și că, așa fiind, este obligat la restituirea lui;

– fie că posesia detentorului este afectată de vicii, cum ar fi acela că este echivocă (de exemplu, pretinsul donator care a decedat a locuit împreună cu donatarul, cei doi fiind soți sau concubini, ori donatarul servitor al donatorului)^[5].

Proba contrară prezumției care funcționează în favoarea donatarului se consideră că poate fi făcută prin orice mijloc de dovadă atunci când este vorba despre chestiuni de fapt (cum ar fi aceea a lipsei intenției liberale sau a viciilor posesiei) sau cu înscrisuri atunci când donatorul sau moștenitorii săi invocă faptul că pretinsul donatar stăpânește bunul cu titlu precar în baza unui contract care îl obligă la restituire (împrumut, locațiune, comodat, mandat etc.).

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE. *op. cit.*, p. 405, nr. 500; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 651-652, nr. 1468.

^[2] Cass. 1-re civ., 30 mars 1999, *Obs.* D.R. MARTIN, Recueil Dalloz 2000, p. 457, *Note* P. CAGNOLI, *cit. supra*, *Obs.* R. LE GUIDE, JCP, nr. 49/2000, nr. 7, și *Obs.* J. PATARIN, RTD civ. nr. 3/1999, p. 677.

În cazul din speța mai sus menționată a fost vorba despre viramentul făcut dintr-un cont bancar în altul [în sensul că, deși art. 2279 C. civ. francez (corespunzător art. 937 NCC) are în vedere în mod direct bunurile mobile corporale, se aplică și în cazul viramentelor bancare în cont, a se vedea A. COLMER, PH. CASSON, *op. cit.*, p. 21, nr. 151].

Practica judiciară și doctrina sunt constante în acest sens [a se vedea, de exemplu: Cass. 1-re civ., 28 fev. 1995, *Obs.* R. LE GUIDE, Recueil Dalloz 1995, p. 228 – în speță, a fost vorba despre plata unei sume de bani de către *solvens*, dovedită cu o chitanță, reclamantul (*solvens*-ul) pretinzând că a fost vorba despre un împrumut pe care *accipiens*-ul trebuie să îl restituie, dar neputând face dovada că suma trebuie restituită, pârâtul a rămas cu suma respectivă]; Cass. com., 12 juill. 2005, *Obs.* X. DELEPECH, Recueil Dalloz 2005, p. 2069 (în cazul din speță a fost vorba de remiterea unui cec care i-a permis beneficiarului să încaseze suma menționată în titlu și despre care reclamantul pretindea că este un împrumut care trebuie restituit, acțiunea fiindu-i însă respinsă, întrucât nu a dovedit existența obligației de restituire); Cass. 1-re civ., 3 féb. 2010, *Note* A. CHAMOULAUD-TAPIERS, *loc. cit. supra*.

Pentru o practică judiciară în sensul că, în cazul în care donația are ca obiect o sumă de bani, revine, totuși, donatarului sarcina probei existenței intenției de a gratifica din partea dispunătorului, dacă nu există niciun motiv aparent (afecțiune, rudenie etc.) care să prezume acest lucru, a se vedea: C.A. Paris, 8-e ch. A, 26 oct. 1999, Recueil Dalloz nr. 43/1999, p. 270.

^[3] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 229 și urm., nr. 1298 și urm.; G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, *cit. supra*, pp. 685-686, nr. 1657-1659.

^[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1515/1986, CD 1986, p. 95.

^[5] În cazul conviețuirii celor doi funcționează o prezumție de echivoc, prezumție care însă este doar relativă, putând fi răsturnată prin proba contrară făcută cu orice mijloc de dovadă (PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, *cit. supra*, p. 207, nr. 406).

489. În dreptul nostru, în prezent, așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 253), în lumina dispozițiilor art. 1225 NCC, conform căruia, sub sancțiunea nulității absolute, obiectul contractului trebuie să fie determinat, înțelegerile care, ca în spețele de mai sus, nu au un obiect *determinat*, adică stabilit cu certitudine, sunt nule absolut, nefiind suficientă stabilirea lui probabilă, adică, cu alte cuvinte, având un obiect doar *determinabil*. Ca urmare a constatării nulității absolute, în cazurile mai sus menționate, *accipiens*-ul va fi obligat la restituirea bunurilor primite de la *solvens*.

B. Prezumția absolută de proprietate

490. În cazul în care donatarul a dobândit cu bună-credință – prezumată până la proba contrară – bunul de la un neproprietar, în temeiul dispozițiilor art. 937 alin. (1) NCC, se bucură de o prezumție absolută de proprietate pe care o poate opune chiar și adevăratului proprietar.

II. Existența darului manual este invocată de donator sau moștenitorii săi

A. Situația donatorului

491. Donatorul poate avea interesul de a invoca darul manual pentru a obține fie revocarea lui în cazurile în care legea permite acest lucru (ingraturdine, neîndeplinirea sarcinilor), fie, dacă donația este cu sarcini, îndeplinirea acestora.

Într-o asemenea situație, donatorul trebuie să facă atât proba tradițiunii, cât și proba intenției de a gratifica, ambele fiind chestiuni de fapt care pot fi dovedite prin orice mijloc de probă, inclusiv prin martori și prezumții.

B. Situația moștenitorilor donatorului

492. În privința moștenitorilor donatorului, trebuie făcută distincție după cum acționează ca *avânzi-cauză universali* ai donatorului sau pentru a-și apăra *drepturile proprii*.

În primul caz, moștenitorii exercitând un drept care a aparținut autorului lor și le-a fost transmis ca atare pe cale succesorală (de exemplu, dreptul de a solicita revocarea donației pentru ingraturdine – *supra* nr. 539), vor trebui să respecte aceleași exigențe în privința probei darului manual ca și autorul lor (*supra* nr. 491).

În cel de al doilea caz, dat fiind că moștenitorii acționează în nume propriu, cum este, de exemplu cazul în care solicită raportul sau reducățiunea donației, ei nu exercită un drept transmis lor pe cale succesorală, astfel încât, fiind terți față de actul de donație, pot face proba acestuia prin orice mijloc de dovadă, inclusiv prin martori și prezumții.

§2. Donația deghizată

493. Așa cum sugerează chiar denumirea sa, donația deghizată este o liberalitate ascunsă, disimulată printr-un act aparent (exteriorizat) de altă natură, oneros sau neutru (abstract)^[1]. Este vorba în esență despre o simulație (minciună), o diferență între, pe de o parte, o aparență creată de părți prin încheierea unui act care fie este oneros fictiv (de

^[1] Actul neutru sau abstract se caracterizează prin faptul că poate fi făcut atât cu titlu oneros, cât și cu titlu gratuit. De exemplu, un cec sau bilet la ordin (efecte de comerț) pot fi emise atât pentru plata unei datorii, caz în care sunt cu titlu oneros, cât și fără existența unei datorii, caz în care sunt cu titlu gratuit.

exemplu: se încheie un act translativ de proprietate oneros în aparență, cum ar fi o vânzare, dar fără ca prețul să fie în realitate plătit de „cumpărător”, ori se face o declarație de aport la capitalul social al unei societăți comerciale, fără ca acesta să fie adus în realitate), fie este o recunoaștere a unei datorii fictive (inexistente), și, pe de altă parte, o înțelegere secretă (ascunsă) prin care, în realitate, una dintre părți se despoaie cu titlu gratuit (fără contraechivalent) în favoarea celeilalte cu intenția de a o gratifica.

2.1. Dificultățile de calificare a donațiilor deghizate

494. În practică există unele dificultăți de calificare a unor donații ca fiind deghizate, indirecte sau pur și simplu oculte.

Prin natura ei, donația deghizată presupune întotdeauna cu necesitate o simulație (minciună) constând, pe de o parte, într-un act oneros, care nu este real, fie în tot, fie în parte, ci doar de fațadă (fictiv), și, pe de altă parte, într-un act ascuns, ocult, dar real care este o liberalitate.

De aceea, de exemplu, remiterea unei sume de bani unei persoane pentru cumpărarea unui bun pe numele acesteia constituie un dar manual (al cărei obiect este suma de bani), iar achitarea de o persoană a prețului datorat vânzătorului pentru achiziționarea unui bun pe numele altei persoane constituie o donație indirectă în favoarea acesteia, al cărei obiect este chiar acel bun, plata prețului în locul cumpărătorului fiind mijlocul de realizare al unei asemenea donații (obținerea bunului de către cumpărător, dar cu plata prețului în locul său de către donator)^[1].

În cazul primului exemplu de mai sus (remiterea unei sume de bani unei persoane pentru cumpărarea unui bun), faptul că remiterea a fost făcută pe față sau a fost făcută în secret nu are nicio relevanță de vreme ce nu reprezintă o simulație (nu există un act aparent încheiat între părți în mod fictiv și un act real secret), singura problemă care se pune în cazul remiterii în secret a sumei necesare plății prețului fiind una de probațiune a darului manual, iar nu de calificare ca atare a donației. În cazul celui de al doilea exemplu, la fel, faptul că plata s-a făcut de către donator „la vedere” sau în secret nu are importanță din punct de vedere al calificării donației (ca fiind indirectă), ci poate pune doar probleme de probațiune.

495. În practică se întâlnesc uneori cazuri în care simulația nu poartă asupra naturii juridice a actului de liberalitate (act oneros în loc de donație), ci doar asupra persoanei donatarului, actul aparent fiind o donație, dar beneficiarul aparent al acesteia este o altă persoană decât cea gratificată în realitate de donator^[2]. Într-un asemenea caz nu poate fi vorba despre o donație deghizată, căci lipsesc cu totul elementele care o definesc (adică, un act oneros aparent și o donație ascunsă), ci pur și simplu de o donație simulată în privința persoanei beneficiarului.

În vreme ce donația deghizată implică în mod necesar o minciună (simulație) asupra naturii actului juridic încheiat între părți, donația prin interpunere de persoane presupune

^[1] În acest sens, a se vedea M. NICOD, *Formalisme des donations*, cit. supra, p. 765, nr. 311.135.

^[2] Interesul practic al unor asemenea operațiuni poate fi unul licit, cum este cazul în care dispunătorul urmărește doar să evite neînțelegerile care s-ar putea ivi între cei apropiați lui dacă s-ar ști cine este adevăratul beneficiar, dar și (cel mai adesea) unul ilicit, cum este acela de a ocoli dispozițiile legale referitoare la incapacitățile de a primi prin donații, caz în care în discuție este însăși valabilitatea unor asemenea donații.

doar o minciună (simulație) asupra *persoanei celui gratificat*, fără a pune în discuție natura juridică a actului încheiat între părți.

496. Nu este exclus ca o donație să fie în același timp deghizată (disimulată sub aparența unui act oneros) și simulată în privința beneficiarului real al acesteia^[1], ceea ce, în principiu, nu afectează valabilitatea operațiunii juridice. Într-un asemenea caz, fiecare din cele două simulații (una în privința naturii juridice a actului, iar cealaltă asupra persoanei beneficiarului liberalității) rămâne guvernată de regulile sale specifice.

Diferența esențială între donația deghizată și donația prin interpunere de persoane este că în vreme ce în cazul celei dintâi este admisă dispensa de la forma impusă donațiilor de dispozițiile art. 1011 alin. (1) NCC, în cazul celei de a doua nu^[2].

2.2. Recunoașterea valabilității donației deghizate

497. Anterior intrării în vigoare a noului Cod civil, când donația deghizată nu era reglementată de lege, după unele ezitări de început^[3], practica judiciară și doctrina au sfârșit prin a admite *quasiunanim* valabilitatea unor asemenea donații^[4].

Aceasta întrucât, în principiu, actele simulate erau recunoscute ca valabile, nefiind sancționate cu nulitatea decât în cazul în care au fost încheiate pentru a se frauda o dispoziție legală imperativă, ori pentru că legea le sancționa ca atare, așa cum a fost cazul dispozițiilor art. 812 C. civ. 1864, care se referea la actele oneroase care disimulau liberalități făcute în favoarea celor incapabili de a primi prin asemenea acte.

Uneori, chiar legea prezuma că un act oneros în aparență este o donație și îl trata ca atare (se lua în considerare la stabilirea masei de calcul și era supusă reducțiunii – sancțiune specifică unei liberalități valabil încheiate –, nu anulării), așa cum a fost cazul art. 845 C. civ. 1864, care prezuma că sunt donații înstrăinările de bunuri făcute de dispunător în favoarea unui succesibil în linie dreaptă cu sarcina unei rente viagere sau cu rezerva dreptului de uzufruct^[5].

Noul Cod civil a tranșat problema, recunoscând în mod expres la art. 1011 alin. (2) valabilitatea donației deghizate.

2.3. Condițiile de validitate ale donației deghizate

498. Din perspectiva condițiilor de validitate ale donației deghizate, distingem, pe de o parte, condițiile referitoare la actul care deghizează donația (I), iar pe de altă parte cele referitoare la donația propriu-zisă (II).

^[1] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 235, nr. 1309.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 663, nr. 1477.

^[3] Cu privire la aceste ezitări și evoluția discuțiilor din doctrină și jurisprudență, a se vedea H. BLAISE, *La formation au XIX-e siècle de la jurisprudence sur les donations déguisées*, în *Mélanges offerts à René Savatier*, Dalloz, Paris, 1965, p. 89 și urm.

^[4] În acest sens, a se vedea: M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, pp. 380-381, nr. 493; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *Tratat de drept civil*, vol. III, ediție îngrijită de D. RĂDESCU, Ed. All, București, 1998, pp. 475-476, nr. 1152; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 382-383, nr. 469; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 238-239, nr. 1314; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. supra, p. 209, nr. 409.

Totuși, pentru unele rezerve în privința recunoașterii valabilității donațiilor deghizate, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, pp. 297-302; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 665, nr. 1481.

^[5] Art. 1091 alin. (4) NCC conține dispoziții similare celor ale art. 845 C. civ. 1864.

I. Condițiile referitoare la actul care deghizează donația

A. Actul aparent trebuie să ascundă perfect donația

499. În principiu, actul care disimulează donația trebuie să creeze o aparență perfectă de act cu titlu oneros, căci în cazul în care din cuprinsul său rezultă într-un fel oarecare că este doar fictiv (de exemplu, dintr-un act de recunoaștere a unei datorii rezultă că datoria nu există în realitate), exigențele de formă impuse *ad validitatem* de art. 1011 alin. (1) NCC nu mai pot fi în niciun fel eludate (cum s-ar putea întâmpla dacă deghizarea donației ar fi perfectă)^[1].

B. Actul care disimulează donația trebuie să întrunească cel puțin în aparență condițiile de fond ale unui asemenea act

500. O altă cerință care trebuie îndeplinită este aceea ca actul care disimulează donația să îndeplinească cel puțin în aparență condițiile de validitate impuse de lege unui act juridic din categoria respectivă.

Astfel, de exemplu, dacă actul care disimulează donația este o vânzare, în principiu, prețul trebuie să fie indicat în contract și să fie serios cel puțin în aparență^[2]. Chiar dacă prețul stipulat în contract este derizoriu (și cu atât mai mult lezionar) se consideră totuși că aparența de validitate a actului care disimulează donația este salvată, dat fiind că pot exista acte oneroase valabil încheiate pe un preț simbolic, care însă sunt contracte nenumite, nu veritabile vânzări^[3].

C. Actul care disimulează donația trebuie să întrunească toate condițiile de formă ale unui asemenea act

501. Pentru ca donația deghizată să fie valabilă se cere ca actul oneros care o disimulează să fie încheiat cu respectarea tuturor cerințelor de formă impuse de lege, indiferent dacă este vorba despre formalitățile cerute *ad validitatem*, *ad probationem* sau pentru opozabilitatea față de terți^[4]. Această exigență se explică prin faptul că actul aparent trebuie să ascundă perfect realitatea (donația).

Astfel, s-a evidențiat că, dacă donația deghizată s-a realizat prin intermediul unei recunoașteri de datorie, liberalitatea nu este valabilă dacă actul aparent nu conține la sfârșit mențiunea manuscrisă a debitorului „bun și aprobat”, precum și mențiunea în litere a sumei datorate, conform dispozițiilor art. 1180 alin. (1) C. civ. 1864 (art. 275 NCPC), deși aceste mențiuni nu erau (și nu sunt) cerute *ad validitatem* (în sensul de *negotium*), ci doar *ad probationem* (în sensul de *instrumentum*)^[5]. Tot astfel, în cazul în care actul care deghizează donația este o vânzare (act juridic sinalagmatic) realizată în forma unui înscris

^[1] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 240, nr. 1317; M. NICOD, *Formalisme des donations*, cit. supra, p. 765, nr. 311.136.

^[2] În acest sens, a se vedea: M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 242-243, nr. 1317; I. NAJJAR, *v° Donation*, cit. supra, p. 42, nr. 281.

^[3] În acest sens, a se vedea: FR. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 385-386, nr. 475; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 243, nr. 1317; M. NICOD, *Formalisme des donations*, cit. supra, p. 766, nr. 311.136.

^[4] În acest sens, a se vedea: H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 666, nr. 1484; PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. supra, p. 209, nr. 411; M. NICOD, *Formalisme des donations*, cit. supra, p. 766, nr. 311.136.

^[5] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, vol. III, p. 478, nr. 1153.

sub semnătură privată, liberalitatea nu este valabilă dacă înscrisul nu conține mențiunea dublului exemplar, conform dispozițiilor art. 274 alin. (1) NCP.

II. Condițiile referitoare la donația propriu-zisă

A. Donația trebuie să întrunească toate condițiile de fond ale unei liberalități

502. În privința donației deghizate, se cere ca aceasta să întrunească toate condițiile de fond ale oricărei asemenea liberalități. Simulația nu îngăduie nicio abatere sub acest aspect de la regulile la care sunt supuse donațiile făcute la lumina zilei (nesimulate).

Prin urmare, trebuie întrunite cerințele referitoare la intenția de a gratifica, capacitate, irevocabilitate, cauză licită și morală, obiect etc.^[1]

B. În privința formei, donația deghizată constituie o excepție de la regulile de drept comun

503. În privința formei, prin excepție de la dispozițiile art. 1011 alin. (1) NCC, donația deghizată este valabilă fără formă autentică [art. 1011 alin. (2) NCC], singura condiție cerută fiind aceea ca actul aparent să respecte condițiile de formă ce îi sunt proprii, chiar dacă este vorba despre un act sub semnătură privată^[2].

De asemenea, donația deghizată scapă și celorlalte condiții de formă, cum sunt cele referitoare la necesitatea întocmirii unui stat estimativ atunci când obiectul donației îl constituie bunuri mobile [art. 1011 alin. (3) NCC]^[3].

2.4. Efectele donației deghizate

504. Odată valabil încheiată, donația deghizată produce efecte identice donațiilor ostensibile, fiind spusă revocării pentru ingratitudine, neîndeplinirea sarcinilor, luării în considerație la stabilirea masei de calcul a succesiunii, raportului și reducăunii.

2.5. Proba donației deghizate

505. În cazul în care s-a încheiat o donație deghizată există, pe de o parte, un act cu titlu oneros aparent, iar pe de altă parte, un act cu titlu gratuit, o donație ascunsă.

În principiu, deghizarea nu se prezumă, ea trebuind să fie dovedită de partea care o invocă^[4].

Problema specifică probei într-o astfel de situație este aceea de a dovedi caracterul fals oneros al actului translativ de drepturi sau fictiv al recunoașterii de datorie, adică a unei simulații. În esență, această probă implică dovedirea, pe de o parte, a unui transfer de drepturi din partea donatorului fără contraprestație, adică a unui element material,

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 668, nr. 1487.

^[2] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 549, nr. 425; I. NAJJAR, *La validité des donations déguisées ou indirects sous seing privé*, Recueil Dalloz 1995, p. 115.

Pentru o opinie în sensul negării acestei reguli, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale, cit. supra*, p. 142, nr. 24.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 383, nr. 471; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 244, nr. 1318..

^[4] Prin excepție, conform dispozițiilor art. 1091 alin. (4) NCC, în cazul în care o persoană înstrăinează unui descendent, ascendent privilegiat sau soțului supraviețuitor un bun cu sarcina unei rente viagere sau cu rezerva dreptului de uzufruct, se prezumă că actul este o donație scutită de raport (*infra* nr. 943 și urm).

iar pe de altă parte a intenției de a gratifica din partea dispunătorului (*animus donandi*), adică a unui element intelectual sau subiectiv.

Interesul dovedirii simulației poate fi atât al părților (donatorul interesat, de pildă, să revoce donația, sau donatarul căruia, de pildă, donatorul îi cere executarea unei obligații din actul aparent), cât și al terților interesați [moștenitorii rezervatari ai donatorului, în cazul în care donația aduce atingere rezervei, sau creditorii acestuia, interesați să exercite fie acțiunea pauliană în condițiile mai lesnicioase ale unei donații făcute de debitorul lor în favoarea unui terț, fie anularea pentru incapacitatea donatorului de a dispune prin liberalități, conform dispozițiilor art. 12 alin. (2) NCC].

506. Donația deghizată fiind o simulație, i se aplică regulile de drept comun în materie (art. 1292 NCC).

Astfel, între părți (donator, donatar și succesorii universali sau cu titlu universal ai acestora), în principiu, dovada donației trebuie făcută cu un contraînscriș, cu excepția fraudei, a cazului în care există un început de dovadă scrisă [art. 310 alin. (3) NCPC] sau a imposibilității morale de preconstituire a probei scrise, când proba poate fi făcută și prin martori sau prezumții [art. 309 alin. (4) NCPC]^[1].

În privința terților, față de care donația nu este decât un simplu fapt juridic, dovada simulației poate fi făcută prin orice mijloc de probă. În această categorie sunt incluși și moștenitorii dispunătorului care nu acționează ca avânzi-cauză ai acestuia, ci în calitate personală, cum este cazul în care solicită raportul sau reducțiunea donației deghizate^[2].

§3. Donația indirectă

507. Donația indirectă este o noțiune greu de definit^[3].

În esență, ca orice liberalitate, ea implică un transfer sau renunțarea la un drept patrimonial în favoarea altuia cu intenția de a gratifica (*animus donandi*), așadar, fără contrapartidă, care, spre deosebire de cazul donației deghizate, se caracterizează prin faptul că nu sunt simulate, fiind făcute prin intermediul unui act juridic a cărui aparență nu este însă de donație obișnuită, ci de act oneros sau neutru (putând fi, după caz, oneros sau gratuit, cum este cazul unei plăți făcute pentru altul).

Prin esența sa, donația indirectă are nevoie așadar de un act vector care este sincer, nesimulat, prin care se asigură transferul sau renunțarea la un drept în favoarea altuia, dar al cărui caracter gratuit nu este evidențiat în cuprinsul său, părțile păstrând tăcerea asupra acestui aspect, fără a ajunge însă până la a minți (simula), așa cum se întâmplă în cazul donației deghizate (în cazul căreia un act juridic oneros aparent ascunde un act secret care este o donație).

Gratificarea beneficiarului în cazul donației indirecte se realizează prin urmare printr-un act real, nesimulat, dar care este interpretabil, fiind astfel conceput încât ar putea fi atât unul cu titlu oneros, cât și unul cu titlu gratuit (ori unul în parte cu titlu oneros și în parte cu titlu gratuit), totul fiind o chestiune de dovadă a intenției de a gratifica.

^[1] În acest sens, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 390, nr. 480; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 247, nr. 1322; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, *cit. supra*, p. 142, nr. 25.

^[2] M. NICOD, *Formalisme des donations*, *cit. supra*, p. 766, nr. 311.136.

^[3] În acest sens, a se vedea R. LİCHABER, *Pour une redéfinition de la donation indirecte*, Rép. Defrénois art. 37237, nr. 24/2000, p. 1409 și urm.

În lipsa unei asemenea dovezi neechivoce, actul rămâne să fie calificat ca fiind cu titlu oneros sau neutru, în orice caz, altceva decât o liberalitate^[1].

De exemplu, în cazul unei remiteri de datorie (art. 1629 și urm. NCC), iertarea poate fi o liberalitate (donație), dacă autorul său a făcut-o cu titlu gratuit, cu intenția de a-l gratifica pe beneficiar, sau cu titlu oneros, dacă autorul său a făcut-o fără o asemenea intenție, în cadrul unei operațiuni cu titlu oneros, cum ar fi o compensație, novație, delegație simplă sau tranzacție^[2].

De asemenea, în cazul încheierii unui contract de vânzare cu privire la un anumit bun pe un preț serios, dar mai mic decât valoarea reală a bunului, transferul proprietății de la vânzător la cumpărător se realizează în temeiul contractului încheiat între părți, rămânând de lămurit dacă cota-parte de proprietate echivalentă diferenței de valoare (care, în sine, nu constituie o probă a liberalității, dar nici motiv de nulitate a contractului) revine dobânditorului cu titlu oneros, întrucât, de pildă, vânzătorul a ignorat la data încheierii contractului valoarea reală a bunului, ori cu titlu gratuit, întrucât vânzătorul a dorit să îl gratifice indirect pe cumpărător^[3].

Din cele de mai sus rezultă că donația indirectă este mai degrabă definită nu prin ceea ce este, ci prin ceea ce nu este (anume: donație obișnuită, care presupune un act autentic prin care se face o liberalitate explicită; dar manual, care implică predarea materială a unui bun mobil cu intenția de a gratifica; donație deghizată, care implică disimularea unei donații sub forma unui act cu titlu oneros), nefiind altceva decât o categorie reziduală^[4].

508. Valabilitatea donațiilor indirecte a fost recunoscută unanim în practica judiciară și în doctrină încă de la adoptarea Codului civil Napoleon^[5], iar la noi de la adoptarea Cod civil 1864.

Noul Cod civil consacră în prezent expres valabilitatea unor asemenea donații [art. 1011 alin. (2)].

^[1] Dezechilibrul dintre prestațiile părților unui act juridic nu este în sine suficient pentru a reține existența intenției de a gratifica pe cel în favoarea căruia subzistă dezechilibrul. Astfel, într-o speță, s-a reținut că, în cadrul unor operațiuni de partaj a unei averi succesoriale, faptul că un părinte a fost de acord cu atribuirea către unul din copărtași (unul din copiii săi) a unui castel la valoarea estimată de 2.525.805 F, după care, la câțiva ani, în condiții de stabilitate monetară, castelul a fost vândut cu 34.400.000 F, nu este suficient pentru a considera dovedită intenția de a gratifica a tatălui în favoarea fiului (și deci a unei donații indirecte valabile), diferența putând fi explicată, printre altele, prin costurile ridicare de întreținere ale castelului și parcului care nu puteau fi suportate de tată (Cass. 1-re ch. civ., 19 nov. 2002, *Obs. M. Nicod*, Recueil Dalloz 2003, p. 1873).

^[2] În acest sens, a se vedea J. GHESTIN, M. BILLIAU, G. LOISEAU, *Traité de droit civil sous la direction de J. Ghestin. Le régime des créances et des dettes*, LGDJ, Paris, 2005, p. 1245, nr. 1217.

Pentru o opinie în sensul că remiterea de datorie nu ar putea fi decât cu titlu gratuit, a se vedea F. DEAK, *Traité de droit civil. Contrate speciale*, cit. supra, p. 146, nota 2 de subsol.

^[3] În sensul că într-un asemenea caz obiectul liberalității este mai degrabă cota-parte de proprietate echivalente diferenței de valoare, iar nu echivalentul în bani al acesteia, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 392, nr. 483; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 253, nota 362 de subsol.

^[4] În acest sens, a se vedea R. LIBCHABER, *Pour une redéfinition de la donation indirecte*, cit. supra, p. 1412, nr. 4.

^[5] În acest sens, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 294; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 660, nr. 1472.

3.1. Condițiile de validitate

509. Pentru a ne afla în prezența unei donații indirecte trebuie să existe un act juridic (I), iar acesta să fie ambivalent în privința naturii sale juridice (II). Din punct de vedere al condițiilor de validitate, trebuie să fie întrunite cerințele de fond impuse de lege atât pentru actul vector, cât și pentru donație (III), iar din punct de vedere al cerințelor de formă, trebuie întrunite cerințele impuse de lege actului vector, nu și cele impuse de art. 1011 alin. (1) NCC în materie de donații (IV).

I. Existența unui act juridic

510. Prin definiție, donația indirectă presupune existența unui act juridic care constituie vectorul liberalității, adică mijlocul prin care aceasta se realizează, cum ar fi o plată făcută pentru altul, o recunoaștere de datorie (care în realitate nu există), o vânzare pe un preț mai mic decât cel real etc.

Ceea ce este specific acestui act este faptul că el este unul real, nesimulat, dar care este dublat accesoriu de o liberalitate.

De exemplu, în cazul unei vânzări pe un preț mai mic decât cel real, vânzarea există în realitate, transferul de proprietate se face în temeiul ei, dar acest act este dublat de o donație a cărei existență nu transpare în actul oneros^[1]. În acest caz, vânzătorul-donator utilizează efectele proprii vânzării (transferul proprietății), actul având dubla particularitate că, în ansamblu, nu este o donație (mai exact spus, nu este în întregime o donație), motiv pentru care nu trebuie să întrunească cerința formei autentice *ad validitatem*, dar, accesoriu, fără ca acest lucru să fie declarat expres și fără a trebui să transfere efectiv o valoare din patrimoniul său în cel al cumpărătorului cu acest titlu, vânzătorul poate să și gratifice pe cumpărător prin acceptarea *animus donandi* a unui preț mai mic decât cel real. Prin aceasta se realizează, pe de o parte, o însărcinare indirectă a vânzătorului (care transferă proprietatea lucrului vândut și primește pentru aceasta un preț mai mic decât cel real), iar pe de altă parte, o îmbogățire indirectă a cumpărătorului (care obține proprietatea bunului vândut plătind vânzătorului un preț mai mic decât cel real).

Actul juridic vector al liberalității poate fi atât unul cu titlu oneros, cât și unul neutru, practica relevând o mare diversitate în această privință (*infra* nr. 512 și urm.).

[1] Dacă donația apare în actul vector, nu mai avem de a face cu o donație indirectă, ci cu una obișnuită, care, ca atare, trebuie să satisfacă cerințele art. 1011 alin. (1) NCC (forma autentică).

În această lumină, este eronată soluția jurisprudențială care a reținut existența unei donații indirecte în următoarele circumstanțe de fapt: o doamnă proprietară a unui fond de comerț și titulara dreptului de locațiune a localului comercial a atribuit printr-o donație-partaj proprietatea acestuia fiicei sale care s-a înscris cu acest titlu în registrul comerțului și a trecut la exploatarea fondului. După doi ani, printr-un act sub semnătură privată, intitulat „donație”, donatară a restituit donatoarei fondul de comerț, aceasta din urmă înscrind-se ca titulară a fondului în registrul comerțului și plătind cu regularitate chiria localului comercial. După cinci ani de la retrocedare, contractul de locațiune al localului comercial ajungând la termen, proprietara fondului de comerț, conform legii, a solicitat locatorului reînnoirea locațiunii, dar locatorul a refuzat invocând faptul că aceasta nu este în drept să solicite acest lucru, deoarece actul sub semnătură privată intitulat „donație” este nul absolut pentru neîndeplinirea condițiilor de formă impuse de art. 931 C. civ. francez [corespunzător art. 1011 alin. (1) NCC] (Cass. 1-re civ., 1 iuin 1994). Soluția a fost criticată cu drept cuvânt în doctrină pe motiv că „o donație indirectă poate rezulta în mod valabil dintr-un act sub semnătură privată doar cu condiția ca ea să nu apară în mod ostentativ ca o liberalitate” (J. PATARIN, *Obs. la Cass. 1-re civ., 1 iuin 1994*, RTD civ. nr. 3/1994, p. 655).

II. Actul juridic să fie ambivalent

511. Donația indirectă nu se poate realiza decât prin intermediul unui act cu o coloratură ambivalentă, ambiguă, echivocă, putându-i-se atribui atât un caracter oneros, cât și unul gratuit (sau, în același timp, în parte oneros și în parte gratuit)^[1].

Actele juridice prin care se pot realiza donații indirecte sunt foarte diverse, dar ele se pot clasifica în două mari categorii: acte cu titlu oneros (A) și acte neutre (B).

A. Actele cu titlu oneros

512. Un act oneros prin natura lui, cum este cazul unei vânzări, a unei locațiuni sau a unui aport la capitalul social al unei societăți comerciale, poate fi vector al unei donații indirecte în cazul în care, cu intenția de a gratifica, vânzarea este făcută pe un preț mai mic decât cel real, locațiunea pe o chirie mai mică decât cea reală ori aportul la capitalul social al unei societăți evaluat la o valoare mai mare decât cea reală și în consecință conferite aportorului drepturi sociale mai mari decât cele la care ar fi avut dreptul în raport cu valoarea reală a aportului adus în societate^[2]. În mod simetric invers, fac donații indirecte și aceia care animați de intenția de a gratifica plătesc un preț mai mare decât valoarea venală a bunului cumpărat, o chirie mai mare decât cea a valorii locative a bunului închiriat ori aduc ca aport la capitalul social al unei societăți comerciale bunuri de valoare mai mare decât drepturile sociale conferite prin contractul de societate^[3].

În astfel de cazuri, donația poate subzista numai dacă disproporția valorică este asumată în cunoștință de cauză cu intenția de a gratifica. Când însă disproporția rezultă din ignoranță, nu din intenția de a gratifica, este exclusă ideea de donație, în discuție fiind într-un asemenea caz, eventual, încheierea unui contract lezionar.

513. În cazul actelor oneroase prin intermediul cărora se realizează donații indirecte avem de a face în toate situațiile cu acte duale, care au, pe de o parte, o componentă oneroasă (de exemplu, în cazul vânzării, partea echivalentă prețului convenit), iar pe de altă parte, o componentă de act cu titlu gratuit (liberalitate), în măsura în care prestația uneia dintre părți, în mod deliberat, nu este echivalentă prestației celeilalte părți.

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că, pentru a ne afla în prezența unei donații indirecte, în cazul actelor aici analizate, trebuie ca obiectul lor principal să îl constituie componenta oneroasă (vânzarea, locațiunea, aportul la capitalul social) și abia în subsidiar sau accesoriu (secundar) componenta de liberalitate (donația), căci în caz contrar ele ar urma să fie calificate ca donații și supuse ca atare cerințelor formei autentice, conform dispozițiilor art. 1011 alin. (1) NCC^[4].

Dacă actul oneros constituie doar un paravan, un act fictiv (care nu există în realitate) care ascunde o donație (de exemplu, o vânzare făcută pe un preț fictiv), avem de a face cu o donație deghizată, nu cu o donație indirectă.

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 252, nr. 1331.

^[2] În acest sens, a se vedea: G. THOMAS-DEBENEST, *J.-Cl. Civ. Art. 931*, fasc. 20, 1998, p. 27, nr. 179; I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, pp. 54-55, nr. 389-393.

^[3] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 252, nr. 1332.

^[4] În acest sens, a se vedea: M. DAGOT, *Des donations non solennelles*, JCP nr. 30-34/2000, p. 1476, nr. 24-27; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 662, nr. 1475.

B. Actele neutre

514. Actele neutre (abstracte) se caracterizează prin faptul că prin natura lor, nu sunt nici cu titlu oneros, nici cu titlu gratuit, dar care, prin voința părților, pot primi oricare din cele două coloraturi. Dacă un asemenea act este făcut în intenția de a gratifica pe cineva anume, fără ca acest lucru să fie evidențiat direct în cuprinsul actului, avem de a face cu o donație indirectă.

515. Varietatea acestor acte este foarte diversă, motiv pentru care formează o categorie de donații indirecte compozită, putând, de pildă, consta în:

- *acte creatoare ori translativă ale unui drept*, cum sunt: emiterea sau girarea unui titlu la ordin (cambie)^[1]; cesiunea unei creanțe;

- *transferul de titluri nominative* înscris în registrul de acțiuni al societății emitente și acceptat de donatar^[2];

- *plata pentru altul*, cum este: cea făcută de un părinte pentru datoriile fiului său; cea a prețului unui bun dobândit pe numele altuia; cea a garanției plății unui împrumut obținut de o persoană, cu stipularea în contractul de garanție a faptului că garantul nu se va îndrepta împotriva debitorului principal după ce va face plata pentru acesta^[3];

- *stipulația în favoarea unui terț*, cum este cazul unei rente viagere constituite în favoare unui terț [art. 2243 alin. (2) NCC], sau al unei asigurări de viață și de deces al cărui beneficiar desemnat de subscritor este un terț^[4]. Trebuie subliniat faptul că donația prin intermediul unei stipulații în favoarea unui terț nu poate fi reținută ca atare decât dacă din ea rezultă în favoarea terțului un drept direct contra promitentului, actual și irevocabil (cerințe de validitate a oricărei donații), un drept eventual neputând forma obiectul unui asemenea act^[5];

- *renunțarea la un drept*, deși prin natura sa este un act extinctiv (de abdicare la un drept), poate totuși duce la realizarea unei donații indirecte atunci când titularul unui drept de creanță sau drept real, fără a enunța în cuprinsul actului motivul, face acest lucru cu intenția de a gratifica pe un altul, adică *in favorem*, iar nu doar într-un scop pur abdicativ^[6].

De exemplu, creditorul unei sume de bani face o *remitere de datorie*, cu intenția de a-l gratifica pe debitor. Acest lucru nu se poate face fără acordul expres sau tacit al beneficiarului, căci acceptarea din parte donatarului este o condiție de validitate a oricărei

[1] Prin emiterea unei cambii, în calitate de creditor al trasului, trăgătorul dă ordin acestuia să se angajeze în favoarea unui beneficiar desemnat de trăgător, garantând această plată.

Până la scadență, cambia poate fi transmisă prin gir (art. 13 din Legea nr. 58/1934 asupra cambiei și biletelui la ordin – modificată și completată).

[2] Pentru ca donația să fie valabilă nu este suficient să se dea ordinul de transfer, chiar dacă a fost acceptat de beneficiar, dacă nu s-a făcut înscrierea transferului în registrul de acțiuni al societății emitente (I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 59, nr. 430).

[3] În acest sens, a se vedea R. LIBCHABER, *Pour une redéfinition de la donation indirecte*, cit. supra, pp. 1418-1419, nr. 12.

[4] Cass. ch. mixte, 21 dec. 2007, *Obs.* J.-R. BINET, R.L.D.C. nr. 46/2008, nr. 2875, pp. 49-50.

[5] Astfel, într-o speță, s-a judecat că un act prin care o persoană a dispus ca soldul la data morții sale a unui anumit cont bancar să revină unui anume beneficiar indicat de el nu întrunește condițiile unei donații indirecte, deoarece în timpul vieții sale nu s-a produs nicio însărcinare a sa și nici nu s-a obligat să mențină un sold creditor în favoarea beneficiarului, fiind vorba despre un legat nevalabil pentru neîndeplinirea condițiilor de formă (testamentară), actul fiind dactilografiat și semnat de dispunător [Cass. 1-re civ., 17 sept. 2003, *Note* M. NICOD, *Recueil Dalloz* nr. 14/2003, p. 2986 și urm.].

[6] În acest sens, a se vedea PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, cit. supra, p. 214, nr. 418.

donatăii, inclusiv a celei indirecte^[1]. Dacă odată cu remiterea titlului creditorul dă debitorului și chitanță fictivă de achitare a datoriei, donația nu mai este indirectă, ci una deghizată, fiind vorba despre o simulație^[2].

De asemenea, *renunțarea la o succesiune* poate fi făcută atât în scopuri pur abdicative (de exemplu, în intenția de a scăpa de datoriile și sarcinile succesiunii), dar și *in favorem*, cu intenția de a gratifica pe o altă persoană (comoștenitor sau moștenitor subsecvent), caz în care, fiind translativă de drepturi, constituie și ea o donație indirectă^[3]. Specific acestei donații este faptul că transmiterea dreptului operează direct din patrimoniul lui *de cuius* în acela al donatarului, fără a tranzita prin patrimoniul donatorului. Dar, cu toate acestea, patrimoniul dispunătorului se însărățește; nu direct, ci indirect, prin pierderea unei posibilități de a se îmbogăți. Prin aceasta se realizează o donație din partea renunțătorului în favoarea comoștenitorului sau moștenitorului subsecvent, care, ca atare, este supusă revocării pentru ingratitudine^[4], raportului și reducțiunii, ca orice altă donație.

Un alt caz de donație indirectă este acela al *renunțării la un drept real*, dacă se face cu intenția de a gratifica pe un altul care poate profita de ea. Astfel, poate fi vorba de renunțarea la un drept de uzufruct sau de servitute care profită nudului proprietar^[5]. În schimb, în cazul dreptului de proprietate, renunțarea nu poate duce prin ea însăși la gratificarea unei alte persoane, fiind un act pur abdicativ, orice „renunțare” în favoarea unui terț neputându-se realiza decât printr-un act translativ de donație directă (cu respectarea formei autentice)^[6].

În fine, *renunțarea unui donator la sarcinile în favoarea sa ale unei donații anterioare*, dacă s-a făcut cu intenția de a gratifica pe donatar, constituie și ea o donație indirectă^[7].

[1] În acest sens, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 543, nr. 420; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 394, nr. 485.

[2] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 255, nr. 1333.

[3] În acest sens, se vedea: G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 28, nr. 181 și urm.; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 662, nr. 1475; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 255, nr. 1333.

Unii autori susțin că nu numai renunțarea la o moștenire *in favorem* poate constitui o donație indirectă, ci și cea pur abdicativă (F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 394-395, nr. 486), iar alții susțin că numai o renunțare pur abdicativă poate fi o donație indirectă, iar nu și cea *in favorem* (F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, *cit. supra*, p. 146, nr. 28). Există aici o oarecare imprecizie terminologică. Într-adevăr, mai întâi, o renunțare pur abdicativă, desprinsă de orice altă intenție decât aceea de a abandona moștenirea, nu are cum să fie făcută *in favorem*, fiind o contradicție în termeni. Mai apoi, veritabila renunțare *in favorem* (cea care este făcută cu intenția de a gratifica pe comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți chemați de lege sau de testament la moștenire) nu trebuie confundată cu falsa renunțare la moștenire, care ascunde o acceptare urmată de transmiterea drepturilor succesoriale unei anumite persoane pe care „renunțătorul” o preferă și vrea să o gratifice indicând-o ca atare, nu pe comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți pe care îi indică legea sau testamentul (pentru corelații cu renunțarea la moștenire, a se vedea *infra* nr. 1217 și 1218). În acest din urmă caz însă, nu mai poate fi vorba în niciun fel de o donație indirectă, care, prin definiție, este făcută fără indicarea faptului că sunt donații, ci de donații obișnuite, supuse ca atare formei autentice [art. 1011 alin. (1) NCC].

[4] În acest sens, a se vedea, G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 28, nr. 181.

[5] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 255, nr. 1333.

[6] În acest sens, a se vedea M. NICOD, *Donation indirecte*, *cit. supra*, p. 768, nr. 311.144.

[7] În acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 20 fev. 2007, în H. LÉCUYER, *L'actualité jurisprudentielle du droit des libéralités*, R.L.D.C. nr. 46/2008, pp. 29-30.

III. Din punct de vedere al condițiilor de validitate, trebuie întrunite cerințele de fond atât ale actului vector, cât și ale donației

516. În cazul donației indirecte, din punct de vedere al cerințelor de fond (capacitate, consimțământ, obiect, cauză), există o dublă condiționare, care se referă atât la actul vector, cât și la donație.

Astfel, o donație indirectă realizată prin intermediul unei vânzări pe un preț mai mic decât cel real trebuie să întrunească condițiile de fond atât ale vânzării (actul principal)^[1], cât și ale donației (actul secundar)^[2].

Pentru că donația indirectă este o donație ca oricare alta, ea nu poate lua naștere în mod valabil decât dacă este acceptată de beneficiarul liberalității, chiar și în cazurile în care derivă din acte cum sunt remiterea de datorie, renunțarea la un drept etc.^[3].

IV. Din punct de vedere al condițiilor de formă, trebuie întrunite cerințele referitoare la actul vector, nu și cele referitoare la donație

517. Din punct de vedere al condițiilor de formă, actul vector trebuie să respecte toate cerințele pe care legea i le impune, fie că este vorba despre condiții de validitate, de probă sau de opozabilitate^[4].

Din punct de vedere al regulilor de formă privitoare la donații, donația indirectă nu trebuie să întrunească cerințele impuse donațiilor obișnuite, fiind o derogare de la regula formei autentice [art. 1011 alin. (2) NCC]. Astfel, dacă după încheierea unei donații în formă autentică, donatorul dorește ulterior să renunțe la o prerogativă (sarcină) stipulată în favoarea sa în contractul de donație (clauză de inalienabilitate, plata unei rente viagere etc.) el poate face aceasta fără a fi obligat să urmeze forma autentică, renunțarea, în măsura în care se dovedește că a fost făcută cu intenția de a gratifica, fiind într-o asemenea ipoteză o donație indirectă care nu mai este supusă *ad validitatem* unei astfel de exigențe^[5].

3.2. Proba donației indirecte

518. Spre deosebire de cazul donației deghizate, în care cel interesat trebuie să facă dovada actului ascuns sau simulat, în cazul donației indirecte actul vector al liberalității nu este contrazis de un alt act. Ceea ce trebuie probat în acest din urmă caz este chiar conținutul exact al actului, care nu se relevă direct din cuprinsul său.

Și în cazul donației indirecte este vorba despre o aparență, dar care nu este contrazisă de o realitate secretă, ci de una care poate fi explicată, scoasă în evidență fără a se infirma fundamentul actului vector al donației.

Ceea ce trebuie să dovedească reclamantul (orice persoană care afirmă existența donației) este, pe de o parte, faptul că din punct de vedere *patrimonial* s-a realizat un avantaj în

^[1] De exemplu, dacă prețul din contractul principal este derizoriu, vânzarea este nulă, astfel încât donația indirectă nu se mai poate realiza.

^[2] De exemplu, donatarul să aibă capacitatea de a primi donații de la donator.

^[3] În acest sens, a se vedea C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, vol. III, p. 479, nr. 1159.

^[4] În acest sens, a se vedea M. NICOD, *Donation indirecte, cit. supra*, p. 767, nr. 311.142.

^[5] Cass. 1-re civ., 14 mai 1996, *Note* B. GELOT, *Rép. Defrénois* 1997, art. 36682; Cass. 1-re civ., 5 avr. 2005, *Obs.* M. NICOD, *Recueil Dalloz* nr. 31/2005, p. 2123.

favoarea donatorului și în detrimentul donatarului, iar pe de altă parte că, din punct de vedere *intelectual*, acesta s-a realizat din partea donatorului cu intenția de a gratifica^[1].

519. Pentru că dovedirea donației indirecte se referă la un element material (despoierea donatorului în favoarea donatarului) și la unul intelectual (existența intenției de a gratifica), care sunt simple elemente de fapt, nu la un act juridic ascuns (cum se întâmplă în cazul donației deghizate), orice mijloc de probă este admis, aprecierea acestora fiind de resortul suveran al instanțelor de fond^[2].

Capitolul II. Principiul irevocabilității donațiilor

520. Articolul 985 NCC prevede că donația este un act de liberalitate prin care donatorul „dispune în mod irevocabil de un bun”. Prin urmare, irevocabilitatea este o caracteristică de esență contractului de donație.

La art. 1015 alin. (1) NCC stipulează că „donația nu este valabilă atunci când cuprinde clauze ce permit donatorului să o revoce prin voința sa”, la alin. (2) al aceluiași text de lege precizându-se care anume sunt acele clauze.

În cele ce urmează, vom face mai întâi o prezentare a sensului principiului irevocabilității (Secțiunea 1), iar apoi a clauzelor interzise de lege (Secțiunea a 2-a) și a sancțiunii încălcării interdicțiilor prevăzute de lege (Secțiunea a 3-a). În final, vom prezenta aparenta excepție de la regula irevocabilității care se referă la clauza de întoarcere convențională (Secțiunea a 4-a).

Secțiunea 1. Sensul principiului irevocabilității

521. Așa cum am văzut, art. 985 NCC stipulează irevocabilitatea ca fiind o caracteristică a contractului de donație, adică, a interzicerii răzgândirii donatorului ulterior încheierii valabile a donației, a posibilității de a relua bunul donat prin voința sa unilaterală.

La drept vorbind, irevocabilitatea nu este străină nici celorlalte contracte, căci orice contract valabil încheiat are putere de lege între părți [art. 1270 alin. (1) NCC], neputând fi modificat (inclusiv revocat) unilateral sau să înceteze decât „prin acordul părților ori din cauze autorizate de lege” [art. 1270 alin. (2) NCC].

În cazul donației, însă, irevocabilitatea are un rost special, anume, acela de element consubstanțial, nu doar contingent, căci orice posibilitate de răzgândire – admisibilă în contractele cu titlu oneros – pe care și-ar rezerva-o donatorul, chiar și cu acordul donatarului, ar pune în discuție intenția de a gratifica a acestuia, element fără de care donația nu poate exista^[3].

[1] În acest sens, a se vedea F. TERRÉ, Y. Lequette, *op. cit.*, p. 396, nr. 488.

[2] În acest sens, a se vedea: G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 33, nr. 213 și 214; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 663, nr. 1476.

[3] H. LÉCUYER, *L'irrévocabilité spéciale des donations*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001, p. 415.

Pentru o altă opinie, a se vedea W. DROSS, *L'irrévocabilité spéciale des donations existe-elle?*, RTD civ. 2011, p. 25 și urm.

Secțiunea a 2-a. Clauzele interzise de lege

522. Articolul 1015 alin. (2) NCC enumeră clauzele care nu pot fi introduse în contractul de donație, întrucât contravin caracterului irevocabil al acesteia și care:

– *conțin o condiție a cărei realizare depinde exclusiv de voința donatorului* [lit. a)] (o reluare a dispozițiilor art. 822 C. civ. 1864), în mod tradițional considerându-se că vizate sunt nu numai condițiile pur potestative (care depind numai de voința donatorului, cum ar fi aceea „dacă nu mă răzgândesc”), ci și cele potestative simple (care depind nu numai de voința donatorului, ci și de împrejurări, cum ar fi aceea „dacă mă căsătoresc”), spre deosebire de celelalte contracte;

– *împun donatarului sarcina plății datoriilor pe care donatorul le-ar contracta în viitor, dacă valoarea maximă a acestora nu este determinată în contractul de donație* [lit. b)] (o reluare puțin diferită a dispozițiilor art. 823 C. civ. 1864), rațiunea textului fiind aceea de a nu permite donatorului să contravină principiului irevocabilității donației, rezervându-și practic dreptul de a revoca indirect – în tot sau în parte – donația prin contractarea unor datorii care să fie plătite de donatar. Așa cum am văzut (*supra* nr. 359), donațiile pot fi afectate de sarcini, însă acestea trebuie să fie determinate prin contractul de donație pentru că altfel liberalitatea nu numai că ar putea fi indirect revocată, ci donatarul ar putea fi pus în situația să fie obligat să plătească chiar mai mult decât a primit de la dispunător.

Spre deosebire de art. 946 C. civ. francez, care impune exigența ca datoriile să fie din categoria celor care „există la epoca donației”, art. 1015 alin. (2) lit. b) NCC nu pretinde decât ca valoarea maximă a datoriilor viitoare să fie determinată în contractul de donație, ceea ce este prea puțin. Articolul 1821 C. civ. Québec, care pare să fi inspirat pe legiuitorul român, după ce debutează prin a preciza că, în principiu, sunt nule donațiile care impun donatarului obligația de a achita datorii sau sarcini altele decât cele existente la data încheierii actului, precizează în continuare că, prin excepție, poate fi vorba de datorii sau sarcini viitoare, dar numai dacă natura și întinderea lor a fost precizată în contract. Cu alte cuvinte, în acest sistem de drept, donatarul trebuind să știe la data încheierii contractului *pentru ce și pentru cât* se angajează. Așa cum este formulat în prezent art. 1015 alin. (2) lit. b) NCC, într-o interpretare strict literală, permite donatorului să obțină din partea donatarului un angajament în alb, neimpunând precizarea naturii sarcinilor, ci doar stabilirea unui plafon maxim până la care să poată fi obligat donatarul. O asemenea interpretare nu este acceptabilă pentru că natura sarcinii poate fi cel puțin la fel de importantă ca valoarea pecuniară a acesteia^[1]. În acest sens sunt și dispozițiile art. 1226 NCC, potrivit căruia „(1) Obiectul obligației este prestația la care se angajează debitorul. (2) Sub sancțiunea nulității absolute, el trebuie să fie *determinat* sau *cel puțin determinabil* (s.n., D.C.)”. Prin urmare, într-o interpretare sistematică, textul trebuie considerat a impune și exigența precizării în contract a naturii sarcinii la care se obligă donatarul;

– *conferă donatorului dreptul de a denunța unilateral contractul* [lit. c)], textul inspirat de dispozițiile art. 1822 C. civ. Québec este redundant cu dispozițiile art. 1015 alin. (2) lit. a) NCC (care nu are corespondent în Codul civil Québec), căci ce altceva este dreptul de a denunța unilateral contractul decât o condiție pur potestativă?

– *permite donatorului să dispună în viitor de bunul donat, chiar dacă moare fără să fi dispus de acel bun* [lit. d)] (o reluare a dispozițiilor art. 824 C. civ. 1865), ceea ce, în esență, este tot un fel de condiție pur potestativă.

^[1] De exemplu, o donația cu sarcina deratizării unui imobil pe care să o facă donatarul personal.

Secțiunea a 3-a. Sancțiunea încălcării interdicțiilor prevăzute de lege

523. Articolul 1015 alin. (1) NCC prevede că în cazul în care donația cuprinde clauze de natura celor enumerate la alin. (2) al aceluiași text de lege, aceasta nu este valabilă, fiind nulă absolut.

Din formularea textelor de lege mai sus menționate, nulitatea ar afecta donația în întregul său în toate situațiile, însă din dispozițiile art. 1015 alin. (2) lit. d) fraza a II-a rezultă în mod expres că, în cazul în care este vorba despre clauze prin care donatorul își rezervă dreptul de a dispune doar de o parte din bunurile donate, „nulitatea operează doar în privința acestei părți”, fiind vorba așadar despre o nulitate parțială, nu totală.

Secțiunea a 4-a. Clauza de întoarcere convențională

524. Conform dispozițiilor art. 1016 alin. (1) NCC, care reia dispozițiile art. 825 C. civ. 1865, „contractul poate să prevadă întoarcerea bunurilor dăruite, fie pentru cazul în care donatarul ar precedea donatorului, fie pentru cazul când atât donatarul, cât și descendenții săi ar precedea donatorului”^[1].

În esență, nu este vorba despre o excepție de la principiul irevocabilității donațiilor, ci de o donație sub condiția rezolutorie a decesului donatarului sau, după caz, a donatarului și a descendenților acestuia înaintea donatorului. Desființarea donației într-o asemenea situație nu depinde în niciun fel de voința donatorului, ci de condiția cazuală a decesului donatarului sau a acestuia și a descendenților săi înaintea donatorului.

525. Pentru a opera o asemenea reîntoarcere, trebuie să existe o clauză contractuală în acest sens, nu neapărat expresă, dar, în orice caz, neîndoielnică^[2], ea nefiind prezumată.

Poate fi vorba de o clauză care se referă la:

- *predecesul donatarului*, caz în care, indiferent dacă acesta a lăsat sau a avut descendenți care nu mai sunt în viață, reîntoarcerea operează;
- *predecesul donatarului fără posteritate*, caz în care dreptul de reîntoarcere funcționează doar dacă nu a avut niciun copil, căci dacă a avut un copil, chiar dacă acesta nu mai este în viață la data decesului donatarului, dreptul de reîntoarcere nu mai operează;
- *predecesul donatarului și a descendenților săi*, caz în care dreptul de reîntoarcere funcționează doar dacă donatarul precedează donatorului, iar la data morții sale niciun descendent al său nu mai este în viață.

Într-o speță Casația franceză, printr-o interpretare teleologică, a ajuns la concluzia că nu numai dispariția fizică a descendenților donatarului face eficientă clauza de reîntoarcere convențională, ci și renunțarea acestora la moștenirea donatarului, fapt care făcându-i străini de moștenirea acestuia (și, implicit, de culegerea bunului donat), dacă nu s-ar da curs clauzei de reîntoarcere, ar duce la nerespectarea voinței donatorului care și-a

^[1] Spre deosebire de noul Cod civil, care nu a mai preluat această reglementare vetustă, Codul civil de la 1864 mai reglementa și o cauză de întoarcere legală a donației, care se refera la situația în care donatorului care nu avea copii sau alți descendenți la data actului de donație i se năștea ulterior un copil (art. 836-839), revocare care continuă să producă efecte pentru donațiile încheiate înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil, chiar dacă nașterea copilului are loc după această dată [art. 6 alin. (2) NCC].

^[2] Y. FLOUR, F.-J. PANSIER, *Règle de fond des donations: irrévocabilité spéciale des donations*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 827, nr. 314.81.

dorit ca bunul respectiv să se păstreze în familia donatarului, nu să revină indiferent cui ca urmare a renunțării descendenților donatarului la moștenirea sa^[1]. Pentru identitate de rațiune, soluția ar trebui să fie identică și în caz de nedemnitate a descendenților donatarului față de acesta.

526. Donația făcută cu drept de reîntoarcere convențională produce, până la data decesului donatarului (dacă survine înaintea decesului donatorului, altfel, donația consolidându-se definitiv, nemaifiind supusă rezoluțiunii), efectele obișnuite ale unui contract încheiat sub condiție rezolutorie, ceea ce înseamnă că, în lipsa stipulării unei clauze de inalienabilitate, donatarul se bucură de drepturi depline în privința bunului donat, inclusiv dreptul de a dispune de acesta în favoarea terților^[2].

Dacă bunul donat a fost înstrăinat de donatar, iar acesta predecedează donatorului, în principiu, dat fiind că dreptul donatarului se consideră desființat cu efecte de la data donației, ca și când nu ar fi fost niciodată proprietar, pe cale de consecință, și dreptul terțului este supus și el desființării, dar aceasta numai dacă clauza de întoarcere i-a fost făcută opozabilă.

527. Reîntoarcerea poate fi stipulată numai în favoarea donatorului, căci dacă, prin ipoteză, în contractul de donație se stipulează că la decesul donatarului bunul va reveni unei alte persoane, este vorba despre o substituție fideicomisară, nu despre o clauză de întoarcere.

În schimb, fiind vorba despre un drept de natură convențională, dreptul de întoarcere (spre deosebire de dreptul de întoarcere legală pentru surveniență de copii) poate fi *cesionat* de donator unui terț^[3].

528. În cazul predecesului donatarului, întoarcerea bunului donat în patrimoniul donatorului operează de drept, nefiind necesară vreo acțiune în justiție. Dacă însă moștenitorii donatarului refuză restituirea bunului donat, donatorul poate obține aceasta fie pe temeiul unei acțiuni personale decurgând din contractul de donație, fie pe temeiul unei acțiuni reale în revendicare întemeiate pe dreptul de proprietate (art. 563 NCC).

Dacă pe timpul cât a stăpânit bunul donatarul a făcut cheltuieli cu bunul donat, donatorul datorează moștenitorilor donatarului o indemnizație pentru acoperirea acestora^[4].

Capitolul III. Efectele donației

529. Donația fiind un contract translativ de proprietate, produce efectele specifice unui asemenea contract, în această privință aplicându-i-se regulile dreptului comun, care sunt cele ale contractului de vânzare. De exemplu, donația fiind un contract translativ de proprietate, odată cu încheierea sa valabilă, dacă bunului donat este unul individual determinat, iar părțile nu au prevăzut altfel, proprietatea se transmite automat din

^[1] I. DAURIAC, *La renonciation des descendants ne fait pas obstacle au droit de retour conventionnel*, (comentariu pe marginea Cass. 1-re civ., 23 mai 2012), Rép. Defrenois nr. 20/2012, p. 1023 și urm., art. 40628.

În același sens, a se vedea și Cass. 1-re civ., 16 sept. 2014, nr. 13-16 164, R.L.D.C. nr. 120/2014, p. 62.

^[2] Cass. 1-re civ., 6 fév. 1996, Note V. TARDY, Recueil Dalloz nr. 10/1996, p. 120 și urm.

^[3] PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités...*, cit. supra, p. 223, nr. 438.

^[4] În acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 23 sept. 2015, nr. 14-18.131, Obs. V. ZALEWSKI-SICARD, R.L.D.C. nr. 131/2015, p. 52.

patrimoniul donatorului în patrimoniul donatarului, cel dintâi fiind ținut și la obligația de predare. Dacă însă obiectul donației făcute în formă autentică^[1] este o sumă de bani, plata efectivă a acesteia poate fi făcută și ulterior, la cererea donatarului, fiind o chestiune care ține de executarea donației, donatorul fiind ținut irevocabil la plata acelei sume^[2].

Prin excepție de la regulile aplicabile vânzării, în privința contractului de donație, există reguli derogatorii în privința garanției contra evicțiunii (Secțiunea 1) și în privința garanției contra viciilor ascunse (Secțiunea a 2-a). Excepțiile decurg din faptul că donația este un contract cu titlu gratuit și nu cu titlu oneros.

Secțiunea 1. Derogări în privința garanției contra evicțiunii

530. Potrivit dispozițiilor art. 1018 alin. (1) NCC, spre deosebire de vânzător, donatorul nu răspunde pentru evicțiune decât prin excepție în următoarele situații:

- dacă a promis în mod expres garanția;
- dacă evicțiunea decurge din fapta sa, cum ar fi, de exemplu, cazul în care, după ce încheie o donație în formă autentică cu o persoană, vinde apoi bunul donat unei alte persoane care își face opozabil dreptul față de donatar;
- dacă la data donației subzistă o împrejurare care afectează dreptul transmis, pe care a cunoscut-o dar nu a transmis-o donatarului, cum ar fi, de exemplu, existența unei locațiuni în favoarea unui terț ori faptul că un terț a adus îmbunătățiri apartamentului donat și se îndreaptă împotriva donatarului pentru a obține despăgubiri pe temeiul îmbogățirii fără justă cauză.

531. În cazul donației cu sarcini, prin excepție de la regula de mai sus, în limita sarcinilor, donatorul datorează donatarului garanția pentru evicțiune ca și vânzătorul [art. 1018 alin. (2) NCC]. Soluția se explică prin faptul că, în limita sarcinilor, donația este asimilată vânzării. Prin urmare, spre deosebire de răspunderea de la art. 1018 alin. (1) NCC, întemeiată fie pe angajamentul donatorului, fie pe culpa acestuia, care este, așadar, subiectivă, răspunderea de la art. 1018 alin. (2) NCC este obiectivă, fiind întemeiată direct pe garanția pentru evicțiune, în limitele sarcinilor instituite prin contractul de donație.

Secțiunea a 2-a. Derogări în privința garanției pentru vicii ascunse

532. Donația fiind un contract cu titlu gratuit, regula este că donatorul nu răspunde pentru viciile ascunse ale lucrului donat [art. 1019 alin. (1) NCC].

Prin excepție, „dacă a cunoscut viciile ascunse și nu le-a adus la cunoștința donatarului la încheierea contractului, donatorul este ținut să repare prejudiciul cauzat donatarului prin aceste vicii” [art. 1019 alin. (2) NCC]. Aceasta este o consecință a neglijenței (culpei) donatorului, care, în cazul examinat, joacă un rol causal în producerea prejudiciului, iar nu una propriu-zisă a garanției obiective pentru viciile lucrului înstrăinat.

533. Conform dispozițiilor art. 1019 alin. (3) NCC, „în cazul donației cu sarcini, în limita valorii acestora, donatorul răspunde pentru viciile ascunse ca și vânzătorul”. În acest caz, spre deosebire de răspunderea de la art. 1019 alin. (2) NCC, care se întemeiază pe culpa

^[1] Dacă donația este făcută în forma unui dar manual, punerea efectivă a sumei la dispoziția donatarului ține de sfera încheierii valabile a contractului (ține loc de solemnitate), nu de executarea acestuia.

^[2] Cass. 1-re. Civ., 22 fév. 2005, *Obs. M. Nicod*, Recueil Dalloz nr. 31/2005, p. 2123.

donatorului, fiind subiectivă, este vorba despre o răspundere obiectivă, întemeiată direct pe garanția pentru viciile ascunse ale lucrului donat, în limitele sarcinilor instituite prin contractul de donație.

Capitolul IV. Revocarea donațiilor

534. Irevocabilitatea donațiilor despre care vorbește art. 985 NCC nu este una absolută, însăși legea reglementând anumite cazuri în care donațiile pot fi revocate. Astfel, potrivit dispozițiilor art. 1020 NCC, revocarea donațiilor poate surveni pentru ingratitudine (Secțiunea 1) și pentru neîndeplinirea sarcinilor (Secțiunea a 2-a). De asemenea, există donații care sunt revocabile prin natura lor, așa cum este cazul donațiilor dintre soți (Secțiunea a 3-a).

Codul civil de la 1864 reglementa ca un caz aparte de revocare de drept a donațiilor și nașterea unui copil survenită ulterior actului de liberalitate (art. 836), însă noul Cod civil nu a mai reluat această reglementare.

Secțiunea 1. Revocarea donațiilor pentru ingratitudine

§1. Cazurile de ingratitudine prevăzute de lege

535. Conform dispozițiilor art. 1023 NCC, donațiile se revocă pentru ingratitudine în următoarele cazuri:

– *dacă donatarul a atentat la viața donatorului, a unei persoane apropiate lui sau, știind că alții intenționează să atenteze, nu l-a înștiințat* [lit. a)], noua reglementare, spre deosebire de cea anterioară (art. 831 pct. 1 C. civ. 1864) care se referea doar la atentatul la viața donatorului, se referă în plus atât la atentatul contra vieții unei persoane apropiate donatorului (soț, rudă sau chiar prieten, apropierea fiind o chestiune de fapt la libera apreciere a instanței de fond), cât și la situația în care, știind că alții intenționează să atenteze la viața donatorului sau a unei persoane apropiate acestuia, nu l-a înștiințat pe donator. Pentru a fi în prezența acestui caz de ingratitudine, nu se cere ca autorul să fi fost condamnat penal pentru faptele respective, ci doar ca acestea să poată fi dovedite de către donator în procesul civil de revocare a donației. Atentatul la viața donatorului sau a unei persoane apropiate presupune o încercare, prin acțiune sau inacțiune, de suprimare cu intenție a vieții acelei persoane, indiferent dacă scopul (uciderea) a fost atins sau nu. Simpla punere în pericol a vieții donatorului sau persoanei apropiate lui din imprudență sau neglijență nu întrunește cerințele legii. Tot astfel, atentatul comis de o persoană lipsită de discernământ nu poate fi sancționată cu revocarea donației pentru ingratitudine^[1];

– *dacă donatarul se face vinovat de fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de donator* [lit. b)], text care reia dispozițiile art. 831 pct. 2 C. civ. 1864, se referă la săvârșirea unor fapte prevăzute de Codul penal, comise cu intenție contra persoanei donatorului sau a bunurilor acestuia, fără a se impune condiția existenței unei condamnări; a unor acte de cruzime, cum ar fi cele de supunere la chinuri fizice sau morale prin abandonarea donatorului într-o situație dificilă pentru el (accident, boală), chiar dacă faptele respective

^[1] În acest sens, a se vedea Trib. Jud. Mureș, dec. civ. nr. 365/1982, cu *Nota* (I) de N. PLEȘAN și *Nota* (II) de V. PĂTULEA, RRD nr. 9/1983, p. 46 și urm.

nu întrunesc condițiile unei infracțiuni; sau a unor injurii grave la adresa donatorului^[1], nici în acest caz neimpunându-se existența unei condamnări penale. În orice caz, toate aceste fapte trebuie să fie de o anumită gravitate, căci, de exemplu, un furt a unor bijuterii ale donatorului^[2], simplele certuri dintre părți ori amenințări banale^[3] ori chiar exercitarea anumitor violențe fizice de către donatar împotriva donatorului, dar pe fondul unui climat familial deja tensionat^[4], nu au fost reținute ca susceptibile de a putea duce la revocarea donațiilor pentru ingratitudine. În schimb, a fost reținută ca injurie la adresa donatorului exercitarea unei acțiuni în evacuare în condițiile în care între părți era încheiat în mod valabil un contract de comodat^[5];

– *dacă donatarul refuză în mod nejustificat să asigure alimente donatorului ajuns în nevoie, în limita valorii actuale a bunului donat, ținându-se însă seama de starea în care se afla bunul donat în momentul donației* [lit. c)], text care reia dispozițiile art. 831 pct. 3 C. civ. 1864, se referă la situația în care donatarul ajuns în nevoie este lăsat de donatar, în mod nejustificat, fără ajutor constând în asigurarea alimentelor necesare traiului zilnic al acestuia. Aprecierea caracterului justificat sau nejustificat al refuzului donatarului de a acorda ajutor donatarului este o chestiune de fapt la libera apreciere a instanței de fond, revocarea neputând fi pronunțată în cazul în care, de pildă, donatarul este acela care refuză să primească alimentele^[6]. Ajutorul pe care trebuie să îl dea donatarul donatorului nu este nelimitat, ci circumscris, pe de o parte la posibilitățile sale din momentul respectiv, iar pe de altă parte până la maximum valoarea actuală a bunului donat, ținând seama de starea lui la data donației, ceea ce înseamnă că eventualele îmbunătățiri aduse bunului de donatar nu vor fi luate în considerare la calcularea valorii actuale a bunului.

536. În esență, faptele de ingratitudine anume prevăzute de lege sunt acțiuni sau inacțiuni de o anumită gravitate care demonstrează o încălcare intenționată a obligației de grațitudine pe care donatarul trebuie să o aibă față de cel care i-a făcut donația. Este vorba de fapte reprobabile nu numai în plan moral, ci și juridic, revocarea constituind o pedeapsă civilă pentru donatar^[7].

Pentru a atrage revocarea donației, faptele prevăzute de lege trebuie să fie comise de donatar după data donației, căci cele comise înainte sunt considerate ca fiind iertate de donator din moment ce, cunoscute fiind de acesta, sunt urmate de gratificarea celui vinovat de săvârșirea lor^[8].

§2. Acțiunea în revocare a donațiilor pentru ingratitudine

2.1. Regimul juridic al acțiunii

537. Acțiunea în revocarea donațiilor pentru ingratitudine este reglementată de art. 1024 NCC, care reia reglementarea conținută la art. 833 C. civ. 1864.

^[1] Exemplificativ, pot constitui injurii unele fapte comise la adresa donatorului cum ar fi: ofense scrise sau verbale; atingeri intenționate ale integrității morale, sentimentelor, onoarei sau reputației; exercitarea abuzivă a unor prerogative patrimoniale etc. (M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 332).

^[2] Cass. 1-re civ., 14 jan. 2003, Obs. J. PATARIN, RTD civ. 2003, p. 531.

^[3] În acest sens, a se vedea Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 877/1983, RRD nr. 3/1984, p. 69.

^[4] Cass. 1-re, 16 iuin 1998, Obs. J. PATARIN, RTD civ. 1998, p. 965.

^[5] Cass. 1-re civ., 20 mai 2009, Obs. M. GRIMALDI, RTD civ. 2009, p. 565.

^[6] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1572/1968, RRD nr. 4/1969, p. 178.

^[7] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 80, nr. 114.

^[8] Cass. 1-re civ., 9 jan. 2008, Obs. M. GRIMALDI, RTD civ. 2008, p. 133.

Din dispozițiile acestui text de lege rezultă că revocarea nu poate fi decât judiciară, putând fi dispusă numai de către instanța de judecată.

538. În principiu, acțiunea aparține donatorului, el fiind cel în drept să aprecieze dacă este cazul sau nu să solicite revocarea.

Deși are un conținut patrimonial, revocarea pentru ingratitudine implică aprecieri cu totul personale de ordin moral din partea victimei faptelor de ingratitudine (a donatorului) care poate să îl ierte pe cel vinovat, astfel încât nu poate fi exercitată de creditorii donatorului pe cale oblică^[1].

Ea poate fi exercitată de donator în termen de un an din ziua în care a cunoscut fapta de ingratitudine [art. 1024 alin. (1) NCC]^[2]. În cazul refuzului nejustificat de alimente, care poate fi o faptă continuă, termenul de un an curge de la data ultimului refuz^[3].

În ceea ce privește natura juridică a acestui termen, deși doctrina clasică l-a considerat ca fiind de decădere, iar nu de prescripție, prezumându-se că, dacă donatorul nu a solicitat revocarea în acest interval de timp, l-a iertat pe donatar^[4], art. 1024 alin. (1) NCC îl califică în mod expres ca fiind de prescripție.

539. Numai prin excepție, în cazurile anume prevăzute de lege, acțiunea poate fi exercitată de moștenitorii donatorului, și anume:

(i) în cazul în care donatorul a decedat înaintea împlinirii termenului de un an prevăzut la art. 1024 alin. (1) NCC, afară de cazul în care l-a iertat pe donatar [art. 1024 alin. (3) teza I NCC]^[5];

(ii) în cazul în care donatorul a decedat fără să aibă cunoștință de faptele de ingratitudine, situație în care moștenitorii pot introduce acțiunea în termen de un an de la data decesului donatorului [art. 1024 alin. (3) teza a II-a NCC]. Avem motive să credem că, în pofida literei textului art. 1024 alin. (3) teza a II-a NCC, în situația în care moștenitorii află despre cauza de ingratitudine la un moment ulterior aceluia al deschiderii moștenirii, termenul de un an va curge de la acest moment. Argumentul este că, dacă pentru donator termenul curge de la momentul când a aflat despre faptele de ingratitudine ale donatarului, pentru moștenitori, în cazul examinat, logic ar fi ca soluția să fie identică^[6].

540. Dacă acțiunea a fost declanșată de donator, dar acesta a decedat înaintea soluționării ei, moștenitorii pot să continue acțiunea [art. 1024 alin. (4) NCC], nefiind însă obligați la aceasta [textul de lege evocat prevede că acțiunea „poate (s.n., D.C.) fi continuată”], putându-l ierta pe donatar.

541. Fiind o pedeapsă civilă, acțiunea în revocarea donației pentru ingratitudine poate fi exercitată numai împotriva donatarului, dar dacă acesta moare după data introducerii acțiunii, ea poate fi continuată contra moștenitorilor donatarului [art. 1024 alin. (2) NCC].

[1] F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. supra, p. 165, nr. 45.

[2] Cass. 1-re civ., 20 mai 2009, Obs. M. GRIMALDI, loc. cit. supra.

[3] L. MIHAI, A. KOLICHER, *Termenul revocării donației pentru ingratitudine*, SCJ nr. 3/1985, p. 248.

[4] D. ALEXANDRESCO, op. cit., t. IV, p. 459; M.B. CANTACUZINO, op. cit., p. 343; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. supra, p. 166.

[5] Iertarea nu poate interveni decât după săvârșirea faptelor de ingratitudine, ea neputând fi inclusă într-o clauză contractuală de renunțare anticipată a donatorului la acțiunea în revocare pentru ingratitudine, întrucât este vorba de o problemă care privește ordinea publică (Y. FLOUR, F.-J. PANSIER, *Règle de fond des donations: suites de la donation*, în *Droit patrimoniale de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 841, nr. 315.102).

[6] În acest sens, a se vedea, Y. FLOUR, F.-J. PANSIER, *Règle de fond des donations: suites de la donation*, cit. supra, p. 841, nr. 315.101.

2.2. Efectele acțiunii în revocare

542. În privința efectelor, revocarea donației pentru ingraturitudine poartă amprenta caracterului său de pedeapsă civilă, noul Cod civil reglementând unele efecte generale (între părți) (I) și unele efecte speciale (față de terți) (II).

I. Efectele generale (între părți)

543. Din dispozițiile art. 1025 alin. (1) NCC, pe de o parte, implicit, rezultă că, urmare a revocării, donatarul este obligat să restituie bunul primit de la donator, iar pe de altă parte, explicit, rezultă că „dacă restituirea în natură a bunului donat nu este posibilă (formulare din care reiese implicit că, în principiu, donatarul trebuie să restituie bunul donat în natură – n.n., D.C.), donatarul va fi obligat să plătească valoarea acestuia, socotită la data soluționării cauzei”.

Între părți, revocarea produce efecte retroactive, contractul fiind desființat cu efecte de la data încheierii lui^[1].

544. Stipulând că restituirea prin echivalent se va face la valoarea „de la data soluționării cauzei”, textul art. 1025 alin. (1) NCC (text de aplicabilitate specială) instituie (voit sau nu) o derogare expresă de la dispozițiile art. 1641 teza a II-a NCC, text de aplicabilitate generală în materie de restituire de prestații ca urmare a ineficacității contractului, care prevede că, în ipoteza debitorului culpabil (iar donatarul ingrat este un asemenea debitor), restituirea se va face la valoarea cea mai mare a bunului care trebuia restituit, stabilită fie în raport cu momentul dobândirii bunului (prin donație, în cazul analizat), fie în raport cu momentul înstrăinării sau pieririi acestuia.

Rămâne de văzut, în viitor, dacă derogarea se justifică sau nu. Noi înclinăm să credem că nu, întrucât lipsește orice rațiune pentru aceasta, art. 1025 alin. (1) NCC nefiind decât o reluare a soluției tradițională în materie, atât în dreptul nostru, cât și în dreptul francez. Cum însă noul Cod civil a introdus dispoziții legale de aplicabilitate generală în materie de restituiri de prestații (art. 1635 și urm. NCC), preluate din Codul civil Québec (art. 1699 și urm.), sistem de drept în care, coerent, în textul care reglementează revocarea donației pentru ingraturitudine [art. 1838 alin. (1) C. civ. Québec] s-a făcut trimitere expresă la dispozițiile generale referitoare la restituiri. Coerența, iată, din nou, se dovedește a nu fi punctul forte al legiitorului român.

545. Obligația de despăgubire, dar de astă dată, doar parțială, subzistă în sarcina donatarului și în ipoteza în care restituirea bunului se face în natură, dar acesta a fost degradat de donatar în mod culpabil.

Din modul în care este formulat art. 1025 alin. (1) NCC, care nu face nicio distincție, rezultă că restituirea prin echivalent este datorată de donatar atât în cazul în care bunul a fost înstrăinat de el, cât și în cazul în care bunul a pierit, fie fortuit, fie din motive care îi sunt imputabile.

Chiar dacă textul de lege analizat nu prevede, prin analogie, dacă donatarul a ipotecat bunul sau l-a grevat cu sarcini reale, va fi obligat să indemnizeze pe donator în mod corespunzător, iar dacă, la rândul său, a făcut cheltuieli care au dus la sporirea valorii bunului donat, donatarul are dreptul la despăgubiri corespunzătoare^[2].

^[1] I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 100, nr. 867.

^[2] M.B. CANTACUZINO, op. cit., p. 344; F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. supra, p. 167, nr. 45.

546. În privința fructelor bunului donat, conform dispozițiilor art. 1025 alin. (2) NCC, donatarul va fi obligat la restituirea fructelor percepute începând cu data introducerii cererii de revocare a donației, având însă dreptul la despăgubiri corespunzătoare pentru cheltuielile făcute cu producerea acestora [art. 1645 alin. (2) NCC].

Având în vedere dispozițiile art. 1645 alin. (2) NCC, text de aplicabilitate generală în materie de restituire a prestațiilor (art. 1635 și urm. NCC), se impune concluzia că donatarul, care, în cazul revocării pentru ingratitudine, se află în situația debitorului căruia îi este imputabilă restituirea, are, pe de o parte, obligația de a restitui nu numai fructele percepute, la care art. 1025 alin. (2) NCC se referă expres, ci și, prin echivalent, pe cele pe care „putea să le dobândească”, iar pe de altă parte, și obligația de a despăgubi pe donator și „pentru folosința pe care bunul i-a putut-o procura”, lui, donatarului, iar din punct de vedere al donatorului, pentru lipsa de folosință, în temeiul textului de aplicabilitate generală, de la care textul special nu a instituit o derogare expresă. În acest caz, spre deosebire de art. 1025 alin. (1) NCC, textul nu mai contrazice direct regulile generale aplicabile în materie de restituire, astfel încât, din fericire, principiul *specialia generalibus derogant* nu își mai găsește aplicare.

II. Efectele speciale (față de terți)

547. În privința efectelor revocării donațiilor pentru ingratitudine în raporturile cu terții, caracterul special, derogatoriu de la dreptul comun, apare cu pregnanță.

Într-adevăr, dacă revocarea duce la desființarea donației cu efecte retroactive de la data încheierii contractului (*supra* nr. 543), potrivit regulilor de drept comun, acest lucru ar fi trebuit să se întâmple și în raporturile cu terții. Dat fiind însă faptul că revocarea pentru ingratitudine este o pedeapsă civilă, care îl întărește în mod special pe donatar, față de terți, cărora nu li se poate reproșa absolut nimic într-o asemenea ipoteză, în mod tradițional, regulile aplicabile sunt derogatorii de la dreptul comun, efectele revocării nefiind retroactive.

În acest sens, art. 1026 teza I NCC, care reia în parte dispozițiile art. 834 C. civ. 1864, precizează că „revocarea pentru ingratitudine nu are niciun efect în privința drepturilor reale asupra bunului donat dobândite de la donatar, cu titlu oneros, de către terți de bună-credință, și nici asupra garanțiilor constituite în favoarea acestora”. Este o soluție legislativă admisă tradițional atât în dreptul francez (art. 958 C. civ. francez), cât și în dreptul nostru. Spre deosebire de reglementarea din dreptul francez, a Codului civil italian (art. 808) și de reglementarea noastră anterioară (art. 834 C. civ. 1864), potrivit căreia revocarea donației pentru ingratitudine nu are niciun efect asupra drepturilor dobândite de terți asupra bunului donat, indiferent dacă dobândirea a avut loc prin acte cu titlu oneros sau cu titlu gratuit^[1], art. 1026 teza I NCC inovează, restrângând această „imunitate” doar la actele de dobândire sau de constituire cu titlu oneros. Inovația este lipsită de orice sens, căci, spre deosebire de revocarea donațiilor pentru neîndeplinirea sarcinilor, care produce efecte retroactive și în privința terților (*infra* nr. 559), revocarea pentru ingratitudine, fiind o pedeapsă civilă îndreptată exclusiv contra donatarului, nu ar trebui să aibă niciun fel de consecințe asupra drepturilor dobândite de terți asupra bunului donat înaintea revocării, indiferent dacă titlul de dobândire sau constituire este oneros sau gratuit.

[1] F. DEAK, *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, cit. *supra*, p. 167, nr. 45.

548. În cazul bunurilor supuse unor forme de publicitate, terții nu pot beneficia de favoarea dispozițiilor art. 1026 teza I NCC („imunitatea” față de acțiunea în revocare a donației pentru ingratitudine) decât dacă și-au înscris drepturile în registrele de publicitate prevăzute de lege (art. 1026 teza a II-a NCC), adică, dacă și-au făcut opozabile drepturile în condițiile legii.

Secțiunea a 2-a. Revocarea donațiilor pentru neîndeplinirea sarcinilor

§1. Reglementare legală

549. În cazul donațiilor cu sarcini, acestea sunt obligatorii pentru donatar (*supra* nr. 359).

Dacă obligațiile care formează obiectul sarcinii nu sunt îndeplinite, „donatorul sau succesorii săi în drepturi pot cere fie executarea sarcinii, fie revocarea donației” [art. 1027 alin. (1) NCC].

Executarea sarcinii poate fi solicitată în condițiile dreptului comun, nu numai de către donator (sau moștenitorii acestuia), ci și de beneficiarul sarcinii (când acesta este o altă persoană decât donatorul sau donatarul). Terțul beneficiar al sarcinii nu poate cere însă decât executarea, nu și revocarea donației [art. 1027 alin. (2) NCC], întrucât nu poate justifica un interes decât pentru aceasta, nu și pentru revocarea donației.

550. Dat fiind faptul că donația, chiar și cu sarcini, este o liberalitate, donatarul este ținut la îndeplinirea acestora „numai în limita valorii bunului donat, actualizată la data la care sarcina trebuia îndeplinită” (art. 1028 NCC). Cu alte cuvinte, dacă sarcina ajunge să fie mai oneroasă decât emolumentul donatarului, debitorul sarcinii nu mai poate fi ținut nici la executarea acesteia, nici expus la revocarea donației pentru neîndeplinirea sarcinii.

În ipoteza de la art. 1028 NCC nu este vorba despre revizuirea sarcinilor în condițiile art. 1006 și art. 1007 NCC, care nu poate fi dispusă decât de instanța de judecată (*supra* nr. 371), ci despre adevărate excepții de neexecutare a sarcinii sau de nerevocare a donației solicitate de cei în drept (donator, moștenitorii acestuia, terț beneficiar al sarcinii, după caz). Într-o asemenea situație, donatarul nu se află în poziția de reclamant, cum se întâmplă în cazul revizuirii sarcinilor, ci, întotdeauna, în poziția de pârât, față de care se solicită fie obligarea la executarea silită a sarcinii, fie revocarea donației pentru neîndeplinirea acesteia.

§2. Regimul juridic al acțiunii în revocarea donației pentru neîndeplinirea sarcinii

551. Donațiile cu sarcini, fiind considerate în limita acestora ca fiind contracte sinalagmatice, sunt supuse revocării (rezoluțiunii) pentru neîndeplinirea lor, în condiții asemănătoare dreptului comun aplicabil în materie de rezoluțiune (art. 1549 și urm. NCC).

Nu orice sarcină neexecutată poate duce la revocarea donației, ci numai acelea care se dovedesc a fi constituit cauza impulsivă și determinantă a consimțământului donatorului, că fără acestea nu ar fi încheiat contractul^[1]. Dreptul de apreciere în această privință al instanței de fond este suveran. De exemplu, nerespectarea sarcinii de a întrebuința suma donată pentru continuarea studiilor de către donator face parte din categoria neexecuțiilor

[1] I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. *supra*, p. 81, nr. 638 și 640; B. BEIGNIER, op. cit., p. 77, nr. 112.

susceptibile să ducă la revocarea donației, pe când neexecutarea sarcinilor de a asista pe donator în cursul ultimei sale maladii și de a suporta cheltuielile de înmormântare ale acestuia nu au fost considerate ca fiind determinante pentru gratificarea donatarului, ci doar simple clauze accesorii^[1], aceasta cu atât mai mult cu cât, în speța raportată, cheltuielile de înmormântare puteau fi impuse donatarului prin pronunțarea unei hotărâri judecătorești în acest sens.

552. Sub regimul Codului civil de la 1864, rezoluțiunea nu putea fi decât judiciară (art. 1021 teza a III-a), însă sub regimul noului Cod civil aceasta poate fi nu numai judiciară, ci și declarată unilateral de partea interesată în condițiile prevăzute la art. 1551 alin. (1) și art. 1552 NCC^[2]. Problema care se pune este dacă, sub regimul noului Cod civil, revocarea (rezoluțiunea) unilaterală a donației în condițiile dreptului comun (art. 1552 NCC) este posibilă sau nu. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1021 NCC, revocarea pentru neîndeplinirea sarcinilor, ca și cea pentru ingratitudine, nu operează de drept. Textul de lege citat vrea să spună că revocarea nu operează direct, automat, în temeiul legii, în cazul neîndeplinirii sarcinilor, ci doar dacă partea interesată o cere, aceasta putând să îl ierte pe donatar fie expres, fie tacit, prin nesolicitarea revocării în termenul de prescripție de 3 ani de la data când sarcina trebuia executată [art. 1027 alin. (3) NCC]. Dar, întrucât art. 1027 alin. (1) NCC care stipulează dreptul donatorului sau moștenitorilor acestuia de a cere revocarea donației nu conține nicio altă precizare (restricție), rezultă că revocării (rezoluțiunii) donației pentru neîndeplinirea sarcinilor i se vor aplica dispozițiile dreptului comun în materie, inclusiv cele ale art. 1550 alin. (1) și art. 1552 NCC privitoare la rezoluțiunea unilaterală^[3].

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că revocarea (rezoluțiunea) unilaterală nu scapă oricărui controlul din partea instanței de judecată. Revocarea poate fi declarată unilateral, dar după aceasta, la cererea donatarului, instanța de judecată poate fi chemată să constate dacă revocarea s-a făcut cu respectarea condițiilor legale sau nu. Dacă revocarea s-a făcut legal, donația este desființată prin voința donatorului (nu a hotărârii judecătorești), cu efecte de la data actului de donație [efect specific oricărei rezoluțiuni de contract – art. 1554 alin. (1) NCC], iar dacă instanța constată că revocarea s-a făcut fără respectarea condițiilor cerute de lege, aceasta este lipsită de efecte, donația rămânând în ființă.

553. De asemenea, părțile sunt libere să stipuleze în contractul de donație un pact comisoriu, în temeiul căruia revocarea să opereze deplin drept în caz de neîndeplinire a sarcinilor anume prevăzute de părți, fără notificare și fără cerere de chemare în judecată^[4]. În cazul stipulării unui pact comisoriu, revocarea operează pentru simpla neîndeplinire a sarcinilor respective, fără ca instanța de judecată să mai aibă dreptul de a aprecia asupra caracterului determinant al acelei sarcini pentru donator la încheierea contractului; simplul fapt că este stipulată ca un pact comisoriu demonstrează pe deplin caracterul ei determinant, însă trebuie să fie invocată de donator întrucât nu operează automat (de drept).

[1] A se vedea jurisprudența citată de I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 82, nr. 650.

[2] Pentru detalii, a se vedea I.-F. POPA, *Contractul civil*, în L. POP, I.-F. POPA, S.I. VIDU, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 294, nr. 206.

[3] În acest sens, a se vedea și I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 209, nr. 292.

[4] D. ALEXANDRESCO, op. cit., t. IV, 1, p. 428; I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 81, nr. 639; Cass. 1-re civ., 25 sept. 2013, Obs. A. PAULIN, R.L.D.C. nr. 110/2013, p. 58.

554. Pentru a putea atrage revocarea donației, neexecutarea sarcinii trebuie să fie suficient de gravă pentru a justifica o asemenea măsură. Aceasta nu înseamnă însă că o neexecutare parțială nu ar putea duce la revocare, condiția fiind însă ca ea să fie suficient de importantă în economia donației.

În funcție de circumstanțe, o neexecutare parțială poate duce fie la revocarea donației în întregime, fie doar la o revocare parțială^[1].

Tot astfel, instanța de judecată poate acorda donatarului un termen de grație pentru executarea sarcinii.

555. Când se pune problema revocării donației pentru neîndeplinirea sarcinilor poate fi vorba de o neexecutare imputabilă donatarului sau moștenitorilor acestuia, cum este, de exemplu cazul în care, fără nicio justificare, donatarul nu acordă donatorului întreținerea stipulată în contractul de donație.

La fel de bine însă poate să fie vorba de o neexecutare care nu este imputabilă donatarului sau moștenitorilor acestuia, fiind consecința unui caz fortuit sau de forță majoră^[2]. Soluția este tradițională în dreptul francez^[3], iar în dreptul nostru, în condițiile în care, potrivit noului Cod civil, culpa nu mai este o condiție a rezoluțiunii pentru neexecutarea contractului^[4], soluția se impune de la sine.

556. În cazul în care neexecutarea sarcinii se datorește donatorului, care refuză în mod nejustificat plata (executarea sarcinii) sau îl împiedică pe donatar să-și execute obligațiile, donația nu poate fi revocată de către acesta, nimeni neputând să-și procure un drept din neexecutarea propriilor obligații (în cazul examinat, de a primi plata).

§3. Efectele revocării

3.1. Efectele între părți

557. Revocarea pentru neîndeplinirea sarcinilor produce efecte similare rezoluțiunii, donația fiind desființată cu efecte de la data încheierii contractului [art. 1554 alin. (1) NCC]. Mai exact, donatarul va fi obligat la restituirea bunului primit de la donator.

Restituirea se va face în natură, dacă acest lucru este posibil, bunul trebuind să fie predat donatorului în starea în care se afla la data donației^[5].

Dacă bunul supus restituirii a fost deteriorat sau a suferit o pierdere de valoare, donatarul va fi obligat să îl indemnizeze pe donator, cu excepția cazului în care pierderea rezultă din folosința normală a bunului sau din motive neimputabile donatarului [art. 1643 alin. (1) NCC].

În cazul în care bunul a pierit în întregime înaintea revocării donației, donatarul va fi obligat la plata unei indemnizații către donator, indemnizație a cărei întindere diferă, după cum revocarea este sau nu imputabilă donatarului; în primul caz, donatarul va fi obligat să despăgubească pe donator cu valoarea cea mai mare a bunului stabilită în raport fie cu data donației, fie cu data pieririi lui, fiind exonerat de plată doar dacă dovedește că bunul ar fi pierit și în cazul în care la data pieririi ar fi fost predat donatorului (art. 1642 teza a II-a NCC).

[1] Y. FLOUR, F.-J. PANSIER, *Règles de fond des donations: suites des donations*, cit. supra, p. 836, nr. 315.52.

[2] I. ROSETI BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 480.

[3] I. NAJJAR, v° *Donation*, cit. supra, p. 84, nr. 663; PH. MALAURIE, op. cit., p. 228, nr. 454.

[4] În acest sens, a se vedea I.-F. POPA, *Contractul civil*, cit. supra, p. 288, nr. 203.

[5] Cass. 1-re civ., 6 avr. 1994, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. 1995, p. 167.

558. În situația în care donatarul, obligat la restituire ca urmare a revocării donației pentru neîndeplinirea sarcinilor, a făcut cheltuieli necesare și utile cu bunul donat, are dreptul, la rândul său, să fie despăgubit de donatore pentru acestea. Întinderea indemnizației de despăgubire diferă după cum revocarea donației îi este sau nu imputabilă donatarului. În ipoteza în care revocarea donației îi este imputabilă donatarului, acesta va primi o indemnizație similară celei acordate în materia accesiunii posesorului de rea-credință, iar în cazul în care revocarea nu îi este imputabilă, donatarul va primi o indemnizație similară celei acordate în cazul accesiunii posesorului de bună-credință (art. 1644 NCC).

3.2. Efectele față de terți

559. Spre deosebire de revocarea pentru ingratitudine, care nu afectează drepturile terților dobândite înaintea revocării (*supra* nr. 547), în cazul revocării pentru neîndeplinirea sarcinilor, regula este că bunul donat reintră în patrimoniul donatarului liber de orice drepturi constituite între timp asupra lui în favoarea terților, excepție făcând cazurile când aceștia sunt de bună-credință (cum este cazul dobândirii unor drepturi tabulare cu bună-credință – art. 901 NCC – sau a unui bun mobil prin posesia de bună-credință – art. 937 NCC), ignorând fără culpă existența sarcinilor, sau când au dobândit dreptul prin uzucapiune (art. 1029 NCC).

Secțiunea a 3-a. Donațiile dintre soți

§1. Reglementare legală

560. Articolul 1031 NCC, reluând dispozițiile art. 937 C. civ. 1864, prevede că donațiile dintre soți sunt revocabile.

Așadar, spre deosebire de toate celelalte donații, donațiile dintre soți sunt esențialmente revocabile. Este vorba despre o dispoziție legală de ordine publică, niciunul dintre soți neputând renunța la acest drept, orice convenție contrară fiind nulă absolut^[1].

Soluția este una tradițională (abandonată, totuși în dreptul francez prin legea din 26 mai 2004) și se întemeiază pe influența reciprocă dintre soți în timpul căsătoriei care stă la baza donațiilor făcute de aceștia pe durata acestui interval de timp.

§2. Condiții

561. Revocarea donațiilor dintre soți poate fi făcută *ad nutum*, fără niciun fel de justificare^[2]. Este vorba despre un drept strict personal care nu poate fi exercitat de creditori pe cale oblică^[3].

Revocarea poate fi făcută atât expres, printr-o declarație în acest sens, indiferent de forma pe care ar îmbrăca-o aceasta, cât și tacit, cum ar fi cazul în care donatorul dă o

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 736; C.A. București, s. a III-a, dec. nr. 31/1945, *Notă de V. LONGHIN*, PR 1945, II, p. 1.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 551/1970, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 134; *idem*, dec. nr. 659/1988, RRD nr. 1/1989, p. 66.

^[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 737; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 754.

procură unui terț pentru intentarea unei acțiuni pentru anularea donației^[1] sau cazul în care donatorul dispune ulterior donației de bunul donat în favoarea unui terț^[2].

562. Spre deosebire de reglementarea anterioară, care permitea revocarea donației dintre soți oricând, atât în timpul căsătoriei, cât și după desfacerea sau încetarea acesteia prin decesul donatarului^[3], în prezent, revocarea donației nu se poate face decât în timpul căsătoriei, astfel cum rezultă din dispozițiile exprese ale art. 1031 NCC.

563. Conform dispozițiilor art. 1033 alin. (1) NCC este nulă „orice simulație în care donația reprezintă contractul secret în scopul de a eluda revocabilitatea donațiilor dintre soți”.

Articolul 1033 alin. (2) NCC adaugă că „este prezumată persoană interpusă până la proba contrară, orice rudă a donatarului la a cărei moștenire acesta ar avea vocație în momentul donației și care nu a rezultat din căsătoria cu donatorul”. Textul evocat este destul de sibilinic, fiind insuficient de clar dacă toate actele cu titlu oneros încheiate cu rudele soțului sunt prezumate a fi donații deghizate [idee care ar putea rezulta din corelarea alin. (2) cu alin. (1) al art. 1033], ceea ce ar fi excesiv, sau numai donațiile, considerându-se a fi făcute prin interpunere de persoane în favoarea soțului. Oricum, prezumțiile în discuție operând doar „până la proba contrară”, acestea pot fi răsturnate prin administrarea dovezii că actele în discuție sunt reale, iar nu simulate.

§3. Efecte

3.1. Între părți

564. Revocarea donației produce efecte similare rezoluțiunii, donația fiind considerată desființată cu efecte retroactive de la data încheierii valabile a acesteia.

Ca urmare a desființării donației, donatarul trebuie să restituie bunul donat donatorului, având însă dreptul de a păstra fructele percepute până la data revocării, până la acest moment fiind un dobânditor de bună-credință.

3.2. Față de terți

565. Ca urmare a revocării donației, terții care au dobândit drepturi de la soțul donatar vor trebui să suporte consecințele desființării dreptului autorului lor în temeiul principiului *resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis*, deoarece au contractat cu un proprietar al cărui drept este el însuși supus desființării, iar ei nu pot dobândi mai multe drepturi decât acesta^[4]. Aceasta, dacă au cunoscut faptul că au dobândit un drept supus unei asemenea revocări. În caz contrar, fiind de bună-credință, nu vor fi supuși obligației de restituire, soțul donatar înstrăinător fiind obligat la restituire prin echivalent față de soțul donator [art. 1640 și art. 1641 NCC].

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 551/1970, *loc. cit. supra*.

[2] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 754.

[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1649/1955, CD 1955, vol. 1, p. 82; *idem*, dec. nr. 1665/1956, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 380; *idem*, dec. nr. 551/1969, *loc. cit. supra*.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 1, p. 741.

TITLUL V

TESTAMENTUL

566. În esență, testamentul este un act juridic. Privit din această perspectivă, el necesită mai întâi o prezentare generală (Capitolul I), apoi a condițiilor sale de formă (Capitolul II), a regulilor de interpretare (Capitolul III), precum și a conținutului testamentului (Capitolul IV).

Capitolul I. Prezentare generală

567. În cele ce urmează vom prezenta mai întâi definiția testamentului (Secțiunea 1) și apoi caracterele juridice ale acestuia (Secțiunea a 2-a).

Secțiunea 1. Definiția testamentului

568. Cunoscut din cele mai vechi timpuri, testamentul era definit de art. 802 C. civ. 1864 ca fiind „un act revocabil prin care testatorul dispune, pentru timpul încetării sale din viață, de tot sau o parte din avutul său”. Această definiție a fost criticată, pe de o parte, pe motiv că ar fi confundat testamentul, care ar fi fost un act juridic-cadru sau un tipar cuprinzând mai multe acte juridice, atât cu conținut patrimonial, cât și extrapatrimonial, cu legatul, adevăratul act de dispoziție *mortis causa* cu privire la bunurile succesoriale, iar pe de altă parte pe motiv că putea conține exclusiv dispoziții cu caracter extrapatrimonial, nefiind obligatoriu să conțină legate.

569. Noul Cod civil definește la art. 1034 testamentul ca fiind „actul unilateral, personal și revocabil prin care o persoană, numită testator, dispune, în una din formele cerute de lege, pentru timpul când nu va mai fi în viață”. De ce anume se poate „dispune” prin testament precizează art. 1035 NCC, care arată că acesta poate conține „dispoziții referitoare la patrimoniul succesoral sau bunurile ce fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului. Alături de aceste dispoziții sau chiar și în lipsa unor asemenea dispoziții, testamentul poate să conțină dispoziții referitoare la partaj, revocarea dispozițiilor testamentare anterioare, dezmoștenire, numirea de executori testamentari, sarcini impuse legatarilor sau moștenitorilor legali și alte dispoziții care produc efecte după decesul testatorului”.

Fără îndoială că testamentul poate conține și dispoziții cu conținut extrapatrimonial, cum ar fi cele referitoare la recunoașterea unui copil din afara căsătoriei [art. 416 alin. (1) NCC], cele referitoare la donarea unor organe în vederea efectuării unor transplanturi sau cele referitoare la înhumarea (incinerarea) și funeraliile defunctului. Asemenea dispoziții utilizează testamentul ca suport, dar prin această ele nu dobândesc o natură testamentară, testamentul neavând repercusiuni asupra condiției lor juridice^[1]. Este suficient să menționăm, de pildă, că, potrivit dispozițiilor art. 416 alin. (3) NCC, recunoașterea unui copil din afara căsătoriei făcută prin testament este irevocabilă, în timp ce testamentul este esențialmente revocabil.

^[1] H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 92, nr. 255.

Având însă în vedere faptul că dreptul succesoral reglementează transmiterea patrimoniului defunctului la moștenitorii săi legali sau testamentari (*supra* nr. 1), cu alte cuvinte că devoluțiunea succesorală (atât legală, cât și testamentară) are o esență patrimonială, trebuie să conchidem că nu poate exista testament în sensul propriu al noțiunii (act prin care se derogă de la regulile moștenirii legale) fără ca acesta să conțină legate^[1]. Așadar, fără legate (dispoziții cu privire la bunurile succesoriale) nu poate exista moștenire testamentară și deci nici testament. De aceea s-a putut afirma că „ceea ce este înstituire de legatari aparține dreptului succesiunilor testamentare”, iar „ceea ce este dispoziție de ordin extrapatrimonial rămâne supusă regulilor care îi sunt proprii”^[2].

Prin urmare, un act prin care, de pildă, defunctul ar dispune exclusiv cu privire la funeraliile sale nu este un testament în sensul strict juridic al cuvântului, ci doar prin extensie, niciodată neputându-se pune în legătură cu acesta probleme cum ar fi cele ale captației și sugestiei, capacității de a dispune și de a primi prin testament^[3], a caracterului conjunctiv etc., toate specifice doar dispozițiilor testamentare conținând legate, iar nu și dispozițiilor cu obiect extrapatrimonial, chiar dacă și acestea sunt acte de ultimă voință (*mortis causa*) ale defunctului.

S-ar putea obiecta că nu întotdeauna testamentul conține legate, fiind posibil să conțină doar dispoziții de impunere a unor sarcini legatarilor, dezmoșteniri (îndepărtarea de la succesiune a unor moștenitori legali), desemnarea unui executor testamentar împuternicit să aducă la îndeplinire ultima voință a defunctului, revocarea dispozițiilor dintr-un testament anterior, retractarea revocării dispozițiilor unui testament anterior sau un partaj de ascendent (art. 1035 teza a II-a NCC). Obiecțiunea nu ar putea fi primită, deoarece în toate aceste cazuri, voința testatorului are legătură, într-o formă sau alta, cu legatele, unele deja constituite (cazul impunerii unor sarcini legatarilor, al desemnării unui executor testamentar, al revocării dispozițiilor dintr-un testament anterior), altele care se nasc din acele dispoziții (cazul retractării revocării unui testament anterior, al exheredării și al partajului de ascendent).

Secțiunea a 2-a. Caracterele juridice ale testamentului

570. Din cele de mai sus rezultă că testamentul este un act unilateral și personal (§1), un act solemn (§2), un act de dispoziție cu titlu gratuit (§3), un act *mortis causa* (§4) și un act revocabil (§4).

§1. Un act unilateral și personal

571. Testamentul, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1034 NCC, este un act juridic unilateral, întrucât ia naștere exclusiv din voința testatorului, și, în același timp, și un act eminamente personal, neputând fi realizat decât de testator, iar nu și prin mandatar^[4].

^[1] Contra, a se vedea: C.A. Angers, 15 avr. 1991, Juris-Data nr. 043253, citată de G. GOUBEUX, PH. BIHR, X. HENRY, *Megacode. Code civil*, 2-e édition, Dalloz, Paris, 1997/1998, nr. 102 de sub art. 895, p. 687; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 273, nr. 336.

^[2] H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 92, nr. 255.

^[3] În sensul că dispozițiile legale referitoare la capacitatea de a dispune și de a primi prin testament sunt cu totul străine dispozițiilor de ultimă voință cu caracter extrapatrimonial, a se vedea M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 295, nr. 205.

^[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 507, nr. 1226.

Donația și testamentul sunt singurele acte juridice prin care se pot face acte de dispoziție cu titlu gratuit [art. 984 alin. (2) NCC].

Spre deosebire de donație, care este un contract ce ia naștere din acordul de voințe dintre donator și donatar (art. 985 NCC), testamentul ia naștere dintr-o manifestare unilaterală de voință (art. 1034 NCC). Aceasta nu înseamnă însă că legatarul (beneficiarul testamentului) este obligat să primească ceea ce i-a lăsat defunctul. Legatarul are dreptul (potestativ) de a opta fie pentru acceptarea, fie pentru repudierea legatului (art. 1106 NCC). În caz de acceptare, transmiterea drepturilor de la testator la legatar se va face în temeiul testamentului (voinței testatorului) cu efecte de la data deschiderii moștenirii, iar nu ca urmare a unui acord de voințe între testator și legatar, cu efecte de la data realizării acestuia, cum se întâmplă în cazul actelor juridice între vii (contractelor).

§2. Un act solemn

572. Testamentul este un act solemn, întrucât manifestarea de voință a testatorului trebuie să îmbrace *ad validitatem* „una dintre formele cerute de lege” (art. 1034 NCC).

Spre deosebire de contracte, guvernate de regula consensualismului, actele juridice unilaterale (cum este și cazul testamentului) sunt acte solene. Aceasta se explică prin faptul că în timp ce joncțiunea voințelor (consensul) în materie contractuală devine un fapt social exterior fiecăruia dintre contractanți, punând, eventual, doar probleme de probațiune, părțile controlându-se reciproc, în cazul testamentului, singură voința dispunătorului este în joc și nimeni altcineva nu intervine pentru a-i constata existența și conținutul, astfel încât se impune exprimarea acesteia într-un tipar (formă) anume care să se detașeze de gândirea care i-a dat naștere, devenind astfel un fapt social generator de consecințe juridice susceptibil de a fi probat^[1].

În sine, solemnitatea este și un mijloc de protecție a consimțământului celui care se obligă, determinându-l să reflecteze și să-și clarifice intențiile înaintea exprimării voinței^[2].

§3. Un act de dispoziție cu titlu gratuit

573. Așa cum am văzut (*supra* nr. 569), testamentul este un act juridic de esență căruia sunt actele de dispoziție cu titlu gratuit *mortis causa*, adică legatele. Ca acte de dispoziție cu titlu gratuit, legatele presupun atât *un element material (economic)*, adică o diminuare a patrimoniului dispunătorului și o îmbogățire a patrimoniului legatarului, cât și *un element moral (intențional)*, constând în intenția de a gratifica (*animus testandi*)^[3] (*supra* nr. 239 și urm.).

Spre deosebire de dreptul roman, în viziunea căruia testamentul nu putea exista fără instituirea de erede, adică fără desemnarea unei persoane care să asigure continuitatea personalității juridice a testatorului, având chemare la întregul patrimoniu al dispunătorului, și care înlătura în totalitate succesiunea *ab intestat*, codurile civile moderne, au renunțat la instituirea de erede, permițând testatorului să dispună de bunurile sale prin legate în tot sau în parte, așa cum am văzut, moștenirea testamentară putând coexista cu cea legală [art. 955 alin. (2) NCC].

[1] PH. SAINT-CYR, *J.-Cl. Civ. Art. 967 à 969*, 1996, p. 2, nr. 2.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 292, nr. 360.

[3] Pentru detalii, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 3 și urm.

§4. Un act *mortis causa*

574. Potrivit dispozițiilor art. 1034 NCC, testamentul este un act prin care testatorul dispune, „pentru timpul când nu va mai fi în viață”. Cu alte cuvinte, este vorba de un act conceput să producă efecte doar la decesul autorului său.

Până la moartea dispunătorului, testamentul nu este „decât un simplu proiect, care nu obligă pe nimeni și nu afectează niciun bun”^[1]. De aceea, pe timpul vieții testatorului, legatarii nu pot invoca niciun drept asupra bunurilor dispunătorului^[2], nefiind în drept să facă nici măcar acte de conservare.

§5. Un act revocabil

575. Revocabilitatea este de esență testamentului, art. 1034 NCC prevăzând expres acest lucru. Prin revocabilitatea sa testamentul se diferențiază de donație, care este, din contra, un act irevocabil (art. 985 NCC).

Fiind un act *mortis causa*, testamentul poate fi revocat oricând de testator până la data decesului său, în tot sau în parte, în una din formele prevăzute de lege (*infra* nr. 695 și urm.).

Revocabilitatea testamentului este de ordine publică, astfel încât testatorul nu poate renunța la ea printr-o manifestare de voință în acest sens^[3].

Dreptul testatorului de a-și revoca dispozițiile testamentare anterioare este unul cu totul și cu totul discreționar, astfel încât nu se poate pune în niciun fel problema exercitării sale abuzive și a responsabilității celui care l-a îndeplinit^[4].

Capitolul II. Condițiile de formă

576. Testamentul este un act solemn (*supra* nr. 572), adică un act care impune *ad validitatem* îndeplinirea unor condiții de formă. În cazul acestui act nu este, așadar, suficient doar simplul consimțământ al testatorului, așa cum se întâmplă în cazul actelor consensuale, ci este necesar ca acesta să îmbrace una din formele anume prevăzute de lege (*infra* nr. 588 și urm.).

În materie de liberalități, forma necesitând prin ea însăși o anumită concentrare și reflecție din partea dispunătorului, are menirea de a proteja patrimoniul familial, atrăgându-i atenția dispunătorului asupra actului pe care îl îndeplinește^[5]. În plus, îndeplinirea ei asigură manifestarea liberă a voinței de a gratifica, precum și conservarea probei acesteia (prin înscrisul testamentar) așa cum a fost exprimată de autorul său până la decesul lui^[6].

577. În cele ce urmează vom prezenta mai întâi regulile comune tuturor testamentelor (Secțiunea 1), iar apoi diferitele forme de testamente (Secțiunea a 2-a).

[1] M. GRIMALDI, *Les derniers volontés*, cit. *supra*, p. 177, nr. 1.

[2] R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, 1995, p. 17, nr. 108.

[3] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, în *Droit patrimoniale de la famille 2008/2009*, cit. *supra*, p. 851, nr. 321.31.

[4] ST.D. CĂRPENARU, *op. cit.*, p. 427; R. LE GUIDE, *op. cit.*, p. 17, nr. 110; Cass. 1-re civ., 30 nov. 2004, Note J.-Y. MARÉCHAL, *Recueil Dalloz* 2005, p. 1621.

[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 292, nr. 360.

[6] A se vedea M. NICOD, *Formalisme des testaments*, cit. *supra*, p. 849, nr. 321.11.

Secțiunea 1. Regulile comune tuturor testamentelor

578. Toate testamentele impun exigența unui înscris (§1), iar testamentele conjunctive sunt interzise (§2). Urmează ca, în finalul acestei secțiuni să analizăm sancțiunea nerespectării condițiilor de formă (§3).

§1. Exigența unui înscris

1.1. Interzicerea testamentelor verbale

579. Articolul 984 alin. (2) NCC prevede că, „nu se pot face liberalități decât prin donație sau prin legat cuprins în testament”. Conform dispozițiilor noului Cod civil, există, pe de o parte, forme testamentare ordinare (obișnuite) – testamentul olograf și testamentul autentic (art. 1040), forme testamentare privilegiate (încheiate în condiții speciale) (art. 1047) și forme testamentare simplificare, referitoare la sumele și valorile depozitate la instituțiile specializate (art. 1049). Toate aceste forme de testamente sunt scrise. Fără a o spune expres, rezultă așadar că, în concepția Codului civil român, ca și a celui francez care i-a servit de principal model, testamentul trebuie să îmbrace întotdeauna forma scrisă.

În dreptul roman era valabil și testamentul *verbal* sau *nuncupativ*, care consta într-o declarație de voință (*nuncupatio*) orală făcută în fața a șapte martori. Și acest testament era un act solemn, constând în declarația făcută în fața martorilor^[1], iar nicidecum un act consensual.

580. Exigența formei scrise, decurge, pe de o parte, din necesitatea de a-l pune pe dispunător în situația de a-și preciza mai bine voința, iar pe de altă parte, din dorința legiuitorului de a feri succesiunile testamentare de inconvenientele interpretării voinței dispunătorului după declarațiile subiective ale martorilor sau ale instanțelor de judecată^[2].

581. Forma scrisă, fiind cerută *ad solemnitatem*, nu poate fi substituită printr-un echivalent, în materie testamentară dispunătorul putând alege liber doar între formele de testamente prevăzute de lege, dar nu și una echivalentă de manifestare a voinței sale^[3]. Astfel, este nevalabil nu numai testamentul oral, dar și acela făcut în fața unor martori, prin înregistrarea pe bandă magnetică sau prin mijloace audiovizuale^[4].

Din exigența formei scrise *ad solemnitatem* decurge și consecința că, în cazul în care se dovedește că testatorul a fost împiedicat prin violență sau alte manevre de anumite persoane interesate să-și redacteze testamentul în formă scrisă, cel în favoarea căruia dorea să dispună nu se poate prevala de voința defunctului în acest sens, chiar dacă ar dovedi-o prin alte mijloace de probă (presupunând că acest lucru ar fi permis), putând doar să acționeze pe temei delictual (art. 1349 NCC) împotriva autorilor faptelor ilicite menționate^[5].

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 259, nota 3.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 293.

[3] M.-A. GUERRIERO, *L'acte juridique solennelle*, LGDJ, Paris, 1975, p. 105.

[4] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, cit. supra, p. 850, nr. 321.21.

[5] O. A. SACHELARIÉ, *Împiedicarea de a testa și efectele ei*, PR 1937, IV, pp. 17-23; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 294, nr. 361.

1.2. Proba testamentului

582. Potrivit dispozițiilor art. 1037 alin. (1) NCC, „orice persoană care pretinde un drept ce se întemeiază pe un testament trebuie să dovedească existența și conținutul lui în una din formele prevăzute de lege”.

Având în vedere rațiunea formei scrise în cazul testamentului, proba acestuia nu se poate face, în principiu, decât cu înscrisul original. Astfel, în practica judiciară s-a decis că o copie la indigo a unui testament olograf nu face dovada legală a existenței testamentului^[1]. Dacă însă copia prezentată nu este contestată de părțile interesate, testamentul este considerat legal dovedit, căci ceea ce nu este contestat nu trebuie dovedit^[2].

583. Practica demonstrează că există situații în care testamentul făcut de defunct este pierdut sau distrus. Într-o asemenea situație, practica judiciară și doctrina au făcut aplicarea dispozițiilor art. 1198 pct. 4 C. civ. 1864, conform căruia, în cazul în care instrumentul probator al unui act juridic a dispărut datorită unui caz de forță majoră sau caz fortuit, dovada se poate face prin orice mijloc de probă, inclusiv martori și prezumții^[3]. Articolul 1037 alin. (2) NCC precizează cu privire la testament că „dacă acesta a dispărut printr-un caz fortuit sau de forță majoră ori prin fapta unui terț, fie după moartea testatorului, fie în timpul vieții sale, însă fără ca acesta să îi fi cunoscut dispariția, existența lui, valabilitatea formei și cuprinsul testamentului vor putea fi dovedite prin orice mijloace de probă”.

Cel care se pretinde legatar trebuie să dovedească așadar^[4]:

- faptul că testamentul *a existat* și că acesta *a fost valabil*;
- faptul că a dispărut sau că a pierit *independent de voința testatorului*, adică datorită unui caz de forță majoră, caz fortuit ori prin fapta unui terț^[5];
- *conținutul testamentului*. Dacă se dovedește că testamentul a fost distrus prin dol sau fraudă de către un erede sau un terț, sarcina probei se răstoarnă, aceștia din urmă fiind ținuți să dovedească ei că testamentul nu conținea dispoziția invocată de legatar, prezumându-se că au avut interesul să distrugă testamentul, așadar, că a existat legatul^[6].

^[1] C.A. Nîmes, 1-re ch., 27 juill. 1999, JCP nr. 10/2000, p. 445.

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 297, nr. 1392; Cass. 1-re civ., 24 mars 1998, *Obs.* M. NICOD, Recueil Dalloz nr. 34/1999, p. 310.

^[3] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 511, nr. 1236; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, pp. 244-245; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 237/1978, CD 1978, p. 127; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 294, nr. 362; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 298; C.A. d'Orléans, ch. civ., 9 avr. 2001, Recueil Dalloz nr. 26/2001, p. 2090.

^[4] Pentru detalii asupra acestor chestiuni, a se vedea B. IONESCU, *Considerente teoretice și practice asupra reconstituirii testamentului pierdut*, R.R.D.P. nr. 4/2008, p. 82 și urm.

^[5] Într-o speță Casația franceză a decis că pierderea testamentului de către avocatul părții interesate nu echivalează cu un caz fortuit (Cass. 1-re civ., 12 nov. 2009, R.L.D.C. nr. 67/2010, p. 57, nr. 3694). Soluția este valabilă și în dreptul nostru, căci nu orice faptă a unui terț justifică proba cu alte mijloace decât înscrisul original, ci numai cele care întrunesc condițiile unui caz fortuit în sensul dispozițiilor art. 1351 alin. (2) NCC („eveniment care nu poate fi prevăzut și nici împiedicat” de cel care se prevalează de testament). Încredințarea testamentului unui terț care îl pierde echivalează cu neglijența însuși a legatarului gratificat prin testament, nu cu un caz fortuit, întrucât ar fi putut preda terțului copii de pe testament, nu originalul.

^[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 668; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 294, nr. 362.

§2. Interzicerea testamentului reciproc (conjunctiv)

2.1. Conținutul interdicției

584. Articolul 1036 NCC interzice sub sancțiunea nulității absolute testamentul reciproc (conjunctiv). Este vorba despre testamentul prin care, două sau mai multe persoane dispun, prin același testament, „una în favoarea celeilalte sau în favoarea unui terț”. Interdicția se regăsea și în Codul civil de la 1864, care la art. 857 C. civ. sancționa expres cu nulitatea un asemenea testament.

Interdicția a dat naștere în trecut unor interpretări diferite. După unii autori, interdicția testamentelor conjunctive era o condiție de fond, întrucât actul respectiv nu ar mai fi fost un act unilateral, ci un contract, care nu ar mai fi putut fi revocat unilateral (trăsătură care ține de esența testamentului), ci doar prin acordul părților (*mutuus dissensus*), chiar dacă art. 857 C. civ. 1864 era situat într-o secțiune referitoare la „Reguli generale pentru forma testamentelor”^[1].

După alți autori, a căror opinie este astăzi autoritar majoritară, și conform practicii judiciare, sintagma „prin același act” din cuprinsul art. 857 C. civ. 1864 se referea la actul juridic în sens de *instrumentum*, iar nu de *negotium*, fiind vorba așadar de o condiție de formă, nu de fond^[2].

Așa cum a explicat de la bun început Bigot de Préameneu, unul dintre autorii Codului civil francez, rațiunile care i-au ghidat pe redactorii Codului la interzicerea testamentului conjunctiv au constat în faptul că „trebuia evitat de a face să renască soluțiile divergente jurisprudențiale asupra chestiunii de a ști dacă, după decesul unuia dintre testatori, testamentul putea fi sau nu revocat de supraviețuitor. A permite să fie revocat, înseamnă a viola încrederea reciprocă; a-l declara irevocabil, înseamnă a schimba natura testamentului, care în acest caz nu mai este un adevărat act de ultimă voință. Trebuia să se interzică o formă incompatibilă fie cu buna-credință, fie cu natura testamentelor (s.n., D.C.)”^[3]. Caracterul revocabil al testamentului fiind în afara oricărei discuții, rezultă că ceea ce s-a urmărit prin interzicerea testamentului conjunctiv a fost așadar „de a împiedica faptul ca buna-credință a unuia dintre testatori să fie surprinsă ca urmare a revocării emanând ulterior de la celălalt, fără ca el să știe”^[4].

Convenția de la Haga din 5 octombrie 1961 asupra conflictelor de legi în materie de formă a dispozițiilor testamentare prevede fără echivoc faptul că sunt de domeniul său „forme dispozițiilor testamentare făcute printr-un singur și același act de două sau mai multe persoane” (art. 4)^[5].

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 11; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 506, nr. 1223 și 1224; Trib. pop. Gura Humorului, sent. civ. nr. 1579/1955, Notă B. DIAMANT, JN nr. 2/1956, pp. 366-367.

^[2] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, pp. 348-349, nr. 470; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 668-669, nr. 528; PH. SAINT-CYR, *J.-Cl. Civ. Art. 967 à 969 Civil*, 1996, p. 5, nr. 7; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 296-297, nr. 364; M. GRIMALDI, *op. cit.*, p. 303; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 194-195, nr. 108, și pp. 199-200; Cas. I, nr. 123/1888, *idem*, nr. 259/1901 rezumate de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *op. cit.*, pp. 277-278.

^[3] P.A. FENET, *Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil*, t. XII, Paris, 1827, p. 553.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 297.

^[5] Pentru dezvoltări, a se vedea M. REVILLARD, *Le droit patrimonial de la famille dans les conventions de La Haye et le droit international privé*, Rép. Defrénois 1992, art. 35404, nr. 68.

Menționăm că această convenție nu a fost ratificată de România.

585. Din perspectiva unei cerințe de formă, dispozițiile legale interzicând testamentul reciproc (conjunctiv) trebuie interpretate de o manieră restrictivă, considerându-se a fi aplicabile în cazul în care un text unic al unui testament reglează două succesiuni distincte fiind urmat de două semnături a două persoane diferite^[1]. În schimb, testamentul nu a fost considerat reciproc (conjunctiv) atunci când, deși două persoane diferite au făcut dispoziții testamentare pe aceeași foaie, acele dispoziții au rămas independente, fiecare dintre acestea fiind semnate separat^[2] sau când testamentul unei persoane a fost semnat nu numai de aceasta, ci și de beneficiarul liberalității sau de un terț, caz în care a fost vorba de un singur testament, iar nu de două contopite în unul singur, cum se întâmplă în cazul testamentului reciproc (conjunctiv), voința beneficiarului sau a tertului semnatar neavând nicio relevanță în privința dispozițiilor testamentare în discuție^[3].

Cu alte cuvinte, testamentul este reciproc (conjunctiv) numai atunci când nu doar material, ci și intelectual contopește două asemenea acte în unul singur. De unde rezultă că nimic nu împiedică două persoane să testeze una în favoarea celeilalte, chiar dacă o fac pe aceeași hârtie, atât timp cât este vorba de acte distincte, care nu se reunesc intelectual într-unul singur^[4].

Interdicția testamentului reciproc (conjunctiv) fiind o condiție privitoare la formă^[5], rezultă că un asemenea testament încheiat într-o țară care nu o conține (Germania, Norvegia) este valabil și poate produce efecte în România, conform principiului *locus regit actum*, chiar dacă a fost încheiat de doi cetățeni români^[6].

§3. Sancțiunea nerespectării condițiilor de formă

3.1. Nulitatea absolută

586. În materie de testamente forma fiind cerută *ad validitatem*, ca element constitutiv al actului, lipsa acesteia este sancționată cu nulitatea absolută [art. 1041, art. 1242 alin. (1) NCC]. Testatorul nu poate în niciun fel să suplinească această lipsă prin voința sa altfel decât prin refacerea testamentului conform cerințelor de formă impuse de lege.

Testamentul nul pentru lipsa formalităților cerute pentru valabilitatea unui anumit fel de testament poate fi valabil dacă întrunește condițiile de validitate ale unui alt testament (art. 1050 NCC), cum este, de exemplu, cazul unui testament mistic, încheiat înaintea intrării în vigoare a noului Cod civil, nul pentru neîndeplinirea condițiilor cerute de lege pentru valabilitatea sa, dar care, prin ipoteză, ar întruni condițiile de validitate ale testamentului olograf, fiind scris, datat și semnat de testator cu mâna lui^[7].

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 302, nr. 1396.

[2] PH. SAINT-CYR, op. cit., p. 6, nr. 8.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., p. 669; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 302, nr. 1396; M. NICOD, *Formalisme des testaments*, cit. supra, p. 849, nr. 321.11, nr. 2872.

[4] M.B. CANTACUZINO, op. cit., p. 349, nr. 470; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 302-303.

[5] În sensul că, în prezent, soluția este definitiv câștigată dreptului nostru, a se vedea și M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, cit. supra, p. 127 și urm.

[6] M. REVILLARD, op. cit., nr. 68; PH. SAINT-CYR, op. cit., p. 6, nr. 10; D.-A. POPESCU, *Este admisibilă recunoașterea în România a unui testament conjunctiv încheiat în străinătate?*, PR nr. 4/2004, p. 159 și urm.; Cass. 1-re civ., 21 nov. 2012, Obs. M. GRIMALDI, RTD civ. 2013, p. 162.

[7] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 247; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 296, nr. 1390.

3.2. Confirmarea testamentului nul

587. Sub regimul Codului civil de la 1864, doctrina și jurisprudența au extins dispozițiile art. 1167 alin. (3) C. civ.^[1] – referitoare la donații – și la testamente, considerând că ratificarea sau confirmarea unui testament nul pentru lipsa formei, după deschiderea moștenirii, echivalează cu renunțarea moștenitorilor la dreptul de a opune legatarilor acel viciu de formă^[2]. Noul Cod civil prevede în mod expres la art. 1010: „confirmarea unei liberalități de către moștenitorii universali ori cu titlu universal ai dispunătorului atrage renunțarea la dreptul de a opune viciile de formă (...), fără ca prin această renunțare să se prejudicieze drepturile terților”.

Confirmarea poate fi expresă, dar și tacită, rezultând implicit din executarea testamentului^[3]. În cazul în care moștenitorul în drept să invoce viciul de formă promite executarea legatelor, el nu mai poate reveni, putând fi executat silit, iar dacă a executat legatele nu mai poate cere repetițiunea, toate aceste consecințe fiind rezultatul asumării unei obligații naturale față de defunct.

Confirmarea produce efecte numai în privința moștenitorului (moștenitorilor) care a (au) ratificat testamentul nul pentru lipsa formei, iar nu și a celui (celor) care, prin ipoteză, nu au făcut acest lucru. Ea poate fi nu numai pură și simplă, ci și condițională^[4].

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că legatarii beneficiari ai confirmării dobândesc drepturile cuvenite direct de la defunct, iar nu ca rezultat al unei liberalități indirecte provenite de la moștenitorul care a confirmat testamentul nul, potrivit principiului *confirmatio nihil dat novi* (confirmarea nu aduce nimic nou) (*supra* nr. 262)^[5].

Secțiunea a 2-a. Diferitele feluri de testamente

588. Conform dispozițiilor noului Cod civil, testamentele pot fi ordinare (obișnuite) (art. 1040) (§1), privilegiate (art. 1047) (§2) și simplificate, cu privire la sume de bani, valori sau titluri de valoare depuse la instituțiile specializate (art. 1049) (§3). Reglementată printr-o convenție internațională, există și o formă de testament internațional (§4).

Se observă că, spre deosebire de Codul civil de la 1864, care reglementa și testamentul mistic (secret) (art. 864-867 C. civ. 1864), noul Cod civil nu mai reglementează această formă de testament^[6].

[1] Textul prevedea următoarele: „confirmarea sau ratificarea, sau executarea voluntară a unei donațiuni, făcută de către erezii sau reprezentanții donatorului, după moartea sa, ține loc de renunțare, atât în privința viciilor de formă, cât și în privința oricărei alte excepții”.

[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 510, nr. 1235; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 247; P. VLAHIDE, *Notă*, LP nr. 6/1957, p. 733; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 627/1973, CD 1973, p. 196; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 298, nr. 365; M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 851, nr. 321.31; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 296-297, nr. 1390.

Contra, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 140.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 879, nr. 704.

[4] G. COUTURIER, *La confirmation des actes nuls*, LGDJ, Paris, 1972, p. 39, nr. 55; B. DE SAINT-AFFRIQUE, *Obs.*, *loc. cit. supra*.

[5] G. COUTURIER, *op. cit.*, p. 57 și urm.; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 260-261, nota 5.

[6] Pentru o critică întemeiată a acestei opțiuni legislative, a se vedea M.D. BOB, *Probleme de moșteniri...*, *cit. supra*, p. 138, nr. 3.

§1. Testamentele ordinare (obișnuite)

589. Articolul 1040 NCC enumeră două forme de testamente ordinare (obișnuite): testamentul olograf (1.1) și testamentul autentic (1.2).

1.1. Testamentul olograf

I. Noțiune

590. Testamentul olograf este testamentul „scris în întregime, datat și semnat de mâna testatorului” (art. 1041 NCC). Etimologia termenului provine din cuvintele grecești *olos* (în întregime) *graphien* (a scrie).

Deși testamentul olograf este scris chiar de testator cu mâna lui, el nu este un act sub semnătură privată oarecare, ci unul solemn, cerințele scrierii în întregime, datării și semnării de testator cu mâna lui fiind impuse „sub sancțiunea nulității absolute”, adică *ad validitatem*, neîndeplinirea oricăreia dintre acestea atrăgând sancțiunea prevăzută de lege^[1].

Această formă de testament prezintă unele avantaje cum ar fi cel al gratuității, al simplității și al păstrării secretului asupra existenței și conținutului său. De asemenea, poate fi revocat oricând, fie prin redactarea unui alt testament, fie prin distrugerea lui materială făcută în mod voluntar de testator. Are și unele dezavantaje, cum ar fi faptul că poate fi ușor pierdut sau sustras ori că poate fi defăimat ca fals, caz în care beneficiarul testamentului trebuie să facă dovada că provine de la *de cuius*^[2]. Dacă însă legatarul a fost trimis în posesie, adică s-a făcut predarea legatului (*infra* nr. 1201 și urm.), chiar dacă aceasta în sine nu închide posibilitatea contestării ulterioare a scrierii, neavând putere de lucru judecat în privința autenticității scrierii, sarcina probei este răsturnată, aceasta neincumbând legatarului, ci moștenitorului legal care contestă scrierea (firește, în interiorul termenului general de prescripție)^[3].

Pierderea sau sustragerea testamentului olograf poate fi evitată prin predarea lui în depozit unui notar, cu obligația pentru acesta de a-l înfățișa la momentul potrivit. Nu de puține ori, testamentul olograf reprezentând opera unor persoane lipsite de cunoștințe juridice, poate pune probleme de interpretare (*infra* nr. 642 și urm.). În niciun caz nu se poate cere pentru validitatea testamentului ca acesta să exprime în mod clar (neechivoc) voința dispunătorului, în caz de dubiu, revenindu-i judecătorului sarcina de a face ceea ce ar fi făcut notarul dacă ar fi fost solicitat la redactarea actului, adică de a asigura inteligibilitatea voinței liberale^[4].

Cert este că în practică această formă de testament este foarte răspândită, deși unii contestă chiar și această afirmație benignă cu argumente puerile (de genul: „din auzite de la notari”), însă numărul și diversitatea problemelor ridicate în fața instanțelor judecătorești (chiar dacă nu neapărat autohtone) în legătură cu aceste testamente demonstrează din plin contrariul.

[1] CSJ, s. civ., dec. nr. 1409/1992, *Culegere 1990-1992*, pp. 130-133.

[2] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 351; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 292/1952, CD 1952-1954, vol. I, p. 113; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 106, nr. 291; M. NICOD, *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 41/2000, pp. 429-430.

[3] Cass. 1-re civ., 29 fév. 2012, *Obs. A. PAULIN*, R.L.D.C. nr. 93/2012, p. 52.

[4] Cass. 1-re civ., 5 nov. 1996, *Obs. M. NICOD*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, p. 366.

II. Solemnitățile impuse de lege

591. Conform dispozițiilor exprese ale art. 1041 NCC (identice în această privință cu cele ale art. 859 C. civ. 1864), testamentul olograf trebuie să întrunească anumite cerințe, referitor la scriere (A), dată (B) și semnătură (C). Nerespectarea acestor forme atrage sancțiunea nulității absolute (D). În acest context, se impune și analizarea formalității deschiderii testamentului instituite de art. 1042 NCC (E), precum și a forței probante a testamentului olograf (F).

A. Scrierea

a) Scrierea trebuie să fie manuscrisă și să aparțină testatorului

592. Testamentul, așa cum precizează art. 1041 NCC, trebuie să fie „scris în întregime (...) de mâna testatorului”. Scrierea manuscrisă poartă întotdeauna amprenta personală a autorului acesteia, astfel încât ea poate cel mai bine evidenția identitatea autorului, garantând că testamentul provine de la *de cuius*. Dacă se contestă scrierea, se va proceda la verificarea de scripte (art. 301 și urm. NCPD), iar dacă aceasta nu este concludentă, se va proceda la expertizarea grafologică a testamentului. În caz de dubiu asupra apartenenței scrierii lui *de cuius*, testamentul nu este valabil^[1].

593. Testamentul poate fi scris cu orice instrument (toc, stilou, pix, pensulă, cretă, diamant, cuțit, deget etc.), cu orice substanță care lasă urme (cerneală, pastă, vopsea, cărbune, sânge etc.), pe orice fel de suport (hârtie, pânză, lemn, piatră, perete, sticlă etc.) și în orice limbă cunoscută de testator, chiar dacă este o limbă moartă. Ca scriere poate fi folosită atât scrierea obișnuită, cu caractere de mână sau de tipar, cât și stenografia, ideogramele sau cifrele^[2]. Testamentul poate fi scris pe mai multe foi separate cu condiția ca între acestea să existe o legătură intelectuală^[3]. El poate fi conținut într-un act distinct, destinat de testator să exprime doar ultima sa voință, dar și într-un document având un conținut mai larg, în cadrul căruia dispozițiile testamentare reprezintă doar o parte, cum ar fi cazul unei scrisori misive sau al unei polițe de asigurare^[4].

594. Testamentul dactilografiat nu întrunește condițiile legii, chiar dacă la finalul actului există o mențiune manuscrisă care atestă că s-a făcut de către testator sau se dovedește prin alte mijloace de probă că tastele mașinii au fost acționate de testator, deoarece, oricine ar acționa tastele, o asemenea scriere rămâne impersonală, adică identică și nediferențiată^[5]. Așa cum s-a subliniat, „ceea ce legea impune testamentului olograf este să se poată apăra singur, grație mărcii personale care o constituie scrierea testatorului. Pentru a permite acest control intrinsec și pentru a garanta spontaneitatea dispozițiilor testamentare legea impune ca scrierea să aparțină testatorului. Exigență căreia nu-i corespunde în niciun fel testamentul dactilografiat, întrucât dacă se dorește să se știe ce mână l-a redactat, trebuie o anchetă și cercetări extrinsece”^[6].

[1] L. COUPET, *op. cit.*, p. 6, nr. 16.

[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 45.

[3] *Idem*, p. 43; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 300, nr. 369.

[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 273.

[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 300; M. NICOD, *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 41/2000, pp. 428-429; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 202.

[6] R. SAVATIER, *Obs.*, RTD civ. 1961, p. 717, citat după L. COUPET, *op. cit.*, p. 7, nr. 26.

Intervenția unei terțe persoane care susține mâna dispunătorului fără a se substitui acestuia nu viciază așadar testamentul în privința formei, adică a condițiilor exterioare de manifestare a voinței, dar din punct de vedere al condițiilor de fond, liberalitățile făcute în atare condiții pot pune probleme legate de influența terțului asupra însăși voinței dispunătorului de a gratifica (*animus testandi*)^[1], lucru care, în caz de litigiu, trebuie dovedit de acela care critică testamentul pe acest motiv, până la proba contrarie testamentul făcând prin el însuși dovada voinței dispunătorului de a gratifica^[2].

c) Adăugirile, corecturile și ștersăturile făcute în testament

598. În cuprinsul testamentului pot fi întâlnite adesea adăugiri, corecturi sau ștersături. Acestea pot aparține chiar testatorului, dar și unei terțe persoane. Problema care se pune este aceea a consecințelor juridice pe care asemenea intervenții le pot produce.

599. Dacă intervenția aparține testatorului, trebuie făcută distincție după cum acestea sunt făcute *înainte* sau *după semnarea* testamentului. Intervențiile făcute *înaintea semnării* testamentului – lucru care se prezumă, netrebuind să fie dovedit anume^[3] – fac corp comun cu acesta, fără a se cere semnarea și datarea lor separată^[4].

Intervențiile făcute *după semnarea* testamentului, lucru care întotdeauna trebuie dovedit^[5], vor fi tratate diferit, după cum sunt de fond sau numai de formă. În cazul celor *de fond*, care adaugă noi dispoziții testamentare ori care revocă dispoziții anterioare, este vorba practic de un nou testament (codicil), astfel încât acesta trebuie să întrunească toate condițiile prevăzute la art. 1041 NCC, adică trebuie să fie scrise, semnate și datate de testator sub sancțiunea considerării lor ca fiind nescrise^[6]. În schimb intervențiile privitoare *la formă*, prin care se fac doar interpretări sau se aduc unele clarificări ori se fac unele corecturi formale (gramaticale) sau de calcul ale dispozițiilor anterioare, trebuie să fie scrise de testator, dar nu și datate și semnate de acesta^[7].

600. În cazul în care testamentul olograf conține intervenții aparținând unei persoane străine, acestea nu se iau în considerare, iar testamentul rămâne valabil, dacă au fost făcute *fără știrea* testatorului ori *dacă nu au legătură cu cuprinsul testamentului*, dar dacă au fost făcute *cu știrea* acestuia, la momentul întocmirii sale și se referă la dispozițiile testamentare, testamentul este nul, întrucât nu mai reprezintă opera exclusivă a testatorului^[8].

[1] M. NICOD, *Obs. la Cas. 1-re civ.*, 11 fév. 1997, *loc. cit.*; p. 366, nr. 3.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 19, nr. 1008.

[3] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, 1994, p. 17, nr. 96; M. GRIMALDI, *Libéralités*, *cit. supra*, p. 284, nr. 1372.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 854, nr. 321.56; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 310, nr. 378; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 284, nr. 1372.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372.

[6] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, pp. 17-18, nr. 97-98; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 310, nr. 378; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 204.

[7] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, p. 18, nr. 99-100; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 204.

[8] A se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 38-39; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, pp. 9-10, nr. 35-41.

Intervenția unei terțe persoane care susține mâna dispunătorului fără a se substitui acestuia nu viciază așadar testamentul în privința formei, adică a condițiilor exterioare de manifestare a voinței, dar din punct de vedere al condițiilor de fond, liberalitățile făcute în atare condiții pot pune probleme legate de influența terțului asupra însăși voinței dispunătorului de a gratifica (*animus testandi*)^[1], lucru care, în caz de litigiu, trebuie dovedit de acela care critică testamentul pe acest motiv, până la proba contrarie testamentul făcând prin el însuși dovada voinței dispunătorului de a gratifica^[2].

c) Adăugirile, corecturile și ștersăturile făcute în testament

598. În cuprinsul testamentului pot fi întâlnite adesea adăugiri, corecturi sau ștersături. Acestea pot aparține chiar testatorului, dar și unei terțe persoane. Problema care se pune este aceea a consecințelor juridice pe care asemenea intervenții le pot produce.

599. Dacă intervenția aparține testatorului, trebuie făcută distincție după cum acestea sunt făcute *înainte* sau *după semnarea* testamentului. Intervențiile făcute *înaintea semnării* testamentului – lucru care se prezumă, netrebuind să fie dovedit anume^[3] – fac corp comun cu acesta, fără a se cere semnarea și datarea lor separată^[4].

Intervențiile făcute *după semnarea* testamentului, lucru care întotdeauna trebuie dovedit^[5], vor fi tratate diferit, după cum sunt de fond sau numai de formă. În cazul celor *de fond*, care adaugă noi dispoziții testamentare ori care revocă dispoziții anterioare, este vorba practic de un nou testament (codicil), astfel încât acesta trebuie să întrunească toate condițiile prevăzute la art. 1041 NCC, adică trebuie să fie scrise, semnate și datate de testator sub sancțiunea considerării lor ca fiind nescrise^[6]. În schimb intervențiile privitoare *la formă*, prin care se fac doar interpretări sau se aduc unele clarificări ori se fac unele corecturi formale (gramaticale) sau de calcul ale dispozițiilor anterioare, trebuie să fie scrise de testator, dar nu și datate și semnate de acesta^[7].

600. În cazul în care testamentul olograf conține intervenții aparținând unei persoane străine, acestea nu se iau în considerare, iar testamentul rămâne valabil, dacă au fost făcute *fără știrea* testatorului ori dacă *nu au legătură cu cuprinsul testamentului*, dar dacă au fost făcute *cu știrea* acestuia, la momentul întocmirii sale și se referă la dispozițiile testamentare, testamentul este nul, întrucât nu mai reprezintă opera exclusivă a testatorului^[8].

[1] M. NICOD, *Obs. la Cas. 1-re civ.*, 11 fév. 1997, *loc. cit.*; p. 366, nr. 3.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 19, nr. 1008.

[3] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, 1994, p. 17, nr. 96; M. GRIMALDI, *Libéralités*, *cit. supra*, p. 284, nr. 1372.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 854, nr. 321.56; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 310, nr. 378; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 284, nr. 1372.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372.

[6] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, pp. 17-18, nr. 97-98; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 310, nr. 378; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 204.

[7] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 515, nr. 1248; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, p. 18, nr. 99-100; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 285, nr. 1372; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 204.

[8] A se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 38-39; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, pp. 9-10, nr. 35-41.

B. Data

a) Importanța datei

601. Printre condițiile de validitate ale testamentului olograf, ca și art. 859 C. civ. 1864, art. 1041 NCC enumeră și condiția datării acestuia „de mâna testatorului”. Rezultă că data nu poate fi nici menționată de un terț și nici să fie imprimată^[1].

Data este elementul care situează în timp momentul întocmirii testamentului. Ea este importantă, întrucât permite, în primul rând, stabilirea faptului dacă la data întocmirii testamentului dispunătorul avea sau nu *capacitatea* de a testa. În al doilea rând, în cazul existenței unor testamente succesive cu dispoziții contrare sau incompatibile, data permite stabilirea testamentului care va fi luat în considerare, testamentul mai recent *revocând* implicit testamentele anterioare (art. 1052 NCC)^[2]. De asemenea, atunci când este cazul, data mai poate contribui fie la *interpretarea testamentului*, dispozițiile ambigue fiind mai ușor de clarificat dacă sunt raportate la data redactării lor, fie la *stabilirea unor eventuale manevre de captație sau sugestie* exercitate asupra testatorului^[3].

Din această perspectivă, când se dovedește că rațiunile pentru care a fost instituită data ca element de validitate al testamentului nu sunt afectate (*infra* nr. 603 și urm.), spre deosebire de scriere și semnătură, s-a ajuns la concluzia că ea nu este în mod real un element de esență testamentului olograf^[4], motiv pentru care practica judiciară și doctrina au admis atenuarea rigorii sancțiunii nulității absolute atrase în mod obișnuit de nerespectarea întocmai a condițiilor de formă ale actului juridic^[5].

b) Exigențele referitoare la dată

602. Legea nu prevede expres ce se înțelege prin testamentul „datat” de testator. În mod obișnuit, se consideră că datarea testamentului necesită menționarea zilei, lunii și anului când a fost realizat, nu și a orei, aceasta putând fi luată însă în considerare dacă a fost menționată și este utilă pentru stabilirea ultimei voințe a defunctului^[6].

Locul situării acesteia (la începutul, în cuprinsul sau la sfârșitul testamentului) este indiferentă, singura cerință fiind aceea a posibilității stabilirii unei legături intelectuale între conținutul testamentului și data acestuia^[7]. Se admite chiar ca dată valabilă a testamentului

[1] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 8, nr. 36; M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 854, nr. 321.60; P. PERJU, *Sinteză teoretică a jurisprudenței Curții de Apel Suceava în domeniul dreptului civil (semestrul II/1996)*, *Dreptul* nr. 7/1997, p. 88, nr. 14.

Menționăm că în dreptul nostru s-a admis valabilitatea datei în parte imprimată și în parte scrisă cu mâna (C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 516, nr. 1249; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 211).

[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 54.

[3] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 7, nr. 28; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 278-279, nr. 1367.

[4] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 854, nr. 321.60.

[5] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, pp. 206-207; A.-F. ZATTARA-GROS, *Date du testament olografe: la Cour de cassation au-delà du Code, la Cour de cassation contre le Code*, R.L.D.C. nr. 50/2008, p. 44 și urm.

[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 678.

În cazul în care s-au făcut două sau mai multe testamente în aceeași zi, fără precizarea orei, se poate proceda la proba acesteia „în funcție de contextul testamentului și circumstanțele cauzei” dacă testamentele conțin dispoziții contrare sau incompatibile (*ibidem*).

[7] Cas. I, dec. nr. 224/1898, rezumată în C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *op. cit.*, p. 281, nr. 5.

cea figurând pe plicul în care a fost introdus testamentul, cu condiția ca plicul și testamentul să formeze un tot dovedit ca atare (cum ar fi, de exemplu, un testament olograf introdus într-un plic sigilat depus la un notar în depozit)^[1].

Ea poate fi menționată atât prin cifre, cât și prin litere, dar și combinat. Data poate fi menționată și prin enunțuri echivalente, cum ar fi: „de Ziua națională a României, anul...”, „de Crăciun, anul...”, „de ziua mea, anul...” etc.

Testamentul redactat de-a lungul a mai multor zile este legal datat dacă poartă mențiunea ultimei zile, când a fost terminat și semnat^[2].

În principiu, lipsa datei, ca și datarea incompletă (care menționează numai anul, fără luna și zi, ori anul și luna, fără zi) atrag nulitatea absolută a testamentului^[3]. Dubiul (echivocul) asupra datei (rezultând, de pildă, din menționarea mai multor date în testament sau din caracterul ei ilizibil) echivalează și el cu absența datei^[4]. În cazul în care data testamentului este trecută în act, dar este ilizibilă datorită unei scrieri defectuoase, instanței de judecată îi revine sarcina de a stabili conținutul acestei mențiuni, în acest scop putând apela chiar exclusiv la elemente extrinseci (exterioare) testamentului, nulitatea urmând a fi pronunțată doar dacă nici în aceste condiții data testamentului nu ar putea fi probată^[5].

Rigoarea acestor principii este atenuată în cazul în care este posibilă reconstituirea datei (i) și în cazul în care se dovedește că data este indiferentă (ii). În acest context se impune și analizarea datei inexacte sau false (iii).

(i) Reconstituirea datei

603. De multe ori, în practică, persoanele care dispun prin testamente olografe, din eroare, omit să dateze sau datează incomplet testamentul. În astfel de cazuri, practica judiciară și doctrina admit validitatea testamentului dacă data poate fi reconstituită pornind de la elementele intrinseci ale aceluia act, complete, eventual, cu probe extrinseci.

Astfel, a fost considerat valabil testamentul scris pe o carte poștală interzone, singura modalitate de corespondență admisă în Franța în timpul ocupației germane începând din 1940 între partea ocupată efectiv de germani și restul Franței, care avea menționată ca dată „4 noiembrie”, considerându-se dovedită ca dată a testamentului ziua de 4 noiembrie 1942 pe baza următorului raționament: elementul intrinsec (mențiunea „4 noiembrie”) a fost coroborat cu dovada faptelor extrinseci testamentului că acele cărți interzonale au fost valabile doar în anii 1940, 1941 și 1942 și că testatorul a locuit în zonă doar în cursul anului 1942^[6].

În dreptul nostru, de asemenea, a fost considerat valabil datat testamentul scris pe o carte poștală care avea trecută doar mențiunea „marți”, în cuprinsul său vorbindu-se de faptul că a fost întocmit de testator cu două zile înaintea operației (în timpul căreia, ulterior, a decedat), elemente intrinseci care au fost coroborate cu faptul că plicul în care a fost introdusă acea carte poștală purta ștampila poștei cu data de 7 ianuarie 1957 (element extrinsec), putându-se astfel stabili cu certitudine despre ce zi de „marți” anume a fost vorba^[7].

^[1] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, cit. supra, p. 855, nr. 321.61; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 303, nota 7.

^[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 60; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 209.

^[3] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, cit. supra, p. 7, nr. 32; M. NICOD, *Le formalisme des testaments*, cit. supra, p. 855, nr. 321.61.

^[4] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, cit. supra, p. 8, nr. 34; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 304.

^[5] Cass. 1-re civ., 18 nov. 1997, *Obs.* M. NICOD, *Recueil Dalloz* nr. 34/1999, p. 310.

^[6] Cass. civ., 24 iun 1952, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, pp. 569-570, nr. 6.

^[7] Sent. civ. nr. 327/1959 a Trib. pop. rai. 1 Mai București, *Nota O. CĂPĂȚĂNĂ*, LP nr. 12/1959, pp. 113-117.

604. Practica judiciară franceză (aprobată de doctrină) a admis chiar reconstituirea completă a datei pornind de la conținutul dispoziției testamentare și evenimentele care au urmat imediat redactării acestora; o persoană, cu foarte puțin timp înainte de a se sinucide a lăsat o scrisoare care suna în felul următor: „Adio, Albert. Îți dau tot ceea ce-mi aparține. Alice Gilbert”, situație în care testamentul a fost considerat valabil cu motivarea că „frază «Adio, Albert», prin concizie și solemnitatea expresiei, nu permite nicio incertitudine în privința succesiunii aproape instantanee redactării actului și consumării suicidului”^[1]. Acest punct de vedere a fost promovat și admis ca atare și în doctrina noastră^[2].

(ii) Cazul în care data este indiferentă

605. Printr-o decizie marcând o cotitură, cunoscută sub denumirea de hotărârea *Payan*, Casația franceză a decis validitatea unui testament a cărui dată era incompletă, întrucât nu conținea ziua întocmirii actului, ci numai luna și anul, pe motiv că ziua era indiferentă în privința utilității cuprinderii acesteia în testament, întrucât nu s-a contestat faptul că testatorul s-a bucurat de capacitate de a dispune prin liberalități pe tot parcursul lunii menționate în act precum și faptul că nu a existat un alt testament^[3]. Această soluție a fost salutăată ca fiind binevenită, întrucât a respins un „formalism orb”^[4]. Altfel spus, sancțiunea nu va opera acolo unde rațiunile de fond pe care forma este chemată să le protejeze (capacitatea de a dispune a testatorului și revocarea printr-un testament ulterior) nu sunt puse în cauză^[5].

Admisă mai întâi în cazul lipsei mențiunii zilei, soluția de mai sus a fost ulterior extinsă pentru identitate de rațiune și la situația în care, într-o speță, testamentul nu a menționat decât anul întocmirii sale (hotărârea *Sauviat*)^[6].

Pe linia raționamentului de mai sus, practica judiciară și doctrina au admis că și testamentul care nu conține nicio dată poate fi validat grație unei reconstituiri parțiale (luna și anul), dacă se dovedește că în decursul perioadei în care testamentul a putut fi redactat testatorul nu a fost niciun moment în stare de incapacitate și nu a redactat un testament contrar^[7].

Dacă însă data unui act redactat de *de cuius* care conține dispoziții pentru perioada ulterioară morții sale nu poate fi în niciun fel circumscrisă unei anumite perioade de timp din viața dispunătorului, actul este lipsit de valabilitate^[8].

^[1] Cass. 1-re civ., 11 oct. 1955, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, p. 570, nr. 6.

^[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 207.

^[3] Cass. 1-re civ., 9 mars 1983, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, pp. 566-567.

^[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 281, nr. 1369 bis.

^[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 304.

^[6] Cass. 1-re civ., 10 mai 2007, *Note* M. BEAUBRUN, *Rép. Defrénois* nr. 10/2007, p. 1432 și urm.

^[7] Cass. 1-re civ., 30 iuin 1992, *Obs.* G. CHAMPENOIS, *Rép. Defrénois* 1993, art. 35490-41.

În speța menționată, din testamentul lăsat de defunct și din probele extrinseci administrate a rezultat că la data de 21 decembrie 1984 testatorul a aflat că la 28 decembrie 1984 urma să fie supus unui control fiscal, lucru care l-a neliniștit peste măsură, astfel încât a decis să se sinucidă, redactând un testament nedatat în perioada 21 decembrie-25 decembrie 1984, când și-a pus capăt zilelor.

Pentru rațiuni identice, într-o altă speță, în care testamentul defunctului nu purta nicio dată, s-a judecat că testamentul este valabil, întrucât fiind redactat pe un plic ștampilat cu data de 19 februarie 1987, iar decesul producându-se la 1 martie 1987, s-a putut stabili că nu a putut fi redactat decât în acest interval de timp, în care dispunătorul nu a fost niciun moment în incapacitate de a dispune și nici nu a redactat vreun alt testament (Cass. 1-re civ., 1-er iuin 1994, *Obs.* M. GRIMALDI, *Recueil Dalloz* nr. 6/1995, p. 52 și J. PATARIN, *Obs.*, *RTD civ.* nr. 3/1995, pp. 670-671).

^[8] Cass 1-re civ., 8 avr. 2009, *Obs.* E. POULIQUEN, *R.L.D.C.* nr. 61/2009, p. 52.

(iii) Data inexactă sau falsă

606. Cu toate că testamentul olograf este un act sub semnătură privată, prin excepție de la regula prevăzută la art. 1182 C. civ. 1864 și reluată de 278 NCPC^[1], data acestuia face credință până la proba contrară. Aceasta înseamnă că în cazul în care se contestă exactitatea datei (concordanța datei menționate în testament cu data reală a întocmirii acestuia), persoana care contestă acest lucru (de regulă, moștenitorii legali sau statul beneficiar al succesiunii vacante) trebuie să facă dovada celor afirmate.

Dovada inexactității datei atrage nevalabilitatea testamentului când antedatarea sau postdatarea s-au făcut în mod deliberat, indiferent dacă testatorul a acționat cu intenții frauduloase (eludarea dispozițiilor legale referitoare la capacitatea de a dispune și de a primi ori mascarea faptului că testamentul s-a făcut într-o perioadă când testatorul era supus unor acțiuni de captație sau sugestie) ori fără, aceasta echivalând cu lipsa datei^[2]. Inexactitatea datei nu va atrage nevalabilitatea testamentului dacă a fost involuntară, iar data reală poate fi dovedită în condițiile menționate mai sus (*supra* nr. 603-605), căci dacă este îngăduită completarea datei, trebuie admisă pentru aceleași rațiuni și rectificarea acesteia^[3]. Dacă însă data testamentului se dovedește a fi inexactă, dar nu se poate stabili cu suficientă precizie o anumită perioadă în care redactarea acestuia să poată fi situată, testamentul este nul^[4].

Cu toate că inexactitatea datei este o chestiune de fapt, în principiu, proba acesteia nu este liberă, decât în caz de fraudă, adică prin excepție.

Într-adevăr, este de principiu că, în materia probei inexactității datei, dovada, afară de cazul recunoașterii legatarului^[5], nu poate fi făcută decât cu elemente intrinseci (enunțurile cuprinse în testament ori cu elemente desprinse chiar din suportul material al testamentului), de exemplu, cazul în care hârtia pe care este redactat testamentul cuprinde în filigran o dată ulterioară acestuia ori cazul în care testamentul poartă o dată ulterioară morții dispunătorului, completate eventual cu probe extrinseci^[6]. Prin urmare, cu excepția fraudei, inexactitatea datei testamentului nu poate fi probată exclusiv cu elemente extrinseci acestuia, care nu se sprijină pe niciun element intrinsec [art. 1039 alin. (2) NCC]^[7].

[1] Textul prevede că actele sub semnătură privată nu fac credință în privința datei lor decât dacă aceasta devine certă la data: prezentării în vederea conferirii datei certe la notar, executor judecătoresc sau alt funcționar competent în acest sens; înfățișării la o autoritate sau instituție publică; înscrierii într-un registru sau alt document public; morții sau survenirii neputinței de a scrie a celui care l-a întocmit sau al unuia dintre semnatari; reproducerii lor într-un înscris autentic (încheieri, procese-verbale pentru punerea de sigilii sau facerea unui inventar); la care s-a petrecut un alt fapt de aceeași natură care dovedește în mod neîndoiește anterioritatea înscrisului.

[2] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 9, nr. 43; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 245, nr. 479.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 306-307, nr. 375; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 2245, nr. 479.

[4] Cass. 1-re civ., 11 fév. 2003, Recueil Dalloz (Jurisp. Inf. rapides) nr. 10/2003, p. 669.

[5] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 11, nr. 58; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 103, nr. 279.

[6] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 517, nr. 1251; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 282-283; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 207; C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 102/1995, *Curtea de Apel București. Culegere 1993-1998*, *cit. supra*, pp. 93-94.

[7] Cass. civ., 11 juin 1902, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, *cit. supra*, pp. 564-566.

În speță, s-a judecat că proba inexactității datei nu poate rezulta din adresa atelierului care a imprimat o hârtie conținând în filigran anul emisiunii atestând că aceasta a fost pusă la dispoziția publicului la o dată ulterioară testamentului, din moment ce a existat concordanță între anul trecut în filigran și cel menționat în testament.

607. În caz de fraudă, întemeiat pe dispozițiile art. 309 alin. (4) pct. 5 NCPC, proba inexactității datei testamentului poate fi făcută prin orice mijloc de probă, chiar și numai extrinsecă, fapt care, odată dovedit, atrage nulitatea testamentului, fără a se admite rectificarea datei acestuia^[1].

C. Semnătura

608. În cazul actelor sub semnătură privată obișnuite, semnătura are rolul de a permite atribuirea lor unei anumite persoane. Semnătura are același rol și în cazul testamentului, cu toate că mai atenuat, dat fiind că scrierea, fiind manuscrisă, este amprenta inconfundabilă a autorului testamentului. Pe lângă aceasta, semnătura mai are și rolul – primordial în cazul testamentului – de a face proba angajamentului propriu-zis, adică a faptului că actul respectiv nu este doar un simplu proiect, un act nedefinitiv, încă neasumat de autorul său, ci din contra chiar actul finalizat de ultimă voință al dispunătorului^[2].

Potrivit dispozițiilor art. 1041 NCC, pentru a fi valabil, testamentul olograf trebuie „semnat de mâna testatorului”, ștampilarea sau parafarea acestuia, fără semnătura manuscrisă, nefiind valabile^[3]. Este vorba despre o formă substanțială care nu poate fi suplinită în niciun fel, nici prin elemente extrinseci și nici chiar intrinseci testamentului^[4].

609. În privința formei semnăturii, practica judiciară și doctrina au o poziție foarte suplă, mergându-se până la a se vorbi chiar de o „desolemnizare” a acestui element de validitate al testamentului^[5]. Astfel, se admite că semnătura poate fi atât cea obișnuită testatorului, cât și una aparte, cuprinzând fie atât numele și prenumele, fie doar prenumele sau o poreclă, fie chiar inițialele numelui și prenumelui^[6]. Important este doar faptul ca semnătura să poată fi atribuită testatorului și să nu lase niciun dubiu asupra asumării dispozițiilor testamentare^[7].

În schimb, „semnarea” printr-o simplă cruce sau prin punerea amprente digitale nu este valabilă^[8]. De asemenea, simpla enunțare a numelui testatorului în cuprinsul actului nu îndeplinește exigențele formalității semnăturii, impunându-se ca ea să fie suficient de detașată de corpul textului pentru a marca aprobarea acestuia^[9].

610. În mod obișnuit, de regulă, semnătura este pusă la sfârșitul actului, aceasta demonstrând suficient de credibil faptul că testatorul și-a însușit conținutul său^[10]. Principal însă, nu există niciun impediment legal ca semnătura să fie pusă în orice loc al testamentului, chiar și la începutul acestuia, cu condiția ca să se poată stabili o legătură intelectuală și materială indivizibilă cu conținutul acelui act, adică faptul că testatorul și-a însușit

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 306, nr. 375; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 103, nr. 279; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 84, nr. 1371.

^[2] Cass. 1-re civ., 16 mars 2004, *Obs. M. NICOD*, Recueil Dalloz 2004, p. 2341.

^[3] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 857, nr. 321.101.

^[4] Cass. 1-re civ., 7 juin 1995, *Obs. J. HAUSER*, Rép. Defrénois 1995, art. 35629 și *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 4/1995, pp. 946-947.

^[5] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 246, nr. 480.

^[6] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, *cit. supra*, pp. 3-5, nr. 6-14.

^[7] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, *cit. supra*, p. 857, nr. 321.101.

^[8] Trib. Suprem. col. civ., dec. nr. 2420/1955, CD 1955, vol. I, p. 199; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 277, nota 100.

^[9] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 277; Cass. 1-re civ., 14 jan. 2003, *Obs. F. BOULANGER*, JCP nr. 10/2004, p. 404 și urm.

^[10] Cass. 1-re civ., 17 juin 2009, *Obs. P. CHAUVIN*, N. AUROY, C. CRETON, Recueil Dalloz 2009, p. 2060.

conținutul său^[1]. De aceea, disputa asupra valabilității^[2] sau nevalabilității^[3] semnăturii puse pe plicul în care este introdus testamentul nu este atât o problemă de drept, cât una de fapt, care se soluționează de la caz la caz, în funcție de dovedirea sau nedovedirea legăturii dintre testamentul propriu-zis și plicul semnat în care acesta este introdus. Așa, de pildă, testamentul redactat de testator, introdus într-un plic sigilat semnat de acesta și depus la un notar în depozit, este valabil semnat întrucât face dovada legăturii intelectuale și materiale dintre cuprinsul actului și semnătura testatorului, pe când testamentul găsit printre hârtiile defunctului, scris de acesta și introdus într-un plic nesigilat care poartă semnătura lui, nu face dovada neechivocă a legăturii menționate mai sus.

Așa cum s-a subliniat, „data marcând momentul când testatorul estimează că testamentul său este finalizat și semnătura voința sa de a aproba dispozițiile testamentare, există în general o coincidență între punerea datei și a semnăturii”^[4]. Dacă nu există o coincidență între momentul redactării cuprinsului testamentului și acela al semnării acestuia, trebuie făcută distincție după cum semnătura este ulterioară sau anterioară: în primul caz, actul, care până la semnarea lui este un simplu proiect, devine un testament efectiv, iar în cel de al doilea, semnătura nu este valabilă, întrucât nu se poate concepe aprobarea unei voințe care încă nu a fost exprimată^[5].

D. Sancțiunea nerespectării condițiilor de formă în cazul testamentului olograf

611. Sancțiunea nerespectării condițiilor referitoare la scriere, dată și semnătură sunt sancționate cu nulitatea absolută a testamentului, așa cu rezultă din dispozițiile exprese ale art. 1041 NCC^[6].

E. Formalitățile instituite de art. 1042 NCC

612. Potrivit dispozițiilor art. 892 C. civ. 1864, testamentul olograf (ca și cel mistic), înainte de a fi pus în executare, trebuia prezentat notarului public în a cărui rază teritorială s-a deschis succesiunea (textul vorbea de președintele tribunalului, dar, ca urmare a preluării unor atribuții în materie succesorală a notarilor publici, el a fost implicit modificat) pentru a se constata prin proces-verbal deschiderea lui și starea în care a fost găsit, urmând a fi depus apoi în arhiva acelui notar.

Nerespectarea acestor dispoziții legale nu atrăgea niciun fel de sancțiune, nici în privința validității testamentului, nici în privința drepturilor legatarilor, ceea ce nu excludea însă răspunderea civilă delictuală a deținătorului testamentului care nu l-a remis notarului public și a păgubit în acest fel pe legatari^[7].

Articolul 1042 NCC conține dispoziții similare celor ale art. 892 C. civ. 1864. Articolul 1042 stipulează la alin. (1) că „înainte de a fi executat, testamentul olograf se va prezenta unui notar public pentru a fi vizat spre neschimbare”.

^[1] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, cit. *supra*, pp. 5-6, nr. 18 și 21; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 209, nr. 116.

^[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 518, nr. 1253.

^[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 3, p. 51.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 309, nr. 377.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 278, nr. 1365.

^[6] Cass. 1-re civ., 20 sept. 2006, Recueil Dalloz 2006, p. 2969 (în speță a fost declarat nul testamentul de 45 de rânduri din care doar ultimele 3 și semnătura aparțineau testatorului, restul fiind scris de o altă persoană).

^[7] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1007*, 2000, p. 6, nr. 28.

În prezent, în conformitate cu dispozițiile art. 959 alin. (1) NCC, dacă asemenea fapte sunt comise de un succesibil, acestea constituie un motiv de nedemnitare succesorală (*supra* nr. 70).

În cadrul procedurii succesorale – precizează alin. (2) al aceluiași text de lege –, notarul public procedează, în condițiile legii speciale, la deschiderea și constatarea validității testamentului olograf și îl va depune în dosarul succesor, deschiderea testamentului și starea în care se găsește fiind consemnate de notar printr-un proces-verbal.

Alineatele (3) și (4) ale art. 1042 NCC menționează condițiile în care cei interesați pot primi, după vizarea spre neschimbare, pe cheltuiala lor, copii legalizate ale testamentului olograf, ulterior originalul acestuia fiind predat legatarilor, potrivit înțelegerii dintre ei, iar în lipsa unei asemenea înțelegeri, persoanei desemnate prin hotărâre judecătorească.

III. Forța probantă a testamentului olograf

613. Deși act solemn (care necesită îndeplinirea unor formalități *ad validitatem*), testamentul olograf, prin esența lui, rămâne totuși un act sub semnătură privată. El nu este credibil prin el însuși. Pentru acest motiv, în conformitate cu dispozițiile art. 301 alin. (2) NCP, cei cărora li se opune un asemenea act (moștenitorii legali sau statul) pot să declare că nu recunosc scrierea sau semnătura ca aparținând defunctului. Într-un asemenea caz, potrivit dispozițiilor art. 302 NCP, instanța va proceda la verificarea de scripte, adică la compararea testamentului cu alte înscrisuri care provin în mod sigur de la defunct.

614. Dacă se contestă scrierea sau semnătura testamentului, sarcina probei faptului că acestea aparțin testatorului revine întotdeauna legatarului, iar nu celui care nu recunoaște scrierea sau semnătura^[1]. În cazul în care apartenența scrierii și semnăturii rămâne nesigură, instanța va respinge cererea celui care se prevalează de testament în favoarea sa, orice dubiu fiind așadar favorabil moștenitorilor legali sau statului beneficiar al succesiunii vacante^[2].

615. În literatura noastră de specialitate s-a afirmat că testamentul olograf scris de testator, semnat și datat de acesta și atestat de avocat în privința identității testatorului, a conținutului și a datei, conform dispozițiilor art. 3 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 51/1995 privind organizarea avocaturii (republicată), atenuază neajunsurile formei olografe „apropiind testamentul olograf de valoarea probatorie a testamentului autentic, întrucât cele atestate de avocat nu pot fi combătute decât prin înscrierea în fals”^[3]. Afirmția ni se pare puțin hazardată, căci forță probantă deplină până la înscrierea în fals nu pot avea decât actele autentice [în sensul dispozițiilor art. 270 alin. (1) NCP], or, actele atestate de avocat în condițiile art. 3 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 51/1995 nu întrunesc exigențele actelor autentice, rămânând tot acte sub semnătură privată^[4].

Dacă, așa cum s-a reținut, „testamentul olograf este afectat de o fragilitate certă, chiar dacă a fost depus la notar (s.n., D.C.)”, trebuind să fie dovedit de legatar, ca orice asemenea testament, în cazul în care se contestă scrierea sau semnătura^[5], atunci și în cazul testamentului olograf atestat de avocat lucrurile stau la fel.

^[1] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 213; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 264/1955, CD 1955, vol. I, p. 204; Trib. Reg. Bacău, dec. civ. nr. 489/1966, *Nota* L. CRISTIAN, JN nr. 6/1968, p. 151 și urm.; Cass. 1-re civ., 3 nov. 1999, *Obs.* M. NICOD, Recueil Dalloz nr. 41/2000, pp. 429-430; PH. MALAURIE, op. cit., p. 248, nr. 484.

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 286, nr. 1375.

^[3] V. PAȘCA, CL. ROȘU, *Acte juridice mortis causa întocmite ori atestate de avocat*, Dreptul nr. 5/2001, p. 84.

^[4] În acest sens, a se vedea: I. DAURIAC, *L'acte contresigné par un avocat: un acte professionnel sous seing privé*, Rev. des contr. nr. 3/2009, p. 1061 și urm.; F. TERRÉ, *Le contexte et le texte*, Rev. des contr. nr. 2/2010, p. 768.

^[5] Cass. 1-re civ., 2 mars 1999, *Obs.* G. CHAMPENOIS, Rép. Defrénois 1999, art. 37082-114.

În privința datei, chiar și fără ca aceasta să fie atestată de avocat, în materie de testamente olografe ea face credință până la proba contrară care trebuie să fie făcută de cel care o contestă (*supra* nr. 605).

Constatările făcute personal de avocat și certificate ca atare de acesta (că actul a fost scris de testator, că acesta l-a datat și semnat), nu conferă testamentului nicidecum forța probantă a unui act autentic, acte care nu pot fi îndeplinite decât de ofițeri publici cărora li s-au delegat prin lege anumite puteri din partea statului, lucru care lipsește în cazul actelor atestate de avocați, astfel încât toate acestea nu au forță probantă decât până la proba contrară^[1].

1.2. Testamentul autentic

616. Conform dispozițiilor art. 1043 alin. (1) NCC, testamentul autentic este acela „autenticat de un notar public sau de o altă persoană învestită cu autoritate publică de către stat, potrivit legii”.

Așa cum rezultă din textul de lege mai sus evocat, în principal, autentificarea testamentelor este de competența notarilor publici^[2] și se realizează în conformitate cu dispozițiile Legii nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială^[3] și ale Regulamentului de aplicare a Legii nr. 36/1995 aprobat prin Ordinul nr. 233/C/2013 al Ministrului Justiției.

I. Avantaje și dezavantaje

617. Testamentul autentic este avantajos pentru testator din mai multe puncte de vedere. Astfel, el se bucură de forță probantă a oricărui înscris autentic (*infra* nr. 626), limitând foarte mult posibilitățile de a fi contestat.

Apoi, conservarea unui exemplar al testamentului la biroul notarului care l-a instrumentat face ca pierderea, distrugerea sau ascunderea lui să nu creeze niciun fel de probleme pentru legatari, care, în caz de nevoie, vor putea solicita un duplicat al testamentului.

De asemenea, testatorul poate beneficia de sfaturile și îndrumările notarului care instrumentează testamentul, sporind în acest fel securitatea dispozițiilor testamentare.

În sfârșit, poate fi utilizat de persoanele care nu știu sau nu pot să scrie.

618. Dezavantajele testamentului autentic se rezumă la faptul că este mai costisitor și necesită un oarecare efort pentru îndeplinirea formalităților.

II. Formalitățile de autentificare

619. În dreptul nostru, formalitățile de autentificare au fost și sunt mai puțin riguroase decât în dreptul francez, care, în ideea de a nu se denatura în niciun fel voința dispunătorului, impune ca la întocmirea testamentului să fie prezenți fie notarul și doi martori, fie doi notari (art. 971 C. civ. francez), în vreme ce la noi autentificarea se făcea și se mai poate face încă în fața unui singur notar.

^[1] În acest sens, a se vedea: I. DAURIAC, *L'acte contesigné...*, cit. *supra*, p. 1064; PH. THÉRY, *Libres propos sur l'acte d'avocat*, Rev. des contr. nr. 2/2010, p. 775, nr. 1, autori care se referă în general la actele juridice confirmate de avocați în temeiul unor dispoziții legale speciale similare celor ale art. 3 alin. (1) lit. c) din Legea nr. 51/1995, așadar, inclusiv la testamentele olografe.

Pentru o dezbaterie aprofundată asupra actelor atestate de avocați, a se vedea și *Debats*, Rev. des contr. nr. 2/2010, p. 747 și urm.

^[2] Alte persoane care sunt învestite cu asemenea puteri sunt cele care, în temeiul dispozițiilor art. 1047 NCC, instrumentează testamentele privilegiate (*infra* nr. 628 și urm.).

^[3] Pentru detalii referitoare la autentificarea testamentelor, a se vedea D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu sub art. 93, în I.-F. POPA, A.-A. MOISE (coord.), op. cit.*, p. 393 și urm.

Conform dispozițiilor art. 1043 alin. (2) NCC, la autentificarea testamentului, „testatorul poate fi asistat de unul sau 2 martori”. Deci prezența martorilor nu este obligatorie, ci doar facultativă, la cererea testatorului, afară de cazul în care testatorul, din cauza infirmității, a bolii sau a altor cauze, nu poate semna actul, când prezența celor 2 martori este obligatorie [art. 94 alin. (1) și alin. (8) din Legea nr. 36/1995].

620. Deși conform dispozițiilor art. 90 alin. (2) din Legea nr. 36/1995 la autentificarea unui act, în principiu, părțile pot fi reprezentate prin mandatar cu procură specială autentică, acest lucru nu este posibil în cazul testamentului, care nu poate fi semnat de testator decât personal (*supra* nr. 571).

621. Din punct de vedere al competenței teritoriale, testatorul se poate adresa oricărui notar public din țară, indiferent de domiciliul său, testamentul putând fi instrumentat atât la biroul notarului ales, dar și la un alt loc unde se află testatorul (în circumscripția teritorială a notarului instrumentator) dacă testatorul solicită acest lucru [art. 11 alin. (1) și art. 82 alin. (2) din Legea nr. 36/1995].

Potrivit dispozițiilor art. 88 lit. a) din Legea nr. 36/1995, notarul public, sub sancțiunea nulității, nu poate instrumenta un testament în cazul în care ar avea vreun interes personal legat de acesta, el, soțul, ascendenții sau descendenții săi.

622. Conform dispozițiilor art. 81 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, testamentul se va redacta în limba română, dar la cererea justificată a testatorului, testamentul poate fi redactat și într-o limbă străină, dar numai dacă aceasta este înțeleasă de notar (și de martori, dacă este cazul) sau dacă ia cunoștință de cuprinsul acestuia prin interpret, caz în care un exemplar tradus în limba română și semnat de cel care a efectuat traducerea va fi atașat la dosar [art. 81 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

623. Articolul 1044 NCC și art. 93 din Legea nr. 36/1995 conțin dispoziții cu privire la întocmirea testamentului. Astfel, testatorul va dicta notarului dispozițiile sale de ultimă voință, acesta le va consemna, iar apoi testatorul va lua cunoștință de conținutul actului fie prin intermediul notarului care i-l citește, fie prin citirea lui directă, îndeplinirea acestor formalități trebuind să fie menționate expres de notar.

După ce va lua cunoștință de conținutul testamentului redactat în condițiile de mai sus de notar, testatorul va trebui să declare că este de acord cu conținutul său și să și-l însușească prin semnarea lui. Semnătura testatorului atestă faptul că acesta și-a însușit conținutul actului pe care este pusă, adică faptul că actul este conform voinței sale^[1], iar semnătura notarului sau a martorilor, dacă este cazul, asigură, pe de o parte, identificarea acestora, iar pe de altă parte, atestă sinceritatea actului respectiv^[2].

Ceea ce este important este ca semnătura testatorului să permită identificarea acestuia^[3], chiar dacă nu reproduce exact semnătura corectă și obișnuită a dispunătorului^[4]. Spre deosebire de testamentul olograf, testamentul autentic poate fi încheiat chiar și de persoanele care din cauza bolii, a infirmității sau a neștiinței de carte nu pot semna testamentul, notarul făcând mențiune despre cauza imposibilității de a semna, aceasta trebuind să fie citită

[1] H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 112, nr. 315.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 267, nr. 1354.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 316, nr. 384.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 713.

testatorului în prezența a doi martori, ea ținând loc de semnătură [art. 1045 alin. (1) NCC și art. 94 alin. (1)-(3), art. 96 din Legea nr. 36/1995].

În cazul în care testatorul declară că nu știe să semneze, iar declarația se dovedește ulterior a fi falsă, aceasta echivalează cu refuzul de a semna actul^[1]. De asemenea, testamentul autentic purtând în loc de semnătură a testatorului o simplă parafă, fără menținea că testatorul nu poate sau nu știe să semneze, nu este valabil^[2].

Pentru cazul persoanelor cu handicap (surdo-mut sau nevăzător), art. 1045 alin. (2)-(4) NCC și art. 94 alin. (6)-(9), art. 95 din Legea nr. 36/1995 conțin prevederi speciale detaliate în legătură cu luarea consimțământului la încheierea testamentului autentic^[3].

624. Testamentul întocmit conform legii este aprobat de notar printr-o rezoluție pusă pe cererea de autentificare, iar autentificarea în sine se face printr-o încheiere care, pe lângă mențiunile prevăzute la art. 83 din Legea nr. 35/1995 (sediul biroului notarial, numărul încheierii, data întocmirii etc.), va cuprinde constatarea că s-a luat consimțământul testatorului și că înscrisul a fost semnat de testator (și de martori, atunci când este cazul), actul fiind semnat și parafat în final și de notar [art. 93 alin. alin. (9)-(11) din Legea nr. 36/1995].

625. În conformitate cu dispozițiile art. 1046 teza I NCC, „în scop de informare (...), notarul care a autentificat testamentul are obligația să îl înscrie, de îndată, în Registrul notarial național ținut în format electronic”. Teza a II-a a aceluiași text de lege prevede că „informații cu privire la existența unui testament se pot da numai după decesul testatorului”. Așadar, existența testamentului (cu datele de autentificare), nu și a conținutului său, se înregistrează în registrul notarial național, dar datele despre existența sa nu sunt aduse la cunoștința nimănui^[4], fiind posibil ca testatorul să-și revoce sau să-și modifice testamentul inițial, relevanță din punct de vedere juridic având doar *ultimele* dispoziții testamentare. Numai după data decesului dispunătorului, la cererea persoanelor care justifică un interes (moștenitorii legali, legatarii sau executorii testamentari) vor putea primi informații cu privire la *existența* testamentului, însă date despre *cuprinsul* testamentului nu vor putea fi obținute decât de la notarul instrumentator care păstrează în arhiva sa un exemplar al celui testament.

III. Forța probantă a testamentului autentic

626. Testamentul autentic are aceeași forță probantă ca orice alt act notarial. Așadar, în privința mențiunilor făcute de notar pe baza propriilor sale constatări în temeiul atribuțiilor sale specifice (locul întocmirii testamentului, data acestuia, identitatea testatorului, voința declarată a acestuia etc.), testamentul autentic face credință până la *înscrierea în fals*, însă în privința declarațiilor făcute de testator (de exemplu, faptul că nu știe să scrie) sau a afirmațiilor făcute de notar în afara atribuțiilor sale legale și a posibilităților sale concrete de verificare (cum ar fi mențiunea faptului că testatorul este în deplinătatea facultăților mentale), testamentul autentic face credință doar până la *proba contrară* (art. 270 NCPC și art. 99 din Legea nr. 36/1995).

^[1] F. RUEL, *Note Cass.* 1-re civ., 23 mai 1995, *Recueil Dalloz* nr. 15/1996, p. 211.

^[2] J. PATARIN, *Obs.*, *RTD civ.* nr. 3/1995, p. 672.

^[3] Pentru detalii, a se vedea: N. LAURENT-BONNE, *Le testament du sourd-muet. Perspectives historico-compartives*, *RTD civ.* 2013, p. 797 și urm.; D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu sub art. 94*, în I.-F. POPA, A.-A. MOISE (coord.), *op. cit.*, p. 423 și urm.

^[4] Fiind un act juridic *mortis causa*, testamentul nu produce niciun efect în timpul vieții dispunătorului, astfel încât aducerea sa la cunoștința publicului este lipsită de interes, atât timp cât nu a survenit decesul dispunătorului.

§2. Testamentele privilegiate

627. Pentru anumite situații neobișnuite, ieșite din tiparele vieții curente, când testatorul nu putea recurge la testamentul autentic obișnuit, art. 868-884 C. civ. 1864 prevedea posibilitatea testatorului de a dispune prin anumite forme simplificate de testamente autentice, numite din această cauză testamente privilegiate. Forma olografă a testamentului rămânea fără îndoială și în aceste situații la dispoziția dispunătorului.

Testamentele privilegiate reglementate de Codul civil de la 1864 se refereau la: testamentul militarilor, testamentul făcut în timp de boală contagioasă și testamentul făcut pe mare (maritim)^[1]. Reglementarea fiind desuetă, a fost reformulată și actualizată de noul Cod civil.

2.1. Testamentele privilegiate reglementate de noul Cod civil

628. Articolul 1047 NCC reglementează următoarele situații excepționale în care pot fi încheiate testamente privilegiate:

- în caz de epidemii, catastrofe, războaie sau alte asemenea împrejurări excepționale, testamente care pot fi instrumentate de un „funcționar competent al autorității civile locale” [lit. a)];

- în cazul unei călătorii la bordul unei nave maritime sau fluviale, ori la bordul unei aeronave, testamente care pot fi instrumentate de comandantul navei sau aeronavei sau de înlocuitorul acestuia [lit. b)];

- în cazul militarilor sau angajaților ori prestatorilor de servicii civili ai forțelor armate ale României care se află în misiune și nu se pot adresa unui notar public, testamente care pot fi instrumentate de comandantul unității militare sau de înlocuitorul acestuia [lit. c)];

- în cazul bolnavilor internați într-o instituție sanitară în care notarul public nu are acces (cum este, de exemplu, cazul unui spital de boli infecțioase sau aflat în carantină), testamente care pot fi instrumentate de directorul, medicul șef al instituției sanitare sau medicul șef al serviciului, ori, în lipsa acestora, de medicului de gardă [lit. d)].

2.2. Formele comune tuturor testamentelor privilegiate

629. În toate aceste cazuri, testamentul va fi întocmit în mod obligatoriu în prezența a doi martori, fiind semnat de testator, de agentul instrumentator și de martori, sub sancțiunea nulității absolute [art. 1047 alin. (2)-(4) NCC].

2.3. Caducitatea testamentelor privilegiate

630. Testamentele privilegiate, spre deosebire de cele ordinare, nu au decât o valabilitate limitată în timp, devenind caduce în termen de 15 zile de la data când condițiile excepționale au încetat, iar dispunătorul ar fi putut să testeze în una dintre formele ordinare de testamente [art. 1048 alin. (1) teza I NCC], cu excepția dispozițiilor de recunoaștere a unui copil care rămân valabile [art. 1048 alin. (2) NCC]. Termenul de 15 zile se suspendă dacă testatorul a ajuns într-o stare în care nu îi este cu putință să testeze [art. 1048 alin. (1) teza a II-a NCC].

^[1] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 207 și urm., nr. 267 și urm.

2.4. Forța probantă a testamentelor privilegiate

631. În privința constatărilor personale ale agentului instrumentator, testamentele privilegiate au forță probantă până la înscrierea în fals, iar în privința mențiunilor făcute pe baza declarațiilor dispunătorului în cuprinsul testamentului, forța lor probantă este până la dovada contrară în condițiile dreptului comun.

§3. Testamentele simplificare referitoare la sumele de bani, valori sau titluri de valoare depuse la instituții specializate

632. În conformitate cu dispozițiile art. 1049 NCC sunt valabile dispozițiile testamentare cu privire la sume de bani, valori (bijuterii, opere de artă, manuscrise etc.) sau titluri de valoare (acțiuni, obligațiuni etc.) depuse la instituțiile specializate, care au fost adoptate de dispunător cu respectarea condițiilor de formă prevăzute de legile speciale aplicabile acestor instituții.

Actul normativ care reglementează în prezent condițiile de formă la care fac trimitere dispozițiile noului Cod civil mai sus evocate este Ordinul nr. 1903/C/2011 al Ministrului Justiției.

În esență, dispoziția testamentară, care este o anexă la convenția încheiată cu instituția depozitară, sub sancțiunea nulității absolute, constă în completarea olografă a formularului anexă la Ordinul nr. 1903/C/2011, semnat și datat de dispunător, putând avea ca obiect numai sumele de bani, valorile sau titlurile de valoare depuse la instituția respectivă, nu și la o altă instituție (art. 1 și art. 2 din Ordinul nr. 1903/C/2011). Dispoziția testamentară este valabilă numai dacă formularul a fost completat de dispunător în prezența a doi funcționari ai instituției depozitare, special împuterniciți în acest scop, care vor semna contractul de depozit în numele instituției depozitare [art. 4 alin. (1) din Ordinul nr. 1903/C/2011].

Dacă dispunătorul nu poate completa olograf formularul care conține dispoziția testamentară, va fi îndrumat să încheie un testament autentic [art. 2 alin. (3) din Ordinul nr. 1903/C/2011].

Instituția depozitară are obligația de a comunica dispoziția testamentară ori, după caz, de modificare sau de revocare a acesteia Uniunii Naționale a Notarilor Publici pentru a fi înscrisă în Registrul național (art. 5 din Ordinul nr. 1903/C/2011).

633. Din cele de mai sus rezultă că este vorba de o formă aparte de testament, pe de o parte, pentru că se realizează cu formalități care îi sunt specifice, iar pe de altă parte pentru că un asemenea testament nu poate avea ca obiect decât sumele de bani, valorile sau titlurile de valoare depuse la instituția specializată cu care s-a încheiat contractul de depozit, fiind vorba așadar de dispoziții care nu pot fi decât cu titlu particular, iar nu și universal sau cu titlu universal.

§4. Testamentul internațional

4.1. Generalități

634. Convenția de la Washington din 26 octombrie 1973 privitoare la legea uniformă asupra formei testamentului internațional, elaborată sub egida UNIDROIT (Institutul internațional pentru unificarea dreptului privat), conține în anexă o lege materială uniformă

reglementând o formă nouă de testament susceptibilă de a fi admisă în dreptul intern al tuturor țărilor care ratifică această Convenție^[1]. Deși nu a fost încă ratificată de România (nefăcând deci în prezent parte din dreptul nostru intern), reglementarea prezintă interes atât din perspectiva unei viitoare ratificări, cât și din perspectiva cunoașterii de către juriștii români a acestei noi forme de testament cu care se pot întâlni în activitatea lor practică.

635. Testamentul internațional este o formă nouă de testament care se adaugă formelor cunoscute deja (olografă, autentică și mistică). În esență, este vorba de o formă simplificată de testament mistic (secret).

636. Denumirea de „internațional” a acestui testament este într-un anumit sens înșelătoare, căci utilizarea acestei forme de testament nu implică în niciun fel ca succesiunea la care se referă să conțină elemente de extraneitate (străin testând în altă țară, bunuri situate în țări diferite etc.), fiind posibil ca testamentul să privească o succesiune eminentamente internă (lipsită de elemente de extraneitate)^[2].

Pe de altă parte, utilizarea acestei forme de testament nu este obligatorie în cazul succesiunilor cu elemente de extraneitate^[3]. Ea poate fi așadar aleasă în ordinea strict internă și ocolită în ordinea internațională, denumirea privind „nu atât circumstanțele testamentului, ci sursele regulilor (o convenție internațională) definind acest testament și această formă”^[4].

Dezideratul acestei reglementări este foarte simplu și rezultă chiar din preambulul Convenției de la Washington, unde se arată că aceasta a fost adoptată „pentru a asigura într-o mai mare măsură respectul actelor de ultimă voință prin stabilirea unei forme suplimentare de testament (...) a cărei întrebuițare va reduce necesitatea cercetării legii aplicabile”. Realizarea acestui deziderat presupune însă ratificarea Convenției de un număr cât mai mare de state.

4.2. Formalitățile cerute de legea uniformă

637. Fiind o formă simplificată de testament mistic (secret), testamentul internațional parcurge două faze de elaborare: faza redactării (i) și faza prezentării unei autorități (ii).

(i) Faza redactării. Testamentul trebuie să fie redactat în scris, fie de către testator, fie de către o altă persoană, în orice limbă, fie cu mâna, fie cu mijloace mecanice (art. 3 din Legea uniformă).

Dacă testamentul are mai multe foi, acestea trebuie să fie numerotate (art. 6.2 din Legea uniformă).

(ii) Faza prezentării testamentului persoanei abilitate. Testatorul trebuie să declare înaintea a doi martori și a unei persoane abilitate a instrumenta că documentul, a cărui substanță nu este ținut să îl divulge, este testamentul său și că îi cunoaște conținutul (art. 4 din Legea uniformă). Franța a desemnat ca persoane abilitate a instrumenta notarii publici, pe teritoriul țării, și agenții diplomati și consulari în străinătate. În ceea ce îi privește pe martori, aceștia trebuie să întrunească condițiile cerute de legea în temeiul

^[1] Pentru dezvoltări, a se vedea M.-L. REVILLARD, *Une nouvelle forme de testament: le testament international*, Defrénois 1995, art. 36021.

^[2] M.-L. REVILLARD, *op. cit.*, nr. 3.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 322, nr. 394-1.

^[4] M. GRIMALDI, *Libéralités*, *cit. supra*, p. 293, nr. 1384.

căreia a fost desemnată persoana abilitată să instrumenteze testamentul, calitatea de străin neconstituind un obstacol pentru aceasta (art. V din Convenție).

Testatorul trebuie să semneze testamentul în prezența persoanei abilitate și a martorilor sau, dacă l-a semnat înainte, să recunoască și să confirme că semnătura îi aparține (art. 5.1 din Legea uniformă). Dacă testatorul este în incapacitate de a semna, va arăta cauza persoanei abilitate, care va face mențiune pe testament despre aceasta (art. 5.2 din Legea uniformă). Testamentul, sub sancțiunea nulității, trebuie să fie semnat de testator la sfârșit, dar dacă se întinde pe mai multe pagini va trebui să fie semnat pe fiecare dintre acestea ori dacă este în incapacitate de a semna, de persoana care semnează în numele său ori de persoana abilitată (art. 6 din Legea uniformă)^[1]. Dacă legea în virtutea căreia a fost desemnată persoana abilitată permite ca testamentul să fie semnat de un mandatar în locul testatorului (lucru pe care legea franceză și legea română nu îl îngăduie), testamentul va fi semnat de acest mandatar. Martorii și persoana abilitată vor semna testamentul în prezența testatorului (art. 5.3 din Legea uniformă), la sfârșitul acestuia (art. 6.1 din Legea uniformă), iar dacă testamentul conține mai multe pagini acesta va trebui să fie semnat pe fiecare din acestea sub sancțiunea nulității.

Persoana abilitată va menționa la sfârșitul testamentului data la care ea l-a semnat, aceasta fiind data testamentului, iar nu cea la care testatorul și-a redactat testamentul și pe care a menționat-o, eventual, în cuprinsul testamentului propriu-zis (art. 7 din Legea uniformă). În lipsă, proba datei poate fi făcută prin orice mijloc de probă^[2].

Persoana abilitată trebuie să îl întrebe pe testator dacă dorește să se exprime asupra modalității de conservare a testamentului (art. 8 din Legea uniformă), iar dacă nu primește misiunea de a-l conserva chiar ea, îl va remite testatorului^[3].

638. Un atestat redactat de persoana abilitată va confirma respectarea regulilor prescrite de Legea uniformă (art. 9). Atestatul va fi redactat în două exemplare, dintre care unul va fi atașat testamentului propriu-zis. În orice caz, unul dintre exemplarele atestatului rămâne la persoana abilitată, fie că este vorba de cel atașat testamentului, dacă a fost desemnată să conserve acest act, fie de celălalt exemplar, în caz contrar. La data decesului, atestatul va permite o mai bună informare a moștenitorilor asupra existenței testamentului^[4]. În plus, în lipsa probei contrare, atestatul dovedește validitatea formală a testamentului în sensul Legii uniforme (art. 12). Important este faptul că atestatul rămâne un act exterior testamentului, lipsa acestuia sau neregularitatea lui neinfluențând validitatea actului de ultimă voință al defunctului (art. 13 din Legea uniformă).

4.3. Sancțiunile nerespectării formalităților prevăzute de Legea uniformă

639. Potrivit Legii uniforme, unele dintre formalitățile prevăzute de aceasta sunt instituite sub sancțiunea nulității absolute, categorii în care se includ: necesitatea redactării testamentului în scris, intervenția persoanei abilitate și a martorilor, declarația testatorului că testamentul este al său și că îi cunoaște conținutul, semnătura testatorului, a persoanei abilitate și a martorilor (art. I.1).

[1] Cass. 1-re civ., 10 oct. 2012, Recueil Dalloz 2012, p. 2448.

[2] M. NICOD, *Formalisme des testaments*, cit. supra, p. 862, nr. 321.163; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 324, nr. 394-2.

[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 294, nr. 1386.

[4] M.-L. REVILLARD, op. cit., nr. 11.

Testamentul nul ca testament internațional poate fi valabil ca altă formă de testament, dacă întrunește condițiile cerute de lege pentru aceasta (art. 1.2 din Legea uniformă). Este vorba de așa numita *conversiune prin reducere*, prin care, de exemplu, un testament scris, semnat și datat de testator nul ca testament internațional pentru incapacitatea martorilor poate fi valabil ca testament olograf^[1].

Nerespectarea celorlalte formalități prevăzute de Legea uniformă (atestatul prevăzut la art. 9, locul semnăturii prevăzute la art. 6.1, numerotarea și semnarea fiecărei pagini conform art. 6.2 sau datarea testamentului confirm art. 7) nu atrag nevalabilitatea testamentului.

4.4. Revocarea testamentului internațional

640. Testamentul internațional „este supus regulilor ordinare de revocare a testamentelor” (art. 14), ceea ce înseamnă că poate fi revocat în aceleași condiții ca un testament obișnuit, chiar și printr-un testament ulterior, indiferent dacă acesta este tot unul internațional sau nu^[2].

4.5. Forța probantă

641. Testamentul internațional, asemenea testamentului mistic (secret), face credință până la proba contrară în privința mențiunilor cuprinse în testamentul propriu-zis și până la înscrierea în fals în privința mențiunilor făcute de persoana abilitată în cuprinsul atestatului.

Capitolul III. Regulile de interpretare a testamentelor

Secțiunea 1. Situația sub regimul Codului civil de la 1864

642. Act de ultimă voință a defunctului, testamentul, mai ales cel olograf, este adesea redactat de persoane fără pregătire juridică și fără îndrumare de specialitate sau, chiar și cel autentic, în condiții dramatice pentru testator (din cauza vârstei, a bolii, a iminenței morții și angoasei acesteia etc.). De aceea, nu de puține ori, testamentele sunt insuficient de clare, punând probleme de interpretare în prezența unor interese și susțineri contrare din partea succesibililor^[3].

Codul civil de la 1864 nu conținea reguli generale de interpretare a testamentelor, ci doar o dispoziție specială care se referă la legatul unui bun nedeterminat de gen care preciza că „însărcinatul cu legatul nu este obligat a da un lucru de calitate cea mai bună, nu poate oferi însă nici lucrul cel mai rău” (art. 908).

Practica judiciară și doctrina au fost cele care, în aceste condiții, au conturat câteva reguli de interpretare a testamentelor.

643. Ținta interpretării testamentelor era (și este) cercetarea voinței reale a testatorului^[4]. Această sarcină revine instanțelor de fond, fără însă ca, sub cuvânt că se interpretează

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 295, nr. 1386 bis.

[2] *Idem*, nr. 1387.

[3] Așa cum pătrunzător observa LA BRUYERE, *Les caractères*, XIV. 56, „muribunzii care vorbesc în testamentele lor pot să se aștepte să fie ascultați ca oracolele; fiecare le va trage de partea lui și le va interpreta în maniera sa, va să zică după dorințele sau interesele sale”.

[4] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 258, nr. 504.

testamentul, să se ajungă la denaturarea voinței defunctului. Asemenea convențiilor (art. 977 C. civ. 1864), testamentul se interpreta nu după sensul literal al termenilor utilizați, ci după voința testatorului^[1].

Testamentul fiind un act solemn, care impunea *ad validitatem* ca voința dispunătorului să îmbrace formele anume prevăzute de lege, interpretarea trebuia să pornească întotdeauna de la elementele intrinseci ale actului, de la conținutul său, admitându-se însă posibilitatea ca, în completare, în caz de nevoie, să se poată recurge și la elementele extrinseci testamentului (cum ar fi: alte înscrisuri, personalitatea testatorului, starea patrimoniului dispunătorului, relațiile dispunătorului cu familia lui sau cu legatarul, uzurile locale etc.)^[2]. Dar, „acestea (elementele extrinseci – n.n., D.C.) nu sunt totuși decât adjuvante pentru a interpreta o voință exprimată prin testament”^[3].

Dacă un testament era susceptibil de o interpretare în sensul că nu este valabil și o alta în sensul că este valabil, se va interpreta în acest din urmă sens (*potius ut valeat quam ut pereat*), art. 978 C. civ. 1864 referitor la contracte aplicându-se prin analogie^[4]. Astfel, dacă exista o incertitudine (dubiu) în privința instituirii unui legatar, testamentul se interpreta în favoarea legatarului (adică a existenței legatului) și deci contra celor ținuiți la plata lui (de regulă, moștenitorii legali)^[5]. Dacă însă incertitudinea nu se referea decât la întinderea legatului, iar nu la însăși existența acestuia, interpretarea se făcea în favoarea celor ținuiți la plata legatului, deci contra legatarului, aplicându-se prin analogie dispozițiile art. 983 C. civ. 1864, conform cărora, în caz de îndoială, convenția se interpretează în favoarea debitorului, adică a celui ținut la plată^[6].

Testamentul fiind un act *mortis causa*, producând efecte doar la data deschiderii moștenirii, la interpretarea acestuia se aveau în vedere dispozițiile legale și situația (patrimonială, familială) de la această dată, iar nu cele de la data întocmirii sale^[7].

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 337.

[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 538, nr. 1306; R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 10, 1997, p. 6, nr. 17; M. GRIMALDI, *Libéralités, cit. supra*, p. 379; Cass. 1-re civ., 8 déc. 1998, JCP (IV 1205) nr. 4/1999, p. 244.

[3] J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 1/2000, p. 147. În speța comentată, testatorul desemnase eronat legatarul prin denumirea de „asociația Sansouire”, în loc de „fundăția Sansouire”, eroare care a putut fi îndreptată de instanța chemată să interpreteze testamentul pe baza unui document semnat de defunct ulterior testamentului care preciza denumirea corectă a legatarii.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 171-173; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 260, nr. 505.

[5] R. LE GUIDE, *op. cit.*, p. 6, nr. 17.

Așa s-a reținut, de pildă, ipoteza în care debitorul unei sume de bani face un testament în favoarea creditorului pentru aceeași sumă. În dreptul francez, art. 1023 C. civ. prevede în mod expres că legatul nu este considerat a fi făcut pentru stingerea creanței. Sub regimul Codului civil de la 1864, care nu a reprodus acest text, soluția era aceeași în temeiul interpretării testamentului în sensul că a fost făcut pentru a face o liberalitate (art. 978 C. civ. 1864), iar nu pentru a stinge creanța, aceasta rămânând datorată (D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 177-178). Art. 1039 alin. (3) NCC consacră expres această soluție, stipulând că „legatul în favoarea creditorului nu este prezumat a fi făcut în compensația creanței sale”.

[6] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 173; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 260, nr. 505; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 379.

[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 380.

În sensul că interpretarea testamentului nu s-ar putea face decât numai și numai în conformitate cu ceea ce a dorit testatorul, a se vedea PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 258, nr. 504.

Este însă interesant de semnalat faptul că printr-o hotărâre a Curții Europene a Drepturilor Omului s-a decis că la interpretarea unui testament trebuie să se țină seama și de faptul că acesta nu poate produce efecte contrare dreptului intern și Convenției astfel cum sunt interpretate acestea la data deschiderii moștenirii (CEDH, 13 iulie 2004, cererea nr. 69498/01, *Pla și Puncernau c. Andora*). În speță, în anul 1939,

Secțiunea a 2-a. Interpretarea testamentelor în lumina noului Cod civil

644. Articolul 1039 NCC nu face decât să enunțe expres regulile deja recunoscute anterior doctrinar și jurisprudențial în privința interpretării testamentelor.

Astfel, preluând concepțiile practicii judiciare și ale doctrinei anterioare, art. 1039 alin. (1) NCC prevede că „regulile de interpretare a contractelor sunt aplicabile și testamentelor, în măsura în care sunt compatibile cu caracterele juridice ale acestuia”. Mai exact, interpretarea se va face în concordanță cu dispozițiile art. 1266-1269 NCC.

Printre principalele reguli de interpretare aplicabile în materie testamentară, regăsim regula potrivit căreia interpretarea se face după voința reală a testatorului, nu după sensul literal al termenilor utilizați [art. 1266 alin. (1) NCC], regula potrivit căreia „clauzele se interpretează în sensul în care pot produce efecte, iar nu în sensul în care nu ar putea produce niciunul” [art. 1268 alin. (3) NCC], precum și regula potrivit căreia „dacă, după aplicarea regulilor de interpretare, contractul (testamentul – n.n., D.C.) rămâne neclar, acesta se interpretează în favoarea celui care se obligă (a celui ținut la plata legatului – n.n., D.C.)” [art. 1269 alin. (1) NCC].

testatoarea a dispus printr-o substituție fideicomisară ca obiectul legatului să revină instituitului desemnat de ea la data întocmirii testamentului, iar la decesul acestuia legatul să revină „unui fiu sau nepot al său născut dintr-o căsătorie legitimă și religioasă (s.n., D.C.)”, dar cum instituitul s-a căsătorit, dar neavând copii naturali, a adoptat un copil, problema care s-a pus a fost dacă acest copil adoptat poate moșteni sau nu obiectul legatului. Instanța Supremă andorează a refuzat celui în cauză dreptul de a primi legatul cu motivarea că voința testatoarei trebuie raportată la cadrul juridic din anii 1939-1949 (perioada de timp scursă de la data testamentului până la data decesului testatoarei), conform căruia copilul adoptiv era exclus de la fideicomisul familial, neavând decât un drept de moștenire legală la averea adoptatorului. Fiind sesizată cu o cerere, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pe temeiul dispozițiilor art. 8 (respectul vieții private și de familie) și art. 14 (interzicerea discriminării) din Convenție, a condamnat statul pârât pentru discriminarea copilului adoptiv, consacrând astfel o interpretare „evolutivă” a testamentului [CEDH, 13 juill. 2004, *Note E. POISSON-DROCOURT*, Recueil Dalloz nr. 27/2005, p. 1832 și urm.; J. MARGUENAUD, *Obs.* (aprobativă), RTD civ. 2004, p. 804; M. NICOD, *Ods.* (critică), Recueil Dalloz nr. 31/2005, p. 2124].

TITLUL VI

PRINCIPALELE DISPOZIȚII TESTAMENTARE

645. Principalele dispoziții testamentare, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1035 NCC, sunt cele referitoare la legate (Capitolul I), dezmorșeniri (Capitolul II) și la execuțiunea testamentară (Capitolul III).

Capitolul I. Legatele

646. Așa cum am văzut (*supra* nr. 571-574), testamentul este un act unilateral, personal și revocabil prin care testatorul dispune, pentru timpul încetării sale din viață, de „patrimoniul succesoral” sau de „bunurile care fac parte din acesta” [art. 1035 alin. (1) NCC]. Dispozițiile testamentare referitoare la patrimoniul succesoral (ca întreg sau ca o fracțiune din întreg) sau la anumite bunuri din acesta se realizează prin intermediul legatelor^[1].

Legatele trebuie să aibă desemnate un obiect (Secțiunea 1) și un beneficiar (Secțiunea a 2-a). Ele pot fi afectate de anumite cauze de ineficacitate (Secțiunea a 3-a), care atunci când survin pun problema destinației bunurilor care au format obiectul lor (dreptul de acrescământ) (Secțiunea a 4-a).

Secțiunea 1. Obiectul legatelor

647. După obiectul lor, conform dispozițiilor art. 1054 alin. (1) NCC, legatele pot fi universale (§1), cu titlu universal (§2) sau particulare (§3).

Desigur, nimic nu împiedică pe testator ca, prin același testament sau prin testamente succesive, să lase numai legate de un anumit fel sau de mai multe feluri, uneia și aceleiași persoane^[2] sau unor persoane diferite, ceea ce impune și analizarea problemei pluralității de legate (§4).

§1. Legatul universal

1.1. Elementul definitoriu – conferirea vocației eventuale la întregul patrimoniu succesoral

648. Articolul 1055 NCC precizează că „legatul universal este dispoziția testamentară care conferă uneia sau mai multor persoane vocația la întreaga moștenire”.

^[1] Noțiunea de *legat* (*legs*, în franceză) desemnează ceea ce lasă defunctul (prin voința sa) unei persoane la deschiderea moștenirii. Ea nu provine de la verbul „a lega” (a obliga), ci de la verbul „a lăsa” (*laisser*), desemnând *lăsămîntul* (*lais* sau *lès* din vechiul drept francez) (M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 17, nota 1).

Unii autori au susținut că noțiunea vine de la cuvîntul *lex* (lege), „fiindcă este făcut în termeni imperativi” (D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 2, p. 150, nota 4).

^[2] În sensul că unui legatar universal i se pot lăsa și legate particulare, a se vedea Cass. 1-re civ., 25 mars 1981, *Megacode. Code civil 2007, cit. supra*, p. 738, nr. 6 de sub art. 1003.

„Vocația la întreaga moștenire” este o *chemare, o aptitudine de a dobândi întreaga moștenire*, dar care nu se confundă nicidecum cu *obținerea efectivă a tuturor bunurilor succesoriale*. Într-adevăr, chiar din textul art. 1055 NCC rezultă că legatul universal poate fi lăsat „uneia sau mai multor persoane”, ceea ce înseamnă că, în principiu, atunci când vocația este conferită pentru două sau „mai multe persoane”, aceste persoane împart între ele în mod egal patrimoniul succesoral, dreptul fiecărui legatar comprimând drepturile celorlalți, fără însă a se anihila unul pe celălalt, astfel încât dacă unul dintre legatarii instituiți nu poate primi legatul (fiind într-o situație de incapacitate, ori dacă în raport cu acesta legatul este ineficace pentru un motiv oarecare), partea ce i s-ar fi cuvenit din moștenire va profita celorlalți legatari universali în virtutea vocației acestora la întregul patrimoniu succesoral care rămâne intactă.

649. Emolumentul (folosul efectiv) al unora sau chiar al tuturor bunurilor^[1] care fac parte din masa succesorală poate reveni unei/unor alte persoane decât legatarul universal, cum se întâmplă atunci când există:

- moștenitori rezervatari care culeg rezerva succesorală, legatarului universal revenindu-i doar coticăta disponibilă a moștenirii^[2];
- legatari particulari instituiți individual pentru unele sau chiar pentru toate bunurile succesoriale (pentru fiecare în parte)^[3];
- ori atunci când activul succesoral este consumat în tot sau în parte pentru plata pasivului succesoral la care legatarul universal este ținut conform dispozițiilor art. 1155 alin. (1) NCC^[4].

În toate aceste cazuri însă, ineficacitatea titlurilor celor care beneficiază într-un fel sau altul de emolumentul bunurilor succesoriale (cum ar fi, de pildă, nedemnitatea, renunțarea la moștenire, ori decăderea din dreptul de opțiune succesorală a rezervatarilor, ineficacitatea unuiu sau altuia dintre legatele particulare, prescripția dreptului la acțiune pentru plata unei datorii succesoriale etc.) va profita legatarilor universali în virtutea vocației, chemării lor la întregul patrimoniu succesoral.

Prin urmare, se poate conchide că legatul universal conferă doar o vocație, o chemare, o posibilitate *eventuală* de a culege întreaga moștenire, iar nu drepturi *efective* la bunurile succesoriale^[5]. Altfel spus, el se caracterizează „nu prin aceea că legatarul *primește* (s.n., D.C.), ci prin aceea că testamentul îi conferă, anume, *vocația de a primi* (s.n., D.C.)”^[6] toate bunurile din patrimoniul succesoral.

650. Legatarul căruia testatorul îi lasă prin testament toate bunurile sale numindu-le pe fiecare în parte, fără a-i conferi vocație la patrimoniul succesoral ca întreg, nu este un legat universal, ci o sumă de legate particulare, ceea ce demonstrează că poate exista emolument maxim fără legat universal^[7]. Invers, poate exista emolument diminuat sau chiar

^[1] Cel puțin teoretic, poate exista legat universal valabil fără niciun emolument pentru legatar. Un astfel de legat ar putea pune probleme de interpretare, în sensul dacă nu cumva cel instituit „legatar universal” fără emolument nu este în realitate un simplu executor testamentar însărcinat să aducă la îndeplinire ultima voință a defunctului prin plata legatelor particulare și a datoriilor succesiunii care consumă întregul activ, iar nu o veritabilă persoană gratificată de defunct.

^[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 233, nr. 142.

^[3] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1003*, 2000, p. 2, nr. 3 și p. 4, nr. 12.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 276, nr. 341.

^[5] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 766, nr. 611.

^[6] Cass. 1-re civ., 25 mars 1981, *loc. cit. supra*.

^[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 344, nr. 1455.

lipsă de emolument, dacă, de pildă, testatorul a instituit un legatar universal și unul sau mai mulți legatari particulari, ale căror legate, conferind proprietatea efectivă a bunurilor care formează obiectul acestora, diminuează sau chiar anihilează în mod corespunzător emolumentul legatarului universal. În esență așadar, vocația la întregul patrimoniu succesoral nu se confundă cu drepturile efective asupra bunurilor succesoriale.

651. Pe de altă parte însă, considerat ca fiind un continuator al persoanei defunctului, legatarul universal are vocația de a primi nu numai elementele patrimoniale ale succesiunii, ci și cele extrapatrimoniale, care, prin excepție, se transmit pentru cauză de moarte, așa cum este cazul dreptului moral de autor, iar aceasta chiar și în prezența unor moștenitori rezervatari ai defunctului, care, au drepturi doar asupra rezervei, aceasta referindu-se exclusiv la drepturile de natură patrimonială, nu și la cele nepatrimoniale, în legătură cu care nu se poate pune problema reducățiunii^[1].

1.2. Formule de desemnare a legatarilor universali

652. Din punct de vedere legal nu există nicio formulă sacramentală pentru instituirea unui legatar universal. Așadar, afară de cazul în care testatorul utilizează referitor la persoana gratificată formulele consacrate de „legatar universal” sau de „ereditate instituit” (este vorba de conotația modernă a sintagmei, iar nu de conotația pe care instituirea de ereditate o avea în dreptul roman), desemnarea legatarului universal poate fi făcută cu orice formulă din care reiese vocația legatarului la întregul patrimoniu succesoral.

Chiar dacă formula utilizată este improprie (de exemplu, legatarul este desemnat ca fiind „executor testamentar”), prin interpretarea voinței dispunătorului, se poate ajunge la concluzia că este vorba de un legat universal, reciproca fiind și ea valabilă, prin interpretarea voinței defunctului putându-se ajunge la concluzia că prin formula „legatar universal” dispunătorul a înțeles în realitate să desemneze un executor testamentar^[2].

653. În practica judiciară și în doctrină, sunt considerate universale:

(i) *legatul tuturor bunurilor mobile și imobile*^[3], căci, potrivit art. 536 NCC, „bunurile sunt mobile sau imobile”, ceea ce înseamnă că vocația pe care o conferă este la totalitatea bunurilor defunctului, succesiunea neputând cuprinde alte bunuri. Este considerat sinonim termenul de legat al „întregii averi”^[4]. Legatul „întregii averi” este universal numai atunci când se referă la averea din momentul deschiderii moștenirii, iar nu și cel referitor doar la averea din momentul încheierii testamentului, deoarece acesta din urmă nu conferă vocație legatarului și la bunurile dobândite de testator între data testamentului și momentul deschiderii moștenirii^[5], ci doar la cele aflate în patrimoniul său la momentul testamentului, fiind așadar un legat particular;

(ii) *legatul nudei proprietăți a tuturor bunurilor succesoriale*, deoarece nuda proprietate are vocația nu numai de a dobândi la stingerea uzufructului elementele care i-au dezmembrat proprietatea (*usus și fructus*), aceasta devenind astfel deplină, dar și dreptul de a dobândi,

^[1] Cass.1-re civ., 17 dec. 1996, *Note J. RAVANAS*, Recueil Dalloz nr. 34/1997, pp. 445-448; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1998, pp. 448-450; Cass. 1-re civ., 25 mars 2010, *Obs. E. POULIQUEN*, R.L.D.C. nr. 71/2010, p. 51.

^[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 189; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1003, cit. supra*, p. 5, nr. 19.

^[3] Trib. Suprem, în completul de 7 judecători, dec. nr. 4/1984, CD 1984, p. 68.

^[4] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1003, cit. supra*, p. 6, nr. 23.

^[5] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 559-560, nr. 1354.

chiar și pe timpul dreptului de uzufruct, nuda proprietate a bunurilor care, eventual, reintră în masa succesorală (cum ar fi, de exemplu, cazul revocării unui legat pentru ingratitudine);

(iii) legatul *cotităţii disponibile a moştenirii*, întrucât dă dreptul legatarului să culegă întreaga moştenire lăsată de defunct dacă nu există rezervatari sau dacă aceştia renunţă la moştenire, sunt nedemni ori au primit de la defunct în timpul vieţii acestuia donaţii nescutite de raport care acoperă rezerva lor succesorală^[1]. Se impune precizarea că acest legat este universal doar în ipoteza în care testatorul nu a limitat în niciun fel întinderea vocaţiei legatarului, căci dacă din interpretarea voinţei dispunătorului rezultă că l-a gratificat pe legatar doar cu procentul reprezentând cotitatea disponibilă a moştenirii în raport cu data actului de dispoziţie (de exemplu, dispune ca legatarul să primească din moştenire cotitatea disponibilă de 1/2, întrucât are trei copii a căror rezervă este de 1/2), caz în care vocaţia lui nu mai este la întregul patrimoniu succesoral, ci doar la această cotă-parte din moştenire, legatul fiind cu titlu universal, iar nu universal^[2];

(iv) legatul stipulat cu privire la *surplusul (prisosul) sau a restul bunurilor rămase după plata legatelor particulare sau cu titlu universal*^[3] este un legat universal întrucât, pe de o parte, dacă legatarii particulari sau cu titlu universal sunt nedemni sau legatele lor sunt ineficace, bunurile respective sau fracţiunea din moştenire vor reveni legatarului surplusului, iar pe de altă parte, patrimoniul dispunătorului poate fi sporit cu alte bunuri după data testamentului, toate acestea revenind, de asemenea, legatarului surplusului, dacă primele legate sunt particulare, sau o fracţiune din moştenire, dacă primele legate sunt cu titlu universal^[4].

1.3. Efecte

654. Efectele legatului universal diferă în funcţie de faptul dacă legatarul este sau nu singurul moştenitor cu vocaţie la universalitate.

În cazul când *legatarul este singurul moştenitor cu vocaţie la universalitate*, acesta dobândeşte calitatea de proprietar al patrimoniului succesoral şi prin aceasta al bunurilor făcând parte din succesiune, afară de cele care formează obiectul legatelor particulare care au ca obiect bunuri individual determinate, care revin beneficiarilor acestora cu efecte de la data deschiderii moştenirii. Prioritatea legatarilor particulari asupra legatarilor universali se justifică prin faptul că „legatele universale nu conferă decât o *vocaţie*, pe când legatele cu titlu particular conferă o *proprietate efectivă*” (s.a.)^[5].

În cazul când *alături de legatarul universal există mai mulţi moştenitori cu vocaţie la universalitate: unul sau mai mulţi rezervatari, un alt (sau alţi) legatar(i) universal(i) ori unul sau mai mulţi legatari cu titlu universal*, legatarul universal dobândeşte doar o fracţiune

^[1] O. CĂPĂŢĂŢĂ, *Notă la înch. nr. 308/1956 a Not. de stat al rai. 1 Mai Bucureşti, LP nr. 11/1956*, pp. 1390-1393.

^[2] L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1003, cit. supra*, p. 6, nr. 26; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 234-235, nr. 142.

^[3] Conform unei opinii, dacă legatul surplusului urmează unui legat cu titlu universal, ar fi şi acesta cu titlu universal, iar nu universal (pentru o prezentare a acestei opinii şi critica ei, a se vedea: C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 559, nr. 1352; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 770). Totul este în acest caz o chestiune de interpretare, în sensul dacă testatorul a conferit sau nu legatarului surplusului vocaţia la întreaga succesiune ori numai la o fracţiune din ea, soluţia depinzând de situaţia din fiecare speţă în parte.

^[4] H. ROLAND, H.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 125, nr. 359; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 344-345, nr. 1456; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 235, nr. 142.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 345, nota 23.

din moștenire, proprietatea exclusivă asupra unora sau altora dintre bunurile succesoriale dobândind-o numai ca urmare a partajului patrimoniului succesoral (*infra* nr. 1386 și urm.).

655. Respectând valoric cota-parte cuvenită legatarului universal, în acest din urmă caz, testatorul poate însă să-i atribuie acestuia ca unic proprietar anumite bunuri din masa succesorală, stabilind astfel componența lotului ce i se cuvine. Legatul rămâne universal, avantajul fiind însă acela că legatarul, în limita cotei-părți ce i se cuvine din succesiune, la data deschiderii moștenirii, dobândește proprietatea exclusivă a bunurilor atribuite (evitându-se starea de indiviziune), practica judiciară și doctrina franceze admitând chiar posibilitatea ca testatorul să confere legatarului facultatea de a alege el bunurile pe care le dorește din masa succesorală, în limita valorică a cotei ce îi revine din moștenire^[1], caracterul universal al legatului dându-i însă posibilitatea să beneficieze, eventual, de partea cuvenită, bunăoară, unui rezervatar nădemn sau renunțator, care nu mai pot veni la moștenire.

656. Legatarul universal are dreptul de a exercita orice acțiune patrimonială care ar fi putut fi introdusă de testator dacă ar fi fost în viață, inclusiv dreptul de a revendica, de pildă, bunurile preluate de statul comunist fără titlu înainte de 22 decembrie 1989, neputându-se susține cu temei că acesta ar avea dreptul doar exclusiv la bunurile aflate în patrimoniul defunctului la data decesului acestuia^[2].

§2. Legatul cu titlu universal

2.1. Noțiune. Enumerare

657. Articolul 1056 alin. (1) NCC prevede că „legatul cu titlu universal este dispoziția testamentară care conferă uneia sau mai multor persoane vocația la o fracțiune a moștenirii”. La alin. (2) al aceluiași text de lege se precizează că „prin fracțiune a moștenirii se înțelege: a) fie proprietatea unei cote-părți din aceasta; b) fie un dezmembrământ al proprietății asupra totalității sau a unei cote-părți din moștenire; c) fie proprietatea sau un dezmembrământ al proprietății asupra totalității sau a unei cote-părți din universalitatea bunurilor determinate după natura sau proveniența lor”.

658. Din dispozițiilor art. 1057 NCC, potrivit cărora „orice legat care nu este universal sau cu titlu universal este un legat cu titlu particular”, rezultă că enumerarea de la art. 1056 alin. (2) NCC este limitativă, fiind așadar cu titlu universal următoarele categorii de legate:

- legatul proprietății depline sau al nudei proprietăți a unei cote-părți din întreaga moștenire, cum ar fi 1/4, 1/3, 1/2 etc.;

- legatul unui dezmembrământ al proprietății asupra totalității sau a unei cote-părți din moștenire, cum ar fi legatul uzufructului întregii moșteniri (nu și al nudei proprietăți, care, așa cum am văzut, este un legat universal – *supra* nr. 653) ori a uzufructului unei cote-părți din întreaga moștenire (1/4, 1/3, 1/2 etc.);

- legatul proprietății depline sau al nudei proprietăți a tuturor bunurilor imobile ale moștenirii;

^[1] A se vedea M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. *supra*, p. 876, nr. 323.33.

^[2] C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 2805/1999, Curtea de Apel București. Culegere 1999, cit. *supra*, pp. 162-163.

- legatul proprietății depline sau al nudei proprietăți a tuturor bunurilor mobile ale moștenirii;
- legatul unei cote-părți a proprietății depline sau al nudei proprietăți a bunurilor imobile ale moștenirii (1/4, 1/3, 1/2 etc.);
- legatul unei cote-părți a proprietății depline sau al nudei proprietăți a bunurilor mobile ale moștenirii (1/4, 1/3, 1/2 etc.);
- legatul unui dezmembrământ al proprietății tuturor bunurilor imobile ale moștenirii sau al unei cote-părți din acestea, cum ar fi, de exemplu, legatul uzufructului tuturor bunurilor imobile ale moștenirii sau legatul uzufructului unei cote-părți din toate imobilele moștenirii (1/4, 1/3, 1/2 etc.);
- legatul unui dezmembrământ al proprietății tuturor bunurilor mobile ale moștenirii sau al unei cote-părți din acestea, cum ar fi, de exemplu, legatul uzufructului tuturor bunurilor mobile ale moștenirii sau legatul uzufructului unei cote-părți din toate bunurile mobile ale moștenirii (1/4, 1/3, 1/2 etc.);
- legatul întregii proprietăți sau a nudei proprietăți a unor patrimonii de afecțaiune, cum ar fi un patrimoniu fiduciar (art. 31 NCC), legatul unei cote-părți dintr-un patrimoniu de afecțaiune, cum ar fi totalitatea cotei-părți revenind soțului dispunător din bunurile comune sau o cotă-parte din aceasta, ori legatul unui dezmembrământ al întregii proprietăți ori al unei cote-părți dintr-un patrimoniu de afecțaiune.

Reiese din cele de mai sus că noul Cod civil a tranșat problema naturii juridice a legatului uzufructului întregii moșteniri sau a unei fracțiuni din aceasta, care era controversată sub regimul Codului civil de la 1864^[1]. Cu toate acestea, în mod cu totul bizar, unii comentatori, după ce reproduc *ad literam* dispozițiile neechivoce ale art. 1056 alin. (2) lit. b) NCC, din care rezultă indubitabil că legatul unui dezmembrământ al întregii moșteniri sau a unei cote-părți din moștenire este un legat cu titlu universal^[2], afirmă cu câteva rânduri mai jos că „în situația în care uzufructul poartă asupra întregului patrimoniu succesoral sau a unei fracțiuni din acesta, *legatul uzufructului este cu titlu particular*” (s.n., D.C.)^[3]. Această din urmă afirmație, trebuie spus fără ocol, este fundamental eronată, căci uzufructul, așa cum bine se știe, nu este altceva decât un dezmembrământ al dreptului de proprietate, astfel încât legatele care au ca obiect un asemenea drept care se referă fie la întreaga moștenire, fie la o fracțiune din aceasta este inclus expres de lege în categoria legatelor cu titlu universal și nicidecum în categoria legatelor particulare, cum, în lipsa unei reglementări exprese, considerau unii autori anterior intrării în vigoare a noului Cod civil.

2.2. Probleme de calificare a unor legate ca fiind sau nu cu titlu universal

I. Legatul care are ca obiect un fond de comerț

659. Articolul 1056 alin. (2) lit. c) NCC ridică probleme de interpretare. Textul de lege în discuție prevede că reprezintă o „fracțiune a moștenirii”, în sensul dispozițiilor alin. (1) al aceluiași text de lege, și legatele care au ca obiect „proprietatea sau un dezmembrământ asupra totalității ori asupra unei cote-părți din universalitatea bunurilor determinate după

^[1] Pentru prezentarea acestor controverse și a evoluției doctrinei și jurisprudenței în materie, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 223, nr. 286.

^[2] L. STĂNCULESCU, *Dreptul de moștenire*, în G. BOROI, L. STĂNCULESCU, *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 587.

^[3] *Idem*, p. 588.

natura sau proveniența lor". Unii autori au exemplificat acest text de lege afirmând că el s-ar referi la un fond de comerț^[1].

Exemplul este eronat.

Pentru a înțelege mai bine la ce anume se referă textul de lege analizat, trebuie să facem mai întâi observația că acesta este inspirat de dispozițiile art. 733 pct. 3 C. civ. Québec, potrivit căruia sunt cu titlu universal, printre altele, legatele care conferă vocație „la proprietatea sau un dezmembrământ al acestui drept asupra totalității sau asupra unei cote-părți din universalitatea imobilelor sau mobilelor, a bunurilor proprii, comune sau achizite, sau a bunurilor corporale sau incorporale”.

Și în cazul art. 1056 alin. (2) lit. c) NCC, ca și în cazul art. 733 pct. 3 C. civ. Québec este vorba despre o „universalitate” de bunuri, care însă în vreme ce în noul Cod civil este determinată de criterii generice imprecise cum sunt „natura” sau „proveniența” acestora, în Codul civil Québec este determinată de criterii precise care fac trimitere directă fie la natura bunurilor (imobile sau mobile; corporale sau incorporale), fie la patrimoniile de afectățune (bunurile proprii, bunurile comune sau bunurile achizite ale soților).

În condițiile în care art. 31 alin. (2) NCC prevede în mod expres că patrimoniul unei persoane fizice și juridice „poate face obiectul unei diviziuni sau afectățuni numai în cazurile și condițiile prevăzute de lege”, cazuri care sunt enumerate în continuare la alin. (3) al aceluiași text de lege: „patrimoniile de afectățune sunt masele patrimoniale fiduciare (...), cele afectate unei profesii autorizate, precum și alte patrimonii determinate de lege”.

În esență, este vorba de *universalități de drept*, care sunt patrimonii distincte (diviziuni) în cadrul patrimoniului unic al unui subiect de drept, care cuprind atât elemente de activ (drepturi), cât și elemente de pasiv (obligații), iar nu de simple *universalități de fapt* (cum este cazul unui fond de comerț^[2]; al cărților dintr-o bibliotecă; al imobilelor dintr-o anumită localitate etc.), care nu fac decât să grupeze prin voința dispunătorului anumite drepturi (bunuri), nu și obligații, neavând statutul juridic de „universalitate de drept”, de ansamblu distinct de drepturi și obligații^[3].

Universalitățile de drept (patrimoniile de afectățune), așa cum rezultă din dispozițiile art. 31 alin. (2) NCC, pot exista numai „în cazurile și condițiile prevăzute de lege”. Prin urmare, un fond de comerț, universalitate de fapt care este un bun mobil incorporeal, nu se înscrie în niciuna din categoriile de legate cu titlu universal enumerate la art. 1056 alin. (2) NCC, nici la cele prevăzute la lit. a) și b), dar nici la cea prevăzută la lit. c), care se referă la „proprietatea sau un dezmembrământ asupra *totalității* ori asupra unei *cote-părți* din *universalitatea* bunurilor determinate după *natura sau proveniența lor* (s.n., D.C.)”, el nefiind nici „totalitate” a unei „universalități” de drept, nici „cotă-parte” din vreo „universalitate”, ci un simplu drept mobilier incorporeal constituit *ad hoc* de titularul patrimoniului.

^[1] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu* (art. 1056), în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentarii pe articole, cit. supra*, p. 1092.

^[2] Fondul de comerț se caracterizează prin faptul că este o reunire „de ocazie” de bunuri, comandată de rațiuni de oportunitate, realizată de titularul unui patrimoniu, care poate cuprinde atât bunuri corporale (materiale și stoc de marfă), bunuri incorporeale (proprietatea unui nume comercial, firmă, drepturi de proprietate industrială), precum și anumite drepturi personale (de creanță și de locățune) (R. LIBCHABER, v° *Biens*, „Rép. civ. Dalloz, sept., 2009, nr. 66), iar natura juridică a acestuia este de bun mobil incorporeal (chiar dacă include și bunuri corporale) (J. DERRUPPÉ, *Fonds de commerce*, Rép. de dr. comm. Dalloz, sept. 1999, nr. 167; O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Eseu asupra clasificării bunurilor în dreptul civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 102, nr. 96).

^[3] Pentru o analiză detaliată recentă asupra universalităților de fapt, a se vedea E. MEILLER, *L'universalité de fait*, RTD civ. 2012, p. 651 și urm.

Că fondul de comerț nu este o universalitate de drept o demonstrează cu prisosință, pe de o parte, faptul că nu are un pasiv propriu, creditorii fondului de comerț putând să urmărească orice bun din patrimoniul constitutorului său, nu numai pe acelea care fac parte din fondul de comerț, iar pe de altă parte faptul că datoriile (obligațiile) născute în legătură cu activitatea fondului de comerț nu se transmit odată cu acesta^[1].

II. Legatul care are ca obiect o succesiune nelichidată

660. O succesiune nelichidată poate forma obiect al unui legat cu titlu universal, înscriindu-se în criteriile prevăzute la art. 1056 alin. (2) lit. c) NCC. Într-adevăr, având în vedere dispozițiile art. 1114 alin. (2) NNC, potrivit căruia „moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia”, rezultă că un patrimoniu succesoral nelichidat reprezintă un patrimoniu distinct, autonom de restul patrimoniului moștenitorului acestuia, astfel încât dacă, de exemplu, un fiu care l-a moștenit pe tatăl său face un legat care are ca obiect moștenirea nelichidată (ale cărei datorii nu au fost încă achitate) a tatălui său, acest legat este cu titlu universal^[2], nu cu titlu particular, cum era sub regimul Codului civil de la 1864^[3]. Aceasta, întrucât moștenirea nelichidată este o „universalitate” de bunuri determinată după „proveniența” lor, înscriindu-se în categoria „alte patrimonii determinate potrivit legii”, așadar, a patrimoniiilor de afecțiune [art. 31 alin. (3) NCC].

III. Efecte

661. Legatul cu titlu universal produce efecte care diferă în funcție de obiectul acestuia.

Dacă legatul are ca obiect fie toate bunurile imobile, fie toate bunurile mobile ale defunctului, fie uzufructul întregii moșteniri, legatarul dobândește *proprietatea exclusivă* a acestor drepturi, afară de cele care formează obiectul unor legate particulare.

Atunci când legatul are ca obiect fie o cotă-parte, fie din proprietatea întregului patrimoniu succesoral, fie din toate bunurile imobile, fie din toate bunurile mobile ale defunctului, legatarul dobândește un *drept de proprietate indiviză*, iar nu proprietatea exclusivă a unuia sau altuia dintre bunurile successorale. În acest caz, testatorul poate proceda la

[1] PH. MALAURIE, L. AYNÈS, *Drept civil. Bunurile*, ed. a 4-a, traducere de D. DĂNIȘOR, Ed. Wolters Kluwer România, București, 2013, p. 62, nr. 211.

[2] În acest sens, a se vedea și F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. supra, p. 114.

Contra, a se vedea J. KOCIS, P. VASILESCU, *op. cit.*, pp. 142-143, care nu au sesizat că moștenire nelichidată este un patrimoniu de afecțiune, în sensul dispozițiilor art. 31 alin. (3) NCC, adică o universalitate de drept conținând elemente active și pasive, nicidecum „un drept *ut singuli*”, care nu poate să aibă ca obiect decât elemente active, nu și de pasiv, cum se întâmplă în cazul examinat. Chiar prin definiție noțiunea *ut singuli* desemnează „<considerat> în mod particular, separat, individual”, fiind antonimul lui *ut universi* (M. MUREȘAN, *Dicționar de drept civil*, Ed. Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2009, p. XXXIX). Oricum, un patrimoniu, așa cum este el transmis prin succesiune, nu are cum să se transforme în bun individual determinat ca urmare a transmiterii la moștenitori, mai ales în condițiile în care patrimoniile de afecțiune au primit statut legal în noul Cod civil. Tocmai faptul că este vorba despre un patrimoniu de afecțiune face ca legatarul care a dobândit acel patrimoniu să răspundă pentru pasivul acestuia doar cu bunurile din acel patrimoniu, fiind de la sine înțeles și reciproca, anume faptul că nu va răspunde cu bunurile respective pentru datoriile proprii.

[3] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 225, nr. 288.

precizarea (atribuirea) părții cuvenite ori să confere facultatea de alegere a fiecărui legatar sau unora dintre aceștia, așa cum se întâmplă în cazul legatului universal (*supra* nr. 655).

§3. Legatul particular

3.1. Noțiune

662. Legatul particular sau cu titlu particular (singular) este o „categorie reziduală”^[1], pe care legea nu o definește pozitiv, spunând doar că „acel legat care nu este universal sau cu titlu universal este un legat particular” (art. 1057 NCC).

Din această perspectivă, legate particulare nu sunt așadar numai acelea care se referă la unul sau mai multe bunuri determinate^[2] (casa mea de vacanță, cele două tablouri de Grigorescu, 1.000 de acțiuni la SC X etc.), ci și cele care se referă la o categorie anume de bunuri, oricare ar fi ponderea acestora în cadrul patrimoniului defunctului, care este determinată prin orice alt criteriu decât cele prevăzute la art. 1056 NCC^[3].

Astfel, neincluzându-se în nici una din categoriile enumerate de art. 1056 NCC (și, evident, neconferind vocație la întregul patrimoniu succesoral), vor fi considerate legate particulare legatele imobilelor sau mobilelor desemnate global prin locul situării lor („toate imobilele din localitatea cutare”, „toate bunurile mobile din România”) sau prin natura lor economică („toate imobilele rurale”, „toate cărțile din biblioteca mea”) ca și legatele care se referă la ansambluri de bunuri desemnate global, chiar dacă acestea corespund unor universalități de fapt în cadrul patrimoniului dispunătorului (legatul unui fond de comerț)^[4].

3.2. Obiect

I. Bunurile aparținând dispunătorului

663. Legatele particulare pot avea ca obiect orice bun aflat în circuitul civil, fie că este vorba de bunuri corporale (mobile sau imobile), cu privire la care se transmite dreptul de proprietate (în întregime sau într-o cotă parte), fie un dezmembrământ al proprietății (uzufruct, uz, abitație, suprafață, folosință) ori incorporale, cum este cazul creanțelor (de plată a unui preț, de restituire a unui împrumut, de plată a unor dividende etc.) ori al unui fond de comerț.

De asemenea, obiect al legatelor particulare îl pot forma atât bunurile individual determinate (o casă, o carte), de gen (o sumă de bani, o cantitate de cereale) sau universalități de fapt (o bibliotecă sau un fond de comerț).

În orice caz, obiectul legatelor trebuie să fie determinat sau cel puțin determinabil, instanța neputând decât cel mult să interpreteze voința defunctului, iar nu să stabilească obiectul legatului atunci când acesta ar fi rămas nedeterminat.

664. Conform dispozițiilor art. 1061 alin. (1) NCC, „bunul care constituie obiectul unui legat cu titlu particular se predă cu accesoriile sale, în starea în care se găsește la data deschiderii moștenirii”. Este o aplicație a maximei *accessorium sequitur principale*. Astfel,

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 349, nr. 1461.

[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 281, nr. 540.

[3] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1014 à 1017*, 1990, p. 3, nr. 2.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 572, nr. 1382; L. COUPET, *J.-Cl. Civ. Art. 1010 à 1013*, cit. *supra*, pp. 7-8, nr. 33-34.

legatul unei case include și grădina accesorie, iar legatul unei proprietăți agricole include și șeptelul accesoriu, dacă dispunătorul nu a prevăzut altfel^[1]. În plus, tot cu titlu accesoriu, „legatul cuprinde și dreptul la acțiunea în despăgubire pentru prejudiciul adus bunului de către un terț după întocmirea testamentului” [art. 1061 alin. (2) NCC], cu condiția ca, desigur, acțiunea să nu fi fost exercitată de testator în timpul vieții sale.

Conform dispozițiilor art. 1061 alin. (3) NCC, „legatul unui bun care, după întocmirea testamentului, a cunoscut creșteri cantitative, calitative sau valorice prin alipire, lucrări autonome, lucrări adăugate sau achiziționarea altor bunuri în cadrul unei universalități se prezumă, până la proba contrară, a viza întreg bunul ori universalitatea rezultată”.

II. Legatul bunului altuia

665. Din dispozițiile art. 906 și art. 907 C. civ. 1864 rezulta că legiuitorul român a preferat soluția dreptului roman, conform căreia legatul bunului altuia este valabil în cazul în care testatorul a dispus în cunoștință de cauză, știind că bunul nu-i aparține, prezumându-se că dispunătorul a dorit ca moștenitorii săi să achiziționeze acel bun și să-l transmită legatarului, iar în cazul în care testatorul a dispus de bun crezând că este al său, legatul nu este valabil întrucât dispunătorul s-a aflat în eroare. Articolul 1064 NCC nu face decât să reia dispozițiile anterioare.

666. Codul civil francez (art. 1021), în dorința de a curma discuțiile asupra faptului dacă testatorul a cunoscut că bunul îi aparține sau nu, a adoptat soluția nulității pentru ambele situații, dar practica judiciară i-a limitat atât de mult câmpul de aplicare încât s-a ajuns din nou la aplicarea soluției tradiționale în materie^[2].

667. Pentru a fi vorba de legatul lucrului altuia este necesar ca obiectul acestuia să îl constituie un bun individual determinat, iar momentul care se are în vedere este acela al deschiderii moștenirii, iar nu cel al actului de dispoziție.

Legatul care are ca obiect un bun aparținând altuia făcut de dispunător în cunoștință de cauză nu asigură transferul direct al proprietății acelui bun din patrimoniul testatorului în cel al legatarului, ci obligă pe moștenitorii testatorului să procure acel bun și să transmită proprietatea legatarului, având așadar ca obiect un drept de creanță în favoarea legatarului^[3].

Dacă moștenitorul ținut la executarea legatului este la data deschiderii moștenirii lui *de cuius* chiar el proprietar al bunului asupra căruia a dispus testatorul, el are alegere între a renunța la moștenire, dacă va considera sarcina prea oneroasă, caz în care, evident, nu va fi ținut la executarea legatului, sau a accepta moștenirea, caz în care va trebui să transmită proprietatea acelui bun legatarului^[4].

668. În cazul legatului având ca obiect o anumită cantitate de bunuri de gen, este vorba de un drept de creanță asupra moștenirii, iar nu despre un drept de proprietate care trebuie să se regăsească în masa succesorală la data decesului testatorului, cel ținut la executarea legatului fiind obligat să procure bunuri de natura celor care formează obiectul liberalității de o calitate cel puțin medie (art. 1486 NCC) și să le predea legatarului^[5].

^[1] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1018 à 1024, cit. supra*, p. 8, nr. 38.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 758.

^[3] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1018 à 1024*, 1990, p. 13, nr. 68; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 110.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 759, nr. 605.

^[5] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 587, nr. 1408; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept civil. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 117.

Acest legat poate fi considerat ca având drept obiect o sumă de bani afectată unui scop anume – achiziționarea cantității de bunuri fungibile lăsate prin legat^[1].

669. Problema legatului bunului altuia nu se pune în niciun fel în ipoteza în care dispunătorul are asupra bunului legat un drept condițional sau eventual, caz în care legatarul va dobândi direct de la dispunător un drept similar. Astfel, legatul unui bun făcând parte dintr-o masă indiviză, pe care testatorul o stăpânește împreună cu alte persoane, este un legat care are ca obiect un bun care poate să revină legatarului dacă la partaj cade în lotul atribuit dispunătorului sau poate să nu-i revină dacă la partaj cade în lotul altui coindivizar, dreptul legatarului fiind așadar afectat de un element aleatoriu^[2].

670. Moștenitorul ținut la executarea legatului având ca obiect bunul altuia se poate elibera valabil de obligația care îi revine fie prin procurarea bunului lăsat de dispunător legatarului, fie prin plata echivalentului acestuia calculată în raport cu data deschiderii moștenirii [art. 1064 alin. (3) NCC], această din urmă posibilitate neconstituind altceva decât executarea prin echivalent a obligației de a face stipulate prin testament^[3].

671. Legatul făcut de testator din eroare, crezând că lucrul cu privire la care a dispus îi aparține, viciază consimțământul acestuia, fiind anulabil [art. 1064 alin. (2) NCC].

Rezultă deci că soarta legatului bunului altuia depinde de faptul dacă testatorul a cunoscut că bunul cu privire la care a dispus îi aparține sau nu. Dacă ignoranța sau cunoașterea realității nu rezultă în mod neîndoielnic din cuprinsul testamentului, se prezumă că testatorul s-a aflat în stare de ignoranță, deoarece în mod normal actele de dispoziție privesc bunurile care aparțin dispunătorului, așa încât legatarul care alege excepția, adică faptul că testatorul știa că bunul nu îi aparține și totuși a dispus, trebuie să facă dovada acestui fapt^[4].

III. Legatul unui bun comun sau indiviz

672. Problema care se pune este dacă legatului având ca obiect un bun individual determinat făcând parte dintr-o masă (patrimoniu) indiviză sau devălmașă ori aceluia având ca obiect un bun individual determinat în întregul său asupra căruia testatorul nu are decât o cotă-parte de proprietate li se aplică sau nu regulile legatului bunului altuia atunci când partajul survine ulterior, deschiderii moștenirii^[5]. Dacă partajul survine între momentul actului de dispoziție și momentul deschiderii moștenirii, legatul va fi al bunului altuia sau nu după cum a căzut sau nu în lotul testatorului (dispunătorului).

[1] F. LUCET, *op. cit.*, p. 13, nr. 65; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 282, nr. 348.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 110 și p. 112, nr. 1157.

[3] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 585-586, nr. 1405.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, p. 286; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 586, nr. 1406; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, pp. 260-261.

[5] În cazul în care testatorul dispune doar de cota sa ideală de proprietate nu se pune niciun fel de problemă, fiind unanim admis că legatul care are un asemenea obiect va avea un regim juridic identic legatului care are ca obiect un drept de proprietate nefracționat, legatarul participând la partaj ca și testatorul însuși.

În practică, adesea testamentul poate ridica probleme de interpretare, neputându-se stabili cu certitudine dacă testatorul a dispus doar de cota sa parte ideală sau de un bun indiviz sau comun în întregul său, caz în care se prezumă că a dispus doar de cota sa parte (F. SAUVAGE, *Note Cass.* 1-re civ., 16 mai 2000, JCP, Jurisp. II 10519, nr. 18/2001, p. 876, nr. 12).

După unii autori, legatului unui bun indiviz i s-ar aplica regulile legatului obișnuit în limitele cotei-părți a dispunătorului și regulile legatului lucrului altuia pentru rest^[1]. Critica ce poate fi adusă acestei concepții este că nesocotește voința testatorului, care, chiar prin ipoteză, nu a dispus de cota sa parte din bun, ci de întregul bun.

După alți autori însă, la părerea căroră aderăm, în cazul examinat, trebuie combinat efectul constitutiv al partajului cu regulile legatului bunului altuia, astfel încât dacă la partaj bunul cade în lotul testatorului (dispunătorului), legatarul dobândește proprietatea acelui lucru cu efecte, în ceea ce îl privește, de la data partajului și numai dacă va cădea în lotul altui coindivizar se vor aplica regulile legatului bunului altuia întrucât testatorul a dispus de un bun ce nu-i aparținea^[2].

3.3. Efecte

673. Legatul particular conferă legatarului vocație doar la bunul care formează obiectul acestuia, ceea ce înseamnă că renunțarea la moștenire, nedemnitatea moștenitorilor legali sau ineficacitatea legatelor universale sau cu titlu universal nu vor putea profita celui gratificat printr-un astfel de legat^[3].

Legatarul dobândește dreptul care formează obiectul legatului ca drept exclusiv, afară de cazul în care legatul este conjunctiv conferind vocație la întreg cu privire la același bun sau grup de bunuri (nu la întreaga moștenire sau fracțiune din moștenire) la doi sau mai mulți legatari (art. 1065 NCC) (*infra* nr. 784 și urm.).

În cazul în care doi sau mai mulți legatari au primit fiecare o cotă-parte ideală din obiectul legatului, fără a avea vocație la întregul obiect al acestuia (de exemplu, trei legatari au primit fiecare câte o cotă de 1/3 dintr-un imobil), deși între legatari se naște starea de indiviziune, ca și în cazul unui legat conjunctiv, este totuși vorba de legate individuale, având ca obiect cota-parte ce revine fiecăruia, ineficacitatea legatului unuia sau altuia dintre acești legatari profitând moștenitorilor legali sau legatarilor universali sau cu titlu universal, iar nu colegatarilor.

674. Beneficiarul legatului particular succede doar la bunul care formează obiectul liberalității, primindu-l în starea în care se găsește la deschiderea succesiunii [art. 1061 alin. (1) NCC]. El nu are calitate procesuală activă de a revendica un bun succesoral, altul decât cel care formează obiectul liberalității a cărui beneficiar este^[4].

Juridic este posibil ca legatele particulare să consume întregul emolument al moștenirii, fără ca prin aceasta să se confunde cu legatul universal; primele conferă *proprietatea efectivă*, de la data deschiderii moștenirii [art. 1059 alin. (1) NCC], pe când cele din urmă conferă doar *vocația* la un patrimoniu, care prin instituirea de legate particulare poate fi vidat de emolument (elementele sale active) (*supra* nr. 650 și 654).

[1] CH. AUBRY, CH. RAU, *Cours de droit civil français*, t. X, par Bartin, 1918, p. 685; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 588, nr. 1409; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, pp. 248-249, nr. 149.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 760-761, nr. 606; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 283; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 113; F. SAUVAGE, *op. cit.*, p. 877, nr. 14-15.

[3] Legatarii particulari pot profita doar indirect de renunțarea sau nedemnitatea unui rezervatar, legatele lor nemaifiind supuse reducțiunii, întrucât depășesc limitele rezervei moștenitorilor legali renunțători sau nedemnii.

[4] C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 923/1995, *Curtea de Apel București. Culegere 1993-1998*, pp. 88-89; *idem*, s. a IV-a civ., dec. nr. 1755/1999, *Curtea de Apel București. Culegere 1999*, pp. 161-162.

§4. Pluralitatea de legate

675. Testatorul poate constitui mai multe legate de aceeași natură sau de naturi diferite, prin același testament sau prin testamente succesive, care, în măsura în care nu sunt contrarii sau incompatibile, adică revocabile (*infra* nr. 702 și urm.), necesită o analiză a efectelor pe care le produc. Din această perspectivă, se distinge, pe de o parte, situația în care coexistă legatele constituite în favoarea unor persoane diferite (I), iar pe de altă parte, situația în care legatele se constituie în favoarea aceleiași persoane, fiind vorba de un cumul de legate (II).

4.1. Coexistența legatelor constituite în favoarea unor persoane diferite

676. Testatorul poate dispune în favoarea mai multor persoane diferite, fie prin legate de aceeași natură (I), fie prin legate de natură diferită (II).

I. Legatele de aceeași natură

A. Legatele universale

677. Dacă testatorul lasă doi sau mai mulți legatari universali, fiecare dintre aceștia are vocația eventuală la întreaga moștenire (sau la întreaga cotitate disponibilă, dacă există rezervatari), ineficacitatea legatului unuia sau altuia dintre aceștia, profitând celui (celor) al (ale) cărui (căror) legat (legate) este (sunt) eficace.

Atunci când însă două sau mai multe asemenea legate sunt eficace, legatarii vor veni împreună la moștenire împărțind-o în părți egale.

B. Legatele cu titlu universal

678. În cazul în care testatorul lasă două sau mai multe legate cu titlu universal care poartă asupra unor obiecte diferite (de exemplu, unul dintre legatari este instituit asupra proprietății tuturor imobilelor moștenirii, iar altul asupra tuturor mobilelor moștenirii), în sensul dispozițiilor art. 1056 NCC (*supra* nr. 657 și 658), fiecare legatar are vocație doar la acea parte din moștenire, astfel încât ineficacitatea unui alt legat cu titlu universal, dar care are alt obiect, nu poate profita celorlalți colegatari cu titlu universal, ci doar moștenitorilor cu vocație la universalitatea patrimoniului succesoral.

Dacă însă doi sau mai mulți legatari cu titlu universal au vocație la același obiect (de exemplu, A și B au fost instituiți ca legatari asupra uzufructului întregii moșteniri), ineficacitatea unuia dintre ele va profita celui alt sau celorlalți colegatar(i)^[1].

C. Legatele particulare

679. Legatele particulare nu dau dreptul decât la bunul sau categoria restrânsă de bunuri care formează obiectul acestora, motiv pentru care ineficacitatea lor va profita moștenitorilor cu vocație universală sau cu titlu universal, iar nu și legatarilor particulari. De exemplu, dacă A a fost gratificat cu un legat care are ca obiect un autoturism, iar B cu un legat care are ca obiect un imobil, ineficacitatea legatului lui A nu poate profita lui B, ci

^[1] R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 10, 1997, pp. 8-9, nr. 34.

moștenitorilor cu vocație la universalitatea patrimoniului succesoral (moștenitorii legali și legatarii universali) sau la o fracțiune din acesta (legatarii cu titlu universal)^[1].

Prin excepție, în cazul legatului conjunctiv (*infra* nr. 784 și urm.), ineficacitatea legatului în raport cu unul sau altul dintre aceștia profită prin acrescământ (*infra* nr. 785) colegatarilor acceptanți ale căror legate sunt valabile.

II. Legatele de naturi diferite

680. Una și aceeași succesiune poate fi lăsată de defunct la doi sau mai mulți legatari, prin legate de natură diferită: universale, cu titlu universal și particulare. Orice combinație de asemenea legate este valabilă și posibilă (legate universale – legate cu titlu universal; legate universale – legate particulare; legate cu titlu universal – legate particulare; legate universale – legate cu titlu universal – legate particulare).

În cazul în care, de exemplu, există un legatar universal, un rezervatar și un legatar particular, legatele fiind reduse proporțional în limitele cotității disponibile pentru asigurarea rezervei (*infra* nr. 1025), de eventuala ineficacitate a legatului particular va profita legatarul universal, iar nu și rezervatarul^[2], dar de ineficacitatea legatului universal va profita mai întâi legatarul particular, care, dacă legatul său depășește limitele cotității disponibile, va suporta reducțiunea numai pentru partea care depășește aceste limite, bucurându-se singur de legat în limitele cotității disponibile, iar dacă legatul său se înscrie în limitele cotității disponibile, nu mai trebuie să suporte reducțiunea, eventuala diferență între limita maximă a cotității disponibile și valoarea legatului particular revenind în acest caz moștenitorului legal rezervatar al defunctului cu titlu de moștenire legală. În măsura în care însă legatul particular se înscrie în limitele cotității disponibile, de ineficacitatea legatului universal va beneficia numai rezervatarul, în măsura în care nu există o instituire indirectă de legatar în privința moștenitorilor legali din clasele subsecvente (*supra* nr. 108 și *infra* nr. 691).

4.2. Cumulul de legate în favoarea aceleiași persoane

681. În principiu, nu există niciun impediment legal ca unul și același legatar să fie desemnat atât legatar universal, cât și legatar particular al defunctului. În acest caz se consideră că dispozițiile testamentare nu conferă legatarului o dublă calitate (de legatar universal și de legatar particular), ci doar că legatul universal prevalează asupra celui particular, acesta din urmă neavând altă semnificație decât a indicării de către dispunător a bunurilor sau valorilor pe care înțelege să le includă prioritar în lotul legatarului universal desemnat și legatar particular, astfel încât în concurs cu rezervatarii sau un alt legatar universal să primească în lotul său obiectul legatului particular (*supra* nr. 655)^[3].

Cumulul unui legat universal cu un legat cu titlu universal nu este posibil, deoarece acestea având aceeași natură, diferită fiind doar întinderea sau sistemul de referință al vocației la moștenire, se exclud reciproc, neputând coexista, nimeni neputând fi în același timp și proprietar al întregului patrimoniu și proprietar al unei fracțiuni din acesta, prima categorie incluzând-o și anihilând-o pe cea de a doua.

^[1] Prin excepție, ineficacitatea unui legat particular poate profita indirect unui alt legatar particular în măsura în care nu va mai fi supus reducțiunii.

^[2] R. LE GUIDEZ, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 10, *cit. supra*, p. 9, nr. 37.

^[3] *Idem*, pp. 9-10, nr. 41, 42.

Secțiunea a 2-a. Desemnarea beneficiarilor legatelor

682. Legatele sunt acte de dispoziție asupra bunurilor sau patrimoniului succesoral care se realizează prin testament. Este vorba de un act de dispoziție cu titlu gratuit care presupune un transfer de drepturi din patrimoniul dispunătorului într-un alt patrimoniu, ceea ce nu se poate concepe fără indicarea unui având-cauză, adică a desemnării unui beneficiar.

Nu poate exista legat fără legatar, căci nu pot moșteni decât persoanele care au capacitate succesorală, element care nu poate fi întrunit decât în raport cu o persoană concretă, persoanele viitoare, precum și cele incerte fiind lipsite de capacitatea de folosință de a primi prin legat (*supra* nr. 338 și urm.).

Legatul fără legatar desemnat este nul^[1].

Desemnarea legatarului trebuie făcută de testator (§1), fie direct, fie indirect (§2).

§1. Desemnarea trebuie să fie făcută de testator

683. Act juridic eminamente personal (*supra* nr. 571), legatul, pe de o parte, nu poate fi făcut decât de dispunător (testator) iar, pe de altă parte, nu poate fi făcut decât prin testament, cu respectarea condițiilor de formă cerute de lege.

De aceea, în principiu, este nul atât legatul făcut de testator cu împuternicirea unei alte persoane de a alege pe legatar, denumit legat cu facultate de alegere (1.1), cât și legatul secret, prin care bunurile legate sunt remise de testator unei persoane de încredere căreia îi comunică verbal legatarul pentru a fi remise acestuia (1.2)^[2].

1.1. Legatul cu facultate de alegere

I. Principiul potrivit căruia un terț nu poate desemna beneficiarul legatului

684. Articolul 989 alin. (1) NCC precizează în mod expres că „sub sancțiunea nulității absolute, dispunătorul trebuie să îl determine pe beneficiarul liberalității ori cel puțin să prevadă criteriile pe baza cărora acest beneficiar să poată fi determinat la data la care liberalitatea produce efecte juridice”^[3]. De asemenea, art. 989 alin. (3) teza I NCC adaugă și el că, „sub sancțiunea nulității absolute, dispunătorul nu poate lăsa unui terț dreptul de a-l desemna pe beneficiarul liberalității sau de a stabili obiectul acestuia”.

A abandona desemnarea legatarului alegerii făcute de un terț, cum se întâmplă în cazul legatului cu facultate de alegere, nu ar însemna altceva decât ca, practic, să se facă din acel terț „adevăratul dispunător”^[4]. În plus, acceptând, ca ipoteză, această combinație ca valabilă, s-ar crea o ruptură în lanțul titularilor dreptului asupra bunului care formează obiectul legatului, între momentul deschiderii succesiunii și acela al alegerii legatarului

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 351, nr. 1468.

[2] R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 20, 1997, pp. 3-6.

[3] Textul de lege menționat este inclus în Secțiunea a 2-a „Capacitatea în materie de liberalități”, Capitolul I „Dispoziții comune”, al Titlului III „Liberalitățile”, deși nu are nicio legătură cu capacitatea de a face sau de a primi liberalități.

[4] Cass. civ., 12 août 1863, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. *supra*, p. 573.

În speță, testatorul a dispus ca beneficiarii legatului să fie doi copii fără părinți, un băiat și o fată, cu vârsta între zece-doisprezece ani internați într-un ospiciu, aceștia trebuind să fie desemnați de superiorul acelei instituții.

bunul rămânând fără titular de drept, ceea ce ar contraveni teoriei patrimoniului care nu admite un asemenea hiatus^[1].

Pentru asemenea considerente a fost anulată, de exemplu, dispoziția testamentară prin care testatorul, după ce a dezmoștenit pe moștenitorii săi legali nerezervatari și a lăsat un legat particular concubinei sale, a încredințat apoi notarului său misiunea de a gratifica pe cine dorește acesta, asigurând că are deplină încredere în el^[2].

II. Temperări ale principiului

685. Nu este însă considerat nul testamentul care conferă terțului dreptul să facă alegerea doar dintr-o anumită categorie de persoane desemnată de testator (*incertus ex certis personis*), cum ar fi cazul legatarului care urmează a fi desemnat de terț dintre rudele defunctului, legatarul fiind astfel o persoană determinabilă^[3].

Mai întâi, practica judiciară și doctrina, dând dovadă de suplețe, au validat testamentele conținând legate în scopuri de binefacere sau sociale prin care dispunătorul a conferit unui terț pe care l-a instituit ca legatar facultatea de a alege adevăratul beneficiar al liberalității dintr-o categorie desemnată de testator (săraci, orfani, mutilați de război etc.) ca o sarcină a legatului (substituție simplă)^[4], iar noul Cod civil a reglementat în mod expres această situație, prevăzând la art. 989 alin. (4) că „este valabilă liberalitatea făcută unei persoane desemnate de dispunător, cu o sarcină în favoarea unei persoane alese fie de gratificat, fie de un terț desemnat, la rândul său, tot de dispunător”.

În asemenea cazuri, bunurile formând obiectul legatului nu rămân fără titular între momentul deschiderii moștenirii și momentul alegerii beneficiarului, iar dacă sarcina nu poate fi adusă la îndeplinire, legatarul desemnat să aleagă și să transmită va beneficia el de legat^[5].

Legatul cu facultate de alegere implică prin el însuși un „mandat de desemnare” a legatarului, sancționat de lege, așa cum am văzut, doar atunci când este nelimitat (nestabilind categoria de persoane din rândul căroră să se facă alegerea)^[6].

686. Mandatul de desemnare nu se confundă cu *mandatul de repartizare* a beneficiului legatului între legatarii desemnați de testator, caz în care mandatarul nu alege el legatarii — aceștia fiind desemnați de testator — ci, prin derogare de la regula potrivit căreia „dispunătorul nu poate lăsa unui terț dreptul (...) de a stabili obiectul” legatului [art. 989 alin. (3) NCC], doar împarte între cei gratificați obiectul acestuia (de regulă, o sumă de bani) după cum crede de cuviință^[7]. Articolul 989 alin. (3) NCC teza a II-a prevede expres că „repartizarea

^[1] H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 575, nr. 4.

^[2] Cass. 1-re civ., 8 nov. 2005, Recueil Dalloz nr. 42/2005, p. 2902.

^[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 755, nr. 601; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 230.

^[4] Cass., req. 27 juin 1899, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile, cit. supra*, pp. 573-574 și comentariul lui H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE care însoțește hotărârea citată (pp. 575-576); F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 230; R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 5, nr. 17-22.

^[5] M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament, cit. supra*, p. 880, nr. 323.84

^[6] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Reglès de fond destestaments: contenu du testament, cit. supra*, p. 875, nr. 323.21.

^[7] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 752-753, nr. 599, care citează o speță în care testatorul a dispus în sensul că „las prin legat lui X (...) 10.000 franci pentru copiii săi, căroră li-i va împărți cum crede de cuviință, după cum vor merita”.

În același sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 230.

bunurilor transmise prin legat unor persoane desemnate de testator poate fi lăsată la aprecierea unui terț”.

Se poate spune așadar că facultatea de alegere a legatarului de către un terț este compatibilă cu principiile desemnării legatarului doar atunci când nu face altceva decât să concretizeze, să pună în aplicare voința dispunătorului, iar nu și atunci când se substituie acesteia, desemnând el beneficiarul.

1.2. Legatul secret

687. Legatul secret este dispoziția testamentară prin care anumite bunuri sunt remise de testator unei persoane de încredere pentru ca la decesul său să fie predate beneficiarului indicat verbal de dispunător. Persoana de încredere nu este în acest caz beneficiară a unui legat cu sarcină, astfel încât legatarul nu este desemnat prin testament, ci oral, fiind neidentificabil din perspectiva formelor testamentare impuse de lege *ad validitatem*, ceea ce atrage sancțiunea nulității absolute^[1].

688. În doctrină s-a încercat diferențierea *legatului secret* de *legatul cu sarcini secrete*, al căror conținut și beneficiar nu sunt cunoscute decât de legatarul desemnat de testator să le aducă la îndeplinire, acestea fiind considerate valabile în principiu, afară de cazul în care se probează că beneficiarul lor nu ar avea capacitatea de a primi, dacă sarcina este ea însăși o liberalitate^[2]. Diferența însă este în realitate inexistentă, căci dacă este vorba de sarcini care sunt în sine legate, iar conținutul acestora nu rezultă din testament, suntem în situația unui legat secret, care însă, așa cum am văzut, este lovit de nulitate absolută.

§2. Posibilitatea desemnării directe sau indirecte a legatarului

689. Potrivit dispozițiilor art. 1035 teza I NCC, desemnarea legatarilor poate fi făcută de o manieră directă (2.1) sau indirectă (2.2).

2.1. Desemnarea directă

690. Desemnarea legatarului este directă când se face referire la numele (denumirea) sau porecla celui gratificat, ori la o anumită calitate a celui gratificat (profesie – dacă într-un anumit teritoriu este exercitată doar de o singură persoană: notar, învățător, fierar etc. –, cel care l-a îngrijit pe dispunător în cursul unei boli de care acesta a suferit, rudă etc.)^[3].

2.2. Desemnarea indirectă

691. Din dispozițiile art. 1035 teza I NCC rezultă în mod expres că desemnarea beneficiarului legatului poate fi făcută atât direct, cât și indirect.

Desemnarea este indirectă atunci când gratificatul nu este identificat prin nume (denumirea) sau calitățile sale, ci este fie doar implicit, persoana acestuia fiind dedusă din celelalte dispoziții testamentare, fie prin indicarea elementului (mijlocului) care poate duce la identificare sa. Astfel, dezmoștenirea (exheredarea) unui moștenitor legal chemat în primul rând la moștenire, în lipsă de dispoziție contrară din partea testatorului, valorează

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 285, nr. 352; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 229.

[2] R. LE GUIDE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 20, *cit. supra*, p. 6, nr. 26-27.

[3] *Idem*, pp. 6-10, nr. 31-61.

instituire indirectă implicită ca legatar a comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți [de exemplu, dacă defunctul dezmoștenește pe unul din cei doi fii ai săi, cel dezmoștenit, fiind moștenitor rezervatar, va primi 1/4 din moștenire cu acest titlu, în vreme ce fratele său va primi 1/2 din moștenire cu titlu de moștenire legală, plus 1/4 din moștenire cu titlu de legat cu titlu universal; tot astfel, dispoziția prin care un frate îl dezmoștenește (exheredează) pe fratele său face ca fiul acestui frate, nepot al defunctului, să vină la moștenirea unchiului său prin instituirea sa indirectă ca legatar al defunctului, conform principiului „a exclude, înseamnă a dispune”, chiar dacă la aceasta contribuie în mod subsidiar și vocația sa legală la moștenire^[1]].

692. Desemnarea indirectă a unui legatar poate rezulta, de pildă, și din stipularea clauzei potrivit căreia legatul va reveni celui care va îngriji pe soția în vârstă a defunctului până la moarte, orice persoană care îndeplinește această cerință dobândind calitatea de legatar.

Legatul este nul dacă persoana legatarului este insuficient determinată, cum a fost cazul într-o speță în care instanța a respins cererea văduvei celui decedat care solicita obiectul legatului formulat în următorii termeni: „Îți cer iertare. Îți dau tot. Acesta este ultimul meu testament. 23 decembrie 1983”^[2].

693. În dreptul nostru, într-o speță, s-a decis că legatul formulat în termenii următori: „las moștenire după moartea mea, toate bunurile ce le posed, persoanei care va avea grijă de pisicuța pe care o am” este nevalabil, întrucât „persoana beneficiară este incertă și nedeterminabilă”^[3]. Doctrina a aprobat această soluție pe considerentul că „determinarea legatarului nu poate fi făcută la data deschiderii moștenirii” și că „legatul nu poate fi lăsat, în mod indirect, unui animal”^[4]. Am criticat această soluție deoarece, în speță, persoana legatarului era determinabilă, indicându-se mijlocul de identificare a acesteia (persoana care va avea grijă de pisică). Faptul îngrijirii pisicii ulterior deschiderii succesiunii avea semnificația unei condiții suspensive potestative, valabile în cazul legatelor^[5], care odată îndeplinită urma să producă efecte retroactive de la data deschiderii moștenirii, prin aceasta, din determinabil, legatarul devenind determinat. Beneficiarul legatului (care includea toate bunurile testatorului) în acest caz nu putea fi decât persoana care îndeplinea condiția stipulată în testament, pisica nebeneficiind de legat (de proprietatea bunurilor) în niciun fel (nici direct, nici indirect), ci doar de serviciul gratuit pus în sarcina legatarului ca o condiție a dobândirii legatului^[6].

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 744; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 536; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 286; J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 150, nr. 228; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 290, nr. 358; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 326, nr. 1005; H. ROLAND, L. BOYER, *Adages du droit français*, 4-e édition, Litec, Paris, 1999, p. 239; J. HERAIL, *v° Legs*, Rép. civ. Dalloz, 2008, p. 6, nr. 43; Cass. 1-re civ., 30 sept. 2009, *Obs. R. LIBCHABER*, Rép. Defrénois nr. 1/2010, p. 95 și B. VAREILLE, *Note Rép. Defrénois* nr. 7/2011, p. 698.

Contra, a se vedea: F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 301, nr. 175; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 360, nr. 1474.

^[2] Cass. 1-re civ., 18 déc. 1990, reproducă de G. GOUBEAUX, PH. BIHR, X. HENRY, *op. cit.*, p. 737, nr. 101 de sub art. 1002.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1364/1980, CD 1980, p. 90.

^[4] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 229, nota 1.

^[5] A se vedea *supra* nr. 214.

^[6] Pentru diferența între legat ca specie a actelor cu titlu gratuit și sarcina constând într-un serviciu gratuit, a se vedea *supra* nr. 238.

Secțiunea a 3-a. Ineficacitatea legatelor

694. Ca acte juridice *mortis causa*, legatele produc efecte doar de la data deschiderii moștenirii. Ele pot fi desființate, adică lipsite de efecte, din diferite motive. Despre nulitățile care sunt atrase de nerespectarea condițiilor de validitate de fond și de formă ale testamentelor, unul dintre temeiurile de ineficacitate, am vorbit deja (*supra* nr. 272 și urm. și 576 și urm.).

Urmează să analizăm în această parte a lucrării cauzele de ineficacitate care se referă la revocarea prin voința testatorului (§1), revocarea prin hotărâre judecătorească (§2) și la caducitate (§3).

§1. Revocarea prin voința testatorului

695. Testamentul fiind un act unilateral de ultimă voință al dispunătorului, este revocabil prin definiție (art. 1034 NCC). Revocarea poate fi făcută oricând de testator până la momentul decesului, fără a fi necesar să justifice în vreun fel decizia sa, fiind vorba de un drept discreționar^[1]. Testatorul nu poate renunța la acest drept nici direct, nici indirect^[2].

Revocarea prin voința testatorului poate fi expresă (1.1) sau tacită (1.2). Asupra ei testatorul poate reveni prin retractarea revocării (1.3).

1.1. Revocarea expresă

696. Revocarea legatelor este expresă atunci când rezultă dintr-o declarație formală ulterioară a testatorului în acest sens. Potrivit dispozițiilor art. 1051 alin. (1) NCC, „un testament nu poate fi revocat expres, în tot sau în parte, decât printr-un act autentic notarial sau printr-un testament ulterior”. Revocarea expresă este așadar un act solemn, iar nu consensual.

Rezultă că revocarea expresă verbală este lipsită de orice efecte juridice, astfel încât proba acesteia este inadmisibilă și inutilă^[3]. Chiar și în caz de împiedicare a testatorului de a-și revoca expres testamentul prin mijloace frauduloase sau prin violență, intenția revocatorie nu produce efecte ca atare, eventual, putându-se doar acorda pe temei delictual daune-interese celui prejudiciat prin aceasta^[4].

Revocarea expresă, indiferent dacă este făcută prin testament sau act autentic, poate fi nu numai pură și simplă, ci și condițională (de exemplu, „revoc testamentul dacă legatarul nu-și desăvârșește studiile universitare”)^[5].

I. Revocarea prin testament

697. Pentru aceasta testatorul poate recurge la orice formă de testament, indiferent de forma testamentului revocat [art. 1051 alin. (2) NCC]. Nu se cere așadar un paralelism

[1] Cass. 1-re civ., 30 nov. 2004, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. nr. 2/2005, p. 443.

[2] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, 1991, p. 2, nr. 3.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 326, nr. 398.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 881, nr. 707.

În sensul admisibilității revocării și a probei cu martori în acest caz, soluție de a cărei justețe ne îndoiim, a se vedea F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, *cit. supra*, p. 4, nr. 10.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 384, nr. 1494.

de forme^[1]. Astfel, de pildă, un testament autentic poate fi revocat printr-un testament olograf sau invers.

Testamentul revocatoriu poate conține fie numai singură dispoziția de revocare a testamentului anterior, fie și noi dispoziții testamentare alături de aceasta^[2].

698. Pentru a produce efecte, revocarea trebuie să fie cuprinsă într-un testament valabil atât în privința condițiilor de formă, cât și de fond^[3]. În schimb, revocarea este valabilă chiar dacă testamentul care conține dispoziția de revocare cuprinde legate noi care sunt ineficace pentru incapacitatea legatarului de a primi sau pentru că acesta a renunțat la legat [art. 1071 lit. b) și d) NCC], ori pentru alte cauze prevăzute de lege (caducitate, revocare pentru ingratitudine ori pentru neîndeplinirea sarcinilor, nedeterminarea legatarului etc.), afară de cazul în care testatorul a condiționat validitatea revocării de eficacitatea legatelor^[4].

699. Dispoziția de revocare poate fi formulată în orice termeni din care rezultă neîndoiebnic voința testatorului în acest sens. Constituie prin urmare revocare expresă atât dispozițiile care conțin ca atare noțiunea de „revocare”, cât și cele care nu o conțin expres, dar sunt echivalente cu aceasta, de exemplu, mențiunea „vreau ca acesta să fie singurul meu testament valabil” sau simpla mențiune „anulat” făcută pe un testament anterior, chiar autentic, cu condiția ca aceasta să fie datată și semnată, îndeplinind în acest fel condițiile de validitate ale unui testament olograf^[5].

II. Revocarea prin act autentic

700. Revocarea expresă, conform dispozițiilor art. 1051 alin. (1) NCC, poate fi făcută nu numai prin una din formele testamentare, ci și printr-un simplu act autentic (care nu se confundă cu testamentul autentic). Ea poate fi exprimată nu numai printr-un act autentic distinct, ci și printr-un act autentic având un alt obiect principal, cum este cazul unui contract de donație^[6].

Declarația făcută de testator în fața unei instanțe de judecată în sensul că revocă un testament anterior, consemnată ca atare, a fost considerată ca echivalentă revocării făcute prin act autentic^[7], soluție de a cărei justețe ne îndoim.

1.2. Revocarea tacită

701. Din normele legale aplicabile în materie rezultă că în privința revocării legatelor s-a adoptat o concepție suplă, lipsită de rigiditate, alături de revocarea expresă permițându-se și revocarea tacită în cazul redactării unui nou testament care conține dispoziții incompatibile sau contrare cu cel dintâi [art. 1052 alin. (3) teza I NCC] (I) și în cazul înstrăinării obiectului legatului de către testator înaintea deschiderii moștenirii [art. 1068 alin. (2) NCC] (II). La aceste două cazuri de revocare tacită prevăzute și de Codul civil de la 1864 (art. 921 și

[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 258, nr. 158.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 383, nr. 1492.

[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 411; F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, cit. supra, p. 4, nr. 14; M. NICOD, v° *Testament*, Rép. dr. civ., 2008, p. 15, nr. 126.

[4] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 369, nr. 487; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 622, nr. 1488.

[5] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 622, nr. 1489.

[6] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 259, nr. 158.

[7] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 623, nr. 1491; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 259, nota 83.

art. 923), practica judiciară și doctrina au adăugat alte două cazuri, și anume, acela al distrugerii voluntare a obiectului legatului de către testator și acela al distrugerii voluntare a testamentului de către testator, noul Cod civil consacrand expres aceste cazuri de revocare la art. 1068 alin. (4) NCC (III), respectiv, art. 1052 alin. (1) NCC (IV).

În afară de aceste cazuri, revocarea tacită nu se poate prezuma^[1]. Astfel, de pildă, condiția rezolutorie impunând legatarului să nu ia în căsătorie o anumită persoană nu poate fi considerată revocată prin simplul fapt al prezenței testatorului la căsătoria legatarului cu acea persoană^[2]. Tot astfel, dușmănia survenită între testator și legatar ulterior testamentului nu este suficientă pentru a prezuma revocarea legatului^[3]. În acest sens este și practica noastră judiciară, într-o speță judecându-se că în cazul existenței a două testamente succesive cu conținut identic în favoarea unuia și aceluiași legatar, unul autentic și unul olograf, revocarea expresă a primului testament nu prezumă revocarea implicită și a celui de al doilea testament, întrucât „caracterul solemn și importanța actului de ultimă voință nu permite considerarea, prin interpretări subiective, că un testament este revocat implicit”^[4]. Revocarea fiind un act formal (solemn), nu poate fi făcută decât în formele exprese sau tacite anume prevăzute de lege.

I. Contrarietatea și incompatibilitatea

A. Noțiunile de „contrarietate” și „incompatibilitate”

702. Conform dispozițiilor art. 1052 alin. (3) teza I NCC „testamentul ulterior nu îl revocă pe cel anterior decât în măsura în care conține dispoziții contrare sau incompatibile”. Așadar, spre deosebire de dreptul roman și vechiul drept românesc, în care orice testament posterior revoca în mod necesar pe cel anterior în întregul său, noul Cod civil, ca și Codul civil de la 1864 (art. 921), permite în principiu coexistența dispozițiilor din două testamente succesive, în măsura în care acestea nu sunt contrare sau incompatibile, adică neconciliabile (nesusceptibile de a fi executate împreună).

Pornind de la faptul că textele legale [art. 921 C. civ. 1864, corespunzător art. 1036 C. civ. francez, și art. 1052 alin. (3) teza I NCC] s-au utilizat și se utilizează în legătură cu dispozițiile din testamente succesive care nu pot concilia două noțiuni diferite – „contrare” și „incompatibile” –, s-a pus problema dacă acestea sunt sinonime sau nu.

După unii autori, între cele două noțiuni nu există nicio diferență^[5].

După alții însă, incompatibilitatea se referă la imposibilitatea de îndeplinire concomitentă, fie materială (de exemplu: un legat de liberare a debitorului de datorie, urmat de un legat

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 384, nr. 1495.

[2] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, cit. supra, p. 7, nr. 26.

[3] D. ALEXANDRESCO, op. cit., IV, 2, p. 438; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 331, nr. 403-1.

[4] C.A. Suceava, s. civ., dec. nr. 1111/1998, Dreptul nr. 5/2000, p. 138.

Contra, a se vedea V. BOȘCA, *Notă la decizia citată mai sus*, loc. cit., pp. 139-140, care consideră că „revocarea expresă a testamentului autentic ar fi de neînțeles, în situația în care defunctul ar fi dorit să mențină totuși efectele testamentului olograf”. Această critică nu este întemeiată, întrucât revocarea tacită trebuie să fie neechivocă, adică să rezulte din fapte care să nu poată conduce decât la o singură concluzie – aceea a revocării, iar nu și la concluzii care se pot interpreta în modalități diferite; în cazul din speță, revocarea expresă a primului testament poate primi nu numai interpretarea că testatorul nu a mai vrut să îl gratifice pe legatar, ci și că a dorit să elimine paralelismul între cele două testamente având același conținut, menținându-l doar pe unul dintre acestea.

[5] D. ALEXANDRESCO, op. cit., IV, 2, p. 415; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 625, nr. 1495; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 328, nr. 401; PH. MALAURIE, op. cit., p. 255, nr. 499.

al aceleiași creanțe în favoarea unui terț), fie juridică (de exemplu: un legat în deplină proprietate, urmat de un legat de nudă proprietate în favoarea aceluiași legatar), pe când contrarietatea se referă la dispoziții testamentare care dacă ar fi conținute în același testament ar putea fi îndeplinite concomitent, fără a se exclude (de exemplu: un legat al cărui obiect este lăsat la doi legatari, fiecăruia conferindu-i-se vocație la întreg, unul neexcluzându-l pe celălalt, ci doar comprimându-i acestuia drepturile), dar care fiind conținute în testamente succesive s-ar putea interpreta, în funcție de circumstanțele fiecărei cauze în parte, în sensul că dispoziția din cel de al doilea testament revocă dispoziția din cel dintâi^[1].

Există și autori care, deși recunosc faptul că este vorba de termeni sinonimi, întrucât „incompatibilitatea presupune contrarietate, iar o veritabilă contrarietate antrenează incompatibilitatea”, conchid totuși că diferențierea se justifică din rațiuni de oportunitate tehnică, incompatibilitatea nelăsând judecătorului nicio posibilitate de interpretare, întrucât este vorba de o „imposibilitate brutală de executare”, în timp ce în cazul contrarietății, dimpotrivă, rămâne judecătorului o largă posibilitate de interpretare a testamentelor succesive, în funcție de rezultatele acesteia stabilindu-se dacă dispozițiile respective sunt sau nu inconciliabile^[2].

703. Oricum ar fi, dincolo de termenii utilizați, se poate trage concluzia că incompatibilitatea (materială sau obiectivă) este mai ușor de stabilit^[3], în timp ce contrarietatea (incompatibilitatea morală sau subiectivă) necesită interpretări de la caz la caz a voinței dispunătorului, aceeași succesiune de operațiuni putând într-o situație să constituie un act de revocare, iar într-o altă situație – nu.

Pentru a ilustra această din urmă idee, este suficient să menționăm, cu titlu de exemplu, că, în principiu, un legat universal ulterior este compatibil cu un legat universal anterior adresat unei alte persoane (de pildă, legatul făcut concubinei, iar apoi copilului născut din relația cu aceasta), afară de cazul în care din probe rezultă că voința defunctului a fost să revoce implicit legatul anterior^[4], tot așa cum, în principiu, un legat universal posterior nu revocă un legat particular anterior, afară de cazul în care circumstanțele cauzei demonstrează voința implicită a testatorului în acest sens^[5].

^[1] CH. AUBRY, CH. RAU, *Cours de droit civil français*, t. X, 6-e édition, par P. ESMAN, LGDJ, Paris, 1954, p. 400, §725; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, pp. 273-275; ST.D. CĂRPENARU, op. cit., p. 450.

Este de menționat faptul că sunt și autori care nu fac distincția între incompatibilitate, pe de o parte, și contrarietate, pe de altă parte, conform terminologiei utilizate de legiuitor, ci între „incompatibilitate materială sau obiectivă” (corespunzătoare noțiunii de incompatibilitate) și „incompatibilitatea morală sau subiectivă” (corespunzătoare noțiunii de contrarietate): M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 385-388, nr. 1497.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, op. cit., p. 886.

În același sens, deși nu în termeni identici, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 260-261.

^[3] De exemplu, instituirea unei persoane ca legatar universal printr-un legat posterior, contrar celor hotărâte într-o decizie de speță (Trib. Jud. Brașov, dec. civ. nr. 72/1973, RRD nr. 11/1973, p. 168) este juridic incompatibilă cu dispoziția dintr-un legat anterior prin care aceeași persoană era desemnată legatar cu titlu universal, astfel încât aceasta trebuie considerată revocată, vocația la întreg excluzând juridic vocația doar la o parte din întreg (în același sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 264, nr. 159.1).

^[4] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, cit. supra, p. 10, nr. 41-42.

^[5] Cass., 1-re civ., 14 mai 1996, *Obs.*, J. PATARIN, RTD civ. nr. 3/1997, pp. 722-724. În cazul din speță (în care printr-un prim testament dispunătoarea, care avea o fiică și trei nepoate de fiică, a instituit ca legatate universale pe două din nepoatele sale și ca legatară particulară o terță persoană pentru o casă

B. Probleme de probațiune

704. Întrebarea care se pune este dacă în cazul legatelor succesive de aceeași natură (universale, cu titlu universal sau particulare) simplul fapt al instituirii legatarului subsecvent prezumă revocarea sau aceasta trebuie să rezulte din probele desprinse din interpretarea testamentului subsecvent. Prima variantă este împărtășită de autori de marcă în doctrina noastră, care arată că dispozițiile făcute prin testamente succesive unor persoane diferite „vor fi în contrarietate *dacă nu se dovedește că intenția testatorului a fost că legatele să se execute cumulativ* (s.n., D.C.)”^[1]. A doua variantă, care ni se pare totuși a fi cea corectă, are și ea susținători de același calibru, care subliniază că revocarea nu operează decât atunci când rezultă „în mod neîndoielnic” din voința testatorului, ea neoperând în caz de dubiu, adică în cazul în care nu rezultă din interpretarea termenilor celui de al doilea testament^[2].

C. Testamentul ulterior trebuie să fie valabil

705. Ca și în cazul revocării exprese (*supra* nr. 697-700), pentru a produce efecte, în principiu, testamentul care conține revocarea tacită trebuie să fie valabil, adică să îndeplinească toate condițiile de fond și de formă. Dacă aceste condiții nu sunt întrunite, testamentul inițial nu este revocat, rămânând să producă efecte.

Articolul 1052 alin. (3) teza a II-a NCC, precizează că „efectele revocării nu sunt înlăturate în caz de caducitate sau revocare a testamentului ulterior”, ceea ce, *per a contrario*, înseamnă că, în caz de ineficacitate pentru alte cauze, cum ar fi incapacitatea testatorului de a dispune, pentru vicierea consimțământului său ori pentru neîndeplinirea condițiilor de formă, efectele revocării vor fi înlăturate.

D. Întinderea revocării

706. Primul testament, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1052 alin. (3) teza I NCC, este revocat „numai în măsura în care conține dispoziții contrare sau incompatibile” cu testamentul ulterior, ceea ce înseamnă că poate fi atât totală, cât și parțială.

Revocarea tacită poate fi nu numai pură și simplă, ci și condițională, adică eficacitatea celui de al doilea testament să depindă de îndeplinirea unei condiții, caz în care, în funcție de îndeplinirea sau neîndeplinirea acelei condiții, revocarea să producă sau nu efecte^[3].

II. Înstrăinarea obiectului legatului

707. Articolul 1068 alin. (2) NCC prevede că „orice înstrăinare a bunului care constituie obiectul unui legat cu titlu particular, consimțită de testator, chiar dacă este afectată de modalități, revocă implicit legatul pentru tot ce s-a înstrăinat”.

sau valoarea în bani a acestora, iar printr-un testament posterior a dispus ca celor trei nepoate ale sale să le revină „cotitatea disponibilă a bunurilor care vor compune succesiunea”, fără a mai aminti de legatul particular), incompatibilitatea nu a putut fi dedusă decât prin intermediul „inducțiilor în mare parte psihologice și mai mult sau mai puțin conjecturale și dintr-o apreciere a situației familiale amestecată cu un anume sens al echității și a obligațiilor familiale”, pornindu-se de la constatarea că, în speță, valoarea legatului particular absorbea totalitatea cotității disponibile.

[1] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 274.

În același sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, pp. 262-263.

[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 416.

În același sens, a se vedea și PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 255, nr. 499.

[3] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, cit. *supra*, p. 12, nr. 49.

Din textul menționat rezultă că revocarea survine doar în cazul unei înstrăinări (A) aceasta să se refere la obiectului unui legat particular (B) și să fie făcută cu intenție (C).

A. Înstrăinarea

708. Pentru aplicarea dispozițiilor art. 1068 alin. (2) NCC este necesară o înstrăinare efectivă, indiferent de caracterul oneros (vânzare, schimb etc.) sau gratuit (donație) al acesteia, de faptul dacă este pură și simplă sau sub condiție, în favoarea unui terț sau chiar a legatarului însuși, valabilă sau nulă^[1]. Se cere ca înstrăinarea să fie efectivă și reală (nefictivă), un simplu proiect de înstrăinare nefiind suficient pentru a atrage revocarea^[2].

709. Revocarea pentru înstrăinarea obiectului legatului se referă exclusiv la înstrăinările prin acte între vii, iar nu și la cele *mortis causa* care presupun cu necesitate un testament, ceea ce automat ne trimite la eventuala revocare pentru contrarietatea sau incompatibilitatea a dispozițiilor din două testamente succesive, întemeiată pe dispozițiile art. 1052 alin. (3) (*supra* nr. 702 și urm.)^[3].

710. În cazul înstrăinării parțiale a bunului, revocarea legatului va fi și ea parțială, „pentru tot ceea ce s-a înstrăinat” [art. 1068 alin. (2) NCC].

Grevarea prin constituirea de către testator a unui drept de servitute, de uzufruct, de uz sau abitație asupra bunului legat reprezintă de asemenea acte echivalente unei înstrăinări parțiale, provocând revocarea legatului în limita acestor dezmembrăminte ale dreptului de proprietate; nu același lucru se întâmplă însă și în cazul constituirii unei garanții reale asupra bunului legat, cum este cazul unei ipoteci, care nu reprezintă o revocare a legatului, expunându-l pe legatar doar la urmărirea silită a bunului în cazul neplății creanței garantate^[4].

B. Înstrăinarea trebuie să se refere la un bun care formează obiectul unui legat particular

711. În principiu, revocarea tacită prevăzută la art. 1068 alin. (2) NCC privește doar legatele particulare având ca obiect bunuri determinate, corporale sau incorporeale^[5].

Legatele universale și legatele cu titlu universal nu sunt revocate prin înstrăinarea de către testator a unuia sau altuia dintre bunurile sau chiar a tuturor bunurilor sale^[6], unul câte unul – prin acte între vii neputându-se înstrăina un patrimoniu sau o cotă-parte din acesta –, deoarece asemenea înstrăinări nu afectează decât emolumentul succesiunii, iar nu și vocația legatarului la întregul patrimoniu sau cotă-parte din patrimoniu, ceea ce face ca bunurile dobândite de testator ulterior înstrăinării să revină legatarului^[7].

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 888.

[2] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 158.

[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 388, nr. 1499.

[4] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038, cit. supra*, p. 12, nr. 57.

[5] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 155.

[6] În acest sens, a se vedea C.A. Cluj, s. I civ., dec. nr. 3427/2012, în Buletinul curților de apel nr. 11/2012, p. 8.

[7] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 552/1953, CD 1952-1954, vol. 1, pp. 115-117; *idem*, dec. nr. 594/1963, CD 1963, p. 137; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1939/1972, *Repertoriu... 1969-1975*, pp. 212-213; Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 1307/1982, RRD nr. 4/1983, p. 73; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 391.

712. În cazul în care obiectul legatului îl constituie o cantitate de bunuri de gen, înstrăinarea unei cantități de bunuri similare de către testator ulterior liberalității nu reprezintă un act de revocare, afară de cazul în care intenția de a revoca a dispunătorului rezultă din faptul că dispune de întregul ansamblu de bunuri din care legatul urma să fie prelevat^[1]. De exemplu, printr-o clauză testamentară o persoană este instituită legatară a unei părți dintr-o sumă de bani depusă de testator la CEC, iar ulterior testatorul lichidează depozitul și cheltuiește întreaga sumă.

713. Legatele care au ca obiect universalități de fapt, cum este cazul unui fond de comerț sau portofoliu de valori mobiliare, spre deosebire de universalitățile de drept (patrimoniul unei persoane fizice), sunt cesibile prin acte între vii, astfel încât în cazul în care testatorul înstrăinează o asemenea universalitate (în întregime sau în cotă-parte) survine revocarea în tot sau în parte conform dispozițiilor art. 1068 alin. (2) NCC. Dacă însă înstrăinarea privește elemente izolate componente ale universalității revocarea nu mai survine, fie că legatarul are vocație și asupra bunului care înlocuiește elementul înstrăinat (banii care înlocuiesc marfa vândută), dacă testatorul nu prevede altfel, fie că nu, atunci când testatorul dă o altă destinație bunului de substituie, vocația la universalitatea respectivă rămânând și în acest caz neștirbită^[2].

C. Intenția

714. Numai înstrăinarea făcută de testator cu intenție are valoarea unei revocări tacite. Înstrăinarea în sine dă naștere doar unei prezumții a existenței voinței de a revoca testamentul, proba contrarie fiind oricând admisibilă^[3]. De aceea, vânzarea silită a bunului sau exproprierea pentru utilitate publică nu pot sta la baza revocării tacite întemeiate pe dispozițiile art. 1068 alin. (2) NCC^[4], dar pot constitui cauze de caducitate pentru pieirea bunului legat (*infra* nr. 765).

715. Intenția de a revoca a testatorului este esențială în acest caz, ceea ce rezultă din faptul că revocarea rămâne valabilă chiar dacă înstrăinarea făcută de testator este desființată din orice motiv (nulitate absolută, nulitate relativă, condiție rezolutorie etc.), afară de cazul în care însăși voința de a revoca este afectată de incapacitatea sau vicierea consimțământului testatorului [art. 1068 alin. (3) lit. a) NCC]^[5]. Prin urmare, efectul revocatoriu al înstrăinării nu se explică nici prin aplicarea principiului *nemo plus juris ad alium transfere potest*^[6], nici prin imposibilitatea de a executa legatul, care atrage caducitatea, iar nu revocarea acestuia^[7], ci prin voința revocatorie pe care aceasta o implică.

716. Aceasta explică soluția menținerii legatului urmat de o donație în favoarea legatarului, dovedindu-se că aceasta a fost făcută doar în scopul de a confirma legatul [art. 1068 alin. (3) lit. b) NCC]^[8]. Soluția menținerii legatului urmat de un contract oneros

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 330, nr. 402.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 391-392, nr. 1500.

[3] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 256, nr. 500.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 889, nr. 713; M. NICOD, *v° Testament*, *cit. supra*, p. 16, nr. 136.

[5] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, *cit. supra*, p. 159.

[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 329, nota 4.

[7] M. GRIMALDI, *Libéralités*, *cit. supra*, p. 389, nr. 1499.

[8] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 890; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 277.

(întreținere) în favoarea legatarilor, pe motiv că ar fi „dovedită voința testatorului de a le transmite bunul, indiferent de temeiul juridic al acesteia” promovată în practica noastră judiciară și susținută de unii autori^[1] este însă înacceptabilă în principiu, căci ceea ce este valabil în cazul donației, care este un act cu titlu gratuit ca și legatul, având același regim juridic după deschiderea moștenirii, nu poate fi valabil și în cazul actelor cu titlu oneros, care sunt tratate cu totul diferit față de liberalități.

III. Distrugerea voluntară a obiectului legatului de către testator

1717. Deși Codul civil de la 1864 nu prevedea expres, pentru identitate de rațiune, în dreptul nostru se admitea că legatele erau revocate în temeiul dispozițiilor art. 923 C. civ. 1864 și în cazul în care testatorul, uzând de dreptul său de dispoziție materială – cealaltă fațetă a dreptului de a dispune făcând parte din conținutul dreptului de proprietate (*jus abutendi*) – distrugea voluntar – personal sau prin altul – obiectul legatului particular având ca obiect un corp cert^[2]. Această, asemenea înstrăinării voluntare, evidenția intenția implicită a testatorului de a revoca legatul. Dacă distrugerea era totală, dar survenea din neglijența testatorului sau datorită unei alte cauze decât voința acestuia (pieire fortuită, distrugere de către un terț etc.), legatul era de asemenea ineficace, dar nu datorită revocării tacite – care în mod necesar implica voința testatorului –, ci datorită caducității acestuia (*infra* nr. 761 și urm.).

Pentru unele rezerve asupra soluției, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 270, nota 107.

^[1] M.D. BOCȘAN, V. MITEA, *Notă la C.A. Cluj*, s. civ., dec. nr. 2461/2000, SUBB nr. 1/2001, pp. 60-68.

Soluția este în principiu înacceptabilă, deoarece încheierea actului între vii cu titlu oneros echivalează cu revocarea legatului, chiar dacă este încheiat cu beneficiarul acelui legat. Pentru susținerea soluției, ulterior criticării sale, s-a adus argumentul că înstrăinarea obiectului legatului nu ar fi decât o „modestă prezumție relativă, nu un principiu”, astfel încât, se susține, în speță, cele două acte ar putea coexista (M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și noul Cod civil, cit. supra*, p. 173). Este adevărat că textul de lege care institua prezumția în discuție (art. 923 C. civ. 1864) a fost interpretat în sensul că institua o prezumție simplă de revocare, numai că, așa cum în mod întemeiat s-a remarcat, „revocarea nu va rezulta din înstrăinare ori de câte ori intenția testatorului se va manifesta în chip lămurit în sensul coexistenței (s.n., D.C.) înstrăinării (oneroase – n.n., D.C.) și a dispozițiunii (testamentare – n.n., D.C.), când această coexistență va fi posibilă” (M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 371). Or, în cazul din speță, „coexistența” celor două acte este cu totul exclusă, de vreme ce actul cu titlu oneros încheiat între părți, din care rezultă un transfer de proprietate contra unor prestații din partea dobânditorilor, nu poate coexista cu o liberalitate, care asigură un transfer dezinteresat din partea testatorului. În contractul oneros s-a stipulat fără echivoc că se vinde locuința contra unei sume de bani și a întreținerii „după care apartamentul rămâne în proprietatea sus-numiților cu drepturi depline și irevocabile după cum reiese și din testament”; „îți vând” nu poate însemna din punct de vedere logic și juridic același lucru cu „îți dăruiesc”, o variantă excluzând-o pe cealaltă, pe când „îți dăruiesc când voi muri” (legat) poate coexista cu „îți dăruiesc chiar acum” (donație), liberalitatea fiind doar devansată în privința efectelor sale, nu contrazisă, anihilată ca liberalitate printr-un act de altă natură. Acesta este sensul „relativizării” prezumției în discuție, nicidecum cel sugerat de autorul citat. În fine, argumentul cheie din adnotarea care însoțește speța în discuție în sensul că „în speță apar două acte juridice succesive animate de voința internă (reală) și unică de a transmite irevocabil apartamentul către legatarii-cumpărători (s.a.)” (*op. cit.*, p. 67) este unul de domeniul absurdului, căci, pe de o parte, așa cum am văzut, voința de a gratifica nu se poate niciodată confunda cu voința de a vinde, prin urmare, în speță, nici urmă de „voință unică” – ci de două: una de a gratifica *mortis causa*, iar alta de a vinde imediat, care o contrazice pe prima –, iar pe de altă parte, dacă, în cazul vânzării, transferul este într-adevăr irevocabil, în cazul legatului, mai întâi, până la decesul dispunătorului nu există „transfer”, iar apoi, și tocmai pentru aceasta, legatul este esențialmente revocabil, nicidecum „irevocabil”.

^[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 628, nr. 1501.

Însușindu-și întocmai această concepție, art. 1068 alin. (4) NCC precizează expres că „distrugerea voluntară de către testator a bunului ce constituie obiectul legatului cu titlu particular revocă implicit legatul”.

IV. Distrugerea voluntară a testamentului de către testator

718. Pe lângă cazurile de revocare tacită a legatelor reglementate de lege la art. 921 și art. 923 C. civ. 1864, practica judiciară și doctrina au consacrat și cazul distrugerii voluntare a testamentului de către testator sau de către un terț la ordinul acestuia^[1].

Această formă de revocare privea doar testamentele olografe și mistice, nu și cele autentice, din care un exemplar rămânea întotdeauna la notar, astfel încât distrugerea exemplarului aflat la testator nu putea avea semnificația unei revocări tacite^[2].

719. Preluând soluțiile jurisprudențiale și doctrinare anterioare, art. 1052 alin. (1) NCC prevede că „testatorul poate revoca testamentul olograf și prin distrugerea, ruperea sau ștergerea sa. Ștergerea unei dispoziții a testamentului olograf de către testator implică revocarea acelei dispoziții. Modificările realizate prin ștergere se semnează de către testator”.

Ciudățenia acestui text de lege este dispoziția conform căreia „modificările realizate prin ștergere se semnează de testator”. Ea nu are nicio rațiune, căci „ștergerea” este o „distrugere” parțială a testamentului, așadar un simplu fapt juridic, nu un act juridic însușit expres ca atare de testator. Vorbindu-se de o „revocare voluntară tacită” înseamnă că în discuție este o prezumție de revocare, nu o revocare expresă. Pe linia de gândire a textului de lege analizat, ar trebui „semnate” și „distrugerea” sau „ruperea” testamentului, ceea ce, evident, este absurd^[3]. Iar dacă „ștergerea” trebuie semnată, de ce nu ar trebui să fie și datată? Caz în care, desigur, ar fi vorba de un codicil, de o dispoziție testamentară expresă (testament olograf), nu despre o revocare implicită (tacită), cum este cazul în ipoteza avută în vedere de textul de lege analizat.

720. Pentru a opera revocarea nu este necesar ca testamentul să fie distrus în întregime (ars, rupt în bucăți), fiind suficient doar ca acesta să fie șters sau barat, ori să se șteargă un element esențial al acestuia (data sau semnătura)^[4]. Simpla mototolire sau șifonare a testamentului nu are semnificația revocării acestuia^[5].

Revocarea testamentului poate fi totală, atunci când testamentul este distrus în întregul său, dar și parțială, în cazul în care se distruge doar o parte din acesta (de exemplu, o pagină a acestuia care conține anumite dispoziții, restul, incluzând data și semnătura, fiind păstrat)^[6].

721. În principiu, distrugerea trebuie făcută cu știrea și din voința testatorului, cu intenția de a revoca testamentul anterior. Voința testatorului de a revoca testamentul în acest fel

[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 432-433; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 628, nr. 1502; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 270-272; D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 244, nr. 319-320.

[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1075/1987, CD 1987, pp. 122-125.

[3] Printre exemplele de „distrugere” a testamentului sunt enumerate și exemple ca radierea cu guma sau ștergerea cu pastă corectoare (F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 152). Ne este destul de greu să ne imaginăm cum ar putea fi semnate astfel de fapte.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 432.

[5] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038, cit. supra*, p. 16, nr. 82.

[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 330, nr. 403; FR. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 271.

trebuie să fie una conștientă și neafectată de vicii de consimțământ^[1], ea neoperând dacă o face în stare de insanitate de spirit.

Distrugerea accidentală a testamentului nu are semnificația revocării tacite, punând doar problema probei acestuia (*supra* nr. 583). Dacă testamentul este distrus, rupt sau șters de un terț, iar testatorul află despre acest lucru și nu face un nou testament deși are o asemenea posibilitate, se prezumă că a aprobat distrugerea și că testamentul este astfel revocat [art. 1052 alin. (2) NCC]^[2].

Ordinul dat de testator unui terț în sensul distrugerii testamentului nu atrage revocarea dacă nu a fost executat^[3]. Tot astfel, comunicarea de către testator celor din jur a intenției de a revoca testamentul prin distrugerea acestuia neurmătată de executarea operațiunii nu poate duce la revocare.

În caz de dubiu (echivoc) asupra faptului dacă distrugerea testamentului s-a făcut cu sau fără voia testatorului de a revoca testamentul, intenția de revocatorie nu poate fi prezumată, pentru aceasta fiind necesară administrarea de probe^[4].

1.3. Retractarea revocării

722. Revocarea unui testament sau a unei simple dispoziții testamentare, indiferent dacă a fost expresă sau tacită, fiind o dispoziție de ultimă voință de natură testamentară, poate fi la rândul ei revocată sau retractată, cum se spune în literatura de specialitate, pentru a marca exact faptul că este vorba de o revocare a revocării legatelor.

Retractarea poate fi expresă sau tacită.

Ca și revocarea expresă, retractarea expresă a revocării testamentului nu se poate face decât prin act autentic distinct sau printr-un testament posterior [art. 1053 alin. (1) NCC].

Retractarea tacită nu este posibilă în cazul revocării prin înstrăinarea lucrului legat sau prin distrugerea testamentului, ci doar în cazul unei revocări exprese ori a uneia tacite pentru contrarietate sau incompatibilitate. Ea poate rezulta fie din distrugerea voluntară de către testator a actului de revocare expresă, fie din redactarea unui nou testament care conține dispoziții contrarii sau incompatibile cu actul sau testamentul revocatoriu și care consună cu dispozițiile testamentare anterior revocate.

723. Retractarea revocării face în principiu să renască testamentul anterior [art. 1053 alin. (2) NCC]^[5]. S-a susținut însă și ideea că, în raport cu particularitățile testamentului ca act de ultimă voință, nu este de conceput ca un act care a devenit ineficient să redevină eficient prin simplul fapt al revocării actului care l-a făcut ineficient, pentru aceasta fiind necesară o nouă manifestare de voință^[6]. Această din urmă concepție pare să nege însăși

^[1] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. *supra*, p. 154.

^[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 629, nr. 1503.

^[3] *Ibidem*.

^[4] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, cit. *supra*, pp. 17-18, nr. 87; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 331, nr. 403.

În sens contrar, pornind de la premisa, care nu convinge suficient, că de cele mai multe ori distrugerea se face de testator cu voința de a revoca, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 395 nr. 1504.

^[5] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2-a, pp. 406-407; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 630, nr. 1505; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 254, nr. 497; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 396, nr. 1506.

^[6] C. OPRIȘAN, *Efectele nulității sau anulării unui testament asupra dispoziției de revocare a testamentelor anterioare, în dreptul civil român și în dreptul altor țări*, RRD nr. 5/1980, pp. 18-19; CSJ, s. civ., dec. nr. 1912/1992, Dreptul nr. 8/1993, pp. 82-83.

rațiunea de a fi a retractării revocării, care este tocmai revenirea asupra dispoziției de revocare și, deci, repunerea în vigoare a testamentului revocat.

Este de la sine înțeles că în cazul în care, de pildă, dispoziția de retractare a revocării nu este pură și simplă, ci conține și noi dispoziții testamentare, diferite atât de cele din testamentul inițial, cât și de cele din testamentul revocatoriu, se pot pune probleme de interpretare a voinței dispunătorului, dar aceasta nu poate răpi retractării, atunci când voința testatorului este neechivocă, efectul său de repunere în vigoare a dispozițiilor din testamentul revocat. Față de prevederile exprese și neechivoce ale art. 1053 alin. (2) NCC, disputa trebuie considerată încheiată.

Există fără îndoială cazuri în care retractarea revocării nu este posibilă, cum se întâmplă, de pildă, atunci când testamentul anterior a fost distrus, situație în care dispozițiile testamentare inițiale nu pot fi repuse în vigoare decât printr-un nou testament^[1], dar acestea nu contrazic ideea potrivit căreia, juridic, în principiu, retractarea revocării repune în vigoare testamentul revocat. În orice caz, repunerea în vigoare a dispozițiilor din testamentul revocat trebuie să fie neechivocă, dar nu neapărat expresă.

§2. Revocarea prin hotărâre judecătorească

724. Testamentul fiind un act esențialmente revocabil (*supra* nr. 575), dispunătorul poate reveni oricând asupra legatelor făcute printr-un testament anterior revocându-le expres sau tacit. Este vorba de un drept discreționar, care nu trebuie justificat în niciun fel și care aparține doar testatorului atât timp cât acesta este în viață.

Sub regimul Codului civil de la 1864, nedemnitătea succesorală opera de drept în cazul moștenirii legale dacă erau săvârșite fapte de natura celor anume prevăzute de lege (art. 655), pe când în cazul moștenirii testamentare, oricât de condamabil (chiar penal) ar fi fost comportamentul legatarului față de testator, pe timpul vieții dispunătorului, revocarea legatelor era la discreția voinței acestuia, fără a putea fi nici impusă de lege și nici censurată în vreun fel de instanțele de judecată.

Noul Cod civil a modificat reglementarea în sensul că nedemnitătea (atât cea de drept, cât și cea judiciară) (*supra* nr. 60 și urm.) privește nu numai moștenirea legală, ci și moștenirea testamentară [art. 960 alin. (1) NCC]. Spre deosebire de nedemnitătea de drept, care este imprescriptibilă [art. 958 alin. (3) NCC], nedemnitătea judiciară, sub sancțiunea decăderii, poate fi invocată doar în termen de un an de la data deschiderii moștenirii [art. 959 alin. (2) teza I NCC] (*supra* nr. 74).

725. Există însă și situații asupra cărora, prin natura lucrurilor, testatorul nu poate avea niciun control. Este cazul legatelor cu sarcini, a căror îndeplinire nu se poate verifica decât după data deschiderii moștenirii, precum și cazul neîndeplinirii de către legatar a obligației de recunoștință față de testator prin săvârșirea unor fapte de ingraturitudine la adresa acestuia, obligație a cărei îndeplinire nu se poate, de asemenea, verifica în întregime decât după decesul testatorului. Pentru asemenea situații, noul Cod civil, ca și Codul civil de la 1864, reglementează ceea ce doctrina numește „revocarea judecătorească a legatelor pentru cauze legale”^[2]. Astfel, la cererea moștenitorilor interesați, revocarea

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 163, nr. 253; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral*. Vol. II. Moștenirea testamentară, *cit. supra*, p. 163.

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, *cit. supra*, p. 163, nr. 254.

judecătorească a legatelor poate surveni pentru neîndeplinirea sarcinilor (2.1) și pentru ingraturitate (2.2). Această enumerare este limitativă^[1].

Refuzul de alimente nu a fost reglementat ca o cauză de revocare judecătorească a legatelor pornindu-se de la premisa că, pe de o parte, testatorul nemulțumit de acest fapt poate să-și revoce singur testamentul, iar pe de altă parte, întrucât legatarul, ignorând liberalitatea, care nu produce efecte decât la decesul dispunătorului, nu este obligat să vină în ajutorul testatorului^[2].

2.1. Revocarea pentru neîndeplinirea sarcinilor

I. Sarcinile în materie de legate

726. Revocarea judecătorească a legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor este reglementată la art. 1069 alin. (1) NCC. Potrivit acestui text de lege, regula este că revocarea „poate fi cerută în cazul neîndeplinirii, fără justificare, a sarcinilor instituite de testator” (teza I), însă, prin excepție, „neîndeplinirea fortuită a sarcinii poate atrage revocarea numai dacă, potrivit voinței testatorului, eficacitatea legatului este condiționată de executarea sarcinii” (teza a II-a).

727. La deschiderea succesiunii, legatarul are dreptul de a opta pentru acceptarea legatului sau renunțarea la acesta. Odată acceptat legatul, sarcinile devin obligatorii pentru legatar, indiferent de mijloacele de care acesta dispune pentru îndeplinirea lor^[3].

728. Sarcinile sunt obligatorii pentru legatar începând cu data deschiderii moștenirii, nicio obligație neputând fi pusă în sarcina sa anterior acestei date^[4].

În materie de legate, noțiunea de sarcină este mai largă decât în materie de donații, incluzând și obligația de plată a unui legat impus de testator unui alt legatar (de pildă, plata unei sume de bani pusă în sarcina unui legatar universal)^[5].

Problema revocării judecătorești a legatelor se pune doar în cazul neexecutării unor sarcini propriu-zise, iar nu doar a unor recomandări sau rugăminți făcute de testator, care nu au forță juridică, ci doar morală^[6].

II. Revocare este atrasă de neîndeplinirea „fără justificare” a sarcinii

729. Nu orice neexecutare a unei sarcini atrage revocarea, ci numai aceea care survine „fără justificare”. Cu alte cuvinte, în absența unei clauze revocatorii expres stipulate de testator^[7], revocarea legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor nu se produce de drept, ci numai printr-o hotărâre judecătorească, instanța având dreptul suveran de a aprecia

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 344, nr. 423.

[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 365, nr. 1048.

[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 393/1961, CD 1961, p. 184.

[4] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1129/1959, CD 1959, p. 193.

Dacă nu poate constitui o sarcină susceptibilă de executare în timpul vieții dispunătorului, orice comportament așteptat din partea legatarului (de exemplu, „las legatul cu credința că legatarul mă va îngriji până la moarte și mă va îngropa după datină”) poate fi în schimb erlijat de testator în condiție a legatului (M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 399, nota 376). Numai *obligația* asumată sub condiție potestativă din partea debitorului este nulă (art. 1043 NCC), nu și *dreptul* dobândit astfel de cineva.

[5] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les libéralités...*, cit. *supra*, p. 164, nr. 255.

[6] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1129/1959, cit. *supra*.

[7] De pildă, în cazul în care testatorul dispune că neexecutarea la termen a sarcinii atrage revocarea legatului fără punere în întârziere și fără cerere de chemare în judecată, simpla neexecutare a sarcinii la

dacă este sau nu cazul să dispună revocarea, putând chiar acorda un termen de grație pentru executarea ei^[1].

730. Pentru aprecierea caracterului nejustificat al neexecutării, instanța va avea în vedere atât elemente de ordin cantitativ (gradul de neexecutare, o simplă întârziere, de pildă, în executarea sarcinii neatrăgând de regulă revocarea), cât și elemente de ordin calitativ, care țin de stabilirea importanței sarcinii în economia liberalității respective, cercetându-se dacă în optica testatorului sarcina a fost sau nu indisociabilă de legat ori prezenta doar o importanță accesorie^[2].

731. Revocarea judecătorească a legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor presupune, de regulă, imputabilitatea acestui fapt legatarului.

Ce se întâmplă însă în cazul în care neexecutarea sarcinii se datorește unor motive mai presus de voința legatarului? Dacă în Codul civil de la 1864 această ipoteză nu era reglementată expres, iată că noul Cod civil prevede expres la art. 1069 alin. (1) teza a II-a că neîndeplinirea fortuită a sarcinii poate atrage revocarea, dar „numai dacă, potrivit voinței testatorului, eficacitatea legatului este condiționată de executarea sarcinii”. Cu alte cuvinte, pe de o parte, trebuie să apară o situație în care, din motive mai presus de voința legatarului, adică datorită unei cauze străine (forță majoră, caz fortuit, fapta unui terț), sarcina să nu poată fi executată de legatar, iar pe de altă parte, se cere ca din cuprinsul testamentului să rezulte că dispunătorul a înțeles să lege eficacitatea legatului de îndeplinirea efectivă a sarcinii, ceea ce, practic, face ca neîndeplinirea sarcinii să fie echivalentă unei condiții rezolutorii, instanța de judecată sesizată neputând într-un asemenea caz să fie solicitată să pronunțe revocarea, cum se întâmplă în cazul neîndeplinirii sarcinilor fără justificare, ci doar să constate îndeplinirea condiției rezolutorii, deci, în ultimă analiză, ineficacitatea legatului, iar nu să aprecieze dacă este cazul sau nu să pronunțe revocarea, cum se întâmplă în cazul revocării pentru neîndeplinirea sarcinilor „fără justificare”^[3].

732. Neîndeplinirea sarcinilor la termen de către legatar datorită necunoașterii acestora în timp util exclude revocarea tocmai pentru că legatarului nu i se poate imputa vreo culpă în acest caz^[4], dar aceasta nu înseamnă însă că, în măsura în care executarea sarcinii rămâne posibilă, legatarul ar fi exonerat de obligația de a o aduce ulterior la îndeplinire^[5].

termenul stipulat face ca legatul să fie desființat, sancțiunea putând fi invocată de orice parte interesată (moștenitorii legali, legatarii universali sau cu titlu universal, colegatarii).

[1] S. POUDEROUX, *J.-Cl. Civ. Art. 1046 et 1047*, 1996, p. 6, nr. 22; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 346, nr. 424; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 364-365, nr. 1047.

[2] M. GRIMALDI, *Libéralités, cit. supra*, p. 398, nota 368; J. HERAIL, *v° Legs, cit. supra*, p. 20, nr. 167.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 366-367, nr. 1049; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 167.

Unii comentatori ai noului Cod civil afirmă că, în ipoteza examinată, pentru a paraliza acțiunea în revocare a reclamantului, legatarul pârât ar putea solicita pe cale reconvențională revizuirea sarcinii pe temeiul dispozițiilor art. 1006-1007 NCC (C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *op. cit.*, p. 1102). Această susținere nu poate fi acceptată, deoarece în vreme ce revocarea pentru neîndeplinirea fortuită a sarcinii se referă la ipoteza neexecutării totale a obligațiilor din partea legatarului din motive mai presus de voința sa, revizuirea sarcinilor se referă la ipoteza în care „executarea sarcinilor care afectează liberalitatea a devenit extrem de dificilă ori excesiv de oneroasă pentru beneficiar (s.n., D.C.)” (art. 1006 NCC), așadar, nu la neexecutarea sarcinilor.

[4] C.A. Poitiers, 5 jan. 1994, *Mégacode civil 2007, cit. supra*, p. 1263, nr. 100 de sub art. 1046 (în speță, sarcina de a achita cheltuielile de înmormântare ale defunctului a devenit cunoscută după realizarea ei).

[5] De pildă, în exemplul de la nota anterioară, legatarul va fi obligat să indemnizeze persoana care a avansat cheltuielile de înmormântare în locul său, căci refuzul plății echivalează de astă dată cu neîndeplinirea sarcinii, cu toate consecințele care decurg din aceasta.

733. Prin voința sa, testatorul poate impune ca moștenitorii săi să nu poată cere instanței de judecată revocarea legatului pentru neîndeplinirea sarcinii, lăsând deschisă doar posibilitatea executării silite a acesteia^[1]. Această posibilitate nu subzistă decât în cazul neîndeplinirii „fără justificare” a sarcinii, nu și în cazul neîndeplinirii fortuite, deoarece dispoziția de revocare pentru survenirea unei imposibilități fortuite de executare, pe de o parte, și aceea de executare silită a sarcinii, pe de altă parte, s-ar anihila reciproc, punând în discuție însăși existența reală a sarcinii.

2.2. Revocarea pentru ingratitude

734. Din dispozițiile art. 1069 alin. (2) NCC rezultă că legatele pot fi revocate și pentru ingratitude în următoarele cazuri:

„a) dacă legatarul a atentat la viața testatorului, a unei persoane apropiate lui sau, știind că alții intenționează să atenteze, nu l-a înștiințat;

b) dacă legatarul se face vinovat de fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de testator ori de injurii grave la adresa memoriei testatorului”.

734. Cele două cazuri de revocare a legatelor reglementate la art. 1069 alin. (2) lit. a) și b) NCC sunt aproape identice cu primele două cazuri de revocare a donațiilor prevăzute la art. 1023 lit. a) și b) NCC, singura diferență fiind că în cazul legatelor revocarea pentru ingratitude poate fi cerută și pentru motivul specific doar acestei liberalități, și anume acela de „injurii grave la adresa memoriei testatorului” [art. 1069 alin. (2) lit. b) NCC].

735. Atentatul la viața testatorului implică o acțiune infracțională îndreptată împotriva vieții acestuia, comisă cu intenție directă, fără să fie însă necesară întrunirea condiției condamnării autorului, cum se cere în cazul nedemnității de drept prevăzute la art. 959 alin. (1) lit. a) NCC. În plus, este sancționat în aceleași condiții și atentatul comis împotriva unei persoane apropiate testatorului (soț, rude sau chiar ale persoane – concubin, prieten apropiat etc.), precum și neaducerea la cunoștința testatorului a faptului că altcineva intenționează să atenteze^[2].

736. În ceea ce privește ingratitudea constând în „fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de testator ori injurii grave la adresa memoriei testatorului”, este vorba de: comiterea unor infracțiuni, fie la adresa persoanei testatorului (loviri, violențe), fie la adresa bunurilor acestuia (distrugere, furt, abuz de încredere etc.); de comiterea unor cruzimi, constând în fapte și comportamente care provoacă suferințe testatorului (împiedicarea legăturilor cu cei apropiați, bruscarea sentimentelor sale, lăsarea fără ajutor din neglijență sau indiferență grave); de aducerea unor injurii la adresa testatorului în timpul vieții acestuia sau la adresa memoriei acestuia, după data decesului său, cum ar fi acuzațiile nefondate de comitere a unor fapte reprobabile ori proferarea de cuvinte irreverențioase.

737. Revocarea pentru ingratitude este o pedeapsă civilă care sancționează comportamentul moralmente culpabil al legatarului față de testator^[3].

^[1] Trib. Reg. Suceava, dec. civ. nr. 1569/1956, JN nr. 2/1957, cu *Notă* de B. DIAMANT, p. 329; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 269.

^[2] Deși textul de lege analizat vorbește de „neaducerea la cunoștința testatorului”, ingratitudea nu va opera dacă legatarul aduce la cunoștința poliției faptele respective, care are obligația legală de a-l proteja pe cel amenințat.

^[3] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 164, nr. 256; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 346, nr. 425.

Cazurile de revocare judecătorească a legatelor pentru ingratitude sunt limitativ prevăzute de lege, ceea ce înseamnă că nu pot fi extinse „prin asemănare” la alte situații decât acelea la care legea se referă în mod expres^[1].

2.3. Regimul juridic al acțiunilor în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingratitude

I. Acțiunea în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor

A. Cine o poate invoca?

738 Acțiunea în revocarea legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor este la dispoziția persoanelor care pot justifica un interes legat de ineficacitatea lor, și anume: moștenitorii legali ai defunctului, legatarii universali, legatarii cu titlu universal, legatarii particulari beneficiari ai unui legat particular conjunctiv alături de legatarul care a fost gratificat cu legatul ale cărui sarcini nu au fost executate, precum și – pe cale oblică – creditorii celor menționați mai sus.

739. Nu pot justifica un interes pentru exercitarea acțiunii în revocare terții beneficiari ai sarcinii, care, în calitate de creditori, nu pot cere decât executarea silită a acesteia. Se exceptează cazul în care beneficiarul sarcinii este, în același timp, și succesor al defunctului, care are dreptul de a opta fie pentru executarea sarcinii, fie pentru revocarea legatului, justificând interese în ambele situații^[2].

B. Contra cui se poate invoca?

740. Revocarea pentru neîndeplinirea sarcinilor poate fi cerută, în principiu, contra legatarului ținut la executarea acesteia, dar și contra moștenitorilor acestuia dacă decedează după ce acțiunea a fost introdusă contra sa ori dacă a decedat înainte de expirarea termenului de prescripție de un an prevăzut la art. 1070 NCC.

II. Acțiunea în revocare pentru ingratitude

A. Cine o poate invoca?

741. Revocarea legatelor pentru ingratitude nu poate rezulta decât dintr-o hotărâre judecătorească. Evident că în cazul săvârșirii de către legatar a uneia din faptele de ingratitude care pot fi săvârșite în timpul vieții dispunătorului (atentat la viața acestuia, delikte, cruzimi sau injurii grave), nimic nu-l împiedică pe testator să-și revoce singur testamentul fie expres, fie tacit, pentru el acțiunea în revocare pentru ingratitude fiind lipsită de orice interes.

Așadar, acțiunea în revocare pentru ingratitude are sens doar pentru persoanele care, ulterior deschiderii moștenirii, pot justifica un interes pentru aceasta, nu și pentru testator.

Pot justifica un asemenea interes moștenitorii legali ai testatorului, legatarii obligați la plata legatelor, colegatarii beneficiari ai unui legat conjunctiv, precum și executorii

^[1] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 636, nr. 1522; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 400, nr. 1510.

^[2] M. GEORGESCU, AL. OPROIU, *Notă la dec. civ. nr. 1533/1993 a Trib. Jud. Olt, Dreptul nr. 4/1994*, pp. 112-113.

testamentari împuterniciți să aducă la îndeplinire ultima voință a defunctului^[1]. Creditorii celor menționați mai sus nu pot acționa pe cale oblică, dat fiind caracterul principal sau chiar exclusiv moral și personal al acestei acțiuni^[2].

Revocarea poate fi cerută pe cale principală sau pe cale de acțiune reconvențională, dacă legatarul este cel care acționează pentru predarea sau plata legatului său^[3].

B. Contra cui se poate exercita?

742. În ceea ce privește persoana contra căreia se poate exercita acțiunea în revocare, se admitea sub regimul Codului civil de la 1864 că aceasta nu putea fi decât legatarul care a comis ingratitudea, iar nu și moștenitorii acestuia^[4], soluție corectă având în vedere caracterul de pedeapsă civilă, adică strict personal al revocării pentru ingratitude.

Articolul 1024 alin. (2) NCC, care se referă la revocarea donației pentru ingratitude, este mai explicit precizând că „acțiunea în revocare pentru ingratitude poate fi exercitată numai contra donatarului. Dacă donatarul moare după introducerea acțiunii, aceasta poate fi continuată împotriva moștenitorilor”. Regulile desprinse din acest text de lege se aplică prin asemănare și în cazul revocării pentru ingratitude a legatelor. Așadar, acțiunea în revocare nu poate fi exercitată decât contra legatarului ingrat, iar dacă acesta moare după introducerea acțiunii în revocare, aceasta poate fi continuată împotriva moștenitorilor legatarului.

C. Termenul de exercitare a acțiunii în revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingratitude

743. Potrivit dispozițiilor art. 1070 NCC, „dreptul la acțiunea în revocarea judecătorească a legatului se prescrie în termen de un an de la data la care moștenitorul a cunoscut fapta de ingratitude sau, după caz, de la data la care sarcina trebuia executată”.

Textul de lege mai sus citat, pe de o parte, venind în continuarea art. 1069 NCC, care reglementează revocarea legatelor atât pentru neîndeplinirea sarcinilor, cât și pentru ingratitude, iar pe de altă parte nefăcând niciun fel de distincție, rezultă că se aplică ambelor cazuri de revocare^[5].

În cazul ingratitudinii constând în fapte penale, termenul de un an pentru exercitarea acțiunii în revocare începe să curgă de la data la care hotărârea de condamnare penală devine definitivă^[6].

Termenul de un an la care face referire art. 1070 NCC fiind calificat în mod expres de lege ca fiind unul de prescripție, înseamnă că poate fi întrerupt sau suspendat în condițiile legii.

a) Probleme legate de începerea curgerii termenului de prescripție pentru neîndeplinirea sarcinilor

744. În privința începerii curgerii termenului de prescripție a acțiunii pentru revocarea legatului pentru neîndeplinirea sarcinilor lucrurile sunt relativ clare, acesta fiind momentul

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 347.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 900, nr. 724; S. POUDEROUX, *op. cit.*, pp. 13-14, nr. 69; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 401, nr. 1511.

^[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 900, nr. 724.

^[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LÉVENEUR, *op. cit.*, p. 365, nr. 1048.

^[5] Pentru susținerea surprinzătoare, neargumentată, că pentru revocarea legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor termenul de prescripție ar fi cel comun (de 3 ani), a se vedea I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, *cit. supra*, p. 363, nr. 526.

^[6] Cass. 1-re civ., 19 mars 2014, nr. 13-15.662, *Obs.* M. GRIMALDI, *RTD civ.* 2014, p. 429.

la care „sarcina trebuia să fie executată”. Spunem relativ clară și nu pur și simplu clară, deoarece s-ar putea ivi situații în care, în pofida literei legii, termenul să nu poată curge de la momentul la care sarcina trebuia să fie executată. Bunăoară, ne gândim la situația în care existența sarcinii este cunoscută ulterior momentului la care, potrivit testamentului, aceasta trebuia să fie executată. Într-un asemenea caz, având în vedere dispozițiile art. 2523 NCC, termenul de prescripție nu poate totuși să înceapă să curgă decât din momentul în care „titularul dreptului a cunoscut sau, după împrejurări, trebuia să cunoască nașterea lui”.

b) Probleme legate de începerea curgerii termenului de prescripție pentru revocarea legatului pentru ingratitudine

745. În ceea ce privește revocarea pentru ingratitudine, aceasta, sub regimul Codului civil de la 1864, se considera că nu putea fi cerută decât dacă testatorul nu l-a iertat pe legatarul ingrat, iertare care, dacă era invocată, trebuia să fie dovedit de legatar. În caz de atentat la viața testatorului, delict, cruzimi sau injurii grave, iertarea se prezuma dacă testatorul lăsa să treacă un an fără să-și revoce singur (expres sau tacit) testamentul; în principiu, se considera că termenul curge fie de la data actului de ingratitudine, fie de la data la care testatorul a luat cunoștință despre aceasta [art. 831, art. 833 alin. (1) și art. 930 C. civ. 1864]^[1].

746. O situație specială legată de această problemă a fost aceea în care testatorul se afla în incapacitate de a-și revoca singur testamentul, pe tot intervalul de timp de la data actului de ingratitudine și până la data decesului său, fiind pus sub interdicție. Având prilejul să se pronunțe asupra unui asemenea caz, Casația franceză a decis că pentru moștenitorii defunctului termenul de un an în vederea exercitării acțiunii în revocare curge din momentul în care „*au luat cunoștință atât de delictul imputabil legatului, cât și de testamentul făcut în favoarea acestuia*”^[2]. Așa cum a remarcat adnotatorul deciziei, „ar fi cu totul șocant ca autorul delictului – oricare ar fi gravitatea acestuia – să poată conserva beneficiile unui legat pe care testatorul, întrucât era atins de o incapacitate, nu l-a putut revoca”^[3].

Acceptând această soluție și argumentele care stau la baza ei, doctrina a mers mai departe, considerând că soluția ar trebui generalizată la toate situațiile în care moștenitorii dispun de acțiunea în revocare, chiar dacă testatorul a fost pe deplin capabil, cum se întâmplă când decesul acestuia survine înaintea împlinirii termenului de un an fără să-și fi revocat testamentul, moștenitorii având la dispoziție acțiunea în revocare nu numai pentru restul de timp rămas testatorului din termenul de un an, ci pentru un an întreg începând din momentul când au aflat despre delict și despre testamentul făcut în favoarea ingratului, fiind nerezonabil ca termenul să curgă împotriva unei persoane care nu a avut cunoștință de faptele autorizând-o să acționeze^[4]. În această privință, acțiunea în revocare a donației pentru ingratitudine diferea și diferă și în prezent de acțiunea în

^[1] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 253, nr. 328.

^[2] Cass. 1-re civ., 14 fév. 1990, Note G. MORIN, Rép. Defrénois 1990, art. 34864.

În speță, legatarul a fost condamnat pentru abuz de încredere contra testatoarei, care, înainte de aceasta, fusese pusă sub interdicție. Acțiunea în revocare a legatului introdusă de moștenitorii defunctei a fost admisă, deși a fost promovată la mai mult de un an de la data decesului testatoarei, pe motiv că reclamanții nu au cunoscut existența testamentului decât în ziua când acesta le-a fost notificat de legatar, dată de la care a început să curgă termenul de un an.

^[3] G. MORIN, op. cit. supra.

^[4] Ibidem; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 348; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 402, nota 392.

revocare a legatelor pentru ingraturitudine, căci în timp ce prima era (este) în principiu la dispoziția donatorului și numai prin excepție la dispoziția moștenitorilor acestuia [art. 833 alin. (2) C. civ. de la 1864] – cărora le rămâne la dispoziție doar restul de timp rămas din termenul de un an –, cea de a doua este numai la dispoziția moștenitorilor testatorului, aceasta din urmă neavând nimic de a face cu revocarea judecătorească a legatelor pentru ingraturitudine. Pentru testator, termenul de un an nu ar fi avut o altă semnificație decât de a dovedi dacă l-a iertat tacit sau nu pe legatar, iar nu și semnificația pe care ar avea-o scurgerea unui termen pentru titularul unei acțiuni care trebuie exercitată într-un anumit interval de timp de la data nașterii dreptului la acțiune.

747. Care va fi soluția acestei probleme în lumina dispozițiilor noului Cod civil?

Comentarii noului Cod civil s-au pronunțat în sensul că, în prezent, iertarea legatarului ingrat de către testator ar fi exclusă în maniera tacită a lăsării scurgerii termenului de un an de la data comiterii actelor de ingraturitudine, singura posibilitate de iertare a legatarului fiind, în această optică, „*refacerea testamentului* (s.a.) în ceea ce îl privește pe legatar, după comiterea faptei de ingraturitudine, soluție care însă rămâne discutabilă (sic!)”^[1].

În ceea ce ne privește, nu împărtășim câtuși de puțin acest punct de vedere.

Singurul argument adus în sprijinul opiniei evocate mai sus este acela că art. 1070 nu face nicio nuanțare, prevăzând doar că „*acțiunea în revocarea judecătorească a legatului se prescrie în termen de un an de la data la care moștenitorul a cunoscut fapta de ingraturitudine* (s.n., D.C.)”.

Acest argument de text nu este însă decisiv.

Într-adevăr, mai întâi, textul nu prevede că termenul de prescripție ar curge *numai* de la data când moștenitorul a cunoscut fapta de ingraturitudine. Este o situație de *eo quod plerumque fit*, care se întâmplă de obicei, dar care nu exclude și alte situații.

Apoi, așa cum am văzut, practica judiciară a reținut deja în mod judicios că pentru ca termenul de prescripție să înceapă să curgă nu este suficient ca acela în drept să introducă acțiunea în revocare să fi luat cunoștință de actul de ingraturitudine, ci și să fi știut că autorul acestuia a fost gratificat prin testament. Soluția se impune și în prezent căci dacă acela în drept să invoce revocarea știe doar despre un eventual act care obiectiv este de ingraturitudine, dar nu știe că acela care l-a comis este legatar, nu ar avea niciun motiv să introducă acțiunea în revocare, astfel încât a-i impune o asemenea exigență ar însemna să cădem în domeniul absurdului.

În sfârșit, în ceea ce privește pretinsa imposibilitate de iertare a legatarului vinovat prin nerevocarea legatului de către testator în interiorul termenului de un an, aceasta nu poate fi acceptată din mai multe considerente.

Mai întâi, dacă testatorul poate să-l ierte pe legatar chiar dacă a săvârșit o faptă care atrage nedemnitătea de drept (art. 961 NCC), cu atât mai mult poate să o facă atunci când este vorba de o simplă ingraturitudine, mai puțin gravă decât nedemnitătea; prima, o poate face, în principiu, expres, pe când cea de a doua o poate face și în mod tacit (implicit).

Apoi, dacă revocarea testamentului, expresă sau tacită, este un act solemn, care nu poate fi făcută decât în cazurile și condițiile anume prevăzute de lege, renunțarea la revocare nu este nicidecum un asemenea act, astfel încât, în măsura în care revocarea nu a survenit (și în cazul analizat, testatorul o poate face oricând până la data morții sale în una din formele prevăzute de lege), testamentul rămâne să producă efecte, fiind cu totul exclusă necesitatea unei „*refaceri a testamentului*”.

^[1] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *op. cit.*, pp. 1103-1104.

În fine, în materie de donații, legiuitorul a fost mai explicit (și mai coerent) stipulând că „cererea de revocare nu poate fi introdusă de moștenitorii donatorului, cu excepția cazului în care donatorul a decedat în termenul (de un an de la data când donatorul a știut că donatorul a săvârșit fapta de ingraturitudine – n.n., D.C.) prevăzut la alin. (1) fără să fi iertat pe donatar. De asemenea, moștenitorii pot introduce acțiunea în revocare în termen de un an de la data morții donatorului, dacă acesta a decedat fără să fi cunoscut cauza de revocare” [art. 1024 alin. (3) NCC]^[1]. Or, ceea ce este valabil în materie de donații, este valabil și în materie de legate. Așadar, dacă testatorul, în cunoștință de cauză, lasă să treacă un an de la data actului de ingraturitudine, moștenitorii săi nu mai pot introduce acțiune în revocare a legatului pentru ingraturitudine.

2.4. Efectele revocării pentru neîndeplinirea sarcinilor și pentru ingraturitudine

748. În materie de efecte ale revocării legatelor pentru neîndeplinirea sarcinilor sau pentru ingraturitudine noul Cod civil nu conține dispoziții exprese.

Se vor aplica însă prin asemănare dispozițiile art. 1025, art. 1026 și art. 1029 NCC, valabile în materie de revocare a donațiilor, precum și dispozițiile art. 1635 și urm. NCC, aplicabile în materie de restituire de prestații, în general.

Mai exact, restituirea obiectului legatului se va face în natură, iar în ipoteza în care acest lucru nu mai este posibil, restituirea se va face prin echivalent [art. 1025 alin. (1), art. 1639 și art. 1640 NCC].

749. În privința fructelor bunurilor lăsate prin legat, legatarul va fi obligat la restituirea acestora cu începere de la data introducerii acțiunii în revocarea legatului [art. 1025 alin. (2) NCC], de la această dată fiind considerat de rea-credință.

750. În privința terților care au dobândit cu titlu oneros proprietatea sau alte drepturi reale (inclusiv garanții reale) de la legatar, aceștia vor păstra acele drepturi, în măsura în care s-au respectat formele de publicitate imobiliară sau dacă au fost de bună-credință [art. 1026, art. 1628 și art. 1648 NCC], *per a contrario* dobânditorii cu titlu gratuit nefiind la adăpost de obligația de a suporta consecințele desființării retroactive a legatului pentru neîndeplinirea sarcinilor sau pentru ingraturitudine.

§3. Caducitatea

751. Articolul 1071 NCC reglementează cazurile de ineficacitate a legatelor pentru caducitate. Codul nu definește noțiunea ca atare, dar din dispozițiile legale menționate rezultă specificul acestui caz de ineficacitate a legatelor în comparație cu celelalte cazuri de ineficacitate.

Ceea ce au în comun nulitatea, revocarea și caducitatea este faptul că toate duc la ineficacitatea (lipsirea de efecte a legatelor). Motivele și condițiile ineficacității diferă însă de la unele la altele. Într-adevăr, așa cum am văzut, nulitatea sancționează nerespectarea

^[1] Textul de lege citat nu prevede la teza întâi ce termen au la dispoziție moștenitorii săi pentru a acționa împotriva legatarului: restul rămas din termenul de un an care a fost inițial la dispoziția donatorului sau un nou termen de un an, care începe să curgă, în principiu, de la data decesului, cu condiția ca moștenitorii să fi cunoscut cauza de ingraturitudine. Pentru motivele reținute de doctrină și jurisprudență anterior intrării în vigoare a noului Cod civil, înclinăm spre cea de a doua soluție.

dispozițiilor legale referitoare la condițiile de validitate (de fond și de formă) ale legatelor, vizând așadar *formarea valabilă* a acestora.

La rândul său, revocarea (*supra* nr. 695 și urm.) face ca un legat valabil format să fie ulterior lipsit de efecte fie prin *voința testatorului*, fie prin *hotărâre judecătorească*.

Caducitatea atrage și ea ineficacitatea legatelor, dar, spre deosebire de nulitate, ea presupune un legat valabil format, iar spre deosebire de revocare, ea se datorește fie *decesului legatarului înaintea deschiderii succesiunii*, fie *incapacității legatarului de a primi legatul la data deschiderii moștenirii*, fie *nedemnității legatarului*, fie *dispariției unui element esențial al legatului*, fie *neacceptării unui legat de către beneficiarul acestuia*, adică a unor cauze ulterioare testamentului care nu depind de voința dispunătorului sau de o hotărâre judecătorească^[1].

Neîndeplinirea unei condiții suspensive nu constituie caz de caducitate, întrucât nu este un element esențial al legatului, iar caducitatea, așa cum am văzut, este consecința dispariției unui element esențial al actului juridic ulterior încheierii sale valabile^[2] sau a imposibilității obiective a acestuia de a produce efecte.

752. Articolul 1071 NCC enumeră următoarele cazuri de caducitate: predecesul legatarului (3.1), incapacitatea legatarului de a primi legatul la data deschiderii moștenirii (3.2), legatarul este nedemn (3.3), refuzul legatarului de a primi legatul (3.4) și legatarul decedează înaintea împlinirii condiției suspensive ce afectează legatul dacă aceasta avea un caracter personal (3.5), pierderea fortuită a bunului care formează obiectul legatului înaintea deschiderii moștenirii (3.6).

3.1. Predecesul legatarului

753. Potrivit dispozițiilor art. 1071 lit. a) NCC legatul devine caduc când „legatarul nu mai este în viață la deschiderea moștenirii”.

Acte juridice *mortis causa*, legatele nu produc efecte decât la data deschiderii moștenirii. Până la acest moment legatarul nu are niciun drept asupra legatului, ci doar o simplă expectativă. Pentru a moșteni, legatarul trebuie să „existe” la data deschiderii moștenirii, adică persoanele fizice să fie în viață, iar persoanele juridice să fie în ființă [art. 957 alin. (1) NCC].

Dacă legatarul nu este în viață la deschiderea moștenirii sau persoana juridică gratificată și-a încetat anterior existența, nu există având-cauză care să primească legatul, astfel încât acesta nu poate produce niciun efect.

Deși textul de lege analizat se referă doar la „legatarul care nu mai este în viață”, deci la predecesul unei persoane fizice, este evident că soluția va fi identică și în cazul când legatarul care este o persoană juridică nu mai există legal la data deschiderii moștenirii.

Moștenitorii legatarului nu au niciun drept de a culege legatul, afară de cazul în care testatorul a dispus astfel printr-o substituție vulgară.

Caracterul *intuitu personae* al legatelor exclude reprezentarea în cazul moștenirii testamentare^[3].

[1] G. THOMAS-DEBENEST, *J.-Cl. Civ. Art. 1039 à 1043*, 1996, p. 4, nr. 8.

[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 273, nr. 527; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 285.

[3] G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 5, nr. 14; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 283.

3.2. Incapacitatea legatarului de a primi legatul la data deschiderii moștenirii

754. Articolul 1071 lit. b) NCC prevede că legatul este caduc dacă „legatarul este incapabil de a primi legatul la data deschiderii moștenirii”.

Exemplele date în literatura noastră de specialitate pentru a ilustra acest caz de caducitate sunt de-a dreptul bizare: unii exemplifică cu „cazul persoanelor juridice care au încetat să mai existe *după moartea testatorului* (s.n., D.C.)”^[1], alții cu „art. 990-992 NCC” (incapacitatea medicilor, preoților și farmaciștilor)^[2]. Cu privire la primul exemplu – persoanele juridice care încetează *după moartea testatorului*, așadar după ce au primit legatul, nu au cum să facă legatul caduc pentru bunul și simplul motiv că legatul și-a epuizat efectele, proprietatea transmițându-se de la testator la legatară pe data morții testatorului (care este și cea a deschiderii moștenirii), problema care se pune într-un asemenea caz fiind aceea a lichidării persoanei juridice. Cu privire la al doilea exemplu – incapacitatea medicilor, preoților și farmaciștilor se apreciază întotdeauna în raport cu *momentul încheierii testamentului* și atrage *anularea pentru o prezumție de viciere a consimțământului*, așadar, pentru nerespectarea condițiilor de validitate, nicidecum pentru o incapacitate survenită ulterior încheierii valabile a testamentului, cum se impune în cazul caducității aici analizate.

Pe lângă predecesul legatarului [caz distinct de caducitate – art. 1071 lit. a) NCC], un exemplu de caducitate veritabilă întemeiată pe dispozițiile art. 1071 lit. b) NCC ar fi cazul unui legat particular având ca obiect proprietatea unui teren, legatarul devenind înaintea deschiderii moștenirii cetățean străin și fiind astfel într-o situație de incapacitate de a dobândi un asemenea bun la data deschiderii moștenirii (*supra* nr. 347)^[3].

Prin urmare, trebuie să fie vorba de o incapacitate de folosință (nu de exercițiu) *survenită* ulterior dispoziției testamentare valabile în raport cu data încheierii acesteia și care, subzistând la data deschiderii moștenirii, face legatul ineficace.

3.3. Legatarul este nedemn

755. Potrivit dispozițiilor art. 1071 lit. c) NCC, legatul este caduc dacă „legatarul este nedemn”. În condițiile în care, conform noului Cod civil, „nedemnul este înlăturat atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară” [art. 960 alin. (1)], legatul făcut în favoarea unei persoane nedemne de a moșteni pe dispunător rămâne fără efecte, devenind caduc dacă dispunătorul nu l-a iertat pe nedemn ulterior.

3.4. Legatarul renunță la legat

756. La deschiderea moștenirii, legatarul este liber să opteze pentru acceptarea sau repudierea legatului, art. 1106 NCC precizând că „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire care i se cuvine” – a se vedea și art. 1100 alin. (1) NCC.

Conform dispozițiilor art. 1071 lit. d), în cazul în care „legatarul renunță la legat”, acesta devine caduc, afară de cazul stipulării unei substituții vulgare, când repudierea legatului de către instituit nu atrage caducitatea lui dacă este acceptat de substituit.

[1] L. STĂNCULESCU, *op. cit.*, p. 595.

[2] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *op. cit.*, p. 1104.

[3] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 173.

3.5. Legatarul decedează înaintea împlinirii condiției suspensive care afectează legatul

757. În cazul legatelor sub condiție suspensivă, art. 1071 lit. e) NCC prevede că legatul este caduc dacă „legatarul decedează înaintea îndeplinirii condiției suspensive ce afectează legatul, dacă aceasta avea un caracter pur personal”. Textul este inspirat de dispozițiile art. 750 alin. (2) C. civ. Québec.

758. Regula instituită la art. 1701 lit. e) NCC este esențial diferită de cea aplicabilă sub regimul Codului civil de la 1864. Astfel, sub reglementarea Codului civil de la 1864, prin derogare de la dreptul comun (art. 1015), art. 925 prevedea că legatul este caduc dacă legatarul decedează înaintea împlinirii acesteia. Cu alte cuvinte, *pendente conditione* obiectul legatelor nu se transmitea la moștenitorii legatarului^[1]. Explicația acestei reguli rezida în faptul că legatul în discuție nu dobânda existență decât la îndeplinirea condiției (spre deosebire de legatul sub condiție rezolutorie, care exista și producea efecte de la data deschiderii moștenirii), iar legatul având un caracter *intuitu personae* trebuia să profite oricât de puțin timp legatarului instituit de testator, lucru care nu se putea realiza dacă acesta deceda înaintea împlinirii condiției^[2].

Din interpretarea *per a contrario* a dispozițiilor art. 1071 lit. e) NCC rezultă că, de regulă, decesul legatarului înaintea împlinirii condiției suspensive nu atrage caducitatea legatului, căci în caz de îndeplinire a condiției după data decesului său, obiectul liberalității îi va reveni cu efecte retroactive de la data deschiderii moștenirii testatorului, obiectul acestuia fiind inclus în succesiunea lăsată de el ca urmare a decesului său la un moment anterior îndeplinirii condiției. Prin excepție însă, dacă condiția suspensivă a avut un caracter pur personal, cum ar fi, de exemplu, cazul gratificării legatarului sub condiția suspensivă a finalizării studiilor universitare, decesul acestuia atrage caducitatea legatului, deoarece, într-un asemenea caz este evident că acea condiție nu s-ar mai putea realiza niciodată.

759. Legatul afectat de un termen suspensiv, care este în ființă la data deschiderii moștenirii, dar a cărui executare este amânată la o dată ulterioară deschiderii moștenirii, este dobândit de legatar de la data deschiderii moștenirii, astfel încât dacă acesta decedează înaintea împlinirii termenului, obiectul legatului se transmite la moștenitorii săi, regulă care rezultă și din dispozițiile art. 926 C. civ. 1864^[3].

760. Legatul sub condiție rezolutorie, spre deosebire de cel sub condiție suspensivă, se transmite *pendente conditione* la moștenitorii legatarului dacă survine decesul acestuia, iar dacă se realizează condiția, el va fi *rezoluționat*, desființat cu efecte retroactive; nepunându-se în niciun fel problema caducității sale^[4].

[1] D. ALEXANDRECO, *op. cit.*, IV, 2, p. 461.

[2] H., L. et J. MAZEAU, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 367, nr. 1051; G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 8, nr. 43.

[3] Trebuie menționat faptul că unii autori, plecând de la regula romană potrivit căreia în materie testamentară termenul incert se asimilează condiției (*dies incertus conditionem in testamento facit*), consideră că regula menționată se aplică doar legatelor cu termen cert, nu și celor cu termen incert (J. FLOUR, H. SOULEAU, *Libéralités, cit. supra*, p. 167, nr. 259), în timp ce alții, invocând lipsa unui text de lege în acest sens, se îndoiesc de justetea acestei susțineri (F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 343, nota 3).

[4] G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 11, nr. 62.

3.6. Pieirea lucrului legat în timpul vieții testatorului

761. Articolul 1071 lit. f) NCC precizează că legatul va fi caduc dacă „bunul ce formează obiectul legatului cu titlu particular a pierit în totalitate din motive care nu țin de voința testatorului, în timpul vieții testatorului sau înaintea împlinirii condiției suspensive ce afectează legatul”.

În lipsa obiectului, legatul rămâne fără efecte, neputându-se realiza transferul de drepturi de la testator la legatar. Despre caducitate vorbim doar dacă pieirea obiectului legatului survine *după* data actului de dispoziție, căci dacă obiectul legatului nu se află în patrimoniul testatorului la data actului de dispoziție, se aplică regulile legatului bunului altuia (art. 1064 NCC) (*supra* nr. 665 și urm.) sau, după caz, dacă lucrul era pierit fără știrea testatorului, nulitatea pentru lipsa obiectului legatului.

762. Acest caz de caducitate este aplicabil doar legatelor particulare care au ca obiect bunuri certe, corporale sau incorporeale (de exemplu, o creanță stinsă prin prescripție extinctivă sau prin compensație legală după data testamentului, dar înaintea deschiderii moștenirii)^[1].

763. În ceea ce privește legatele particulare având ca obiect bunuri de gen, pieirea unor bunuri de natura acestora în patrimoniul testatorului în timpul vieții sale, în principiu, nu afectează eficacitatea lor datorită faptului că bunurile de gen nu pot dispărea ca atare (ca gen) (*genera non pereunt*); dacă însă legatul are ca obiect un bun de gen limitat (de exemplu, o tonă de cereale dintr-un anume hambar) și genul respectiv piere (în exemplul menționat, hambarul arde cu întreaga cantitate de cereale), legatul devine caduc, întrucât nu mai poate fi executat^[2].

764. În cazul legatelor universale sau cu titlu universal, pieirea unuia sau altuia din bunurile testatorului în timpul vieții acestuia nu influențează cu nimic vocația legatarilor la întreg sau la o fracțiune din patrimoniul succesoral, ci doar emolumentul acestora, adică folosul efectiv de care vor beneficia legatarii la deschiderea moștenirii^[3].

765. Prin „pieirea” lucrului se înțelege atât distrugerea materială fără voia testatorului^[4], indiferent de cauza acesteia (forță majoră, caz fortuit, fapta unui terț), cât și pierderea juridică fără voia testatorului, cum este cazul vânzării silite sau exproprierii pentru utilitate publică^[5] ori, în cazul creanțelor, stingerea lor prin prescripție extinctivă, confuziune sau compensare de drept^[6].

^[1] Creanța formând obiectul unui legat este și ea un bun cert (M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 893, nota 1), chiar dacă este un bun incorporeal. Prin urmare, este inexactă susținerea că art. 927 C. civ. 1864 s-ar fi referit numai la bunurile corporale (F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 287, nr. 169).

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 403.

^[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 594/1963, CD 1963, p. 137.

^[4] Distrugerea materială prin voința testatorului atrage revocarea legatului, iar nu caducitatea acestuia (*supra* nr. 717).

^[5] A se vedea: I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 642; J. HERAIL, v° *Legs, cit. supra*, p. 21, nr. 179.

Înstrăinarea voluntară a obiectului legatului de către testator atrage revocarea, iar nu caducitatea acestuia (*supra* nr. 314 și urm.).

^[6] Stingerea creanțelor prin plata acceptată de testator semnifică revocarea legatului, iar nu caducitatea acestuia (F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 287, nr. 169).

Pieirea parțială a lucrului legat nu atrage caducitatea legatului, beneficiarul acestuia urmând să primească restul rămas în ființă.

766. În principiu, în caz de pieire a bunului formând obiectul legatului prin distrugerea acestuia sau prin expropriere, nu se admite substituția reală în sensul reportării drepturilor legatarilor asupra indemnizației de asigurare sau de expropriere decât dacă voința testatorului poate fi interpretată în acest sens^[1]. Unii autori au avansat însă ideea că intenția testatorului ar trebui interpretată (presumpție simplă) în favoarea legatarului în acest caz^[2].

Prin excepție, intenția de subrogare a testatorului se prezumă dacă bunurile care le înlocuiesc pe cele care inițial au format obiectul legatului procură legatarului o aceeași utilitate ori dacă sunt de aceeași natură^[3].

767. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1071 lit. f) NCC, caducitatea survine dacă pieirea lucrului a avut loc „în timpul vieții testatorului sau înaintea împlinirii condiției suspensive ce afectează legatul”, adică între momentul actului de dispoziție și momentul deschiderii moștenirii ori împlinirii condiției suspensive.

Pieirea lucrului după deschiderea succesiunii sau a împlinirii condiției suspensive nu pune, în principiu, problema caducității legatului, ci problema suportării riscului pieirii fortuite a lucrului de către legatar conform regulii *res perit domino* (lucrul pier la proprietar), acesta dobândind drepturile conferite prin legat de la data deschiderii moștenirii. Dacă moștenitorii obligați la predarea legatului au fost puși în întârziere, iar lucrul pier înaintea predării, riscul pieirii este suportat de către aceștia, afară de cazul în care fac dovada că lucrul ar fi pierit și la proprietar (legatar) (art. 1274 NCC).

Prin excepție, în cazul în care transferul drepturilor care formează obiectul legatului este stipulat sub condiție suspensivă, legatul va fi caduc chiar dacă pieirea lucrului survine după data decesului dispunătorului, dar înaintea împlinirii condiției^[4].

3.7. Dispariția cauzei

768. Practica demonstrează că există situații în care cauza legatului (motivul impulsiv și determinant) există la data testamentului, acesta fiind așadar valabil (neafectat de nulitate), dar dispare ulterior, fie înaintea decesului testatorului, dar fără ca acesta să apuce să-și revoce testamentul, fie după data decesului testatorului, când, evident, nu se mai poate pune problema revocării testamentului de către testator. În acest sens, se citează în mod obișnuit cazul nașterii unui copil subsecvent legatului făcut în favoarea săracilor, colateralilor etc., fără ca testatorul să fi aflat despre existența acestuia, făcând

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSUARN, *op. cit.*, p. 893, nr. 717; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 332, nr. 405.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 368, nr. 1054.

^[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 403.

În acest sens, este citată o speță în care legatul avea ca obiect părțile sociale ale testatorului la o societate imobiliară care a fost dizolvată înaintea deschiderii moștenirii, testatorului revenindu-i la lichidare două apartamente din patrimoniul social, legatarul fiind considerat în drept să primească aceste apartamente (Cass. 1-re civ., 19 jan. 1960, rezumată de G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, pp. 18-19, nr. 126-127). Soluția a fost însă nuanțată, explicația ei rezidând în realitate nu în subrogația reală, ci mai degrabă în faptul că părțile sociale dând dreptul la vocația atribuirii apartamentelor, era „în ordinea lucrurilor” ca într-o zi legatarul să devină proprietarul acestora (J. HERAIL, v° *Legs*, cit. *supra*, p. 21, nr. 180).

^[4] G. THOMAS-DEBENEST, *op. cit.*, p. 20, nr. 137-138; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, afectat*, cit. *supra*, p. 289 nr. 169.

liberalitatea tocmai în credința că nu are descendenți, și cazul legatelor grevate cu sarcini devenite ilicite ca urmare a legilor de secularizare, făcute în favoarea școlilor confesionale, situații în care, „mai mult sau mai puțin conștient”, jurisprudența a admis în unele cazuri caducitatea pentru dispariția cauzei^[1]. Această concepție se sprijină pe ideea potrivit căreia „cauza impulsivă și determinantă trebuie să existe nu numai la întocmirea testamentului, dar să și dăinuiască până la prefacerea dreptului eventual al legatarului într-un drept actual și născut, adică până la moartea testatorului, sau până la împlinirea condiției suspensive, dacă legatul este condițional”^[2].

769. O parte a doctrinei, deși admite soluția ineficacității legatelor în cazurile menționate, obiectează că motivul impulsiv și determinant, cauză a liberalităților, este un element al formării actului juridic, astfel încât absența sau falsitatea acesteia nu ar putea fi luate în considerare decât la data formării actului, ineficacitatea legatelor în cazul survenienței unui copil postum justificându-se prin existența unei condiții rezolutorii tacite reprezentate de nașterea copilului^[3], iar cea a legatelor a căror sarcini nu mai pot fi îndeplinite întrucât au devenit ilicite, fie pe temeiul revocării pentru neîndeplinirea sarcinilor^[4], fie pe ideea aplicării teoriei riscurilor^[5].

770. Dincolo de discuțiile menționate mai sus, construcția juridică a caducității legatelor pentru dispariția cauzei nu este lipsită de relevanță, în pofida faptului că noul Cod civil nu i-a acordat nicio atenție. Ea își relevă valențele și în alte cazuri decât cele considerate deja „clasice” și nu merită să fie pusă pur și simplu la index. Astfel, de pildă, jurisprudența și doctrina belgiene cunosc o evoluție recentă în acest sens^[6]. Ca să dăm un exemplu, în cauza Wiche^[7], soții Wiche au cumpărat cu resurse proprii două imobile stipulând că ei păstrează uzufructul, iar unicul lor fiu Francis Wiche și soția acesteia, Julienne F., nuda proprietate. Ulterior Francis Wiche și Julienne F. au divorțat, iar unul dintre donatori a decedat la scurt timp. Donatorul rămas în viață a solicitat să se constate caducitatea donației pe motiv că liberalitatea a fost subordonată menținerii căsătoriei între donatari, iar Curtea de Casație a admis acțiunea, pe motiv că „dacă prin efectul unui eveniment independent de voința donatorului, rațiunea determinantă a donației ajunge să lipsească sau să dispară, judecătorul fondului poate constata caducitatea liberalității, dacă, după chiar termenii acestei dispoziții sau interpretarea voinței autorului său, este imposibil a o separa de circumstanțele care au determinat-o și fără de care nu ar avea rațiune de a fi”^[8].

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 896-897, nr. 721.

Pentru o prezentare a evoluției jurisprudenței și doctrinei în această privință, a se vedea T. GENICON, *Caducité pour disparition de la cause: requiem pour une immortelle?*, Rev. des contr. nr. 1/2016, p. 11 și urm.

^[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 268.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 366, nr. 1049; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, pp. 405-406, nr. 1519; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 276, nr. 161.

S-ar mai putea susține în acest caz și soluția anulării pentru eroare asupra cauzei testamentului, dispunătorul făcând liberalitatea în credința greșită că nu are sau nu va avea copii (*supra* nr. 288).

^[4] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 168, nr. 262.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 406.

^[6] P. DELNOY, *La caducité une sanction d'un nouveau type en droit belge des libéralités*, în *Mélanges offerts à P. Couvrat. La sanction du droit*, Publication de la faculté de droit et des sciences sociales de Poitiers. Tome 39, PUF, Paris, 2001, p. 77 și urm.

^[7] P. DELNOY, *op. cit.*, pp. 79-80.

În speță, a fost vorba de o donație, dar *mutatis mutandis* raționamentul este valabil și pentru legate.

^[8] Cass., 16 nov. 1989, citată de P. DELNOY, *op. cit.*, p. 80.

Problema este însă că legatele, spre deosebire de donații, sunt revocabile oricând prin voința dispunătorului (*supra* nr. 695 și urm.), iar dacă dispariția cauzei are loc în timpul vieții testatorului fără ca acesta să reacționeze, se pot da interpretări diferite situației astfel create^[1]. Dacă însă dispariția cauzei are loc după data decesului testatorului, caducitatea pare a fi temeiul cel mai potrivit pentru ineficacitatea legatului^[2]. Aceasta cu atât mai mult cu cât ar fi vorba despre un legat cu prestații succesive în timp, de vreme ce, chiar și în dreptul francez, reticent în general la ideea de caducitate pentru dispariția cauzei (cel puțin în materie de legate), s-a admis caducitatea pentru un asemenea motiv în cazul contractelor cu prestații succesive^[3]; argumentul că în cazul liberalităților soluția menționată nu ar fi aplicabilă deoarece, în această materie, „nu există preocupare pentru un oarecare echilibru”, așa cum există în materie de contracte^[4], nu poate fi acceptat, deoarece nu ideea de echilibru este cea care interesează, ci faptul că, după decesul dispunătorului, când revocarea de către acesta nu mai este posibilă, iar alte temeiuri de revocare nu există, a menține legatul într-o situație ca aceea din speța menționată mai sus apare ca o opțiune evident inacceptabilă.

Secțiunea a 4-a. Destinația bunurilor care au format obiectul legatelor ineficace

771. Revocarea sau caducitatea legatelor, ca și nulitatea acestora, atrag un *efect negativ*: lipsirea de efecte a legatelor. Problema care se pune însă este aceea a *efectului pozitiv*, adică, în alte cuvinte, cui profită, cine beneficiază de obiectul legatelor ineficace.

772. Dacă dispunătorul a avut prudența să prevadă prin testament că în caz de ineficacitate a legatului făcut de el în favoarea celui dintâi gratificat, acesta va reveni unui al doilea gratificat desemnat de el, este vorba de o *substituție vulgară* îngăduită de lege. Prin urmare, voința defunctului (expresă sau tacită) primează, în sensul că dacă a fost exprimată, de ineficacitatea primului legat profită legatarul desemnat subsecvent de testator. La fel stau lucrurile și în cazul substituției fideicomisare [art. 1000 NCC (*supra* nr. 388 și urm.)].

^[1] Așa, de pildă, unele instanțe au admis soluția caducității după divorț a legatului făcut în favoarea unui soț în timpul căsătoriei (C.A. Iași, dec. civ. din 30 aprilie 1916, luată cu majoritate, rezumată de M.D. BOCȘAN, *Practică testamentară. Jurisprudență română 1865-2001*, Ed. Rosetti, București, 2002, pp. 100-101), în timp ce altele au respins-o (C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 614/2000; *Curtea de Apel București. Culegere 2000*, pp. 213-214).

Pentru o soluție relativ recentă a Casației franceze care respinge ideea dispariției cauzei, a se vedea Cass. 1-re civ., 15 déc. 2010, *Note A. CHAMOULARD-TRAPIERS*, Rép. Defrénois nr. 7/2011, p. 64; M. GRIMALDI, *Obs. RTD civ.* 2011, p. 165.

^[2] Jurisprudența belgiană ne oferă un exemplu în acest sens: baronul Adrien de Giey a lăsat prin legat soției sale din a doua căsătorie „*folosința pe durata vieții a castelului mobilat de la Fayais cu dependențele sale, fermele, pământurile și împrejurimile*”, impunând moștenitorilor legali plata unei rente viagere de 30.000 franci legatarii „*pentru întreținerea bunurilor menționate*”, dar după cinci ani de la deschiderea moștenirii bunurile respective au fost înstrăinate cu acordul uzufructuarei și a nuzilor proprietari, plata rentei de 30.000 franci rămânând fără cauză (C.A. Bruxelles, 29 mai 1946, rezumată de P. DELNOY, *op. cit.*, p. 78).

Pentru admiterea în principiu a caducității pentru dispariția cauzei legatului, a se vedea și M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și noul Cod civil*, cit. *supra*, p. 170, nr. 19.

^[3] În acest sens, a se vedea: Cass. civ. 1-re, 30 oct. 2008, *Obs. B. FAGES*, *RTD civ.* 2009, p. 118 și D. MAZEAUD, *Obs. Rev. des contr.* nr. 1/2009, p. 111.

^[4] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 15 déc. 2010, *loc. cit. supra*, p. 167.

773. În cazul în care testatorul nu și-a manifestat voința, trebuie făcută distincție după cum ineficacitatea face să nu mai subziste niciun legat, nicio dispoziție pentru cauză de moarte, caz în care bunurile vor reveni moștenitorilor legali, profitând acestora, moștenirea fiind în întregime *ab intestat*, sau afectează numai anumite legate, altele rămânând în vigoare, caz în care bunurile vor reveni, de regulă, celui (celor) obligați la plata legatelor ineficace (§1) sau, prin excepție, conform dreptului de acrescământ, colegatarului conjunctiv al cărui legat a rămas în ființă (§2).

§1. Regula – atribuirea bunurilor celor obligați la plata legatelor

774. Articolul 1072 NCC reia principiul, recunoscut și sub regimul Codului civil de la 1864, potrivit căruia ineficacitatea legatelor va profita celor obligați la plata lor, cărora legatul sau legatele le-ar fi restrâns drepturile dacă ar fi fost eficace, adică, după caz, moștenitorilor legali, legatarilor universali, cu titlu universal sau chiar particulari.

Situațiile pot fi foarte diferite. De exemplu: în cazul ineficacității unui legat universal, vor profita moștenitorii legali ținuti la plata acestuia; în cazul ineficacității unui legat cu titlu universal, dacă nu există moștenitori legali, va profita legatarul universal care ar fi fost ținut la plată; sau, în cazul ineficacității unui legat particular, un alt legatar particular obligat, prin ipoteză, de testator la plata acestuia cu titlu de sarcină etc.

§2. Excepția – legatele conjunctive și dreptul de acrescământ

775. Potrivit dispozițiilor art. 1065 NCC (similare cu cele ale art. 929 C. civ. de la 1864), „(1) Legatul cu titlu particular este prezumat a fi conjunctiv atunci când testatorul a lăsat, prin același testament, un bun determinat individual sau generic mai multor legatari cu titlu particular, fără a preciza partea fiecăruia. (2) În cazul legatului conjunctiv, dacă unul dintre legatari nu vrea sau nu poate să primească legatul, partea lui va profita celorlalți legatari. (3) Prevederile alin. (2) se aplică și atunci când obiectul legatului îl constituie un dezmembrământ al dreptului de proprietate”.

Din textul de lege citat rezultă că prin voința testatorului obiectul unui legat particular – indiferent dacă este un bun corporal sau incorporeal, mobil sau imobil, individual determinat sau de gen – poate fi lăsat la doi sau mai mulți legatari cu vocația fiecăruia la întreg, situație în care ineficacitatea unuia sau altuia din aceste legate va profita colegatarului sau colegatarilor ale căror legate au rămas eficace, prin excepție de la regula potrivit căreia ineficacitatea legatelor profită celor ținuti la plata acestora. Acest legat poartă denumirea de *legat conjunctiv*, iar dreptul colegatarilor de a beneficia de ineficacitatea legatului unuia sau altuia dintre ei – *drept de acrescământ*.

776. În sensul dispozițiilor art. 1065 NCC, dreptul de acrescământ este așadar o excepție de la regula potrivit căreia legatele ineficace profită celor ținuti la plata acestora și funcționează doar în cazul legatelor conjunctive. De aceea, în mod impropriu noțiunea este utilizată și în contextul moștenirii legale în cazul în care un moștenitor renunță la succesiune, iar de acest lucru profită comoștenitorii în sensul că le sporesc cotele succesoriale^[1].

^[1] Pentru o asemenea utilizare a noțiunii, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 482-484; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, pp. 283-284.

În cazul legatului conjunctiv, dacă toți colegatarii vin la moștenire, împart între ei în părți egale obiectul legatului, dreptul fiecăruia comprimând drepturile celorlalți, iar dacă unul sau altul dintre aceste legate este ineficace, partea ce ar fi revenit beneficiarului acelui legat se va împărți în părți egale între colegatarii ale căror legate au rămas eficiente.

Exemplu: imobilul lăsat de dispunător printr-un legat conjunctiv lui A, B și C va reveni acestora în cote de câte 1/3 fiecare, iar dacă legatul lui A este caduc, imobilul va reveni lui B și C în cote de câte 1/2 fiecare.

2.1. Criteriile de stabilire a conjunctivității legatelor

777. Trăsăturile definitorii ale legatelor conjunctive par simple, dar în practică stabilirea caracterului conjunctiv sau neconjunctiv al unui anume legat pune adesea probleme dificile.

Dreptul contemporan, inspirându-se din tradiția romană, identifică legatele conjunctive după următoarele criterii:

- conjunctivitatea *re et verbis* (reală și verbală), care rezultă dintr-o formulă de genul „las apartamentul meu lui A și B”. În acest caz, reunirea legatarilor este reală (asupra aceluiași lucru), întrucât nu se precizează partea ce revine fiecăruia, și verbală, întrucât sunt desemnați prin aceeași propoziție;

- conjunctivitatea *re tantum* (numai reală), care rezultă din gratificarea prin același act a doi legatari diferiți cu același bun prin două fraze distincte („Las casa mea lui A. Las aceeași casă lui B.”)^[1]. Legatul este conjunctiv indiferent dacă bunul legat este divizibil sau indivizibil^[2].

Legatul care creează doar o legătură *verbis tantum* (numai verbală), prin care un bun este lăsat la două sau mai multe persoane cu precizarea cotei-părți ce revine fiecăreia („las casa mea pentru jumătate lui A, iar pentru cealaltă jumătate lui B”) nu este conjunctiv, afară de cazul în care stabilirea cotelor-părți nu s-a făcut ca dispoziție principală, ci doar accesorie^[3].

2.2. Domeniul de aplicare a dreptului de acrescământ

778. Dreptul de acrescământ funcționează în cazul legatelor conjunctive, care, așa cum am văzut, se referă la legatele cu titlu particular.

Problema care se pune este dacă acrescământul funcționează sau nu și în cazul legatelor universale sau cu titlu universal. Din această perspectivă trebuie făcute unele precizări.

^[1] Dacă asemenea dispoziții nu sunt conținute în același testament, ci în testamente diferite, se poate pune problema revocării pentru incompatibilitate sau contrarietate a celor două dispoziții (*supra*, nr. 702 și urm.).

^[2] Menționăm faptul că, potrivit art. 1045 C. civ. francez, fără corespondent în Codul civil român, conjunctivitatea *re tantum* este condiționată de indivizibilitatea bunului care formează obiectul legatului. S-a remarcat însă că această dispoziție legală are ceva „destul de artificial”, căci ceea ce conferă caracter conjunctiv sau nu este voința defunctului, iar nu natura divizibilă sau indivizibilă a bunului, nimic neopunându-se ca un bun indivizibil să formeze obiectul unui legat conjunctiv dacă aceasta a fost dorința expresă sau tacită a dispunătorului; ca atare, dispozițiile art. 1045 C. civ. francez sunt privite ca „*prezumții de voință*” (s.a.) al căror rol este subsidiar: ele nu se aplică decât în lipsa voinței contrare exprimate de testator care poate fi chiar implicită” (J. FLUOR, H. SOULEAU; *Les libéralités*, cit. *supra*, p. 171, nr. 268).

^[3] De pildă, într-o speță în care testamentul a fost redactat în termenii: „dau și leg cu titlu particular persoanelor mai jos menționate, conjunct pentru întreg și divizibil pentru fiecare, în proporțiile următoare, imobilul (...), al cărui proprietar sunt, după cum urmează: 1) lui R 2/9; 2) lui A 2/9; etc.” (C.A. Paris, reproducă de J. Hérail, *J.-Cl. Civ. art. 1044-1045*, 1996, p. 3, nr. 11-12), legatul a fost considerat conjunctiv.

În opinia lui D. Alexandresco^[1], dreptul de acrescământ este compatibil și cu legatele universale și cu titlu universal, art. 929 C. civ. 1864 nefăcând nicio distincție cu privire la natura legatelor. Dacă avem însă în vedere caracterul de excepție al legatului conjunctiv și al dreptului de acrescământ, care decurge din voința dispunătorului, pe de o parte, iar pe de altă parte faptul că legatul universal conferă prin natura lui vocație la întregul patrimoniu succesoral și că prin definiție chiar el poate fi lăsat „la una sau mai multe persoane” (art. 1055 NCC), ajungem la concluzia că legatele universale nu intrau sub incidența dispozițiilor art. 929 C. civ. 1864^[2] și, deci, nici ale art. 1065 NCC. Aceasta nu înseamnă că, în cazul în care, de exemplu, testatorul a instituit doi legatari asupra cotității disponibile a moștenirii, fără a preciza cota ce revine fiecăruia, fiind vorba așadar de două legate universale, ineficacitatea unuia dintre acestea va profita legatarului al cărui legat rămâne valabil și nu rezervatarilor, efectul fiind identic cu acela al dreptului de acrescământ reglementat de art. 1065 NCC, numai că acesta decurge *din natura* legatului universal, și nu din *voința dispunătorului* (expresă sau tacită), cum se întâmplă în cazul legatelor particulare conjunctive. Aceasta nu este doar o diferență de ordin teoretic, ci una cu consecințe practice sub aspect probatoriu, căci odată stabilită natura universală a legatelor, nu mai trebuie probată voința expresă sau tacită a testatorului ca fiecare legatar să aibă vocație la întregul patrimoniu succesoral dacă unul sau altul dintre legate sunt ineficace, această consecință decurgând direct din natura legatului, pe când în cazul legatelor particulare, din contră, vocația fiecărui legatar la întreg trebuie să fie dovedită, altminteri fiecare beneficiind doar de cota-parte ce rezultă din împărțirea întregului la numărul legatarilor desemnați^[3].

În cazul legatelor cu titlu universal, în limitele obiectului legatului (o fracțiune dintr-un patrimoniu), raționamentul este identic cu cel pe care l-am expus mai sus referitor la legatele universale.

779. O ultimă precizare se impune în legătură cu situația în care obiectul legatului conjunctiv este un drept de uzufruct. Dacă unul sau altul dintre legatele conjunctive devine ineficace (caduc) pentru *predecesul legatarului*, de aceasta, ca și în cazul în care legatul are ca obiect dreptul de proprietate, vor profita colegatarii ale căror legate rămân eficace, dar dacă unul sau altul dintre legatarii uzufructuari decedează *după data deschiderii moștenirii*, în lipsă de prevedere testamentară expresă contrară, de aceasta vor profita titularii nudei proprietăți, iar nu ceilalți legatari, în acest caz punându-se problema stingerii dreptului de uzufruct, care și-a epuizat efectele, iar nu a dreptului de acrescământ^[4].

2.3. Caracterul obligatoriu și efectele dreptului de acrescământ

780. Problema care s-a pus a fost dacă dreptul de acrescământ este *obligatoriu* sau *facultativ*, adică, altfel spus, dacă gratificatul al cărui legat este eficace poate sau nu

^[1] *Op. cit.*, IV, 2, p. 487; *Notă la Cas. I*, dec. nr. 521 din 24 mai 1922, reprodușă în M.D. Bocșan, *Practică testamentară*, cit. *supra*, pp. 112-114.

^[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 641, nr. 1535; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, cit. *supra*, pp. 171-172, nr. 269; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 335, nr. 410; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 368, nr. 1048.

^[3] În acest din urmă caz, de ineficacitatea legatului unuia dintre legatari vor beneficia moștenitorii cu vocație la universalitate sau la fracțiuni din universalitate, nu colegatarii instituți de testator cu vocație doar la câte o cotă-parte din bunul respectiv, iar nu la întregul bun.

^[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 640, nr. 1532; J. HÉRAIL, *op. cit.*, p. 5, nr. 26; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 296.

să refuze acrescământul. Răspunsul este că dreptul de acrescământ este obligatoriu, deoarece, pe de o parte, legatul conjunctiv conferă vocație la întregul bun, iar pe de altă parte, acceptarea unui legat nu poate fi fracționată^[1], dreptul de opțiune succesorală fiind indivizibil (*infra* nr. 1085 și urm.).

În ceea ce privește efectele, beneficiarii dreptului de acrescământ sunt obligați la plata sarcinilor aferente legatelor ineficace, prezumându-se că testatorul a dorit ca acestea să fie executate de cei care culeg emolumentul legatului, afară de cazul celor instituite *intuitu personae*^[2], dispozițiile art. 1073 NCC putând fi invocate în prezent în sprijinul unei asemenea soluții.

2.4. Situația legatului-sarcină

781. Potrivit dispozițiilor art. 1073 NCC, afară de cazul pieirii bunului legat din motive mai presus de voința testatorului [art. 1071 lit. f) NCC], „caducitatea sau revocarea judecătorească a unui legat grevat cu un legat-sarcină în favoarea unui terț nu atrage ineficacitatea acestui din urmă legat. Moștenitorii care beneficiază de ineficacitatea legatului sunt obligați să execute legatul-sarcină”. Cu alte cuvinte, dacă, de exemplu, A îl gratifică pe B cu un legat având ca obiect suma de 100.000 euro cu sarcina de a plăti o rentă viageră de 400 euro în favoarea unui terț C, iar B predecedează lui A, renta viageră va trebui să fie plătită de D, fiul lui A, unicul său moștenitor legal.

Codul civil italian (art. 666 și art. 667), în mod rațional, exceptează de la executare obligațiile personale ale legatarului de la transmitere către moștenitorii care beneficiază de ineficacitatea legatelor.

Când caducitatea survine pentru pieirea bunului legat din motive mai presus de voința testatorului [art. 1071 lit. f) NCC] – ceea ce nu se poate întâmpla decât în cazul legatelor particulare având ca obiect un bun individual determinat –, legatul-sarcină nu mai trebuie executat deoarece, în această situație, moștenitorii nu mai pot „beneficia” de bunul respectiv, acesta fiind deja pierit la momentul deschiderii moștenirii.

Capitolul II. Dezmoștenirea (exheredarea)

782. Afară de legate, testamentul poate cuprinde și dispoziții de dezmoștenire sau exheredare, de îndepărtare de la moștenire a unor moștenitori legali^[3].

Deși Codul civil de la 1864 nu o reglementa, dezmoștenirea (exheredarea) a fost unanim acceptată, regulile acesteia fiind forjate de doctrină și jurisprudență.

Noul Cod civil suplinește această lipsă, reglementând instituția sub denumirea „Dezmoștenirea”, Secțiunea a 5-a, Capitolul III, Titlul III, Cartea IV-a, art. 1074-1076.

^[1] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, pp. 282-283; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 370, nr. 1059; M. GRIMALDI, *Libéralités*, cit. *supra*, p. 409.

Contra, a se vedea: D. ALEXANDRESCO, op. cit., IV, 2, p. 488; M.B. CANTACUZINO, op. cit., p. 73; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 641, nr. 1534.

^[2] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, cit. *supra*, p. 173, nr. 272; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 370, nr. 1060; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. *supra*, p. 183, nr. 176.2.2.

^[3] Dezmoștenirea, ca orice dispoziție testamentară, se realizează prin voința unilaterală a defunctului, iar nu prin hotărâre judecătorească (C.A. Craiova, dec. nr. 2569/1999, SUBB nr. 1/2001, pp. 157-158).

783. Potrivit dispozițiilor art. 1074 alin. (1) NCC, „dezmoștenirea este dispoziția testamentară prin care testatorul îi înlătură de la moștenire, în tot sau în parte, pe unul sau mai mulți dintre moștenitorii săi legali”.

Dacă în dreptul roman dezmoștenirea era o pedeapsă pe care *de cuius* o aplica moștenitorilor săi în anumite cazuri prevăzute de lege, în dreptul modern, aceasta nu mai este neapărat o pedeapsă, cum a fost și rămâne nedemnită (supra nr. 58 și urm.). În mod curent, se consideră că, spre deosebire de nedemnită, care ar atrage decăderea în temeiul legii a celui vinovat din dreptul de a moșteni pe defunct, lipsindu-l de titlul care i-ar fi dat aptitudinea să moștenească, chiar dacă este rezervatar^[1], dezmoștenirea nu afectează niciodată titlul de moștenire, chiar dacă este vorba de un moștenitor nerezervatar, ci doar *emolumentul*^[2]. În cazul moștenitorilor rezervatari acest lucru este evident, ei moștenind (ca moștenitori legali) rezerva, dezmoștenirea având efecte cel mult în limitele cotitășii disponibile. Faptul că și moștenitorii nerezervatari păstrează anumite prerogative care decurg din titlul lor de moștenitori, chiar dacă pot fi complet lipsiți prin dezmoștenire de emolument, este demonstrat de faptul că aceștia, de pildă, pot cere o copie a inventarului moștenirii, pot lua măsuri conservatorii cu privire la bunurile succesiunii, fac predarea legatelor^[3], ori pot cere anularea testamentului prin care s-a făcut dezmoștenirea, revocarea judecătorească a legatelor sau constatarea caducității lor, profitând astfel de ineficacitatea acestora^[4].

784. În dreptul nostru, s-a afirmat recent că, în cazul moștenitorilor nerezervatari (nu și a rezervatarilor, cărora legea le conferă dreptul la rezervă chiar și contra voinței dispunătorului), dezmoștenirea ar desființa nici mai mult nici mai puțin decât „calitatea de moștenitor”^[5], adică vocația la moștenire.

^[1] În ceea ce ne privește, așa cum am arătat mai sus, în prezent, nedemnită nu este nici ea nimic altceva decât o dezmoștenire legală, care îl lipsește pe cel vinovat nu de titlul de moștenitor (vocația de a moșteni), ci de emolumentul moștenirii (supra nr. 78).

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 325-326, nr. 1005; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 289, nota 3; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 257, nr. 502; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 358, nr. 1472; F. DEAK, R. POPESCU, p. 185, nr. 177; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 163, nr. 272; Cass. 1-re civ., 4 dec. 2014, nr. 12-13.401, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. 2014, p. 419.

^[3] De exemplu, predarea legatelor celor doi legatari cu titlu universal instituți de defunct pe câte jumătate de moștenire se va cere fratelui defunctului dezmoștenit de acesta (M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 358, nota 90).

^[4] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. supra, p. 186, nr. 177.

^[5] I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 379, nr. 553.

Autorul își menține opinia și în urma obiecțiunilor care au fost aduse susținerilor sale, singur împotriva tuturor, întemeindu-și afirmațiile în principal pe diferența dintre „vocația abstractă la moștenire” și „vocația concretă”, care ar fi cheia rezolvării problemei aici discutate (I. POPA, *Instituții juridice controversate de drept succesoral menținute sau existente în noul Cod civil român*, Dreptul nr. 7/2015, p. 29 și urm.). Nu dorim și nu este locul aici să intrăm în hățișul argumentelor autorului mai sus citat, ne rezumăm doar la două succinte observații. Din dispozițiile art. 962 NCC rezultă că „pentru a putea moșteni, o persoană trebuie să aibă calitatea cerută de lege sau să fi fost desemnată de defunct prin testament (s.n., D.C.)”. Prin urmare, atunci când vorbește despre condiția de a putea moșteni constând în „vocația la moștenire” (a treia condiție; alături de capacitatea de a putea moșteni și condiția de a nu fi nedemn), legea are în vedere o condiție generală, nu una concretă, ceea ce rezultă nu numai din conținutul său, ci și din faptul că textul în discuție este situat în Cartea a IV-a, Titlul I, intitulat „Dispoziții referitoare la moștenire în general”, Capitolul II, intitulat „Condițiile generale pentru a putea moșteni”. Așadar, dacă dorim să nu creăm confuzii, când discutăm despre vocația de a moșteni în sensul dispozițiilor noului Cod civil, de păstrarea sau pierderea acesteia prin dezmoștenire, trebuie să avem în vedere doar așa-zisa (de către

Afirmația ni se pare hazardată, căci, în condițiile în care, incontestabil, calitatea de moștenitor legal, adică vocația la moștenire este conferită de lege, numai legea este cea care poate să o ridice, iar nu voința lui *de cuius*. Acesta nu poate decât, atunci când legea îi permite, să lipsească pe moștenitorii săi legali de tot sau o parte din emolumentul dreptului de moștenire conferit de lege.

Că dezmoștenirea nu afectează calitatea de moștenitor legal este demonstrat, printre altele, și de următorul exemplu: dacă la moartea sa, *de cuius* lasă un frate și un legatar universal, prin a cărui instituire fratele, moștenitor nerezervatar, este dezmoștenit indirect, dacă legatarul nu vrea sau nu poate primi legatul, fratele defunctului îl va moșteni pe acesta, ceea ce înseamnă că el și-a păstrat frumos și bine calitatea de moștenitor în pofida dispoziției de dezmoștenire.

Autorul citat își susține teza și prin următoarea afirmație: „nu vedem posibilă eliberarea de către notarul public (...) a unui *certificat de calitate* (s.a.) de moștenitor pentru persoanele exheredate dacă am accepta teoria conform căreia emolumentul le lipsește acestora pentru a fi moștenitori legali”^[1]. În ceea ce ne privește, vedem posibilă în ipoteza examinată chiar și eliberarea unui certificat de moștenitor, nu doar a unui simplu certificat de calitate de moștenitor. Într-adevăr, de exemplu, dacă un frate al defunctului (singurul său moștenitor legal) a fost dezmoștenit indirect prin legatele particulare făcute de dispunător, dar a acceptat moștenirea, dacă solicită notarului public punerea în posesie (sezina) prin eliberarea certificatului de moștenitor, întrucât, de pildă, vrea să regleze plata pasivului succesoral al defunctului, acest lucru nu îi poate fi refuzat căci, în această ipoteză, în conformitate cu dispozițiile art. 1155 alin. (1) NCC, doar el este cel ținut la plata pasivului, fiind sigurul moștenitor cu vocație la universalitate, indiferent dacă beneficiază sau nu de emolument. Să nu uităm că, în cazul examinat, fratele poate chiar să beneficieze și de unul sau mai multe din bunurile lăsate de defunct terților prin legate particulare, dacă acestea se dovedesc ulterior a fi ineficace; iar dacă nu ar solicita eliberarea certificatului de moștenitor și nu și-ar păstra calitatea de moștenitor, cum ar putea să se bucure de acest drept?

preopinent) „vocație abstractă la moștenire”, care, atunci când sunt întrunite și celelalte două condiții generale, fac o persoană care le întrunește să devină *succesibil*, nicidecum așa-zisa „vocație concretă”, care nu este prevăzută de lege și care, iată, creează confuzii, implicând îndeplinirea unor condiții, care nu sunt „generale”, care nu se referă la „vocația de a moșteni” în sensul dispozițiilor art. 962 NCC, ci la concretizarea dreptului abstract de a moșteni, concretizare care presupune îndeplinirea unor cerințe, cum ar fi aceea de a accepta moștenirea sau de a avea prioritate (legală sau testamentară) față de alți succesibili (persoane cu vocație generală) la moștenirea lui *de cuius*, care din succesibili (potențiali moștenitori) transformă acele persoane în *succesori* sau *moștenitori efectivi*. Apoi, combaterea înaltă de către autorul citat a susținerilor noastre în sensul că fratele exheredat al dispunătorului ar putea fi ținut la predarea unor legate cu titlu universal, deoarece, spune autorul citat, spre deosebire de dreptul francez, la care am făcut trimitere, nu ar fi însezinat de drept, este neavenită. Aceasta, deoarece noi nu am susținut niciun moment că în toate situațiile fratele defunctului, în exemplul dat, ar putea fi ținut la predare, cum insidios se lasă să se înțeleagă, ci, firește, numai atunci când a fost trimis în posesie, așa cum am arătat fără echivoc în altă parte a lucrării la care se face trimitere (D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 519, nr. 1211). Așadar, pentru a conchide, dezmoștenirea nu afectează în niciun fel vocația generală de a moșteni a unei persoane, în sensul dispozițiilor art. 962 NCC, ci doar emolumentul celui dezmoștenit, care, într-adevăr, așa cum a subliniat de altfel și autorul mai sus citat, poate fi egal cu zero, chiar și în cazul unor succesori (moștenitori) cu o aptitudine concretă de a moșteni (cazul moștenitorilor legali nerezervatari sau al legatarilor universali sau cu titlu universal, care după plata legatelor pot rămâne fără emolument).

^[1] I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. *supra*, p. 379, nr. 553.

Teza potrivit căreia dezmoștenirea ar afecta „calitatea de moștenitor” a celui vizat de aceasta, înțeală în sensul de „vocație concretă de a moșteni” își relevă din plin debilitatea și prin faptul că, în cazul în care ar fi parțială, ar însemna să se accepte că cel dezmoștenit ar fi lipsit în parte de... „calitatea de moștenitor”, ceea ce, până în prezent, nu a susținut nimeni și nici nu credem că va putea susține în viitor. Dezmoștenirea vizează nu „calitatea de moștenitor” a celui vizat, ci lipsirea acestuia de foloasele de care s-ar bucura cu privire la bunurile succesoriale dacă nu ar fi făcută. Este vorba așadar de o dispoziție esențialmente patrimonială, nicidecum de altă natură.

Articolul 1074 alin. (2) NCC stipulează expres că dezmoștenirea vizează „înlăturarea de la moștenire a unuia sau mai multor moștenitori legali”, adică de la beneficiile patrimoniale pe care moștenirea le-ar fi procurat celui vizat de aceasta.

Prin urmare, în concluzie, dezmoștenirea afectează doar emolumentul celui vizat de aceasta, iar nu „calitatea sa de moștenitor”, așa cum se întâmpla în dreptul roman.

Or, dacă dezmoștenirea afectează doar emolumentul celui dezmoștenit, înseamnă că în măsura în care aceasta operează, fie că este vorba de moștenire în întregul ei, fie doar a unei fracțiuni ori a unor anumite bunuri din moștenire, rezultă că dispunătorul face acte implicite de dispoziție (liberalități) în favoare celor care profită de ea (*infra* nr. 788 și 794).

785. În limitele dispozițiilor legale imperative (rezervei), dezmoștenirea este un drept discreționar al testatorului, nesusceptibil de cenzură prin intermediul justiției pe calea acțiunii care sancționează abuzul de drept^[1].

786. Din punct de vedere al întinderii sale, dezmoștenirea poate fi *totală* sau *parțială*, și aceasta dintr-un dublu unghi: anume, pe de o parte, al *persoanelor*, ea poate viza toți moștenitorii defunctului^[2] sau numai pe unii dintre aceștia, iar pe de altă parte al *bunurilor*, ea poate viza întreg patrimoniul succesoral (afară de cazul existenței unuia sau mai multor rezervatari), o fracțiune din aceasta sau unul sau mai multe bunuri din succesiune.

Din punct de vedere al modalităților în care se poate realiza, dezmoștenirea poate fi *directă*, atunci când „testatorul dispune prin testament înlăturarea de la moștenire a unuia sau mai multor moștenitori legali”, sau *indirectă*, „atunci când testatorul instituie unul sau mai mulți legatari” [art. 1074 alin. (2) NCC].

După cum afectează pe moștenitori fără a se lua în considerare comportamentul acestora ulterior deschiderii moștenirii sau, dimpotrivă, cu titlu de sancțiune pentru cazul în care ar refuza executarea unei anume dispoziții testamentare, dezmoștenirea poate fi fermă (Secțiunea 1) sau cu titlu de sancțiune (clauză penală) (Secțiunea a 2-a).

Secțiunea 1. Dezmoștenirea fermă

787. Această formă de dezmoștenire produce efecte de la data deschiderii moștenirii, nedepinzând în niciun fel de conduita moștenitorilor ulterioară deschiderii moștenirii. Îndepărtarea de la moștenire se prezintă însă diferit, după cum testatorul a instituit (§1) sau nu a instituit legatari (§2).

[1] Aceasta nu exclude însă, desigur, verificarea legalității clauzei de dezmoștenire ca în cazul oricărei alte dispoziții testamentare din punct de vedere al formei, capacității, obiectului, cauzei etc.

[2] Într-o astfel de situație moștenirea este vacantă și revine statului (*supra*, nr. 206 și urm.).

§1. Dezmoștenirea fermă cu instituirea de legatari

788. De regulă, această formă de dezmoștenire rezultă indirect, implicit din instituirea unui/unor legatar/i universal/i, caz în care este totală (dacă nu există rezervari), dar poate rezulta și din instituirea unor legatari cu titlu universal sau chiar cu titlu particular, caz în care este parțială, operând în limita instituirilor respective.

Dezmoștenirea este în acest caz indirectă, implicită (tacită), deoarece testatorul se rezumă doar la instituirea legatarului (legatarilor), fără să prevadă expres dezmoștenirea moștenitorilor legali. Noul Cod civil prevede în mod expres această formă de dezmoștenire [art. 1074 alin. (2) NCC]. În acest caz, dispunând de patrimoniul său în favoarea legatarului (legatarilor), testatorul îndeplinește indirect, în tot sau în parte, pe moștenitorii săi legali de la emolumentul moștenirii. De aici formulele clasice conform cărora „*instituer, c'est exhéreder*” (a institui înseamnă a exclude) sau „*disposer, c'est exclure*” (a dispune înseamnă a exclude)^[1].

Dezmoștenirea fermă cu instituirea de legatar poate fi însă și expresă, lucru care se întâmplă atunci când pe lângă instituirea propriu-zisă de legatari testatorul prevede și îndepartarea de la moștenire a succesorilor *ab intestat*.

789. Dacă dispoziția de dezmoștenire este caducă se pune problema dacă dezmoștenirea mai produce sau nu efecte^[2].

Rezolvarea acestei probleme este una de interpretare a voinței testatorului, în sensul că se va face distincție după cum:

- testatorul a dorit înainte de toate *să gratifice pe legatar*, preferându-l rudelor sale, fără intenția de a le exclude pe acestea în orice situație de la moștenire, acordând numai legatului „mai multă importanță decât excluderea rezultată”^[3], adică o anume prioritate, caz în care dezmoștenirea își pierde și ea efectele, succesiunea revenind *ab intestat* moștenitorilor legali;

- testatorul a dorit înainte de toate *dezmoștenirea moștenitorilor legali*, legatul nefiind altceva decât mijlocul de realizare a acestei voințe, caz în care dezmoștenirea rămâne să producă efecte, astfel încât moștenirea devenind vacantă va reveni statului^[4], afară de cazul în care există moștenitori legali rezervari care vor culege rezerva, ori comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți, dacă dezmoștenirea a fost doar parțială.

§2. Dezmoștenirea fermă fără instituirea directă de legatari

790. Testatorul poate dispune îndepartarea de la succesiune a moștenitorilor săi legali fără a acompania această dispoziție negativă cu una pozitivă, de atribuire a moștenirii cutărui sau cutărui legatar. Soluțiile de atribuire a moștenirii vor fi diferite, după cum dezmoștenirea este parțială (2.1) sau totală (2.2).

^[1] A se vedea H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, p. 141, nr. 416.

^[2] În caz de nulitate a legatului pentru cauză ilicită este nulă și clauza de dezmoștenire (TGI La Roche-sur-Yon, 2 mai 1995, Note H. VRAY, Recueil Dalloz nr. 1/1997, pp. 13-16).

^[3] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, cit. supra, p. 149, nr. 227.

^[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 359-360, nr. 1473; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. supra, p. 188, nr. 178.2.

2.1. Dezmoștenirea parțială

791. Articolul 1075 NCC conține soluțiile de urmat în cazul în care dezmoștenirea este parțială fie întrucât se referă la moștenitorii rezervatari, ale căror drepturi la rezervă nu pot fi afectate de dispozițiile de dezmoștenire, fie întrucât acele dispoziții nu afectează decât în parte drepturile de moștenire ale unui/unor moștenitor/i legali ai dispunătorului. Astfel:

(i) „în cazul dezmoștenirii soțului supraviețuitor, moștenitorii din clasa cu care acesta vine în concurs culeg partea de moștenire rămasă după atribuirea cotei cuvenite soțului supraviețuitor ca urmare a dezmoștenirii” [alin. (1)].

Exemplu: dacă soțul supraviețuitor este dezmoștenit de testator în totalitate și vine la moștenire cu un fiu al defunctului, soțul supraviețuitor va avea dreptul la rezerva de $1/8$ din moștenire, iar de restul de $1/8$ din cota de moștenire care i-ar fi revenit soțului supraviețuitor cu titlu de moștenire legală în concurs cu descendentele (descendenții) va beneficia fiul defunctului care, pe lângă cota legală de $3/4$ din moștenire în concurs cu soțul supraviețuitor va beneficia și de această parte din moștenire cu titlu de legat implicit, în exemplu dat revenindu-i așadar $7/8$ din moștenire ($3/4 + 1/8$).

(ii) „dacă, în urma dezmoștenirii, pe lângă soțul supraviețuitor, vin la moștenire atât cel dezmoștenit, cât și acela care beneficiază de dezmoștenire, acesta din urmă culege partea rămasă după atribuirea cotei soțului supraviețuitor, și a cotei celui dezmoștenit” [alin. (2)].

Exemplu: dacă la moștenire vine soțul supraviețuitor, un fiu al defunctului care este dezmoștenit în totalitate de testator și un frate al bunicului său, moștenitor din clasa a patra, conform textului de lege analizat, „cota soțului supraviețuitor”, având în vedere și dispozițiile art. 972 alin. (2) NCC^[1], va fi de $1/4$ din moștenire, fiul dezmoștenit va avea dreptul la rezerva sa succesorală de $3/8$ ($1/2 \times 3/4$), iar restul de $3/8$ va reveni fratelui bunicului^[2], ceea ce este perfect absurd, deoarece în concurs cu moștenitorii din clasa a patra cota legală de moștenire a soțului supraviețuitor este de $3/4$ din moștenire, în vreme ce „în lumina” textului de lege analizat cota soțului supraviețuitor este mai mică decât cota revenind moștenitorului din clasa a patra, deși se susține că moștenirea în cazul dat ar fi în întregime legală^[3]! Mult mai firesc ar fi fost ca de partea de moștenire care

^[1] Conform acestui text de lege, „cota soțului supraviețuitor în concurs cu moștenitorii legali aparținând unor clase diferite se stabilește ca și când ar fi venit în concurs numai cu cea mai apropiată dintre ele (s.n., D.C.)”.

^[2] Unii autori susțin că ipoteza de la art. 1075 alin. (2) NCC ar avea în vedere doar situația în care „la moștenire vine soțul supraviețuitor în concurs cu alți moștenitori rezervatari, din care unul este dezmoștenit (s.n., D.C.)” (A. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 137). Nu rezultă de nicăieri de unde s-a tras această concluzie și de ce textul nu s-ar referi și la ipoteza avansată de noi. Sintagma „acela care beneficiază de dezmoștenire” utilizată de textul de lege analizat, având în vedere configurația actuală a textelor de lege aplicabile în materie, ne demonstrează însă că exemplul nostru și soluția care rezultă sunt perfect încadrabile în prevederile legii, dar nu și în exigențele logicii juridice elementare. În sensul că interpretarea menționată mai sus este eronată, a se vedea F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept civil. Vol. II. Moștenirea testamentară*, op. cit., p. 192; care, cu referire la ipoteza examinată, dau un exemplu din care rezultă că și un nerezervatar (frate al defunctului) poate beneficia de dispoziția legală analizată.

^[3] Probleme similare se pun și în cazul în care soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu părinții defunctului, dacă aceștia sunt dezmoșteniți. Astfel dacă, de pildă, soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu părinții defunctului și există și un frate al bunicului celui decedat, soțul supraviețuitor va primi $1/2$ din moștenire [art. 972 alin. (1) lit. c) NCC], părinții defunctului vor primi $1/4$ din moștenire cu titlu de rezervă [art. 972 alin. (1) lit. c), art. 1087 și art. 1088 NCC], restul de $1/4$ din moștenire revenind fratelui bunicului defunctului [art. 1075 alin. (2) NCC].

excede cota de rezervă a fiului dezmoștenit să beneficieze soțul supraviețuitor, nicidecum fratele bunicului și încă cu o cotă-parte egală cu rezerva descendentului. Aceasta cu atât mai mult cu cât, dacă, conform alin. (1) al textului de lege aici analizat, în cazul în care cel dezmoștenit este soțul supraviețuitor, de tot restul moștenirii beneficiază moștenitorii din clasa cu care vine în concurs la moștenire, reciproca ar fi trebuit să fie și ea valabilă, adică, de dezmoștenirea moștenitorilor cu care soțul supraviețuitor vine în concurs să beneficieze soțul supraviețuitor, iar nu moștenitorii din clasele subsecvente.

(iii) „atunci când, în urma dezmoștenirii, un moștenitor primește o cotă inferioară cotei sale legale, moștenitorul cu care vine în concurs culege partea care ar fi revenit celui dezmoștenit” [alin. (3)]. Textul vizează ipotezele în care la moștenire vin numai rude ale defunctului din una din cele patru clase, fără soțul supraviețuitor^[1].

Exemplu: dacă la moștenire vin doi frați ai defunctului, din care unul a fost dezmoștenit de 1/2 din drepturile sale de moștenire legală, acesta va culege 1/4 din moștenire, iar restul de 3/4 va reveni fratelui său. Deși textul nu se referă expres decât la moștenitorii care vin în concurs la moștenire, ceea ce înseamnă că fac parte din aceeași clasă, căci numai atunci poate exista „concurs” între ei, nu există nicio rațiune să nu se aplice și în cazul în care, de exemplu, la moștenire vine un frate al defunctului care este dezmoștenit de jumătate din drepturile sale de moștenire legală, dar în viață la deschiderea moștenirii este și un bunic al defunctului, moștenitor din clasa a treia, subsecventă, situație în care acesta din urmă va putea beneficia de restul de jumătate din moștenire cu titlu de moștenitor testamentar.

2.2. Dezmoștenirea totală

792. Conform dispozițiilor art. 1075 alin. (4) NCC, „dacă în urma dezmoștenirii, o persoană este înlăturată total de la moștenire, cota ce i s-ar fi cuvenit se atribuie moștenitorilor cu care ar fi venit în concurs sau, în lipsa acestora, moștenitorilor subsecvenți”. Textul vorbind despre înlăturarea totală de la moștenire, rezultă că se referă la moștenitorii nerezervatari, numai aceștia putând fi înlăturați total de la moștenire, nu și cei rezervatari. De exemplu, dacă defunctul lasă doi frați, din care unul a fost dezmoștenit în întregime, moștenirea va reveni în întregime fratelui care nu a fost dezmoștenit. De asemenea, dacă defunctul lasă un frate, pe care l-a dezmoștenit în totalitate, și un bunic, moștenirea va reveni în întregime bunicului.

793. Dacă dispoziția de dezmoștenire se referă la „toți membrii familiei defunctului”, (ipoteză nevizată expres de dispozițiile noului Cod civil, dar care nu poate fi exclusă), dacă nu există moștenitori rezervatari, moștenirea va reveni statului cu titlu de moștenire testamentară, fiind instituit indirect ca legatar, iar dacă dezmoștenirea se referă la „toți succesorii”, inclusiv la stat, moștenirea va reveni statului (comunei, orașului sau municipiului, după caz, în a căror rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii) în temeiul dreptului de suveranitate, conform dispozițiilor art. 1138 NCC (*supra* nr. 218)^[2].

794. În toate aceste situații, problema care se pune este dacă beneficiarii dezmoștenirii dobândesc drepturile succesoriale menționate mai sus în temeiul unei instituirii indirecte ca legatari sau tot ca moștenitori legali.

^[1] A. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 137.

^[2] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 541, nr. 1312; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 290, nr. 358.

Tradițional, conform principiului „*exhéréder, c'est instituer*” sau „*exclure, c'est disposer*”, se consideră că excluderea unora de la moștenire echivalează cu instituirea implicită a celorlalți ca legatari^[1].

Este susținută totuși și părerea că, în ipoteza examinată, comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți vin la moștenire cu titlu de moștenitori legali. Teza nu poate fi acceptată pentru multiplele considerente pe care le-am expus pe larg (*supra* nr. 106-108), cu trimiterile de rigoare. În plus, dacă avem în vedere că dezmoștenirea nu afectează titlul de moștenire al celui vizat de testator, ci doar emolumentul de care acesta ar putea beneficia ca moștenitor legal (*supra* nr. 783 și 784), este și mai limpede că factorul causal care stă la baza redistribuirii emolumentului moștenirii nu este legea, ci voința dispunătorului. Testatorul nu poate prin voința sa să confere cuiva vocație legală la moștenirea lui, ci numai legea, iar dacă el preferă pe unii dintre moștenitorii săi legali în dauna altora – fie aceasta și implicit –, lucrul acesta nu este nimic altceva decât un act juridic, o manifestare de voință implicită de a gratifica pe unii în defavoarea altora. Există un raport similar cu acela al vaselor comunicante: în măsura în care unii sunt dezmoșteniți, alții sunt implicit gratificați. Tocmai de aceea, dispozițiile testamentare de dezmoștenire sunt supuse cauzelor de nulitate, absolută sau relativă, prevăzută de lege, termenul de prescripție al unei asemenea acțiuni începând să curgă de la data la care cei dezmoșteniți au luat cunoștință de dispoziția testamentară în discuție, dar nu mai devreme de data deschiderii moștenirii (art. 1076 NCC). În sfârșit, dar nu și în ultimul rând, faptul că dezmoștenirea fermă fără instituirea directă de legatari, implică întotdeauna instituirea ca legatari a celor care beneficiază de ea rezultă din dispozițiile art. 1088 NCC potrivit căruia „*rezerva succesoră la fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesoră care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor (s.n., D.C.), i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal*”. Din textul de lege citat rezultă fără echivoc faptul că dezmoștenirile sunt acte de liberalitate implicite, de vreme ce au un regim similar acestora, fiind supuse reducăunii, întrucât prin ele se derogă de la regulile supletive ale moștenirii legale.

Secțiunea a 2-a. Dezmoștenirea condițională inserată în testament cu titlu de clauză penală

§1. Valabilitatea de principiu

795. Chiar în lipsa unor reglementări exprese, practica judiciară și doctrina au admis în principiu cu multă vreme înaintea intrării în vigoare a noului Cod civil valabilitatea clauzelor testamentare prin care dispunătorul prevedea dezmoștenirea moștenitorilor săi *ab intestat*, în tot sau în parte (în cazul rezervatarilor, în limitele cotității disponibile), după

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 744; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, *cit. supra*, p. 150, nr. 228; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 290, nr. 358; H. ROLAND, M.-F. CALLU, *op. cit.*, pp. 143-144, nr. 424; H., L. et J. MAZEUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 326, nr. 1005; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 536-537; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 286; R. MESA, *De la validation du legs ab irato à cause et intention libérale dans les libéralités testamentaires et donation indirectes*, R.L.D.C. nr. 72/2010, pp. 50-52; Cass. civ. 1-re, 30 sept. 2009, *Obs. R. LIBCHABER* Rép. Defrénois nr. 1/2010, p. 95 și B. VAREILLE, *Note, Rép. Defrénois* nr. 7/2011, p. 698.

Contra, a se vedea: F. DEAK, *Tratat de drept succesoră*, *cit. supra*, p. 301, nr. 175.1; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 360, nr. 1474.

cum este vorba de moștenitori nerezervatari sau rezervatari, dacă aceștia nu ar executa întocmai ultimele sale dorințe^[1].

Cel mai adesea clauzele de dezmoștenire condițională sunt clauze accesorii legatelor făcute de defunct, pentru a asigura executarea întocmai a acestora^[2], dar poate fi vorba și de alte acte de voință ale defunctului, cum ar fi cazul respectării dispozițiilor unui testament-partaj^[3] ori cele referitoare la necontestarea cotității disponibile a moștenirii, încălcate într-o speță prin atacarea unei vânzări făcute de defunct ca fiind o donație deghizată, acțiune susceptibilă să ducă la obligarea donatarului la raportul acelei liberalități^[4].

796. Noul Cod civil, fără a reglementa nici el în detaliu această instituție, amintește totuși de ea, prevăzând la art. 1009 situațiile în care clauzele de dezmoștenire sunt considerate nescrise (*infra* nr. 799), validând-o astfel implicit pentru alte situații decât cele vizate de textul amintit.

797. În cazul examinat, dezmoștenirea este considerată în genere ca fiind o sancțiune a neexecutării testamentului conform voinței defunctului, de unde noțiunea de „clauză penală” utilizată în acest context^[5], dar unii autori consideră clauza în discuție ca fiind o clauză rezolutorie, nu o clauză penală (de sancționare a unei conduite a moștenitorilor)^[6], ceea ce este greu de acceptat în privința dreptului de moștenire legală.

798. De această dată, dezmoștenirea nu mai este fermă (eficientă de la data deschiderii moștenirii), ci una care depinde de conduita moștenitorilor ulterior deschiderii moștenirii. Dacă aceștia nu respectă dispozițiile testamentare, operează cu efecte retroactive de la data deschiderii moștenirii, pe de o parte, dezmoștenirea, iar pe de altă parte, instituirea ca legatari a persoanelor care profită de dezmoștenire (*supra* nr. 791 și urm.).

Clauza poate viza un moștenitor anume, izolat, sau o dispoziție testamentară, implicând pe toți moștenitorii care au legătură cu aceasta^[7].

§2. Limitele dezmoștenirii-sancțiune

799. Valabilă în principiu, clauza penală de dezmoștenire nu poate impune însă moștenitorilor decât executarea acelor dispoziții testamentare care nu contravin ordinii publice, bunelor moravuri și dispozițiilor imperative ale legii (art. 11 NCC). De exemplu, ea este legală dacă se referă la obligația de a plăti anumite legate sau de a executa anumite

^[1] Uneori se vorbește de dezmoștenire și în legătură cu îndepărtarea unor legatari de la moștenirea testamentară pentru aceleași motive. În realitate, în asemenea cazuri nu este vorba de o dezmoștenire propriu-zisă, întrucât aceasta prin definiție se referă doar la moștenitorii legali, ci, de la caz la caz, în funcție de voința testatorului, fie de o *revocare pentru neîndeplinirea sarcinilor*, fie de o *desființare a legatului pentru realizarea unei condiții rezolutorii*.

^[2] M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, cit. *supra*, p. 881, și urm., nr. 323.101 și urm.

^[3] Cass. 1-re civ., 3 déc. 1991, Dalloz 2014, Jurisprudence (online – www.dalloz.fr).

^[4] Cass. 1-re civ., 25 juin 2002, *Obs.* M. NICOD, Recueil Dalloz nr. 28/2003, p. 1875.

^[5] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, cit. *supra*, p. 151, nr. 230.

Clauza penală despre care discutăm nu are nimic de a face cu clauza penală din materia contractelor cu titlu oneros, unde are înțelesul de sumă forfetară pentru repararea prejudiciului cauzat prin neexecutarea unei obligații contractuale (art. 1538 NCC).

^[6] H. LÉCUYER, *L'actualité jurisprudentielle du droit des libéralités*, R.L.D.C. supplément au nr. 46/2008, p. 31, I.

^[7] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 290, nr. 359.

sarcini, care nu contravin legii^[1], ori de a respecta repartizarea bunurilor făcută de testator printr-un testament-partaj care nu încalcă dispozițiile legale referitoare la rezervă^[2].

Dimpotrivă, s-a considerat că nu este valabilă, și deci nu poate atrage dezmoștenirea, clauza penală care impune moștenitorilor să nu atace un testament nevalabil pentru lipsa formei, pentru încălcarea dispozițiilor legale referitoare la capacitatea de a dispune prin testament, pentru încălcarea dispozițiilor legale referitoare la interdicerea actelor asupra succesiunilor nedeschise sau prin care s-au încălcat dispozițiile legale imperative referitoare la rezerva succesorală^[3]. De asemenea, a fost considerată nevalabilă și clauza prin care, sub sancțiunea de a pierde drepturile lor cu privire la cotitatea disponibilă s-a impus moștenitorilor rezervatari ai defunctului obligația de a partaja moștenirea amiabil, considerându-se că prin aceasta s-ar contraveni practic dreptului fundamental de a cere ieșirea din indiviziune (art. 669 și urm. NCC)^[4].

Potrivit dispozițiilor art. 1009 alin. (2) NCC, este considerată nescrisă „dispoziția testamentară prin care se prevede dezmoștenirea ca sancțiune pentru încălcarea obligațiilor prevăzute la alin. (1)^[5] sau pentru contestarea dispozițiilor din testament care aduc atingere drepturilor moștenitorilor rezervatari ori sunt contrare ordinii publice sau bunelor moravuri”. Cu alte cuvinte, mai general, în principiu, în cazul clauzelor de dezmoștenire care impun moștenitorilor să respecte manifestări de voință ale defunctului care contravin unor norme imperative, nu se mai impune ca nevalabilitatea acestora să fie constatată prin hotărâre judecătorească, cum se întâmplă de regulă în cazul nulităților, ci acestea, fiind considerate nescrise, vor putea fi pur și simplu ignorate de oricine și oricând, ca și când nu ar exista.

În considerarea dispozițiilor art. 1009 NCC, în privința dispozițiilor care contravin unor dispoziții imperative care privesc ordinea publică lucrurile par a fi simple, dar în realitate s-ar putea ca să nu fie așa. Firește că, în cazul în care, de exemplu, interdicția de a cere reducțiunea liberalităților care depășesc limitele cotității disponibile este formulată de-a dreptul, iar încălcarea rezervei evidentă, clauza penală va fi considerată ca nescrisă, adică lipsită de efecte. Dar atunci când, de pildă – și acestea sunt cazurile cele mai frecvente –, interdicția este foarte generală referindu-se la „contestarea liberalităților făcute de defunct”, fără a se putea ști cu certitudine dacă liberalitățile încalcă sau nu în realitate rezerva, practic, clauza nu mai poate fi considerată pur și simplu nescrisă. Într-o asemenea ipoteză, moștenitorul care dorește verificări efective și solicită reducțiunea liberalităților excesive își asumă riscul ca acțiunea sa să fie respinsă, situație în care, dovedindu-se că acea clauză a fost perfect legală, ea va produce efecte, ducând la dezmoștenirea sa^[6]. Doar dacă

[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 362, nr. 1476.

[2] Cass. civ. 1-re, 3 déc. 1991, Note X. SAVATIER, Rép. Defrénois 1992, art. 35238.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 327, nr. 1006.

[4] Cass. 1-re civ., 13 ap. 2016, nr. 15-13.312, Obs. S. PELLET, LEDC nr. 6/2016, p. 4, nr. 096 și Obs. V. PERRUCHOT-TRIBOULET, R.L.D.C. nr. 142/2016, p. 29.

[5] Art. 1009 alin. (1) NCC prevede că „este considerată nescrisă clauza prin care, sub sancțiunea desființării liberalității sau restituirii obiectului acesteia, beneficiarul este obligat să nu conteste validitatea unei clauze de inalienabilitate ori să nu solicite revizuirea condițiilor sau sarcinilor”.

[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 291, nr. 359; M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, cit. supra, p. 882, nr. 323.104.

Unii autori au criticat această soluție pe motiv că ar fi anormal să nu i se permită rezervatarului să ceară fără riscuri verificarea respectării dispozițiilor legale referitoare la rezervă (J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les libéralités*, cit. supra, p. 152, nr. 231). Alții însă au remarcat că a permite o asemenea verificare în toate

acțiunea în reducere este admisă, clauza penală va fi lipsită de efecte, dovedindu-se a fi în contradicție reală cu normele legale imperative referitoare la rezervă.

În privința dispozițiilor care contravin bunelor moravuri lucrurile stau la fel, implicând și acestea anumite riscuri pentru moștenitorii care le invocă^[1]. În astfel de situații moștenitorii trebuie să procedeze cu prudență și mult discernământ, căci în cazul în care se dovedește că în realitate liberalitatea a cărei cauză imorală o invocă nu este astfel, clauza penală intră în funcțiune cu toate consecințele sale nefavorabile pentru ei.

800. Clauza penală nu va intra în funcțiune atunci când moștenitorii nu contestă și nu se opun executării dispozițiilor testamentare, cerând instanței doar să facă interpretarea testamentului, să determine întinderea cotității disponibile a moștenirii^[2] ori să stabilească valoarea la data liberalității a unui bun formând obiectul unei donații supuse raportului, fără a contesta valabilitatea acesteia^[3].

Capitolul III. Execuțiunea testamentară

Secțiunea 1. Noțiune. Evoluție istorică

801. Executorul testamentar este persoana desemnată prin testament pentru a-l reprezenta *post-mortem* pe testator^[4], asigurând aducerea la îndeplinire a ultimelor dorințe ale acestuia manifestate cu respectarea formelor și condițiilor de fond testamentare, fie acestea de natură patrimonială (executarea unor legate) sau nepatrimonială (organizarea funeraliilor testatorului; oficierea unor slujbe religioase de pomenire; distrugerea unor hârtii personale ale testatorului etc.).

În mod obișnuit, aducerea la îndeplinire a dispozițiilor testamentare este asigurată de erorii defunctului și legatarii universali.

Facultativ, când crede de cuviință^[5], testatorul poate însă desemna în acest scop una sau mai multe persoane [art. 1077 alin. (1) NCC] în care are încredere, fie că este vorba de unul sau altul dintre succesorii săi legali sau testamentari, fie de persoane străine de moștenire.

situațiile ar face ca rolul preventiv de dispute între moștenitori al clauzei penale să fie pus în discuție (M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 364, nr. 1477).

^[1] În senul acesta este suficient să menționăm exemplul liberalităților făcute între concubini, care după ce mult timp au fost considerate în sine imorale, în prezent nu mai sunt considerate astfel (pentru detalii a se vedea *supra* nr. 397).

^[2] J. FLUOR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 152, nr. 231; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 327, nr. 1006.

^[3] Cass. 1-re civ., 19 mars 1996, Recueil Dalloz 1996, p. 104.

^[4] Executorul testamentar este reprezentantul testatorului, nicidecum al legatarilor sau creditorilor moștenirii (D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, p. 349).

^[5] Necesitatea desemnării unui executor testamentar poate apărea în situații din cele mai diverse, cum ar fi cazul în care testatorul nu are încredere în moștenitorii săi, care în mod obișnuit sunt chemați să aducă la îndeplinire dispozițiile testamentare, fie că este vorba de dispoziții patrimoniale (executarea unor legate sau a unor sarcini a căror neîndeplinire ar profita moștenitorilor ori a unor sarcini stipulate în beneficiul debitorului acestora), fie nepatrimoniale (cum ar fi cele legate de donarea de organe, de funeraliile testatorului sau de asigurare a oficierei unor slujbe religioase comemorative).

Reglementarea execuțiunii testamentare din Codul civil Napoleon^[1] și cea din Codul civil român de la 1864, (care o reproducea pe prima) era tributară condițiilor istorice în care a fost adoptată, trădând o anume reticență din partea legiuitorului față de această instituție^[2].

Ignorată de romani, instituția s-a dezvoltat în Evul Mediu sub influența Bisericii, când pentru salvarea sufletului s-a extins practica legatelor pioase, a căror aducere la îndeplinire a fost încredințată de dispunători unor persoane de încredere.

De la legatele pioase, practica a fost extinsă și la legatele obișnuite. Începând din secolul al XIII-lea sau al XIV-lea, s-au recunoscut executorului testamentar puteri proprii, cum ar fi cele de sezină, adică dreptul de a prelua bunurilor succesorale în vederea aducerii la îndeplinire a dispozițiilor testamentare.

Ulterior, în dorința de a nu aduce atingere drepturilor moștenitorilor legali, care în regiunile de drept cutumiar din Franța erau cu toții rezervatari, puterile executorului testamentar au fost reduse, sezina fiind restrânsă doar la bunurile mobile. Revoluția franceză a privit și ea cu reticență instituția, întrucât intra în conflict cu regulile moștenirii legale, contribuind la devoluțiunea bunurilor contrar noii ordini. De aceea, Codul civil francez, din care s-a inspirat și legiuitorul român de la 1864, a acordat puteri relativ restrânse executorului testamentar, dar practica judiciară și doctrina, prin interpretări extensive, în timp, au recunoscut executorului testamentar puteri sporite față de cele care rezultau strict din litera legii^[3]. În esență, în această concepție, executorul testamentar nu era un administrator al averii succesorale, ci doar un simplu mandatar al testatorului însărcinat să vegheze la îndeplinirea ultimelor dorințe ale testatorului. Puterile sale erau limitate doar la dreptul de a supraveghea pe moștenitori în privința executării legatelor făcute de testator, de a lua unele măsuri conservatorii (inventarierea bunurilor succesorale și punerea de sigilii), precum și, în mod excepțional, în cazul executorului cu sezină^[4], dreptul de a provoca vinderea bunurilor mobile pentru a asigura sumele necesare plății legatelor particulare, Codul civil de la 1864 reglementând această instituție la art. 910-919^[5].

802. În alte sisteme de drept, care nu cunosc instituția sezinei succesorale, cum este cazul dreptului elvețian, executorul testamentar, dacă dispunătorul nu a prevăzut altfel, are drepturile și obligațiile administratorului oficial al moștenirii, fiind însărcinat să gestioneze moștenirea, să plătească datoriile succesorale, să încaseze creanțele, să plătească legatele și să facă partajul moștenirii conform indicațiilor testatorului sau dispozițiilor legale (art. 518 C. civ. elvețian). În acest sistem de drept, ca și în cele de *common law*, executorul testamentar nu este doar un simplu mandatar al testatorului cu misiune limitată la supravegherea și controlul executării legatelor, îndreptățit doar la luarea unor măsuri conservatorii, ci un

^[1] Substanțial revizuită în anul 2006 (pentru detalii, a se vedea A. CHAMOULAUD-TRAPIERS, *Les exécuteurs testamentaires*, Recueil Dalloz 2006, p. 2577 și urm.).

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 338, nr. 414; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 348-349, nr. 1029; F. LETELLIER, *Exécuteur testamentaire*, Rép. civ. Dalloz, 2002, pp. 1-2, nr. 2-3.

^[3] Astfel a fost recunoscută valabilitatea clauzelor testamentare prin care executorul testamentar era împuternicit să plătească datoriile succesiunii și să vândă imobilele succesorale, cu condiția să nu fi existat moștenitori rezervatari (a se vedea D. CHIRICĂ, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 281, nr. 366 cu referințele acolo făcute).

^[4] Menționăm că sezina executorului testamentar nu se confunda cu sezina moștenitorilor sezinari, fiind o simplă detenție, atribuțiile acestuia fiind similare unui administrator-sechestrar.

^[5] Pentru detalii, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 2, p. 367 și urm.; M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 367, nr. 486; F. DEAK, *op. cit.*, p. 309 și urm., nr. 178 și urm.; D. CHIRICĂ, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 278 și urm., nr. 361 și urm.

lichidator al moștenirii, cu atribuții mult mai extinse, asigurând atât interfața moștenirii cu debitorii și creditorii acesteia, adică reprezentarea activă și pasivă a acesteia, cât și atribuirea (partajul) activului net rămas după plata pasivului moștenitorilor legali și testamentari.

803. Codul civil francez a fost modificat în privința execuțiunii testamentare prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006, instituția fiind substanțial reformată.

Conform noii reglementări, pe care o regăsim la art. 1025-034 C. civ. francez, testatorul poate institui unul sau mai mulți executori testamentari „pentru a veghea sau proceda la executarea dorințelor sale” [art. 1025 alin. (1)].

În lumina noilor texte, executorul testamentar poate fi unul obișnuit, împuternicit doar cu luarea unor măsuri conservatorii (facerea inventarului și punerea de sigilii) și supravegherea aducerii la îndeplinire a dispozițiilor testamentare, ca în vechea reglementare, dar spre deosebire de aceasta – care dădea posibilitatea executorului să intervină, dacă socotea necesar, pentru a susține în justiție, în caz de contestare, valabilitatea testamentului –, executorul va fi obligatoriu introdus în cauză în situația când s-ar pune în justiție problema contestării valabilității testamentului sau a executării unor dispoziții patrimoniale ori nepatrimoniale conținute în acesta [art. 1028 alin. (1)]^[1]. În plus, spre deosebire de vechea reglementare, executorul testamentar poate primi de la testator puteri sporite, cum sunt cele de a prelua posesia în tot sau în parte a bunurilor mobile succesoriale, de a le vinde dacă este necesar pentru a asigura plata legatelor particulare, dar numai în limita cotităților disponibile a moștenirii (art. 1030); în lipsă de moștenitori rezervatari acceptanți, executorul testamentar poate fi împuternicit să dispună în tot sau în parte de bunurile imobile ale moștenirii, de a primi și plasa capitaluri, de a plăti datoriile și sarcinile succesiunii, precum și să procedeze la atribuirea sau partajul bunurilor succesiunii între moștenitori și legatari [art. 1030-1 alin. (1)]^[2].

Secțiunea a 2-a. Reglementare legală

§1. Desemnarea executorului testamentar

804. Noul Cod civil prevede la art. 1077 alin. (1) teza I că „testatorul poate numi una sau mai multe persoane, conferindu-le împuternicirea necesară executării dispozițiilor testamentare”. Prin urmare, pe linia Codului civil de la 1864, noua reglementare recunoaște testatorului dreptul de a desemna, atunci când dorește, una sau mai multe persoane cărora să le dea împuternicirile necesare pentru aducerea la îndeplinire a dispozițiilor sale de ultimă voință.

805. Inspirându-se din dispozițiile art. 1030 alin. (1) C. civ. Carol al II-lea, art. 1077 alin. (1) teza a II-a NCC precizează că „executorul testamentar poate fi desemnat și de către un terț determinat prin testament”. Or, în condițiile în care, pe de o parte, desemnarea executorului testamentar nu poate fi făcută decât printr-un testament valabil încheiat^[3],

^[1] Pentru detalii, a se vedea: A. CHAMOULAUD-TRAPIERS, *loc. cit. supra*, II, A; F. SAUVAGE, v° *Exécution testamentaire*, Rép. civ. Dalloz, 2011, p. 6, nr. 23 și urm.

^[2] Pentru detalii, a se vedea: A. CHAMOULAUD-TRAPIERS, *loc. cit. supra*, II, B; F. SAUVAGE, *Exécution testamentaire*, *cit. supra*, p. 8, nr. 29 și urm.

^[3] În sensul că executorul testamentar nu poate fi desemnat decât printr-un act întrunind toate condițiile de formă ale unui testament, a se vedea: M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 367, nr. 486; F. SAUVAGE, *Exécution testamentaire*, *cit. supra*, p. 4, nr. 8.

care este un act strict personal (*supra* nr. 571), iar pe de altă parte, așa cum vom vedea mai jos (*infra* nr. 811), executorul testamentar este considerat a fi un mandatar al testatorului, iar mandatul presupune prin esența sa o delegare de putere (în general, de a încheia acte juridice în numele și pe seama mandantului), este greu de acceptat din punct de vedere juridic că o asemenea delegare ar putea fi făcută și de o altă persoană decât testatorul însuși. Așa cum desemnarea legatarului nu poate fi făcută decât de testator (*supra* nr. 683), nici desemnarea persoanei executorului testamentar nu ar trebui să poată fi făcută decât de testator și de nimeni altcineva^[1].

806. Pentru desemnarea executorului testamentar nu se impune o anume formulă, aceasta putând să rezulte fie prin indicarea directă, explicită a calității de executor a unei anumite persoane – ori prin indicarea numelui (denumirii) acesteia ori prin indicarea unei anumite calități a acelei persoane (de exemplu: notarul public al familiei testatorului de la data deschiderii moștenirii; parohul bisericii frecventate de testator), fie prin indicarea implicită, calitatea de executor testamentar rezultând din interpretarea (neechivocă) a dispozițiilor testamentare. Dat fiind că atât executorul testamentar, cât și legatarul universal pot fi desemnați nu numai explicit, ci și implicit^[2], se pot pune probleme de interpretare a voinței reale a defunctului, putându-se chiar întâmpla ca sub denumirea de executor testamentar să fie desemnat în realitate un legatar universal sau invers, importantă fiind și în aceste cazuri voința defunctului, iar nu termenii utilizați de acesta^[3]. Ceea ce caracterizează legatul universal este vocația la universalitatea succesorală, orice cauză de ineficacitate a celorlalte legate beneficiind celui căruia i s-a conferit o asemenea vocație (*supra* nr. 648), pe când executorul testamentar este lipsit de o asemenea vocație, astfel încât acesta nu va putea beneficia în niciun fel de ineficacitatea celorlalte legate^[4].

807. Din dispozițiile art. 1077 alin. (1) teza I NCC rezultă că pot fi desemnați ca executori testamentari una sau mai multe persoane.

Dacă executorii desemnați sunt doi sau mai mulți, oricare dintre aceștia poate îndeplini singur funcțiile specifice execuției testamentare, fără a avea nevoie de acordul celorlalți, afară de cazul în care testatorul a dispus altfel sau le-a stabilit fiecăruia anumite funcții specifice [art. 1077 alin. (2) NCC].

§2. Cine poate fi desemnat executor testamentar?

808. În ceea ce privește persoana aleasă ca executor testamentar, testatorul are libertate deplină în această privință, putând fi vorba atât de persoane fizice, neprofesioniști sau profesioniști (notari, experți, avocați), cât și de persoane juridice, în limitele capacității lor de folosință^[5].

În ceea ce privește persoanele fizice, nu pot fi desemnate executori testamentari decât cele cu capacitate de exercițiu deplină, nu și cele lipsite de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă (art. 1078 NCC). Fiind vorba de o dispoziție testamentară,

^[1] În acest sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 305, nota de subsol nr. 194.

^[2] Cu privire la posibilitatea desemnării implicite a executorului testamentar, a se vedea M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 372, nr. 1481.

^[3] J. HÉRAIL, *J.-Cl. Civ. Art. 1025 à 1034*, 1996, p. 4, nr. 9; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 262, nr. 508.

^[4] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 153, nr. 233.

^[5] F. SAUVAGE, *Exécution testamentaire*, cit. *supra*, p. 4, nr. 10.

condițiile de capacitate cerute de lege trebuie să fie întrunite la data deschiderii moștenirii, nu la data instituirii executorului de către testator.

§3. De când începe execuțiunea testamentară?

809. Inspirat de prevederile art. 1031 C. civ. Carol al II-lea, potrivit dispozițiilor art. 1077 alin. (3) NCC, „puterile executorului testamentar pot fi exercitate de la data acceptării misiunii prin declarație autentică notarială”.

Această dispoziție legală este discutabilă pentru mai multe considerente. Într-adevăr, dacă executorul testamentar are ca obligație principală aceea de a veghea la aducerea la îndeplinire a actelor de ultimă voință ale testatorului, adică, în principal a legatelor, înseamnă că, deși mandatar al testatorului, el acționează în principal în interesul legatarilor, care în mod natural se contrapun celor ale moștenitorilor legali. Or, dacă în afară de moștenitorii legali rezervatari, care sunt și sezinari (*infra* nr. 1176), ceilalți moștenitori legali și legatarii nu-și pot exercita drepturile succesoriale decât după trimiterea lor în posesie, adică doar după îndeplinirea unor proceduri de verificare a titlului lor de moștenire (*infra* nr. 1186 și urm.), este bizar să se accepte că executorul testamentar ar putea intra în atribuțiile sale, care pot fi destul de extinse^[1], fără niciun fel de verificare, doar ca urmare a acceptării execuțiunii conferite de testator, chiar și în cazul în care desemnarea lui s-a făcut printr-un testament olograf, care poate necesita anumite verificări în privința faptului dacă provine sau nu de la *de cuius*. În considerarea unor asemenea argumente, în dreptul francez executorul nu poate intra în atribuții decât după ce este trimis în posesie (asemenea legatarilor), afară de cazul în care desemnarea sa a fost făcută printr-un testament autentic (art. 1030-2 C. civ. francez), caz în care toate verificările necesare au fost deja făcute de notar^[2].

Oricum, practic, pentru a-și putea exercita puterile conferite de testator și a se legitima față de persoanele interesate, executorul are interesul să obțină de la notarul public competent în dezbaterăa succesiunii lui *de cuius* un certificat constatator al calității de executor testamentar [art. 115 din Legea nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială] în care să fie menționate întinderea drepturilor și obligațiilor acestora.

Secțiunea a 3-a. Natura juridică și caracterele specifice

810. Executorul testamentar exercită anumite puteri, dar nu pentru sine ci pentru altul. De aceea, în mod obișnuit se recunoaște execuțiunii testamentare natura juridică a unui mandat^[3]. În acest sens pledează dispozițiile art. 1082 alin. (2) NCC conform căruia

^[1] De exemplu, dreptul de a administra patrimoniul succesoral (art. 1079 NCC) implică luarea în posesie a bunurilor succesoriale. Or, afară de moștenitorii rezervatari (sezinari), nici moștenitorii legali nerezervatari, nici legatarii care au drepturi de proprietate asupra patrimoniului succesoral, a unei fracțiuni din acesta sau asupra unor bunuri anumite din acesta nu pot să-și exercite acele drepturi fără a fi trimiși în posesie. Care ar fi atunci argumentul care ar justifica dreptul executorului testamentar, care se bucură cel mult de administrarea patrimoniului succesoral să preia bunurile succesiunii fără niciun fel de verificare?

^[2] În acest sens, a se vedea F. SAUVAGE, *Exécution testamentaire*, cit. *supra*, p. 8, nr. 30.

^[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. IV, 2, p. 349; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 603, nr. 1444; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 815, nr. 676; F. SAUVAGE, *Exécution testamentaire*, cit. *supra*, p. 3, nr. 4.

Pornind de la faptul că mandatul prin natura lui ar implica reprezentarea unei alte persoane, iar testatorul fiind mort, acesta nu ar putea fi reprezentat, natura juridică de mandat a fost pusă de unii autori sub semnul întrebării, instituția fiind considerată mai degrabă apropiată de fiducie, executorul

„executorul răspunde *ca un mandatar* (s.n., D.C.) în legătură cu executarea dispozițiilor testamentare”.

Executorul testamentar este mandatarul defunctului, iar nu al moștenitorilor legali sau testamentari, aducând la îndeplinire voința acestuia^[1].

Ca și mandatul de drept comun, execuțiunea testamentară:

— este *intuitu personae*, ceea ce înseamnă că în cazul în care este refuzată de cel desemnat sau acesta decedează înaintea deschiderii moștenirii, survine caducitatea^[2], iar dacă executorul decedează după deschiderea moștenirii, dar înaintea îndeplinirii misiunii, puterile acestuia nu trec la moștenitorii săi [art. 1081 alin. (1) NCC]. Dacă însă încredințarea misiunii de executor testamentar s-a făcut în considerarea unei funcții determinate (notar, avocat, primar, paroh), iar cel desemnat nu mai exercită de la un moment dat acea funcție, cel care preia funcția respectivă poate continua execuțiunea [art. 1081 alin. (2) NCC], cu condiția să o accepte, neputând fi obligat la aceasta;

— este în principiu *gratuită* (art. 1083 NCC), executorul având dreptul doar la rambursarea cheltuielilor făcute pentru îndeplinirea misiunii sale, sarcină ce revine succesiunii (art. 1084 NCC). Prin excepție, testatorul poate stabili prin testament o remunerație în favoarea executorului testamentar, care va avea regimul unei sarcini a moștenirii (art. 1083 NCC);

— pune în sarcina executorului obligația de a da socoteală de gestiunea sa [art. 1082 alin. (1) NCC].

811. Execuțiunea testamentară este însă un mandat aparte, care prezintă unele caractere diferite de ale mandatului comun, care îi conferă un specific inconfundabil. Astfel:

— executorul testamentar este desemnat printr-un *act unilateral*, fiind „numit” de testator în una din formele testamentare, iar nu printr-un contract. Acceptarea execuțiunii din partea executorului, care, potrivit dispozițiilor art. 1077 alin. (3) NCC, trebuie făcută în formă autentică^[3], nu are semnificația unui acord de voințe de natură contractuală^[4], ci una identică celei a acceptării legatelor^[5]. Pe timpul vieții testatorului, executorul testamentar

având puteri proprii distincte de cele ale mandatarului (F. LETELLIER, *op. cit.*, p. 2, nr. 4; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 262, nr. 507, acest din urmă autor făcând însă afirmația în condițiile reglementării actuale din Codul civil francez, care diferă de cea din dreptul nostru).

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 338-339, M. GRIMALDI, *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, cit. *supra*, p. 884, nr. 323.131.

^[2] În acest caz, obligația îndeplinirii sarcinilor executorului testamentar revine moștenitorilor legali sau legatarilor universali (J. HÉRAIL, *J.-Cl. Civ. Art. 1025 à 1034*, cit. *supra*, p. 5, nr. 19).

^[3] Rațiunea acestei prevederi legale este obscură, nefiind deloc clar de ce dacă legatele pot fi acceptate și tacit, nu ar putea fi acceptată la fel și execuțiunea testamentară, așa cum, de altfel, era îngăduit sub vechea reglementare.

^[4] Mandatul *post mortem*, care produce efecte după data decesului mandantului (A. SÉRIAUX, *Contrats civils*, PUF, Paris, 2001, p. 355), nu se confundă cu execuțiunea testamentară, având o natură contractuală (bilaterală), iar nu testamentară (unilaterală).

În cazul în care printr-un testament s-a prevăzut că un imobil aparținând testatoarei va fi vândut, iar prețul acestuia va fi împărțit între mai mulți legatari, conform cotelor prevăzute de dispunătoare, și că vânzarea imobilului se va face de unul dintre legatari în temeiul procurii speciale pentru vânzarea imobilului dată de defunctă în timpul vieții și care, conform voinței acesteia, urmează „să fie prelungită și după decesul meu, până la finalizarea actelor de vânzare-cumpărare a imobilului”, nu este vorba de desemnarea unui executor testamentar, cum s-a susținut (O. RĂDULESCU, *Condițiile în care este posibilă vânzarea imobilului defunctului de către executorul testamentar*, Dreptul nr. 4/1998, p. 34), ci de un mandat contractual ale cărui efecte au fost prelungite *post mortem*.

^[5] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 369.

poate fi revocat oricând de testator, fie expres printr-un nou testament sau act autentic distinct, fie tacit;

– mandatul obișnuit se referă în principiu la încheierea de *acte juridice*, în timp ce execuțiunea testamentară poate include sau să aibă exclusiv ca obiect îndeplinirea unor *acte materiale*, cum ar fi distrugerea unor documente ale defunctului^[1];

– mandatul obișnuit încetează în principiu prin moartea mandantului [art. 2030 lit. c) NCC], în timp ce execuțiunea testamentară *începe să producă efecte la data decesului testatorului*, fiind un act juridic *mortis causa*;

– mandatul obișnuit poate fi revocat oricând de mandant [art. 2030 lit. a) NCC], în timp ce execuțiunea testamentară este *irevocabilă* după data deschiderii moștenirii, succesorii defunctului neputând revoca unilateral mandatul încredințat de defunct executorului testamentar, având doar dreptul de a cere în justiție destituirea acestuia dacă a comis fapte culpabile în executarea misiunii sale [art. 1085 lit. e) NCC]^[2].

Secțiunea a 4-a. Puterile executorului testamentar

§1. Reglementare legală

812. Potrivit art. 1079 NCC, „(1) Executorul testamentar are dreptul să administreze patrimoniul succesoral pe o perioadă de cel mult 2 ani de la data deschiderii moștenirii, chiar dacă testatorul nu i-a conferit în mod expres acest drept. (2) Prin testament, dreptul de administrare poate fi restrâns doar la o parte din patrimoniul succesoral sau la un termen mai scurt. (3) Termenul de 2 ani poate fi prelungit de instanța de judecată, pentru motive temeinice, prin acordarea de termen succesive de câte un an”. În alte cuvinte, potrivit textului de lege mai sus evocat, odată acceptată execuțiunea, executorul testamentar devine de drept administratorul averii successorale în întregul ei, afară de cazul în care administrarea nu a fost restrânsă în mod expres de testator fie doar la o parte din patrimoniul succesoral, fie pentru un termen mai scurt decât cel de 2 ani.

813. Articolul 1079 alin. (1) NCC se completează cu dispozițiile art. 1080 NCC, text de lege potrivit căruia executorul testamentar:

– „va cere, în condițiile legii punerea sigiliilor, dacă printre moștenitori sunt minori, persoane puse sub interdicție judecătorească sau dispărute” [lit. a)];

– „va stăruia să se face inventarul bunurilor moștenirii în prezența sau cu citarea moștenitorilor” [lit. b)];

– „va cere instanței să încuviințeze vânzarea bunurilor, în lipsă de sume suficiente pentru executarea legatelor. Instanța va putea încuviința vânzarea imobilelor successorale numai dacă nu există moștenitori rezervatari” [lit. c)];

– „va depune diligențe pentru executarea testamentului, iar în caz de contestație, pentru a apăra validitatea sa” [lit. d)];

– „va plăti datoriile moștenirii dacă a fost împuternicit în acest sens prin testament. În lipsa unei asemenea împuterniciri, executorul testamentar va putea achita datoriile numai cu încuviințarea instanței” [lit. e)];

– „va încasa creanțele moștenirii” [lit. f)];

^[1] Cass. civ., 11 iuin 1890, la care face referire PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 264, nota 60.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 869, nr. 694; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 350, nr. 1031.

— dacă testatorul l-a împuternicit în acest sens, poate proceda la partajarea bunurilor moștenirii, dar propunerea de partaj nu va produce efecte decât dacă este aprobată de toți moștenitorii [art. 1080 alin. (2) NCC].

814. În doctrină s-a afirmat că administrării la care face referire art. 1079 NCC i se aplică dispozițiile referitoare la administrarea simplă a bunului altuia reglementată la art. 795-799 NCC^[1].

§2. Critica reglementării legale

815. Dreptul de administrare conferit executorului testamentar de art. 1079 NCC ridică o serie de probleme pe care le vom expune în continuare.

Textul în discuție a fost inspirat de dispozițiile art. 1033 C. civ. Carol al II-lea^[2]. Problema este însă că în vreme ce acest cod, a suprimat instituția sezinii, a conferit executorului testamentar puteri specifice unui lichidator al moștenirii, după modelul Codului civil elvețian și a sistemelor de drept de *common law*, noul Cod civil a menținut instituția sezinii, art. 1125 precizând că „pe lângă stăpânirea de fapt exercitată asupra patrimoniului succesoral, sezina le conferă moștenitorilor sezinari și *dreptul de a administra* (s.n., D.C.) acest patrimoniu și de a exercita drepturile și acțiunile defunctului”^[3]. Prin urmare, având în vedere că noul Cod civil conferă drepturi de administrare atât sezinarilor, cât și executorilor testamentari există o suprapunere de atribuții, de care legiuitorul nu pare să fi fost conștient, susceptibilă de a crea serioase disfuncții. Aceasta cu atât mai mult cu cât moștenitorii sezinari fiind rezervatari (art. 1126 NCC), cel puțin pe partea rezervată a moștenirii o coexistență a celor două „administrări” pare cu totul exclusă.

În sistemele de drept care reglementează sezina succesorală (așa cum este cazul dreptului francez, de pildă), se consideră că executorul testamentar ia din puterile conferite de lege sezinarilor, dar numai strict în limitele stabilite de lege în privința execuțiunii testamentare, care constituie o derogare de la regulile sezinii succesorale, puteri sporite – care implică atribuții de administrare a patrimoniului succesoral – executorul testamentar neputând avea decât în ipoteza în care nu există rezervatari (sezinari) (art. 1030-1 C. civ. francez)^[4].

816. Potrivit dispozițiilor generale ale art. 1079 NCC, executorul testamentar ar avea puteri de administrare a patrimoniului succesoral. Un asemenea drept ar presupune, mai întâi, dreptul de a prelua posesia patrimoniului succesoral, căci numai astfel ar putea să exercite drepturi specifice administrării simple a unui patrimoniu cum ar fi „*să culeagă fructele bunurilor și să exercite drepturile aferente administrării acestora*” [art. 796 alin. (1) NCC], să „*investească sumele de bani aflate în administrarea sa*” [art. 798 alin. (1) NCC] sau „*să înstrăineze un bun individual determinat sau să îl greveze cu o garanție reală ori de câte ori este necesar pentru buna administrare a universalității*” [art. 799 alin. (3) NCC]. Or,

^[1] În acest sens, a se vedea: I. POPA, *op. cit.*, p. 389, nr. 564; AL. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 143; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 201, nr. 184.

^[2] Conform acestui text de lege, „dacă testatorul nu a dispus altfel, executorul testamentar are însărcinarea să administreze succesiunea, să plătească datoriile, să îndeplinească legatele și să procedeze la împărțeală, potrivit dispozițiilor testatorului, iar în lipsă, potrivit legii. Executorul testamentar va supune proiectul de împărțeală moștenitorilor înainte de executarea lui”.

^[3] Pentru detalii cu privire la sezină, a se vedea *infra* nr. 1168 și urm.

^[4] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 264, nr. 510.

niciunul din drepturile efectiv conferite de art. 1080 NCC executorului testamentar, nu consună cu atribuțiile unui administrator simplu al patrimoniului succesoral.

817. În fine, în lumina dispozițiilor art. 1080 NCC, în realitate, puterile executorului testamentar nu sunt mai largi decât cele conferite de Codul civil de al 1864^[1]. Astfel, pe lângă *dreptul de a lua măsuri conservatorii* (de a cere punerea sigiliilor sau să stăruiască pentru inventarierea averii successorale) [art. 1080 lit. a) și b) NCC], *dreptul de a cere instanței să încuviințeze vânzarea bunurilor, în lipsă de sume pentru plata legatelor* [art. 1080 lit. c) NCC], *dreptul de a depune diligențe pentru executarea testamentului sau de a interveni pentru apărarea validității acestuia în caz de contestație* [art. 1080 lit. e) NCC], pe care le avea sub vechea reglementare executorul fără sezină (art. 916 C. civ. 1864), i s-a conferit și *dreptul de a plăti datoriile moștenirii dacă a fost împuternicit de testator, iar în lipsă de împuternicire numai cu acordul instanței* [art. 1080 lit. e) NCC], precum și *dreptul de a încasa creanțele moștenirii* [art. 1080 lit. f) NCC]^[2], care i-au fost recunoscute pe cale pretoriana în vechea reglementare executorului cu sezină.

Cât despre așa-zisa atribuție a executorului testamentar de a proceda la „*partajarea bunurilor moștenirii*” prevăzută la art. 1080 alin. (2) NCC, aceasta nu este decât o inutilă butaforie juridică, de vreme ce în realitate nu este decât un „drept” de a face o propunere de partajare, care nu are nicio valoare juridică, întrucât nu produce efecte decât dacă moștenitorii și-o însușesc în unanimitate, lucru care putea foarte bine să se facă fără nicio prevedere legală expresă în acest sens.

§3. Puterile executorului testamentar nu sunt transmisibile

818. Articolul 1081 alin. (1) NCC precizează că „puterile executorului testamentar nu pot fi transmise”. Aceasta, în considerarea caracterului său *intuitu personae*: Dacă însă numirea executorului a fost făcută în considerarea unei funcții a acestuia (notar, avocat, expert, paroh etc.), nu a individului care ocupa acea funcție, „misiunea executorului (...) poate fi continuată de persoana care preia acea funcție” [art. 1081 alin. (2) NCC], atât timp cât execuțiunea nu a fost încă finalizată.

Secțiunea a 5-a. Obligația de a da socoteală

819. La sfârșitul fiecărui an sau la încetarea execuțiunii, ca orice mandatar, executorul testamentar are obligația de a da socoteală erezilor defunctului despre gestiunea bunurilor

^[1] Spre deosebire de dreptul francez, care prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006 a modificat dispozițiile Codului civil în sensul că i-a conferit executorului testamentar puteri mult mai mari decât în reglementarea anterioară, cum ar fi dreptul de a fi împuternicit să preia în posesie în tot sau în parte bunurile mobile ale succesiunii și să le vândă (direct, fără încuviințarea instanței) dacă este necesar pentru a achita legatele particulare „în limita cotelor disponibile” (art. 1030 C. civ. francez) sau dreptul ca, în absența moștenitorilor rezervatari, să dispună în tot sau în parte de imobilele successorale, să primească și să plaseze capitaluri, să plătească datoriile și sarcinile moștenirii, precum și să partajeze între moștenitorii legali și legatari averea succesorală (art. 1030-1 C. civ. francez).

^[2] Trebuie făcută precizarea că acest drept nu se justifică decât atât timp și doar în măsura în care datoriile și sarcinile moștenirii nu au fost încă achitate, în caz contrar executorul nemaijustificând niciun interes pentru aceasta, el primind împuterniciri doar în vederea „*executării dispozițiilor testamentare*” [art. 1077 alin. (1) teză I NCC]. De altfel, conform dispozițiilor art. 1085 lit. a) NCC, execuțiunea testamentară va înceta, printre altele, prin îndeplinirea sa, adică prin plata datoriilor și sarcinilor moștenirii.

succesorale, chiar dacă nu există moștenitori rezervari [art. 1082 alin. (1) teza I NCC], ceea ce presupune să prezinte utilizarea dată bunurilor succesorale și să le restituie pe cele care, eventual, au rămas.

Socoteala va fi dată moștenitorilor universali (legali sau testamentari) sau curatorului succesiunii vacante.

În caz de deces al executorului testamentar înainte de a da socoteală, obligația, având consecințe de ordin patrimonial, se va transmite la moștenitorii acestuia ca o componentă a patrimoniului succesoral [art. 1082 alin. (1) teza a II-a NCC].

820. Executorul testamentar este răspunzător de faptele sale culpabile comise pe timpul misiunii sale, conform regulilor de la mandat [art. 1082 alin. (2) NCC]. Întinderea răspunderii va depinde de faptul dacă execuțiunea a fost conferită cu titlu gratuit sau cu titlu oneros, în primul caz diligența executorului fiind apreciată în raport cu diligența pe care o depune în propriile afaceri (*culpa levis in concreto*), iar în cel de al doilea în raport cu diligența unui bun proprietar (*culpa levis in abstracto*) [art. 2018 alin. (1) NCC].

Conform dispozițiilor art. 1082 alin. (3) NCC, în cazul în care au fost numiți mai mulți executori, prin derogare de la dreptul comun, răspunderea acestora este solidară, afară de cazul în care testatorul a separat funcțiile acestora, iar executorii au respectat această separare, caz în care fiecare va fi răspunzător doar pentru misiunea ce i-a fost lui încredințată.

821. Unii autori admit că, în lipsa moștenitorilor rezervari, testatorul poate scuti pe executor de obligația de a da socoteală, ceea ce ar echivala cu instituirea acestuia ca legatar asupra relicvatului (restul rămas după plata legatelor)^[1], dar alții au contestat această posibilitate pe motiv că i-ar scuti de responsabilitate, ceea ce ar fi inadmisibil^[2].

Secțiunea a 6-a. Încetarea execuțiunii

822. Articolul 1085 NCC precizează că execuțiunea testamentară încetează prin:

- „îndeplinirea sau imposibilitatea aducerii la îndeplinire a execuțiunii” [lit. a)];
- „renunțare în forma unei declarații autentice” [lit. b)]. Este vorba de renunțarea din partea executorului. Soluția este în consonanță cu dispozițiile art. 2034 NCC, potrivit cărora mandatarul poate renunța oricând la mandat, cu obligația de a despăgubi pe mandant (în cazul executorului testamentar, moștenirea) pentru pagubele care rezultă din aceasta^[3];
- „decesul executorului testamentar” [lit. c)] sau „punerea sub interdicție” a acestuia [lit. d)]. Este, pe de o parte, o consecință a caracterului *intuitu personae* a execuțiunii testamentare, iar pe de altă parte a faptului că, în conformitate cu dispozițiile 1078 NCC, persoanele lipsite de capacitate de exercițiu nu pot fi executori testamentari;
- „revocarea de către instanță a executorului testamentar care nu își îndeplinește misiunea ori o îndeplinește în mod necorespunzător” [lit. e)]. Cererea poate fi formulată de moștenitorii legali, legatari sau creditorii moștenirii prejudiciați prin conduita executorului

^[1] A se vedea: J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 123, nr. 191; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 351, nr. 1033; PH. MALAURIE, op. cit., p. 265, nr. 511; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. supra, p. 205, nr. 187.

^[2] D. ALEXANDRESCO, op. cit., IV, 2, pp. 381-382; C. HAMANGIU, I. RÔSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 619, nr. 1480; J. HÉRAIL, J.-Cl. Civ. Art. 1025 à 1034, cit. supra, p. 14, nr. 112, M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, pp. 376-377, nr. 1484; F. LETELLIER, op. cit., p. 8, nr. 37.

^[3] În dreptul francez renunțarea executorului nu este admisă, acesta fiind obligat să ducă la bun sfârșit misiunea asumată [art. 1025 alin. (2) C. civ. francez].

care nu-și îndeplinește în mod corespunzător misiunea. Se admite că destituirea poate fi cerută și de un alt executor testamentar^[1]. În caz de revocare, se va angaja răspunderea executorului testamentar pentru pagubele pricinuite erelor defunctului, legatarilor sau creditorilor moștenirii;

– „expirarea termenului” de 2 ani prevăzut de art. 1079 alin. (1) NCC sau a prelungirii (prelungirilor) acordate în temeiul art. 1079 alin. (3) NCC.

[1] F. LETELLIER, *op. cit.*, p. 8, nr. 36.

TITLUL VII

INSTITUIREA CONTRACTUALĂ

Capitolul I. Instituirea contractuală în reglementarea anterioară noului Cod civil

823. Instituirea contractuală, cunoscută și sub denumirea de donație de bunuri viitoare, la nivel de principii, prin excepție de la regula interzicerii actelor juridice având ca obiect succesiunile nedeschise (art. 956 NCC) (*infra* nr. 848 și urm.), este o liberalitate prin care, în anumite cazuri, expres prevăzute de lege, o persoană, numită institutor, dispune de bunurile pe care le va lăsa la decesul său (întregul patrimoniu, o fracțiune din acesta sau de anumite bunuri *ut singuli*) în favoarea unei alte persoane, numită instituit, care o acceptă, fiind vorba de un act de natură duală, care în formă este un contract (donație cuprinsă în convenția matrimonială), dar care prin efecte este un testament, acestea producându-se doar de la data morții institutorului. În esență, este vorba despre desemnarea unei persoane (instituitul) ca succesor al dispunătorului (institutorului) printr-un act juridic între vii bilateral (contract de donație), care, în principiu, ca orice contract, nu poate fi revocat unilateral direct ci doar indirect prin înstrăinările făcute cu titlu oneros în timpul căsătoriei (pentru legatele având ca obiect bunuri privite *ut singuli*), dar care, asemenea testamentului, conține liberalități pentru cauză de moarte, neconferind instituitului niciun drept actual asupra bunurilor dispunătorului, ci numai unul eventual^[1].

824. Lucru hotărât, în dreptul nostru instituirea contractuală, spre deosebire de dreptul francez, a avut o soartă vitregă.

Cu toate că în Codul civil de la 1864 s-a preluat esența reglementării instituirii contractuale din Codul civil Napoleon (cu unele erori, practica judiciară și doctrina aproape au neglijat-o, pentru ca în ultimele decenii de aplicare ale acestui cod să ajungă a nu mai fi studiată aproape deloc și nici aplicată pentru motivul că reglementările referitoare la contractul de căsătorie (maritagiul) (art. 932-935 C. civ. 1864), care făceau referire la instituirea contractuală prin contractul de căsătorie, au fost abrogate odată cu punerea în vigoare a Codului familiei din 1954, această motivație dovedindu-se în final a fi fost una falsă^[2].

Capitolul II. Clauza de preciput în noul Cod civil

Secțiunea 1. Reglementare legală

825. Noul Cod civil, cel puțin la prima vedere, pare să fi abandonat cu totul această instituție, prevăzând la art. 955 că moștenirea poate fi doar legală sau testamentară, niciun alt text nepomenind *in terminis* de instituirea contractuală.

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 440, nr. 545; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 461, nr. 1620; N. PÉTERKA, *Institutions contractuelles ou donations de biens à venir par les tiers autre que les ascendants*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, *cit. supra*, p. 940, nr. 344.07.

[2] D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, *cit. supra*, p. 283 și urm., nr. 368 și urm.; P. VASILESCU, *Instituirea contractuală – un nautilus juridic?*, R.R.D.P. nr. 2/2007, p. 232 și urm.

La o analiză mai atentă însă, dispozițiile art. 333 NCC referitoare la clauza de preciput, relevă însă faptul că instituirea contractuală a supraviețuit ascunsă chiar și voinței demolatoare a legiuitorului.

826. Potrivit dispozițiilor art. 333 alin. (1) NCC, „prin convenție matrimonială se poate stipula ca soțul supraviețuitor să preia fără plată, înainte de partajul moștenirii, unul sau mai multe dintre bunurile comune, deținute în devălmășie sau în coproprietate. Clauza de preciput poate fi stipulată în beneficiul fiecăruia dintre soți sau numai în favoarea unuia dintre ei”.

Textul de lege mai sus citat este inspirat de dispozițiile art. 1515 C. civ. francez.

827. În dreptul francez, dat fiind faptul că art. 1516 C. civ. francez precizează fără niciun echivoc că preciputul nu este privit ca o liberalitate (donație) nici în privința condițiilor de fond, nici în privința condițiilor de formă, ci ca „o convenție de căsătorie și între asociați”^[1]. Ceea ce vrea să spună textul de lege evocat este că preciputul este o convenție matrimonială care permite beneficiarului său să obțină un avantaj (câștig) patrimonial fără contraprestație, dar fără ca acesta să fie o liberalitate, necontând dacă a fost făcut sau nu cu intenția de a gratifica.

Fiind calificat ca un „*gain de survie*” (atenție, avantaj de supraviețuire), o simplă operațiune de partaj între soți, „presupunând transferul automat în favoarea soțului beneficiar a unui bun comun în integralitatea sa, în condițiile în care potrivit regimului legal (aplicabil în lipsa preciputului ca reglementare supletivă – n.n., D.C.) valoarea acestui bun ar fi trebuit să fie partajată în mod egal între soți”^[2].

Pentru a proteja însă interesele copiilor soțului decedat născuți dintr-o altă legătură decât cea cu soțul beneficiar al clauzei de preciput, art. 1527 alin. (2) C. civ. francez (introdus prin Legea nr. 2001-1135 din 3 decembrie 2001) a conferit acestor copii dreptul ca, în cazul în care avantajul matrimonial (preciputul) depășește limitele cotității disponibile speciale prevăzute la art. 1094-1 C. civ. francez, „va fi fără efect pentru tot excedentul”. Cu alte cuvinte, în prezența copiilor defunctului dintr-o altă legătură decât cea cu soțul supraviețuitor, preciputul nu mai este considerat a fi o simplă operațiune de partaj între soți, ci o liberalitate supusă reducțiunii, chiar dacă acțiunea este în doctrină eufemistic numită „*en retranchement*” (în diminuare, în suprimare) spre a o diferenția de reducțiunea de drept comun cu care se aseamănă însă în realitate până la identificare^[3].

[1] În dreptul francez, preciputul face parte din categoria mai largă a „avantajelor matrimoniale”, constând în „profitul obținut de un soț, în calitate de copartajant, rezultat din funcționarea regimului matrimonial” (F. LUCET, *Des rapports entre régime matrimonial et libéralités entre époux*, thèse dactyl, Paris II, 1988, citat după B. VAREILLE, v° *Avantage matrimonial*, Rép. civ. Dalloz, 2013, nr. 4). În cazul acestor avantaje, legea nu se preocupă dacă au fost determinate sau nu de o intenție liberală, motiv pentru care nu vor fi tratate ca liberalități, ci ca o problemă similară desocotirii între asociați cu ocazia partajului (pentru detalii, a se vedea B. VAREILLE, v° *Avantage matrimonial*, cit. supra, nr. 56).

[2] A. CHAMOULAUD-TRAPIER, v° *Communauté conventionnelle*, Rép. civ. Dalloz, 2013, nr. 264.

[3] Cu privire la această acțiune, a se vedea: B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 137, nr. 213; B. VAREILLE, v° *Avantage matrimonial*, cit. supra, nr. 64 și urm.

Secțiunea a 2-a. Natura juridică a clauzei de preciput în dreptul român

828. Legiuitorul român, inspirându-se din dispozițiile Codului civil francez, așa cum am văzut, a preluat la art. 333 alin. (1) NCC dispozițiile art. 1515 C. civ. francez, însă, în opoziție cu prevederile acestuia, care stipulează în mod explicit că „preciputul nu este o donație”, precizează la art. 333 alin. (2) NCC că, „clauza de preciput nu este supusă raportului donațiilor, ci numai reducăunii, în condițiile art. 1096 alin. (1) și (2)”, ceea ce înseamnă că, în dreptul nostru preciputul este întotdeauna o liberalitate, iar nu un „avantaj matrimonial”, o atribuire preferențială prealabilă partajului bunurilor comune cum se întâmplă în dreptul francez, de vreme ce reducăunii sunt supuse doar „*liberalitățile care încalcă rezervă succesoră*” (art. 1092 NCC). În plus, tot spre deosebire de art. 1515 C. civ. francez, care vorbește doar de dreptul soțului beneficiar al preciputului de a fi „*autorizat de a preleva asupra comunității, înaintea oricărui partaj*” anumite bunuri, fără a spune dacă aceasta se face sau nu contra unui echivalent^[1], art. 333 alin. (1) teza I NCC precizează că este vorba despre o preluare „*fără plată*”, așadar fără niciun echivalent (sultă), peste partea convenită soțului supraviețuitor, ceea ce duce la concluzia existenței unei liberalități^[2], intenția liberală putând fi prezumată între soți în mod plauzibil.

Cu toată această diferență fundamentală de reglementare dintre Codul civil francez și noul Cod civil, în mod surprinzător, în doctrină predomină opinia că și în dreptul nostru, ca și în cel francez, preciputul este un „avantaj matrimonial”^[3], un fel de act juridic „neutr” căruia i-ar fi cu totul străină dihotomia „acte cu titlu oneros – acte cu titlu gratuit”^[4]. Acest punct de vedere, în opinia noastră, nu poate fi acceptat, căci și în dreptul francez, în realitate, problema calificării naturii juridice a preciputului este departe de a fi tranșată unitar, așa cum fără temei real s-a sugerat, opinia dominantă fiind dimpotrivă în sensul că, în principiu, acesta este un act cu titlu oneros, dar că atunci când la moștenire vin copii

^[1] Prin urmare, poate fi vorba atât de o preluare preferențială a unor anumite bunuri, în cadrul cotei convenite soțului supraviețuitor, cât și de o preluare peste limitele cotei convenite soțului supraviețuitor.

^[2] În acest sens, a se vedea și I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 241, nr. 340.

^[3] În acest sens, a se vedea: C.-M. CRĂCIUNESCU, D. LUPĂȘCU, *Reglementarea clauzei de preciput în noul Cod civil român, astfel cum a fost modificată prin Legea nr. 71/2011*, PR nr. 8/2011, p. 42; C.-M. NICOLESCU, *Clauza de preciput în reglementarea noului Cod civil. Abordare comparativă*, R.R.D.P. nr. 6/2011, p. 136 și urm.; M. AVRAM, *Drept civil. Familia*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 329; C. NICOLESCU, *Corelații între regulile specifice regimurilor matrimoniale și cele de drept succesor în sistemul codului civil român*, în M.D. BOB (coord.), *Evoluția noțiunii de familie și influența acesteia asupra ordinii succesorale legale. Lucrările colocviului internațional desfășurat la București 19-20 aprilie 2013*, Ed. Monitorul oficial, București, 2013, pp. 21-22; E. FLORIAN, *Regimuri matrimoniale*, Ed. C.H. Beck, București, 2015, p. 67 și urm.

Unii autori „rezolvă” problema susținând că este vorba despre un act juridic *sui generis* (T. BODOAȘCĂ, A. DRĂGHICI, *Discuții în legătură cu clauza de preciput în reglementarea noului Cod civil român*, *Dreptul* nr. 10/2013, p. 36, nr. 2), dar credibilitatea științifică a acestora este anulată definitiv de enormitatea potrivit căreia reducăunea liberalităților excesive ar avea ca fundament nici mai mult nici mai puțin decât „*ideea de rea-credință a dispunătorului*”, și întrucât „*într-un stat de drept, dominat de principiul legalității, atât timp cât rezerva este stabilită prin norme imperative, depășirea acesteia nu poate fi pusă pe seama ignoranței dispunătorului, ci pe reaua lui credință*” (*idem*, op. cit., p. 43). Va să zică, o donație făcută de de cuius în tinerețe ar trebui făcută cu grija de a nu încălca rezerva care se va calcula în funcție de averea lui de la data decesului său, care poate surveni la decenii de la data liberalității!

În fine, alți autori susțin că preciputul ar fi „*o convenție de partaj, afectată de o condiție suspensivă (s.a.), cu efect mortis causa*” (I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 243, nr. 345), opinie greșită asupra căreia vom reveni în cele ce urmează (*infra* nr. 834).

^[4] C. NICOLESCU, op. cit., p. 21.

ai defunctului din altă legătură decât cea cu beneficiarul clauzei preciputului este tratat ca o liberalitate pentru a se proteja interesele acestora^[1].

În dreptul nostru, în condițiile în care, potrivit dispozițiilor art. 333 alin. (2), preciputul este supus reducățiunii în toate situațiile (nu numai când la moștenirea lui *de cuius* soțul beneficiar al clauzei vine la moștenire în concurs cu copiii dintr-o altă legătură a celui decedat, cum se întâmplă în dreptul francez), el nu poate fi calificat decât ca liberalitate.

Ceea ce a creat derută printre comentatorii noului Cod civil a fost însă faptul că analizându-se caracteristicile preciputului și ajungându-se la concluzia că acesta nu este nici donație, nici legat și având în vedere dispozițiile art. 984 alin. (2) NCC potrivit căruia „nu se pot face liberalități decât prin donație sau prin legat cuprins în testament”, s-a tras concluzia că preciputul nu ar putea fi o liberalitate^[2].

Acest mod de a raționa nu este însă acceptabil, deoarece scapă din vedere faptul că deși atât Codul civil Napoleon (art. 893, și astăzi în vigoare), cât și Codul civil român de la 1864 (art. 800), enunțau expres principiul potrivit căruia liberalitățile nu se pot face decât prin donații între vii sau prin testamente, admiteau pe de altă parte, prin excepție, ca valabile instituirile contractuale între soți prin contractul de căsătorie^[3]. Situația este identică și astăzi în dreptul francez^[4] și nu există motive să nu fie tot astfel și în dreptul nostru actual, așa cum vom vedea (*infra* nr. 834)^[5], chiar dacă noul Cod civil nu mai conține texte care să vorbească expres despre instituirea contractuală.

829. Că preciputul *nu este* nici donație între vii, nici legat s-a demonstrat deja^[6], dar în privința a ceea ce *este* el lucrurile sunt încă neclare, părerile mergând de la a se susține contradictoriu fie că este o „liberalitate” care „nu se încadrează în teoriile clasice privind donația și testamentul”^[7], dar în același timp și „o convenție de partaj afectată de o condiție suspensivă”^[8], fie că o „calificare a clauzei de preciput ca o liberalitate ar fi inadecvată (s.n., D.C.)”^[9], aceasta „deoarece nu se poate vorbi de un *animus donandi*, fie și *mortis causa*”, ea fiind „o clauză relativă la lichidarea acestuia (s.a.) (a regimului

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 520, nr. 638; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 137, nr. 213; precum și autorii la care face trimitere B. VAREILLE, v° *Avantage matrimonial*, *cit. supra*, nr. 51.

[2] C.-M. NICOLESCU, *Clauza de preciput în reglementarea noului Cod civil. Abordare comparativă*, *cit. supra*, p. 141 și urm., nr. 3; M. AVRAM, *op. cit.*, p. 329.

Unii autori au calificat totuși preciputul ca fiind un legat (A. BACACI, V.-C. DUMITRACHE, C.C. HAGEANU, *Dreptul familiei*, ed. a 7-a, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 84), iar alții ca fiind și donație și legat (I. POPA, *Clauza de preciput*, R.R.D.P. nr. 4/2011, p. 175), revenind însă ulterior și susținând că este „o convenție de partaj, afectată de o condiție suspensivă” (I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, *cit. supra*, p. 243, nr. 345).

[3] Pentru explicațiile de ordin istoric ale acestei situații, de care nu se poate face astăzi abstracție, a se vedea P. VASILESCU, *op. cit.*, p. 234 și urm.

[4] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 137, nr. 291.

[5] Ideea a fost sugerată în treacă și de I. POPA, *Clauza de preciput*, *cit. supra*, p. 175, dar autorul s-a dezis ulterior, susținând, „după o mai temeinică analiză”, că ar fi vorba de „o convenție de partaj afectată de o condiție suspensivă” (I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, *cit. supra*, p. 243, nr. 345).

[6] I. POPA, *Clauza de preciput*, *cit. supra*, p. 174; C.-M. NICOLESCU, *Clauzele de preciput în reglementarea noului Cod civil. Abordare comparativă*, *cit. supra*, p. 141 și urm., nr. 3.

[7] I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, *cit. supra*, p. 242, nr. 343.

[8] *Ibidem*, p. 243, nr. 345.

Contradicția este evidentă, căci liberalitatea, incontestabil, este un act cu titlu gratuit, în vreme ce partajul este în principiu un act cu titlu oneros (P.-G. MARLY, *La nature juridique du partage*, Recueil Dalloz 2003, p. 2655), o calificare excluzând-o pe cealaltă.

[9] M. AVRAM, *op. cit.*, p. 328.

matrimonial – n.n., D.C.)”^[1], aceeași autoare concedând însă că, totuși, clauza de preciput ar fi „*asimilată parțial* (s.a.) unei liberalități”^[2].

830. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 333 alin. (1) teza I NCC, „prin convenție matrimonială se poate stipula ca soțul supraviețuitor să preia fără plată, înainte de partajul moștenirii, unul sau mai multe dintre bunurile comune, *deținute în devălmășie sau în coproprietate* (s.n., D.C.)”. Pornind de la faptul că, în dreptul nostru, preciputul poate avea ca obiect atât bunuri deținute de soți în devălmășie, cât și pe cote-părți, s-a tras concluzia că acesta ar fi compatibil atât cu regimul comunității legale și convenționale^[3], cât și cu cel al separației de bunuri, în măsura în care, potrivit dispozițiilor art. 362 alin. (1) NCC, bunurile dobândite împreună de soții separatiști „aparțin acestora în proprietate comună”^[4].

Dacă, de pildă, la decesul unuia din cei doi soți căsătoriți sub regimul separației de bunuri se pune problema lichidării și partajului bunurilor dobândite în comun în cote egale în temeiul dispozițiilor art. 362 alin. (1) NCC și există o clauză de preciput în favoarea soțului supraviețuitor prin care, de pildă, i se conferă acestuia dreptul ca înainte de partajul bunurilor comune, adică înaintea împărțirii acestora în două loturi egale valoric care să

^[1] *Idem*, p. 329.

^[2] *Idem*, p. 328.

„Asimilarea”, dacă ar exista, nu ar putea fi „parțială” (ceea ce ar sugera ideea că preciputul ar fi în parte liberalitate și în parte „avantaj matrimonial”), ci, eventual, *conjuncturală*, în funcție de faptul dacă la moștenire vin sau nu moștenitori rezervatari care au dreptul de a cere reducțiunea preciputului, fiind însă greu de acceptat că unul și același act, în funcție de elemente extrinseci acestuia, ar putea fi calificat când într-un fel, când în altul.

^[3] S-a susținut că problema dacă preciputul este compatibil sau nu și cu regimul comunității legale de bunuri nu se poate pune, căci având în vedere, pe de o parte, dispozițiile art. 333 alin. (1) teza I NCC (potrivit cărora clauza de preciput poate fi inserată doar într-o convenție matrimonială), iar pe de altă parte dispozițiile art. 367 lit. d) NCC (potrivit cărora prin inserarea clauzei de preciput s-ar intra sub regimul comunității convenționale a noului Cod civil), se subînțelege că regimul aplicabil ar urma a fi acela al comunității convenționale, cu excluderea celui al comunității legale (C.-M. NICOLESCU, *Clauza de preciput în reglementarea Noului Cod civil român – avantaj matrimonial sau instrument de planificare succesorală*, AUB, seria Drept. Conferința reglementări fundamentale în Noul Cod civil și Noul Cod de procedură civilă, supliment, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 93; M. AVRAM, *op. cit.*, p. 327, nota 2). Susținerea nu poate fi primită, deoarece prin inserarea clauzei de preciput în convenția matrimonială, doar în privința acesteia regimul este cel convențional, pentru restul bunurilor soților fiind acela al comunității legale (dacă nu au convenit alte derogări de la aceasta), în conformitate cu dispozițiile art. 367 NCC, de la care, prin ipoteză, soții nu au înțeles să deroge, dispozițiile art. 368 NCC fiind argumentul decisiv în acest sens.

^[4] M. AVRAM, *op. cit.*, p. 327.

Faptul că potrivit noului Cod civil clauza de preciput poate fi stipulată atât în privința bunurilor devălmășe (aflate sub regimul comunității legale), cât și a celor deținute de soți în coproprietate (pe cote-părți) (aflate fie sub regimul comunității convenționale, fie al separației de bunuri) este o bizarerie a acestui act normativ, în dreptul francez ea putând fi stipulată numai ca o derogare de la regimul comunității legale (art. 1497 C. civ. francez), nu și de la celelalte regimuri matrimoniale. Soluția dreptului francez este singura logică, deoarece celelalte regimuri (cel al comunității convenționale și cel al separației de bunuri) sunt ele însele derogări de la regimul de drept comun, care este acela al comunității legale (art. 329 NCC), o derogare (preciputul) de la o altă derogare (comunitatea convențională sau separația de bunuri) fiind un non-sens. În orice caz, există o oarecare contradicție între dispozițiile art. 333 alin. (1) teza I NCC, care vorbesc de dreptul soțului supraviețuitor de preluarea fără plată a unor bunuri „*deținute în devălmășie sau în coproprietate*” cu celălalt soț și dispozițiile art. 366 NCC care precizează că „regimul comunității convenționale [care, conform dispozițiilor art. 367 lit. d) NCC, printre altele, se referă și la „*includerea clauzei de preciput*” – n.n., D.C.] se aplică atunci când, în condițiile și în limitele prevăzute în prezenta secțiune, se derogă, prin convenție matrimonială, de la dispozițiile privind regimul comunității legale (s.n., D.C.)”, care, conform dispozițiilor art. 339 NCC, este acela al *proprietății comune în devălmășie*, nu și pe cote-părți.

devină fiecare proprietatea unuia dintre ei, să preia în proprietatea sa (unic proprietar) anumite bunuri în plus „fără plată” atunci, pe de o parte, există o însărcinire (a celui care a dispus prin preciput în favoarea celui alt soț) și o îmbogățire (a soțului supraviețuitor beneficiar al clauzei de preciput), iar pe de altă parte există și intenția de a gratifica, căci însărcinarea/îmbogățirea fiind realizată între soți, dacă altă cauză (motiv determinant) nu se poate dovedi^[1], atunci cea mai plauzibilă explicație este prezumarea faptului că transferul patrimonial s-a făcut *animus donandi*.

În cazul în care însă este vorba despre situația în care un soț dispune în favoarea celui alt soț de unul sau mai multe bunuri aflate în proprietatea lor devălmășă (care constituie regimul legal supletiv al comunității de bunuri), abia aici lucrurile se complică. Aceasta întrucât într-o asemenea ipoteză preciputul poate fi atât o recunoașterea implicită a unei contribuții mai mari a soțului beneficiar al clauzei, căruia i se acordă un avantaj prealabil partajului egal al restului bunurilor devălmășe, care să echilibreze valoric loturile convenite fiecăruia dintre ei, în funcție de contribuția efectivă la dobândirea bunurilor devălmășe, dar poate fi și o favoare făcută soțului beneficiar al clauzei de preciput care să aibă la bază o intenție de a-l gratifica pe acesta. Tocmai ca să rezolve complicațiile care s-ar ivi dacă pentru fiecare preciput în parte, caz cu caz, s-ar impune administrarea de probe pentru a se dovedi natura juridică reală a actului respectiv (act cu titlu oneros sau liberalitate), legislativ există două soluții: fie aceea adoptată de legiuitorul francez care a preferat să precizeze că preciputul nu este o donație (afară de cazul în care la moștenirea lui *de cuius* vin copii din altă legătură a sa decât cea cu soțul supraviețuitor), cu consecințele pe care le-am precizat mai sus (*supra* nr. 831), fie cea a legiuitorului român, care a preferat soluția opusă, stipulând că preciputul este supus reducțiunii în toate situațiile, ceea ce înseamnă că este considerat (prezumat de lege) a fi o liberalitate^[2].

831. În considerarea celor ce preced, în opinia noastră, concluzia care se impune este că preciputul, fiind în esență un transfer „fără plată” de drepturi de la *de cuius* la soțul supraviețuitor, este prezumat de lege ca fiind o liberalitate.

Problema care se pune este însă aceea a naturii juridice a acestei liberalități, fiind deja demonstrat că ea nu este nici donație obișnuită, nici legat.

Pentru rezolvarea acestei probleme trebuie să avem în vedere că există și categoria donației de bunuri viitoare (*mortis causa*) sau a instituirii contractuale de moștenitor, care ne poate fi de folos în această întreprindere.

Încă din vechiul drept francez, de la ordonanța lui d'Aguesseau asupra donațiilor (1731), donațiile pentru cauză de moarte (*mortis causa*), au fost interzise, principiul fiind apoi preluat de Codul civil Napoleon, care a îngăduit însă cu titlu de excepție instituirile contractuale (formă de donație *mortis causa*), ca o derogare de la prohibirea pactelor asupra succesiunilor nedeschise, dar numai între soți, prin convenție matrimonială, de unde au fost apoi preluate și de Codul civil român de la 1864^[3]. Diferența esențială dintre o donație obișnuită și instituirea contractuală (donația de bunuri viitoare) este aceea că în vreme ce prima este irevocabilă prin voința unilaterală a donatorului (*supra* nr. 520 și urm.), cea de a doua este revocabilă în anumite condiții^[4]. Donațiile *propter mortem*, care

[1] De exemplu, că operațiunea se face în contrapartidă pentru stingerea unei datorii față de beneficiarul clauzei de preciput.

[2] Se poate discuta dacă prezumția de liberalitate este absolută sau doar relativă, fiind sau nu susceptibilă de a fi răsturnată prin dovada contrară.

[3] Pentru dezvoltări, a se vedea P. VASILESCU, *Instituirea contractuală...*, cit. *supra*, p. 234 și urm.

[4] Astfel, dacă instituirea era făcută prin contract de căsătorie, institutorul, deși rămânea proprietar al bunurilor care au format obiectul contractului, putea totuși dispune de acestea prin acte cu titlu

sunt donații obișnuite (irevocabile) având ca obiect drepturi prezente, chiar dacă sunt afectate de modalități (termen sau condiție suspensivă)^[1], nu au ca obiect instituirea de moștenitori, ci doar amână executarea lor la momentul decesului donatorului, fiind afectate de un termen suspensiv incert, dar nu îngăduie în niciun fel donatorului să se răzgândească dispunând de bunul donat în favoarea altcuiva^[2]. Spre deosebire de acestea, donațiile *mortis causa*, au ca obiect bunuri viitoare, eventuale, care se vor regăsi în patrimoniul donatorului la data decesului său^[3], netransmițând donatarului niciun drept actual, astfel încât, până la deschiderea moștenirii, ele ar putea deveni ineficace fie prin divorțul soților, fie prin acordul lor, fie prin înstrăinarea cu titlu oneros a bunului care formează obiectul unei asemenea donații. Instituirea contractuală „îi furnizează (donatarului – n.n., D.C.) doar un drept în succesiunea dispunătorului, deci un drept asupra bunurilor pe care acesta le va lăsa la decesul său, *dacă va lăsa* (s.a.)”^[4], putând fi vorba atât de o transmisiune universală sau cu titlu universal, cât și de o transmisiune cu titlu particular.

832. În ceea ce ne privește, regăsim în clauza de preciput toate elementele caracteristice ale instituirii contractuale sau donației de bunuri viitoare. Într-adevăr, preciputul în formă este o donație, un contract (act de formație bilaterală), care poate fi cuprins doar în convenția matrimonială – inițială sau de modificare a regimului matrimonial pe parcursul căsătoriei –, care nu se poate încheia decât prin act autentic notarial [art. 330 alin. (1) NCC], dar prin efecte este un testament (legat), neconferind soțului supraviețuitor decât *drepturi eventuale*, iar nu actuale^[5], acestea neluând naștere decât la decesul dispunătorului^[6] și obligându-i doar pe succesorii săi (succesiunea), nicio obligație neapăsând asupra lui în

oneros, nu însă și prin liberalități (donații sau legate) (art. 933 C. civ. 1864). În cazul în care instituirea era făcută în timpul căsătoriei, liberalitatea era esențialmente revocabilă, ca orice donație dintre soți [art. 937 alin. (1) C. civ. 1864], fie direct, fie tacit (implicit) prin încheierea unor acte de dispoziție cu titlu oneros sau cu titlu gratuit.

^[1] Un bun donat sub o condiție suspensivă este un drept actual, nicidecum doar unul eventual, în sensul că dobândirea lui efectivă nu mai stă în niciun fel în puterea donatorului, depinzând doar de hazard, îndeplinirea evenimentului viitor și nesigur erijat în condiție ducând automat la dobândirea dreptului cu efecte retroactive (de la data încheierii actului).

^[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 251, nr. 273 (unde se precizează că, în cazul analizat, „donatarul nu este mai puțin decât creditorul unei obligații de *dare* – de a transfera proprietatea –, a cărei amânare privește doar executarea sa”); PH. MALAURIE, op. cit., p. 219, nr. 433.

Donațiile obișnuite nu pot avea ca obiect bunuri viitoare, care nu se găsesc în patrimoniul donatorului la data încheierii actului și pe care acesta își propune să le dobândească în viitor, deoarece donatorul ar putea ușor scăpa de angajamentul luat neachiziționând bunul respectiv, ceea ce ar contraveni principiului irevocabilității donațiilor (PH. MALAURIE, op. cit., p. 220, nr. 433).

^[3] Poate fi vorba de bunuri care, chiar dacă se regăsesc la data încheierii liberalității în patrimoniul donatorului, nu conferă niciun drept donatarului până la data decesului donatorului, cu efecte doar pentru viitor (*ex nunc*) nu și pentru trecut (*ex tunc*) (N. PÉTERKA, *Règles caractéristiques de toute donation par contrat de mariage*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 929, nr. 341.23).

^[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 251, nr. 273.

^[5] În acest sens, a se vedea și C.-M. NICOLESCU, op. cit., p. 147, care afirmă că „dintr-o anumită perspectivă, această clauză (de preciput – n.n., D.C.) poate fi privită drept un act juridic având ca obiect drepturi eventuale asupra unei succesiuni nedeschise (s.n., D.C.)”. Or, dacă este vorba de „drepturi eventuale asupra unei succesiuni nedeschise”, acestea nu ar putea fi conferite decât prin instituirea contractuală a soțului supraviețuitor ca moștenitor al celui decedat, dar aceeași autoare, în aceeași lucrare, a respins cu fermitate vreo legătură între această instituție și preciput (*idem*, pp. 144-145).

^[6] În acest sens, este elocvent faptul că preciputul devine caduc dacă comunitatea de bunuri încetează în timpul căsătoriei și dacă bunul care formează obiectul său a fost executat silit de creditorii comuni [art. 333 alin. (4) NCC].

timpul vieții sale. Că este vorba doar de drepturi eventuale, iar nu de drepturi actuale afectate de o condiție suspensivă este demonstrat de faptul că, deși dispunătorul nu poate revoca direct clauza de preciput în mod unilateral, poate face acest lucru *indirect*, contractând datorii care să anihileze clauza prin executarea silită a bunurilor care formează obiectul acesteia, fie în timpul vieții, fie după decesul său [art. 333 alin. (3) și (4) NCC], ceea ce înseamnă că plata preciputului este o sarcină a moștenirii, nu a dispunătorului.

Deși în formă este o donație și are efecte similare unui legat, preciputul nu este revocabil *ad nutum*, prin voința unilaterală a donatorului, așa cum sunt donațiile obișnuite dintre soți (art. 1031 NCC) sau legatele în timpul vieții dispunătorului (art. 1034 NCC).

În esență, preciputul este așadar un pact succesoral, înscriindu-se perfect în definiția dată de art. 3 din Regulamentul nr. 650/2012/UE privitor la competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea deciziilor, precum și acceptarea și executarea actelor autentice în materie succesorală și crearea unui certificat succesoral european, adoptat la 7 iunie 2012, inspirat din dreptul german și intrat în vigoare la 17 august 2015. Conform art. 3 din Regulamentul nr. 650/2012/UE, pactul succesoral este definit ca fiind „un acord, inclusiv dintr-un testament mutual, care conferă, modifică sau retrage, cu sau fără contra-prestație, drepturi în succesiunea viitoare a uneia sau mai multor persoane părți ale pactului”.

833. S-a susținut de către unii autori că preciputul ar conferi drepturi sub condiție suspensivă, că ar fi de fapt o „convenție de partaj (...) *afectată de condiție* (s.a.) (...) decesul unuia din soți fiind un eveniment viitor și nesigur”^[1]. Alți autori susțin că, dimpotrivă, clauza de preciput ar asigura soțului beneficiar o *atribuire de bunuri prealabilă lichidării (partajului) comunității de bunuri*, care, pe de o parte, ar „blocă” intrarea bunurilor respective în masa succesorală, iar pe de altă parte, ar „întregi, chiar din momentul decesului, prin efectul atributiv al clauzei de preciput, dreptul de proprietate al soțului beneficiar”^[2]. În fine, pentru alții, „bunurile preluate de soțul supraviețuitor fac parte din masa bunurilor comune ale soților, neexistând micșorarea patrimoniului unuia dintre soți prin executarea ei”, fiind însă „real că o micșorare a unui patrimoniu se va produce (...) acela care trece la moștenitorii soțului predecedat, din care (...) vor trece în patrimoniul soțului supraviețuitor”^[3]. Așadar, trei lucrări, trei concepții diferite, care nu se conciliază niciuna cu vreuna din celelalte!

834. În încercarea de a ne lămurii, să „radiografiem” pe scurt fiecare din aceste concepții.

În prima concepție, preciputul ar fi o convenție de partaj prin care, sub condiția suspensivă a predecesului soțului dispunător, soțul supraviețuitor ar deveni unic proprietar al bunurilor făcând obiectul clauzei în discuție, fără contraprestație pentru partea revenind soțului decedat din acele bunuri. Obiecțiunea care se poate aduce este că, dat fiind faptul că preciputul conferă drepturi cu titlu gratuit beneficiarului clauzei prin preluarea bunurilor care formează obiectul lui „*înainte de partajul moștenirii*”, rezultă că preluarea se face din moștenirea lăsată de defunct, în limita cotei revenind lui *de cuius* din acele bunuri, adică din ceea ce lasă acesta la data decesului său, *dacă lasă*, nu direct din bunurile comune. Preciputul este supus reducăunii, în vreme ce partajul, fiind un act comutativ cu titlu oneros (*infra* nr. 1390), nu.

În ceea ce privește cea de a doua concepție, potrivit căreia preciputul s-ar deduce din masa bunurilor comune, „blocând” intrarea drepturilor formând obiectul său în masa

^[1] I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. *supra*, p. 244, nr. 345. În același sens, a se vedea și C.-M. CRĂCIUNESCU, D. LUPĂȘCU, *op. cit.*, p. 40.

^[2] M. AVRAM, *op. cit.*, p. 329.

^[3] C.-M. CRĂCIUNESCU, D. LUPĂȘCU, *op. cit.*, p. 41.

successorală; obiecțiunile care se pot aduce sunt două: mai întâi, așa cum am văzut mai sus, preciputul se prelevă din bunurile moștenirii, nu direct din masa bunurilor comune, iar în al doilea rând, dacă s-ar accepta teza în discuție, nu se poate explica de ce, totuși, preciputul este supus reducăunii [art. 333 alin. (2) NCC], cunoscut fiind că numai liberalitățile *mortis causa* făcute de defunct sunt supuse reducăunii în condițiile prevăzute la art. 1096 alin. (1) și (2) NCC, nu și alte acte juridice de dispoziție.

În fine, în ceea ce privește cea de a treia concepție, este un non-sens evident susținerea potrivit căreia bunurile formând obiectul preciputului ar trece la soțul beneficiar din patrimoniul „care trece la moștenitorii soțului precedat”, niciun raport juridic neexistând între aceștia din urmă și beneficiarul preciputului, ci doar între cei doi soți semnatari ai convenției matrimoniale care include clauza de preciput.

În considerarea celor de mai sus, avem toate motivele să conchidem că, în esență, preciputul este o instituție contractuală de moștenitor cu titlu particular și nimic altceva.

Secțiunea 3-a. Regimul juridic al instituirii preciputare

835. Odată stabilită natura juridică de instituție contractuală de moștenitor a soțului supraviețuitor a clauzei de preciput, nu ne rămâne decât să schițăm pe scurt regimul juridic al acesteia, făcând diferență între situația dinaintea deschiderii moștenirii (§1) și situația după deschiderea moștenirii (§2).

§1. Situația dinaintea deschiderii moștenirii

836. Preciputul conferind soțului beneficiar doar drepturi *mortis causa*, bunurile individual determinate care formează obiectul acestuia nu sunt indisponibilizate în patrimoniul comun al soților, tocmai pentru că nu conferă drepturi actuale, ci doar eventuale în moștenirea pe care o va lăsa soțul dispunător, dispozițiile art. 627 alin (4) NCC nefiind aplicabile în acest caz. Aceasta înseamnă că bunurile respective pot fi înstrăinate de comun acord de către soți, situație în care clauza de preciput devine caducă în tot sau în parte, după caz.

Pentru acest motiv, de altfel, art. 333 alin. (3) NCC, precizează în mod expres că „clauza de preciput nu aduce nicio atingere dreptului creditorilor comuni de a urmări, chiar înainte de încetarea comunității, bunurile ce fac obiectul clauzei”.

837. Așa cum am văzut (*supra* nr. 830), soțul dispunător nu poate revoca *ad nutum*, în mod unilateral clauza de preciput, dar soții, de comun acord, pot să o înlăture sau să o modifice cu respectarea dispozițiilor art. 369 NCC referitoare la modificarea convenției matrimoniale.

De asemenea, în condițiile dispozițiilor art. 358 NCC, soții pot partaja în timpul căsătoriei, în tot sau în parte, bunurile comune, inclusiv cele care formează obiectul unei clauze de preciput, care devine caducă de asemenea într-o astfel de ipoteză [art. 333 alin. (4) NCC].

§2. Situația după deschiderea moștenirii

2.1. Dreptul de opțiune al beneficiarului preciputului

838. La data decesului soțului dispunător, clauza de preciput devine activă.

În dreptul nostru, transmisiunea preciputară este una cu titlu particular; aceasta neputând avea ca obiect decât „unul sau mai multe bunuri” individual determinate

[art. 333 alin. (1) NCC]. Orice bun mobil sau imobil poate forma obiectul unei clauze de preciput și să vizeze fie deplina proprietate, nuda proprietate sau uzufructul bunurilor respective^[1]. Poate fi vorba și de ansambluri de bunuri determinabile după afectăținea lor, cum ar fi: mobilierul casnic; cărțile dintr-o bibliotecă; elementele unei exploatații agricole sau comerciale, conturi bancare etc.^[2].

Preciputul fiind o transmisiune cu titlu particular, soțul beneficiar al clauzei, în lipsă de stipulație contractuală contrară, nu este ținut la plata pasivului succesoral, acesta căzând în sarcina moștenitorilor universali sau cu titlu universal [art. 1155 alin. (1) NCC].

839. Fiind vorba de un drept de natură succesorală, beneficiarul preciputului are dreptul de a opta pentru acceptarea sau renunțarea la preciput în condițiile dispozițiilor art. 1106 și urm. NCC (*infra* nr. 1046).

Dacă în dreptul francez, în care preciputul este declarat expres de lege ca nefiind o liberalitate, ci o operațiune de partaj între soți care nu are natură succesorală^[3], în dreptul nostru, dacă se acceptă ideea că preciputul este o instituție contractuală, așadar, un drept de natură succesorală, atunci acceptarea lui trebuie făcută în termenul de opțiune succesorală prevăzut de lege (art. 1103 NCC)^[4], iar, întrucât instituirea conferă beneficiarului preciputului drepturi similare celor dobândite prin testament, pentru a beneficia de acesta soțul supraviețuitor trebuie să nu fie nedemn față de soțul precedat [art. 960 alin. (1) NCC].

840. Dacă soțul beneficiar al preciputului nu acceptă instituirea, bunurile formând obiectul preciputului intră în comunitatea de bunuri a soților, urmând regimul de drept comun al acestora.

În cazul acceptării preciputului, cu efecte de la data deschiderii moștenirii, bunurile care fac obiectul acestuia devin proprietatea soțului beneficiar, în condiții similare celor ale legatelor particulare.

2.2. Executarea preciputului

841. Conform dispozițiilor art. 333 alin. (5) NCC, „executarea clauzei de preciput se face în natură sau, dacă acest lucru nu este posibil, prin echivalent”.

I. În natură

842. Bunurile care formează obiectul preciputului, în măsura în care se regăsesc în patrimoniul comun al soților la data deschiderii moștenirii, din proprietate devălmășă sau proprietate pe cote-părți a soților, devin proprietatea personală a soțului supraviețuitor beneficiar al clauzei.

^[1] A. CHAMOULAUD-TRAPIERS, *op. cit.*, nr. 275.

^[2] *Idem*, nr. 264.

^[3] De unde consecința că în legătură cu acesta nu se pune problema revocării pentru ingratitudine sau a înlăturării pentru nedemnitate (B. VAREILLE, v° *Avantage matrimonial*, *cit. supra*, nr. 61).

^[4] În acest sens, în legătură cu instituirea contractuală în dreptul francez (care, reamintim, nu se referă și la clauza de preciput, care are un regim juridic aparte, diferit de a dreptului nostru), a se vedea M. GRIMALI, *Libéralités...*, *cit. supra*, p. 486, nr. 1655. Autorul precizează că acceptarea instituirii prin contractul de căsătorie se referă la „titlul de moștenire” pe care îl conferă instituirea, iar titlul de moștenire, la rândul lui, dă dreptul beneficiarului să accepte sau să renunțe la emolumentul aceluia titlu, la data deschiderii moștenirii.

În același sens, a se vedea și: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 445, nr. 550; A. COLMER, v° *Donations par contrat de mariage*, Rép. civ. Dalloz, actualisation par V. BRÉMOND, 2012, nr. 225.

843. Soțul supraviețuitor fiind moștenitor sezinar [art. 1126 NCC], nu are nevoie de nicio formalitate pentru a intra în posesia acestor bunuri și pentru a exercita drepturile aferente acestora^[1].

II. Prin echivalent

844. Așa cum am văzut, conform dispozițiilor art. 333 alin. (5) NCC, în ipoteza în care executarea în natură a clauzei de preciput nu este posibilă, acesta se va face „prin echivalent”, iar această executare prin echivalent se va face „din valoarea activului net al comunității” [art. 367 lit. d) NCC], adică din ceea ce rămâne după plata creanțelor creditorilor comunitari. Prin urmare, dacă activul patrimoniului comunitar este epuizat prin plata creanțelor creditorilor comunitari, chiar dacă patrimoniul propriu al defunctului este excedentar (are un activ mai mare decât pasivul), plata prin echivalent a preciputului nu mai este posibilă, creanța respectivă fiind legată strict de patrimoniul de afecțiune comunitar prin dispozițiile exprese ale art. 367 lit. d) NCC.

2.3. Imputarea și reducțiunea preciputului

845. Întrucât clauza de preciput este o liberalitate *mortis causa*, valoarea acesteia, stabilită în raport cu cota-parte revenind lui *de cuius* din bunurile comune, se va imputa după donații, prioritar asupra cotității disponibile a moștenirii și numai în subsidiar asupra rezervei celui gratificat, în măsura în care cotitatea disponibilă se dovedește insuficientă [art. 1099 alin. (2) NCC]. Ea va fi supusă reducțiunii conform regulilor de drept comun aplicabile legatelor (*infra* nr. 1010 și urm.), așa cum rezultă din dispozițiile art. 333 alin. (2) NCC, în cazul în care la moștenire vin și alți moștenitori rezervatari în concurs cu soțul supraviețuitor, iar limitele cotității disponibile ale moștenirii și ale rezervei celui gratificat se dovedesc a fi depășite prin liberalitățile făcute de defunct.

846. Faptul că preciputul, în conformitate cu dispozițiile exprese ale art. 333 alin. (2) NCC, urmează regulile aplicabile legatelor, imputarea și reducțiunea lui făcându-se după regulile aplicabile acestora, este o gravă eroare a legiuitorului român, care nu a reușit să pătrundă subtilitățile reglementărilor din dreptul francez din care s-a inspirat.

Astfel, în dreptul francez, este stabilit de multă vreme faptul că, deși instituirea contractuală, fiind o liberalitate având ca obiect bunuri viitoare, care nu produce efecte (nu transferă proprietatea) decât la data decesului dispunătorului, ar trebui pentru acest simplu fapt imputată și redusă conform regulilor aplicabile în materie de legate (imputarea după donații și reducțiunea concomitentă, împreună cu celelalte legate) (*infra* nr. 984 și 1010 și urm.). Dar avându-se în vedere că liberalitățile făcute prin convențiile matrimoniale sunt irevocabile *ad nutum*, prin voința unilaterală a soțului dispunător, ele trebuie, ca și donațiile, să fie preferate tuturor liberalităților ulterioare, indiferent dacă este vorba de donații sau legate, deoarece, altminteri, i s-ar permite instituitorului să revină asupra angajamentului irevocabil, care este un principiu fundamental de drept, făcând ulterior alte liberalități (donații) care să golească de conținut instituirea contractuală făcută anterior, de unde concluzia, de natura evidenței, că instituirea contractuală trebuie tratată ca o donație (imputarea să se facă înaintea legatelor și a donațiilor ulterioare, iar reducțiunea

^[1] Cu privire la sezină și drepturile conferite de aceasta, a se vedea *infra* nr. 1168 și urm.

după legate și după donațiile ulterioare)^[1]. Aceeași soluție a fost adoptată și în privința avantajelor matrimoniale (inclusiv a preciputului), principiul irevocabilității donațiilor făcute prin convenții matrimoniale – care este o problemă esențială de drept – care trebuie să aibă prioritate în fața unui considerent este acela al efectelor legatelor de la data deschiderii moștenirii^[2].

În fața acestor argumente, prevederea noului Cod civil potrivit căreia preciputul este supus reducțiunii conform regulilor aplicabile legatelor ar trebui cât mai curând posibil abandonată ca fiind cu totul neadecvată.

^[1] În acest sens, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 825, nr. 1023; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 689, nr. 747;

^[2] B. VAREILLE, v° *Avantage...*, cit. *supra*, nr. 82.

TITLUL VIII

LIMITELE DREPTULUI DE A DISPUNE PRIN ACTE JURIDICE *MORTIS CAUSA*

847. Așa cum am văzut, persoana fizică are puterea de a dispune de bunurile sale *mortis causa*, derogând de la regulile supletive ale moștenirii legale. Această putere însă nu este discreționară, având anumite limite.

Limitele menționate se referă, pe de o parte, la interdicția actelor juridice asupra moștenirii nedeschise (Capitolul I), iar pe de altă parte la rezerva succesorală (Capitolul II).

Capitolul I. Interdicția actelor asupra moștenirii nedeschise

Secțiunea 1. Introducere

§1. Actele asupra succesiunilor nedeschise. Istoric

848. Din prevederile art. 1747-1754 NCC rezultă că o succesiune în întregul ei (și cu atât mai mult o cotă-parte din aceasta), adică un patrimoniu (sau o fracțiune din acesta), un ansamblu de drepturi și obligații, al unei persoane decedate poate forma obiectul unui contract de vânzare-cumpărare. Cu alte cuvinte, succesorii pot vinde nu numai unul sau altul dintre bunurile moștenite, ci chiar și patrimoniul moștenit ca atare, ca ansamblu de drepturi și obligații.

Articolul 1228 NCC stabilește cu valoare de principiu că „în lipsa unei prevederi legale contrare, contractele pot purta și asupra bunurilor viitoare”. O prevedere legală care face excepție de la principiul de mai sus este cea a art. 956 NCC, conform căreia „dacă prin lege nu se prevede altfel, sunt lovite de nulitate absolută actele juridice având ca obiect drepturi eventuale asupra unei moșteniri nedeschise încă, precum actele prin care se acceptă moștenirea sau se renunță la aceasta, înaintea deschiderii ei, ori actele prin care se înstrăinează sau se promite înstrăinarea unor drepturi care s-ar putea dobândi la data deschiderii moștenirii”.

Interdicția actelor juridice asupra succesiunii nedeschise își are originea în dreptul roman și este tradițională în sistemele de drept de inspirație franceză.

849. Dreptul roman interzicea pactele (actele juridice) asupra succesiunilor viitoare, prin care *de cuius* atribuia contractual în timpul vieții succesiunea sa, deoarece îl lipsea pe acesta de dreptul de a dispune liber de bunurile sale până în clipa morții, iar pe cele prin care un moștenitor prezumtiv renunța la moștenirea nedeschisă printr-un contract, întrucât se considera, în primul rând, că prin aceasta succesibilul renunță nu numai la moștenire, ci și la legătura de rudenie care îl unește cu *de cuius*, lucru considerat deopotrivă imposibil și imoral, în al doilea rând, că atât timp cât *de cuius* nu este mort, nu există succesiune, renunțarea fiind fără obiect, și în al treilea rând pentru că o asemenea convenție era considerată imorală^[1].

^[1] P.-H. STEINAUER, *Se lier pour cause de mort?*, în *Le rôle de la volonté dans les actes juridiques. Études à la mémoire du professeur A. Rieg*, Bruylant, Bruxelles, 2000, pp. 754-755.

850. Spre deosebire de dreptul roman, cutumele germanice, care nu cunoșteau testamentul (act unilateral esențialmente revocabil prin care o persoană dispune de bunurile sale după moarte), rezolvau problemele succesoriale permițând încheierea unor contracte foarte diverse cu acest obiect, cum ar fi: donația unui bun – cu rezerva dreptului de uzufruct – unei persoane de încredere cu obligația de a remite bunul la moartea dispunătorului persoanei desemnate de acesta; renunțarea la succesiune de către fiica beneficiară a unei cote cu ocazia primirii acesteia; sau acordarea de drepturi succesoriale de către *de cuius* printr-un contract încheiat în timpul vieții sale^[1].

851. Vechiul drept francez a pendulat între influența germanică, perioadă în care pactele succesoriale și mai ales instituirea contractuală au fost admise, și influența romană, începând din secolul al XII-lea, situație care a dus în final la consacrarea principiului interdicției pactelor, dar cu anumite excepții, cum a fost cea a autorizării instituirii contractuale prin contractul de căsătorie^[2].

852. Codul civil francez a realizat o sinteză între aceste tendințe, interzicând în principiu pactele (actele) asupra succesiunilor nedeschise, dar prevăzând și unele excepții, anume, donația-partaj și instituirea contractuală.

853. În dreptul nostru, în timp ce Legiuirea Caragea nu sancționa aceste acte (pacte)^[3], Codul Calimach și Pravila lui Matei Basarab le interziceau^[4], iar Codul civil de la 1864 (art. 965), ca și noul Cod civil, au preluat întocmai principiile Codului civil francez.

§2. Fundamentele interdicției

854. Principiul prohibiției pactelor asupra succesiunilor viitoare a fost justificat în timp de patru rațiuni:

(i) În primul rând, considerentul de ordin *moral* că pactul ar naște dorința morții (*votum mortis*) celui care lasă moștenirea. Argumentul nu convinge, întrucât, pe de o parte, dacă ar fi primit, ar putea duce și la abolirea moștenirii legale, moștenitorii prezumtivi putând nutri mai mult sau mai puțin aceeași dorință, iar pe de altă parte la respingerea unor instituții care depind și ele de moartea unei persoane, cum ar fi uzufructul viager, renta viageră sau asigurarea de viață^[5].

(ii) În al doilea rând, considerentul că *ar încălca regulile moștenirii legale și mai ales principiul egalității succesoriale*. Nu poate fi primit nici acest argument, întrucât dincolo de limitele rezervei succesoriale, dispunătorul are libertatea de a favoriza pe oricare dintre moștenitorii săi ori chiar și pe o terță persoană, sau printr-un partaj de ascendent poate chiar și, respectând valoric rezerva, să atribuie ce bunuri dorește unuia sau altuia dintre rezervatari.

(iii) În al treilea rând, *necesitatea de a proteja moștenitorii contra abuzului de influență sau leziunii*^[6]. Având nevoie de lichidități încă din timpul vieții lui *de cuius*, succesorii ar putea fi determinați să vândă „speranța de a moșteni” unui terț interesat, fără a cunoaște exact consistența moștenirii (aceasta neputând fi cunoscută decât la data decesului lui *de*

[1] P.-H. STEINAUER, *op. cit.*, p. 758.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 315, nr. 340.

[3] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 298.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, t. 2, p. 315.

[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 486, nr. 608.

[6] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Successions*, p. 158, nr. 240.2.

cuius), lucru ce i-ar putea prejudicia. La ora actuală, această argumentare este destul de subredă din punct de vedere juridic, protecția legii impunându-se doar în cazul persoanelor lipsite de capacitate deplină de exercițiu, iar nu și a celor pe deplin capabile, în cele din urmă, interdicția justificându-se poate mai degrabă pur și simplu prin rațiuni de ordin moral – de a nu specula elemente ale patrimoniului unei persoane în viață în considerarea morții acesteia.

(iii) În al patrulea rând, argumentul că *libertatea de a testa nu poate fi alienată prin acte între vii*, căci încheind un contract cu privire la succesiune, cel despre a cărui moștenire este vorba nu ar mai putea reveni unilateral asupra acestuia, ci numai cu acordul cocontractantului^[1]. Este un considerent puternic, dar se poate aplica numai actelor la care participă și *de cuius*, iar nu și celor făcute fără participarea acestuia (renunțarea la o succesiune nedeschisă, înstrăinarea unei succesiuni nedeschise realizată între un moștenitor prezumtiv și un terț etc.), astfel încât nu poate justifica toate pactele succesoriale prohibite.

§3. Abordarea interdicției în diferite sisteme de drept

855. Practica noastră judiciară este relativ săracă, spre deosebire de cea franceză, care a dat în timp un contur bine definit instituției.

Trebuie menționat faptul că interdicția actelor juridice asupra succesiunilor nedeschise este instituită în toate legislațiile de inspirație franceză (belgiană, olandeză, spaniolă, sud-americană etc.). În schimb, aranjamentele contractuale având ca obiect succesiunile nedeschise sunt admise în dreptul german, elvețian, al țărilor scandinave^[2], precum și în dreptul S.U.A.^[3]

Deși în Franța s-au făcut auzite voci care au propus abandonarea interdicției, „liderii de opinie” nu agreează, cel puțin în prezent, această idee, acceptând doar ajustarea pe cale legislativă „punct cu punct” a aspectelor nejustificate ale interdicției^[4].

856. Adoptat la 7 iunie 2012, Regulamentul nr. 650/2012/UE privitor la competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea deciziilor, precum și acceptarea și executarea actelor autentice în materie succesorală și crearea unui certificat succesoral european, introduce în dreptul european (cu începere din 17 august 2015), inspirându-se din dreptul german, prevederi referitoare la pactele succesoriale.

Articolul 3 din Regulament definește pactul succesoral ca fiind „un acord, inclusiv dintr-un testament mutual (reciproc – n.n., D.C.), care conferă, modifică sau retrage, cu sau fără contraprestație, drepturi în succesiunea viitoare a uneia sau mai multor persoane părți ale pactului”.

În privința legii aplicabile, aceasta diferă după cum pactul privește una sau mai multe persoane, normele în această privință fiind stabilite la art. 25 din Regulament, părțile putând să-și aleagă chiar ele legea aplicabilă^[5].

[1] M. GRIMALDI, *Les derniers volontés*, cit. supra, pp. 179-178, nr. 4.

[2] Pentru detalii, a se vedea P.-H. STEINAUER, op. cit., p. 758 și urm.

[3] Pentru multiplele valențe ale unor asemenea aranjamente, a se vedea M. GORÉ, *Estate planning: quelques aspects de l'anticipation successorale en droit américain*, în *Le droit privé français à la fin du XX-e siècle. Études offertes à P. CATALA*, Litec, Paris, 2001, p. 383 și urm.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 487, nr. 609; Ph. MALAURIE, op. cit., p. 285, nr. 560; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 318, nr. 341.

[5] Pentru detalii, a se vedea: P. CHASSAING, *Successions internationales: brèves réflexions notariales sur le règlement européen du 7 juin 2012*, R.L.D.C. nr. 95/2012, p. 50; A. PAULIN, *Note*, R.L.D.C. nr. 97/2012, p. 62.

Din această perspectivă, este evident că astăzi nu s-ar mai putea susține că actele asupra succesiunilor nedeschise ar contraveni moralei sau ordinii publice.

Secțiunea a 2-a. Elementele care caracterizează actele interzise asupra succesiunii nedeschise

857. Din dispozițiile art. 956 NCC rezultă că sancțiunea interdicției este direct atașată încălcării obiective a normelor legale, fără a se lua în considerare poziția subiectivă a celor care încalcă interdicția^[1]. De pildă, în cazul rectificării declarării judecătorești a datei morții prezumate, actul este nul sau nu în funcție de data stabilită prin hotărâre ca fiind a morții celui dispărut, iar nu de credința părților la data actului că se referă la o succesiune deschisă sau nu^[2].

Pentru a determina sfera interdicției trebuie să vedem mai întâi care sunt actele vizate (§1), apoi să analizăm obiectul acestora (§2) și caracteristica de a conferi doar drepturi eventuale (§3). Sancțiunea încălcării interdicției va fi prezentată în ultima parte a secțiunii (§4).

§1. Actele vizate de interdicție

858. Deși sub regimul Codului civil de la 1864, care utiliza denumirea de „pact” cu referire la succesiunile nedeschise [art. 965 alin. (2)] s-ar fi putut susține că ar fi fost vorba doar de convenții (acte juridice bi- sau multilaterale)^[3], s-a acceptat totuși unanim că noțiunea era utilizată în înțelesul ei mai larg, incluzând nu numai convențiile (cu titlu gratuit sau oneros), cum ar fi donația sau vânzarea, ci și actele unilaterale, cum era renunțarea la moștenire [art. 965 alin. (2) C. civ. 1864 prevedea expres că „nu se poate face renunțare la o succesiune nedeschisă”]^[4].

Noul Cod civil este cât se poate de explicit în acest sens, prevăzând că sunt vizate „actele prin care se acceptă moștenirea sau se renunță la aceasta (...), ori actele prin care se înstrăinează sau se promite înstrăinarea unor drepturi care s-ar putea dobândi la deschiderea moștenirii” (art. 956).

În mod cert, testamentul deși este un act unilateral cu privire la bunurile succesoriale, nu cade sub incidența interdicției, și aceasta nu pentru că este revocabil cum s-a susținut^[5], ci pur și simplu pentru că este reglementat de lege, neintrând în categoria pactelor interzise.

§2. Actul trebuie să se refere la o succesiune nedeschisă

859. Interdicția se referă la actele încheiate cu privire la elementele unei succesiuni nedeschise, care fac parte din patrimoniul unei persoane care este în viață.

^[1] Pentru unele nuanțări totuși, a se vedea P. VEAUX-FOURNERIE, D. VEAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 1126 à 1130*, fasc. 20, 1995, pp. 6-7, nr. 14-19.

^[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 323.

^[3] În acest sens, a se vedea M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 299.

^[4] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 158, nr. 240.3; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 29-30, nr. 687; Trib. Jud. Sălaj, dec. civ. nr. 306/1972, RRD nr. 1/1973, pp. 160-161.

^[5] P. VEAUX-FOURNERIE, D. VEAUX, *op. cit.*, p. 8, nr. 21. Și renunțarea la moștenire este revocabilă în anumite condiții (art. 1123 NCC), dar pentru aceasta nimeni nu a susținut că nu intră sub incidența interdicției atunci când se referă la o succesiune nedeschisă.

Actul poate avea ca obiect fie întreaga universalitate succesorală, fie o fracțiune din aceasta, fie un anume bun^[1], fiind indiferent dacă afectează sau nu rezerva succesorală^[2].

El se poate referi deopotrivă la o succesiune legală sau testamentară.

860. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 956 NCC, actul poate să se refere la succesiunea uneia din părțile actului juridic (de exemplu, *de cuius* vinde unui terț o fracțiune din succesiunea pe care o va lăsa) sau la succesiunea unui terț (de pildă, un succesor prezumtiv vinde unui terț un bun din succesiunea ce o va primi). El poate avea ca obiect dispoziția directă asupra succesiunii viitoare prin încheierea unui contract translativ de drepturi (vânzare, donație, schimb etc.), dar și dispoziția indirectă prin renunțarea anticipată – gratuită sau oneroasă – la titlul de moștenire ori la dreptul de a cere raportul sau reducțiunea liberalităților excesive^[3].

Este indiferent de asemenea dacă succesiunea la care se referă actul este determinată anume (succesiunea lui X) sau nedeterminată (toate succesiunile la care ar putea fi chemată una din părțile actului)^[4].

§3. Actul trebuie să confere doar drepturi eventuale, iar nu actuale

3.1. Drepturile eventuale în contextul succesiunilor nedeschise

861. Articolul 956 NCC precizează că interdicția vizată de legiuitor se referă la „actele juridice având ca obiect drepturi eventuale”.

Ce sunt drepturile eventuale la care se referă textul de lege mai sus citat?

Este de principiu că, până în clipa morții, orice persoană fizică se bucură de dreptul de a dispune liber de bunurile sale prin acte juridice între vii sau *mortis causa* prin testament. Acest drept de a dispune de bunurile sale sau de patrimoniul său prin testament este inalienabil prin propriile acte, fiind contrar ordinii publice [art. 12 alin. (1) NCC] și intangibil prin actele terților, art. 1280 NCC precizând că un contract „produce efecte numai între părți, dacă prin lege nu se prevede altfel”.

862. Dacă, de pildă, *de cuius* s-ar angaja în timpul vieții printr-un contract față de un terț să îi lase prin moștenire un anume bun din patrimoniul său, dreptul conferit nu este decât *eventual*, deoarece dispunătorul și-ar păstra intactă libertatea de a dispune de acel bun fie prin acte oneroase, fie cu titlu gratuit între vii sau *mortis causa* (donații sau legate), această libertate fiind o chestiune de ordine publică, care nu poate fi înstrăinată sau limitată prin acte de voință ale persoanei fizice în cauză. Este vorba așadar de un act care, practic, nu creează nicio obligație pentru viitorul *de cuius*, ci, chiar dacă s-ar admite, prin ipoteză, valabilitatea lui, *doar pentru succesiune* și chiar și pentru aceasta *doar în ipoteza în care titularul dreptului nu ar dispune de bun în timpul vieții*.

[1] M. CONSTANTINESCU, *Notă la dec. civ. nr. 1661/1965 a Trib. Reg. Cluj, JN nr. 9/1966, p. 120.*

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra, pp. 320-321.*

[3] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les Successions, cit. supra, p. 159, nr. 240.3.*

De exemplu, s-a considerat că s-a încălcat interdicția legală în cazul în care doi frați și-au recunoscut reciproc în timpul vieții părinților lor echivalența donațiilor raportabile primite de la aceștia și s-au obligat reciproc să nu solicite raportul acelor donații după decesul părinților lor (Cass. civ., 10 mars 1941, citată de B. VAREILLE, *Note Rép. Defrénois nr. 6/2012, p. 301, nota 22*).

[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit., p. 31, nr. 688.*

863. În cazul actului încheiat de terțe persoane, fără participarea celui despre a cărui moștenire este vorba, lucrurile sunt și mai evidente – titularul patrimoniului cu privire la care s-a încheiat actul, nefiind parte, nu este angajat personal la nimic, putând dispune fără niciun fel de restricție de bunurile sale (numai individual în timpul vieții; universal, cu titlu universal și individual prin testament), iar succesiunea nu este nici ea cu nimic grevată.

864. Având în vedere libertatea deplină a lui *de cuius* de a lăsa la data morții sale ceea ce îi va plăcea, putând dobândi, înstrăina sau conserva ceea ce va dori, rezultă că succesiunea viitoare se distinge prin caracteristica esențialmente *eventuală* sau *virtuală* (*nesigură*) a drepturilor pe care le conferă^[1].

865. Cu alte cuvinte, actul asupra succesiunilor viitoare se poate recunoaște prin faptul că nu conferă creditorului pe timpul vieții celui despre a cărui moștenire este vorba decât o simplă expectativă (speranță), iar nu un drept actual cert, fie el și afectat de modalități.

866. Obligațiile ferme asumate în timpul vieții de cel despre a cărui moștenire este vorba dau naștere la *drepturi actuale* în favoarea terților creditori și pot trece pe cale de consecință prin succesiune la moștenitorii lui la data decesului său, pe când *drepturile eventuale* se nasc direct în sarcina moștenitorilor (mai exact, a moștenirii, indiferent cine ar fi moștenitorii), fără a-l obliga în vreun fel pe *de cuius*^[2].

3.2. Diferite ipoteze practice care ilustrează principiul

867. În această lumină, constituie, de exemplu, acte interzise convențiile prin care se sporesc datoriile succesiunii, cum este cazul atunci când se prevede că restituirea împrumutului luat de *de cuius* nu va putea fi solicitată decât de la moștenitorii acestuia din ceea ce va lăsa la data decesului^[3], căci nu se poate ști la data încheierii actului dacă împrumutatul va lăsa sau nu bunuri la data decesului său, dreptul de restituire al împrumutătorului nefiind în acest caz decât unul eventual, depinzând doar de voința împrumutatului să lase sau nu bunuri la decesul său, adică mijloace de plată a datoriei. Cu alte cuvinte, în asemenea cazuri debitorul nu este angajat personal cu nimic, neasumându-și nicio obligație sancționată juridic.

868. În schimb, împrumutul a cărui termen de rambursare a fost stabilit *post mortem*, dar care a fost garantat cu o ipotecă, face să se nască în favoarea creditorului un drept actual, doar executarea acestuia fiind amânată *post mortem*^[4]. În acest caz, dreptul creditorului nu mai este eventual, ci cert, executarea obligației la termen, chiar dacă acesta este *post mortem*, adică incert, fiind garantată cu ipoteca constituită de împrumutat.

869. De asemenea, este un act interzis de lege recunoașterea de datorie prin care autorul actului unilateral stipulează că aceasta va reprezenta valoric a cincea parte din „bunurile posedate la decesul său”, deoarece datoria a fost concepută să se impute asupra succesiunii viitoare, al cărei conținut este aleatoriu, virtual (*nesigur*) neputând fi cunoscut

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 159, nr. 240.4; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, pp. 323-325, nr. 348; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit., pp. 300-3001.

[2] P. VEAUX-FOURNERIE, D. VEAUX, op. cit., p. 13, nr. 44.

[3] *Idem*, p. 11, nr. 34; F.-X. TESTU, *Principe de prohibition des pactes sur succession future*, în *Droit patrimoniale de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 374, nr. 211.23.

[4] Cass. 1-re civ., 3 avr. 2002, *Obs. I. NAJJAR*, Recueil Dalloz nr. 36/2002, pp. 2753-2754.

decât la data decesului autorului recunoașterii, iar nu asupra patrimoniului de la data recunoașterii a autorului actului, care ar fi fost valabil^[1].

870. În schimb, Casația franceză a decis că nu contravine interdicției actul prin care moștenitorii au convenit înaintea deschiderii succesiunii ca darurile manuale de sume de bani primite de ei să fie raportate la succesiune nu la valoarea lor nominală, cum prevede legea (art. 869 C. civ. francez), ci indexat la valoarea de la data partajului^[2], dar doctrina s-a arătat reticentă, considerând, nu fără temei, că, dincolo de argumentele de echitate și oportunitate care s-ar putea aduce în favoarea acestei soluții, este vorba totuși de un act privitor la o succesiune nedeschisă, din moment ce donatorul poate „dispune” de raport ca de un bun asupra căruia a rămas proprietar, în sensul că până la decesul său poate dispensa pe moștenitori de această obligație, element care ar face ca raportul la valoarea indexată stabilit prin convenție să fie eventual; nesigur iar nu actual (donația în sine fiind evident un drept actual, întrucât este irevocabilă)^[3].

871. În fine, trebuie subliniat faptul că nu orice act care poartă asupra unor drepturi succesoriale viitoare este și eventual, încălcând interdicția legală de la art. 956 NCC. Astfel, a fost considerat valabil actul prin care o persoană s-a obligat față de o altă persoană să îi cedeze toate acțiunile unei anumite societăți, pe care le va dobândi în viitor, indiferent de modul de dobândire: succesiune, donație, legat sau orice alt mod de dobândire. Explicația acestei soluții a fost că, având în vedere generalitatea termenilor utilizați în contract, s-a putut reține că voința părților nu a fost de a-i conferi beneficiarului drepturi asupra acțiunilor provenind dintr-o anumită succesiune nedeschisă, ci de a-i transmite totalitatea titlurilor menționate, indiferent de modul de dobândire a acestora de către promitent, înțelegerea fiind considerată o vânzare sub condiție suspensivă, cu atât mai mult cu cât ea nu a adus nicio atingere vreunui mecanism de transmisiune succesorală, nerestrângând nici libertatea de a dispune a lui *de cuius* (oricare ar fi fost acesta), nici a moștenitorului prezumtiv (promitentului) de a accepta sau nu succesiunea^[4].

3.3. Moartea lui *de cuius* ca modalitate a actelor juridice și raportul acesteia cu actele interzise de lege

872. Cu necesitate, actul asupra unei succesiuni viitoare este legat de moartea lui *de cuius*, în sensul că întotdeauna este anterior acesteia. Însă trebuie subliniat că nu orice act care depinde într-un fel sau altul de moartea ulterioară a unei persoane este interzis de lege. Moartea uneia sau altele din părțile contractante poate fi erijată prin voința părților în modalități (termen sau condiție) ale actului juridic, fără ca prin aceasta să se intre sub incidența actelor interzise de lege.

873. Astfel, potrivit dispozițiilor art. 1016 alin. (1) NCC „contractul poate să prevadă întoarcerea bunurilor dăruite, fie pentru cazul în care donatarul va precedea donatorului,

^[1] Cass. 1-re civ., 6 fév. 1996, *Note I. NAJJAR*, Recueil Dalloz nr. 29/1997, pp. 369-371; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1996, pp. 679-683; M. GRIMALDI, *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, pp. 368-369.

^[2] Conform dispozițiilor art. 1153 alin. (3) NCC, „sume de bani sunt supuse indexării în raport cu indicele de inflație, corespunzător perioadei cuprinse între data intrării lor în patrimoniul donatarului și data realizării raportului”.

^[3] Cass. 1-re. civ., 18 mai 1994, *Obs.*, J. PATARIN, RTD civ. nr. 3/1994, pp. 649-652; M. GRIMALDI, *Obs.*, Recueil Dalloz Sirey, nr. 6/1995, pp. 48-49.

^[4] F.X. TESTU, *Principe de prohibition des pactes sur succession future*, cit. *supra*, p. 375, nr. 211.33.

fie pentru cazul când atât donatarul, cât și descendenții săi ar precedea donatorului". În acest caz, este vorba de o donație care are ca obiect drepturi actuale, dar care este stipulată sub condiția rezolutorie a predecesului donatarului sau și a descendenților acestuia, nu un bun făcând parte dintr-o succesiune nededeschisă.

874. De asemenea, actele *post mortem*, în care producerea efectelor sunt legate de termenul incert al decesului unuia sau altuia dintre contractanți (de exemplu, se vinde un bun stipulându-se că proprietatea se va transmite la cumpărător la data decesului vânzătorului, care este un eveniment cert în privința producerii sale, dar nesigur în privința momentului când va surveni), sunt și ele recunoscute ca valabile, întrucât vânzătorul, în exemplul dat, pierde din timpul vieții posibilitatea de a mai dispune de bunul care a format obiectul contractului^[1], dreptul născut în favoare creditorului fiind unul actual, iar nu eventual, doar efectele fiind amânate până la împlinirea termenului incert stipulat în contract^[2]. Tot despre un drept născut în favoarea creditorului este vorba în situația în care debitorul face o recunoaștere de datorie al cărei termen de plată este stabilit la data decesului său^[3].

875. Diferențierea drepturilor eventuale care se nasc din actele asupra succesiunilor nededeschise pare mai greu de realizat față de drepturile născute din actele în care supraviețuirea uneia dintre părți celeilalte este stipulată drept condiție (eveniment viitor și nesigur de care depinde nașterea sau stingerea obligației), ambele categorii prezentând un element de incertitudine. Ele se diferențiază totuși prin faptul că, în timp ce în cazul actelor asupra succesiunilor nededeschise incertitudinea derivă din faptul că cel despre a cărui moștenire este vorba poate influența după bunul său plac conținutul patrimoniului ce îl va lăsa la decesul său și, deci, implicit, obiectul actului, în cazul actelor condiționale incertitudinea ține de un eveniment supus hazardului, și anume acela al ordinii deceselor^[4].

876. Astfel, într-o speță, în care A i-a dat cu împrumut lui B o sumă de bani pe 5 ani, iar în contract s-a stipulat că, în cazul în care împrumutătorul A decedează înaintea împlinirii termenului de restituire a împrumutului, B să păstreze suma cu titlu de donație, s-a judecat că nu este vorba despre un act asupra unei succesiuni nededeschise, nefiind vorba de simple drepturi eventuale asupra succesiunii lui A, ci despre o donație sub condiție suspensivă constând într-o iertare de datorie condițională perfect valabilă, care a conferit lui B drepturi actuale, dar care, în cazul îndeplinirii condiției, vor deveni efective retroactiv, de la data acordării împrumutului^[5].

877. Simplă la nivelul principiilor, diferențierea întâmpină totuși dificultăți în unele cazuri la transpunerea ei în practică. Evoluția jurisprudenței și a doctrinei asupra așa-numitei *clauze de acrescământ* sau *clauze de tontină* sau *tontiniere*^[6] stă mărturie în acest sens (*supra* nr. 267 și urm.).

[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 30, nr. 688; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 288, nr. 569.

[2] I. NAJJAR, *Pacte sur succession future*, Rép. civ. Dalloz, 2012, nr. 37 și 54.

[3] În acest sens, a se vedea, CH. GOLDIE-GENICON, *Variations autour des promesses post mortem*, Rev. des contr. nr. 2/2015, p. 321.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 491, nr. 614-1.

[5] Cass. 1-re civ., 9 juill. 2003, Recueil Dalloz nr. 32/2003, p. 2208.

În același sens, cu referire la o iertare de datorie subordonată condiției suspensive a predecesului împrumutătorului, a se vedea CH. GOLDIE-GENICON, *Variations autour...*, cit. *supra*, p. 323.

[6] Denumirea clauzei vine de la numele unui om de finanțe napolitan, Tonti, care a creat procedeul în sec. al XVIII-lea (PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 291, nr. 573, nota 39).

Clauza tontinieră constă în achiziționarea unui bun de două sau mai multe persoane împreună, cu înțelegerea de a-l folosi în comun pe tot timpul vieții lor, ultimul supraviețuitor devenind singurul proprietar cu efecte retroactive de la data dobândirii bunului.

După ce un timp practica judiciară a considerat o asemenea clauză ca ilicită, întrucât reprezintă un pact asupra unei succesiuni nedeschise, ulterior i s-a admis valabilitatea, cu motivarea că ea nu conferă drepturi succesoriale reciproce, ci instituie predecesul fiecăruia ca o condiție rezolutorie cazuală (depinzând de hazard) reciprocă, fiecare fiind proprietar pe o cotă-parte din bun sub această condiție încă de la data actului de dobândire, în final supraviețuitorul fiind considerat unic proprietar de la aceeași dată, pentru el predecesul celorlalți fiind condiția suspensivă sub care devine unic proprietar, precedată și pierzându-și drepturile ca efect al îndeplinirii condiției rezolutorii^[1].

§4. Sancționarea încălcării interdicției

878. Din dispozițiile exprese ale textului art. 956 NCC, rezultă că sancțiunea atrasă de nerespectarea interdicției este nulitatea absolută a actului.

Aceasta înseamnă că ea poate fi invocată de orice persoană interesată: oricare din părțile actului, moștenitorii acestora, creditorii lor și chiar de instanța de judecată din oficiu.

Acțiunea în nulitate este imprescriptibilă.

879. Fiind o dispoziție care protejează interese de ordine publică, actul nul absolut nu poate fi confirmat, nici chiar cu acordul lui *de cuius*^[2].

În joc fiind interese de ordine publică, este impropriu să se vorbească de „acoperirea” nulității prin confirmare ulterior deschiderii succesiunii^[3].

Desigur, după dispariția cauzei de nulitate (după deschiderea moștenirii), moștenitorii pot respecta voința defunctului executând actul, dar pentru aceasta este nevoie din partea lor de un consimțământ exprimat neechivoc (chiar și tacit) *după deschiderea moștenirii*, ceea ce echivalează cu *refacerea* actului în condiții legale, iar nu cu *confirmarea* celui nul^[4]. Precizarea are consecințe practice în sensul că actul va produce efecte doar de la data manifestării consimțământului pentru refacere, iar nu de la data încheierii actului nul, cum s-ar întâmpla dacă ar fi vorba de o confirmare.

880. Înțelegerea interzisă de lege poate să atragă nulitatea întregului act care o conține, atunci când se confundă cu conținutul acestuia ori atunci când, deși reprezintă doar o clauză a acelui act, restul fiind valabile, există indivizibilitate între clauza nulă și celelalte clauze, sau doar nulitatea parțială, atunci când clauza care conține pactul interzis de lege nu este în raport de indivizibilitate cu celelalte clauze ale actului, prin ipoteză valabile^[5].

[1] Pentru referințe și dezvoltări, a se vedea: F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 492, nr. 614-1; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 291, nr. 573; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, pp. 328-329, nr. 352; Cass. ch. mixte, 27 nov. 1970, *Obs.*, H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts, cit. supra*, pp. 603-610, I. NAJJAR, *Pacte sur succession future, cit. supra*, nr. 44 și urm.; Cass. 1-re civ., 9 nov. 2011, R.L.D.C. nr. 89/2012, p. 56.

În doctrina noastră s-a apreciat, fără a se aduce însă argumente, că această clauză nu ar fi valabilă: M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit.*, p. 302.

[2] P. VEAUX-FOURNIER, D. VEAUX, *op. cit.*, p. 20, nr. 77; F.X. TESTU, *La prohibition des pactes sur succession future, cit. supra*, p. 377, nr. 211.44; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 324-325, nr. 187.

[3] M. ELIESCU, *op. cit.*, p. 302.

[4] P. VEAUX-FOURNIER, D. VEAUX, *op. cit.*, p. 21, nr. 80.

[5] F.X. TESTU, *La prohibition des pactes sur succession future, cit. supra*, p. 377, nr. 211.45.

Secțiunea a 3-a. Actele permise în mod excepțional de lege

881. Prin excepție de la regula interdicției pactelor asupra succesiunilor viitoare, există câteva excepții prevăzute de lege, al căror câmp ar putea fi lărgit în viitor, sub presiunea necesităților vieții practice.

Constituie astfel de excepții:

– *donăția-partaj*, îngăduită de art. 1161 NCC (*infra* nr. 1475 și urm.), prin care ascendenții pot împărți încă din timpul vieții cu titlu de drepturi succesoriale între descendenții lor bunurile pe care le dețin la momentul actului, chiar dacă atribuie drepturi actuale descendenților-donatari, constituie totuși un pact succesoral asupra unei succesiuni viitoare prin faptul că implică renunțarea descendenților-donatari de a cere raportul succesoral^[1];

– *clauzele societare în societățile civile sau de persoane* prin care se stipulează continuarea societății cu asociații rămași în viață sau cu moștenitorii acestora (art. 1939 și art. 1940 NCC). Prin acest pact se reglementează în avans soarta drepturilor în societate ale asociatului precedent^[2];

– *renunțarea anticipată la dreptul de a cere reducțiunea unei liberalități consimțite de de cuius*. Potrivit dispozițiilor art. 1091 alin. (4) NCC, înstrăinarea făcută de cel despre a cărui moștenire este vorba unui succesibil în linie dreaptă, cu sarcina unei rente viagere sau cu rezervă uzufructului, uzului, abitației sau contra întreținerii este prezumată a fi o liberalitate, dar dacă un alt descendent a consimțit la această înstrăinare, aceasta echivalează cu renunțarea la dreptul de a cere reducțiunea acelei liberalități, ceea ce reprezintă un act asupra unei succesiuni viitoare recunoscut ca valabil de lege;

– *clauza de preciput* (art. 333 NCC), care permite ca prin convenția matrimonială soții să-și confere unul altuia dreptul de a prelua fără plată înainte de partajul moștenirii unul sau mai multe dintre bunurile comune deținute în devălmășie sau în coproprietate (*supra* nr. 825 și urm.).

Capitolul II. Rezerva succesorală

Secțiunea 1. Considerații introductive

§1. Principiul libertății de a dispune de propriile bunuri și limitarea acesteia prin dispozițiile legale referitoare la rezervă

882. Din dispozițiile art. 555 și art. 556 NCC rezultă principiul potrivit căruia proprietarul poate dispune liber de bunurile sale, dar că această libertate nu este nelimitată, putând fi îngăduită prin dispoziții legale în anumite cazuri, din anumite rațiuni.

Printre dispozițiile legale care limitează dreptul de a dispune de propriile bunuri se enumeră și cele referitoare la rezervă.

1.1. Rezerva și cotitatea disponibilă în Codul civil de la 1864

883. Codul civil de la 1864 și legislația adiacentă nu se referea decât indirect la rezervă, prevăzând că în cazul în care cel despre a cărui moștenire este vorba lăsa în viață rude

^[1] P. VEAUX-FOURNERIE, D. VEAUX, *op. cit.*, p. 24, nr. 93.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Le successions.*, cit. *supra*, p. 166, nr. 240.15.

aproprite (descendenți sau părinți) ori soț supraviețuitor, nu putea dispune prin acte juridice cu titlu gratuit între vii (donații) sau *mortis causa* (legate) decât în limitele unei anumite cote-părți din patrimoniul său (art. 841 și art. 843 C. civ. și art. 2 din Legea nr. 319/1944), rezultând implicit că diferența dintre valoarea întregului patrimoniu luat în calcul pentru stabilirea drepturilor succesoriale și limita valorică maximă a cotității disponibile reprezenta rezerva.

Partea din patrimoniul succesoral de care *de cuius* putea dispune neîngrădit se numea *cotitate disponibilă*, iar partea de care, implicit, rezulta că nu putea dispune și care revenea în temeiul legii rudelor sale cele mai apropiate și soțului supraviețuitor se numea *rezervă*. Rezerva și cotitatea disponibilă se exprimau ambele prin fracțiuni din patrimoniul defunctului^[1].

1.2. Rezerva și cotitatea disponibilă în noul Cod civil

884. Articolul 1086 NCC, inspirat de art. 912 alin. (1) C. civ. francez, prevede că „rezerva succesorală este partea din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități ori dezmoșteniri”.

Două observații se impun în legătură cu textul de lege mai sus citat:

– prima – textul art. 1086 NCC se referă la rezerva succesorală ca fiind o parte „din bunurile moștenirii”, ceea ce ar putea lăsa să se creadă că rezerva ar purta doar asupra bunurilor făcând parte din patrimoniul defunctului la data decesului. Or, așa cum vom vedea, rezerva este o parte nu a patrimoniului lăsat efectiv de defunct la data decesului, ci a patrimoniului fictiv care va include, pentru calcul, și valoarea tuturor donațiilor făcute de defunct de-a lungul vieții (*infra* nr. 935 și urm.);

– a doua – textul art. 912 alin. (1) C. civ. francez este mai exact și într-o altă privință, precizând că rezerva este partea „bunurilor și drepturilor succesoriale cărora legea le asigură *devoluțiunea liberă de sarcini* (s.n., D.C.) anumitor moștenitori (...)”. Precizarea este importantă căci și în dreptul nostru rezerva trebuie să fie asigurată rezervatarilor în deplină proprietate, ea neputând fi grevată de nicio sarcină, cum ar fi, de pildă, un drept de uzufruct, de uz, de servitute, de folosință etc. în favoarea unei alte persoane^[2].

Inspirat de dispozițiile art. 912 alin. (2) C. civ. francez, art. 1089 NCC definește cotitatea disponibilă ca fiind „partea din bunurile moștenirii care nu este rezervată prin lege și de care defunctul putea dispune în mod neîngrădit prin liberalități”.

885. Proporția cotitate disponibilă-rezervă avută în vedere este cea care se raportează la patrimoniul dispunătorului de la data deschiderii moștenirii^[3], iar nu de la data actelor de dispoziție cu titlu gratuit făcute de-a lungul vieții sale. De aceea, nu se poate vorbi pe timpul vieții celui despre a cărui moștenire este vorba de o indisponibilizare sau, cu atât mai puțin, de o inalienabilitate sau insesizabilitate a cotei părți reprezentând rezerva^[4].

Faptul că o moștenire are sau nu o parte rezervată se stabilește și în funcție de elemente cu totul străine voinței dispunătorului, cum ar fi, de pildă, elementul obiectiv că a lăsat

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 323.

[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. *supra*, p. 325; Cass. 1-re civ., 19 mars 1991, *Obs. G. CHAMPENOIS*, Rép. Defrénois 1992, art. 35408 și *Obs J. MESTRE*, RTD civ.1992, p. 162; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 192, nr. 871; CSJ, s. civ., dec. nr. 1314/1994, Dreptul nr. 7/1995, p. 87.

[3] Este vorba de patrimoniul fictiv reprezentat de masa de calcul (*infra* nr. 927 și urm.)

[4] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, pp. 341-342, nr. 200.

succesibili rezervatari sau de elemente care nu depind în niciun fel de voința sa, cum ar fi faptul că rezervarii fiind liberi să renunțe la moștenire, pot deveni străini de moștenire prin voința lor [art. 1100 alin. (1) NCC], nefiind luați în calcul la stabilirea rezervei.

886. Se observă că legea limitează doar dreptul de a dispune prin liberalități (acte cu titlu gratuit), iar nu și prin acte cu titlu oneros. Lucru firesc, căci numai liberalitățile pot să-i afecteze pe moștenitori putând diminua sau chiar goli patrimoniul succesoral de elemente active, iar nu și actele cu titlu oneros, care întotdeauna aduc ceva în schimbul bunului înstrăinat, prin mecanismul subrogației reale păstrând conținutul valoric al patrimoniului celui care le încheie.

887. Regulile referitoare la rezerva succesorală impun ca o parte a moștenirii – rezerva – să se defere rezervatarilor după normele moștenirii legale și doar cealaltă parte a moștenirii – cotitatea disponibilă – după voința defunctului, conform normelor moștenirii testamentare sau contractuale^[1].

Pentru a se putea pune în discuție problemele referitoare la rezervă și la cotitatea disponibilă trebuie ca la moștenire să vină cel puțin un moștenitor rezervatar și să existe una sau mai multe liberalități făcute de defunct (donație, legat, instituire contractuală).

888. Rezerva protejează pe rezervatari nu numai contra liberalităților făcute terților străini de moștenire, ci și contra celor făcute în favoarea unuia sau altuia dintre aceștia peste limitele cotității disponibile, păstrând astfel un anumit echilibru între ei^[2].

Principiul este că nu se pot face liberalități (donații și legate) în favoarea rudelor sau soțului supraviețuitor decât în limitele în care pot fi făcute și terților, adică în limitele cotității disponibile^[3].

Rezervatarii gratificați pot cumula rezerva și cotitatea disponibilă. Astfel, dacă defunctul lasă doi fii, A și B, iar printr-un testament l-a gratificat pe A cu un legat universal, A va primi din moștenire 1/4 cu titlu de rezervă și 1/2 din moștenire cu titlu de legat universal, restul de 1/4 revenind lui B cu titlu de rezervă succesorală.

889. În sistemul Codului civil francez, ca și al Codului civil român, spre deosebire de sistemele de drept anglo-saxone, care conferă libertate deplină de a dispune *mortis causa*, se consideră că datoria socială și familială de a transmite rudelor apropiate (și soțului supraviețuitor în dreptul nostru) o parte a bunurilor făcând parte din lăsamântul succesoral prevalează asupra libertății de a dispune după bunul plac de propriile bunuri.

890. Dacă sub regimul Codului civil de la 1864, întinderea rezervei globale și, corelativ, a cotității disponibile diferea în funcție de gradul de rudenie și de numărul rezervatarilor, iar în cazul soțului supraviețuitor, de moștenitorii cu care venea în concurs, sub regimul noului Cod civil rezerva și cotitatea disponibilă ordinară sunt egale cu câte jumătate din moștenire.

891. Vom face o prezentare a istoricului și caracterelor rezervei în general (Secțiunea a 2-a), după care vom prezenta moștenitorii rezervatari (Secțiunea a 3-a), calculul rezervei și a cotității disponibile (Secțiunea a 4-a), imputarea liberalităților (Secțiunea a 5-a), iar în final reducțiunea liberalităților excesive (Secțiunea a 6-a).

^[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 913 à 916*, 1983, p. 1, nr. 6; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 185, nr. 860.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 186, nr. 862.

^[3] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 323, nr. 479.

Secțiunea a 2-a. Istoricul și caracterele generale ale rezervei

892. Mai mult ca orice altă instituție, rezerva necesită o succintă prezentare a evoluției sale în timp, căci reglementarea actuală având drept fundament o concepție care a preluat câte ceva din cele anterioare, nu poate fi înțeleasă și aplicată corect fără o imagine asupra evoluției istorice (§1).

În lumina acestei evoluții, caracterele generale ale rezervei vor putea fi scoase mai bine în evidență (§2).

§1. Istoric

1.1. Originile rezervei – legitima romană și *pars bonorum*

893. În vechiul drept roman, ale cărui tradiții au fost preluate în Franța în regiunile de drept scris (Galia romană), regula era aceea a instituirii de moștenitori prin testament, succesiunea *ab intestat* fiind o excepție.

La început, *pater familias*, stăpânul averii familiale, putea dispune de aceasta după bunul său plac, rudele sale nefiind protejate de lege contra dispozițiilor pentru cauză de moarte.

În epoca clasică însă, testamentul prin care rudelor apropiate ale defunctului (cele în linie dreaptă, precum și frații și surorile defunctului) nu le era lăsată o parte rezonabilă din averea succesorală (*debita portio*) a început să fie considerat ca opera unui nebun care nu a respectat obligația de pietate (*officium pietatis*) și anulabil pe acest considerent la cererea celor lezați printr-o acțiune intitulată *querela inofficiosi testamenti*. Nulitatea putea fi evitată dacă legatarul abandona din averea succesorală a patra parte din ceea ce s-ar fi cuvenit reclamantului ca moștenitor legal. De aici denumirea de „sfert legitim” sau „legitimă”.

Legitima a fost analizată nu ca un drept succesoral propriu-zis (*pars hereditatis*), întrucât moștenitorul defunctului rămânea legatarul instituit, ci ca un drept de creanță contra succesiunii (*pars bonorum*), destul de asemănător cu un drept alimentar, acordându-se chiar dacă reclamantul renunța la succesiune. Așadar, legitimei nu puteau aspira la o fracțiune în natură din succesiune, adică la o cotă parte în proprietate, având doar o creanță echivalentă valoric unei cote-părți din moștenire. Legitima permitea atacarea nu numai a liberalităților testamentare, ci și ale celor făcute prin donații.

1.2. Dreptul cutumiar – rezerva cutumiară și *pars hereditatis*

894. Spre deosebire de tradiția romană urmată în Galia cucerită de romani, în regiunile Galiei necucerite de romani, rezerva cutumiară se întemeia pe ideea conservării bunurilor în familie. Puternic impregnat de concepția coproprietății familiale, potrivit căreia capul familiei nu este decât depozitarul bunurilor care aparțin întregii familii, administrându-le în folosul tuturor, la început, aceste bunuri erau inalienabile fără consimțământul familiei.

Ulterior, odată cu slăbirea spiritului proprietății comune aparținând familiei, prin unele cutume, cum au fost cele ale Parisului, s-a acordat un drept de dispoziție prin testament asupra acestor bunuri, porțiunea indisponibilă fiind de 4/5, de unde denumirea de „rezerva de patru-quinte”, care s-a extins și în alte regiuni cutumiare ale Galiei (care nu au fost cucerite de romani). Această rezervă era acordată tuturor moștenitorilor de sânge, care venind în

rang util la moștenire o acceptau. Rezerva se referea doar la bunurile imobile aparținând familiei, iar nu și la bunurile mobile și la bunurile achizite, de care se putea dispune fără restricții. Spre deosebire de legitima romană, rezerva cutumiară era o parte din moștenire, *pars hereditatis*, iar nu doar o *pars bonorum*, ceea ce dădea dreptul moștenitorilor să recupereze bunurile imobile la care se referea în natură.

Incomplet, prin faptul că, pe de o parte, rezerva cutumiară se referea doar la imobilele proprii, iar pe de altă parte, întrucât nu proteja decât contra legatelor, nu și a donațiilor, dreptul cutumiar a sfârșit prin a prelua și legitima, dar a transformat-o în sensul că, pe de o parte, nu aparținea decât descendenților, iar pe de altă parte a devenit *pars hereditatis*, pentru a o putea invoca trebuind să fie acceptată succesiunea^[1].

1.3. Rezerva succesorală în Codul civil Napoleon și în dreptul român

895. Dacă Revoluția franceză, din rațiuni politice, a fost, cel puțin în faza inițială, ostilă libertății testamentare, restrângând drastic cotitatea disponibilă a moștenirii, Codul civil Napoleon a realizat o sinteză a principiilor aplicabile anterior în materie. Astfel, a fost suprimată orice diferențiere după natura bunurilor, rezerva calculându-se asupra întregii succesiuni. Rezerva reglementată de Codul civil Napoleon, pe de o parte, ca și rezerva cutumiară, este o parte a succesiunii (*pars hereditatis*), iar pe de altă parte, ca și legitima romană, nu a fost acordată decât rudelor în linie dreaptă (descendenților și ascendenților), cenzurând atât liberalitățile *mortis causa* (legatele), cât și pe cele prin acte între vii (donațiile).

Codul civil francez reglementând rezerva a preluat *fundamentul* legitimei (datoria față de familie), dar *rezolvarea tehnică* pe care i-a dat-o a fost cea specifică dreptului cutumiar, conferind rezervatarilor drepturi asupra unei părți de moștenire^[2].

Codul civil român de la 1864, ca și noul Cod civil, preluând reglementarea rezervei din Codul Napoleon, au preluat și principiile care au stat la baza acesteia^[3].

§2. Caracterele generale ale rezervei

896. Rezerva succesorală se caracterizează prin faptul că reprezintă o parte a succesiunii (*pars hereditatis*) (2.1) are un caracter de ordine publică (2.2), este colectivă (2.3) și este datorată în natură (2.4).

2.1. Este o parte a succesiunii care se deferă conform legii

897. Într-o celebră formulare care a făcut carieră, Casația franceză a subliniat cu mult timp în urmă că din „art. 913 al Codului Napoleon (art. 841 C. civ. 1864 – n.n., D.C.), care determină porțiunea de bunuri pe care tatăl și mama pot să le doneze fie copiilor peste partea lor, fie străinilor, rezultă că rezerva nu este altceva decât *succesiunea însăși, diminuată cu această parte, dacă s-a dispus de ea* (s.n., D.C.)”^[4].

Cu alte cuvinte, rezerva este partea de succesiune rămasă după deducerea cotității disponibile în limitele căreia, de la caz la caz, cel despre a cărui moștenire este vorba a putut dispune prin liberalități (donații, legate, instituiți contractuale).

[1] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 260, nr. 282.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 497, nr. 620.

[3] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 324.

[4] Cass. ch. réunies, 27 nov. 1863, rezumată în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts...*, *cit. supra*, p. 617.

Ea reprezintă o cotă-parte din moștenire (*pars hereditatis*), conferind nici mai mult, nici mai puțin decât „un drept real în și asupra chiar a bunurilor succesiunii”^[1], nu doar un simplu drept de creanță.

898. Pentru a putea beneficia de rezervă, succesibilii trebuie să vină efectiv la moștenire, întrunind toate condițiile cerute de lege (*supra* nr. 44 și urm.). Renunțătorii fiind străini de moștenire [art. 1121 alin. (1) NCC], nu pot beneficia de rezervă.

Partea de moștenire rămasă după deducerea liberalităților făcute de defunct în limitele cotității disponibile se transmite celor în drept ca moștenire *ab intestat*, în timp ce cotitatea disponibilă, în măsura în care nu a fost consumată prin donațiile făcute de defunct în timpul vieții (care se impută asupra cotității disponibile înaintea legatelor), se transmite conform regulilor moștenirii testamentare^[2]. Faptul că rezerva se transmite rezervatarilor în temeiul regulilor moștenirii legale rezultă în mod expres din dispozițiile art. 1086 NCC, care precizează că drepturile rezervatarilor se transmit „în virtutea legii”.

2.2. Are caracter de ordine publică

899. Dispozițiile legale referitoare la rezervă se impun în mod imperativ celui despre a cărui moștenire este vorba atât în privința succesorilor care au acest drept, cât și în privința întinderii drepturilor rezervatarilor, în sensul că nu pot fi micșorate.

Dacă nu poate micșora rezerva, în schimb, nimic nu împiedică pe dispunător să micșoreze cotitatea disponibilă, cu consecința creșterii corespunzătoare a părții cuvenite rezervatarilor cu titlu de moștenire legală. De exemplu, dacă defunctul lasă doi fii, A și B, și un legatar cu titlu universal pentru cota-parte de 1/4 din moștenire, rezerva globală a moștenirii fiind de 1/2 din moștenire (art. 1088 NCC), iar legatarul cu titlu universal având dreptul doar la 1/4 din moștenire, rezultă că rezerva celor doi fii nu este încălcată, nefiind necesară reducțiunea, astfel încât diferența dintre întreg și cota-parte din moștenire revenind legatarului cu titlu universal, care, în speță, este de 3/4 din moștenire, va reveni celor doi fii ai defunctului în cote egale de câte 1/2-1/2, fiecare primind câte 3/8 din moștenire cu titlu de moștenire legală.

900. Rezerva cuvenindu-se rezervatarilor în deplină proprietate, nu poate fi grevată de *de cuius* cu niciun fel de sarcini, chiar dacă valoric drepturile rezervatarilor sunt respectate. Astfel, într-o speță în care *de cuius* a lăsat cu titlu de legat uzufructul unui domeniu agricol – principalul bun lăsat la data decesului – unei persoane, cu sarcina de a vărsa unicului său fiu cu titlu de rentă viageră întreaga arendă ce o va încasa pentru arendarea aceluiași domeniu, Casația franceză, deși a reținut că valoric drepturile de rezervă ale fiului nu au fost încălcate^[3], a dispus limitarea uzufructului formând obiectul legatului la cotitatea disponibilă a moștenirii întrucât l-a privat pe rezervatar de folosința și dispoziția asupra cotei părți din moștenire reprezentând rezerva succesorală care i se cuvenea în deplină proprietate^[4].

[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 913 à 916, cit. supra*, p. 5, nr. 22.

[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 191, nr. 869; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 301, nr. 615; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 275, nr. 300.

[3] Practic, în speță, fiului rezervatar i s-a lăsat nuda proprietate a întregului domeniu, iar legatarul nu putea beneficia în niciun fel de emolumentul legatului, de vreme ce tot venitul domeniului revenea rezervatarului.

[4] Cass. 1-re civ., 19 mars 1991, *Obs. B. VAREILLE, Recueil Dalloz* 1992, p. 229.

901. Intangibilitatea rezervei nu impune în timpul vieții sale lui *de cuius* niciun fel de obligație, acesta putând dispune de bunurile sale în deplină libertate, fără nicio îngădire, fie prin acte cu titlu oneros, fie prin acte cu titlu gratuit, astfel încât rezervarii, care până la deschiderea moștenirii nu au niciun fel de drept asupra patrimoniului celui față de care dețin această calitate, nu pot solicita nici măcar măsuri de conservare a dreptului lor eventual de rezervă.

902. Eventualele înțelegeri anterioare deschiderii moștenirii dintre dispunător și rezervari cu privire la întinderea rezervei sunt nule ca acte asupra unei succesiuni nedeschise interzise de lege (art. 956 NCC).

După deschiderea succesiunii însă, rezervarii pot renunța la rezervă în tot sau în parte, reglementarea legală fiind în folosul lor, iar nu obligatorie pentru ei.

Caracterul de ordine publică al dispozițiilor legale referitoare la rezervă nu atrage însă sancțiunea nulității absolute a actului care o încalcă, ci o sancțiune specifică – reducțiunea în limitele cotității disponibile (*infra* nr. 985 și urm.).

903. Principiul caracterului de ordine publică al rezervei are totuși o anumită suplețe, în sensul că regula potrivit căreia rezerva este datorată în natură (*infra* nr. 906) poate fi ocolită de dispunător prin alcătuirea loturilor ce revin moștenitorilor săi, cu respectarea valorică a rezervei, ori chiar prin conferirea legatarilor beneficiari ai cotității disponibile a dreptului de a-și alege singuri bunurile succesoriale pe care le doresc, în limitele acestei cotități (*supra* nr. 655)^[1].

2.3. Este colectivă

904. În mod tradițional, sub regimul Codului civil de la 1864, rezerva era recunoscută ca fiind colectivă, sens în care s-a remarcat că „legiutorul nu stabilește rezerva pe cale de atribuire individuală, ci se mărginește a arăta măsura în care și felul cum se determină cotitatea disponibilă lăsând ca masa rezervată să se defere potrivit regulilor privitoare la moștenirea *ab intestat* către rudele chemate în puterea legii și numai către cele care acceptă moștenirea”^[2].

Așadar, dacă, sub regimul Codului civil de la 1864, defunctul lăsa doi sau mai mulți rezervari, după deducerea cotității disponibile stabilite potrivit dispozițiilor art. 841, art. 843 C. civ. și art. 2 din Legea nr. 319/1944, partea rămasă, care era rezerva, se atribuia *global* rezervatarilor, care o împărțeau între ei conform regulilor moștenirii legale. Această caracteristică a rezervei era deosebit de importantă mai ales în dreptul nostru, care, spre deosebire de Codul Napoleon, l-a ridicat pe soțul supraviețuitor la rangul de moștenitor rezervatar care poate veni la moștenire în concurs cu alți moștenitori legali rezervari sau chiar nerezervari, influențând direct sistemul de calcul al cotelor de moștenire^[3]. Alți autori au susținut însă că doar rezerva descendenților și părinților defunctului era colectivă, în vreme ce rezerva soțului supraviețuitor ar fi fost individuală.

^[1] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 699, nr. 1697; Y. FLOUR, *Libéralités et libertés*, Defrénois 1995, art. 36142, nr. 8.

^[2] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 281, nr. 427.

În același sens, a se vedea și: M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 913 à 916, cit. supra*, p. 7, nr. 40; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 193, nr. 872.

^[3] Cu privire la aceste influențe, a se vedea: D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 306 și urm., nr. 398; M.D. BOB, *Calcularea rezervei succesoriale a soțului supraviețuitor și impactul Noului Cod civil*, R.R.D.P. nr. 2/2012, p. 37 și urm.

905. Noul Cod civil pare să fi conferit rezervei un caracter individual, stipulând că „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar (s.n., D.C.) este de jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal” (art. 1088). Unii autori susțin această idee, cu argumentul că, „deși se atribuie în indiviziune rezervatarilor, se calculează în funcție de fiecare moștenitor rezervatar care vine efectiv la moștenire”^[1].

Cu toate acestea, în ceea ce ne privește, considerăm că rezerva este tot colectivă^[2].

Mai multe argumente pledează în sensul acestei teze.

Astfel, mai întâi, întreaga construcție și evoluție istorică a instituției rezervei succesorale demonstrează că, în esență, aceasta a fost menită să conserve o parte din bunurile lăsate de defunct în familie, fiind conferită rudelor de sânge cele mai apropiate și soțului supraviețuitor.

În al doilea rând, din rațiuni de tehnică legislativă, pentru concizie, pentru a nu relua enumerarea cotelor de moștenire legală cuvenită fiecărei categorii de moștenitori legali rezervatari, art. 1088 NCC stipulează că fiecărui rezervatar, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i se cuvine cu titlu de rezervă jumătate din ceea ce i s-ar fi cuvenit ca

^[1] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 1086*, în FL.-A. BAIAS (coord) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, cit. supra, p. 1116.

În același sens, a se vedea și M.D. BOB, *Calculul rezervei succesorale a soțului supraviețuitor...*, cit. supra, p. 48.

În același sens, a se vedea și I. POPA, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 414, dar autorul este inconsecvent, căci susține în același context că rezerva „ar putea fi” și colectivă, dând ca exemplu situația în care la moștenire vin prin reprezentare doi sau mai mulți reprezentanți pe aceeași tulpină, partea cuvenită reprezentatului revenindu-le acestora pe cote-părți, lăsând, se pare, să se subînțeleagă că pentru ceilalți rezervatari rezerva ar fi individuală. Or, nu este deloc clar, de ce, între reprezentanții aceleiași tulpini, ceea ce moștenesc în locul reprezentatului este rezervă colectivă, iar pentru succesibili cu care vin în concurs la moștenire și care moștenesc în nume propriu între ei rezerva nu ar fi colectivă. Autorul citat reia ideile de mai sus într-un alt studiu, în care susține că în cazul reprezentării, pe tulpini, rezerva este colectivă, în sensul că, indiferent de numărul celor care moștenesc pe aceeași tulpină, partea de rezervă revenind tulpinii este aceeași, astfel încât, dacă, de pildă, doi din cei trei fii ai defunctului renunță la moștenire, de aceasta va profita cel de al treilea care va culege întreaga rezervă revenind tulpinii respective, dar susține că, atunci când nu operează reprezentarea, „renunțarea unor rezervatari nu profită celorlalți”, fiind „irelevantă” pentru aceștia (I. POPA, *Instituții juridice controversate de drept succesoral...*, cit. supra, pp. 40-41, nr. 5). Această din urmă afirmație este eronată, căci, de pildă, chiar și în cazul în care la moștenirea defunctului au vocație trei fii ai acestuia, care moștenesc direct, nu prin reprezentare, dacă doi dintre ei renunță, de aceasta profită fiul care a acceptat moștenirea, culegând întreaga rezervă. De altfel, așa cum vom vedea, indiferent de calitatea rezervatarilor care au vocație la moștenirea defunctului (descendenți, soț supraviețuitor sau ascendenți privilegiați) și de numărul celor care vin efectiv la moștenire, rezerva succesorală este în toate cazurile de jumătate din moștenire, de renunțarea unuia/unora profitând cel/cei care vin efectiv la moștenire. Se exceptează situația în care la moștenire vine soțul supraviețuitor în concurs fie cu descendenții, fie cu ascendenții privilegiați, situații în care, de renunțarea unuia sau mai multor descendenți, dar nu a tuturor, profită celălalt/ceilalți descendent/descendenți, nu și soțul supraviețuitor a cărui rezervă în acest caz este invariabil de 1/8 din moștenire. Același lucru se întâmplă și în cazul în care soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu ascendenții privilegiați, el având dreptul în acest caz la o rezervă de 1/4 din moștenire, în timp ce cealaltă parte de rezervă de 1/4 din moștenire revine părintelui/părinților care vin efectiv la moștenire, în cazul părinților, renunțarea unuia dintre ei profită celuilalt, nu și soțului supraviețuitor. Aceste din urmă excepții însă nu contrazic caracterul colectiv al rezervei, fiind doar consecințe ale dezideratului păstrării unui anumit echilibru între categoriile diferite de rezervatari care, în cazurile menționate, vin împreună la moștenirea defunctului.

^[2] În același sens, a se vedea și: I. POPA, *Rezerva succesorală și moștenitorii rezervatari în reglementarea Noului Cod civil*, Dreptul nr. 6/2011, p. 35, care însă, așa cum am văzut mai sus, între timp, s-a răzgândit; A. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, op. cit., p. 156; J. KOCIS, P. VASILESCU, op. cit., pp. 213-214.

moștenitor legal, nederogând prin aceasta în niciun fel de la fundamentul tradițional al rezervei – păstrarea unei părți din bunurile lăsate de defunct în familie.

În al treilea rând, rezerva este colectivă pentru că, în dreptul nostru, fiind datorată în natură, este concepută ca fiind o parte din patrimoniul defunctului (*pars hereditatis*), conferită moștenitorilor rezervatari tocmai în considerarea unei obligații de familie, iar nu doar ca un simplu drept de creanță individual asupra succesiunii (*pars bonorum*), cum este astăzi cazul în dreptul francez^[1]. Că este vorba de un drept asupra patrimoniului defunctului (*pars hereditatis*), nu a unor simple drepturi personale, de creanță (*pars bonorum*), este demonstrat de faptul că, de exemplu, dacă *de cuius* lasă o soție supraviețuitoare și trei fii, din punct de vedere al obligațiilor defunctului este indiferent dacă, în exemplul dat, la moștenire vin toți cei patru moștenitori, sau doar unul dintre aceștia, indiferent care ar fi el, în toate ipotezele rezerva fiind de 1/2 din masa de calcul. Tot astfel, rezerva va fi de jumătate din moștenire, indiferent că soțul supraviețuitor vine în concurs cu unul sau ambii părinți ai defunctului [art. 972 alin. (1) lit. c), art. 977 alin. (2) și art. 1088 NCC]. În toate ipotezele, de altfel, rezerva este de jumătate din moștenire. Așa fiind, numărul rezervatarilor nu influențează cuantumul rezervei globale, ci doar cotele individuale cuvenite fiecăruia din aceasta. În acest sens, rezerva, care este o moștenire legală, așadar, de familie (*supra* nr. 98 și urm.), este colectivă, iar nu individuală. De altfel, chiar și noul Cod civil vorbește de „rezerva globală a moștenirii” în contextul în care reglementează imputarea liberalităților nescutite de raport asupra acestei părți din moștenire prin voința dispunătorului [art. 1099 alin. (3) teza I].

2.4. Este datorată în natură

906. În principiu, bunurile care compun rezerva trebuie să fie cele aparținând defunctului, rezervarii fiind moștenitori ai acestuia, adică succesorii lui în drepturi, iar nu doar simpli creditori ai unui drept de creanță. În această calitate, pot cere atât la partaj, cât și în cazul în care se pune problema reducării liberalităților excesive, predarea în natură a unei cantități de bunuri succesoriale echivalente cotei ce le revine din moștenire.

Articolul 1097 alin. (2) NCC precizează în mod expres că „întregirea rezervei, ca urmare a reducării, se realizează în natură”.

Așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 655), acest principiu cunoaște și unele excepții care îl fac mai suplu.

Secțiunea a 3-a. Moștenitorii rezervatari

907. Din dispozițiile art. 1087 NCC rezultă că moștenitorii rezervatari sunt: descendenții (§1), ascendenții privilegiați (§2) și soțul supraviețuitor al defunctului (§3).

§1. Descendenții

908. Potrivit dispozițiilor art. 841 C. civ. 1864, în cazul în care la moștenire veneau copii ai defunctului, cotitatea disponibilă a moștenirii nu putea depăși:

- 1/2 din moștenire, dacă lăsa un copil;
- 1/3 din moștenire, dacă lăsa doi copii;

[1] În acest sens, a se vedea B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 237, nr. 402.

– 1/4 din moștenire, dacă lăsa trei sau mai mulți copii, rezultând, implicit, că rezerva era: 1/2 din moștenire pentru un copil, 2/3 din moștenire pentru doi copii și 3/4 din moștenire pentru trei sau mai mulți copii.

909. Noul Cod civil prevede că „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal” (art. 1088), ceea ce înseamnă că, spre deosebire de reglementarea anterioară, indiferent de numărul descendenților, rezerva acestora este de 1/2 din succesiune, atunci când vin singuri la moștenire.

§2. Ascendenții privilegiați

2.1. Quantumul rezervei când vin singuri la moștenire

910. În rândul moștenitorilor rezervatari art. 1087 NCC include pe ascendenții defunctului, dacă acesta nu lasă descendenți. Este vorba așadar de părinții defunctului, fiind indiferent dacă *de cuius* s-a născut din căsătorie sau din afara căsătoriei. În cazul filiației rezultate din adopție, adoptatorii vor lua locul părinților firești.

Conform art. 843 C. civ. 1864, cotitatea disponibilă a moștenirii nu putea trece peste 1/2 din moștenire dacă cel decedat lăsa în viață unul sau ambii părinți, rezultând în mod corelativ că rezerva acestora era de 1/2 din moștenire.

În lumina dispozițiilor art. 979 alin. (1) și art. 1088 NCC, rezerva părinților, atunci când nu vin la moștenire în concurs cu colateralii privilegiați și/sau cu soțul supraviețuitor, este de 1/2 din moștenire, indiferent dacă la aceasta vine unul sau vin ambii părinți.

2.2. Quantumul rezervei când vin la moștenire în concurs cu colateralii privilegiați

911. În considerarea dispozițiilor noului Cod civil, am susținut că dacă părinții defunctului ar veni în concurs cu colateralii privilegiați, cu care fac parte din clasa a doua de moștenitori, rezerva părinților ar fi diferă în funcție de faptul dacă la moștenire ar veni unul sau ambii părinți, după cum urmează:

– când la succesiune ar veni un singur părinte, rezerva acestuia ar fi de 1/8 din moștenire (1/2x1/4) [art. 978 lit. a) combinat cu art. 1088 NCC];

– când la succesiune ar veni ambii părinți, rezerva acestora ar fi de 1/4 din moștenire (1/2x1/2) [art. 978 lit. b) combinat cu art. 1088 NCC]^[1].

Când părinții defunctului vin la moștenire împreună cu colateralii privilegiați, care nu sunt moștenitori rezervatari, am arătat că aceștia din urmă pot fi dezmoșteniți în întregime, expres sau indirect prin liberalități, de cel despre a cărui moștenire este vorba, spre deosebire de părinți, care fiind rezervatari, au dreptul să pretindă reducțiunea liberalităților care le încalcă rezerva. De exemplu, în cazul în care *de cuius* lasă un părinte, un frate și un legat universal în favoarea unui tert, părintele, care este rezervatar, are dreptul la o cotă-parte de 1/8 din moștenire, astfel încât, în exemplul dat, poate să ceară tertului legatar reducțiunea liberalității sale în limitele cotității disponibile, adică, în speță, de 7/8 din moștenire, pentru a i se asigura rezerva legală de 1/8 din moștenire. În ceea ce îl privește pe fratele

[1] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, cit. supra, p. 400, nr. 911.

Pentru raționamente similare, a se vedea și: A. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 159; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II...*, cit. supra, p. 266 și urm., nr. 213.

defunctului, acesta nefiind rezervatar, instituirea terțului ca legatar universal echivalează cu dezmoștenirea sa totală, astfel încât, în speță, nu va primi nimic din moștenire.

912. La o analiză mai atentă, am ajuns la concluzia că raționamentele de mai sus sunt fundamental eronate. Într-adevăr, dacă, în conformitate cu dispozițiile art. 1088 NCC, „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesorală care, *în absența liberalităților sau dezmoștenirilor* (s.n., D.C.), i s-ar cuveni ca moștenitor legal”, iar dacă colateralii privilegiați (frații și surorile defunctului) sunt moștenitori nerezervatari, care, pot fi dezmoșteniți în totalitate, rezultă că aceștia nu trebuie să conteze în niciun fel la calculul rezervei ascendenților privilegiați, aceasta fiind o chestiune care îi privește strict numai și numai pe rezervatari (ascendenții privilegiați) și pe beneficiarii liberalităților (donatari și legatari). Prin urmare, cotele de moștenire legală ale colateralilor privilegiați în concurs cu ascendenții privilegiați stabilite de art. 978 NCC nu trebuie să fie luate în considerare atunci când se pune problema stabilirii rezervei cuvenite ascendenților privilegiați. Colateralii privilegiați, ca nerezervatari, pot primi doar ceea ce, eventual, rămâne din cotitatea disponibilă după imputarea și deducerea liberalităților făcute de defunct, rezerva de jumătate din moștenire cuvenindu-se ascendentului/ascendenților privilegiați/privilegiați care vin la moștenire.

Concret, în considerarea celor de mai sus, calculele corecte sunt următoarele:

- în cazul în care la moștenire vin unul sau ambii părinți și există liberalități, indiferent de cuantumul acestora, părintele sau părinții au dreptul la o rezervă de 1/2 din moștenire;
- în cazul în care la moștenire vin unul sau ambii părinți, un frate al defunctului și un legatar universal, părintele/părinții au dreptul la o rezervă de 1/2 din moștenire, iar legatarul universal are dreptul la întreaga cotitate disponibilă de 1/2 din moștenire, fratele defunctului, care este nerezervatar, fiind dezmoștenit implicit^[1];
- în cazul în care la moștenire vin unul sau ambii părinți, un frate al defunctului și există liberalități care nu consumă cotitatea disponibilă în întregime, cum ar fi cazul unui legat cu titlu universal asupra unei cote părți de 1/4 din moștenire, părintele/părinții au dreptul la o rezervă de 1/2 din moștenire, legatarul cu titlu universal are dreptul la 1/4 din moștenire, iar restul de 1/4 din moștenire rămas se cuvine fratelui defunctului cu titlu de moștenire legală^[2].

^[1] În acest sens, a se vedea și J. KOCIS, P. VASILECU, *op. cit.*, pp. 217-219.

^[2] Pentru opinia potrivit căreia, în ipoteza examinată, determinarea rezervei s-ar face prin „luarea în considerare și a colateralilor privilegiați”, a se vedea J. KOCIS, P. VASILECU, *op. cit.*, p. 219.

Dacă am urma sugestia acestor autori de a „lua în considerare” pe colateralii privilegiați, s-ar ajunge la consecințe inacceptabile. Să analizăm exemplul care a fost prezentat: la moștenirea lui *de cuius* vin doi părinți, un frate și un legatar cu titlu universal asupra cotei-părți de 2/3 din moștenire, iar valoarea masei de calcul este de 120.000 euro. În acest caz, se susține că rezerva părinților ar fi de 30.000 euro ($1/2 \times 1/2 \times 120.000$), cotitatea disponibilă a moștenirii fiind de 90.000 euro. Legatul de 2/3 din moștenire este egal cu 80.000 euro, înscriindu-se în limitele cotității disponibile de 90.000 euro. Se arată că, dacă s-ar împărți 40.000 euro ce a mai rămas din moștenire conform cotelor legale prevăzute de art. 978 lit. b) NCC, părinților le-ar reveni 20.000 euro ($1/2 \times 40.000$), iar fratelui defunctului restul de 20.000 euro ($1/2 \times 20.000$), ceea ce ar încălca rezerva de 30.000 a părinților. Or, se susține, „pare greu de admis” ca părinții să primească mai puțin decât ar fi primit dacă fratele defunctului ar fi fost dezmoștenit în întregime. Prin urmare, se apreciază că „va trebui asigurată” părinților întreaga rezervă de 30.000 euro, fratelui defunctului revenindu-i restul de 10.000 euro. Întrebarea care se pune este însă care ar fi acțiunea prin care ar putea fi „asigurată” părinților „reducțiunea” cotei legale revenind fratelui defunctului, de

§3. Soțul supraviețuitor

913. Conform dispozițiilor art. 1087 NCC, soțul supraviețuitor este și el moștenitor rezervatar, așa cum era și sub regimul reglementării anterioare (Legea nr. 319/1944).

În ceea ce îl privește, potrivit noului Cod civil, soțul supraviețuitor beneficiază de o rezervă de drept comun (3.1), dar au fost reluate și prevederile referitoare la cotitatea disponibilă specială în concurs cu alți descendenți decât cei comuni cu soțul decedat (3.2).

3.1. Rezerva de drept comun a soțului supraviețuitor

I. Quantumul rezervei

914. Din dispozițiile art. 1088 NCC, rezultă că, asemenea reglementării anterioare (Legea nr. 319/1944), în cazul în care defunctul lasă un soț supraviețuitor, liberalitățile făcute de soțul predecedat nu pot depăși jumătate din cotele de moștenire legală prevăzute la art. 972 NCC în favoarea soțului supraviețuitor, cote care, așa cum am văzut (*supra* nr. 183) diferă în funcție de clasa de moștenitori legali cu care vine în concurs. Se deduce deci că rezerva soțului supraviețuitor va fi de:

- 1/8 din moștenire în concurs cu descendenții (jumătate din cota legală de 1/4);
- 1/4 din moștenire în concurs cu ascendenții privilegiați (jumătate din cota legală de 1/2)^[1];
- 1/2 din moștenire când există donații sau legate făcute în favoarea unor terți (jumătate din întreaga moștenire, care ar fi revenit soțului supraviețuitor în lipsă de moștenitori legali).

II. Stabilirea rezervei în funcție de titlul de moștenire al celor care vin la succesiune

915. Deși textele legale nu sunt suficient de explicite, se poate trage totuși concluzia că rezerva soțului supraviețuitor în procente de 1/8 și 1/4, după caz, îi va reveni doar atunci când concurează efectiv cu moștenitorii legali rezervatari ai defunctului, existând o parte de moștenire care se deferă potrivit regulilor moștenirii *ab intestat*^[2], iar nu și atunci când moștenitorii legali ai defunctului sunt ei cei gratificați prin liberalități și preferă să renunțe la calitatea de moștenitori legali în favoarea celei de gratificați (donatari sau legatari), beneficiari

vreme ce, potrivit dispozițiilor art. 1092 NCC sunt supuse reducăunii doar „liberalitățile (s.n., D.C.) care încălză rezerva succesoră”, nicidecum cotele de moștenire legală?

În opinia noastră, în exemplul de mai sus, soluția este următoarea: pentru stabilirea drepturilor de rezervă ale părinților defunctului, având în vedere dispozițiile art. 1088 NCC, avem în vedere doar concursul acestora cu legatarul, ceea ce înseamnă că rezerva lor va fi de $1/2 \times 120.000 = 60.000$ euro, ceea ce înseamnă că legatul cu titlu universal în valoare de 80.000 euro va fi supus reducăunii pentru 20.000 euro, întrucât cu această sumă depășește limita maximă a cotității disponibile. În aceste condiții, rezultă că, în realitate, fratele defunctului a fost dezmoștenit implicit, neavând dreptul la nicio cotă parte din moștenirea lui *de cuius*.

^[1] Pentru considerentele prezentate mai sus (*supra* nr. 912), în opinia noastră, practic nu există ipoteze în care cota soțului supraviețuitor, așa cum am considerat în trecut, ar fi influențată de venirea la moștenire „în concurs cu ascendenții și colateralii privilegiați, dacă aceștia vin împreună la moștenire” sau „în concurs cu ascendenții ordinari sau cu colateralii ordinari”, în toate aceste ipoteze cota soțului supraviețuitor fiind stabilită doar în concurs cu beneficiarii liberalităților, moștenitorii legali nerezervatari putând primi cu titlu de moștenire legală doar ceea ce rămâne neconsumat din cotitatea disponibilă a moștenirii.

^[2] Fie întrucât vin la moștenire ca rezervatari (cazul descendenților și părinților), fie întrucât liberalitățile făcute de defunct nu consumă cotitatea disponibilă a moștenirii în întregime, caz în care nerezervatari vor moșteni diferența dintre maximul cotității disponibile și valoarea liberalităților făcute de defunct.

ai cotităţii disponibile a moştenirii. De pildă, atunci când la moştenire vin soţul supravieţuitor, părinţii şi o soră a defunctului instituită legatară universală, care optează pentru calitatea de moştenitoare testamentară, iar nu legală, lucru îngăduit de lege, rezerva soţului supravieţuitor nu va fi de $1/6$ din moştenire, aşa cum s-a susţinut în doctrină^[1], ci de $1/4$, deoarece, vine în concurs la partea rezervată a moştenirii, care se deferă conform regulilor moştenirii legale, doar cu părinţii, nu şi cu sora defunctului, care a optat pentru calitatea de moştenitoare testamentară, iar nu legală, la care, astfel, şi-a pierdut vocaţia.

916. Dacă soţul supravieţuitor vine la moştenire în concurs cu alţi rezervatari (descendenţii sau părinţii defunctului) gratificaţi de *de cuius* prin donaţii sau legate, aceştia pot veni la moştenire atât în calitate de moştenitori legali rezervatari, cât şi de beneficiari ai cotităţii disponibile a moştenirii. De pildă, atunci când la moştenire vin soţul supravieţuitor şi un fiu al defunctului instituit ca legatar universal, rezerva globală a moştenirii este de $1/2$, din care soţului supravieţuitor îi va reveni $1/4 \times 1/2 = 1/8$, iar fiului defunctului $3/4 \times 1/2 = 3/8$, cotitatea disponibilă de $1/2$ revenind tot fiului defunctului în calitate de legatar, în final soţului supravieţuitor revenindu-i $1/8$ din moştenire, iar fiului defunctului $7/8$ (din care, $3/8$ cu titlu de moştenire legală – rezervă –, iar restul de $4/8$ cu titlu de moştenire testamentară).

Din punct de vedere juridic, nu există nicio diferenţă între situaţia în care cotitatea disponibilă a moştenirii revine prin liberalităţi unui terţ străin de moştenire sau unui moştenitor legal, care renunţă la această din urmă calitate, urmând a fi tratat ca orice alt terţ donatar sau legatar^[2]. Afirmatia se verifică prin faptul că, afară de cazul cotităţii disponibile speciale reglementate de art. 1090 NCC (*infra* nr. 918 şi urm.), nicio cotitate disponibilă (şi, corelativ, rezervă) nu este stabilită în considerarea persoanei celor gratificaţi prin liberalităţi, ci în funcţie de obligaţiile familiale ale defunctului (privite în abstract) faţă de o categorie de rezervatari sau alta. Este, se pare, o chestiune pe care practica (notarială şi judiciară) şi doctrina nu au sesizat-o sau, în orice caz, nu au punctat-o încă.

III. Corelaţia dintre rezerva soţului supravieţuitor şi drepturile sale speciale conferite de art. 974 NCC în cazul în care vine la moştenire în concurs cu părinţii defunctului

917. Aşa cum am văzut (*supra* nr. 187 şi urm.), art. 974 NCC conferă soţului supravieţuitor un drept special de moştenire asupra mobilierului şi obiectelor de uz casnic care au fost afectate folosinţei comune a soţilor, peste partea sa succesorală legală, atunci când vine la moştenire în concurs cu alţi moştenitori legali decât descendenţii defunctului.

Problema care s-a pus în practica judiciară a fost dacă dreptul special de moştenire al soţului supravieţuitor influenţează (fiind luat în calcul) sau nu rezerva succesorală când acesta vine la moştenire în concurs cu părinţii celui decedat^[3].

^[1] F. DEAK, *Stabilirea drepturilor succesoriale ale ascendenţilor privilegiaţi şi colateralilor privilegiaţi în concurs cu soţul supravieţuitor* (II), RRD nr. 4/1989, p. 34.

^[2] Un moştenitor legal, aşa cum am văzut, poate veni la moştenire în dublă calitate, atât ca succesori legal, cât şi ca beneficiar al liberalităţilor făcute în limitele cotităţii disponibile – este cazul moştenitorilor rezervatari, care pot beneficia atât de rezervă, cât şi de cotitatea disponibilă a moştenirii. Consecinţa faptului că soţul supravieţuitor vine în acest caz în concurs cu acel rezervatar la împărţirea părţii rezervate a moştenirii este că rezerva soţului supravieţuitor se va calcula luându-l în calcul pe acel moştenitor legal.

^[3] Părinţii defunctului sunt singurii rezervatari faţă de care se poate pune această problemă, faţă de descendenţi fiind exclusă, întrucât dreptul special de moştenire nu funcţionează în raport cu aceştia.

Soluția diferă după cum defunctul a dispus sau nu în timpul vieții de aceste bunuri prin donații sau legate^[1]. Astfel, în cazul în care defunctul nu a dispus în niciun fel prin liberalități de bunurile în discuție, acestea revin toate soțului supraviețuitor în temeiul art. 974 NCC, nefiind luate în calcul la stabilirea rezervei întrucât părinții nu au nicio vocație la ele. Dacă însă defunctul a dispus prin liberalități de aceste bunuri, drept neîngrădit de lege, dezafectându-le scopului prevăzut la art. 974 NCC, valoarea lor va fi luată în calcul la stabilirea rezervelor soțului supraviețuitor și a părinților defunctului.

3.2. Cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor în concurs cu alți descendenți decât cei comuni

I. Reglementare legală. Justificare

918. Articolul 939 C. civ. 1864 prevedea că „bărbatul sau femeia care, având copii dintr-un alt maritagi, va trece în al doilea sau subsecvent maritagi, nu va putea dăruii soțului din urmă decât o parte egală cu partea legitimă a copilului ce a luat mai puțin, și fără ca, nici într-un caz, donațiunea să treacă peste cuartul bunurilor”. Rezulta, așadar, că în cazul în care soțul supraviețuitor venea la moștenire în concurs cu copii ai defunctului dintr-o căsătorie anterioară, acesta nu putea beneficia de liberalitățile făcute de soțul decedat decât în limita unei cotități disponibile speciale, care putea fi mai mică sau cel mult egală cu cea ordinară, limita acestei cotități speciale fiind partea copilului care a luat cel mai puțin din moștenire, dar fără a putea depăși valoric a patra parte din moștenire.

Această reglementare își are originea în dreptul roman, fiind preluată apoi de vechiul drept francez și reglementată în anul 1558 prin edictul cancelarului Michel de l'Hôpital, ale cărui rațiuni au fost explicate în expunerea de motive prin faptul că „femeile văduve având copii sunt adesea invitate și solicitate în noi căsătorii, și necunoscând că sunt căutate mai mult pentru bunurile decât pentru persoana lor, ele abandonează bunurile lor noilor soți sub pretextul și în favoarea căsătoriei, făcându-le donații imense, uitând de datoriile lor naturale față de copiii lor”^[2], fiind ulterior extinsă și la bărbații recăsătoriți.

Reglementarea cuprinsă la art. 939 C. civ. 1864 a fost criticată ca vetustă și nedreaptă, legiuitorul francez abandonând-o prin reformele succesive ale art. 1098 C. civ. (corespunzător art. 939 C. civ. 1864)^[3].

Cu toate acestea, noul Cod civil prevede la art. 1090 alin. (1) că „liberalitățile neraportabile făcute soțului supraviețuitor, care vine în concurs cu alți descendenți decât cei comuni, nu pot depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a luat cel mai puțin”.

II. Copiii la care se referă art. 1090 NCC

919. Deși art. 939 C. civ. 1864 se referea *in terminis* la „copiii dintr-un alt maritagi”, deci la copiii dintr-o altă căsătorie a defunctului, ca urmare a asimilării situației copiilor născuți din căsătorie cu cea a copiilor din afara căsătoriei prin Codul familiei din 1954, textul se aplica și acestora din urmă. Copiii adoptați înaintea celei de a doua căsătorii intrau și ei sub incidența art. 939 C. civ.

^[1] Dec. de îndrum. nr. 12/1968 a plenului Trib. Suprem, CD 1968, p. 28; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2139/1979, CD 1979, p. 132.

^[2] Citat reproduș după H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 222-223, nr. 898.

^[3] A se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 318, nr. 412.

În sensul pretenției utilității a reglementării, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 357, nr. 211.

Noul Cod civil consacră expres soluția de mai sus, precizând că se referă la „alți descendenți decât cei comuni” care vin la moștenire împreună cu soțul supraviețuitor.

Pentru a fi în măsură să invoce dispozițiile art. 1090 NCC, copiii trebuie să întrunească toate condițiile necesare pentru a putea moșteni, fiind indiferent dacă vin la moștenire în nume propriu sau prin reprezentare, ori dacă sunt descendenți de gradul întâi (fii, fiice) sau de orice alt grad (nepoți, strănepoți etc.).

III. Liberalitățile care intră sub incidența art. 1090 NCC

920. Textul menționat se referă la „liberalitățile neraportabile”, adică la donațiile definitive (preciputare) și la legate. Unii autori au susținut că ar fi vorba de actele văzute „strict prin prisma art. 1150 din noul Cod civil” referitor la „excepțiile de la obligația de raport”^[1]. Or, în realitate, nu toate actele nesupuse raportului enumerate la art. 1150 NCC intră în categoria liberalităților avute în vedere de art. 1090 NCC, fiind evident că unele dintre acestea nu sunt donații propriu-zise („darurile obișnuite”, „donațiile remuneratorii”, fructele și veniturile bunurilor donate culese înaintea deschiderii moștenirii).

În privința donațiilor, numai cele scutite de raport (definitive) intră sub incidența textului în discuție, iar nu și cele nescutite de raport, deoarece acestea din urmă nu reprezintă decât un avans din moștenire, imputându-se în primul rând asupra rezervei celui gratificat, iar numai pentru rest și pe cotatea disponibilă (ordinară), rest care, de altfel, se împarte între moștenitorii îndreptățiți la raport (descendenți – inclusiv cei care nu sunt comuni – și soțul supraviețuitor), conform cotelor legale de moștenire, restabilindu-se astfel egalitatea între aceștia (conform cotelor de moștenire legală)^[2], nereprezentând așadar avantaje succesoriale definitive în favoarea celor astfel gratificați.

IV. Criteriile de stabilire a cotatei disponibile speciale

921. Potrivit art. 1090 alin. (1) NCC liberalitățile definitive făcute în favoarea soțului supraviețuitor „nu pot depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a primit cel mai puțin”. Astfel formulat textul, este destul de greu inteligibil, lăsând să se creadă că ar fi vorba de două criterii care ar funcționa simultan, ceea ce, cunoscând antecedentele textului de lege în discuție, este în mod evident fals. Poate mai potrivit ar fi fost ca textul să sune în felul următor: „partea copilului care a primit cel mai puțin din moștenire, fără a putea depăși însă un sfert din moștenire”.

^[1] I. POPA, *Rezerva succesorală...*, cit. supra, p. 41.

Potrivit art. 1150 NCC, „(1) Nu sunt supuse raportului:

a) donațiile pe care defunctul le-a făcut cu scutire de raport. Scutirea poate fi făcută prin chiar actul de donație sau printr-un act ulterior, întocmit în una dintre formele prevăzute pentru liberalități;

b) donațiile degizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpose, cu excepția cazului în care se dovedește că cel care a lăsat moștenirea a urmărit un alt scop decât scutirea de raport;

c) darurile obișnuite, donațiile remuneratorii, și, în măsura în care nu sunt excesive, sumele cheltuite pentru întreținerea sau, după caz, pentru formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului și nici cheltuielile de nuntă, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel;

d) fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii și echivalentul folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat.

(2) De asemenea, raportul nu este datorat nici în cazul în care bunul donat a pierit fără culpa donatarului (...).”

^[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 342.

Mai exact, se au în vedere două limite distincte, care funcționează alternativ. Prima limită se referă la „partea descendentului care a primit cel mai puțin”, fiind funcțională atunci când liberalitățile primite de soțul supraviețuitor nu depășesc limita maximă de o pătrime din moștenire, dar depășesc valoric limitele părții primite de copilul care a luat cel mai puțin din moștenire^[1]. Este vorba de acele situații în care fie unii dintre copii au fost gratificați cu liberalități de defunct, iar alții nu, aceștia din urmă primind doar rezerva ce le revine din moștenire, adică mai puțin decât frații lor, fie de situația în care descendenții fiind în număr de cel puțin doi, partea pe care o primesc fiecare dintre aceștia din moștenire (rezerva) este mai mică de 1/4 din moștenire.

Un exemplu care ilustrează prima ipoteză: defunctul lasă doi copii care nu sunt comuni cu soțul supraviețuitor, A și B, pe primul l-a gratificat cu o donație definitivă care reprezintă valoric 1/8 din moștenire, iar pe soțul supraviețuitor cu un legat universal. În această ipoteză, rezerva globală a moștenirii este de 1/2 din succesiune, iar cotitatea disponibilă tot de 1/2. Din rezerva globală de 1/2 din moștenire, $1/4 \times 1/2 = 1/8$ va reveni soțului supraviețuitor, lui A, $1/2 \times 3/4 \times 1/2 = 3/16$, iar lui B tot $1/2 \times 3/4 \times 1/2 = 3/16$. Din cotitatea disponibilă ordinară de 1/2 din moștenire se va imputa (deduce) partea de 1/8 reprezentând valoarea donației primite de A, care astfel va beneficia de 3/16 (rezerva) + 2/16 (donația) = 5/16 din moștenire, restul de 3/8 din cotitatea disponibilă, în lipsa art. 1090 NCC, ar fi trebuit să revină soțului supraviețuitor cu titlu de legat universal. Luând însă în considerare dispozițiile art. 1090 alin. (1) NCC, soțul supraviețuitor nu va putea primi cu titlu de legat universal mai mult de 3/16 din moștenire, cât este partea lui B, copilul care a primit cel mai puțin din moștenire.

Un exemplu care ilustrează a doua ipoteză: defunctul lasă un copil, A, care nu este comun cu soțul supraviețuitor, și îl gratifică pe soțul supraviețuitor cu un legat universal. În această ipoteză, rezerva globală este de 1/2 din moștenire, din care $1/2 \times 1/4 \times 1/2 = 1/8$ se cuvine soțului supraviețuitor, iar restul de $1/2 \times 3/4 \times 1/2 = 3/8$ se cuvine lui A. În lipsa art. 1090 NCC, soțul supraviețuitor ar fi avut dreptul la întreaga cotitatea disponibilă ordinară a moștenirii, care, în exemplul dat este de 1/2 din moștenire. Luând însă în considerare dispozițiile art. 1090 NCC, soțul supraviețuitor nu va putea primi în cazul dat cu titlu de legat universal decât o pătrime din moștenire, care este limita maximă a cotităților disponibile speciale.

V. Articolul 1090 NCC în contradicție cu logica, cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului și cu alte texte ale noului Cod civil

922. În lumina dispozițiilor art. 1090 alin. (1) NCC, dacă soțul supraviețuitor vine în concurs cu patru sau mai mulți copii va primi cu titlu de rezervă și cotitate disponibilă specială mai puțin decât cota de moștenire legală de 1/4 pe care ar fi primit-o dacă nu ar fi fost gratificat. Astfel, în cazul examinat, soțul supraviețuitor va primi rezerva de 1/8 + mai puțin de 1/8, deoarece rezerva copiilor fiind de 3/8 din moștenire și fiind împărțită la patru sau mai mulți copii rezultă o cotă-parte mai mică de 1/8 pentru fiecare dintre aceștia, astfel încât cu titlu de cotitate disponibilă specială soțul supraviețuitor nu ar putea primi mai mult decât atât, în vreme ce de restul cotităților disponibile (aproape jumătate din moștenire!) ar putea beneficia oricine, afară de soțul supraviețuitor, ceea ce este cel puțin bizar. Dacă nu ar fi căsătorit cu defunctul, supraviețuitorul ar putea beneficia de întreaga cotitate disponibilă de 1/2 a moștenirii, pe când dacă este căsătorit nu poate beneficia în ipoteza

[1] Este vorba doar de copiii din altă legătură a lui de cuius, nu și de cei comuni.

examinată, fiind și rezervatar, decât de cel mult 1/4 din moștenire, ceea ce demonstrează caracterul profund discriminatoriu al textului de lege în discuție, nicio rațiune neputând justifica la ora actuală o asemenea soluție, el fiind în contradicție flagrantă cu dispozițiile art. 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului care interzic discriminarea.

923. Potrivit dispozițiilor art. 1090 alin. (2) NCC, „dacă defunctul nu a dispus prin liberalități de diferența dintre cotitatea disponibilă stabilită potrivit art. 1089 alin. (1) NCC și cotitatea disponibilă specială, atunci această diferență revine descendenților”. Această dispoziție legală este și ea cel puțin bizară. Mai întâi, deși există, prin ipoteză, în cazul examinat o dispoziție de dezmoștenire implicită (prin instituirea de liberalități în favoarea soțului supraviețuitor, ceilalți moștenitori legali sunt considerați a fi dezmoșteniți), textul prevede că acea parte de moștenire revine (...) celor dezmoșteniți, contra voinței defunctului, deși în limitele cotității disponibile ordinare a moștenirii orice dezmoștenire ar trebui să fie licită, iar nu lipsită de efecte, dispunătorul fiind „îndrumat” să gratifice pe oricine altcineva, numai pe soțul său nu.

Apoi, textul vine în contradicție cu dispozițiile art. 964 alin. (2) NCC, conform cărora „dacă în urma dezmoștenirii rudele defunctului din clasa cea mai apropiată nu pot culege moștenirea, atunci partea rămasă se atribuie rudelor din clasa subsecventă care îndeplinesc condițiile pentru a moșteni”, deci, în cazul nostru, rudelor din clasele II, III sau IV^[1] în lipsa abrogării neîntârziate a art. 1090 NCC, rămân de stabilit criteriile pe baza cărora un text este „prioritar” față de altul [art. 1090 alin. (2) NCC față de art. 964 alin. (2) NCC sau invers].

924. Conform art. 1090 alin. (3) NCC, „dispozițiile alin. (1) și (2) se aplică în mod corespunzător atunci când descendentul menționat la alin. (1) a fost dezmoștenit direct, iar de această dezmoștenire ar beneficia soțul supraviețuitor”. Așadar, cu toate că voința defunctului a fost să îl dezmoștenească pe descendent, legea îi dă acestuia și chiar și copiilor comuni ai soțului supraviețuitor cu defunctul (*infra* nr. 926), peste voința lui *de cuius*, o parte din moștenire peste drepturile sale (lor) de moștenitor(i) rezervatar(i), ceea ce, iarăși, este de neacceptat.

VI. Sancțiunea depășirii cotității disponibile speciale și a disimulării liberalităților în favoarea soțului supraviețuitor prin acte oneroase sau prin persoane interpose

A. Reducțiunea – sancțiunea specifică depășirii limitelor cotității disponibile speciale

925. Sancțiunea specifică depășirii limitelor cotității disponibile ordinare, conform dispozițiilor art. 1092 NCC, este reducțiunea acestora în limitele cotității disponibile a moștenirii (*infra* nr. 985 și urm.). Deși art. 1090 NCC nu prevede expres nimic în privința sancțiunii depășirii cotității disponibile speciale, aceasta nu poate fi decât tot reducțiunea.

Reducțiunea, așa cum vom vedea (*infra* nr. 1108), nu afectează actul de liberalitate din punct de vedere al validității acestuia, ci, în principiu, numai îl amputează, îl lipsește de efecte parțial în măsura în care depășește cotitatea disponibilă specială (în cazul analizat), în rest rămânând valabil și eficient. Dacă o liberalitate încalcă însă în întregul ei cotitatea disponibilă, cum se întâmplă, de exemplu, atunci când defunctul a făcut în timpul vieții donații care au consumat întreaga cotitate disponibilă, legatele, care conform art. 1096 alin. (1) NCC se reduc înaintea donațiilor, rămân fără efecte în întregul lor, adică devin caduce.

[1] Pentru o asemenea soluționare a contradicției semnalate, a se vedea C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 1090*, în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, cit. *supra*, p. 1120, nr. 3.

B. Cine poate invoca reducțiunea?

926. Articolul 1090 NCC fiind edictat în interesul copiilor defunctului care nu sunt comuni cu soțul supraviețuitor, reducțiunea liberalităților care depășesc limitele cotității disponibile speciale a moștenirii poate fi solicitată numai de acești copii, nu și de cei comuni.

Deși acțiunea poate profita indirect și altor persoane, cum sunt copiii ai defunctului comuni cu soțul supraviețuitor, beneficiarii unui legat conjunctiv alături de soțul supraviețuitor (care, în limitele cotității disponibile ordinare a moștenirii pot culege partea pe care nu o poate primi soțul supraviețuitor) sau legatarii (care pot beneficia de reducțiunea donației făcute în favoarea soțului supraviețuitor cu depășirea cotității disponibile speciale), acestea nu pot introduce niciodată acțiunea în reducțiune^[1].

Secțiunea a 4-a. Calculul rezervei și al cotității disponibile

§1. Masa de calcul și operațiunile pentru stabilirea acesteia

927. Reglementările legale referitoare la cotitatea disponibilă a moștenirii și la rezervă au ca obiect, așa cum am văzut, determinarea unor cote-părți dintr-un întreg în funcție de calitatea moștenitorilor rezervatari. Se pune întrebarea ce reprezintă acest întreg?

Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1091 NCC, întregul la care se raportează rezerva și cotitatea disponibilă a moștenirii nu se confundă cu bunurile pe care le lasă *de cuius* la data deschiderii moștenirii, căci rezerva protejează pe cei în drept nu numai contra legatelor făcute de defunct, ci și împotriva donațiilor făcute de acesta în timpul vieții, fiind și ele luate în calcul la stabilirea întregului în discuție. Cu alte cuvinte, se poate spune că masa de calcul (sistemul de referință) pentru determinarea rezervei și a cotității disponibile a moștenirii este *patrimoniul pe care de cuius l-ar fi lăsat dacă nu ar fi făcut donații*, adică un patrimoniu reconstituit fictiv (contabil, prin calcul pe hârtie)^[2].

928. *Masa de calcul* a rezervei și a cotității disponibile este o noțiune mai extinsă, care nu se confundă nici cu noțiunea de *patrimoniu (masă) succesoral(ă)*, ce cuprinde doar bunurile defunctului care se deferă prin succesiune [art. 1091 alin. (1) lit. a) NCC], iar nu și donațiile făcute de acesta în timpul vieții, decât dacă sunt supuse reducțiunii în favoarea rezervatarilor sau raportului^[3], nici cu noțiunea de *masă partajabilă*, care nu cuprinde decât bunurile succesoriale deferite universal sau cu titlu universal, în temeiul legii sau al testamentului, iar nu și cele deferite cu titlu particular (legatele particulare)^[4].

929. Pentru determinarea masei de calcul, art. 1091 alin. (1) NCC stabilește o suită de trei operațiuni: stabilirea activului brut prin determinarea bunurilor lăsate de defunct la data decedului și a valorii acestora (§2); stabilirea activului net prin scăderea pasivului succesoral din activul brut (§3); reunirea fictivă (pentru calcul) la activul net a valorii donațiilor făcute de defunct în timpul vieții (§4).

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 761; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 731, nr. 1761; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 341; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 365, nr. 16; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2154/1972, *Repertoriu...1969-1972*, p. 208.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, *cit. supra*, p. 341, nr. 500.

^[3] Art. 1091 alin. (1) NCC utilizează incorect noțiunea de „masă succesorală” cu referire la ceea ce, în realitate, este masa de calcul.

^[4] M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 665, nr. 718.

Regulile stabilite pentru calculul rezervei și al cotității disponibile sunt de ordine publică, astfel încât nu se poate deroga de la acestea în niciun fel prin înțelegeri contractuale sau acte de voință unilaterale^[1].

§2. Stabilirea activului brut prin determinarea și evaluarea bunurilor lăsate de defunct la data decesului

930. Toate bunurile (valorile) care se află în patrimoniul defunctului la data decesului acestuia, indiferent de natura lor (corporale sau incorporale; mobile sau imobile), fac parte din activul brut. Articolul 1091 alin. (1) lit. a) precizează că activul brut al moștenirii rezultă din „însurarea valorii bunurilor existente în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii”.

În cazul în care cel decedat este o persoană căsătorită sub regimul comunității legale sau convenționale de bunuri, activul brut al moștenirii va cuprinde pe lângă bunurile proprii și cota-parte cuvenită acelei persoane din bunurile comune.

931. Se includ în activul brut atât bunurile care formează obiectul legatelor făcute de defunct, cât și cele destinate înființării unei fundații.

În schimb, se exclud drepturile viagere, care se sting odată cu încetarea din viață a titularului său, cum este cazul unor drepturi reale ca uzufructul, uzul sau abitația, ori al unor drepturi de creanță, cum este cazul rentei viagere.

De asemenea, nu intră în activul brut drepturile alcătuind moștenirile anormale (*supra* nr. 23 și urm.) sau bunurile care nu au aparținut niciodată defunctului, cum este cazul capitalului unei asigurări de viață plătit la decesul asiguratului unui beneficiar indicat de acesta^[2] ori al fructelor bunurilor succesoriale culese după deschiderea moștenirii.

932. Bunurile făcând parte din activul brut al masei de calcul trebuie să fie estimate valoric pentru a se putea determina dacă liberalitățile făcute de defunct se înscriu sau nu în limitele cotității disponibile. Estimarea acestor bunuri se va face după starea și valoarea lor de la data deschiderii moștenirii, creșterile sau scăderile valorice ulterioare nefiind luate în considerare pentru aceasta, ci doar, eventual, la stabilirea valorii masei partajabile la momentul împărțirii patrimoniului succesoral.

§3. Stabilirea activului net prin scăderea pasivului succesoral din activul brut

3.1. Pasivul succesoral se deduce din activul brut

933. Ansamblul datoriilor aferente patrimoniului defunctului la data decesului alcătuiesc pasivul succesoral.

Se înscriu în această categorie atât *datoriile defunctului* care rămân în ființă și după data decesului său (cum ar fi: obligația de plată a unui preț; de restituire a unui împrumut; de a repara un prejudiciu cauzat unui terț etc.), nu și cele care se sting, cum este cazul obligației legale de întreținere, cât și *sarcinile succesiunii*, chiar dacă au ca obiect obligații născute după deschiderea moștenirii, cum este cazul cheltuielilor de înmormântare sau

^[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, 1995, p. 5, nr. 7.

^[2] Cass. 1-re civ., 20 mai 2009, avec l'avis de M. PIERRE CHEVALIER, Avocat général référendaire, Rép. Defrénois nr. 14/2009, p. 1492 și urm., art. nr. 38979.

al cheltuielilor de lichidare și partajare a succesiunii, acestea avându-și cauza în decesul lui *de cuius* sau în faptul că sunt consecința încheierii conturilor succesiunii^[1].

Prin scăderea pasivului succesoral din activul brut al masei de calcul rezultă activul net al acesteia [art. 1090 alin. (1) lit. b) NCC], care indică dacă succesiunea este solvabilă sau nu, după cum activul depășește sau nu pasivul.

3.2. Situația în care soldul este negativ

934. Dacă soldul activului net este negativ (pasivul întrece în valoare activul brut), reunirea fictivă a donațiilor se face la un sold considerat a fi egal cu zero, astfel încât, într-o asemenea situație, valoarea acelor donații constituie masa de calcul a succesiunii^[2].

De exemplu, în ipoteza în care *de cuius* lasă un fiu, dacă activul brut al moștenirii este de 50.000 euro, pasivul moștenirii de 90.000 euro, iar valoarea donațiilor făcute de defunct în timpul vieții este 100.000 euro, activul net al moștenirii va fi egal cu 0 [50.000 (activul brut) - 90.000 (pasivul moștenirii) = -40.000 euro (datorii chirografare care fac patrimoniul succesoral insolubil, risc care este suportat de creditorii chirografari)]; la activul net de 0 euro vor fi reunite pentru calcul valoarea de 100.000 euro a donațiilor făcute de defunct, rezultând o masă de calcul de 100.000 euro, din care, în exemplul dat, rezerva fiului defunctului (asigurată prin reducțiunea donațiilor) va fi de 1/2 din moștenire (50.000 euro) (art. 1088 NCC), iar cotația disponibilă va fi și ea de 1/2 din moștenire (50.000 euro), donațiile făcute de defunct rămânând să producă efecte (nefiind supuse reducțiunii), în final, doar în această proporție.

Dacă, așa cum în mod eronat prevedea art. 849 C. civ. 1864, la activul brut s-ar reuni valoarea donațiilor și din rezultat s-ar scădea pasivul, s-ar ajunge ca pasivul moștenirii (prin ipoteză, mai mare decât activul) să fie suportat de donatari, ceea ce este inadmisibil, dat fiind că gajul creditorilor chirografari nu se poate întinde decât asupra bunurilor din patrimoniul debitorului lor, iar nu și asupra celor legal ieșite din acest patrimoniu. Este motivul pentru care, în pofida dispozițiilor art. 849 C. civ. 1864, s-a admis unanim că ordinea firească a operațiunilor este cea stabilită în prezent la art. 1091 alin. (1) NCC.

§4. Reunirea fictivă (pentru calcul) la activul net a valorii donațiilor făcute de defunct în timpul vieții

935. Conturarea acestei operațiuni presupune analizarea domeniului reunirii fictive (4.1), a probei donațiilor supuse acestei reuniri (4.2) și a determinării valorii bunurilor care formează obiectul donațiilor supuse reunirii (4.3).

4.1. Domeniul reunirii fictive

I. Reunirea fictivă – sensul noțiunii

936. Deoarece rezerva protejează pe cei îndreptățiți nu numai împotriva liberalităților *mortis causa* (legatelor), ci și împotriva celor făcute de defunct în timpul vieții (donațiilor),

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, pp. 666-667, nr. 722; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. supra, p. 6, nr. 23.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 667, nr. 723; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 801, nr. 996; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 377, nr. 221.

acestea din urmă trebuie luate în considerare la stabilirea masei de calcul. Articolul 1091 alin. (1) lit. c) NCC impune „reunirea fictivă, doar pentru calcul, la activul net, a valorii donațiilor făcute de cel care lasă moștenirea”.

Prin aceasta se reconstituie patrimoniul pe care defunctul l-ar fi lăsat dacă nu ar fi făcut donații.

Așa cum rezultă din textul de lege mai sus evocat, reconstituirea este fictivă, nu reală, „doar pentru calcul”, fiind doar contabilă, adică făcută doar pe hârtie. În acest stadiu al operațiunilor de stabilire a rezervei și a coticității disponibile donatarii nu sunt obligați la nimic, totul fiind o chestiune de calcul abstract. Liberalitățile vor fi supuse reducțiunii (amputării), adică unor efecte concrete, abia în cazul în care se constată că depășesc limitele coticității disponibile și numai la cerea celor interesați (*infra* nr. 985 și urm.).

937. Reunirea fictivă nu se confundă cu raportul donațiilor, căci în timp ce prima se realizează indiferent de persoana beneficiarilor acestora, cel de al doilea nu operează decât dacă beneficiarii sunt descendenții sau soțul supraviețuitor al defunctului.

În al doilea rând, în timp ce scopul reunirii fictive este acela de a se putea determina masa de calcul în vederea stabilirii rezervei și a coticității disponibile, scopul raportului donațiilor este de a se restabili egalitatea între moștenitorii care beneficiază de acesta.

În al treilea rând, în timp ce reunirea fictivă este de ordine publică (fiind o dispoziție legală privitoare la rezerva succesorală)^[1], raportul donațiilor poate fi înlăturat prin voința dispunătorului.

În fine, în vreme ce reunirea fictivă se face la începutul operațiunilor de stabilire a rezervei și a coticității disponibile, raportul donațiilor este o operațiune de partaj (*infra* nr. 1323 și urm.), care are loc la sfârșitul procedurilor succesoriale.

II. Generalitatea regulii

938. Reunirea fictivă este o regulă generală. În principiu, toate donațiile sunt supuse acesteia, indiferent de forma lor (autentică, dar manual, indirectă, deghizată). Nu are importanță persoana donatarului, adică dacă este sau nu erede al defunctului. Nici dacă donația este definitivă sau supusă raportului.

Obiectul donației este și el indiferent, fie că este vorba de proprietatea deplină, nuda proprietate sau de uzufruct.

Reunirea fictivă privește deopotrivă donațiile obișnuite, cât și donațiile-partaj (de ascendent) (*infra* nr. 1475 și urm.).

III. Excepții

A. Excepțiile prevăzute la art. 1091 alin. (3) NCC

939. Pentru diferite rațiuni, de la reunirea fictivă se exceptează anumite donații. Potrivit dispozițiilor art. 1091 alin. (3) NCC, este vorba despre:

- *darurile obișnuite*, care corespund cheltuielilor făcute uzual cu prilejul unor evenimente sociale sau familiale (botez, nuntă, sărbători etc.), datorită modicității lor;
- *donațiile remuneratorii, în măsura în care nu sunt excesive*^[2];

^[1] Pentru opinia potrivit căreia reunirea fictivă a donațiilor ar putea fi totuși înlăturată de dispunător prin voința sa, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 563.

^[2] Cu privire la donațiile remuneratorii, a se vedea *supra* nr. 263 și urm.

– *sumele cheltuite pentru întreținerea sau, dacă este cazul, pentru formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului*, datorită faptului că reprezintă mai mult obligații decât liberalități;

– *cheltuielile de nuntă*, se subînțelege, făcute de părinți, care și ele reprezintă mai mult obligații decât liberalități.

B. Situația specială a primelor de asigurare și a capitalului asigurărilor de viață

940. În principiu, primele plătite de asigurat și capitalul asigurărilor de viață revenind beneficiarilor desemnați de asigurat nu sunt considerate a fi donații indirecte datorită caracterului aleatoriu al acestor contracte^[1].

Prin excepție însă, dacă se dovedește că primele au fost manifest excesive în raport cu posibilitățile patrimoniului subscriptorului, valoarea acestora va fi luată în considerare ca o donație indirectă în favoarea beneficiarului asigurării^[2].

De asemenea, când factorul *alea* lipsește (de exemplu, întrucât subscriptorul este foarte în vârstă sau suferă de o boală gravă într-un stadiu final), valoarea capitalului va fi luată în considerare ca o donație indirectă în favoarea beneficiarului^[3].

În fine, capitalul unei asigurări de viață va fi tratat ca o liberalitate (donație indirectă sau legat, după caz), dacă subscriptorul și-a manifestat voința în acest sens^[4].

4.2. Proba donațiilor supuse reunirii fictive

I. Regula

941. Conform regulilor de drept comun, moștenitorii rezervatari care aleg existența unei donații care trebuie luată în considerare pentru stabilirea masei de calcul trebuie să facă proba acesteia. Dovada este facilă în cazul donațiilor făcute prin act autentic notarial, dar destul de dificilă în cazul darurilor manuale, a donațiilor deghizate sau indirecte.

În cazul celor din urmă donații dovada se poate face prin orice mijloc de probă, deoarece rezervatarii nu sunt avânzi-cauză, ci terți față de actul defunctului, rezerva fiind un drept propriu conferit de lege, iar nu unul dobândit de la defunct.

II. Prezumția de donație instituită de art. 1091 alin. (4) NCC

A. Reglementare legală

942. Articolul 1091 alin. (4) teza I NCC (care, în esență, reia dispozițiile art. 845 C. civ. 1864), prin excepție de la regulile de probațiune, prezumă că „până la dovada contrară, înstrăinarea cu titlu oneros către un descendent ori un ascendent privilegiat sau către soțul supraviețuitor este prezumată a fi donație dacă înstrăinarea s-a făcut cu rezerva uzufructului, uzului ori abitației sau în schimbul întreținerii pe viață ori a unei rente viagere”.

Așa cum am văzut, regula este că actele cu titlu oneros făcute de defunct în timpul vieții, chiar încheiate cu rudele sale în linie dreaptă, nu sunt luate în considerare la stabilirea masei de calcul pentru determinarea rezervei și a cotităților disponibile, deoarece aduc în patrimoniul

^[1] În acest sens, a se vedea S. DEVILLE, M. NICOD, v° *Résérve héréditaire – Réduction des libéralités*, Rép. civ. Dalloz, 2012, nr. 37.

^[2] Cass. 2-e civ., 10 avr. 2008, *Obs.* F. LEANDRI, R.L.D.C. nr. 50/2008, p. 53.

^[3] Cass., ch. mixte, 21 déc. 2007, *Obs.* M. GRIMALDI, RTD civ. 2008, p. 137.

^[4] Cass, 1-re civ., 8 juill. 2010, *Obs.* B. VAREILLE, Rép. Defrénois nr. 7/2011, p. 703 și urm., art. 39225-2.

lui *de cuius* un echivalent care poate fi regăsit aici la deschiderea moștenirii. Uneori însă, mai ales părinții, în ideea de a favoriza pe unii dintre copii în dauna celorlalți prin sustragerea de la masa de calcul a unor bunuri pentru a beneficia de ele peste limitele legale (rezervei), încheiau cu aceștia un act juridic oneros în aparență, dar care în realitate era gratuit (fără contraprestație din partea moștenitorului). Considerând că asemenea combinații sunt cel mai des și lesne disimulate prin contracte oneroase cu rezerva dreptului de uzufruct (care asigură înstrăinătorului folosința în continuare a bunului) sau cu sarcina unei rente viagere (a cărei plată efectivă era greu de controlat), legiuitorul, după modelul art. 918 C. civ. francez, care, la rândul său, a reluat prevederile unei legi din timpul Revoluției franceze (17 Nivôse anul II), a instituit prin art. 845 C. civ. 1864 prezumția gratuității acestor acte, cu toate consecințele care decurg de aici. Articolul 1091 alin. (4) teza I NCC, pe aceeași linie de gândire, conține o reglementare similară, care a fost extinsă la toți moștenitorii rezervatari, nerezumându-se doar la „rudele în linie dreaptă”, cum făcea art. 845 C. civ. 1864.

În esență, în cazurile menționate mai sus, legea scutește pe cei interesați de proba greu de făcut în condițiile date a simulației, prezumând că actul de înstrăinare oneros în aparență este în realitate un act cu titlu gratuit. Soluția se întemeiază pe ideea că asemenea acte conțin liberalități făcute în fraudă rezervei legale^[1].

B. Condițiile cerute pentru aplicarea prezumției

943. Pentru ca prezumția prevăzută la art. 1091 alin. (4) teza I NCC să își producă efectele trebuie să fie întrunite următoarele condiții:

a) Actul de înstrăinare trebuie să prezinte aparența unui act cu titlu oneros

944. Dacă rațiunea art. 1091 alin. (4) teza I NCC este, în primul rând, de a prezuma caracterul gratuit al unui act, este de la sine înțeles că acel act trebuie să fie în aparență oneros, căci altfel prezumția nu ar avea niciun rost.

Actele juridice care ar exprima direct caracterul lor gratuit nu intră sub incidența textului de lege mai sus evocat, chiar dacă sunt făcute cu rezerva uzufructului, uzului ori abitației sau în schimbul unei rente viagere ori întreținerii pe viață^[2].

b) Actul să fie consimțit în favoarea unuia dintre succesibili rezervatari în linie directă ai înstrăinătorului (descendent, ascendent privilegiat, soț supraviețuitor)

945. Legea suspectează numai actele încheiate cu rudele apropiate sau cu soțul supraviețuitor.

Deși în noua formulare, spre deosebire de cea a art. 845 C. civ. 1864, nu se mai vorbește de înstrăinările făcute unui „succesibil”, adică unei persoane având calitatea de moștenitor

^[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 307, nr. 628.

Pentru o încercare de „reinterpretare” a dispozițiilor art. 845 C. civ. 1864, rămasă fără ecou, a se vedea R. DINCĂ, *Notă la Trib. București*, s. civ., dec. nr. 361/A/2002, PR nr. 2/2004, p. 101 și urm.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 244, nr. 919; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 671, nr. 726.

Menționăm că în dreptul belgian, pe un text identic celui al art. 918 C. civ. francez (art. 845 C. civ. 1864) se consideră că noțiunea de „înstrăinare” se referă nu numai la actele cu titlu oneros, ci și la cel cu titlu gratuit (a se vedea P. DELNOY, *Réflexions de deux ordre sur les vicissitudes de l'article 918 du Code civil au Royaume de Belgique*, în *Écrits en hommage à G. CORNU*, PUF, Paris, 1994, p. 115 și urm.).

prezumptiv al înstrăinătorului la data încheierii actului care ar fi chemată la moștenire dacă succesiunea s-ar deschide la acel moment, cerința subzistă în continuare. Prin urmare, o vânzare făcută de un bunic în favoarea nepoatei sale cu sarcina unei rente viagere la un moment la care fiul său, tatăl nepoatei, este în viață, nu intră sub incidența textului de lege aici analizat^[1].

În schimb, este indiferent faptul că filiația dobânditorului față de înstrăinător este stabilită ulterior actului de înstrăinare, deoarece filiația operează cu efecte retroactive de la data nașterii^[2].

946. Dacă actul este încheiat atât cu un rezervatar, cât și cu soțul acestuia, dispozițiile art. 1091 alin. (4) teza I NCC se aplică doar în privința cotei-părți ce revine rezervatarului^[3].

Întrucât art. 1091 alin. (4) teza I NCC are menirea să prevină o fraudă contemporană încheierii actului, este lipsit de importanță faptul că ulterior succesibilul dobânditor renunță la moștenire sau precedează^[4].

c) Înstrăinătorul să-și fi rezervat dreptul de uzufruct, uz sau abitație ori să fi stipulat în contrapartidă o întreținere pe viață sau o rentă viageră

947. Sub incidența prezumției de gratuitate nu intră decât înstrăinările oneroase care sunt făcute fie cu rezerva dreptului de uzufruct, uz sau abitație, plata prețului fiind stipulată în capital, fie cu stipularea în contrapartidă a unei întrețineri pe viață sau a unei rente viagere, adică, așa cum se exprimă art. 918 C. civ. francez, cu „capital pierdut”^[5]. Presumția de gratuitate nu funcționează așadar în cazul vânzărilor obișnuite, fără rezerva dreptului de uzufructului, uzului sau abitației ori contra unei întrețineri pe viață sau a unei rente viagere^[6].

Dacă actul de înstrăinare stipulează că prețul va fi plătit în parte în capital și în cealaltă parte constă în plata unei rente viagere sau a unei întrețineri, doar în această din urmă parte actul va fi prezumat ca fiind o liberalitate^[7].

III. Cine poate invoca prezumția?

948. Dispozițiile art. 1091 alin. (4) teza I NCC nu pot fi invocate decât de moștenitorii rezervatari ai defunctului, textul având drept scop tocmai ocrotirea rezervei succesoriale^[8].

Prezumția nu poate fi invocată nici de colateralii defunctului, fie ei privilegiați sau ordinari^[9], nici de alți ascendenți decât cei privilegiați (care sunt rezervatari) și nici de

^[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919, cit. supra*, p. 12, nr. 76-77.

^[2] Cass. 1-re civ., 29 fév. 1994, *Note G. Champenois, Rép. Defrénois* 1994, art. 35856-97.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 245, nota 4.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 803, nr. 998.

^[5] Înstrăinarea cu „capital pierdut” vrea să spună că atunci când prețul constă într-o rentă viageră plătită periodic în schimbul unui lucru, capitalul se pierde întrucât anuitățile rentei sunt destinate a fi cheltuite de vânzător pe măsura plății lor, astfel încât la decesul acestuia în patrimoniul său nu se mai regăsește capitalul de înlocuire a lucrului vândut (D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 586; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919, cit. supra*, p. 10, nr. 58).

^[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1150/1984, CD 1984, pp. 81-82.

^[7] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 88-89, nr. 67.

^[8] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, p. 359.

^[9] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1407/1983, *Repertoriu...1980-1985*, p. 123.

donatarii care ar avea interes să o facă pentru a evita reducăiunea liberalităăilor primite de ei posterior^[1].

949. De aici s-a tras, de către unii autori, concluzia existenăei a două cotităăi disponibile: una, mai extinsă, în privinăa rezervatarilor (incluzând în masa de calcul donaăia prezumată) și alta, mai restrânsă, în privinăa terăilor beneficiari ai liberalităăilor făcute de defunct (care nu ar include în masa de calcul donaăia prezumată)^[2].

Exemplu: defunctul lasă doi copii, A și B, și un legatar universal, C un activ net de 90.000 euro, în timpul vieăii acesta vânzând lui A un bun imobil în valoare de 60.000 euro cu sarcina unei rente viagere în favoarea sa.

În considerarea tezei autorilor menăionaăi:

– în raport cu legatarul universal, dat fiind că vânzarea își păstrează caracterul de act oneros, nu se ia în considerare la stabilirea masei de calcul, aceasta fiind de 90.000 euro, din care legatarului îi revine 1/2 (45.000 euro), aceasta fiind cotitatea disponibilă calculată conform dispoziăiilor art. 1088, combinat cu dispoziăiile art. 975 NCC;

– în raport cu cei doi copii, vânzarea cu sarcina plăăii rentei viagere este prezumată ca fiind donaăie, luată ca atare în considerare la stabilirea masei de calcul, care va fi în acest caz de 150.000 euro (90.000 euro + 60.000 euro), din care 1/2 (75.000 euro) reprezintă rezerva succesorală care se împarte în mod egal între cei doi copii, iar restul de 1/2 (75.000 euro) reprezintă cotitatea disponibilă, din care 45.000 euro se cuvin legatarului universal (faăă de care acest calcul ar fi, conform tezei în discuăie, inopozabil, cuvenindu-i-se legatul ca și când donaăia prezumată de lege în favoarea lui A nu ar exista), iar restul de 30.000 euro lui A, prezumat a fi fost gratificat de defunct, pentru rest (30.000 euro) donaăia sa fiind supusă reducăiunii pentru a i se asigura fratelui său B partea cuvenită de rezervă.

O asemenea soluăie este inacceptabilă, deoarece în exemplul dat, s-ar ajunge practic la încălcarea regulilor referitoare la ordinea imputăării și reducăiunii liberalităăilor, distorsionându-se principiile aplicabile în materie^[3]. Într-adevăr, în logica tezei examinate, înstrăinarea făcută în favoarea lui A și intrând sub incidenăa art. 1091 alin. (4) teza I NCC, deși este o liberalitate între vii (donaăie) – care, ca atare, ar trebui să fie imputată asupra cotităăii disponibile înainte a legatului lui C și supusă reducăiunii numai dacă și doar în măsura în care ar depăși această limită [art. 1099 alin. (2) NCC] (*infra* nr. 980 și urm.), ceea ce nu este cazul în speăă –, ar fi imputabilă asupra cotităăii disponibile după legat și supusă reducăiunii fără niciun temei legal. În exemplul dat, soluăia corectă este ca reunirea donaăiei prezumate la masa de calcul să se facă într-adevăr doar la cererea rezervatarilor, așa cum rezultă din dispoziăiile art. 1091 alin. (4) teza I NCC, dar odată cerută, se va lua în considerare o singură masă de calcul, atât în raport cu rezervarii, cât și cu terăul gratificat de defunct, aceasta nefiind altceva decât o donaăie deghizată, care, ca orice asemenea donaăie, trebuie luată în considerare la stabilirea masei de calcul unice la care să se raporteze rezerva globală și cotitatea disponibilă a moștenirii, neexistând nicio raăiune pentru a o trata diferit. În aceste condiăii, soluăia corectă este ca, în ipoteza în care B invocă dispoziăiile art. 1091 alin. (4) teza I NCC, masa unică de calcul a moștenirii să fie de 150.000 euro (90.000 euro + 60.000 euro), rezerva să fie de 75.000 euro, din care fiecare a dintre cei

[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 307, nr. 628; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 803, nota 5.

[2] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 359; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 374, nr. 220.3.

[3] În acest sens, a se vedea și R. POPESCU, *Dreptul de moștenire. Limitele dreptului de a dispune prin acte juridice de bunurile moștenirii*, Ed. Universul Juridic, București, 2004, p. 231.

doi rezervatari (A și B) va reveni o cotă de 1/2 (37.500 euro), donația lui B de 60.000 euro să se impute asupra cotității disponibile de 75.000 euro, iar pe diferența de 15.000 euro rămasă din aceasta să se impute legatul lui C, pentru rest legatul fiind supus reducțiunii, întrucât depășește limita maximă a cotității disponibile.

IV. Rezervatarii care au fost de acord cu înstrăinarea nu pot invoca prezumția

950. Articolul 1091 alin. (4) teza a II-a NCC prevede că „prezumția operează numai în favoarea descendenților, ascendenților privilegiați și soțului supraviețuitor ai defunctului, dacă aceștia nu au consimțit la înstrăinare”. Cu alte cuvinte, rezervatarii care consimt, în orice fel, la actul de înstrăinare, înainte sau după realizarea acestuia, nu mai pot invoca prezumția de gratuitate, iar asupra acestui consimțământ nu se mai poate reveni decât dacă a fost viciat^[1].

Un asemenea consimțământ echivalează cu recunoașterea sincerității operațiunii, a caracterului oneros al acesteia și nu angajează decât pe rezervatarul care l-a dat^[2].

Dacă un singur rezervatar îndreptățit să invoce prezumția de gratuitate face acest lucru, consimțământul celorlalți rămâne lipsit de efecte, înstrăinarea urmând a fi tratată ca o liberalitate^[3].

V. Natura prezumției

951. În timp ce jurisprudența franceză, cu toate sugestiile făcute de doctrină, consideră prezumția de gratuitate ca fiind irefragabilă, nesusceptibilă de proba contrară^[4], în dreptul nostru, atât în doctrină, cât și în jurisprudență, a predominat și sub regimul Codului civil anterior concepția potrivit căreia prezumția este relativă (*juris tantum*), așadar susceptibilă de a primi proba contrară^[5], poziție corectă, întrucât inversarea sarcinii probațiunii este suficientă pentru apărarea intereselor aflate în joc, art. 1091 alin. (4) teza I NCC consacrand expres această teză, stipulând că prezumția funcționează „până la proba contrară”.

Legea nu limitează în timp momentul până la care poate fi invocată prezumția, dar credem că aceasta nu poate fi altul decât acela al stabilirii masei de calcul.

VI. Efectele art. 1091 alin. (4) teza I NCC

952. Dacă sunt întrunite condițiile cerute de lege, iau naștere două prezumții^[6]:

(i) *prezumția că înstrăinarea s-a făcut cu titlu gratuit*, prețul stipulat fiind considerat fictiv. Consecința nu este nulitatea, ci considerarea înstrăinării făcute de *de cuius* ca fiind

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 596, nota 3; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1269/1972, *Repertoriu...1969-1975*, p. 203.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 672, nr. 726; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 246, nr. 919.

^[3] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. *supra*, p. 15, nr. 93; F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. *supra*, p. 305.

^[4] J. FOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 346, nr. 511; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. *supra*, p. 14, nr. 86-87; S. DEVILLE, M. NICOD, *op. cit.*, nr. 40.

^[5] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 286; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 704; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1833/1960, CD 1960, p. 242; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1794/1973, *Repertoriu...1969-1975*, p. 203; *idem*, dec. nr. 1407/1983, *Repertoriu...1980-1985*, p. 123.

Contra, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 593.

^[6] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, pp. 673-674, nr. 726; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. *supra*, p. 14, nr. 82-90.

o donație, ceea ce face ca aceasta să fie reunită fictiv la activul net pentru stabilirea masei de calcul, a rezervei și a cotității disponibile a moștenirii, precum și, dacă este cazul, să fie supusă reducțiunii;

(ii) *prezumția că donația este definitivă (scutită de raport)*, art. 845 C. civ. 1984 stipula că liberalitatea se va imputa mai întâi asupra cotității disponibile a moștenirii, iar diferența, dacă rămânea o diferență, asupra părții de rezervă a celui astfel gratificat^[1]. Soluția se impunea, deoarece era evident că disimulând donația sub forma unui act de înstrăinare cu titlu oneros, *de cuius* dorea să îl avantajeze pe rezervatarul contractant în detrimentul celorlalți rezervatari.

Articolul 1091 alin. (4) teza I NCC nu mai reia dispozițiile mai sus menționate ale art. 845 C. civ. 1864. Cu toate acestea însă, soluția va fi aceeași, dat fiind faptul că, potrivit art. 1150 alin. (1) lit. b) NCC, donațiile deghizate sunt prezumate, până la proba contrară, a fi definitive, adică scutite de raport.

4.3. Determinarea valorii bunurilor care formează obiectul reunirii fictive

I. Regula

953. Problema care se pune este aceea a valorii la care se face reunirea fictivă a donațiilor făcute de defunct în timpul vieții, dat fiind că între momentul încheierii actului de liberalitate și momentul când se pune problema stabilirii quantumului masei de calcul valoarea bunurilor formând obiectul acestuia poate să fluctueze, fie în sensul creșterii, fie în sensul scăderii ei.

Plecând de la principiul potrivit căruia drepturile rezervatarilor se calculează în raport cu data deschiderii moștenirii, art. 1091 alin. (2) teza I NCC, inspirat de dispozițiile art. 922 alin. (2) teza I C. civ. francez (introdus prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006), statuează că pentru estimarea bunurilor donate „se ia în considerare valoarea de la data deschiderii moștenirii (...), ținându-se cont de starea lor în momentul donației, din care se scade valoarea sarcinilor asumate prin contractele de donație”, indiferent dacă moștenirea este legală sau testamentară. Estimarea se va face așadar ca și când bunul ar fi rămas în patrimoniul dispunătorului tot timpul de la data donației până la deschiderea moștenirii, fără a fi modificat fizic, ceea ce înseamnă că vor fi luate în considerare doar creșterile sau scăderile valorice obiective, nu și cele datorate intervenției donatarului^[2].

^[1] Faptul că art. 845 C. civ. 1864, ultima frază, vorbea de „imputația și raportul” donației prezumate, constituia o inadvertență, fiind unanim admis că în realitate nu era vorba de *raport* (aducerea la succesiune a donațiilor făcute fără dispensă de raport pentru păstrarea egalității între descendenți și soțul supraviețuitor, conform dispozițiilor art. 751 și urm. C. civ. 1864 și ale art. 3 din Legea nr. 319/1944), ci de *reducțiunea* donației prezumate dacă trecea peste limitele rezervei celui gratificat și ale cotității disponibile a moștenirii însumate.

^[2] *Exemplu:* dacă obiectul donației l-a format un apartament în valoare de 100.000 euro la data liberalității, iar între momentul donației și deschiderea moștenirii donatarul a făcut îmbunătățiri, valoarea apartamentului la data deschiderii moștenirii fiind datorită acestora de 300.000 euro, față de 200.000 euro cât ar fi fost dacă îmbunătățirile nu ar fi fost făcute, reunirea fictivă se va face la valoarea de 200.000 euro, iar nu la cea de 300.000 euro.

Invers, dacă același apartament valorând 100.000 euro la data donației a fost deteriorat de donatar, valorând la deschiderea moștenirii tot atât, în loc de 200.000 euro cât ar fi valorat dacă nu ar fi fost deteriorat, reunirea fictivă se va face la valoarea de 200.000 euro, iar nu la cea de 100.000 euro.

Dacă bunul pierе în întregime datorită culpei donatarului, se va lua în considerare la stabilirea masei de calcul valoarea unui bun similar celui donat la momentul deschiderii moștenirii.

954. Această regulă se aplică riguros în cazul în care obiectul donației este un bun individual determinat care se regăsește ca atare în patrimoniul donatarului la data decesului donatorului.

Când este vorba despre o donație cu sarcini, se va lua în considerare pentru calcul doar *emolumentul liberalității*, adică valoarea rămasă după scăderea valorii sarcinilor impuse de donator, cu excepția cazului în care sarcina constituie o donație indirectă în favoarea unui terț, dând loc ea însăși reunirii fictive pentru calcul^[1].

955. În situația în care donația are ca obiect părți sociale sau acțiuni la o societate comercială se va avea în vedere valoarea acestora stabilită în raport cu data deschiderii moștenirii, dar în funcție de situația patrimoniului social la momentul donației, iar nu cu situația patrimoniului social de la data deschiderii moștenirii, afară de situația în care plus-valoarea acestuia a rezultat din cauze străine activității donatarului^[2].

II. Cazul în care bunul donat a fost înstrăinat de donatar înaintea deschiderii moștenirii

956. În ipoteza în care bunul donat a fost înstrăinat de donatar înaintea deschiderii moștenirii, indiferent dacă acest lucru s-a făcut prin acte cu titlu oneros (vânzare, schimb) sau cu titlu gratuit (donație), conform dispozițiilor art. 1091 alin. (2) teza a II-a NCC, „se ține seama de valoarea lor la data înstrăinării”. Textul este inspirat de art. 922 alin. (2) C. civ. francez (în forma dată prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006), fiind întemeiat pe tehnica datoriiilor de valoare.

Soluția legislativă aleasă este binevenită căci, în lipsa prevederilor legale mai sus citate, dacă s-ar fi luat în considerare valoarea din momentul deschiderii moștenirii a bunurilor respective, așa cum se întâmpla sub regimul Codului civil de la 1864 (art. 849), consecințele ar fi putut fi catastrofale pentru donatar, mai ales când obiectul donației îl constituie acțiuni la o societate comercială^[3].

Prin „valoarea (...) la data înstrăinării” se înțelege nu neapărat prețul la care s-a făcut înstrăinarea, cât valoarea reală de circulație stabilită, eventual, printr-o expertiză de specialitate.

III. Cazul în care bunul donat este înlocuit cu un alt bun

957. Conform dispozițiilor art. 1091 alin. (2) teza a III-a NCC, inspirat de art. 922 alin. (2) teza a III-a C. civ. francez, „dacă bunurile donate au fost înlocuite cu altele, se ține cont de valoarea, la data deschiderii moștenirii, a bunurilor intrate în patrimoniu și de starea lor la momentul dobândirii”. Este vorba de o aplicație practică a principiului subrogării reale cu titlu universal.

De exemplu, dacă bunul donat a fost suma de 20.000 euro, iar cu suma respectivă donatarul a achiziționat un teren a cărui valoare la data decesului defunctului este de 40.000 euro, valoarea la care se va lua în considerare donația este de 40.000 euro.

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 679, nr. 735; S. DEVILLE, M. NICOD, op. cit., nr. 33.

[2] Cass. 1-re civ., 24 oct. 2012, *Obs.* A. PAULIN, R.L.D.C. nr. 100/2013, p. 53.

[3] În celebra afacere a acțiunilor societății La Benedictine, când, datorită faptului că valoarea acțiunilor înstrăinate de donator cu mult timp înaintea deschiderii succesiunii era la decesul lui *de cuius* cu mult mai mare decât la momentul înstrăinării lor, donatarul s-a văzut ruinat (Cass. civ., 30 iuin 1910, *apud* J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 347, nr. 513, text și nota 24).

958. Prin excepție, conform dispozițiilor art. 1091 alin. (2) teza a IV-a NCC, dacă devalorizarea bunurilor de înlocuire este inerentă în raport cu natura acestora la data dobândirii, fiind vorba de bunuri care își consumă în timp valoarea prin întrebuințare, cum este, de exemplu, cazul unui calculator sau a unui autoturism, nu se va ține seama de subrogație, astfel încât se va lua în considerare valoarea bunului donat (nu a celui care l-a înlocuit) la data deschiderii moștenirii. De exemplu, dacă obiectul donației l-a constituit un teren în valoare de 30.000 euro la data donației, iar în schimbul acestuia donatarul și-a achiziționat un autoturism de 30.000 euro și la data decesului valoarea autoturismului este de 15.000 euro, iar a terenului de 40.000 euro, valoarea la care se va lua în considerare donația va fi cea de 40.000 euro.

IV. Cazul în care bunul donat sau cel care l-a înlocuit pierde fortuit înaintea deschiderii moștenirii

959. Dacă bunul donat sau cel care l-a înlocuit pierde fortuit înaintea deschiderii moștenirii, valoarea acestuia nu se ia în considerare la stabilirea masei de calcul [art. 1091 alin. (2) teza a V-a NCC], afară de cazul în care donatarul a primit o indemnizație pentru aceasta, situație în care valoarea indemnizației va fi luată în considerare la stabilirea masei de calcul în temeiul principiului subrogației reale cu titlu universal^[1].

Textul de lege aici analizat prevede că se aplică în cazul pieririi fortuite a bunului donat „indiferent de data pieririi”. Întrebarea care s-ar putea pune ar fi dacă pierirea bunului donat după data deschiderii moștenirii ar trebui și ea luată în considerare. Răspunsul nu poate fi decât negativ, căci reunirea fictivă se face întotdeauna în raport cu situația de la data deschiderii moștenirii, riscul pieririi fortuite ulterioare acestui moment fiind suportată de donatar, nu de moștenire. Prin urmare, sintagma „indiferent de data pieririi” trebuie înțeleasă ca referindu-se la orice moment anterior deschiderii moștenirii.

Când pierirea bunului donat are loc din motive imputabile donatarului, reunirea fictivă se va face la valoarea pe care bunul ar fi avut-o la data deschiderii moștenirii dacă nu ar fi pierit.

V. Cazul în care obiectul donației îl constituie o sumă de bani

960. Conform principiului nominalismului monetar, sub regimul Codului civil de la 1864, donația al cărei obiect consta într-o sumă de bani era luată în considerare la stabilirea masei de calcul la valoarea sa nominală^[2], soluție criticată ca vetustă, care nedreptățează pe erezi și favoriza pe donatar, acceptarea indexării sumei fiind de dorit.

Această schimbare binevenită s-a realizat, art. 1091 alin. (2) teza a VI-a NCC precizând că „sume de bani sunt supuse indexării în raport cu indicele inflației, corespunzător perioadei cuprinse între data intrării lor în patrimoniul donatarului și data deschiderii moștenirii”.

VI. Cazul în care donația are ca obiect un drept viager (uzufructul, uzul, abitația, o rentă viageră sau o întreținere)

961. Evaluările prezentate mai sus au în vedere deplina proprietate. Problema care se pune este aceea a evaluării unor donații al căror obiect îl constituie drepturi viagere, cum este cazul uzufructului, uzului, abitației, al unei rente viagere sau al unei întrețineri, care depind de un element aleatoriu – durata vieții celui gratificat.

^[1] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 677, nr. 731.

^[2] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 375-376, nr. 220.5.1.

În astfel de cazuri se poate proceda la convertirea prin calcul a acestor drepturi într-un capital (sumă de bani), în funcție de vârsta și starea de sănătate a celui gratificat^[1]. Orice asemenea capitalizare nu poate fi însă decât aleatorie, un donatar tânăr putând deceda fortuit înaintea vârstei pe care statisticile o indică drept vârstă medie a deceselor sau, invers, un om mai în etate mult după această vârstă. Având în vedere acest lucru, legiuitorul conferă prin art. 1098 alin. (1) NCC posibilitatea celor ținuti la executarea liberalităților, adică rezervatarilor, „fie de a executa liberalitatea așa cum a fost stipulată, fie de a abandona proprietatea cotității disponibile în favoarea beneficiarului liberalității, fie de a solicita reducțiunea potrivit dreptului comun” (*infra* nr. 985 și urm.).

Totul este așadar mai puțin o chestiune de calcul, cât una de inspirație a rezervatarilor în drept să opteze.

VII. Normele legale referitoare la determinarea valorii donațiilor pentru calcul sunt de ordine publică, neputându-se deroga de la ele (acte asupra unor succesiuni viitoare)

962. Normele legale referitoare la determinarea valorii donațiilor pentru calcul sunt de ordine publică, neputându-se deroga de la acestea nici prin voința lui *de cuius*, nici prin înțelegeri realizate între acesta și moștenitorii săi, care ar fi acte asupra unei succesiuni nedeschise interzise de lege.

Secțiunea a 5-a. Imputarea liberalităților

963. Termenul de „imputare” provine din latinescul *imputo, are*, însemnând luare în calcul^[2].

Așa cum am văzut, când există moștenitori rezervatari acceptanți, masa de calcul se împarte, pe de o parte, în rezerva globală și, pe de altă parte, în cotitatea disponibilă a moștenirii. Stabilirea masei de calcul și a cotelor rezervei și cotității disponibile a unei moșteniri sunt operațiuni abstracte, de calcul matematic. Simpla cunoaștere a cuantumului rezervei și a cotității disponibile nu este suficientă însă pentru a ști dacă, într-un caz sau altul, liberalitățile se înscriu sau nu în limitele cotității disponibile, așadar dacă, pe de o parte, este cazul sau nu să se procedeze la reducțiunea lor, iar pe de altă parte, dacă este cazul să se procedeze la reducțiune, care dintre acestea și în ce ordine vor fi supuse acestei operațiuni, în vederea asigurării drepturilor cuvenite moștenitorilor rezervatari.

Instrumentul care asigură rezolvarea acestor probleme este acela al imputării liberalităților. Imputarea nu este nimic altceva decât o operațiune abstractă de calcul, matematică, de scădere, de deducere a valorii liberalităților din valoarea moștenirii (masei de calcul), care se va face după anumite reguli și într-o anumită ordine (*infra* nr. 965 și urm.).

Pentru aceasta, mai întâi, este necesară determinarea sectorului (rezervei sau cotității disponibile) din care se scad (deduc) liberalitățile făcute de defunct, căci dacă se face asupra rezervei (cazul donațiilor raportabile), cotitatea disponibilă rămâne deschisă altor liberalități (în măsura în care donațiile raportabile imputate asupra rezervei celui gratificat nu se impută pentru eventuala diferență asupra cotității disponibile a moștenirii), iar

[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919, cit. supra*, p. 24, nr. 150.

[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 308, nota 51.

Pentru diferitele sensuri semantice ale noțiunii în dreptul succesoral, a se vedea B. VAREILLE, *Réflexions sur l'imputation en droit des successions*, RTD civ. 2009, p. 1.

apoi, pentru liberalitățile care se impută asupra cotității disponibile, stabilirea ordinii în care aceasta se va face, căci, pe măsură ce se face această imputare (deducere), valoarea cotității disponibile se diminuează, astfel încât, dacă se ajunge la epuizarea, consumarea ei în întregime, înseamnă că liberalitățile care vin la rând nu mai au pe ce să fie imputate, moștenirea nemaiaivând resurse pentru asigurarea executării lor, acestea fiind supuse reducțiunii.

964. În cele ce urmează vom prezenta mai întâi sectorul asupra căruia se face imputarea liberalităților (§1), iar apoi a ordinii în care se face aceasta (§2).

§1. Sectorul asupra căruia se face imputarea

965. Din dispozițiile art. 1099 NCC rezultă că în privința sectorului imputării liberalităților, există liberalități care se impută pe cotitatea disponibilă (1.1), liberalități care se impută pe rezerva celui gratificat (1.2), liberalități care se impută prioritar pe cotitatea disponibilă, iar pentru diferență pe rezerva celui gratificat (1.3) și liberalități care se impută prioritar pe rezerva celui gratificat ori pe rezerva globală, iar pentru diferență pe cotitatea disponibilă (1.4).

1.1. Liberalitățile care se impută pe cotitatea disponibilă

966. În mod natural, cotitatea disponibilă a moștenirii este partea asupra căreia se impută liberalitățile făcute de defunct, fiind considerat a fi „sectorul de imputare de drept comun”^[1].

În categoria liberalităților care se impută pe cotitatea disponibilă a moștenirii se includ liberalitățile făcute altor persoane decât moștenitorii rezervatari care vin la moștenire în această calitate (I) și liberalitățile neraportabile făcute moștenitorilor rezervatari (II).

I. Liberalitățile făcute altor persoane decât moștenitorii rezervatari care vin la moștenire în această calitate

967. Potrivit dispozițiilor art. 1099 alin. (1) NCC, „dacă beneficiarul liberalității este un moștenitor nerezervatar, liberalitatea primită se impută asupra cotității disponibile”.

În categoria de „moștenitor nerezervatar” la care face referire textul de lege mai sus evocat intră nu numai moștenitorii legali ai defunctului care nu sunt rezervatari (colateralii privilegiați, ascendenții ordinari și colateralii ordinari), ci și terții străini de moștenire. Tot în această categorie intră și succesibilii rezervatari care fie renunță la moștenirea legală și care, ca atare, vin la moștenire doar în calitate de legatari, fie, având calitatea de donatari beneficiari ai unei donații nescutite de raport, pierzând prin renunțare calitatea de moștenitori legali rezervatari, păstrează astfel donația ca orice donatar terț străin de moștenire [art. 1147 alin. (1) NCC].

II. Liberalitățile neraportabile făcute moștenitorilor rezervatari

968. Articolul 1099 alin. (2) teza I NCC prevede că „dacă gratificatul este moștenitor rezervatar și liberalitatea nu este supusă raportului, ea se impută asupra cotității disponibile”.

^[1] S. DEVILLE, M. NICOD, *op. cit.*, nr. 64.

Liberalitățile nesupuse raportului sunt: donațiile scutite de raport prin voința dispunătorului ori prin natura lor (cazul donațiilor făcute părinților, care nu au obligația legală de raport); donațiilor prezumate prevăzute la art. 1091 alin. (4) NCC; și legatele, afară de cele pentru care testatorul a prevăzut că sunt imputabile asupra rezervei celui gratificat. Fiind vorba de liberalități făcute de dispunător în ideea de a-l avantaja pe beneficiar, peste limitele rezervei legale, acestea se impută asupra cotei disponibile a moștenirii.

1.2. Liberalități care se impută pe rezerva celui gratificat

969. Conform dispozițiilor art. 1099 alin. (3) teza I NCC, „dacă gratificatul este moștenitor rezervatar și liberalitatea este supusă raportului, ea se impută asupra rezervei celui gratificat”.

Prin natura lor, liberalitățile nescutite de raport, nu sunt definitive, adică făcute de dispunător în ideea de a-l gratifica pe beneficiar peste partea sa de rezervă, ci reprezintă doar un avans în contul viitoarei moșteniri, o atribuire anticipată de drepturi în contul moștenirii legale, motiv pentru care trebuie să fie adusă (raportată) la masa de bunuri ce urmează a fi împărțită între rezervarii îndreptățiți la raport (descendenții și soțul supraviețuitor), asigurându-se astfel egalitatea între aceștia la partaj (*infra* nr. 1330 și urm.). Fiind un avans în contul moștenirii legale, fără intenția de avantajare a donatarului în detrimentul celorlalți rezervatari, principiul este că donațiile raportabile, conform textului de lege mai sus evocat, se impută asupra rezervei celui gratificat, iar nu asupra cotei disponibile a moștenirii.

970. Chiar dacă raportul produce efecte doar la cererea celor între care funcționează această obligație (descendenți și soțul supraviețuitor), imputarea liberalităților prezintă interes și poate fi cerută și de donatarii și legatarii care nu pot cere raportul. Într-adevăr, dacă prin cererea de raport cei îndreptățiți pot obține partea lor (în natură sau prin echivalent) din bunurile care au format obiectul donațiilor raportabile, interes pentru a solicita aceasta nejustificând decât moștenitorii rezervatari între care funcționează obligația de raport, pentru imputarea liberalităților, conform dispozițiilor art. 1099 alin. (3) teza I NCC justifică interes și donatarii și legatarii beneficiari ai unor liberalități imputabile pe cota disponibilă, în măsura în care imputarea donațiilor raportabile pe rezerva celui gratificat ar lăsa liberă cota disponibilă, evitând astfel reducțiunea^[1].

1.3. Liberalitățile care se impută prioritar pe cota disponibilă, iar pentru diferență pe rezerva celui gratificat

971. În cazul liberalităților neraportabile făcute în favoarea moștenitorilor rezervatari, conform dispozițiilor art. 1099 alin. (2) teza I NCC, așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 968), acestea se impută mai întâi pe cota disponibilă a moștenirii. Dacă rămâne un excedent, cota disponibilă dovedindu-se insuficientă, acesta se va imputa în continuare pe rezerva celui gratificat, iar dacă și aceasta este consumată, diferența rămasă este supusă reducțiunii în favoarea celorlalți rezervatari [art. 1099 alin. (2) teza a II-a NCC] (*infra* nr. 977).

972. În ceea ce ne privește, am criticat această soluție, susținută anterior intrării în vigoare a noului Cod civil doar de doctrină, în lipsa unui text de lege care să o prevadă, întrucât, în ipoteza în care, între data deschiderii moștenirii și data partajului, bunul care formează obiectul liberalității cunoaște o fluctuație valorică (fie în sensul scăderii, fie în cel al

[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 600.

sporirii), aceasta profită, respectiv, dăunează doar celui gratificat, nu și celorlalți rezervatari, așa cum ar fi echitabil și cum se întâmplă în dreptul francez, art. 844 C. civ. francez în urma modificării făcute prin Legea nr. 71-523 din 3 iulie 1971, stipulând că, într-o asemenea ipoteză, liberalitatea se va imputa exclusiv asupra cotelor disponibile, ceea ce depășește această limită fiind supus direct reducțiunii.

Pentru a demonstra justetea unei asemenea soluții, vom lua un exemplu.

Exemplu: defunctul lasă doi copii, A și B, un activ net de 200.000 euro, în timpul vieții făcând o donație lui A, a cărei valoare la deschiderea moștenirii este de 600.000 euro, iar la data partajului de 900.000 euro. În acest caz, masa de calcul este de 800.000 euro, rezerva globală a celor doi copii este de 400.000 euro ($800.000 \text{ euro} \times 1/2$), fiecăruia revenindu-i câte 200.000 euro, iar cotelor disponibile este de 400.000 euro ($800.000 \text{ euro} \times 1/2$). Conform sistemului de imputare promovat de art. 1099 alin. (2) NCC, sporul de valoare de 300.000 euro al bunului donat profită numai lui A (donația sa de 600.000 euro se impută mai întâi asupra cotelor disponibile de 400.000 euro, pe care o consumă în întregime, iar pentru restul de 200.000 euro rămas pe rezerva de 200.000 euro a lui A), deși, ca rezervatar, B ar avea dreptul la o cotă-parte în natură din acest bun de la data deschiderii moștenirii, trebuind să profite (sau, dacă este cazul – nu și în exemplul dat –, să piardă) și el. Echilibrul s-ar obține dacă, așa cum a procedat legiuitorul francez prin art. 844 C. civ. (introdus prin Legea nr. 71-523 din 3 iulie 1971), donația s-ar imputa exclusiv asupra cotelor disponibile (în speță, de 400.000 euro), pentru restul de 200.000 euro fiind supusă direct reducțiunii (fără imputare pe rezerva lui A), astfel încât de sporul de valoare al părții rezervate a moștenirii (în speță, 100.000 euro, restul de 200.000 euro din acest spor fiind aferent cotelor disponibile) ar profita ambii rezervatari, iar nu doar donatarul^[1], așa cum, din păcate, se întâmplă în dreptul nostru din cauza opacității legiuitorului.

1.4. Liberalitățile care se impută prioritar pe rezerva celui gratificat, iar pentru diferență pe cotelor disponibile

973. Așa cum am văzut, atunci când liberalitatea este făcută în favoarea unui moștenitor rezervatar și este supusă raportului, imputarea acesteia se face mai întâi asupra rezervei celui gratificat (*supra* nr. 969), iar pentru diferență, dacă există asupra cotelor disponibile a moștenirii [art. 1099 alin. (3) teza I NCC].

974. Depășirea limitelor rezervei celui gratificat printr-o donație raportabilă are consecințe doar în cazul în care de *cuius* a făcut și una sau mai multe liberalități definitive (neraportabile), ceea ce face să existe o cotă disponibilă, asupra căreia acestea se impută.

Între comoștenitorii rezervatari ținută la obligația de raport care vin singuri la moștenire, oricare ar fi valoarea donației, raportul face ca aceștia să împartă succesiunea conform cotelor de moștenire legală^[2], problema imputării donației nepunându-se întrucât nu există parte rezervată a moștenirii și nici cotelor disponibile.

Exemplu: defunctul lasă la data decesului său o soție supraviețuitoare și un fiu, pe care l-a gratificat în timpul vieții cu o donație nescutită de raport, care la data deschiderii moștenirii are o valoare de 70.000 euro, activul net al moștenirii fiind de 10.000 euro. În

^[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 352, nr. 521; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 814, nr. 1011; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. *supra*, p. 35, nr. 239-240; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, pp. 698-699, nr. 756.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 825, nr. 1703.

această ipoteză, masa de calcul a moștenirii este egală cu 80.000 euro (10.000 + 70.000), din care 1/4 (20.000 euro) revine soției supraviețuitoare, iar fiului defunctului 3/4 (60.000 euro), acesta fiind obligat să raporteze la masa partajabilă donația primită de la tatăl său cu titlu de avans în contul drepturilor de moștenire legală, ceea ce, în speță, înseamnă să păstreze din donația primită 60.000 euro și să indemnizeze pe mama sa cu 10.000 euro pentru a-i asigura partea cuvenită din moștenire (20.000 euro).

975. Atunci când însă există nu numai moștenitori rezervatari ținută la raport, ci și gratificați cu liberalități definitive (fie că este vorba de terți străini de moștenire, fie de erezi ai defunctului, rezervatari sau nerezervatari), donația raportabilă se impută mai întâi asupra rezervei celui gratificat, iar dacă aceasta nu este suficientă, întrucât liberalitatea o depășește în valoare, diferența se impută asupra cotității disponibile a moștenirii [art. 1099 alin. (3) NCC]^[1].

Donația astfel imputată fiind în același timp și raportabilă, se va aduce în întregime la masa partajabilă, inclusiv partea care se impută asupra cotității disponibile, împărțindu-se conform cotelor de moștenire legală între rezervarii îndreptățiți la raport^[2].

În măsura în care donația raportabilă se impută asupra cotității disponibile, aceasta din urmă este consumată, astfel încât liberalitățile ulterioare trebuie să se înscrie în limitele restului de cotitate disponibilă rămasă sau, dacă disponibilul este consumat în întregime, fiind supuse reducțiilor.

Exemplu: defunctul lasă doi copii, A și B, și un legatar universal. Activul net lăsat este 100.000 euro, iar în timpul vieții l-a gratificat pe A cu o donație nescutită de raport a cărei valoare la deschiderea moștenirii este de 200.000 euro. Masa de calcul în acest caz este de 300.000 euro (100.000 + 200.000), rezerva celor doi copii de 150.000 euro (1/2 x 300.000), iar cotitatea disponibilă de 150.000 euro (1/2 x 300.000). Donația de 200.000 euro făcută lui A se raportează la masa de împărțit, imputându-se în primul rând asupra părții de rezervă cuvenită lui A de 75.000 euro (1/2 x 150.000 care reprezintă rezerva globală), iar restul de 125.000 euro asupra cotității disponibile a moștenirii (150.000 euro) din care mai rămân 25.000 euro ce vor reveni legatarului universal. Așadar, în final, ca urmare a raportului donației și a imputării, 275.000 euro din 300.000 euro vor reveni lui A și lui B, copiii defunctului, care vor primi cu titlu de moștenire legală această parte din succesiune, împărțind-o între ei în părți egale, iar restul de 25.000 euro din 300.000 euro, prelevabili din activul net, vor reveni cu titlu de moștenire testamentară legatarului universal.

976. Prin excepție de la regulile de mai sus, care sunt supletive, conform dispozițiilor art. 1099 alin. (3) teza I NCC, donatorul și donatarul pot stipula în contractul de donație ca imputarea liberalității raportabile să se facă prioritar asupra rezervei globale a moștenirii și abia în subsidiar asupra cotității disponibile, dispunătorul păstrându-și dreptul de a dispune prin liberalități ulterioare de cotitatea disponibilă rămasă intactă^[3]. Într-un asemenea

^[1] Asupra controverselor care, în lipsa unui text expres, au avut loc în dreptul francez până la consacrarea acestei soluții, ca alternativă la soluția imputării diferenței asupra rezervei globale, a se vedea H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Obs.*, Cass. civ. 3 mai 1838, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, pp. 620-624; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 825-826, nr. 1703.

Soluția era unanim acceptată în doctrina noastră sub regimul Codului civil anterior.

^[2] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 713, nr. 1722; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, pp. 364-365, F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 419.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 827, nr. 1703; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 418-419, nr. 245.

caz, numai partea care excede rezervei globale se va imputa asupra cotităţii disponibile [art. 1099 alin. (3) teza a II-a NCC]. De pildă, în exemplul de mai sus (*supra* nr. 975), dacă s-a convenit ca imputarea să se facă prioritar asupra rezervei globale, donaţia de 200.000 euro primită de A se va imputa mai întâi asupra rezervei globale de 150.000 euro, iar restul de 50.000 euro asupra cotităţii disponibile de 150.000 euro, astfel încât la dispoziţia legatarului universal vor rămâne în acest caz 100.000 euro, iar nu doar 25.000 euro, A şi B împărţind în părţi egale 200.000 euro^[1].

977. În condiţiile în care, potrivit dispoziţiilor noului Cod civil, raportul donaţiilor se face prin echivalent, iar nu în natură [art. 1151 alin. (1)], donaţia nefiind aşadar supusă rezoluţiunii, dacă donaţia raportabilă imputată mai întâi pe rezerva celui gratificat, iar apoi pe cotitatea disponibilă (ori, după caz, pe rezerva globală şi apoi pe cotitatea disponibilă) depăşeşte în valoare limita acesteia din urmă, liberalitatea va fi supusă şi reducăţiunii, aşa cum rezultă din dispoziţiile art. 1099 alin. (3) teza a III-a NCC.

Aceasta, întrucât înseamnă că donaţia încalcă rezerva, este supusă nu numai raportului (aducerea la masa de împărţit pentru restabilirea egalităţii între rezervatarii îndreptăţiţi la raport), ci şi reducăţiunii (reconstituirii rezervei în natură prin rezoluţiunea donaţiei), liberalităţile ulterioare fiind supuse şi ele reducăţiunii^[2].

Exemplu: la decesul său *de cuius* lasă doi copii, A şi B, şi un legatar universal C. În timpul vieţii, *de cuius* l-a gratificat mai întâi pe D, terţ străin de moştenire, cu o donaţie de 10.000 euro, iar apoi pe A cu o donaţie nedefinitivă (raportabilă) având ca obiect un apartament în valoare de 30.000 euro la data deschiderii moştenirii. Activul net al moştenirii este egal cu 0. În această ipoteză, masa de calcul a moştenirii va fi egală cu 40.000 euro (10.000 + 30.000), rezerva globală a moştenirii egală cu 20.000 euro, rezervele individuale ale lui A şi B fiind de câte 10.000 euro fiecare, iar cotitatea disponibilă egală cu 20.000 euro. În ceea ce priveşte imputarea liberalităţilor, mai întâi, donaţia lui D de 10.000 euro, fiind mai veche, în ordinea inversă reducăţiunii, se impută pe cotitatea disponibilă, din care nu mai rămân decât 10.000 euro. Donaţia lui A, fiind supusă raportului, se impută mai întâi pe rezerva sa individuală de 10.000 euro, iar restul de 20.000 euro pe cotitatea disponibilă. Dar cum din cotitatea disponibilă nu au mai rămas decât 10.000 euro, înseamnă că, pentru diferenţa de 10.000 euro rămasă până la 20.000 euro, donaţia lui A este supusă şi reducăţiunii (rezoluţiunii), în vederea asigurării în natură a rezervei individuale cuvenite lui B. Aşadar, în final, D va păstra în întregime donaţia primită; legatul lui C este supus reducăţiunii în întregime întrucât donaţiile făcute lui D şi A au consumat deja cotitatea disponibilă a moştenirii, donaţia lui A este păstrată de acesta în proporţie de 1/2 (15.000/30.000 euro – din care 10.000 în contul rezervei sale, iar 5.000 ca parte revenindu-i din imputarea pe cotitatea disponibilă a 10.000 euro din valoarea donaţiei raportabile primite de el), apoi, supusă raportului în favoarea lui B pentru 1/6 ($1/2 \times 1/3 \times 30.000$) din valoarea sa (5.000 euro – plată prin echivalent) şi, în fine, supusă reducăţiunii în natură (rezoluţiunii parţiale a donaţiei) sau prin echivalent [art. 1097 alin. (2) şi (5) NCC], în proporţie de 1/3 (10.000 euro) din

^[1] Pentru opinia că şi într-o asemenea ipoteză donaţia se impută „prioritar” asupra rezervei celui gratificat şi numai pentru rest asupra rezervelor însumate a celorlalţi rezervatari, susţinere care nu are niciun temei, fie acesta de text, fie de logică, a se vedea C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *op. cit.*, p. 1134. Prin sintagma „rezervă globală” utilizată de art. 1099 alin. (3) NCC nu se poate înţelege altceva decât rezerva tuturor rezervatarilor, nicidecum a tuturor minus unu.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, *cit. supra.*, p. 354, nr. 525; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 817, nr. 1013; M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra.*, p. 703, nr. 761.

valoarea apartamentului (proporția în care donația făcută lui A depășește limitele rezervei lui A și ale cotității disponibile însumate).

§2. Ordinea în care se face imputarea

978. Dacă defunctul a făcut două sau mai multe liberalități de același fel sau de naturi diferite, problema care se pune este aceea a ordinii în care acestea se impută asupra sectorului sau sectoarelor care constituie cadrul de referință, căci, prin imputare, se va releva, pentru calcul, care dintre liberalități și în ce proporție trec peste limitele legale, fiind supuse reducțiunii.

979. Ca și Codul civil anterior, noul Cod civil nu prevede în mod expres ordinea imputării liberalităților, dar din dispozițiile art. 1096, care se referă la ordinea reducțiunii liberalităților, știut fiind că aceasta este întotdeauna inversă celei a reducțiunii, se poate deduce această ordine.

2.1. Donațiile se impută înaintea legatelor, în ordine cronologică

I. Donațiile se impută înaintea legatelor

980. Din dispozițiile art. 1096 alin. (1) NCC rezultă indirect că donațiile se impută înaintea legatelor. Aceasta întrucât, pe de o parte, donațiile fiind în principiu irevocabile (*supra* nr. 520 și urm.), o liberalitate ulterioară (legat) nu trebuie să poată permite o revenire asupra uneia anterioare (donație), iar pe de altă parte, prin natura lor, donațiile (acte între vii) produc efecte înaintea legatelor (acte *mortis causa*), având prioritate asupra acestora.

II. Donațiile se impută în ordine cronologică

981. Dacă, potrivit dispozițiilor art. 1096 alin. (3) NCC, donațiile sunt supuse reducțiunii „succesiv, în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai nouă”, indirect, *per a contrario*, înseamnă că acestea sunt supuse imputării în ordine cronologică, începând cu cea mai veche.

III. Donațiile concomitente se impută deodată – regula

982. Potrivit art. 1096 alin. (4) NCC, „donațiile concomitente se reduc toate deodată și proporțional”, ceea ce înseamnă că și imputarea trebuie făcută de aceeași manieră.

IV. Unele dintre donațiile concomitente se impută prioritar, în ordinea stabilită de de cuius – excepția

983. Din dispozițiile art. 1096 alin. (4) partea finală NCC rezultă că „donațiile concomitente se reduc toate deodată și proporțional, *afară dacă donatorul a dispus că anumite donații vor avea preferință, caz în care vor fi reduse mai întâi celelalte donații* (s.n., D.C.)”. Interpretând *per a contrario* acest text de lege, rezultă că, prin excepție de la regula potrivit căreia donațiile concomitente se reduc deodată și proporțional, atunci când donatorul, liber să o facă, a instituit o anumită ordine de preferință între acestea, donațiile care sunt preferate se impută înaintea celorlalte, în ordinea de preferință a dispunătorului.

2.2. Legatele se impută după donații și toate deodată

984. Din dispozițiile art. 1096 alin. (1)-(2) NCC rezultă indirect că legatele se impută după donații, toate deodată, afară de cazul în care testatorul a dispus prin testament o anumită ordine de preferință, caz în care imputarea se va face conform acestor preferințe ale lui *de cuius*.

Secțiunea a 6-a. Reducțiunea liberalităților excesive

985. Așa cum am văzut, rezerva succesorală se impune dispunătorului prin norme de ordine publică. Dacă este încălcată de *de cuius* prin liberalitățile între vii sau *mortis causa* pe care le face, acestea sunt supuse reducățiunii. Articolul 1092 NCC prevede că, „după deschiderea moștenirii, liberalitățile care încălcă rezerva succesorală sunt supuse reducățiunii, la cerere”.

Reducațiunea este impusă de lege doar dispunătorului (mai exact, celor gratificați de dispunător), nu și rezervatarilor, care sunt liberi să o ceară sau nu^[1].

986. Rezerva poate fi încălcată nu numai prin liberalități excesive, ci și prin clauze testamentare care impun anumite sarcini care se extind și asupra părții rezervate a moștenirii (uzufruct în favoarea unui terț, clauză de inalienabilitate etc.), care trebuie să revină rezervatarilor în deplină proprietate, fără niciun fel de restricții. Reducațiunea protejează rezerva doar împotriva liberalităților excesive, celelalte încălcări putând fi remediate pe calea unei *acțiuni de limitare a sarcinilor* la bunurile făcând parte din cotitatea disponibilă a moștenirii^[2].

987. Spre deosebire de dispozițiile art. 1091 NCC care reglementează reconstituirea contabilă (fictivă) a patrimoniului dispunătorului dacă acesta nu ar fi făcut liberalități, în vederea stabilirii masei de calcul a moștenirii, reducățiunea este destinată să reconstituie efectiv rezerva succesorală, prin desființarea totală sau parțială a liberalităților excesive.

988. Atât raportul succesoral, cât și reducățiunea sunt instrumente prin care cei gratificați de defunct restituie în anumite condiții ceea ce au primit de la acesta, în vederea constituirii masei partajabile, incluzând și activul net lăsat de *de cuius* la data decesului, dar ele nu se confundă, căci în timp ce raportul este destinat să asigure egalitatea la partaj a descendenților și soțului supraviețuitor al defunctului, dacă dispunătorul nu a prevăzut altfel, prin readucerea prin echivalent a bunului donat la masa partajabilă, reducățiunea este destinată să reconstituie rezerva succesorală globală încălcată de *de cuius* prin liberalități definitive, prin amputarea acestora, regimul lor juridic fiind ca atare diferit^[3].

989. Reducațiunea nu se confundă cu nulitatea, căci ea nu are nimic de a face cu validitatea liberalităților, sancționând exclusiv depășirea limitelor cotității disponibile, chiar dacă este vorba de donații degheizate în fraudă drepturilor rezervatarilor^[4].

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 663, nr. 716.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 827, nota 3.

Pentru o aplicație punctuală a principiului, a se vedea dispozițiile art. 998 NCC aplicabile în materie de substituție fideicomisară.

[3] J.-L. ALLIOT, *De la confusion des rapports des libéralités*, Recueil Dalloz nr. 27/1998, pp. 265-266.

[4] Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 187/1970, Notă V. PĂTULEA, RRD nr. 7/1971, pp. 109-112; V. NEGRU, *Examen teoretic al practicii judiciare privind acțiunea în reducățiune*, RRD nr. 4/1984, pp. 37-38.

Până la momentul deschiderii moștenirii, rezervarii nu au niciun drept asupra succesiunii, ci doar o simplă expectativă, neputând lua în consecință niciun fel de măsură pentru conservarea drepturilor lor eventuale^[1].

990. Pentru conturarea instituției reducăiunii se cer analizate următoarele probleme: cine poate invoca reducăiunea? (§1); căile, modalitățile și efectele reducăiunii (§2); ordinea reducăiunii (§3); și reducăiunea liberalităăilor de uzufruct, rentă viageră sau nudă proprietate (§4).

§1. Cine poate invoca reducăiunea?

1.1. Rezervarii

991. Reducaăiunea nu operează de drept, ea trebuie cerută de către rezervarii în interesul cărora a fost reglementată rezerva. Mai exact, conform dispoziăiilor art. 1093 NCC, reducăiunea poate fi cerută „numai de către moștenitorii rezervari, de succesorii lor, precum și de către creditorii chirografari ai moștenitorilor rezervari”, pe cale oblică.

Dintre rezervari, dreptul de a invoca reducăiunea îl au doar cei care au acceptat succesiunea și pot moșteni, renunătorii și nedemni pierzând dreptul la rezervă (având însă dreptul de a păstra liberalităăile primite de la defunct în limitele cotitaăii disponibile).

1.2. Alte persoane

I. Avânzii-cauză ai rezervarilor

992. Succesorii în drepturi universali sau cu titlu universal (moștenitorii legali, legatarii) ai rezervarilor decedaăi înainte exercitării dreptului de reducăiune, dobândesc pe cale succesorală acest drept cu conăinut patrimonial de la autorul lor, fiind în măsură să o invoce în condiăiile în care aceasta putea fi invocată de cel pe care îl moștenesc.

Reducaăiunea poate fi invocată nu numai de avânzii-cauză universali sau cu titlu universal, așa cum rezultă din dispoziăiile exprese ale art. 1093 NCC, ci, în mod excepăional, chiar și în lipsa unei prevederi legale exprese în acest sens, și de cei particulari, cum este cazul cesionarilor de drepturi successorale, atunci când succesiunea cesionată conăine un asemenea drept^[2].

II. Creditorii personali ai rezervarilor neglijenăi

993. Creditorii personali ai rezervarilor neglijenăi pot invoca reducăiunea pe cale oblică, în condiăiile dreptului comun (art. 1560 NCC).

III. Situaăia donatarilor și legatarilor defunctului

994. În principiu, donatarii și legatarii gratificaăi de defunct nu pot invoca reducăiunea, ei fiind beneficiarii liberalităăilor făcute de *de cuius*, cei contra cărora această se îndreaptă.

Donatarii se pot însă opune pe cale de apărare (excepăie) reducăiunii care li se cere de către rezervari, invocând *nerespectarea ordinii legale a reducăiunii* întrucât nu s-a

[1] M.B. CANTĂCUZINO, *op. cit.*, pp. 283-284, nr. 431.

[2] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930*, 1994, p. 12, nr. 52.

cerut reducăiunea prealabilă a unei donaăii posterioare^[1], iar legatarii universali sau cu titlu universal, care au suportat deja reducăiunea și li s-a făcut predarea legatului, pot opune *reducăiunea proporăională a legatelor particulare* față de legatarii particulari care le-ar solicita, la rândul lor, predarea legatelor^[2].

IV. Situaăia creditorilor defunctului

995. Și în cazul creditorilor defunctului principiul este că nu pot invoca reducăiunea, deoarece în privinăa lor, ca și a dispunătorului însuși, întrucât, cel puțin în privinăa bunurilor donate de *de cuius*, acestea sunt ieșite din patrimoniul pe care defunctul îl lasă la data deschiderii moștenirii, iar restituirea pe care o implică reducăiunea se face doar în favoarea rezervatarilor care solicită acest lucru și doar pentru complinirea rezervei succesoriale.

996. În privinăa plăăii legatelor, întrucât nu se pot executa înainte plăăii creanăelor successorale conform principiului potrivit căruia nimeni nu poate face liberalităăi înainte de a-și achita datoriile (*nemo liberalis nisi liberatus*), creditorii succesiunii au dreptul să se opună executării lor atât timp cât nu sunt plăăiți. Aici nu este însă vorba de reducăiune, ci de un principiu care guvernează ordinea plăăii datoriilor și sarcinilor succesiunii^[3].

Dacă totuși s-ar ajunge ca un legatar să fie plăăit în detrimentul unui creditor, creditorul va avea dreptul să ceară restituirea plăăii, acăiune care este însă diferită de cea în reducăiune, întrucât este întemeiată pe drepturile personale ale creditorului, iar nu pe reglementările referitoare la rezervă^[4]. Aceasta, în pofida formulării derutante a art. 1067 alin. (2) NCC care stipulează că „dacă legatele particulare depășesc activul net al moștenirii, ele vor fi reduse (s.n., D.C.) în măsura depășirii, la cererea creditorilor moștenirii sau a celui care este obligat să le execute (s.n., D.C.)”.

Textul de lege evocat nu are, în realitate, nimic de a face cu acăiunea în reducăiune, care, potrivit dispoziăiilor exprese și neechivoce ale art. 1093 NCC, aparăine strict numai și numai rezervatarilor, succesorilor lor și creditorilor chirografari ai moștenitorilor, ci ține de normele (priorităăile de plată) aplicabile plăăii pasivului moștenirii, nicidecum de cele privitoare la reântregirea rezervei încălcate prin liberalităăi care exced limitele cotităăii disponibile.

Principul enunăat la art. 1067 alin. (1) NCC, inspirat de dispoziăiile art. 564 alin. (1) C. civ. elveăian, este că „creditorii moștenirii au dreptul să fie plăăiți cu prioritate față de legatarii”. Având în vedere acest principiu, în ipoteza prevăăzută la art. 1067 alin. (2) NCC, creditorii moștenirii neplăăiți nu au decăt să urmărească direct plata creanăelor lor contra legatarilor particulari, fără nicio „reducăiune”, și chiar și aceasta doar în cazul în care s-a făcut predarea acelor legate, căci dacă predarea nu s-a făcut, cel ăinut la predare nu ar avea decăt să se opună la aceasta întrucât „creditorii moștenirii au dreptul să fie plăăiți cu prioritate față de legatarii” [art. 1067 alin. (1) NCC]; prin urmare, faptul că legatele particulare „depășesc activul net al moștenirii”, nu justifică în niciun fel așa-zisa „reducăiune”. Într-o logică juridică impecabilă, art. 565 alin. (1) C. civ. elveăian prevede că „moștenitorii care, după predarea legatelor, plăătesc datorii ereditare necunoscute lor înainte au dreptul de a exercita o repetiăiune proporăională contra legatarilor, în măsura în care ar fi putut reclama

^[1] S. DEVILLE, M. NICOD, *op. cit.*, nr. 95.

^[2] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 361, nota 13; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 754, nr. 824.

^[3] În sensul că totuși ar fi vorba de reducăiune, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 610.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 123, nr. 101.

reducțiunea legatelor (s.n., D.C.)^[1]. Așadar, în acest sistem de drept, doar moștenitorii care au plătit legatele, fie ei legali sau testamentari, sunt cei care pot cere repetițiunea („reducțiunea” în limbajul inadecvat al noul Cod civil), nicidecum „orice persoană interesată”.

În dreptul nostru, dispozițiile art. 1067 sunt luate *à la lettre*, fără a li se fi cercetat sursele de inspirație, fundamentul sau rațiunea^[2].

Mai degrabă, în cazul examinat, ar putea fi luat în calcul și principiul restituirii plății nedatorate (art. 1341 NCC), cel care a plătit legatul făcând o plată pentru altul (pentru legatarul ținut la plata creanțelor creditorilor lui *de cuius*), având astfel dreptul de a fi despăgubit de cel astfel „îmbogățit” în detrimentul său.

În fine, regimul juridic al așa-zisei acțiuni „în reducțiune” este cel de drept comun [în special, termenul de prescripție nu curge de la data deschiderii moștenirii – art. 1095 alin. (1) NCC, ci de la data plății legatului], ceea ce scoate în evidență natura sa juridică diferită de aceea a acțiunii în reducțiune propriu-zise.

În esență așadar, este vorba de o „preluare” necugetată, nu de o revoluționare bine gândită a materiei reducțiunii, în discuție fiind un drept de preferință legală la plată, nu de o reducțiune propriu-zisă, dovadă fiind și faptul că ea poate fi solicitată și de legatarii universali sau cu titlu universal care au făcut plata legatelor particulare.

§2. Căile, modalitățile și efectele reducțiunii

997. Reducțiunea poate fi realizată pe cale convențională (2.1) pe cale de excepție (2.2) și pe cale de acțiune (2.3).

2.1. Reducțiunea convențională

998. Reducțiunea pe cale convențională se realizează în cazul în care rezervarii, pe de o parte, și donatorii și legatarii gratificați de defunct, pe de altă parte, ajung la un acord pentru restrângerea liberalităților excesive care încalcă rezerva succesorală.

Articolul 1094 alin. (1) NCC prevede în mod expres că „reducțiunea liberalităților excesive se poate realiza prin buna învoială a celor interesați”.

Articolul 113 alin. (3) din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială (repubblicată) prevede și el că „notarul public, având acordul tuturor moștenitorilor, va putea proceda la reducerea liberalităților, până la limitele prevăzute de lege”.

Un atare acord are valoarea și efectele unui contract, care nu poate fi revocat decât prin acordul părților (*mutuus dissensus*).

Ca orice convenție însă, acordul menționat poate fi anulat sau declarat nul dacă există motive de nulitate relativă sau absolută (eroare esențială, dol, violență, cauză ilicită sau imorală etc.)^[3].

^[1] Distanța de logică între textul de lege citat și dispozițiile art. 1067 alin. (3) NCC este enormă, acesta prevăzând că „în cazul în care, fără a se cunoaște anumite datorii sau sarcini ale moștenirii, a fost executat un legat, *moștenitorul legal sau testamentar, creditorii sau orice persoană interesată* poate solicita restituirea de la legatarul plătit, *în măsura în care legatul urmează a fi redus* (s.n., D.C.)”; or, niciun legat nu poate fi redus la cererea altor persoane decât cele enumerate limitativ la art. 1093 NCC, bulversarea terminologiei și a principiilor aplicabile în materie fiind evidente.

^[2] A se vedea, de exemplu C. MACOVEI, C.M. DOBRILĂ, *Comentariu* sub art. 1067, în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole, cit. supra*, p. 1099, nr. 2.

^[3] Trib. Jud. Suceava, dec. civ. 828/1971, RRD nr. 6/1972, p. 166.

2.2. Reducțiunea pe cale de excepție

999. Liberalități *mortis causa*, legatele prin natura lor nu produc efecte decât de la data deschiderii moștenirii.

Dacă legatarii gratificați solicită după deschiderea moștenirii rezervatarilor aflați în posesia bunurilor succesoriale predarea sau executarea legatelor, iar acestea încalcă rezerva globală, rezervarii sunt în drept să invoce pe cale de excepție – care este un mijloc de apărare, ei fiind părâți în acțiunea legatarilor – reducțiunea, refuzând predarea în tot sau în parte, după cum legatul încalcă rezerva cu întregul său obiect sau numai în parte [art. 1095 alin. (2) NCC]^[1]. Reducțiunea este în acest caz o „limitare adusă efectului translativ de proprietate al testamentului”^[2] care operează „aproape în mod automat” de îndată ce este invocată^[3].

Reducțiunea pe cale de excepție presupune cu necesitate ca rezervarii să aibă posesia bunurilor succesoriale, căci, atunci când legatarii sunt cei care ajung pe o cale sau alta în posesie, reducțiunea nu se mai poate realiza decât pe cale convențională sau pe cale de acțiune.

Spre deosebire de acțiunea în reducțiune, excepția de reducțiune este imprescriptibilă extintiv, art. 1095 alin. (3) NCC prevăzând aceasta în mod expres^[4].

Reducțiunea pe cale de excepție nu poate fi invocată direct în apel (recurs), ci doar în fața primei instanțe, fiind o apărare de fond care nu operează de drept.

2.3. Reducțiunea pe cale de acțiune

1000. Acțiunea judiciară pentru reducțiunea liberalităților excesive presupune un litigiu, un conflict de interese între donatarii sau legatarii gratificați și rezervarii care vor să li se reconstituie rezerva încălcată prin liberalitățile făcute de defunct, iar părțile neajungând la o înțelegere, rezervarii se adresează justiției. Cazul tipic este cel al donatarilor, care sunt gratificați în timpul vieții dispunătorului, dobândind proprietatea și posesia bunurilor care formează obiectul unor donații care la data deschiderii moștenirii se dovedesc a fi fost făcute cu depășirea limitelor rezervei succesoriale.

1001. Conturarea acestei acțiuni presupune analizarea caracterelor și regimului juridic (A) și a efectelor sale (B).

A. Caractere și regim juridic

a) Este un drept propriu al rezervatarilor

1002. Acțiunea în reducțiune decurge pentru rezervari dintr-un drept propriu – dreptul la rezervă – și nu dintr-un drept transmis lor pe cale succesorală, ceea ce face ca titularului acesteia să nu-i poată fi opuse excepțiile care i-ar fi putut fi opuse defunctului: de exemplu, copii defunctului pot ataca o vânzare a defunctului care ascunde o donație, fără ca dobânditorul să le poată opune excepția de garanție pentru evicțiune^[5].

^[1] M. ELIESCU, *Moștenirea...*, cit. supra, pp. 370-371; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 700/1972, *Repertoriu...* 1969-1975, pp. 206-207.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 360, nr. 532.

^[3] PH. MALAURIE, op. cit., p. 314, nr. 649.

^[4] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930*, cit. supra, p. 10, nr. 40.

^[5] *Idem*, p. 13, nr. 65.

b) Este o acțiune personală supusă prescripției extinctive

1003. Este vorba de o acțiune personală, iar nu reală^[1]. Ca atare, este supusă prescripției extinctive în termenul general de trei ani, care, în principiu începe să curgă de la data deschiderii moștenirii [art. 1095 alin. (1) NCC].

În cazul liberalităților a căror existență nu este cunoscută de rezervatari din motive care nu le sunt imputabile, termenul de prescripție curge de la data când au cunoscut sau trebuiau să cunoască existența acestora și caracterul lor excesiv [art. 1095 alin. (2) NCC]^[2].

În practica noastră judiciară anterioară intrării în vigoare a noului Cod civil s-a considerat că posesia (stăpânirea materială a) bunurilor supuse reducțiunii de către rezervatari face ca prescripția să nu curgă pe tot timpul acesteia, acțiunea fiind în acest caz considerată ca lipsită de interes^[3]. Articolul 1095 alin. (1) NCC a preluat această concepție, stipulând că termenul de prescripție de 3 ani, prin excepție de la regulă, va curge nu de la deschiderea moștenirii, ci „de la data la care moștenitorii au pierdut posesia bunurilor care formează obiectul liberalităților”. Or, între reducțiune și „posesia bunurilor”^[4], în oricare din formele sale, cu o singură excepție^[5], nu există nicio legătură care să justifice o asemenea consecință. Într-adevăr, în cazul donațiilor, proprietatea se transferă la donatar în timpul vieții donatorului, astfel încât numai cu totul întâmplător rezervarii pot să se afle în posesia lor [detenție materială sau posesie în sensul dispozițiilor art. 916 alin. (1) NCC]^[6], iar în cazul legatelor, care nu conferă legatarilor exercițiul drepturilor aferente decât în urma trimiterii în posesie, care atunci când există rezervatari, se va face chiar de către aceștia, reducțiunea nu se va face niciodată pe cale de acțiune, ci pe cale de excepție, în cadrul procedurii de predare a legatelor (*infra* nr. 1202 și urm.).

c) Acțiunea este divizibilă

1004. Din caracterul personal decurge și caracterul divizibil al acțiunii în reducțiune. Rezervarii pot acționa în comun solicitând reîntregirea rezervei globale, dar dacă dintr-un motiv sau altul acțiunea nu este introdusă decât de unul (unii) dintre

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, pp. 603-604; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 386, nr. 226.2.

^[2] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 33/1967, CD 1967, p. 129; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1884/1974, *Repertoriu...1969-1975*, p. 206; *idem*, dec. nr. 1665/1976, *Repertoriu...1975-1980*, p. 134; *idem*, dec. nr. 743/1985, *cit. supra*; *idem*, dec. nr. 2338/1985, CD 1985, pp. 92-93; *idem*, dec. nr. 732/1986, CD 1986, pp. 86-88.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 700/1972, *cit. supra*; C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 241/1999, *Curtea de Apel București. Culegere 1999*, pp. 167-169.

^[4] Se pune problema despre ce posesie este vorba – despre *stăpânirea materială (detenție)*, cum considera practica judiciară anterioară noului Cod civil (nota anterioară), despre *posesia* la care face referire art. 916 alin. (1) NCC („exercitarea în fapt a prerogativelor dreptului de proprietate asupra unui bun de către o persoană care îl stăpânește și se comportă ca un proprietar”) sau despre *posesia sezinară* la care face referire art. 1125 NCC (*infra* nr. 1168 și urm.)?

^[5] Cea menționată la nota următoare.

^[6] Dacă rezervarii sunt detentori precari, ei „posedă” pentru altul, fapt care nu are legătură cu prescripția dreptului la acțiune prin care, în urma acțiunii lor, să li se recunoască proprietatea asupra bunurilor supuse reducțiunii, iar dacă sunt posesori în sensul dispozițiilor art. 916 alin. (1) NCC, afară de cazul imobilelor înscrise în cartea funciară, beneficiază de o prezumție de proprietate până la proba contrară [art. 919 alin. (3) NCC], aceasta fiind singura ipoteză în care s-ar justifica soluția potrivit căreia termenul de prescripție al acțiunii în reducțiune nu ar curge împotriva rezervatarilor.

rezervatari, reducăiunea nu va opera decăt pentru partea de rezervă a reclamantului, iar nu pentru rezerva globală^[1].

d) Rezervatarii pot renunța la reducăiune

1005. Acăiunea în reducăiune fiind personală, rezervatarii pot renunța la această^[2]. Renunțarea nu poate fi făcută înainte deschiderii moștenirii, căci ar reprezenta un act asupra unei succesiuni nedeschise interzis de lege, ci doar după decesul lui *de cuius*. Renunțarea la reducăiune, spre deosebire de renunțarea la succesiune (cu care nu se confundă), poate fi făcută, fără a fi necesară îndeplinirea vreunor condiții de formă, atât expres, cât și tacit^[3]. Ea poate rezulta atât dintr-un acord între rezervatar și gratificat, dintr-o manifestare expresă unilaterală de voință a rezervatarului^[4] ori tacit (implicit) fie prin neintroducerea acăiunii în reducăiune în interiorul termenului de prescripție prevăzut de lege.

Simplul fapt al predării legatelor de către rezervatari nu valorează însă renunțarea la dreptul de a cere reducăiunea, deoarece este o situație înconjurată de echivoc^[5].

Odată făcută în mod valabil renunțarea, nu se mai poate reveni asupra acesteia.

1006. Renunțarea poate fi atacată de creditorii rezervatarului renunțător pe calea acăiunii revocatorii (pauliană) (art. 1562 NCC), acăiune a cărei admitere este condiționată de dovada că s-a făcut în fraudă drepturilor lor^[6].

1007. De asemenea, renunțarea la acăiunea în reducăiune făcută de un rezervatar în fraudă drepturilor propriilor săi moștenitori rezervatari (în ideea de a se priva de un drept pentru a nu fi moștenit de rezervatarii săi) poate fi atacată de aceștia (după decesul renunțătorului) fie pe calea acăiunii în reducăiune, demonstrând că este vorba de o donație indirectă făcută de autorul lor în favoarea beneficiarului renunțării^[7], fie pe calea acăiunii în inopozabilitate față de ei a renunțării la reducăiune făcută de autorul lor, în temeiul principiului *fraus omnia corrumpit*, asigurându-și posibilitatea exercitării reducăiunii (pe care au dobândit-o astfel pe cale succesorală) față de cel gratificat de autorul autorului lor^[8].

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 780/1973, CD 1973, p. 202; *idem*, dec. nr. 743/1985, *Repertoriu...1980-1985*, p. 123.

[2] J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 362, nr. 534.

[3] M. DONNIER, J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930, cit. supra, pp. 8-9, nr. 27.

[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 755, nr. 825.

[5] S. DEVILLE, M. NICOD, op. cit., p. 18, nr. 108.

[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 828, nota 3.

[7] Ph. MALAURIE, op. cit., p. 349, nr. 651.

[8] Cass. 1-re civ., 4 fév. 1992, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 2/1992, p. 432. În speță, printr-o înțelegere frauduloasă, bunica unor copii născuți din prima căsătorie a fiului ei a înstrăinat unei femei, cu obligația de a fi întreținută, nuda proprietate a unor imobile, în ajunul căsătoriei acesteia cu fiul ei, iar fiului său i-a donat în aceeași zi uzufructul acelorasi imobile, operațiunile fiind făcute cu intenția de a-i lipsi pe nepoții săi, copiii din prima căsătorie a fiului ei, de posibilitatea de a regăsi la decesul tatălui lor imobilele respective în patrimoniul acestuia, tatăl neexercitând în timpul vieții, după decesul mamei sale, acăiunea în reducăiune a acestei liberalități deghizate. Acăiunea copiilor în reducăiunea liberalității deghizate făcute de bunica lor celei de a doua soții a tatălui lor, reducăiune aparținând tatălui lor, dar pe care acesta, între timp decedat, nu a exercitat-o în intenția frauduloasă de a-i lipsi de posibilitatea de a moșteni de la el acele imobile, a fost admisă pe temeiul principiului *fraus omnia corrumpit*, renunțarea la reducăiune fiind considerată frauduloasă.

B. Efectele acțiunii în reducere

1008. Admiterea acțiunii în reducere are ca efect desființarea în tot sau în parte a liberalităților care încalcă rezerva succesorală.

În dreptul nostru, pornind de la principiul potrivit căruia rezerva trebuie asigurată moștenitorilor în natură^[1], regula este aceea a reducerii în natură, adică prin reintegrarea obiectului legatelor sau donațiilor în rezerva succesorală (a) și doar excepția cea a reducerii prin echivalent, prin compensarea valorică a obiectului liberalității reduse, rezerva reconstituindu-se prin plata unei sume de bani (b).

a) Reducerea în natură

1009. Fiind o parte a moștenirii (*pars hereditatis*) (*supra* nr. 897), rezerva trebuie asigurată în natură [art. 1097 alin. (2) NCC]. Ca mijloc de asigurare a rezervei, reducerea se face diferit, după cum liberalitatea este un legat (1°) sau o donație (2°).

1°. Reducerea legatelor

1010. Datorită faptului că legatele sunt liberalități *mortis causa*^[2], care produc efecte doar de la data deschiderii moștenirii, moment la care se raportează și calcularea și asigurarea rezervei, reducerea în natură se realizează de cele mai multe ori prin neexecutarea cererii legatarilor în acest sens opunându-li-se excepția de reducere (*supra* nr. 998).

În cazul reducerii în natură pe cale de excepție se pot întâlni următoarele situații^[3]:

- *testamentul conține doar un legat universal*, caz în care, dacă donațiile făcute de defunct imputate pe cotitatea disponibilă au epuizat-o deja, legatul nu va produce niciun efect, iar dacă o parte a cotității disponibile a rămas încă liberă (nefiind epuizată în întregime de donații), executarea legatului se va face în această proporție, patrimoniul succesoral fiind plasat în stare de indiviziune între rezervatari și legatar;

- *testamentul nu conține decât legate particulare*, caz în care fiecare dintre acestea se va reduce în mod proporțional (*infra* nr. 1025);

- *testamentul conține un legat universal și legate particulare*, caz în care mai întâi se va proceda la predarea legatului către legatarul universal, redus în limitele cotității disponibile (sau amputat de donațiile care consumă o parte din cotitatea disponibilă), după care legatarul universal va face predarea legatelor particulare reduse toate proporțional cu reducerea pe care el însuși a suferit-o, transferând la rândul lui, pe cale de excepție, efectele reducerii la legatarii particulari (*infra* nr. 1025).

1011. Dacă totuși, prin excepție, legatarii ajung în posesia bunurilor care formează obiectul legatelor, afară de cazul unei înțelegeri între cei ținuți la plata legatelor și legatari, reducerea în natură se va realiza pe calea acțiunii în reducere, legatele fiind desființate în limitele depășirii cotității disponibile, iar bunurile respective incluse în natură în rezerva succesorală.

^[1] CSJ, s. civ., dec. nr. 1314/1994, Dreptul nr. 7/1995, p. 87.

^[2] Instituirile contractuale au același regim juridic ca și legatele din punct de vedere al reducerii, astfel încât pentru fluența expunerii ne referim doar la legate, soluțiile fiind însă identice și în cazul instituirilor contractuale.

^[3] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 360, nr. 532; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 840, nr. 1044.

1012. Potrivit dispozițiilor art. 1097 alin. (6) NCC, „în cazul întregirii rezervei în natură, gratificatul păstrează fructele părții din bun care depășește cotitatea disponibilă percepute până la data la care cei îndreptățiți au cerut reducțiunea”. Soluția se justifică prin faptul că, până la momentul când se cere reducțiunea, cel gratificat este de bun-credință, astfel încât, conform dispozițiilor art. 1645 alin. (1) teza I NCC, păstrează fructele.

2°. Reducțiunea donațiilor

1013. Spre deosebire de legate, donațiile produc efecte de la data actului de liberalitate, încă din timpul vieții dispunătorului. Dacă însă la data deschiderii succesiunii, aplicând regulile de stabilire a masei de calcul, ale imputării liberalităților și cele ale ordinii reducțiunii liberalităților excesive (*infra* nr. 1022 și urm.), se constată că o donație încalcă limitele rezervei, ca urmare a admiterii acțiunii în reducțiune (*supra* nr. 999 și urm.), aceasta va fi desființată [art. 1097 alin. (1) NCC].

1014. Când donația depășește cu întreaga sa valoare rezerva, ea va fi desființată în întregime, iar când depășirea este doar parțială, desființarea va fi și ea parțială, creându-se astfel o stare de indiviziune asupra obiectului donației între donatar și rezervatarii care au cerut și obținut reducțiunea^[1].

1015. Dacă bunul donat pierde fortuit înaintea deschiderii moștenirii, reducțiunea nu mai poate funcționa, căci bunul ar fi pierit și la donator, nemaiputând fi regăsit în patrimoniul său la data decesului^[2], ea nefiind, de altfel, supusă nici reunirii fictive la activul net pentru determinarea masei de calcul a moștenirii [art. 1091 alin. (2) teza a V-a NCC] (*supra* 959).

1016. Efectele desființării, atunci când este cazul, retroactivează doar până la data deschiderii moștenirii, iar nu până la data donației, de la acest moment bunul sau cota-parte din bun (în cazul reducțiunii parțiale) devenind proprietatea rezervatarului/rezervatarilor reclamanți. Ca urmare, donatarul este obligat la restituirea fructelor și veniturilor bunului donat de la data cererii de reducțiune [art. 1097 alin. (6) NCC], de la acest moment încetând posesia de bună-credință a donatarului (*supra* nr. 1012), iar dacă bunul donat a fost înstrăinat de donatar ori acesta a constituit asupra lui drepturi reale înaintea deschiderii moștenirii, înstrăinarea sau constituirea rămânând valabile, reducțiunea se va face prin echivalent [art. 1097 alin. (3) NCC] (*infra* nr. 1018). În schimb, înstrăinarea sau grevarea bunului susceptibil de reducțiune după data deschiderii moștenirii sunt inopozabile rezervatarilor^[3].

1017. Dacă beneficiarul donației supuse reducțiunii este un moștenitor rezervatar, iar aceasta nu este supusă raportului, fiind definitivă, donatarul va putea păstra în contul rezervei sale partea care depășește cotitatea disponibilă [art. 1097 alin. (4) NCC], în această măsură donația nefiind așadar supusă reducțiunii (desființării).

b) Reducțiunea prin echivalent

1018. Reducțiunea prin echivalent, în dreptul nostru, se face doar prin excepție în următoarele cazuri anume prevăzute de lege: când donatarul a înstrăinat bunul ori a constituit asupra acestuia un alt drept real înaintea deschiderii moștenirii (1°); când bunul

[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930, cit. supra*, p. 27, nr. 183.

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 363, nr. 536.

[3] M. ELIESCU, *Moștenirea..., cit. supra*, p. 373.

a pierit înaintea deschiderii moștenirii dintr-o cauză imputabilă donatarului (2°); când donatarul este un rezervatar obligat la raportul donației, iar partea supusă reducțiunii reprezintă mai puțin de jumătate din valoarea bunului donat (3°).

1°. Donatarul a înstrăinat bunul ori a constituit asupra acestuia un alt drept real înaintea deschiderii moștenirii

1019. Potrivit dispozițiilor art. 1097 alin. (3) NCC, reducțiunea se face prin echivalent, adică, prin plata unei sume de bani, atunci când donatarul a înstrăinat bunul donat ori a constituit asupra acestuia un alt drept real înaintea deschiderii moștenirii.

Înaintea deschiderii moștenirii, donatarul, care are proprietatea deplină a bunului donat, bucurându-se ca atare de toate atributele dreptului de proprietate, inclusiv de cel de dispoziție (*jus abutendi*) poate înstrăina sau greva cu alte drepturi reale (uzufruct, uz, abitație, suprafață) acel bun prin acte juridice încheiate cu terți.

Actele juridice încheiate cu terți și drepturile reale conferite acestora sunt opozabile rezervatarilor. Pe de altă parte însă, rezervarii au dreptul de a cere reducțiunea donației care le încalcă rezerva succesorală. În aceste condiții, singura soluție juridică rezonabilă este aceea a reducțiunii prin echivalent bănesc, donația nefiind supusă desființării^[1].

Mai exact, dacă, de pildă, bunul donat a fost înstrăinat unui terț, rezervarii vor fi îndreptățiți la indemnizația corespunzătoare valorii cotei-părți ce le revine din rezerva succesorală, calculată în raport cu starea sa din momentul donației și cu valoarea din momentul actului de înstrăinare (art. 1641 teza I NCC).

În cazul în care donatarul a constituit asupra imobilului donat un dezmembrământ al dreptului de proprietate, cum ar fi un drept de suprafață în favoarea unui terț, situație care echivalează cu o înstrăinare parțială, rezervarii au dreptul la o indemnizație bănească corespunzătoare cu diminuarea valorii imobilului aferentă cotei-părți ce le revine din moștenire, calculată în raport cu momentul constituirii (înstrăinării) dreptului de suprafață.

2°. Bunul a pierit înaintea deschiderii moștenirii dintr-o cauză imputabilă donatarului

1020. Articolul 1097 alin. (3) NCC prevede că reducțiunea se va face prin echivalent și „atunci când bunul a pierit dintr-o cauză imputabilă donatarului”. Poate fi vorba de distrugerea cu intenție sau din neglijență.

Într-o asemenea ipoteză, reducțiunea se va face avându-se în vedere valoarea cea mai mare a bunului donat în funcție fie de momentul când a survenit pierirea sa, fie de momentul deschiderii moștenirii (art. 1641 teza a II-a NCC).

3°. Donatarul este un rezervatar obligat la raportul donației, iar partea supusă reducțiunii reprezintă mai puțin de jumătate din valoarea bunului donat

1021. Conform dispozițiilor art. 1097 alin. (5) NCC, „dacă donatarul este un succesibil obligat la raport, iar partea supusă reducțiunii reprezintă mai puțin de jumătate din valoarea bunului donat, donatarul rezervatar poate păstra bunul, iar reducțiunea necesară întregirii rezervei celorlalți moștenitori rezervatari se va face prin luare mai puțin sau prin echivalent bănesc”.

^[1] Soluția se desprinde și din dispozițiile art. 1640 alin. (1) NCC, potrivit cărora „dacă restituirea nu poate avea loc în natură din cauza imposibilității sau a unui impediment serios ori dacă restituirea privește prestarea unor servicii deja efectuate, restituirea se face prin echivalent”.

Așadar, în cazul când donația a fost făcută unui moștenitor obligat la raport (rezervatar), iar partea supusă reducăiunii este mai mică de jumătate din valoarea bunului donat, donatarul, la alegerea sa, poate opta fie pentru reducăiunea în natură, fie pentru reducăiunea prin luare mai puțin (fie prin preluare, fie prin imputare) sau prin echivalent bănesc, în condițiile prevăzute pentru raportul donațiilor la art. 1151 NCC (*infra* nr. 1357 și urm.). În cazul când se va opta pentru reducăiunea prin echivalent, valoarea bunului donat care va fi luată în considerare va fi cea de la data când se pronunță reducăiunea, fiind o datorie de valoare.

§3. Ordinea reducăiunii

1022. Regulile prezentate mai sus nu sunt suficiente în toate cazurile, căci dacă rezerva este încălcată de mai multe liberalități problema care se pune este aceea a stabilirii ordinii în care acestea vor fi supuse reducăiunii.

Ordinea reducăiunii liberalităților este guvernată de trei reguli care rezultă din dispozițiile art. 1096 NCC: legatele se reduc înaintea donațiilor (3.1); legatele se reduc toate deodată și în mod proporțional (3.2); și donațiile se reduc în ordinea inversă a datei lor (3.3).

Pe lângă donațiile și legatele obișnuite, există însă și liberalități hibride, care au caracteristici aparținând atât donațiilor, cât și legatelor (3.4).

3.1. Legatele se reduc înaintea donațiilor

I. Regula și justificarea ei

1023. Articolul 1096 alin. (1) NCC prevede că „legatele se reduc înaintea donațiilor”.

Importantă, așadar, nu este data liberalității^[1], ci natura acesteia, căci în timp ce donația, act juridic între vii, produce efecte în timpul vieții dispunătorului, donatorul desesizându-se irevocabil în favoarea donatarului, legatul, act juridic *mortis causa*, nu produce efecte decât de la data deschiderii moștenirii dispunătorului, obiectul acestuia transmițându-se de la testator la legatar la această dată.

Ceea ce justifică această regulă este atât caracterul irevocabil al donațiilor, care ar fi înfrânt dacă s-ar permite donatorului să dispună din nou de bunul de care, prin ipoteză, a dispus printr-o donație anterioară, sau, dacă este vorba de un testament anterior unei donații subsecvente (când justificarea de mai sus nu mai este valabilă), faptul că donația este un act care produce efecte întotdeauna înaintea legatului, chiar dacă este afectată de modalități, în timp ce acesta din urmă nu este eficace decât de la data deschiderii moștenirii și numai dacă nu a fost revocat sau dacă nu este supus reducăiunii^[2].

II. Caracterul imperativ

1024. Regula reducăiunii legatelor înaintea donațiilor este imperativă, dispunătorul nefiind în drept să stipuleze contrariul^[3].

Există însă autori care susțin însă că regula ar fi imperativă doar în cazul în care donația este anterioară testamentului, nu și atunci când este posterioară, situație în care ar fi

[1] Un legat, chiar făcut printr-un testament anterior unei donații, presupunând că nu a fost revocat de testator, este supus reducăiunii înaintea acesteia.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 822-823, nr. 1020; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 687.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 125, nota 2; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 383, nr. 225.1.

supletivă, testatorul putând stipula ca donația să fie reductibilă înaintea legatului^[1]. Teza ni se pare totuși greu de primit, căci, pe de o parte, ne întrebăm dacă nu cumva asumarea unei asemenea clauze de către dispunător nu ar însemna implicit asumarea irevocabilității legatului, lucru inacceptabil juridic, iar pe de altă parte ar trebui explicat cum o donație, care prin natura ei este anterioară legatului în privința efectelor sale ajunge să fie lipsite de acestea fără a încălca rezerva succesorală, în timp ce legatul, care produce efecte numai de la data deschiderii moștenirii și care o încălcă, să rămână nesancționat cu reducțiunea. Chiar încheiată ulterior testamentului, prin natura ei de act juridic între vii, donația produce efecte anterioare legatelor. Așa fiind, ceea ce are relevanță este nu data liberalității, ci momentul la care acesta, după caz, în funcție de natura sa (act juridic *inter vivos* sau act juridic *mortis causa*), produce efecte.

3.2. Legatele se reduc toate deodată și în mod proporțional

I. Regula și justificarea ei

1025. Articolul 1096 alin. (2) teza I NCC prevede că „legatele se reduc toate deodată și în mod proporțional”.

Regula se justifică prin faptul că toate legatele produc efecte la aceeași dată – cea a deschiderii moștenirii, niciunul dintre acestea neputându-se „impune” în fața celorlalte, astfel încât este logic ca reducțiunea lor să se facă în același timp și proporțional, indiferent de natura (universale, cu titlu universal sau particulare) și obiectul lor (bunuri individual determinate sau de gen).

Practic, metoda de calcul constă în determinarea părții din moștenire ce ar fi revenit fiecărui legatar dacă nu ar fi existat rezervatari, iar apoi luarea de la fiecare a unei cote-părți proporționale pentru complinirea rezervei^[2].

Exemplu: să presupunem că activul net al moștenirii lăsată de defunct^[3] este în valoare de 100.000 euro, iar la moștenire vin un fiu, un legatar universal și un legatar particular al cărui legat valorează 30.000 euro. Dacă la succesiune ar fi venit numai legatarii, legatarul universal ar fi primit 70.000 euro, iar legatarul particular 30.000 euro. Rezerva fiului defunctului este de 1/2 din moștenire (50.000 euro) și va fi asigurată prin reducțiunea ambelor legate cu cota de 1/2 (proporția în care legatele încalcă rezerva), astfel încât legatarul universal va primi doar 35.000 euro, iar legatarul particular 15.000 euro.

1026. Doctrina franceză, promovând o jurisprudență în acest sens, consideră că regula reducțiunii proporționale a legatelor nu se aplică în cazul special în care legatarul universal desemnat de defunct este și unicul său moștenitor rezervatar, datorită faptului că legatul universal nu adaugă nimic drepturilor *ab intestat* ale gratificatului – și anume, vocația la universalitatea succesorală, nu însă și la întregul emolument al succesiunii, care, în

[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 824, nr. 1020; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 692, nr. 750.

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 357, nota 3.

[3] În rezolvarea problemei în discuție, dacă există donații, acestea nu se iau în considerare, deoarece, dacă, pentru stabilirea proporției în care trebuie reduse legatele, prima operațiune este aceea de a stabili ce ar fi primit legatarii dacă nu ar exista rezervatari, înseamnă că ceea ce se are în vedere este doar activul net, nu masa de calcul care presupune reunirea donațiilor făcute de defunct de-a lungul vieții, operațiune care îi privește doar pe rezervatari, nu și pe legatari.

limitele cotităţii disponibile, poate fi restrâns prin legate particulare –, astfel încât acesta va fi tratat ca şi când nu ar fi fost gratificat^[1].

Exemplu: defunctul lasă un fiu instituit legatar universal, un legatar particular pentru 60.000 euro, bunurile lăsate la deschiderea moştenirii fiind în valoare de 100.000 euro. În acest caz, rezerva este de $1/2 \times 100.000 = 50.000$ euro, iar cotitatea disponibilă la fel. Fiul defunctului va primi rezerva succesorală de 50.000 euro, iar legatarul particular cotitatea disponibilă de 50.000 euro, legatul său fiind supus reducţiunii cu 10.000 euro.

Dacă există însă mai mulţi rezervatari, dintre care numai unul sau unii sunt gratificaţi, se revine din nou la regula reducţiunii proporţionale.

II. Excepţii de la regulă

1027. Regula reducţiunii proporţionale a legatelor este supletivă, întemeindu-se pe voinţa prezumată a testatorului, ea putând fi înlăturată printr-o dispoziţie prin care se prevede o anumită ordine de reducere.

În acest sens, art. 1096 alin. (2) teza a II-a NCC precizează că regula de la teza I a aceluiaşi text de lege este aplicabilă „afară dacă testatorul a dispus că anumite legate vor avea preferinţă, caz în care vor fi reduse mai întâi celelalte legate”. De exemplu, dacă testatorul care lasă un fiu şi doi legatari particulari, A şi B, stipulând în testamentul său că, în măsura în care legatele încalcă rezerva fiului său, va fi mai întâi redus legatul lui A, reducerele celor două legate nu se mai face proporţional, ci prioritar va fi redus legatul lui A, iar cel al lui B numai dacă şi doar în măsura în care reducerea legatului lui A nu este suficientă pentru întregirea rezervei fiului defunctului.

1028. La rândul lor, legatarii pot fie să încheie între ei o înţelegere derogatorie de la regula reducţiunii concomitente şi proporţionale a legatelor^[2], fie aceia dintre ei în drept să ceară aceasta să renunţe unilateral la aplicarea regulii (de pildă, legatarul universal renunţă la reducerea proporţională a legatelor particulare), suportând singuri diferenţa necesară pentru complinirea rezervei^[3]. Asemenea manifestări de voinţă nu produc însă efecte decât între legatari, nu şi faţă de rezervatari, care pot să le ignore solicitând reducerea concomitentă şi proporţională a tuturor legatelor, conform regulii stabilite la art. 1096 alin. (2) teza I NCC.

3.3. Donaţiile se reduc în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai recentă

I. Regula şi justificarea ei

1029. Atunci când reducerea legatelor nu este suficientă pentru reconstituirea rezervei, se va proceda şi la reducerea donaţiilor.

Potrivit art. 1096 alin. (3) NCC, „donaţiile se reduc succesiv, în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai nouă”. Aşadar, spre deosebire de legate, donaţiile nu se reduc deodată, ci în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai recentă, după care se trece la următoarea şi aşa mai departe până când se va reconstitui rezerva.

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 264, nr. 935; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930, cit. supra*, p. 14, nr. 73; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 821, nota 2; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 685, nota 5.

^[2] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 717, nr. 1732.

^[3] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930, cit. supra*, p. 15, nr. 76.

Regula decurge firesc din faptul că donațiile mai recente sunt cele care încalcă rezerva, nu cele mai vechi, iar a permite reducățiunea într-o altă ordine, ar însemna să se contravină principiului irevocabilității donațiilor, căci donațiile mai noi ar constitui revocări indirecte ale celor mai vechi, ceea ce este inadmisibil.

Dacă mai multe donații au fost făcute concomitent, ele se vor reduce toate deodată și în mod proporțional, afară de cazul în care donatorul a prevăzut o anumită ordine în care să fie reduse [art. 1096 alin. (4) NCC].

II. Proba datei

1030. Data în cazul donațiilor este de maximă importanță atunci când se pune problema ordinii reducățiunii acestora.

Donațiile încheiate în formă autentică nu ridică nicio problemă din acest punct de vedere, data menționată de notar făcând credință până la înscrierea în fals atât în privința părților, cât și a terților.

1031. În cazul *donațiilor indirecte* sau *deghizate* încheiate prin acte sub semnătură privată, data menționată în act nu face credință decât între părți, nu și în privința terților, printre care se enumeră ceilalți donatari gratificați de defunct, precum și rezervarii (care apărându-și un drept dobândit direct de la lege, iar nu de la defunct, nu sunt avânzi-cauză ai acestuia în privința donațiilor care le încalcă rezerva, ci terți). Față de acești terți data actului nu este opozabilă decât dacă a devenit certă în condițiile art. 278 NCCP (din ziua prezentării pentru conferirea de dată certă unui notar public, executor judecătoresc sau alt funcționar competent; din ziua când a fost înfățișat la o autoritate sau la o instituție publică; înscrierea într-un registru sau document public; din ziua morții sau din ziua când a intervenit neputința fizică de a scrie a celui care l-a întocmit sau a unuia dintre cei care l-a subscris etc.).

Regulile datei certe sunt valabile atunci când cel care vrea să facă proba acesteia este donatarul, adică o parte contractantă față de terți. Când însă proba datei donației îi privește pe ceilalți donatari sau pe rezervari, întrucât au interesul ca o donație să fie redusă înaintea celei care a dobândit dată certă în condițiile art. 278 NCCP, aceștia fiind terți, pot proba data reală a donației prin orice mijloc de probă^[1].

1032. Referitor la donațiile realizate sub forma *darului manual*, contrar susținerilor unor autori, potrivit cărora dispozițiile art. 278 NCCP (art. 1182 C. civ. 1864) nu le sunt aplicabile întrucât ar fi excluse prin natura lor, proba datei acestora putându-se face prin orice mijloc de probă chiar și de către donatar^[2], s-a ajuns totuși la concluzia că dobândesc dată certă prin decesul donatorului și că sunt reductibile înaintea celorlalte donații, dar după legate, întrucât dispunătorul s-a desesizat de obiectul lor încă din timpul vieții (fără desesizare neputându-se vorbi de dar manual)^[3].

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 132, nr. 112; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 317, nr. 655.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, pp. 358-359, nr. 530.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, pp. 683-684, nr. 740; Cass. 1-re civ., 12 nov. 1998, *Note J.-P. LANGLADE-O'SUGHRUE*, Recueil Dalloz nr. 22/1999, pp. 325-327; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1999, pp. 680-682.

III. Situația insolabilității donatarului a cărei liberalitate este supusă reducțiunii

1033. Dacă donatarul a cărei liberalitate trebuie redusă întrucât încalcă rezerva este insolubil, problema care s-a pus a fost dacă riscul acestei insolabilități trebuie suportat de rezervatari, care s-ar vedea puși în situația de a rămâne neplătiți, sau de către donatarul a cărei liberalitate ar urma la rând în ordinea reducțiunii donațiilor în ordinea inversă a datei acestora, începând cu cea mai recentă.

În general, s-a admis soluția potrivit căreia insolabilitatea ar trebui suportată de donatarul anterior^[1], dar nu fără oarecare rezerve care decurg din faptul că, pe de o parte, soluția nu este întrutotul consonantă cu principiul irevocabilității donațiilor, donatorul putându-și revoca indirect o donație anterioară prin gratificarea unui insolubil, iar pe de altă parte pentru că jurisprudența care este citată de toți autorii în sensul soluției menționate se referă în realitate la un caz cu totul special, acela în care donatarul a cărei liberalitate era supusă reducțiunii era necunoscut^[2].

Articolul 1096 alin. (5) NCC a tranșat problema stipulând că „dacă beneficiarul donației care ar trebui redusă este insolubil, se va proceda la reducțiunea donației anterioare”.

IV. Caracterul de ordine publică

1034. Dispozițiile legale referitoare la ordinea reducțiunii donațiilor sunt de ordine publică, astfel încât donatorul nu poate deroga prin voința sa de la acestea prevăzând o altă ordine de reducere. Această regulă decurge din principiul irevocabilității donațiilor care nu poate fi eludat de dispunător, excepție făcând donațiile între soți, care fiind revocabile (art. 1031 NCC), soțul donator poate stabili să fie supusă reducțiunii înaintea unei donații ulterioare, dacă va fi cazul^[3].

Acordul realizat între toți donatarii defunctului pentru reducțiunea proporțională a donațiilor, chiar dacă asigură rezervatarului cota legală, nu este opozabil acestuia, care, dacă dorește, poate cere reducțiunea în ordinea prevăzută de lege^[4].

3.4. Liberalitățile hibride, a căror ordine de reducere prezintă anumite particularități

1035. Legiuitorul a reglementat ordinea reducțiunii liberalităților având în vedere că acestea pot fi ori legate, care sunt revocabile și nu produc efecte decât la data deschiderii moștenirii, ori donații, care sunt irevocabile și produc efecte imediate. Există însă și liberalități hibride, care prezintă elemente ale ambelor categorii. Este cazul donațiilor făcute între soți în timpul căsătoriei (I), al instituirii prin contractul de căsătorie a unei clauze de preciput (II) și al *trust*-ului anglo-american (III).

[1] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 720, nr. 1739; M. ELIESCU, *Moștenirea...*, *cit. supra*, p. 370; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, pp. 134-135, nr. 112; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 822, nr. 1019; M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 684, nr. 740;

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 359, nr. 530; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 266, nr. 938.

Net contra soluției reducțiunii donației anterioare, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, p. 639.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 265, nr. 936.

[4] Cass. 1-re civ., 24 nov. 1993, *Obs. M. GRIMALDI*, Recueil Dalloz nr. 6/1995, p. 48; *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 1/1994, pp. 150-151.

I. Donațiile făcute între soți în timpul căsătoriei

1036. Spre deosebire de donațiile obișnuite, donațiile făcute între soți în timpul căsătoriei sunt revocabile (art. 1031 NCC), astfel încât deși proprietatea se transmite imediat de la donator la donatar, ca în cazul oricărei donații obișnuite, aceasta, în timpul căsătoriei, poate fi revocată oricând prin voința dispunătorului, trăsătură care este specifică legatelor.

În tăcerea legii, s-a pus problema dacă donațiile dintre soți se reduc conform regulii de drept comun în materie de donații (în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai recentă) sau conform regulii aplicabile în materie de legate (toate deodată și în mod proporțional). Soluția unanim admisă este că, în lipsa unei manifestări de voință a dispunătorului, în acest caz posibilă datorită revocabilității donațiilor dintre soți, acestea se reduc succesiv, în ordinea inversă a datei lor, ca donațiile obișnuite^[1].

II. Instituirea prin contractul de căsătorie a unei clauze de preciput

1037. Articolul 333 NCC reglementează clauza de preciput, în temeiul căreia, prin convenția matrimonială – inițială sau modificată ulterior –, dispunătorul conferă soțului supraviețuitor dreptul de a prelua fără plată, înainte de partajul moștenirii, unul sau mai multe bunurile comune, deținute în devălmășie sau în coproprietate (*supra* nr. 825 și urm.).

Act hibrid, clauza de preciput prezintă trăsături atât ale donației, cât și ale legatului^[2], astfel încât atunci când se pune problema reducăunii sale, implicit, se pune și problema ordinii în care se va face aceasta. În această privință, dispozițiile art. 333 alin. (3) NCC sunt neechivoce în sensul că reducăunea se va face „în condițiile art. 1096 alin. (1) și (2) NCC”, adică în conformitate cu regulile aplicabile legatelor^[3]. Aceasta întrucât, deși preciputul este un act între vii, el este totuși un act juridic *mortis causa*, o instituire de moștenitor prin contractul de căsătorie (*supra* nr. 832), dar această soluție legislativă de imputare potrivit regulilor aplicabile legatelor nu este lipsită de inconveniente și incoerențe, fiind criticabilă din mai multe puncte de vedere, pe care le-am expus deja mai sus (*supra* nr. 846).

III. Trust-ul anglo-american

1038. Trust-ul este o instituție specifică dreptului anglo-american, care se aseamănă, fără însă a se identifica cu fiducia din dreptul nostru și dreptul francez, principala diferență constând și în faptul că reglementarea fiduciei în aceste din urmă sisteme de drept este foarte restrictivă față de utilizarea instituției ca vector de liberalități. Este însă posibil ca liberalitățile realizate prin intermediul unui *trust* să necesite tranșarea lor în România dacă succesiunea unei persoane străine se deschide la noi în țară ca loc al ultimului domiciliu și i se aplică legea română.

1039. Instituție juridică polimorfă, *trust*-ul constă în faptul că o persoană, numită *settlor*, remite unei alte persoane, numită *trustee*, bunuri asupra cărora aceasta dobândește „*legal property*”, dar pe care nu le deține decât în interesul unui beneficiar desemnat de *settlor*,

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 691, nr. 749; F. TEERÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 825, nr. 1022.

[2] Cu privire la dificultățile de calificare juridică a clauzei de preciput, a se vedea *supra* nr. 835.

[3] Pentru opinia că, totuși, atunci când clauza preciputară a fost inclusă într-o convenție matrimonială încheiată înaintea căsătoriei, reducăunea s-ar face după legate, dar înainte de celelalte donații, a se vedea I. POPA, *Clauza de preciput*, R.R.D.P. nr. 4/2011, p. 181, nr. 4. 1.

care dobândește concomitent „*equitable property*” asupra acelorași bunuri^[1]. *Trustee* va avea ca misiune administrarea și gestionarea bunurilor primite în interesul beneficiarului.

1040. O speță soluționată în Franța a pus problema reducăunii liberalităăilor făcute prin intermediul unui *trust*, dat fiind că acestea prezintă atât elemente specifice donaăiilor, cât și legatelor^[2]. În speăa menăionată, o persoană de naăionalitate americană decedată cu ultimul domiciliu în Franăa, la 4 noiembrie 1965, a lăsat un fiu, Charles, tată a trei copii, și două nepoate, Diana și Silvia, venind la succesiune prin reprezentarea tatălui lor predecedat, cel de al doilea fiu al lui *de cuius*. În timpul vieăii, pe timpul când locuia în SUA, *de cuius* a constituit un *trust* prin care a transferat unei bănci, instituite ca *trustee*, proprietatea unor acăiuni pe care le deăinea la mai multe societăăi comerciale americane, cu sarcina de a-i vărsa pe timpul vieăii sale veniturile acăiunilor, iar la moartea sa să repartizeze capitalul între nepoăii săi, în afara unuia dintre copiii lui Charles, cu condiăia de a fi împlinit cel puțin 25 de ani, iar în caz contrar, partea celor neajunși la această vârstă să fie conservată de *trustee* până la ajungerea celor gratificaăi la vârstă menăionată mai sus. Prin același act, *settlor*-ul și-a rezervat atât dreptul de a autoriza vânzarea oricăreia din acăiunile transferate *trustee*-ului, cât și dreptul de a schimba beneficiarii *trust*-ului și de a retrage toate sau o parte din acăiuni, cu acordul *trustee*-ului dacă o schimbarea dorită ar spori obligaăiile acestuia. Ulterior, printr-un prim amendament din 1958, dispunătorul l-a desemnat ca administrator al *trust*-ului pe fiul său Charles, ridicând la 30 de ani vârsta la care nepoăii vor putea beneficia de acăiunile ce le revin, iar apoi printr-un amendament din 1963 a restrâns beneficiul *trust*-ului doar la copiii lui Charles. În 1962, 1963 și 1964, *de cuius* l-a gratificat pe fiul său Charles cu donaăii preciputare de bunuri mobile, iar printr-un testament din 1963 l-a instituit pe Charles ca legatar al cotităăii disponibile a moștenirii.

Datorită faptului că liberalităăile făcute de defunct încălcau rezerva succesorală, problema care s-a pus a fost dacă liberalităăile făcute prin *trust*-ul din 1953 se reduc înaintea sau după donaăiile preciputare făcute de defunct în 1962, 1963 și 1964. După ce într-o primă fază Curtea de Apel Paris s-a pronunăat în sensul asimilării *trust*-ului unui legat întrucât nu produce efecte decât la moartea dispunătorului, Curtea de Casaăie a infirmat soluăia pe motiv că „această operaăiune (...) realizează o donaăie indirectă care, primind efecte la data deschiderii moștenirii (...) prin reunirea tuturor elementelor sale, a primit dată în această zi”^[3]. Rejudecând cauza după casarea cu trimitere, Curtea de Apel Paris a reăinut că liberalităăile făcute prin *trust* sunt supuse reducăunii imediat după legate, fiind o categorie intermediară între acestea și donaăii, făcând o figură juridică aparte, originală, căci, pe de o parte, dispunătorul rezervându-și dreptul de a modifica termenii liberalităăilor (ceea ce *trust*-ul permite), acestea nu pot fi asimilate donaăiilor (care sunt irevocabile), motiv pentru care este reductibil înaintea donaăiilor definitive și irevocabile din 1962, 1963 și 1964; iar pe de altă parte, el s-a desesizat (deși nu în totalitate, ci limitat, rezervându-și dreptul de a reveni asupra *trust*-ului și de a-și relua acăiunile) din timpul vieăii de o parte a bunurilor sale în favoarea nepoăilor gratificaăi, care au dobândit *equitable property*, chiar dacă aceșăia nu pot dispune de ele decât la moartea dispunătorului, suficient însă ca aceste dispoziăii să nu poată fi incluse nici în categoria legatelor^[4].

^[1] C. JAUFFRET-SPINOSI, *Trust et fiducie*, în *Droit et vie des affaires. Études à la memoire d'A. Sayag*, Litec, Paris, 1997, p. 330.

^[2] C.A. Paris, 1-re ch. G, 7 avr. 1999, *Note*, Y. LEQUETTE, *Recueil Dalloz* nr. 43/1999, p. 683 și urm.

^[3] Cass. 1-re. civ., 20 fév. 1996, *Obs. TH. VIGNAL*, *Defrénois* 1997, art. 36457.

^[4] C.A. Paris, 1-re. ch. G, 7 avr. 1999, *cit. supra*.

§4. Reducțiunea liberalităților de uzufruct și rentă viageră

4.1. Reglementarea legală

1041. Conform prevederilor art. 1098 alin. (1) NCC, asemănătoare cu cele ale art. 844 C. civ. 1864, „dacă donația sau legatul are ca obiect un uzufruct, uz ori abitație sau o rentă ori întreținere viageră, moștenitorii rezervari au facultatea fie de a executa liberalitatea astfel cum a fost stipulată, fie de a abandona proprietatea cotităii disponibile în favoarea beneficiarului liberalității, fie de a solicita reducțiunea potrivit dreptului comun”.

Cu alte cuvinte, în cazul în care liberalitățile nu au ca obiect deplină proprietate, ci fie doar uzufructul, uzul ori abitația, adică un dezmembrământ al proprietății, indiferent că acesta poartă asupra întregii moșteniri, a unei fracțiuni din aceasta ori asupra unor bunuri anume, fie plata unei rente sau întrețineri viagere, rezervarii, la libera lor alegere, au la dispoziție trei posibilități:

- să execute liberalitatea așa cum a fost stipulată de dispunător, fără a cere reducțiunea, mizând pe faptul că, având în vedere vârsta și starea de sănătate a celui gratificat, durata vieții acestuia nu fac ca prestațiile cuvenite legatarului să depășească valoric limitele cotității disponibile;

- să nu execute liberalitatea, dar în schimb să abandoneze la dispoziția beneficiarului liberalității proprietatea deplină a întregii cotități disponibile, adică maximul care ar putea reveni beneficiarului liberalității din moștenirea defunctului. Presupunând abandonarea proprietății întregii cotități disponibile, această opțiune nu este posibilă decât în cazul în care nu există nicio altă liberalitate care să se impute pe cotitatea disponibilă;

- să solicite reducțiunea potrivit dreptului comun, ceea ce presupune o evaluare a liberalității, iar, după obținerea unei anumite valori, aplicarea dispozițiilor de drept comun referitoare la reducțiune; un asemenea calcul va avea întotdeauna un grad mai mare sau mai mic de incertitudine întrucât depinde de durata efectivă a vieții celui gratificat, care este un element aleatoriu, necunoscut, prin ipoteză, la momentul respectiv^[1].

Grație acestei reglementări, nimeni nu este prejudiciat: dacă rezervarii aleg să execute liberalitatea până la decesul celui gratificat, mulțumindu-se pe moment cu restul moștenirii, legatarul obține exact ceea ce i-a lăsat dispunătorul; dacă rezervarii aleg să abandoneze proprietatea întregii cotități disponibile a moștenirii, beneficiarul liberalității obține maximul a ceea ce putea primi prin liberalități de la defunct^[2]; iar dacă rezervarii aleg să se aplice dispozițiile dreptului comun, aceștia, pe de o parte, și legatarul pe de altă parte, obțin fiecare ceea ce legea le conferă în mod obișnuit în astfel de situații.

1042. Când la moștenire vin doi sau mai mulți rezervari, iar între aceștia există divergențe în privința alegerii uneia din opțiunile puse la dispoziția lor de lege, reducțiunea se va face potrivit dreptului comun [art. 1098 alin. (2) NCC].

^[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 1, pp. 621-622; M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 169, nr. 130; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, pp. 349-350, nr. 519; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 390-391, nr. 228.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2065/1989, Dreptul nr. 7/1990, p. 67.

4.2. Exercițarea dreptului de opțiune

1043. Opțiunea prevăzută de art. 1098 alin. (1) NCC este exclusiv la dispoziția rezervatarilor, iar nu și a celui gratificat^[1].

Acest drept este unul personal și patrimonial, transmisibil pe cale succesorală la moștenitorii celui care nu apucă să-l exercite înainte de data decesului său. El nu poate fi exercitat de creditori pe cale oblică, nefiind inclus în gajul general al acestora^[2].

Exercițarea opțiunii nu este dependentă în niciun fel de îndeplinirea vreunei condiții de formă, putând fi nu numai expresă, ci și tacită, fiind dedusă din circumstanțele cauzei^[3]. Odată exercitată, opțiunea este irevocabilă^[4].

Deși legea nu prevede un termen pentru exercitarea dreptului de opțiune, rezervarii nu pot paraliza la infinit predarea legatelor, instanța de judecată, la cererea donatarilor sau legatarilor interesați, putând fixa o dată limită pentru aceasta^[5].

1044. Datorită faptului că dispozițiile art. 1098 alin. (1) NCC nu sunt de ordine publică, dispunătorul poate interzice rezervatarilor aplicarea lor, acestora, afară de executarea întocmai a legatului, nerămânându-le la dispoziție într-o asemenea situație decât posibilitatea – pe care dispunătorul nu le-o poate răpi, dispozițiile referitoare la rezervă fiind de ordine publică – de a cere reducțiunea potrivit dreptului comun, ceea ce presupune evaluarea liberalității în capital pentru a vedea dacă excede sau nu cotitășii disponibile.

4.3. Efectele art. 1098 NCC

1045. Este de la sine înțeles că în cazul în care rezervarii optează pentru executarea liberalității, beneficiarul acesteia rămâne având-cauză al donatorului sau testatorului, după caz, care l-a gratificat.

În cazul în care însă rezervarii optează pentru abandonul cotitășii disponibile poate subzista un dubiu, punându-se problema de la cine dobândește cel gratificat dreptul – de la dispunător (donator sau testator) sau de la rezervari prin mecanismul dării în plată? Răspunsul este că, și în acest caz, cel gratificat este având-cauză al dispunătorului, iar nu al rezervatarilor, dat fiind că darea în plată presupune un acord de voințe între creditor și debitor, acord care lipsește în cazul examinat, opțiunea prevăzută la art. 1098 NCC fiind opera unei singure voințe – cea a rezervatarilor^[6].

Pe cale de consecință, deși liberalitatea își schimbă obiectul, își păstrează totuși natura și caracterele inițiale, rămânând supusă condițiilor stipulate de dispunător^[7].

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 311, nr. 332.

[2] D. ALEXANDRESCO, op. cit., IV, 1, p. 624.

[3] PH. MALAURIE, op. cit., p. 318, nr. 657.

[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 311, nr. 332.

[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 249, nr. 921.

[6] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, cit. supra, p. 30, nr. 205.

[7] *Idem*, nr. 206; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 394, nr. 228.

TITLUL IX

DREPTUL DE OPȚIUNE SUCCESORALĂ

1046. Este de principiu că transmisiunea succesorală operează deplin drept pe data deschiderii moștenirii, dar aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că ar fi obligatorie pentru succesibili. Dimpotrivă, încă din vechime era cunoscut adagiul „*nul n'est héritier qui ne veut*”, de unde a trecut în Codul civil de la 1864, care la art. 686 prevedea că „nimeni nu este obligat de a face acceptarea unei moșteniri ce i se cuvine”, iar noul Cod civil continuă tradiția, prevăzând la art. 1100 alin. (1) că „cel chemat la moștenire în temeiul legii sau al voinței defunctului poate accepta moștenirea sau poate renunța la ea” și la art. 1106 că „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire care i se cuvine”.

Așadar, spre deosebire de dreptul roman care cunoștea o categorie de succesori care moșteneau imediat și imperativ – *heredes sui*, întrucât dreptul lor ereditar se întemeia pe ideea de coproprietate familială^[1], în dreptul modern, de la care dreptul nostru nu face excepție, moștenirea nu este impusă, fiecare succesibil (persoană care poate moșteni) are dreptul de a opta pentru acceptarea sau renunțarea la moștenire. Opțiunea într-un sens sau altul poate avea rațiuni diferite, de la cele de ordin pecuniar (renunțarea la o moștenire insolubilă sau, dimpotrivă, acceptarea unei moșteniri solvabile), până la cele de ordin moral (neacceptarea unui legat lăsat de un testator pe care legatarul nu-l apreciază).

1047. Opțiunea succesorală este un act juridic unilateral care necesită o prezentare generală (Capitolul I), iar apoi una a formelor acesteia (Capitolul II).

Capitolul I. Opțiunea succesorală

1048. Între momentul deschiderii moștenirii și luarea deciziei de a accepta sau repudia succesiunea există o situație juridică de incertitudine, când nu se știe sigur care dintre succesibili doresc să moștenească și care nu.

Dreptul de opțiune succesorală este unul aparte, care nu este nici real (nu poartă asupra unui bun) și nici de creanță (nu conferă titularului său posibilitatea de a cere altcuiva să dea, să facă sau să nu facă ceva), fiind definit ca o „prerogativă juridică care permite titularului său de a putea, printr-un act unilateral de voință, să modifice o situație juridică incertă, după o alternativă precisă și previzibilă”, fiind inclus în categoria specială a drepturilor potestative^[2].

1049. Analizarea acestui drept impune prezentarea titularilor dreptului de opțiune (Secțiunea 1), a caracterelor juridice (Secțiunea a 2-a), a cauzelor sale de ineficacitate (Secțiunea a 3-a) și a termenului de opțiune (Secțiunea a 4-a).

^[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 81, nr. 145; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 377, nr. 1064.

^[2] I. NAJJAR, *Le droit d'option. Contribution à l'étude du droit potestatif et de l'acte unilatéral*, LGDJ, Paris, 1967, p. 44, nr. 45 și pp. 102-104, nr. 99-100.

Secțiunea 1. Titularii dreptului de opțiune

§1. Succesibili

1050. Dreptul de opțiune aparține tuturor succesibililor^[1], indiferent dacă titlul lor de moștenire este legea, testamentul sau contractul (clauza de preciput), ori dacă vocația lor este universală, cu titlu universal sau particulară^[2].

În cazul moștenirii legale, opțiunea trebuie exercitată în termenul prevăzut de lege de toți succesibilii cu vocație eventuală, indiferent de clasa de moștenitori din care fac parte^[3]. Dintre moștenitorii acceptanți, în final, vor fi chemați efectiv la moștenire cei indicați de regulile aplicabile devoluțiunii legale, testamentare sau contractuale a moștenirii.

Moștenitorii subsecvenți nu au la dispoziție niciun mijloc legal de a-i determina pe cei chemați la moștenire în rând preferențial să opteze într-un fel sau altul^[4].

1051. Conform dispozițiilor art. 1105 alin. (1) NCC, în caz de deces al titularului dreptului de opțiune anterior exercitării acestuia în termenul prevăzut de lege, opțiunea se transmite la moștenitorii acestuia, care o pot exercita, fiecare pentru partea sa (astfel încât opțiunile pot fi diferite, unii acceptând, iar alții renunțând la moștenire). În limbajul de specialitate (inclusiv a textului de lege mai sus menționat), această posibilitate este desemnată sub denumirea de „retransmitere a dreptului de opțiune”.

Spre deosebire de reglementarea anterioară conținută la art. 692 C. civ. 1864, text care era interpretat în sensul că nu permitea exercitarea dreptului decât în restul de timp rămas până la stingerea prin prescripție, adică în condițiile în care putea fi exercitată de antecesor^[5], conform dispozițiilor art. 1105 alin. (1) NCC, dreptul de opțiune retransmis poate fi exercitat „în termenul de opțiune privind moștenirea autorului lor (s.n., D.C.)”, adică a celui de la care au dobândit dreptul prin retransmitere^[6].

§2. Capacitatea cerută pentru exercitarea dreptului de opțiune

1052. În ceea ce privește acceptarea moștenirii, fiind vorba de un act de dispoziție, se cere ca titularul acestuia să aibă deplina capacitate de exercițiu pentru a putea fi asumat în mod valabil^[7].

^[1] Conform dispozițiilor art. 1100 alin (2) NCC, „prin succesibil se înțelege persoana care îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru a putea moșteni, dar care nu și-a exercitat încă dreptul de opțiune succesorală”.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 416, nr. 438.

^[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 768/1963, LP nr. 10/1963, p. 116; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 825/1971, *Repertoriu... 1969-1975*, pp. 198-199; *idem*, dec. nr. 2680/1973 (nepublicată).

^[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 381, nr. 1074.

^[5] D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 368, nr. 486.

^[6] În acest sens, a se vedea și C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub. art. 1105*, în FL.-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole, cit. supra*, p. 1147, nr. 1.

În mod surprinzător, în pofida dispozițiile neinterpretabile ale art. 1105 alin. (1) NCC, unii autori susțin că dreptul de opțiune retransmis nu ar putea fi exercitat decât în restul termenului de opțiune rămas de la deschiderea moștenirii la care se referă (în acest sens, a se vedea, M.D. BOB, *Probleme de moșteniri...*, *cit. supra*, p. 207; J. KOSIS, P. VASILESCU, *op. cit.*, pp. 280-281).

^[7] În sensul că acceptarea moștenirii nu ar fi un act de dispoziție, a se vedea I. POPA, *Moșteniri și liberalități, cit. supra*, p. 461 și urm., nr. 647 și urm.; *idem*, *Instituții juridice controversate...*, *cit. supra*, pp. 43-45, nr. 6.

În cazul minorilor sub 14 și al interzișilor judecătorești, sub sancțiunea anulării pentru incapacitate, părinții sau tutorele, după caz, sunt cei care vor face acceptarea moștenirii în numele acestora, cu avizul consiliului de familie și încuviințarea instanței de tutelă [art. 144 alin. (2)-(3) și art. 502 alin. (1) NCC].

Minorii peste 14 ani, sub sancțiunea anulării, pot accepta singuri moștenirea, dar cu încuviințarea scrisă a părinților sau tutorelui, după caz, avizul consiliului de familie și autorizarea instanței de tutelă (art. 146 NCC).

Excepție de la regulile de mai sus face cazul acceptării forțate a moștenirii, pentru aceasta cerându-se însă ca minorul să fi avut capacitate delictuală la data săvârșirii faptelor prevăzute de lege (art. 1119 NCC) (*infra* nr. 1071).

1053. În ceea ce privește renunțarea la moștenire, care este tot un act de dispoziție, aceasta nu poate fi făcută pentru minori sub 14 și interziși judecătorești decât de părinți sau tutore, după caz, cu avizul consiliului de familie și autorizarea instanței de tutelă [art. 144 alin. (2)-(3) și art. 502 alin. (1) NCC]. Pentru minorii peste 14 ani, renunțarea la moștenire poate fi făcută de aceștia, cu încuviințarea părinților sau tutorelui, după caz, cu avizul consiliului de familie și încuviințarea instanței de tutelă [art. 146 alin. (2) NCC].

§3. Acceptarea pe cale oblică de către creditorii succesibililor

1054. Se admite unanim că în ceea ce-i privește pe creditorii succesiunii, aceștia nu pot opta pe cale oblică în locul și în numele succesibililor, motivul fiind că atât timp cât nu au optat, aceștia din urmă sunt străini de moștenire^[1], creditorii având însă dreptul de a urmări în anumite condiții plata creanțelor lor, determinându-i indirect pe succesibili să opteze (art. 1113 NCC) (*infra* nr. 1083).

În schimb, în ceea ce-i privește pe creditorii succesibililor, cu toate obiecțiunile aduse anterior^[2], noul Cod civil prevede în mod expres la art. 1107 că aceștia „pot accepta moștenirea pe cale oblică”.

Secțiunea a 2-a. Caracterele juridice ale actului de opțiune

1055. Opțiunea se caracterizează prin faptul că este liberă (§1), pură și simplă (§2), indivizibilă (§3) și retroactivă (§4).

§1. Libertatea opțiunii

1056. Fiecare succesibil este în drept să aleagă între acceptarea sau renunțarea la moștenire [art. 1100 alin. (1) NCC]^[3].

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 416, nr. 438; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 535, nr. 644; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 381, nr. 1076.

^[2] A se vedea, D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 369, nr. 488.

^[3] Codul civil de la 1864, urmând modelul Codului civil francez, reglementa și acceptarea pură și simplă a moștenirii, care îl ținea pe moștenitor la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii și cu bunurile proprii, nu numai cu cele lăsate de defunct (art. 689) (a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 395 și urm., nr. 526 și urm.).

De la acest principiu există unele excepții, care se referă la ipoteza sustragerii sau ascunderii unor bunuri succesoriale de către succesibili (I) și la cea a succesibililor indeciși sau neglijenți (II).

1.1. Ipoteza sustragerii sau ascunderii unor bunuri succesoriale ori a unor donații de către succesibili

1057. Potrivit dispozițiilor art. 1119 alin. (1) teza I NCC, text care își găsește corespondentul în dispozițiile art. 703 C. civ. 1864^[1], „succesibilul care, cu rea-credință, a sustras ori a ascuns bunuri din patrimoniul succesoral sau a ascuns o donație supusă raportului ori reducțiunii este considerat că a acceptat moștenirea, chiar dacă anterior renunțase la ea”.

Sustragerea sau ascunderea bunurilor succesoriale ori a unei donații nu constituie simple acte de acceptare tacită a moștenirii, ci o fraudă sancționată cu o pedeapsă privată, una din rarele cazuri de sancțiune în interes privat admise încă de lege^[2].

Este vorba așadar de o acceptare forțată a moștenirii care are la origine un comportament dolosiv din partea unui succesibil, care încearcă să obțină un profit din disimularea realității.

În cele ce urmează vom prezenta elementele constitutive ale comportamentului dolosiv (I) și sancțiunile sustragerii sau ascunderii (II).

I. Elementele constitutive ale comportamentului dolosiv

1058. Din dispozițiile art. 1119 alin. (1) teza I NCC, rezultă că pentru a opera acceptarea forțată se cere a fi întrunit un element material de sustragere sau ascundere (A) și un element intențional – dolul (reaua-credință) (B).

A. Elementul material de sustragere sau ascundere

1059. Atât din dispozițiile art. 703 C. civ. 1864, cât și din cele ale art. 1119 alin. (1) teza I NCC reiese că acceptarea forțată a moștenirii survine în cazul săvârșirii unor fapte de sustragere sau ascundere (dosire) în folos propriu de către un comoștenitor a unor bunuri succesoriale ori a unor donații primite.

Dacă reglementarea anterioară se referea la „erezii care au dat la o parte sau au ascuns lucruri ale unei succesiuni” (art. 703 C. civ. 1864), noua reglementare vorbește despre „succesibilul care (...), a sustras ori ascuns bunuri din patrimoniul succesoral sau a ascuns o donație supusă raportului sau reducțiunii” [art. 1191 alin. (1) teza I NCC]. Dincolo de aceste diferențe mai mult stilistice, esența reglementării rămâne însă aceeași, în mare parte, ceea ce s-a stabilit anterior fiind valabil și în prezent.

1060. Practica judiciară și doctrina anterioare intrării în vigoare a noului Cod civil acordau o interpretare foarte largă noțiunilor de „dare la o parte” sau „ascundere” utilizate de art. 703 C. civ. 1864, incluzând acțiuni foarte diverse, cum ar fi: ascunderea materială a unor bunuri, nedeclararea unor bunuri cu prilejul întocmirii inventarului succesiunii, nerestituirea unui bun primit de la defunct și deținut cu titlu precar, nedeclararea unor

^[1] Conform acestui text de lege, „erezii care au dat la o parte sau au ascuns lucruri ale unei succesiuni nu mai au facultatea de a se lepăda de dânsa; cu toată renunțarea lor, ei rămân erezi și nu pot lua nicio parte din lucrurile date la o parte sau ascunse”.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 137, nr. 210; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 398, nr. 1096.

datorii ale succesibilului către succesiune, disimularea sau distrugerea unui testament^[1], ascunderea primirii unei donații supuse raportului sau a unei donații definitive, chiar dacă aceasta din urmă nu depășea limitele cotității disponibile, motivul fiind că omiterea ei de la stabilirea masei de calcul diminuea în același timp atât rezerva, cât și cotitatea disponibilă^[2].

1061. Ascunderea sau dosirea se considera că puteau fi făcute nu numai în privința bunurilor mobile, ci și a celor imobile. Astfel, o asemenea acțiune a fost realizată de doi succesori prin vânzarea unui imobil succesoral în ascuns față de un al treilea, prezentându-se ca singurii moștenitori ai defunctului, cei doi însușindu-și doar pentru ei prețul^[3].

1062. Lista acestor acțiuni a fost extinsă de la aplicarea ei la începuturi doar bunurilor corporale la cele incorporale, cum ar fi cea de virare a unei sume dintr-un cont bancar al defunctului în cel al succesibilului pe baza unei procuri pe care o deținea sau transferul locațiunii unui seif de pe numele defunctului pe numele succesibilului, ambele făcute în interes propriu^[4].

Sintetizându-se, s-a ajuns la concluzia, valabilă și sub noua reglementare, că ascunderea poate consta atât în *manopere pozitive* (dosirea unui bun, falsificarea unui testament^[5]), cât și într-o *abstențiune* (nerestituirea unui bun), o *simplă minciună* (negarea primirii unei donații) sau chiar o *simplă tăcere* (nedeclararea la inventar de către un succesibil unui bun succesoral deținut de el sau a unei datorii a sa către succesiune)^[6].

Pe scurt așadar, intră sub incidența dispozițiilor art. 1119 NCC orice acțiune sau inacțiune, săvârșite de unul dintre comoștenitori în scopul însușirii exclusive a unor bunuri, în dauna altor comoștenitori, în încercarea de a le sustrage regimului juridic al indiviziunii la care ar fi trebuit să fie supuse.

1063. Potrivit dispozițiilor art. 1119 alin. (1) teza I NCC, când este vorba de ascunderea unor donații, acestea trebuie să fie din categoria celor raportabile (nedefinitive) sau supuse reducățiunii, ceea ce presupune ca la moștenire să vină cel puțin un moștenitor rezervatar în concurs fie cu un alt (alți) asemenea moștenitor(i), fie cu unul sau mai mulți legatari universali sau cu titlu universal. Dacă la moștenire vin, de pildă, doi legatari universali și niciun moștenitor rezervatar, iar unul dintre cei doi legatari au ascuns o donație primită de la defunct, condițiile pentru aplicarea sancțiunilor prevăzute de art. 1119 NCC nu sunt întrunite, deoarece o asemenea donație, pe de o parte, nu este nici raportabilă, nici reductibilă, iar pe de altă parte nu rupe în niciun fel echilibrul partajului, legatarii

^[1] În prezent, ascunderea, alterarea, distrugerea sau falsificarea unui testament constituie motiv de nedemnitate judiciară [art. 959 alin. (1) lit. b) NCC] (*supra* nr. 70).

În vreme ce nedemnul este doar înlăturat de la moștenirea lui *de cuius*, sustragerea sau ascunderea, pe lângă pierderea dreptului la bunurile sustrate sau ascunse [art. 1119 alin. (1) teza a II-a NCC], atrag și consecințe mai grave, cum este aceea a plății datoriilor și sarcinilor moștenirii *ultra vires hereditatis* [art. 1119 alin. (2) NCC].

^[2] Cass. 1-re civ., 19 juill. 1989, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 2/1992, pp. 424-425.

^[3] Cass. 1-re civ., 16 juill. 1992, *Obs. G. CHAMPENOIS*, Rép. Defrénois 1993, art. 35578-80.

Pentru o situație similară, vezi și Cass. 1-re civ., 10 mars 1993, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 1/1994, p. 142.

^[4] J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1992, p. 423; Cass. 1-re civ., 28 juin 2005, Recueil Dalloz 2005, p. 2105.

^[5] În prezent, așa cum am văzut, falsificarea unui testament este caz de nedemnitate judiciară (*supra* nr. 70).

^[6] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 442, nr. 473.

neavând dreptul decât la bunurile lăsate de defunct la data decesului, nu și la cele legal ieșite anterior din patrimoniul său^[1].

1064. Nu are importanță faptul dacă acțiunile frauduloase sunt realizate înainte sau după deschiderea moștenirii^[2] sau dacă cele anterioare deschiderii moștenirii au fost realizate cu sau fără acordul lui *de cuius*^[3].

1065. De asemenea, nu prezintă importanță dacă succesibilul este autor al faptei sau doar complice^[4], dar nu se cere ca faptele să fie sancționate penal, deși unele dintre ele pot constitui infracțiuni.

1066. Clandestinitatea față de comoștenitori este o caracteristică esențială a elementului material^[5].

Dacă, de pildă, preluarea de către un moștenitor a unor bunuri succesoriale este cunoscută celorlalți, existența acestora fiind evidențiată prin inventarierea lor, nu poate fi vorba de aplicarea sancțiunilor prevăzute de lege^[6], tot astfel stau lucrurile și dacă un bun este omis de la partaj de comun acord de către comoștenitori în ideea de a fraudă fiscul^[7].

1067. Plecând de la formularea art. 703 C. civ. 1864, care vorbea doar de ascunderea sau darea la o parte a bunurilor succesoriale, practica noastră judiciară a refuzat să aplice sancțiunile prevăzute la art. 703 și art. 712 C. civ. în cazul ascunderii existenței unui alt moștenitor cu ocazia lichidării și partajului succesiunii^[8]. În Franța, această soluție a fost mai întâi reconsiderată^[9], fiind anterior viu criticată de doctrină^[10], iar, în final, prin dispozițiile art. 778 C. civ. francez, introdus prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006, s-a prevăzut în mod expres că acceptarea forțată a moștenirii survine și în cazul „ascunderii existenței unui comoștenitor”.

În condițiile în care art. 1119 NCC nu conține o dispoziție similară celor ale art. 778 C. civ. francez se pune întrebarea dacă, în dreptul nostru, ascunderea existenței unui comoștenitor atrage sau nu acceptarea forțată a moștenirii?

Un răspuns la această întrebare ar putea fi unul negativ, cu motivarea că dispozițiile legale analizate fiind de excepție, iar excepțiile de strictă interpretare, în lipsă de prevedere legală expresă, ascunderea unui moștenitor nu ar putea fi luată în considerare.

[1] În acest sens, a se vedea: Cass. 1-re civ., 20 oct. 2010, *Obs. N. AUROY*, Recueil Dalloz 2011, p. 622, nr. 4; Cass. 1-re civ., 26 jan. 2011, *Note J. GALOIS*, R.L.D.C. nr. 80/2011, p. 53; Cass. 1-re civ., 29 juin 2011, *Note E. POULIQUEN*, R.L.D.C. nr. 85/2011, p. 56.

[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 105, nr. 220; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 345, nr. 575.

Pentru o practică judiciară eronată, în sensul că numai acțiunile ulterioare deschiderii moștenirii ar putea fi sancționate, a se vedea Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 101/1971, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 199.

[3] M. ELIESCU, *Transmisiunea și împărțirea moștenirii în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București, 1966, p. 129; R. LE GUIDE, G. CHABOT, *Succession (2e transmission)*, Rép. civ. Dalloz, sept. 2011, p. 33, nr. 253.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 733, nr. 921.

[5] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783*, 1996, p. 12, nr. 65; R. LE GUIDE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 30, nr. 226 și urm.

[6] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1238/1955, CD 1955, vol. 1, p. 185; CSJ, s. civ., dec. nr. 1979/1992, *Probleme de drept în deciziile Curții Supreme de Justiție (1990-1992)*, Ed. Orizonturi, București, 1993, p. 125.

[7] R. LE GUIDE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 31, nr. 321.

[8] C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 1109/2000, *Curtea de Apel București. Culegere 2000*, pp. 196-197.

[9] Cass. civ. 1-re, 16 juill. 1992, *Obs. RTD civ.* nr. 2/1993, p. 389.

[10] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, pp. 443-444, nr. 473; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, cit. supra*, p. 10, nr. 53.

Într-o altă interpretare, având în vedere faptul că, în mod tradițional, aplicarea dispozițiilor legale în discuție au fost interpretate de o manieră foarte largă, ceea ce contează fiind nu atât acțiunile expres enumerate de lege, cât dovedirea faptului că un succesibil a acționat în dorința de a-i înșela pe ceilalți, de o manieră dolosivă, cu intenția de a aduce atingere egalității la partaj, indiferent de modul de a acționa^[1], ascunderea unui succesibil ar putea fi luată în considerare ca o acțiune aptă să atragă acceptarea forțată a moștenirii.

B. Elementul intențional – dolul (reaua-credință)

1068. Ascunderea sau sustragerea bunurilor succesoriale nu sunt sancționate decât dacă au fost săvârșite cu rea-credință [art. 1119 alin. (1) teza I NCC], adică cu intenția de a frauda pe comoștenitori prin însușirea unor bunuri în dauna lor, prin ruperea echilibrului partajului.

Având drept țință fraudarea comoștenitorilor, ascunderea nu este sancționabilă decât dacă un moștenitor universal sau cu titlu universal vine la moștenire în concurs cu alți succesori similari, nu și atunci când autorul faptei este unicul moștenitor universal sau cu titlu universal, un legatar particular, un donatar care nu este moștenitor ori un succesibil dezmoștenit^[2].

În cazul în care soțul supraviețuitor ascunde bunuri din categoria celor care îi revin în exclusivitate în temeiul dispozițiilor art. 974 NCC, acțiunea nu este sancționabilă întrucât nu poate dăuna coerezilor care nu au niciun drept la acele bunuri^[3].

1069. După unii autori, sancțiunea este aplicabilă și în cazul când există un singur moștenitor universal sau cu titlu universal care urmărește fraudarea creditorilor succesoriali prin sustragerea unor bunuri gajului acestora^[4]. Acești autori sunt inconsecvenți, căci deși admit că fraudă în dauna fiscoi nu intră sub incidența sancțiunilor civile prevăzute la art. 703 și art. 712 C. civ. 1864 (art. 1119 NCC), ci a celor fiscale, scapă din vedere că fiscoi nu este nici el decât un creditor succesoral; or, ceea ce este valabil pentru fisc, este valabil și pentru ceilalți creditori succesoriali.

În plus, autorii menționați admit că în cazul examinat sancțiunea nu este decât parțială, constând doar în acceptarea forțată a moștenirii, iar nu și în decăderea din dreptul de a beneficia de bunurile respective; or, aceasta demonstrează că soluția decurge mai degrabă din acceptarea tacită a moștenirii prin însușirea unor bunuri succesoriale, decât din aplicarea art. 703 și art. 712 C. civ. 1864 (art. 1119 NCC).

1070. Frauda nu se prezumă, ea trebuie întotdeauna dovedită, acest lucru putând fi făcut prin orice mijloc de probă^[5].

^[1] În acest sens, a se vedea: R. MESA, *Du domaine et le sanction du recel en droit patrimonial de la famille*, R.L.D.C. nr. 84/2011, p. 47; R. LE GUIDEC, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 31, nr. 323; F. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *Cours de droit civil. Successions*, PUF, Paris, 2012, p. 136, nr. 64-2.

^[2] M. DONNIER, J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, *cit. supra*, p. 15, nr. 99; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 105, nr. 219; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 343, nr. 574.

^[3] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 129.

^[4] M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 444, nr. 474; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 734, nr. 922; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 398-399, nr. 1097-1098; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, pp. 472-473, nr. 275.2.

^[5] R. MESA, *De l'élément intentionnel du recel de succession et sa preuve*, R.L.D.C. nr. 76/2010, p. 46 și urm.

De aceea, de pildă, simpla constatare a omisiunii declarării unor bunuri la inventar de către un succesibil nu atrage sancțiunea, fiind necesară administrarea probei că eredele a cunoscut faptul că aparțin succesiunii și că le-a omis cu intenția de a și le însuși^[1].

Tot astfel, nedeclararea din eroare a unei donații primite de erede ori reținerea unor bunuri succesoriale de către un erede în credința eronată că îi aparțin, nu pot fi sancționate, deoarece lipsește elementul intențional (reaua-credință)^[2].

În cazul donațiilor deghizate, simulația nu dă naștere prin ea însăși unei prezumții de fraudă, aceasta trebuind să fie dovedită prin orice mijloc de probă^[3].

1071. Fiind un delict civil, fraudă poate fi săvârșită nu numai de persoanele cu deplină capacitate de exercițiu, ci și de minorii și interzișii judecătorești care au capacitate delictuală, întrucât au lucrat cu discernământ (art. 1366 NCC)^[4].

1072. Practica judiciară și doctrina absolvă de vină pe eredele care, după săvârșirea faptelor prevăzute de lege, restituie bunurile sau își mărturisește greșeala readucând lucrurile la normal înainte de a fi descoperit, prin recunoaștere care nu poate fi făcută decât personal de autorul fraudei, iar nu și de moștenitori după decesul său^[5].

II. Sancțiunile sustragerii sau ascunderii

1073. Sustragerea sau ascunderea sunt sancționate pe de o parte prin atribuirea forțată a calității de acceptant al moștenirii (A), pierderea drepturilor sale asupra bunurilor care au format obiectul fraudei (B), precum și obligarea la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii și cu bunurile proprii, nu numai cu cele ale succesiunii (C). Acestea sunt pedepse civile care nu operează de drept, ci doar la cererea celor interesați (D).

A. Atribuirea forțată a calității de acceptant al moștenirii

1074. Eredele vinovat de sustragere sau de ascundere, cu titlu de pedeapsă civilă, este privat cu efecte retroactive de dreptul de opțiune succesorală, fiind „considerat că a acceptant moștenirea, chiar dacă anterior renunțase la ea” [art. 1119 alin. (1) teza I NCC].

Prin urmare:

- *dacă încă nu a optat*, el pierde dreptul să opteze pentru renunțarea la moștenire;
- *dacă a acceptat moștenirea*, rămâne în continuare în aceeași situație de acceptant, urmând să suporte însă și consecințe specifice, diferite de acelea ale unui acceptant obișnuit (*infra* nr. 1174 și urm.);
- *dacă a renunțat*, opțiunea sa rămâne fără efecte, însă numai dacă renunțarea nu este încă definitivă, căci dacă renunțarea este definitivă – ceea ce survine fie prin scurgerea termenului de decădere din dreptul de opțiune [art. 1112 alin. (1) NCC], fie prin acceptarea unui alt succesibil survenită între timp [art. 1123 alin. (1) NCC] – eredele renunțător nu

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2903/1974, *Repertoriu... 1969-1975*, pp. 199-200; CSJ, s. civ., dec. nr. 622/1991, Dreptul nr. 9-12/1990, pp. 236-237; *idem*, dec. nr. 1031/1991, Dreptul nr. 1/1992, p. 107.

[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 444, nr. 474.

[3] Cass. 1-re civ., 29 mai 1996, Note PH. MALAURIE, Recueil Dalloz nr. 14/1997, pp. 163-164.

[4] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 475.

[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 400, nr. 1101; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 348, nr. 577.

putea fi subiect al fraudei speciale prevăzute de lege, fiind străin de moștenire, ci, eventual, doar autor al infracțiunilor de furt sau abuz de încredere^[1].

1075. Problema care s-a pus în legătură cu acceptarea forțată a fost dacă aceasta este doar o formă de acceptare tacită a moștenirii, cum s-a susținut într-o opinie, sau o pedeapsă civilă, cum s-a susținut într-o altă opinie. Importanța practică a discuției este dată de faptul că, dacă este vorba despre o acceptare tacită, pe de o parte, succesibilul ar trebui să aibă deplina capacitate de exercițiu la momentul sustragerii sau ascunderii, iar pe de altă parte, ea ar putea fi invocată de orice persoană interesată, pe când dacă este doar un simplu fapt delictual care atrage o pedeapsă civilă, pe de o parte, este suficient ca succesibilul să aibă doar capacitate delictuală (*supra* nr. 1169), iar pe de altă parte acceptarea nu ar putea fi invocată decât de persoanele contra cărora este îndreptată frauda^[2].

Opinia care s-a impus în final este că acceptarea în discuție, decurgând dintr-o decădere din dreptul de liberă opțiune, este o sancțiune, o pedeapsă civilă, la fel ca pierderea oricărui drept cu privire la bunul sustras sau ascuns, precum și plata datoriilor și sarcinilor moștenirii *ultra vires hereditatis*^[3].

B. Pierderea drepturilor asupra bunurilor care au format obiectul fraudei

1076. Tot cu titlu de pedeapsă civilă, cel vinovat „nu va avea niciun drept cu privire la bunurile sustrate sau ascunse și, după caz, va fi obligat să raporteze ori să reducă donația ascunsă, fără a participa la distribuirea bunului donat” [art. 1119 alin. (1) teza a II-a NCC].

Pierderea poartă chiar și asupra rezervei celui vinovat, sancțiunea trecând înaintea acesteia, fiind vorba despre sancționarea unei fraude^[4].

Situația profită coerezilor, proporțional cu cota ce revine fiecăruia din moștenire, autorul fraudei fiind privat de orice drept care, în lipsa ei, i-ar fi revenit din bunul respectiv, inclusiv cu titlu de rezervă^[5].

De la data comiterii fraudei, succesibilul vinovat este obligat și la restituirea fructelor și veniturilor bunului ascuns sau sustras^[6], fiind un posesor de rea-credință.

1077. Restituirea este datorată în natură, dar dacă bunul a fost înstrăinat, iar terțul dobânditor a fost de bună-credință, sunt întrunite condițiile erorii comune ori ale uzurpaciunii, restituirea se va face prin echivalent, la valoarea actuală a bunului, după starea lui din momentul comiterii fraudei, nicio compensare nefiind posibilă între restituirea datorată de erede și drepturile sale succesoriale^[7].

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 446, nr. 478; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783*, cit. *supra*, p. 17, nr. 113; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 478, nr. 277.1; R. LE GUIDECE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 34, nr. 259.

[2] R. LE GUIDECE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 35, nr. 267.

[3] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 446, nr. 478; O. SAUTEL, *Sur la déchéance en droit privé*, Recueil Dalloz 1999, p. 487 și urm., nr. 15; R. LE GUIDECE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 34, nr. 263.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 735, nr. 925.

[5] C. BRENNER, *Partage (2° droit commun)*, Rép. civ. Dalloz, avr. 2008, p. 16, nr. 106.

[6] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 347, nr. 577.

[7] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 107, nr. 222; C. BRENNER, *Partage (2° droit commun)*, cit. *supra*, p. 16, nr. 112; Cass. 1-re civ., 19 déc. 2012, *Obs. J. MASSIP*, Rép. Defrénois nr. 5/2013, p. 254.

Dacă fraudă este imputabilă mai multor succesibili, natura ei de delict civil duce la consecința posibilității obligării solidare a acestora la restituirea echivalentului bunului sustras sau ascuns cuvenit celorlalți moștenitori^[1].

C. Obligarea la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii și cu bunurile proprii, nu numai cu bunurile succesoriale

1078. Conform dispozițiilor art. 1114 alin. (2) NCC, regula este că moștenitorii răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii „numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia”.

Prin derogare de la această regulă, cu titlu de pedeapsă civilă, succesibilul care i-a fraudat pe ceilalți succesibili prin sustragerea sau ascunderea unor bunuri succesoriale va fi obligat la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii, „proporțional cu cota sa din moștenire, inclusiv cu propriile sale bunuri” [art. 1119 alin. (2) NCC]. Cu alte cuvinte, indiferent care ar fi valoarea bunurilor care au fost sustrate sau ascunse raportat la cota-parte din moștenire care i-ar fi revenit celui care a comis fraudă, acesta va fi obligat la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii, pe de o parte, proporțional cu cota-parte ce i-ar reveni din moștenire, fără a se ține seama de faptul că a pierdut dreptul la bunurile sustrate sau ascunse, iar pe de altă parte va fi ținut la plată și cu bunurile proprii, nu numai cu cele lăsate de defunct.

D. Pedepsele civile menționate la art. 1119 NCC se aplică doar la cererea celor interesați

1079. Dispozițiile art. 1119 NCC fiind stipulate, în principiu, în favoarea comoștenitorilor inocenți, aceștia sunt cei în drept să invoce aplicarea sancțiunilor prevăzute de textul de lege menționat, iar în cazul în care aceștia omit să se prevaleze de el, acest lucru va putea fi făcut pe cale oblică, în numele și pe seama comoștenitorilor, de creditorii lor personali^[2].

Succesibilii care și-au pierdut calitatea de moștenitor, întrucât nu au acceptat moștenirea în termenul prevăzut de lege, fiind străini de moștenire, nu pot invoca dispozițiile art. 1119 NCC, deoarece nu justifică niciun interes legal pentru acesta^[3].

1080. Dar, întrucât una din sancțiuni este și aceea de a-l ține pe cel vinovat la plata pasivului moștenirii și cu bunurile proprii, în această privință, interes justifică și creditorii moștenirii, fiind și ei în drept să acționeze^[4].

1081. În niciun caz însă acceptarea forțată a moștenirii nu poate fi invocată în favoarea sa de autorul fraudei, dat fiind faptul că sustragerea sau ascunderea nu sunt acte de acceptare tacită a moștenirii, ci fapte delictuale care nu pot fi invocate decât de persoanele în favoarea cărora au fost stipulate dispozițiile legale aici analizate^[5].

1082. Dreptul la acțiunea pentru aplicarea dispozițiilor art. 1119 NCC se naște la data la care persoanele îndreptățite au cunoscut sau trebuiau să cunoască săvârșirea fraudei și a autorului acesteia, fiind supusă termenului general de prescripție de 3 ani.

^[1] C. BRENNER, *Partage (2^e droit commun)*, cit. supra, p. 15, nr. 97; Cass. 1-re civ., 20 juin 2012, Obs. A. PAULIN, R.L.D.C. nr. 97/2012, p. 57.

^[2] R. LE GUIDE, G. CHABOT, op. cit., p. 35, nr. 270.

^[3] Cass. 1-re civ., 28 jan. 2009, Obs. E. POULIQUEN, R.L.D.C. nr. 59/2009, p. 53.

^[4] R. LE GUIDE, G. CHABOT, op. cit., p. 35, nr. 271; B. BEIGNIER, op. cit., p. 348, nr. 577.

^[5] Idem, nr. 267 și 268.

1.2. Ipoteza succesibililor indeciși sau neglijenți considerați renunțatori

1083. Articolul 1113 alin. (1) NCC prevede că „pentru motive temeinice, la cererea oricărei persoane interesate, un succesibil poate fi obligat, cu aplicarea procedurii prevăzute de lege pentru ordonanța președințială, să își exercite dreptul de opțiune succesorală înăuntrul unui termen stabilit de instanța judecătorească, mai scurt decât cel prevăzut la art. 1103 (de un an – n.n., D.C.)”, iar în cazul în care nu o face, „este considerat că a renunțat la moștenire” [art. 1113 alin. (2) NCC]^[1].

Este vorba de o situație specială, în care, practic, succesibilul în cauză, la presiunea creditorilor succesoriali care au dreptul să-și valorifice creanțele asupra moștenirii, este indirect constrâns să opteze în termenul menționat, iar dacă nu o face, va fi considerat renunțator.

§2. Caracterul pur și simplu al opțiunii

1084. Opțiunea succesorală, sub sancțiunea nulității absolute, nu poate fi decât pură și simplă, neputând fi acompaniată de modalități (termen sau condiție) (art. 1101 NCC).

§3. Caracterul indivizibil

1085. Articolul 1101 NCC stipulează în mod expres că „sub sancțiunea nulității absolute, opțiunea succesorală este indivizibilă”.

Cu alte cuvinte, nu ar fi posibil ca, de pildă, o moștenire să fie acceptată în parte, pentru o anumită cotă sau pentru un anumit bun, iar în parte nu, ori ca o parte să fie acceptată pur și simplu, iar cealaltă parte sub beneficiu de inventar (în sistemele de drept care reglementează aceste forme diferite de acceptare)^[2].

Aceasta este o consecință a unității patrimoniului și a succesiunii, astfel încât în cazul excepțional în care una și aceeași persoană lasă două succesiuni independente una de alta – una ordinară și una anomală, succesibilul care este chemat la ambele poate opta diferit pentru fiecare dintre ele^[3].

1086. Chiar și fără text expres, se admitea sub regimul Codului civil de la 1864 că unul și același moștenitor care avea atât vocație legală, cât și testamentară la una și aceeași moștenire putea opta diferit, acceptând moștenirea legală și repudiind-o pe cea testamentară sau invers, ori să accepte atât moștenirea legală, cât și cea testamentară. Soluția își găsește în prezent consacrarea legislativă expresă în dispozițiile art. 1102 alin. (1) NCC, conform căruia „moștenitorul care, în baza legii sau a testamentului, cumulează mai multe vocații la moștenire are, pentru fiecare dintre ele, un drept de opțiune distinct”, art. 1102 alin. (2) teza I adăugând redundant că „legatarul chemat la moștenire și ca moștenitor legal își va putea exercita opțiunea în oricare dintre aceste calități”.

Chiar și în ipoteza în care o persoană are vocație testamentară la o moștenire dar, de exemplu, una este la universalitate (legat universal), iar cealaltă la un bun anume (legat particular), nimic nu îl împiedică pe moștenitor să opteze diferit, cum ar fi, bunăoară, să

^[1] Potrivit art. 706 C. civ. 1864 sancțiunea consta în faptul că succesibilul era considerat ca acceptant pur și simplu al moștenirii, fiind ținut la plata pasivului moștenirii și cu bunurile sale proprii.

^[2] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1778/1960, CD 1960, p. 241.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 380, nr. 1073.

accepte legatul particular și să renunțe la legatul universal, excepție făcând cazul în care legatele ar fi indivizibile prin voința dispunătorului^[1].

În cazurile analizate, nu era și nu este vorba nici în prezent de o derogare de la caracterul indivizibil al opțiunii succesorală, ci de faptul că acela care are mai multe vocații la moștenire (legea, testamentul, instituirea contractuală) are un drept distinct de opțiune pentru fiecare dintre aceste vocații. Vocațiile multiple la moștenire nu se exclud una pe cealaltă, astfel încât nimic nu îl împiedică pe succesor să opteze pentru fiecare dintre acestea concomitent, fie în sensul acceptării, fie în sensul renunțării.

1087. Articolul 1102 alin. (2) teza a II-a prevede în mod bizar că „dacă, deși nu a fost încălcată rezerva, din testament rezultă că defunctul a dorit să diminueze cota ce i-ar fi revenit legatarului ca moștenitor legal, acesta din urmă poate opta doar ca legatar”. Aflăm că „intenția comisiei care a amendat Proiectul din 2004 a fost de a introduce o ipoteză de dezmoștenire parțială a moștenitorilor legali”^[2], dar cu această „explicație” lucrurile devin și mai confuze, căci, după câte știm, nimeni nu a pus vreodată la îndoială posibilitatea dezmoștenirii parțiale a moștenitorilor legali. Atunci, totuși, la ce bun acest text? Dacă dispunătorul ar dori să „diminueze cota ce i-ar reveni legatarului ca moștenitor legal” nu ar putea fi vorba de altceva decât de o dezmoștenire, or, aceasta nu s-ar putea face decât fie direct, printr-o dispoziție expresă în acest sens, fie indirect, prin instituirea de legatari [art. 1074 alin. (2) NCC], dar dezmoștenirea nu are nimic de a face cu opțiunea succesorală. În aceste condiții, singura concluzie care se poate desprinde este că avem de a face cu un text de lege perfect absurd care este inaplicabil^[3].

S-a încercat explicarea dispozițiilor textului de lege în discuție prin faptul că, în ipoteza în care moștenitorul legal este instituit și ca legatar, iar valoarea legatului ar fi mai mică decât cota de moștenire legală, moștenitorul respectiv nu ar putea renunța la legat pentru a moșteni mai mult în temeiul moștenirii legale „deoarece un asemenea legat *poate avea* (s.n., D.C.) și semnificația unei dezmoșteniri parțiale”^[4]. Această explicație este și ea cu totul neconvingătoare. Într-adevăr, mai întâi, potrivit dispozițiilor art. 1074 alin. (2) NCC, dezmoștenirea nu poate fi decât *fie directă*, prin enunțarea expresă a voinței dispunătorului în acest sens, *fie indirectă*, operând numai și numai atunci când „testatorul instituie unul sau mai mulți legatari”; în al doilea rând, o situație echivocă, în care o manifestare de voință a testatorului în sensul dispozițiilor art. 1101 alin. (2) NCC „*poate avea*” – se susține – semnificația dezmoștenirii, dar la fel de bine poate să nu o aibă (de ce nu ar putea fi interpretată – mult, mult mai plauzibil – dispoziția în discuție ca una care a fost făcută în ideea de a-l favoriza pe beneficiarul legatului, nu de a-l defavoriza?), nu poate atrage dezmoștenirea, aceasta neputând fi decât neechivocă, nicidecum îndoielnică. Prin urmare, ideea revoluționară a unei dezmoșteniri prin instituirea ca legatar a nefericitului beneficiar al legatului rămâne una care nu poate fi acceptată sub nicio formă, iar textul de lege care o instituie trebuie să fie pentru moment ignorat, iar pentru viitor abandonat.

1088. Indivizibilă în ceea ce privește succesiunea, adică obiectul său, opțiunea este divizibilă în ceea ce privește persoanele cărora le este deschisă, atunci când sunt mai

^[1] Cass. 1-re civ., 18 déc. 2013, *Obs. A. PAULIN*, R.L.D.C. nr. 113/2014, p. 57.

^[2] M.D. BOB, *Proppter veteris iris imitationem: nou și vechi în materie succesorală în Noul Cod civil*, SUBB nr. 4/2011, nr. 5.1 *in fine*.

^[3] În același sens, as e vedea și I. POPA, *Instituții juridice controversate...*, pp. 45-46, nr. 7.

^[4] F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. III. Transmisiunea și partajul moștenirii*, ed. a 3-a, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 36.

mulți succesibili chemați la aceeași moștenire, fiecare dintre aceștia putând opta după cum crede de cuviință^[1].

§4. Caracterul retroactiv

1089. Opțiunea succesorală, indiferent dacă este vorba de acceptare sau de renunțare, produce efecte din momentul deschiderii moștenirii, iar nu din momentul exercitării opțiunii. Conform dispozițiilor art. 1114 alin. (1) NCC, „acceptarea consolidează transmiterea moștenirii realizată de plin drept la data decesului”, în timp ce „succesibilul care renunță este considerat că n-a fost niciodată moștenitor” [art. 1121 alin. (1) NCC].

Secțiunea a 3-a. Termenul de opțiune

1090. Prin natura ei, opțiunea succesorală presupune scurgerea unui termen pentru ca succesibilul, în urma unei analize, să se decidă în cunoștință de cauză.

Încă de la data deschiderii moștenirii succesibilii pot opta, dar, în mod obișnuit, nu pot fi constrânși să facă acest lucru de îndată.

Conform dispozițiilor art. 1103 alin. (1) NCC, „dreptul de opțiune succesorală se exercită în termen de un an de la data deschiderii moștenirii”.

Termenul este acordat succesibililor pentru a se putea pronunța în cunoștință de cauză atât asupra numărului și calității celor chemați la moștenire, cât și asupra conținutului patrimoniului succesoral^[2].

§1. Natura juridică

1091. Sub regimul Codului civil de la 1864 au existat discuții cu privire la natura termenului prevăzut de art. 700 alin. (1) (art. 789 C. civ. francez), considerat de unii ca fiind de prescripție achizitivă, de alții ca fiind de decădere^[3], dar de majoritatea, avându-se în vedere argumente de text, ca fiind de prescripție extinctivă^[4].

Articolul 1103 NCC nu precizează în mod expres natura juridică a termenului de un an, dar din discuțiile care au avut loc cu ocazia adoptării textului în forma actuală rezultă că este vorba despre un termen de decădere, principalul argument fiind acela că este vorba despre un drept de opțiune, care fiind unul potestativ, nu privește un drept material la acțiune care s-ar pierde prin neexercitarea lui în termenul prevăzut de lege, așa cum se întâmplă în cazul prescripției extinctive^[5].

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 380, nr. 1073.

^[2] Trib. Suprem, în comp. prev. de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 2/1973, *Repertoriul...* 1969-1975, pp. 197-198; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 442.

^[3] I.C. VURDEA, *Propuneri „de lege ferenda” privind natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii*, RRD nr. 11/1980, pp. 32-35.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 412-413, nr. 272; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 97; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 442-443, nr. 263; Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 3/1963, CD 1963, p. 15.

^[5] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 1103, în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., Noul Cod civil. Comentariu pe articole, cit. supra*, p. 1144; M.D. BOB, *Probleme de moșteniri...*, *cit. supra*, p. 199, nr. 7.

§2. Domeniul de aplicare

1092. În dreptul nostru, pornindu-se de la faptul că art. 700 alin. (1) C. civ. 1864 vorbea de dreptul de a accepta „succesiunea”, s-a conturat ideea că termenul de 6 luni ar fi vizat doar transmisiunilor universale sau cu titlu universal, în cazul legatelor particulare dobândirea operând de la data deschiderii moștenirii, fără a fi necesară acceptarea, doar executării lor aplicându-li-se dispozițiile referitoare la prescripția de drept comun, care era de 3 ani; dacă obiectul legatului consta într-un bun de gen sau obligație de a face, iar dacă obiectul legatului era un bun individual determinat, revendicarea era imprescriptibilă^[1].

În ceea ce ne privește, am criticat această opinie, deoarece argumentul de text invocat era înșelător, în context noțiunea fiind utilizată cu înțelesul de a acceptare a unui drept succesoral, în înțeles larg, incluzând și drepturile derivând din legatele particulare, iar nu a unui drept succesoral restrâns la universalitatea succesorală sau o cotă-parte din aceasta^[2].

Opinia majoritară era cu atât mai greu de primit cu cât implica acceptarea obligatorie a legatelor particulare, or, pe de o parte, în materie de legate este recunoscută importanța considerentelor morale pentru acceptarea sau repudierea lor^[3], iar pe de altă parte, potrivit art. 686 C. civ. 1864, „nimeni nu este obligat de a face acceptarea unei moșteniri ce i se cuvine”.

Prin urmare, opțiunea succesorală era deschisă și legatarilor particulari, dreptul acestora de a accepta legatul fiind și el supus prescripției în termenul de 6 luni de la deschiderea moștenirii^[4]. Una era, așadar, problema prescripției *acceptării* legatelor particulare, care era supusă dispozițiilor art. 700 alin. (1) C. civ. 1864, și alta era problema prescripției *executării* legatelor, care era supusă dispozițiilor de drept comun, dar care nu putea interveni decât subsecvent acceptării.

1093. Sub reglementarea noului Cod civil, concluziile sunt aceleași – legatarul particular este și el supus regulilor referitoare la dreptul de opțiune succesorală.

1094. În practica judiciară s-a pus problema dacă dispozițiile legale referitoare la prescripția (în prezent, decăderea) din dreptul de a accepta moștenirea se aplică sau nu și în cazul moștenitorilor sezinari, care au posesia de drept a moștenirii [art. 653 alin. (1) C. civ. 1864], răspunsul fiind în sens afirmativ^[5].

1095. Statul, în calitatea sa de beneficiar al succesiunilor vacante, nu este supus dispozițiilor referitoare la pierderea dreptului de opțiune succesorală prin scurgerea termenului de decădere, culegând acest drept în calitate de putere suverană. În schimb,

^[1] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 107; I. MIHUȚĂ, *Probleme de drept din practica pe anul 1969 a Tribunalului Suprem*, RRD nr. 8/1970, pp. 117-118; M. COSTIN, *Principiul prescriptibilității dreptului de opțiune succesorală*, în A. IONAȘCU, M. MUREȘAN, M. COSTIN, C. SURDU, *Contribuția practicii judecătorești la dezvoltarea principiilor dreptului civil român*, Ed. Academiei, București, 1973, pp. 198-203; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 875/1969, CD 1969, p. 155; *idem*, dec. nr. 353/1972, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 201.

^[2] D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 387, nr. 518.

^[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 787, nr. 627.

^[4] În acest sens, a se vedea și: M. IONESCU, *Notă la dec. civ. nr. 4280/1955 a col. III civ. al Trib. Reg. București*, LP nr. 7/1956, p. 887; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 416, nr. 438; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, pp. 444-445.

^[5] C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 168/1999, *Curtea de Apel București. Culegere 1999*, pp. 159-161.

când vine la moștenire în calitate de legatar, trebuie să facă acceptarea moștenirii ca orice alt asemenea moștenitor^[1].

§3. Momentul începerii curgerii termenului de decădere

3.1. Regula

1096. În principiu, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1103 alin. (1) NCC, termenul de decădere începe să curgă de la data deschiderii moștenirii.

Faptul că anumite bunuri sunt aduse ulterior la masa de calcul sau că drepturile defunctului nu sunt precizate ori individualizate la deces nu sunt elemente de natură să modifice momentul începerii curgerii acestui termen^[2].

Regula curgerii termenului de la data deschiderii moștenirii se aplică nu numai moștenitorilor chemați în primul rând la moștenire, ci, în ideea de a preveni riscurile care ar rezulta din prelungirea nedefinită a dreptului de opțiune, și celor subsecvenți^[3]. Acceptarea succesiunii de către moștenitorii subsecvenți nu este decât una *eventuală*, care urmează să producă efecte doar dacă moștenitorii chemați în primul rând renunță sau lasă să curgă termenul fără să facă acte de acceptare^[4].

Curgerea termenului pentru moștenitorii subsecvenți de la data deschiderii moștenirii nu-i împiedică pe aceștia să se poată prevala de cauze de întrerupere sau suspendare care le sunt proprii^[5].

3.2. Excepții de la regulă. Aplicarea principiului *contra non valentem agere non currit praescriptio*

1097. Aplicarea rigidă a regulii curgerii termenului de la data deschiderii moștenirii poate conduce în unele situații la consecințe inacceptabile. De aceea, în cazul persoanelor care ignoră din motive întemeiate (neimputabile) nașterea dreptului lor de opțiune, prin aplicarea principiului *contra non valentem agere non currit praescriptio* (termenul nu curge împotriva celui împiedicat să acționeze)^[6], decăderea nu-și produce efectele^[7].

1098. Noul Cod civil, spre deosebire de Codul civil de la 1864, care lăsa această problemă la „luminile judecătorului”, reglementează în mod expres la art. 1103 alin. (2) cazurile în care termenul de opțiune curge de la un alt moment decât acela al deschiderii moștenirii:

- de la data nașterii celui chemat la moștenire, dacă nașterea s-a produs după data deschiderii moștenirii;

- de la data înregistrării morții în registrul de stare civilă, dacă înregistrarea se face în temeiul unei hotărâri judecătorești de declarare a morții celui care lasă moștenirea, afară numai dacă succesibilul a cunoscut faptul morții sau hotărârea de declarare a morții la o dată anterioară, caz în care termenul curge de la această din urmă dată;

[1] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 445, nr. 264.

[2] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1387/1957, CD 1957, p. 169.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 385, nr. 1081.

[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 420, nr. 445.

[5] H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 480, nr. 5.

[6] Pentru detalii asupra acestui principiu, a se vedea I. DELEANU, S. DELEANU, *Adagii și locuțiuni latine în dreptul românesc*, Ed. Chemarea, Iași, 1993, pp. 60-61.

[7] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 416, nr. 274.

- de la data la care legatarul a cunoscut sau trebuia să cunoască legatul său, dacă testamentul cuprinzând acest legat este descoperit după deschiderea moștenirii;
- de la data la care succesibilul a cunoscut sau trebuia să cunoască legătura de rudenie pe care se întemeiază vocația la moștenire, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii.

3.3. Suspendarea și întreruperea termenului

1099. Articolul 1103 alin. (3) NCC precizează că termenului de opțiune „i se aplică prevederile cuprinse în cartea a VI-a referitoare la suspendarea și repunerea în termenul de prescripție extinctivă”, adică, mai exact, dispozițiile art. 2523-2543 NCC.

3.4. Efectele decăderii

1100. Pentru situația expirării termenului de opțiune fără ca succesibilii să fi optat fie în sensul acceptării moștenirii, fie în sensul renunțării la aceasta, din punct de vedere logic și tehnic-legislativ, există două posibilități: fie de a se considera că succesibilii în cauză sunt prezumați ca fiind acceptanți ai moștenirii^[1], fie că sunt prezumați a fi renunțat la moștenire^[2].

1101. În această privință, dispozițiile noului Cod civil, în formula lor actuală, sunt ambigue.

În forma sa inițială, art. 1112 NCC adoptase concepția Codului civil Québec și a Codului civil elvețian, precizând că succesibilul care nu a renunțat la moștenire în termenul de opțiune este prezumat a fi acceptant al moștenirii, dar ulterior această prevedere a fost înlăturată din textul art. 1112 NCC^[3], care în varianta adoptată de Parlament are o formulare ambiguă, care, în corelație cu alte dispoziții ale noului Cod civil, a dat naștere la interpretări contradictorii.

1102. Conform dispozițiilor art. 1112 NCC, „(1) Este prezumat, până la proba contrară, că a renunțat la moștenire succesibilul care, deși cunoștea deschiderea moștenirii și calitatea lui de succesibil, nu și-a exercitat dreptul de opțiune succesorală, prin acceptarea moștenirii sau renunțarea expresă la moștenire, în termenul de un an prevăzut la art. 1103. (2) Presumția de renunțare operează, după împlinirea termenului de un an de la deschiderea moștenirii, dacă succesibilul, citat în condițiile legii, nu face dovada exercitării dreptului de opțiune succesorală. Citația trebuie să cuprindă, sub sancțiunea nulității acesteia, pe lângă elementele prevăzute de Codul de procedură civilă, și precizarea că, dacă succesibilul nu și-a exercitat dreptul de a accepta moștenirea în termenul de decădere prevăzut la art. 1103, este prezumat că a renunțat la moștenire”^[4].

În continuare, art. 1113 NCC stipulează că „(1) Pentru motive temeinice, la cererea oricărei persoane interesate, un succesibil poate fi obligat, cu aplicarea procedurii prevăzute de lege pentru ordonanța președințială, să își exercite dreptul de opțiune succesorală înăuntrul unui termen stabilit de instanța de judecătorească, mai scurt decât cel prevăzut

^[1] Soluție pe care o regăsim, de pildă, în Codul civil Québec la art. 633 și în Codul civil elvețian la art. 571 alin. (1).

^[2] Soluție care se regăsește în Codul civil francez la art. 780 alin. (2) și care se regăsea și în Codul civil de la 1864 la art. 700 alin. (1) după modificarea acestuia prin Decretul nr. 73/1954.

^[3] Cu privire la aceste avataruri ale textului de lege analizat, a se vedea M.D. BOB, *Probleme de moșteniri...*, cit. supra, p. 221 și urm., nr. 16 și 17.

^[4] Art. 1112 este reprodus astfel cum a fost modificat prin art. V pct. 1 din Legea nr. 138/2014.

la art. 1103. (2). Succesibilul care nu optează în termenul stabilit de instanța judecătorească este considerat că a renunțat la moștenire”.

În fine, art. 1120 alin. (1) NCC prevede că „renunțarea la moștenire nu se presupune, cu excepția cazurilor prevăzute la art. 1112 și art. 1113 alin. (2)”.

Avându-se în vedere aceste prevederi legale, precum și dispozițiile art. 13 NCC, potrivit căruia „renunțarea la un drept nu se prezumă”, unii autori au ajuns la concluzia că „lipsa de reacție din partea unui succesibil îl așează în postura de acceptant implicit (s.a.). La expirarea termenului de un an prevăzut la art. 1103 NCC, succesibilul inactiv sau nehotărât este decăzut din posibilitatea de a renunța la moștenire (s.a.). El nu mai poate după acest moment să repudieze transmisiunea moștenirii operată la data deschiderii acesteia [art. 1114 alin. (1) NCC (forma inițială – n.n., D.C.)]”^[1]. Că lucrurile nu sunt atât de cristaline cum lasă să se înțeleagă autorul mai sus citat, o demonstrează afirmațiile unui alt autor, potrivit căruia „stingerea prin decădere a dreptului de opțiune atrage stingerea chiar a vocației succesoriale și, ca urmare, stingerea chiar a titlului de moștenitor (s.a.)”, care adaugă însă în continuare că „neexercitarea dreptului de opțiune în termenul prevăzut de lege nu se confundă însă cu renunțarea la moștenire (s.n., D.C.), ci dă naștere la prezumția de renunțare (s.a.), în condițiile art. 1112”^[2].

1103. În ceea ce privește prima opinie^[3], autorul care o susține pare să ignore faptul că termenul de opțiune fiind unul de decădere, „neexercitarea dreptului subiectiv înăuntrul termenului stabilit atrage pierderea lui (s.n.), iar în cazul actelor unilaterale, împiedicarea, în condițiile legii, a săvârșirii lor” [art. 2545 alin. (2) NCC]. Or, dreptul de opțiune, prin definiție, se referă în mod explicit la posibilitatea succesibilului de a accepta moștenirea sau de a renunța la aceasta [art. 1100 alin. (1) NCC]. Chiar dacă, într-adevăr, potrivit dispozițiilor art. 1114 alin. (1) NCC, transmisiunea moștenirii se realizează de plin drept la data decesului lui *de cuius*, nu mai puțin adevărat și evident este faptul că această transmisiune nu este decât una *provizorie*, de vreme ce, conform aceluiași text de lege, acceptarea este cea care o „consolidează”. Or, acceptarea nu poate fi decât „expresă sau tacită” [art. 1108 alin. (1) NCC]: expresă – „când succesibilul își însușește explicit titlul sau calitatea de moștenitor printr-un înscris autentic sau sub semnătură privată”; tacită – „când succesibilul face un act sau fapt pe care nu ar putea să îl facă decât în calitate de moștenitor” [art. 1108 alin. (2)-(3) NCC]. Despre o acceptare expresă în cazul analizat, evident, nu se poate vorbi, iar despre o acceptare tacită de asemenea, simpla tăcere a succesibilului nefiind menționată printre actele de acceptare tacită enumerate la art. 1110. Prin urmare, dacă ne este îngăduit să ne exprimăm în termeni șahistici, am fi într-o situație de pat, în care succesibilul nu ar fi nici câștigător (acceptant), nici perdant (renunțător), ceea ce,

^[1] M.D. BOB, *Probleme de moșteniri...*, cit. supra, p. 225, nr. 17.

^[2] I. POPA, *Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 478, nr. 6.7.

^[3] Lăsăm deoparte încercările de „legitimare” a opiniei susținute prin afirmația potrivit căreia, nici mai mult nici mai puțin, „regimul instituit de noul Cod civil român în această materie (a opțiunii succesoriale – n.n., D.C.) este reeditarea fidelă peste timp a reformei opțiunii tutelată de Iustinian în sec. VI”, element lipsit de orice relevanță în privința problemelor contemporane de drept aici discutate, cât și afirmația potrivit căreia „această construcție teoretică legislativă (succesibil inactiv = acceptant implicit)” ar fi fost „oarecum (s.n., D.C.) anticipată într-o excepție de neconstituționalitate a art. 700 alin. (1) C. civ., ridicată în anul 2000”, excepție care, în realitate, nu a anticipat nimic în sensul menționat și cu atât mai puțin din punct de vedere „teoretic legislativ” (*loc. cit.*, p. 226), autorul ei făcând doar o banală încercare disperată de a scăpa de consecințele neacceptării în termen a moștenirii. Într-o asemenea abordare, anticipăm că nu mai este mult până se vor descoperi urme ale paleoliticului timpuriu în reglementarea opțiunii succesoriale în noul Cod civil!

revenind pe terenul dreptului, ar fi inacceptabil, întrucât ar da naștere unei situații de confuzie perfectă, în care nu s-ar putea decela dacă succesibilul este sau nu moștenitor.

1104. În ceea ce privește cea de a doua opinie, aceasta ni se pare a fi întemeiată în privința faptului că ia în considerare, așa cum este firesc, efectele decăderii la expirarea termenului de opțiune, cu precizarea că renunțarea este prezumată relativ în toate cazurile în care termenul de opțiune s-a scurs fără ca succesibilul să își exercite efectiv dreptul de opțiune, nu doar în cazurile și condițiile prevăzute la art. 1112 și art. 1113 NCC, în pofida literei art. 1120 alin. (1) NCC, text care ignoră în mod inadmisibil faptul că decăderea survine și în cazul în care termenul de opțiune succesorală expiră fără ca succesibilul să se manifeste în vreun fel și fără să fie întrunite câtuși de puțin condițiile prevăzute la art. 1112 și art. 1113 NCC.

În schimb, nu poate fi acceptată susținerea potrivit căreia decăderea din dreptul de opțiune ar „atrage stingerea chiar a vocației succesorale”. Într-adevăr, renunțarea nu atrage pierderea vocației (chemării) la moștenire, dovada cea mai elocventă fiind aceea că, pe de o parte, în condițiile prevăzute la art. 1123 NCC (*infra* nr. 1145 și urm.), renunțarea poate fi revocată (retractată), lucru care nu s-ar putea întâmpla dacă abdicarea de la dreptul de a moșteni (renunțarea) ar fi același lucru cu abdicarea la vocația de a moșteni^[1], iar pe de altă parte, în condițiile prevăzute la art. 1147 alin. (2) NCC, renunțătorul poate fi obligat la raportul donațiilor (*infra* nr. 1349), lucru care nu s-ar putea întâmpla dacă nu ar avea vocație la moștenirea lui *de cuius*. Vocația de a moșteni rezultă nu din voința succesibilului, ci fie din voința legii (cazul moștenirii legale), fie din voința lui *de cuius* (cazul moștenirii testamentare). Prin urmare, prin renunțarea la moștenire nu se pierde vocația de a moșteni, ci *calitatea de moștenitor* pe care succesibilul și-ar vedea-o consolidată cu efecte de la data deschiderii moștenirii dacă ar face acte de acceptare, singurele susceptibile să-i consolideze transmiterea moștenirii, care operează de drept în favoarea sa de la data deschiderii moștenirii, dar numai în mod provizoriu [art. 1114 alin. (1) NCC]. În acest sens sunt și dispozițiile art. 1121 alin. (1) NCC, potrivit căruia „succesibilul care renunță este considerat că nu a fost niciodată moștenitor”; spre deosebire de succesibil [„persoana care îndeplinește condițiile cerute de lege pentru a putea moșteni, dar care *nu și-a exercitat încă dreptul de opțiune succesorală* (s.n., D.C.)” – art. 1100 alin. (2) NCC], moștenitorul este succesibilul care a acceptat moștenirea, însușindu-și prin voința sa această calitate^[2].

1105. Cât despre principiul enunțat la art. 13 NCC, potrivit căruia „renunțarea la un drept nu se prezumă”, în cazul analizat, acesta trebuie corelat, atât cu dispozițiile art. 1114 alin. (1) NCC, cât și cu cele ale art. 2545 alin. (2) NCC. Într-adevăr, dacă, așa cum am văzut, din dispozițiile art. 1114 alin. (1) NCC rezultă că transmisiunea moștenirii operează *provizoriu* de la data deschiderii moștenirii, atunci, având în vedere dispozițiile art. 2545 alin. (2) NCC, înseamnă că, odată cu „pierderea” dreptului de opțiune transmisiunea provizorie a moștenirii încetează, căci ea nu s-a „consolidat” prin acceptare în una din formele prevăzute de lege (art. 1108 NCC), astfel încât succesibilul nu are cum să devină moștenitor al lui *de cuius*, fiind străin de moștenirea acestuia ca orice renunțător [art. 1121 alin. (1) NCC]. Aceasta cu atât mai mult cu cât „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire ce i se cuvine” (art. 1106 NCC).

^[1] În acest sens, a se vedea F. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *op. cit.*, p. 173.

^[2] Potrivit dispozițiilor art. 1106 NCC, „nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire care i se cuvine”.

1106. Așadar, în concluzie, expirarea termenului fără ca succesibilul să fi făcut acte de acceptare expresă sau tacită, indiferent, pe de o parte, dacă este vorba de termenul „general” de 1 an sau de termenul mai scurt stabilit în condițiile prevăzute la art. 1113 alin. (1) NCC, ori, pe de altă parte, dacă s-a respectat sau nu procedura de citare prevăzută la art. 1112 alin. (2) teza a II-a NCC^[1], are drept consecință pierderea dreptului de a accepta moștenirea, iar odată cu aceasta și a calității de succesibil [art. 1113 alin. (2) NCC].

1107. Soluția pe care o susținem se justifică și pe considerentele de ordin practic care decurg din necesitatea de a da forță juridică unei situații de fapt consolidate prin inacțiunea prelungită a succesibililor care nu acceptă moștenirea în termenul prevăzut de lege, ceea ce presupune lipsa de interes pentru acea succesiune^[2].

Orice persoane interesate (comoștenitorii, moștenitorii subsecvenți, donatarii și legatarii) și chiar și instanța de judecată sau notarul public instrumentator al procedurii succesoriale notariale, din oficiu, sunt în drept să invoce această decădere (art. 2550 NCC).

În ceea ce privește sarcina probei, revine succesibilului care alege acceptarea moștenirii în termen obligația de a face dovada pozitivă a acestui fapt, iar nu celui interesat care invocă pasivitatea succesibilului de a face dovada negativă^[3].

Când însă un creditor succesoral urmărește un succesibil pentru plata creanței sale afirmând că acesta este acceptant, proba acceptării moștenirii revine acelui creditor în temeiul regulii *actori incumbit probatio*, iar nu succesibilului^[4].

Capitolul II. Formele opțiunii

1108. Spre deosebire de Codul civil de la 1864, potrivit căruia opțiunea succesorală conferea posibilitatea acceptării moștenirii fie pur și simplu, fie sub beneficiu de inventar (art. 685), sau a renunțării la moștenire (art. 695)^[5], noul Cod civil conferă doar posibilitatea acceptării (Secțiunea 1) sau renunțării la moștenire (Secțiunea a 2-a) [art. 1100 alin. (1) NCC]

Secțiunea 1. Acceptarea moștenirii

1109. Din dispozițiile art. 1108 alin. (1) NCC rezultă că „acceptarea moștenirii poate fi expresă sau tacită”.

În esență, acceptarea este actul juridic prin care succesibilul chemat la moștenirea celui decedat își însușește, dacă vrea, calitatea de erede pe care o are încă de la data deschiderii moștenirii, consolidând astfel transmisiunea succesorală care a operat la acest moment

^[1] Presumția de renunțare decurge din simplul fapt al neacceptării moștenirii în termenul de opțiune, nu din respectarea procedurii de citare. Chiar în lipsa citației sau a nulității acesteia pentru că nu ar cuprinde mențiunea prevăzută la art. 1112 alin. (2) teza a II-a NCC, în sensul că dacă succesibilul nu și-a exercitat dreptul de a accepta moștenirea în termenul prevăzut de art. 1103 NCC este prezumat că a renunțat la moștenire, presumția de renunțare operează direct în temeiul legii. Nu vedem de ce legiuitorul s-a ostenit să modifice art. 1112 NCC, de vreme ce, pe de o parte, în realitate, în esență, modificarea constă în mutarea dispozițiilor inutile referitoare la citare de la alin. (1) la alin. (2), iar pe de altă parte că, așa cum am arătat, presumția de renunțare operează de drept, cu sau fără citare.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, pp. 419, nr. 444; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 540, nr. 652.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., pp. 386-387, nr. 1082.

^[4] M. DONNIER, J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, 1996, p. 4, nr. 7-8.

^[5] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 395 și urm., nr. 525 și urm.

prin simplul fapt al decesului, dobândind drepturile succesoriale (activul succesiunii) odată cu obligația de plată a datoriilor succesoriale (pasivul succesiunii)^[1]. Concluzia rezultă din dispozițiile art. 1114 alin. (1) NCC, „acceptarea consolidează transmiterea moștenirii realizată de plin drept la data decesului”, în cazurile și condițiile prevăzute de lege.

Drepturile și obligațiile acceptantului nu rezultă așadar din actul acceptării, cum se întâmplă în cazul raporturilor juridice contractuale, ci direct din calitatea sa de succesibil, care prin acest act își vede consolidată transmisiunea succesiunii care a operat de drept dar numai provizoriu în favoarea sa de la deschiderea succesiunii [art. 1114 alin. (1) NCC].

1110. Acceptarea moștenirii este irevocabilă, fiind doar anulabilă în termen de 6 luni în cazul în care succesibilul și-a manifestat voința sub imperiul unui viciu de consimțământ (art. 1124 NCC)^[2]. Odată exercitată această opțiune, succesibilul decade din dreptul de a renunța, conform maximei *semel heres, semper heres* (odată moștenitor, pentru totdeauna moștenitor)^[3].

Acceptarea moștenirii poate fi expresă (§1) sau tacită (§2) [art. 1108 alin. (1) NCC].

§1. Acceptarea expresă

1111. Articolul 1108 alin. (2) NCC prevede că acceptarea este expresă „când succesibilul își însușește explicit titlul sau calitatea de moștenitor printr-un înscris autentic sau sub semnătură privată”.

Act juridic unilateral, acceptarea expresă a moștenirii nu putea fi lăsată de legiuitor sub incidența regulii consensualismului aplicabilă în materie contractuală, unde, ca o consecință a autonomiei de voință, consimțământul poate fi exprimat în orice formă, chiar și verbal, fiind precedat de discuții între părți, deoarece lipsa formei, pe de o parte, ar prezenta în acest caz grave pericole, consimțământul fiind exprimat fără o suficientă reflecție, iar pe de altă parte întrucât nu s-ar putea distinge prea bine ceea ce s-a dorit cu adevărat de ceea ce ar putea fi doar un simplu proiect^[4].

Pentru a prezenta garanțiile necesare, consimțământul succesibilului care dorește să accepte expres moștenirea trebuie așadar să fie exprimat în scris. Înscrisul fiind cerut în acest caz *ad validitatem*, iar nu doar *ad probationem*^[5], înseamnă că o simplă acceptare verbală este lipsită de orice valoare juridică.

1112. Pe de altă parte însă, forma cerută de lege este foarte suplă, consimțământul putând fi exprimat în orice înscris, autentic sau sub semnătură privată, special destinat acceptării sau unei alte finalități principale, dar care implică acceptarea^[6], cum ar fi: opoziția la vânzarea silită a unui imobil succesoral^[7], declarația făcută la organele fiscale prin care

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 132, nr. 205.

[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 401, nr. 1103.

[3] M. DONNIER, J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, op. cit., p. 21, nr. 140.

[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 394, nr. 1089.

[5] M. DONNIER, J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, cit. supra, p. 5, nr. 16; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 394, nr. 1089; M. GORÉ, *Option successorale: acceptation pure et simple*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 521, nr. 242.12.

Contra, a se vedea totuși F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 457, nr. 271.

[6] D. ALEXANDRESCO, op. cit., III, 2, p. 236.

[7] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 277, nr. 636.

succesibilul indică compunerea masei succesoriale și calitatea sa de moștenitor^[1] ori chiar declarația făcută în acest sens într-o scrisoare misivă^[2].

Este important ca însușirea calității de moștenitor acceptant al moștenirii să rezulte în mod neechivoc din înscris, acesta trebuind să exprime voința succesibilului, iar nu a unui terț care ar acționa fără știrea lui^[3].

Acceptarea expresă poate fi făcută și prin mandat, mandatul trebuind să fie dat în formă scrisă^[4].

Dacă acceptarea este conținută într-un act sub semnătură privată, data acestuia este inopozabilă terților, afară de cazul în care a devenit certă în condițiile prevăzute la art. 278 NCC^[5].

§2. Acceptarea tacită

1113. Conform dispozițiilor art. 1108 alin. (3) NCC, „acceptarea este tacită când succesibilul face un act sau fapt pe care n-ar putea să îl facă decât în calitatea sa de moștenitor”.

Rezultă așadar că acceptarea moștenirii poate fi nu numai expresă, ci și implicită, dedusă din îndeplinirea de către succesibil a unor acte juridice sau fapte din care rezultă voința sa de a accepta moștenirea.

Actele sau faptele trebuie să fie neechivoce în sensul însușirii calității de moștenitor, cele echivoce (care dau naștere la interpretări diferite) neputând fi luate în considerare ca atare^[6].

Acceptarea tacită a moștenirii poate fi făcută nu numai în cazul moștenirii legale, ci și a celei testamentare, dar în acest din urmă caz ea nu poate fi făcută decât dacă beneficiarul testamentului cunoaște existența și conținutul acestuia, nefiind de conceput o însușire a titlului de moștenitor de către o persoană care nu cunoaște vocația pe care i-ar conferi-o legatul^[7].

Actele de acceptare tacită pot fi făcute nu numai personal de succesibili, ci și prin reprezentanții legali, în cazul minorilor sau interzișilor judecătorești^[8], sau prin mandatar, în cazul persoanelor care au capacitate de exercițiu deplină^[9].

1114. Pornind de la unele texte legale din Codul civil de la 1864, mai întâi, tipologia acestor acte a fost conturată de doctrină și de jurisprudență^[10], pentru ca apoi să fie consacrată prin dispozițiile art. 1110 NCC.

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 707/1989, Dreptul nr. 3/1990, pp. 65-66.

[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 394-395, nr. 1089.

[3] R. LE GUIDEC, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 23, nr. 174.

[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 235.

În sensul că mandatul poate fi și verbal, ceea ce este discutabil, dacă ținem cont de faptul că înscrisul este cerut *ad solemnitatem*, nu doar *ad probationem*, a se vedea M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783*, cit. *supra*, p. 6, nr. 20.

[5] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 424, nr. 448.

[6] CSJ, s. civ., dec. nr. 2193/1990, Dreptul nr. 7-8/1991, pp. 125-126.

[7] GH.D. DIMITRESCU, *Acceptarea tacită a moștenirii de către legatarul universal*, RRD nr. 4/1972, pp. 78-79; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 430, nr. 455.

[8] R. LE GUIDEC, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 24, nr. 182.

[9] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, pp. 242-243; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, pp. 122-123; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1411/1973, CD 1973, p. 181.

[10] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 397 și urm., nr. 528 și urm.

Astfel, există acte a căror îndeplinire implică intenția de acceptare a moștenirii (2.1), acte sau fapte a căror îndeplinire pot avea valoarea de acceptare tacită a moștenirii (2.2) și acte de conservare, de supraveghere și de administrare provizorie a căror îndeplinire nu au valoare de acceptare tacită a moștenirii, dacă din împrejurările în care acestea s-au efectuat nu rezultă că succesibilul și-a însușit prin ele calitate de moștenitor (2.3). Situații aparte sunt cele ale actelor care au ca finalitate atribuirea în tot sau în parte a moștenirii (2.4) și a posibilității succesibilului de a face o declarație de neacceptare, chiar dacă îndeplinește acte care pot fi de acceptare tacită (2.5).

2.1. Actele a căror îndeplinire implică acceptarea tacită

1115. Potrivit dispozițiilor art. 1110 alin. (1) NCC, „actele de dispoziție juridică privind o parte sau totalitatea drepturilor asupra moștenirii atrag acceptarea tacită a acestora”.

Textul de lege menționat, direct inspirat în această privință de dispozițiile art. 641 C. civ. Québec, precizează în continuare că sunt astfel de acte: înstrăinarea, cu titlu gratuit sau oneros, de către succesibil a drepturilor asupra moștenirii (I); renunțările *in favorem* (II).

I. Înstrăinarea, cu titlu gratuit sau oneros, a drepturilor asupra moștenirii

1116. Conform dispozițiilor art. 1747 și art. 1754 NCC, moștenirile, mai exact, dreptul de a culege o moștenire deschisă sau o cotă-parte din aceasta, pot forma obiect al unor acte juridice de înstrăinare atât cu titlu oneros, cât și cu titlu gratuit.

Dacă un succesibil încheie un asemenea act cu un terț, înseamnă că, în măsura în care nu a făcut-o până la acel moment, acceptă moștenirea, căci numai acceptând-o în prealabil poate dispune legal de aceasta. Este tocmai ceea ce prevede art. 1110 alin. (1) lit. a) NCC.

1117. Înstrăinarea poate fi făcută cu privire la integralitatea drepturilor succesoriale cuvenite înstrăinătorului sau numai cu privire la o cotă-parte din acestea (de exemplu, un fiu al defunctului căruia îi revine jumătate din moștenire, înstrăinează o cotă-parte de 1/3 din drepturile sale succesoriale). În acest din urmă caz, înstrăinarea, chiar dacă are ca obiect doar o parte din drepturile succesoriale ale înstrăinătorului, valorează acceptare tacită pentru integralitatea drepturilor de moștenire revenind înstrăinătorului din moștenirea respectivă, ca o consecință a caracterului indivizibil al opțiunii succesoriale (art. 1101 NCC) (*supra* nr. 1085 și urm.).

În esență, actele în discuție sunt *oferte de înstrăinare*, care, nefiind acceptate de beneficiari, nu produc efecte față de aceștia, dar care, din punct de vedere al dreptului de opțiune succesorală (acceptării), manifestare de voință care nu poate fi decât pură și simplă, iar nu și condițională (*supra* nr. 1084), reprezintă o însușire a calității de moștenitor (acceptare tacită).

II. Renunțările *in favorem*

1118. Articolul 1110 alin. (1) NCC reglementează două forme de renunțare *in favorem*, prima referindu-se la „renunțarea, chiar gratuită, în favoarea unuia sau mai multor moștenitori determinați”, dar nu a tuturor [lit. b)]^[1], iar cea de a doua la „renunțarea la moștenire cu titlu oneros, chiar în favoarea tuturor comoștenitorilor sau moștenitorilor

^[1] Art. 1110 alin. (1) lit. b) NCC referindu-se la „renunțarea, *chiar gratuită*”, rezultă că se referă atât la cea gratuită, idee exprimată expres, dar și la cea oneroasă, idee care rezultă implicit.

subsecvenți” [lit. c)]^[1]. În primul caz [art. 1110 alin. (1) lit. b) NCC], „renunțătorul” nu dobândește niciun beneficiu patrimonial ca urmare a „renunțării”, dar, favorizându-i pe unii în dauna celorlalți, face practic un act de dispoziție cu titlu gratuit (donație indirectă), în vreme ce în cel de al doilea caz [art. 1110 alin. (1) lit. c) NCC], „renunțătorul” dobândește un echivalent patrimonial al „renunțării”, ceea ce, practic este tot un act de dispoziție, dar de astă dată de vânzare.

Prin urmare, este vorba despre cesiuni de drepturi succesoriale, căci succesibilii care „renunță” la moștenire nu fac acest lucru în ideea de a abandona moștenirea, cum se întâmplă în cazul veritabilelor renunțări^[2], ci în ideea de a face ca partea lor de moștenire să revină, cu titlu oneros sau gratuit, unuia sau anumitor comoștenitori sau moștenitori subsecvenți.

În asemenea cazuri, din punct de vedere al acceptării tacite a moștenirii, esențială este dovedirea faptului că „renunțarea” (manifestarea de voință a succesibilului) s-a făcut în scopul mai sus menționat, fiind irelevant dacă cel vizat de acest favor îl acceptă efectiv sau nu^[3], cu alte cuvinte dacă transferul de drepturi se produce efectiv sau nu^[4].

1119. Numai renunțările făcute indistinct, pur abdicativ, nu în favoarea unuia sau altuia dintre comoștenitori, sunt veritabile acte de renunțare, care l-ar face străin de moștenire pe succesibilul care le-ar face, neavând nicio legătură cu acceptarea tacită a moștenirii, comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți dobândind în acest caz drepturile – sporite cu partea renunțătorului – direct de la defunct, iar nu de la renunțător, cum se întâmplă în cazul renunțărilor *in favorem* prevăzute la art. 1110 alin. (1) lit. b) și c) NCC, așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 1118).

2.2. Actele care pot avea valoarea de acte de acceptare tacită

1120. Articolul 1110 alin. (2) NCC prevede că „pot avea valoare de acceptare tacită a moștenirii actele de dispoziție, administrare definitivă ori folosință a unor bunuri din moștenire”.

Este vorba de acte care, spre deosebire de cele la care se referă art. 1110 alin. (1) NCC care presupun acceptarea tacită a moștenirii în toate situațiile de îndată ce au fost îndeplinite, sunt din categoria celor care doar „pot avea valoare de acte de acceptare tacită”, de la caz la caz, așadar, nu în toate situațiile, ci numai atunci când prezumția relativă care rezultă din îndeplinirea lor în sensul acceptării moștenirii nu este răsturnată prin proba contrară.

Conform textului de lege mai sus evocat, este vorba despre acte care au ca obiect bunuri ale moștenirii privite *ut singuli* și care pot fi: de dispoziție (I), de administrare definitivă ori de folosință (II).

^[1] Art. 1110 alin. (1) lit. c) NCC se referă la renunțarea cu titlu oneros în favoarea tuturor comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți, o asemenea renunțare cu titlu gratuit nefiind, cel puțin în principiu, nimic altceva decât o renunțare pur abdicativă, indistinctă, deși nu ar fi cu totul exclus să se poată dovedi că s-a făcut cu intenția de a-i gratifica pe toți comoștenitorii sau moștenitorii subsecvenți, deci că este o donație indirectă.

^[2] Renunțarea veritabilă la un drept sau la o prerogativă nu poate fi decât pur abdicativă, fiind un act unilateral care nu depinde în niciun fel de acordul celor care, eventual, ar putea beneficia de aceasta (în acest sens, a se vedea D. HOUTCIEFF, v° *Renonciation*, Rép. civ. Dalloz, 2004, p. 2, nr. 2).

^[3] Lucru care, practic, se face prin însușirea calității de moștenitor de către cel favorizat.

^[4] Transferul în discuție, deși în aparență este cu titlu de moștenire (de la *de cuius* la cel favorizat prin renunțarea succesibilului), în realitate, dacă se concretizează, va fi tratat ca o cesiune de drepturi (cu titlu de donație sau cu titlu de vânzare, după caz) de la succesibilul renunțător la cel favorizat.

I. Actele de dispoziție asupra bunurilor moștenirii

1121. Actele de dispoziție supra bunurilor moștenirii pot fi acte de dispoziție juridică (A) și acte de dispoziție materială (B).

A. Actele de dispoziție juridică asupra bunurilor succesoriale

1122. Acceptarea tacită a moștenirii rezultă din orice act de dispoziție juridică privitor la un bun succesoral, indiferent dacă acesta este mobil sau imobil, corporal sau incorporeal, de gen sau individual determinat. Ca și în cazul drepturilor succesoriale (cotelor-părți din moștenire), succesibilul nu poate dispune de un bun decât dacă în prealabil a acceptat moștenirea.

Prin acte de dispoziție juridică se înțeleg actele de înstrăinare, cu titlu oneros sau gratuit, de constituire a unor garanții reale (gaj sau ipotecă) sau de dezmembrare a proprietății prin constituirea unor drepturi reale accesorii (uzufruct, uz, abitație, servitute, superficie).

Tot astfel, prin asemănare, sunt considerate ca atare și acte ca: remiterea de datorie privitor la o creanță succesorală^[1], tranzacția cu privire la datoriile succesiunii^[2], împuternicirea dată unui mandatar de a vinde bunurile moștenirii^[3], cererea de predare a unui legat particular^[4] sau perceperea unor creanțe succesoriale ocazionale (daune, restituirea unui împrumut etc.)^[5], cererea de compensarea unei datorii cu o creanță succesorală (*infra* nr. 1127, *in fine*).

Plata datoriilor succesoriale din veniturile proprii, în sine, nu constituie un act de acceptare a moștenirii, întrucât aceasta, ca orice plată, din varii considerente (donație, plată pentru stingerea unei datorii proprii etc.) poate fi făcută legal și de un terț, dar, în schimb, constituie un asemenea act plată făcută din veniturile succesiunii, întrucât acesta este un act de dispoziție asupra bunurilor succesoriale^[6].

1123. Ceea ce este important nu este actul obiectiv de dispoziție în sine, ci *intenția* pe care o evidențiază, astfel încât dacă succesibilul dispune de un bun pe care îl consideră ca făcând parte din moștenire, dar care în realitate nu aparține acesteia, este vorba de o acceptare tacită, iar dacă, din contra, dispune de un bun pe care îl crede al său, dar care în realitate aparține moștenirii, acceptarea tacită este exclusă^[7]. Tot astfel, o vânzare a unui bun succesoral de către un succesibil care s-a dovedit că a ignorat consecințele juridice ale unei asemenea conduite, nu poate valora acceptare tacită a moștenirii, prezumția de acceptare a moștenirii dedusă din înstrăinarea unui bun succesoral fiind doar una relativă, susceptibilă de a fi răsturnată prin proba contrară^[8].

Invers, manifestarea intenției de a înstrăina (ofertă), chiar dacă nu a fost ulterior concretizată, poate valora acceptare tacită^[9], cu excepția cazului în care consimțământul înstrăinătorului a fost el însuși viciat, de exemplu, prin eroare esențială, dol sau violență.

[1] R. LE GUIDE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 26, nr. 201.

[2] J. PATARIN, *Obs. RTD civ.* nr. 4/1995, pp. 941-942.

[3] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783, cit. supra*, p. 9, nr. 45.

[4] Cass. 1-re civ., 26 sept. 2007, Recueil Dalloz nr. 37/2007, p. 2612.

[5] R. LE GUIDE, G. CHABOT, *op. cit.* p. 26, nr. 201; M. GORRÉ, *L'option successorale, cit. supra*, p. 434, nr. 1657.

[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 546, nr. 657.

[7] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 135, nr. 207.

[8] Cass. 1-re civ., 5 mars, 2002, *Obs. J. PATARIN*, *RTD civ.* nr. 4/2002, p. 836.

[9] Cass. 1-re civ., 17 mars 1992, *Obs. J. PATARIN*, nr. 4/1993, p. 863 (în speță, a fost vorba de concediul dat locatarului întemeiat pe proiectul, nefinalizat, al vânzării ulterioare a bunului închiriat).

De asemenea, soarta juridică a actului este indiferentă, acesta valorând acceptare tacită chiar dacă, ulterior, este declarat nul, anulat sau rezoluționat^[1].

Nu constituie însă act de acceptare tacită vânzarea de bunuri ale moștenirii care intră în categoria actelor de administrare provizorie, despre care vom vorbi mai jos [art. 1110 alin. (4) NCC] (*infra* nr. 1126).

B. Actele de dispoziție materială asupra bunurilor succesoriale

1124. Valorează act de acceptare tacită a moștenirii și actele de dispoziție materială îndeplinite de succesibili asupra bunurilor succesoriale, cum ar fi cele de demolare, construire sau reparații neurgente efectuate asupra imobilelor succesoriale, întrucât demonstrează un comportament de proprietar^[2], afară de cazul în care se dovedește contrariul.

II. Actele de administrare definitivă ori de folosință asupra bunurilor succesoriale

1125. Categorie intermediară între actele de dispoziție și cele de conservare, supraveghere și de administrare provizorie, actele de administrare definitivă [numite astfel pentru a le deosebi de actele de administrare provizorie la care face referire art. 1110 alin. (4) NCC], cunoscute și sub denumirea de acte de folosință, sunt greu de definit.

Constituie și ele acte de acceptare tacită actele de folosință a averii succesoriale, de luare în stăpânire a unor bunuri succesoriale în calitate de succesori^[3]. Nu constituie însă acte de acceptare tacită cele prin care se preiau bunuri din succesiune, dar nu în calitate de succesori, ci în altă calitate, cum ar fi aceea de proprietar pe un alt temei decât moștenirea sau cu titlu de garanție reală, ori a unor bunuri de valoare redusă primite cu titlu de amintire sau pomeni făcute „pentru sufletul mortului”, conform tradiției^[4].

Deținerea și utilizarea bunurilor succesoriale asupra cărora succesibilul este coproprietar cu defunctul nu constituie act de acceptare tacită, faptul în sine fiind echivoc, neputându-se ști dacă succesibilul stăpânește acele bunuri în calitatea lui de coproprietar sau în calitatea lui de moștenitor, acceptarea moștenirii în acest caz trebuind să fie dedusă din alte manifestări de voință ale succesibilului coproprietar^[5].

În practica noastră judiciară s-a decis că încheierea unei promisiuni de vânzare, nefinalizată ulterior, valorează acceptare tacită (Trib. Jud. Sălaj, dec. civ. nr. 82/1986, RRD nr. 8/1986, p. 74).

[1] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 241; M. ELIEȘCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, pp. 125-126.

[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 239; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1154/1986, CD 1986, pp. 88-90; R. LE GUIDEC, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 26, nr. 196.

[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 808/1959, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 445; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 490/1970, CD 1978, p. 64; *idem*, dec. nr. 1792/1989, *Dreptul* nr. 7/1990, p. 67.

[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 355/1972, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 199; *idem*, dec. nr. 727/1975, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 199; *idem*, dec. nr. 1503/1988, RRD nr. 3/1989, p. 66; *idem*, dec. nr. 550/1988, RRD nr. 12/1988, p. 77.

Preluarea din succesiune a unor bunuri de valoare redusă la decesul unei persoane, conform obiceiului locului, sau a unor amintiri de familie nu constituie acte de acceptare tacită (Trib. Jud. Tulcea, dec. civ. nr. 110/1975, RRD nr. 11/1976, p. 62; Trib. Jud. Timiș, dec. civ. nr. 849/1977, RRD nr. 12/1977, p. 49; Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 830/1983, RRD nr. 1/1984, p. 59; C.A. Timiș, s. civ., dec. nr. 1389/1995, *Dreptul* nr. 6/1996, pp. 108-109).

Pentru asimilarea actelor de luare în detenție (de simplă utilizare) a bunurilor succesoriale cu actele de administrare definitivă, a se vedea M. GRIMALDI, *Successions*, *cit. supra*, p. 428, nr. 453.

[5] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1108/1971, CD 1971, p. 108; *idem*, dec. nr. 1729/1989, *loc. cit. supra*; *idem*, dec. nr. 277/1986, CD 1986, pp. 77-80.

Actele de administrare definitivă, în marea lor majoritate, sunt echivoce prin ele însele, în sensul că pot fi la fel de bine ale unui stăpân al patrimoniului succesoral (prin preluarea acestuia în propriile mâini) ca și ale unui simplu gerant al afacerilor curente ale altuia pentru evitarea unor pagube, fără intenția de a-și însuși calitatea de moștenitor^[1]. Revine instanțelor de judecată sarcina ca, de la caz la caz, să stabilească în fiecare caz concret în parte dacă actul respectiv trebuie considerat ca fiind unul de acceptare tacită a moștenirii sau nu^[2].

În categoria actelor de administrare definitivă se includ acte ca: încheierea unui contract de locațiune, ca și perceperea fructelor sau veniturilor bunurilor succesoriale, afară de cazul existenței unei urgențe^[3], plata din venituri proprii a datoriilor succesoriale care nu reclamă urgență^[4], încheierea între succesibili, după moartea lui *de cuius*, a unei convenții cu privire la administrarea bunurilor succesoriale^[5], introducerea unei acțiuni în grănițuire pentru un imobil succesoral^[6] etc.

2.3. Actele de conservare, supraveghere și de administrare provizorie nu implică acceptarea tacită, dacă din împrejurările în care au fost făcute nu rezultă că succesibilul și-a însușit calitatea de moștenitor

1126. Conform dispozițiilor art. 1110 alin. (3) NCC, „actele de conservare, supraveghere și de administrare provizorie nu valorează acceptare, dacă din împrejurările în care acestea s-au efectuat nu rezultă că succesibilul și-a însușit prin ele calitatea de moștenitor”. Cu alte cuvinte, în principiu, săvârșirea unor asemenea acte nu dă naștere nici măcar unei prezumții simple de acceptare a moștenirii, dar, prin excepție, dacă din împrejurările în care ele au fost îndeplinite rezultă că succesibilul și-a însușit calitatea de moștenitor, ele pot fi luate în considerare ca acte de acceptare.

I. Actele de conservare

1127. Sunt acte care se caracterizează, pe de o parte, prin urgența lor, iar pe de altă parte prin faptul că sunt utile tuturor moștenitorilor, asigurând păstrarea intactă a patrimoniului succesoral, fără ca acesta să fie angajat într-o formă sau alta^[7].

Ele pot fi simple acte materiale, cum sunt cele de efectuare a unor reparații urgente a bunurilor succesoriale sau chiar acte juridice, cum sunt cele de: punerea sau ridicarea pecetilor; întocmirea unui inventar; întreruperea unei prescripții; reînnoirea sau înscrierea unei ipoteci; exercitarea acțiunilor posesorii cu privire la un bun succesoral etc.^[8].

Mutarea vremelnică a unui succesibil într-un imobil succesoral pentru asigurarea supravegherii sau evitării degradării acestuia, fără dovedirea intenției însușirii calității de moștenitor, constituie și ea un act de conservare^[9].

[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 427, nr. 453.

[2] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783*, cit. supra, p. 14, nr. 78.

[3] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 135, nr. 207; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 427, nr. 453.

[4] Constituie urgență, de exemplu, perceperea fructelor ajunse la maturitate (F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 545, nr. 657).

[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 396, nr. 1093.

[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 61/1972, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 200.

[7] Cass. 3-e civ., 9 juill. 2003, *Note S. WERTHE TALON*, *Recueil Dalloz* 2004, p. 725 și urm.

[8] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 135, nr. 207; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 341, nr. 571.

[9] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, nota 1 de sub p. 246.

[9] Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 1092/1983, RRD nr. 3/1984, p. 72.

Simpla apărare a unui succesibil sezinar, fără invocarea calității de moștenitor, contra unei acțiuni în responsabilitate îndreptate contra succesiunii constituie un act de conservare din care nu se poate deduce acceptarea tacită a moștenirii de către acel succesibil^[1], dacă însă în cadrul procesului intentat de un terț pentru plata unei creanțe succesorale succesibilul nu se mulțumește doar să se apere, ci solicită pe cale reconvențională compensarea judiciară a acelei creanțe cu o creanță succesorală, este vorba despre un act prezumat de acceptare tacită a moștenirii, fiind un act de dispoziție^[2].

II. Actele de supraveghere

1128. Actele de supraveghere se asociază celor de conservare în măsura în care le preced, făcându-le posibile și eficace, fiind vorba, de exemplu, de urmărirea unui termen de prescripție extinctiv ori a stării unui bun succesoral, cum ar fi un imobil supus degradării etc.^[3].

III. Actele de administrare provizorie

1129. Articolul 1110 alin. (4) NCC caracterizează ca fiind de administrare provizorie „actele de natură urgentă a căror îndeplinire este necesară pentru normala punere în valoare, pe termen scurt, a bunurilor moștenirii”.

În această categorie se includ acte cum ar fi cele de: efectuare a unor cheltuieli urgente cum ar fi cele pentru ultima boală sau pentru înmormântarea defunctului cu sume de bani provenind din moștenire^[4]; culegere a unor fructe perisabile ajunse la maturitate, cum este cazul culegerii unei vii^[5]; efectuarea operațiunilor curente necesare funcționării pe termen scurt a unei întreprinderi aparținând de moștenire^[6]; sau vânzarea unor bunuri perisabile sau a căror conservare ar fi prea costisitoare.

2.4. Situația actelor care au ca finalitate atribuirea în tot sau în parte a succesiunii

1130. Articolul 1110 NCC, care reglementează acceptarea tacită a moștenirii, nu pomenește nimic de unele forme de acceptare tacită a moștenirii care erau recunoscute sub regimul Codului civil de la 1864.

Astfel, se considera că valorează acceptare tacită, bunăoară, actele prin care succesibilul solicită atribuirea în tot sau în parte a succesiunii, cum este cazul introducerii unei acțiuni în petiție de ereditate, a unei acțiuni în partaj, a unei cereri de predare sau trimitere în posesie a unui legatar ori de trimitere în posesie a unui moștenitor legal nesezinar^[7], a unei cereri de raport sau reducere a unei donații^[8].

[1] Cass. 1-re civ., 6 avr. 1994, *Note B. DE SAINT-AFFRIQUE*, Rép. Defrénois 1995, art. 36073.

[2] Cass. 1-re civ., 3 déc. 2002, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. 2003, p. 334.

[3] M. GORÉ, *Option successorale: acceptation pure et simple*, cit. supra, p. 523, nr. 242.31.

[4] Trib. Jud. Tulcea, dec. civ. nr. 110/1975, RRD nr. 11/1976, p. 62; Trib. Jud. Timiș, dec. civ. nr. 849/1977, RRD nr. 12/1977, p. 49; Trib. Jud. Satu-Mare, dec. civ. nr. 507/1979, *Nota H.A. UNGUR*, RRD nr. 10/1981, pp. 58-60.

[5] M. GORÉ, *Option successorale: acceptation pure et simple*, cit. supra, p. 524, nr. 242.40.

[6] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 342, nr. 571.

[7] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 544, nr. 657.

[8] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 466, nr. 273.3.

Problema care se pune este dacă aceste cazuri de acceptare pot fi reținute în continuare ca atare. În ceea ce ne privește, considerăm că răspunsul trebuie să fie afirmativ, deoarece dacă acte ca acelea de conservare, supraveghere sau de administrare provizorie pot fi considerate acte de acceptare în cazul în care rezultă că succesibilul și-a însușit prin ele calitatea de moștenitor, cu atât mai mult acte de natura celor mai sus menționate denotă în mod neîndoielnic, chiar prin ele însele, intenția neechivocă a succesibilului de a-și însuși calitatea de moștenitor, corespunzând chiar actelor de acceptare expresă, de vreme ce sunt toate făcute prin înscrisuri din care rezultă în mod neechivoc însușirea calității de moștenitor, nefiind cu nimic mai neechivoce decât opoziția la vânzarea unui imobil succesoral, declarația făcută la organele fiscale prin care succesibilul indică compunerea masei succesoriale și calitatea sa de moștenitor etc., considerate a fi acte de acceptare expresă (*supra* nr. 1112).

În schimb, cererile de predare a socotelilor, de inventariere ori de evaluare a bunurilor succesoriale nu pot constitui acte de acceptare tacită așa cum eronat s-a decis în practica noastră judiciară^[1], fiind simple acte de informare asupra conținutului succesiunii, iar nu acte neechivoce de însușire a calității de moștenitor în mod irevocabil^[2].

2.5. Posibilitatea succesibilului de a face o declarație de neacceptare în situația în care îndeplinește acte care pot fi de acceptare tacită

1131. Cu titlu de noutate, inspirându-se din dispozițiile art. 784 alin. (2) C. civ. francez, art. 1111 NCC prevede că „succesibilul care intenționează să îndeplinească un act ce poate avea semnificația acceptării moștenirii, dar care dorește ca prin aceasta să nu fie considerat acceptant, trebuie să dea în acest sens, anterior îndeplinirii actului, o declarație autentică notarială”. Este vorba despre actele prevăzute la art. 1110 alin. (2) (*supra* nr. 1120 și urm.), nu de cele prevăzute la alin. (1) al aceluiași text de lege (*supra* nr. 1116-1119), care sunt acte neechivoce de acceptare a moștenirii, iar nu doar acte care „pot avea semnificația acceptării moștenirii”.

1132. Prin declarația sa, succesibilul își păstrează dreptul de opțiune intact pe durata de timp rămasă din termenul de decădere pentru acceptarea moștenirii.

Secțiunea a 2-a. Renunțarea la moștenire

1133. În cele ce urmează vom analiza actul de renunțare (§1), revocarea pauliană a renunțării frauduloase la moștenire (§2) și retractarea revocării (§3).

§1. Actul de renunțare

1.1. Prezentare generală

1134. Succesibilii, așa cum am văzut, au dreptul de a opta între însușirea titlului de moștenitor acceptând moștenirea și respingerea acestuia, renunțând la moștenire (*supra* nr. 1144).

^[1] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2070/1956, CD 1956, vol. 1; p. 345; *idem*, dec. nr. 814/1956, CD 1956, vol. 1, p. 336.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 545, nr. 657.

Renunțarea la moștenire este o manifestare de voință unilaterală pur abdicativă. Ea poate fi expresă, putând rezulta numai dintr-un act făcut în forma cerută de lege din care reiese voința de a repudia moștenirea [art. 1120 alin. (2) NCC], dar, în mod excepțional, poate fi și tacită (implicită), atunci când succesibilul lasă să treacă termenul de decădere prevăzut de lege fără a face acte de acceptare a moștenirii [art. 1112 alin. (1) și art. 1113 alin. (2) NCC]^[1].

Prin renunțarea la moștenire, succesibilul este considerat că nu a fost niciodată succesor [art. 1121 alin. (1) NCC].

1.2. Condițiile de formă

1135. Articolul 1120 alin. (2) NCC prevede că „declarația de renunțare se face în formă autentică la orice notar public, sau după caz, la misiunile diplomatice și oficiile consulare ale României, în condițiile și limitele prevăzute de lege”, pentru informarea terților, ea fiind supusă înscrierii, pe cheltuiuala renunțătorului, în registrul național notarial, ținut în format electronic [art. 1120 alin. (3) NCC].

Renunțarea expresă la moștenire este așadar un act solemn. Sub imperiul reglementării anterioare noului Cod civil, s-a admis însă că ea putea fi făcută și în fața instanțelor de judecată cu ocazia judecării cauzelor succesoriale, caz în care o copie de pe încheierea prin care s-a luat act de renunțare se trimitea notarului public care ținea registrul special de renunțări^[2]. Declarația de renunțare putea fi valabil consemnată de notar și direct în certificatul de moștenitor^[3].

1136. Declarațiile verbale de renunțare la moștenire sau consemnate într-un înscris sub semnătură privată nu sunt valabile.

Înscrierea declarației de renunțare la moștenire în registrul special completează formele cerute de lege. Omisiunea înscrierii declarației în registrul special nu afectează însă validitatea renunțării la moștenire, aceasta fiind o formalitate cerută doar pentru informarea terților^[4].

1.3. Efecte

1137. Potrivit dispozițiilor art. 1121 alin. (1) NCC, „succesibilul care renunță este considerat că nu a fost niciodată moștenitor”, adică străin de moștenire cu efecte retroactive, de la data deschiderii moștenirii. Pe cale de consecință, pe de o parte, acesta este lipsit de orice drept asupra activului moștenirii, iar pe de altă parte este degrevat de orice obligație de plată a datoriilor succesoriale.

1138. Partea de moștenire care ar fi revenit renunțătorului dacă ar fi acceptat moștenirea revine comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți, după caz, care au

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 402, nr. 1107; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 784 à 792*, 1995, p. 4, nr. 5, și p. 10, nr. 52-55; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 549, nr. 662.

Pentru părerea potrivit căreia neacceptarea moștenirii în termenul de prescripție nu ar fi echivalat sub regimul Codului civil de la 1864 cu renunțarea tacită, a se vedea: M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, pp. 132-133; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 480, nr. 278.1.

^[2] D. RIZEANU, *Procedura succesorală notarială*, în A. HILSENRAD, D. RIZEANU, C. ZIRRA, *Notariatul de stat*, Ed. Științifică, București, 1964, nr. 219.

^[3] CSJ, s. civ., dec. nr. 2468/1993, Dreptul nr. 10-11/1993, p. 117.

^[4] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 483.

acceptat moștenirea [art. 1121 alin. (2) NCC], aceștia fiind avânzi-cauză ai defunctului, iar nu ai renunțătorului^[1].

1139. Renunțătorul nu poate fi reprezentat de descendenții săi, aceștia putând veni la moștenire doar în nume propriu atunci când sunt întrunite condițiile cerute de lege (art. 967 NCC) (*supra* nr. 126).

1140. Obligația de raport a donațiilor nu mai subzistă pentru renunțător, acesta putând păstra liberalitățile primite în limitele cotelor disponibile a moștenirii [art. 1147 alin. (1) NCC].

1141. Trebuie precizat că renunțarea la moștenire afectează doar drepturile și obligațiile succesoriale cu conținut patrimonial, renunțătorul păstrând legăturile de rudenie cu defunctul, calitate în care își menține prerogativele extra-patrimoniale, care îi dau dreptul, de pildă, să acționeze pentru apărarea numelui și memoriei defunctului^[2].

În dreptul francez, s-a admis, de asemenea, că descendentul renunțător poate fi obligat chiar și la plata cheltuielilor de înmormântare ale părintelui său defunct, cheltuieli care, deși reprezintă obligații făcând parte din pasivul succesiunii, pot fi puse în sarcina renunțătorului, în funcție de veniturile acestuia, cu titlu de obligație alimentară (privită nu numai ca obligație de a asigura cele necesare traiului părinților, dar și cele necesare înmormântării decente a acestora la încetarea din viață) dacă activul moștenirii nu permite acoperirea acestora^[3].

§2. Revocarea pauliană a renunțării frauduloase la moștenire

2.1. Reglementare legală

1142. Conform dispozițiilor art. 1122 alin. (1) NCC, „creditorii succesibilului care a renunțat la moștenire în fraudă lor pot cere instanței revocarea renunțării în ceea ce îi privește, însă numai în termen de 3 luni de la data când au cunoscut renunțarea”.

Este o specie de acțiune revocatorie (pauliană) care sancționează pe succesibilul insolubil care renunță la o moștenire solvabilă, în scopul fraudării creditorilor personali.

Nu este vorba doar despre refuzul unei îmbogățiri, care, potrivit dreptului comun, nu ar putea fi sancționată pe cale pauliană, ci de o veritabilă însărcinare, de vreme ce succesibili dobândesc în principiu bunurile succesoriale de la data deschiderii moștenirii, iar nu de la data acceptării moștenirii, prin renunțare creându-și astfel o stare de insolabilitate^[4].

1143. Revocarea pauliană prevăzută la art. 1122 alin. (1) NCC poate surveni nu numai în cazul unei renunțări exprese la moștenire, ci și în cazul unei renunțări tacite, când succesibilul lasă să treacă termenul de opțiune stabilit de instanța de judecată în condițiile prevăzute la art. 1113 NCC (*supra* nr. 1083).

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 554, nr. 669.

^[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 128, nr. 278.

^[3] Cass. 1-re civ., 14 mai 1992, *Note J. MASSIP*, Rép. Defrénois, 1992, art. 35395-121; J. PATARIN, *Obs.*, RTD civ. nr. 1/1993, pp. 171-172.

^[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEEUR, *op. cit.*, p. 382, nr. 1077.

2.2. Efectele admiterii acțiunii

1144. Articolul 1122 alin. (2) NCC precizează că, „admiterea acțiunii în revocare produce efectele acceptării de către succesibilul debitor numai în privința creditorului reclamant și în limita creanței acestuia”.

Cu alte cuvinte, ca urmare a admiterii acțiunii, renunțarea la moștenire făcută de succesibil devine inopozabilă creditorului reclamant, care, numai el și numai în limitele creanței sale, va putea urmări bunurile succesoriale ca și când debitorul său ar fi acceptat moștenirea. Așadar, nu este vorba despre o acceptare propriu-zisă, în numele și pe seama succesibilului, acesta neputând beneficia în niciun fel de admiterea acțiunii.

§3. Retractarea renunțării

3.1. Fundament

1145. Spre deosebire de acceptarea moștenirii care este întotdeauna irevocabilă, renunțarea la moștenire poate fi retractată (revocată) în condițiile prevăzute la art. 1123 NCC, rațiunea fiind aceea de a se evita ca succesiunea să rămână vacantă.

3.2. Condiții

1146. Din dispozițiile art. 1123 alin. (1) NCC rezultă că retractarea renunțării poate surveni numai dacă, pe de o parte, nu s-a împlinit în raport cu renunțătorul termenul de prescripție a dreptului de opțiune succesorală prevăzut de art. 1103 alin. (1) NCC, iar pe de altă parte dacă succesiunea nu a fost acceptată de alți moștenitori care ar fi avut vocație la partea care i-ar fi revenit renunțătorului^[1].

Retractarea nu poate opera dacă moștenirea a fost acceptată de alți succesibili, înainte sau după renunțarea la moștenire, fiind indiferent dacă această acceptare a fost expresă sau tacită, dacă emană de la un coerede sau de la un moștenitor subsecvent, oricare ar fi rangul în care acesta vine la moștenire (imediat după renunțător sau în alt grad), ori dacă aparține unui moștenitor legal sau testamentar^[2].

În ipoteza legatelor cu titlu universal, dacă după acceptare rămâne o cotă-parte de moștenire vacantă, iar renunțătorul are vocație la aceasta, retractarea rămâne posibilă^[3].

Dacă renunțarea la moștenire aparține mai multor moștenitori, primul dintre aceștia care retractează este considerat că a acceptat moștenirea, ceilalți fiind astfel puși în situația de a nu mai putea retracta^[4].

1147. Dacă sub regimul reglementării Codului civil de la 1864 (art. 701), se admitea că retractarea renunțării putea fi făcută atât expres, cât și tacit, conform dispozițiilor art. 1123 alin. (1) NCC, care face trimitere la dispozițiile art. 1120, retractarea renunțării

^[1] CSJ, s. civ., dec. nr. 368/1993, *Buletinul jurisprudenței* 1993, pp. 86-87.

^[2] M. ELIESCU, *Transmisivitatea...*, cit. supra, pp. 136-137.

Opinia potrivit căreia numai rudele defunctului ar putea invoca acceptarea, făcând retractarea renunțării irevocabilă (Trib. Jud. Vaslui, dec. civ. nr. 599/1985, cu *Nota I* aprobativă de M. ENACHE, RRD nr. 10/1986, pp. 48-54), a fost pe drept cuvânt criticată (F. DEAK; *Nota II* la aceeași decizie, loc. cit., pp. 54-58).

^[3] F. DEAK, *Nota* la dec. civ. nr. 599/1985 a Trib. Jud. Vaslui, loc. cit. supra, p. 57.

^[4] J. PATARIN, *Obs. RTD* civ. nr. 4/1996, pp. 959-961.

nu ar mai putea fi făcută decât expres, cu îndeplinirea formelor de informare a terților prin înscrierea în registrul notarial național ținut în format electronic.

3.3. Efecte

1148. Ca urmare a retractării renunțării, consecințele renunțării sunt înlăturate cu efecte retroactive (de la data deschiderii moștenirii) ca și când nu ar fi avut niciodată loc, succesorul fiind acceptant al moștenirii, cu mențiunea păstrării drepturile dobândite de terți în intervalul de timp de la data renunțării și până la retractarea acesteia [art. 1123 alin. (2) NCC].

TITLUL X

TRANSMISIUNEA ACTIVULUI ȘI PASIVULUI MOȘTENIRII

1149. Dacă regulile devoluțiunii legale, testamentare și contractuale stabilesc persoanele care pot veni la moștenire, iar exercitarea dreptului de opțiune succesorală combinat cu regulile devoluțiunii menționate mai sus indică persoanele care vin efectiv la moștenire, transmisiunea succesorală necesită atât analizarea obiectului acestei transmisiuni (Capitolul I), cât și a regulilor după care se realizează, pe de o parte, transmisiunea activului (Capitolul II), iar pe de altă parte transmisiunea pasivului succesoral (Capitolul III). În acest context urmează a fi analizată atât lichidarea pasivului succesoral (Capitolul IV), cât și petiția de ereditate (Capitolul V).

Capitolul I. Obiectul transmisiunii succesorale

1150. Transmisiunea succesorală se diferențiază de transmisiunile prin acte între vii prin faptul că, spre deosebire de acestea, are ca obiect nu doar un drept anume, ci universalitatea patrimoniului defunctului sau o fracțiune din aceasta (în cazul transmisiunilor cu titlu universal).

Dacă prin acte între vii patrimoniul persoanei fizice, care este un ansamblu de drepturi și obligații, nu poate fi înstrăinat nici în tot, nici în parte, acest lucru este posibil doar în cazul decesului persoanei fizice titulare.

În dreptul nostru, ca și în dreptul francez, transmisiunea succesorală operează deplin drept de la data deschiderii moștenirii prin simplul efect al decesului [art. 1114 alin. (1) NCC]^[1], chiar fără ca succesorii să știe, ca o consecință a principiului că un patrimoniu nu poate rămâne fără titular niciun moment. Succesibilii chemați la moștenire și considerați moștenitori de la data deschiderii acesteia au însă dreptul de a renunța la calitatea de moștenitor, neputând fi obligați să moștenească dacă nu doresc.

Considerați continuatori ai persoanei defunctului, reprezentanți ai acestuia^[2], succesorii universali sau cu titlu universal nu sunt doar simpli succesori la bunuri sau lichidatori ai patrimoniului succesoral, ci titulari ai drepturilor succesorale și obligați personal pentru datoriile succesorale, în limitele activului moștenirii [art. 1114 alin. (2) NCC].

Spre deosebire de succesorii universali sau cu titlu universal (moștenitorii legali, legatarii universali sau cu titlu universal), legatarii particulari și instituții contractuali particulari sunt simpli succesori la bunurile cu care au fost gratificați, nefiind ținuti la plata datoriilor succesorale decât în mod excepțional, în măsura în care au fost obligați la aceasta prin voința defunctului.

1151. În principiu, drepturile personale nepatrimoniale aparținând defunctului nu sunt transmisibile pe cale succesorală, putând fi însă ocrotite și după decesul titularului în condițiile prevăzute de art. 256 NCC. Dreptul de acțiune pentru respectul vieții private

^[1] Cass. 1-re civ., 4 juill. 2012, *Obs.* A. PAULIN, R.L.D.C. nr. 97/2012, p. 58, nr. 4827.

^[2] Cu privire la acest principiu și originile sale, a se vedea: M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 287 și urm.; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 461 și urm.; F. COHET-CORDEY, *La valeur explicative de la théorie du patrimoine en droit positif français*, RTD civ. nr. 4/1996, p. 838, nr. 46.

se stinge la decesul persoanei vizate, singura titulară a acestui drept, fiind netransmisibil la succesori, dar aceștia din urmă pot acționa în nume propriu pentru atingerea adusă propriilor sentimente, de o manieră certă și caracterizată, dacă atingerea adusă vieții private a autorului lor le aduce un prejudiciu personal^[1].

1152. Patrimoniul succesoral cuprinde, pe de o parte, drepturile, adică activul succesoral (Secțiunea 1), iar pe de altă parte, obligațiile, adică pasivul succesoral (Secțiunea a 2-a).

Secțiunea 1. Activul succesoral

1153. Activul moștenirii cuprinde toate drepturile reale și de creanță care nu se sting prin moartea titularului lor, și anume:

- dreptul de proprietate asupra bunurilor mobile și imobile;
- drepturile reale derivate din dreptul de proprietate, cum ar fi cel de suprafață sau de servitute;
- drepturile reale accesorii (ipotecă, gaj);
- dreptul real de folosință sau de accesiune;
- drepturile de creanță, cum ar fi, de pildă, de a încasa prețul unui lucru vândut de *de cuius*, de a încasa o chirie scadentă, de a obține restituirea unui împrumut făcut de *de cuius* etc.;
- drepturile patrimoniale de autor;
- dreptul de a exercita acțiunile patrimoniale care s-au născut în patrimoniul defunctului, cum sunt acțiunea în anulare pentru vicii de consimțământ^[2] ori acțiunea în daune contra unui terț care a împiedicat pe *de cuius* să încheie un anumit contract în timpul vieții^[3].

Se transmite prin succesiune chiar dreptul la acțiunea pentru recuperarea creanțelor atașate persoanei defunctului, cum este cazul dreptului la repararea prejudiciului corporal sau moral cauzat acestuia^[4].

1154. Unele drepturi, deși au conținut patrimonial, nu se transmit pe cale succesorală, întrucât se sting prin moartea titularului lor, durata lor fiind astfel limitată prin lege sau prin dispoziții contractuale. Este astfel cazul dreptului de uzufruct, de uz și de abitație, al dreptului la o rentă viageră, al dreptului de întreținere legală sau al dreptului de întreținere derivând dintr-un contract.

Există însă și anumite drepturi personale nepatrimoniale pe care dispozițiile legale exprese le declară transmisibile pe cale succesorală. Astfel, referitor la drepturile nepatrimoniale de a pretinde recunoașterea calității de autor și de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricărei modificări sau atingeri, dacă prejudiciază onoarea sau reputația autorului, art. 11 alin. (2) din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe^[5] precizează că acestea se transmit „prin moștenire, potrivit legislației civile, pe durată nelimitată”^[6].

[1] C.A. Versailles, 1-re ch. A, 17 juin 1999, Note B. BEIGNIER, Recueil Dalloz nr. 17/2000, p. 372.

[2] Cass. 1-re civ., 4 juill. 1995, Obs. J. MESTRE, RTD civ. nr. 2/1996, p. 392.

[3] C.A. Versailles, 12-e ch. 2-e sect., 9 nov. 1995, Obs. J. MESTRE, RTD civ. nr. 2/1996, pp. 383-384.

[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 469, nr. 1215; Conseil d'Etat, 29 mars 2000, Note A. BOURREL, Recueil Dalloz nr. 26/2000, pp. 563-565; AL. PAICU, *Dreptul moștenitorilor persoanei vătămăte prin infracțiune de a pretinde daune morale*, Dreptul nr. 5/2001, p. 216 și urm.

[5] M. Of. nr. 60 din 26 martie 1996.

[6] M. MIHAIL, *Elemente noi în reglementarea proprietății intelectuale, cu privire specială la subiectul, obiectul, durata și transmisiunea succesorală a dreptului de autor*, Dreptul nr. 7/1997, pp. 31-32.

Secțiunea a 2-a. Pasivul succesoral

§1. Datoriile moștenirii

1155. Pasivul succesoral include în primul rând datoriile succesiunii, cuprinzând obligațiile născute în timpul vieții lui *de cuius* care îl țineau pe acesta la plată la data deschiderii moștenirii, indiferent dacă izvorul acestora este contractual (exemplu: obligația de a plăti prețul unui lucru cumpărat; de a restitui un bun aflat în depozit; de a plăti o chirie etc.), delictual (exemplu: obligația de a despăgubi pe un terț pentru prejudiciul cauzat de defunct printr-o faptă ilicită), un fapt juridic lícit (exemplu: obligația de a plăti cheltuielile necesare și utile făcute de un terț ca gestor de afaceri al defunctului)^[1], de a restitui o plată nedatorată sau o îmbogățire fără justă cauză.

1156. În practica judiciară și în doctrina franceză este promovată soluția de bun-simț potrivit căreia copilul care a adăpostit și îngrijit singur pe părintele decedat, în afara obligației legale de întreținere, are împotriva succesiunii o creanță întemeiată pe principiul restituirii îmbogățirii fără justă cauză, îmbogățirea constând în faptul că prin prestațiile sale – nu numai bănești, ci și în serviciile executate personal – a asigurat defunctului evitarea unei însăraciri cu sumele pe care ar fi trebuit să le cheltuiască pentru asigurarea îngrijirii sale de către un terț, această creanță trebuind să fie inclusă în pasivul moștenirii^[2].

În schimb, cheltuielile efectuate de un succesor ținut la obligația legală de întreținere, singur, fără participarea celorlalți succesori ținuți și ei la aceeași obligație, nu pot fi incluse în pasivul moștenirii, fiind vorba de un raport direct între succesorii ținuti *in solidum* la obligația legală de întreținere, fără implicarea patrimoniului succesor^[3].

1157. Obligațiile *intuitu personae*, chiar dacă ar avea un conținut patrimonial, nu se transmit pe cale succesorală, deoarece prin decesul debitorului se sting. Este astfel cazul obligațiilor *intuitu persone* decurgând din contractul de antrepriză, care se sting prin moartea antreprenorului [art. 1871 alin. (1) NCC], sau de mandat, care se sting prin moartea mandatarului [art. 2030 lit. c) NCC].

1158. De asemenea, obligația legală de întreținere se stinge prin moartea debitorului, netransmitându-se la moștenitorii acestuia. Stingerea acestor obligații operează doar pentru viitor, iar nu și pentru obligațiile scadente până la data deschiderii moștenirii și neexecutate de defunct, urmând ca acestea să fie executate de succesorii celui decedat prin echivalent (daune-interese).

1159. Chiar și plata amenzilor legal stabilite înaintea decesului lui *de cuius* poate fi urmărită împotriva succesorilor, principiul personalității pedepselor împiedicând doar sancționarea după data decesului celui vinovat, dar nu și executarea amenzilor legal stabilite în timpul vieții celui decedat^[4].

[1] PH. DURNERIN, *La notion de passif successoral*, prefată de G. CORNU, LGDJ, Paris, 1992, p. 31 și urm.

[2] Cass. civ. 1-re, 12 juill. 1994, *Note X. SAVATIER*, Rép. Defrénois 1994, art. 35950; Cass. 1-re civ., 5 jan. 1999 și Cass. 1-re civ., 6 juill. 1999, *Obs. R. LE GUIDE*, JCP nr. 50/1999, p. 2247 și J. PATARIN, RTD civ. nr. 3/2000, pp. 605-607.

Indemnizația nu este datorată dacă, de pildă, aceasta se compensează cu asigurarea unei locuințe gratuite de către părinte (Cass. 1-re civ., 23 jan. 2001; *Obs. B. VAREILLE*, Recueil Dalloz nr. 36/2001, p. 2940).

[3] În acest sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 507, nr. 290.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 515, nr. 354.

§2. Sarcinile moștenirii

1160. Spre deosebire de datoriile succesiunii, care constituie pasivul moștenirii *stricto sensu*, întrucât sunt obligații care îl ținneau pe defunct la data decesului, sarcinile moștenirii sunt obligații care se nasc după data deschiderii moștenirii, dar care decurg din faptul decesului lui *de cuius*^[1].

Fiind urmarea directă a morții lui *de cuius*, aceste obligații sunt asimilate în principiu datoriilor propriu-zise ale succesiunii, urmând regimul juridic al acestora, cu toate că se nasc după deschiderea moștenirii și că nu l-au ținut niciun moment direct pe defunct^[2].

1161. În această categorie se includ cheltuielile legate de înmormântare ale defunctului (este vorba atât de înmormântarea propriu-zisă, cât și de slujbele religioase de pomenire ulterioare acesteia), în măsura în care nu sunt excesive în raport cu starea materială a celui decedat^[3], precum și cheltuielile de sigilare, de inventariere, taxele succesoriale, de lichidare și partaj ale moștenirii^[4].

Asimilarea sarcinilor succesiunii datoriilor lui *de cuius* nu este însă absolută, căci succesorii ținuți la plată pot fi urmăriți de creditori și asupra patrimoniului propriu, acestea fiind în același timp atât datorii ale defunctului, cât și datorii personale ale succesorilor (de exemplu, obligația de plată a cheltuielilor de înmormântare)^[5].

§3. Plata legatelor

1162. Legatarii universali sau cu titlu universal, care succed defunctului de la data deschiderii moștenirii, dobândesc astfel nu numai activul, ci și pasivul succesoral, sunt debitori ai obligațiilor succesoriale, iar nu creditori ai succesiunii.

De asemenea, în cazul legatelor particulare care au ca obiect bunuri individual determinate, asupra cărora legatarul devine proprietar din momentul deschiderii moștenirii, calitate în care are la dispoziție acțiunea reală în revendicare, după predarea lor, nu se pune problema existenței unor drepturi de creanță contra succesiunii.

1163. În schimb, legatele particulare care au ca obiect bunuri de gen (în mod obișnuit, plata unor sume de bani), conferă neîndoielnic beneficiarului acestora un drept de creanță contra moștenirii.

Obligația de plată a legatelor particulare care au ca obiect drepturi de creanță revine, în principiu, succesorilor universali (moștenitorilor legali și legatarilor universali) sau cu titlu universal (legatarilor cu titlu universal), dar, prin excepție, pot fi puse și în sarcina legatarilor particulari. Spre deosebire de datoriile succesiunii, obligația de plată a legatelor

[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 109, nr. 225.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 500, nr. 539.

[3] I.A. MAN, *În legătură cu pasivul succesoral*, RRD nr. 5/1987, pp. 12-13; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 478/1989, Dreptul nr. 1-2/1990, p. 128; CSJ, s. civ., dec. nr. 78/1994, p. 63.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 616, nr. 743; PH. DURNERIN, *op. cit.*, p. 66 și urm.; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 506, nr. 290.

[5] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 505, nr. 541; Cass. 1-re civ., 28 jan. 2009, Note J. MASSIP, Rép. Defrénois nr. 7/2009, p. 748, art. 38925.

Contra, a se vedea J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 184, nr. 264.

având ca obiect drepturi de creanță nu l-a ținut niciodată pe defunct, nefiind altceva decât un mod de distribuire de către *de cuius* a bunurilor succesoriale (activului net)^[1].

Plecând de la principiul potrivit căruia nimeni nu poate dispune de bunurile sale decât după ce și-a onorat obligațiile (*nemo liberalis nisi liberatus*), datorile și sarcinile moștenirii trebuie să fie satisfăcute înaintea plății legatelor particulare^[2]. Această soluție este în prezent consacrată legislativ prin dispozițiile art. 1067 și art. 1114 alin. (2) NCC.

Capitolul II. Transmisiunea activului moștenirii

1164. Mecanismul transmisiunii activului moștenirii diferă în privința drepturilor ca atare (Secțiunea 1), pe de o parte, față de exercițiul acestor drepturi, adică al posesiunii moștenirii sau sezei, pe de altă parte (Secțiunea a 2-a).

Secțiunea 1. Transmisiunea calității de subiect activ al drepturilor succesoriale

1165. Transmisiunea succesorală este una aparte, întrucât nu are ca obiect un bun sau altul, ci un patrimoniu.

Așa cum am văzut deja (*supra* nr. 1167), drepturile făcând parte din activul succesoral sunt dobândite de succesori imediat și deplin drept de la data deschiderii moștenirii, oricare ar fi natura acestora, și indiferent dacă succesiunea este legală, testamentară sau convențională [art. 1114 alin. (1) NCC].

Calitatea de subiect activ al drepturilor succesoriale, indiferent dacă este vorba de drepturi reale sau de creanță, se transmite de la *de cuius* la moștenitorii săi fără ca aceștia din urmă să trebuiască să facă ceva, iar uneori chiar fără ca să o știe.

Moștenitorii universali sau cu titlu universal, care au vocație la întregul patrimoniu succesoral sau la o fracțiune din acesta, sunt considerați continuatori ai persoanei defunctului, substituindu-se acestuia în calitatea de titulari ai patrimoniului succesoral sau al unei fracțiuni din acesta. Când la moștenire vine un singur moștenitor universal, acesta devine unic titular al patrimoniului succesoral, iar când vin doi sau mai mulți, patrimoniul succesoral se transmite acestora în stare de indiviziune, fiecare deținând o cotă-parte din activul succesoral. În cazul nașterii stării de indiviziune succesorală, niciunul dintre succesori nu are drepturi exclusive asupra unui sau altuia dintre elementele active ale patrimoniului succesoral, astfel încât nu poate dispune de acestea fără acordul celorlalți (*infra* nr. 1313), ci fiecare doar asupra cotei sale părți ideale indivize.

1166. *De cuius* poate dispune *mortis causa* de bunurile sale și individual prin legate particulare. Spre deosebire de transmisiunile universale sau cu titlu universal, legatele particulare conferă celor gratificați vocație la un bun anume din patrimoniul succesoral (drept real sau de creanță). Această transmisiune operează și ea automat la data deschiderii succesiunii, dar în acest caz legatarul nu mai este considerat a fi continuator al persoanei defunctului, ci doar un simplu succesor la bunuri al acestuia.

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 181, nr. 259.

[2] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 143; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 617, nr. 745; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 110, nr. 227.

1167. Se poate, așadar, trage concluzia că transmisiunea drepturilor succesoriale operează de drept la data deschiderii moștenirii, fără a fi necesară îndeplinirea unor formalități. Transmisiunea succesorală însă nu este obligatorie, toți succesibilii, indiferent dacă sunt moștenitori legali sau testamentari, dacă au vocație universală, la o fracțiune din universalitate sau doar la unul sau altul din bunurile succesoriale, au dreptul să opteze fie pentru acceptarea moștenirii (și, implicit, pentru consolidarea titlului de moștenitor), fie pentru renunțarea la moștenire (*supra* nr. 1046 și urm.), însă odată acceptată moștenirea, transmisiunea provizorie a moștenirii de plin drept de la data deschiderii moștenirii se consolidează [art. 1114 alin. (1) NCC].

Secțiunea a 2-a. Transmisiunea posesiunii moștenirii sau sezinei

1168. Dacă sub aspectul proprietății, care este o chestiune abstractă, nu există nicio discontinuitate în cazul decesului unei persoane fizice, chiar de la deschiderea succesiunii moștenirii săi fiind considerați a-i succede de plin drept lui *de cuius*, în privința stăpânirii efective, precum și a îndeplinirii actelor de conservare, administrare și dispoziție referitoare la bunurile succesoriale, de la decesul titularului și până la exercitarea dreptului de opțiune succesorală de către succesibili, există o perioadă de incertitudine, în care nu se știe exact cine vine efectiv la moștenire și care sunt bunurile ce vor reveni moștenitorilor. În această situație, în ideea evitării pe cât este posibil a conflictelor între succesibili (mai ales între moștenitorii legali și legatari), cu consecințe dăunătoare pentru patrimoniul succesoral, legiuitorul a avut de ales fie între soluția numirii unui terț sau a unui succesibil ca administrator al moștenirii, cu dubla misiune de a verifica titlurile pretendenților și de a administra succesiunea până la lichidarea completă (încasarea creanțelor și plata datoriilor, a sarcinilor și a legatelor)^[1], fie soluția acordării unor puteri în acest sens unora dintre succesori, adică a sezinei, la care, după modelul francez, s-a oprit și legiuitorul nostru.

1169. Transmisiunea activului succesoral, adică a drepturilor ca atare făcând parte din patrimoniul succesoral, care se realizează automat la data deschiderii moștenirii, fără îndeplinirea vreunei formalități, nu se confundă cu exercitarea efectivă a acestor drepturi, care nu se poate realiza fără formalități decât în cazul moștenitorilor cărora legea le conferă de drept posesia moștenirii sau sezina (§1), ceilalți moștenitori trebuind să fie trimiși în posesia moștenirii prin îndeplinirea unor formalități (§2).

§1. Sezina și dobândirea de drept a posesiunii moștenirii de către moștenitorii sezinari

1170. Articolul 653 C. civ. 1864 prevedea că „descendenții și ascendenții au de drept posesiunea moștenirii din momentul morții defunctului” și că „ceilalți moștenitori intră în posesiunea moștenirii cu permisiunea justiției”.

^[1] Soluție adoptată de legiuitorul englez (cf. M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 382, nr. 408) și de Codul civil Québec (art. 783 și urm.).

Din textul de lege menționat, deși considerat de unii enigmatic^[1], iar de alții de-a dreptul inutil și bizar, oricum, inadecvat realităților contemporane^[2], rezulta totuși destul de limpede că unii moștenitori erau preferați, în sensul că aveau stăpânirea de fapt sau sezina patrimoniului succesoral (care includea și exercițiul activ și pasiv al acțiunilor aferente drepturilor și obligațiilor făcând parte din moștenire) de la data deschiderii moștenirii, fără nicio verificare prealabilă, întrucât era vorba de rudele de sânge în linie dreaptă ale defunctului, în timp ce toți ceilalți moștenitori – fie aceștia legali, testamentari sau contractuali –, aveau nevoie pentru aceasta de o verificare prealabilă.

Cu toate criticile aduse, noul Cod civil nu a renunțat la reglementarea sezei, prevăzând la art. 1125 NCC, că „pe lângă stăpânirea de fapt exercitată asupra patrimoniului succesoral, sezina le conferă moștenitorilor sezinari și dreptul de a administra acest patrimoniu și de a exercita drepturile și acțiunile defunctului”.

1.1. Înțelesul noțiunii de sezina

1171. Rezultat al unei evoluții istorice, sensul actual al sezei nu poate fi pe deplin înțeles fără câteva succinte referințe de această natură^[3].

În vechiul drept francez sezina era echivalentul posesiei, adică al luării bunurilor succesoriale în stăpânire materială, iar principiul consacrat de celebrul art. 318 al Cutumelor Parisului era că „*le mort sesi le vif, son hoir le plus proche et habile à lui succéder*” (mortul transmite posesia celui viu, moștenitorul său cel mai apropiat și în drept să-i succeadă). Situația se datora faptului că proprietatea nu se putea transmite de la *de cuius* la succesori în mod abstract, așa cum se întâmplă în prezent, ci doar dublată de punerea în posesie (în stăpânire materială), ca expresie pozitivă și, totodată, corolar al acesteia^[4].

1172. În concepția modernă însă, posesia, în sine, este o *stare de fapt* și nu de drept (fără însă a i se nega anumite efecte juridice), iar transmiterea proprietății este un lucru abstract, nelegat în mod necesar de transmiterea posesiei în sensul clasic al noțiunii, adică a stăpânirii materiale, nici când este vorba de transmisiunile prin acte între vii (contracte), nici când este vorba de transmisiunile *mortis causa* (prin moștenire legală, testamentară sau contractuală).

1173. De asemenea, tot în dreptul modern, este posibil ca un succesori să aibă sezina în sensul dispozițiilor art. 1125 NCC nu numai fără a dobândi proprietatea (de exemplu, cazul bunurilor individual determinate care formează obiectul unor legate particulare), dar chiar și fără a prelua stăpânirea materială a bunurilor succesoriale (cum se întâmplă atunci când, de pildă, un bun succesoral a fost dat în locațiune de *de cuius* în timpul vieții, iar locațiunea este valabilă și după data deschiderii moștenirii). Ea nu se confundă, așadar, cu simpla posesie sau stăpânire în fapt a bunurilor succesoriale (*corpus*), căci revine sezinarilor chiar înaintea preluării oricărei posesii a bunurilor succesoriale și chiar și fără să o știe, așadar și fără *animus*^[5].

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 102, nr. 161.

[2] J. MAURY, *Réquisitoire contre la saisine*, „Mélanges Christian Mouly”, vol. 1, Litec, Paris, 1998, p. 335 și urm.; W. DROSS, *La saisine successorale*, Rép. Defrénois 2004, art. 37913.

[3] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 261 și urm.; H. VIALLETON, *La place de la saisine dans le system devolutif français actuel*, „Mélanges en l'honneur de P. Roubier”, vol. 2, Dalloz. Sirey, Paris, 1961, p. 283 și urm.; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., pp. 431-433, nr. 1150.

[4] M.B. CANTACUZINO, op. cit., pp. 246-247, nr. 397; H. VIALLETON, op. cit., p. 284.

[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 435, nr. 1155.

1174. Prin urmare se zina nu se confundă nici cu proprietatea, nici cu posesia [în sensul dispozițiilor art. 916 alin. (1) NCC]^[1], nici cu detenția materială a bunurilor succesoriale, deși art. 1125 NCC lasă să se creadă acest lucru, prevăzând că se zina ar conferi anumite atribute „pe lângă stăpânirea de fapt exercitată asupra patrimoniului succesoral (s.n., D.C.)”. Că un patrimoniu ca atare [în sensul dispozițiilor art. 31 alin. (1) NCC] este absolut incompatibil cu o „stăpânire de fapt” era până la adoptarea noului Cod civil o axiomă, pentru simplul fapt că acesta nu este nimic altceva decât o „abstracțiune”, un „receptacol cu conținut variabil (...)”, independent de elementele interșanjabile care îl compun, (...) un ansamblu cu compoziție schimbătoare”^[2]. De aceea, cum bine se știe, un patrimoniu nu poate fi stăpânit în fapt (uzucapat) ca atare, ci doar bunurile care fac parte din acesta^[3].

Între axioma de natura evidenței menționată și prevederile exprese ale art. 1125 NCC, nu ne rămâne decât să constatăm enormitatea acestora din urmă și, ca atare, pur și simplu să le ignorăm.

1175. Dar atunci, ce este totuși se zina?

Având în vedere dispozițiile art. 1125-1129 NCC, care alcătuiesc secțiunea referitoare la se zina din acest cod, reiese că instituția în discuție constă în posibilitatea conferită de lege moștenitorilor rezervari de a fi considerați titularii de drept ai patrimoniului succesoral, direct, fără nicio altă formalitate, spre deosebire de toți ceilalți moștenitori, care trebuie să urmeze procedurile de trimitere în posesie, adică de verificare a titlului lor de moștenire^[4].

Sezinarii au dreptul de a stăpâni în fapt bunurile pe care defunctul le-a lăsat și pe care el însuși le-a stăpânit, de a administra patrimoniul succesoral, de a reprezenta succesiunea în raporturile cu terții, precum și de a exercita drepturile și acțiunile defunctului^[5].

Explicația acestei soluții legislative constă în faptul că, având în vedere diversele interese particulare în prezență, legea permite exercițiul imediat al drepturilor succesoriale acelor moștenitori care au un titlu prezumat valabil și prezentând o aparență suficient de sigură, întrucât este vorba de moștenitorii rezervari (în dreptul nostru, în dreptul francez, în prezent, toți moștenitorii legali sunt sezinari, ba chiar și legatarii universali instituiți printr-un testament autentic, dacă nu vin la moștenire în concurs cu moștenitorii rezervari ai defunctului)^[6].

În esență, pe durata de timp de la deschiderea moștenirii și până la clarificarea problemelor legate de stabilirea succesibililor care vin efectiv la moștenire, adică, în ultimă instanță, a titularilor patrimoniului succesoral, moștenitorilor rezervari, în calitatea lor de continuatori ai persoanei defunctului, li se conferă, provizoriu, prin lege, anumite prerogative în legătură cu patrimoniul succesoral, asigurând tranziția de la *de cuius* la moștenitori. Se acoperă astfel vidul care ar subzista între momentul deschiderii moștenirii și acceptarea ei de către succesibili.

^[1] Acest text de lege definește posesia ca fiind „exercitarea în fapt a prerogativelor dreptului de proprietate asupra unui bun de către persoana care îl stăpânește și care se comportă ca un proprietar”.

^[2] G. CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 12-e édition, Montchrestien, Paris, 2005, p. 384, nr. 866.

^[3] În acest sens, a se vedea, de exemplu, V. STOICA, *Drept civil. Drepturile reale principale*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 366, nr. 270.

^[4] R. LE GUIDE, G. CHABOT, *op. cit.*, p. 39, nr. 311.

^[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 431, nr. 1149; W. DROSS, *op. cit.*, nr. 17.

^[6] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 323, nr. 197.

1.2. Moștenitorii sezinari

1176. Conform dispozițiilor art. 1126 NCC, moștenitorii sezinari sunt soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați^[1].

Succesibilii care sunt considerați că nu au fost niciodată moștenitori ca urmare a nedemnității [art. 960 alin. (1) NCC], chiar dacă fac parte din una din categoriile enumerate la art. 1126 NCC, pierd și dreptul la sezină.

Sezina nu este condiționată de acceptarea moștenirii, ea fiind dobândită cu efecte chiar de la data deschiderii moștenirii.

Exercitarea drepturilor specifice sezei nu echivalează cu acceptarea tacită a moștenirii, sezinarul rămânând liber să își exercite dreptul de opțiune în condițiile legii.

Renunțătorul fiind considerat că nu a fost niciodată moștenitor [art. 1121 alin. (1) NCC], pierde retroactiv și prerogativele specifice sezei, pe care le-a deținut până la acest moment.

1.3. Caracterele sezei

I. Caracterul de ordine publică

1177. Sezei i se recunoaște caracterul de ordine publică, în sensul că *de cuius* nici nu poate priva de sezină pe succesorii cărora legea le-o acordă, nici nu poate acorda sezină altor persoane decât cele prevăzute de lege, nici nu poate modifica atribuțiile conferite de lege sezinarilor^[2].

1178. Faptul că defunctul putea numi sub regimul Codului civil de la 1864 un executor testamentar cu sezină (art. 911) nu contravenea caracterului de ordine publică al sezei legale. Sezina executorului testamentar era una limitată doar la bunurile mobile succesoriale, fiind mărginită în timp, conferind executorului doar atribuțiile unui administrator-sechestr (conservarea bunurilor mobile, încasarea prețului vânzării bunurilor mobile, plata legatelor), motiv pentru care sezinarii care veneau în concurs cu un executor testamentar își păstrau toate prerogativele prevăzute de lege, mai puțin cele revenind acestui administrator sechestr^[3]. Cu alte cuvinte, sezina executorului testamentar se „deducea” din sezina moștenitorilor sezinari, printr-un mecanism similar celui al vaselor comunicante.

1179. Noul Cod civil nu mai conferă executorilor testamentari sezină (stăpânirea) bunurilor mobile, dar în măsura în care, de exemplu, în exercitarea atribuțiilor lor, conform dispozițiilor art. 1080 alin. (1) lit. a) NCC, pot cere „punerea sigiliilor, dacă printre moștenitori sunt și minori, persoane puse sub interdicție ori persoane dispărute”, sau, potrivit literei c), pot să ceară instanței de judecată vânzarea bunurilor succesoriale, în lipsă de sume suficiente pentru plata legatelor, chiar dacă există moștenitori sezinari, subzistă în continuare posibilitatea unor interferențe similare celor mai sus menționate între competențele executorilor testamentari, pe de o parte, și cele ale sezinarilor, pe de altă parte.

^[1] În dreptul francez lista moștenitorilor sezinari este mult mai amplă, cuprinzând pe toți moștenitorii legali, inclusiv pe soțul supraviețuitor (art. 724 C. civ. francez), precum și pe legatarii universali dacă nu vin la moștenire în concurs cu moștenitorii rezervatari ai defunctului (art. 1006 C. civ. francez) și dacă au fost instituți prin testament autentic (art. 1008 C. civ. francez).

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 324, nr. 198.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 451, nr. 1185.

1180. Caracterul de ordine publică al sezonei nu îi împiedică însă pe succesori să renunțe să se prevaleze de aceasta^[1].

II. Caracterul individual

1181. Sezina este individuală, iar nu colectivă, ceea ce înseamnă că nu este conferită tuturor moștenitorilor sezinarilor având vocație eventuală la moștenire, în același timp, indiferent de ordinea chemării lor la moștenire, ci, dimpotrivă, conform acesteia^[2]. De exemplu, dacă defunctul lasă un fiu și un părinte, fiul, moștenitor din clasa întâi, este cel investit cu sezina, iar nu și părintele, moștenitor din clasa a doua.

1182. Totuși, dacă succesorul chemat în primul rând la moștenire rămâne inactiv, moștenitorii subsecvenți pot să preia atributele sezonei, soluție care se justifică prin *caracterul virtual* al sezonei, decurgând din rațiuni practice de conservare a drepturilor successorale, moștenitorii subsecvenți putând accepta succesiunea condiționat (virtual) de renunțarea celor chemați în rang preferat^[3].

Sezina virtuală, trebuie subliniat, nu îngăduie în niciun caz succesibilului de rang subsecvent să se amestece în gestiunea moștenirii când este asigurată efectiv de cel chemat de lege la moștenire în primul rând, ci numai dacă acesta rămâne inert, iar atunci când sunt întrunite condițiile pentru exercitarea sezonei virtuale, ea nu conferă celui îndreptățit decât atribuții limitate doar la îndeplinirea unor acte conservatorii (acte de întrerupere a unei prescripții, exercitarea acțiunii în revendicare contra unui terț care deține bunuri successorale, exercitarea acțiunii în petiție de ereditate, exercitarea acțiunii pentru anularea unui testament)^[4].

III. Caracterul succesiv

1183. În cazul renunțării la moștenire a succesorului în rang preferat (de exemplu, un fiu al defunctului), sezina trece la următorul chemat de lege la moștenire (de exemplu, un părinte), sens în care se spune că este *succesivă*^[5]. Soluția se impune, întrucât moștenitorii subsecvenți nu au fost incluși de lege în categoria moștenitorilor care trebuie trimiși în posesie.

IV. Caracterul indivizibil

1184. Dacă moștenirea este deferită mai multor moștenitori legali de același rang (de pildă, celor trei copii ai defunctului), sezina aparține tuturor acestora.

Când comoștenitorii se înțeleg între ei asupra exercitării sezonei, nu există nicio dificultate, dar dacă unii dintre comoștenitori rămân inactivi, se pune problema dacă ceilalți pot acționa și pentru partea de moștenire revenind celor inactivi sau numai pentru partea lor.

După unii autori, fiecare sezinar poate exercita sezina doar în limitele fracțiunii ce îi revine din succesiune, iar nu pentru întreg, soluția fiind dedusă de aceștia din dispozițiile

^[1] *Idem*, p. 437, nr. 1159.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 113, nr. 176.

^[3] *Idem*, p. 114, nr. 179; R. LE GUIDE, G. CHABOT, op. cit., p. 39, nr. 315.

^[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, pp. 389-390, nr. 413.

^[5] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 569, nr. 680.

art. 1060 C. civ. 1864, conform căruia erezii „nu pot cere creanța, sau (...) nu sunt ținute de a o plăti decât în proporție cu părțile lor ereditare”^[1].

Majoritatea autorilor consideră însă, cu temei, că sezina este indivizibilă, deoarece se referă la universalitatea succesorală, iar nu la bunurile făcând parte din aceasta privite *ut singuli*^[2]. Exerțarea sezinei de către un singur comoștenitor (sau de unii dintre aceștia) se justifică numai dacă ceilalți comoștenitori se dezinteresează de moștenire, rămânând inactivi, iar nu și atunci când își pun drepturile sezinare în valoare^[3].

În caz de dezacord între comoștenitori în legătură cu exerțarea sezinei, diferendul ar putea fi rezolvat prin numirea de către instanța judecătorească a unui administrator provizoriu însărcinat cu gestiunea masei succesorală până la partaj^[4].

Indivizibilitatea sezinei permite comoștenitorului diligent, de pildă, să exerțeze singur acțiunea în revendicare a unui bun succesoral pentru reconstituirea integralității masei partajabile^[5]. De asemenea, în aceleași condiții, permite exerțarea acțiunii în anulare a unui act juridic încheiat de defunct sau a acțiunii pentru încasarea unei creanțe succesorală^[6].

1.4. Efectele sezinei

1185. Sezina conferă celor în drept următoarele puteri: de a verifica titlurile moștenitorilor nesezinari (I), de a prelua și administra bunurilor succesorală (II) și de a reprezenta interesele succesiunii atât activ, exerțând acțiunile în justiție, cât și pasiv, ca părât în acțiunile intentate de terți (III).

I. Verificarea titlurilor moștenitorilor nesezinari

1186. Preferați de lege pentru rațiunile arătate mai sus, sezinarii erau în dreptul francez înveștiți tradițional cu puterea de a face poliția succesiunii, adică de a verifica titlurile de moștenire ale succesorilor nesezinari și de a le preda acestora amiabil, la cerere, stăpânirea succesiunii (*infra* nr. 1186 și urm.)^[7].

Aceasta, desigur, nu excludea intervenția justiției în cazul în care între sezinari și legatari se nasc neînțelegeri.

1187. După cum se observă cu ușurință, art. 1125 NCC nu amintește în niciun fel de acest atribut al sezinei. S-ar putea oare susține că el a fost înlăturat?

Concluzia nu poate fi reținută cu valoare de principiu, de vreme ce art. 1128 NCC prevede la alin. (1) că „legatarul universal poate cere intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii de

^[1] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, pp. 63-64; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 527, nr. 309.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, op. cit., pp. 325-326, nr. 200; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Le successions*, cit. supra, p. 113, nr. 177; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 438, nr. 1163; PH. MALAURIE, op. cit., p. 87, nr. 164; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 399, nr. 422.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 404, nr. 425; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 567, nr. 679.

^[4] J. PATĂRIN, *Obs.* RTD civ. nr. 4/1991, p. 777; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 568, nr. 679.

^[5] G. CHAMPENOIS, *Note*, Rép. Defrénois 1991, art. 35087, nr. 61; D. CHIRICĂ, *Notă* la dec. civ. nr. 1185/2000 a CSJ, PR, II, nr. 4/2001, pp. 22-25.

^[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., pp. 567-568, nr. 679.

^[7] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 399, nr. 423; W. DROSS, op. cit., nr. 17.

Menționăm că, în dreptul francez, toți moștenitorii legali (nu numai cei rezervatari) sunt moștenitori sezinari, ba chiar și legatarii universali instituiți printr-un testament autentic, dacă nu vin la moștenire în concurs cu rezervatarii [art. 724 alin. (1) și (2) C. civ. francez]. De aceea, în acest sistem de drept, predarea legatelor, afară de cazul moștenirii vacante, se solicită sezinarilor.

la moștenitorii rezervatari (adică, de la sezinari – n.n., D.C.)”, iar la alin. (2) că „legatarul cu titlu universal poate cere intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii de la moștenitorii rezervatari sau, după caz, de la legatarul universal intrat în stăpânirea moștenirii ori de la moștenitorii legali nerezervatari care au intrat în stăpânirea moștenirii, fie de drept^[1], fie prin eliberarea certificatului de moștenitor”.

Articolul 1129 NCC, care se referă la predarea legatelor particulare, deși nu prevede în mod expres, vorbind de intrarea în posesia obiectului legatului, spune că acesta poate reveni legatarului „din ziua în care i-a fost predat de bunăvoie”, lucru care, practic, se realizează prin verificarea titlului său de moștenire (testamentul) de către cei care au dobândit sezina de drept a moștenirii (sau au fost înseziinați ulterior prin trimiterea în posesie).

Așadar, în cazul predării de bunăvoie a legatelor de către moștenitorii sezinari (sau de cei înseziinați ulterior deschiderii moștenirii), are loc o verificare a titlului de moștenire (testamentul) al legatarilor, indiferent că este vorba de legatari universali, cu titlu universal sau particulari.

1188. Rațiunea instituirii acestui control este una foarte simplă și, în același timp, mai puțin costisitoare decât atribuirea lui instanțelor de judecată sau notarilor publici – aceea de a da celor a căror vocație succesorală este certă, cum este cazul moștenitorilor rezervatari, și care sunt cei care trebuie să suporte plata legatelor, așadar, primii interesați în verificarea existenței reale și a legalității titlului de moștenire al legatarilor beneficiari^[2].

1189. Textele de lege la care am făcut referire mai sus (*supra* nr. 1187), art. 1128 alin. (1) și alin. (2), pe de o parte, și art. 1129 NCC, pe de altă parte, folosesc o terminologie diferită, care poate deruta, cel dintâi vorbind despre „intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii” a legatarilor universali sau cu titlu universal, în vreme ce cel de al doilea vorbește despre intrarea „în posesia obiectului legatului” și „predarea de bunăvoie” a acestuia în favoarea legatarilor particulari.

Ceea ce trebuie amintit este faptul că o doctrină de certă autoritate a subliniat că predarea legatelor de bunăvoie de către sezinari nu reprezintă altceva decât „recunoașterea drepturilor legatarilor, nu o remitere materială a bunurilor lăsate prin legat”^[3], motiv pentru care predarea nu se poate reduce la simpla punere în posesie (stăpânire de fapt) a bunului legat, adică la executarea acestuia^[4].

Atât timp cât nu s-a făcut predarea legatului, beneficiarul lui, deși este titularul dreptului formând obiectul acestuia, nu are exercițiul său, neputând nici acționa în vreun fel nici

^[1] Intrarea „de drept” a legatarului universal în stăpânirea moștenirii este în dreptul nostru cu totul imposibilă, din dispozițiile alineatului precedent al aceleiași text de lege rezultând că, pe lângă intrarea în stăpânirea moștenirii prin eliberarea certificatului de moștenitor, acest lucru se mai poate realiza doar prin predarea de bunăvoie de către moștenitorii rezervatari a legatului. Eroarea legiuitorului român constă în faptul că, în sursa sa de inspirație – Cod civil francez –, există într-adevăr o situație în care legatarul universal este învestit cu sezina moștenirii de drept, anume, situația în care la moștenire nu vin moștenitori rezervatari, iar el a fost instituit printr-un testament autentic (art. 1006), în vreme ce moștenitorii nerezervatari, spre deosebire de dreptul nostru, sunt cu toții sezinari [art. 724 alin. (1)]. Numai că, în dreptul nostru, nici legatarul universal, nici moștenitorii legali nerezervatari nu sunt moștenitori sezinari în nicio situație. Ca atare, fiind exclus ca intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii prin predarea de bunăvoie a legatului de către rezervatari să poată fi inclusă în categoria intrării „de drept” în stăpânirea moștenirii, nu se poate concepe o situație de dobândire „de drept” a stăpânirii de fapt a moștenirii de către legatarii universali sau moștenitorii legali nerezervatari, prevederea legală în discuție fiind o evidentă „scăpare”.

^[2] În acest sens, a se vedea W. DROSS, *op. cit.*, nr. 19.

^[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 456, nr. 1201.

^[4] W. DROSS, *op. cit.*, nr. 19, cu nota de subsol nr. 80.

împotriva terților, nici împotriva celor ținuți la executarea lui, nici să se bucure direct de beneficiile acestuia, putând îndeplini doar acte conservatorii, abia după predare dobândind exercițiul acestor drepturi^[1].

Prin urmare, numai subsecvent predării (verificării titlului de moștenitor) se poate pune problema executării legatului, iar nicidecum invers, fără a fi exclus însă ca, ocazional, dar nu și în mod necesar, executarea să se facă odată cu predarea.

1190. Articolul 1128 NCC are titlul marginal „intrarea legatarului universal sau cu titlu universal în stăpânirea moștenirii”, iar art. 1129 NCC are titlul marginal „predarea legatului cu titlu particular”. Se pune întrebarea dacă, dată fiind diferențele de formulare, cele două sintagme se referă la realități diferite sau la același lucru.

Dacă avem în vedere faptul că, potrivit dispozițiilor art. 1114 alin. (1) NCC, acceptarea moștenirii doar consolidează transmisiunea proprietății moștenirii „realizată de plin drept la data decesului” defunctului, prin „intrarea în stăpânirea moștenirii” utilizat în titlul marginal al art. 1128 NCC nu rămâne să se înțeleagă altceva decât dobândirea și a *exercițiului* drepturilor transmise cu efecte de la data deschiderii moștenirii, așadar, a sezinii, care, potrivit dispozițiilor art. 1125 NCC, include această componentă. Or, sezină nu se poate dobândi de către legatari decât prin trimiterea lor în posesie^[2].

Prin „predarea legatului cu titlu particular”, la care se referă titlul marginal al art. 1129 NCC, ar trebui să se înțeleagă fără dificultate verificarea titlului de moștenitor în vederea dobândirii sezinii. Dificultăți apar însă din conținutul textului de lege aici analizat, care vorbește mai întâi de faptul că legatarul particular „intră în posesia obiectului legatului din ziua în care acesta i-a fost predat de bunăvoie”, putându-se înțelege, într-o interpretare, că, de fapt, ar fi vorba de *executarea* legatului, nu de *predarea* lui (în sensul de verificare a titlului legatarului), după care precizează că, în cazul în care predarea nu se face de bunăvoie, legatarul intră în „posesia obiectului legatului (...) din ziua depunerii la instanță a cererii de predare”, de unde se poate deduce că, totuși, nu ar fi vorba de executarea legatului, din moment ce, dată fiind opoziția celui ținut la plata legatului, aceasta nu se va putea face decât după rămânerea definitivă și irevocabilă a hotărârii judecătorești date în procesul pentru predarea legatului. Cu toate acestea, considerăm că și în acest caz este vorba tot despre predarea legatului în sensul de verificare a titlului legatarului, iar nu de executare a legatului.

Prin urmare, dincolo de inconsecvențele terminologice menționate, textele de lege în discuție se referă în realitate la predarea legatelor, adică la verificarea și recunoașterea titlului de moștenire al legatarilor, nu la remiterea materială sau la executarea legatelor, care nu sunt decât efecte subsecvente verificării și recunoașterii titlului de moștenire.

II. Preluarea și administrarea bunurilor succesoriale

A. Preluarea bunurilor succesoriale

1191. De la data deschiderii succesiunii, moștenitorii sezinari au dreptul de a intra în stăpânirea „de fapt”, materială a bunurilor succesoriale (art. 1125 NCC)^[3]. Sezinarii nu sunt

[1] J. HERAIL, v° *Legs*, Rép. civ. Dalloz, avr. 2008, p. 29, nr. 261.

[2] Așa cum s-a remarcat, cel căruia i s-a făcut trimiterea în posesie are sezină, cei doi termeni având aceeași semnificație (W. DROSS, *op. cit.*, nr. 18).

[3] Așa cum am văzut mai sus, *supra* nr. 1272, textul de lege menționat vorbește în mod inadecvat de „stăpânirea de fapt exercitată asupra patrimoniului succesoral”.

însă obligați la aceasta, sezina putând să-și producă celelalte efecte ale sale fără preluarea efectivă, în fapt a bunurilor.

Sezina permite titularului său să acționeze în justiție împotriva terților sau chiar a moștenitorilor nesezinari (până la trimiterea în posesie) pentru a obține restituirea bunurilor succesoriale, chiar dacă nu au dreptul la acestea (de exemplu, întrucât formează obiectul unui legat particular)^[1].

Sezina nu conferă însă niciun drept de dispoziție asupra bunurilor succesoriale, acestea fiind preluate în interesul succesiunii, iar nu al moștenitorilor sezinari, afară de cazul în care moștenitorul sezinar este și beneficiarul unui legat cu titlu particular. În acest din urmă caz, sezinarul nu mai are nevoie să solicite predarea legatului (verificarea titlului său de moștenire testamentară), el fiind și cel care verifică și cel verificat.

B. Administrarea bunurilor succesoriale

1192. Sezina dă dreptul la administrarea patrimoniului succesoral (art. 1125 NCC), dispozițiile art. 795-799 referitoare la administrarea simplă din Titlului V „Administrarea bunurilor altuia”, din Cartea a III-a a noului Cod civil fiind aplicabile în acest caz^[2].

III. Reprezentarea în justiție în mod activ și pasiv a intereselor succesiunii

1193. Ca efect al sezei, de la data deschiderii succesiunii, moștenitorii desemnați ca atare de lege se substituie defunctului, pe de o parte, fiind în drept să introducă orice acțiune petitorie sau posesorie aparținând acestuia, iar pe de altă parte să fie pârâți în acțiunile introduse de terți contra succesiunii (art. 1125 NCC).

Neavând însă dreptul de dispoziție asupra succesiunii, sezinarii nu pot tranzacționa sau face compromisuri (să convină asupra unor clauze arbitrale) cu privire la bunurile succesoriale^[3].

§2. Trimiterea în posesie a moștenitorilor nesezinari

1194. Pentru a se bucura pe deplin de drepturile succesoriale, moștenitorii legali nesezinari trebuie să fie trimiși în posesie (2.1), în timp ce în cazul legatarilor, indiferent de natura legatului lor, aceasta se realizează prin predarea acestora (2.2).

2.1. Trimiterea în posesie a moștenitorilor legali nesezinari

I. Moștenitorii legali nesezinari

1195. Afară de moștenitorii rezervatari care sunt sezinari (art. 1126 NCC), toți ceilalți moștenitori legali (colateralii privilegiați, ascendenții ordinari, colateralii ordinari și statul) dobândesc sezina numai după trimiterea lor în posesie [art. 1127 alin. (1) și art. 1137 NCC], adică după îndeplinirea unei proceduri de verificare a vocației lor la moștenire.

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 400, nr. 424; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 436, nr. 1157.

^[2] Pentru detalii asupra acestei reglementări, a se vedea I. BOȚI, V. BOȚI, *Administrarea bunurilor altuia în noul Cod civil român*, Dreptul nr. 11/2010, p. 69 și urm.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 571, nr. 682.

II. Căile de realizare a trimiterii în posesie

1196. În principiu, procedura de trimitere în posesie este grațioasă (necontencioasă), iar în prezent se realizează de notarul public de la locul deschiderii moștenirii.

Trimiterea în posesie se realizează prin eliberarea certificatului de moștenitor sau de vacanță succesorală [art. 1127 alin. (1), art. 1137 alin. (2) și art. 1139 alin. (1) NCC].

1197. Când între moștenitori există neînțelegeri care împiedică finalizarea procedurii necontencioase prin eliberarea certificatului de moștenitor, trimiterea în posesie se va realiza prin hotărârea judecătorească ce pune capăt acestor neînțelegeri^[1].

1198. Procedurile menționate au ca finalitate verificarea vocației successorale și a întinderii drepturilor moștenitorilor care solicită trimiterea în posesie.

Trimiterea în posesie trebuie solicitată chiar și în cazul în care la moștenire vine un singur moștenitor legal nesezinar.

III. Efectele trimiterii în posesie

1199. Trimiterea în posesie a moștenitorilor legali nesezinari are aceleași efecte ca și deschiderea moștenirii pentru moștenitorii sezinari, ceea ce înseamnă că vor putea dobândi stăpânirea de fapt a bunurilor successorale, vor avea dreptul să administreze patrimoniul succesoral și vor avea posibilitatea reprezentării în justiție activ și pasiv a intereselor moștenirii.

Ea produce efecte retroactive, începând de la data deschiderii moștenirii [art. 1127 alin. (1) NCC], ceea ce face ca actele de administrare sau acțiunile introduse de aceștia anterior să devină valabile^[2].

Dobândind sezina cu efecte retroactive, cei trimiși în posesie au dreptul la fructele și veniturile bunurilor successorale începând de la data deschiderii moștenirii, sezinari care le-au perceput anterior având obligația de a da socoteală de acestea.

1200. Până la trimiterea în posesie moștenitorul legal nesezinar, deși este proprietar al drepturilor successorale din momentul deschiderii moștenirii, nu are exercițiul acestora, neavând nici dreptul de a stăpâni material bunurile successorale, nici calitatea de a introduce acțiuni sau de a sta ca pârât în procesele introduse de terți contra succesiunii și nici de a administra bunurile successorale.

1201. Acțiunea în petiție de ereditate (art. 1130 NCC) poate fi însă exercitată de moștenitorii legali nesezinari chiar înaintea eliberării certificatului de moștenitor, deoarece, pe de o parte această acțiunea nu a aparținut defunctului, ci se naște direct în favoarea moștenitorilor, iar pe de altă parte, obiectul acesteia constă tocmai în recunoașterea calității de moștenitor a reclamantului (*infra* nr. 1248)^[3].

^[1] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 65; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 672/1965, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 451.

^[2] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, pp. 76-77; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 529, nr. 311.

^[3] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, pp. 249-250; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 77.

Contra, a se vedea: D. ALEXANDESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 58, nota 1; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 576, nr. 693.

2.2. Predarea legatelor

I. Semnificație juridică

1202. Legatarii nefiind incluși de lege (art. 1126 NCC) în categoria moștenitorilor sezinari, trebuie să fie trimiși în posesie, adică să dobândească sezina, lucru care se realizează prin predarea legatelor (art. 1128 și art. 1129 NCC).

Ca și moștenitorii legali nesezinari, legatarii dobândesc drepturile care formează obiectul legatelor lor de la data deschiderii moștenirii, dar nu și posesia (sezina) acestora, care nu se obține decât prin predarea legatelor, adică doar în urma verificării titlului lor de moștenitor^[1].

1203. În doctrina noastră s-a susținut că „predarea constă în remiterea materială a posesiunii lucrurilor ce alcătuiesc obiectul legatului sau în învoirea la luarea lor în stăpânire, dacă obiectul legatului este un lucru cert, iar dacă el constă într-o sumă de bani sau într-un alt bun determinat în genul său, ori, dacă are drept obiect un act de comisiune sau de omisiune, predarea va lua înfățișarea executării unei obligații, a unei plăți”^[2], de unde se deduce că *predarea* și *executarea* legatelor sunt unul și același lucru.

Este adevărat că, adesea, predarea și executarea legatelor se confundă în fapt, fiind solicitate simultan, dar în drept acestea nu se confundă, căci în timp ce predarea are ca obiect verificarea și recunoașterea calității de legatar, executarea are ca obiect plata legatului^[3]. Prin urmare, este posibil ca predarea legatului, care nu este altceva decât verificarea validității legatului și recunoașterea calității de moștenitor, să se facă la un moment anterior executării legatului, chiar dacă acesta nu este încă exigibil, fiind afectat de un termen suspensiv, ori incertă existența sa, întrucât este afectat de o condiție suspensivă^[4], fără însă ca, în asemenea cazuri, legatarul să poată cere executarea înaintea împlinirii termenului sau îndeplinirii condiției^[5]. De asemenea, în ipoteza în care este vorba despre un legat particular care are ca obiect un bun aflat în posesia unui terț, deși legatarul este proprietar al bunului de la data deschiderii moștenirii, el nu va putea revendica bunul de la terț decât după ce este trimis în posesie prin verificarea și recunoașterea titlului său de moștenire^[6], ceea ce demonstrează că trimiterea în posesie nu se confundă cu preluarea efectivă a bunului în stăpânire.

^[1] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 325, nr. 545.

^[2] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 79.

În același sens, a se vedea și F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 532, nr. 314.

^[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 811, nr. 647; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 584, nr. 701; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 456, nr. 1201; B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 326, nr. 545.

^[4] Confundând predarea cu executarea legatului, unii autori susțin că punerea în posesie nu poate fi făcută înaintea împlinirii condiției sau termenului suspensiv (D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, p. 199), or, nimic nu împiedică verificarea specifică predării înaintea exigibilității legatului.

^[5] Unii autori consideră că numai predarea legatului afectat de un termen suspensiv poate fi făcută înainte de împlinirea acestuia, amânată fiind doar executarea sa, dar că în cazul legatului afectat de o condiție suspensivă nici predarea nu ar fi posibilă înaintea împlinirii acesteia (J. HERAIL, *v° Legs*, cit. *supra*, p. 29, nr. 264).

^[6] Teoretic, acțiunea în revendicare ar putea fi exercitată înainte de predare de către moștenitorii sezinari, dar, practic, nu vor face acest lucru, revendicarea presupunând un proces, așadar, eforturi și cheltuieli, iar pentru ei lipsa oricărei determinări.

II. Realizarea predării

A. Generalități

1204. Predarea trebuie cerută de legatari celor ținuți la plata acestora, regulă care este de ordine publică, întrucât protejează interesele moștenitorilor legali, testatorul neputând dispensa prin voința sa pe legatari de necesitatea de a o formula^[1].

Cu toate acestea, dacă legatarul este în același timp și moștenitor legal sezinar, este scutit de a cere trimiterea în posesie, fiind deja investit cu puterile specifice seziei^[2].

1205. Legea nu prevede niciun termen pentru introducerea cererii de predare a legatelor, fiind considerată de unii prescriptibilă în termenul general de prescripție^[3]. În ceea ce ne privește, ne îndoiim de justetea acestei teze, întrucât dacă avem în vedere că predarea legatelor are ca obiect recunoașterea validității legatului și a calității de moștenitor testamentar, deci constatarea unei situații de drept, iar nu executarea unei obligații, precum și faptul că proprietatea nu se prescrie prin neuz^[4], socotim că cererea de predare poate fi formulată atât timp cât nu este prescrisă executarea legatelor la care se referă. Așa, de pildă, cererea de predare a unui legat universal sau cu titlu universal este imprescriptibilă căci se referă la vocația unui patrimoniu sau unei fracțiuni din acesta^[5], în timp ce cererea de predare a unui legat particular având ca obiect un drept de creanță se prescrie în termen de trei ani de la data deschiderii moștenirii (afară de cazul în care este afectat de un termen suspensiv sau o condiție suspensivă, situație în care termenul curge de la împlinirea termenului sau condiției)^[6].

1206. Cererea de predare a legatelor, ca și predarea însăși, nu sunt supuse nici unei condiții de formă, admitându-se chiar că predarea poate rezulta și implicit (tacit) din comportamentul celor ținuți la predare^[7], cum ar fi, de pildă, lăsarea legatarului în posesia bunului care formează obiectul legatului^[8].

Predarea se poate realiza atât amiabil prin consimțirea la eliberarea certificatului de moștenitor, cât și, în caz de litigiu, pe cale judecătorească.

1207. Predarea legatelor trebuie solicitată moștenitorilor sezinari sau acelor care au fost trimiși în posesie, iar în lipsa acestora notarului public sau curatorului succesiunii

[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 455, nr. 1200.

[2] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 270, nr. 524; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 584, nr. 701; B. VAREILLE, *Obs. Recueil Dalloz* nr. 36/2001, p. 2940.

Contra, a se vedea M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 83.

[3] De treizeci de ani, în dreptul francez (M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 411, nr. 433; Cass. 1-re civ., 28 jan. 1997, *Obs. J. PATARIN*, *RTD civ.* nr. 3/1998, pp. 724-727), de trei ani, în dreptul nostru (M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 78).

[4] În sensul că într-o asemenea ipoteză ar fi vorba chiar de o „veritabilă decădere din dreptul de proprietate”, a se vedea J. HERAIL, v° *Legs, cit. supra*, p. 29, nr. 265. Or, această teză nu poate fi acceptată în dreptul nostru de vreme ce, conform dispozițiilor exprese ale art. 562 alin. (1) teza I NCC, „dreptul de proprietate privată (...) nu se stinge prin neuz”.

[5] În acest sens, cu referire la legatele universale, a se vedea J. HERAIL, v° *Envoi en possession*, *Rép. civ. Dalloz*, jan. 2009, p. 3, nr. 21.

[6] La rigoare, în acest din urmă caz, cererea de predare este mai degrabă lipsită de interes, întrucât posibilitatea de executare a legatului s-a stins prin prescripție.

[7] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, IV, 2, pp. 199-200; M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 361; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 79; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 583, nr. 700.

[8] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 456, nr. 1200.

vacante. Executorul testamentar cu sezină – care, în prezent, nu mai este reglementată în noul Cod civil –, nu putea fi solicitat să facă predarea legatelor, având doar dreptul de a face plata legatelor particulare, operațiune distinctă de cea de predare^[1].

Odată stabilită validitatea legatului, predarea nu poate fi amânată până la finalizarea operațiunilor de calculare a cotei disponibile, cu excepția cazului în care depășirea acesteia este evidentă^[2].

Dacă cei ținuți la predarea legatului sunt mai mulți, predarea trebuie cerută fiecăruia pentru partea sa^[3].

B. Predarea legatelor universale

1208. Potrivit art. 1128 alin. (1) teza I NCC, predarea legatelor universale va fi cerută moștenitorilor rezervatari, adică sezinarilor. Aceștia sunt ținuți la predarea legatelor chiar de la data deschiderii moștenirii.

Dacă nu există asemenea moștenitori, conform dispozițiilor art. 1128 alin. (1) teza a II-a NCC, predarea se face prin eliberarea certificatului de moștenitor. Prin urmare, predarea se va cere notarului public competent să îndeplinească procedura succesorală notarială, care, atunci când testamentul este autentic, va cita doar pe legatar, iar atunci când testamentul este olograf sau mistic, va cita și pe moștenitorii legali nerezervatari dezmoșteniți prin instituirea legatului, în ambele cazuri fiind citat și executorul testamentar, dacă a fost desemnat prin testament [art. 104 alin. (3) din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială (republicată)].

1209. În mod bizar, art. 1128 alin. (1) teza a II-a NCC, prevede că punerea în posesie se va face prin eliberarea certificatului de moștenitor și în ipoteza în care există moștenitori sezinari, dar aceștia refuză predarea. Or, de vreme ce prin natura ei procedura succesorală notarială, în cadrul căreia se eliberează certificatul de moștenitor, este una grațioasă, ea trebuie să fie suspendată de îndată ce între moștenitori se ivesc neînțelegeri, adică un litigiu [art. 107 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială (republicată)], care nu pot fi soluționate decât de instanța de judecată.

1210. Până la predarea legatului cel gratificat nu are un titlu legal pentru ocuparea unui imobil succesoral, chiar dacă locuia ca tolerat împreună cu defunctul la data decesului acestuia, fiind supus evacuării^[4], lucru pe care l-ar putea însă evita solicitând predarea legatului pe cale reconvențională sezinarului reclamant.

C. Predarea legatelor cu titlu universal

1211. Conform dispozițiilor art. 1128 alin. (2) NCC, legatarul universal va cere punerea în posesie (textul de lege vorbește, oarecum inadecvat, de „intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii”), „după caz”, de la moștenitorii sezinari, de la legatarul universal trimis în posesie ori de la moștenitorii legali nerezervatari trimiși în posesie.

Câteva precizări se impun:

– dacă există numai moștenitori rezervatari, care în dreptul nostru sunt și sezinari, predarea legatelor se va solicita acestora începând odată cu momentul deschiderii moștenirii;

[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 456, nr. 1200.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 411, nr. 433.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 582, nr. 700.

[4] Cass. 1-re civ., 3 oct. 2000, *Obs.* B. VAREILLE, *Recueil Dalloz* nr. 36/2001, p. 2939.

– dacă există moștenitori rezervatari și un legatar universal netrimis în posesie, predarea se va cere rezervatarilor, căci, în acest caz, numai aceștia au sezină moștenirii;

– dacă există rezervatari și un legatar universal trimis în posesie, predarea se va cere legatarului universal, întrucât legatul cu titlu universal nu se poate imputa decât asupra cotității disponibile a moștenirii, care i-a fost predată legatarului universal;

– dacă există numai moștenitori legali nerezervatari care vin la moștenire, predarea se va cere acestora după punerea lor în posesie.

1212. Dacă nu există nici moștenitori legali rezervatari, nici nerezervatari și nici legatari universali, predarea legatului cu titlu universal se va cere notarului public, care va elibera certificatul de moștenitor [art. 1128 alin. (2) teza a II-a NCC].

Prevederea art. 1128 alin. (2) teza a II-a NCC potrivit căreia, în caz de refuz al moștenitorilor rezervatari, nerezervatari sau a legatarului universal de a admite trimiterea amiabilă în posesie a legatarului cu titlu universal, aceasta s-ar face tot prin eliberarea certificatului de moștenitor este inaplicabilă, deoarece într-o asemenea ipoteză existând un contencios, acesta nu poate fi soluționat decât de instanțele de judecată, iar nu de notarul public în cadrul procedurii succesorale notariale, care este una necontencioasă [art. 107 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială (republicată)]. Un argument în plus rezultă din dispozițiile art. 1129 NCC referitoare la legatul particular, care, cu privire la ipoteza similară pentru un asemenea legat, prevede în mod corect că rezolvarea problemei este de resortul instanței de judecată, nu al notarului public.

D. Predarea legatelor particulare

1213. Potrivit dispozițiilor art. 1129 NCC, „legatarul cu titlu particular intră în posesia obiectului legatului din ziua în care acesta i-a fost predat de bunăvoie sau, în lipsă, din ziua depunerii la instanță a cererii de predare”, admisă dacă acțiunea este.

Deși legea nu o spune expres, predarea legatelor particulare se face conform regulilor predării legatelor cu titlu universal (*supra* nr. 1213 și 1214), în plus, putând fi cerută și legatarului cu titlu universal trimis în posesie sau legatarului particular obligat la plata unui alt legat particular, după predarea legatului său.

Executorul testamentar nu are dreptul de a face predarea legatelor particulare, ci doar plata acestora^[1].

1214. Prin excepție, consideră unii autori, beneficiarul unui legat particular ar fi scutit de a cere predarea legatului în cazuri cum sunt acelea când obiectul legatului este de liberare a legatarului de o datorie către defunct sau de transmitere a proprietății unui bun aflat în detenția precară (depozitar, locatar etc.) a beneficiarului acestuia^[2]. În ceea ce ne privește, considerăm că și în asemenea ipoteze predarea trebuie să fie solicitată de legatar, căci titlul său de moștenire trebuie verificat și într-o asemenea ipoteză, detenția bunului neavând nicio semnificație din acest punct de vedere.

Faptul că, de pildă, în ipoteza legatului având ca obiect liberarea legatarului de o datorie producătoare de dobânzi către defunct, dobânzile nu mai curg chiar din momentul deschiderii moștenirii, se datorește nu faptului că legatul se consideră predat la acest moment, ci prevederilor art. 1058 NCC din care rezultă că legatarul particular are dreptul la fructele bunului legat de la data deschiderii moștenirii (*infra* nr. 1217).

^[1] F. LUCET, *J.-Cl. Civ. Art. 1014 à 1017*, 1990, p. 6, nr. 37.

^[2] *Idem*, p. 6, nr. 25-26.

III. Efectele predării legatelor

A. Abilitarea legatarului de a-și exercita drepturile

1215. Predarea legatului produce aceleași efecte ca și trimiterea în posesie a moștenitorilor legali nesezinari (*supra* nr. 1199 și urm.).

Odată făcută predarea legatului, legatarul are dreptul de a cere executarea acestuia, afară de cazul în care este afectată de un termen suspensiv sau condiție suspensivă.

De pildă, dacă este vorba de un legat particular al unui bun individual determinat, legatarul poate să exercite acțiunea în revendicare împotriva unui terț detentor fără drept. De asemenea, legatarul poate exercita acțiunea confesorie, dacă legatul are ca obiect un dezmembrământ al dreptului de proprietate (superficie, uzufruct, uz, abitație, servitute) sau, dacă este vorba de un legat având ca obiect o creanță, poate acționa împotriva debitorului pentru plata acesteia.

B. Dobândirea dreptului la fructele bunurilor succesoriale

1216. Potrivit dispozițiilor Codului civil de la 1864, regula era că legatarii dobândeau dreptul la fructele bunurilor care le reveneau din moștenire doar de la data predării acestora [art. 890, art. 898 și art. 899 alin. (1)], doar prin excepție legatarul particular având dreptul la fructe de la data deschiderii moștenirii dacă testatorul și-a manifestat voința în acest sens ori dacă obiectul acestora era o rentă viageră ori o întreținere (art. 900).

1217. Spre deosebire de reglementarea anterioară, art. 1058 NCC prevede că „legatarul are dreptul la fructele bunurilor moștenirii care i se cuvin din ziua deschiderii moștenirii sau din ziua în care legatul produce efecte în privința sa, cu excepția cazului în care cel care a posedat bunurile ce constituie obiectul legatelor a fost de bună-credință”. Cu alte cuvinte, dreptul la fructe al legatarilor nu mai depinde de trimiterea în posesie, ci, mai logic, de momentul dobândirii proprietății bunurilor în discuție. În cazul legatelor pure și simple și a celor sub condiție rezolutorie momentul dobândirii este acela al deschiderii moștenirii (în cazul împlinirii condiției rezolutorii legatul fiind însă supus desființării cu efecte retroactive), iar în cazul legatelor afectate de un termen suspensiv, acela al împlinirii termenului. Legatele sub condiție suspensivă vor depinde de îndeplinirea acesteia, dar, odată îndeplinită, efectele vor fi retroactive – de la data deschiderii moștenirii.

C. Predarea legatelor nu închide altor persoane dreptul de a revendica drepturi succesoriale proprii

1218. Prin predarea legatului (recunoașterea calității de moștenitor testamentar) nu se ridică moștenitorilor legali sau altor persoane interesate posibilitate de a-și putea stabili pe orice cale permisă de lege drepturile lor referitoare la succesiunea în discuție^[1]. Astfel, bunăoară, moștenitorii legali nerezervatari care au descoperit ulterior predării unui legat faptul că testatorul a revocat acel legat printr-un testament ulterior pot solicita legatarului restituirea bunului care formează obiectul acestuia.

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 413, nr. 436; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., p. 456, nr. 1201.

Capitolul III. Transmiterea pasivului moștenirii

Secțiunea 1. Persoanele obligate la plata pasivului

§1. Regula – plata pasivului revine moștenitorilor universali sau cu titlu universal

1219. Articolul 1114 alin. (2) și art. 1155 alin. (1) NCC reiau regula, valabilă și sub regimul Codului civil de la 1864, potrivit căreia moștenitorii universali (moștenitorii legali și legatarii universali) sau cu titlu universal (legatarii cu titlu universal) sunt ținuți la plata pasivului moștenirii „proportional cu cota succesorală ce îi revine fiecăruia”.

Soluția se justifică prin faptul că aceștia au vocație nu la un bun sau altul din succesiune, ci chiar la patrimoniul (în întregul său sau la o fracțiune din acesta, după caz) defunctului, care este nu numai un ansamblu de drepturi, ci și de obligații, în măsura în care au vocație la activul moștenirii ei fiind ținuți și la plata pasivului acesteia.

§2. Excepția – legatarii particulari

1220. În privința legatarilor particulari, care sunt simpli succesori la bunuri, regula este că aceștia nu sunt ținuți la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii [art. 1114 alin. (3) teza I NCC].

Prin excepție, potrivit dispozițiilor art. 1114 alin. (3) teza a II-a NCC, legatarii particulari pot fi ținuți la plata unor elemente ale pasivului succesoral dacă:

- testatorul a dispus în mod expres în acest sens;
- dreptul lăsat prin legat are ca obiect o universalitate, cum ar fi o moștenire culeasă de către testator și nelichidată încă, legatarii fiind ținuți în acest caz să plătească pasivul acesteia;
- celelalte bunuri ale moștenirii sunt insuficiente pentru plata datoriilor și sarcinilor moștenirii, astfel încât legatarii particulari, având în vedere dispozițiile art. 1067 NCC, se pot vedea puși în situația să fie obligați să suporte cu bunurile formând obiectul legatelor lor plata datoriilor sau sarcinilor moștenirii.

Legatul care are ca obiect o universalitate, cum este cea a unei moșteniri culese de testator, nelichidate și lăsată unui legatar, nu este un legat particular, cum în mod eronat sugerează art. 1114 alin. (3) teza a II-a lit. c) NCC, ci unul cu titlu universal, în lumina dispozițiilor art. 1056 alin. (2) lit. c) NCC (*supra* nr. 660), așadar obligația la plata pasivului nu este o excepție ci consecința firească a naturii legatului.

Secțiunea a 2-a. Întinderea obligației de plată a pasivului

1221. Spre deosebire de regula obligării moștenitorilor universali sau cu titlu universal la plata pasivului succesoral *ultra vires hereditatis*, adică și cu bunurile proprii, nu numai cu cele ale succesiunii, dacă nu au acceptat moștenirea sub beneficiu de inventar, care guverna plata pasivului sub regimul Codului civil de la 1864 [art. 897 alin. (2)]^[1], conform

[1] Pentru dezvoltări, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. *supra*, p. 440, nr. 597.

dispozițiilor art. 1114 alin. (2) NCC, regula este aceea a obligării moștenitorilor *intra vires hereditatis* la plata pasivului, așadar numai cu bunurile moștenirii, nu și cu cele personale^[1].

Secțiunea a 3-a. Principiul divizării de drept a obligației de plată a pasivului succesoral și excepțiile de la acesta

§1. Regula divizării de drept a obligației de plată a pasivului succesoral

1222. În cazul în care la succesiune vin mai mulți moștenitori universali (moștenitorii legali și legatarii universali) sau cu titlu universal (legatarii cu titlu universal și soțul supraviețuitor când beneficiază de dreptul special de moștenire prevăzut la art. 974 NCC), problema care se pune este dacă fiecare dintre aceștia poate fi urmărit de creditori pentru plata întregului pasiv sau doar pentru partea ce îi revine din moștenire.

Principiul consacrat de noul Cod civil, ca și de Codul civil de la 1864 (art. 777, art. 893, art. 896, art. 902 și art. 1060), este acela că pasivul succesiunii se divizează de drept din momentul deschiderii succesiunii, moștenitorii universali sau cu titlu universal fiind ținuti la plată „proporțional cu cota succesorală ce îi revine fiecăruia” [art. 1155 alin. (1) NCC], astfel încât, de exemplu, așa cum a fost cazul într-o speță, unul dintre comoștenitori singur nu poate fi ținut la plata integrală a unei anume datorii a lui *de cuius*^[2].

1223. Întinderea obligației la plata pasivului nu se raportează în niciun fel la folosul efectiv, emolumentul cules de succesori, ci la fracțiunea din moștenire la care au vocație succesorală cei ținuti la plata acestuia^[3]. De pildă, un legatar cu titlu universal al cotei de 1/2 din moștenire obligat prin testament la plata unor legate particulare care diminuează la jumătate valoarea părții ce îi revine efectiv din moștenire, va fi ținut la plata cotei-părți de 1/2 din datoriile și sarcinile moștenirii, iar nu doar la 1/4 cât a cules efectiv din moștenire.

Așadar, dacă la moștenire vin mai mulți succesori ținuti la plata pasivului, creditorii, pe de o parte, vor trebui să urmărească pe fiecare pentru fracțiunea din pasiv corespunzătoare părții ce îi revine din moștenire (de exemplu, dacă la moștenire vin trei copii, fiecare va fi urmărit pentru 1/3 din pasiv).

1224. În cazul legatarilor cu titlu universal unele precizări trebuie făcute în legătură cu proporțiile în care pot fi obligați la plata pasivului succesoral.

Astfel, în ipoteza în care un legatar a fost gratificat cu proprietatea tuturor bunurilor imobile ale moștenirii, iar altul cu proprietatea tuturor bunurilor mobile, fiecare dintre aceștia va fi obligat la plata pasivului în funcție de proporția valorică reprezentată de fiecare din aceste categorii de bunuri în raport cu valoarea întregului patrimoniu succesoral (de exemplu, dacă imobilele reprezintă 80% din valoarea întregului patrimoniu succesoral, iar bunurile mobile 20%, cel dintâi va suporta 80% din pasiv, iar cel de al doilea 20%).

^[1] Excepție face cazul moștenitorului care a sustras sau ascuns bunuri succesoriale, care, cu titlu de pedeapsă civilă, va suporta plata datoriilor și sarcinilor moștenirii „proporțional cu cota sa din moștenire, inclusiv cu bunurile sale proprii” [art. 1119 alin. (2) NCC], așadar *ultra vires hereditatis* (*supra* nr. 1078).

^[2] Cass. 1-re civ., 12 nov. 2009, *Obs. E. POULIQUEN*, R.L.D.C. nr. 67/2010, p. 56.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 936/1984, CD 1984, pp. 88-90.

În cazul moștenirii anormale a soțului supraviețuitor întemeiate pe dispozițiile art. 974 NCC (art. 5 din Legea nr. 319/1944), care este o moștenire cu titlu universal, se va ține seama de aceasta la stabilirea obligațiilor soțului supraviețuitor (Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 338/1989, Dreptul nr. 1-2/1990, p. 128).

Contra, a se vedea F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, p. 513.

§2. Excepții de la regulă

1225. De la regula diviziunii de drept a obligației de plată a pasivului, art. 1155 alin. (2) și alin. (3) NCC prevede următoarele derogări care decurg din: calitatea de creditor al succesiunii (2.1); din natura obligației (2.2) și din voința lui *de cuius* (2.3).

2.1. Derogarea care decurge din calitatea de creditor al succesiunii

1226. Conform dispozițiilor art. 1155 alin. (2) NCC, „înainte de partajul succesoral, creditorii ale căror creanțe provin din conservarea sau din administrarea bunurilor moștenirii ori s-au născut înainte de deschiderea moștenirii pot cere să fie plătiți din bunurile aflate în indiviziune. De asemenea ei pot solicita executarea silită asupra acestor bunuri”. Textul este inspirat de dispozițiile art. 815-17 C. civ. francez. Soluția a fost acceptată în dreptul nostru, chiar în lipsa unui text expres, și înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil^[1].

Textul se referă la creditorii succesiunii, căci în ceea ce privește creanțele care provin din conservarea sau administrarea bunurilor moștenirii, chiar dacă sunt născute după data deschiderii moștenirii, acestea sunt legate de patrimoniul succesoral încă nepartajat între moștenitori, deci titularii lor sunt creditorii ai succesiunii, iar în ceea ce privește creanțele născute înainte de deschiderea moștenirii, fiind legate de patrimoniul succesoral, nu există nicio îndoială că au ca titulari creditorii ai succesiunii.

2.2. Derogări care decurg din natura obligației

1227. Conform dispozițiilor art. 1155 alin. (3) NCC, regula divizibilității nu se aplică atunci când: obligația este indivizibilă (I); obligația este garantată cu o ipotecă sau o altă garanție legală, caz în care moștenitorul care primește bunul afectat garanției va fi obligat pentru tot, însă numai în limita valorii aceluși bun, iar participarea sa la restul pasivului moștenirii se va reduce în mod corespunzător (II).

I. Obligația este indivizibilă

1228. Creditorii nu sunt obligați să-și divizeze urmărirea în cazul în care obligația este indivizibilă, fie în mod *natural*, fie *convențional* (art. 1424 NCC).

Obligația este indivizibilă *natural* când nu este susceptibilă de divizare materială sau intelectuală (art. 1424 NCC). În mod bizar, art. 1155 alin. (3) NCC vorbește la lit. a) de cazul în care obligația este indivizibilă – se subînțelege, în general (adică și *natural* și *convențional*) – iar la lit. b), distinct, de cazul în care obligația ar avea ca obiect un bun individual determinat ori o prestație determinată asupra unui astfel de bun, care nu este însă nimic altceva decât un caz de indivizibilitate (*naturală*), care s-ar încadra, așadar, la lit. a).

Prin urmare, cazul de la lit. b), care este unul de indivizibilitate *naturală*, ar putea fi ilustrat, de exemplu, de situația în care obiectul prestației l-ar constitui, bunăoară, obligația de predare a unui autoturism vândut de defunct ori obligația de a asigura unui locatar care a închiriat un imobil de la defunct liniștită folosință a bunului pe durata locațiunii.

Indivizibilitatea *convențională* rezultă din voința părților, când deși prin natura ei executarea obligației poate fi divizată, trebuie executată nefragmentat (de exemplu, obligația de plată nefragmentată a unei sume de bani asumată de defunct alături de alți codebitori față de un terț).

^[1] A se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 443, nr. 602.

II. Obligația este garantată cu o ipotecă sau o altă garanție reală

1229. În cazul datoriilor defunctului garantate cu o ipotecă sau o altă garanție reală, întrucât asemenea garanții sunt indivizibile, moștenitorii care dețin bunul pot fi urmăriți pentru întreaga datorie [art. 1155 alin. (3) lit. c) NCC]. În definitiv, și acesta este tot un caz de indivizibilitate naturală (intelectuală).

2.3. Derogări care decurg din voința lui *de cuius*

1230. Obligația de plată a pasivului poate fi pusă de defunct în sarcina unuia dintre moștenitori [art. 1155 alin (3) lit. d) NCC]^[1].

O asemenea obligație poate fi instituită fie printr-o clauză inserată de defunct într-un contract încheiat cu un creditor al său, caz în care cel care a făcut plata are recurs împotriva celorlalți moștenitori obligați la pasiv, orice înțelegere contrară între defunct și creditor fiind un act asupra unei succesiuni nedeschise interzis de lege, fie printr-un testament, caz în care, în lipsa unei stipulații contrare, dreptul de recurs nu mai subzistă, dispoziția fiind perfect valabilă și obligatorie pentru moștenitorul care a acceptat moștenirea^[2], însă, potrivit dispozițiilor art. 1155 alin. (3) lit. d) NCC *in fine*, „scutirea celorlalți moștenitori constituie o liberalitate, supusă reducțiunii dacă este cazul”.

Din punct de vedere al creditorului, în timp ce contractul încheiat cu defunctul îl obligă să-și restrângă urmărirea doar la cel desemnat ca debitor, testamentul, în schimb, nu-l obligă la aceasta, putând, la libera sa alegere, să urmărească fie doar pe cel desemnat de defunct, fie pe fiecare moștenitor pentru partea sa contributie, conform regulii divizării de drept a pasivului succesoral^[3].

Secțiunea a 4-a. Contribuția la plata pasivului

§1. Principiul contribuției proporționale la plata pasivului

1231. Contribuția la plata efectivă a pasivului succesoral, ca și obligația la plata pasivului, trebuie să fie în principiu proporțională cu partea succesorală ce revine fiecărui moștenitor din activul brut.

Articolul 1157 alin. (1) NCC prevede că moștenitorul care a plătit din datoriile succesoriale mai mult decât partea sa „are drept de regres împotriva celorlalți moștenitori, însă numai pentru partea din datoria comună ce revenea fiecăruia, chiar și atunci când moștenitorul care a plătit datoria ar fi fost subrogat în drepturile creditorilor”.

Articolul 1157 alin. (3) NCC precizează că „moștenitorul are dreptul de a cere plata creanțelor care le are față de moștenire de la ceilalți moștenitori, ca orice alt creditor al moștenirii. În privința părții din datorie care îi revine ca moștenitor, dispozițiile art. 1620-1624 (referitoare la compensație – n.n., D.C.) sunt aplicabile”.

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1658/1981, RRD nr. 8/1982, p. 60.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 655, nr. 813.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 550, nr. 599.

§2. Recursul între succesori în cazul în care unul dintre ei a fost ținut la plată peste partea ce îi revine

1232. Moștenitorul ținut la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii peste partea ce îi revine (*supra* nr. 1324-1328) și care le-a achitat are la dispoziție două acțiuni împotriva celorlalți succesori:

(i) *acțiunea creditorului succesoral dezinteresat prin plată*. În temeiul subrogației prevăzute la art. 1596 lit. c) NCC, succesorul fiind „obligat împreună cu alții sau pentru alții”, *solvens*-ul va lua locul creditorului plătit, dar nu va putea urmări pe ceilalți moștenitori decât pentru partea din datoria comună revenind fiecăruia [art. 1157 alin. (1) NCC], iar dacă unul dintre aceștia este insolubil, pierderea va fi împărțită între ceilalți moștenitori, inclusiv *solvens*-ul, proporțional cu cota succesorală a fiecăruia [art. 1157 alin. (2) NCC]. Această acțiune este personală și, deci, supusă prescripției extinctive, dar posesia bunurilor successorale de către moștenitorul *solvens* are efecte întreruptive de prescripție^[1];

(ii) *acțiunea în garanție pentru evicțiune care funcționează între copartajanți*, dacă plata făcută este ulterioară partajului [art. 683 alin. (1)-(2) NCC].

§3. Recursul între succesori în cazul plății voluntare făcute de unul dintre ei peste partea ce îi revine din datoriile și sarcinile moștenirii

1233. Moștenitorul care plătește voluntar peste partea revenindu-i din datoriile și sarcinile moștenirii nu are dreptul decât la *acțiunea personală* întemeiată pe gestiunea de afaceri, posibilitatea exercitării acțiunii în garanție fiind exclusă, întrucât nu există evicțiune, iar posibilitatea subrogării legale în locul creditorului plătit este și ea exclusă, întrucât nu este ținut la plată „împreună cu alții sau pentru alții”^[2].

Conform dispozițiilor art. 1596 lit. c) NCC, moștenitorul care achită datoriile ale succesiunii cu bunurile sale proprii se subrogă de drept în locul creditorului, indiferent dacă a fost constrâns la plată sau a făcut-o de bunăvoie (*supra* nr. 1231)^[3], cu excepția moștenitorului care face o asemenea plată cu titlu de pedeapsă civilă în conformitate cu dispozițiile art. 1119 alin. (2) NCC, întrucât a sustras sau ascuns în interes propriu bunuri successorale (*supra* nr. 1078).

Capitolul IV. Lichidarea pasivului succesoral

1234. Odată definit pasivul succesoral și stabilită sarcina plății acestuia, nu mai rămâne să fie prezentată decât lichidarea acestuia, adică regulile după care sunt plătiți efectiv creditorii succesoral și modul de rezolvare a concursului între aceștia și creditorii succesorilor.

Secțiunea 1. Soluțiile legislative posibile

1235. Referitor la lichidarea pasivului succesoral, din punct de vedere legislativ, există trei mari sisteme.

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 503/1987, CD 1987, pp. 116-119.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 199, nr. 291.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, pp. 553-554, nr. 604.

1.1. Sistemul germanic de lichidare organizată a succesiunii

1236. În acest sistem, patrimoniul succesoral rămâne distinct de patrimoniul personal al succesorilor până la lichidarea pasivului, iar ceea ce se transmite la succesorii este doar activul net al moștenirii (dacă rămâne), creditorii succesoralii obținând plata creanțelor lor doar prin valorificarea bunurilor lăsate de defunct.

În plus, lichidarea patrimoniului succesoral se face printr-o procedură *colectivă și egalitară*, la care participă toți creditorii succesoralii, iar dacă patrimoniul succesoral nu este suficient pentru plata pasivului, fiecare dintre aceștia va suporta în mod proporțional cu creanța sa această pierdere.

Orice concurs între creditorii succesoralii și creditorii personali ai succesorilor este exclus în acest sistem.

1.2. Sistemul francez de lichidare neorganizată, care a fost și acela al Codului civil român de la 1864^[1]

1237. Conform acestui sistem, patrimoniul succesoral nu-și păstrează individualitatea, confundându-se din momentul deschiderii succesiunii cu patrimoniul personal al succesorilor.

Succesorii fiind considerați continuatori ai persoanei defunctului, creditorii succesoralii devin în acest sistem creditori ai succesorilor, având dreptul de a-și realiza creanțele *ultra vires hereditatis*, adică de a urmări și bunurile din patrimoniul succesoralului. La rândul lor, creditorii personali ai succesorilor puteau urmări indistinct nu numai bunurile din patrimoniul propriu al debitorilor lor, ci și pe cele care au intrat în acest patrimoniu prin succesiune, practic, cele două patrimonii devenind unul singur.

1238. Moștenitorii succed în acest sistem la activul brut, fiecare primind alături de cota-parte cuvenită din activul moștenirii și cota-parte corespunzătoare din pasiv.

Lichidarea creanțelor succesoriale nu este organizată în niciun fel, nefiind reglementată o procedură colectivă pentru aceasta, fiecare creditor urmărind individual plata creanței sale. De aceea, afară de cazul creanțelor privilegiate, plata creanțelor (personale sau succesoriale) se face în ordinea urmăririi lor silite sau după voința succesorilor. În caz de insolabilitate a debitorului, creditorii plătiți mai întâi rămânând bine plătiți în dauna celorlalți.

1239. Datorită confuziunii patrimoniului lăsat de defunct cu cele ale succesorilor săi – regulă care putea fi înlăturată de succesorii doar prin acceptarea sub beneficiu de inventar a moștenirii – creditorii succesoralii ajungeau să fie concuși de creditorii personali ai succesorilor.

Se naște astfel riscul ca insolabilitatea succesorilor să se repercuteze asupra creditorilor succesiunii, care se puteau vedea concuși de creditorii personali ai succesorilor la urmărirea bunurilor succesoriale. De aceea, dar și pentru a se asigura o contrapondere la posibilitatea pe care succesorii o aveau de a accepta moștenirea sub beneficiu de inventar ferindu-și patrimoniul propriu de riscul urmăririi de către creditorii succesoralii, legea pune la dispoziția acestora din urmă posibilitatea de a cere separația patrimoniului succesoral de patrimoniile personale ale succesorilor, ceea ce le conferea privilegiul de a fi plătiți cu prioritate din bunurile succesoriale față de creditorii personali ai moștenitorilor defunctului (art. 781 C. civ. 1864).

^[1] Pentru detalii asupra acestui sistem, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 448 și urm., nr. 609 și urm.

De asemenea, pentru a se elimina riscul fraudării legatarilor particulari, ale căror legate aveau ca obiect bunuri fungibile, prin risipirea lor de către succesori prin folosirea în interes propriu a principiului lichidării neorganizate a pasivului succesoral, legea pune la dispoziția acestor legatari o ipotecă asupra imobilelor succesorale pentru garantarea plății legatelor [art. 902 alin. (2) C. civ. 1864].

1.3. Sistemul mixt specific dreptului Québec

1240. În acest sistem de drept, există o combinație între cele două sisteme prezentate mai sus. Astfel, în principiu, după decesul lui *de cuius*, lichidarea succesiunii se va face de către un lichidator, care are sarcina de a identifica și notifica succesibilii, de a determina conținutul succesiunii, de a încasa creanțele succesorale și a plăti datoriile succesiunii, de a plăti legatele particulare, de a da socoteală și de a preda moștenitorilor bunurile succesorale (art. 776, art. 777 C. civ. Québec). Prin excepție, prin acordul tuturor succesibililor, dacă moștenirea este solvabilă, aceștia pot lichida moștenirea fără a urma regulile de drept comun în materie de lichidare, cu consecința că, în acest caz, vor putea fi ținuti la plata datoriilor succesiunii și cu bunurile proprii, chiar și peste valoarea bunurilor care le primesc din moștenire (art. 779 C. civ. Québec).

Secțiunea a 2-a. Sistemul de lichidare care rezultă din noul Cod civil

1241. În privința lichidării moștenirii, noul Cod civil nu conține dispoziții precise, consacrate în mod direct acestei probleme, ci numai norme care au cu ea doar o vagă legătură.

Ceea ce rezultă cu certitudine din dispozițiile noului Cod civil este faptul că lichidarea moștenirii rămâne tot una neorganizată, fiind o problemă care se rezolvă între creditori și moștenitorii ținuti la plata pasivului.

Deși potrivit dispozițiilor art. 1114 alin. (2) NCC, „moștenitorii legali și legatarii universalii sau cu titlu universal răspund pentru sarcinile și datoriile moștenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia”, teoretic fiind înlăturată posibilitatea unei răspunderi *ultra vires hereditatis* a moștenitorilor, practic însă, în condițiile în care inventarierea bunurilor succesorale nu este obligatorie, ci doar facultativă (art. 1115 NCC), delimitarea clară a patrimoniului succesoral de patrimoniile proprii ale moștenitorilor rămâne doar în stadiul de deziderat. Din acest motiv, în practică, se vor putea ridica dificultăți de probațiune în privința apartenenței unor bunuri la patrimoniul succesoral sau la patrimoniile moștenitorilor, de unde și conflicte între creditorii moștenirii și creditorii moștenitorilor, între creditorii personali ai moștenitorilor și moștenitori.

1242. Dată fiind instituirea principiului potrivit căruia moștenitorii ținuti la plata pasivului nu răspund pentru acesta decât cu bunurile moștenirii, noul Cod civil a eliminat dispozițiile din Codul civil anterior referitoare la separația de patrimonii (art. 781 C. civ. de la 1864), care nu își mai găsesc astfel rațiunea de a fi, precum și la ipoteca legală în favoarea legatarilor particulari.

Secțiunea a 3-a. Lichidarea reglementată de Legea nr. 36/1995

1243. Cu titlu de noutate, Legea nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială, după ultimele modificări, conține o secțiune specială (art. 119-132) care se referă la „Procedura lichidării pasivului succesoral”^[1].

Potrivit dispozițiilor art. 119 din Legea nr. 36/1995, „în cadrul procedurii succesorale notariale, notarul public va putea proceda la lichidarea pasivului succesoral, cu acordul tuturor moștenitorilor”. Este vorba așadar, de o procedură facultativă, la care se poate apela când toți moștenitorii sunt de acord cu aceasta.

1244. În esență, procedura de lichidare constă în: încasarea creanțelor succesorale; plata datoriilor și sarcinilor succesiunii; valorificarea bunurilor succesorale pentru asigurarea mijloacelor necesare plății pasivului succesoral, când activul succesoral nu asigură lichiditățile necesare pentru aceasta (art. 120 din Legea nr. 36/1995).

1245. Operațiunile specifice se vor face fie chiar de către notarul public însărcinat cu îndeplinirea procedurii succesorale notariale, fie prin intermediul unuia sau mai multor lichidatori sub supravegherea aceluiași notar (art. 121 și art. 123 din Legea nr. 36/1995).

Conform dispozițiilor art. 124 din Legea nr. 36/1995, lichidatorii pot fi desemnați:

- de către defunct prin testament sau înscris autentic [lit. a)];
- de către moștenitori, acesta putând fi unul dintre ei sau un terț [lit. b)];
- de către instanța de judecată, în caz de neînțelegere între moștenitori [lit. c)].

1246. Durata procedurii de lichidare nu poate depăși un an calendaristic, ea putând fi însă prelungită prin acordul tuturor moștenitorilor [art. 129 alin. (1) din Legea nr. 36/1995].

La finalizarea procedurii, lichidatorul va prezenta o dare de seamă notarului asupra operațiunilor îndeplinite și a rezultatelor obținute (art. 130 din Legea nr. 36/1995), după care notarul public va elibera certificatul de moștenitor în care se va menționa produsul net lichidării, cu specificarea drepturilor cuvenite fiecărui moștenitor sau bunurilor atribuite prin partaj, dacă este cazul (art. 131 din Legea nr. 36/1995).

Capitolul V. Petiția de ereditate

Secțiunea 1. Noțiune

1247. Ca efect al deschiderii succesiunii proprietatea asupra patrimoniului succesoral se transmite de la *de cuius* la moștenitorii săi. Se poate întâmpla însă ca o persoană să fie doar în aparență moștenitor și să beneficieze de această transmisiune stăpânind bunurile succesorale în această calitate.

De pildă, un frate al defunctului, singur moștenitor legal al acestuia, intră în stăpânirea moștenirii, iar ulterior se descoperă un testament prin care este instituit legatar universal un terț, dovedindu-se că fratele defunctului a fost astfel dezmoștenit în totalitate.

^[1] Pentru detalii, a se vedea: I. POPA, *Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 555 și urm., nr. 716 și urm.; D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu sub. art. 119-132*, în I.-F. POPA, A.-A. MOISE (coord.), *Legea notariilor publici*, cit. supra, p. 624 și urm.

Dacă fratele defunctului nu contestă calitatea de moștenitor testamentar a legatarului și îi predă succesiunea lucrurile reintră în normal, dar dacă va contesta calitatea de moștenitor a legatarului invocând nevalabilitatea testamentului, refuzând predarea moștenirii, se naște un litigiu prin care legatarul va cere instanței să constate calitatea sa de moștenitor testamentar cu vocație universală și să oblige pe părât să-i predea moștenirea.

O astfel de acțiune, nereglementată de Codul civil de la 1864, dar recunoscută de practica judiciară și de doctrină, purta denumirea de petiție de ereditate și își avea originea în dreptul roman^[1], fiind reglementată de noul Cod civil la art. 1130 și art. 1131.

1248. Trăsăturile caracteristice ale petiției de ereditate rezultă din dispozițiile art. 1130 NCC, ea putând fi definită ca fiind acțiunea prin care un moștenitor având vocație legală sau testamentară universală sau cu titlu universal solicită să i se recunoască această calitate în scopul de a dobândi bunurile succesoriale deținute de un terț care pretinde a fi el adevăratul moștenitor universal sau cu titlu universal al defunctului.

Disputa părților are, așadar, ca obiect specific calitatea de moștenitor universal sau cu titlu universal a defunctului, predarea bunurilor succesoriale fiind doar miza acestei dispute^[2].

1249. Prin obiectul său, petiția de ereditate se diferențiază de acțiunea în revendicare, care se referă la o simplă dispută asupra *proprietății* unui bun individual determinat, cum este cazul când moștenitorului legal al defunctului i se refuză predarea unui bun sub cuvânt că nu a aparținut defunctului, ci terțului care îl deține în prezent. Ceea ce este specific revendicării este faptul că „cele două părți se pretind proprietare ale aceluiași bun, nu moștenitoare ale aceluiași autor”^[3].

1250. Petiția de ereditate nu se confundă nici cu acțiunea în constatare a calității de moștenitor, care se caracterizează prin faptul că moștenitorul are posesia bunurilor succesoriale, dar are nevoie de acțiunea în constatare pentru că subzistă o amenințare din partea unui terț cu revendicarea unor bunuri succesoriale.

Secțiunea a 2-a. Acțiunea în petiție de ereditate

§1. Natura acțiunii

1251. Acțiunea este *reală*, întrucât disputa poartă asupra vocației succesoriale a părților litigante, având drept consecință esențială transmiterea proprietății patrimoniului succesoral, admiterea ei răsfrângându-se și asupra terților^[4].

Nu toți autorii au împărtășit acest punct de vedere, unii susținând că obiectul petiției este stabilirea unei calități a persoanei, consideră că acțiunea este *personală*^[5], iar alții că este *mixtă*, după natura personală sau reală a drepturilor cuprinse în succesiune^[6]. Prima

[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 493, nr. 1250.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 480, nr. 519.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 493, nr. 1248.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 304, nr. 708; M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 251, nr. 402; M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 478-479, nr. 328; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 150, nr. 231; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 494-495, nr. 1253.

[5] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 480, nr. 520.

[6] GH. BELEIU, *op. cit.*, p. 213.

opinie nu poate fi primită, deoarece scopul ultim al acțiunii este dobândirea proprietății patrimoniului succesoral, iar nu a calității de moștenitor în abstract, iar cea de a doua pentru că acțiunea în petiție de ereditate are ca obiect un patrimoniu (patrimoniul succesoral), iar nu elementele componente ale acestuia.

§2. Caracterul imprescriptibil

1252. Dacă înainte de adoptarea noului Cod civil caracterul prescriptibil sau imprescriptibil al acțiunii în petiție de ereditate a constituit obiect de aprinse discuții^[1], în prezent, punându-se capăt controverselor, caracterul imprescriptibil al acțiunii rezultă în mod expres din dispozițiile art. 1130 NCC, care precizează că aceasta poate fi introdusă „oricând”.

§3. Părțile la acțiune

1253. Petiția de ereditate pune față în față două părți care pretind fiecare a avea drepturi succesoriale incompatibile cu ale celeilalte asupra întregii moșteniri sau a unei cote-părți din aceasta.

Reclamant poate fi orice moștenitor cu vocație universală sau cu titlu universal, indiferent dacă vocația sa este legală sau testamentară, precum și cesionarii unor asemenea drepturi^[2].

Unii autori au susținut că acțiunea în discuție nu ar putea fi introdusă decât de moștenitorii care au sezina moștenirii (fie de drept, fie întrucât au fost trimiși în posesie)^[3], opinie care este însă discutabilă, întrucât petiția de ereditate nu este o acțiune aparținând defunctului, ci una născută în persoana moștenitorului^[4], însăși admiterea acțiunii echivalând cu trimiterea în posesie.

1254. Dacă există mai mulți succesori chemați la moștenire în același rang, nici unul dintre aceștia nu are calitatea de a-i reprezenta pe ceilalți, fiecare trebuind, în principiu, să acționeze pentru partea sa, sens în care se vorbește de caracterul *divizibil* al acțiunii^[5]. Divizibilitatea semnifică doar lipsa puterii de reprezentare a succesorilor, ceea ce face ca hotărârea judecătorească să nu le fie opozabilă celor care au rămas în expectativă, dar nu împiedică pe moștenitorul care are vocație la universalitate să acționeze pentru întreg, deși în prezența altor comoștenitori cu aceeași vocație nu ar avea dreptul decât la o cotă-parte din moștenire^[6]. Inacțiunea unora nu trebuie să pună în pericol drepturile altora.

§4. Dovada calității de moștenitor

1255. Fiind o acțiune destinată să tranșeze conflictul dintre două persoane care se pretind fiecare a fi moștenitor universal al defunctului, problema centrală a petiției de ereditate este aceea a probei acestei calități.

[1] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 458, nr. 628.

[2] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, p. III, 2, p. 897.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 494, nr. 1251; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 576, nr. 692.

[4] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 308, nr. 717.

[5] *Idem*, p. 307, nr. 715.

[6] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 151, nr. 233; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 495, nr. 1254.

Dacă reclamantul se prevalează de calitatea sa de moștenitor testamentar (legatar), dovada se va face cu testamentul pe care îl invocă în favoarea sa^[1].

Reclamantul care invocă vocația sa legală la moștenire trebuie să dovedească legătura de rudenie cu defunctul ori faptul că este soț supraviețuitor al acestuia. În timp ce calitatea de soț nu poate fi dovedită decât cu certificatul de căsătorie, legătura de rudenie poate fi dovedită nu numai cu actele de stare civilă, ci și prin orice mijloc de probă.

Secțiunea a 3-a. Efectele admitterii petiției de ereditate

1256. Dacă acțiunea în petiție de ereditate este admisă, recunoașterea titlului de moștenitor al reclamantului produce efecte de la data deschiderii moștenirii. În această situație, se impune analizarea, pe de o parte, a efectelor în raporturile dintre reclamant și pârât (§1), iar pe de altă parte a raporturilor dintre reclamant și terți (§2).

§1. Raporturile dintre reclamant și pârât

1257. Ca urmare a admitterii petiției de ereditate, reclamantul are dreptul la restituirea tuturor bunurilor succesoriale dacă se află într-o situație în care dreptul său primează pe acela al pârâtului (de pildă, este beneficiarul unui legat universal, iar pârâtul este un frate al defunctului, moștenitor nerezervatar, exheredat prin instituirea legatarului) [art. 1131 alin. (1) NCC], iar dacă este doar comoștenitor împreună cu pârâtul (de pildă, și-a dovedit filiația din afara căsătoriei față de defunct, iar pârâtul este fiul legitim al lui *de cuius*) între ei se va naște starea de indiviziune succesorală care se tranșează prin partaj.

1258. În situația în care pârâtul trebuie să restituie bunurile succesoriale pe care le deține, se va face deosebire după cum acesta este de bună sau de rea-credință (a cunoscut sau nu că reclamantul este adevăratul moștenitor) [art. 1131 alin. (2) NCC, care face trimitere la dispozițiile art. 960 alin. (3) al aceluiași cod].

(i) Pârâtul de *bună-credință* trebuie să restituie bunurile succesoriale în starea lor actuală sau, dacă le-a înstrăinat cu titlu oneros, trebuie să restituie prețul încasat [art. 1641 NCC teza I]. Dacă unul sau altul din bunurile succesoriale a pierit fortuit, obligația de restituire se stinge [art. 1642 teza I NCC]. Pârâtul va răspunde însă pentru deteriorările suferite de bunurile succesoriale din culpa sa. Fructele bunurilor succesoriale revin pârâtului până la data cererii de restituire, iar după aceasta reclamantului [art. 1645 teza I NCC].

(ii) Pârâtul de *rea-credință*, căruia îi este asimilat și moștenitorul nesezinar care nu a fost trimis în posesie^[2], trebuie să restituie bunurile succesoriale în starea în care le-a primit, iar dacă acest lucru nu este posibil, întrucât le-a înstrăinat sau au pierit fortuit, va restitui reclamantului valoarea cea mai mare [art. 1641 teza a II-a NCC]. Fructele bunurilor succesoriale revin reclamantului de la data deschiderii moștenirii.

^[1] Cu privire la forța probantă a diferitelor testamente, a se vedea *supra* nr. 613-615 (olograf), nr. 626 (autentic) și nr. 631 (mistic).

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 498, nr. 1258.

§2. Raporturile dintre reclamant și terți

1259. Dacă pârâțul moștenitor aparent a încheiat în intervalul de timp de la data deschiderii moștenirii și până la introducerea acțiunii în petiție de ereditate acte juridice de dispoziție cu privire la bunurile succesoriale, problema care se pune este ce soartă vor avea acestea. Din acest punct de vedere, dacă s-ar urma cu rigoare principiul *nemo plus juris ad alium transfere potest quam ipse habet* (nimeni nu poate transmite mai multe drepturi decât are el însuși), actele încheiate de proprietarul aparent ar trebui să rămână fără efecte, iar terții subdobânditori obligați la restituire în favoarea reclamantului din petiția de ereditate.

Aplicarea strictă a acestui principiu ar duce însă la consecințe inacceptabile, astfel încât însuși legiuitorul a temperat aplicarea sa în unele situații (2.1), iar în altele, un timp, practica judiciară și doctrina, iar apoi chiar legea prin intermediul principiului *error communis facit jus* (2.2).

2.1. Temperări legale ale regulii *nemo plus juris ad alium transfere potest quam ipse habet*

1260. Efectele aplicării rigide a regulii *nemo plus juris...* au fost atenuate de legiuitor prin dispozițiile art. 937 NCC, conform cărora, în materie de bunuri mobile, posesia de bună-credință valorează titlu de proprietate. Cu alte cuvinte, dacă un bun mobil succesoral este înstrăinat de moștenitorul aparent unui terț de bună-credință acesta devine proprietar prin simplul fapt al intrării în posesia bunului.

De asemenea, în materie de imobile, terțul care a dobândit cu bună-credință și pe baza unui titlu translativ de proprietate de la moștenitorul aparent neproprietar dobândește proprietatea prin uzucapiune dacă posedă bunul timp de 5 de ani (art. 931 NCC).

2.2. Temperarea pe baza principiului *error communis facit jus*

I. Justificarea principiului

1261. Plecând de la necesitatea de a proteja siguranța dinamică a circuitului juridic civil, prin asigurarea încrederii în actele juridice translativ de proprietate încheiate în condiții de eroare publică asupra calității de proprietar a moștenitorului aparent (și, prin extensie, a oricărui proprietar aparent), când nimic nu se poate imputa terțului subdobânditor victimă a acestei erori, practica judiciară și doctrina, pornind de la tradițiile izvorâte din dreptul roman și perpetuate până astăzi, au consacrat teoria aparenței creatoare de drept^[1], care a fost preluată expres de art. 17 NCC^[2].

Este vorba de o situație în care, cu totul excepțional, starea de fapt prevalează asupra celei de drept, întrucât „organismul juridic are nevoie pentru buna sa funcționare de unele supape de siguranță în absența cărora ar fi distrus; regula (*error communis facit*

^[1] H. MAZEAUD, *La maxime „error communis facit jus”*, RTD civ. 1924, p. 928 și urm.; T. IONAȘCU, *Studii de drept civil. Situația juridică a transmisiunilor imobiliare consimțite de eredeii aparent*, Ed. Socec, Iași, f.a., p. 9 și urm.; L. LEVENEUR, *Situation de fait et droit privé*, LGDJ, 1992, p. 105 și urm.; C. TOADER, R. POPESCU, *Considerații în legătură cu principiul aparenței în drept în materia moștenirii*, Dreptul nr. 9/1993, pp. 37-38; V. STOICA, *op. cit.*, p. 416 și urm., nr. 319 și urm.

^[2] Pentru detalii cu privire la acest text de lege, a se vedea D. CHIRICĂ, *O privire asupra noului Cod civil – Titlul preliminar (III)*, PR nr. 5/2011, p. 128 și urm.

jus – n.n., D.C) reprezintă una din aceste supape, una din aceste deschideri, în profitul echității și deasupra dreptului pur”^[1].

Întrucât, fără îndoială, aparența creatoare de drept comportă un „risc de subminare a ordinii juridice”^[2], „dreptul obiectiv nu îi recunoaște vreo eficacitate decât în cazurile în care ea pare în același timp ca necesară și conformă echității”^[3]. Pentru aceasta se cer a fi întrunite cu rigurozitate unele condiții.

II. Condiții

1262. Pentru ca aparența să fie creatoare de drept se cer a fi întrunite următoarele condiții, și anume: să existe o eroare comună și invincibilă (A); terțul subdobânditor să fie de bună-credință (B); actul încheiat între moștenitorul aparent și terțul subdobânditor să fie cu titlu oneros (C).

A. Să existe o eroare comună și invincibilă

1263. Există eroare atunci când situația de fapt aparentă nu corespunde realității de drept; o persoană este în aparență moștenitorul defunctului, dar ulterior se dovedește că acest lucru nu era real. De pildă, un frate al defunctului, unicul succesor legal al acestuia, i se eliberează certificat de moștenitor și ia în primire întreaga moștenire, dar ulterior se găsește un testament al defunctului din care rezultă că a instituit ca legatar universal pe un terț, exheredându-l pe fratele său care nu este rezervatar.

Aparența înșelătoare trebuie să fie nu numai una comună, împărtășită public, ci și irezistibilă, greu de descoperit și evitat, contra căreia nicio prudență umană nu ar permite apărarea^[4]. Aceasta nu înseamnă însă că eroarea trebuie să fie împărtășită și de moștenitorul aparent. Eroarea comună se referă la toți cei care s-au aflat sau s-ar fi putut afla în situația celui cu care a contractat moștenitorul aparent, nu și la acesta din urmă, care poate fi chiar de rea-credință, cunoscând realitatea sau urzind chiar el (sau altul în folosul său, cu ori fără cunoștința lui) aparența înșelătoare^[5].

1264. Aprecierea erorii comune se face *in abstracto*, având în vedere cauza acesteia și faptul dacă un om rezonabil ar fi putut cădea în aceasta^[6]. În orice caz, „toate precauțiunile, toate formalitățile obișnuite pentru o asemenea operație trebuie observate, toate verificările apte a confirma existența dreptului autorului trebuie să fie efectuate. În lipsă, dobânditorul nu ar *datora* situația sa erorii, ci neglijenței sale”^[7].

Având în vedere consecințele sale, criteriile de apreciere ale erorii comune sunt foarte severe^[8]. „O situație de fapt contrară dreptului nu poate fi menținută decât dacă securitatea socială o cere; or, aplicarea strictă a legii nu amenință securitatea socială decât acolo unde violarea regulii de drept este necesară și inevitabilă”^[9].

[1] L. JOSSERAND, *Cours de droit positif français*, t. I, 2-e édition, Librairie Sirey, Paris, 1932, p. 770.

[2] J. GHESTIN, G. GOUBEUX, M. FABRE-MAGNAN, *Traité de droit civil. Introduction générale*, 4-e édition, LGDJ, Paris, 1994, p. 857, nr. 865.

[3] PH. DELMAS SAINT-HILAIRE, *Le tiers à l'acte juridique*, LGDJ, Paris, 2000, p. 499.

[4] L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 117.

[5] H. MAZEAUD, *op. cit.*, p. 936; F. ZENATI, TH. REVET, *Les biens*, 2-e édition, PUF, Paris, 1997, p. 175.

[6] H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 486, nr. 3.

[7] F. ZENATI, TH. REVET, *op. cit.*, p. 175.

[8] L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 121.

[9] H. MAZEAUD, *op. cit.*, p. 941.

Eroarea comună, în definitiv, un soi de „bună-credință colectivă”^[1], spre deosebire de buna-credință individuală, nu se prezumă, trebuind să fie dovedită de cel care o alegă, lucru care se poate face prin orice mijloace de probă^[2].

B. Terțul subdobânditor să fie de bună-credință

1265. Întrucât eroarea comună nu se confundă cu eroarea universală (împărtășită unanim), fiind posibil ca realitatea – contrazisă de aparență – să fie cunoscută de unele persoane (de pildă, o persoană ascunde un testament al defunctului prin care l-a instituit ca legatar pe un terț în scopul ca la moștenire să vină o rudă a sa care are vocație legală la acea moștenire), se cere ca terțul subdobânditor să fie și el victimă a erorii comune, adică să fie de bună-credință.

Se impune nu numai ca terțul să fi crezut în realitatea (falsă) a situației aparente, dar și ca această credință să fie scuzabilă, lipsită de orice culpă (neglijență) din partea sa^[3]. Așa cum s-a subliniat, „terțul interesat este decăzut de dreptul obiectiv din facultatea de a invoca o aparență contrară realității nu numai dacă el cunoaște efectiv această realitate, ci și dacă este prezumat a o cunoaște, datorită credinței sale ilegitime în autenticitatea aparenței; în alți termeni, impunând terțului ca încrederea sa în aparență să fie legitimă, jurisprudența exclude din câmpul său de protecție pe toți cei care, necunoscând totuși efectiv existența elementului juridic ocult, nu sunt îndreptățiți să se prevaleze de ignoranța lor”^[4].

C. Actul încheiat între moștenitorul aparent și terțul subdobânditor să fie cu titlu oneros

1266. Efectul creator de drept al aparenței este recunoscut doar în cazul actelor cu titlu oneros, nu și al celor cu titlu gratuit. Aceasta se explică prin faptul că beneficiarul actului cu titlu gratuit (donatarul) nu riscă nimic prin încheierea contractului, cel mult putând fi obligat să restituie ceea ce a primit fără să dea nimic în schimb; el tinde doar să păstreze un câștig (*certat de lucro captando*) spre deosebire de terțul subdobânditor cu titlu oneros care tinde să evite o pagubă (*certat de damno vitando*)^[5].

III. Efecte

1267. Dacă sunt întrunite condițiile de mai sus, acțiunea în revendicare a adevăratului moștenitor va fi respinsă, starea de fapt prevalând asupra dreptului. Eroare comună, așa cum rezultă chiar din denumirea sa, creează drept.

Esența principiului constă în faptul că terțul subdobânditor este investit cu un drept de proprietate pe care însă nu îl primește nici de la adevăratul proprietar (moștenitorul de drept), cu care nu a contractat, nici de la moștenitorul aparent cu care a contractat, dar care nu era proprietarul bunului, ci direct de la lege (cutumă), fiind un mod original de dobândire a proprietății, iar nu unul derivat^[6]. În aceste condiții, este impropriu să se vorbească de

[1] F. DERRIDA, J. MESTRE, *Apparence*, Rep. Civ. Dalloz, 1986, p. 8.

[2] *Idem*, p. 9; F. ZENATI, TH. REVET, *op. cit.*, p. 178.

[3] F. DERRIDA, J. MESTRE, *op. cit.*, pp. 9-10.

[4] PH. DELMAS SAINT-HILAIRE, *op. cit.*, p. 499.

[5] P. JOURDAIN, *Les biens*, Dalloz, Paris, 1995, p. 56; H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 488, nr. 6.

[6] H. MAZEAUD, L. MAZEAUD, J. MAZEAUD, F. CHABAS, *Leçons de droit civil. Tome II. Deuxième volume. Biens. Droit de propriété et ses démembrements*, 8-e édition par F. CHABAS, Montchrestien, Paris, 1994, pp. 182-183; P. JOURDAIN, *op. cit.*, 56; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 489, nr. 527.

„validarea” actului de înstrăinare făcut de proprietarul aparent^[1] sau de „opozabilitatea” sau chiar „forța obligatorie” a acestui act față de adevăratul proprietar^[2]. Fiind un mod original de dobândire a proprietății, principiul *error communis*... creează un drept nou de proprietate opozabil tuturor, inclusiv adevăratului proprietar.

Întrucât adevăratul moștenitor se vede lipsit (expropriat) de dreptul său, iar moștenitorul aparent a încasat un preț care în realitate nu i se cuvenea, acesta din urmă va fi obligat să indemnizeze pe cel dintâi în temeiul principiului restituirii îmbogățirii fără justă cauză. Întinderea indemnizației diferă după cum moștenitorul aparent a fost de bună sau de rea-credință. În prima situație, indemnizația echivalează cu prețul încasat de la terțul subdobânditor, pe când în cea de-a doua situație cu prețul actual al bunului și daune-interese.

Secțiunea 2. Drepturile generale

1268. Procedura simplă pusă la dispoziția notariilor publice în cadrul procesului de înregistrare a actelor este obligatorie, dar participarea la ea este facultativă. Astfel, în cazul în care moștenitorul nu este prezent la înregistrare, acesta poate să se prezinte ulterior la notariul public pentru a încheia un act de înregistrare. În acest caz, notariul public este obligat să înregistreze actul și să elibereze un certificat de înregistrare. Dacă moștenitorul nu se prezintă la înregistrare, acesta poate să se prezinte ulterior la instanța de judecată pentru a solicita anularea actului de înregistrare și să ceară restituirea bunului și a sumelor încasate.

Reglementarea acestei proceduri este reglementată în art. 36/1995 privind activitatea notarială și în art. 36/1995 privind aplicarea Legii nr. 36/1995 privind activitatea notarială, precum și în Regulamentul de aplicare a Legii nr. 36/1995, aprobat prin Decretul nr. 133/1995 din 24 iulie 1995 al Consiliului Național al Notarilor.

Așa cum prevedea art. 105 din Legea nr. 36/1995, în cadrul procedurii succesorilor, notariul public atestă moștenirea moștenitorilor și legitimitatea, întinderea drepturilor acestora, precum și competența moștenitorilor.

Transmisia succesorilor este facultativă la moștenitorii și nu este condiționată de niciun fel de îndeplinire procedurală succesorilor notariile.

61. Reguli de competență teritorială

1269. În conformanță cu dispozițiile art. 15 al. 1 și art. 103 din Legea nr. 36/1995, competența teritorială a notariilor publice este determinată de domiciliul sau de reședința moștenitorilor și a legatarilor. În cazul în care moștenitorii sau legatarii sunt persoane fizice care au domiciliul sau reședința în România, competența teritorială a notariilor publice este determinată de domiciliul sau de reședința acestora. În cazul în care moștenitorii sau legatarii sunt persoane fizice care au domiciliul sau reședința în străinătate, competența teritorială a notariilor publice este determinată de domiciliul sau de reședința acestora în România. În cazul în care moștenitorii sau legatarii sunt persoane fizice care au domiciliul sau reședința în România, competența teritorială a notariilor publice este determinată de domiciliul sau de reședința acestora. În cazul în care moștenitorii sau legatarii sunt persoane fizice care au domiciliul sau reședința în străinătate, competența teritorială a notariilor publice este determinată de domiciliul sau de reședința acestora în România.

[1] H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 488, nr. 5.

[2] PH. DELMAS SAINT- HILAIRE, *op. cit.*, pp. 228-229; G. VICKER, *op. cit.*, p. 343.

TITLUL XI

PROCEDURA SUCCESORALĂ NOTARIALĂ ȘI DOVADA DREPTURILOR SUCCESORALE PRIN CERTIFICATUL DE MOȘTENITOR

Capitolul I. Procedura succesorală notarială

Secțiunea 1. Dispoziții generale

1268. Procedura succesorală notarială este o procedură grațioasă, necontencioasă^[1]. Ea nu este obligatorie, dar parcurgerea acesteia este utilă, întrucât asigură succesorilor obținerea certificatului de moștenitor, act care face dovada calității lor, a drepturilor ce le revin și a conținutului patrimoniului succesoral. În caz de litigiu, moștenitorii se pot adresa direct instanței de judecată pentru rezolvarea conflictelor dintre ei ori dintre ei și terți.

Reglementarea acestei proceduri se regăsește în dispozițiile Legii nr. 36/1995 privitoare la notarii publici și activitatea notarială (republicată), precum și ale Regulamentului de aplicare a Legii nr. 36/1995, aprobat prin Ordinul nr. 2333/C din 24 iulie 2013 al Ministrului Justiției.

Așa cum precizează art. 105 alin (1) din Legea nr. 36/1995, „în cadrul procedurii succesoriale, notarul public stabilește calitatea moștenitorilor și legatarilor, întinderea drepturilor acestora, precum și compunerea masei succesoriale”.

Transmisiunea succesiunii de la defunct la moștenitorii săi nu este condiționată în niciun fel de îndeplinirea procedurii succesoriale notariale.

§1. Reguli de competență teritorială

1269. În conformitate cu dispozițiile art. 15 lit. a) și art. 101 alin. (3) teza I din Legea nr. 36/1995, competența teritorială de rezolvare a procedurii succesoriale notariale revine notarului public mai întâi sesizat din circumscripția teritorială a judecătoriei de la locul ultimului domiciliu al defunctului. În cazul în care ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află în țară, competența revine notarului public mai întâi sesizat, cu condiția ca în circumscripția sa să existe cel puțin un bun imobil, dacă moștenirea conține asemenea bunuri, sau, dacă nu conține decât bunuri mobile, în circumscripția sa să existe asemenea bunuri [art. 101 alin. (4) și (5) din Legea nr. 36/1995]; când cel decedat nu a avut ultimul domiciliu în România și nici nu a lăsat bunuri în țară, competența revine notarului public mai întâi sesizat [art. 101 alin. (6) din Legea nr. 36/1995].

^[1] Cu privire la natura juridică a procedurii succesoriale notariale, a se vedea: GH. DOBRICAN, *Natura juridică a procedurilor notariale și a instituției notarului public*, Dreptul nr. 4/2001; p. 101; I. POPA, *Procedura succesorală notarială*, R.R.D.P. nr. 4/2007, p. 181 și urm.

Cu privire la procedura succesorală notarială în general, a se vedea D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu la art. 101-132, în I-F. POPA, A.-A. MOISE (coord.), Legea notarilor publicii. Comentariu pe articole, cit. supra*, p. 454 și urm.

Notarul public sesizat are obligația de a-și verifica în prealabil competența teritorială, iar dacă va constata necompetența sa, se va desesiza fără citarea părților, trimițând dosarul notarului competent [art. 101 alin. (2) din Legea nr. 36/1995].

§2. Deschiderea procedurii succesorale

1270. Potrivit art. 101 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, procedura succesoră notarială se deschide la cererea oricărei persoane interesate, precum și a secretarului consiliului local al localității în raza căreia se aflau bunurile defunctului la data deschiderii moștenirii.

Cererea va cuprinde datele de stare civilă ale defunctului, numele, prenumele și domiciliul moștenitorilor prezumtivi, bunurile defunctului, cu menționarea valorii acestora, precum și pasivul succesor [art. 102 alin. (1) din Legea nr. 36/1995].

Înregistrarea cererii în registrul de evidență succesoră al biroului și acordarea termenului pentru dezbateră succesiunii se va face numai după obținerea certificatului eliberat de Cameră cu privire la verificarea în Registrul de evidență a procedurii succesorale, ținut de aceasta, care atestă neînregistrarea cauzei la alt birou notarial [art. 237 alin. (1) din Regulament].

§3. Luarea măsurilor pentru conservarea și administrarea bunurilor succesorale

1271. În cazurile prevăzute de lege sau la cererea celor interesați, notarul public va face personal sau prin delegat inventarul bunurilor succesorale [art. 1115 NCC și art. 103 din Legea nr. 36/1995].

Inventarierea bunurilor succesorale se face cu acordul persoanei care le deține, iar în caz de refuz, va fi dispusă de instanța de judecată [art. 1115 alin. (2) NCC]. Bunurile a căror proprietate este contestată se vor menționa separat în inventar, iar cele care se află în posesia altor persoane vor fi menționate prin arătarea locului unde se găsesc și a motivului pentru care se află acolo [art. 1116 alin. (2) și alin. (4) NCC].

Inventarul va cuprinde mențiuni privitoare și la pasivul succesor [art. 1116 alin. (3) NCC].

În cazul în care cu ocazia inventarii se găsește un testament semnat de defunct, notarul public va proceda la deschiderea lui, va fi semnat spre neschimbare și va fi luat în depozit de către acesta [art. 1116 alin. (5) NCC].

Inventarul se va semna de notarul public sau persoana delegată de acesta, de succesibili aflată de față, iar în lipsa succesibililor sau a refuzului de a semna de martorii prezenți [art. 103 alin. (5) din Legea nr. 36/1995].

1272. Atunci când se constată pericolul de înstrăinare, pierdere sau înlocuire a bunurilor succesorale, notarul public va dispune sigilarea și predarea acestora unui custode [art. 1117 alin. (1) NCC].

Pentru administrarea bunurilor succesorale notarul public poate numi un curator special [art. 1117 alin. (3) NCC]. Instituirea unei curatele se impune în temeiul dispozițiilor art. 105 și 150 alin. (1) NCC atunci când la moștenire vine un minor împreună cu părinții săi sau cu unul dintre aceștia, întrucât există contrarietate de interese^[1].

Bunurile date în administrare sau custodie curatorului se predau pe bază de proces-verbal semnat de notarul public și de custode sau curator [art. 1117 alin. (4) NCC].

^[1] Plenumul Tribunalului Suprem, dec. de îndrum. nr. 6/1959, CD 1959, p. 27.

Custodele sau curatorul are obligația de a restitui bunurile succesoriale și de a da socoteală notarului public la cererea acestuia ori la finalizarea procedurii succesoriale [art. 1117 alin. (5) NCC].

1273. Conform dispozițiilor art. 1118 NCC, dacă în timpul inventarierii se vor găsi sume de bani, hârtii de valoare, cecuri sau alte valori, acestea vor fi luate în depozit de către notar sau vor fi predate în același scop unei instituții de specialitate, făcându-se mențiune despre aceasta în procesul-verbal. Din sumele de bani găsite cu prilejul inventarierii se vor lăsa moștenitorilor sau persoanelor care locuiesc și gospodăresc împreună cu acestea sumele necesare pentru:

- întreținerea persoanelor ce erau în sarcina celui decedat, pentru maximum 6 luni;
- plata sumelor datorate în baza contractelor individuale de muncă sau a asigurărilor sociale;
- acoperirea cheltuielilor pentru păstrarea și administrarea bunurilor moștenirii.

Toate măsurile de conservare luate de notarul public se vor comunica moștenitorilor legali, legatarilor și, atunci când este cazul, executorilor testamentari.

1274. Orice persoană interesată poate face plângere la instanța judecătorească competentă împotriva mențiunilor cuprinse în inventar sau a măsurilor de conservare sau administrare dispuse de notarul public [art. 1117 alin. (6) NCC].

Secțiunea a 2-a. Desfășurarea procedurii succesorale propriu-zise în fața notarului public

§1. Citarea moștenitorilor

1275. Potrivit dispozițiilor art. 104 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, după ce constată că este legal sesizat și înregistrează cererea de deschidere a procedurii succesoriale, notarul public dispune citarea moștenitorilor legali care au vocație la moștenire, a legatarilor și a executorilor testamentari, dacă este cazul.

Dacă printr-un testament autentic a fost instituit un legatar universal și nu există moștenitori legali rezervatari, se citează doar legatarul, dar dacă testamentul este olograf sau mistic se vor cita și moștenitorii legali nerezervatari, în ambele cazuri fiind citat și executorul testamentar, dacă a fost desemnat prin testament [art. 104 alin. (3) din Legea nr. 36/1995].

Când moștenirea urmează să fie declarată vacantă, notarul va cita autoritatea administrației publice care urmează să preia bunurile succesoriale [art. 104 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

Moștenitorii lipsiți de capacitate se vor cita prin reprezentanții lor legali și autoritatea tutelară [art. 104 alin. (5) din Legea nr. 36/1995].

1276. Neobservarea formelor legale privitoare la citarea moștenitorilor este sancționată cu nulitatea [art. 104 alin. (2) NCC], atrăgând pe cale de consecință nulitatea certificatului de moștenitor care a fost eliberat în asemenea condiții^[1].

^[1] Trib. pop. rai. Câmpulung, sent. civ. nr. 743/1955, *Notă de A. ZAHARIA*, LP nr. 3/1955, p. 310; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 466/1981, RRD nr. 11/1981, p. 51.

§2. Stabilirea drepturilor succesoriale ale moștenitorilor. Încheierea finală

1277. Conform dispozițiilor art. 106 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, numărul și calitatea moștenitorilor se stabilește prin acte de stare civilă, prin testament sau cu martori, iar bunurile care compun masa succesorală se dovedesc prin înscrisuri sau orice alte mijloace de probă admise de lege.

1278. Atunci când succesiunea cuprinde bunuri, s-a realizat acordul între moștenitori și s-au administrat probe suficiente, notarul va întocmi încheierea finală a procedurii succesoriale [art. 111 alin. (1) din Legea nr. 36/1995], care va cuprinde mențiunile prevăzute la art. 111 alin. (2) din Legea nr. 36/1995.

În cazul în care moștenitorii cad de acord și asupra împărțirii bunurilor succesoriale, încheierea finală va face mențiune despre aceasta, specificându-se modul împărțelii și bunurile care revin fiecărui moștenitor [art. 111 alin. (3) din Legea nr. 36/1995].

1279. Notarul public, având acordul tuturor moștenitorilor, va putea proceda la reducțiunea liberalităților în cadrul procedurii succesoriale [art. 113 alin. (3) din Legea nr. 36/1995].

De asemenea, la cererea moștenitorilor legali sau testamentari, dacă prin lege nu se prevede altfel, notarul public poate proceda la lichidarea pasivului succesoral, înstrăinarea activului sau partajarea și atribuirea bunurilor, potrivit înțelegerii moștenitorilor (art. 112 din Legea nr. 36/1995).

1280. Dacă notarul public constată că defunctul nu a lăsat bunuri în masa succesorală dispune prin încheiere închiderea procedurii succesoriale și clasarea cauzei ca fiind fără obiect (art. 110 din Legea nr. 36/1995).

1281. Erorile materiale cuprinse în încheierea finală, precum și eventualele omisiuni vor putea fi îndreptate pe baza unei încheieri, la cererea moștenitorilor, făcându-se mențiune despre aceasta în încheierea finală și pe toate exemplarele certificatului de moștenitor, dacă acesta a fost eliberat între timp.

§3. Suspendarea procedurii succesoriale

1282. Potrivit dispozițiilor art. 107 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, procedura succesorală se poate suspenda în următoarele cazuri:

- când a trecut un an de la deschiderea succesiunii și succesibilitii, deși au fost legal citați, nu s-au prezentat ori au abandonat procedura succesorală, fără a cere eliberarea certificatului de moștenitor și există dovada că cel puțin unul dintre ei a acceptat moștenirea;
- când succesibilitii își contestă unul altuia calitatea sau nu se înțeleg cu privire la compunerea masei succesoriale și la întinderea drepturilor care li se cuvin;
- când moștenitorii sau alte persoane interesate prezintă dovada că s-au adresat instanței de judecată pentru stabilirea drepturilor lor;
- în orice alte cazuri prevăzute în Codul de procedură civilă.

1283. Suspendarea se dispune printr-o încheiere în care se consemnează elementele care au rezultat din dezbateri până la acel moment, identitatea celor prezenți, opțiunea succesorală a acestora și compunerea masei succesoriale [art. 107 alin. (2) din Legea nr. 36/1995].

După încetarea cauzei de suspendare, la cererea părților, notarul va putea repune pe rol dosarul succesoral oricând și va finaliza procedura printr-o încheiere finală [art. 107 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

Capitolul II. Dovada drepturilor succesorale prin certificatul de moștenitor

Secțiunea 1. Eliberarea certificatului de moștenitor

1284. Potrivit dispozițiilor art. 1132 NCC și art. 114 alin. (1) din Legea nr. 36/1995, pe baza încheierii finale, se va elibera certificatul de moștenitor, care va cuprinde constatările făcute de notar referitor la compunerea masei succesorale, numărul și calitatea moștenitorilor, precum și la cotele ce revin moștenitorilor universali sau cu titlu universal, ori la bunurile ce revin legatarilor particulari^[1].

Câte un exemplar al certificatului de moștenitor se va elibera fiecărui moștenitor, după achitarea taxelor notariale și a onorariului convenit notarului public [art. 114 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

1285. Dacă prin testament s-a instituit un executor testamentar, se va elibera în condițiile menționate mai sus un certificat constatator al acestei calități [art. 114 alin. (5) din Legea nr. 36/1995].

1286. Când nu se face dovada existenței unor bunuri în patrimoniul defunctului ori când determinarea acestora ar presupune operațiuni de durată, la cererea moștenitorilor, se poate emite un *certificat de calitate de moștenitor*, care atestă numărul, calitatea și întinderea drepturilor tuturor moștenitorilor^[2] [art. 115 alin. (1) din Legea nr. 36/1995]^[3].

1287. În principiu, certificatul de moștenitor este unic [art. 117 alin. (1) din Legea nr. 36/1995]. Prin excepție, se poate elibera un *certificat suplimentar*, atunci când, cu acordul tuturor moștenitorilor, notarul reia procedura succesorală în vederea constatării faptului că din componența masei succesorale fac parte și unele bunuri omise inițial [art. 117 alin. (2) din Legea nr. 36/1995], sau un *nou certificat*, în cazul anulării certificatului inițial prin hotărâre judecătorească [art. 118 alin. (4) din Legea nr. 36/1995].

^[1] Pentru dezvoltări, a se vedea: D. MOREANU, *Discuții în legătură cu regimul juridic al certificatului de moștenitor sub imperiul prevederilor Codului civil (Legea nr. 287/2009)*, Dreptul nr. 7/2012, p. 58 și urm.; D. NEGRILĂ, D.-D. BOLDUȚ, *Comentariu sub art. 114*, în I.-F. POPA, A.-A. MOISE, (coord.), *Legea notarilor publici. Comentariu pe articole*, cit. supra, p. 596 și urm.

^[2] În mod inexplicabil, textul de lege aici analizat se referă doar la moștenitorii legali, deși nu există nicio rațiune ca un asemenea certificat de calitate să nu fie eliberat și moștenitorilor testamentari (în acest sens, a se vedea și I. POPA, *Moșteniri și liberalități*, cit. supra, p. 562).

^[3] O. RĂDULESCU, P. ROSENBERG, A. RĂDULESCU, *Dovada calității de moștenitor*, Dreptul nr. 4/2002, pp. 102-104; I. POPA, *Discuții privitoare la certificatul de calitate de moștenitor*, Dreptul nr. 3/2004, p. 100 și urm.

Secțiunea a 2-a. Valoarea juridică a certificatului de moștenitor

1288. Conform dispozițiilor art. 114 alin. (3) din Legea nr. 36/1995, „certificatul de moștenitor face dovada calității de moștenitor, legal sau testamentar, precum și dovada dreptului de proprietate al moștenitorilor acceptanți asupra bunurilor din masa succesorală, în cota ce se cuvine fiecăruia”. Certificatul de moștenitor constituie așadar un mijloc de dovadă care atestă calitatea de moștenitor, cota-parte sau bunul (în cazul legatelor particulare) ce revine fiecărui moștenitor, precum și componența masei succesoriale [art. 1133 alin. (1) NCC]^[1].

1289. Odată acceptată succesiunea în termenul prevăzut de lege, certificatul de moștenitor, care este un act constatat (probator), poate fi eliberat oricând, titlul translativ de proprietate *mortis causa* constituindu-l, după caz, moștenirea legală, testamentară sau convențională, cu efecte de la data deschiderii moștenirii, iar nu instrumentul care probează acest lucru (certificatul de moștenitor)^[2]. Este motivul pentru care, sub regimul Codului civil anterior, certificatul de moștenitor nu putea fi invocat ca just titlu pentru uzucapiunea de scurtă durată^[3].

1290. Practica judiciară și literatura noastră de specialitate, în mod curios, au afirmat în mod constant faptul că certificatul de moștenitor nu ar constitui un titlu de proprietate care să poată fi opus ca atare terților^[4]. Cu toate acestea, nu se poate susține până la capăt că „certificatul de moștenitor nu face proba dreptului de proprietate, respectiv nu constituie o dovadă că bunurile aflate în patrimoniul defunctului i-au aparținut acestuia în proprietate care apoi, prin efectul moștenirii, au fost transferate în patrimoniul succesorului”^[5]. Într-adevăr, unele nuanțări se impun. Mai întâi, nu se poate nega faptul că certificatul de moștenitor constituie „un document oficial”^[6], emis de notarul public în urma administrării unor probe (*supra* nr. 1272 și urm.), care, deși, în sine, nu este un titlu de proprietate, atestă totuși că cei indicați în cuprinsul său ca moștenitori sunt succesorii lui *de cuius*, așadar că au dobândit prin succesiune patrimoniul succesoral, fracțiuni din acesta sau anumite bunuri. Apoi, este adevărat că notarul public nu are cum să verifice veridicitatea probelor administrate în cadrul procedurii succesoriale notariale, existând pericolul ca mențiunile făcute de el în certificatul de moștenitor să se dovedească în cele din urmă a fi nereale. De aceea cuprinsul său poate fi contestat de cei interesați pe calea acțiunii în anulare (art. 1134 NCC). Însă „până la anularea sa prin hotărâre judecătorească, certificatul de moștenitor face dovada calității de moștenitor, legal sau testamentar, precum și dovada dreptului de proprietate al moștenitorilor acceptanți asupra bunurilor din masa succesorală, în cota care se cuvine fiecăruia” (s.n., D.C.) [art. 118 alin. (1) teza a II-a din Legea nr. 36/1995]. Cu alte cuvinte,

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2588/1973, RRD nr. 7/1994, p. 59; *idem*, dec. nr. 968/1985, CD 1985, pp. 90-91.

^[2] CSJ, s. civ., dec. nr. 2943/2000, PR, II, nr. 2/2001, p. 114.

^[3] CSJ, s. civ., dec. nr. 459/1993, CD 1993, p. 29.

^[4] Trib. Reg. București, col. III civ., dec. nr. 5260/1955, cu Notă de P.C. VLAHIDE, LP nr. 6/1956, p. 752; Trib. Reg. Galați, dec. civ. nr. 1291/1957, Notă V. ECONOMU, LP nr. 5/1958, p. 113; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, pp. 182-183.

^[5] CSJ, s. civ., dec. nr. 459/1993, loc. cit. *supra*, p. 28.

^[6] I. LEȘ, *În legătură cu natura juridică și puterea doveditoare a certificatului de moștenitor, precum și cu acțiunea în anulare a acestuia* (II), Dreptul nr. 11/1997, p. 43.

până la momentul administrării probei contrarii de către cei interesați în cadrul acțiunii în anulare, certificatul de moștenitor conferă celor menționați în cuprinsul său calitatea de moștenitori aparenti^[1], iar bunurilor menționate în acesta aparența că au aparținut defunctului și că, deci, s-au transmis prin moștenire la succesorii săi. În acest sens sunt, de altfel, și dispozițiile art. 1133 alin. (1) NCC care precizează că „certificatul de moștenitor face dovada calității de moștenitor legal sau testamentar, precum și dovada dreptului de proprietate al moștenitorilor acceptanți asupra bunurilor din masa succesorală, în cota care se cuvine fiecăruia”.

Așadar, în concluzie, certificatul de moștenitor nu constituie proba absolută a calității de moștenitor, a dreptului de proprietate asupra bunurilor făcând parte din moștenire ori a cotei-părți ce revine fiecărui moștenitor, ci doar una relativă, care poate fi combătută prin anularea sa, în cazurile și condițiile prevăzute de lege (*infra* nr. 1291), dar până la acest moment el face dovada deplină a elementelor menționate la art. 1133 alin. (1) NCC.

Secțiunea a 3-a. Anularea certificatului de moștenitor

1291. Orice persoană care se consideră vătămată în drepturile sale prin mențiunile cuprinse în certificatul de moștenitor poate cere anularea acestuia.

Moștenitorul sau moștenitorii participanți la procedura succesorală notarială nu pot cere anularea decât dacă fac dovada unui viciu de consimțământ^[2] sau a unui motiv de nulitate absolută (fraudă la lege, cauză ilicită, obiect ilicit etc.). Fără a se confunda cu un contract, certificatul de moștenitor este totuși rezultatul unui acord între moștenitorii participanți la procedura succesorală notarială necontencioasă^[3]. Or, acest acord trebuie să fie neafectat de vicii de consimțământ sau cauze de nulitate absolută.

Așadar, moștenitorilor participanți la procedura succesorală notarială nu li se permite să facă „dovada contrară” mențiunilor cuprinse în certificatul de moștenitor, față de ei acest act având o forță probantă deplină până la anularea sa.

Pe de altă parte, nu se poate însă susține cu temei, așa cum s-a făcut, că certificatul de moștenitor ar constitui „o dovadă expresă a acoperirii oricărui viciu al testamentului”^[4] care conferă anumite drepturi succesoriale uneia din părțile participante la procedura succesorală notarială. Participarea la procedura succesorală notarială și acordul implicit cu mențiunile cuprinse în certificatul de moștenitor nu echivalează cu renunțarea la invocarea motivelor de nulitate relativă (și cu atât mai puțin de nulitate absolută) care ar afecta testamentul, renunțarea neputând fi decât expresă și, în orice caz, făcută în cunoștință de cauză. Or, este posibil ca la data exprimării consimțământului la actul care este certificatul de moștenitor să nu fie cunoscute motivele de nulitate ale actului juridic distinct care este testamentul care a stat la baza emiterii certificatului de moștenitor.

^[1] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 572, nr. 684.

^[2] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1827/1955, CD 1955, vol. 1, p. 194; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1006/1972, *Repertoriu... 1969-1975*, pp. 209-210; *idem*, dec. nr. 1933/1973, CD 1973, p. 334; CSJ, s. civ., dec. nr. 232/1992, CD 1990-1992, pp. 137-138; Trib. Jud. Timiș, dec. civ. nr. 916/1983, RRD nr. 1/1984, p. 59; R. PETRESCU, *Aspecte din practica judiciară în legătură cu anularea certificatului de moștenitor*, RRD nr. 9/1975, pp. 36-37; I. SPIRESCU, I. MIHALACHE, *Anularea certificatului de moștenitor la cererea părților prezente la dezbaterile succesorală în fața notarului de stat*, RRD nr. 6/1981, pp. 36-37.

^[3] Pentru diferențele dintre certificatul de moștenitor și convenții, a se vedea I. LEȘ, *op. cit.*, pp. 42-43 și p. 46.

^[4] În acest sens, a se vedea C.A. Cluj, s. civ., dec. nr. 842/2002, PR, III, nr. 5/2002, p. 296.

1292. Față de terți, categorie în care se includ și moștenitorii care din indiferent ce motive nu au fost citați de notarul public în cadrul procedurii succesorale notariale, certificatul de moștenitor nu are decât o forță probantă relativă, mențiunile sale putând fi combătute prin orice mijloc de dovadă admis de lege. Astfel, pot cere anularea certificatului de moștenitor persoanele străine de moștenire care au drepturi proprii asupra bunurilor incluse în certificatul de moștenitor ca făcând parte din masa succesoră^[1]. În acest caz, acțiunea în anulare a certificatului de moștenitor este dublată de acțiunea în revendicare^[2].

Dacă terțul reclamant contestă calitatea de moștenitori a celor înscrși în certificatul de moștenitor ori faptul că aceștia ar fi singurii moștenitori ai defunctului, anularea certificatului de moștenitor se combină cu acțiunea în petiție de ereditate, dacă bunurile succesorale se află în posesia moștenitorilor menționați în certificat, sau cu acțiunea în constatarea calității de moștenitor, dacă bunurile succesorale se află în posesia reclamantului^[3].

1293. Întrucât acțiunea în anulare a certificatului de moștenitor nu este niciodată o acțiune de sine stătătoare, ci una grefată pe acțiunile care sancționează drepturile celor interesați, din punct de vedere al prescripției extinctive, se vor aplica regulile celor din urmă acțiuni, care dau consistență acțiunii în anulare, punându-și amprenta pe acestea. Așa de pildă, acțiunea în anulare pentru vicii de consimțământ este supusă prescripției în termenul general de 3 ani, care începe să curgă după distincțiile prevăzute la art. 2529 NCC, data de referință fiind aceea a semnării de către moștenitori a încheierii de finalizare a procedurii succesorale notariale^[4], pe când cererile de desființare pentru motive de nulitate absolută, pentru constatarea calității de moștenitor, pentru petiția de ereditate ori pentru revendicare vor fi imprescriptibile.

1294. În practica judiciară s-a pus problema soluției care trebuie adoptată în cazul în care anumite bunuri succesorale au fost omise din certificatul de moștenitor, iar moștenitorii solicită direct partajarea tuturor bunurilor, inclusiv a celor omise, fără a solicita un certificat de moștenitor suplimentar în condițiile art. 118 alin. (4) din Legea nr. 36/1995. Din rațiuni pragmatice lesne de înțeles, soluția a fost în sensul admiterii acțiunii^[5]. De asemenea, pentru aceleași motive, s-a admis și luarea în considerare la partaj a pasivului moștenirii neinclus în certificatul de moștenitor^[6]. În toate aceste situații probatoriul necesar se administrează în fața instanței de judecată.

[1] A. HILSENRAD, *Notă (critică) la dec. civ. nr. 5087/1956 a Trib. Reg. Cluj, JN nr. 3/1957, p. 523; Trib. Reg. Cluj, dec. civ. nr. 4927/1957, Notă C. LINCZMAYER, LP nr. 11/1958, p. 122; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2588/1973, Repertoriu... 1969-1975, pp. 211-212.*

[2] R. PETRESCU, *loc. cit. supra*, p. 41; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 968/1985, *cit. supra*.

[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1051/1969, CD 1969, p. 160.

[4] I. SPIRESCU, I. MIHALACHE, *op. cit.*, p. 37; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 514/1972, CD 1972, p. 164; *idem*, dec. nr. 1543/1972, Repertoriu... 1969-1975, p. 211.

[5] R. PETRESCU, *op. cit.*, p. 38; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 31/1981, CD 1981, p. 126; *idem*, dec. nr. 1537/1983, CD 1983, p. 92; CSJ, în completul de 9 judecători, dec. nr. 7/1993, CD 1993, p. 11.

[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 844/1981, CD 1981, p. 124; *idem*, dec. nr. 1758/1983, CD 1983, p. 94.

TITLUL XII

PLURALITATEA DE MOȘTENITORI

1295. Când la moștenirea unei persoane decedate vine un singur moștenitor, acesta va culege succesiunea și o va stăpâni ca și defunctul însuși. Dacă însă la moștenire vin două sau mai multe persoane cu vocație la universalitate sau la fracțiuni din aceasta între ele se naște starea de indiviziune, care are un regim juridic aparte (Capitolul I).

Starea de indiviziune a patrimoniului succesoral încetează prin partaj (Capitolul IV), nu înainte însă ca masa partajabilă să fie restabilită prin operațiunile raportului donațiilor făcute de defunct succesibililor săi (Capitolul II) și al datoriilor acestora către defunct (Capitolul III).

Indiviziunea succesorală între moștenitori poate fi evitată prin voința defunctului care poate proceda, în viață fiind, la repartizarea bunurilor sale prin partajul de ascendent (Capitolul V).

Capitolul I. Indiviziunea succesorală

Secțiunea 1. Generalități

1296. Când moștenirea se deferă la doi sau mai mulți moștenitori cu vocație la întreg sau la fracțiuni din aceasta între ei se naște starea de indiviziune. Ea se caracterizează prin faptul că fiecare dintre moștenitori, conform vocației sale, are dreptul la o cotă-parte ideală (matematică) din moștenire ($1/2$, $1/3$, $1/4$ etc.) sau la anumite categorii de bunuri sau fracțiuni din acestea, iar nu la anumite bunuri din aceasta.

Indiviziunea este așadar „situația juridică a unui bun sau ansamblu de bunuri asupra cărora se exercită conjunct mai multe drepturi de aceeași natură fără divizare sau localizare materială a părților individuale ale fiecărui indivizar”^[1].

Între nudul proprietar și uzufructuar nu există indiviziune, drepturile lor fiind de naturi diferite^[2]. În schimb, poate exista indiviziune nu numai între doi sau mai mulți proprietari (în plină sau nudă proprietate), dar și între doi sau mai mulți uzufructuari, doi sau mai mulți titulari ai unui drept de uz sau abitație, drept de servitute sau chiar drept personal^[3].

Potrivit concepției care stătea la baza Codului civil de la 1864, indiviziunea era o situație juridică neorganizată, adică nereglementată de lege. Spre deosebire de dreptul german, care conferă gestiunea indiviziunii unui organ independent de titularii drepturilor indivize, în sistemul francez (care este și cel al Codului civil român), caracterul neorganizat al indiviziunii făcea ca cel mai neînsemnat act de administrare (și cu atât mai mult cele de dispoziție) în

^[1] J.-B. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-16*, fasc. 10, 1998, p. 5, nr. 1.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 589, nr. 707.

De aceea, în caz de partaj al nudei proprietăți între coindivizarii moștenitori, uzufructul constituit anterior în favoarea unui terț se menține (Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 549/1989, Dreptul nr. 1-2/1990, p. 127; Trib. Constanța, dec. civ. nr. 1094/1987, RRD nr. 5/1988, p. 74).

^[3] J.-B. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, cit. *supra*, p. 17, nr. 77-80.

privața bunului sau patrimoniului indiviz să nu poată fi adoptat decât cu acordul tuturor coindivizarilor, conform *regulii unanimității*.

În această concepție, starea de indiviziune este una neconvenabilă și deci doar temporară, oricare coindivizar putând solicita oricând partajul [art. 728 alin. (1) C. civ. 1864], în final, după partaj, starea de indiviziune era înlăturată chiar și pentru trecut, moștenitorii cărora li s-au atribuit individual bunurile succesoriale fiind considerați proprietari de la data deschiderii moștenirii (art. 786 C. civ. 1864)^[1]. Aceasta nu însemna însă cătuși de puțin că în practică indiviziunile durau puțin, putându-se afirma chiar contrariul.

1297. Noul Cod civil a adus schimbări importante în privața regulilor indiviziunii.

Mai întâi, situația juridică a indiviziunii nu mai este una neorganizată, ci organizată, fiind reglementată la Capitolul IV „Proprietatea comună” din Titlul II, Cartea a III-a a noului Cod civil, art. 631 și urm.

În schimb, s-a păstrat regula potrivit căreia partajul poate fi cerut oricând de oricare dintre coindivizari (art. 669 NCC) (regula de drept comun), art. 1143 alin. (1) NCC prevăzând și el expres cu privire la indiviziunea succesorală că „nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune. Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare contrare care prevăd altfel” (*infra* nr. 1321 și 1322).

Regula unanimității a fost păstrată doar în privața actelor de dispoziție, a actelor de folosință cu titlu gratuit, a cesiunilor de venituri imobiliare și locațiunilor pe termen mai mare de 3 ani, a actelor prin care se urmărește exclusiv înfrumusețarea bunurilor, ca și oricărui act cu titlu gratuit [art. 641 alin. (4) NCC], dar nu și în privața actelor de administrare, care vor putea fi încheiate cu acordul coproprietarilor care dețin majoritatea cotelor-părți [art. 641 alin. (1) NCC].

În ceea ce privește efectele partajului, regula efectului declarativ a fost abandonată în favoarea efectului constitutiv [art. 680 alin. (1) NCC] (*infra* nr. 1446 și 1447).

Secțiunea a 2-a. Influențele suferite de patrimoniul succesoral pe timpul indiviziunii

1298. Până la partaj, patrimoniul succesoral aflat în indiviziune are o anumită autonomie față de patrimoniul individual al fiecărui coindivizar. Pe timpul stării de indiviziune, acesta nu rămâne încremenit, putând fi influențat de anumite elemente. Aceste influențe se cer a fi analizate.

§1. Subrogația reală

1299. Bunurile care compun patrimoniul lăsat de defunct la data deschiderii moștenirii pot fi înlocuite pe parcursul indiviziunii cu alte bunuri, fie prin vânzarea lor contra unui preț, fie prin schimb, fie prin plata unei indemnizații de asigurare în cazul distrugerii unui bun asigurat etc. În toate aceste situații, în temeiul principiului subrogației reale, bunul care înlocuiește pe cel succesoral va avea situația juridică a acestuia, fiind supus la partaj acelorași reguli^[2].

[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 228, nr. 336.

[2] Cass. ch. réun., 5 déc. 1907, *Obs.* H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, în *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, p. 542 și urm.

1300. Subrogația prin înlocuirea voluntară nu se produce însă decât dacă se dovedește de cei interesați că toți coindivizarii au fost de acord cu aceasta, altminteri, chiar dacă un bun a fost achiziționat de un coindivizar cu resurse provenind din patrimoniul succesoral, se prezumă că dobândirea s-a făcut în nume propriu (bineînțeles, cu obligarea la indemnizarea corespunzătoare a celorlalți coindivizari), iar nu pentru indiviziune^[1].

În schimb, dacă înlocuirea se produce fără voia coindivizarii (cum este, de pildă, cazul plății unei indemnizații de asigurare pentru pierderea fortuită a unui imobil succesoral), subrogația se produce de drept^[2].

1301. Actul de dobândire încheiat de un singur coindivizar, fără acordul celorlalți, nu face subrogația opozabilă terților (în special creditorilor acestuia) decât dacă menționează faptul că dobândirea s-a făcut cu fonduri indivize și că bunul dobândit le înlocuiește pe acestea^[3].

§2. Fructele și veniturile bunurilor succesoriale sporesc masa indiviză

1302. Este de principiu că toate fructele și veniturile bunurilor succesoriale sporesc masa indiviză (*fructus augent hereditatem*), cuvenindu-se coindivizarii conform cotelor ce le revin fiecăruia din moștenire^[4], regulă care, în prezent, rezultă din dispozițiile exprese ale art. 637 NCC^[5].

1303. Se exceptează de la regulă cazul în care între coindivizari se realizează un partaj de folosință (provizoriu) (art. 639 NCC), situație în care fiecare va beneficia pentru sine de fructele bunurilor succesoriale din lotul său. Convenția părților (art. 1270 NCC) derogă în acest caz de la regula supletivă *fructus augent hereditatem*.

1304. Dacă unul dintre coindivizari folosește singur, în afara unei înțelegeri cu ceilalți coindivizari (partaj de folosință, comodat, locațiune etc.), bunurile succesoriale, acesta va fi obligat să plătească celorlalți o indemnizație care reprezintă echivalentul lipsei de folosință (care poate fi raportată la chiria pieței pentru un bun similar) proporțional cu cota fiecăruia [art. 636 alin. (2) NCC]^[6].

1305. Munca depusă de un coindivizar pentru realizarea fructelor sau veniturilor (de pildă, al exploatațiilor agricole sau comerciale) trebuie să fie indemnizată de coindivizarii care beneficiază de acestea în virtutea drepturilor succesoriale pe care le au [art. 638 alin. (1) NCC]^[7].

[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 381, nr. 812.

[2] F.X. TESTU, *Régime légal de l'indivision: droits des indivisaires*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009, cit. supra*, p. 589, nr. 251.153.

[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 590, nr. 708.

[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 737/1979, CD 1979, p. 18; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 591, nr. 708; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 381, nr. 813.

[5] Sub regimul Codului civil anterior, această regulă contravenea efectului declarativ al partajului, care făcea ca fiecare coindivizar să fie considerat proprietar al bunurilor atribuite de la data deschiderii succesiunii, în conformitate cu care fructele ar fi trebuit să revină coindivizarii cărora li s-ar fi atribuit bunurilor frugifere. Soluția ar fi fost însă neconvenabilă, întrucât ar fi rupt egalitatea partajului, coindivizarii cărora li s-ar atribui bunuri frugifere fiind favorizați față de cei cărora li s-ar atribui bunuri nefrugifere.

[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 111/1978, CD 1978, pp. 123-127; *idem*, dec. nr. 1302/1978, CD 1978, pp. 123-127.

[7] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 231, nr. 341.

1306. În cazul fructelor naturale sau industriale care există în materialitatea lor, nefiind consumate, înstrăinate sau pierite fortuit, acestea, în măsura în care sunt identificabile, fac parte din masa partajabilă, acțiunea pentru partajarea acestora este imprescriptibilă extinctiv [art. 638 alin. (2) teza I NCC]^[1],

Dacă fructelor naturale sau industriale nu mai există în materialitatea lor, fiind consumate sau înstrăinate de unul sau altul dintre coindivizari în interes propriu, precum și în cazul în care un coindivizar folosește în exclusivitate bunuri indivize, fără acordul celorlalți coindivizari, despăgubirile reprezentând echivalentul bănesc al fructelor sau echivalentul bănesc al lipsei de folosință pot fi solicitate imediat, nefiind necesar pentru aceasta declanșarea partajului bunurilor succesoriale^[2], acțiunea pentru plata acestora fiind personală și prescriptibilă în termen de 3 ani de la data nașterii creanțelor respective [art. 638 alin. (2) tezele II și III NCC]^[3].

În fine, fructele civile (chirii) însușite de un coindivizar fără acordul celorlalți pot fi solicitate de aceștia din urmă de la coindivizarul beneficiar în termenul general de prescripție care curge de la data când acestea au fost încasate [art. 638 alin. (3) NCC].

§3. Sporirea sau scăderea valorii bunurilor succesoriale profită sau, după caz, afectează indiviziunea

1307. Între deschiderea moștenirii și partajul succesoral, bunurile făcând parte din indiviziunea succesorală pot cunoaște variații de valoare în plus (prin sporirea valorii lor) sau în minus (prin scăderea valorii lor). Ca efect al principiului potrivit căruia bunurile succesoriale se împart după valoarea lor de la data partajului, sporirea sau scăderea valorii acestora profită sau, dimpotrivă, afectează indiviziunea, fiecare coindivizar suportându-le în raport cu cota-parte ce îi revine din moștenire.

Dacă unul sau altul dintre coindivizari sporește prin munca lui valoarea bunurilor succesoriale sau, dimpotrivă, le deteriorează, aceasta nu influențează în niciun fel cota-parte ce i se cuvine din succesiune, având doar dreptul de a fi indemnizat pentru munca sa sau, respectiv, să fie obligat să indemnizeze pierderea pe care a provocat-o^[4].

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1565/1972, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 202.

^[2] Trib. Suprem, în completul de 9 judecători, dec. nr. 89/1972, *Notă R. PETRESCU*, RRD nr. 8/1973, p. 126; Trib. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1681/1973, *Notă M. MAYO*, RRD nr. 11/1976, pp. 50-53; GH. BELEIU, *Notă la dec. civ. nr. 299/1973 a Trib. Jud. Galați*, RRD nr. 8/1974, pp. 41-43; Ș. BELIGRĂDEANU, *Notă (critică) la dec. civ. nr. 1048/1976 a Trib. Jud. Suceava*, RRD nr. 6/1977, pp. 47-50; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 737/1979, CD 1979, pp. 18-20; *idem*, dec. nr. 818/1980, CD 1980, pp. 37-38; A. SITARU, *În legătură cu obligația aducerii fructelor la masa bunurilor partajabile*, RRD nr. 10/1977, p. 37; L. MIHAI, *În legătură cu obiectul partajului succesoral*, RRD nr. 2/1987, p. 24.

În sensul că drepturile și obligațiile reciproce dintre coindivizari nu ar putea fi lichidate decât la partaj, a se vedea: Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 815/1956, CD 1956, vol. 1, p. 241; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 108/1969, CD 1969, p. 242; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 259.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 74/1982, în completul de 9 judecători, CD 1982, pp. 49-51; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 129/1983, CD 1983, p. 82; *idem*, dec. nr. 2813/1988, RRD nr. 9-12/1989, p. 135; I. OLAN, O. ZĂRNESCU, *Unele probleme de drept în legătură cu valorificarea terenurilor cultivabile*, SCJ nr. 1/1983, p. 50.

^[4] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 874/1968, RRD nr. 12/1968, p. 173; F.X. TESTU, *Régime légal de l'indivision: droits des indivisaires*, cit. supra, p. 590, nr. 251.141-251.143.

Secțiunea a 3-a. Regimul juridic al bunurilor succesorale pe timpul indiviziunii

1308. Codul nostru civil anterior nu conținea norme în privința regimului juridic al bunurilor succesorale pe timpul indiviziunii. Practica judiciară și doctrina, în timp, au construit acest regim pornind de la regulile de drept comun.

Noul Cod civil a preluat aceste idei și le-a inclus în textele sale^[1].

Pentru conturarea acestui regim este necesar să prezentăm mai întâi exercitarea atributelor dreptului de proprietate – uzul, folosința și dispoziția (§1), iar apoi regula unanimității și a excepțiilor de la aceasta în privința actelor juridice încheiate de coindivizari cu terții (§2).

§1. Exercițarea atributelor dreptului de proprietate

1.1. Uzul

1309. Uzul (*ius utendi*) presupune posibilitatea de utilizare materială a bunurilor succesorale. În cazul indiviziunii succesorale se recunoaște în principiu fiecărui coindivizar dreptul de a utiliza bunurile succesorale, fără însă a leza drepturile celorlalți coindivizari. Pentru aceasta nu este nevoie de acordul celorlalți coindivizari, dar numai atât timp cât utilizarea este conformă destinației bunurilor (de pildă, o locuință nu poate fi transformată în birou, un teren agricol în teren de construcții etc.) [art. 636 alin. (1) NCC]. După cum s-a subliniat, „această folosință materială nu va putea schimba destinația bunului și nici transforma utilizarea obișnuită a sa fără acordul unanim al celorlalți copărtași”^[2].

1310. În caz de neînțelegeri între coindivizari în privința folosinței materiale a bunurilor succesorale s-a pus problema dacă acestea pot fi tranșate de instanța de judecată. Într-o primă fază, partajul judiciar al folosinței (reglementarea folosinței) a fost respins pe considerentul că singurul partaj permis de lege este cel al proprietății^[3]. Ulterior s-a admis că instanțele de judecată sunt competente să stabilească „modul de exercitare al folosinței”^[4], iar în final s-a admis explicit partajul judiciar provizoriu (până la partajul definitiv) al folosinței bunurilor indivize^[5], soluția fiind în prezent consacrată expres de art. 639 NCC.

[1] Textele la care facem referire privesc proprietatea comună pe cote-părți, dar, așa cum s-a remarcat, între proprietatea comună pe cote-părți și proprietatea indiviză diferența este doar de obiect, (prima – un bun individual determinat, iar cea de a doua – un patrimoniu sau o fracțiune dintr-un patrimoniu), nu și de regim juridic (C. BÎRSAN, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 202, nr. 222; V. STOICA, *Drept civil. Drepturile reale principale, cit. supra*, p. 297).

[2] C. STĂTESCU, C. BÎRSAN, *Drepturile reale*, Ed. Universitatea din București, București, 1988, p. 177.

În același sens, a se vedea și: Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 257/1970, RRD nr. 7/1970, p. 181; *idem*, dec. nr. 549/1978, CD 1978, p. 10.

[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 819/1968, RRD nr. 11/1968, p. 168; *idem*, dec. nr. 187/1977, CD 1977, p. 192; E. SAFTA-ROMANO, *Dreptul de proprietate privată și publică în România*, Ed. Graphix, Iași, 1993, p. 121.

[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2312/1980, CD 1980, pp. 179-180.

[5] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2626/1985, RRD nr. 8/1986, p. 76; *idem*, dec. nr. 1119/1987, CD 1987, pp. 125-126; D.M. FRUTH-OPRIȘAN, *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului (I)*, RRD nr. 5/1988, pp. 38-39.

1.2. Folosința

1311. În ceea ce privește folosința (*ius fruendi*) ca element al dreptului de proprietate, aceasta presupune, pe de o parte, o componentă materială constând în dreptul de a culege direct fructele bunurilor, iar, pe de altă parte, o componentă juridică constând în dreptul de a încheia cu terții acte juridice de punere în valoare a bunurilor frugifere, cum este, de exemplu, cazul închirierii unei locuințe sau arendării unui teren agricol.

Nici folosința nu poate fi exercitată în detrimentul celorlalți coindivizari. Fructele culese de oricare dintre coindivizari se cuvin tuturor conform principiului *fructus augent hereditatem* (*supra* nr. 1302 și urm.), iar actele de punere în valoare a bunurilor frugifere, care sunt acte de administrare, sunt supuse regulii acordului majorității coindivizării [art. 641 alin. (1) NCC] (*infra* nr. 1314).

1.3. Dispoziția

1312. Ca element al dreptului de proprietate, dispoziția (*ius abutendi*) se referă atât la actele juridice de înstrăinare (vânzare, schimb, donație etc.), cât și la cele materiale (de transformare sau chiar distrugere materială).

În privința actelor de dispoziție juridică trebuie făcută distincție după cum acestea se referă la cota-parte ideală a fiecărui coindivizar sau la unul sau altul din bunurile indivize în materialitatea lui.

Oricare dintre coindivizari poate să înstrăineze (cesioneze) cu titlu gratuit sau oneros cota-parte ideală ce îi revine din moștenire, fie unui alt coindivizar, fie unui terț străin de moștenire, conform dispozițiilor art. 1747 alin. (1) NCC, fără a avea nevoie de acordul celorlalți coindivizari. Cesionarul (dobânditorul) va lua locul cedentului în indiviziune, având drepturile și fiind ținut de obligațiile acestuia. În schimb, înstrăinarea în materialitatea sa a unuia sau altuia din bunurile făcând parte din succesiune este supusă regulii unanimității [art. 641 alin. (4) NCC] (*infra* nr. 1313).

Dispoziția materială asupra bunurilor succesoriale (transformarea sau distrugerea) nu se poate face în mod valabil fără acordul tuturor coindivizării, iar dacă totuși un coindivizar dispune unilateral de un bun succesoral își angajează răspunderea, fiind obligat la indemnizarea corespunzătoare a celorlalți coindivizari pentru paguba astfel cauzată^[1].

§2. Actele încheiate de coindivizari cu terții

2.1. Actele de dispoziție și actele asimilate

1313. Datorită faptului că indiviziunea succesorală implică existența a doi sau mai mulți titulari ale căror drepturi de proprietate se concurează, având unul și același obiect – patrimoniul succesoral –, este de principiu că niciunul dintre aceștia nu poate încheia fără acordul celuilalt (celorlalți) acte juridice în privința bunurilor succesoriale luate individual sau asupra universalității succesoriale în întregul său (ori a unei cote-părți mai mari decât cota sa parte din întreg).

^[1] Pentru dezvoltări asupra acestor chestiuni, a se vedea: C. BÎRSAN, *Drept civil. Drepturile reale principale*, cit. *supra*, p. 203 și urm., nr. 227; V. STOICA, *Drept civil. Drepturile reale principale*, cit. *supra*, p. 288 și urm., nr. 217; I. ȘFERDIAN, *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 334, nr. 512.

Deciziile trebuiau luate cu acordul *tuturor* coindivizării, iar nu doar cu acordul *majorității*, oricare ar fi fost aceasta. Dacă un singur coindivizar se opunea la adoptarea unei decizii, indiferent de numărul coindivizării care o aprobau, aceasta nu putea fi adoptată. Principiul, consacrat de tradiție, a fost acceptat unanim de multă vreme și purta denumirea de *regula unanimității*, în prezent – în privința actelor de dispoziție, actelor de folosință cu titlu gratuit, a cesiunilor de venituri și locațiunilor pe durata unor termene mai mari de 3 ani, precum și a actelor care privesc exclusiv înfrumusețarea bunului – aceasta fiind în mod expres prevăzută la art. 641 alin. (4) NCC.

2.2. Actele de administrare

1314. În privința actelor de administrare (locațiunea, arendarea, comodatul etc.)^[1], sub regimul Codului civil anterior, acestea erau și ele guvernate de regula unanimității, ca și actele de dispoziție.

Noul Cod civil a modificat această regulă, stabilind la art. 641 alin. (1) că actele de administrare „pot fi făcute numai cu acordul coproprietarilor ce dețin majoritatea cotelor-părți”.

Acest acord poate fi dat atât anterior sau concomitent încheierii actului, prin participarea directă sau prin desemnarea ca mandatar a unui alt coindivizar pentru încheierea lui (mandatul putând fi expres, iar în cazul actelor de administrare, afară de încheierea sau reînnoirea unei locațiuni, și tacit^[2]), sau posterior, prin ratificarea (confirmarea), chiar și tacită a actului în condițiile dreptului comun (art. 1311 NCC).

Articolul 641 alin. (3) NCC prevede posibilitatea suplinirii prin hotărâre judecătorească a consimțământului coindivizarului aflat în imposibilitate de a-și manifesta voința sau a celui care se opune în mod abuziv la efectuarea unui act de administrare indispensabil menținerii utilității sau valorii bunului^[3].

2.3. Soarta juridică a actelor încheiate cu nesocotirea regulilor aplicabile actelor de dispoziție și de administrare

I. Situația actelor de dispoziție

1315. Actul juridic de dispoziție încheiat de un singur coindivizar cu un terț, fără acordul celorlalți, după unele ezitări, a fost considerat constant în dreptul nostru ca fiind valabil sub condiția rezolutorie ca la partaj bunul în privința căruia s-a încheiat acel act să fie atribuit altui coindivizar decât cel care l-a încheiat^[4]. De pildă, în cazul încheierii unui contract de vânzare-cumpărare, contractul se considera consolidat dacă la partaj bunul

^[1] Constituie acte de administrare nu numai încheierea propriu-zisă a unui contract de locațiune, ci și acordarea concediului (notificarea încetării locațiunii) (Cass. 3-e civ., 8 avr. 1999, *Obs. R. LE GUIDEC*, JCP I 278, nr. 49/2000, p. 2232) ori exercitarea acțiunii pentru plata chiriei sau rezilierii contractului (Cass. 3-e civ., 30 iun 1999, *Obs. JCP*, I 278, nr. 49/2000, p. 2232).

Art. 641 alin. (1) NCC, cu titlu de exemplu, include în categoria actelor de administrare „încheierea sau denunțarea unor contracte de locațiune, cesiunile de venituri imobiliare și altele asemenea”.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 595, nr. 716.

^[3] Pentru detalii asupra acestei acțiuni, a se vedea I. ȘFERDIAN, *op. cit.*, p. 341, nr. 520.

^[4] Curtea de Casație, s. I civ., dec. nr. 70/1946, JN nr. 4-6/1946, p. 123; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1325/1956, CD 1956, vol. 1, p. 361; *idem*, dec. nr. 491/1964, *Repertoriu... 1952-1969*, p. 207; *idem*, dec. nr. 2207/1967, CD 1967, pp. 83-84; *idem*, dec. nr. 1274/1971, *Repertoriu... 1969-1975*, pp. 125-126; *idem*, dec. nr. 1195/1981, *Repertoriu... 1980-1985*, p. 87; CSJ, s. civ., dec. nr. 1199/1991, *Dreptul* nr. 1/1992, p. 107; *idem*, dec. nr. 1336/1992, *Dreptul* 2/1993, p. 71; *idem*, dec. nr. 2603/1993, CD 1993, pp. 39-41.

cădea în lotul coindivizarului vânzător, iar dacă era atribuit unui alt coindivizar, vânzarea se rezoluea cu efecte retroactive.

1316. S-a pus însă problema efectelor actului față de coindivizarii necontractați în momentul încheierii actului și data partajului. În această privință, după ce un timp s-a considerat fie că numai partajul poate tranșa problema, fie că actul este anulabil parțial la cererea coindivizarilor necontractați în proporția cotelor-părți ce le revin din moștenire, pentru rest (partea revenind coindivizarului contractant) fiind valabil, ulterior, s-a ajuns la concluzia că actul este perfect valabil între părțile contractante (coindivizarul contractant și tert), dar *inopozabil* față de coindivizarii care nu și-au dat acordul la încheierea acestuia^[1]. Cu alte cuvinte, atât timp cât coindivizarii necontractați nu invocă inopozabilitatea, actul produce efecte, dar din momentul invocării inopozabilității, față de coindivizarii care au reclamat acest lucru, efectele actului sunt înlăturate, ca și când nu ar exista, aceștia putând exercita atributele uzului și folosinței bunului în dauna terțului care nu se poate opune, fiind tratat ca un uzurpator. De pildă, terțul care a încheiat un contract de locațiune pe o durată mai mare de 3 ani cu unul dintre coindivizari, odată cu invocarea inopozabilității de către coindivizarii necontractați, va fi obligat să predea bunul reclamanților ca și când nu ar avea niciun drept asupra acestuia; dreptul de locațiune poate fi opus de locatar doar coindivizarului cu care a contractat, nu și coindivizarilor necontractați. Inopozabilitatea poate fi invocată până la partaj, când condiția rezolutorie se va realiza (caz în care actul se va desființa retroactiv) sau va cădea (caz în care actul se va consolida).

1317. Dovedindu-se receptiv la aceste evoluții, noul Cod civil prevede la art. 642 alin. (1) că „actele juridice făcute cu nerespectarea regulilor prevăzute la art. 641 sunt inopozabile coproprietarului care nu a consimțit, expres sau tacit, la încheierea actului”.

II. Situația actelor de administrare

1318. În privința actelor de administrare încheiate fără respectarea cerințelor art. 641 alin. (1) NCC, adică cu acordul coindivizarilor ce dețin majoritatea cotelor-părți, *mutatis mutandis*, vor fi aplicabile aceleași reguli ca și în situația nerespectării regulii unanimității în cazul actelor de dispoziție.

2.4. Actele de conservare

1319. Actele de conservare sunt cele prin care se tinde la „evitarea pierderii materiale sau dispariției juridice a unui drept”^[2]. Ele se caracterizează prin: faptul că sunt *necesare și urgente*, fiind făcute pentru a contracara un pericol iminent; *nu trebuie să pună în pericol existența drepturilor coindivizarilor*, ceea ce înseamnă că nu trebuie să atingă fondul acestor drepturi; *trebuie să fie înțelepte și rezonabile*, nepunând în joc sume considerabile în raport cu valoarea patrimoniului sau bunului la care se referă^[3].

Sunt considerate conservatorii atât *acte materiale* cum sunt cele de reparații urgente ale unor stricăciuni ale unui bun indiviz (acoperiș prin care intră ploaia, țevi sparte), cât și *acte juridice* cum sunt: inventarierea bunurilor succesoriale, punerea de sigilii, îndeplinirea

^[1] F. ZENATI, *Obs. RTD civ.* nr. 3/1993, pp. 614-616; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 598-599, nr. 722; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 754-755, nr. 1604; D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 484, nr. 661.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 593, nr. 711.

^[3] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, fasc. 30, 1992, p. 4, nr. 18.

formelor de publicitate pentru opozabilitatea sau conservarea unui drept, încasarea unei creanțe, întreruperea unei prescripții^[1]. Pe lângă acestea, prin excepție de la regula potrivit căreia acțiunile în justiție reprezintă acte de administrare, sunt incluse în categoria actelor conservatorii și o serie de *acțiuni în justiție*, cum este cazul acțiunilor posesorii^[2], al acțiunii pentru repararea prejudiciului cauzat de un terț bunului indiviz^[3], al acțiunii în revendicare a unui bun indiviz^[4], al comandamentului de plată vizând o clauză rezolutorie^[5], al acțiunii pentru plata unei indemnizații de ocupare a unui bun indiviz^[6] sau al acțiunii pentru constatarea agravării unei servituți de trecere grevând un fond indiviz^[7].

În principiu, orice coindivizar care acționează în justiție pentru protecția drepturilor sale încălcate de un alt coindivizar prin încheierea unui act cu nesocotirea regulii unanimității sau a majorității cerute de art. 641 alin. (1) NCC poate să o facă singur, fără acordul celorlalți. Potrivit dispozițiilor art. 642 alin. (2) NCC, „coproprietarului vătămat i se recunoaște dreptul ca, înainte de partaj, să exercite acțiunile posesorii împotriva terțului care ar fi intrat în posesia bunului comun în urma încheierii actului (este vorba de actele încheiate cu nesocotirea dispozițiilor art. 641 NCC – n.n., D.C.). În acest caz, restituirea posesiei bunului se va face în folosul tuturor coproprietarilor, cu daune-interese, dacă este cazul, în sarcina celor care au participat la încheierea actului”.

Secțiunea a 4-a. Durata indiviziunii

§1. Regula potrivit căreia indiviziunea poate înceta oricând, la cererea oricărui coindivizar

1320. Concepută de legiuitor ca o stare provizorie, indiviziunea succesorală încetează prin partaj. În termenii art. 1143 alin. (1) NCC, „nimeni nu poate fi obligat a rămâne în indiviziune. Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel”. Cu alte cuvinte, oricare coindivizar poate iniția procedura de partaj care pune capăt indiviziunii când dorește, după bunul său plac. Este vorba despre un drept discreționar care exclude ideea de exercitare abuzivă, oricare ar fi motivele care îl animă pe reclamant^[8].

Un singur coindivizar poate pune capăt indiviziunii solicitând partajul contra voinței tuturor celorlalți coindivizari, indiferent de numărul acestora.

^[1] *Idem*, p. 5, nr. 21 și 23.

^[2] F. TERRÉ, PH. SIMLER, *Droit civil. Les biens*, Précis Dalloz, 4-e édition, Paris, 1992, p. 360.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 206/1969, CD 1969, p. 239.

^[4] D. CHIRICĂ, *Posibilitatea exercitării acțiunii în revendicare de către un singur coindivizar*, Dreptul nr. 11/1998, p. 27 și urm., cu referințele bibliografice; L. POP, *Dreptul de proprietate și dezmembrăminteale sale*, Ed. Lumina Lex, București, 2001, p. 255; O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Drept civil. Drepturile reale*, ed. a 3-a, Ed. Rosetti, București, 2005, p. 270, nr. 294.

Contra, a se vedea I. LULĂ, *Opinii privitoare la posibilitatea exercitării acțiunii în revendicare de către un singur coproprietar*, Dreptul nr. 4/2002, p. 75 și urm.

^[5] Cass. 1-re civ., 9 juill. 2014, nr. 13-21.463, *Obs. V. PERUCHOT-TRIBOULET*, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 62.

^[6] Cass. 1-re civ., 16 sept. 2014, nr. 13.20.079, *Obs. V. PERUCHOT-TRIBOULET*, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 62.

^[7] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, cit. *supra*, p. 6, nr. 28.

^[8] J.-L. MOURALIS, *J.-Cl. Civ. Art. 816 à 842*, fasc. 10, 1998, p. 3, nr. 7.

cădea în lotul coindivizarului vânzător, iar dacă era atribuit unui alt coindivizar, vânzarea se rezoluționa cu efecte retroactive.

1316. S-a pus însă problema efectelor actului față de coindivizarii necontractați între momentul încheierii actului și data partajului. În această privință, după ce un timp s-a considerat fie că numai partajul poate tranșa problema, fie că actul este anulabil parțial la cererea coindivizarilor necontractați în proporția cotelor-părți ce le revin din moștenire, pentru rest (partea revenind coindivizarului contractant) fiind valabil, ulterior, s-a ajuns la concluzia că actul este perfect valabil între părțile contractante (coindivizarul contractant și terț), dar *inopozabil* față de coindivizarii care nu și-au dat acordul la încheierea acestuia^[1]. Cu alte cuvinte, atât timp cât coindivizarii necontractați nu invocă inopozabilitatea, actul produce efecte, dar din momentul invocării inopozabilității, față de coindivizarii care au reclamat acest lucru, efectele actului sunt înlăturate, ca și când nu ar exista, aceștia putând exercita atribuțiile uzului și folosinței bunului în dauna terțului care nu se poate opune, fiind tratat ca un uzurpator. De pildă, terțul care a încheiat un contract de locațiune pe o durată mai mare de 3 ani cu unul dintre coindivizari, odată cu invocarea inopozabilității de către coindivizarii necontractați, va fi obligat să predea bunul reclamanților ca și când nu ar avea niciun drept asupra acestuia; dreptul de locațiune poate fi opus de locatar doar coindivizarului cu care a contractat, nu și coindivizarilor necontractați. Inopozabilitatea poate fi invocată până la partaj, când condiția rezolutorie se va realiza (caz în care actul se va desființa retroactiv) sau va cădea (caz în care actul se va consolida).

1317. Dovedindu-se receptiv la aceste evoluții, noul Cod civil prevede la art. 642 alin. (1) că „actele juridice făcute cu nerespectarea regulilor prevăzute la art. 641 sunt inopozabile coproprietarului care nu a consimțit, expres sau tacit, la încheierea actului”.

II. Situația actelor de administrare

1318. În privința actelor de administrare încheiate fără respectarea cerințelor art. 641 alin. (1) NCC, adică cu acordul coindivizarilor ce dețin majoritatea cotelor-părți, *mutatis mutandis*, vor fi aplicabile aceleași reguli ca și în situația nerespectării regulii unanimității în cazul actelor de dispoziție.

2.4. Actele de conservare

1319. Actele de conservare sunt cele prin care se tinde la „evitarea pierderii materiale sau dispariției juridice a unui drept”^[2]. Ele se caracterizează prin: faptul că sunt *necesare și urgente*, fiind făcute pentru a contracara un pericol iminent; *nu trebuie să pună în pericol existența drepturilor coindivizarilor*, ceea ce înseamnă că nu trebuie să atingă fondul acestor drepturi; *trebuie să fie înțelepte și rezonabile*, nepunând în joc sume considerabile în raport cu valoarea patrimoniului sau bunului la care se referă^[3].

Sunt considerate conservatorii atât *acte materiale* cum sunt cele de reparații urgente ale unor stricăciuni ale unui bun indiviz (acoperiș prin care intră ploaia, țevi sparte), cât și *acte juridice* cum sunt: inventarierea bunurilor succesoriale, punerea de sigilii, îndeplinirea

[1] F. ZENATI, *Obs. RTD* civ. nr. 3/1993, pp. 614-616; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, pp. 598-599, nr. 722; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 754-755, nr. 1604; D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente, cit. supra*, p. 484, nr. 661.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 593, nr. 711.

[3] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, fasc. 30, 1992, p. 4, nr. 18.

formelor de publicitate pentru opozabilitatea sau conservarea unui drept, încasarea unei creanțe, întreruperea unei prescripții^[1]. Pe lângă acestea, prin excepție de la regula potrivit căreia acțiunile în justiție reprezintă acte de administrare, sunt incluse în categoria actelor conservatorii și o serie de *acțiuni în justiție*, cum este cazul acțiunilor posesorii^[2], al acțiunii pentru repararea prejudiciului cauzat de un terț bunului indiviz^[3], al acțiunii în revendicare a unui bun indiviz^[4], al comandamentului de plată vizând o clauză rezolutorie^[5], al acțiunii pentru plata unei indemnizații de ocupare a unui bun indiviz^[6] sau al acțiunii pentru constatarea agravării unei servituți de trecere grevând un fond indiviz^[7].

În principiu, orice coindivizar care acționează în justiție pentru protecția drepturilor sale încalcăte de un alt coindivizar prin încheierea unui act cu nesocotirea regulii unanimității sau a majorității cerute de art. 641 alin. (1) NCC poate să o facă singur, fără acordul celorlalți. Potrivit dispozițiilor art. 642 alin. (2) NCC, „coproprietarului vătămat i se recunoaște dreptul ca, înainte de partaj, să exercite acțiunile posesorii împotriva terțului care ar fi intrat în posesia bunului comun în urma încheierii actului (este vorba de actele încheiate cu nesocotirea dispozițiilor art. 641 NCC – n.n., D.C.). În acest caz, restituirea posesiei bunului se va face în folosul tuturor coproprietarilor, cu daune-întereese, dacă este cazul, în sarcina celor care au participat la încheierea actului”.

Secțiunea a 4-a. Durata indiviziunii

§1. Regula potrivit căreia indiviziunea poate înceta oricând, la cererea oricărui coindivizar

1320. Concepută de legiuitor ca o stare provizorie, indiviziunea succesorală încetează prin partaj. În termenii art. 1143 alin. (1) NCC, „nimeni nu poate fi obligat a rămâne în indiviziune. Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel”. Cu alte cuvinte, oricare coindivizar poate iniția procedura de partaj care pune capăt indiviziunii când dorește, după bunul său plac. Este vorba despre un drept discreționar care exclude ideea de exercitare abuzivă, oricare ar fi motivele care îl animă pe reclamant^[8].

Un singur coindivizar poate pune capăt indiviziunii solicitând partajul contra voinței tuturor celorlalți coindivizari, indiferent de numărul acestora.

[1] *Idem*, p. 5, nr. 21 și 23.

[2] F. TERRÉ, PH. SIMLER, *Droit civil. Les biens*, Précis Dalloz, 4-e édition, Paris, 1992, p. 360.

[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 206/1969, CD 1969, p. 239.

[4] D. CHIRICĂ, *Posibilitatea exercitării acțiunii în revendicare de către un singur coindivizar*, Dreptul nr. 11/1998, p. 27 și urm., cu referințele bibliografice; L. POP, *Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale*, Ed. Lumina Lex, București, 2001, p. 255; O. UNGUREANU, C. MUNTEANU, *Drept civil. Drepturile reale*, ed. a 3-a, Ed. Rosetti, București, 2005, p. 270, nr. 294.

Contra, a se vedea I. LULĂ, *Opinii privitoare la posibilitatea exercitării acțiunii în revendicare de către un singur coproprietar*, Dreptul nr. 4/2002, p. 75 și urm.

[5] Cass. 1-re civ., 9 juill. 2014, nr. 13-21.463, *Obs. V. PERUCHOT-TRIBOULET*, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 62.

[6] Cass. 1-re civ., 16 sept. 2014, nr. 13.20.079, *Obs. V. PERUCHOT-TRIBOULET*, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 62.

[7] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, cit. *supra*, p. 6, nr. 28.

[8] J.-L. MOURALIS, *J.-Cl. Civ. Art. 816 à 842*, fasc. 10, 1998, p. 3, nr. 7.

§2. Convențiile de menținere temporară a indiviziunii

1321. Coindivizarii pot avea în anumite circumstanțe interesul de a menține starea de indiviziune. Legea le permite să realizeze acest lucru prin convenții care îi obligă la „suspendarea partajului”, dar pe o perioadă care nu poate depăși cinci ani (art. 672 NCC)^[1].

Acordul între coindivizari trebuie să fie unanim, căci dacă cel puțin unul dintre coindivizari nu este de acord cu suspendarea și solicită partajul, cererea acestuia nu poate fi paralizată prin voința celorlalți.

Pentru a încheia o asemenea convenție coindivizarii trebuie să aibă capacitatea de a face acte de dispoziție^[2].

1322. Spre deosebire de Codul civil anterior, care prevedea la art. 728 alin. (2) că termenul de 5 ani de suspendare a partajului poate fi prelungit de coindivizari, art. 672 NCC nu mai prevede o asemenea posibilitate. Articolul 672 NCC este un text care se referă la coproprietatea unui bun individual determinat, însă în materie de indiviziune succesorală noul Cod civil conține dispoziții speciale la art. 1143 alin. (1), text de lege conform căruia „nimeni nu poate fi obligat a rămâne în sare de indiviziune. Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel”. Articolul 1143 alin. (2) NCC precizează că „dispozițiile art. 669-686 (referitoare la partajul coproprietății – n.n., D.C.) se aplică și partajului succesoral în măsura în care nu sunt incompatibile cu acesta”.

Dacă în materie de coproprietate, convențiile de suspendare a partajului privesc probleme de interes privat^[3], astfel încât sancțiunea încălcării termenului de 5 ani prevăzut la art. 672 NCC este sancționată cu nulitate relativă^[4], în schimb, dispozițiile art. 1143 alin. (1) NCC sunt de ordine publică, deci de strictă interpretare, de vreme ce „moștenitorul (...) poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel”.

Problema care se pune este ce înțeles au dispozițiile art. 1143 alin. (1) teza a II-a NCC, text de lege conform căruia partajul poate fi cerut „chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel”. Să însemne oare că asemenea convenții sunt facultative când este vorba de o indiviziune succesorală? În acest sens s-au pronunțat unii autori, care vorbesc în situația examinată de un așa-zis drept de „denunțare unilaterală”^[5]. În ceea ce ne privește, nu putem accepta un asemenea punct de vedere. Într-adevăr, potrivit dispozițiilor art. 1270 NCC, „(1) Contractul legal încheiat are putere de lege între părțile contractante. (2) Contractul se modifică sau încetează numai cu acordul părților ori din cauze autorizate de lege (s.n., D.C.)”. Or, convențiile de suspendare a partajului sunt obligatorii între părțile contractante ca orice alte convenții. Singura interpretare logică a dispozițiilor art. 1143 alin. (1) teza a II-a NCC nu poate fi decât aceea că doar o dispoziție

[1] În sensul posibilității prelungirii termenului de 5 ani, a se vedea V. STOICA, *op. cit.*, p. 299.

[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 608, nr. 733.

[3] În acest sens, a se vedea M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 259, nr. 410, *in fine*.

[4] În acest sens, a se vedea V. STOICA, *op. cit.*, p. 299.

Dacă însă convenția stipulează o indiviziune perpetuă, sancțiunea va fi nulitatea absolută, fiind vorba de o problemă care privește ordinea publică (I. SFERDIAN, *op. cit.*, p. 381, nr. 579).

[5] C. MACOVEI, M.C. DOBRILĂ, *Comentariu sub art. 1143*, în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, cit. supra, p. 1187, nr. 7.

stipulată într-un contract la care coindivizarii nu au fost parte ori într-un testament de către dispunător nu este obligatorie pentru coindivizari, nu și convențiile legal asumate direct asumate de aceștia^[1].

Capitolul II. Raportul liberalităților

Secțiunea 1. Introducere

§1. Noțiune

1323. Pe lângă liberalitățile obișnuite făcute de defunct prin acte între vii (donații) sau prin acte juridice *mortis causa* (legate), de care cei gratificați, în măsura în care nu sunt supse reducțiunii, se pot bucura fără a trebui să dea în vreun socoteală cuiva de acestea, chiar dacă beneficiarii sunt moștenitori legali ai dispunătorului, fie aceștia rezervatari sau nerezervatari, există o categorie aparte de liberalități, și anume cele care sunt supuse unei obligații specifice – aceea de raport.

În dreptul nostru, sunt supuse raportului doar donațiile^[2] și doar în cazul în care acestea au fost făcute în favoarea unui descendent sau a soțului supraviețuitor, iar cel gratificat vine la moștenirea legală a defunctului în concurs cu un alt (alți) asemenea moștenitor(i) [art. 1146 alin. (1) NCC]^[3].

În esență, în lipsă de manifestare de voință din partea dispunătorului în alt sens, legea prezumă că asemenea donații nu sunt făcute de donator în ideea de a-l avantaja pe cel gratificat față de comoștenitorii săi cu care vine împreună la moștenire, ci doar ca un avans în contul drepturilor de moștenire legală, astfel încât acea donație, prin mecanismul raportului succesoral, nu va modifica cotele legale de moștenire, valoric, fiecare dintre aceștia (inclusiv cel gratificat) primind de la defunct cu titlu de moștenire legală ceea ce ar fi primit dacă donația nu ar fi fost făcută, restabilindu-se astfel egalitatea dintre ei, fie prin mecanismul luării mai puțin din moștenire de către cel gratificat, fie prin indemnizarea în bani a diferențelor valorice (*infra* nr. 1360 și 1361)^[4].

1324. Datorită faptului că, în final (după deschiderea moștenirii), donația raportabilă nu va profita exclusiv celui gratificat, ci doar în limitele cotei legale care îi revine din moștenire, donațiile raportabile se mai numesc și nedefinitive. Această denumire este oarecum derutantă, căci ar putea lăsa să se creadă că donația ar fi revocabilă, lucru care

^[1] Pentru o asemenea interpretare a dispozițiilor art. 728 alin. (2) C. civ. 1864, corespunzător dispozițiilor art. 1143 alin. (1) teza a II-a NCC, a se vedea: M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 259, nr. 410; M. EULESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 214.

^[2] În dreptul francez, prin excepție, atunci când testatorul dispune astfel (invers ca în cazul donațiilor), sunt supuse raportului și legatele, având drept consecință atribuirea preferențială a obiectului legatului, legatarul neputând beneficia de acesta decât prin luare mai puțin din bunurile succesoriale [art. 843 alin. (2) C. civ. francez].

^[3] În dreptul francez și în dreptul elvețian, mai logic, obligația de raport funcționează între toți moștenitorii legali ai defunctului (art. 843 C. civ. francez și art. 626 C. civ. elvețian).

^[4] D. GUÉVEL, v° *Rapport des dons et legs*, Rép. civ. Dalloz, sept. 2007, p. 2, nr. 1.

Se impune precizarea că nu este vorba de o egalitate aritmetică nivelatoare, ci, mai exact, de păstrarea proporției cotelor revenind moștenitorilor cu titlu de moștenire legală (de exemplu, dacă la moștenire vin soțul supraviețuitor și un descendent, soțului supraviețuitor îi va reveni cota legală de 1/4, iar descendentului cota legală de 3/4).

Însă nu este câtuși de puțin adevărat. Trebuie subliniat foarte clar că donația în discuție, ca orice donație, este irevocabilă din punct de vedere al dispunătorului, acesta neputând relua unilateral în niciun fel bunul donat, însă dintr-o donație care profită de la data când a fost făcută și până la data deschiderii moștenirii doar donatarului – fructele, veniturile și foloasele bunului donat pe acest interval de timp nefiind supuse raportului [art. 1150 alin. (1) lit. d) NCC] (*infra* nr. 1342) –, ea ajunge să profite și comoștenitorilor celui gratificat – doar din acest din urmă punct de vedere fiind nedefinitivă.

1325. Articolul 1146 alin. (1) NCC definește raportul donației ca fiind „obligația pe care o au între ei soțul supraviețuitor și descendenții defunctului care vin efectiv și împreună la moștenirea legală de a readuce la moștenire bunurile care le-au fost donate fără scutire de raport de către cel care lasă moștenirea”.

Raportul este, așadar, instituția în virtutea căreia un moștenitor este obligat, la cerere, față de alții să readucă (reîntoarcă) la masa partajabilă, în natură sau prin echivalent, donația primită pentru ca astfel reconstituită această masă să fie împărțită conform cotelor de moștenire legală^[1] între moștenitorii obligați la raport.

Obligația de raport nu funcționează decât dacă la moștenirea legală a defunctului vin efectiv cel puțin doi moștenitori ținuți la aceasta, nu și în cazul în care vine unul singur, chiar dacă este beneficiarul unei donații nedefinitive^[2].

Exemplu: defunctul lasă trei copii, A, B și C, un activ net 30.000 euro, iar în timpul vieții a dăruit lui A și B cu ocazia căsătoriilor lor câte 15.000 euro fără scutire de raport. În acest caz, masa de calcul este de 60.000 euro (30.000 + 15.000 + 15.000), dar în loc ca C să primească doar partea sa de rezervă de 10.000 euro (30.000 : 3), iar A și B să primească fiecare câte 25.000 euro (10.000 ca parte din rezerva de 30.000 și 15.000 ca parte din cotitatea disponibilă de 30.000), aceștia din urmă vor readuce la masa partajabilă între toți trei donațiile primite, reconstituind-o, aceasta împărțindu-se în părți egale între A, B și C, fiecareia revenindu-i în final câte 20.000 euro.

§2. Diferențe față de alte instituții

1326. Raportul donațiilor nu se confundă cu reunirea fictivă pentru calcul a valorii donațiilor făcute de defunct în timpul vieții (2.1) și nici cu reducțiunea (2.2).

2.1. Raportul donațiilor și reunirea fictivă

1327. Raportul donațiilor nu se confundă cu reunirea fictivă (pentru calcul) la activul net al moștenirii a valorii donațiilor făcute de defunct în timpul vieții, raportul privind doar anumite donații (*infra* nr. 1330 și urm.), în timp ce reunirea fictivă toate donațiile făcute de defunct, inclusiv cele raportabile (*supra* nr. 935 și urm.). Reunirea fictivă este o operațiune

^[1] Art. 1146 alin. (1) NCC vorbește de readucerea „la moștenire”, noțiune care este foarte largă, incluzând, de exemplu, și obiectul legatelor particulare; or, în realitate, raportul privește doar relațiile dintre comoștenitorii între care funcționează această obligație și între care, cu efecte de la data deschiderii moștenirii, se naște starea de indiviziune asupra patrimoniului celui decedat, minus obiectul legatelor particulare (care revin legatarilor în deplină proprietate de la data deschiderii moștenirii) și minus cotele de moștenire cuvenite legatarilor universali și legatarilor cu titlu universal.

^[2] Cass. 1-re civ., 1-er juill. 2003, Recueil Dalloz nr. 30/2003, p. 2054 (în speță, hotărârea instanței de fond a fost casată pe motiv că, în mod greșit, aceasta a imputat donația raportabilă primită de singurul moștenitor legal venind la moștenire asupra rezervei acestuia și pentru diferență pe cotitatea disponibilă).

abstractă (făcută doar pe hârtie) de *stabilire a masei de calcul* (elementul de referință pentru determinarea rezervei și a cotității disponibile), în timp ce raportul liberalităților este o operațiune concretă de partaj, nu doar abstractă, ulterioară celei de reunire fictivă (pentru calcul) a donațiilor, care are menirea de a stabili conținutul părții din masa de împărțit care se deferă potrivit regulilor moștenirii *ab intestat* între descendenții celui decedat și soțul supraviețuitor al acestuia. Una și aceeași donație, dacă este raportabilă, este supusă mai întâi operațiunii abstracte de reunire pentru calcul la activul net al moștenirii, după care, prin raport, la partaj, este efectiv inclusă – în natură sau prin echivalent – în partea de moștenire care se deferă conform regulilor moștenirii legale, fiind un instrument de *reconstituire a masei partajabile între cei între care funcționează obligația de raport*.

2.2. Raportul donațiilor și reducțiunea liberalităților excesive

1328. Raportul donațiilor nu se confundă nici cu reducțiunea liberalităților excesive, pe de o parte, întrucât raportul poate fi înlăturat prin voința dispunătorului, în timp ce reducțiunea nu, iar pe de altă parte, deoarece, în vreme ce reducțiunea are întotdeauna ca efect desființarea în tot sau în parte a liberalităților excesive (care depășesc limitele cotității disponibile a moștenirii), raportul, în primă instanță, nu are ca efect decât luarea valorică în considerare a donației pentru stabilirea drepturilor de moștenire legală cuvenite moștenitorilor între care funcționează această obligație și abia apoi, subsecvent, dacă valoarea donațiilor depășește partea din moștenire revenind donatarului, urmează să se procedeze la operațiunile de reechilibrare valorică a loturilor revenind moștenitorilor între care funcționează obligația de raport, prin echivalent sau în natură (*infra* nr. 1357 și urm.).

1329. În cele ce urmează vom analiza liberalitățile raportabile (Secțiunea a 2-a), persoanele care sunt ținute și care beneficiază de raport (Secțiunea a 3-a), modalitățile de executare a raportului (Secțiunea a 4-a), precum și căile pe care se realizează raportul donațiilor (Secțiunea a 5-a).

Secțiunea a 2-a. Liberalitățile raportabile

1330. Întemeiat pe voința prezumată a defunctului, obiectul raportului îl constituie toate donațiile primite de la defunct de cel ținut la raport, indiferent dacă au fost directe sau indirecte.

Nu este exclus ca, excepțional, prin voința dispunătorului exprimată neechivoc, legatele particulare să fie și ele raportabile, lucru pe care, de altfel, Codul civil francez îl și prevede expres [art. 843 alin. (2) C. civ. francez]^[1]. Într-un asemenea caz, legatul se va imputa pe partea de moștenire legală cuvenită legatarului, iar pe cotitatea disponibilă numai pentru diferență. Aceasta întrucât liberalitățile raportabile nu sunt definitive (preciputare), ci doar avansuri în contul drepturilor de moștenire legală ale celui gratificat.

^[1] Cas. I, dec. nr. 1139/1921, C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, II, cit. *supra*, pp. 130-131 (nr. 19).

Interesul unei dispoziții testamentare de obligare la raport nu se justifică decât pentru a-i conferi legatarului care este și moștenitor legal obligat la raport *preferință la preluarea obiectului legatului la partaj*, făcând raportul prin echivalent, nu și pentru cazul raportului în natură, când ar trebui să „readucă” la masa partajabilă ceva ce încă nu a primit, ceea ce ar fi absurd (M. DONNIER, B. VAREILLE, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 857*, 1988, p. 6, nr. 29).

Vom analiza în cele ce urmează donațiile supuse raportului (§1) și donațiile care prin excepție nu sunt supuse raportului (§2).

§1. Donațiile supuse raportului

1.1. Donațiile în deplină proprietate, cu și fără sarcini

1331. Principiul care se desprinde din dispozițiile art. 1146 alin. (1) NCC este că toate donațiile sunt supuse raportului, afară de cele prevăzute la art. 1150 alin. (1) NCC.

Donațiile cu sarcini sunt și ele supuse raportului ca orice donații, dar numai în măsura în care sarcina rămâne inferioară valorii bunului donat și doar în măsura emolumentului gratuit care rămâne^[1]. De pildă, în cazul donației unui imobil cu sarcina unei rente viagere, raportul se va face la valoarea diferenței dintre prețul imobilului la data partajului și anuitățile efectiv plătite pe timpul derulării contractului, diminuate cu veniturile imobilului între data deschiderii moștenirii și data partajului [art. 1153 alin. (1) NCC]^[2].

1.2. Alte donații

1332. Sunt supuse raportului nu numai donațiile în plină proprietate, ci și cele care au ca obiect un alt avantaj procurat donatarului, indiferent care ar fi acesta, cu condiția de a întruni cerința de validitate în materie de liberalități privitoare la existența intenției de a gratifica (*animus donandi*).

I. Donațiile de uzufruct

1333. Sunt supuse raportului și donațiile care constau fie în *constituirea unui drept de uzufruct* în favoarea unui succesibil, fie în *renunțarea la un uzufruct* în favoarea acestuia, uzufructul având o valoare patrimonială^[3].

II. Donațiile constând într-un avantaj profesional patrimonial indirect

1334. Avantajele constând în conferirea de către defunct unuia dintre succesibilii săi a oportunității de a-i continua activitatea profesională, creându-i astfel prilejul de a economisi sumele necesare pentru începerea acelei activități și să beneficieze de clientela sa, chiar dacă nu constituie o însărcinare propriu-zisă a dispunătorului și, ca atare, nu este o veritabilă donație, reprezintă totuși o liberalitate supusă raportului^[4].

III. Donațiile „în posesiune”

1335. De asemenea, s-a apreciat că poate constitui obiect al raportului așa-numita „donație în posesiune”^[5] constând în *conferirea folosinței gratuite* a unei locuințe pe timpul

[1] M. DONNIER, B. VAREILLE, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 857, cit. supra*, p. 10, nr. 52.

[2] Cass. 1-re civ., 23 mars 1994, *Obs. B. VAREILLE, Recueil Sirey Dalloz* nr. 40/1995, p. 333.

[3] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 257, nr. 380.

[4] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 619, nr. 670; C.A. Aix-en-Provence, 1-re ch. B, 3 sept. 1998, *JCP IV* 2313 nr. 28/1999, p. 1387.

[5] Termenul a fost introdus de I. NAJJAR, *La donation en possession, Recueil Dalloz* nr. 14/1999, pp. 155-156.

vieții dispunătorului cu intenția de a gratifica pe unii succesibili^[1], ca și *concesiunea gratuită a dreptului de a încasa chiria unui bun închiriat de dispunător unui terț*^[2].

IV. Asigurările de viață

1336. În cazul asigurărilor de viață, succesibilul beneficiar al acestora nu datorează raportul capitalului asigurat care îi revine prin mecanismul stipulației în favoarea unui terț și care nu a figurat niciodată în patrimoniul asiguratului, ci doar al primelor plătite în timpul vieții de dispunător, dar numai dacă sunt excesive în raport cu situația patrimonială a asiguratului la data plății^[3], fără însă ca obligația de raport să poată trece peste capitalul primit^[4].

§2. Donațiile exceptate de la raport

I. Excepțiile prevăzute la art. 1150 alin. (1) NCC

Articolul 1150 alin. (1) NCC prevede următoarele excepții de la obligația de raport:

A. Donațiile pe care defunctul le-a făcut cu scutire de raport

1337. Dacă nu se dovedește contrariul, donațiile făcute de defunct în timpul vieții sunt prezumate a fi făcute fără dispensă de raport.

Când însă donatorul dorește, donația poate fi făcută cu scutire de raport, conferind liberalității statutul unei donații definitive, făcute cu intenția de a-l favoriza pe donatar, nu

^[1] Cass. 1-re civ., 14 jan. 1997, *Note V. BARABÉ-BOUCHARD*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, *Obs. PH. MALAURIE*, Rép. Defrénois 1997, art. 36650 și *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 2/1997, pp. 480-483.

În timp ce autorii mai sus citați văd în folosința gratuită conferită un echivalent al fructelor și veniturilor bunului, considerând că donația are ca obiect folosința bunului, I. NAJJAR (*La donation en possession, cit. supra*) consideră că donația are ca obiect „uzul (s.a.) unui bun, mai degrabă decât fructele și veniturile (s.a.)”, chiar dacă uzul unui bun poate servi suportul fructelor pe care acesta le poate genera.

Dincolo de aceste diferențe neesențiale, soluția constituie un adevărat reviriment, până la ea considerându-se că donațiile având ca obiect fructele și veniturile bunurilor defunctului nu sunt raportabile (a se vedea în acest sens: M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 831-833, nr. 599; M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 275; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 249; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 232/1975, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 206).

Atragem atenția asupra faptului că este vorba de echivalentul folosinței gratuite a bunurilor care rămân în proprietatea lui de cuius și nu de fructele și veniturile bunurilor care sunt *donate* de acesta succesibililor, care, conform dispozițiilor art. 1150 alin. (1) lit. d) NCC, nu sunt raportabile.

Cu privire la problemele practice pe care le pot ridica asemenea acte, în funcție de situația din fiecare caz în parte, și dificultățile de calificare a acestora ca liberalități, a se vedea: Cass. 1-re civ., 18 jan. 2012 (trei decizii), *Obs. A. PAULIN*, R.L.D.C. nr. 91/2012, p. 55; R. MÉSA, *De la qualification de l'avantage indirect et de ses relations avec le rapport, l'indivision et la réduction*, R.L.D.C. nr. 94/2012, p. 43 și urm.

Intenția de a gratifica trebuie dovedită, ea putând fi făcută cu orice mijloc de probă, inclusiv printr-un testament în care s-a prevăzut expres obligația de raport cu privire la avantajele în discuție, chiar dacă ulterior acel testament a fost revocat (CH. GOLDIE-GENICON, *Occupation gratuite d'un appartement par un héritier: la preuve de l'intention libérale peut résulter d'un testament révoqué*, Rev. des contr. nr. 3/2014, p. 446).

^[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 619, nr. 670.

^[3] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 270, nr. 453; Cass. 1-re civ., 19 déc. 2012, *Note A. PAULIN*, R.L.D.C. nr. 102/2013, p. 6, nr. 5029; Cass. 1-re civ., 19 mars 2014, *Obs. L-FR. PIGNARRE*, R.L.D.C. nr. 116/2014, p. 66.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 824-825, nr. 597; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 274; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 427/1971, CD 1971, p. 121; Cass. 1-re civ., 8 juill. 2010, *Note B. VAREILLE*, Rép. Defrénois nr. 7/2011, p. 703, art. 39225-2.

doar cu titlu de avans în contul drepturilor de moștenire legală ale donatarului [art. 1150 alin. (1) lit. a)].

Scutirea poate fi făcută prin chiar actul de donație sau printr-un act ulterior, întocmit în una dintre formele prevăzute pentru liberalități, adică fie pentru donații, fie pentru testamente^[1].

Voința de a acorda dispensa de raport poate fi și tacită, aceasta trebuind să rezulte neîndoiește din împrejurări de fapt care să poată fi precis circumscrise^[2].

B. Donațiile deghizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpuse

1338. Conform dispozițiilor art. 1150 alin. (1) lit. b) NCC, nu sunt supuse raportului donațiile deghizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau făcute prin persoane interpuse, cu excepția cazului în care se dovedește că cel care a lăsat moștenirea a urmărit alt scop decât scutirea de raport. Textul de lege menționat instituie, în alte cuvinte, o prezumție simplă de scutire de raport, cel care afirmă contrariul trebuind să administreze proba că defunctul a urmărit prin deghizarea donației un alt scop decât acela de a-l scuti de raport pe cel gratificat (de exemplu, din rațiuni de ordin fiscal).

Sub regimul Codului civil de la 1864 regula era inversă, considerându-se că din simpla deghizare a unei donații nu rezulta dispensa de raport, deghizarea putând fi motivată de alte considerente, cel care afirma contrariul trebuind să dovedească intenția de scutire de raport.

C. Darurile obișnuite, donațiile remuneratorii și, în măsura în care nu sunt excesive, sumele cheltuite pentru întreținerea sau, dacă este cazul, pentru formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului și nici cheltuielile de nuntă, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel

1339. Articolul 1150 alin. (1) lit. c) NCC conține dispoziții exprese în sensul că nu sunt supuse raportului darurile obișnuite, donațiile remuneratorii și, în măsura în care nu sunt excesive, sumele cheltuite pentru întreținerea sau, dacă este cazul, pentru formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului și nici cheltuielile de nuntă, afară de cazul în care cel care lasă moștenirea a dispus altfel^[3].

^[1] J. PATARIN, *Obs. RTD civ. nr. 2/1997*, p. 486; Cass. 1-re civ., 29 iun 2011, *Note B. VAREILLE, Rép. Defrénois* nr. 6/2012, p. 300, art. 40422.

Dispensa în sine poate fi atât expresă, cât și tacită (F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 715, nr. 895).

Transformarea unei donații definitive (preciputare) în una nepreciputară nu este însă posibilă, deoarece s-ar contraveni principiului irevocabilității donațiilor.

^[2] Cass. civ., 10 nov. 1852, *Obs.*, H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile, cit. supra*, pp. 513-516; Cas. I, 30 iun 1931, *Obs. AL. CERBAN, PR I 1932*, pp. 77-89; Cass. 1-re civ., 17 jan. 1995, *Obs. B. VAREILLE, Recueil Dalloz Sirey* nr. 40/1995, p. 334 și S. AUBERT, *Recueil Dalloz Sirey* nr. 41/1995, pp. 585-588; Cass. 1-re civ., 1 juil. 1997, *Rép. Defrénois* 1998, art. 36765-47; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 805/1953, CD 1952-1954, I, pp. 119-120; *idem*, dec. nr. 804/1956, CD 1956, I, p. 343.

Soluția conform căreia deghizarea dovedea dispensa de raport până la proba contrară, citată de unii autori fără a fi amendată, a rămas cu totul izolată sub regimul Codului civil anterior (Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1274/1959, *Notă D.C. DEMETRESCU, LP 1960*, p. 120), soluția fiind însă valabilă sub regimul noului Cod civil [art. 1150 alin. (1) lit. b)], care a inversat regula.

^[3] În acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 3 mars 2010, *Obs. B. VAREILLE, Rép. Defrénois* nr. 7/2011, p. 721 și urm., art. 39225-10.

1340. Articolul 759 C. civ. 1864 conținea reglementări similare.

În legătură cu aceste prevederi legale, s-au făcut următoarele precizări, care sunt valabile și sub noua reglementare:

- în legătură cu *darurile obișnuite* (uzuale)^[1] caracterul acestora trebuia să fie apreciat în funcție de momentul donației și de averea donatorului, neputând fi excesive, iar nu de valoarea bunului donat la data partajului, indiferent cât a sporit aceasta în timp^[2];

- în legătură cu *donațiile remuneratorii*, acestea se refereau la situația în care recompensa (remunerația) era oferită în schimbul unui serviciu neevaluabil în bani (*supra* nr. 265);

- în legătură cu *cheltuielile pentru întreținere* dispensa de raport funcționa fără niciun fel de condiționare, fiind indiferent dacă cheltuielile se făceau în temeiul obligației legale de întreținere sau în afara acestora, ori dacă cel întreținut a avut sau nu mijloace proprii^[3]. Au fost considerate ca intrând sub incidența dispensei de raport și cheltuielile făcute pentru întreținerea succesibilului internat într-un azil, ospiciu etc.^[4];

- în legătură cu *cheltuielile pentru formarea profesională*, acestea se refereau la cheltuielile făcute pentru studii (oricare ar fi nivelul acestora, inclusiv universitare^[5]) în vederea dobândirii cunoștințelor teoretice și practice pentru exercitarea unei profesii. Este vorba de plata taxelor de studii, achiziționarea cărților sau instrumentelor necesare, plata deplasărilor în țară sau străinătate etc., cu condiția de a nu fi excesive în raport cu starea materială a dispunătorului. Noutatea constă în faptul că, spre deosebire de reglementarea anterioară, care se referea doar la cheltuielile făcute cu copiii, a descendenților de gradul întâi, noul Cod civil a extins sfera persoanelor la care se referă aceste cheltuieli, incluzând pe lângă toți descendenții, indiferent de gradul de rudenie cu defunctul, și pe părinți și pe soț;

- în legătură cu *cheltuielile de nuntă*, acestea se considerau că includeau plățile pentru ținute, ceremonia religioasă, banchet, deplasări etc.

1341. Conform părții finale a art. 1150 alin. (1) lit. c), elementele la care se referă acest text de lege nu sunt supuse raportului „în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel”, adică nu a prevăzut că sunt raportabile.

Având în vedere prevederile legale anterioare, cu referire la cheltuielile menționate mai sus ca fiind din categoria celor care „nu sunt supuse raportului”, s-a observat că dacă s-ar raționa în termenii „ce nu este supus raportului, este liberalitate preciputară (scutită de raport)”, s-ar putea crede că reprezintă daruri definitive (preciputare) care s-ar imputa asupra cotației disponibile. Dar s-a conchis totuși că „aceste excepții se explică prin multiple considerații, care, reunite, permit concluzia că *nu ne aflăm în prezența unor veritabile donații* (s.n., D.C.)”, elementul intențional (*animus donandi*) fiind incert, întrucât aceste cheltuieli

[1] Pentru detalii legate de darurile obișnuite, a se vedea *supra* nr. 266.

[2] Cass. 1-re civ., 10 mai 1995, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 3/1995, p. 663; C.A. Toulouse, 1-re ch. civ., 13 fév. 2001, JCP IV 2955, nr. 47/2001, p. 2176.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 834, nr. 600.

Într-o speță s-a decis că economiile (considerabile) făcute de o fiică a decedatului, care a locuit de-a lungul a douăzeci și nouă de ani împreună cu acesta, rezultate ca urmare a faptului că toate cheltuielile de întreținere i-au fost achitate de părintele său în toată această perioadă, iar ea și-a păstrat veniturile salariale în întregime, nu sunt raportabile (C.A. Versailles, 17 fév. 1994, *Obs. J. PATARIN*, RTD civ. nr. 3/1995, pp. 662-663).

În această lumină, practica judiciară conform căreia sunt scutite de raport numai cheltuielile efectuate de părinte în executarea obligației legale de întreținere apare ca excesiv de restrictivă (Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1816/1967, CD 1967, pp. 133-137).

[4] M. DONNIER, B. VAREILLE, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 857, cit. supra*, p. 14, nr. 87 și 88.

[5] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 152/1978, CD 1978, p. 119.

sunt mai degrabă expresia „unei datorii familiale sau sociale”, îmbogățirea „donatarului” este dificil de stabilit, iar însărcinarea „donatarului” este îndoielnică^[1]. Dincolo de aspectele juridice și de dificultățile insurmontabile de calcul, s-a apreciat că soluția ar izvorî din favoarea legii în temeiul faptului că „viața și educația sunt valori în afara patrimoniului” de care nu trebuie să se țină seama la lichidarea patrimoniului succesoral^[2], argumente care însă, iată, nu au fost luate în considerare de noul Cod civil.

D. Fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii și echivalentul bănesc al folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat

1342. Articolul 1150 alin. (1) lit. d) prevede că nu sunt supuse raportului nici fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii și echivalentul bănesc al folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat.

Este o reglementare similară celei de la art. 762 C. civ. 1864. Așadar, donatarul nu este ținut la raport în privința fructelor, veniturilor și echivalentului bănesc al folosinței bunurilor raportabile percepute înaintea deschiderii moștenirii.

Soluția își are explicația în faptul că însăși rațiunea de a fi a acestor donații este ca donatarul să se bucure anticipat de folosința bunului donat.

1343. Sub regimul Codului civil anterior, ca urmare a regulii raportului în natură, de la data deschiderii moștenirii, donația se rezoluționa de drept, astfel încât fructele și veniturile bunului donat trebuiau să fie aduse de donatar la masa de împărțit, dar nu ca obligație de raport, ci ca o consecință a stării de indiviziune care se năștea de la această dată între comoștenitorii defunctului, conform principiului *fructus aūgent hereditatem* (*supra* nr. 1302). Potrivit noului Cod civil [art. 1151 alin. (1)], regula fiind cea a raportului prin echivalent, donația nu se mai rezoluționează la deschiderea moștenirii, astfel încât fructele, veniturile și echivalentul folosinței bunului donat nu se mai cuvin moștenirii, afară de cazul în care donatarul optează pentru raportul în natură [art. 1151 alin. (2) NCC] (*infra* nr. 1366 și urm.).

2.2. Dreptul renunțătorului la moștenirea legală a defunctului de a păstra donația în limitele cotităţii disponibile a moștenirii

1344. Potrivit dispozițiilor art. 1147 alin. (1) NCC, „în caz de renunțare la moștenirea legală, descendentul sau soțul supraviețuitor nu mai are obligația de raport, putând păstra liberalitatea primită în limitele cotităţii disponibile”.

Cu alte cuvinte, beneficiarul unei donații raportabile va fi scutit de raport dacă renunță la moștenirea legală a defunctului. Aceasta, întrucât renunțătorul este străin de moștenire [art. 1121 alin. (1) NCC]. Donația se va imputa, în acest caz, pe cotitatea disponibilă, fiind însă supusă reducțiunii dacă și în măsura în care depășește limitele acesteia.

Spre deosebire de Codul civil anterior, care permitea donatarului ca renunțând la moștenire să beneficieze de donație altfel decât proiectase dispunătorul (definitiv, iar nu doar în contul drepturilor de moștenire legală), noul Cod civil, inspirându-se din dispozițiile art. 845 alin. (1) C. civ. francez astfel cum a fost modificat prin Legea din 23 iunie 2006, prevede la art. 1147 alin. (2) NCC că „prin stipulație expresă în contractul de donație, donatarul poate fi obligat la raportul donației și în cazul renunțării la moștenire”, caz în

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 622, nr. 671-672.

^[2] *Ibidem*.

care „donatarul va readuce la moștenire numai valoarea bunului donat care depășește partea din bunurile defunctului la care ar fi avut dreptul ca moștenitor legal”.

Exemplu: defunctul lasă trei copii, A, B și C, un activ net de 40.000 euro, iar în timpul vieții l-a gratificat pe C cu o donație raportabilă a cărei valoare la data deschiderii moștenirii este de 50.000 euro, inserând în contractul de donație o clauză prin care donatarul este obligat la raport și în cazul în care renunță la moștenire. Dacă C renunță la moștenirea legală a defunctului, se va proceda în felul următor:

- în exemplul dat, masa de calcul este de 90.000 euro (40.000 + 50.000);
- rezerva globală este de 45.000 euro ($1/2 \times 90.000$), din care fiecărui fiu rezervatar îi vor reveni câte 15.000 euro;
- cotitatea disponibilă este de 45.000 euro;
- renunțarea lui C face ca donația sa să se impute pe cotitatea disponibilă a moștenirii, dar întrucât aceasta este doar de 45.000 euro, iar donația este de 50.000 euro, donația va fi supusă reducțiunii pentru 5.000/50.000 euro;
- dacă C nu ar fi renunțat la moștenire, donația sa ar fi fost supusă raportului, fiecărui fiu revenindu-i câte $1/3$ din masa de calcul, adică câte 30.000/90.000 euro, astfel încât C ar fi rămas cu 30.000 euro din donația primită, pentru restul de 20.000 euro fiind obligat să facă raportul prin echivalent față de A și B;
- făcând aplicarea dispozițiilor art. 1147 alin. (2) NCC, C nu va putea păstra în limitele cotității disponibile (45.000 euro) donația primită, ci pentru diferența dintre valoarea cotității disponibile (45.000 euro) și ceea ce ar fi primit cu titlu de moștenire legală dacă nu ar fi renunțat la moștenire (în speță, 30.000 euro), adică pentru 15.000 euro va fi obligat la raportul prin echivalent față de A și B. Așadar, în cazul examinat, se va proceda și la reducere (5.000 euro) și la raportul prin echivalent (15.000 euro).

2.3. Cazul în care bunul donat a pierit fără culpa donatarului

1345. Articolul 1150 alin. (2) teza I NCC precizează că „raportul nu este datorat nici în cazul în care bunul donat a pierit fără culpa donatarului”, afară de cazul în care bunul a fost reconstituit ca urmare a încasării unei indemnizații care i se cuvine pentru acest scop (cazul unei asigurări CASCO sau a indemnizării de către cel vinovat de pieirea bunului), în măsura acestei reconstituiri, iar dacă indemnizația nu a fost utilizată pentru reconstituirea bunului, ea însăși fiind supusă raportului, însă, dacă rezultă dintr-un contract de asigurare, doar în măsura în care depășește valoarea primelor de asigurare plătite de donatar [art. 1150 alin. (2) tezele a II-a, a III-a și a IV-a].

Secțiunea a 3-a. Persoanele ținute la raport și persoanele cărora raportul le este datorat

1346. Raportul liberalităților presupune ca la moștenire să vină în virtutea legii cel puțin doi moștenitori din categoriile anume prevăzute de lege, unul/unii dintre aceștia să fi fost gratificat/gratificați de defunct în timpul vieții cu o liberalitate nedefinitivă (care nu implică voința de a-l/a-i favoriza în dauna celui/alt/celor/altii), iar, în vederea concretizării vocației legale la moștenire a fiecăruia dintre moștenitori, să se țină seama de liberalitatea/liberalitățile făcută/făcute ca fiind doar un avans în contul moștenirii, întregind (prin echivalent sau în natură) masa partajabilă, astfel încât de aceasta să se poată bucura în limitele cotei sale/lor de moștenire legală și cel/cei negratificat/negratificați.

Urmează să vedem care sunt subiectele acestui raport juridic, așadar, care anume sunt persoanele ținute la raportul donațiilor (§1) și, pe de altă parte, care sunt persoanele cărora acesta le este datorat (§2).

§1. Persoanele ținute la raport

1347. Din dispozițiile art. 1146 alin. (1) NCC rezultă că obligația de raport revine descendenților și soțul supraviețuitor atunci când cumulează calitatea de moștenitor legal^[1] (1.1) cu aceea de beneficiar al unei donații nescutite de raport (1.2).

1.1. Calitatea de moștenitor legal

1348. Raportul liberalităților nu se poate face decât în cazul moștenirii *ab intestat* – în cazul căreia descendenții și soțul supraviețuitor vin împreună la moștenirea legală a defunctului –, nu și a celei testamentare, care se întemeiază pe voința defunctului^[2]. Având menirea de a asigura egalitatea între moștenitorii legali anume prevăzuți de lege (descendenți și soțul supraviețuitor) în temeiul voinței prezumate a defunctului, raportul nu-și mai are sensul atunci când unul sau altul dintre acești moștenitori este favorizat de *de cuius* prin liberalități preciputare (donații făcute cu dispensă de raport sau legate), peste partea sa legală. Liberalitățile preciputare se impută asupra cotităților disponibile a moștenirii, iar dacă aceasta este depășită problema care se pune este aceea a reducțiunii.

Liberalitățile făcute de defunct în favoarea terților (categorie în care, pe lângă persoanele străine de moștenire, se includ și moștenitorii legali ai defunctului care nu au obligația legală de raport – ascendenții privilegiați și ordinari, precum și colateralii privilegiați și ordinari) se vor imputa întotdeauna asupra cotităților disponibile a moștenirii, nepunând problema raportului^[3].

Legatarii universali sau cu titlu universal nu datorează raportul, astfel încât atunci când, de pildă, la moștenire vin doi legatari universali, iar unul dintre aceștia a primit de la defunct o donație, acesta o păstrează pentru sine, peste partea ce îi revine din moștenire cu titlu de legat.

1349. Raportul, în principiu, nu este datorat decât de moștenitorii legali acceptanți, nu și de către cei care renunță la moștenire, devenind străini de aceasta, care, în limitele cotităților disponibile, vor putea păstra donația [art. 1147 alin. (1) NCC]. Cu alte cuvinte, în acest caz, prin voința celui gratificat, donația devine definitivă, lucru care este într-o oarecare măsură nefiresc și illogic dacă se are în vedere faptul că donația a fost făcută în contul drepturilor succesoriale viitoare, iar nu doar pentru cel gratificat^[4]. Tocmai de aceea, noul Cod civil a prevăzut la art. 1147 alin. (2) NCC posibilitatea pentru dispunător, cu titlu de excepție, trebuind să rezulte dintr-o prevedere expresă a contractului de donație, de a obliga pe donatar la raportul donației și într-o asemenea ipoteză în condițiile speciale prevăzute de acest text de lege (*supra* nr. 1344).

[1] În dreptul francez obligația de raport revine tuturor moștenitorilor legali ai defunctului (art. 843 C. civ. francez), iar nu doar descendenților și soțului supraviețuitor cum este cazul dreptului nostru.

[2] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 185/1965, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 449.

[3] De pildă, când la moștenire vin cei doi părinți ai defunctului, iar unul dintre aceștia a fost gratificat cu o donație, aceasta nu este supusă raportului, imputându-se întotdeauna asupra cotităților disponibile a moștenirii, iar nu a rezervei celui gratificat.

[4] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 792, nr. 1651.

1350. Sub regimul Codului civil anterior, important era ca donatarul să fie moștenitor legal al defunctului la data deschiderii moștenirii, neavând nicio importanță faptul dacă la data donației avea sau nu vocație eventuală la moștenirea acestuia (art. 753).

Exemplu: nepotul defunctului care a fost gratificat cu o donație de bunicul său la un moment la care tatăl său era în viață, fiind moștenitorul prezumtiv la acea dată, datora raportul dacă venea la moștenire în concurs cu bunica sa (soție supraviețuitoare a defunctului), dacă tatăl său (fiu al defunctului) renunța la moștenire.

Noul Cod civil, inspirându-se din dispozițiile art. 846 C. civ. francez (Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006), a inversat regula, stabilind la art. 1146 alin. (2) NCC că, „în lipsă de stipulație contrară din partea donatorului”, obligația de raport subzistă numai dacă cel gratificat „ar fi avut vocație concretă la moștenirea defunctului în cazul în care aceasta s-ar fi deschis la data donației”.

1.2. Calitatea de beneficiar al unei liberalități nescutite de raport

1351. Principiul este că sunt raportabile numai donațiile primite personal de către moștenitori de la donator. Donatarul nu poate fi obligat printr-o clauză contractuală sau printr-un testament să raporteze donația la succesiunea unei alte persoane decât a donatorului care l-a gratificat [art. 1149 alin. (1) NCC].

Prin excepție de la această regulă, art. 969 alin. (1) NCC, inspirat de dispozițiile art. 754 alin. (2) C. civ. francez (Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006), prevede că „copiii nedemnului concepuți înainte de deschiderea moștenirii de la care nedemnul a fost exclus vor raporta la moștenirea acestuia din urmă bunurile pe care le-au moștenit prin reprezentarea nedemnului, dacă vin la moștenirea lui în concurs cu alți copii ai săi, concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost înlăturat nedemnul. Raportul se face numai în cazul și în măsura în care valoarea bunurilor primite prin reprezentarea nedemnului a depășit valoarea pasivului succesoral pe care reprezentantul a trebuit să îl suporte ca urmare a reprezentării”. Este o ficțiune legală^[1], dictată de rațiuni de echitate în privința copiilor concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost înlăturat nedemnul, care altminteri s-ar vedea nedreptățiți față de copiii aceluiasi nedemn care, fiind concepuți la data deschiderii moștenirii în discuție, după regulile de drept comun, pot să-l moștenească prin reprezentare pe defunctul de la a cărui moștenire a fost înlăturat părintele lor, în vreme ce ei nu ar mai putea regăsi în patrimoniul părintelui lor nedemn bunuri la care ar fi avut dreptul dacă antecesorul lor nu ar fi suportat pedeapsa civilă personală a nedemnității.

1352. Tot prin excepție de la regula prevăzută la art. 1149 alin. (1) NCC, în cazul în care sunt întrunite condițiile reprezentării, reprezentantul trebuie să raporteze donațiile primite de reprezentat, chiar dacă a renunțat la succesiunea acestuia [art. 1149 alin. (3) NCC].

Această soluție este comandată de regulile reprezentării (*supra* nr. 113 și urm.), conform cărora reprezentatul moștenește pentru sine, dobândind însă nu numai drepturile, ci și obligațiile celui reprezentat, în același timp fiind ținut și la raportarea donațiilor pe care le-a primit personal de la defunct^[2].

^[1] În acest sens, a se vedea F. ZENATI-CASTAING, TH. REVET, *op. cit.*, p. 246, nr. 116.

^[2] J. FLOUR, H. SOULÉAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 249, nr. 370; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1907/1956, cit. *supra*.

§2. Persoanele cărora le este datorat raportul

2.1. Raportul este datorat comoștenitorilor

1353. Este de principiu că raportul este datorat doar între descendenții și soțul supraviețuitor care au acceptat moștenirea (art. 1148 NCC).

Renunțătorii nu au dreptul la raport, întrucât sunt străini de moștenire.

Raportul este datorat reciproc între descendenți și soțul supraviețuitor, astfel încât cine este ținut la raport când este gratificat de defunct prin donații este în drept să și pretindă la rândul său raportul când cel gratificat este un alt coerede.

Dacă unul dintre comoștenitorii îndreptățiți să pretindă raportul nu o face, creditorii săi o pot face în locul său pe calea acțiunii oblice, nefiind vorba de o acțiune strict personală (art. 1148 NCC)^[1].

2.2. Situația legatarilor și creditorilor succesiunii

1354. Legatarii și creditorii succesiunii nu pot solicita raportul, deoarece nu vor putea profita niciodată de aceasta, nici direct, nici indirect.

I. Legatarii

1355. În pofida susținerii recurente conform căreia legatarii ar putea profita indirect, întrucât majorându-se masa de calcul, s-ar majora valoric și cotitatea disponibilă, în realitate, raportul nu poate profita decât comoștenitorilor defunctului între care acesta funcționează, căci tot ce se adaugă masei de calcul prin raport se împarte între descendenții defunctului și soțul supraviețuitor conform cotelor legale de moștenire, chiar și în cazul în care donația raportabilă, depășind rezerva celui gratificat, se impută asupra cotității disponibile (*supra* nr. 447). Dacă legatarul este în același timp și moștenitor legal al defunctului îndreptățit la raport, poate cere raportul în această ultimă calitate, profitând însă de raport doar în limitele vocației sale legale la moștenire^[2].

II. Creditorii moștenirii

1356. Pentru creditorii succesiunii, de asemenea, raportul este lipsit de orice efecte, întrucât pentru ei bunurile donate sunt definitiv ieșite din patrimoniul dispunătorului, donația fiind irevocabilă, astfel încât gajul lor (și, deci, implicit posibilitatea legală de urmărire) nu se întinde decât asupra bunurilor aflate în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii.

Secțiunea a 4-a. Modalitățile de executare ale raportului

1357. Noul Cod civil, inspirându-se din reglementările de dată mai recentă ale Codului civil francez, a abandonat concepția învechită și criticată potrivit căreia în cazul imobilelor raportul se făcea de regulă în natură și doar prin excepție prin echivalent, instituind prin dispozițiile art. 1151 alin. (1) regula potrivit căreia raportul se face prin echivalent, indiferent de natura bunurilor donate, fiind considerate nescrise orice dispoziții care ar

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 793, nr. 1655.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 708, nr. 887.

impune donatarului raportul în natură. Raportul în natură a rămas și el posibil, dar numai prin excepție, prin voința donatarului (*infra* nr. 1366-1368)

§1. Regula – raportul prin echivalent

1358. Așa cum am văzut, art. 1151 alin. (1) NCC instituie regula potrivit căreia „raportul se face prin echivalent”.

Prin urmare, donația rămâne în ființă, nefiind lipsită de efecte, așa cum se întâmplă în cazul raportului în natură (*infra* nr. 1367).

Conform dispozițiilor art. 1151 alin. (3) NCC, raportul prin echivalent se poate realiza prin preluare (1.1), prin imputație (1.2) sau în bani (1.3).

1.1. Raportul prin preluare

1359. Articolul 1151 alin. (4) NCC precizează că, „raportul prin preluare se realizează prin luarea din masa succesorală de către moștenitorii îndreptățiți la raport a unor bunuri, pe cât posibil de aceeași natură și calitate cu cele care au format obiectul donației, ținând seama de cotele succesoriale ale fiecăruia”.

În esență, este vorba despre un raport prin luare mai puțin, adică, în limitele valorii donației primite de cel obligat la raport, comoștenitorii săi vor prelua din moștenire bunuri, „pe cât posibil de aceeași natură și calitate cu cele care au format obiectul donației”, până când, proporțional, se acoperă valoric ceea ce a primit donatarul de la dispunător, restul bunurilor, dacă mai rămân, împărțindu-se între toți comoștenitorii (inclusiv cel ținut la raport) conform cotelor legale.

Exemplu: defunctul lasă trei copii, A, B și C, un activ net alcătuit din bunuri mobile în valoare de 25.000 euro, în timpul vieții gratificându-l pe A cu o donație nescutită de raport de 5.000 euro. În acest caz masa de calcul va fi egală cu 30.000 euro, fiecăruia fii revenindu-i din moștenire câte 10.000 euro. Raportul prin preluare se va face în felul următor: B și C vor prelua din bunurile lăsate de defunct valori până la concurența sumei de 5.000 euro (valoarea donației lui A), după care restul de bunuri rămase în valoare de 15.000 euro se vor împărți între A, B și C în părți egale în valoare de câte 5.000 euro fiecare, în final fiecare primind bunuri în valoare de 10.000 euro.

1.2. Raportul prin imputație

1360. Conform dispozițiilor art. 1151 alin. (5) NCC, „în cazul raportului prin imputație valoarea donației se scade din partea moștenitorului obligat la raport”.

Și de această dată este vorba despre o modalitate de raport prin luare mai puțin, care se deosebește însă de cea prin preluare prin faptul că valoarea donației primite de donatarul ținut la raport se va scădea (deduce) din cota sa parte de moștenire, el primind astfel mai puține bunuri din cele lăsate de defunct, în rest moștenirea fiind împărțită între comoștenitori (inclusiv cel ținut la raport) conform cotelor de moștenire legală.

Exemplu: aceeași situație ca mai sus (*supra* nr. 1359). Pentru efectuarea raportului prin imputație se va proceda în felul următor: în vreme ce lui A, care are dreptul la bunuri în valoare de 10.000 de euro din moștenire, i se va scădea din aceasta valoarea de 5.000 euro a donației pe care a primit-o și pe care o păstrează în întregime, pentru restul rămas de 5.000 euro primind bunuri din cele lăsate de defunct, B și C vor primi fiecare din bunurile lăsate de defunct valori până la concurența sumei de câte 10 000 euro fiecare.

1.3. Raportul în bani

1361. Articolul 1151 alin. (6) NCC prevede că, „în cazul raportului în bani, cel obligat la raport va depune la dispoziția celorlalți moștenitori o sumă de bani care reprezintă diferența dintre valoarea bunului donat și partea care corespunde cotei sale succesoriale”.

Din textul de lege mai sus evocat rezultă că raportul în bani se va face atunci când valoarea donației primite de donatarul obligat la raport este mai mare decât valoarea cotei-părți ce îi revine din moștenire, diferența dintre acestea fiind compensată prin plata unor sume de bani pentru echilibrarea valorică a cotelor-părți revenind comoștenitorilor îndreptățiți la raport.

Exemplu: la moștenirea defunctului vin soția supraviețuitoare, A, și doi copii ai acestuia, B și C. Activul net al moștenirii este de 20.000 euro, iar în timpul vieții defunctul a gratificat-o pe A cu o donație raportabilă în valoare de 60.000 euro. În acest caz, masa de calcul va fi egală cu 80.000 euro (20.000 + 60.000), din care 1/4 (20.000 euro) revine lui A, iar restul de 3/4 (60.000 euro) lui B și C, fiecare revinându-i $1/2 \times 60.000 = 30.000$ euro. B și C vor primi fiecare din activul net al moștenirii bunuri în valoare de 10.000 euro, iar pentru diferența de câte 20.000 euro cuvenită fiecăruia, dacă A nu alege să facă raportul în natură, conform dispozițiilor art. 1151 alin. (2) NCC, aceasta va fi obligată să indemnizeze în bani pe fiecare din copii cu câte 20.000 euro.

1.4. Evaluarea bunului donat

I. Regula

1362. Problema care se pune în cazul raportului prin echivalent este aceea a valorii la care va fi luat în considerare bunul donat pentru efectuarea acestei operațiuni.

În această privință, art. 1153 alin. (1) NCC, inspirat de dispozițiile art. 860 alin. (1) C. civ. francez (Legea nr. 71-523 din 3 iulie 1971), stipulează că se va lua în considerare „valoarea bunului donat la momentul judecății, ținându-se însă cont de starea lui în momentul donației, din care se scade valoarea, la momentul judecății, a sarcinilor asumate prin contractul de donație”^[1]. Este vorba de un mecanism care corespunde datoriei de valoare.

Sintagma „momentul judecății” conținută în enunțul textului de lege mai sus evocat este oarecum înșelătoare, inducând ideea că raportul s-ar putea face doar în cadrul unui proces care s-ar finaliza cu o hotărâre judecătorească. În realitate însă, având în vedere că partajul – în cadrul căruia se face raportul donațiilor [art. 1152 alin. (1) NCC] – poate fi nu numai judiciar, ci și făcut prin bună învoială (art. 1144 NCC), rezultă că momentul de referință este acela al partajului, indiferent dacă acesta este judiciar sau prin bună învoială, așa cum în mod exact prevede art. 860 alin. (1) C. civ. francez din care s-a inspirat legiuitorul român.

II. Excepții

Prin excepție de la regulă, valoarea la care se va face raportul diferă după circumstanțe:

A. Dacă bunul donat a fost înstrăinat de donatar anterior cererii de raport

1363. În această situație valoarea la care se va face raportul va fi cea de la momentul înstrăinării, dar după starea bunului de la momentul donației^[2] [art. 1153 alin. (2) teza I NCC].

^[1] În acest sens, a se vedea Cass. 1-re civ., 14 jan. 2015, *Obs.* M. JAOU, R.L.D.C. nr. 124/2015, p. 47.

^[2] B. BEIGNIER, *op. cit.*, p. 278, nr. 465.

Este vorba nu de prețul înstrăinării, care, în funcție de circumstanțe, poate fi mai mare sau mai mic decât valoarea reală, ci de această din urmă valoare, înstrăinarea putându-se face și prin donație.

B. Dacă bunul donat a fost înlocuit cu altul

1364. În această situație, se va lua în considerare valoarea bunului de înlocuire la data raportului, avându-se în vedere starea lui de la momentul înlocuirii^[1] [art. 1153 alin. (2) teza a II-a NCC], însă dacă devalorizarea bunului de înlocuire era inevitabilă la data intrării acestuia în patrimoniul donatarului, datorită naturii sale, cum este cazul bunurilor care își pierd valoarea prin întrebuințare sau prin trecerea timpului (autoturisme, produse informatice etc.), înlocuirea bunului nu va fi luată în considerare [art. 1153 alin. (2) teza a III-a], astfel încât va fi avută în vedere valoarea bunului donat la data partajului (când se face raportul), după starea din momentul donației.

III. Raportul donațiilor având ca obiect sume de bani

1365. Când obiectul donației îl constituie o sumă de bani, se va proceda la indexare conform indicelui de inflație între data donației și data realizării raportului (data partajului) [art. 1153 alin. (3) NCC].

§2. Excepția – raportul în natură

1366. Prin excepție de la regula raportului prin echivalent, raportul se face în natură atunci când donatarul își manifestă dorința în acest sens, dacă la data raportului este încă proprietarul bunului donat, iar acesta nu este grevat cu vreo sarcină reală ori dat în locațiune pe o perioadă mai mare de 3 ani [art. 1151 alin. (2) NCC].

Dreptul de opțiune revine exclusiv donatarului, nu și donatorului, așa cum se întâmplă în dreptul francez [art. 858 alin. (2) și (3) C. civ. francez].

1367. Când raportul se face în natură, donația se rezoluționează, patrimoniul succesoral reîntregindu-se chiar cu bunul care a format obiectul acesteia, iar nu doar valoric.

Raportul în natură sub regimul Codului civil anterior opera ca o condiție rezolutorie (evenimentul de care depindea fiind decesul donatorului), de la data deschiderii moștenirii bunul donat făcând parte de drept din masa succesorală indiviză ai cărei titulari erau donatarul și coerezii săi^[2], eredele ținut la raportul în natură din unic proprietar era „reșezat la rang de proprietar indiviz”^[3].

Sub regimul noului Cod civil, de asemenea, donația se desființează cu efecte de la data deschiderii moștenirii, nu doar de la data manifestării de voință a donatarului^[4], efectul principal fiind acela al reconstituirii masei partajabile în natură; așadar, nu mai

^[1] *Idem*, nr. 466.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 843-844, nr. 612; D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 651; C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 361, nr. 862; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 252; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 408, nr. 237; C.A. Iași, s. a 2-a, 9 oct. 1924 și bogata practica judiciară evocată în *Observație*, Pandectele săptămânale 1925, pp. 43-47.

^[3] Pentru detalii, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, *cit. supra*, p. 502, nr. 687.

^[4] În sensul că rezoluțiunea produce efecte de la data deschiderii moștenirii, a se vedea F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, *cit. supra*, p. 363, nr. 240.2.

este vorba de o operațiune de partaj, cum se întâmplă în cazul raportului prin echivalent (*supra* nr. 1359 și 1360), ci doar de una prealabilă acestuia, la partaj bunul putând să cadă în lotul oricărui coindivizar sau să fie vândut, iar prețul împărțit între coindivizari.

Datorită rezoluțiunii donației cu efecte de la data deschiderii moștenirii, de la acest moment, fructele bunului formând obiectul acestei liberalități vor fi supuse regimului fructelor bunurilor pe timpul stării de indiviziune între comoștenitori (*supra* nr. 1302 și urm.).

1368. Potrivit dispozițiilor art. 1154 alin. (1) NCC, „donatarul are dreptul să recupereze, proporțional cu cotele succesoriale, cheltuielile rezonabile pe care le-a făcut cu lucrările adăugate, precum și cu lucrările autonome^[1] necesare și utile până la data raportului”. Sintagma „proporțional cu cotele succesoriale” se referă la cotele de moștenire cuvenite comoștenitorilor între care funcționează obligația de raport. Astfel, de exemplu, dacă la moștenire vine soțul supraviețuitor și un descendent al defunctului, iar raportul se referă la un imobil la care descendentul gratificat a făcut cheltuieli de natura celor la care se referă textul de lege aici analizat (care sunt definite la art. 581-584 NCC) în sumă de 100.000 euro, soțul supraviețuitor va suporta o cotă-parte din acestea de 1/4 (25.000 euro), corespunzătoare cotei sale de moștenire legală în concurs cu descendentul, iar descendentul o cotă-parte de 3/4 (75.000 euro), corespunzătoare cotei sale de moștenire legală în concurs cu soțul supraviețuitor.

Simetric invers, donatarul este obligat să indemnizeze succesiunea pentru „toate degradările și deteriorările care au micșorat valoarea bunului, ca urmare a faptei sale culpabile” [art. 1154 alin. (2) NCC].

Cheltuielile de întreținere a bunului nu sunt niciodată raportabile^[2], căci, în măsura în care au fost făcute până la efectuarea raportului, au profitat celui care le-a făcut (donatarului).

Între cele două categorii de indemnizații, în care donatarul este pe de o parte creditor, iar pe de altă parte debitor, operează compensația până la valoarea celei mai mici dintre acestea. Dacă soldul compensației este în favoarea donatarului ori dacă el este doar pur și simplu creditor al succesiunii, nu și debitor, donatarul are un drept de retenție asupra bunului supus raportului până la plata creanței sale [art. 1154 alin. (3) NCC].

Secțiunea a 5-a. Căile pe care se realizează raportul donațiilor

§1. Poziția jurisprudenței și doctrinei noastre sub regimul Codului civil anterior

1369. Este în afara oricărei discuții faptul că raportul donațiilor se putea realiza prin bună învoială între coerezii defunctului.

Când însă între aceștia existau neînțelegeri conflictul trebuia tranșat în justiție. Problema care s-a pus a fost aceea a naturii juridice a unei asemenea acțiuni și, implicit, a regimului ei juridic.

În dreptul nostru, în genere, se considera că acțiunea pentru raportul donațiilor era una în realizare și personală, supusă prescripției extinctive în termenul general prevăzut de lege (în prezent, trei ani), termen care începe să curgă de la data deschiderii moștenirii, putând

^[1] Dintr-o „eroare materială”, textul se referă la „lucrările autonome necesare și utile”, când, în realitate, în lumina dispozițiilor art. 578 NCC, este vorba despre „lucrările adăugate necesare și utile” (F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară, cit. supra*, p. 364, nota nr. 1).

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 272, nr. 405.

fi introdusă separat atât înaintea partajului, cât și după data acestuia^[1]. De asemenea, se considera că acțiunea profita tuturor coindivizarilor, spre deosebire de acțiunea în reducere a liberalităților excesive, fiind indivizibilă, ceea ce însemna că exercitarea ei doar de către unul dintre cei îndreptățiți profita și celorlalți, chiar dacă nu au cerut personal acest lucru și nici nu l-au mandatat pe reclamant în acest sens.

Raționamentul prin care s-a ajuns la aceste concluzii era următorul: „caracterul personal al acțiunii rezultă din împrejurarea că ea nu poate fi introdusă decât împotriva moștenitorilor donatori, iar nu și împotriva terților cărora li s-au transmis cu orice titlu bunurile donate. Neavând deci un drept de urmărire – care este de esență dreptului real – înseamnă că este vorba de un drept personal sancționat cu o acțiune personală”^[2].

1370. În ceea ce ne privește, am criticat acest punct de vedere, raționamentul de mai sus fiind eronat și, drept urmare, și concluzia lui^[3]. Într-adevăr, în primul rând, plecându-se de la una din situațiile de raport (și anume, cea în care donația avea ca obiect un bun raportabil în natură care era înstrăinat de donatar înaintea deschiderii moștenirii) se generaliza cu privire la *toate* situațiile de raport. Or, în cazul în care raportul se făcea în natură, la data deschiderii moștenirii donația se rezoluționa, iar bunul care forma obiectul raportului intra *automat* (independent de voința coerezilor, fie aceștia ținuti sau îndreptățiți la raport) în masa partajabilă, devenind proprietate indiviză a *tuturor coerezilor*, cu regimul juridic aferent. Prin urmare, cel puțin în acest caz, raportul nu trebuia cerut, căci acesta se realiza de la sine, iar oricât dura indiviziunea, neînțelegerile referitoare la raport (valoarea la care se făcea, îmbunătățirile aduse de donatar, deteriorările cauzate din culpa acestuia etc.) se rezolvau la partaj, care era imprescriptibil.

În al doilea rând, este adevărat că în cazul în care donatarul obligat la raportul în natură înstrăina bunul primit prin donație coerezii beneficiari ai raportului nu puteau urmări acel bun în mâinile subdobânditorului. Dar de aici nu se putea trage nicidecum concluzia că raportul donației care urma a se face prin luare mai puțin ar fi fost o legătură personală (de creanță). Raționamentul în termenii „dacă nu există drepturi de urmărire și de preferință (caracteristice drepturilor reale) acțiunea nu poate fi reală, atunci dreptul de raport al donației nu poate fi decât unul de creanță, iar acțiunea care îl sancționează una personală, nu reală” era unul eronat, căci exista și o a treia posibilitate, și anume ca acțiunea să nu fie una în realizarea unui drept (lăsând de o parte faptul că existau și există și drepturi potestative, care nu sunt nici reale și nici de creanță), ci una *în constatare*.

Că dreptul la raport nu era unul real, era evident. Era însă el unul de creanță? Răspunsul care se impunea era tot negativ. Orice raport juridic personal (de creanță) presupunea un subiect activ (creditor) care putea să ceară unui alt subiect de drept, subiectul pasiv (debitorul), să dea, să facă sau să nu facă ceva. Or, în cazul raportului donațiilor, chiar dacă se utiliza terminologia specifică raportului juridic de creanță, în sensul că se vorbea de „creditorul” și „debitorul” raportului, în realitate, nu era vorba de o relație juridică personală (de creanță), cel ținut la raport nefiind obligat la o prestație anume în favoarea coerezilor

[1] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, pp. 270-271, nr. 419; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 237; FR. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, *cit. supra*, p. 411, nr. 239; Cas. I, 30 iuin 1931, *Observație* (aprobativă) de AL. CERBAN, PRI 1932, pp. 78-79; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1085/1972, *cit. supra*; *idem*, dec. nr. 1649/1972, *cit. supra*; *idem*, dec. nr. 1973/1973, CD 1973, p. 215; *idem*, dec. nr. 1663/1981, CD 1981, pp. 129-131; *idem*, dec. nr. 2338/1985, CD 1985, pp. 91-93; *idem*, dec. nr. 685/1989, *cit. supra*; C.A. București, s. a 3-a civ., dec. nr. 3668/2000, *Curtea de Apel București. Culegere 2000*, pp. 200-204.

[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1663/1981, *cit. supra*.

[3] A se vedea, D. CHIRIČĂ, *Succesiuni și testamente*, *cit. supra*, p. 505 și urm., nr. 694 și urm.

săi (care ar fi fost aceasta?)^[1], ci era vorba doar despre o operațiune specifică stabilirii drepturilor succesoriale, constând în *inclusiunea* sau *neinclusiunea* unei valori în partea de moștenire care se deferea potrivit regulilor moștenirii legale sau în partea de moștenire care se deferea potrivit regulilor moștenirii testamentare, conform voinței defunctului.

Dacă s-ar fi acceptat teza potrivit căreia raportul donațiilor era unul care dădea naștere unui drept personal prescriptibil, s-ar fi intrat într-un impas fără ieșire imediat ce ne-am fi pus întrebarea: ce se întâmpla cu donația al cărui raport s-a prescrist? Nu se lua în calcul la stabilirea masei succesoriale? Din nepreciputară, devenea preciputară, incluzându-se în cotitatea disponibilă a moștenirii? Răspunsurile nu puteau fi decât că donația în discuție trebuia luată în calcul la stabilirea masei de împărțit, iar dacă se lua în calcul, ea nu putea deveni din nepreciputară preciputară, niciun text de lege sau principiu de drept neîngăduind o asemenea soluție, iar despre o donație care nu ar fi fost nici preciputară, nici nepreciputară nu s-a vorbit niciodată.

Iată de ce concluzia la care am ajuns a fost aceea că raportul donațiilor se producea și în acest caz *de drept*, iar nu ca urmare a admiterii vreunei acțiuni de raport sancționând un drept personal de această natură.

Chiar și în cazul excepțional când raportul se făcea prin echivalent valoric efectiv, indemnizația pe care o datora donatorul coerezilor nu era altceva decât o datorie față de succesiune care, la rândul ei, era raportabilă (raportul donațiilor neconfundându-se însă cu raportul datoriei)^[2], dar termenul de prescripție extinctivă a datoriei raportabile nu curgea pe timpul de la data deschiderii moștenirii, până la partaj fiind suspendat, întrucât raportul datoriei fiind o operațiune de partaj, nu se confunda cu plata lor, această (plata) nefiind exigibilă pe timpul indiviziunii.

Așa cum sublinia la vremea sa cu mult timp în urmă D. Alexandresco, „*acțiunea în raport ține atât timp cât ține și acțiunea în împărțeală, care este imprescriptibilă. Raportul fiind, în adevăr, o operație a împărțelii, nu poate să se prescrie în mod separat*”^[3]. Sau, și mai exact, în esența sa raportul „*este mai degrabă o chestiune de proprietate decât una de obligație, succesiunea fiind considerată a cuprinde din ziua când este deschisă bunurile și valorile subiect de raport*”^[4].

1371. Din toate cele de mai sus rezulta, așadar, că raportul era o operațiune preparatorie specifică partajului, care nu interesa nimic altceva decât „*compunerea masei partajabile*”^[5], neavând niciun rost după efectuarea acestuia. Fără îndoială, descoperirea unei donații raportabile ulterior partajului putea justifica un partaj suplimentar, dar aceasta nu însemna nicidecum că raportul putea exista independent de partaj. Înainte de partaj constatarea

^[1] Un autor, referindu-se la raportul în natură, după ce reținea în mod corect că moartea donatorului rezoluționează de drept donația, operând ca o condiție rezolutorie, bunul devenind indiviz, afirma în continuare că donatorul devenea „debitorul restituirii bunului către coproprietari” (F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 408, nr. 237). Dar oare donatorul nu era el însuși coproprietar? Or, dacă era coproprietar (și, evident, era), el nu putea fi debitor al unei obligații de restituire către ceilalți coproprietari, între ei fiind aplicabil regimul juridic al indiviziunii, care îi permitea să dețină bunul în anumite condiții.

^[2] În acest sens, a se vedea M. GRIMALDI, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 29 iunie 1994, Recueil Sirey Dalloz (Jurisprudence) nr. 6/1995, pp. 89-90.

^[3] *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, t. III, partea a 2-a, Ed. Atelierele Grafice SOCEC & CO., București 1912, p. 586.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 830, nr. 598.

^[5] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 813, nr. 878.

În sensul că era o operațiune de partaj căreia îi împrumuta trăsăturile, a se vedea PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 400, nr. 851.

raportului putea avea rațiune numai în cazul când era vorba de un bun raportabil în natură, care, devenind *ope legis* indiviz la data deschiderii moștenirii, îndreptățea pe coerezii donatarului să invoce drepturile ce le reveneau asupra bunului aflat în indiviziune.

Cât privește raportul prin luare mai puțin, acesta era o operațiune care nu putea fi separată în niciun fel de partaj, numai cu prilejul acestuia putând avea loc, după caz, „imputația” sau „preluarea” care îi sunt specifice.

Contrar afirmațiilor potrivit cărora donatarul „este obligat să aducă la masa de împărțit donația” în natură sau prin echivalent, raportul opera de drept, în caz de litigiu instanța nefăcând altceva decât să constate că, urmare a acestuia, donația vizată se lua în calcul la stabilirea masei partajabile și se includea – în natură sau prin echivalent – în partea de moștenire care se deferea conform regulilor moștenirii legale între descendenții defunctului și soțul supraviețuitor al acestuia, fiind considerată doar un avans în contul moștenirii legale cuvenite acestora, iar nu o liberalitate preciputară. De aceea, acțiunea care tranșa eventualele neînțelegeri dintre coerezi în legătură cu raportul donațiilor se soluționa de regulă odată cu partajul, confundându-se cu acesta.

Raportul nu făcea așadar altceva decât să „garanteze vocațiile ereditare conferite de lege”^[1], reintegrând efectiv (nu numai pentru calcul) în masa partajabilă, în natură sau prin echivalent, bunuri ieșite din patrimoniul defunctului anterior deschiderii moștenirii.

§2. Căile de realizare a raportului conform noului Cod civil

1372. Noul Cod civil s-a dovedit receptiv la observațiile mai sus menționate și a remediat din punct de vedere legislativ deficiențele semnalate^[2].

Potrivit art. 1152 NCC, „(1) Raportul de realizează în cadrul partajului, prin bună învoială sau pe cale judecătorească. (2) Raportul cerut de unul dintre moștenitori profită și celorlalți moștenitori îndreptățiți să solicite raportul, cu excepția celor care au renunțat în mod expres la raport”.

Din acest text de lege rezultă în mod expres că raportul este o operațiune de partaj, fiind astfel imprescriptibil ca și acesta, așa cum prevede art. 669 NCC^[3].

Spre deosebire de reducere, care nu produce decât efecte individuale, raportul produce efecte colective, de îndată ce unul sau altul dintre moștenitorii îndreptățiți la raport a solicitat acest lucru, el profită și celorlalți moștenitori, „cu excepția celor care au renunțat în mod expres la raport” [art. 1152 alin. (2) NCC]. Această din urmă precizare a textului de lege în discuție impune unele nuanțări. Este neîndoielnic faptul că raportul nu este impus de lege moștenitorilor în drept să îl invoce, el fiind o facultate pentru aceștia. Dacă cel puțin unul dintre cei în drept a solicitat raportarea unei donații, efectele raportului se răsfrâng și asupra moștenitorilor care, deși îndreptățiți, nu au solicitat raportul. Răsfrângerea la

^[1] M. GRIMALDI, *Les successions*, cit. supra, p. 615, nr. 666.

^[2] În acest sens, a se vedea F. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, cit. supra, p. 366, nr. 241.

^[3] Pentru opinia potrivit căreia raportul donațiilor ar fi totuși prescriptibil în termenul general de 3 ani, a se vedea J. KOCIS, P. VASILESCU, *op. cit.*, p. 250. Opinia este susținută pornindu-se de la ideea că raportul donațiilor ar fi o operațiune „prealabilă și pregătitoare împărțeli”. Or, în condițiile în care, sub regimul noului Cod civil, regula este aceea a raportului prin echivalent [art. 1151 alin. (1) NCC], iar raportul prin echivalent se face prin *luare mai puțin*, fie „prin preluare” fie „prin imputație” (supra nr. 1359 și 1360), rezultă că raportul este chiar o operațiune de partaj, nicidecum „prealabilă și pregătitoare”. Cum s-ar putea face „preluarea” sau „imputația” în abstract, fără împărțirea efectivă a bunurilor succesoriale?

care ne referim, în esență, privește „readucerea la moștenire” a donației raportabile, în sensul dispozițiilor art. 1146 alin. (1) NCC (*supra* nr. 1325), însă beneficiile efective ale raportului, indiferent dacă acesta s-ar face prin preluare, imputație sau în bani (*supra* nr. 1357 și urm.), nu pot fi impuse moștenitorilor care au dreptul la acesta, indiferent dacă au renunțat la raport expres sau nu s-au manifestat în niciun fel, fiind vorba despre o chestiune de interes strict privat.

Capitolul III. Raportul datoriilor

Secțiunea 1. Noțiuni

1373. Codul civil anterior făcea doar o simplă aluzie la raportul datoriilor, prevăzând în art. 738 că „fiecare erede raportează la masa succesiunii (...) donațiunile ce a primit și *sumele ce este dator către succesiune*” (s.n., D.C.).

În esență, raportul datoriilor era considerat ca fiind o operațiune tehnică de partaj (ceea ce presupunea cu necesitate existența unei indiviziuni sau, altfel spus, a unui patrimoniu aparținând mai multor titulari) prin care moștenitorul care avea o datorie (obligație personală) către defunct ori față de succesiune prelua în lotul său la partaj bunuri mai puține decât cota-parte ce-i revenea din moștenire, corespunzător valorii acelei datorii. Era vorba așadar de un raport prin luare mai puțin (prin imputație sau prin preluare).

1374. Instituția se regăsește în noul Cod civil, care la art. 1158 alin. (1) care prevede că, „dacă, la data partajului succesoral, un moștenitor are o datorie certă și lichidă față de moștenire, aceasta se lichidează prin luare mai puțin”.

Exemplu: defunctul lasă doi copii, A și B, bunuri în valoare de 100.000 euro incluzând și o datorie de 20.000 euro a lui B față de defunct. În acest caz, fiecare din cei doi copii având dreptul la 1/2 din masa de calcul de 100.000 euro, la partaj se va ține seama de datoria lui B către succesiune în sensul că fie va primi în lotul său bunuri în valoare de 50.000 euro incluzând creanța de 20.000 euro, ceea ce înseamnă că va primi efectiv doar bunuri în valoare de 30.000 euro, iar A bunuri în valoare de 50.000 euro din cele lăsate de defunct (luare mai puțin prin imputație), fie A va prelua din bunurile lăsate de defunct valori până la concurența sumei de 20.000 euro (cât este valoarea creanței succesiunii față de B), după care restul de bunuri în valoare de 60.000 euro rămase (80.000-20.000) se va împărți în părți egale între A și B, fiecăruia revenindu-i bunuri în valoare de 30.000 lei (luare mai puțin prin preluare).

1375. Fără a fi o plată propriu-zisă, raportul datoriilor este un mijloc de stingere a obligației de plată pe care coindivizarul debitor o are față de succesiune^[1]. Avantajul constă în faptul că se simplifică operațiunile, căci în loc ca debitorul să facă plata către succesiune, iar apoi să i se atribuie cota-parte de bunuri cuvenită, se atribuie direct în lotul coindivizarului-debitor creanța, iar acesta devenind creditor și debitor al aceleiași creanțe, datoria se stinge prin confuziune. De asemenea, se asigură egalitatea efectivă la partaj, întrucât se evită ca riscul insolvenței debitorului să fie suportat de un alt coindivizar care ar primi creanța în lotul său la partaj.

^[1] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 869, cit. supra*, p. 4, nr. 12.

Secțiunea a 2-a. Corelația dintre raportul datoriilor și raportul donațiilor

1376. Încă sub regimul Codului civil anterior s-a remarcat faptul că raportul datoriilor, deși era amintit în același text de lege care se referă și la raportul donațiilor (art. 738 C. civ. 1864) nu putea duce la concluzia că cele două instituții ar fi avut aceleași temeiuri. Într-adevăr, dacă în vechiul drept francez originea raportului datoriilor se regăsea în raportul donațiilor, când se considera că tatăl de familie care împrumuta bani unuia dintre copiii săi fără a-i cere restituirea în timpul vieții făcea astfel o donație supusă raportului, căci altminteri cel împrumutat ar fi rămas cu banii, iar coerezii săi doar cu o creanță contra lui, aceștia din urmă fiind într-un asemenea caz dezavantajați, ulterior, cele două instituții au evoluat fiecare de o asemenea manieră încât au devenit cu totul diferite.

Astfel, în dreptul francez s-a susținut că, în timp ce raportul donațiilor privește *compunerea (alcătuirea) masei partajabile*, a patrimoniului indiviz apartinând comoștenitorilor între care funcționează obligația de raport, fiind o operațiune preparatorie a partajului, raportul datoriilor privește *compunerea loturilor*, a părții din bunurile indivize atribuite celui ținut la raportul datoriei, fiind așadar o operațiune de partaj propriu-zis (atribuire a bunurilor succesoriale)^[1]. În plus, în timp ce raportul donațiilor se referă strict la relațiile dintre descendenții defunctului și soțul supraviețuitor care vin împreună la moștenire, raportul datoriilor, pe considerentul că principiul egalității la partaj subzistă în orice indiviziune, a fost extins de practica judiciară și de doctrină la toate indiviziunile, indiferent de sursa acestora^[2].

1377. Cu toate acestea, nu se poate nega faptul că între cele două instituții pot exista totuși și unele legături. Astfel, atunci când raportul donațiilor se face prin echivalent valoric efectiv (în bani) (*supra* nr. 1361), raportul donațiilor se poate prelungi printr-un raport al datoriilor, donatorul-coindivizar ținut la raport prin obligarea sa la plata în bani a echivalentului bunului primit de el de la donator devenind practic debitor al succesiunii de la data deschiderii acesteia, fiind ținut în această calitate la raportul datoriei menționate față de ceilalți coindivizari^[3].

Secțiunea a 3-a. Domeniul de aplicare

§1. Datoriile supuse raportului

1378. Sunt supuse raportului orice datorii care sunt în ființă la data partajului – așadar, nestinse prin plată, prescripție extinctivă, compensație, dare în plată etc. –, care au legătură cu indiviziunea succesorală și care sunt certe și lichide (chiar și neexigibile) [art. 1158 alin. (1) NCC]^[4].

^[1] Cass. 1-re civ., 29 iun 1994, *Obs. M. GRIMALDI, loc. cit supra*, pp. 88-89.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 864-865, nr. 625; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, pp. 258-259; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 275, nr. 408; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 813, nr. 1692; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral, cit. supra*, pp. 413-414, nr. 241.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 813, nr. 878.

^[4] În cazul datoriilor neexigibile nu este vorba de o decădere din termen, cum susțin unii autori (J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 274; nr. 407), ci de o stingere a datoriei prin confuziune ca

Întră în această categorie orice datorie a unui coerede față de defunct, indiferent care ar fi izvorul acesteia (contractual, delictual, fapt juridic lícit), față de succesiune (de pildă, despăgubirea datorată pentru distrugerea sau deteriorarea din culpă a unor bunuri succesoriale), precum și datoriile decurgând din reducțiunea liberalităților excesive sau raportul donațiilor prin echivalent în bani^[1].

În schimb, nu sunt raportabile datoriile născute din legăturile personale dintre comoștenitori, care nu au nicio legătură cu indiviziunea succesorală, cum este, de exemplu, cazul unei datorii pentru repararea prejudiciului corporal pricinuit unui comoștenitor ori al unei datorii rezultate din acordarea unui împrumut între coindivizari.

1379. Din prevederile exprese ale art. 1158 alin. (3) NCC reiese că raportul operează doar în privința datoriilor, nu și a creanțelor pe care un comoștenitor le-ar avea față de succesiune, în privința cărora creditorul, care este și debitor al moștenirii, „se poate prevala de compensația legală, chiar dacă nu ar fi întrunite condițiile acesteia”^[2].

§2. Persoanele ținute la raportul datoriilor

1380. Spre deosebire de raportul donațiilor, care se întemeiază pe ideea de avans prezumat în contul moștenirii legale, operând numai între descendenții defunctului și soțul supraviețuitor care vin la moștenirea legală a acestuia, raportul datoriilor având o finalitate mai largă, constând în asigurarea egalității între copartajați, indiferent care este izvorul indiviziunii, operează indiferent de titlul de moștenire al debitorului (legal, testamentar, instituit contractual)^[3]. Prin urmare, la raportul datoriilor pot fi ținuți nu numai descendenții defunctului și soțul supraviețuitor, cum se întâmplă în cazul raportului donațiilor, ci toți moștenitorii legali ai defunctului, precum și legatarii universali, cu titlu universal sau instituiții contractuali^[4].

Condiția cerută pentru a opera raportul datoriilor este ca persoana ținută la raport să fi acceptat moștenirea (devenind astfel coindivizar), în caz contrar, debitorul fiind străin de moștenire, deci de indiviziunea succesorală, este ținut la plată în condițiile dreptului comun ca orice debitor.

Creditorii succesiunii și legatarii particulari nu pot fi ținuți la raportul datoriilor, întrucât nu au calitatea de coindivizari.

Sub regimul reglementării anterioare, doctrina considera că moștenitorul care vine la succesiune prin reprezentare trebuie să raporteze nu numai datoriile sale, ci și pe cele

urmare a atribuirii creanței (în calitate de creditor) celui care este și debitor al acelei datorii, astfel încât scadența nu mai are nicio relevanță (M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 814, nr. 879).

^[1] În acest sens, a se vedea: C. FARGE, *Modalité de réalisation du partage, în Droit patrimonial de la famille 2008/2009*, cit. supra, p. 732, nr. 271.93; R. LE GUIDEC, G. CHABOT, v° *Succession (3° liquidation et règlement du passif héréditaire)*, cit. supra, p. 35, nr. 303.

^[2] De exemplu, într-o speță s-a decis că o asemenea compensație poate opera între doi coindivizari care au datorii față de indiviziune, interpunerea acesteia între ei neputând împiedica stingerea creanțelor lor până la concurența sumei celei mai mici, deoarece indiviziunea nu are personalitate independentă față de coindivizari [Cass. 1-re civ., 10 déc. 1968, citată în *Code civil*, 111 édition, Dalloz, Paris, 2012, p. 1074, nr. 5 de sub art. 864. În același sens, a se vedea și R. LE GUIDEC, G. Chabot, v° *Succession (3° liquidation et règlement du passif héréditaire)*, cit. supra, p. 36, nr. 314].

^[3] Cass. civ., 9 fév. 1887, *Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, p. 503 și urm.; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 869*, cit. supra, p. 8, nr. 47; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 813, nr. 1691.

^[4] Contra, a se vedea C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 367, nr. 876.

ale reprezentatului către defunct, chiar dacă a renunțat la moștenirea acestuia^[1], dar, întrucât, pe de o parte, raportul datoriilor nu se confundă cu raportul donațiilor, iar pe de altă parte că, în vreme ce în privința raportului donațiilor există prevederi exprese în sensul că reprezentantul trebuie să raporteze nu numai donațiile primite de el, ci și pe cele primite de reprezentat de la defunct [art. 1149 alin. (3) NCC], pentru raportul datoriilor nu există o asemenea prevedere legală, concluzia care se impune este că reprezentantul nu trebuie să raporteze datoriile reprezentatului^[2].

Secțiunea a 4-a. Regimul juridic al raportului datoriilor până la partaj

§1. Raportul datoriilor nu operează de drept, trebuind să fie solicitat de un coindivizar

1381. Deși art. 1158 NCC nu o spune expres, raportul datoriilor nu operează de drept, automat, ci numai dacă este solicitat de unul sau altul dintre coindivizari.

În privința debitorului ținut la plata datoriei supuse raportului, concluzia rezultă din faptul că acesta, dacă dorește, poate face plata creanței în intervalul de timp de la data deschiderii moștenirii și până la partaj, creditorii nefiind în drept să se opună, întrucât nu ar putea justifica niciun interes în acest sens^[3].

În privința celorlalți coindivizari, dacă plata nu este făcută de debitor în mod voluntar până la partaj, în cadrul partajului, ei pot solicita raportul datoriei, debitorul neputând refuza includerea creanței în lotul său și prin aceasta stingerea datoriei sale prin confuziune, în tot sau în parte [art. 1158 alin. (2) NCC]. Dacă raportul datoriei nu este solicitat, creanța poate fi inclusă la partaj în lotul oricărui coindivizar, acesta devenind creditor al coindivizării debitor.

§2. Problema exigibilității creanței a cărui debitor este un coindivizar, între data deschiderii moștenirii și data partajului

1382. În doctrina și în practica judiciară franceze anterioare modificărilor din 2006 a Codului civil francez în materie de raport al datoriilor (după modificare, instituția poartă denumirea de „lichidare simplificată a datoriilor copartajaților”), se considera că, de la data deschiderii moștenirii, exigibilitatea creanței a cărui debitor este un comoștenitor este suspendată, prescripția extinctivă fiind și ea suspendată, cu consecința că, între momentul deschiderii moștenirii și partaj, coindivizării debitorului nu puteau cere plata de la acesta^[4].

^[1] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 369, nr. 880; M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 869, cit. supra*, p. 8, nr. 50.

^[2] În acest sens, a se vedea R. LE GUIDE, G. CHABOT, v° *Succession (3° liquidation et règlement du passif héréditaire)*, *cit. supra*, p. 34, nr. 294.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 816, nr. 881; J. PATARIN, *Obs. RTD civ.* nr. 2/1996, 450; H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 513.

^[4] M. DONNIER, *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 869, 1992*, p. 5, nr. 26; M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, pp. 815-816, nr. 881; H., L. et J. MAZEUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 815-816, nr. 1698; Cass. 1-re civ., 30 juin 1998, Recueil Dalloz nr. 30/1998, p. 192.

Urmând fidel această linie de gândire, art. 865 C. civ. francez (în forma adoptată prin Legea nr. 2006-728 din 23 iunie 2006) prevede în mod expres că „afară de cazul în care se referă la bunurile indivize, creanța (datoria unui coindivizar față de succesiune – n.n., D.C.) nu este exigibilă înaintea lichidării operațiunilor de partaj. Cu toate acestea, moștenitorul debitor poate în orice moment să o achite în mod voluntar”^[1].

Noul Cod civil nu a preluat dispozițiile art. 865 C. civ. francez mai sus menționate, dar cu toate acestea soluția nu poate fi în dreptul nostru decât tot aceeași. Ea se explică prin faptul că, în cazul examinat, coindivizarul dator moștenirii nu mai este doar un debitor oarecare, ci, în același timp, și propriul său creditor, în calitatea sa de deținător a proprietății unei fracțiuni din moștenire, astfel încât, cel puțin în limita valorică a fracțiunii sale din moștenire, datoria este anihilată. Dar cum stabilirea exactă a balanței între elementele de debit și credit menționate nu poate fi stabilită decât cu ocazia partajului, soluția cea mai firească este aceea a neexigibilității (suspendării cursului prescripției extinctive) creanței succesoriale până la partaj^[2].

Neexigibilitatea creanței în discuție operează doar între coindivizari, nimic neîmpiedicându-i însă pe creditorii moștenirii să acționeze în temeiul dispozițiilor art. 1155 alin. (2) NCC pe cale oblică împotriva coindivizarului debitor pentru a obține plata sumei datorate de acesta defunctului.

Secțiunea a 5-a. Executarea raportului

1383. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1158 alin. (1) NCC, raportul datoriilor se face întotdeauna prin luare mai puțin, adică, fie prin imputație, fie prin preluare.

Dacă, pe de o parte, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1158 alin. (1) NCC, raportul datoriilor se face întotdeauna prin luare mai puțin, iar pe de altă parte, așa cum este de necontestat, luarea mai puțin, atât prin imputație, cât și prin preluare, sunt operațiuni specifice de partaj, de atribuire individuală a bunurilor indivize până la acel moment, atunci dispozițiile art. 1158 alin. (4) NCC, potrivit căruia, „prin acordul tuturor moștenitorilor, raportul datoriilor se poate face și înainte de partajul succesoral” nu constituie altceva decât un non-sens. Originea ideii legislative provine din susținerile prof. Deak, care însă pornea de la premisa că, în opinia domniei sale, *„lichidarea datoriilor prin raport nu presupune, neapărat, o împărțeață, o operațiune de partaj”*, ceea ce, evident, este în contradicție cu dispozițiile exprese ale art. 1158 alin. (1) NCC preluate din Codul civil francez, orice „luare mai puțin” nefiind posibilă decât la partaj, nicidecum înainte sau după acesta.

1384. În cazul în care cel obligat la raport are mai multe datorii, iar valoarea însumată a acestora depășește parte din moștenire revenind debitorului, nu se aplică regulile de la imputația plății, ci regulile raportului și partajului, fiecare datorie fiind considerată raportată și stinsă prin confuziune doar în parte, proporțional cu întinderea ei [art. 1158

^[1] Deși, potrivit textului de lege menționat, creanța succesorală nu este exigibilă până la partaj, în mod bizar, potrivit dispozițiilor art. 866 C. civ. francez, care nu face decât să consacre o jurisprudență și o doctrină în acest sens, când obiectul acesteia este o sumă de bani, ea este producătoare de dobânzi până la partaj sau până la achitarea ei de către debitor, ceea ce este o caracteristică a creanțelor exigibile, reglementarea fiind cu atât mai ciudată cu cât, în dreptul francez, partajul are un efect declarativ, iar nu constitutiv de drepturi, ca în dreptul nostru actual.

^[2] Contra, a se vedea J. Kocsis, P. VASILESCU, *op. cit.*, pp. 343-344.

alin. (2) NCC]^[1]. De exemplu, dacă datoriile succesoriale însumate au o valoare de 15.000 euro, iar partea coindivizarului debitor din moștenire este de 10.000 euro, pentru această din urmă valoare (care reprezintă 2/3 din totalul datoriilor succesoriale) datoriile se vor stinge prin confuziune ca urmare a raportului datoriilor, iar pentru restul de 5.000 euro (1/3 din totalul datoriilor succesoriale) se vor aplica dispozițiile dreptului comun.

Secțiunea a 6-a. Efectele raportului

1385. Ca urmare a atribuirii creanței coindivizarului-debitor la partaj, adică a realizării raportului datoriei, *creanța se stinge prin confuziune* până la limita fracțiunii ce revine din moștenire debitorului care devine astfel creditor al propriei sale datorii, cele două calități anihilându-se reciproc. Prin aceasta, practic, se conferă copartajaților *un drept de preferință* față de ceilalți creditori ai coindivizarului-debitor, deoarece, în timp ce ei își văd satisfăcute drepturile, ceilalți creditori se pot vedea puși în situația de a suporta riscul insolabilității debitorului. Este rezultatul inevitabil al mecanismelor de plată prin diferență analoage compensației, fără a se confunda însă cu aceasta^[2]. Principiul egalității coindivizarilor la partaj comandă și el această soluție, prevalând asupra principiului egalității creditorilor chirografari^[3].

Capitolul IV. Partajul

1386. Partajul este operațiunea juridică prin care se pune capăt stării de indiviziune prin transformarea drepturilor la cote-părți abstracte de proprietate din moștenire în drepturi de proprietate individuale asupra bunurilor făcând parte din masa partajabilă, prin atribuirea efectivă a acestora moștenitorilor defunctului^[4].

El poate fi solicitat oricând de oricare dintre coindivizari, cu excepția cazului când între coindivizari există o înțelegere de suspendare temporară a dreptului de a cere partajul (*supra* nr. 1321 și 1322).

Partajul definitiv sau de proprietate se deosebește de *partajul de folosință* sau *provizoriu*^[5] care se referă doar la posesia și folosința bunurilor succesoriale pe timpul stării de indiviziune, fiecare copărtaş folosind individual bunurile ce i-au fost atribuite, având dreptul la fructele și veniturile produse de acestea, fără obligația de a da socoteală celorlalți coindivizari. Spre deosebire de partajul definitiv, care produce efecte retroactive de la data deschiderii succesiunii, partajul de folosință nu produce efecte decât de la data realizării sale prin bună înțelegere sau pe cale judecătorească.

Partajul poate fi *total*, în privința întregului patrimoniu succesoral și în privința tuturor coindivizarilor, dar poate fi și *parțial*, fie doar în privința unor anumite bunuri, restul

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEEUR, *op. cit.*, p. 813, nr. 1693.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 278, nr. 411.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 817, nr. 883.

^[4] Indiviziunea mai poate înceta și prin cedarea tuturor drepturilor indivize unuiu dintre coindivizari sau unei terțe persoane.

^[5] Acest partaj poate fi realizat atât amiabil, cât și pe cale judecătorească, în caz de neînțelegere între coindivizari.

Cu privire la admisibilitatea partajului judiciar de folosință, a se vedea *supra* nr. 1310.

rămânând în indiviziune, fie doar în privința unuia sau unora dintre coindivizari, restul rămânând în indiviziune [art. 983 alin. (3) NCPC].

În cele ce urmează vom analiza formele partajului (Secțiunea 1), opoziția la partaj a creditorilor coindivizarilor (Secțiunea a 2-a), efectele partajului (Secțiunea 3-a) și nulitatea partajului (Secțiunea a 4-a).

Secțiunea 1. Formele partajului

Partajul poate fi realizat amiabil (§1) sau pe cale judecătorească (§2).

§1. Partajul amiabil

1387. În conformitate cu dispozițiile art. 1144 alin. (1) teza I NCC, în principiu, partajul amiabil se poate realiza atunci când toți coindivizarii sunt prezenți și aceștia au capacitate deplină de exercițiu, adică drept de dispoziție asupra drepturilor lor. Prin excepție, spre deosebire de reglementarea anterioară, care în lipsa tuturor coindivizarilor și a deplinei capacități de exercițiu a acestora nu permitea decât partajul judiciar [art. 730 alin. (2) C. civ. anterior], art. 1144 alin. (2) NCC prevede că partajul amiabil este posibil chiar dacă nu sunt prezenți toți coindivizarii sau dacă unii dintre aceștia nu au capacitatea de exercițiu deplină ori sunt dispăruți, în urma sigilării bunurilor succesoriale, partajul amiabil urmând a fi făcut „cu respectarea regulilor referitoare la protecția persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă ori cu privire la persoanele dispărute”.

1388. Acest partaj, în principiu, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1144 alin. (1) teza I NCC, nu este supus niciunei condiții de formă *ad validitatem*, putându-se realiza atât în formă scrisă (prin act autentic sau sub semnătură privată), cât și consensual (verbal), situație în care însă pentru a putea fi invocat cu succes trebuie să poată fi probat în condițiile dreptului comun (art. 309 NCPC).

Soluția legislativă mai sus menționată este identică celei adoptate de jurisprudență sub regimul Codului civil anterior^[1], potrivit căreia, în plus, partajul verbal trebuia să fie dovedit neîndoielnic, neputând fi dedus din stări de fapt echivoce, cum ar fi aceea a unei anumite folosințe a bunurilor indivize^[2]. Problema este însă că, sub regimul Codului civil anterior, partajul avea efecte declarative (art. 786), fiecare coindivizar fiind considerat având-cauză al defunctului, adică, proprietar al bunurilor atribuite la partaj cu efecte de la data deschiderii moștenirii^[3], în vreme ce noul Cod civil, după unii autori, a adoptat soluția opusă, aceea a efectelor translativ de proprietate a actului de partaj (art. 680)^[4]. În aceste condiții, având în vedere dispozițiile art. 1747 alin. (1) NCC, care impun forma autentică actului de cesiune a dreptului de moștenire făcut de un moștenitor unic sau de

^[1] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2233/1956, CD 1956, vol. 1, p. 349; *idem*, dec. nr. 1342/1960, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 452; *idem*, dec. nr. 68/1961, CD 1961, p. 188; *idem*, dec. nr. 574/1971, CD 1971, pp. 119-121; CSJ, s. civ., dec. nr. 884/1992, Dreptul nr. 11/1992, pp. 84-85.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1971/1974, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 225; *idem*, dec. nr. 1238/1989, Dreptul nr. 3/1990, p. 68.

^[3] În acest sens, a se vedea D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, pp. 536-537, nr. 738-740.

^[4] Cu privire la discuția dacă, sub regimul noului Cod civil, partajul este un act *translativ* sau unul *constitutiv* de drepturi, a se vedea A.-A. MOISE, *op. cit.*, p. 61 și urm., nr. 2.1.

Cu privire la partajul-act translativ, a se vedea și D. CHIRICĂ, *Succesiuni și testamente*, cit. supra, p. 529, nr. 727.

către un coindivizar a cotei sale indivize în favoarea unui terț, ar rezulta o inconsecvență flagrantă între dispozițiile art. 1144 alin. (1) teza I NCC, pe de o parte, și dispozițiile art. 1747 alin. (1) NCC, pe de altă parte. În ceea ce ne privește, însă, apreciem că, în prezent, partajul are efecte constitutive de drepturi, iar nu translativ (*infra* nr. 1446 și 1447), astfel încât contradicția semnalată nu există în realitate.

Dacă printre bunurile indivize se află însă și bunuri imobile, sub sancțiunea nulității absolute, partajul amiabil nu poate fi realizat decât prin act autentic notarial [art. 1144 alin. (1) teza a II-a NCC].

1389. Având în vedere dispozițiile art. 956 NCC care interzic actele asupra succesiunilor nedeschise, partajul voluntar nu se poate realiza în mod valabil decât după deschiderea moștenirii^[1].

Partajul amiabil poate fi realizat nu numai extrajudiciar, ci și printr-o tranzacție făcută printr-o hotărâre de expedient în fața instanței de judecată^[2], chiar dacă printre coindivizari se află și minori, interziși judecătorești sau persoane dispărute, dacă există încuviințarea prealabilă a instanței de tutelă, precum și, atunci când este cazul, a reprezentantului sau ocrotitorului legal [art. 983 alin. (2) teza a II-a NCC]. De asemenea, partajul amiabil poate fi făcut și în cadrul procedurii succesorale notariale [art. 112 din Legea nr. 36/1995 privind activitatea notarială și activitatea publică (republicată)].

Un partaj amiabil realizat fără respectarea normelor legale referitoare la ocrotirea minorilor nu este nul absolut, ci doar anulabil (afectat de nulitate relativă), putând fi ratificat de aceștia după ajungerea la majorat^[3].

Împărțeala amiabilă poate fi și doar parțială, pentru restul rămas asupra căruia există neînțelegeri urmând să se pronunțe instanța de judecată^[4].

1390. Coindivizarii sunt liberi să împartă moștenirea așa cum cred de cuviință (în natură, prin atribuirea în întregime unaia dintre ei cu plata unei sulțe, prin vânzare la licitație și împărțirea sumei obținute etc.).

În practica judiciară, într-o speță, s-a pus problema naturii juridice a actului de partaj voluntar. În esență, în cazul din speță, testatoarea, neavând descendenți, a instituit ca legate universale pe două nepoate de soră. La decesul său, testatoarea a lăsat un apartament și un drept de concesiune asupra unui loc de veci care au intrat în componența masei succesorale. Cele două legate au acceptat moștenirea, s-au prezentat la notarul public pentru îndeplinirea procedurii succesorale notariale, care s-a finalizat cu încheierea finală în care, printre altele, s-a menționat că, în urma partajului succesor al dintre cele două comoștenitoare, una dintre acestea a primit întregul apartament și cota-parte de 1/2 din concesiunea locului de veci, iar cealaltă a primit doar cota-parte de 1/2 din locul de veci, fără niciun fel de sultă, menționându-se că cele două legate au semnat încheierea finală. Pe baza încheierii finale, s-a eliberat certificatul de moștenitor și partaj, conform celor mai sus menționate. Ulterior, moștenitoarea care a primit din succesiune doar cota-parte de 1/2 din concesiunea locului de veci, a atacat în justiție încheierea finală și certificatul de moștenitor, susținând, printre altele, că partajul prin atribuirea apartamentului în

^[1] Trib. Reg. Cluj, dec. civ. nr. 1661/1965, *Notă* de M. CONSTANTINESCU, JN nr. 9/1966, p. 113.

^[2] Trib. rai. Piatra-Neamț, dec. civ. nr. 556/1957, *Notă* de B. MIHALOVITZ, LP nr. 11/1958, p. 101; Trib. Reg. Bacău, dec. civ. nr. 844/1957, *Notă* AL. VELESCU, LP nr. 8/1957, p. 105; I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă*, vol. II, Ed. Servo-Sat, Arad, 2001, p. 248, nr. 174.

^[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 336/1968, CD 1968, pp. 102-103.

^[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 64/1981, CD 1981, p. 59.

întregime fără sultă în favoarea pârâtei nu este valabil, deoarece, prin natura sa, partajul este un act oneros, în speță, nedovedindu-se că ar fi semnat încheierea finală care a consfințit atribuirea apartamentului în întregime pârâtei cu intenția de a o gratifica pe aceasta (*animus donandi*), de unde rezultă că a semnat actul de partaj fie din eroare, fie ca urmarea unui dol comis de pârâtă, fie, dacă nu se dovedește vicierea consimțământului, că actul este lipsit de cauză pentru reclamantă. Instanța de fond a respins acțiunea, cu motivarea că este neîntemeiată „raportat la dispozițiile art. 730 alin. (1) C. civ. (este vorba de Codul civil de la 1864 – n.n., D.C.) care statuează că «dacă toți erezii sunt prezenți și majori, (bunurile succesoriale) se pot împărți între dânsii, oricum ar voi, fără îndeplinirea vreunei formalități»”^[1]. Aspectul inedit și deosebit de interesant al speței este solicitarea reclamantei de focalizare a atenției asupra naturii juridice a actului de partaj. În privința acestei chestiuni, în viziunea instanțelor de judecată, pare a fi cu totul indiferent care ar fi natura actului juridic în discuție, din moment ce, cu referire la art. 730 alin. (1) C. civ. 1864, părțile ar putea face partajul „oricum ar voi”, motivarea extrem de eliptică a instanței de fond sugerând, se pare, că ar fi indiferentă natura juridică a actului în discuție. O asemenea interpretare grosieră, lipsită de orice nuanță este în contradicție cu realitatea. Într-adevăr, din litera textului de lege aici analizat rezultă fără niciun dubiu că acesta a avut în vedere doar *forma* actului, nu și *fondul* (conținutul) său, numai forma putând fi „oricum ar voi” părțile, adică fără vreo condiționare *ad validitatem*, actul fiind, cu alte cuvinte, consensual. Din punct de vedere al fondului (conținutului actului) însă, partajul poate fi atât un act comutativ cu titlu oneros, cum se întâmplă de regulă – fie că partajul se face prin atribuirea în natură a unor bunuri echivalente valoric cotelor de proprietate revenind fiecărui coindivizar [art. 741 alin. (1) C. civ. 1964, art. 676 alin. (1) NCC și art. 983 alin. (2) teza I NCPC], fie prin atribuirea în natură a unor bunuri unuia/unora dintre coindivizari și echilibrarea lor valorică prin plata unor sulte [art. 742 C. civ. 1864, art. 676 alin. (2) lit. a) NCC și art. 983 alin. (2) teza a II-a NCPC], fie, în fine, prin vânzarea bunului/bunurilor la licitație și împărțirea prețului între coindivizari conform cotei-părți revenind fiecăruia dintre aceștia [art. 673¹¹, art. 673¹² C. proc. civ. anterior și art. 676 alin. (2) lit. b) NCC] –, fie un act cu titlu gratuit (liberalitate), unul sau altul dintre coindivizari făcând o donație indirectă prin renunțarea în tot sau în parte la cota ce i se cuvine din bunurile indivize. Că partajul este, de regulă, un act cu titlu oneros rezultă atât din dispozițiile art. 741 și art. 742 C. civ. 1864, ale art. 787 C. civ. 1864, care instituia între copartajanți obligațiile de garanție pentru vicii ascunse și evicțiune – specifice actelor cu titlu oneros –, cât și din dispozițiile art. 676 NCC, care vorbesc numai despre partajul echilibrat valoric (în natură sau prin echivalent)^[2], nu și despre cel cu titlu gratuit (liberalitate), care nu este decât un caz cu totul marginal, dar care, totuși, este și el posibil, de vreme ce textele

^[1] Jud. Cluj-Napoca, sent. civ. nr. 25102/2012 (dos. nr. 8187/211/2008) (nepublicată), definitivă prin respingerea apelului prin dec. nr. 635/2013 a Trib. Cluj.

^[2] Chiar dacă, sub regimul Codului civil anterior, partajul avea efecte declarative, nu se poate ignora faptul că, pe de o parte, efectele declarative ale partajului erau o ficțiune a legii, iar pe de altă parte că, fără a fi, din cauza acestei ficțiuni, un contract comutativ cu titlu oneros în toată puterea cuvântului, partajul împrumută și sub această reglementare unele caracteristici ale unor asemenea contracte, cu toate criticile care ar fi putut fi aduse, neputând fi încadrat în categoria actelor cu titlu gratuit (liberalităților), lucru care, sub reglementarea noului Cod civil și a noului Cod de procedură civilă, potrivit cărora partajul are efecte constitutive de drepturi, este incontestabil. În sensul că partajul este un act comutativ cu titlu oneros, a se vedea: Cass. 1-re civ., 3 iun 2003, Note P.-G. MARLY, Recueil Dalloz 2003, p. 2655; Cass. 1-re civ., 8 iun, 2004, citată de C. BRENNER, v° *Partage* (2° droit commun), Rép. civ. Dalloz, 2008, nr. 430.

legale referitoare la partajul oneros nu sunt decât supletive, nicidecum imperative^[1]. Or, cum partajul este de regulă un act comutativ cu titlu oneros, iar în speță era evident că reclamanta a „renunțat” la partea sa din apartament fără echivalent, pârâta era cea care trebuia să facă dovada că această „renunțare” s-a realizat *animus donandi*, lucru care nu s-a făcut, de unde, juridic, nu se putea trage decât fie concluzia că reclamanta a semnat actul de partaj din eroare (fie asupra substanței obiectului contractului – art. 954 C. civ. 1864, fie indusă prin dol – art. 960 C. civ. 1864), fie, dacă nu se dovedea vicierea consimțământului, concluzia că partajul din speță este nul ca act comutativ oneros pentru lipsa cauzei (art. 966 C. civ. 1864), „contraprestația” pârâtei lipsind cu desăvârșire.

1391. Dacă între coindivizari s-a realizat un partaj amiabil, cu respectarea tuturor condițiilor de validitate, niciunul dintre ei nu poate cere ulterior un alt partaj^[2].

Partajul prin bună învoială poate fi însă desființat pentru aceleași cauze ca și contractele [art. 684 alin. (1) NCC], cum ar fi, de pildă, pentru cauză ilicită, incapacitate, vicii de consimțământ, inclusiv pentru leziune etc.

Dacă partajul a fost realizat fără participarea – personală sau prin reprezentanți legali sau convenționali – tuturor coindivizărilor, este nul absolut [art. 684 alin. (2) NCC].

§2. Partajul judiciar

1392. Partajul judiciar are loc atunci când coindivizarii nu se înțeleg ori nu sunt întrunite cerințele legii pentru realizarea unui partaj amiabil [art. 984 alin. (1) NCPC].

În cele ce urmează vom prezenta persoanele care pot cere partajul (2.1), capacitatea necesară pentru a participa la partaj (2.2) și realizarea efectivă a partajului (2.3).

Nu insistăm asupra procedurii propriu-zise a partajului (art. 978-996 NCPC)^[3], ci doar asupra chestiunilor de drept material.

2.1. Persoanele care pot cere partajul

I. Coindivizarii

1393. Primii îndreptățiți să ceară partajul sunt coindivizarii. Nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune, motiv pentru care oricare dintre coindivizari poate cere oricând partajul [art. 1143 alin. (1) NCC].

Titlul de moștenitor este indiferent. Moștenitorii legali, legatarii universali sau cu titlu universal pot solicita deopotrivă partajul.

Nu pot cere partajul moștenitorii lipsiți de drepturi asupra masei indivize, cum este cazul legatarilor sau instituțiilor contractuali cu titlu particular, ori al moștenitorilor anomali, toți aceștia primind individual direct de la defunct anumite bunuri.

^[1] În sensul că partajul poate fi nu numai cu titlu oneros, ci și cu titlu de liberalitate (donație), a se vedea A.-A. MOISE, *Scurte considerații despre partajul voluntar în sistemul Noului Cod civil*, Dreptul nr. 11/2012, p. 78 și urm., nr. 2.3.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 202/1982, RRD nr. 1/1983, p. 66; *idem*, dec. nr. 1401/1985, RRD nr. 5/1986, p. 82.

^[3] Pentru noua procedură a partajului, a se vedea I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă. Volumul II. Noul Cod de procedură civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 703 și urm., nr. 274 și urm.

De asemenea, cumpărătorul unui bun succesoral individual determinat de la unul dintre coindivizari este un având-cauză particular, care nu dobândește prin aceasta calitatea de coindivizar, astfel încât nu poate cere partajul în nume propriu^[1].

1394. Dat fiind faptul că indiviziunea nu poate exista decât între persoane care au drepturi de aceeași natură (*supra* nr. 1296), nudul proprietar nu poate cere „partajul” contra uzufructuarului și nici invers, dar dacă există mai mulți nuzi-proprietari sau mai mulți uzufructuari, așadar două indiviziuni diferite asupra aceleiași succesiuni (una în nudă-proprietate și una în uzufruct) oricare dintre nuzii-proprietari poate cere partajul în privința indiviziunii de nudă-proprietate, în timp ce oricare dintre uzufructuari poate cere partajul în privința indiviziunii de uzufruct, iar dacă unul dintre coindivizari are drepturi în ambele indiviziuni, acesta poate cere partajul în oricare dintre ele^[2].

1395. În cazul decesului unui coindivizar, dreptul de a cere partajul aparținând acestuia se va transmite la succesorii săi universali sau cu titlu universal, care îl vor putea exercita în condițiile în care l-ar fi putut exercita și autorul lor.

1396. Partajul se diferențiază de alte acțiuni în justiție prin aceea că oricine ar introduce acțiunea, există un *judicium duplex*, adică dublă calitate, fiecare coindivizar fiind reclamant în ceea ce privește cota sa parte și pârât în ceea ce privește cota-parte revenind din succesiune fiecăruia dintre ceilalți coindivizari, motiv pentru care condițiile de capacitate cerute pentru a iniția acțiunea în partaj sunt cerute și pentru a sta în justiție ca pârât^[3].

II. Creditorii personali și ai coindivizării și orice persoană care justifică un interes legitim pot solicita partajul pe cale oblică

A. Creditorii personali ai coindivizării

1397. Potrivit dispozițiilor art. 1156 alin. (2) NCC, „creditorii personali ai moștenitorilor și orice persoană care justifică un interes legitim pot să ceară partajul în numele debitorului lor”, adică pe cale oblică în condițiile art. 1560-1561 NCC, posibilitate care era recunoscută și sub regimul Codului civil anterior, chiar dacă acesta nu o prevedea în mod expres^[4].

Întrucât creditorii coindivizării nu acționează în nume propriu, ci pe cale oblică (pentru coindivizar), ei nu pot cere partajul decât în cazul în care și debitorul lor ar fi putut să-l ceară, nu și atunci când, de pildă, ar exista o convenție valabilă de suspendare temporară a partajului^[5], care nu poate fi opusă creditorilor decât dacă „înainte de nașterea creanțelor, au dobândit dată certă în cazul bunurilor mobile sau au fost autentificate în cazul bunurilor imobile și s-au îndeplinit formalitățile de publicitate prevăzute de lege, dacă este cazul” [art. 678 alin. (4) NCC].

Din momentul în care creditorii sunt dezinteresați prin plata creanțelor lor, acțiunea de partaj pornită de aceștia nu mai poate fi continuată, fiind lipsită de interes^[6].

^[1] Cas. I, dec. nr. 234/1916, rezumată în C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *op. cit.*, p. 172, nr. 30.

^[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 764, nr. 831; GH. COMĂNIȚĂ, *Dreptul de a cere partajul și titularii săi*, Dreptul nr. 1/2000, pp. 71-72.

^[3] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 260, nr. 412.

^[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, X, p. 764; M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 261, nr. 412.

^[5] J.-L. MOURALIS, *J.-Cl. Civ. Art. 816 à 842*, fasc. 10, 1998, p. 18, nr. 98.

^[6] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 284, nr. 415.

1398. În ceea ce-i privește pe creditorii succesiunii, în măsura în care, așa cum am văzut (*supra* nr. 1226), li se recunoaște un drept propriu de urmărire directă asupra bunurilor succesoriale pentru a obține plata creanțelor lor [art. 1155 alin. (2) NCC], aceștia nu justifică niciun interes să ceară partajul pe cale oblică în locul coindivizării.

B. Alte persoane care justifică un interes legitim

1399. Alături de creditorii personali ai coindivizării, potrivit dispozițiilor art. 1156 alin. (2) NCC, poate solicita partajul pe cale oblică și „orice persoană ce justifică un interes legitim”. În această categorie se includ cesionarii de drepturi succesoriale care au ca obiect fie întreaga fracțiune din indiviziunea succesorală cuvenită cedentului, fie o cotă-parte din ea [art. 1747 alin. (1) NCC]. Aceste persoane nu devin coindivizări alături de ceilalți moștenitori universali sau cu titlu universal al lui *de cuius*, motiv pentru care nu pot cere partajul în nume propriu, ci doar creditorii ai cedentilor, calitate în care vor putea acționa doar pe cale oblică în numele și pe seama celui care le-a cesionat drepturile sale succesoriale^[1].

2.2. Capacitatea necesară pentru a putea participa la partaj

1400. Deși sub regimul Codului civil anterior partajul producea efecte declarative, iar nu translativ de drepturi, acțiunea pentru realizarea acestuia nu era considerată una obișnuită, întrucât prin intermediul ei se realiza o transformare profundă a dreptului de proprietate, drepturile indivize asupra masei partajabile fiind substituite prin drepturi individuale asupra unor bunuri determinate^[2], participarea la partaj impunând deplina capacitate de exercițiu a tuturor coindivizării, reclamant și pârâți în același timp^[3].

Sub regimul noului Cod civil, în care partajul are efecte constitutive de proprietate (art. 680), fiind vorba așadar de un act de dispoziție, capacitatea de exercițiu deplină pentru a participa la partaj este fără îndoială cerută, așa cum, de altfel, rezultă implicit din dispozițiile art. 1144 alin. (2) NCC.

Având în vedere dispozițiile art. 43 alin. (2) și art. 144 alin. (2) NCC, potrivit cărora tutorele și părinții [prin trimiterea de la art. 502 alin. (1) NCC] nu pot face acte de împărțeală în numele și pe seama minorilor sub 14 ani „fără avizul consiliului de familie și autorizarea instanței de tutelă”, dispoziții care se aplică și în cazul interzițiilor judecătorești (art. 171 NCC), rezultă că și în cazul partajului judiciar se aplică aceleași reguli. În ceea ce îi privește pe minorii cu capacitate de exercițiu restrânsă, aceștia putând încheia acte juridice de dispoziție cu încuviințarea părinților sau, după caz, a tutorelui [art. 41 alin. (2) NCC]^[4], rezultă că și în cazul partajului judiciar se vor aplica aceleași reguli.

^[1] C. BRENNER, *v° Partage (2° droit commun)*, cit. *supra*, nr. 153.

În sensul că cesionarii de drepturi succesoriale ar avea dreptul de a cere partajul în nume propriu, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. III, 2, pp. 479-480. Acest punct de vedere nu poate fi acceptat deoarece cesiunea de drepturi succesoriale nu poate avea ca obiect calitatea propriu-zisă de moștenitor, care este incesibilă, ci un patrimoniu sau fracțiune dintr-un patrimoniu succesoral (D. GUÉVEL, *v° Cession de droits succesifs*, Rép. civ. Dalloz, 2001, nr. 17 și urm.), motiv pentru care cedentul rămâne ținut pentru datorile moștenirii și după momentul cesiunii (art. 1751 NCC).

^[2] J.-L. MOURALIS, *J.-Cl. Civ. Art. 816 à 842*, cit. *supra*, p. 12, nr. 49.

^[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, t. III, 2, p. 470.

^[4] Întrucât, potrivit dispozițiilor aceluiași text de lege, încuviințarea instanței de tutelă este cerută doar „în cazurile prevăzute de lege”, iar cu privire la partajul la care participă minorii cu capacitate de exercițiu restrânsă nu există asemenea norme, rezultă că partajul în discuție nu trebuie încuviințat de instanța de tutelă.

Dacă minorul vine la partaj în concurs cu unul sau ambii părinți este necesară numirea unui curator special în condițiile art. 150 alin. (1) NCC, care, după caz, să-l reprezinte sau să-l asiste pe acesta, existând contrarietate de interese^[1].

2.3. Realizarea efectivă a partajului

I. Cererea de partaj

1401. Conform dispozițiilor art. 981 NCCP, pe lângă mențiunile obișnuite prevăzute la art. 194 din același cod pe care o acțiune trebuie să le cuprindă, cerea de partaj trebuie să arate persoanele între care urmează a avea loc împărțea, titlul de moștenire al fiecăreia dintre acestea, bunurile supuse partajului, valoarea acestora după aprecierea reclamantului, locul unde acestea se află și persoana care le deține sau le administrează.

Dacă există trei sau mai mulți coindivizari, partajul poate fi realizat și parțial, doar față de unul sau unii dintre coindivizari, restul, la cererea lor, rămânând în indiviziune. Partajul parțial este însă inadmisibil atunci când toți coindivizarii solicită ieșirea din indiviziune^[2].

1402. Toate pretențiile reciproce dintre succesori care au legătură cu moștenirea vor fi rezolvate în cadrul procesului de partaj^[3]. Este vorba, de pildă, de plata echivalentului lipsei de folosință a unui bun succesoral de către un singur coindivizar în afara unui partaj de folosință, de indemnizarea coindivizarilor care au făcut cheltuieli necesare și utile cu unul sau altul din bunurile successorale, de aducerea la partaj a fructelor produse de bunurile successorale de la data deschiderii moștenirii și până la partaj etc.

Când masa succesorală supusă partajului este compusă din două sau mai multe moșteniri succesive (de pildă, copiii împart moștenirile rămase după tatăl și mama lor care au decedat unul după altul la un anumit interval de timp), se va proceda la partaj în ordinea deschiderii acestora^[4].

II. Admiterea cererii de partaj

1403. Când obiectul partajului îl formează o moștenire care nu ridică probleme deosebite de evaluare a bunurilor successorale și de atribuire a acestora, instanța de judecată va proceda direct prin hotărârea pe care o pronunță, mai întâi, la stabilirea bunurilor supuse împărțelii, a persoanelor cu vocație la acestea, a cotelor-părți ce se cuvin fiecărui moștenitor, a creanțelor pe care moștenitorii le au unii față de alții, precum și a pasivului moștenirii, după care se va proceda la atribuirea în natură a loturilor și la stabilirea eventualelor sulțe pentru echilibrarea valorică a acestora între foștii coindivizari (art. 984 NCCP).

III. Admiterea în principiu a cererii de partaj

1404. Dacă moștenirea nu poate fi împărțită direct de instanță, întrucât sunt necesare măsurători sau evaluări ale bunurilor care compun masa de împărțit, instanța de judecată va proceda mai întâi la stabilirea printr-o încheiere de admitere în principiu a cererii

^[1] Dec. de îndrum. nr. 6/1959 a Plenului Trib. Suprem, CD 1959, p. 27; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 280/1973, RRD nr. 8/1974, p. 66; *idem*, 2609/1974, CD 1974, pp. 199-200.

^[2] Trib. Jud. Satu-Mare, dec. civ. nr. 521/1980, RRD nr. 5/1981, pp. 65-66.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1997/1994, CD 1990-1992, pp. 151-154.

^[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1941/1986, CD 1986, p. 101; CSJ, s. civ., dec. nr. 753/1990, CD 1990-1992, pp. 138-140.

de partaj a bunurilor supuse împărțelii, a persoanelor care au vocație la moștenire, a cotelor-părți ce revin acestora din moștenire, a creanțelor pe care coindivizarii le au unui față de alții, precum și a pasivului succesiunii, iar dacă au fost formulate și alte cereri în legătură cu partajul și de rezolvarea cărora depinde soluționarea acestuia, cum ar fi cele de reducere a liberalităților excesive sau de raport al donațiilor, vor fi soluționate și acestea prin aceeași încheiere [art. 985 alin. (1) și (2) NCPC]. Prin aceeași încheiere, se va desemna un expert pentru evaluarea bunurilor și propuneri de formare a loturilor ce urmează a fi atribuite coindivizării [art. 985 alin. (3) NCPC].

Această încheiere este interlocutorie, fiind obligatorie pentru judecătorii fondului^[1].

Încheierea de admitere în principiu poate fi completată printr-o nouă încheiere dacă după pronunțarea celei dintâi, dar înainte de pronunțarea hotărârii de partaj se constată că există și alți coindivizari sau alte bunuri supuse împărțelii despre care nu s-a discutat (art. 986 NCPC)^[2]. De asemenea, conform aceluiași text de lege, cu acordul tuturor coindivizării, instanța de judecată poate scoate un bun care a fost cuprins din eroare în masa de împărțit.

1405. Egalitatea în drepturi a coindivizării și echitatea partajului impun stabilirea valorii de circulație a bunurilor indivize la data partajului, dar avându-se în vedere starea acestora din momentul deschiderii moștenirii^[3]. Diminuarea sau sporul de valoare trebuie să fie suportată, respectiv să profite, tuturor coindivizării în proporția cotei-părți ce revine fiecăruia din moștenire^[4].

Evaluarea propriu-zisă se va face după criterii specifice fiecărei categorii de bunuri. Astfel, în privința terenurilor evaluarea se va face în funcție de: clasa, fertilitatea, importanța economică, destinația, condițiile climatice ale zonei, natura și proprietățile solului, distanța față de localitățile urbane și căile de comunicații, eventualele procese de degradare a acestora etc.^[5].

În ceea ce privește construcțiile, acestea vor fi evaluate după natura materialelor din care sunt făcute, gradul de confort, locul de amplasare, vechime, prețurile practicate în zonă, căi de acces etc.^[6].

În cazul bunurilor dobândite cu plata prețului în rate (pe credit), masa partajabilă va cuprinde dreptul de proprietate propriu-zis asupra bunurilor respective la valoarea de circulație de la data partajului, iar nu doar la valoarea avansului și ratelor achitate până la acel moment^[7], creditul rămas de restituit fiind trecut la pasivul moștenirii.

^[1] I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă. Volumul II. Noul Cod de procedură civilă, cit. supra*, p. 703 și urm., nr. 274 și urm.

^[2] Trib. Jud. Maramureș, dec. civ. nr. 686/1977, RRD nr. 6/1979, p. 46.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 600/1992, Dreptul nr. 10/1992, pp. 90-91; CSJ, s. civ., dec. nr. 1930/1993, *Buletinul jurisprudenței* 1993, pp. 88-91; AL. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, pp. 290-292.

^[4] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1387/1977, *Repertoriu... 1975-1980*, p. 148; *idem*, dec. nr. 1543/1984, RRD nr. 6/1985, p. 67; CSJ, s. civ., dec. nr. 1715/1992, Dreptul nr. 10-11/1993, p. 121.

^[5] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 792/1985, RRD nr. 1/1987, p. 69; CSJ, s. civ., dec. nr. 498/1998, Dreptul nr. 2/1993, p. 75; *idem*, dec. nr. 600/1992, *cit. supra*; *idem*, dec. nr. 1288/1992, Dreptul nr. 7/1993, pp. 94-95.

^[6] CSJ, s. civ., dec. nr. 2465/1992, Dreptul nr. 10-11/1993, p. 120; N. IANCU, M. FLORESCU, *Evaluarea clădirilor de locuit construite cu sprijinul statului și a locuințelor construite din fonduri proprii*, Dreptul nr. 6/1991, p. 38; A. CRISTIAN, FL.-A. BAIAS, *Considerații referitoare la prețurile actuale ale locuințelor*, Dreptul nr. 1/1993, p. 47 și urm.

^[7] S. DELEANU, *Despre modul de partajare a unei locuințe construite sau cumpărate cu sprijinul statului*, Dreptul nr. 10-11/1991, p. 58.

IV. Partajul propriu-zis. Atribuirea bunurilor succesoriale

A. Principiul atribuirii bunurilor succesoriale în natură

1406. Loturile formate de expert – pe cât este posibil corespunzând valorii cotei-părți ce revine fiecărui coindivizar din moștenire – vor fi atribuite, în principiu, în natură de instanță [676 alin. (1) NCC]. Articolul 741 alin. (1) C. civ. 1864, prevedea ca, „la formarea loturilor și compunerea părților, trebuie să se dea în fiecare parte, pe cât se poate, aceeași cantitate de mobile, de imobile, de drepturi sau de creanțe de aceeași natură și valoare”. De aceea, s-a judecat că, fără consimțământul coindivizarilor, este nelegală atribuirea tuturor bunurilor succesoriale unuia (unora) dintre coindivizari, iar celorlalți numai a contravalorii în bani, atât timp cât atribuirea în natură era posibilă^[1].

Cu toate acestea, pentru evitarea diminuării valorii economice a bunurilor succesoriale (mai ales a imobilelor), Codul civil anterior prevedea că se va evita „îmbucătățirea peste măsură” a moștenirilor și „diviziunea exploatațiilor” [art. 741 alin. (2)]^[2], ceea ce însemna că, în cele din urmă, stabilirea componenței loturilor este o chestiune de apreciere a instanței, principiu care, chiar în lipsa unui text de lege expres, este valabil și în prezent.

1407. Pentru formarea și atribuirea loturilor instanța de judecată va ține seama, dacă este cazul, de acordul părților, iar în lipsa acestuia de criterii cum ar fi: mărimea cotei-părți ce revine fiecăruia din masa bunurilor de împărțit; natura bunurilor; domiciliul și ocupația părților; faptul că unii dintre coindivizari au adus îmbunătățiri bunurilor succesoriale cu acordul celorlalți etc. (art. 988 NCPC)^[3]. Nici unul din aceste criterii nu poate fi însă absolutizat în dauna celorlalte, impunându-se corelarea lor^[4].

1408. Eventuala diferență valorică între loturi (unii coindivizari primind loturi care depășesc valoarea cotei-părți ce le revine din moștenire) va fi compensată prin plata unor sume de bani (sulte) în favoarea coindivizarilor ale căror loturi au valoare mai mică decât cota lor parte [art. 984 alin. (2) teza a II-a NCPC].

Obligația de plată a sultei stabilite în sarcina mai multor coindivizari este divizibilă, iar nu solidară, fiecare fiind ținut la plată doar pentru partea sa, iar nu pentru întreg^[5].

Sub regimul Codului civil anterior, guvernat de regula efectului declarativ al partajului, neplata sultei la termen nu putea atrage rezoluțiunea partajului (acesta nefiind o vânzare), ceilalți coindivizari neavând altă soluție decât aceea de a urmări silit bunurile debitorului^[6]. Noul Cod civil, schimbând paradigma și adoptând regula efectului constitutiv de proprietate al partajului (art. 680 NCC) (*infra* nr. 1446 și 1447), se pune întrebarea dacă soluția de

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 449/1985, RRD nr. 1/1987, p. 67; CSJ, s. civ., dec. nr. 49/1990, Dreptul nr. 9-12/1990, pp. 239-240.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 223/1979, CD 1979, p. 153.

^[3] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1287/1978, CD 1978, p. 34; *idem*, dec. nr. 1022/1979, *Repertoriu... 1975-1980*, pp. 144-145; *idem*, dec. nr. 646/1980, CD 1980, p. 26; *idem*, dec. nr. 467/1982, RRD nr. 1/1983, p. 67; *idem*, dec. nr. 418/1989, Dreptul nr. 1-2/1990, p. 137; C.A. București, s. a 3-a civ., dec. nr. 3165/1999, Curtea de Apel București. *Culegere 1999*, p. 319; *idem*, s. a 3-a civ., dec. nr. 119/2000, Curtea de Apel București. *Culegere 2000*, pp. 157-159.

^[4] D.-M. FRUTH-OPRIȘAN, *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului* (II), RRD nr. 7/1988, notele 17-20 de sub p. 43.

^[5] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1590/1989, Dreptul nr. 5/1990, p. 69.

^[6] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 845, nr. 909; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, op. cit., pp. 884-885, nr. 1754.

mai sus rămâne valabilă sau nu? Unii autori s-au pronunțat în sens afirmativ^[1]. S-ar putea însă susține că, având în vedere dispozițiile art. 1168 NCC^[2], partajului i-ar fi aplicabile prin asemănare prevederile art. 1724 NCC privitoare la sancțiunile care survin în cazul neîndeplinirii obligației de plată a prețului în contractul de vânzare, adică, la alegerea creditorului, fie executarea silită, fie rezoluțiunea, cu daune-interese în ambele situații. O asemenea soluție nu credem însă că ar fi acceptabilă, căci, pe de o parte, între caracterul „constitutiv” de drepturi și caracterul „translativ” de drepturi nu se poate pune semnul egalității, iar pe de altă parte pentru că, la fel ca sub regimul Codului civil anterior, desființarea partajului pentru neplata sultelor ar atrage multiple consecințe juridice nefavorabile (în special, cele legate de nesiguranța circuitului juridic civil), astfel încât soluția de urmat este aceea că partajul nu poate fi rezoluționat pentru neplata sultelor, creditorii acestora având doar dreptul de a urmări silit bunurile debitorului, ei fiind beneficiarii unei ipotece legale care le garantează plata acestora [art. 2386 pct. 5 NCC]^[3].

B. Partajul bunurilor indivizibile sau care nu sunt comod partajabile în natură

1409. Potrivit dispozițiilor art. 676 alin. (2) NCC, dacă bunul/bunurile este/sunt indivizibil(e) ori nu este/sunt comod partajabil(e) în natură, partajul se va face fie prin atribuirea lui/lor, în schimbul unei/unor sulte, unui/unor coindivizar(i), la cererea acestora (a), fie prin vânzarea în modul stabilit de coindivizari ori, în caz de neînțelegere, prin licitație publică, în condițiile legii, și distribuirea prețului între coindivizari (b).

a) Atribuirea bunurilor succesoriale unui/unor coindivizar(i)

1°. Atribuirea provizorie

1410. În conformitate cu dispozițiile art. 989 alin. (1) NCPC, dacă împărțeala în natură a unui bun (sau chiar a întregii succesiuni) nu este posibilă sau dacă aceasta ar cauza o diminuare sau o modificare păgubitoare a valorii sale economice, la cererea unuia sau mai multora dintre coindivizari, instanța de judecată va proceda, printr-o încheiere, la atribuirea provizorie a întregului bun celui care a solicitat acest lucru sau, dacă mai mulți coindivizari au solicitat aceasta, celui desemnat de instanță conform criteriilor de atribuire prevăzute la art. 988 din același cod (*supra* nr. 1406), stabilindu-se termenul în care trebuie consemnate sumele ce corespund cotelor-părți ale celorlalți coindivizari.

Dacă cel în favoarea căruia s-a făcut atribuirea provizorie achită la termenul stabilit sumele cuvenite celorlalți coindivizari, instanța îi va atribui definitiv bunul prin hotărâre pronunțată asupra fondului cauzei [art. 989 alin. (2) NCPC], iar dacă plata nu este făcută la termen, bunul poate fi atribuit altui coindivizar în aceleași condiții [art. 989 alin. (3) NCPC].

2°. Atribuirea definitivă

1411. Conform dispozițiilor art. 990 NCPC, la cererea unui coindivizar, instanța, „ținând seama de împrejurările cauzei, pentru motive temeinice”, va putea proceda chiar și la

^[1] AL. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 295.

^[2] Conform acestui text de lege, „contractelor nereglementate de lege li se aplică prevederile prezentului capitol, iar dacă acestea nu sunt îndestulătoare, regulile speciale privitoare la contractul cu care se aseamănă cel mai mult”.

^[3] Potrivit dispozițiilor art. 2386 pct. 5 NCC, creditorii sultelor beneficiază de o ipotecă legală „pentru plata sultelor sau a prețului datorat de proprietarul adjudecat al imobilului ori pentru garantarea creanței rezultând din evicțiune, asupra imobilelor ce au revenit coproprietarului ținut de o astfel de obligație”.

atribuirea definitivă a bunului prin pronunțarea unei hotărâri asupra fondului procesului, prin care se vor stabili sumele cuvenite celorlalți coindivizari și scadența plăților. Textul de lege se referă *in terminis* la atribuirea unui bun proprietate comună la două sau mai multe persoane, dar *mutatis mutandis*, el este aplicabil și în cazul proprietății indivize.

b) Vânzarea bunurilor succesoriale și împărțirea prețului între coindivizari

1412. Când nici partajul în natură, nici partajul prin atribuire nu sunt posibile sau când toți coindivizarii solicită acest lucru, se va proceda la vânzarea bunurilor succesoriale fie prin bună învoială, fie prin intermediul executorului judecătoresc, prin licitație publică, în condițiile legii^[1], în vederea lichidării acestora, adică a transformării lor în bani, care să fie împărțiți apoi prin hotărâre judecătorească între coindivizari conform cotelor ce le revin fiecăruia din moștenire [art. 676 alin. (2) lit. b) NCC]. Vânzarea bunurilor la licitație și împărțirea sumelor obținute între coindivizari vor avea loc și în cazul în care niciunul dintre coindivizari nu cere atribuirea bunurilor ori, deși s-a făcut atribuirea provizorie, nu s-au consemnat, în termenul stabilit, sumele cuvenite celorlalți coindivizari [art. 991 alin. (1) NCPC].

Această modalitate de partaj este una extremă, neputând fi impusă de instanță dacă părțile cer împărțirea în natură sau prin atribuire^[2].

2.4. Efectele hotărârii de partaj

1413. Afară de cazul în care instanța decide închiderea dosarului de partaj, întrucât nici una din modalitățile prevăzute de lege pentru aceasta nu s-a putut realiza [art. 994 alin. (3) NCPC], împărțeala propriu-zisă se realizează printr-o hotărâre judecătorească [art. 994 alin. (1) NCPC].

Potrivit dispozițiilor art. 995 alin. (1) NCPC, „hotărârea de partaj are efect constitutiv” (cu privire la acest efect, a se vedea *infra* nr. 1446, 1447). Această dispoziție legală are menirea de a marca faptul că, spre deosebire de hotărârile judecătorești obișnuite, care au efecte declarative, hotărârile judecătorești de partaj dau naștere unei situații juridice noi, care pun capăt indiviziunii.

1414. Efectele dispozițiilor cuprinse în aceste hotărâri judecătorești sunt diferite. Astfel, în timp ce partea din hotărâre prin care se constată calitatea de coindivizari, masa partajabilă, cotele ce revin fiecăruia moștenitor și împărțirea în natură sau atribuirea bunurilor succesoriale unuia sau altuia dintre coindivizari nu este susceptibilă de executare silită, fiind imprescriptibilă sub aspectul autorității lucrului judecat, partea din hotărâre prin care se dispune predarea bunurilor celor cărora li s-au atribuit și nu le dețin este supusă prescripției extinctive în privința dreptului de a cere executarea silită, termen care, în prezent, este de 10 ani [art. 706 alin. (1) NCPC]^[3], dar, dat fiind însă faptul că dreptul său de proprietate recunoscut prin partaj rămâne intact, nefiind supus prescripției extinctive, coindivizarul atributar poate revendica bunurile respective de la cei care le dețin, această acțiune fiind imprescriptibilă^[4].

[1] Procedura de urmat în cazul licitației este reglementată de art. 991 NCPC.

[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 475/1981; RRD nr. 11/1981, p. 45.

[3] În acest sens, a se vedea și I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă*, vol. II, cit. *supra*, p. 716.

[4] Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 3/1968, CD 1968, pp. 12-14; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 103/1984, CD 1984, pp. 128-130; *idem*, dec. nr. 2223/1985, CD 1985, pp. 112-114; *idem*, dec. nr. 175/1989, Dreptul nr. 1-2/1990, pp. 133-134.

Predarea bunurilor atribuite prin partaj se poate cere de către coindivizari chiar dacă nu au solicitat aceasta prin acțiunea de partaj și instanța nu s-a pronunțat în mod expres în acest sens [art. 995 alin. (2) NCP], problemele legate de realitatea deținerii bunurilor și a identității acestora urmând a fi soluționate, dacă este cazul, pe calea contestației la executare^[1].

1415. În cazul în care prin hotărârea de partaj un coindivizar a fost obligat să predea altui coindivizar o serie de bunuri mobile sau contravaloarea acestora calculată în raport cu data partajului, iar ulterior înstrăinează aceste lucruri și oferă reclamantului contravaloarea stabilită prin hotărâre, dar aceasta este diminuată în termeni reali prin inflație, reclamantul este în drept să introducă o acțiune în despăgubire pentru a obține echivalentul actual al bunurilor înstrăinate de părât fără drept, neputându-i-se opune autoritatea lucrului judecat, întrucât obiectul și cauza celor două acțiuni sunt diferite^[2].

Secțiunea a 2-a. Opoziția la partaj a persoanelor interesate

§1. Opoziția la partaj – mijloc specific de apărare a persoanelor interesate

1416. Prin înțelegerea coindivizării se poate ajunge foarte ușor ca partajul să fie făcut în fraudă creditorilor lor, cum ar fi, de pildă, prin atribuirea unor bunuri insesizabile sau ușor de ascuns în lotul unuia dintre ei, care este insolubil, prin atribuirea imobilului ipotecat de unul dintre ei în timpul indiviziunii unui alt coindivizar făcând ca ipoteca să se desființeze retroactiv etc.

Dreptul comun oferă creditorilor fraudăți prin încheierea unor acte juridice de către debitorul lor posibilitatea de a reacționa pe cale acțiunii revocatorii (pauliene) (art. 1562 și urm. NCC).

În cazul partajului însă, act deosebit de complex, legiuitorul nu s-a putut limita doar la o asemenea reacție *post factum*, ci, în ideea de a preveni asemenea fraude, dar și de a preveni ineficacitatea partajului, a conferit creditorilor coindivizării posibilitatea de a interveni înainte, participând chiar la realizarea partajului, pe calea opoziției la partaj^[3]. Această posibilitate era conferită creditorilor coindivizării de art. 785 C. civ. 1864, ale căror dispoziții sunt reluate și dezvoltate de art. 679 și art. 1156 alin. (2) și (4) NCC.

1417. Sub regimul Codului civil anterior, opoziția la partaj dădea dreptul opozanților doar de a participa la operațiunile de partaj, acesta neputându-se realiza fără prezența (supravegherea) lor, nicidecum de a se opune în vreun fel la partaj. Sub regimul noului Cod civil însă, creditorii pot să atace partajul nu numai dacă s-a făcut în lipsa lor, ci și dacă s-a făcut „fără să se țină seama de opoziția pe care au făcut-o” [art. 679 alin. (1) teza a II-a NCC], adică de obiecțiunile întemeiate pe care le-au ridicat prin opoziția la partaj.

Persoanele lipsite de capacitate sau cu capacitate de exercițiu restrânsă care au făcut opoziție trebuie să fie reprezentate sau, după caz, asistate de ocrotitorii lor legali^[4].

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1805/1980, RRD nr. 6/1981, p. 84.

^[2] Trib. Cluj, dec. civ. nr. 392/1992, cu *Notă* de D. CHIRICĂ, Dreptul nr. 8/1993, p. 58 și urm.

^[3] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 344, nr. 813; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 773, nr. 955.

^[4] M. BÉHAR- TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 882*, 2002, p. 7, nr. 21.

Opoziția poate fi făcută atât în cazul partajului amiabil, cât și în cazul partajului judiciar [art. 1156 alin. (2) NCC].

§2. Cine poate face opoziție?

1418. Dacă sub regimul Codului civil anterior opoziția la partaj era rezervată doar creditorilor personali ai coindivizării, nu și creditorilor succesiunii, care, putând urmări direct bunurile succesoriale înainte de partaj, nu erau supuși pericolelor la care erau supuși creditorii personali ai coindivizării, care nu puteau urmări bunurile revenind debitorului lor prin succesiune decât după partaj, sub regimul noului Cod civil, sfera persoanelor care pot face opoziție la partaj a fost extinsă^[1]. Astfel, așa cum rezultă din dispozițiile art. 679 NCC, pot face opoziție la partaj nu numai creditorii coindivizării [alin. (1)], ci și „creditorii care au un drept de garanție asupra bunului comun ori al celor a căror creanță s-a născut în legătură cu conservarea sau administrarea acestuia” [alin. (2)]. În categoria „creditorii care au un drept de garanție asupra bunului comun” (gaj, ipotecă), dat fiind faptul că textul de lege aici analizat nu face niciun fel de distincție, rezultă că ar fi incluși nu numai creditorii personali ai coindivizării, ci orice alți creditori, inclusiv cei ai succesiunii. În categoria creditorilor „a căror creanță s-a născut în legătură cu conservarea sau administrarea acestuia”^[2] intră, de pildă, notarul public care, în cadrul procedurii succesoriale notariale, a făcut acte de conservare sau administrare a patrimoniului succesoral și are dreptul să fie indemnizat ori pentru avansarea sumelor necesare îndeplinirii actelor respective, ori pentru onorariile cuvenite pentru activități de natura celor menționate de textul de lege menționat.

Dispozițiile art. 864 C. civ. Québec, potrivit căruia „creditorii succesiunii și ai unui moștenitor, pentru a evita ca partajul să fie făcut în fraudă drepturilor lor, pot să asiste la partaj și să intervină la acesta pe cheltuiala lor”, constituie un exemplu legislativ de extindere a sferei persoanelor îndreptățite să intervină la partaj.

Au dreptul de a face opoziție creditorii din categoriile mai sus evocate care au o creanță certă, chiar dacă aceasta nu este încă lichidă și exigibilă^[3].

§3. Cum și până când se poate face opoziție?

1419. Legea nu impune o formă anume pentru opoziție. De regulă, aceasta se face printr-o notificare trimisă coindivizării prin executorii judecătorești ori prin scrisoare simplă sau recomandată. Ea poate rezulta însă și din îndeplinirea unui act care implică

^[1] Este de menționat faptul că și sub reglementarea anterioară, practica judiciară și doctrina au dat o interpretare mai largă dispozițiilor art. 785 C. civ. (art. 882 C. civ. francez), acceptând că poate face opoziție la partaj orice persoană care poate justifica un interes legitim (căreia partajul îi poate aduce prejudicii), așa cum a fost, bunăoară, cazul terților dobânditori de drepturi reale de la un coindivizor fără acordul celorlalți, al căror drept era supus rezoluției dacă bunul asupra căruia au fost constituite era atribuit unui alt coindivizor la partaj [M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 753, nr. 538; Trib. Reg. Galați, dec. civ. nr. 462/1956, *Notă* (critică, neîntemeiată) de O. IONESCU, LP 4/1957, pp. 497-498; C. BRENNER, v° *Partage* (2° *droit commun*), *cit. supra*, nr. 250].

^[2] Cuvântul „acestuia” se referă *in terminis* la bunul proprietate comună la care se referă textul art. 679 NCC, dar prin referire la dispozițiile art. 1143 alin. (2) NCC, care, cu privire la regulile aplicabile partajului succesoral, fac trimitere la regulile aplicabile partajului coproprietății (art. 669-686 NCC), „dacă nu sunt incompatibile cu acestea”, se aplică și bunurilor succesoriale indivize.

^[3] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *op. cit.*, p. 5, nr. 15.

dorința creditorului de a participa la partaj, cum este cazul unei cereri de împărțeală făcută de creditor pe cale oblică, a urmăririi unui bun succesoral, a punerii sigiliilor asupra bunurilor succesoriale etc.^[1], ori din asumarea de un coindivizar către un creditor al său a obligației de a nu proceda la partaj fără participarea acestuia, toate aceste acte fiind aduse la cunoștința tuturor coindivizatorilor^[2].

În schimb, faptul că există un creditor a cărui existență este cunoscută de coindivizari nu îi obligă pe aceștia din urmă să-l cheme la partaj^[3].

În ceea ce privește momentul, opoziția poate fi făcută atât anterior procedurii de partaj, cât și după începerea acesteia, dar în orice caz înaintea finalizării ei prin atribuirea loturilor.

§4. Efecte

I. Sub regimul Codului civil anterior

Sub regimul Codului civil anterior, două erau efectele opoziției:

A. Coindivizarii trebuiau să convoace pe creditorii opozanți să asiste la partaj, iar în caz contrar să suporte anumite consecințe

1420. Prin aceasta creditorilor li se asigura supravegherea corectitudinii operațiunilor de partaj, mai ales a compunerii masei partajabile, a evaluării bunurilor, a formării și atribuirii loturilor. Opozanții nu puteau impune însă o formă de partaj sau alta coindivizatorilor, nici ca lotizarea să se facă așa cum doreau ei. Puteau cere însă, de pildă, ca în lotul debitorului lor să nu se regăsească doar bunuri insesizabile (care nu puteau fi urmărite silit).

1421. Opoziția producea efecte relative, în sensul că efectele ei nu puteau fi invocate decât de creditorii care au cerut-o, dar aceasta nu însemna nicidecum că opozanții ar fi avut drepturi suplimentare față de creditorii care au omis să facă opoziție^[4].

1422. Dacă prin nesocotirea opoziției coindivizarii făceau partajul fără să convoace pe opozanți, fraudă era prezumată irefragabil, partajul fiind revocabil dacă se dovedea simplul fapt că a fost prejudiciabil pentru opozanți^[5]. Nimic nu împiedica însă pe opozanții prejudiciați să ceară doar obligarea la daune-interese a coindivizatorilor vinovați de efectuarea partajului cu nesocotirea drepturilor lor, fără a mai cere revocarea pauliană a partajului^[6].

B. Indisponibilizarea drepturilor succesoriale ale debitorului

1423. Indisponibilizarea drepturilor succesoriale ale debitorului erau o consecință care nu era prevăzută de lege, dar care era admisă de practica judiciară și de doctrină^[7]. Coindivizarul al cărui creditor a făcut opoziție nu mai putea să-și înstrăineze drepturile succesoriale după notificarea opoziției, considerându-se că prin aceasta l-ar fi privat pe creditor de gajul său.

[1] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 280.

[2] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *op. cit.*, p. 8, nr. 29 și 30.

[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 968/1961, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 461.

[4] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 772, nr. 839.

[5] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *op. cit.*, p. 10, nr. 52.

[6] *Idem*, pp. 10-11, nr. 54.

[7] Cass. civ., 18 juill. 1899, *Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. supra, pp. 535-538; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 281.

II. Sub regimul noului Cod civil

1424. În privința efectelor opoziției la partaj, dispozițiile noului Cod civil par a fi contradictorii. Astfel, pe de o parte, potrivit dispozițiilor art. 679 alin. (1) teza a II-a NCC, creditorii „nu pot să atace un partaj efectuat, *afară numai dacă* (s.n., D.C.) acesta s-a făcut în lipsa lor și fără să se țină seama de opoziția pe care au făcut-o, precum și în cazurile în care partajul a fost simulat ori s-a făcut astfel încât creditorii nu au putut să intervină la proces”, text de lege care nu este decât o reluare a dispozițiilor art. 785 C. civ. 1864 și a soluțiilor consacrate de practica judiciară și de doctrină sub regimul acestuia (*infra* nr. 1425). Pe de altă parte însă, potrivit dispozițiilor art. 1156 alin. (4) NCC, „creditorii pot solicita revocarea partajului fără a fi obligați să dovedească fraudă copărtașilor numai dacă, deși au cerut să fie prezenți, partajul s-a realizat în lipsa lor și fără să fi fost convocați. *În toate celelalte cazuri, acțiunea în revocarea partajului rămâne supusă dispozițiilor art. 1562* (s.n., D.C.)”. Cu alte cuvinte, conform textului de lege citat, în ceea ce privește acțiunea revocatorie (pauliană), pe de o parte, ca și în vechea reglementare, dacă, deși au făcut opoziție, partajul a fost realizat în lipsa creditorilor care nu au fost convocați, aceștia pot solicita revocarea lui fără a mai fi obligați să dovedească fraudă coindivizarilor, aceasta fiind prezumată de lege într-o asemenea situație, iar pe de altă parte, spre deosebire de vechea reglementare, în lipsa opoziției creditorilor, acțiunea revocatorie (pauliană), cel puțin la prima vedere, pare a nu mai fi interzisă, fiind susceptibilă de a fi exercitată în condițiile dreptului comun (cu dovedirea fraudei coindivizarilor, care, în acest caz, nu mai este prezumată). Într-o asemenea interpretare, având în vedere faptul că, în conformitate cu prevederile art. 1143 alin. (2) NCC, potrivit cărora „dispozițiile art. 669-686 se aplică și partajului succesoral *în măsura în care nu sunt incompatibile cu acesta* (s.n., D.C.)”, prioritate ar avea dispozițiile art. 1156 alin. (4) teza a II-a NCC care sunt derogatorii de la dreptul comun al partajului. Textul de lege aici analizat credem însă că nu poate primi această din urmă interpretare întemeiată doar pe litera sa, soluția inadmisibilității de principiu a acțiunii revocatorii (pauliene) în lipsa opoziției la partaj fiind una tradițională, nefiind pusă niciodată până acum sub semnul îndoielii. Din această perspectivă, luând în considerare și dispozițiile art. 679 alin. (1) teza a II-a NCC, conform cărora creditorii „nu pot să atace un partaj efectuat, *afară numai dacă* acesta s-a făcut în lipsa lor și fără să se țină seama de opoziția pe care au făcut-o, *precum și în cazurile când partajul a fost simulat ori s-a făcut astfel încât creditorii nu au putut să intervină în proces* (s.n., D.C.)”, interpretarea corectă este că sintagma „*în toate celelalte cazuri, acțiunea în revocarea partajului rămâne supusă dispozițiilor art. 1562*” conținută la art. 1156 alin. (4) teza a II-a NCC se referă strict la cazurile în care partajul a fost simulat ori a fost făcut astfel încât creditorii nu au putut să intervină, nu și la alte situații.

§5. Consecințele lipsei opoziției

I. Sub regimul Codului civil anterior

1425. Sub regimul Codului civil anterior, în lipsa opoziției, creditorii nu puteau exercita acțiunea pauliană, chiar dacă partajul s-ar fi făcut în fraudă lor. Dispozițiile art. 785 C. civ. 1864 erau neechivoce în acest sens. Se excepta cazul în care partajul a fost făcut cu o asemenea rapiditate încât opoziția nu a fost posibilă^[1].

^[1] C. HAMANGIU, I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 346, nr. 818; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 774, nr. 957.

De asemenea, partajul simulat putea fi și el atacat în condițiile dreptului comun prin acțiunea în declararea simulației (art. 1175 C. civ. 1864)^[1].

II. Sub regimul noului Cod civil

1426. Așa cum am văzut mai sus (*supra* nr. 1424), art. 679 alin. (1) teza a II-a NCC a consacrat expres soluțiile jurisprudențiale și doctrinare anterioare conform cărora partajul poate fi atacat de creditori chiar dacă nu au făcut opoziție în cazurile în care partajul a fost simulat ori făcut astfel încât aceștia nu au putut să intervină.

Secțiunea a 3-a. Efectele partajului

§1. Concepțiile posibile cu privire la caracterul partajului

Din punct de vedere juridic, partajul poate fi conceput fie ca un act translativ (1.1), fie ca un act declarativ (1.2), fie ca un act constitutiv (1.3).

1.1. Partajul – act translativ

1427. În concepția partajului – act translativ, împărțeala este privită ca un schimb de cote-părți între coindivizari, pe de o parte, fiecare primind de la ceilalți cota-parte ce le aparținea acestora asupra bunurilor din lotul atribuit lui prin partaj, pe de altă parte, fiecare cedând celorlalți cota sa parte asupra bunurilor atribuite acestora la partaj.

Potrivit acestei concepții, partajul pune capăt indiviziunii fără retroactivitate, fiecare coindivizar fiind în privința bunurilor făcând parte din lotul atribuit lui, în același timp, având-cauză al defunctului (pentru cota sa parte din moștenire) și având-cauză al celorlalți coindivizari (pentru cota-parte revenind fiecăruia din moștenire). Pe cale de consecință, se vor plăti taxele fiscale aferente actelor translativ de proprietate, iar actele translativ de proprietate sau constitutive de drepturi reale făcute de unul sau altul dintre coindivizari în timpul stării de indiviziune în favoarea terților în limitele cotelor-părți ce le revin din moștenire vor trebui respectate de coindivizarii atributari.

Această concepție a fost specifică în trecut dreptului roman, iar în prezent este îmbrățișată de dreptul german (§2032 BGB) și dreptul elvețian (art. 648 și 653 C. civ. elvețian)^[2]. În dreptul nostru, Codul Calimach (art. 1092) conținea o reglementare de acest gen, inspirată de Codul civil austriac al acelor vremuri^[3].

1.2. Partajul – act declarativ

1428. Potrivit concepției partajului – act declarativ, împărțeala nu este altceva decât un act constatator, care precizează drepturile pe care fiecare coindivizar le-a primit direct de la defunct, fără a trece prin patrimoniul celorlalți coindivizari. Ca urmare, indiviziunii i se pune capăt cu efecte retroactive, de la data deschiderii moștenirii, astfel încât nu sunt datorate taxele fiscale pentru actele translativ de proprietate, iar actele translativ sau constitutive de drepturi reale făcute de coindivizari în timpul stării de indiviziune fără

^[1] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 281; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 285, nr. 418.

^[2] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 883*, fasc. 10, 1996, p. 4, nr. 6.

^[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 781.

respectarea regulii unanimității vor fi menținute sau desființate după cum bunurile la care se referă cad sau nu în lotul coindivizarului care a fost parte în acele acte.

Aceasta este concepția care este/era îmbrățișată, printre altele, de Codul civil francez (art. 883) și de Codul civil român de la 1864 (art. 786).

1.3. Partajul – act constitutiv

1429. Partajul poate fi conceput nu numai ca fiind ori translativ de proprietate ori declarativ, ci și ca fiind un act constitutiv.

În această concepție, care a fost îmbrățișată de legiuitorul român [art. 680 NCC și art. 995 alin. (1) NCPC], actul de partaj este unul care dă naștere unei situații juridice noi, diferite de cea anterioară (starea de indiviziune), efectele sale nefiind nici translativ de proprietate, nici declarative (pentru detalii, a se vedea *infra* nr. 1446 și 1447).

*
* *

În cele ce urmează, vom prezenta mai întâi reglementarea partajului sub regimul Codului civil de la 1864, care este specifică partajului – act declarativ (§2), iar apoi reglementarea sa sub regimul noului Cod civil care este specifică partajului – act constitutiv (§3).

§2. Partajul sub regimul Codului civil de la 1864

2.1. Partajul – act declarativ prin ficțiunea legii sau prin natura sa?

1430. Doctrina clasică – atât franceză, cât și română – considera că efectul declarativ al partajului este doar o ficțiune a legii destinată să mențină egalitatea coindivizarilor. Prin natura lui, partajul era considerat a fi un act translativ – drepturile fiind mai întâi dobândite prin succesiune, iar apoi înstrăinate printr-un schimb, în cazul împărțirii în natură, sau printr-o vânzare, în cazul atribuirii unuia dintre coindivizari cu obligarea la plata unei sulte –, care însă producea efecte *ca și când* ar fi un act declarativ. Ficțiunea fiind o excepție, efectul declarativ al partajului în această concepție era de strictă interpretare.

Pentru alți autori însă efectul declarativ al partajului nu era o ficțiune, ci o realitate decurgând din natura proprie a partajului^[1]. În această concepție – și aici rezida interesul practic al discuției –, efectul declarativ al partajului și retroactivitatea pe care o implica nu mai erau de strictă interpretare, nemaifiind vorba de o excepție^[2].

1431. Articolul 786 C. civ. 1864 consacră regula caracterului declarativ al partajului, ceea ce însemna că, în scopul asigurării egalității coindivizarilor, fiecare dintre aceștia suporta doar consecințele propriilor sale acte făcute în timpul stării de indiviziune asupra bunurilor succesoriale, nu și ale actelor făcute de ceilalți coindivizari. De pildă, dacă un coindivizar constituia singur, fără acordul celorlalți, o ipotecă asupra unui imobil succesoral, ipoteca era inopozabilă coindivizarilor care nu au consimțit la aceasta, iar dacă la partaj imobilul ipotecat cădea în lotul unui asemenea coindivizar, ipoteca era lipsită de efecte. În acest caz, coindivizarul atributar fiind considerat că a dobândit imobilul direct de la defunct,

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 880-881, nr. 639; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 848, nota 6; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 471, nr. 981.

^[2] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 883*, cit. *supra*, p. 6, nr. 14.

de la data deschiderii moștenirii, ipoteca se dovedea a fi fost făcută de un neproprietar, fiind, ca atare, lipsită de efecte (art. 1775 C. civ. 1864).

Caracterul declarativ al partajului făcea ca efectele sale să urce până la data deschiderii moștenirii, ceea ce însemna că retroactivă. Între declarativitate și retroactivitate exista, așadar, o legătură. Aceasta nu era însă indisolubilă; căci, pe de o parte, existau acte declarative care nu erau retroactive (cazul tranzacției), iar pe de altă parte exista retroactivitate fără a exista un act declarativ (cazul unui contract sub condiție)^[1].

În timp ce declarativitatea ținea de natura partajului, neputând fi înlăturată, retroactivitatea nu ținea de aceasta. De aceea ea putea ceda în privința actelor de administrare sau de dispoziție îndeplinite de coindivizari în timpul indiviziunii cu respectarea regulii unanimității, acte care, fiind legal îndeplinite, trebuiau să fie respectate de coindivizarul atributar^[2]. De asemenea, ea putea ceda și în fața convenției părților, așa cum se întâmpla atunci când, de exemplu, coindivizarii cădeau de acord ca o ipotecă constituită de unul dintre ei în timpul indiviziunii cu încălcarea regulii unanimității să rămână valabilă chiar dacă bunul ipotecat era atribuit altui coindivizar decât cel care a constituit-o^[3].

Deși unii autori vorbeau despre posibilitatea înlăturării efectului declarativ al partajului^[4], în realitate era vorba de înlăturarea retroactivității, căci o reală înlăturare a efectului declarativ al partajului ar fi însemnat ca drepturile individuale ale coindivizarului rezultate în urma partajului să provină nu de la *de cuius*, cum prevedea art. 786 C. civ. 1864, ci de la ceilalți coindivizari, lucru care, evident, nu era posibil, modul de dobândire a proprietății care este moștenirea neputând fi ocolit prin convenția comoștenitorilor. În acest sens se vorbea de caracterul de ordine publică al declarativității partajului^[5].

2.2. Domeniul efectului declarativ al partajului

Determinarea domeniului care este supus efectului declarativ presupune investigarea actelor (I), a bunurilor (II) și a persoanelor (III) care intră sub incidența acestuia.

I. Actele care intră sub incidența efectului declarativ

A. Partajul propriu-zis

1432. Efectul declarativ privea orice act de partaj definitiv în natură, care făcea să înceteze indiviziunea succesorală, indiferent dacă era amiabil sau judiciar, total sau parțial, cu sau fără sultă^[6]. În cazul partajului cu sultă, coindivizarul debitor al acesteia dobânda bunurile care cădeau în lotul său direct de la defunct, iar nu de la coindivizarul creditor

[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 471, nr. 984.

[2] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 849, nr. 913; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 788, nr. 975; M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 883, cit. supra*, p. 6, nr. 13.

[3] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 359, nr. 900.

[4] Deși acești autori vorbesc de „posibilitatea de a renunța la efectul declarativ”, în realitate este vorba de înlăturarea efectelor retroactive ale partajului prin ratificarea actului de constituire a ipotecii fără mandat din partea coindivizatorilor necontractanți.

[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 886, nr. 1759.

[6] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 785.

[7] J. FLOUR, H. SOULEAU, *op. cit.*, p. 306, nr. 452; M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 883, cit. supra*, p. 17, nr. 19.

al sultei, nefiind vorba de o vânzare, tot așa cum și sulta era considerată a proveni direct de la defunct^[1].

Partajul de folosință, care era doar provizoriu și nu privea proprietatea bunurilor succesoriale, producea efecte doar de la data actului de partaj, iar aceste efecte nu aveau nimic de a face cu efectele partajului definitiv.

B. Actele echivalente partajului

1433. Existau acte de cesiune a drepturilor succesoriale încheiate între coindivizari în scopul atribuirii individuale a bunurilor succesoriale, care, deși prin natura lor erau acte translativ de proprietate, prin rezultatul lor economic erau acte de partaj, producând efecte declarative^[2].

În această categorie de acte intrau:

a) Licităția al cărui adjudecatar era un coindivizar

1434. Licităția al cărei adjudecatar era un coindivizar intra în această categorie, indiferent dacă s-a făcut prin bună înțelegere sau pe cale judecătorească^[3]. Adjudecatarul era considerat având-cauză al defunctului nu numai pentru cota sa parte din moștenire, ci pentru întreg bunul (lotul) care i-a revenit prin licitație, actul fiind asimilat unui partaj cu sultă^[4]. Fiind vorba de un act declarativ, iar nu de o vânzare, practica judiciară și doctrina s-au pronunțat în sensul că nu se putea pune problema rezoluțiunii pentru neplata prețului adjudecării (sultei), iar garanțiile plății acesteia nu erau cele ale vânzării (art. 1737 pct. 1 C. civ. 1864), ci acelea ale partajului (art. 1737 pct. 3 C. civ. 1864)^[5].

b) Licităția și adjudecarea în favoarea unui terț, în privința prețului, în raporturile dintre coindivizari

1435. Licităția urmată de adjudecarea bunurilor succesoriale în favoarea unui terț străin de moștenire era o vânzare, neavând nimic de a face cu efectul declarativ al partajului, terțul adjudecatar dobândind drepturi nu de la *de cuius*, ci de la coindivizari.

În raporturile dintre coindivizari, însă, în privința prețului, licitația și adjudecarea în favoarea unui terț era o operațiune de partaj, astfel încât coindivizarul care primea în lotul său această creanță se considera că a dobândit-o direct de la defunct, așa cum ar fi stat lucrurile dacă ar fi primit chiar bunul succesoral vândut la licitație^[6].

[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 887, nr. 1761.

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 306, nr. 452; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, pp. 850-851, nr. 915.

[3] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 795.

[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 793, nr. 986, a).

Pentru o practică judiciară eronată, dată în disprețul dispozițiilor art. 786 C. civ., conform căreia pentru cotele celorlalți coindivizari este vorba de o vânzare, a se vedea Cas. I, dec. nr. 330/1876 și nr. 18/1876, rezumate de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *op. cit.*, p. 167, nr. 1.

[5] Cas. I, dec. nr. 37/1913; C.A. București, 1906 și dec. nr. 257/1921 rezumate de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *op. cit.*, p. 170, nr. 14, și p. 172, nr. 35; I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 354, nr. 888; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 887-888, nr. 1762.

[6] Asupra interesului practic al acestei probleme, a se vedea *infra* nr. 1439.

c) Vânzarea de către coindivizari a unui bun succesoral unuia dintre ei ori cesiunea cu titlu oneros a drepturilor succesoriale făcută de un coindivizar altui coindivizar

1436. Asemenea licitației, o asemenea vânzare, producea efecte declarative specifice partajului^[1], deoarece nu făcea altceva decât să „prepare și să simplifice partajul”^[2] prin reducerea numărului coindivizilor.

Partajul fiind considerat un act cu titlu oneros, nu producea efecte declarative decât pentru înstrăinările sau cesiunile de drepturi succesoriale cu titlu oneros, nu și pentru cele cu titlu gratuit^[3].

II. Bunurile supuse efectului declarativ

A. Bunurile corporale

1437. Faptul că bunurile corporale erau supuse efectului declarativ al partajului nu a ridicat niciodată îndoieli.

Nu același lucru se putea spune însă despre creanțele succesoriale și despre creanța prețului adjudecării la licitație a unui imobil succesoral de către un terț.

B. Problema creanțelor succesoriale

1438. Între dispozițiile art. 786 C. civ. 1864, care consacrau regula efectului declarativ al partajului, și dispozițiile art. 1060 C. civ. 1864, conform cărora creanțele se divideau de drept la data deschiderii moștenirii atât activ (când creanța era datorată moștenirii), cât și pasiv (când creanța era datorată de moștenire), fiecare coindivizar nu avea dreptul decât la o parte din creanță corespunzătoare cotei sale părți din moștenire și, respectiv, nu datora plata decât în aceeași proporție.

În timp, după unele ezitări, s-a ajuns la concluzia că art. 1060 C. civ. 1864 permitea fiecărui coindivizar pe timpul stării de indiviziune să ceară plata părții ce-i revine din creanța succesorală, dar că, în măsura în care aceste creanțe nu erau stinse până la partaj, ele puteau fi atribuite unuia sau altuia dintre coindivizari, efectele fiind cele prevăzute de art. 786 C. civ. 1864, adică declarative^[4]. Prin urmare, actele de dispoziție (cesiunile și popririle) făcute în privința creanțelor succesoriale în timpul indiviziunii produceau sau nu efecte după cum la data partajului erau sau nu atribuite coindivizarului care le-a făcut fără acordul celorlalți în timpul indiviziunii.

În acest fel s-a ajuns la concilierea celor două texte de lege, făcându-se distincție între *actele de administrare* (încasarea creanțelor), care rămăneau valabile indiferent care ar fi fost soarta partajului, și *actele de dispoziție* (cesiunea sau permisiunea popririi), a căror valabilitate depindea de rezultatul aleatoriu al partajului^[5].

[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 887-888, nr. 644 și 645.

[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 888, nr. 1764.

[3] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 883, cit. supra*, pp. 12-13, nr. 47.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 898-899, nr. 657; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, pp. 294-295.

[5] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, p. 854, nr. 917.

C. Problema creanței prețului adjudecării de către un terț la licitație a unui imobil succesoral

1439. Ipoteza era că un imobil succesoral era scos la licitație și adjudecat de un terț. Fără îndoială că, în privința terțului, licitația avea valoarea unei vânzări (*supra* nr. 1435), dar în privința creanței prețului și a raporturilor dintre coindivizari s-a pus problema dacă atribuirea acestei creanțe unuia dintre ei producea sau nu efecte declarative. Cu alte cuvinte, s-a pus întrebarea dacă atributarul creanței prețului urma să fie considerat a fi fost tot timpul titularul creanței de la data deschiderii moștenirii, adică singur vânzător al imobilului succesoral său nu. Interesul practic al problemei apărea în cazul în care în timpul indiviziunii unul dintre coindivizari constituie o ipotecă asupra imobilului succesoral în favoarea unui terț, iar creditorul ipotecar se vede pus față în față cu coindivizarul atributar al creanței prețului, altul decât constituitorul ipotecii; dacă efectul declarativ nu se aplica, creditorul ipotecar își exercita dreptul de preferință asupra creanței prețului, iar dacă, din contra, efectul declarativ se aplica, creditorul ipotecar își vedea aneantizat dreptul de preferință.

După unele căutări, practica judiciară franceză s-a oprit printr-o decizie celebră – cunoscută sub denumirea Chollet-Dumulin – dată de Camerele reunite ale Curții de Casație la soluția potrivit căreia creanței prețului i se aplica regula efectului declarativ, dat fiind faptul că aceasta „înlocuiește imobilul în masa succesorală” ca efect al subrogației reale^[1]. Soluția a fost primită favorabil și de doctrina română^[2]. În această optică, așadar, coindivizarul atributar al creanței prețului era considerat a fi fost proprietar al imobilului succesoral de la data deschiderii moștenirii și că vânzarea s-a făcut în contul său, prin efectul subrogației reale prețul înlocuind imobilul. Ca urmare, creditorul ipotecar se afla în situația celui a cărui ipotecă a fost constituită de un neproprietar, fiind astfel lipsită de efecte.

III. Persoanele care intră sub incidența efectului declarativ. Efectele *erga omnes*

1440. Fiind în afară de orice discuție faptul că efectul declarativ al partajului funcționa între coindivizari, actele de administrare sau de dispoziție făcute de unul dintre aceștia cu privire la un bun atribuit la partaj unui alt coindivizar erau inopozabile atributarului.

Practica judiciară și doctrina admiteau însă că efectul declarativ al partajului era absolut, fiind opozabil *erga omnes*, așadar și altor persoane decât raporturilor dintre coindivizari. Astfel, când un coindivizar constituia o ipotecă asupra unui bun atribuit altui coindivizar, efectul retroactiv al partajului făcea ca această ipotecă să nu producă niciun efect nu numai față de coindivizarul atributar, ci și față de avânzii săi cauză, astfel încât, dacă, de pildă, coindivizarului care a constituit ipoteca i se atribuia un rest din prețul imobilului ipotecat, creditorul în favoarea căruia s-a constituit ipoteca nu putea pretinde niciun drept de preferință asupra acestei sume de bani față de creditorii chirografari ai aceluiași coindivizar^[3]. Cu alte cuvinte, ipoteca fiind desființată ca efect al atribuirii imobilului unui alt coindivizar, nu producea efecte nici față de coindivizarul atributar (chestiune care privește raporturile dintre coindivizari), nici față de creditorii chirografari ai celui care

^[1] Cass. Ch. réunis, 5 déc. 1907, *Obs.* H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. *supra*, p. 547.

^[2] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 354-355, nr. 890; M. ELIESCU, *Transmisivitatea...*, cit. *supra*, pp. 295-296.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 797, nr. 991.

a constituit ipoteca (chestiune care privește doar raporturile dintre creditorii aceleiași coindivizar între ei).

Contestată de unii^[1], opozabilitatea *erga omnes* se explica prin însăși natura declarativă a partajului^[2].

2.3. Consecințele efectului declarativ al partajului

I. Atributarul este proprietar de la data deschiderii moștenirii

1441. Efectul principal al partajului era că fiecare coindivizar devenea proprietar al bunurilor succesoriale atribuite cu efecte de la data deschiderii moștenirii, succedându-l direct pe defunct, ceilalți coindivizari fiind considerați că nu au avut niciun drept asupra acelor bunuri.

II. Drepturile constituite în favoarea terților prin acte de administrare și de dispoziție făcute de coindivizarii neatributari pe timpul indiviziunii se desființau

1442. Drepturile constituite în favoarea terților de coindivizari asupra bunurilor care au căzut la partaj în loturile celorlalți prin acte de administrare (locațiune, comodat etc.) și de dispoziție (vânzare, schimb, ipotecă etc.) fără acordul acestora erau supuse desființării, fiind făcute de un neproprietar^[3].

Actele de administrare și de dispoziție făcute de un coindivizar în condițiile de mai sus erau considerate valabile, dar afectate de condiția rezolutorie ca, la partaj, bunul în pricină căruia au fost făcute să cadă în lotul altui coindivizar.

Când bunul era atribuit chiar coindivizarului care a fost parte în acel act, drepturile constituite prin act se consolidau.

Până la partaj, coindivizarii care nu au fost de acord cu actul respectiv se pot apăra contra terților în favoarea cărora s-au constituit drepturile respective prin invocarea inopozabilității.

III. Partajul nu era considerat un act translativ de proprietate

1443. Fiind un act declarativ, partajul nu împrumuta trăsăturile actelor translativ de proprietate.

Actele translativ de proprietate sinalagmatice, cum era, de pildă, cazul vânzării, erau supuse rezoluțiunii pentru neîndeplinirea obligațiilor asumate (art. 1020 și art. 1021 C. civ. 1864). Spre deosebire de acestea, partajul nu putea fi rezoluționat pentru neîndeplinirea de către unul sau altul dintre coindivizari a obligațiilor stipulate prin actul de partaj (de exemplu, pentru neplata sultei), cu excepția cazului în care printr-o clauză expresă coindivizarii ar fi convenit în acest sens^[4].

^[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 313, nr. 464.

^[2] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 798, nr. 991; M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 856, nr. 920.

^[3] Cas. I, dec. nr. 70/1946, JN nr. 4-6/1946, p. 123; Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1325/1956, CD 1956, p. 361; *idem*, dec. nr. 496/1964, *Repertoriu...* 1952-1969, p. 207; *idem*, dec. nr. 2207/1967, CD 1967, pp. 83-84; CSJ, s. civ., dec. nr. 1199/1991, Dreptul nr. 1/1992, p. 107; *idem*, dec. nr. 1936/1992, Dreptul nr. 2/1993, p. 71.

^[4] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Art. 883*, fasc. 20, 1996, pp. 5-6, nr. 10-12.

1444. Nefiind translativ de proprietate, partajul nu era supus formelor de publicitate obligatorii pentru a deveni opozabil terților, chiar dacă avea ca obiect bunuri imobile [art. 28 alin. (1) din Legea nr. 7/1996 privind cadastrul și publicitatea imobiliară].

Dacă partajul comporta atribuirea unei creanțe, aceasta nu era supusă notificării prevăzute de art. 1393 alin. (1) C. civ. 1864 pentru a deveni opozabil terților^[1].

Partajul trebuia totuși adus la cunoștința terților pe orice cale, deoarece un act de partaj păstrat secret de coindivizari îi pune pe terți în situația de a nu avea de unde să cunoască faptul că starea provizorie de indiviziune a încetat, iar fără aducerea unui act la cunoștința celor interesați acesta nu putea fi opozabil^[2].

IV. Partajul nu putea servi ca just titlu pentru uzucapiunea de 10-20 de ani

1445. În sfârșit, partajul nu putea servi ca just titlu pentru uzucapiunea de 10-20 de ani (art. 1895 C. civ. 1864), deoarece prin natura sa acesta trebuia să fie un act translativ de proprietate, or, partajul nu era decât un act declarativ.

§3. Partajul sub regimul noului Cod civil

3.1. Partajul – act constitutiv

1446. Din dispozițiile art. 680 NCC rezultă că partajul nu mai are efecte declarative, așa cum avea sub regimul Codului civil anterior (art. 786). Conform acestui text de lege, „(1) Fiecare coproprietar devine proprietarul exclusiv al bunurilor sau, după caz, al sumelor de bani ce i-au fost atribuite numai cu începere de la data stabilită prin actul de partaj, dar nu mai devreme de data încheierii actului, în cazul împărțelii voluntare, sau, după caz, de la data rămânării definitive a hotărârii judecătorești. (2) În cazul imobilelor, efectele juridice ale partajului se produc numai dacă actul de partaj încheiat în formă autentică sau hotărârea judecătorească rămasă definitivă, după caz, au fost înscrise în cartea funciară”.

1447. În doctrină, deja, autorii, contrapunând dispozițiile art. 680 NCC celor ale art. 994 alin. (1) NCC, care stipulează că „hotărârea de partaj are efect constitutiv”, s-au împărțit în două tabere: unii susținând cu fermitate caracterul „translativ de proprietate” al partajului^[3], alții caracterul „constitutiv”^[4]. În opinia noastră, dispozițiile legale aplicabile în materie ne conduc la concluzia că partajul judiciar are, în prezent, un efect constitutiv. Astfel, în sensul dispozițiilor art. 680 NCC, hotărârea judecătorească în discuție are efecte constitutive de drepturi, de vreme ce „fiecare coproprietar devine (s.n., D.C.) proprietarul exclusiv al bunurilor sau al sumelor de bani ce i-au fost atribuite”, cu efecte pentru viitor (*ex nunc*), „numai de la data stabilită în actul de partaj, dar nu mai devreme de data încheierii actului (s.n., D.C.), în cazul împărțelii voluntare, sau, după caz, de la data rămânării definitive a hotărârii judecătorești (s.n., D.C.)”. Mai exact, în esență prin hotărârea judecătorească de

^[1] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. supra, p. 857, nr. 921.

^[2] Cu privire la raportul opozabilitate-cunoaștere, în general, a se vedea I. DELEANU, *Părțile și terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 78 și urm.

^[3] În acest sens, a se vedea: E. CHELARU, *Comentariu sub art. 680 NCC*, în FL-A. BAIAS (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, cit. supra, p. 735; A.-A. MOISE, *op. cit.*, p. 60 și urm.

^[4] În acest sens, a se vedea: AL. BACACI, GH. COMĂNIȚĂ, *op. cit.*, p. 302, care însă, practic, prin comentariile făcute, dezavuează dispozițiile legale potrivit cărora partajul are un efect constitutiv (art. 994 NCPC); I. DELEANU, *Tratat de procedură civilă. Volumul II. Noul Cod de procedură civilă*, cit. supra, p. 715, nr. 280.

partaj se creează o situație juridică nouă prin care, pe de o parte, indiviziunea încetează sau, altfel spus, patrimoniul succesoral se lichidează, iar pe de altă parte, concomitent, prin același act, în favoarea fiecărui coindivizar, se nasc drepturi individuale asupra bunurilor atribuite fiecăruia prin partaj. Prin aceasta, într-adevăr, hotărârea de partaj este constitutivă de drepturi. Faptul că atribuirea individuală de drepturi prin partaj, în principiu, se face păstrând un echilibru valoric între loturile atribuite coindivizarilor, conform cotelor-părți revenind fiecăruia din moștenire, fie prin atribuirea în natură, fie prin plata unor sulțe, fie prin împărțirea sumelor de bani rezultate din vânzarea la licitație a bunurilor successorale nu înseamnă însă că partajul, în sine, ar fi un act translativ de proprietate. Într-adevăr, deși partajul este, în principiu, un act comutativ și oneros (*supra* nr. 1390), el nu este însă și translativ de proprietate (afară de cazul în care se face o donația indirectă prin cedarea fără echivalent a drepturilor successorale în favoarea copartajaților), deoarece coindivizarii care devin proprietari individuali asupra bunurilor successorale atribuite prin partaj obțin aceste drepturi *direct din actul de partaj*, iar nu ca urmare a unui transfer propriu-zis de cote-părți indivize între copartajați^[1].

Situația nu este una inedită, căci, bunăoară, și în cazul hotărârilor judecătorești prin care se perfectează promisiunile sinalagmatice de vânzare (se pronunță hotărârea care ține loc de contract de vânzare) se consideră că acestea au efecte constitutive de drepturi, dând naștere unei situații juridice noi (contractul de vânzare), deși, concomitent, dar în mod derivat, odată cu „perfectarea” vânzării, se ajunge la un transfer de proprietate (de la promitentul-vânzător la promitentul-cumpărător) [art. 1279 alin. (3) și art. 1669 alin. (1) NCC].

3.2. Suspendarea pronunțării partajului

1448. Cu titlu de noutate pentru legislația română, art. 673 NCC prevede că „instanța sesizată cu cererea de partaj poate suspenda pronunțarea partajului, pentru cel mult un an, pentru a nu se aduce prejudicii grave intereselor celorlalți coproprietari. Dacă pericolul acestor prejudicii este înlăturat înainte de împlinirea termenului, instanța, la cererea părții interesate, va reveni asupra măsurii”.

Criteriul în funcție de care instanța poate dispune suspendarea este mult prea vag („a nu se aduce prejudicii grave intereselor celorlalți coproprietari”). Textul inspirator, art. 820 C. civ. francez, este mai exact, vizând în mod expres două ipoteze: una, cea în care „realizarea imediată a partajului riscă să aducă atingere valorii bunurilor indivize”, iar cealaltă, aceea în care „unul dintre coindivizari nu poate prelua întreprinderea agricolă, comercială, industrială, artizanală sau liberală depinzând de succesiune decât la expirarea acestui termen (de cel mult doi ani – n.n., D.C.)”. Același text de lege din Codul civil francez mai aduce precizarea foarte importantă că suspendarea poate privi atât ansamblul bunurilor indivize, cât și numai unele dintre acestea, ceea ce s-ar putea admite și în dreptul nostru, chiar în lipsa unei prevederi legale exprese.

^[1] Că este așa, o demonstrează, pe de o parte, faptul că, partajul poate fi realizat și prin vânzarea bunurilor indivize și împărțirea prețului obținut conform cotelor-părți revenind fiecăruia dintre coindivizari (art. 990 NCCP), situație în care ideea oricărui transfer de cote-părți între copartajați este în mod evident exclusă, iar pe de altă parte de faptul că, între ei, pentru plata sulțelor, coindivizarii nu beneficiază nici de privilegiul special al vânzătorului de bunuri mobile [art. 2339 alin. (1) lit. a) NCC], nici de ipoteca legală a vânzătorului pentru plata prețului, care se aplică și schimbului cu sultă sau dării în plată cu sultă pentru plata acesteia [art. 2386 pct. 1 NCC], ci de o ipotecă distinctă prevăzută la art. 2386 pct. 5 NCC, ceea ce înseamnă că este o operațiune juridică cu totul aparte de toate celelalte.

3.3. Unele efecte speciale ale partajului

I. Opozabilitatea actelor juridice încheiate legal de un coindivizar anterior partajului

1449. În conformitate cu dispozițiile art. 681 NCC, „actele încheiate, în condițiile legii, de un coproprietar cu privire la bunul comun rămân valabile și sunt opozabile celui căruia i-a fost atribuit bunul în urma partajului”.

Așadar, actele încheiate de un coindivizar cu respectarea condițiilor cerute de lege, cum sunt actele de conservare, valabil încheiate de oricare coindivizar, fără acordul celorlalți (art. 640 NCC) (*supra* nr. 1319), actele de administrare încheiate cu respectarea regulii majorității [art. 641 alin. (1) NCC] (*supra* nr. 1314) ori cele la care și-a dat acordul, chiar dacă sunt acte de dispoziție [art. 641 alin. (3)-(4) NCC], sunt opozabile coindivizarului căruia bunul i-a fost atribuit la partaj, care este obligat să le respecte. Bunăoară, un contract de locațiune încheiat cu acordul majorității coindivizarilor înainte de partaj cu privire la un imobil succesoral pe un termen de cel mult 3 ani trebuie respectat de coindivizarul căruia i s-a atribuit imobilul în întregime la partaj, chiar dacă nu a fost de acord cu închirierea la data încheierii contractului.

II. Strămutarea garanțiilor

1450. Potrivit prevederilor art. 682 NCC, „garanțiile constituite de un coproprietar asupra cotei sale părți se strămută de drept asupra bunului atribuit acestuia sau, după caz, a sumelor de bani care i-au fost atribuite prin partaj”. De exemplu, dacă pe timpul diviziunii successorale dintre doi frați comoștenitori ai părintelui lor, unul dintre ei constituie o ipotecă asupra cotei sale părți ideale de 1/2 din patrimoniul succesoral, iar apoi ca urmare a partajului i se atribuie în deplină proprietate un imobil succesoral, ipoteca constituită se transmite automat, în temeiul legii, asupra aceluia imobil.

Secțiunea a 4-a. Garanțiile partajului

§1. Garanțiile sub regimul Codului civil anterior

1.1. Reglementare legală

1451. Articolul 787 alin. (1) C. civ. 1864 statua: „coerezii sunt datori garanți unul către altul numai despre tulburările și evicțiunile ce proced dintr-o cauză anterioară împărțelii”. Textul punea, așadar, în sarcina coindivizarilor o obligație mutuală de garanție pentru menținerea echilibrului dintre ei în privința valorii loturilor primite și după data partajului, astfel încât dacă unul dintre ei suferea pierderi datorită unei cauze anterioare partajului, aceasta nu era suportată doar de cel căruia i s-a repartizat bunul, ci de către toți, în proporție cu partea ce le revenea din moștenire.

Chiar dacă unul față de altul coindivizarilor nu erau avânzi-cauză, garanția se justifica prin necesitatea păstrării egalității care trebuie să domnească între coindivizari, nu numai înaintea și în timpul partajului, ci și după acesta^[1]. Dacă un coindivizar își vedea micșorat emolumentul datorită faptului că era evins de un terț ulterior partajului, iar cauza evicțiunii

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 925, nr. 677.

era anterioară, egalitatea trebuia restabilită, iar acest lucru se făcea prin intermediul garanției prevăzute la art. 787 C. civ. 1864.

1.2. Condiții

I. Apariția unei tulburări sau evicțiuni

1452. Aplicarea dispozițiilor art. 787 C. civ. 1864 presupunea, în primul rând, apariția unei tulburări sau evicțiuni ulterior partajului. Era vorba atât de evicțiunea propriu-zisă, care presupunea deposedarea totală sau parțială a atributarului de către un terț prin exercitarea unei acțiuni reale (revendicare, ipotecară, confesorie), prin invocarea pe cale de excepție a unui drept real sau chiar prin abandonarea bunului de către atributar în afara oricărei acțiuni judiciare, întrucât dreptul terțului evingător era evident, cât și de tulburarea atributarului prin simpla amenințare cu evicțiunea, amenințare care trebuia să fie însă serioasă^[1].

1453. În dreptul nostru, spre deosebire de dreptul francez, se admitea în genere că art. 787 alin. (1) C. civ. 1864, viza nu doar evicțiunea, ci atât viciile ascunse al lucrului atribuit unui coindivizar, cât și faptul că bunul atribuit avea o întindere mai mică decât cea avută în vedere de coindivizari la data partajului^[2]. Diferența față de dreptul francez se explica prin faptul că în timp ce acesta reglementa resciziunea partajului pentru leziune [art. 887 alin. (2) C. civ. francez], astfel încât dezechilibrele întemeiate pe viciile lucrului vândut sau pe diferența de întindere se puteau rezolva pe acest temei, dreptul nostru nu cunoștea o asemenea reglementare, astfel încât singura soluție posibilă în ideea păstrării echilibrului între coindivizari era cea a interpretării mai sus evocate^[3].

II. Tulburarea sau evicțiunea trebuia să aibă o cauză anterioară partajului

1454. În al doilea rând, tulburarea sau evicțiunea trebuia să aibă o cauză anterioară partajului. Articolul 787 alin. (1) C. civ. 1864 vorbea expres de tulburările și evicțiunile care „proced dintr-o cauză anterioară împărțelii”.

III. Evicțiunea să nu fi fost imputabilă coindivizarului evins

1455. În al treilea rând, se cerea ca evicțiunea să nu fie imputabilă moștenitorului evins [art. 787 alin. (2) C. civ. 1864]. Garanția nu funcționa dacă evicțiunea a survenit datorită faptului că moștenitorul evins a omis să cheme în garanție un alt coindivizar care ar fi avut mijloace să înlăture evicțiunea ori dacă a lăsat să se îplinească termenul uzucapiunii fără a-l întrerupe.

IV. Actul de partaj să nu conțină o clauză de exonerare de răspundere

1456. În al patrulea rând, trebuie ca *actul de partaj să nu conțină o clauză de exonerare de garanție*. O asemenea clauză este licită, dar pentru a fi eficace nu este suficientă o

[1] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 884 à 886*, 1995, p. 6, nr. 22.

[2] M.B. CANTACUZINO, *op. cit.*, p. 268, nr. 417; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, p. 300.

Contra, în privința viciilor ascunse, dar nu și a întinderii lucrului, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, p. 812.

[3] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 363, nr. 907.

clauză generală de excludere a garanției, cerându-se să fie expresă și specială, precizând cauza de evicțiune [art. 787 alin. (2) C. civ. 1864].

1.3. Efecte

1457. În cazul în care evicțiunea sau tulburarea se producea, coindivizarul nu putea cere rezoluțiunea partajului, ci doar indemnizarea sa de către ceilalți coindivizari, la valoarea bunului din momentul când a survenit evicțiunea, fiecare fiind ținut la plată proporțional cu partea ce îi revenea din moștenire [art. 788 alin. (1) C. civ. 1864]. Coindivizarul evins suporta și el pierderea alături de ceilalți coindivizari^[1].

Dacă un coindivizar era insolubil, pierderea era suportată de ceilalți în mod proporțional, inclusiv de cel evins [art. 788 alin. (2) C. civ. 1864].

Acțiunea în garanție era personală, astfel încât se prescria în termenul general de prescripție de trei ani.

Creanța de garanție beneficia de privilegiul copartajantului asupra tuturor imobilelor succesoriale (art. 1737 pct. 3 C. civ.)^[2].

1.4. Cazul special al tulburărilor provenind de la un coindivizar

1458. Dispozițiile art. 787 C. civ. 1864 aveau în vedere doar tulburările de drept provenind de la un terț străin de moștenire. Dar așa cum în materie de vânzare vânzătorul garanta pe cumpărător nu numai pentru tulburările de drept provenind de la terți, ci și pentru cele de fapt provenind chiar de la el, și în materie de partaj fiecare coindivizar garanta pe ceilalți pentru tulburările pe care le-ar fi cauzat prin fapta sa, neputând întreprinde nimic care ar fi putut diminua valoarea bunurilor primite de aceștia la partaj^[3]. De pildă, coindivizarul care a primit la partaj un fond de comerț nu putea să mute activitatea acestui fond de comerț din locul unde funcționa la data deschiderii moștenirii în proximitatea locului unde un alt coindivizar care a primit un alt fond de comerț de la defunct și-ar fi desfășurat activitatea.

Această garanție se diferenția de cea prevăzută la art. 787 C. civ. 1864 prin aceea că:

- survenea și pentru tulburările de fapt, nu numai pentru cele de drept;
- tulburarea putea fi pricinuită de un fapt survenit ulterior partajului;
- era de ordine publică, neputând fi înlăturată pe cale convențională.

Autorul faptei trebuia să înceteze tulburarea, fiind singurul ținut la plata eventualelor daune cauzate.

§2. Reglementarea sub regimul noului Cod civil

1459. În esență, art. 683 NCC nu face decât să reia dispozițiile reglementării anterioare, completate cu soluțiile promovate de doctrină și jurisprudență pe timpul cât aceasta a fost în vigoare. Astfel, textul de lege menționat prevede că: „(1) Coproprietarii^[4] își datorează, în limita cotelor părți, garanție pentru evicțiune și vicii ascunse, dispozițiile legale privitoare la obligația de garanție a vânzătorului aplicându-se în mod corespunzător. (2) Fiecare este

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 909, nr. 1784.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1511/1982, *Repertoriu...* 1980-1985, p. 135.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions, cit. supra*, pp. 863-864, nr. 931; M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 884 à 886, cit. supra*, pp. 12-13, nr. 45-48.

^[4] Și coindivizarii, prin referire la dispozițiile art. 1143 alin. (2) NCC.

obligat să îl despăgubească pe coproprietarul prejudiciat prin efectul evicțiunii sau al viciului ascuns. Dacă unul dintre coproprietari este insolubil, partea datorată de acesta se va suporta, proporțional, de către ceilalți coproprietari, inclusiv de coproprietarul prejudiciat. (3) Coproprietarii nu datorează garanție dacă prejudiciul este urmarea faptei săvârșite de un alt coproprietar sau dacă au fost scutiți prin actul de partaj”^[1].

Secțiunea 5-a. Nevalabilitatea partajului

§1. Regulile aplicabile sub regimul Codului civil anterior

1460. Partajul fiind sub regimul Codului civil anterior un act juridic aparte, cu efecte declarative, motivele de nevalabilitate ale acestuia purtau această amprentă.

1.1. Anularea pentru vicii de formă

1461. Nerespectarea regulilor privitoare la forma judiciară a partajului în cazul persoanelor absente, a minorilor și interzișilor judecătorești [art. 730 alin. (2) C. civ. 1864] era sancționată cu nulitatea relativă a partajului, fiind vorba de dispoziții referitoare la protecția incapabililor^[2].

Ea nu putea fi cerută decât de persoana protejată sau de reprezentanții săi legali, confirmarea partajului de către aceștia înlăturând sancțiunea^[3]. Acțiunea se prescria în termenul general de prescripție de trei ani.

1.2. Anularea pentru violență sau dol

1462. Articolul 790 alin. (1) C. civ. 1864 prevedea în mod expres anularea partajului pentru viciile de consimțământ ale violenței și dolului^[4]. Anularea pentru violență sau dol urma regimul de drept comun.

Dolul trebuia să emane de la un coindivizar, căci în caz contrar el rămânea fără incidență asupra partajului, dând dreptul doar la o acțiune în daune-interese contra terțului vinovat de acesta^[5].

Conform dispozițiilor art. 793 C. civ. 1864, coindivizarul care în urma descoperirii dolului sau încetării violenței înstrăina în tot sau în parte bunurile ce i-au fost atribuite la partaj nu mai putea cere anularea partajului, prezumându-se irefragabil confirmarea actului anulabil, proba contrară fiind inadmisibilă^[6].

^[1] Pentru dezvoltări asupra acestui text de lege, a se vedea I. SFERDIAN, *op. cit.*, p. 393 și urm., nr. 595 și urm.

^[2] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 364-365, nr. 913-9114; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 315, nr. 467.

^[3] Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 336/1968, CD 1968, p. 102.

^[4] Legiuitorul român nu a reprodus dispozițiile art. 887 C. civ. francez care prevăd resciziunea (anularea) partajului pentru leziune.

Asupra faptului că doar dintr-o inadvertență art. 791 și art. 792 C. civ. anterior vorbeau de „resciziune” (anulare pentru cazul special al leziunii), în realitate dreptul nostru necunoscând acest caz de anulare, a se vedea I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, pp. 366-367, nr. 918-921.

^[5] M. BÉHAR-TOUCHAIS, *J.-Cl. Civ. Art. 887 à 892*, fasc. 10, 2000, p. 4, nr. 5.

^[6] CSJ, s. civ., dec. nr. 1173/1991, Dreptul nr. 1/1992, pp. 109-110.

1.3. Eroarea ca viciu de consimțământ în cazul partajului

1463. Articolul 790 C. civ. 1864 menționa dintre viciile de consimțământ susceptibile să atragă anularea partajului doar dolul și violența, nu și eroarea. Această omisiune era considerată în general a fi voluntară pe motiv că eroarea, singură, nu trebuia să ducă la anulare în ideea stabilității partajului și că eventualele dezechilibre rezultate din erori de apreciere se puteau corija prin măsuri mai puțin grave decât anularea, cum ar fi^[1]:

- dacă un bun era omis la partaj din eroare, acesta nu se desființa, ci se făcea un supliment de partaj [art. 790 alin. (2) C. civ. 1864];

- dacă din eroare un bun străin era inclus în lotul unui coindivizar, iar acesta era evins de adevăratul proprietar, echilibrul între coindivizari se putea restabili prin intermediul garanției care și-o datorau coindivizarii pentru tulburările și evicțiunile pe care le sufereau după data partajului (art. 787 C. civ. 1864);

- dacă un terț era considerat din eroare coindivizar și primea bunuri succesoriale, adevărații coindivizari puteau exercita împotriva acestuia o acțiune în petiție de ereditate, după care, în urma admiterii acesteia, puteau face între ei un partaj suplimentar în privința bunurilor reintrate în indiviziune.

1464. În caz de eroare asupra valorii bunurilor succesoriale, când rezulta, așadar, o leziune pentru coindivizarul atributar, în dreptul nostru, partajul rămânea valabil, nefiind supus resciziunii (cum se întâmpla în dreptul francez), egalitatea coindivizarilor putând fi restabilită pe calea garanției pe care aceștia și-o datoreau reciproc în temeiul dispozițiilor art. 787 C. civ. 1864^[2].

1465. Așadar, în principiu, eroarea nu constituia în sine cauză de anulare a partajului. Cu toate acestea, practica judiciară și doctrina nu excludeau cu totul anularea partajului pentru eroare, dar numai în acele cazuri excepționale care nu intrau în categoriile menționate mai sus. Astfel, puteau duce la anularea partajului includerea din eroare – lucru care trebuia probat – în masa partajabilă a unui bun propriu al unui coindivizar, care nu poate să-l evingă pe atributar conform principiului că acela care datorează garanția nu poate să evingă, sau falsa apreciere a drepturilor coindivizarilor în masa indiviză datorită ignorării existenței unui testament în favoarea unuia dintre aceștia, cazuri în care se consideră că este vorba de erori asupra cauzei partajului^[3].

1.4. Nulitatea absolută pentru omiterea unui coindivizar la partaj

1466. Omiterea unui coindivizar la partaj constituia o cauză de nulitate absolută, întrucât „este un viciu profund care afectează partajul și, lăsându-l sub amenințarea unei petiții de ereditate iminente, îi răpește orice regularitate și stabilitate”^[4].

Practica noastră judecătorească s-a pronunțat și în sensul că un asemenea partaj este inopozabil coindivizarului omis, care poate cere oricând un nou partaj, fără a i se putea

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, pp. 931-932, nr. 686.

^[2] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 303.

^[3] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, pp. 866-867, nr. 933; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVEUR, *op. cit.*, p. 915, nr. 1790; H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, cit. *supra*, pp. 538-542.

^[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALLETON, *op. cit.*, p. 930, nr. 684.

În același sens, a se vedea și CSJ, s. civ., dec. nr. 1173/1991, cit. *supra*.

opune prescripția extinctivă^[1]. Această soluție nu era cea mai potrivită, întrucât îi lăsa pe toți coindivizarii la dispoziția unuia singur, pe când prima soluție (nulitatea absolută) permitea oricărui coindivizar să provoace un nou partaj și să obțină împărțirea definitivă și, de astă dată, legală a bunurilor succesoriale. De altfel, în materia partajului de ascendent, art. 797 C. civ. 1864 prevedea în mod expres soluția nulității absolute în cazul omiterii de la partaj a unui descendent, acțiunea pentru declararea acesteia fiind nu numai la dispoziția celui omis, ci și a celorlalți moștenitori, care aveau un interes evident într-o astfel de situație.

1.5. Efectele nulității

1467. Ca efect al nulității, partajul era desființat cu efecte retroactive, ca și când nu ar fi existat, coindivizarii fiind considerați că nu au ieșit niciodată din indiviziune.

Drepturile dobândite de terți ulterior partajului asupra bunurilor atribuite în proprietate individuală fiecărui coindivizar nu se desființau automat, fiind supuse elementului aleatoriu pe care îl reprezenta un nou partaj, în sensul că dacă bunurile respective cădeau din nou în lotul coindivizarului care le-a constituit, se consolidau definitiv, iar dacă nu, se rezoluționau cu efecte retroactive^[2].

Fruitele bunurilor atribuite individual erau păstrate de coindivizarul de bună-credință care le-a perceput pe intervalul de timp de la data partajului până la data anulării, în timp ce coindivizarul de rea-credință era obligat la restituirea acestora masei indivize fără nicio excepție^[3].

§2. Regulile aplicabile sub regimul noului Cod civil

1468. Conform dispozițiilor art. 684 alin. (1) NCC, „partajul prin bună învoială poate fi desființat pentru aceleași cauze ca și contractele”. De vreme ce partajul amiabil se întemeiază pe acordul de voințe al coindivizării, indiferent dacă se realizează extrajudiciar sau în fața instanței de judecată printr-o hotărâre de expedient (*supra* nr. 1389), el are o natură contractuală, astfel încât este firesc să i se aplice dispozițiile legale referitoare la această categorie de acte juridice.

Prin urmare, partajul amiabil poate fi, bunăoară, nul pentru cauză ilicită sau pentru lipsa formei (în cazul în care se referă la un imobil), anulabil pentru eroare esențială, dol, violență sau leziune (dacă este cu titlu oneros).

1469. Partajul realizat fără participarea tuturor coindivizării este sancționat în mod expres nulitatea absolută, conform dispozițiilor art. 684 alin. (2) NCC, legiuitorul arătând-se sensibil la sugestiile făcute anterior de doctrină, indiferent dacă este amiabil sau judiciar.

1470. În fine, conform dispozițiilor art. 684 alin. (3) NCC, în cazul în care dintr-un motiv sau altul la partaj nu au fost cuprinse toate bunurile indivize, acesta rămâne valabil, pentru bunurile omise, putându-se face oricând un partaj suplimentar.

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 673/1982, CD 1982, pp. 36-40; *idem*, dec. nr. 2508/1988, RRD nr. 8/1989, p. 71.

[2] M. GRIMALDI, *Successions*, cit. *supra*, p. 868, nr. 935.

[3] M. PLANIOL, G. RIPERT, J. MAURY, H. VIALÉTON, *op. cit.*, p. 934, nr. 687.

Capitolul V. Partajul de ascendent

Secțiunea 1. Noțiune. Forme

1471. Partajul de ascendent este actul prin care tatăl sau mama ori alt ascendent, în considerarea morții sale, face în avans, în timpul vieții, repartizarea bunurilor sale, în tot sau în parte, între descendenții săi, moștenitori prezumtivi. Este un act care se caracterizează, pe de o parte, prin faptul că ascendentul „împarte bunurile sale, înainte de a fi indivize între moștenitorii săi”^[1], iar pe de alt parte prin faptul că este un act hibrid, în același timp o liberalitate (donație sau testament) și succesoral (transmisiune *mortis causa* și partaj)^[2].

Un astfel de partaj era îngăduit de Codul civil anterior (art. 794) și este îngăduit și de noul Cod civil, care la art. 1160 precizează că „ascendenții pot face partajul bunurilor lor între descendenți”.

1472. Partajul de ascendent se poate realiza atât prin donație (donație-partaj), adică printr-un contract, act juridic între vii de formație bilaterală (multilaterală), cât și prin testament (testament-partaj), adică printr-un act juridic unilateral *mortis causa* [art. 795 alin. (1) C. civ. 1864 și art. 1161 alin. (1) NCC]. În ambele sale forme, partajul de ascendent este un act mixt, care combină regulile partajului cu cele ale donației sau testamentului. Donația-partaj și testamentul-partaj, datorită naturii lor diferite, se deosebesc însă prin faptul că, în vreme ce prima produce efecte chiar de la încheierea sa și este irevocabilă, cel de al doilea produce efecte doar la data decesului testatorului și este revocabil.

1473. Spre deosebire de partajul obișnuit, care se realizează fie prin acordul coindivizilor, fie prin hotărâre judecătorească, partajul de ascendent se realizează sub autoritatea și cu voința ascendenților despre a căror moștenire este vorba^[3].

În esență, specificul instituției constă în faptul că, deși în privința formei este o liberalitate (donație sau testament), în conținut este un partaj, o atribuire individuală de bunuri în contul drepturilor succesoriale ale descendenților beneficiari.

1474. Normele legale referitoare la partajul de ascendent sunt de excepție, în lipsa lor un asemenea partaj neputând fi făcut, întrucât s-ar contraveni regulilor de drept comun care interzic actele asupra succesiunilor nedeschise (art. 956 NCC) și partajarea bunurilor care fac parte din rezerva succesorală prin voința dispunătorului^[4]. Ele își au originea în dreptul roman, dreptul cutumiar francez^[5] și în legiuirile premergătoare Codului civil român^[6], justificându-se prin necesitatea de a elimina, pe cât este posibil, neînțelegerile dintre moștenitori sau inconvenientele partajului judiciar.

Dat fiind caracterul de excepție al partajului de ascendent, acesta trebuie să rezulte în mod neechivoc din actul care se pretinde că îl conține. Uneori, în practica noastră judiciară și în doctrină, acest element este cu totul neglijat, în lipsa dovedirii intenției de partaj global, bunăoară, simplul fapt că părinții au înzestrat pe fiecare din copiii lor cu

[1] PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 494, nr. 1057.

[2] F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, Rép. civ. Dalloz, 2009 (actualizat 2014), nr. 2.

[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 535, nr. 1743.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1018, nr. 818.

[5] Pentru detalii, a se vedea: PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 494, nr. 1059 și urm.; F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. supra, nr. 4 și urm.

[6] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, pp. 851-853.

ocazia căsătoriei nu poate duce la concluzia existenței unei donații-partaj, așa cum în mod eronat s-a făcut, ci cel mult a existenței unor donații ordinare^[1]

Secțiunea a 2-a. Donația-partaj

§1. Noțiune și natură juridică

1475. Donația-partaj este un contract (act juridic între vii) prin care un ascendent dispune irevocabil cu titlu gratuit în timpul vieții de toate sau o parte din bunurile sale prezente în favoarea descendenților săi în considerarea drepturilor succesoriale legale ale acestora, realizând un partaj anticipat între aceștia. Este vorba despre un act care în formă este o donație [art. 1161 alin. (1) NCC], dar care nu este doar o simplă liberalitate, ci mai cu seamă o anticipare succesorală, care va produce efectele specifice partajului la data decesului dispunătorului, iar până atunci efecte specifice donației^[2].

Elementul de liberalitate nu poate lipsi din donația-partaj, procurând un avantaj fără contraechivalent descendenților. O donație-partaj cu sarcini întrunește și ea această condiție, dar numai în măsura în care sarcinile nu sunt mai oneroase decât emolumentul^[3].

1476. Firește că succesiunea nu se poate deschide decât la decesul lui *de cuius*. De aceea, descendenții gratificați prin donația-partaj nu pot fi în timpul vieții dispunătorului decât donatari (beneficiar ai unei liberalități prin act încheiat între vii), nu moștenitori înaintea deschiderii moștenirii^[4]. Este vorba despre un partaj care nu poartă asupra unei succesiuni deschise, ci doar anticipează asupra succesiunii viitoare a dispunătorului, în cadrul căreia, atunci când se va deschide, va fi luat în considerare ca atare (ca partaj)^[5], dar în prezent, de la data încheierii actului, bunurile care formează obiectul donației-partaj se transmit de la ascendent la donatari, ca în cazul unei donații obișnuite.

Toate acestea demonstrează, așadar, că donația-partaj este un act cu natură mixtă, bivalentă, care în esență sa ultimă este un partaj, dar care sub anumite aspecte apare ca o liberalitate (donație)^[6].

1477. Primordială în cazul donației-partaj este voința ascendentului sub autoritatea căruia se face repartizarea bunurilor succesoriale, iar nu voința descendenților, care, în măsura în care nu li se încalcă rezerva, nu pot decât să se supună celei dintâi, dacă vor să moștenească, sau să renunțe la moștenire. Așadar, partajul îl face însuși ascendentul, iar nu descendenții moștenitori sub medierea acestuia^[7].

Pentru a ne putea afla în prezența unei donații-partaj este esențial ca actul respectiv să conțină repartizări individuale efective ale bunurilor dispunătorului către descendenții săi,

[1] Pentru o asemenea practică cu comentariul aferent, din care nu rezultă nici cel mai mic indiciu al voinței ascendentului de a face un partaj de ascendent, și cu atât mai puțin voința neechivocă, a se vedea C.A. Cluj, dec. civ. nr. 920/2000, Notă de T. DĂRIAN, Dreptul nr. 3/2001, pp. 150-156.

[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 374, nr. 550.

[3] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 938, nr. 1820.

[4] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1019.

[5] M. GRIMALDI, *Libéralités*, cit. supra, p. 539, nr. 1747.

[6] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 931, nr. 1807.

[7] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 542, nr. 1753.

nu doar de cote-părți indivize^[1]. Actul prin care ascendentul nu face o atribuire individuală a bunurilor, ci stabilește doar cotele-părți care revin descendenților din bunurile care formează obiectul aceluia act, nu este o donație-partaj, ci o donație obișnuită de cote-părți indivize^[2].

§2. Condițiile de validitate

Acestea trebuie privite din perspectiva părților (2.1), a bunurilor (2.2), a repartizării acestora (2.3), precum și a formelor pe care trebuie să le respecte (2.4).

2.1. Părțile

I. Persoanele care pot face o donație-partaj

1478. Pot face donații-partaj doar „ascendenții” (art. 1160 NCC)^[3], nu și alte persoane, cum ar fi descendenții sau colaterali. Este indiferent dacă legătura de rudenie este legitimă (din căsătorie), nelegitimă (din afara căsătoriei) sau din adopție.

Un unchi, de pildă, poate face donații în favoarea nepoților săi de frate, numai că această donație este una obișnuită chiar dacă dispunătorul a caracterizat-o ca donație-partaj. O astfel de donație nu intra sub incidența dispozițiilor art. 794 și urm. C. civ. 1864 (art. 1160 NCC), nepoții nefiind, așadar, obligați, în lipsa unei stipulații exprese, la garanția reciprocă pentru tulburări și evicțiuni pe care și-o datorează coindivizarii ulterior partajului, iar privilegiul pentru plata eventualelor sulte este cu totul exclus, chiar dacă dispunătorul a prevăzut contrariul, privilegiile neputând rezulta decât din lege^[4].

La data încheierii actului, donatorul trebuie să aibă capacitatea de a face liberalități conform dreptului comun.

II. Persoanele care pot beneficia de donația-partaj

1479. Beneficiari ai donației-partaj nu pot fi decât copiii sau ceilalți descendenți ai dispunătorului (art. 1160 NCC), indiferent dacă rudenia rezultă din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție^[5].

Deși, în limitele cotității disponibile, ascendentul poate favoriza pe unul sau altul dintre descendenții săi făcându-i liberalități definitive – fie chiar prin donația-partaj, fie separat –, donația-partaj are ca finalitate sau funcție principală repartizarea bunurilor dispunătorului între descendenții săi care *pot și vor* să vină la moștenirea sa legală, având așadar vocație utilă, nefiind nedemni sau renunțatori. Ea presupune cu necesitate cel puțin doi descendenți care vin efectiv la moștenire, o donație-partaj între un descendent și un

^[1] În acest sens, a se vedea M. NICOD, *Donation-partage ou donatin simple: de l'importance de la volonté répartitrice*, R.L.D.C. nr. 106/2013, p. 47 și urm.

^[2] Cass. 1-re civ., 6 mars 2013, *Obs.* G. CHAUCHAT-ROZIER, R.L.D.C. nr. 104/2013, p. 58.

^[3] În această privință, noul Cod civil s-a menținut pe coordonatele tradiționale ale instituției, în vreme ce Codul civil francez, după ultima modificare făcută prin Legea din 26 iunie 2006, prevede că liberalitățile-partaj pot fi făcute de „orice persoană” (art. 1075).

^[4] D. ALEXANDRESCO, *op. cit.*, III, 2, pp. 856-857.

^[5] Soțul supraviețuitor nu este inclus în categoriile de persoane la care se referea art. 794 C. civ. 1864 și art. 1160 NCC (M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, *cit. supra*, pp. 313-316; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1444/1972, CD 1972, p. 173).

terț (fie el descendent în grad mai îndepărtat care nu vine la moștenire, fie o persoană fără legătură de rudenie cu dispunătorul) este de neconcepț^[1].

1480. Destinată să înlocuiască partajul care ar fi trebuit făcut după decesul ascendentului, donația-partaj trebuie să se refere numai la cei care au dreptul de a participa la partajul pe care îl înlocuiește, motiv pentru care actul prin care ascendentul împarte bunurile sale între fiii săi și copiii acestora fără a fi întrunite condițiile reprezentării nu este decât o donație ordinară^[2].

Persoanele din afara sferei descendenților dispunătorului, în actuala configurație a textelor noului Cod civil, nu pot fi beneficiare ale donației-partaj^[3], dar, în limitele cotității disponibile, pot fi beneficiare ale unor donații ordinare.

Se pune întrebarea dacă calitățile cerute de lege trebuie întrunite la momentul donației-partaj sau la momentul deschiderii moștenirii? La această întrebare răspunsul este că beneficiarii donației-partaj trebuie să fie succesibili la data încheierii actului și succesori la data deschiderii moștenirii^[4], astfel încât dacă, de pildă, un părinte face o donație-partaj în favoarea celor doi fii ai săi, iar unul dintre ei predecedează fără posteritate, actul nu mai poate juca rolul de partaj, rămânând ca să producă efecte doar ca donație obișnuită.

1481. Donația-partaj care nu cuprinde pe toți descendenții cu vocație utilă la moștenire la momentul deschiderii acesteia este nulă absolut [art. 797 alin. (1) C. civ. 1864 și art. 1163 alin. (1) NCC]^[5]. Este vorba atât de descendenții care vin la moștenire în nume propriu, cât și de cei care moștenesc prin reprezentare, fără luarea în considerare a nedemnilor sau renunțătorilor, momentul la care se raportează îndeplinirea acestei condiții fiind acela al deschiderii moștenirii^[6]. Potrivit dispozițiilor art. 1163 alin. (2) NCC, donația-partaj care nu cuprinde pe un descendent care vine la moștenire prin reprezentare este totuși valabilă dacă îl cuprinde pe cel reprezentat.

Constatarea nulității poate fi cerută nu numai de descendentul omis, ci de orice persoană interesată, dat fiind faptul că este vorba despre o nulitate absolută, nu doar de una relativă.

Nulitatea pentru omisiunea unui descendent este incidentă chiar dacă la data deschiderii moștenirii masa succesorală, pe lângă bunurile care au format obiectul donației-partaj, cuprinde bunuri care prin natura și valoarea lor ar asigura drepturile succesoriale ale moștenitorului omis^[7].

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 545, nr. 1757.

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1029, nr. 829.

^[3] Este de menționat faptul că, în urma modificării din anul 1988, Codul civil francez permite de și unui terț să beneficieze de o donație-partaj în scopul de a i se transmite nefracționată o întreprindere individuală, având în vedere competențele sale de a continua activitatea acelei întreprinderi [art. 1075 alin. (3) C. civ. francez] (pentru detalii, a se vedea C. BRENNER, *Dévolution et répartition successorales dans les partages d'ascendants à la fin du XX-e siècle*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001, pp. 371-373, nr. 7-8).

^[4] F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. supra, nr. 21.

^[5] CSJ, s. civ., dec. nr. 33/1990, Dreptul nr. 9-12/1990, p. 237.

^[6] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1403/1974, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 216.

^[7] F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. supra, p. 580, nr. 352.

Contra, a se vedea M. EULESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 330.

Legiuitorul francez, după ce în 1938 a modificat textul corespunzător din Codul civil în sensul înlăturării nulității în cazul în care la deschiderea moștenirii rămân bunuri suficiente pentru acoperirea părții succesoriale a descendentului omis, a introdus în 1971 texte (art. 1077-1 și art. 1077-2) prin care a prevăzut că sancțiunea în acest caz nu mai este nulitatea, ci reducțiunea pentru atingerea rezervei sale, indiferent dacă au rămas

Pentru a putea beneficia de donația-partaj, descendenții trebuie să aibă capacitatea de a primi liberalități la momentul încheierii actului.

2.2. Bunurile care pot face obiectul donației-partaj

I. Bunurile prezente

1482. Donația-partaj poate avea ca obiect doar bunurile asupra cărora ascendentul dispunător este unic proprietar la momentul încheierii actului, iar nu și bunurile viitoare. Această cerință era expres prevăzută la art. 795 alin. (2) C. civ. 1864, fiind reluată și de art. 1161 alin. (2) NCC. Această dispoziție legală se explică prin incompatibilitatea care există între caracterul irevocabil al oricărei donații, deci și a donației-partaj, și bunurile viitoare, întrucât nu depinde decât de voința donatorului să manevreze de o asemenea manieră încât să nu dobândească aceste bunuri și în acest fel să revoce donația^[1].

1483. Împărțeala poate avea ca obiect toate bunurile dispunătorului sau doar o parte. În acest din urmă caz, bunurile neincluse în actul de partaj se vor transmite în indiviziune la moștenitori urmând a fi împărțite între aceștia potrivit regulilor dreptului comun (art. 796 C. civ. 1864 și art. 1162 NCC).

Donația-partaj poate cuprinde nu numai cota disponibilă, cum se întâmplă în cazul donațiilor obișnuite, ci și rezerva moștenirii, respectând partea ce revine fiecărui descendent din aceasta^[2].

II. Bunurile soților obiect al unei donații-partaj conjunctive

1484. Practica judiciară și doctrina admit posibilitatea ca o donație-partaj să fie făcută împreună de mamă și tată în favoarea copiilor comuni, act care este cunoscut sub denumirea de donație-partaj conjunctivă^[3].

Avantajul incontestabil al donației-partaj conjunctive este acela că părinții pot dispune nu numai de bunurile proprii, ci și de cele comune, lucru pe care nici unul nu l-ar putea face fără acordul celuilalt.

Ca urmare a acestei operațiuni, fiecare părinte este considerat a fi contribuit la formarea loturilor copiilor în proporție egală din ansamblul bunurilor distribuite, chiar dacă un anume copil a primit bunuri numai de la mamă, iar un altul numai de la tată^[4].

Dacă există copii care nu sunt comuni, donația-partaj conjunctivă făcută de cei doi soți în favoarea acestora nu poate să aibă ca obiect decât bunuri care aparțin părintelui său, iar nu și celuilalt soț, față de care nu are vocație succesorală, această din urmă dispoziție fiind o donație ordinară^[5].

sau nu bunuri (pentru detalii, a se vedea C. BRENNER, *Dévolution et répartition successorales dans les partages d'ascendants à la fin du XX-e siècle*, cit. supra, p. 373, nr. 9. B).

^[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. supra, p. 377, nr. 553.

Sulta exigibilă după decesul dispunătorului, precizează acești autori, constituie un bun prezent, deoarece procură un avantaj imediat sub forma unei creanțe certe, doar exigibilitatea acesteia fiind legată de un termen viitor (decesul dispunătorului).

^[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOURARN, op. cit., p. 1035, nr. 833.

^[3] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, op. cit., p. 761, nr. 1825; M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, pp. 308-309; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 550, nr. 1765.

^[4] Ibidem.

^[5] F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. supra, nr. 65.

Donația-partaj conjunctivă cu rezerva dreptului de uzufruct în favoarea soțului donator și cu clauza continuării uzufructului în persoana soțului supraviețuitor este valabilă, căci nu este vorba de transmiterea unui uzufruct viager stins prin moartea titularului său, ci despre un al doilea uzufruct, distinct de cel dintâi, care se naște la data decesului primului titular și care constituie o donație de bunuri viitoare (valabilă între soți)^[1].

III. Bunurile indivize obiect al donației-partaj cumulative

1485. Adesea, după decesul mamei sau tatălui, averea succesorală rămâne în indiviziune între părintele supraviețuitor și copiii săi. Părintele supraviețuitor nu va putea face o donație-partaj în privința acestor bunuri întrucât nu-i aparțin în exclusivitate. Practica judiciară franceză și doctrina admit însă validitatea unei asemenea operațiuni cu condiția de a fi acceptată de toți copiii, aceasta incluzând, pe de o parte, *un partaj amiable* (în privința bunurilor provenind din patrimoniul părintelui predecedat), iar pe de altă parte *o donație-partaj* (în privința bunurilor aparținând părintelui supraviețuitor), aceasta fiind cunoscută sub denumirea de *donație-partaj cumulativă*^[2].

Actul în discuție alcătuiește un ansamblu indivizibil, motiv pentru care dacă acesta nu este valabil în privința partajului succesiunii deschise, întreaga operațiune este caducă, astfel încât partajul anticipat al moștenirii părintelui supraviețuitor va fi și el lipsit de efecte^[3].

Donația-partaj cumulativă poate fi făcută nu numai de părinții căsătoriți, ci și de cei necăsătoriți (divorțați sau care nu au fost căsătoriți niciodată)^[4].

IV. Bunurile care au format obiectul unor donații anterioare

1486. Bunurile care au format obiectul unor donații anterioare pot forma în anumite condiții obiectul unei donații-partaj.

Astfel, bunurile care au format obiectul unei *donații raportabile (nedefinitive)* pot forma obiectul unei donații-partaj, dar numai întrucât sunt făcute în favoarea donatarului și cu acordul acestuia. Prin natura lor donațiile raportabile sunt destinate să se reîntoarcă în masa succesorală la decesul dispunătorului, fiind supuse împărțelii conform regulilor moștenirii *ab intestat*. Nu există însă nicio piedică legală ca ascendentul să includă bunul formând obiectul unei asemenea donații într-o donație-partaj ulterioară, cu consecința că prin aceasta descendentul-donatar va fi scutit de raport, la data deschiderii moștenirii bunul revenindu-i ca efect al partajului făcut de ascendent în timpul vieții prin donația-partaj, până atunci bucurându-se de aceasta ca donatar^[5].

Invers, cu acordul tuturor părților (donator și donatari), o donație definitivă (neraportabilă) poate fi și ea integrată într-o donație-partaj ulterioară, în contul drepturilor succesoriale

^[1] Cass, 1-re civ., 4 avr. 1991, *Obs. J. Patarin*, RTD civ. nr. 1/1991, pp. 165-166.

În acest caz nu este vorba de o donație „mutuală și reciprocă” în sensul dispozițiilor art. 938 C. civ. 1864 interzisă de lege, cum s-a susținut (M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. supra, p. 309), ci de o donație cu sens unic.

^[2] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 936, nr. 1814; F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. supra, nr. 67 și urm.

^[3] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 552, nr. 1768.

^[4] B. PAVY, *Les donations-partages cumulatives et conjonctives sont-elles possibles en dehors des liens du mariage?*, Rép. Defrénois 1994, art. 35830.

^[5] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1032, nr. 831 bis; M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. supra, p. 554, nr. 1772.

legale ale celui gratificat, ceea ce nu echivalează cu raportul acelei donații, ci cu o novație prin substituție de datorie (a donatorului)^[1].

2.3. Repartizarea bunurilor

I. Divizarea reală prin voința donatorului

1487. Donația-partaj, așa cum o arată chiar denumirea ei, implică în mod necesar o împărțire a bunurilor între descendenți făcută de donatorul-ascendent cu acordul acestora. Actul prin care ascendentul dispune în favoarea descendenților săi cu titlu gratuit în ideea de a-i gratifica, dar lăsând grija împărțelii în seama acestora, nu este o donație-partaj, ci, în lipsa repartizării specifice partajului, o donație ordinară^[2].

Astfel, actul prin care părintele se limitează să gratifice pe fiecare din copiii săi cu o cotă-parte indiviză dintr-un imobil, în lipsa repartizării individuale, nu poate fi o donație-partaj, ci o donație ordinară^[3].

1488. Criteriul de delimitare al donației-partaj față de donația ordinară este intenția ascendentului de a proceda la un aranjament de familie global, chiar dacă nu se face expres referire la dispozițiile art. 1160 NCC (art. 794 C. civ. 1864) și chiar dacă nu este cuprins într-un act unic, ci în acte diferite, cu condiția ca din acestea să rezulte voința ascendentului de a le privi ca indisolubile și deci indivizibile^[4].

II. Compunerea loturilor

1489. În privința componenței loturilor atribuite descendenților, donatorul nu era constrâns de regula care rezultă din dispozițiile art. 741 alin. (1) C. civ. 1864, conform căreia la partaj (este vorba de partajul obișnuit făcut după deschiderea moștenirii) „trebuie să se dea (...) aceeași cantitate de mobile, de imobile, de drepturi sau de creanțe de aceeași natură și valoare”, recunoscându-i-se dreptul de a alcătui loturile cum credea de cuviință^[5].

Modelul partajului de ascendent este partajul voluntar, iar nu partajul judiciar, astfel încât, lăsând la o parte faptul că și în cazul partajului judiciar principiul egalității în natură este susceptibil de nuanțări (*supra* nr. 1406 și urm.), ascendentul are libertate în fixarea componenței loturilor, admitându-se că atribuirea în întregime a unui domeniu agricol unuia dintre copii cu obligația de a plăti celorlalți copii ai dispunătorului sumele corespunzătoare – stabilite de dispunător, indiferent dacă sunt plătibile în timpul vieții acestuia sau după decesul lui – este o donație-partaj, iar nu o donație ordinară cu sarcini^[6]. Soluția nu poate fi însă dusă până la extrem, în sensul că atunci când interesul economic al păstrării integrității

[1] B. VAREILLE, *Obs. la Cass.* 1-re civ., 29 juin 2011, *Rép. Defrénois* 2012, art. 40422.

[2] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1038, nr. 834.

[3] *Cass.* 1-re civ., 6 mars 2013, *Obs. G. CHAUCHAT-ROZIER, cit. supra*.

[4] *Cass.* 1-re civ., 17 avr. 1985, *Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, Les grands arrêts de la jurisprudence civile, cit. supra*, pp. 632-635.

[5] I. ROSETTI-BĂLĂNESCU, AL. BĂICOIANU, *op. cit.*, p. 761, nr. 1826; *Trib. Suprem, s. civ.*, dec. nr. 362/1987, *CD* 1987, pp. 119-120; *CSJ, s. civ.*, dec. nr. 1409/1992, *Dreptul* nr. 8/1993, p. 81.

[6] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 560-561, nr. 1783, nota 109; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 557, nr. 1081.

Pentru unele dubii legate de această soluție, a se vedea J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions, cit. supra*, p. 380, nr. 559.

imobilelor ori exploatațiilor agricole sau comerciale nu este în joc, iar ascendentul deține mai multe imobile, principiul egalității partajului în natură redevine aplicabil^[1].

1490. Ascendentul donator, în limitele cotității disponibile a moștenirii, poate favoriza pe unul sau altul dintre copiii săi atribuindu-i bunuri de valoare mai mare decât celorlalți. Dacă limitele cotității disponibile sunt depășite, ceilalți copii pot cere reducțiunea liberalității în condițiile dreptului comun, regulile imputării, calculului și reducțiunii fiind cele obișnuite [art. 798 C. civ. 1864 și art. 1091 și urm. NCC]^[2].

III. Condițiile de formă

1491. Conform dispozițiilor art. 1161 alin. (1) NCC., donația-partaj trebuie să întrunească din punct de vedere al formei condițiile prevăzute de lege pentru donații. Așadar, în principiu, sub sancțiunea nulității, ea trebuie să fie încheiată în formă autentică [art. 1011 alin. (1) NCC], iar dacă se referă și la bunuri mobile, trebuie să fie întocmit și un stat estimativ semnat de donator și donatari [art. 1011 alin. (3) NCC].

Acceptarea donatarilor trebuie să fie expresă și făcută prin act autentic notificat donatorului înaintea deschiderii moștenirii [art. 814 C. civ. 1864 și art. 1011 alin. (2) NCC]^[3].

Se recunoaște, nu fără oarecare reținere, că, prin excepție, în cazurile și condițiile admise în dreptul comun, forma autentică nu este cerută dacă este vorba de donații sub forma darului manual, a donației deghizate și a donației indirecte^[4].

În cazul în care un partaj de ascendent nul absolut pentru vicii de formă este executat în cunoștință de cauză de descendenți, aceștia nu mai pot reveni cerând constatarea nulității absolute, actul nul fiind confirmat conform dispozițiilor art. 1167 alin. (3) C. civ. [art. 1010 NCC]^[5].

§3. Efectele donației-partaj

1492. Donația-partaj produce anumite efecte imediat ce a fost încheiată (3.1), iar altele numai după data deschiderii moștenirii dispunătorului (3.2).

3.1. Înaintea deschiderii moștenirii dispunătorului

1493. După încheierea actului de donație trebuie diferențiate, pe de o parte, raporturile dintre donator și donatari (I), iar pe de altă parte raporturile dintre donatari (II).

I. Raporturile între donatorul-ascendent și donatarii-descendenți

1494. Donația-partaj produce între ascendentul-donator și descendenții-donatari efectele unei donații obișnuite.

^[1] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, pp. 937-938, nr. 1816-1817; C. BRENNER, *Dévolution et répartition successorales dans les partages d'ascendants à la fin du XX-e siècle*, *cit. supra*, p. 380, nr. 23; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 504, nr. 1093.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 789/1971, *Repertoriu... 1969-1975*, p. 217; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 512, nr. 1094.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 850, nr. 1058.

^[4] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, *cit. supra*, pp. 564-565, nr. 1790; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 362/1987, CD 1987, pp. 119-120; Cass. 1-re civ., 1-er déc. 1999, *Obs. R. LE GUIDE*, JCP I 278 nr. 49/2000, pp. 2234-2235; PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 501, nr. 1074.

^[5] Trib. Jud. Sibiu, dec. civ. nr. 255/1987, RRD nr. 2/1988, p. 73.

Ea comportă în primul rând transferul irevocabil al bunurilor care formează obiectul ei din patrimoniul donatorului în patrimoniul fiecărui donatar, conform stipulațiilor actului. Transferul se realizează în principiu imediat, dar el poate fi amânat prin stipularea unui termen suspensiv^[1]. Descendenții donatari pot dispune liber imediat de bunurile transferate prin donația-partaj în patrimoniul lor^[2].

Afară de cazul unei clauze de reîntoarcere convențională stipulată în act (art. 1016 NCC), decesul unuia dintre donatari înaintea donatorului nu atrage caducitatea atribuirii, drepturile acestuia transmițându-se pe cale succesorală la moștenitorii săi, care îl vor moșteni pe antecesorul părintelui lor prin reprezentare^[3].

Ca orice donație, donația-partaj poate fi revocată pentru ingratitudine (art. 1023 NCC) și pentru neexecutarea sarcinilor (art. 1027 NCC).

1495. Transmisiunea este individuală, donația-partaj neantrenând în niciun fel deschiderea moștenirii. Ascendentul-donator, chiar dacă include în act toate bunurile care le deține la data încheierii acestuia, nu-și înstrăinează descendenților patrimoniul său, acesta fiind inalienabil prin acte între vii, rămânând ținut personal la plata datoriilor față de creditorii săi actuali și viitori, chiar dacă a impus descendenților săi plata lor cu titlu de sarcină a liberalității^[4].

1496. Donația-partaj poate fi atacată cu acțiunea revocatorie (pauliană) de creditorii ascendentului-donator, fără a fi obligați a dovedi complicitatea descendenților-donatari la fraudă, sub acest aspect actul fiind tratat ca o liberalitate (de unde prezumția de fraudă) și nu ca un partaj, acesta din urmă neputând fi atacat cu acțiune revocatorie (pauliană) decât în condiții speciale (*supra* nr. 1424)^[5].

II. Raporturile dintre descendenții-donatari

1497. Chiar din momentul încheierii actului, descendenții-donatari sunt considerați copartajanți, dar nu ai succesiunii, care încă nu s-a deschis, ci ai bunurilor incluse în donația-partaj^[6].

În această calitate, afară de cazul unei stipulații contractuale contrarii, ei își datorează garanția pentru evicțiune și vicii ascunse (art. 683 NCC), astfel încât dacă, bunăoară, unul dintre ei este evins de către un terț, pierderea va fi suportată nu numai de către donatarul evins, ci de toți (inclusiv donatarul evins) în proporția drepturilor ce le revin din succesiune^[7].

De asemenea, plata sultelor stipulate în actul de donație-partaj sau a indemnizației de evicțiune sunt garantate între donatarii-descendenți de privilegiul copartajantului asupra imobilelor cuprinse în actul de dispoziție (art. 2386 pct. 5 NCC).

^[1] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 569, nr. 1801.

^[2] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2674/1973, CD 1973, p. 188.

^[3] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 855, nr. 1067.

^[4] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, p. 323; H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 950, nr. 1826.

^[5] H., L. et J. MAZEAUD, FR. CHABAS, L. LEVENEUR, *op. cit.*, p. 950, nr. 1826.

^[6] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 384, nr. 567.

^[7] F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. *supra*, nr. 109.

3.2. După deschiderea moștenirii dispunătorului

I. Donarii-descendenți devin moștenitori ai defunctului

1498. Odată cu decesul donatorului-ascendent, se deschide succesiunea acestuia, iar donarii-descendenți devin moștenitori ai acestuia, cu condiția de a accepta moștenirea, fiind considerați că au moștenit direct de la acesta bunurile care le-au fost atribuite anticipat prin donația-partaj, fără să fi fost niciun moment în indiviziune în privința lor. Bunurile care nu au fost incluse în donația-partaj se transmit aceluiași moștenitor în stare de indiviziune, fiind supuse partajului în condițiile dreptului comun.

II. Consecințele care decurg din această situație

1499. Partajul de ascendent, care până la data deschiderii moștenirii anticipa doar drepturile succesoriale ale descendenților, devine din acest moment efectiv. Din această situație decurg o serie de consecințe:

- în primul rând, bunurile cuprinse în donația-partaj nu sunt supuse raportului, căci acesta „fiind o operațiune preliminară partajului prin faptul că tinde la constituirea masei partajabile”, este lipsit de obiect în cazul analizat, partajul fiind deja realizat prin voința ascendentului^[1];

- în al doilea rând, bunurile donate, în lipsă de stipulație contrară, sunt considerate ca un avans în contul moștenirii viitoare, iar nu ca o liberalitate preciputară, astfel încât se impută mai întâi asupra rezervei și numai pentru diferență, dacă există, asupra cotității disponibile a moștenirii^[2];

- în al treilea rând, ca moștenitori ai defunctului, descendenții-donari *sunt ținuți la plata pasivului succesoral în condițiile dreptului comun (supra nr. 1219 și urm.)*.

1500. Donarii-descendenți pot renunța la moștenirea defunctului, caz în care pierd calitatea de moștenitori, nemaifiind ținuți la plata pasivului, iar donația primită se va imputa asupra cotității disponibile a moștenirii, fiind supusă reducțiunii în măsura în care depășește limitele acesteia.

§4. Reducțiunea donației partaj

4.1. Reglementare legală

1501. Articolul 1163 alin. (3) NCC prevede că „dacă prin partajul de ascendent se încalcă rezerva succesorală a vreunui descendent sau a soțului supraviețuitor, sunt aplicabile dispozițiile privitoare la reducțiunea liberalităților excesive”.

1502. Ascendentul are libertatea deplină de a gratifica pe unul sau altul dintre descendenții săi mai mult decât pe ceilalți, dar aceasta numai în limitele cotității disponibile a moștenirii.

Calculul rezervei și al cotității disponibile se face prin raportare la masa de calcul unică rezultată din reunirea fictivă a donației-partaj la activul net al moștenirii, alături de celelalte donații făcute de defunct, nepunându-se în niciun caz problema existenței a două mase

^[1] Cass. 1-re civ., 16 juill. 1997, *Obs. M. GRIMALDI*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, p. 370.

^[2] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 384, nr. 568; F. DEAK, *Tratat de drept succesoral*, cit. *supra*, p. 585, nr. 357.

de calcul (una incluzând bunurile cuprinse în donația-partaj și alta cuprinzând celelalte bunuri lăsate de defunct)^[1].

1503. Dacă unul sau altul dintre descendenții-donatori nu a primit prin donația-partaj cota corespunzătoare rezervei sale (lucru care, subliniem din nou, se poate stabili doar la data decesului dispunătorului), pentru complinirea rezervei acesta are dreptul, în primul rând, la un drept de prelevare asupra bunurilor rămase nepartajate la decesul dispunătorului și numai dacă acestea nu sunt suficiente poate solicita reducțiunea liberalităților definitive (preciputare) făcute prin donația-partaj^[2].

Faptul de a fi participat și el la donația-partaj nu poate fi opus descendentului-donatar pentru a-i paraliza dreptul de a cere reducțiunea deoarece, pe de o parte, nimeni nu poate renunța la rezerva sa înaintea deschiderii moștenirii (art. 956 NCC)^[3], iar pe de altă parte rezerva nu poate fi stabilită decât în raport cu situația patrimoniului defunctului de la data deschiderii moștenirii, iar nu cu cea de la data donației-partaj.

Acțiunea reglementată de art. 1163 NCC este o acțiune în reducțiune, care nu duce la anularea donației-partaj, ci doar la restrângerea liberalităților care încalcă rezerva descendentului-reclamant. Ea nu poate fi primită dacă bunurile donate supuse reducțiunii au pierit fără culpa donatarului-beneficiar și acesta nu a primit nicio indemnizație care să compenseze pierderea, nemairegăsindu-se în masa de calcul la deschiderea moștenirii^[4].

Reducțiunea nu tinde la un partaj egalitar al bunurilor defunctului rămase la data deschiderii moștenirii sale și care nu au fost repartizate de defunct, ci la repartizare acestora astfel încât cotele de rezervă ale fiecărui descendent să fie respectate^[5].

Secțiunea a 3-a. Testamentul-partaj

§1. Noțiune

1504. Partajul de ascendent, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1161 alin. (1) NCC, poate fi făcut nu numai prin donații între vii, ci și prin testament.

Spre deosebire de donația-partaj, testamentul-partaj este un act juridic unilateral *mortis causa* revocabil, nu un contract, rod al singurei voințe a ascendentului, prin care se face distribuția și partajul bunurilor pe care le va lăsa la moartea sa între descendenți^[6].

Testamentul-partaj se aseamănă cu testamentul obișnuit până la identificare în privința formelor și condițiilor de capacitate ale dispunătorului, dar se deosebește de acesta în privința conținutului său, întrucât menirea lui principală nu este de a institui legatari, adică

^[1] M. PLANIOL, G. RIPERT, A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, *op. cit.*, p. 1071, nr. 845 ter.; TGI Carpentras, 4 mai 1999, *Obs. F. SAUVAGE*, JCP II 10380 nr. 37/2000, pp. 1662-1664.

^[2] Cass. 1-re civ., 17 déc. 1996, *Obs. B. VAREILLE*, Recueil Dalloz nr. 44/1997, p. 368; F. SAUVAGE, *Obs. la TGI Carpentras*, 4 mai 1999, *cit. supra*, pp. 1664-1665, nr. 10-11.

Subliniem faptul că în dreptul francez această soluție rezultă astăzi din dispozițiile exprese ale art. 1077-1 C. civ. francez (introdus în cod în anul 1971), dar, așa cum s-a subliniat, „*acest text nu este decât aplicarea dreptului comun: moștenitorul rezervatar trebuie mai întâi să-și ia rezerva sa din bunurile existente și numai în caz de insuficiență a acestora și cu titlu subsidiar el poate să atace liberalitățile pe calea acțiunii în reducțiune*” (F. SAUVAGE, *Obs. la TGI Carpentras*, 4 mai 1999, *cit. supra*, p. 1664, nr. 10).

^[3] F. SAUVAGE, *Obs. la TGI Carpentras*, 4 mai 1999, *cit. supra*, p. 1664, nr. 10.

^[4] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, *cit. supra*, p. 387, nr. 573.

^[5] Cas. 1-re civ., 19 nov. 2014, nr. 13.25.749, *Obs. V. ZALEWSKI-SICARD*, R.L.D.C. nr. 122/2015, p. 57.

^[6] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 863, nr. 1081.

de a gratifica definitiv anumite persoane, ci de a repartiza bunurile ascendentului între descendenții săi care vin la moștenire în temeiul vocației lor legale, iar nu testamentare, primind bunurile în mod individual, iar nu în stare de indiviziune^[1]. Aceasta nu înseamnă însă că dispunătorul, în limitele cotității disponibile, nu ar putea favoriza pe unul sau pe altul dintre descendenții săi în dauna celorlalți, ceea ce înseamnă că nu i se poate nega radical posibilitatea de a constitui și un instrument devolutiv (legat), iar nu doar de repartizare a bunurilor succesoriale^[2]. Ca și donația-partaj, testamentul-partaj poate avea o natură ambivalentă, fiind în același timp și liberalitate și act de partaj.

1505. Testamentul-partaj poate fi făcut de aceleași persoane care pot face donații-partaj, iar beneficiari ai acestuia pot fi aceleași persoane care pot primi donații-partaj (*supra* nr. 1478-1481).

§2. Obiectul testamentului-partaj

2.1. Bunurile la care se referă

1506. Testamentul-partaj poate avea ca obiect nu numai bunurile prezente ale dispunătorului, ci, spre deosebire de donația-partaj, și bunurile viitoare, pe care acesta le va dobândi până la deschiderea moștenirii.

Testatorul poate împărți doar o parte din bunurile sale, cele neîmpărțite transmițându-se în indiviziune la descendenții săi, urmând a fi împărțite potrivit dreptului comun.

Obiect al testamentului-partaj nu pot fi decât bunurile aflate în proprietatea exclusivă a testatorului, nu și cele aflate în proprietate comună, testatorul trebuind să aibă libera dispoziție asupra lor pentru a putea face împărțirea acestora^[3]. De aceea, testamentul-partaj cumulativ este nevalabil^[4]. Un asemenea act nu poate fi realizat nici prin acordul ambilor soți, deoarece interdicția testamentului reciproc (art. 1036 NCC) se aplică și testamentului-partaj^[5].

Bunurile de care testatorul a dispus deja prin donații definitive (neraportabile) nu pot fi incluse în testamentul-partaj, lucru care însă este posibil în privința donațiilor nedefinitive (supuse raportului), care nu constituie decât avansuri în contul moștenirii legale a celui gratificat^[6].

2.2. Repartizarea bunurilor

1507. Elementul caracteristic al testamentului-partaj este repartizarea bunurilor succesoriale între descendenții defunctului prin voința acestuia.

La repartizarea bunurilor ascendentului are libertate deplină în privința repartizării cutărui sau cutărui bun, cutărui sau cutărui descendent. Ascendentul poate repartiza unui descendent anumite bunuri în natură, cu obligația de a plăti celorlalți sultele corespunzătoare^[7].

^[1] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 390, nr. 578; F. SAUVAGE, v° *Libéralités-partages*, cit. *supra*, nr. 168.

^[2] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, p. 562, nr. 1785; C. BRENNER, op. cit., pp. 369-370.

^[3] Cass. 1-re civ., 16 mai 2000 și 6 mars 2001, Obs. R. LE GUIDE, JCP I 366 nr. 48/2001, p. 2203.

^[4] F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, op. cit., p. 864, nr. 1083.

^[5] Trib. Reg. Oltenia, dec. civ. nr. 2575/1966, Nota P. PETROVICI, RRD nr. 3/1967, pp. 144-147; J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 391, nr. 579.

^[6] M. GRIMALDI, *Libéralités...*, cit. *supra*, pp. 556-557, nr. 1777.

^[7] J. FLOUR, H. SOULEAU, *Les successions*, cit. *supra*, p. 391, nr. 580; C.A. Grenoble, 1-re ch. civ., 30 oct. 2000, JCP IV 1719 nr. 15-16/2001, p. 787.

Sub sancțiunea nulității absolute [art. 1161 alin. (1) NCC], repartizarea trebuie să cuprindă pe toți descendenții cu vocație succesorală ai defunctului.

§3. Efectele testamentului-partaj

1508. Fiind un act *mortis causa*, partajul de ascendent realizat prin testament nu produce efecte decât la data deschiderii moștenirii, până la acest moment putând oricând fi revocat sau modificat de dispunător.

După decesul testatorului, descendenții defunctului culeg fiecare individual lotul său cu titlu de moștenire legală și nu de legat^[1]. Efectul fiind acela al unui partaj, comoștenitorii își datorează garanția specifică pentru evicțiune și vicii ascunse (art. 683 NCC), iar dacă este cazul plății unor sulte, creditorii acestora beneficiază de privilegiul prevăzut la art. 2386 pct. 5 NCC.

1509. Dacă testamentul-partaj (sau altul ordinar) conține și legate în favoarea unui descendent inclus la partaj, acesta poate opta diferit, acceptând moștenirea legală și repudiind legatul sau invers. De asemenea, el poate accepta atât moștenirea legală, cât și pe cea testamentară.

În privința moștenirii care formează obiectul testamentului-partaj, descendenții nu pot face un act de renunțare sub cuvânt că renunță la testament și, pretinzând că acceptă moștenirea legală, să ceară o altă împărțire; ori acceptă moștenirea și se supun voinței defunctului în privința partajului, vocația lor la bunurile care compun loturile formate de defunct fiind legală, ori renunță la moștenire și nu primesc nimic din aceasta^[2].

§4. Reducțiunea testamentului-partaj

1510. În cazul în care unul dintre descendenții defunctului primește în lotul său bunuri care nu acoperă rezerva sa, el are dreptul la complinirea acesteia prin reducere în condițiile prevăzute la art. 1091 și urm. NCC, regulile aplicabile donației-partaj în această materie (*supra* nr. 1501 și urm.) fiind aplicabile și în cazul testamentului-partaj.

^[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1743/1971, *Repertoriu...* 1969-1975, p. 216; *idem*, dec. nr. 108/1990, *Repertoriu...* 1975-1980, p. 142.

^[2] M. ELIESCU, *Transmisiunea...*, cit. *supra*, pp. 326-327; F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *op. cit.*, p. 865, nr. 1086.

BIBLIOGRAFIE

I. Tratate. Cursuri. Monografii

- Archives de philosophie du droit. Tome 43. Le droit et l'immatériel*, Sirey, Paris, 1999.
- AUBRY, CH., RAU, CH., *Cours de droit civil français*, t. X, par BARTIN, 1918
- AVRAM, M., *Actul unilateral în dreptul privat*, Ed. Hamangiu, București, 2006
- AVRAM, M., *Drept civil. Familia*, Ed. Hamangiu, București, 2013
- BACACI, A., DUMITRACHE, V.-C., HAGEANU, C.C., *Dreptul familiei*, ed. a 7-a, Ed. C.H. Beck, București, 2012
- BACACI, A., COMĂNIȚĂ, GH., *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013
- BAIAS, FL.-A. (coord.) ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, C.H. Beck, București, 2012
- BAUDOUIN, J.L., RENAUD, Y., *Code civil du Québec annoté*, Wilson & Lafleur, 13 édition, Montreal (Québec), 2010
- BEIGNIER, B., *Libéralités et successions*, Montchrestien, Paris, 2010
- BÉNABENT, A., *Droit civil. Les obligations*, 10-édition, Montchrestien, Paris, 2005
- BERGEL, J.-L., BRUSCHI, M., CIMAMONTI, S., *Traité de droit civil. Les biens*, sous la direction de J. GHESTIN, LGDJ, Paris, 2000
- BÎRSAN, C., *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013
- BOB, M.D., *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012
- BOCȘAN, M.D., *Practică testamentară. Jurisprudență română 1865-2001*, Ed. Rosetti, București, 2002
- BOROI, G., STĂNCIULESCU, L., *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012
- BOUT, R., *V° Obligation naturelle*, Rép. civ. Dalloz, 2008
- BRENNER, C., *Partage (2° droit commun)*, Rép. civ. Dalloz, avr. 2008
- CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- CATALA, P., *L'immatériel et la propriété în Archives de philosophie du droit. Tome 43. Le droit et l'immatériel*, Sirey, Paris, 1999
- CĂPĂȚĂNĂ, O., *Titlul gratuit în actele juridice*, Ed. Rosetti, București, 2003
- CĂRPENARU, ST. D., *Drept comercial român*, Ed. All București, 1995
- CHELARU, E., *Circulația juridică a terenurilor*, Ed. All Beck, București, 1999
- CHIRICĂ, D., *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Lumina Lex, București, 1996
- CHIRICĂ, D., *Succesiuni și testamente*, Ed. Rosetti, București, 2003
- CHIRICĂ, D., *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile*, Ed. C.H. Beck, București, 2014
- CHIRICĂ, D., *Tratat de drept civil. Volumul I. Vânzarea și schimbul*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2017
- CHAMOULAUD-TRAPIER, A., *v° Communauté conventionnelle*, Rép. civ. Dalloz, 2013
- COLMER, A., *v° Don manuel*, actualisation par PH. CASSON, Rép. civ. Dalloz, 2012

- COLMER, A., v° *Donations par contrat de mariage*, Rép. civ. Dalloz, actualisation par V. Brémond, 2012
- CORNU, G., *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 12-e édition, Montchrestien, Paris, 2005
- CORNU, G., (sous la direction de), *Vocabulaire juridique*, 8-e édition, Quadrige/PUF, Paris, 2007
- COSTIN, M., MUREȘAN, M., URSA, V., *Dicționar de drept civil*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980
- COUTURIER, G., *La confirmation des actes nuls*, LGDJ, Paris, 1972
- DÂRJAN, T., *Jurisprudența civilă a instanței supreme 2004-2007*, Ed. C.H. Beck, București, 2008
- DEAK, FR., *Tratat de drept succesoral*, Ed. Actami, București, 1999
- DEAK, FR., *Tratat de drept civil. Contracte speciale*, Ed. Universul Juridic, București, 2001
- DEAK, FR., POPESCU, R., *Tratat de drept succesoral. Vol. I. Moștenirea legală*, Ed. Universul Juridic, București, 2013
- DEAK, FR., POPESCU, R., *Tratat de drept succesoral. Vol. II. Moștenirea testamentară*, Ed. Universul Juridic, București, 2014
- DEAK, FR., POPESCU, R., *Tratat de drept succesoral. Vol. III. Transmisiunea și partajul moștenirii*, ed. a 3-a, Ed. Universul Juridic, București, 2014
- DELEANU, I., DELEANU, S., *Adagii și locuțiuni latine în dreptul românesc*, Ed. Chemarea, Iași, 1993
- DELEANU, I., *Tratat de procedură civilă*, vol. II, Ed. Servo-Sat, Arad, 2001
- DELEANU, I., *Părțile și terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*, Ed. Rosetti, București, 2002
- DELEANU, I., *Tratat de procedură civilă. Volumul II. Noul Cod de procedură civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2013
- DELMAS SAINT-HILAIRE, PH., *Le tiers à l'acte juridique*, LGDJ, Paris, 2000
- DERRIDA, F., MESTRE, J., *Apparence*, Rep. Civ. Dalloz, 1986
- DERRUPE, J., *Fonds de commerce*, Rép. de dr. comm. Dalloz, sept. 1999
- DUPEYROUX, J.-J., *Contribution à la théorie générale de l'acte a titre gratuit*, thèse, Toulouse, 1955
- DURNERIN, PH., *La notion de passif successoral*, prefață de G. CORNU, LGDJ, Paris, 1992
- ELIESCU, M., *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei RSR, București, 1966
- FABRE-MAGNAN, M., *Droit des obligations. 1 – Contrat et engagement unilatéral*, 2-e édition, t. 1, PUF, Paris, 2010
- FARGE, C., *Modalité de réalisation du partage*, în *Droit patrimoniale de la famille* 2008/2009
- FENET, P. A., *Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil*, t. XII, Paris, 1827
- FLORIAN, E., *Regimuri matrimoniale*, Ed. C.H. Beck, București, 2015
- FLOUR, J., SOULEAU, J., *Droit civil. Les libéralités*, Armand Colin, Paris, 1982
- FLOUR, J., SOULEAU, J., *Les successions*, 3-e édition, Armand Colin, Paris, 1991
- FLOUR, J., AUBERT, J.-L., *Droit civil. Les obligations. 1. L'acte juridique*, 7-e édition, Armand Colin, Paris, 1996

FLOUR, J., AUBERT, J.-L., FLOUR, Y., SAVAUX, É., *Droit civil. Les obligations. 3. Le rapport d'obligation*, 4-e édition, Armand Colin, Paris, 2006

FLOUR, Y., PANSIER, F.-J., *Règle de fond des donations: irrévocabilité spéciale des donations*, în *Droit patrimoniale de la famille* 2008/2009

FLOUR, Y., PANSIER, F.-J., *Règle de fond des donations: suites de la donation*, în *Droit patrimoniale de la famille* 2008/2009

GENOIU, I., *Dreptul la moștenire în noul Cod civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2012

GHESTIN, J., GOUBEAUX, G., FABRE-MAGNAN, M., *Traité de droit civil. Introduction générale*, 4-e édition, LGDJ, Paris, 1994

GHESTIN, J., BILLIAU, M., LOISEAU, G., *Traité de droit civil sous la direction de J. Ghestin, Le régime des créances et des dettes*, LGDJ, Paris, 2005

GORÉ, M., *Option successorale: acceptation pure et simple*, în *Droit patrimoniale de la famille* 2008/2009

GOUBEAUX, G., BIHR, PH., HENRY, X., *Megacode. Code civil*, 2-e édition, Dalloz, Paris, 1997/1998

GRIMALDI, M., *Droit civil. Successions*, Litec, 3-e édition, Paris, 1995

GRIMALDI, M., *Droit civil. Libéralités. Partages d'ascendants*, Litec, Paris, 2000

GRIMALDI, M., *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, în *Droit patrimonial de la famille* 2008/2009

GRIMALDI, M., *Règles de fond des testaments: contenu du testament*, în *Droit patrimonial de la famille* 2008/2009

GUERRIERO, M.-A., *L'acte juridique solennelle*, LGDJ, Paris, 1975

GUÉVEL, D., v° *Cession de droits succesifs*, Rép. civ. Dalloz, 2001

GUÉVEL, D., v° *Rapport des dons et legs*, Rép. civ. Dalloz, sept. 2007

GUIDEC, R. LE, CHABOT, G., v° *Succession (1° dévolution)*, Rép. civ. Dalloz, 2009

GUIDEC, R. LE, CHABOT, G., *Succession (2° transmission)*, Rép. civ. Dalloz, sept. 2011

GUIDEC, R. LE, CHABOT, G., v° *Succession (3° liquidation et règlement du passif héréditaire)*, Rép. civ. Dalloz, jan. 2010

HAMANGIU, C., GEORGEAN, N., *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925

HAMANGIU, C., ROSETTI-BĂLĂNESCU, I., BĂICOIANU, AL., *Tratat de drept civil român*, vol. III, Ed. All, București, 1998 (ediție îngrijită de D. RĂDESCU)

HENRY, X., JACOB, F., TISSERAND-MARTIN, A., VENANDET, G., WIDERKEHR, G., *Mega Code Civil 2007*, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007

HERAIL, J., v° *Libéralités graduelles et résiduelles*, Rép. civ. Dalloz, 2008

HERAIL, J., v° *Substitutions*, Rép. civ. Dalloz, 2008

HERAIL, J., v° *Legs*, Rép. civ. Dalloz, 2008

HERAIL, J., v° *Envoi en possession*, Rép. civ. Dalloz, jan. 2009

HOUTCIEFF, D., v° *Renonciation*, Rép. civ. Dalloz, 2004

IONAȘCU, T., *Studii de drept civil. Situația juridică a transmisiunilor imobiliare consimțite de eredeale aparent*, Ed. Socec, Iași, f.a.

JOSSERAND, L., *Cours de droit civil positif français*, vol. I, Sirey, Paris, 1932

JOSSERAND, L., *Cours de droit positif français*, t. I, 2-e édition, Librairie Sirey, Paris, 1932

JOURDAIN, P., *Les biens*, Dalloz, Paris, 1995

KOCSIS, J., VASILESCU, P., *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2016

- Le petit Larousse. Grand format*, 2000
- LETELLIER, F., *Exécuteur testamentaire*, Rép. civ. Dalloz, 2002
- LENVENEUR, L., *Situation de fait et droit privé*, LGDJ, 1992
- LIBCHABER, R., v° *Biens*, Rép. civ. Dalloz, sept. 2009
- MALAUURIE, PH., AYNÈS, L., THÉRY, PH., *Cours de droit civil. Les biens. La publicité foncière*, Cujas, 4-e édition, Paris, 1998
- MALAUURIE, PH., *Les successions. Les libéralités, Defrénois*, 2-e édition, Paris, 2006
- MALAUURIE, PH., AYNÈS, L., *Drept civil. Bunurile*, ed. a 4-a, traducere de D. DĂNIȘOR, Ed. Wolters Kluwer România, București, 2013
- MARTY, G., RAYNAUD, P., JOURDAIN, P., *Les biens*, Dalloz, Paris, 1995
- MAZEAUD, H., MAZEAUD, L., MAZEAUD, J., CHABAS, F., *Leçons de droit civil. Tome II. Deuxième volume. Biens. Droit de propriété et ses démembrements*, 8-e édition par F. CHABAS, Montchrestien, Paris, 1994
- MAZEAUD, H., L., et J., *Leçons de droit civil. Tome II. Premier volume. Obligations. Théorie générale*, 9-e éditions par FR. CHABAS, Montchrestien, Paris, 1998
- MAZEAUD, H., L., J., CHABAS, FR., *Leçons de droit civil. Tome IV. Deuxième volume. Successions – Libéralités*, 5-e édition par L. LEVENEUR et S. LEVENEUR, Montchrestien, Paris, 1999
- MUREȘAN, M., *Dicționar de drept civil*, Ed. Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2009
- NAJJAR, I., *Le droit d'option. Contribution à l'étude du droit potestatif et de l'acte unilatéral*, LGDJ, Paris, 1967
- NAJJAR, I., v° *Disposition à titre gratuit (2° acte de volonté)*, Rép. civ. Dalloz, 2006
- NAJJAR, I., v° *Diaspozition à titre gratuit (3° modalités)*, *Donation*, Rép. civ. Dalloz, 2008
- NAJJAR, I., v° *Donation*, Rép. civ. Dalloz, 2008
- NAJJAR, I., *Pacte sur succession future*, Rép. civ. Dalloz, 2012
- NICOD, M., v° *Testament*, Rép. dr. civ., 2008
- NICOD, M., *Formalisme des donations*, în *Droit patrimoniale de la famille 2008/2009*
- PÉTERKA, N., *Institutions contractuelles ou donations de biens à venir par les tiers autre que les ascendants*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*
- PLANIOL, M., RIPERT, G., *Traité pratique de droit civil français. Tome V. Donations et testaments*, par A. TRASBOT, Y. LOUSSOUARN, LGDJ, Paris, 1956
- PODARU, O., *Drept administrativ. Vol. II. Dreptul administrativ al bunurilor*, Ed. Hamangiu, București, 2011
- POP, L., *Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale*, Ed. Lumina Lex, București, 2001
- POP, L., *Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul I. Regimul juridic general*, Ed. C.H. Beck, București, 2006
- POP, L., POPA, I.-F., VIDU, S.I., *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012
- POPA, I., *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, Ed. Universul Juridic, București, 2013
- POPA, I.-F., MOISE, A.-A., (coord.), *Legea notarilor publici. Comentariu pe articole*, Ed. Solomon, București, 2016
- POPESCU, T.R., *Curs de drept internațional privat*, vol. I, București, 1954
- POPESCU, R., *Dreptul de moștenire. Limitele dreptului de a dispune prin acte juridice de bunurile moștenirii*, Ed. Universul Juridic, București, 2004

- REGHINI, I., DIACONESCU, Ș., VASILESCU, P., *Introducere în dreptul civil*, ed. a 2-a revăzută și adăugită, Colecția Universitară. Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2008
- REGHINI, I., DIACONESCU, Ș., VASILESCU, P., *Introducere în dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013
- REVILLARD, M., *Le droit patrimonial de la famille dans les conventions de La Haye et le droit international privé*, Defrénois 1992
- RIZEANU, D., *Procedura succesoră notarială*, în A. HILSENRAD, D. RIZEANU, C. ZIRRA, *Notariatul de stat*, Ed. Științifică, București, 1964
- ROCHFELD, J., v° *Cause*, Rép. civ. Dalloz, 2005
- ROLAND, H., BOYER, L., *Adages du droit français*, 4-e édition, Litec, Paris, 1999
- ROLAND, H., CALLU, M.-F., *Droit des libéralités*, Ellipses, Paris, 2000
- ROSETTI-BĂLĂNESCU, I., BĂICOIANU, AL., *Drept civil român. Regimuri matrimoniale. Sucesiuni. Donațiuni. Testamente*, vol. III, Ed. Socec, București, 1948
- ROTON-CATALA, M.-C., *Successions anormales*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*
- SAFTA-ROMANO, E., *Dreptul de proprietate privată și publică în România*, Ed. Graphix, Iași, 1993
- SAFTA-ROMANO, E., *Dreptul de moștenire*, vol. 1, Ed. Graphix, Iași, 1995
- SAGAUT, J.-F., *Libéralités graduelles*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*
- SAUVAGE, F., v° *Exécution testamentaire*, Rép. civ. Dalloz, 2011
- SAUVAGE, F., v° *Libéralités-partages*, Rép. civ. Dalloz, 2009 (actualizat 2014)
- SÉRIAUX, A., *Contrats civils*, PUF, Paris, 2001
- SITARU, D.A., *Drept internațional privat*, Ed. Holding Reporter, București, 1996
- SFERDIAN, I., *Drept civil. Drepturile reale principale*, Ed. Hamangiu, București, 2013
- STĂTESCU, C., *Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică. Drepturile reale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970
- STĂTESCU, C., BÎRSAN, C., *Drepturile reale*, Ed. Universitatea din București, București, 1988
- STOICA, V., *Drept civil. Drepturile reale principale*, vol. I, Ed. Humanitas, București, 2004
- STOICA, V., *Drept civil. Drepturile reale principale*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2013
- TERRÉ, F., *Introduction générale au droit*, Précis Dalloz, 5-e édition, Paris, 2000
- TERRÉ, F., *Introduction générale au droit*, Précis Dalloz, 9-e édition, Paris, 2012
- TERRÉ, F., SIMLER, PH., *Droit civil. Les biens*, Précis Dalloz, 4-e édition, Paris, 1992
- TERRÉ, F., FENOUILLET, D., *Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacités*, Précis Dalloz, 6-e édition, Paris, 1996
- TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Précis Dalloz, 3-e édition, Paris, 1997
- TERRÉ, F., SIMLER, PH., LEQUETTE, Y., *Droit civil. Les obligations*, Précis Dalloz, 9-e édition, 2005
- TERRÉ, F., SIMLER, PH., *Droit civil. Les biens*, Précis Dalloz, 6-e édition, Paris, 2006
- TERRÉ, F., SIMLER, PH., *Droit civil. Les biens*, 7-e édition, Précis Dalloz, Paris, 2006
- TESTU, F.X., *Ouverture de la succession*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*
- TESTU, F.X., *Principe de prohibition des pactes sur succession future*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*
- TESTU, F.X., *Régime légal de l'indivision: droits des indivisaires*, în *Droit patrimonial de la famille 2008/2009*

UNGUREANU, O., MUNTEANU, C., *Drept civil. Drepturile reale*, ed. a 3-a, Ed. Rosetti, București, 2005

UNGUREANU, O., JUGASTRU, C., *Drept civil. Persoanele*, ed. a 2-a revăzută, Ed. Hamangiu, București, 2007

UNGUREANU, O., MUNTEANU, C., *Eseu asupra clasificării bunurilor în dreptul civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2010

VAREILLE, B., v° *Avantage matrimonial*, Rép. civ. Dalloz, 2013

ZENATI, F., REVET, TH., *Les biens*, 2-e édition, PUF, Paris, 1997

ZENATI, F., *L'immatériel et les choses* în *Archives de philosophie du droit*. Tome 43. *Le droit et l'immatériel*, Sirey, Paris, 1999

ZENATI-CASTAING, F., REVET, TH., *Cours de droit civil. Successions*, PUF, Paris, 2012

Studii. Articole. Note de practică și adnotări

ALLAËYS, PH., *Note la Cass. 1-re civ.*, 25 jan. 2005, Recueil Dalloz 2005

ALLIOT, J.-L., *De la confusion des rapports des libéralités*, Recueil Dalloz nr. 27/1998

ANCEL, P., *J.-Cl. Civ. Art. 900-2 à 900-8*, 1996

ARRAULT, M., DELMAS SAINT-HILAIRE, PH., *Note*, Recueil Dalloz Sirey nr. 2/1996

AUBERT, S., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 jan. 1995, Recueil Dalloz Sirey nr. 41/1995

AUROY, N., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 20 oct. 2010, Recueil Dalloz 2011

BACACI, AL., *Nulitatea testamentului pentru lipsa voinței ori pentru viciile ei*, RRD nr. 7/1983

BACACI, AL., *Precizări privind substituțiile fideicomisare în Noul Cod civil*, în vol. *În onoare Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii*, Ed. Universul Juridic, București, 2012

BARABÉ-BOUCHARD, V., *Note Cass. 1-re*, 14 jan. 1997, Recueil Dalloz nr. 44/1997

BEAUBRUN, M., *Note la Cass. 1-re civ.*, 10 mai 2007, Defrénois nr. 10/2007

BÉHAR-TOUCHAIS, M., *J.-Cl. Civ. Art. 884 à 886*, 1995

BÉHAR-TOUCHAIS, M., *J.-Cl. Civ. Art. 883*, fasc. 10, 1996

BÉHAR-TOUCHAIS, M., *J.-Cl. Civ. Art. 887 à 892*, fasc. 10, 2000

BÉHAR-TOUCHAIS, M., *J.-Cl. Civ. Art. 882*, 2002

BEIGNIER, B., *Note la C.A. Versailles*, 1-re ch. A, 17 juin 1999, Recueil Dalloz nr. 17/2000

BELEIU, GH., *Notă la dec. civ. nr. 299/1973 a Trib. Jud. Galați*, RRD nr. 8/1974

BELIGRĂDEANU, Ș., *Notă (critică) la dec. civ. nr. 1048/1976 a Trib. Jud. Suceava*, RRD nr. 6/1977

BÉNABENT, A., *Note*, JCP (Jurisp.-II 17934), 1975, citat de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*

BÉNABENT, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 déc. 2004, Rev. des contr. nr. 3/2005

BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, J., *J.-Cl. Civ. Art. 901*, fasc. 60, 1994

BERNARD DE SAINT AFFRIQUE, J., *J.-Cl. Civ. Art. 902*, 2001

BINET, J.-R., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 21 déc. 2007, R.L.D.C. nr. 46/2008

BLAISE, H., *La formation au XIX-e siècle de la jurisprudence sur les donations déguisées*, în *Mélanges offerts à René Savatier*, Dalloz, Paris, 1965

BOB, M.D., *Propter veteris iuris imitationem: Nou și vechi în materie succesorală în Noul cod civil (I)*, SUBB. Iurisprudentia nr. 4/2010

BOB, M.D., *Propter veteris iuris imitationem: nou și vechi în materie succesorală în Noul Cod civil*, SUBB nr. 4/2011

BOB, M.D., *Calcularea rezervei succesorale a soțului supraviețuitor și impactul Noului Cod civil*, R.R.D.P. nr. 2/2012

BODOAȘCĂ, T., DRĂGHICI, A., *Discuții în legătură cu clauza de preciput în reglementarea noului Cod civil român*, Dreptul nr. 10/2013

BOȘCA, V., *Notă la dec. nr. 1111/1998 a C.A. Suceava*, Dreptul nr. 5/2000

BOCȘAN, M.D., MITEA, V., *Notă la C.A. Cluj, s. civ., dec. nr. 2461/2000*, SUBB nr. 1/2001

BOCȘAN, M.D., *Considerații asupra dolului în materie de liberalități*, Dreptul nr. 7/2001

BOCȘAN, M.D., *Notă la sent. civ. nr. 4169/2001 a Jud. sect. 2 București*, PR, III, nr. 2/2002

BOREL, J.-PH., *Précisions sur les éléments caractéristiques et probatoires de la donation rémunératoire*, R.L.D.C. nr. 124/2015

BORGHETTI, J.-S., *Obs. la Cass. 1-re civ., 25 sept. 2013*, R.L.D.C. nr. 1/2014

BOSSE-PLATIERE, H., *Obs.*, JCP nr. 35/1999

BOȘCA, V., *Notă la C.A. Suceava, s. civ., dec. nr. 1111/1998*, Dreptul nr. 5/2000

BOUJEKA, A., *Des libéralités par chèque*, Recueil Dalloz nr. 40/2003

BOULANGER, F., *Obs. la Cass. 1-re civ., 14 jan. 2003*, JCP nr. 10/2004

BOURREL, A., *Note la Conseil d'Etat, 29 mars 2000*, Recueil Dalloz nr. 26/2000

BOUT, R., *Ve Obligation naturelle*, Rép. civ. Dalloz, 2008, passim; F. CHÉNEDÉ, *Edmond Colmet de Santerre, la notion d'«obligation naturelle»*, Rev. des contr. nr. 1/2014

BOȚI, I., BOȚI, V., *Administrarea bunurilor altuia în noul Cod civil român*, Dreptul nr. 11/2010

BRAULT, J.-CL., *L'intention libérale dans les relations familiales*, Defrénois 1998

BRENNER, C., *Dévolution et répartition successorales dans les partages d'ascendants à la fin du XX-e siècle*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001

BRUGUIÈRE-FONTENILLE, G., *Note la Cass., ch. mixte, 21 déc. 2007*, Recueil Dalloz 2008

BUCIUMAN, A., *Relația dintre obligația naturală și liberalități*, SUBB nr. 2/2007

BUFFETEAU, P., *Réflexions sur le legs de residuo*, Defrénois 1993

BUFFETEAU, P., *Note la Cass. 1-re civ., 2 juin 1993*, Defrénois 1993

CAGNOLI, P., *Note la Cass. 1-re civ., 30 martie 1999*, JCP nr. 12/2000

CĂPĂȚĂNĂ, O., *Notă la înch. nr. 308/1956 a Not. de stat al rai. 1 Mai București*, LP nr. 11/1956

CĂPĂȚĂNĂ, O., *Notă la sent. civ. nr. 327/1959 a Trib. pop. rai. 1 Mai București*, LP nr. 12/1959

CERBAN, AL., *Obs. la Cas. I, 30 iunie 1931*, PR I 1932

CHABAS, FR., *Note la Cass. ass. plén., 29 oct. 2004*, JCP nr. 4/2005

CHAMOULAUD-TRAPIERS, A., *Les exécuteurs testamentaires*, Recueil Dalloz 2006

CHAMOULAUD-TRAPIERS, A., *Note la Cass. 1-re civ., 3 fév. 2010*, Defrénois nr. 7/2011

CHAMOULAUD-TRAPIERS, A., *Note la Cass. 1-re civ., 15 déc. 2010*, Defrénois nr. 7/2011

CHAMPENOIS, G., *Note*, Defrénois 1991

CHAMPENOIS, G., *Note la Cass. 1-re civ., 11 juin 1991*, Defrénois 1991

CHAMPENOIS, G., *Obs. la Cass. 1-re civ., 19 mars 1991*, Defrénois 1992

CHAMPENOIS, G., *Obs. la Cass. 1-re civ., 30 juin 1992*, Defrénois 1993

CHAMPENOIS, G., *Obs. la Cass. 1-re civ., 16 juill. 1992*, Rép. Defrénois 1993

CHAMPENOIS, G., *Note la Cass. 1-re civ., 29 fév. 1994*, Defrénois 1994

CHAMPENOIS, G., *Obs. la Cass. 1-re civ., 11 fév. 1997*, Defrénois 1997

- CHAMPENOIS, G., *Note*, Defrénois 1999
- CHAMPENOIS, G., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 2 mars 1999, Defrénois 1999
- CHAPPERT, A., *Note la Cass. 1-re civ.*, 14 féb. 1989, Defrénois 1992, art. 35192
- CHASSAING, P., *Successions internationales: brèves réflexions notariales sur le règlement européenne du 7 juin 2012*, R.L.D.C. nr. 95/2012
- CHAUCHAT-ROZIER, G., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 6 mars 2013, R.L.D.C. nr. 104/2013
- CHAUVIN, P., AUROY, N., CRETON, C., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 juin 2009, Recueil Dalloz 2009
- CHIRICĂ, D., *Notă la dec. civ. nr. 392/1992 a Trib. Cluj*, Dreptul nr. 8/1993
- CHIRICĂ, D., *Posibilitatea exercitării acțiunii în revendicare de către un singur coindivizar*, Dreptul nr. 11/1998
- CHIRICĂ, D., *Notă la dec. civ. nr. 1185/2000 a CSJ*, PR, II, nr. 4/2001
- CHIRICĂ, D., *O privire asupra noului Cod civil – Titlul preliminar (III)*, PR nr. 5/2011
- CHIRICĂ, D., *Încheierea contractului în viziunea Noului Cod civil*, în vol. *In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu*, Ed. Universul Juridic, București, 2012
- CHIRICĂ, D., *Categoria contractelor aleatorii*, în vol. *Liber amicorum Liviu Pop*, Ed. Universul Juridic, București, 2015
- CHIȘ, A.O., GRUMAZ, D.-C., *Fundamentul juridic al aptitudinii persoanei neconcepute de a fi gratificată prin substituții fideicomisare donative*, R.R.D.P. nr. 5/2016
- COHET-CORDEY, F., *La valeur explicative de la théorie du patrimoine en droit positif français*, RTD civ. nr. 4/1996
- COMĂNIȚĂ, GH., *Dreptul de a cere partajul și titularii săi*, Dreptul nr. 1/2000
- CONSTANTINESCU, M., *Notă la dec. civ. nr. 1661/1965 a Trib. Reg. Cluj*, JN nr. 9/1966
- COSTIN, M., *Principiul prescriptibilității dreptului de opțiune succesorală*, în A. IONAȘCU, M. MUREȘAN, M. COSTIN, C. SURDU, *Contribuția practicii judecătorești la dezvoltarea principiilor dreptului civil român*, Ed. Academiei, București, 1973
- COUPET, L., *J.-Cl. Civ. Art. 718*, fasc. 10, 1994
- COUPET, L., *J.-Cl. Civ. Art. 970*, fasc. 20, 1994
- COUPET, L., *J.-Cl. Civ. Art. 1003*, 2000
- COUPET, L., *J.-Cl. Civ. Art. 1007*, 2000
- CRĂCIUNESCU, C.-M., LUPĂȘCU, D., *Reglementarea clauzei de preciput în noul Cod civil român, astfel cum a fost modificată prin Legea nr. 71/2011*, PR nr. 8/2011
- CRISTIAN, L., *Notă la dec. civ. nr. 489/1966 a Trib. Reg. Bacău*, JN nr. 6/1968
- CRISTIAN, A., BAIAS, FL.-A., *Considerații referitoare la prețurile actuale ale locuințelor*, Dreptul nr. 1/1993
- DAGOT, M., *Des donations non solennelles*, JCP nr. 30-34/2000
- DAURIAC, I., *L'acte contresigné par un avocat: un acte professionnel sous seing privé*, Rev. des contr. nr. 3/2009
- DAURIAC, I., *La renonciation des descendants ne fait pas obstacle au droit de retour conventionnel*, (comentariu pe marginea Cass. 1-re civ., 23 mai 2012), Defrénois nr. 20/2012
- DĂRJAN, T., *Notă la dec. civ. nr. 920/2000 a C.A. Cluj*, Dreptul nr. 3/2001
- DEAK, F., *Drepturile statului asupra moștenirii vacante*, RRD nr. 3/1986
- DEAK, F., *Nota II la dec. civ. nr. 599/1985 a Trib. Jud. Vaslui*, RRD nr. 10/1986
- DEAK, F., *În legătură cu dreptul de moștenire special al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice (II)*, RRD nr. 11/1988

- DEAK, F., *Stabilirea drepturilor succesoriale ale ascendenților privilegiați și colateralilor privilegiați în concurs cu soțul supraviețuitor (II)*, RRD nr. 4/1989
- DELEANU, S., *Despre modul de partajare a unei locuințe construite sau cumpărate cu sprijinul statului*, Dreptul nr. 10-11/1991
- DELEBECQUE, PH., *Obs. Cass. 1-re civ.*, 2 juin 1992, Recueil Dalloz 1992
- DELEPECH, X., *Obs. la Cass. com.*, 12 juill 2005, Recueil Dalloz 2005
- DELMAS SAINT-HILAIRE, PH., *Obs. la C.A. Paris, 2-e ch. A*, 9 mai 2001, Recueil Dalloz nr. 27/2002
- DELNOY, P., *Réflexions de deux ordre sur les vicissitudes de l'article 918 du Code civil au Royaume de Belgique*, în *Écrits en hommage à G. CORNU*, PUF, Paris, 1994
- DELNOY, P., *La caducité une sanction d'un nouveau type en droit belge des libéralités*, în *Mélanges offerts à P. Couvrat. La sanction du droit*, Publication de la faculté de droit et des sciences sociales de Poitiers, Tome 39, PUF, Paris, 2001
- DEMETRESCU, D.C., *Notă la dec. nr. 1274/1959 a Trib. Suprem*, col. civ., LP 1960
- DEMOGUE, R., *Les souvenirs de famille et leur condition juridique*, RTD civ. 1928
- DEVILLE, S., NICOD, M., *v° Résérve héréditaire – Réduction des libéralités*, Rép. civ. Dalloz, 2012
- DIAMANT, B., *Notă la sent. civ. nr. 1579/1955 a Trib. pop. Gura Humorului*, JN nr. 2/1956
- DIAMANT, B., *Notă la dec. civ. nr. 1569/1956 a Trib. Reg. Suceava*, JN nr. 2/1957
- DIMITRESCU, GH.D., *Acceptarea tacită a moștenirii de către legatarul universal*, RRD nr. 4/1972
- DINCĂ, R., *Notă la Trib. București, s. civ., dec. nr. 361/A/2012*, PR nr. 2/2004
- DOBRICAN, GH., *Natura juridică a procedurilor notariale și a instituției notarului public*, Dreptul nr. 4/2001
- DOBRIN, I., IACOMIN, C., *Notă la Trib. Reg. Argeș*, RRD nr. 5/1968
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 913 à 916*, 1983
- DONNIER, M., VAREILLE, B., *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 857*, 1988
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-18*, fasc. 30, 1992
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 843 à 869*, 1992
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 920 à 930*, 1994
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 917 à 919*, 1995
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 777 à 783*, 1996
- DONNIER, M., *J.-Cl. Civ. Art. 784 à 792*, 1995
- DONNIER, J.-B., *J.-Cl. Civ. Art. 815 à 815-16*, fasc. 10, 1998
- DRĂGUȘIN, C., BÎRLOG, D., *Dobândirea dreptului de proprietate asupra terenurilor de către cetățenii străini, apatrizi și persoanele juridice străine după aderarea României la Uniunea Europeană*, în Dreptul nr. 6/2007
- DROSS, W., *La saisine successorale*, Defrenois 2004
- DROSS, W., *L'irrévocabilité spéciale des donations existe-elle?*, RTD civ. 2011
- DROSS, W., *Obs. la Cass. 1- reciv.*, 10 oct. 2012, RTD civ. 2013
- DUMORTIER, B.-H., *Le tontinier meurtrier de sa partenaire encourt-il la sanction prévue par l'article 1178 du Code civil?*, Defrénois nr. 12/2013
- DUTHELLET-LAMONTHEZIE, B., *J.-Cl. Civ. Art. 931*, fasc. 30, actualizat de P. CATALA, 1994
- DUTHELLET-LAMONTHEZIE, B., *J.-Cl. Civ. Art. 909*, actualizat de J. DE SAINT-AFFRIQUE, 1997
- ECÔNOMU, V., *Notă la Trib. pop. rai. Sighișoara*, LP nr. 7/1956

- ECONOMU, V., *Notă la sent. civ. nr. 1856/1955 a Trib. rai. Sighișoara*, LP nr. 7/1956
- ECONOMU, V., *Dreptul de succesiune al soțului supraviețuitor*, LP nr. 5/1957
- ECONOMU, V., *Notă la dec. civ. nr. 1291/1957 a Trib. Reg. Galați*, LP nr. 5/1958
- ECONOMU, R., *Notă (II) la dec. civ. nr. 1604/1966 a Trib. Reg. Oltenia*, RRD nr. 12/1967
- ENACHE, M., *Nota l aprobativă la dec. civ. nr. 599/1985 a Trib. Jud. Vaslui*, RRD nr. 10/1986
- FAGES, B., *Obs. la Cass. civ. 1-re*, 30 oct. 2008, RTD civ. 2009
- FARGE, CL., *La clause de réversibilité d'usufruit, une technique supplée à la disposition des praticiens*, Defrénois 2005
- FLOAREȘ, C.I., FLOAREȘ, A., *Notă (critică) la dec. civ. nr. 239/1970 a Trib. Jud. Bacău*, RRD nr. 9/1971
- FLOUR, Y., *Libéralités et libertés*, Defrénois 1995
- FRUTH-OPRIȘAN, D.M., *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului (I)*, RRD nr. 5/1988
- FRUTH-OPRIȘAN, D.M., *Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia partajului (II)*, RRD nr. 7/1988
- FÜLCHIRON, H., *La transmission des biens dans les familles recomposées*, Defrénois 1994
- GALBURĂ, D., *Notă la sent. civ. nr. 1105/1958 a Trib. pop. Caracal*, LP nr. 5/1960
- GALOU, C. LE., *L'unité successorale ou l'utilité de renvoi dans les successions immobilières internationales*, R.L.D.C. nr. 61/2009
- GALOU, C. LE., *Païement de la dette d'autrui: quels recours pour le solvens?*, R.L.D.C. nr. 94/2012
- GAUDEMET, S., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 oct. 2007, Rev. des contr. nr. 2/2008
- GAUDEMET, S., *La croyance erronée et l'existence du déséquilibre patrimonial qu'il entendait corriger*, Rev. des contr. nr. 3/2014
- GAUDEMET, S., *Quand l'exception de nullité s'invite dans le testament*, Rev. des contr. nr. 4/2015
- GÂDEI, O. (I), BÎRSAN, C. (II), *Este necesară încuviințarea autorității tutelare pentru acceptarea succesiunii de către un minor?*, RRD nr. 5/1982
- GELOT, B., *Note la Cass. 1-re civ.*, 14 mai 1996, Defrénois 1997
- GELOT, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 7 iun. 2006, Recueil Dalloz 2006
- GENICON, T., *Caducité pour disparition de la cause: requiem pour une immortelle?*, Rev. des contr. nr. 1/2016
- GENOIU, I., MASTACAN, O., *Moștenirea vacantă în lumina Legii nr. 287/2009 privind Codul civil*, Dreptul nr. 1/2010
- GEORGESCU, M., OPROIU, AL., *Cu privire la depunerea unor sume de bani pe librete de economii CEC pe numele altei persoane decât depunătorul*, (II), în RRD nr. 5/1985
- GEORGESCU, M., OPROIU, AL., *Notă la dec. civ. nr. 1533/1993 a Trib. Jud. Olt*, Dreptul nr. 4/1994
- GHEORGHIU, O., *Notă la dec. nr. 647/1969 a Trib. Suprem, s. civ.*, RRD nr. 4/1973
- GHEORGHIU, O., *Notă la dec. nr. 1515/1986 a Trib. Suprem*, în RRD nr. 6/1987
- GHEORGHIU, O., *Notă la dec. nr. 774/1988 a Trib. Suprem*, în RRD nr. 2/1989
- GOICOVICI, J., *Discuții în legătură cu solemnitatea contractului de donație*, Dreptul nr. 7/2005
- GOICOVICI, J., *Intuitus personae, element al cauzei și obiectului contractelor*, Dreptul nr. 8/2006

GOICOVICI, J., *Liberalitățile reziduale în reglementarea art. 1001-1005 din Noul Cod civil*, Curierul judiciar nr. 1/2011

GOLDIE-GENICON, C., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 nov. 2010, Rev. des contr. nr. 2/2011

GOLDIE-GENICON, C., *Occupation gratuite d'un appartement par un héritier: la preuve de l'intention libérale peut résulter d'un testament révoqué*, Rev. des contr. nr. 3/2014

GORÉ, M., *Estate planning: quelques aspects de l'anticipation successorale en droit américain*, în *Le droit privé français à la fin du XX-e siècle. Études offertes à P. CATALA*, Litec, Paris, 2001

GORÉ, M., *La professio juris*, Defrénois nr. 16-17/2012

GOUBEAUX, G., *Legs de residuo et reserve successorale*, Defrénois 1990

GOUBEAUX, G., *Note la C.A. Nancy, 1-re ch. civ.*, 17 déc. 1992, Defrénois 1993

GOUBEAUX, G., *J.-Cl. Civ. Art. 896 à 899*, 1997

GRIDEL, J.-P., *L'individu juridiquement mort*, Recueil Dalloz, Supplément nr. 16/2000, Journée Paris V. Droit 1999. Quelques aspects du droit de la mort

GRIMALDI, M., *Les dernières volontés*, în *Écrits en hommage à G. Cornu*, PUF, Paris, 1994

GRIMALDI, M., *Obs.*, Recueil Dalloz Sirey nr. 6/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 féb. 1994, Recueil Dalloz 1995

GRIMALDI, M., *Note la Cass. 1-re civ.*, 31 jan. 1995, Defrénois 1995

GRIMALDI, M., *Obs.*, Recueil Dalloz Sirey nr. 6/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 29 juin 1994, Recueil Sirey Dalloz (Jurisprudence) nr. 6/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 1-er juin 1994, Recueil Dalloz nr. 6/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 24 nov. 1993, Recueil Dalloz nr. 6/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 2-e civ.*, 29 mars 1995, Recueil Dalloz nr. 39/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 oct. 1994, Recueil Dalloz Sirey nr. 39/1995

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 6 fév. 1996, Recueil Dalloz nr. 44/1997

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 16 juill. 1997, Recueil Dalloz nr. 44/1997

GRIMALDI, M., Recueil Dalloz nr. 34/1999

GRIMALDI, M., *Les donations à terme*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. ass. plén.*, 29 oct. 2004, RTD civ. nr. 2/2005

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 30 nov. 2004, RTD civ. nr. 2/2005

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 22 féb. 2005, RTD civ. nr. 2/2005

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 8 juin 2007, RTD civ. nr. 3/2007

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 jan. 2008, RTD civ. 2008

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 oct. 2007, RTD civ. nr. 1/2008

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 21 déc. 2007, RTD civ. nr. 1/2008

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 21 déc. 2007, RTD civ. 2008

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 20 mai 2009, RTD civ. 2009

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 15 déc. 2010, RTD civ. 2011

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 28 mars 2012, RTD civ. 2012

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 10 oct. 2012, RTD civ. 2012

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 21 nov. 2012, RTD civ. 2013

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 mars 2014, nr. 13-15.662, RTD civ. 2014

GRIMALDI, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 dec. 2014, nr. 12-13.401, RTD civ. 2014

- GUERLIN, G., *Note la Cass. 1-re civ.*, 23 fév. 2012, LEDC nr. 4/2012
- GUÉVEL, D., *La gratuité intéressée: l'oximor de l'avenir?*, în *Mélanges en l'honneur du professeur Gilles Goubaux. Liber amicorum*, Dalloz/LGDJ, Paris, 2009
- GUIDEC, R. LE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, 1995
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 28 fév. 1995, Recueil Dalloz 1995
- GUIDEC, R. LE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 10, 1997
- GUIDEC, R. LE, *J.-Cl. Civ. Art. 1002*, fasc. 20, 1997
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 mars 1998, JCP nr. 16-17/1999
- GUIDEC, R. LE, *Obs.*, JCP nr. 50/1999
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 jan. 1999 și *Cass. 1-re civ.*, 6 juill. 1999, JCP nr. 50/1999
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 30 mars 1999, JCP nr. 49/2000
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 3-e civ.*, 8 avr. 1999, JCP I 278 nr. 49/2000
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 3-e civ.*, 30 juin 1999, JCP I 278, nr. 49/2000
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 1-er déc. 1999, JCP I 278 nr. 49/2000
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 16 mai 2000 și 6 mars 2001, JCP I 366 nr. 48/2001
- GUIDEC, R. LE, *J.-Cl. Civ. Art. 893 à 895*, 2003
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 déc. 2004, JCP nr. 47/2005
- GUIDEC, R. LE, *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 déc. 2004, JCP nr. 47/2005
- HAUSER, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 7 juin 1995, Defrénois 1993
- HAUSER, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 1/2000
- HAUSER, J., *Obs. la Cass. ass. plén.*, 29 oct. 2004, RTD civ. nr. 1/2005
- HÉRAIL, J., *J.-Cl. Civ. Art. 1025 à 1034*, 1996
- HÉRAIL, J., *J.-Cl. Civ. Art. 1044-1045*, 1996
- HILSENRAD, A., *Notă (critică) la dec. civ. nr. 5087/1956 a Trib. Reg. Cluj*, JN nr. 3/1957
- IANCU, N., FLORESCU, M., *Evaluarea clădirilor de locuit construite cu sprijinul statului și a locuințelor construite din fonduri proprii*, Dreptul nr. 6/1991
- IONAȘCU, T., *Studii de drept civil. Situația juridică a transmisiunilor imobiliare consimțite de eredele aparent*, Ed. Socec, Iași, f.a.
- IONAȘCU, TR., *Exercițiul drepturilor civile și ocrotirea incapacității*, SCJ, 1956
- IONESCU, M., *Notă la dec. civ. nr. 4280/1955 a col. al III-a civ. al Trib. Reg. București*, LP nr. 7/1956
- IONESCU, O., *Notă (critică, neîntemeiată) la dec. civ. nr. 462/1956 a Trib. Reg. Galați*, LP 4/1957
- IONESCU, B., *Considerente teoretice și practice asupra reconstituirii testamentului pierdut*, R.R.D.P. nr. 4/2008
- JAOL, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 jan. 2015, R.L.D.C. nr. 124/2015
- J.G., *Note la Cass. 1-re civ.*, 26 jan. 2011, R.L.D.C. nr. 80/2011
- JAUFFRET-SPINOSI, C., *Trust et fiducie*, în *Droit et vie des affaires. Études à la mémoire d'A. Sayag*, Litec, Paris, 1997
- LAGARDE, X., *Réflexions sur la fondement de l'article 931 du Code civil*, RTD civ. nr. 1/1997
- LAITHIER, Y.-M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 25 sept. 2013, R.L.D.C. nr. 1/2014
- LANGLADE-O'SUGHRUE, J.-P., *Note la Cass. 1-re civ.*, 12 nov. 1998, Recueil Dalloz nr. 22/1999
- LARROUMET, CH., *La libéralité consentie par un concubin adultère*, Recueil Dalloz nr. 33/1999

- LAURENT-BONNE, N., *Le testament du sourd-muet. Perspectives historico-compartives*, RTD civ. 2013
- LEANDRI, F., *Obs. la Cass. 2-e civ.*, 10 avr. 2008, R.L.D.C. nr. 50/2008
- LÉCUYER, H., *L'irrévocabilité spéciale des donations*, în *Études offertes à Pierre Catala. Le droit privé français à la fin du XX-e siècle*, Litec, Paris, 2001
- LÉCUYER, H., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 8 juin 2007, R.L.D.C., féb. 2008, Supl. nr. 46
- LÉCUYER, H., *L'actualité jurisprudentielle du droit des libéralités*, R.L.D.C. nr. 46/2008
- LEFEBVRE, L., *Contrats d'assurance-vie mixtes: rachter n'est pas révoquer!*, R.L.D.C. nr. 49/2008
- LEMOULAND, J.-J., *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 42/1999
- LEQUETTE, Y., *J.-Cl. Civ. Art. 768*, 1997
- LEQUETTE, Y., *J.-Cl. Civ. Art. 769 à 773*, 1997
- LEQUETTE, Y., *Note la C.A. Paris, 1-re ch. G*, 7 avr. 1999, Recueil Dalloz nr. 43/1999
- LEQUETTE, Y., *Quelques remarques à propos des libéralités entre concubins*, în *Études offertes à J. Ghestin. Le contrat au début du XXI-e siècle*, LGDJ, Paris, 2001
- LEQUETTE, Y., *La règle de l'unité de la succession après la loi du 3 décembre 2001: continuité ou rupture?*, în *Études offertes au doyen Philippe Simler*, Dalloz, Litec, Paris, 2006
- LEȘ, I., *În legătură cu natura juridică și puterea doveditoare a certificatului de moștenitor, precum și cu acțiunea în anulare a acestuia (II)*, Dreptul nr. 11/1997
- LIBCHABER, R., *Pour une redéfinition de la donation indirecte*, Defrénois nr. 24/2000,
- LIBCHABER, R., *Obs. la Cass. ass. plén.*, 29 oct. 2004, Defrénois 2004
- LIBCHABER, R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 déc. 2004, Defrénois 2005
- LIBCHABER, R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 oct. 2007, Defrénois nr. 24/2007
- LIBCHABER, R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 23 jan. 2008, Defrénois nr. 6/2008
- LIBCHABER, R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 30 sept. 2009, Defrénois nr. 1/2010
- LINCZMAYER, C., *Notă la dec. civ. nr. 4927/1957 a Trib. Reg. Cluj*, LP nr. 11/1958
- LIPCANU, E., *Notă la sent. civ. nr. 269/1982 a Jud. Bistrița*, RRD nr. 11/1983
- LOISEAU, G., *Note la Cass. 1-re civ.*, 4 jan. 2004, Recueil Dalloz nr. 21/2005
- LONGHIN, V., *Notă la dec. nr. 31/1945 a C.A. București*, III, PR 1945
- LONGHIN, V., *Notă la sent. civ. nr. 239/1956 a Trib. pop. al rai. Târgu-Mureș*, LP nr. 1/1956
- LUCET, F., *J.-Cl. Civ. Art. 1014 à 1017*, 1990
- LUCET, F., *J.-Cl. Civ. Art. 1018 à 1024*, 1990
- LUCET, F., *J.-Cl. Civ. Art. 1035 à 1038*, 1991
- LULĂ, I., *Opinii privitoare la posibilitatea executării acțiunii în revendicare de către un singur coproprietar*, Dreptul nr. 4/2002
- MALAUURIE, PH., *Obs.*, Defrénois 1997
- MALAUURIE, PH., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 jan. 1997, Defrénois 1997
- MALAUURIE, PH., *Note la Cass. 1-re civ.*, 29 mai 1996, Recueil Dalloz nr. 14/1997
- MALAUURIE, PH., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 oct. 2007, Defrénois nr. 5/2008
- MALAUURIE, PH., *Note la Cass. 1-re civ.*, 20 fév. 2008, Defrénois nr. 8/2008
- MAN, I.A., *În legătură cu pasivul succesoral*, RRD nr. 5/1987
- MARÉCHAL, J.-Y., *Note la Cass. 1-re civ.*, 30 nov. 2004, Recueil Dalloz 2005
- MARGUENAUD, J., *Obs. (aprobativă) la CEDH*, 13 juill. 2004, RTD civ. 2004
- MARLY, P.-G., *La nature juridique du partage*, Recueil Dalloz 2003
- MARLY, P.-G., *Note la Cass. 1-re civ.*, 3 juin 2003, Recueil Dalloz 2003

- MARTIN, D.R., *Note la TGI Villefrance sur Saône*, 10 nov. 1989, Recueil Dalloz (Jurisp.) 1991
- MARTIN, D.R., *De la nature corporelle des valeurs mobilières (et autres droits scripturaux)*, Recueil Dalloz 1996
- MARTIN, D.R., *Note la Cass. com.*, 19 mai 1998, Recueil Dalloz nr. 39/1998
- MARTIN, D.R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 30 mars 1999, Recueil Dalloz 2000
- MARTIN, D.R., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 fev. 2002, Recueil Dalloz nr. 5/2003
- MASSIP, J., *Note la Cass. 1-re civ.*, 14 mai 1992, Defrénois, 1992
- MASSIP, J., *Note la Cass. 1-re civ.*, 2 déc. 1992, Defrénois 1993
- MASSIP, J., *Note*, Defrénois 1999
- MASSIP, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 16 mai 2000, Defrénois 2000
- MASSIP, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 29 jan. 2002, Defrénois 2002
- MASSIP, J., *Note la Cass. 1-re civ.*, 28 jan. 2009, Defrénois nr. 7/2009
- MASSIP, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 déc. 2012, Defrénois nr. 5/2013
- MATHIEU, M., *J.-Cl. Civ. Art. 903 et 904*, 1995
- MAURY, J., *Réquisitoire contre la saisine*, „Mélanges Christian Mouly”, vol. I, Litec, Paris, 1998
- MAYO, M., *Notă la dec. nr. 1681/1973 a Trib. Mun. București*, s. a IV-a civ., RRD nr. 11/1976
- MAZEAUD, H., *La maxime „error communis facit jus”*, RTD civ. 1924
- MAZEAUD, D., *Obs. Cass. 1-re civ.*, 17 nov. 1993, Defrénois 1994
- MAZEAUD, D., *Note*, Rép. Defrénois 1999
- MAZEAUD, D., *Obs. la Cass. civ. 1-re*, 30 oct. 2008, Rev. des contr. nr. 1/2009
- MAZZONI, C.M., *Le don, c'est la drame. Le don anonyme et le don despotique*, RTD civ. nr. 4/2004
- MEILLER, E., *L'universalité de fait*, RTD civ. 2012
- MEKKI, M., *Note la Cass. 1-re civ.*, 4 jan. 2005, JCP nr. 47/2005
- MESA, R., *De la validation du legs ab irato à la cause et l'intention libérale dans les libéralités testamentaires et les donations indirectes*, R.L.D.C. nr. 72/2010
- MESA, R., *De l'élément intentionnel du recel de succession et sa preuve*, R.L.D.C. nr. 76/2010
- MESA, R., *Insanité d'esprit et vices du consentement du gratifiant en matière de libéralités testamentaires*, R.L.D.C. nr. 81/2011
- MESA, R., *Du domaine et le sanction du recel en droit patrimonial de la famille*, R.L.D.C. nr. 84/2011
- MESA, R., *De la calification de l'avantage indirect et de ses relations avec le rapport, l'indivision et la réduction*, R.L.D.C. nr. 94/2012
- MESTRE, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 mars 1991, RTD civ. 1992
- MESTRE, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1994
- MESTRE, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 juill. 1995, RTD civ. nr. 2/1996
- MESTRE, J., *Obs. la C.A. Versailles*, 12-e ch. 2-e sect., 9 nov. 1995, RTD civ. nr. 2/1996
- MIHAI, L., KOLICHER, A., *Termenul revocării donației pentru ingratitudine*, SCJ nr. 3/1985
- MIHAI, L., *În legătură cu obiectul partajului succesoral*, RRD nr. 2/1987
- MIHAIL, M., *Elemente noi în reglementarea proprietății intelectuale, cu privire specială la subiectul, obiectul, durata și transmitiunea succesorală a dreptului de autor*, Dreptul nr. 7/1997
- MIHALOVITZ, B., *Notă la dec. civ. nr. 556/1957 a Trib. rai. Piatra-Neamț*, LP nr. 11/1958

- MIHUȚĂ, I., *Probleme de drept din practica pe anul 1969 a Tribunalului Suprem*, RRD nr. 8/1970
- MOISE, A.-A., *Scurte considerații despre partajul voluntar în sistemul Noului Cod civil*, Dreptul nr. 11/2012
- MOLFESSIS, N., *L'obligation naturelle devant la Cour de cassation: remarques sur un arrêt rendu par la première Chambre civile*, 10 oct. 1995, Recueil Dalloz 1997
- MONTREDON, J.-Fr., J.-Cl. Civ. Art. 931, fasc. 10, 1998
- MOREANU, D., *Discuții în legătură cu regimul juridic al certificatului de moștenitor sub imperiul prevederilor Codului civil (Legea nr. 287/2009)*, Dreptul nr. 7/2012
- MORIN, G., *Note la Cass. 1-re civ.*, 14 fév. 1990, Defrénois 1990
- MOURALIS, J.-L., J.-Cl. Civ. Art. 816 à 842, fasc. 10, 1998
- MUNTEANU, C., *Despre amintirile de familie și morminte*, R.R.D.P. nr. 2/2009
- NAJJAR, I., *La validité des donations déguisées ou indirects sous seing privé*, Recueil Dalloz 1995
- NAJJAR, I., *Note la Cass. 1-re civ.*, 6 fév. 1996, Recueil Dalloz nr. 29/ 1997
- NAJJAR, I., *La donation en possession*, Recueil Dalloz nr. 14/1999
- NAJJAR, I., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 avr. 2002, Recueil Dalloz nr. 36/2002
- NAJJAR, I., *Prix «sous-évalué» et intention libérale*, Recueil Dalloz nr. 38/2003
- NEGRU, V., *Examen teoretic al practicii judiciare privind acțiunea în reducere*, RRD nr. 4/1984
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 nov. 1996, Recueil Dalloz nr. 44/1997
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 nov. 1996, Recueil Dalloz, 1997
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 11 fév. 1997, Recueil Dalloz nr. 44/1997
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 25 fév. 1997, Recueil Dalloz nr. 34/1999
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 18 nov. 1997, Recueil Dalloz nr. 34/1999
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 24 mars 1998, Recueil Dalloz nr. 34/1999
- NICOD, M., *Obs. la Cass. com.*, 19 mai 1998, Recueil Dalloz nr. 34/1999
- NICOD, M., *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 41/2000
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 nov. 1999, Recueil Dalloz nr. 41/2000
- NICOD, M., *Obs. la C.A. Paris, 2-e ch. A*, 29 mai 2001, Recueil Dalloz nr. 36/2001
- NICOD, M., *Note la Cass. 1-re civ.*, 17 sept. 2003, Recueil Dalloz nr. 14/2003
- NICOD, M., *Note la Cass. 1-re civ.*, 25 juin 2002, Recueil Dalloz nr. 28/2003
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 nov. 2002, Recueil Dalloz nr. 28/2003
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 16 mars 2004, Recueil Dalloz 2004
- NICOD, M., *Obs. (critică) la CEDH*, 13 juill. 2004, Recueil Dalloz nr. 31/2005
- NICOD, M., *Obs. la Cass. com.*, 5 oct. 2004, Recueil Dalloz nr. 31/2005
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re. Civ.*, 22 fév. 2005, Recueil Dalloz nr. 31/2005
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 avr. 2005, Recueil Dalloz nr. 31/2005
- NICOD, M., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 dec. 2004, Recueil Dalloz nr. 31/2005
- NICOD, M., *Note la C.A. Paris, 2-e ch. B*, 15 sept. 2005, Recueil Dalloz nr. 42/2005
- NICOD, M., *Donation-partage ou donatin simple: de l'importance de la volonté répartitrice*, R.L.D.C. nr. 106/2013
- NICOLESCU, C.-M., *Clauza de preciput în reglementarea noului Cod civil. Abordare comparativă*, R.R.D.P. nr. 6/2011

NICOLESCU, C.-M, *Clauza de preciput în reglementarea Noului Cod civil român – avantaj matrimonial sau instrument de planificare succesorală*, AUB, seria Drept. Conferința reglementări fundamentale în Noul Cod civil și Noul Cod de procedură civilă, supliment, Ed. C.H. Beck, București, 2012

NICOLESCU, C., *Corelații între regulile specifice regimurilor matrimoniale și cele de drept succesoral în sistemul codului civil român*, în M.D. BOB (coord.), *Evoluția noțiunii de familie și influența acesteia asupra ordinii succesorale legale. Lucrările colocviului internațional desfășurat la București 19-20 aprilie 2013*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2013

NOBLOT, C., *Note la Cass. 1-re civ.*, 14 dec. 2004, Recueil Dalloz 2005

OLAN, I., ZĂRNESCU, O., *Unele probleme de drept în legătură cu valorificarea terenurilor cultivabile*, SCJ nr. 1/1983

OPRIȘAN, C., *Efectele nulității sau anulării unui testament asupra dispoziției de revocare a testamentelor anterioare, în dreptul civil român și în dreptul altor țări*, RRD nr. 5/1980

PAICU, AL., *Dreptul moștenitorilor persoanei vătămate prin infracțiune de a pretinde daune morale*, Dreptul nr. 5/2001

PAȘCA, V., ROȘU, CL., *Acte juridice mortis causa întocmite ori atestate de avocat*, Dreptul nr. 5/2001

PATARIN, J., *Obs. la C.A. Aix en Provence*, 13 dec. 1988, RTD civ. nr. 3/1990

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 avr. 1991, RTD civ. nr. 1/1991

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1991

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1992

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 fév. 1992, RTD civ. nr. 2/1992

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 juill. 1989, RTD civ. nr. 2/1992

PATARIN, J., *Obs. la TGI Paris*, 17 sept. 1990, RTD civ. nr. 3/1992

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 mai 1992, RTD civ. nr. 1/1993

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1993

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 mars 1992, nr. 4/1993

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 1/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 24 nov. 1993, RTD civ. nr. 1/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 10 mars 1993, RTD civ. nr. 1/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 6 avr. 1994, RTD civ. nr. 3/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 18 mai 1984, RTD civ. nr. 3/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 1 juin 1994, RTD civ. nr. 3/1994

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 fév. 1994, RTD civ. nr. 1/1995

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 6 avr. 1994, RTD civ. nr. 1/1995

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1995

PATARIN, J., *Obs. la C.A. Versailles*, 17 fév. 1994, RTD civ. nr. 3/1995

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 2-e civ.*, 29 mars 1995, RTD civ. nr. 3/1995

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 10 mai 1995, RTD civ. nr. 3/1995

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 1-er juin 1994, RTD civ. nr. 3/1995

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 7 juin 1995, RTD civ. nr. 4/1995

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1995

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1996

PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1996

PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 6 fév. 1996, RTD civ. nr. 3/1996

- PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1996
- PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 2/1997
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 jan. 1997, RTD civ. nr. 2/1997
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 mai 1996, RTD civ. nr. 3/1997
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 déc. 1996, RTD civ. nr. 2/1998
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 28 jan. 1997, RTD civ. nr. 3/1998
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 mars 1998, RTD civ. nr. 3/1998
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re*, 16 juin 1998, RTD civ. 1998
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 30 mars 1999, RTD civ. nr. 3/1999
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 12 nov. 1998, RTD civ. nr. 3/1999
- PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 1/2000
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 jan. 1999 și *Cass. 1-re civ.*, 6 juill. 1999, RTD civ. nr. 3/2000
- PATARIN, J., *Obs.*, RTD civ. nr. 2/2001
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 mars, 2002, RTD civ. nr. 4/2002
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 déc. 2002, RTD civ. 2003
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 14 jan. 2003, RTD civ. 2003
- PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 28 juin 2005, Recueil Dalloz 2005
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 18 jan. 2012 (trei decizii), R.L.D.C. nr. 91/2012
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 29 fév. 2012, R.L.D.C. nr. 93/2012
- PAULIN, A., *Note*, R.L.D.C. nr. 97/2012
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 20 juin 2012, R.L.D.C. nr. 97/2012
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 4 juill. 2012, R.L.D.C. nr. 97/2012
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 25 sept. 2013, R.L.D.C. nr. 110/2013
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 24 oct. 2012, R.L.D.C. nr. 100/2013
- PAULIN, A., *Note la Cass. 1-re civ.*, 19 déc. 2012, R.L.D.C. nr. 102/2013
- PAULIN, A., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 18 déc. 2013, R.L.D.C. nr. 113/2014
- PAVY, B., *Les donations-partages cumulatives et conjonctives sont-elles possibles en dehors des liens du mariage?*, Defrénois 1994
- PĂTULEA, V., *Notă la dec. civ. nr. 187/1970 a Trib. Jud. Suceava*, RRD nr. 7/1971
- PĂTULEA, V., *Natura și efectele juridice ale actelor de depunere de sume de bani pe librete de economii CEC întocmite pe numele altor persoane decât depunătorul*, în RRD nr. 5/1982
- PĂTULEA, V., *Coordonatele situației juridice specifice donației făcute copiilor doar concepuți, dar încă nenăscuți*, Dreptul nr. 1/2003
- PÉCAUT-RIVOLIER, L., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 jan. 2008, AJ Famille, 2008
- PELLET, S., *Note la Cass. 3-e civ.*, 5 déc. 2012, LEDC nr. 2/2013
- PELLET, S., *La clause de tontine sans l'indivision ou la quadrature du cercle*, Rev. des contr. nr. 3/2014
- PELLET, S., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 13 avr. 2016, nr. 15-13.312, LEDC nr. 6/2016
- PERJU, P., *Sinteză teoretică a jurisprudenței instanțelor judecătorești din județele Suceava și Botoșani în domeniul dreptului civil și procesual-civil (iulie-decembrie 1995)*, Dreptul nr. 9/1996
- PERJU, P., *Sinteză teoretică a jurisprudenței Curții de Apel Suceava în domeniul dreptului civil (semestrul II/1996)*, Dreptul nr. 7/1997

PERJU, P., *Respectul datorat persoanei și după decesul ei, în reglementările existente în ordinea juridică a unor state europene și nord-americane, precum și în noul Cod civil român*, Dreptul nr. 1/2016

PERRUCHOT TRIBOULET, V., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 juill. 2014, nr. 13-21.463, R.L.D.C. nr. 124/2015

PERRUCHOT TRIBOULET, V., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 16 sept. 2014, nr. 13.20.079, R.L.D.C. nr. 124/2015

PERRUCHOT TRIBOULET, V., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 13 avr. 2016, R.L.D.C. nr. 142/2016

PETERKA, N., *Note la Cass. 1-re civ.*, 1 juill. 2003, Defrénois 2004.

PETERKA, N., *Les libéralités graduées et résiduelles, entre rupture et continuité*, Recueil Dalloz 2006

PETERKA, N., *Institutions contractuelles ou donations des biens à venir par les tiers autre que les ascendants*, în *Droit patrimonial de la famille. Daloz action 2008-2009*, sous la direction de M. GRIMALDI, 3-e édition, Paris, 2008

PETRESCU, R., *Notă la dec. nr. 89/1972 a Trib. Suprem*, în completul de 9 judecători, RRD nr. 8/1973

PETRESCU, R., *Aspecte din practica judiciară în legătură cu anularea certificatului de moștenitor*, RRD nr. 9/1975

PETROVICI, P., *Notă la dec. civ. nr. 2575/1966 a Trib. Reg. Oltenia*, RRD nr. 3/1967

PIGNARRE, L.-FR., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 mars 2014, R.L.D.C. nr. 116/2014

PLEȘAN, N. (I), PĂTULEA, V. (II), *Note la dec. civ. nr. 365/1982 a Trib. Jud. Mureș*, RRD nr. 9/1983

POISSON-DROCOURT, E., *Note la CEDH*, 13 juill. 2004, Recueil Dalloz nr. 27/2005

POPA, I., *Discuții privitoare la certificatul de calitate de moștenitor*, Dreptul nr. 3/2004

POPA, I., *Procedura succesorală notarială*, R.R.D.P. nr. 4/2007

POPA, I., *Clauza de preciput*, R.R.D.P. nr. 4/2011

POPA, I., *Rezerva succesorală și moștenitorii rezervatari în reglementarea Noului Cod civil*, Dreptul nr. 6/2011

POPA, I., *Instituții juridice controversate de drept succesoral menținute sau existente în noul Cod civil român*, Dreptul nr. 7/2015

POPA, I., *Substituțiile fideicomisare în Codul civil*, RRDP nr. 1/2016

POPESCU, D.A., *Lex rei sitae sau unitatea devoluțiunii și transmisiunii succesorală? (I)*, SUBB nr. 2-4/2002

POPESCU, D.A., *Este admisibilă recunoașterea în România a unui testament conjunctiv încheiat în străinătate?*, PR nr. 4/2004

POPESCU, D.A., *Dreptul european al moștenirilor sau cum să traversezi râul simțind pietrele. Dreptul succesoral între trauma tradiției și perspectiva modernității. Principiile regulamentului european al succesiunilor*, RRDP nr. 1/2014

POUDEROUX, S., *J.-Cl. Civ. Art. 1046 et 1047*, 1996

POULIQUEN, E., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 28 janv. 2009, R.L.D.C. nr. 59/2009

POULIQUEN, E., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 8 avr. 2009, R.L.D.C. nr. 61/2009

POULIQUEN, E., *Obs.*, R.L.D.C. nr. 65/2009

POULIQUEN, E., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 12 nov. 2009, R.L.D.C. nr. 67/2010

POULIQUEN, E., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 25 mars 2010, R.L.D.C. nr. 71/2010

POULIQUEN, E., *Note la Cass. 1-re civ.*, 29 juin 2011, R.L.D.C. nr. 85/2011

- POULIQUEN, E., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 fév. 2012, R.L.D.C. nr. 92/2012
- PRESCURE, T., *Despre admisibilitatea titlului gratuit în actele juridice ale comercianților*, Curierul judiciar nr. 10/2005
- RAVANAS, J., *Note la Cass. 1-re civ.*, 17 déc. 1996, Recueil Dalloz nr. 34/1997
- RĂDULESCU, O., *Condițiile în care este posibilă vânzarea imobilului defunctului de către executorul testamentar*, Dreptul nr. 4/1998
- RĂDULESCU, O., ROSENBERG, P., RĂDULESCU, A., *Dovada calității de moștenitor*, Dreptul nr. 4/2002
- REVET, TH., *Obs. la Cass. ch. mixte*, 8 iun. 2007, RTD civ. nr. 3/2007
- REVILLARD, M., *Le droit patrimonial de la famille dans les conventions de La Haye et le droit international privé*, Rép. Defrénois 1992
- REVILLARD, M.-L., *Une nouvelle forme de testament: le testament international*, Defrénois 1995
- REVILLARD, M., *Successions internationales: le réglemant du Parlement européen et du Conseil du 4 juillet 2012 en matière de successions*, Defrénois nr. 15-16/2012
- RIZEANU, D., *Notă la dec. nr. 3109/1956*, Trib. Capitalei, col. II civ., LP nr. 3/1956
- RIZEANU, D., *Procedura succesorală notarială*, în A. HILSENRAD, D. RIZEANU, C. ZIRRA, *Notariatul de stat*, Ed. Științifică, București, 1964
- ROBICHEZ, J., *Note la Cass. 1-re civ.*, 12 nov. 1998, Recueil Dalloz nr. 40/1999
- RODA, J.-CH., *Un paradoxe: la gratuité en droit des affaires?*, R.L.D.C. nr. 110/2013
- RUEL, F., *Note la Cass. 1-re civ.*, 23 mai 1995, Recueil Dalloz nr. 15/1996
- SACHELARIE, O., *Notă la Cas. I*, 6 mai 1931, PR 1932
- SACHELARIE, O.A., *Împiedicarea de a testa și efectele ei*, PR 1937
- SAINT-AFFRIQUE, B. DE, *Note la Cass. 1-re civ.*, 6 avr. 1994, Defrénois 1995
- SAINT-CYR, PH., *J.-Cl. Civ. Art. 967 à 969*, 1996
- SAUTEL, O., *Sur la déchéance en droit privé*, Recueil Dalloz 1999
- SAUVAGE, F., *Obs. la TGI Carpentras*, 4 mai 1999, JCP II 10380 nr. 37/2000
- SAUVAGE, F., *Note la Cass. 1-re civ.*, 16 mai 2000, JCP, Jurisp. II 10519, nr. 18/2001
- SAVATIER, R., *Obs.*, RTD civ. 1961
- SAVATIER, X., *Note la Cass. 1-re civ.*, 6 juin 1990, Defrénois 1991
- SAVATIER, X., *Note la Cass. civ. 1-re*, 3 déc. 1991, Defrénois 1992
- SAVATIER, X., *Note la Cass. civ. 1-re*, 12 juill. 1994, Defrénois 1994
- SAVATIER, X., *Note*, Defrénois 1995
- SÉRIAUX, A., *J.-Cl. Civ. Art. 900*, 1996
- SÉRIAUX, A., *J.-Cl. Civ. Art. 906*, 1996
- SÉRIAUX, A., *Note la Cass. 1-re civ.*, 22 juin 2004, JCP nr. 44/2004
- SITARU, A., *În legătură cu obligația aducerii fructelor la masa bunurilor partajabile*, RRD nr. 10/1977
- SOURIOUX, J.-L., MALAURIE, PH., BÉNABENT, A., FENOUILLET, D., PIGNARE, G. și FAGES, B., *Que reste-t-il des bonnes moeurs en droit des contrats?*, în Rev. des contr. nr. 4/2005, la rubrica „Débats”
- SPIRESCU, I., MIHALACHE, I., *Anularea certificatului de moștenitor la cererea părților prezente la dezbaterile succesorală în fața notarului de stat*, RRD nr. 6/1981
- STEINAUER, P.-H., *Se lier pour cause de mort?*, în *Le rôle de la volonté dans les actes juridiques. Études à la mémoire du professeur A. Rieg*, Bruylant, Bruxelles, 2000

- STOICA, V., *Clauza voluntară de inalienabilitate*, în vol. *In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii*, Ed. Universul Juridic, București, 2012
- ȘERBAN, V.C., *Notă la Not. de stat al rai. Moinești, testamentul autentificat sub nr. 959/524/1957*, LP nr. 2/1958
- TARDY, V., *Note la Cass. 1-re civ.*, 6 fév. 1996, Recuei Dalloz nr. 10/1996
- TERRÉ, F., *Le contexte et le texte*, Rev. des contr. nr. 2/2010
- THÉRY, PH., *Libres propos sur l'acte d'avocat*, Rev. des contr. nr. 2/2010
- THOMAS-DEBENEST, G., *J.-Cl. Civ. Art. 1039 à 1043*, 1996
- THOMAS-DEBENEST, G., *J.-Cl. Civ. Art. 931*, fasc. 20, 1998
- TOADER, C., POPESCU, R., *Considerații în legătură cu principiul aparenței în drept în materia moștenirii*, Dreptul nr. 9/1993
- ȚUCA, FL., *Donație, sponsorizare, mecenat*, RDC nr. 9/1998
- UNGUR, H.A., *Notă la dec. civ. nr. 507/1979 a Trib. Jud. Satu-Mare*, RRD nr. 10/1981
- UNGUR, H.A., *În legătură cu dreptul de moștenire special al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice (I)*, RRD nr. 11/1988
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 19 mars 1991, Recueil Dalloz 1992
- VAREILLE, B., *Obs. la TGI Paris*, 17 sept. 1990, Recueil Dalloz 1992
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 jan. 1995, Recueil Dalloz Sirey nr. 40/1995
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 23 mars 1994, Recueil Sirey Dalloz nr. 40/1995
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 17 déc. 1996, Recueil Dalloz nr. 44/1997
- VAREILLE, B., *Obs.*, Recueil Dalloz nr. 36/2001
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 23 jan. 2001, Recueil Dalloz nr. 36/2001
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 oct. 2000, Recueil Dalloz nr. 36/2001
- VAREILLE, B., *Réflexions sur l'imputation en droit des successions*, RTD civ. 2009
- VAREILLE, B., *Note la Cass. 1-re civ.*, 30 sept. 2009, Defrénois nr. 7/2011
- VAREILLE, B., *Note la Cass. 1-re civ.*, 8 juill. 2010, Defrénois, nr. 7/2011
- VAREILLE, B., *Note la Cass. 1-re civ.*, 30 sept. 2009, Defrénois, nr. 7/2011
- VAREILLE, B., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 3 mars, 2010, Rép. Defrénois nr. 7/2011
- VAREILLE, B., *Cass. civ.*, 10 mars 1941 citată în *Note*, Defrénois nr. 6/2012
- VAREILLE, B., *Note la Cass. 1-re civ.*, 29 juin 2011, Defrénois nr. 6/2012
- VĂSILESCU, P., *Manifestări de voință non-juridice*, PR, Supliment 2003
- VĂSILESCU, P., *Instituirea contractuală – un nautilus juridic?*, R.R.D.P. nr. 2/2007
- VEAUX-FOURNERIE, P., VEAUX, D., *J.-Cl. Civ. Art. 1126 à 1130*, fasc. 20, 1995
- VELESCU, AL., *Notă la dec. civ. nr. 844/1957 a Trib. Reg. Bacău*, LP nr. 8/1957
- VIALLETON, H., *La place de la saisine dans le system devolutif français actuel*, „Mélanges en l'honneur de P. Roubier”, vol. 2, Dalloz, Sirey, Paris, 1961
- VIANDIER, A., CAUSSAIN, J.J., *Obs. la Cass. com.*, 19 mai 1998, JCP nr. 10/1999
- VICHY-LLADO, D., *Note la C.A. Paris*, 8-e ch A, 26 oct. 1999, Recueil Dalloz nr. 37/2000
- VIGNAL, TH., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 20 fév. 1996, Defrénois 1997
- VLAHIDE, P.C., *Notă la dec. nr. 5260/1955 a Trib. Reg. București*, col. III civ., LP nr. 6/1956
- VLAHIDE, P., *Notă*, LP nr. 6/1957
- VRAY, H., *Note la TGI La Roche-sur-Yon, 1-re civ.*, 2 mai 1995, Recueil Dalloz nr. 1/1997
- VURDEA, I.C., *Propuneri „de lege ferenda” privind natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii*, RRD nr. 11/1980
- WERTHE TALON, S., *Note la Cass. 3-e civ.*, 9 juill. 2003, Recueil Dalloz 2004

- ZAHARIA, A., *Notă la sent. civ. nr. 743/1955 a Trib. pop. rai. Câmpulung*, LP nr. 3/1955
- ZALEWSKI-SICARD, W., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 5 nov. 2014, R.L.D.C. nr. 122/2015
- ZALEWSKI-SICARD, W., *Obs. la Cas. 1-re civ.*, 19 nov. 2014, nr. 13.25.749, R.L.D.C. nr. 122/2015
- ZALEWSKI-SICARD, W., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 23 sept. 2015, nr. 14-18.131, R.L.D.C. nr. 131/2015
- ZATTARA-GROS, A.-F., *Date du testament olografe: la Cour de cassation au-delà du Code, la Cour de cassation contre le Code*, R.L.D.C. nr. 50/2008
- ZENATI, F., *Obs.*, RTD civ. nr. 3/1993
- ZENATI, F., PATARIN, J., *Obs. la Cass. 1-re civ.*, 9 fev. 1994, RTD civ. nr. 1/1995
- ZENATI, F., *Obs.*, RTD civ. nr. 4/1995

II. Practică judiciară

- Cass. civ. 3 mai 1838, în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cass. civ., 10 nov. 1852, *Obs.*, H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cass. req., 4 août 1856, citată de M. GRIMALDI, *Droit civil. Libéralités. Partages d'acendants*, Litec, Paris, 2000
- Cass. req., 18 nov. 1861, în X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Méga Code Civil*, 7-e édition, Dalloz, Paris, 2007
- Cass. civ., 12 août 1863, în CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cass. ch. réunies, 27 nov. 1863, rezumată în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- C.A. Colmar, 5 juill. 1870, reprodușă de A. COLMER, v° *Don manuel*, actualisation par PH. CASSON, Rép. civ. Dalloz, 2012
- C.A. Rouen, 16 nov. 1875, citată de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, 1996
- C.A. Bordeaux, 25 août 1876, citată de A. SÉRIAUX, *J.-Cl. Civ. Art. 900*, 1996
- Cas. I, dec. nr. 330/1876, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cas. I, dec. nr. 18/1876, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cas. I, dec. nr. 68/1881, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cass. civ., 9 fév. 1887, *Obs.* H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cas. I, dec. nr. 123/1887, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cas. I, nr. 123/1888 rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cass. civ., 11 juin 1890, la care face referire PH. MALAURIE, *Les successions. Les libéralités*, Defrénois, 2-e édition, Paris, 2006

- Cas. I, dec. nr. 224/1898, rezumată în C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cass. civ., 18 juill. 1899, Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cas. I, nr. 259/1901, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cass. req., 4 martie 1902 în X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Méga Code Civil*, 7-e édition, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007
- Cass. civ., 11 juin 1902, în CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- C.A. București, 1906, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cass. ch. réun., 5 déc. 1907, Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, în *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Cass. civ., 30 juin 1910, *apud* J. FLUOR, H. SOULEAU, *Les successions*, 3-e édition, A. Colin, Paris, 1991
- Cas. I, dec. nr. 37/1913, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cas. I, dec. nr. 234/1916, rezumată în C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- C.A. București, dec. nr. 257/1921, rezumată de C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- Cas. I, dec. nr. 1139/1921, C. HAMANGIU, N. GEORGEAN, *Codul civil adnotat*, vol. II, Ed. Universala Alcalay & co, București, 1925
- C.A. Iași, s. II, 9 oct. 1924 în *Observație*, Pandectele săptămânale 1925
- Cass. civ., 10 mars 1941, citată de B. VAREILLE, Note, Defrénois nr. 6/2012
- Cas. I, dec. nr. 70/1946, JN nr. 4-6/1946
- Curtea de Casație, s. I civ., dec. nr. 70/1946, JN nr. 4-6/1946
- C.A. Bruxelles, 29 mai 1946, rezumată de P. DELNOY în *La caducité une sanction d'un nouveau type en droit belge des libéralités*, în *Mélanges offerts à P. Couvrat. La sanction du droit*, Publication de la faculté de droit et des sciences sociales de Poitiers. Tome 39, PUF, Paris, 2001
- Trib. civ. Seine, 22 jan. 1947 citată de M. GRIMALDI, *Droit civil. Libéralités. Partages d'acendants*, Litec, Paris, 2000
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 292/1952, CD 1952-1954, vol. I
- Cass. civ., 24 juin 1952, în CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 552/1953, CD 1952-1954, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 805/1953, CD 1952-1954, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 264/1955, CD 1955, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 747/1955, Culegere de decizii 1955, vol. I
- Trib. Reg. Brașov, dec. civ. nr. 1228/1955, LP nr. 8/1955
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1238/1955, CD 1955, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1649/1955, CD 1955, vol. I

- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1827/1955, CD 1955, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2420/1955, CD 1955, vol. I
- Trib. pop. rai. „Grivița Roșie”, s. civ. nr. 4330/1955, JN nr. 5/1956
- Cass. 1-re civ., 11 oct. 1955, în CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 804/1956, CD 1956
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 814/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 815/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1325/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1644/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1665/1956, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1792/1956, LP nr. 8/1957
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1834/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1838/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1907/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2070/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2233/1956, CD 1956, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2237/1956, în *Culegere de decizii 1956*, vol. I
- Trib. Reg. Banat, dec. civ. nr. 3097/1956, LP nr. 2/1957
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1387/1957, CD 1957
- Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 6/1959, CD 1959
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 808/1959, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1649/1955, CD 1955, vol. I
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1129/1959, CD 1959
- Cass. 1-re civ., 19 jan. 1960, rezumată de G. THOMAS-DEBENEST, *J.-Cl. Civ. Art. 1039 à 1043*, 1996
- Cass. 1-re civ., 11 juill. 1960 citată în X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Méga Code Civil*, 7-e édition, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1342/1960, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1778/1960, CD 1960
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1833/1960, CD 1960
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 68/1961, CD 1961
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 393/1961, CD 1961
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 968/1961, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 65/1962, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 3/1963, CD 1963
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 594/1963, CD 1963
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 768/1963, LP nr. 10/1963

- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 491/1964, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 496/1964, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 185/1965, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 672/1965, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 33/1967, CD 1967
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1816/1967, CD 1967
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 2207/1967, CD 1967
- Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 3/1968, CD 1968
- Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, CD 1968
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 336/1968, CD 1968
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 819/1968, RRD nr. 11/1968
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 874/1968, RRD nr. 12/1968
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1568/1968, CD 1968
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1572/1968, RRD nr. 4/1969
- Cass. 1-re civ., 10 déc. 1968, citată în Code civil, 111 édition, Dalloz, Paris, 2012
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 108/1969, CD 1969
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 206/1969, CD 1969
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 551/1969, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1952-1969, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 875/1969, CD 1969
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1051/1969, CD 1969
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 257/1970, RRD nr. 7/1970
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 490/1970, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 551/1970, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Cass. ch. mixte, 27 nov. 1970, Obs., H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 101/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 427/1971, CD 1971
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 574/1971, CD 1971
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 580/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 789/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 825/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Jud. Suceava, dec. civ. 828/1971, RRD nr. 6/1972
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1108/1971, CD 1971

- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1248/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1274/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1743/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2218/1971, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 61/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 154/1972, CD 1972
- Trib. Jud. Sălaj, dec. civ. nr. 306/1972, RRD nr. 1/1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 353/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 355/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 514/1972, CD 1972
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 700/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1006/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1085/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1269/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1351/1972, CD 1972
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1444/1972, CD 1972
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1543/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1565/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1649/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1939/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2154/1972, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, în complet prevăzut de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 2/1973, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Jud. Brașov, dec. civ. nr. 72/1973, RRD nr. 11/1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 280/1973, RRD nr. 8/1974
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 627/1973, CD 1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 780/1973, CD 1973

- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1031/1973, RRD nr. 3/1974
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1411/1973, CD 1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1794/1973, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1933/1973, CD 1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1973/1973, CD 1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2588/1973, RRD nr. 7/1994 și Repertoriu... 1969-1975
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2674/1973, CD 1973
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2680/1973 (nepublicată)
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2734/1973, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 657/1974, CD 1974
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1403/1974, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1884/1974, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2903/1974, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1917/1974, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1971/1974, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2609/1974, CD 1974
- Trib. Jud. Tulcea, dec. civ. nr. 110/1975, RRD nr. 11/1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 232/1975, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 727/1975, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1969-1975, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1665/1976, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1975-1980, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 187/1977, CD 1977
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 273/1977, CD 1977
- Trib. Jud. Maramureș, dec. civ. nr. 686/1977, RRD nr. 6/1979
- Trib. Jud. Timiș, dec. civ. nr. 849/1977, RRD nr. 12/1977
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1387/1977, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1975-1980, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1762/1977, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1975-1980, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Trib. Suprem, în complet prevăzut de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 70/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 111/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 152/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 237/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 549/1978, CD 1978

- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1287/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1302/1978, CD 1978
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 223/1979, CD 1979
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 737/1979, CD 1979
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1022/1979, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1975-1980, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1729/1979, CD 1979
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2139/1979, CD 1979
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2213/1979, CD 1979
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 108/1980, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1975-1980, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982
- Trib. Jud. Satu-Mare, dec. civ. nr. 521/1980, RRD nr. 5/1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 646/1980, CD 1980
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 818/1980, CD 1980
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1364/1980, CD 1980
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1805/1980, RRD nr. 6/1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2312/1980, CD 1980
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 31/1981, CD 1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 64/1981, CD 1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 466/1981, RRD nr. 11/1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 475/1981, RRD nr. 11/1981
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 844/1981, CD 1981
- Trib. Suprem, col. civ., dec. nr. 1195/1981, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1980-1985, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1658/1981, RRD nr. 8/1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1663/1981, CD 1981
- Cass. 1-re civ., 25 mars 1981, X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Megacode. Code civil 2007*, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 74/1982, CD 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 202/1982, RRD nr. 1/1983
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 467/1982, RRD nr. 1/1983, p. 67
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 673/1982, CD 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1255/1982, RRD nr. 8/1983
- Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 1307/1982, RRD nr. 4/1983
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1466/1982, CD 1982
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1511/1982, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1980-1985, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 129/1983, CD 1983
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 144/1983, RRD nr. 2/1984
- Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 756/1983, RRD nr. 3/1984
- Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 830/1983, RRD nr. 1/1984
- Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 877/1983, RRD nr. 3/1984
- Trib. Jud. Timiș, dec. civ. nr. 916/1983, RRD nr. 1/1984
- Trib. Jud. Suceava, dec. civ. nr. 1092/1983, RRD nr. 3/1984

- Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 1219/1983, RRD nr. 5/1984
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1407/1983, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1980-1985, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1537/1983, CD 1983
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1758/1983, CD 1983
- Cass. 1-re civ., 9 mars 1983, în CAPITANT, H., TERRÉ, F., LEQUETTE, Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- C.A. Paris, 1 dec. 1983, citată de A. COLMER, v° Don manuel, Rép. civ. Dalloz, 1996
- Trib. Suprem, în completul de 7 judecători, dec. nr. 4/1984, CD 1984
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 103/1984, CD 1984
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 936/1984, CD 1984
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1150/1984, CD 1984
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1543/1984, RRD nr. 6/1985
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2135/1984, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1980-1985, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Cass. 1-re civ., 17 avr. 1985, Obs. H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 449/1985, RRD nr. 1/1987
- Trib. Jud. Hunedoara, dec. civ. nr. 736/1985, RRD nr. 3/1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 743/1985, Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem 1980-1985, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 792/1985, RRD nr. 1/1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 856/1985, CD 1985
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 968/1985, CD 1985
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1401/1985, RRD nr. 5/1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2223/1985, CD 1985
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2338/1985, CD 1985
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2626/1985, RRD nr. 8/1986
- Trib. Jud. Sălaj, dec. civ. nr. 82/1986, RRD nr. 8/1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 185/1986 (nepublicată)
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 226/1986, CD 1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 277/1986, CD 1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 483/1986, în CD 1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 732/1986, CD 1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1154/1986, CD 1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1515/1986, în RRD nr. 6/1987
- Trib. Municip. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1589/1986, RRD nr. 10/1986
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1941/1986, CD 1986
- Trib. Jud. Sibiu, dec. civ. nr. 255/1987, RRD nr. 2/1988
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 362/1987, CD 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 503/1987, CD 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1061/1987, RRD nr. 3/1988
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1071/1987, RRD nr. 3/1988 și Repertoriu...1969-1975
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1075/1987, CD 1987

- Trib. Constanța, dec. civ. nr. 1094/1987, RRD nr. 5/1988
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1119/1987, CD 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1129/1987, CD 1987
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 550/1988, RRD nr. 12/1988
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 659/1988, RRD nr. 1/1989
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 774/1988, RRD nr. 2/1989
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1503/1988, RRD nr. 3/1989
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2508/1988, RRD nr. 8/1989
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2813/1988, RRD nr. 9-12/1989
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 175/1989, Dreptul nr. 1-2/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 418/1989, Dreptul nr. 1-2/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 478/1989, Dreptul nr. 1-2/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 549/1989, Dreptul nr. 1-2/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 685/1989, Dreptul nr. 3/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 707/1989, Dreptul nr. 3/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1238/1989, Dreptul nr. 3/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1590/1989, Dreptul nr. 5/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1729/1989, Dreptul nr. 6/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1792/1989, Dreptul nr. 7/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2065/1989, Dreptul nr. 7/1990
- Cass., 16 nov. 1989, citată de P. DELNOY, *La caducité une sanction d'un nouveau type en droit belge des libéralités*, în „Mélanges offerts à P. Couvrat. La sanction du droit”, Publication de la faculté de droit et des sciences sociales de Poitiers. Tome 39, PUF, Paris, 2001
- CSJ, s. civ., dec. nr. 33/1990, Dreptul nr. 9-12/1990
- CSJ, s. civ., dec. nr. 49/1990, Dreptul nr. 9-12/1990
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 108/1990, Repertoriu... 1975-1980
- CSJ, s. civ., dec. nr. 622/1990, Dreptul nr. 9-12/1990
- CSJ, s. civ., dec. nr. 753/1990, CD 1990-1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1526/1990, Dreptul nr. 2-3/1991
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2193/1990, Dreptul nr. 7-8/1991
- Cass. 1-re civ., 18 déc. 1990, reprodușă de G. GOUBEUX, PH. BIHR, X. HENRY, *Megacode. Code civil*, 2-e édition, Dalloz, Paris, 1997/1998
- CSJ, în complet prevăzut de art. 39 alin. (2)-(3) din Legea nr. 58/1968, dec. nr. 132/1991, Dreptul nr. 6/1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 622/1991, nr. 1031/1991, Dreptul nr. 9-12/1990
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1031/1991, Dreptul nr. 1/1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1031/1991, Dreptul nr. 1/1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1173/1991, Dreptul nr. 1/1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1199/1991, Dreptul nr. 1/1992, p. 107
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2447/1991, Dreptul nr. 7/1992
- C.A. Paris, 2-e Ch. B, 28 fev. 1991, în X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Méga Code Civil*, 7-e édition, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007
- C.A. Angers, 15 avr. 1991, Juris-Data nr. 043253, citată de G. GOUBEUX, PH. BIHR, X. HENRY, *Megacode. Code civil*, 2-e édition, Dalloz, Paris, 1997/1998

- Cass. 1-re civ., 3 déc. 1991, Dalloz 2014, Jurisprudence (online – www.dalloz.fr)
- CSJ, s. civ., dec. nr. 232/1992, CD 1990-1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 600/1992, Dreptul nr. 10-11/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 884/1992, Dreptul nr. 11/1992
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1160/1992, Dreptul nr. 8/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1288/1992, Dreptul nr. 7/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1336/1992, Dreptul nr. 2/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1409/1992, Culegere 1990-1992 și Dreptul nr. 8/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1715/1992, Dreptul nr. 10-11/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1912/1992, Dreptul nr. 8/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1936/1992, Dreptul nr. 2/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1979/1992, *Probleme de drept din deciziile Curții Supreme de justiție (1990-1992)*, Ed. Orizonturi, București, 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2465/1992, Dreptul nr. 10-11/1993
- CSJ, în completul de 9 judecători, dec. nr. 7/1993, CD 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 368/1993, Buletinul jurisprudenței 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 459/1993, CD 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1930/1993, Buletinul jurisprudenței 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2468/1993, Dreptul nr. 10-11/1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2603/1993, CD 1993
- CSJ, s. civ., dec. nr. 39/1994, în Buletinul jurisprudenței – bază de date, Ed. C.H. Beck C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 532/1994, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- CSJ, s. civ., dec. nr. 1314/1994, Dreptul nr. 7/1995
- Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 1997/1994, CD 1990-1992
- C.A. Poitiers, 5 jan. 1994, în X. HENRY, F. JACOB, A. TISSERAND-MARTIN, G. VENANDET, G. WIDERKEHR, *Mégacode civil 2007*, Dalloz, 7-e édition, Paris, 2007
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 102/1995, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 567/1995, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 923/1995, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 1249/1995, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. Timiș, s. civ., dec. nr. 1389/1995, Dreptul nr. 6/1996
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1611/1996, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- Cass. 1-re civ., 19 mars 1996, Recueil Dalloz 1996
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 493/1997, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 538/1997, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999

- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1688/1997, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- Cass. 1-re civ., 1 juill. 1997, Defrénois 1998
- CSJ, s. civ., dec. nr. 498/1998, Dreptul nr. 2/1993
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 866/1998, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1993-1998, Ed. All Beck, București, 1999
- C.A. Suceava, s. civ., dec. nr. 1111/1998, Dreptul nr. 5/2000
- C.A. Poitiers, ch. civ., 17 fév. 1998, JCP, IV 2181, nr. 25/1999
- Cass. 1-re civ., 30 juin 1998, Recueil Dalloz nr. 30/1998
- C.A. Aix-en-Provence, 1-re ch. B, 3 sept. 1998, JCP IV 2313 nr. 28/1999
- Cass. 1-re civ., 8 déc. 1998, JCP (IV 1205) nr. 4/1999
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 168/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 241/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 1755/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 2045/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 2145/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. Craiova, dec. nr. 2569/1999, SUBB nr. 1/2001
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 2805/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 3165/1999, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 1999, Ed. Rosetti, București, 2001
- C.A. Nîmes, 1-re ch., 27 juill. 1999, JCP nr. 10/2000
- C.A. Paris, 8-e ch. A, 26 oct. 1999, Recueil Dalloz nr. 43/1999
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 119/2000, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 2000
- C.A. București, s. a IV-a civ., dec. nr. 614/2000, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 2000
- C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 1109/2000, Curtea de Apel București. Culegere de practică judiciară în materie civilă 2000
- CSJ, s. civ., dec. nr. 2943/2000, PR, II, nr. 2/2001
- C.A. București, s. III civ., dec. nr. 3668/2000, Curtea de Apel București. Culegere 2000
- C.A. Paris, 2-e ch. A, 12 sept. 2000, JCP nr. 9/2001
- C.A. Grenoble, 1-re ch. civ., 30 oct. 2000, JCP IV 1719 nr. 15-16/2001
- C.A. Toulouse, 1-re ch. civ., 13 fév. 2001, JCP IV 2955, nr. 47/2001
- C.A. d'Orléans, ch. civ., 9 avr. 2001, Recueil Dalloz nr. 26/2001
- Jud. sect. 2 București, sent. civ. nr. 4169/2001, *Notă de M.D. BOCȘAN*, PR, III, nr. 2/2002
- C.A. Cluj, s. civ., dec. nr. 842/2002, PR, III, nr. 5/2002
- Cass. 1-re civ., 21 fév. 1978, în H. CAPITANT, F. TERRÉ, Y. LEQUETTE, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e édition, Dalloz, Paris, 2000

- Cass. 1-re civ., 11 fév. 2003, Recueil Dalloz (Jurisp. Inf. rapides) nr. 10/2003
- Cass. 1-re civ., 1 juill. 2003, cu Concluziile avocatului general J. Saint-Rose, Recueil Dalloz nr. 35/2003
- Cass. 1-re civ., 1-er juill. 2003, Recueil Dalloz nr. 30/2003
- Cass. 1-re civ., 9 juill. 2003, Recueil Dalloz nr. 32/2003
- Cass. 1-re civ., 8 juin, 2004, citată de C. BRENNER, v° *Partage* (2° droit commun), Rép. civ. Dalloz, 2008
- CEDH, 13 iulie 2004, cererea nr. 69498/01, Pla și Puncernau c. Andora
- Cass. 1-re civ., 28 juin 2005, Recueil Dalloz 2005
- Cass. 1-re civ., 8 nov. 2005, Recueil Dalloz nr. 42/2005
- Cass. 1-re civ., 7 iun. 2006, Recueil Dalloz 2006
- Cass. 1-re civ., 20 sept. 2006, Recueil Dalloz 2006
- Cass., 1-re civ., 26 sept. 2007, Recueil Dalloz nr. 37/2007
- Cass. 1-re civ., 20 mai 2009, avec l'avis de M. PIERRE CHEVALIER, Avocat général référendaire, Defrénois nr. 14/2009
- CEDO hotărârea din 1 decembrie 2009 în cauza *Velcea și Mazăre c. României*
- Cass. 1-re civ., 12 nov. 2009, R.L.D.C. nr. 67/2010
- ICCJ, recurs în interesul legii nr. 2/2011
- Cass. 1-re civ., 9 nov. 2011, R.L.D.C. nr. 89/2012
- Cass. 1-re civ., 14 mars 2012, R.L.D.C. nr. 92/2012
- C.A. Cluj, s. I civ., dec. nr. 3427/2012, în Buletinul curților de apel nr. 11/2012
- Cass. 1-re civ., 10 oct. 2012, Recueil Dalloz 2012
- Jud. Cluj-Napoca, Sentința civilă nr. 25102/2012 (dos. nr. 8187/211/2008) (nepublicată), definitivă prin respingerea apelului prin dec. nr. 635/2013 a Tribunalului Cluj

INDEX

A

Abitație, drept temporar de: 24, 198 și urm.

Acceptare:

- donație: v. donație (acceptare);
- forțată: v. opțiune succesorală (forțată);
- moștenire: v. opțiune succesorală (acceptare).

Acrescământ (drept de): 775-780.

Acte:

- acceptare:
 - > expresă: v. opțiune succesorală;
 - > tacită: v. opțiune succesorală.
- administrare: 86, 1314, 1318.
 - > definitivă: 1125;
 - > provizorie: 1129, 1192.
- conservare: 86, 1127, 1319;
- dispoziție: 1121-1124, 1313, 1315-1317;
- *post mortem*: 875;
- succesiuni nedeschise (interdicție): 848 și urm.;
- supraveghere: 1128;
- unilaterale: v. testament și opțiune succesorală.

Activ brut: 930-932.

Activ net: 933-934.

Acțiune în limitarea sarcinilor: 986.

Administrator:

- executor testamentar: 815-817;
- provizoriu: 218-220;
- sezină: 1192.

Amintiri de familie: 28, 29.

Animus donandi (testandi): 239 și urm., 468, 573.

Ascendenți, drepturi succesoriale:

- ordinari: 165-169;
- privilegiați: 143-153.

Ascundere sau sustragere: 1057 și urm.

Autentificare (formalități testament): 619-625.

Asigurări de viață: 446, 940, 1336.

B

Bunuri viitoare: 823.

C

Caducitate (legate): 751 și urm.

Capacitate de a dispune prin liberalități: 296-298.

Capacitate succesorală: 45.

Captație: 290.

Cauza ilicită sau imorală: 379, 380, 1468.

Certificat de calitate de executor testamentar: 1285.

Certificat de calitate de moștenitor: 1286.

Certificat de moștenitor:

- anulare: 1291-1294;
- eliberare: 1284;
- suplimentar: 1287;
- valoare juridică: 1288-1290.

Certificat de vacanță succesorală: 221-225;

Clase de moștenitori: 104, 136 și urm.

Clauză:

- afectatiune (de): 368;
- celibat: 366;
- confesională: 366;
- ilicită sau imorală: 365 și urm.;
- imposibilă: 364;
- inalienabilitate: 368;
- interzisă întrucât contravine irevocabilității donațiilor: 522;
- întoarcere convențională (donații): 524-528;
- limitare a dreptului de a dispune de rezervă: 369;
- menținere în indiviziune (de): 368;
- penală: 369;
- preciput: 825 și urm., 1037;
- renunțarea la o succesiune nedeschisă: 369;
- rezidență (de): 364;
- tontină: 267-271, 877;
- viduitate: 366;

Colaterali, drepturi succesoriale:

- ordinari: 170-175;
- privilegiați: 154-164.

Comorienți: 38, 39, 55-57.

Condiție: 267, 269, 360 și urm., 401, 402, 415, 419, 428, 431, 448, 482, 483, 522, 526, 555, 693, 708, 715, 731, 752, 757, 758, 760, 761, 767, 768, 829, 831-833, 871, 872, 875, 877, 1203, 1205, 1215, 1217, 1367, 1431.

Confirmare testament nului: 587.

Contractele de binefacere: 238.

Contra valentem agere non curit praescriptio: 1097, 1098.

Copil conceput dar nenăscut: 49-51.

Cotitate disponibilă specială, soț supraviețuitor: 108.

Cotitate disponibilă:

- noțiune: 883, 884;
- întindere: 890;
- specială a soțului supraviețuitor: 918-926;
- calcul: 927 și urm.

Curator special: 1272.

D

Darul manual:

- evoluție și fundament: 464;
- noțiune: 459;
- obiect: 465-476;
- pactele adăugate: 485;
- proba: 486-492;
- reducere, probă dată: 1032;
- tradițiunea bunului: 474-484.

Datorii (sarcini) ale moștenirii: 933, 1155-1161.

Decădere: 58, 74, 1091.

Deschiderea moștenirii: 30 și urm.

Dezmoștenire:

- legală: 78;
- voința testatorului (prin): 782 și urm.

Dol: 71, 289-294, 1462.

Domiciliu: 42.

Donația:

- acceptare: 443-449;
- clauza de întoarcere convențională: v. clauză [întoarcere convențională (donații)];

– efecte: 529;

– evicțiune (garanție pentru): 530, 531;

– forma autentică: 453-455;

– formarea contractului: 440-449;

– imputare: 980-982;

– irevocabilitatea: 520 și urm.;

– noțiune: 437, 438;

– ofertă: 441, 442;

– prezumție: 942-952;

– promisiunea de donație: 450-452;

– reducere: 1013-1017;

– revocare: 534 și urm.;

– statul estimativ: 457;

– soți (între):

- > reglementare generală: 560 și urm.;
- > reducere: 1036.

– vicii ascunse (garanție pentru): 532, 533.

Donația deghizată:

- condiții de validitate: 498-503;
- efecte: 504;
- noțiune: 493;
- proba: 505, 506;
- reducere, probă dată: 1031.

Donația indirectă:

- condiții de validitate: 509-517;
- noțiune: 507;
- proba: 518, 519;
- reducere, probă dată: 1031.

Donația-partaj: 1475-1503.

Drepturi eventuale: 13, 415, 823, 868, 901.

E

Emolument: 78, 1223.

Eroare esențială: 286-288, 1463.

Error communis facit jus: 1261 și urm.

Execuțiunea testamentară: 801 și urm.

F

Fideicomis: 361.

Fructe: 1199, 1367.

Fructus augent hereditatem: 1306, 1343.

G

- Garanție de evicțiune (donații):
 v. donația (evicțiune): 1451-1457.
 Garanție vicii ascunse (donații):
 v. donația (vicii ascunse): 1453, 1459.

I

- Imputare liberalității: 963 și urm.
 Incapacități:
 – de a dispune prin liberalități: 300 și urm.;
 – de a primi liberalități: 356 și urm.
 Indiviziunea succesorală:
 – convenții de menținere: 1321, 1322;
 – durata: 1320 și urm.;
 – fructe:
 > naturale și industriale: 1306;
 > civile: 1306.
 – lipsă folosință: 1304;
 – regim juridic:
 > actele încheiate cu terții:
 • administrare: 1314, 1315;
 • conservare: 1319;
 • dispoziție: 1313, 1315-1317.
 > exercitarea atributelor dreptului de proprietate:
 • dispoziția: 1312;
 • folosința: 1311;
 • uzul: 1309, 1310.
 – subrogație reală: 1299-1300.
 Ingratitudine, revocare donație pentru:
 537 și urm.
 Insanitate de spirit: 278.
 Instituire legatari:
 – directă: 690;
 – indirectă: 108.
 Instituire contractuală: 823 și urm.
Intra vires hereditatis: 1221.
Intuitu personae: 1223.
 Inventar, bunuri succesoriale: 1271.
Ius abutendi: 1312.
Ius fruendi: 1311.
Ius utendi: 1309, 1310.

L

- Legatari:
 – desemnare directă: 690;
 – desemnare indirectă: 108, 691-693;
 – trimitere în posesie: 1202 și urm.
 Legat:
 – bun comun sau indiviz: 672;
 – bunul altuia: 665-671;
 – conjunctiv: 775;
 – desemnare beneficiar: 682 și urm.;
 – executare: 1189, 1190, 1203;
 – facultate de alegere (cu): 684-686;
 – imputare: 984;
 – ineficacitate:
 > revocare prin voința testatorului:
 • expresă: 696-700;
 • retractarea revocării: 722, 723;
 • tacită: 701-721;
 > revocarea prin hotărâre judecătorească:
 • ingratitudine (pentru): 734-737, 741, 742;
 • neîndeplinirea sarcinilor (pentru): 726-733, 738-740.
 > efecte: 748-750;
 – legatul-sarcină: 781;
 – obiect: 647 și urm.;
 – particular: 662 și urm.
 – plată: 1162, 1163;
 – pluralitate de: 675-681;
 – predare: 1202 și urm.;
 – reducere: 1010-1012;
 – secret: 687;
 – titlu universal (cu): 657-661;
 – universal: 648-656.
 Legatul alternativ (dublu condițional):
 401, 402.
 Liberalități:
 – cauză: 372-380;
 – condiții de validitate: 272 și urm.
 – consimțământ: 273 și urm.
 – executare de bunăvoie (moștenitori): 260-262;
 – imputare: 966 și urm.;
 – incapacitate de a dispune: 300 și urm.;
 – incapacitate de a primi: 336 și urm.;

- imputare: 963 și urm.;
- modice: 226;
- obiect: 356 și urm.;
- remuneratorii: 263-265;
- revizuire sarcini și condiții: 371;
- sarcini și condiții: 358 și urm.

Liberalitățile reziduale: 426 și urm.

Linii, împărțirea moștenirii pe: 112, 161-163.

M

Masa de calcul: 927 și urm.

Moarte:

- constatare (certificat de deces): 34, 37;
- cerebrală: 36;
- declarare judecătorească: 37.

Mobilier și obiecte de uz casnic: 25, 185-197.

Moștenire anomală: 11, 23.

Moștenire vacantă: 206 și urm.

N

Nedemnitare:

- de drept: 60-64;
- efecte: 76-87;
- judiciară: 65-75.

Neexecutare sarcini, revocare pentru: 549 și urm.

Nemo liberalis nisi liberatus: 311, 996.

Nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse habet: 1260 și urm.

Nudă proprietate: 467, 468.

O

Obligații naturale: 255-259.

Opțiune succesorală:

- acceptare:
 - > expresă: 1111, 1112;
 - > forțată: 1057-1082;
 - > tacită: 1113-1026.
- capacitate, condiții de: 1052, 1053;
- renunțare:
 - > actul de: 1134-1135;
 - > efecte: 1137-1141;
 - > *in favorem*: 515, 1118, 1119;

- > prezumție: 1083;
- > retractare: 1145-1148;
- > revocare pauliană: 1142-1144.

- termen de:

- > natură juridică: 1091;
- > suspendare și întrerupere: 1099;
- > efecte împlinire: 1100-1007.

- titularii dreptului de: 1050, 1051, 1054.

Ordine publică: 63, 899, 903, 962, 1034, 1177-1180, 1204.

P

Pact comisoriu:

- donație cu sarcini: 553.

Pasiv succesoral: 933, 1155 și urm., v. și transmisiunea succesiunii (pasiv succesoral).

Partaj:

- efecte: 1427 și urm.;
- forme:
 - > amiabil: 1387-1391;
 - > judiciar: 1392 și urm.;
- garanții: 1451 și urm.;
- nevalabilitate: 1460-1470;
- noțiune: 1386;
- opoziție la: 1416-1426.

Partajul de ascendent:

- noțiune: 1471-1474;
- forme:
 - > donația-partaj: 1475 și urm.;
 - > testamentul-partaj: 1504 și urm.

Partajul de folosință: 1303, 1310.

Pedeapsă civilă:

- ingratitudine: 541, 542, 737;
- nedemnitare: 78, 80, 87.

Petiția de ereditate: 1247 și urm.

Preciput, clauză de: v. clauză (preciput).

Predare legat: 1202 și urm.

Prescripție extinctivă:

- acțiune creditorii succesoralii dezinteresați prin plată: 1232;
- acțiune în despăgubire între coindivizari: 1306;
- ingratitudine: 538, 743;
- neexecutarea sarcinilor: 552, 743.
- reducere liberalități: 1003.

Procedura succesorală notarială:

- citare moștenitori: 1275;
- clasare: 1280;
- competență teritorială: 1269;
- conservarea și administrarea bunurilor succesoriale: 1271-1274;
- deschiderea procedurii: 1270;
- încheierea finală: 1328;
- lichidarea pasivului succesiunii: 1234 și urm., 1279;
- stabilirea drepturilor succesoriale: 1277;
- suspendarea procedurii: 1282, 1283.

Promisiune de donație: 450-452.**R****Raport (obligație de):**

- căile de realizare: 1369-1372;
- donațiile exceptate: 1337-1345;
- liberalitățile raportabile: 1331-1336;
- modalitățile de executare: 1357-1368;
- noțiune: 1323-1326;
- persoanele cărora le este datorat: 1353-1356;
- persoanele ținute la: 1346-1352;

Raportul datoriilor: 1373-1385.**Reducțiune:**

- căile de realizare:
 - acțiune (pe cale de): 1000 și urm.;
 - convențională (pe cale): 998;
 - excepție (pe cale de): 999.
- cotitate disponibilă specială a soțului supraviețuitor: 925, 926;
- donație-partaj: 1501-1503;
- modalități:
 - natură (în): 1009-1017.
 - echivalent (prin): 1018-1021.
- ordinea reducățiunii: 1022 și urm.;
- uzufruct și rentă viageră (liberalități de): 1041-1045;
- testament-partaj: 1510.

Renunțare la moștenire: v. opțiune succesorală.**Reprezentare succesorală:**

- condiții: 120 și urm.;
- domeniu: 115-118;

– efecte: 128-135;

– noțiune: 113.

Rezervă:

- calcul: 927 și urm.;
- întindere: 890;
- moștenitori rezervatari:
 - ascendenți privilegiați: 910-912;
 - descendenți: 908, 909;
 - soț supraviețuitor: 913-917.
- noțiune: 883, 884, 897;
- *pars bonorum*: 894, 895, 905;
- *pars hereditatis*: 894, 895, 905, 1009.

S**Sarcini ale moștenirii: v. datorii și sarcini ale moștenirii.****Sezina:**

- noțiune: 1171-1175;
- trimiterea în posesie a comunei, orașului sau municipiului: 287;
- moștenitorii sezinari: 1170, 1176;
- efecte: 1185 și urm.

Soț supraviețuitor, drepturi succesoriale:

- abitație: 198 și urm.;
- cotitate disponibilă specială;
- moștenire legală: 152, 160, 176 și urm.;
- raport: v. raport-soț supraviețuitor;
- rezervă: v. rezervă: moștenitori rezervatari-soț supraviețuitor.

Substituția fideicomisară:

- condiții: 391 și urm.;
- efecte: 407 și urm.;
- ineficacitate: 425;
- istoric: 385-387;
- noțiune: 381, 382, 388.

Substituție vulgară: 383, 384, 772.**Succesibil: 72.****Sugestie: 290.****T****Termen:**

- decădere: 58, 74;
- prescripție extinctivă: v. prescripție extinctivă;

- nedemnitare judiciară, declarare: 74.

Testament:

- autentic: 616-626;
- autentificare (formalități): 619-625;
- ascundere, alterare, distrugere, falsificare: 70;
- caractere juridice: 570 și urm.;
- confirmare: 587;
- definiție: 568, 569;
- formă: 579 și urm.;
- internațional: 634-641;
- interpretare: 642-644;
- împiedicare de revocare: 71;
- nulitate: 585;
- olograf:
 - adăugiri, corecturi, ștersături: 598;
 - dată: 601-607;
 - noțiune: 590;
 - scriere: 592-597;
 - semnătură: 608-610.
- privilegiat: 627-631;
- probă: 582, 583;
- reciproc (conjunctiv): 584, 585;
- sume de bani și valori: 632, 633;
- verbal (nuncupativ): 579.

Testament-partaj: 1504-1510.

Transmisiune succesorală:

- activ succesoral: 1153, 1254, 1165 și urm.;
- obiect: 1150 și urm.;

- pasiv succesoral:
 - contribuție la plată: 1231-1234;
 - datoriile moștenirii: 1155-1159;
 - divizarea de drept a obligației de plată:

- regula: 1222-1224;
- derogări de la regulă: 1225-1230;

- întinderea obligației de plată: 1221;
- legate, plată: v. legat (plată);
- lichidare: 1234 și urm.;
- persoanele obligate la: 1162, 1163;
- sarcinile moștenirii: 1160, 1161.

Trimiterea în posesie:

- legatari: 1202 și urm.;
- moștenitori nesezinari: 1195-1201.

Trust: 1038-1040.

Tontină, clauză de: v. clauze (tontină).

Tulpină, împărțire pe: 131.

U

Ultra vires hereditatis: 1223, 1241;

Uzufruct: 467, 468, 947, 961, 1333.

V

Vacanță succesorală: v. moștenire vacantă.

Vicii de consimțământ: v. eroare esențială, dol, violență.

Violență: 71, 295.

Vocație la moștenire: 93, 94.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU” IAȘI

Tratatul de succesiuni al profesorului Dan Chirică este o lucrare complexă ce dezvoltă într-o manieră accesibilă și o structură propice înțelegerii cu ușurință materia succesiunilor și liberalităților, astfel cum a fost reglementată de vechiul Cod civil și cum este reglementată de noul Cod civil.

De ce o nouă ediție la un interval relativ scurt de timp de la cea dintâi? În principiu pentru că, „în intervalul de timp de la prima ediție și până în prezent, unele aspecte ale punctelor noastre de vedere exprimate în prima ediție au avut onoarea să se bucure de interesul și atenția altor autori, care, uneori, au exprimat alte puncte de vedere, punând lucrurile într-o altă perspectivă, care se cerea a fi examinată cu atenție, în ideea cristalizării într-un final a soluțiilor cele mai judicioase care să fie urmate de practică în viitor”.

Așadar, pe lângă

- ilustrarea traseului parcurs de normele juridice specifice succesiunilor și liberalităților de-a lungul timpului;
- completarea analizei normelor juridice naționale cu noțiuni de drept comparat, examinându-le în relație cu normele juridice asemănătoare din dreptul din Québec, dreptul francez, italian și german;
- argumentarea și explicarea aplicabilității normelor preluate în cadrul sistemelor juridice originare;
- analizarea diverselor situații juridice atât sub aspectul reglementării vechiului Cod civil, cât și a noului Cod civil;

această nouă ediție aduce noi lămuriri și opinii în scopul clarificării problemelor dificile existente în această materie.

Acest *Tratat de drept civil. Succesiunile și liberalitățile* este indispensabil oricărui student la drept în promovarea examenelor și în special oricărui practician dornic de a evolua și de a înțelege în profunzime instituțiile prezentate.

Preț: 150 de lei

ISBN 978-606-27-0968-6

www.haman.ro